

Kaffka Margit
Csendes válságok

TARTALOM

Új típusok	Egy régi eset
Korlátok	Temetés
A gondolkodók	Polixéna tant
Látogatás	Hiába
Egy asszony meg egy leány	Este
Levelek a zárdából	A Kirilláné múltja
Így beszélt az asszony	A tarzusi
A veszedelem	Úrnappa
Nyár	Péter délutánja
Egy negyedóra	A kamarás
A Soha-ember	Egy nyájas otthon
Egy házasság	Szent Ildefonso bálja
Diadal	Fekete karácsony
Még egyszer	Wagner Friderik
Soror Annuncia	Egy régi katonáról
Utak	A madarunk
A kisasszony	Jeanette szerelmei
A jó barát	Az üvegkisasszony
Mélységek fölött	Lefekvés előtt
Tavaszi alkony álma	Mirjam
Idill	Májusi zápor
Neuraszténia	A Toronyalja utcában
Az orsó mellől	A révnél
Egy nap	Marisnak mindegy
Az ember meséje	Becskereky Tihamér
Ünnep	Iskolások
Csendes válságok	Az elvetemült
Rablás	Az első stációnál
Külön úton	A gép mellett
Kaland	Hölgyvilág
Felszabadultan	A kisleány
A nem mindennapi ember	Falun
Forgóék	Bölcs Fekete Péter levele
A jöttment	Egy ideg orvos naplójából
János	Reggeli kávé
Asszonyok	Az Arimathiai
Egy rossz este	Terézke
Csonka regény	Beleznay
Süppedő talajon	Lujzika
Éjfélről hajnalig	Szép Olga
Példa egy igaz emberről és az ő két igaz asszonyáról	Két ember
Kijegyzések egy mémoires-könyvből	Álom

Új típusok

Hatan voltak már itthon – az egyetemre járó leányok rögtönzött kis kollégiumának a növénydékei. Kimenő napjuk volt, s ilyenkor a nagyváros legkülönbözőbb társaságaiban töltötték a decemberi estét, hogy diszkrét pletykákkal, futtában elkapdosott benyomásokkal, irodalmi hírekkel vagy kulisszatitkokkal megterhelve kerüljenek össze megint. És míg itt a megkésett vacsorához hívó csengettyűszóra várnak – megbeszélik, feldolgozzák a lelkükben, kiszínesítik a fantáziájukban azt a sokrétű, zavaros képét egy nyüzsgő, konglomerált életnek – nézven azt a vidékről felszármazottak naiv megbotránkozásával, az elzárt élet kíváncsiságával vagy eszes és finom asszonyi lelkek biztos ítéletével, de mindig úgy, hogy egy kicsikét föléje képzelték magukat mindezeknek, pedig csak – egyelőre: k í v ü l estek rajtuk.

A tintafoltos nappaliban, amelyik egyúttal tanulószoba és a fizikai kísérletek helye is volt – poros lexikonok, törött fülű lombikok és egy ócska sálakba göngyölt, kedélyes, öreg csontváz társaságában –, sokszor támadtak furcsa, mély és mégis harmóniátlan ötletek a szintügy mély és harmóniátlan életéről, és a cigarettafüstös, parfümillatos légből röppenve – mintha küszködve lebegnének, szikrázva pattannának szét ezek a tépett és szomorú leány-gondolatok – amikor annyi igyekezet ellenére is finomak maradtak és szubjektívek –, mint az egész asszonyi élet.

Hatan voltak csak együtt azok közül, akiket az ország minden részéből elsőnek hajtottak fel a szükség, a nagyravágyás, a tehetség vagy a boldogtalanság – tanulni, tanulni. Ezek, húsz-huszonöt évesek mindannyian – még nem a rendes úton, holmi tantervek szabályos létra-fokain át jutottak fel ide, hanem hirtelen elhatározással, rendszertelen vagy hézagos tudással, de öngyilkos türelmetlenséggel akarva mindent, mindent az új eszménynek szentelni. Amint így – hanyag és kissé affektáltan festői pózokban ültek, heverésztek az asztalok, padok tetején, minden közös és különös sajátosságuk szinte látszóan fölöttük lebegett. A jellegzetesség nimbusza külön, ez érett és kedves fők felett.

Bózsai ült középen, a csodaszőke babaleány – azaz: piros empire-ruhájában, mint egy száz-fodrá, tömzsi mákvirág hempergett inkább a poros asztalon, és a Mária ölébe hajtotta bóbitás fejét. Mária mellette ült. Komoly arcú, nádszálegyenes leány volt – vagy három évvel idősebb nála. Ezek ketten még a kolostoriskolából ismerték egymást.

Akkor fejlődött köztük az a furcsa, hihetetlen és mégis meglevő viszony, amire mind visszaemlékezhetnek a fiatal asszonyok – boldog kismamák –, akik hamarosan főkötő alá kerültek a kolostori nevelés után. Félig fanatikus áhítat, félig a titokzatos sejtés, az eszményítés vágya és az érzelmek szomjúsága e hazuról elkerült gyermekszívekben – ki tudja, melyik szüli e szokást –, de igaz és általános, az élet fő mozgató eleme a leányinternátusok belső, vízcsepp-világában. Abból áll, hogy minden kislány „ideál”-t választ magának az apácájelöltek vagy a nagyobb növendékek közül, és körbejárja a lovagapród rajongásával, a jövőre szerelmes asszony önfeláldozásával, de alig merve megközelíteni, ha csak egy szóváltással is. Az ideálok pedig „keményszívűek és hidegek”, de azért egy profán vállveregetéssel, reális pajtáskodás szavával a világért sem szüntetnék meg ezt az imádatos tiszteletet. Ez már – tisztán asszonyi hajlam.

Így „imádkozta” akkoriban a szőke Bózsai a komoly Máriát. Aztán elkerültek messze, haza, vagyonos szüleikhez, és amúgy eladóleány módjára báloztak végig néhány farsangot. A tanuláshoz – egymásról mit sem tudva – egy időben foghattak újra hozzá, mikor Mária visszaküldte a gyűrűt a második vőlegényének, Bózsinak pedig elhaltak a szülei, s a gyámjához – szomorú, rideg, pusztai házba – semmi kedve nem volt költözködni. Itt azután

találkoztak, és hangosan kacagva ölelgették meg egymást. Azóta Mária valami komoly, anyai gyöngédséggel őrködik a szeszélyes, makacs cica fölött.

Most középen ültek, és a többi közül még ketten voltak a közelükben, a reformruhák újszerű testtartásával – szinte a térdükig görnyesztve szép, gondosan fésült fejüket. Erzsébet volt az egyik, barna, telt és viruló, akinek pompásan állott a fekete, nyakig begombolt és díszítetlen köntöse, a másik Sára, a kígyómozgású szép zsidó leány. Ez másik oldalt ült, és átnyúlva az asztalon, az orvosnövendék szakértelmével fogta át, és a nő ízlésével méregette a Bózsí fekete harisnyás, gyönyörű bokáját, amely fesztelenül nyúlt ki a piros fodrok közül. Most ő beszélt – Bózsí!

– Lássátok – mondta –, igazán nem irigylem őket. A szegény leányokat, akik semmi egyebek se – csakhogya éppen „leányok”. Ez szép, poétikus, de nagyon szomorú állapot lehet, úgy például holmi szerelmi csalódások idején. Mi akkor előkeressük megint a jegyzeteinket, egy kicsit elbolondítjuk, körülbástyázzuk magunkat, amíg elmúlnak a válságos idők. De gondoljátok el – azok a szegények –, a szalonjuk nippjeit törölgetik olyankor, meg csipkebetétet horgolnak.

– Honnan hoztál ma ennyi bölcsességet? – kérdezte Erzsébet.

– A nagynénémnél volt zsúr...

– És ott volt a nagynéném unokaöccse – ingerkedett a másik.

– Hagyd el. Úgy megsirattam ma egy leányt, egy egészen idegen leányt. Az unokatestvérem beszélt róla. Ez a hóbortos nagy fiú évek óta küszködik érte idefenn, és most egyszerre rájött, hogy nem szereti, mégsem szereti. És megszakít vele minden érintkezést. Pedig annyit beszéltem a lelkére, igazán minden ékesszólással – ennyire csak a magam dolga szokott érdekelni. Úgy szeretném megsimogatni azt a leányt.

– Te – mondta Mária, és aggódva simogatta a Bózsí haját –, én azt hiszem, gonosz az a fiú.

– Semmiképpen – csattant fel az –, nem gonosz. Kicsit dekadens gondolkodású lehet, léha modorú, hóbortos (és mind halkabban, gondolkodóbban mondta), de hát mit tehet róla? Ő sohasem hazudott. Amit mondott a n n a k , igazán mondta a k k o r . Mit tehet róla, hogy elmúlt. Aztán meg (és Mária kezébe temette bolondos, szép kis fejét), aztán meg, ma neki, holnap nekem.

– Régen tudom, hogy szereted – mormogta Erzsébet –, ő is szeret. Csak azt nem tudom, mit okoskodtok. Ő végzett ember, neked vagyonod van, és nem való vagy ide. Asszonyinak való vagy, párnás, kicsi fészekbe, szép holmik közé – és hogy becézzenek.

– Eh – semmi –, nem igaz! Mi ketten, tudod, sohasem érdekelhetjük egymást ú g y . Nem ébresztünk egymásban illúziót, az együttlétünk csupa gúny, sivárság és filozofálás. Ha néha, lámpagyújtás előtt, becsületesek és egyszerűek vagyunk egy kicsit, már úgy fél mindegyik a másiknak a csúf, cinikus kacagásától, hogy igyekszik megelőzni a másikat – előbb kacagni. Úgy hajszojlik egymást a profanizálásba – pedig ez rossz. És a szerelmet is megtárgyaltuk már – orvosi, társadalmi, nevelési meg minden szempontból. Pfuj!

Csend volt. Csak Mária susogta halkán: kis bolond – bolondom!

– Nevetséges vagy! – vélte aztán Erzsébet. – Lássátok, ezért mondom én, hogy egészségtelen, kifacsart lelkek vagyunk. Dolgozó méhek, akikben visszafejlődött a köpű királynőjének a fajbéli nemessége. A Bózsí helyén, lám, akármelyik falumbeli csirkekisasszony okosabban csinálta volna a dolgát.

– És te? – kérdezte tőle Sára.

– Mit... én?

– Miért nem mentél férjhez ahhoz az okos képű kis professzorhoz, aki a nyáron akart?

– Az más! Nem akarom ráfogni, hogy a Mariska húgom miatt egészen – de azért is. A kisleánynak első szerelme – és boldoggá teszi –, olyan szerény kis gazdasszony. A nyáron még én is tudtam volna olyan lenni – de ahhoz másforma ember kellene mégis – hogy a kedvéért. És most már – nem is tudnánk mi többé úgy, derülten tenni-venni a mázos csuprok és bádogsütők közt, eseménytelen napokon át.

És Sára mondta:

– Megmérgez minket ez az élet, a sok elmélet, a betű. Hidd el, hogy éppúgy vadásszuk az élet finomságait, sűrített és izgalmas gyönyörűségeket, mint ez az egész bolond nagy város ott kinn. Csak épp hogy mi a könyveinkből, a mesterségünkben idézzük fel. Hisz látom, ti együtt éltek a világirodalom valamennyi hősével meg hősnőjével – mindent a magatok külön szemével néztek –, és ez árt. Ez a szegény Fanni hideglelést kap minden komolyabb esetenél a klinikán, és én nem alszom éjszakákon át, ha egy kicsit szokatlanul viselik magukat azok az átkozott, parányi férgek a zselatinon.

– És a fiúkollégáid nem így vannak?

– Ah, dehogy. Pompás gyerekek azok. Látnád, hogy átdőzsölt éjszakák után micsoda éber nyugalommal dolgoznak a boncolóasztalnál, és milyen biztos, erős a kezük. Mit ér a miénk finomsága – tudod-e, hogy még ügyesebbek se vagyunk?

Mária szólt közbe, komolyan, feddően:

– Nekünk pedig mégsem szabad így beszélni, érted! Belefogtunk, mert jobb választásunk nem volt – és ugye, visszatérés nincs. Már hozzáformálódtunk ehhez az élethez, és nem kár értünk. Leányból van elég; és így talán valami hasznára is lehetünk valakinek. És mi volnánk a kezdet, az úttörő gárda, holmi reakció még korán volna, és nem egészséges. Mi nem térhetünk vissza – Bózsai talán...

– Semmi áron, kis anyó! Lásd, most szorgalmas vagyok. Az éjjel fenn olvastam, állva, az előszoba lámpája alatt. Úgy füstölt – és a szobaleánynak egy bársonyövet adtam, amiért el nem oltotta. Schillerről való kritikákat olvastam. „Es siedet, und brauset, und zischt” – és a vízvezeték csapját nem bírtam elzárni jól. Micsoda nedves hangulat, és hogy fáztam! Szegény Tamás! Úgy – csipkebatisztban.

– Jaj, Istenem – Istenkém, de mikor ott volt a nagy kendőm a szögön!

A szögletből hangzott ez az éles, sivalkodó panasz. Ott, a kályha melletti zugban, amit egy ócska köténnyel elfüggönyözött könyvespolc segítségével rekesztett magának, ott székelt Fanni, a sárga Fanni, a jó, az élhetetlen – az orvosnővendék Fanni. A kis ketrecében – épp olyan komikus, mint ő maga –, a többiek közt is mindig egyedül volt. Az íróasztalát a falnak fordította, a kendőjét – mert örökké fázott – a két fülére is felhúzta, azután se látva, se hallva körmölt napokon, estéken át – mert ahhoz lelkiismeretes volt –, hogy titokban, éjszaka fennmaradjon. Néha órák hosszáig úgy tanult, beszorított füllel, félhangon mormogva, mint a gyermekek. A csenevész kis alakját most valami óriás, bő ujjú, zöld bársonyruha tette ünnepélyesen éktelenné. „Szegény egyetlen nénémé volt” – szokta mondani sokszor. A két karjára könyökig érő ujjvédőt húzott, hogy írás közben a ruha ne kopjék, úgy szöszmötölt ott, mint valami boszorkánykonyhában, egy borszeszlámpa kék lángja körül.

– Mit csinálsz, Fanni? – kérdezték.

– Látod, hogy herbateát! Ha akarod...

– Kell az ördögnek – idegeskedett Rózsi –, inkább nagyon kérnék, hogy itt az orrunk alatt ne rontsd a levegőt az ilyesmivel.

– De kérlek, tudod, ez már sok!

Lassan előrefordult, és ránézett a többire, a szemében azzal a sztereotip mártírtekintettel, ami (Rózsi mondta) – a boldogságos szűz Máriát is kihozná a béketűrésből. Ilyenkor mind, ezek az alapjában jó és eszes teremtések valahogy belső szükségből kegyetlenek és gyerekesen szeszélyesek voltak ezzel a lelki nyomorékkal – és nem tehettek róla. Pedig ez a szegény lélek igazán jó volt, csak tolerancia, béketűrés nélkül való – afféle erőszakos, provokáló és megbotránkoztató jóság –, azonkívül a végletekig nevetséges.

– Hát tudod, ez sok – mondta még egyszer. – Ti egész estéken nem hagytok tanulni, éjszaka is fecsegték, és nekem ennyi sem szabad. Ha tudná szegény, egyetlen, jó nénikém.

A Bózszi hegyes ujjacskái belemarkoltak a Mária kezébe, az ajka reszketett a türelmetlenségtől, mint egy fiatal, ideges leánytigris, úgy szökött fel:

– Fánni! Utálatos vagy! A szemed akkorára mereszted, mint egy kávésbögre, és olyan pókhálósan nézel. Hát mi bajod? Jaj, te hüllő! Vajon nincs úszóhártya az ujjadon?

– Most hallgasson, Bózszi! – parancsolt rá Mária, és a cicaleány azonnal engedelmeskedett. Mária komolyan haragudni kezdett, amikor magázta őt.

– Igazán – mondogatták halkan a filozopterek (furcsa, hogy itt ezen a különbek) –, jobban kellene bánni szegénnyel.

Ezt már sokszor elhatározták ők együtt. Ez a Fánni árvaleány volt, szegény és törekvő. Tele volt valami csodatevő, szívós energiával, elpusztíthatatlan önbizalommal. V a l a m i akart lenni, és fölnevelni a két öccsét. – Ez az a dolog – mondta néha Mária –, amiért mégis ő a legboldogabb mindnyájunk közt. Ő tudja, miért él, és nem fogják el ilyen modern kétségek.

Bózsival az elfojtott harag még felborított egy széket – a csodafinom lábacskaival tette, valamelyik mosolyogva nyúlt érte, azután csend lett. A teaőző sistergett, zümmögött, és mintha valami ismerős hétköznapi nesz hangzanék, tollpercegés. Bózszi hátrarezzent:

– Ki ír most itt? Ah, már itthon van, Lóna?

– A kis fehér boszorkány! Észre se vettük.

Mindenki arrafelé fordult, ahol, az ablakfülkében, az írása fölé hajolt a másik remeteleány, Lóna.

Szép, stílszerű kicsi íróasztalnál, amit a préseltbőr karosszékével együtt hazulról hozott, csupa igazán szép és összeválogatott apróságok közt ült Lóna. Finom, érdekes arca volt, és olyan színű, mint a valódi csipkék a lila posztópongyoláján. A könyv is, amit a kezében tartott, lilaszínű volt, rajt ezüst betűkkel a cím: „Mémoire.” Valamivel odébb a mottó: „Nem éget már a könny, csupán ragyog.” Ebbe írt most is lázas gyorsasággal, közben néha olyanformán, mint Duse szokta, a tenyerét kifelé fordítva, simított végig a szemén. Lehet, hogy csakugyan könnyet morzsolt el, de ha nem is úgy volt, ő maga hitte bizony, és ez elég.

– Bernátéknál volt ma, Lóna? – kérdezték.

– Igen! – felelte halkan, és tovább lapozott, de látszott rajta, hogy fog még beszélni, és hallgatva várták mindannyian.

Hallgatag megegyezésből egyikük sem tegezte. Ez a finom, leheletszerű leány tele a test arisztokráciájának tudásával, s valami fejedelemsnői szerénységgel, amely vitás ügyekben mindig elhallgatta a véleményét – és a jó ügy védelme helyett az előkelő passzivitást

választotta –, mégiscsak imponált nekik. – Bolond dolog – szokta volt mondani Bózsai –, de olyan következetesen pózol. A hajához éjszakára is hozzákötötte az idegen tincset lila szalaggal, és ezért minden este hamarabb ment a többinél a közös hálóterembe. Mindegyik tudta ezt, de úgy voltunk vele, mint a férfiak szoktak ilyen esetekben. Hálásan vették, hogy valaki annyit fáradt az illúzióikért.

És Bernáték? A háziúr – Józsi bácsi – távoli rokona Lónának, a felesége révén. Olyan negyvenesbe járó ember lehetett, családapa és akadémiai tag. Írói körökben pénzügyi notabilitásnak tartották, a banknál pedig, amelynek igazgatója volt, jeles politikai írónak. Az asszonyok imádták mind – Lóna legkivált –, és egyszer, a tárlaton kiállított képét ibolyacsokrokka tűzték körül a kollégium leányai. A Lóna kedvéért.

A „Mémoire”-ok róla – neki szólnak. Minden ciklusnál hagyva egy-egy pontosan kimért iniciáléhely – ott keskeny, lila zsinórral lekötve holmi préselt gazok – az ő levele: „Kis halovány barátnőm!”, a felesége haja – meg a többi. És története mindnek. Ezt séta közben kapta, ezt otthon, a nyaraló kertjében. Mert ez a tartózkodó leány, aki soha egyiküket sem csókolta meg, csodálatosan bőbeszédű tudott lenni, ha erről volt szó. Önmagát gyönyörködtette ilyenkor ez a csodálatos, atelier-fantázia, aminek az egész élet csak „művészi beállítás”-ok sora volt. Jelenet a lépcsőházban, jelenet a kandallónál, lila ködös hangulatok, esetek, amikről épp azért lehet ennyit beszélni, mert nem történtek meg.

– S az egész lila regényben – mondta egyszer Erzsébet –, az a legzöldebb, hogy mi végighallgatjuk, és tetszik nekünk.

Tetszett nekik, és áhítattal hallgatták. Mert szép, érdekes volt ilyenkor ez a leány – a rejtelmes, fehér boszorkány –, és a varázsát elismerték azok is, akik háta mögött kinevették. A hangja puhaságában, a mozdulatai szépségében volt talán az egész hatalma. Bózsai már sokszor felvetette a kérdést, hogy vélekednék erről a leányról – ha úgy ismerné, mint ők – valami férfiember.

Most befejezte az írását Lóna, és lassan az arcához emelve párnaképpen a két kezét, odasimult a karosszék támlájához.

– Vége, mindennek vége – tördelte.

Csend lett, és mindenki várta, hogy folytassa. A Fanni teája is elkészült, és ő két kézre fogva a bögrét – odavitte Lónához.

– Láttam, hogy sápadt, azért főztem. Ez mindenre jó. Szegény nénikém.

Harsogó, kíméletlen kacagás tört ki mindenfelől.

– Pompás, nagyszerű! Ez a hölgy három hónapja orvosjelölt.

Mind nevettek, egészségesen, szívből, csak Lóna mosolyán látszott, mintha sajnálná, hogy megzavarták.

A napos tanítónő jött be.

– Ah, hölgyeim! Már itthon? De, ugye, már kértem önöket sokszor, hogy a vacsorához halcsontos derekban jöjjenek. És itt mintha valaki cigarettázott volna.

Sovány, sipító hangú, ráncos arcú vénleány volt, ijesztő, szomorú képe a jövőnek.

1903

Korlátok

Odaát a nagyszalonban a mamák vitáztak egy híres szép asszony válópörén, akit a háziúr valami gyanús buzgalommal vett a pártfogásába. Itt künn, a lányoknál – meg az ebédlőben is, összevissza csapatokban ácsorogtak azok a fiatal népek, akik vagy három évadja farsangoltak már együtt, és az egymás vagyoni meg egyéb körülményeivel – csodálatos – még mindig nincsenek egészen tisztában.

A házikisasszony, a csúnya kis Bánó Ila egykedvű arccal gunnyasztott a huszártiszt-kérője mellett, a szögletben, a pálmák alatt pedig három csillogó szemű tacsikolány dobálta kacagva a fényképeket. Feltűnően csinálták, de jól állt nekik, hogy az egész ártatlan manőver Bódog Sándornak volt szánva – egy nagyon kellemesnek látszó, szőke úriembernek, aki a zongorának támaszkodott volt, és egyre Wildtnét nézte. Az érdekesen fésült, szép, délceg asszony a kályha melletti sarokban csak akkor vette észre ezt a kitartó pillantást, mikor a házasszonya a pohárszék felé indult, és ő magára maradt. Akkor pedig egy öntudatos és egyszerű mosollyal a közelébe intette Bódog Sándort.

A meghajlásuk gúnyos pedantériájában vagy a szemük kutató mosolyában felvillant egy percre valami bizarr megfagyás – talán az Anyegin-idill modernül furcsa paródiája –, és ott kísértett továbbra is köztük, amíg – könyvekről és emberekről beszélve – rajtaérték egymást valami ismerős megjegyzésen. Ah, ugyanezt már mondtuk együtt, egyszer, ilyenformán. Közben asztalkát kaptak meg süteményt a teához, és a kis Ila a csúnya lányok szomorú tapintatosságával odábbterelte a társaságot. Szinte magukra maradtak. És akkor erőt vett az asszonyon az ő régi betegsége, a feltétlen és szükségtelen nyíltság valami szilaj vágya, ami időnként bolondságokra készítette. Azt mondta valamire:

– Az akkor volt, mikor én két álló hétig ész nélkül szerelmes voltam magába.

Az örök emberi hiúságon kívül az íróember objektív érdeklődése is élt Bódog Sándorban minden asszonyi megnyilatkozással szemben. Éppolyan kíméletlen tudott lenni a végighallgatásban, mint az asszony az ő rohamos őszinteségében. És most összetalálkoztak a pillanataik.

– Tudja – kezdte az asszony –, hogy három évvel ezelőtt, huszonkét éves koromban kerültem Budapestre. A szegény apa halála volt az oka, akkor anyagilag is olyan nagy változás állt be a családukban, hogy kenyérkereset után kellett néznem. Az első szerelmen persze túl voltam. Azon, amelyik sok virágcsokorral, éjjelizenével, francia négyesekkel jár, és jelentős kézcsókokban éri el a tetőpontját. A hirtelen jött szerencsétlenségem volt a gátja, és az könnyítette meg a feledést. Magam akartam egészen új életet – és mert most olyan rengeteg sok tanítónő van –, és mert tehetségem lett volna valami – a színiiskolába iratkoztam. Az édesanyám felkísért ide, és a vagyonos fővárosi rokonok sírva ígérték neki, hogy gondjuk lesz rám. Így történt, hogy a szabad időmet egészen társaságban tölthettem, és az estéim a közelmúltat mímelték szomorúan. Itt, a Bánóék zsúráján találkoztam először magával.

– Akkor ellenszenvesnek talált – mondta is.

– Kényelmetlen volt nekem, hogy több esze van, mint a többieknek, de már akkor is különbnek tartottam mindannyinál. Abban a korban már nem jön lopva, észrevétlenül a szerelem, sőt minden valamirevaló új ismerősnél eszünkbe jut: „Milyen lehetne szeretni ezt az embert?” Az ítélesem válaszolt akkor – de maga alig foglalkozott velem. Ritkán láttam, sok dolgom volt, és hónapokig alig gondoltam rá. Szinte furcsa volt, mikor egyszer – nagy sokára – a Belvárosból jövet, a Vas utca sarkán hozzám szegődött.

– Honnan? – kérdezte.

– Leckéről.

– Milyen leckéről?

Most is előttem van a meglepett arca, mikor megmondtam, hogy színésznő leszek. Azután elmeséltem, hogy egy özvegy sőtiszténél lakom, aki jó asszony, de ritkán látom, mert egész nap tanulok, és szeretek egyedül lenni. Meséltem a furcsa kis diákszobámról – valahogy magamnak is tetszett akkor ez az élet –, maga kíváncsi lett, én pedig felhívtam. Emlékszik arra?

– Hogyne! Mikor fölértünk, én jöttem zavarba. Valami indiszkrét ostobaságot kérdeztem a szobájáról, és maga még ügyetlenebbül füllentett.

– Tudom, de utóbb megszoktam a dolgot. Maga gyakran ellátogatott – decemberben már kedélyes jó barátok voltunk, az egész világról beszélgettünk egymást a hosszú estéken át. Aztán – egész természetesnek találtam, mikor egyszer minden ok nélkül megfogta a kezem.

Valami kacajfélét lihegett, és egy percre megállt az asszony. Aztán folytatta:

– Egy hét múlva már szerettem.

– Lehetetlen – töprengett Bódog Sándor. – Egy hét múlva éppolyan nyugodt és derűs volt.

– Igen! De ha nem jött, amikorra ígérte, lüktetett a halántékom, és kínos nyugtalanság szorongatta a torkomat – mint az elfojtott sírás szokta. Az szörnyű, mikor maguk várakoztatnak egy asszonyt. Az élet minden gyötrelme összegyűl azokban a percekben, és ha van túlvilági igazság, az örök élet nem elég rá, hogy magukon azért bosszút vegyen.

– Ámen!

– Ejh! Szóval, az örült idő volt. Istenkáromló, pogány imádkozások estek akkoriban a szerviták templomában, a kis Mária-oltárnál, akihez a Szent Antal divatja ellenére is hűséges maradtam. Asszonynak jobban el lehet mondani olyanokat.

– Milyeneket?

– Ezt: asszonyom! Ez az egy ember van a világon, akiért élni és jónak lenni érdemes. Add nekem, és majd meglátod, mennyi nagy, magasztos örülségre leszek képes miatta. Csúf, önző imádság volt, most már tudom. Én is, mint annyi más, valami kizárólagos nagy boldogságért ostromoltam az eget.

– És aztán?

– Aztán, mint aki meséket álmodik, olyan természetesnek és igaznak találtam mindent. Azt is, hogy ha társaságban találkoztunk, maga megint alig nézett rám. Szinte hálás voltam ezért, és semmire nem gondoltam.

– Hátha egyszer... például megcsókoltam volna? – kérdezte gondolkodva a férfi.

– Ez kérdőjel maradjon. Szóval a második héten történt, hogy maga egy érthetetlen dolgot követett el.

– Megmondtam, hogy nem veszem feleségül.

– Máig sem tudom, ügyetlenség, becsület, különködés vagy durvaság volt-e az magától.

– Egyik sem! Egyszerűen csak hóbortos és kíváncsi voltam, és akkor nagyon szépnek, nagyon kedvesnek találtam magát. Veszedelembe voltam, és el akartam hárítani. Megért?

– Lehet! De lássa, jobban kellett volna ismernie. A hajlamaim és a nevelésem miatt sem lehettem egészen „századvégi leány”. És még a tipikusan azok sem flörtölnek valami, hogy is mondjam, morális alap nélkül.

– Szóval, akkor kiábrándult.

– Még nem! Akkor este furcsákat gondoltam. Valahogy nem éreztem világosan, mennyire vagyok felelős a tetteimért. A társaságra gondoltam és az emberekre, akik az élet korlátait jelentették eddig nekem. Eszembe jutott, hogy akik a városunkban jól mulattak tavaly nálunk, az idén másnál mulatnak. A vőlegényem, aki megtiltotta nekem a csipkeáttört blúzokat – másnak udvarol, és az édesanyja pletykáz rólam. Azt gondoltam: az élet kizárt engem a korlátai közül, és én nem tartozom neki semmivel.

– Nem foroghatott nagy veszedelemben, amíg ilyen világosan gondolkodott.

– Még gondolkoztam. De azért nem tudom... ha maga akkor másnap is, harmadnap is eljött volna hozzám.

– Akkor volt az a nagy tagosítási pör a délvidéken.

– Furcsa, hogy maguk a pöreikkel bajlódnak olyankor. Csak a negyedik napon tudtam meg, hogy elutazott. Itt, Bánóéknál voltunk. Az Ili képes levelezőlapjai közt leltem meg az írását. – „Zimonyból kézcsókját küldi hűséges jó embere, Bódog.” – Régen nem fájt úgy valami, mint az az ostoba kártya. Pedig a szegény Ilára – igazán – nem lehettem féltékeny.

– Magára sokszor gondoltam az úton.

– És nem írt egy sort. Ne, ne próbálja ezt megmagyarázni! No igen! Azon a kicsi kanapén ott egy ősz hajú néni ült, annak bemutatnak. Özvegy Bódog Sándorné volt.

– Az édesanyám!

– Abban az imádatos tiszteletben, amivel a szerelmesünk édesanyjára szoktunk nézni, volt valami szégyenkezés is. Legelőször vettem magamon észre ilyesmit.

Egy fiatal úr, a maga jó barátja, a kettejük viselt dolgaival mulattatta a nénit. Egyszer – mondta – gyerekes jókedvükben odatévedtek valami hivatalszolgáknak vagy miknek a báljára, maga leült egy gyönyörű kis fekete leány mellé, kifogástalanul udvarolt, és fagyaltot hozatott a mamának. Néhány fricskalány kórusban csipogta:

– Nagyszerű! Mikor Bódog inkognitó mulat.

Hanem az öreg Bódogné elkomolyodott:

– Ki fog kapni ezért az a rossz fiú. Hátha komolyan vett valamit az a szegény kisleány, és most ábrándozik felőle és búsul utána. Az ilyen leányok nem értik meg azt: inkognitó!

Szédelegve néztem rá. Persze! Az ilyen leányok.

Itt volt a hazamenés ideje, és mert Bánó bácsi nem kísérhetett haza, rábíztak a maga édesanyjára. Ő vitt el a kocsiján hazáig...

Másnap feljött a testvérbátyám, a szolgabíró. Elintézte a dolgaimat, bemutatkozott a szoba-asszonyomnál, és megkérte, hogy ezentúl együtt étkezzem vele, és legyen gondja rám. Aztán családi dolgokról beszélt, és mire nagy későn magamra hagyott, valahogy nyugodtnak és könnyűnek éreztem magam. Nevezem ki, de akkor a párnáimból is valami jóleső hűvösség áradt a fejemre. Azt hiszem az, amit az uram az ő törvényszéki nyelvén így hív: az „Egyetemes Törvényszerűség”. Visszafoгодott engem.

Másnap a bátyám hozta el hozzám Wildt Jánost, a régi iskolatársát. A háziasszonyom nappalijában fogadtam akkor is, aztán is mindig. A megholt feleségéről beszélt meg a két szép fiúgyerekéről, akik anya nélkül vannak. Komoly volt, tiszteletteljes és mindjárt kezdetben eléggé szimpatikus. Mindig szalonkabátban jött az esteli látogatások pontos idején, és a keménygallérján látszott, hogy hivatal után frissen cserélte.

A többi azután tudja.

1903

A gondolkodók

Két diák egyformán tüzes fantáziájú, egyformán eszes, gögös mind a kettő. Fiatalok, magukban állók, önmagukban bizakodók és szépek. Az egyik fiú volt, a másik leány – és egyszer találkoztak.

A leány most került fel Pestre: Nem ismert még az életből semmit, csak a könyveit: Gyermekkorában olyan sokszor mondták neki: „Csúnya vagy!” – hogy később, amikor már egyebet mondtak, nem hitte el. Szomorú dolgokat látott kezdettől fogva, és félt mindentől, ami vidám és jóleső. Az megbosszulja magát mindig. Csak a könyvékről tudta, hogy változatlanok, hűségesek és megbízhatók: Még azt is szerette bennük, hogy nagyképűsködők egy kicsit.

A fiú már sok éve tanult itt fenn – és nemcsak a könyvekből. Győzte az egész életet – néha olyan szertelen rohanással és olyan elágazó utakon; hogy az szinte betegség volt már. Szegény ördög volt, és nem sokat ért rá megpihenvén gondolkozni – csak valami mélységes megdöbbenésre emlékezett, amely elfogta mindig, valahányszor hatalmas küszködés árán egyszerre elérte, amit akart – valahol –, a kártyaasztal mellett, a vívóteremben, asszonynál vagy a géptervek sokrétű figurái között.

– Meg kell találniuk egymást – mondotta egy asszony, egy nyájas, szende fiatalasszony, aki nőtestvére volt a fiúnak. Így hát egy napos tavaszi délelőttön találkoztak.

A fiú evezősversenyről jött éppen – a leány a templomban járt. Budán valami ismeretlen kis templomban akart imádkozni, mert babonás hittél így foganatos.

Azért ment, hogy megköszönje az égnek a különös kegyét, hogy ide is feljöhetett, és sokat tanulhat majd, és hogy nem lesz olyan boldog talán, mint a családjában a többi asszonyok, akik nagyon szerettek, aztán férjhez mentek – vagy akik férjhez mentek, mielőtt szerettek volna.

– Ide fog ma jönni valaki – mondta Iza mama, a húszesztendő, szelíd, kicsi asszony, amikor átölelte. – Sokat fogtok együtt bölcsekedni, szinte látom.

Az Iza mama szalonja még új volt, friss, virágos, fiatalos. A széles, nyitott ablak rózsás függőnyeit felduzzasztotta a tréfás tavaszi szél – és lenn az utcán, a puhán robogó fogatok csillogásán ujjongva, kacagva futkosott a napfény.

Iza mama egy rózsaszínű bábát mulattatott, és borzasan hempergett mellette a szőnyegen.

Így találkoztak.

A leány gyanakvó ellenszenvvel – szinte félszegen nyújtott kezét –, a fiú megnézte jól, tetőtől talpig – és mosolygott.

És találkoztak azontúl nagyon gyakran, véletlenül szinte mindennap.

Érdekes leány – furcsa – mondta az asszonyhúgának a fiú, Péter. – Okos, mint egy asszony, és naiv, mint egy gyerek. Furcsa.

Nagyon eszes fiú, gondolta Magda, a leány néha, amíg otthon előkereste a könyveit. Okos, és ami fő – nem veszedelmes. Lehet vele beszélni affektálás nélkül. Azt hiszem, már észrevette, hogy nekem nem kell udvarolni, mint a többieknek.

Pedig ezt még akkor nem vette észre a fiú.

Világos, gondolta – hogy itt egy kis szerelemnek kellene jönnie. Csinos, elegáns kis flörtnek, amit okosan lehet csinálni, és épp a kellő időben befejezni. Soha nem volt ennél kínálkozóbb helyzet.

És így vélekedtek mások is. Izácska meg a férje meg mind a nénik, akik odajártak uzsonnázni. Kérdezősködött a Baba is, dúdolva halkan a csipkepárnái közt, a maga nyelvén: – Igaz-e? Hát igaz?

Magda kiemelte, az ölébe ültette – Péter fölé hajolt, és összerebbent a hajuk.

Világos, hogy így kellett volna folytatniok, hogy végezdhessék valami enyhe könnypermeteggel, leánycsalódás borús kis álmával, ahogy szokás. Most mindjárt el kellett volna pirulni a leánynak fülig.

Nem pirult el. Felállt, elsimította a haját, és míg a tükörbe nézett, azt mondta: ohó! Azért sem!

Péter elnézte a hűvös szemű, délceg leányt, és olyan érzéssel, amiben csodálkozó öröm is volt, mondotta magában:

– Hátha ez más! Ha nem olyan, mint a többi?

És mégis – csupa szokásból talán, a rendes módszerét próbálgatta. Egyet a sablonok közül, amiket ő maga unt már legjobban.

Ez leány – nobilis, jó – tehát nagy gyönyörúsége telhetik a térítőmissziókban.

És szörnyű elvetemültséget fogott magára. De mennyire csodálkozott és gyönyörködött; amikor nem látott a leányon meglepetést, elszörnyülködést. Magda bólintott, szó nélkül, megegyezően, mintha mindez így volna rendjén. Asszonyokról beszélt és minden egyébről. A leány megint bólintott; egyszerűen, nyugodtan, mint aki mindent megért.

Ez tettetés volt pedig. Hisz csupa újságokat hallott, vagy egész másképpen sejtette az ilyen dolgokat azelőtt. De érettnek, tudatosnak akart látszani, és rövid idő múlva ilyen is lett. Utóbb már maga is mondott véleményt kétes jelentésű dolgokról, de közben úgy kikerülve a maga nyakig begombolt, fekete ruhás alakját, hogy így csinálva, szinte kacérságszámba ment a dolog. A másik ilyenkor vigyázva túlozta az udvariasságot, mert k ö z ö n s é g e s e n a n e m í g y s z o k t á k . Rendszerint tiszteletlenséggel válaszolnak az ilyenekre a férfiak.

Nem szeretem – gondolta egy este a férfi –, de nem bánám, ha mindig itt járna-kelne a szobámban a puha lépéseivel, ha egyedül vagyok. Nem izgat, nem nyugtalanít – világos –, csak szeretném, ha mindig itt teremne, mikor valami mondanivalóm van. Szembe ülve velem összekulcsolná a fehér kezét, és hallgatna; mert olyan szépen tud hallgatni, kérdezni az okos szemével. A közelében új, érdekes gondolataim támadnak.

Most már igazán nincs mitől félni – gondolta a leány is –, Iza most tévedett. Mi sohasem leszünk szerelmesek. Ah, ehhez már nagyon is jól ismerjük egymást.

Volt úgy, hogy az utcán is találkoztak. Ha fáradtan, cél nélkül bódorgott a leány – honnét, honnét nem –, egyszer csak előtte terem a fiú. „Most jön velem – viszem!”

A leány megy utána – elnéző, gúnyos kis mosollyal. „Ha szabódnám, azt hinné, jelent valamit.” És mennek furcsa, kanyargós utcákon, a leány azt hiszi, már eltévedtek. Ezen bolond, gyerekes jókedvük támad – és kacagva érnek egyszer csak az Iza lakása elé. Ott a fiú sarkon fordul, és hirtelen magára hagyja a leányt. Egy fél óra múlva mégis visszakerül.

– Hol járt?

– Sehol! Haza akartam menni, de itt mégis jobb.

Március-idő van még, és korán elfekszik az alkony. Izát olyankor az anyósa oktatja odaát – őrájuk a Baba vigyáz a rózsavirágos, pici szobában.

Mégis szomorúak, fájósak voltak soká az ilyen alkonyatok. Egymás mellett ültek az ablaknál, de a leány kinézett az utcára, az ormótlan, nagy bérházakra, amiknek cirádái közt megül a köd.

– Nem értem! – tört ki a férfi. – Nem tudom, mit akar az életével voltaképpen. Azt hiszi – mert olyan magasra helyezkedik az önhittségében, mint egy kőbálvány –, hogy igazán megkövesül majd? Jön az élet forró, eleven hulláma, és halomra dönti az elméleteit. Ne higgye, hogy megállhat ellene. Az elsőnek hiszi magát az istenkísértők között? – Dehogy! Megpróbálták százezren már, és rajtavesztett mind. Hogy fogok nevetni rajt? – amikor mégis nagyon szerelmes lesz.

– Nem fogná megtudni senki!

– Nézzel! Tegyük fel, hogy végigcsinálná az életét így – bár a családja tradíciói beh mások! Egyszer elmondták a nagymamája történetét. Milyen szép és igaz! De mondjuk, hogy maga következetes: Mit ér el vele? A szenvedély továbbra is éltetni és pusztítani fog a világon – és maga egyszer csak meghal – mint a nőegylet alelnöknője – tisztes hosszú élet után – aminek sohasem ismerte a zivataros teljességét. Meghal, és nem élt egy napot sem.

– Tudom – mondta a leány és egyre kinézett. – Tudom – hogy az mindegy – egészen. Azt hiszi, jobb a másik? Hagyni, hogy dobáljon valami örült önkívület – messze végletek közt –, folyton szomjúhozni és soha el nem érni valamit – ami nincs is. Kifáradni holtra és elveszíteni még annak a hitnek finom gyönyörűségét is, hogy hátha lett volna valami? Egy édes titka számomra az életnek, amit nem kerestem meg. Egy függöny, amit szabad akaratból nem lebbentettem félre.

– És azt hiszi, a tudományoknak szükségük van egy szőke leány fejére, hogy életben maradjanak?

– Nekem van rájuk szükségem: De én Istenem! Talán a nagykereű gépeknek van szükségük éppen egy ilyen akaratos fiúra – aki e g y m a g a tud éppen elbánni velük? Még ha ki is talál a számukra valamit – egy csavart, egy forgót –, azt hiszi, nem jött volna rá valaki más? Persze, különös fontossága tudatával fog meghalni – uram?

– Egyformán fogunk meghalni. Maga talán úgy, mint egy búbos galamb – én olyanformán, mint egy jó nevelésű vizsla. Egyéb különbség alig lesz köztünk.

Veszekedtek – csúfolódtak. Meggyötörték egymást elméletekkel, cinikus és mégis költői ötleteket kacagtak bele egymás szentségeibe, letépdesték a lelkükről az illúziókat, Hogy ú g y lássa a másik, csúf karikatúrában. Rosszak, léhák akartak lenni mindenáron – és már úgy fájt nekik, és érezték, hogy egyszer csak rohamosan fel fog oldódni mind a sok erőszak. Úgy történt.

Együtt mentek haza egy estén, és a leány lakása jó messzire volt. A gázlámpák fehér világa babonásan megtompult, szétmállott az esős, tavaszi estében, a finom, párás légben.

Péter eldobta a szivarját messze – és apró tűszikrák pattantak szét a nedves aszfalton. Lassan mentek egymás mellett – és beszéltek most egyszer, először úgy, ahogy jólesett nekik. A férfi mondta:

– Imádom az estét – ahogy a reggeleket gyűlölöm. Ha látná ezeket az utcákat hajnalban – a fáradt pincéreket, az álmos pékeket, a sáros leányokat! Milyen kongó, üres fővel ébred a világ a kelletlen munkára. Nem érdemes otthagyni azért a zsongó semmit – kimerült agyvelők tompa zsibbadtságát. Mondja, nem érzi az estét? Éber vagyok, mint soha máskor – talán nem is egy, de száz ember életét élem, vagy sok új ismeretlen érzésem támad egyszerre. Azt hiszem, külön idegszálam van minden vibráló érzéshez, és külön ismerem mindeniket. Ha csupa élenyt lélegzenénk, akkor lehetne ilyen emésztő, lázas, édes életünk. Imádom az élet hatalmas, ijesztő hullámain a halántékom körül – a képtelen gondolatokat, amiket valószínűvé tesz az este. Mondja, nem ismeri? Igazán?

– Félek – súgta a leány. – A gyermekkorom estéire kell emlékezmem. Hétéves voltam – szomorú, vézna kisleány –, és mindent megértettem, amit a nagyok beszéltek. Emlékszem a nagyapám szigorú, kemény arcára – az ősz szakállára, és hallom, amint káromkodik a tornácon, és végigver az ostorával a kutyán. Mi benn összesimulunk az anyámmal, és nem merünk szólni, amikor bejön. Emlékszem a gyér világosságú tanyai szobára – a fuldokló csendre, amiben nyitott szemmel tépelődöm egy sarokban: „Hátha álom mindez – az anyám, én a – kutya is álom. De nem lehet felébredni!” Azt hiszem, beteg voltam, hogy ilyen gondolatok gyötörtek. Noha borús, szeles estéken szökve mentünk el anyámmal – a szérűkön át, a nádas felé. A vércsét hallottuk vijjogni fenn, vagy sűrű, pernyés füstöt dobált az arcunkba a szél – ha valami tanyaház vagy falu égett a távolban. Anyám úgy húzott magával. A lép szélén, a csárda mellett állt a kocsija annak, aki második férje lett. Mindig velük voltam, és értettem, amit mondtak. De milyen szomorú volt minden. Alig mosolyogtak. – nehéz, komoly szókat mondtak – a végzetről, a halálról, a szakításról. Úgy fáztam. Nagyapám még komorabb volt otthon, és az anyám sírt, mikor lefektetett. Lássá – ilyennek tudom én a szerelmet. És később is voltak esték, hosszúk, rémesek – mikor már férjnél volt az anyám megint – és mégis egyedül ült velem –, komoran, sápadtan öltögetett kicsi gyerekruhát, és felzokogott.

– Talán igaza van – mondotta a férfi, és megdöbbenő komoly volt az arca. – Az ember sohase azt kereste, amit elér, és mindig meggyötri a csalódásáért a másikat.

Elbúcsúztak. Egy pillanatra valami szédületes, örvényes mélység villant meg a tekintetükben – a kézzsorításukban valami marasztaló remegés. Aztán futva ment fel a leány a lépcsőkön. Mikor a könyveit előkereste, valami ködös homályosságot érzett a szemén, mint már többször is. A lámpa ég rosszul? – Nem!

Meg fogok vakulni – gondolta ismét, mert valami hóbortos vidéki doktor mondta ezt gyermekkorában. – Megvakulok, mielőtt igazán láttam és éltem volna. És szeretni? Talán most kellene, hamar – amíg lehet.

Péter egy kávéasztal márványára rajzolt mérnökös térképsziluetteket, és Magdára gondolt.

Csodálatos! Két hónap óta szinte mindennap látok egy leányt, aki szép, fehér, okos és nem prűd. És még álmomban sem jutott eszembe egyéb, mint a hűvös kezét megérinteni. Talán mégsem szeretem – vagy csak őt szeretem minden eddigiek felett. Ebben a pillanatban lehetetlennek érzem, hogy újra meg újra ne lássam, és a hangját ne halljam, amikor beszél.

Lehajtotta a homlokát a hús márványlapra – és míg a lelkében álmodozva hallgatta vissza a leány zenés, csillapító hangját –, semmit sem érzett a szerelmes esték ideges, lüktető viharából.

Ettől az időtől kezdve megváltozott köztük valami. Gúnyolódó ellenségekből testvérekké lettek – enyhe, nyugodt, közvetlen volt az érintkezésük. Úgy tettek, mint két komoly, derék ember, akik idő múltán, hogy megismerték, megtanulták becsülni egymást.

Bizalmasok lettek. A fiú szülőiről beszélt – aztán a gyermekemlékeikről, apró napi esetekről, tervekről. És a nagy szociológiai viták elmaradtak. Megpróbáltak immár nem gondolkozni, és ezt kényelmesnek találták.

– Ne hordjon maga fekete ruhát – mondotta Magda. – Csak a szürke áll jól.

– Miért süti a haját? – kérdezte másszor Péter. – Szebb így, ha magától borzas.

Tanították járni a Babát, aztán meséltek neki – általa egymásnak – bolond, zavaros meséket. Egyik kezdte – a másik folytatta és így tovább.

Még tavasz volt mindig – de már az érettség májusa.

Minden úgy magától jött. Egy este, hogy beszabadultak együtt valami félhomályos szobába, és az utcára néztek – Péter minden ok nélkül az ajkához emelte a leány kezét. Magda beszélt valamit – fátyolos, könnyű hangon, zavaros bolondságokat, amiknek a fele se igaz – éppen a fordítottját annak, ami talán igaz lehetne – de nem bizonyos. Közben engedte a kezét.

Így volt ez sokszor azután.

Egyszer még felrettent a leány. Sápadtan kérdezte:

– Hányan voltak – akiknek éppen ezt mondta, tette?

A másik percben megbánta – és beleremegett a gondolatba: ha a másik most felkacag, és valami profán szellemességet mond?

Péter eleresztette – nem –, eldobta magától a leány kezét – hogy fájón ütődött az ablakdeszkához. Durván, komoly, nagy haraggal tette, hogy a másik percben, ajka egy síró rándulására könnyörögve kérlelje, hosszan, sokáig. Izácska meg az ura – csodálatos – mostanában már nem engedték őket egyedül haza. Hogy bosszantották volna máskor az ilyen „gyámkodások” a leányt – és milyen hálás volt érte most. Azért is, hogy olyan szánó gyöngédséggel néztek most rájuk – őrá –, mint a beteljesült végzetekre szokás.

– Mi lesz most ezekkel? – kérdezte Izát szemrehányóan az ura.

– A vége szomorú lesz, az bizonyos – súgta vissza az asszony.

– Maga a hibás!

– Ejh! A leány most boldog – és nem felér ez sok egyébvel? És előbb-utóbb történnie kellett valaminek vele, olyan gögös volt és olyan tapasztalatlan.

A fiatalok szó nélkül mentek előre. A leány ütemes lépteiben most valami melankolikus megadás volt. Valahogy könnyűnek, mindegynek érezte magát. Olyanformát gondolt, hogy ő most ráfeküszik egy hullám hátára – emelje, ejtse. Milyen könnyű ez! És milyen nehéz lenne viaskodni, elfáradni, elgyötrődni a gondolkodásban.

Otthon nem kereste elő a könyveit. Kihajolt az ablakon, és hosszan nézte az éjszakát, a selyemfényű nagy vizet lenn, a sötétlő hidakat, és odaát a nagy, néma hegyek ormát. Mintha a lét összes misztériuma támadt volna rá – egyszerre, hirtelen. Új szempontokat látott meg, új utakat és lehetőségeket – és minden, amit eddig az élete válságos fordulópontjának hitt, most elveszítette a jelentőségét. Eddig nem létezett dolgok egyszerre létezőkké váltak, és ő volt az – ő maga, aki fölfedezte magának az életet.

Behunyta a szemét, sóhajtott, és az a határozott érzése volt, hogy ez a sóhaj egy most a sima szellők leheletével, amik ott suhognak az arca körül. Egy az egész mindenség, és az ő ébredő ereje zsibong a fák nedveiben, lüktet a fehér fellegek omlásában, amik nyugtalanul sereglenek udvarlására a holdnak.

Hirtelen könnyű szédület szállt rá – az önkívületlenség egy perce, aztán heves, gyors láz öntötte el a homlokát. Betette az ablakot, és reszketve bújt a párnái közé.

A lelke mélyén csodás megnyugvás volt mégis. Mint aki meghajol végre egy törvény előtt, amely ellen halálos fáradtságig viaskodott. Mint aki felismeri, hogy egynémely dolognak úgy a legszebb, legédesebb történnie, ahogy mind a többi emberrel szokott. Ahogy magától jön.

Fülébe hangzott a Péter szava: „Édes kislányom, te – édes!” Ezt vajon mondta-e már valakinek így? A sok asszonynak – minden asszonynak? Nem! Ezt csak az ő számára találta ki – ő teremtette meg. Hányszor fogja még hallani ezt – vagy mást?

De mi lesz a vége? – ötlött fel még egyszer az értelem kíméletlensége.

Eszébe rebrent, hogy e tenger kincset elveszítheti egyszer – ahogy megtalálta. Az új, csodás érzés nélkül tudna-e már élni? Családjá történetére gondolt – nagy tragédiáira az asszonyok végzetes, egyetlen szerelmének. Meglepő biztonsággal érezte, hogy az ő színjátéka most elkezdődött. S ha lejátszódik gyorsan – egy nyár – egy év –, mi marad azután? Könnyedén, póz nélkül, természetesen gondolt a halálra.

Ejh – majd ráérek akkor! De addig – mi minden jöhet, mennyi titkos szép dolog. Ez lesz az igazság, az élet – skarlátpiros, ultramarin –, nagy, erős színek. És markánsul – erősen igaz lesz a boldogtalanság is. Al fresko!

Már összezavarodtak a gondolatai. Mosolygott – elaludt.

Odalenn az éjszakában, a sötét hidak és világos utcák közt még járt keresztül-kasul egy ember. Gondolkozott. Mint aki először próbálja i g a z á n – olyan lázas akarással tördelte apró szilánkokra az érzéseit –, olyan kíméletlenül világított be a saját lelke sokrétű kulisszái közé.

Tehát szeretem! Mint ahogy mindig szoktam, valahányszor hosszú idő óta nem szerettem már. Ahogy a többieket szoktam – egynéhány ilyenforma jó és szép kis leányt –, akik fel szokták váltani az emlékezetemben a szilaj, a tüzes asszonyokat.

Megundorodott egy percre önmagától.

Pfuj! Magdának igaza van. Kár volt nekem ide jönni – a kultúrába –, elromlani, beteggé lenni. Ott, a földeken, embernek maradni lett volna jó – szántani, vetni –, sokat vadászni, sokat gondolkozni és feleséget venni. Hátha éppen nekem termett ez a leány – ez a harmatos lelkű, igaz leány. Ha otromba elméletek helyett inkább az édesanyja őrizte volna meg nekem. De így?

Mit fogok vele tenni? Holnap vagy holnapután már megcsókolom – aztán sokat fogok beszélni neki, hipnotizáló, nagy hazugságokat, amíg belehomályosul a szép, kérdező szeme. Gyönyörködni fogok a vergődésében – a magam gyakorlott könnyedségében. Fog-e teremni énnékem is vagy egynéhány percre hívő, édes gyönyörűséget az egész dolog?

És mi lesz a vége? – riadt fel nagy messziről a lélek vádja.

Ejh! Megtanítom egy kicsit élni, és boldognak lenni – amennyire lehet. Vigyázni fogok rá nagyon, és ha elhagyom, nem engedek rosszat beszélni róla. Iza húgom miatt bajos lesz így is.

És gondolatban szinte megfogalmazta már az utolsó levelet is amit a k k o r fog írni –, a szép frázisaival, tévelygő, nyomorult mentségeivel.

1903

Látogatás

A lefüggönyözött betegszoba félhomályában hirtelen megállott a lány. Kívülről jött, a napvilágos utcákról, az emberhangos üde tavaszról, ahol kacagó asszonyok járkák a korzót, kocsik robognak, és ibolyavirág kékellik mindenfelől. És ez a lüktető, kíváncsi élet szinte még ott suhogott a puha, sötét ruhája redőiben, és a kalapja fátyoláról is szétáradt valami hűvös, üde lehelet.

Egy percig, amíg szeme a sötétséghez szokott, könnyű zavarral nézett körül, aztán megtalálta a beteg fekvőhelyét, és tétovázás nélkül, nyugodtan közeledett. A kezét nyújtotta:

– A néninek hoztam egy borleves recipét – ő küldött be ide magához. Akkor hát nem illetlenség, ugye? Jó napot!

A hangja telten, biztosan csengett – minden mozdulata csupa derűs öntudatosság –, talán túlságosan is. Mintha minden lépését külön elhatározásból tenné.

A beteg ember már az első pillanatban felemelkedett volt – ideges, gyors mozdulattal –, hogy összeremegtek körülötte az orvosságos üvegek. Lázasan csillogó szemmel, sovány, verejtékes arcával előbbre-előbbre hajolt – aztán megismerte a lányt. A meglepetés mohó eksztázisával mintha nem győzte volna a közelébe várni, és végtelenül szomorú gyermekpillantásában ott égett az elmúlt hetek minden vigasztalan, emésztő vágyakozása – a reménység, a gyógyulás, a jövő után. Szinte naiv remegéssel csókolta meg a leány kesztyűs kezét.

– Anna! Igazán itt van, Anna?

– Hát persze! Egészen itt!

Mosolygott egyszerűen, kedvesen, és mégis, ahogy megállt előtte, inkább valami üde álomképnek tetszett. Gyógyító, csodálattevő álomnak, amilyent a megmentett lázbetegek látnak a válság órájában.

– Szégyellje magát – lehelte halkán –, maga lusta! Itt fekszik, amikor az egész világ mozog odakünn. Hogy csillámlik a nap. Ha látná, és mennyi bolond lila virág van már. Hoztam magának is.

Nyugodtan húzgálta le kesztyűjét – visszatűzte az arcáról a fátylat –, aztán poharába igazított egy borzas kis ibolyacsokrot, és megsimogatta puhán, felületesen – mint egy játékos gyerek haját. Közben egyre csicssergett.

– No, ne búsuljon, nem is jó ott kinn. Annyi ember futkos, és olyan lármások. Itt legalább csend van, és lehet gondolkozni. Maga úgylis szeret. Mondja? Miről gondolkozik ilyenkor?

Egy rajongó, áhítatos tekintet felelte: „Rólad!”

– Bolondos gyerek! – mosolygott a leány, és hirtelen körülnézett:

– Nem hozok széket. Ide ülök – mondta, és már odarebbent a takaró szélére. Onnét csicssergett tovább.

– Képelem, hogy mi mindent kifőz itt unalmában. Az egész jövődöt, ugye? Mind a vízimalmokat meg az erdőirtásokat – aztán a sok lumpolást, asszonyt, medvehajtást, ami még hátra van – odahaza, Erdélyben. Furcsa, ugye, hogy mostanában én is ezekről ábrándozom. Kár, hogy nem lehet együtt. A Szepességről elküldték mind az abroszokat. Rengeteg hosszúak, és Borbála néni nekem ajándékozta a családi ezüsből az ő részét is. Van egy cukortartó – az csoda!

Csak gyorsabban beszélt-e a kelleténél, vagy volt a hangjában valami erőltetett, tompa árnyalat? A fiatalember visszahanyatlott a párnákra, és lehunyta a szemét.

– Hogy bolondit – Anna! Hát így kell már velem beszélni?! – Ez így váratlan volt – megdöbbenve hallgatott el a leány.

– Lássá, Anna – mondta vonagló mosollyal a beteg –, olyan nagyon hálás vagyok, hogy eljött. Olyan jó! De miért néz, gyerekek vagy ostobának maga is, aki mindig őszinte volt hozzám? Miért nem mondja: eljöttem: hogy utoljára lássalak – hogy nyugodt legyen lelkiismeretem –, hogy emlegethessen a társaságban. Miért nem így? Azt hiszi, nem tudom, hogy az édesanyám nem volna ilyen engedékeny máskülönben. Ő küldötte ide – Anna –, ő tudja, hogy egy hétnél hamarább meghalok.

A leány ránézett, mintha nem értette volna, és nyugodt, csodálkozó tekintete győzelmesen állta ki a férfiét, mely kutatva fúródott arcába.

– Ejh – hát igazán nem tudja.

– Vagy úgy – kacagott fel Anna, és összezsápta a kezét. – Már megint meghalni készül. Hát hogy leszünk a radnai jósasszonnyal? Emlékszik. Azt mondta, hogy én tíz esztendővel előbb halok meg. No, és hát semmi kedvem sincs még hozzá.

– A jósnő hazudott. Már nincs is egy hetem.

– Emlékszik, akkor, Radnán. Maga az egyik partjára állt a Hejőnek, én a másikra, és úgy – azon át – csak két arasznyi ott a Hejő.

– Meghalok, Anna – folytatta a rögeszme makacsságával. – Már érzem azt a hirtelen jobbulást, ami a tüdőbajnál a halált jelenti.

Egyszerre durcás és türelmetlen lett a leány arca, hangja.

– Pista, ha maga még ilyen örülségekkel izgatja magát, én bizony Isten itt hagyom.

Hátat fordított, elindult, aztán visszahajolt pajkosan mosolyogva, mint a Hejő túlsó partjáról.

A férfi utánakapott, visszahúzta, lázasan fellobbanó erővel, szinte magához emelte a fél karján.

– Nem engedem ám! Nem engedlek. Most még az enyém vagy.

A karja, mint két vaspánt kapcsolódott a leány derekára, homloka bíborosra vált.

A leány valami ösztönszerű ijedtséggel próbált meghátrálni. Az üde egészség visszarettenése volt ez a lázas, beteg élet lüktető túlzása elől. Összeszorította fogát, és az ágy mellett maradt. Ott állt egyenes, szoborerősen – emelt fővel –, és engedte, hogy csípőjéhez simuljon a beteg forró arca.

A fejére tette a kezét, és végigsimított rajta – puhán, felületesen, mint az ibolyavirágon az előbb.

– Lássá – beszélt neki csendesen –, milyen rossz fiú maga. Először is agyonlumpolja az egészségét – meghül, szerez valami buta katarust magának –, és elnézi, hogy aggódják az édesanyja meg a menyasszonya. Aztán még ilyen bolond beszédekkel mulattat. Maga csacsi – csacsi!

– Még, még – könyörgött a fiú.

– Ilyenek maguk mind – maguk erős férfiak. Ez a krakéler népség – és mind kétségbeesik, ha megfájdul a kiskörme. A legfőbb gyönyörűségük megríkatni egy asszonyt. Persze, azt hitte, hogy itt mindjárt sírva fakadok, amiért egy-két hónappal később esküszünk meg.

– Te! Milyen jó tudsz lenni, Anna!

– Mintha nagyon bánná az ember egy ilyen képzelődő zsarnokot. Szép kilátások, mondhatom! Magát minden esztendőben vagy háromszor el kell siratni – míg egyszer engem temet el –, és ki tudja, a Borbála néni ezüstjeivel ki terített majd, a második asszony?

– Még – édes gyönyörűm!

– Tudja mit, Pista? Ígérje meg, hogy akkor sem fogja elvenni azt a sápkóros Pongrácz leányt. Ugye, nem? Nézzen a szemembe, és ígérje meg.

Ez a becéző, kímélő hang egyszerre felriasztotta a férfit. A férfit, az embert – aki hatalmas akar lenni az utolsó leheletig –, aktív számba vehető és veszedelmes. Felnyúlt a leány vállához, és egy mozdulattal meghajlította, magához rántotta, csaknem érintette a gyümölcs leheletű, üde száját. Aztán egy mozdulattal összecsuklott, és a párnái közé fúrta az arcát.

A köhögés volt. A jól ismert, vérfagylalóan száraz hangja a halálnak.

A leány megfordult, hogy segítséget hívjon, de a beteg ujjai görcsösen kapcsolódtak a csukló körül. Leült hát mellé, végigsimított a fehér homlokán, és felkőnyökölve nézte a szenvedőt. A normálisan jó emberek szomorú részvéte simult el a vonásain, az asszonyi lélek ősi irgalmas-sága azokhoz, akik a védelmére szorulnak. Egy nyúlánk, izmos gyereklegényre gondolt, aki vagy három éve, egy kiránduláson, fél karral átemelté őt a Hejő patakján. Akkoriban érett nagykorúvá bennük az a mesterségesen nevelt érzés, amit a helyzet szuggesztiója szinte elkerülhetetlenné tett. A szülők akarata, földjeik szomszédsága – minden. Anna is úgy hitte – akkor – hogy az másképp nem is lehet. Hát szerették egymást.

A beteg fakó, elváltozott arccal, pirosan gyűrűs szemekkel zihált előtte. Anna rátette a kezét halovány kékeres ujjaira. Megnézte a körmök íves behajlását: ez már az előrehaladott betegség jele. A leány egy pillanatra erős, igaz fájdalom nyilallását is érezte. Ez hát a vég, gondolta. De vajon úgy jobb lett volna?

A beteg megszólalt. A hangja nyugodt volt – szinte vigasztaló.

– Anna! Jöjj közelebb, hallgass ide!

– Nem szabad – susogta a leány, és az ajkára tette az ujját.

– De kell! Hajolj ide! Hallottad, Anna?

Aztán halkán, zihálva suttogott a fülébe:

– Lehet, hogy csakugyan nem tudtál róla, de most belátod, elhiszed, ugye? Lehet, hogy képzelődöm, tévedek az időre nézve, talán kihúzom még a telet is. Lussinban vagy máshol, de hallottál-e valakit tüdővérszből kigyógyulni az én koromban?

– De hiszen...

– Hallgass, Anna! Egy éjszaka az anyám megszomjazott mellettem. A pohár víz itt volt érintetlenül, és ő mégis frisset hozott magának. Tudom, hogy fertőző bajom van, azóta tudom.

A leány egy pillanatra – az emberi nagyság egy üdvösséges pillanatára –, íme csak az örök asszonnyá nőtt. Leemelte a beteg ember poharát és ivott. A férfi nézte – szinte eszelős imádattal –, mint az oltárok szüzét, aztán elvette a poharat.

– Ez nem az enyém – sohase használtam –, a doktornak készítik ide. De hallgass rám, Anna. Mondjuk – a legjobb esetben –, hogy még komolyan ígérnének nekem egynéhány-évet. Azt hiszed, a magaméhoz kötném akkor is a te fiatal, erős életedet? Megrabolnálak-e attól a néhány évtől? Add ide a kezéd. Az ujjad, itt a gyűrű helye! Itt jegyeztelek el játékból, egy összefont búzaszárral, tudod?

Két ujjával átfogta a leány gyűrűs ujját, azután a maga forró tenyerébe temette az egészet.

– Ismerlek, Anna, milyen lelkiismeretes vagy te, babonás lelkiismeretes. Ez a játékmátkaság elronthatná a boldogságodat. Most megcsókolom a gyűrűnk helyét, Anna, nem vagy a menyasszonyom.

A leány nagyra nyílt szemmel, halaványan nézett rá. A keze megremegett, vissza akarta húzni.

– Hagyd csak – mondta, és most már ő simogatta szánó, szinte atyai szeretettel –, hagyd, ennek így kell lenni. Be fogod látni, hogy így jobb. Így, most jó, milyen nyugodt vagyok!

A lélegzete csakugyan halk lett: könnyebbült, egyenletes.

– Régen voltam ilyen nyugodt. Ha tudnád, Anna, milyen heteket éltem át. Az a sok bizonytalan kétség – az gyötört el. Sohasem éreztem ilyen egyszerűen, biztosan a halált. Hisz nem is olyan nagy dolog, ugye? Te most kimégy az ajtón, és abban a percben meghaltál nekem. Csakugyan előbb – mint én neked –, mert én veled maradok azután is, jó emlékezésed leszek, ugye?

Szó nélkül bólintott a leány, és az ajka megremegett. De az a szomorúan gyöngéd tekintet fogva tartotta az arca minden mozdulatát.

– A halál nem is rossz, csak biztosan kell tudni. De engem néha elfogott valami kétségbeesett, szívós életvágy. Azt gondoltam, lehetetlen elpusztulni, mikor élni akarok, akárhogy, ha úgy bánva is az életemmel, mint egy törött pohárral. De azért voltak túlcsigázott pillanatok, mikor azt hittem, letépem, mint a borogatásokat, összetöröm az orvosságos üvegeket, és nekieredek egyszer még az életnek, egy mohó, sűrített, utolsó napra, tobzódni mámorban, játékban, muzsikában. És esténként, ha jött az önkívület, mondják, erővel tartottak itt. Hozzád akartam menni mindig.

– István!

– Ne! Hisz most már jól van minden. Most jól vagyok és olyan nyugodt. Nézd, Anna, mi jutott eszembe. Még a télen járt itt nálam egy pajtásom, Roxer Sándor, az a nagy szász. Ha tudnád, folyton rólad beszélt, ismeri a szokásaidat, a nótád, a szíved, a virágokat, amiket szeretsz. Tudsz róla, ugye, hogy nagyon magadba bolondítottad? Kemény fejű, erős vállú legény az, és kiskutyád lenne, ha hozzá mennél. És a vagyona...

Most már halottsápadtan állott előtte a leány. A mosoly vonagló kísértet maradt a szája körül, a lélegzete gyors lett, a keze menekülni próbált. Esdeklő sikoltás volt a szava.

– István! Ne beszéljen!

Az felült újból, és előrehajolva, mélyen a szemébe nézett. Mint aki túlesett valaminek a nehezén, és fellélegzik valami kis gyönyörűségre. Megint az esdeklő szemű gyerek volt, a szegény, beteg gyermek, akivel szemben egyszerre visszanyerte a fölényét.

– Azért, Anna, add ide még egyszer a kezed. Még egyszer, megcsókolom a gyűrű helyét. Ne csak így! Jöjj még közelebb, csak egyszer, most utoljára. Ölelj meg te is, a két karoddal, Anna! Az arcod csupa bársony! Látod, a világ minden dolga közül ez volt a legjobb, hogy most egyszer... te lásd... boldog vagyok, Anna.

Felnézett, homlokán lázasan lüktettek az erek, arcszöglete kiélesedett, a keze sötét, mint az izzó parázs, az ajka száraz volt, cserepes. A leány lehajolt hozzá – hirtelen, alig érintve –, mégis megcsókolta.

– Már sietnem kell, Isten vele! Legyen jó, vigyázni kell magára! Isten vele! A viszontlátásig!

Gyorsan megfordult, vissza se nézett többé.

Ott kinn, az ajtóban várta az ősz hajú asszony. Hallgatva ölelték meg egymást, azután félig zokogva suttogtak el egypár szót.

– Köszönöm! Az Isten is megáldja érte, gyermekem!

– Meddig élhet?

– Napokig! Talán az éjjel?!...

– Hát ha még?...

– Semmi sem segíthet. Csoda sem!

– Úgy szeretnék vele maradni addig, néni. De visznek falura...

Profán vigasztaló szavak ötlöttek az eszébe, aztán megérezte, hogy nincsenek itt helyén. Mit is tehetne ő többet ennek az erősl elkű, fáj dalmában is büszke öregasszonynak, aki immár percenként idegenebb neki. Lassan haladt az ajtó felé, ott szétnézett.

– Valamit letettem itt, amikor bementem. Itt van valahol.

Az asszony egy karikagyűrűt vett fel az asztról, és odaadta.

– Lássa, édes Annám, egészen elfelejtkeztem erről. Milyen hálátlan vagyok. Hát legyen boldog nagyon, nagyon szeressék, úgy, ahogy mi szerettük volna. Roxer olyan derék, jó ember, a fiamat is szerette. Legyen nagyon boldog.

És áldást intett a leány lehajolt fejére, ahogy az erdélyi protestáns házaknál szokás, azután elkísérte az ajtóig.

Az pedig ruganyos léptekkel, sietve indult ki – ki mentül előbb, a napra, a zajba, az utcára. Átragadt rá az élet beteg imádása, fullasztotta a csók emléke, amit a kegyeletnek szentelt... lemosni... megszabadulni... itt hagyni!

A vőlegénye várta a sarkon...

1903

Egy asszony meg egy leány

Alkonyatkor jött az asszony, sietve suhogva, mély lélegzetet vett a virágillattól terhes kicsi boltban. Valahol a kassza mögött egy nagy legyezőpálma sima leveleit mosogatta a leány, Terka. Fehér pongyolás, telt alakja könnyedén, puha léptekkel osont elő a homályból, a merev, sötét levelek alól. Két kezét nyújtotta a vendége elé, aztán megölelte.

– Jó estét, asszonykám! Milyen jó télszagot hoztál az utcáról. A prémeidből jön.

Itt benn csakugyan sűrű, mesterségesen tropikus volt a levegő, és a virágok úrnője is könnyű, sok ráncú batisztköntösben járt-kelt a szőnyegen.

A benyílóba mentek, és nyitva hagyták az ajtót, bár az üzletben egy csipkefejkötős öreg-asszony is maradt, és diszkrétül, hallgatagon szolgálta ki a színház előtti közönséget, ibolyavásárlókat, estélyre hivatalos urakat. Ah, ez a bolt melletti kicsiny zúg éppolyan csodálatosan könnyű, telt és világos volt, mintáz egész leány. Nem volt benn semmi rejtelem, semmi elfojtott hangja valami titkos búbanatnak, erőltetett jókedvnek.

– Itt nálad nem ideges az ember. Az egész szoba csupa kedves csodálkozás azon, hogy mért nem lehet mind a nagyképű talányokat, titkokat egyszerűen, csak úgy kitálalni.

Ezt egyszer – régen még – Hedvig asszony mondta, amíg mosolyogva nézte az egyszerű, kerek öntöttvas mosdóasztalt, amit nagy virágú perkálszövet borított talpig, de milyen árulóan, milyen redőtlenül.

Most szemben ültek a kék zseníliadíványon, és Terka az asszony arcát fürkészte, aggódó, komoly pillantással, mint orvos a betegét. Sápadt volt, és mintha újból megtaposta volna a gyötrődés, görcsös merevség ült a keskeny száj körül. A leány megfogta a kezét.

– Mi lelt? Valami történt?

– Ó, dehogy! Hisz ha történt volna!

Egy percre lehajtotta a fejét, aztán hirtelen, áradó szóval, mint aki parázson jár, úgy szökdösve az égető gondolatokon, gyónni kezdett.

– Semmi, semmi hír. Csak hogy az ideggyógyintézetből nem szállítják haza, ott van most is, azt tudom csak, és hogy menthetetlen. Borzasztó ez, Terka! Reggeltől estig ez az egy gondolat ül a fejemben, a szívemen és másnap újból. És az ember jön-megy, bevásárol, ebédet főzet, stoppol a gyerekeknek. Ma, amikor esteledni kezdett, és én eltakartam a kezemmel a két szemem, és úgy néztem azt a belső nagy rémséget, ami a lelkemen fekszik, akkor jött haza épp az iskolából a két gyerek. Azt hitték, sírok, vagy fáj valamim, és a karomba akaszkodtak szegények. Te! Ellöktem őket. Leráztam, mint valami gyűlöletes terhet, amitől nincs menekvés. Aztán megrémültem önmagamtól, és hozzád futottam. Terka! Mondj valamit!

A leány végighúzta az erős, fehér ujjait az asszony kesztyűs kezén. A szeméből látszott a saját megnyugtató, csillapító erejének a naiv hite. Egyszerűen, csendesen mondta:

– Bárcsak már meghalt volna szegény!

Ennyi volt minden, amit mondhatott a legigazabb lelkéből, és mégis az asszony vádoló, szinte ellenséges pillantása szegződött rá köszönetül.

– Miért mondod így, te; miért, mintha nem volna már semmi segítség? Hát igazán késő, mondd?

– Hisz te tudod, Hedda, hogy késő. Miért nem hallgattál rám előbb?

Az asszony elhallgatott.

– Igaz – mondta később –, te mostanáig biztattál, küldtél, segíteni akartál. De hát mondd meg egyszer, azért ugye, te is véteknek tartottad volna?

– Nem tudom, ezen én nem gondolkodom. Láttam, hogy boldogtalan vagy, hogy vergődöl, és azt hittem, a helyzeted az oka. Hát boldogulj, gondoltam, menj, törj össze mindent, hátha sikerül. Magamról ítéletek meg, és arra a napra emlékeztem, amikor egyszerre hagytam el a városomat, a pályám és a vőlegényem, aki egyszer hazudott nekem. Pedig akkor még gyűlöltem Pestet, biztos állásom volt felsőbb iskolánál és a kelengyém készen. De azért nem bántam meg, már csak azért sem, mert hisz elkövettem; akkor nagyon is sok megalkuvásba került volna hozzámenni – később pedig éppen annyiszor lett volna jó és annyiszor rossz napom, mint így. Hidd el, egészen mindegy. Hanem persze, te egészen más vagy, te szükségképp lettél boldogtalan, mert ez az állapot illik hozzád.

– Jaj, vigyázz a szavadra! Hát azt hiszed, hogy olyan ez, mint a dologtalan asszonyok ábrándjai, hogy tán mert sok regényt olvastam, és egy időben a színdarabok is csak ilyesmivel foglalkoztak, azt hiszed, önmagam előtt akartam érdekes lenni, és azért csináltam meg a szerelmet, hogy téged mulattassalak? Így ismersz engem?

– Nem! – mondta a leány egy percig gondolkozva. – Azelőtt hittem ilyenformát? Ki tud eligazodni rajtatok? Téged is zárdában neveltek, és asszonykorodban olvastad az első regényt. De azután beláttam. Egy szépliteratúrai szerelemért nem rontja el az ember úgy az életét, mint te. Tudom, hogy őszinte vagy, de azért mégsem bírta volna segíteni magadon.

Az asszonynak most eszébe jutott valami.

– Terka! Kérlek egyet. Nézd, ha te valamikor, például ma este, úgy éreznéd, de erősen éreznéd, hogy k e l l , kell az életedhez, a sorsod betetőzéséhez, hogy te ma – most rögtön – elmenj valami embernek a lakására, és ott maradj reggelig. Ugye, megtennéd?

– Azt hiszem. Ha elég erősen éreznék ilyet – hanem előbb megpróbálnék teljes erőmből másra gondolni. Ha nem sikerülne, akkor mennék – igen –, ma este még, nehogy meggondolhassam, és holnap újból kezdjem a tépelődést. Mert hidd el, csak ez a borzasztó! Még látni is szörnyű volt nekem téged. De te nem tehetsz erről.

– De hát mit kellett volna csinálnom? – faggatta az asszony.

– Kellott volna történni valaminek. Emlékszel, már egy évig éltetek úgy, színházi látcsöveken át táplálva ezt a szerencsétlen érzést. Csak ott láttátok egymást, és futó látogatásokon szökdöstetek egymás elől. Akkor lettem én bizalmasává szegénynek, és hozzád vittem a vallomásait. Talán hiba is volt, de akartam, hogy valami történjék, akkor már annyi szó esett hiába erről, és úgy rohantak fölötte a hetek, hónapok.

– Milyen boldoggá tettél akkor, Teréz – egy estére –, soha el nem felejttem. De másnap már kétszeres súlya volt az egésznek rajtam. Hogy ő is szeret, hogy tőlem vár mindent, hogy csak az ujjamat kell mozdítani. De hát miért nekem? Minden felelősség, minden vád, minden bűntudat rajtam legyen? Miért nem kezdte ő?

– Miért? Éppoly béna, tehetetlen a lelke, mint a tied. És a nyomorékok megadása nélkül. Csak lázongtatok mind a ketten, és átkínlódott napok után az volt a végső gondolatod, ugye, hogy hátha a holnap majd hoz valamit. Ugye?

– Igen! – mondta a másik csüggedt megadással.

– Most már néha bánom is, hogy akkor a közvetítőök voltam. Félreismertelek, és talán csak rontottam a dolgot. Ő ábrándozna felőled, és te rajonganál érte ma is, én végighallgatnám a beszéded, te megkönnyebbülnél, és úgy folyna minden, mint most két éve. Jobb lenne.

– Nem, nem. Az mégis kellett, hogy megtudjam, és az lett volna a fordulópont. De annyi akadály...

– Ejh – mit? Ha még tisztességtelen dologról lett volna szó, a világ szerint. De azt akarta, hogy elválj, és a felesége légy.

Keserű nevetéssel felelt az asszony.

– Akarta? Hát akkor mért nem jött, hogy elraboljon, miért nem parancsolt vagy hívott?

– De hisz te akkor nem bátorítottad – sőt. Egyszerre hidegnek látszottál, és kerülted még azt a néhány közömbös szóváltást is.

– Mert olyan veszedelmesnek éreztem. Ha tudnád, mennyit gondolkoztam akkor. De lásd – az ő szüleiéről is tudok –, hogy néztek volna rám? És a két gyermekemet egy idegen, ellenséges családba vinni! És – hisz te adtál volna hajlékot, helyet, addig –, de még az ügyvéd is, aki a válópört megcsinálná, az is pénzbe kerül. Senkim nincs. Ha anyám volna vagy rokonaim – de hát én magam álljak szembe az emberek csúf beszédeivel! Míg a válópör folyik – mondjuk félesztendő –, egy ruhára lett volna szükségem, kitől kérjek? Pfuj!

Egymásra néztek, hirtelen, ijedt megdöbbenéssel. Mintha megszakadt volna valami, csak egy könnyű kis pókfonaálka, amely eddig fenn a hétköznapiaság fölött libegtette a gondolataikat. Sokáig hallgattak, és a leány, mint rendesen szokta, ez új megvilágításban szemlélgette a lelkében az ismerős dolgokat. Azután megszólalt kemény, akaratos szóval.

– Igen, édes Hedvigem, erről most már hiába is beszélünk. Késő. Nem is tudok neked mást kívánni, mint hogy már eltelt volna a halála óta egy év vagy kettő, és te odajutottál volna, hogy lehessen veled egészen más dolgokról is beszélni. Az uradról például.

– Gonosz vagy, te leány, vagy őrült? Hogy beszélhetsz ilyet?

– Kell – mondta, és újból érintette a kezét. – Az az ember, az én szegény rokonom menthetetlen, de te még visszatérhetsz az uradhoz. Az előbb még azt hittem, egészen el van rontva, rosszul csinálva az életed. Hátha épp szerencséd az, hogy még jó lélekkel, sértetlen becsülettel visszatérhetsz hozzá. Az urad tudja ezt.

– Nem – sikoltott az asszony –, megtiltom, hogy említsd. – Most már valami ideges, erős ellenszenv lett a közönyösségből. – Nem hogy „nem szeretem”, de borzadok, undorodom tőle, megvetem, amiért ennyit szó nélkül eltúr, és várja ő is, hogy, „hátha”? Megmondhatnád neki, hogy soha, sohasem.

– Minden utad hozzá vezet most már – hajtotta a leány erős, szuggeráló szóval.

– Nem! Hisz ő az, aki tönkretett.

– Megszeretett, elvett – ennyi az egész.

– Megkívánt, bírni akart, megszerzett – ennyi az egész. Tudta, hogy semmim sincs, és tizenkilenc éves vagyok. Leánykoromban nem ismertem szerelmet, azért nem is volt a választásom szabad – nem is választás –, hisz mindössze ez az egy ember volt számba vehető azok közt, akik életfogytig vállalták volna az élelmem és ruházkodásom, így van rendjén.

– És mégis, ha most mindjárt nem is, később lassankint, vissza kell térned hozzá.

– Érts meg, az lehetetlen. Én most – a szó erősebb értelmét véve nem vagyok senkié. Nem tudom, érthetsz-e? Minden gondolatom, az egész lelkem ott van mindig önála – évek óta –, mióta csak ismerem. Csak akkor nem gondolok rá, ha éppen nem lehet. Az uram házában vagyok, és gondoskodom róla, amennyire tőlem telik. Egyebet ne várjon!

A leány homlokára kicsi redő rajzolódott.

– Az előbb mondtál valamit, Hedvig. A ruhádról. Tudom, hogy csúnya dolog, de kell, hogy most beszéljünk róla. Nézd, odaát az ibolyákat se adom ingyen. Milyen jól öltözködöl te; a cipőd kifogástalan, a kalapod is remek, és mondd, hány kesztyű kell neked egy évben? Ezekben a ruhákban tetszettél meg a szegény fiúnak, pedig az urad vette.

– Pfuj! És te most azt hiszed, Terka, hogy igazságos vagy? Hát tehetek én róla, hogy így van elrendezve, és nem vagyok független a pénzétől? Ki tanított engem, hogy a magam ura legyek? Azt hiszed, olyan okos voltam én menyasszonykoromban, mint te a huszonnégy évvel? De hisz most reggeltől estig dolgozom, keresem a munkát, a buta, együgyű, lélekölő munkát és hát, Istenem, ha elmennék tőle, és házvezetőnőt kellene tartania, sokkal több pénzébe kerülne, és mégsem gondozná úgy a gyermekeit.

– A gyermekeit?

– Tudom, az enyéme is, ó, nagyon is jól tudom. Ha ők nem volnának Terka, ezt – *kell*, hogy elhidd – csak ők tartottak vissza. Ne hidd, hogy becses nekem valami egyéb. Hisz öltözködni valahogy kell és hogy jól, az talán ösztönszerű. Úgy csinálom, mint az alvajárók, mint a járást vagy lélegzést. De hisz nekem úgysem kell az ő pénzéből semmi, hisz ami az éhség ellen kell, az olyan kevés.

– A gyerekek! – ismételte kérlelhetetlenül a leány,

– Igen, hát a gyerekek. Ez a legnagyobb bűne. Akartam én, hogy engem ő hozzá ilyen kapocs fűzzön? Tudod, akkor alighogy kijöttem az intézetből, nem gondolkoztam én ilyeneken, de tudom, hogy nem kívántam anya lenni. Nem is értem rá még kívánni, és kénytelen, tudatlanul az lettem. Természetellenes lehet ez, de őszinte vagyok. Azt a sok minden nyomorúságot, ami azzal jár, talán zúgolódás nélkül viselem, ha az élet várt volna addig, míg magamtól is kívánom, hogy gyermekem legyen.

– Elkövetkezett volna bizonynal. Hisz te jó anya vagy, Hedvig. Miért beszélsz így?

– Igen, attól a perctől kezdve, hogy a kislányom él. Ez más dolog, hasonlít a csodához. Egy pillanat megváltoztatott, te tudod, hogy most imádom mind a kettőt.

– Igen, ezt nem értem éppen. Hisz második gyermeked is van.

– Hát ezt nem értheted egészen. Akkor még el tudta hitetni velem az uram, hogy portékája vagyok, és az ő akarata olyan, mint valami természeti törvény. Megdönthetetlen. De te azt nem tudod, a kisfiam arcán milyen rajongó babonával kerestem az ő vonásait, a másik emberéit, aki a kezem sem szoríthatta meg, csak az arcképét néztem örökké azokban az időkben, és egyre rá gondoltam. És most több vagyok a gyermekeimnek, mint anyjuk, hisz mindent feláldoztam nekik – őt is. Az én boldogságom, az nem számít, hanem az ő élete, most meg fog halni.

– Hátha családi betegség volt, és úgylis kitört volna?

– De mielőtt csak egyszer is boldog lehetett volna. Hisz te tudod, hogy éveken át ez az egy dolog gyötörte, mint engem, és míg felém vonta minden isteni és földi erő, távol maradt. Micsoda lelki feszültség lehetett az! Lehetséges volna, hogy nem ettől bomlott meg?...

Megint hallgattak soká. Ott kinn, az üzletben a vidám arcú néni harmatozta, permetezte az elkeseredetten pompázó téli virágokat, a fújtató zaja, a parányi vízcseppek zizegése újra meg újra áthallatszott, Terka, a virágosbolt úrnője, szólalt meg előbb.

– Legjobb lenne, mindenképp a legjobb most már, ha gyorsan bevégezné szegény. Ha úgylis menthetetlen. Miért haldokoljon még évekig is talán? Majd azután telnek a napok, hosszú idők, lassan elkezdesz ébredezni, minden tompul idővel, és olyan természetes, hogy közeledni fogsz a gyermekeid apjához. Ez legalább valami megoldás.

– Nem lehet. Inkább meghalni.

– De egészséges vagy mégis, élni fogsz; mondjuk, harminc vagy negyven esztendeig még. Milyen nagyon kevés ahhoz képest ez a két és fél esztendő, amióta meg van háborítva az életed, ha még viseled

is a nyomást egy ideig. Évtizedek fognak jönni, amikor egyéb lesz a gondod: a fiad jövője, a lányod házassága, az urad betegsége, a magadé, fogsz te még mosolyogni is ezen.

Alig vette észre, hogy az asszony sírni kezdett – előbb halkán, kicsi rándulásokkal –, végre hosszú, mélyről fakadó nagy zokogással. A leány hagyta. Felállt halk, megkönnyebbült sóhajjal, és végigjárta egypárszor a kis szobát. Aztán megállt előtte.

– Vagy hát, próbáljunk meg valamit. Ha késő is, talán nyugodtabb leszel, hogy mégis tettünk valamit. Én bemegyek hozzá a szanatóriumba, a nagyanyámmal. Őt ismerik, tudják, hogy közeli rokonai vagyunk, beengednek. Tudom, hogy bizonyos órákat kivéve eszénél van – beszélni fogok vele. Megmondom, hogy csak gyógyuljon meg, minden úgy lesz, ahogy ő akarja, elváltok, hozzámégy, csak gyógyuljon meg. A doktor urak már sokszor tévedtek, és ki tudja, a heves lelki rázkódás nem fordítja-e jóra a baját. Ártani nem árthat – elmegyek.

Az asszony szinte dermedten állt előtte. Prémgallérja kámzsáját feltúrte volt már, és a sötét szörme erős, hatásos árnyékkal emelte ki halvány, érdekes fejét, kerekre nyílt szemét, szép formájú, fehér állát. Időbe került, míg megértette, elhitte, amit hallott, ám a másik percben rémült, ideges rezzenéssel nyúlt a kilincshez, mintha visszatartani akarná.

– Ne menj, Terka – nem akarom. Ma mindjárt – ilyen hirtelen? Hisz az nem lehet! Nem érne semmit – hisz ő meghal, nincs mentség – és az egész ügysem sikerülhetne. Ha meggyógyulhatna is – az nem lehet, hogy én boldog lehessenek –, a két gyerek miatt is egyre búsulnék – aztán mennyi beszéd! És az ő családja! Ha meggyógyulna, én szívesen szenvednék tovább – hisz nem lehet már sok hátra. De azért ne menj most – félek –, ha felizgatnók és rosszabbul lenne! Nem lehet!

Reszkető, lázas idegességgel siklott bele a simára bélelt, finom köpenyébe; kisírt szeme száraz volt, de a szája még remegett, amikor köszönt. Az ajtóból visszahajolt, és halkán, szinte magának vagy egy távollevő valakinek suttogta kérő, engesztelő, biztató, küszködő szóval:

– Hiszen – holnapig gondolkozom ezen. Talán jó lesz úgy, ahogy mondod, Terka. Holnap.

1904

Levelek a zárdából

Szeptember 10.

Anyucim! Drága, egyetlen gyönyörű szép angyal mamám! Jaj be szeretlek!

Azért írom most ezt a levelet ceruzával, mert ez nem rendes levél. Ezt nem fogom odatenni a kedves nővér asztalára, hogy kikacagjon mindenki, hanem egy bejáró lány fogja a postára adni. És ez olyan nagy titok, hogy ezért borzasztóan kikapnék, ha megtudnák – de teveled nem csinálhatnak semmi rosszat a nővérek, ugye, anyucim, drágám?

És azért írom olyan hamar ezt a levelet, mikor tíz perc szünet van, és mindenki azt hiszi, hogy elemzést írok – mert a tegnapi levél nem számít. Tudod, az úgy van – minden páros vasárnap levélíró-vasárnap és minden páratlan bibliaolvasó. Akkor a kedves Innocenc nővér felmegy a pódiumra, és olyanokat olvas nekünk, amilyeneket az ember alig tud érteni, hogy „a sátán vizetlen helyeken jár”, meg hogy „aki ezt beveheti, vegye be”. És akkor mindig néz a kedves nővér, hogy mi figyelünk-e vagy mozgunk – és aki mozog, az kikap nagyon – amiért nem vágyik a legméltóságosabb oltári szentségre. Mikor pedig levélíró-vasárnap van, akkor kiosztják a tintásüvegeket, és mind a két asztal növendék, a kicsik is meg a nagyok is levelet írnak. De azt nem szabad leragasztani, hanem az asztalra tenni, hogy a kedves nővér mind átolvassa, és ő címezi meg. Aki pedig valami csacsit ír, azét felolvassák, és mind nevetnek rajta. Én még csak hétéves vagyok, és a harmadik kisosztályba járok, azért én mellém mindig egy nagy leányt ültetnek, hogy nézze, mikor levelet írok; – ő mondja meg, hogy mit kell írni, és ha paca van, akkor újra kezdjük. Én mellettem Fáber Lujza kisasszony van mindig, ő is fésül, de nagyon húzza a hajamat, és kismamának kell hívni. De én sohase mondom azt neki, mert te vagy csak az én egyetlen kismamám, ugye? És a levelet mindig úgy kell elkezdeni: „Én, hála Istennek, egészséges vagyok, amit kedves mamának is kívánok”, és úgy kell végezni: „Tartson meg továbbra is anyai szeretetében.”

Azért most én ceruzával írok, és tudd meg, anyucim, drágám, hogy az olyan vasárnapi levél nem számít. Ne is bontsd fel, mert én úgyis írok neked hétfőn, kedden meg szerdán, minden tíz percben, és akkor Löwi Erzsi, aki bejáró leány, mindig feladja a postára. Látnod, milyen jó, hogy adtál nekem sok bélyeget. De jó volna, ha küldenél szentképeket is, mert Löwi Erzsinek muszáj adni, amiért elviszi a levelet. És itt úgy van, hogy három figuraképet adunk egy színes szentképért – és öt olyan szentkép ér egy csipkés szélűt, egy selymes kép pedig három csipkésnél is többet számít, ha az ember cserélni akar, mert azon selyemből van préselve a szenteknek a ruhájuk. A kedves nővértől szokott képet kapni, aki jó, és én kevésszer kapok, pedig Löwi Erzsinek mindig kell adni, ha levelet visz. Habár Löwi zsidó, azért mégis jó leány, és nem fog elárulni, mert akkor ő is bajba kerülne.

És olyan levonókép is jó lesz, amit úgy híznak, hogy: matric.

És csókollak ezerszer, sokszor, milliószor és nagyon szeretlek, imádlak. A te

Lillikéd

Szeptember 18.

Drága egyetlen anyucim, boldogságom!

Olyan jó nekem, ha így írom, ahogy te mondtad, mikor tifuszban voltam, te pedig hazajöttél a színházból, és megcsókoltál. Mikor levélíró-vasárnap volt, akkor én mondtam Fáber Lujza kisasszonynak, hogy én téged csak aranyos anyucimnak hívlak otthon. De ő azt felelte, hogy

az csacsiság és tiszteletlenség, és úgy kellett írni: „Szeretve tisztelt, kedves mama!” Pedig, ugye nem szeretted így?

Drága kis mamám! Én olyan sokat gondolok rád – mikor csendes foglalkozás van, meg este is, az ágyban mindig rád gondolok, amíg nem alszom. Még a misén is, a templomban, Mert van egy szentkép az oltáron, de nem a nagyoltáron, hanem oldalt – és az éppen úgy néz a szemével, ahogy te. Mikor esti ima van, lelkiismeret-vizsgálás, és minden gyerek csendben a képére szorítja a kezét, akkor is csak te vagy eszembe – pedig ez nem szabad, akkor arra kellene gondolni, amit felolvas a kedves nővér egy könyvből, hogy: „Nem hazudtam-e? Előljáróimról nem beszéltem-e rosszat?”

Mindig csak sírok, amikor rád gondolok, és nagyon bánom, hogy rossz voltam most legutoljára is. Tudod, amikor te itt voltál egy napra, és kivittél engem a vendéglőbe, ahol a szobád volt – akkor nagyon megszorítottalak. Te akkor vettél nekem egy zsinórt, hogy a nyakamba akaszthassam a Szűzanya medálomat – de a zsinór fekete volt, pedig azon nem szabad viselni, csak kék zsinóron, mert a kék a Szűzanya kedves színe. Én nem akartam a medált ráfűzni, hanem sírtam, és nem mentem az öledbe, hogy megcsókolj. Én azt nagyon, nagyon szívemből megbántam, drága, egyetlen anyucim – mindjárt este, mikor visszahoztál a zárdába. Te azt mondtad a nővérnek, hogy én nem is örültem neked, és hogy elszokik a gyerekek az anyjától – pedig az nem igaz. Te nem tudod – én egész nap azt beszéltem a többieknek, hogy ma bejön a mamám, és néztem az órát, hogy jössz-e már. Mikor a lépcsőn mentem, az elfogadó szobába, nagyon dobogott a szívem – de nem mertem a nyakadba ugrani, mikor megláttalak, mert azt mondta volna soror Delfin, aki ott állt, hogy: „Jaj be szeles!” És itt, mamám, ha valami sororral beszél az ember, akkor le kell nézni a földre, úgy piszkálni a kötője szélét az embernek – másképp azt mondják: „Freches Ding!”

De én azért belül a szívemben nagyon, nagyon örültem neked, drága egyetlenem, és most százszor is megcsókolom egy nap a kis medált, ami a te zsinórodon van. Úgy csináltam, hogy kék pamuttal kötöztem rá a Szűzanyát – így most ő sem fog haragudni. Egyszer el akart szakadni a zsinór, de én nagyon sírtam, mert azt hittem, hogy az fáj neked. Meg akarom mutatni, ha még eljössz megint, hogy mégis jó zsinór, és vigyáztam rá. Martin Ella akkor összevarrta nekem.

Most nem lehet többet írni, mert erre nézett a kedves nővér – de ha te itt volnál, én csak azért is a nyakadba borulnék, és nem bánnék semmit. Én lennék akkor a legboldogabb az egész világon.

Lillike

Október 25.

Drága Anyucim!

Már régen nem írhattam neked, mert Löwi Erzszi kanyaróban volt, másnak pedig félek levelet adni, hogy elárul. Mi, bennlakók, együvé járunk tanulni a városi lányokkal, akiknek itt lakik a mamájuk – de a többi városiak olyan árulkodósak – mindjárt felállnak, és azt mondják: „Kedves nővér, Lilli cukrot eszik – Lilli játszik; nem figyel!” – És ha megharagusznak, azt írják egy cédulára, hogy: „Köszönöm a barátságot!” – azontúl nem akarnak tegeződni, és visszaveszik a bábruhát, amit adtak. De Löwi Erzszi nagyon csendes lány, nem szól senkinek semmit, hanem a padban mindig a szentképeit számlálja, amik három színeset érnek. És mindig jól tudja a leckét, és csupa szeplő – a keze is.

De, tudod, anyuci – mi csak addig vagyunk a városiakkal, amíg tanulásóra van – akkor ők hazamennek, mi pedig a nappali terembe. Ott nincs semmi más bútor, se dívány, se tükör – csak két nagyon hosszú asztal székekkel és pódium – a falon pedig őrangyal-kép és kereszt.

Itt nincs olyan sok legyező, virágtartó meg vánkos, mint nekünk volt otthon a szalonban. A nappalinak a közepén nagy hely üresség van, és oda szoktunk térdepelni, mikor imádkozunk. Akkor minden kislány egy papirost tesz a lába alá, hogy a subicktól be ne kenődjék a padló, mert itt csak egyszer súrolnak egy évben, de azért borzasztó tiszta, a pádimentom. Minket pedig tavaszig soha nem visznek le a kertbe, hogy be ne hozzuk a sárt meg a hót. Mindig bent ülünk, és tanuljuk a leckét, vagy soror Delfin felad kötni minden órában tízszer körül – aki azt meg nem csinálja, annak a hátára tűzik büntetésből a kötést. Nekem még nem tűzték, de olyan büntetést már kaptam, hogy a székhez hozzákötöttek egy zsinórral, mert minden percben az órához mentem megnézni, hogy kész lesz-e tízszer körül. Itt mindenkinek a helyén kell maradni csendesen, mert mi volna, ha mind az ötven gyerek felugrálna? Én most úgy csinállok, hogy mesét mondok magam – magamnak, hogy ne legyen olyan rossz kötni – de azt a mesét én csak úgy kitalálom.

Kedves, drága mamám! Tegnap az íróvasárnapi levélben megköszöntem neked a befőttet, amit küldtél és írtam, hogy jólesett – de most mégis megírom, hogy abból én csak nagyon picit kaptam. Amiért olyan sokat küldtél, hát kiosztották, minden gyereknek egy kis tányérral. Csakhogy én akkor nem tudtam a francia szokat, ami úgy kezdődött, hogy „le hibou, le hotel” – és minden szó stumme hával –, azért azt mondták, hogy nem kapok uzsonnát – a tányérom pedig fel volt fordítva a refektóriumban. Én nagyon sírtam, de nem a befőttért, mert az úgyis elfogy, hanem azért sírtam, hogy te biztosan nagyon örülve pakoltad, és gondoltad: milyen jó lesz szegény Lillinek! A lányok azért adtak nekem a szájamba, mindegyik egy kis kanállal, mikor kiment a soror. Azért köszönöm, kedves anyucim.

Lillike

November 12.

Drága, jó kismamám!

Nagyon szépen kérlek, írd meg nekem egész biztosan, hogy mi volt az én szegény apukám, aki az égben van. De ne úgy írd, hogy én kérdeztem, csak mintha eszedbe jutott volna. Mert én itt egyszer mondtam, hogy királyi ügyész volt, és akkor mind elkezdtek nevetni – a foltozó soror pedig a ruhatárban kicsúfolt, és hajlongott nekem, hogy „Méltóságos királykisasszony!” – Ugye, a soror nem tudhatja, hogy mi az: királyi ügyész – mert az ő apja suszter volt. A húga mondta, aki velünk tanul, és ő is apáca lesz, mert otthon úgyis szántani kellene neki a falun. Ő sváb leány, és itt sok sváb van, akiknek a mamájok nem visel kalapot, hanem keszkenőt, és egész paraszt. De azért azt mondta a ruhatáros soror húga, hogy ő sok pénzt fog hozni a zárdának, mert az ő apjának van. Ugye, anyuskám, az én apusomnak is sok pénze volt?

Én egész jól emlékszem még mindenre, hisz hatéves voltam, amikor meghalt. Ha behunyom a szemem, akkor egész jól látom a mi nagy kertünket, ahol egy hűvös lóca volt a bodzafák alatt, és a palánknál egy napos lóca. Cecilre is emlékszem, aki német lány volt nálunk, és mindig kért, hogy ne legyünk rosszak, mert akkor ő kikap. Cecil sánta lábú volt – emlékszel? –, és mindig elkezdett egy mesét, hogy „da kamen sie in ein steinernes Zimmer” – de én akkor féltem, és nem hagytam, hogy tovább mondja. Most már hagynám. Vajon hol van most Cecil? Milyen erős, nagy napsütés volt mindig a mi kertünkben – az egész levegő tele volt nappal. A Sport kutyára is emlékszem, aki kacsázni járt apussal a lápra. De régen is nem láttam már élő kutyát! Az apus arcára nem tudok emlékezni.

Már egy hónap múlva karácsony lesz. Ugye, akkor eljössz értem, és elviszel engem haza? A legtöbb lányt hazaviszik. Úgy irigylem a városi leányokat, akiknek itt lakik a mamájuk, és négy órákor olyan lármát csapnak, mikor kinyitják nekik a nagy kaput, amit portának hívnak, és kieresztik őket az utcára. Ők milyen jó, otthoni kávét kapnak, és megcsókolja őket a mamájok! Nagyon szeretnék olyankor kiszaladni. Csak a szegletig mennék, a jó, hideg utcán

– csinálnék nagy hógúlát, és belehajítanám egy olyan kivilágosított boltablakba – vagy egy nagyot, nagyot kiáltani, vagy ugrani szeretnék, és – visszafutnék én megint. Még utol is érném a lányokat, ahogy sorban lépegetnek párosával a refektórium felé – mindegyiknek az orra alá van húzva a nagykendője, és mintha fáradt volna itt mindenki.

De itt nem szabad semmit sem csinálni, hanem szó nélkül menni a folyosón – a nappaliból a hálóba –, onnan a refektóriumba – mind más emeleten van. Egy óráig is tart, amíg párba állunk; nagykendőbe felöltözünk, és elindulunk. Aki a folyosón beszél, az büntetésből hátul fog menni pár nélkül a sor végén, és látni fogja mindenki, akivel a folyosón találkozunk. A folyosó olyan, mint otthon a tornác, csak hogy be van zárva fallal, mintha szoba volna, és – arra járnak mind a mosólányok, konyhai lányok, jelöltek, novicok, sororok, penziósok, árva gyerekek, katonagyerekek – és néha a fejedelemasszony is jön ránk szembe, mert itt egyik szobából a másikba csak a folyosón át lehet menni. Mindig, mikor elindulunk, kihúznak egy cédulát, ami a falon van zacskóban a szenteltvíz alatt – és arról leolvassák, hogy milyen szegény lelkekért kell imádkozni az úton. Én mindig szegény apusért imádkozom, és hogy te soká élj, és egészséges légy – és én egyszer megint együtt legyek veled, úgy, hogy sohase kelljen visszajönni ide. Kezedet csókolom, kedves egyetlen mamám.

Lillike

December 2.

Egyetlen kedves Anyucim!

Százszor csókollak érte, és nagyon szépen köszönöm, hogy elküldted az apus arcképét. Kedves, szép, szomorú mamám – ugye, te még most is sokat sírsz? Én most már egész jól emlékszem apusra. Mikor egyszer rossz voltam, ő, szegény, feltérdeltetett a díványra, hogy ne legyen kemény. De nagyon kicsi idő múlva visszajött hozzám, és azt mondta, hogy csókoljak kezét, és szálljak le, mert már elég. – Arra is emlékszem, mikor egy vasárnap templomba vitt apus és keresztmamához – de én untam magam és nyafogtam. Apus mindig kérdezte, hogy nincs-e bajom, és a fejem nem fáj-e, mert bágyadt a szemem. Ugye, az én apám volt a legjobb ember az egész világon? Ha most visszajönné, és megint élne – nem volnék többet olyan rossz, csacsi, hogy nyafogjak, hanem százszor is megcsókolnám a kezét.

Emlékszem arra is, mikor már beteg volt, és Zsuzsi szakácsné jeget tört apróra a pincegátdorban, te pedig sohase jöttél velünk játszani, hanem mindig messzire küldtél minket Cecillel – a kertbe, hogy csend legyen. Egyszer pedig behívtak minket a szobába, ahol apus feküdt, és minden függöny le volt sötétítve. De ő már nem szólt nekünk semmit akkor, hanem a Sport kutyáját simogatta, aki odatette neki a paplanra a fejét. Minket csak nézett, és nem mertünk hozzámenni – azután intett a kezével, és kivitt Cecil.

Tudod még? Te mondtad akkor nagyanyámnak, hogy a Sport egész éjszaka vonított, mikor apus meghalt, mi pedig nagymamánál voltunk – Palkó meg én. Ott mondták délből a kosztos diákok, hogy meghalt az apám – és hozták a fekete ruhát Zsuzsiék. A szalonunkból akkor minden ki volt hurcolva, és a tornácon csupa vendégek ültek és sírtak. Az udvaron is népek voltak és nagyszakállas zsidók is, mind sírtak, mert ugye, azoknak valami nagy jót csinált az apus? Sok éneklés hallatszott akkor – Palkóra nem vigyázott senki, és elaludt a cselédágyon –, engem felvett az ölébe egy bácsi, és megcsókolt – az ablakon keresztül pedig megláttam az emberek közt a házitanító urat. Te felültél egy kocsiba, mindenki felült – és aki ottmaradt is, csak sírt. Én most sokkal jobban tudnék sírni, mert akkor én még nem tudtam, hogy milyen rossz apus nélkül, és hogy nekem zárdába kell jönni. De neked még sokkal rosszabb dolgod van – ugye, mamám? Csak legalább te ne volnál többet soha olyan szomorú, mint akkor – hiszen én olyan nagyon szeretlek.

Lillikéd

December 10.

Te édes, jó mamám!

Ugye, már megint megszomorítottalak, amikor olyan nagyon erősen kértem egy levélben, hogy vigyél haza karácsonyra. Azt írtad: – talán elfelejtettem, hogy minekünk kettőnknek nincs sehol „haza”, hogy te is a bácsinál vagy, és én jobb helyen vagyok. Én nem felejtettem el, kedves jó anyuskám – csak azt gondoltam, hogy én is a bácsinál lennék egy hétig, és te mégis gyűjtanál nekem karácsonyfát, amilyent, azt hittem – a Jézuska hordoz –, amíg kicsi voltam. Te biztosan jobban tudod, hogy az nem lehet – és én nem leszek szomorú, ha te úgy akarsz.

De azért valahogy olyan furcsán érzem magam. Mintha valami a kezével benyomná a torkomat, és úgy kellene sírni – de olyan nagyon hangosan –, mint kicsi koromban, amikor te elmentél hazulról, és a cselédek ijesztgettek, hogy világgá mentél, és nem jössz soha vissza. Vajon mikor látlak én téged, mamám?

Én nem tudom – mostanában mindig büntetést kapok itten, mióta a lavor vizet egyszer kiöntöttem. A tisztelendő nővér Innocenc azt mondta biblia-vasárnap, hogy a szívemhez kezd közelebb jönni a sátán, akit itt csak feketének hívnak, és bal felől áll – jobboldalt pedig az őrangyal nagyon szomorú, és mindig távolabb megy, – Igaz ez – anyucim? Te soha nem mondtál nekem ilyeneket, pedig te is tanítottál imádkozni, hogy: malasztal teljes, úr vagy teveled.

Azért itt is úgy van, hogy levelet írunk a kisdéd Jézusnak, és egy skatulyába tesszük a pódiumra. De azt a kedves nővérek bontják fel, és ők hozzák a Jézus nevében a sok játékot, amit kérünk – Bécsből. Én egy babaiskolát kértem, amiben játékból van a tanító úr, és mind a gyerekek – és egy Szentek Élete könyvet –, de arra azt mondta a nővér a másiknak, mikor elolvasta –, hogy az nagyon drága, és az én mamám úgyse fizet rendesen.

Én úgyis tudom, hogy mi szegények vagyunk, ámbár apus királyi ügyész volt – de ő már nem él, és nincs, aki pénzt keressen nekünk. De ha én nagy leszek, akkor én fogok keresni, sokat – és lesz neked is –, mert a nővér mondta, hogy a világban már kezdenek a lányok is pénzt keresni. – Szerető kislányod,

Lilli

Január 3.

Egyetlen, kedves anyucim!

Karácsony óta most vagyunk először iskolában, és eddig nem találkoztunk bejárókkal, hát Löwi Erzsivel sem. Azért ma rögtön írok is – habár félek, mert a soror már sokszor erre nézett. Most le fogom írni a karácsonyt.

Itt úgy volt, hogy mi előtte három napig a refektóriumban voltunk mindig, és ott minden szabad volt, mert a szigorú nővérek a fát díszítették a nappaliban, és csak két noviciáta ügyelt ránk. Karácsony este vacsora után fölmentünk a nappaliba, és ott volt már a gyönyörű szép, plafonig érő nagy fa – és mindenkinek a helyén a játék és egy nagy tányér cukor. Az én helyemen is volt, pedig mindig ijesztettek, hogy fel lesz fordítva a tányérom. A babaiskola is ott volt meg egy udvar kis tyúkokkal meg istállóval – mert a Szentek Élete nagyon drága. Nagyon örültem mindennek, és egész este játszottam, de rád is gondoltam, hogy teneked van-e valami ajándékom most. Én akartam csinálni egy óratartót, de a nővér nem adott hozzá selymet meg aranyaszt, nem tudom, miért. Nagyon rosszul esik, hogy semmit nem adhattam.

Mikor feküdni kellett menni, és párba álltunk – én a kezembe szorítottam mind a két skatulyát, amiben az új játék volt – és helyre akartam tenni. De nem tehettem róla, igazán,

anyuskám, hogy leesett minden a földre, és nagy zajt csinált, pedig már csengetett is az öreg soror Anasztáz. Akkor ő vörös lett – németül szidott, és a babaiskolát meg az udvart hirtelen a kályhába dobta. A hálószoza nagyon be volt fűtve akkor egyszer, karácsonykor – és én nem tudtam aludni egy cseppet sem, hanem sokat sírtam. A te nagyon szerető kis lányod

Lillike

Utóirat:

Anyucim!

Tudod, ki volt itt engem meglátogatni? Kövesdy bácsi volt – aki régen mindig cukrot hozott nekem, és most is hozott egy nagy pakk mindenféle cukrot. Azt kérdezte, hogy mit üzenek neked, és mondta, hogy sápadt meg sovány lettem, amióta nem látott. Jó, hogy itt volt, és mondta, hogy látott téged, mert én már azt hittem, beteg vagy, olyan régen nem írtál.

Január 10.

Kedves Anyám – drága, egyetlen jó Mamám!

Ne haragudj rám, és ne higgyél senkinek, aki azt mondja, hogy én rossz vagyok! Én nem vagyok rossz! – Én tudom! Úgy szeretlek téged – olyan nagyon – és apust, aki meghalt – és a jó Istent, aki minden kedves nővérnél jobb –, mert a nővérek is csak bűnös emberek. Ha most volna keresztényüldözés, én nagyon szívesen lennék mártír, meghalnék Jézusért – és ő felülről nézne rám, és mosolyogna. Apám pedig ott volna a jobb keze felől, és kiterjesztené a karját, hogy megöleljen. – Sokszor gondoltam rá – hogy ha nagy leszek, szerzetet fogok alapítani, mint Szent Teréz. – De most legjobban szeretnék meghalni, és az égben lakó apámhoz menni, mert itt engem úgysem szeret senki, és mindenki csak üldöz, a lányok is, a sororok is csak üldöznek. Először szerettek engem a sororok, mert legkisebb voltam – és Herzpinklnek hívtak. De azóta jött ide egy kapitány bácsinak három gyereke, azok kisebbek, mint én, és nincs mamájuk. Most csak azokat szeretik – de az már karácsony előtt volt.

Most a kedves nővér Innocenc meg fogja írni neked, hogy rossz lettem, és nem vagyok érdemes rá, hogy a Méltóságos Püspök Úr bevett félingyenesnek. De higgyél nekem, édes, drága mamám, hogy az nem igaz. Olyan rossz most nekem – úgy szeretnélek látni, és mindent megmondani neked, hogy hogy volt.

Úgy kezdődött az egész, hogy karácsony után az egyik nővér azt mondta, ne nézzek olyan bandzsalítva. De én nem is vettem észre, hogy úgy nézek, és mondtam, hogy többet nem! Azután mindenki mondta az órákon is meg este is, hogy folyton bandzsalítok. Akkor az öreg soror összeszidott, hogy én azt csak azért is csinálom – pedig hidd el, kedves jó anyucim, hogy nem csak azért is. A nővér akkor megbízta a lányokat – hogy ha még egyszer úgy nézek, csak szóljanak neki, és feladja a hátamra a vörös nyelvet. A vacsoránál pedig egy negyedosztályos megint meglátta – és mondta, hogy neki kötelessége szólni, és szólt is még ott a refektóriumban.

Édes anyuskám – az olyan borzasztó volt. Míg felmentünk a lépcsőn, úgy fájt a szívem, és olyan buzgón imádkoztam a leghathatósabb imát, azt hogy: „Emlékezzél meg, ó, legkegyesebb szüzanya Mária, hogy még sohasem lehetett hallani, miszerint valaki téled gyámoltalanul magára hagyatott volna – és te tudod, hogy én most ártatlan vagyok – és te azt nem engedheted meg.” – De hát miért nem hallgatott rám – kellett volna, hogy megmentsen, mert igazságom volt. Ott fenn pedig rám akasztották a nyelvet, vörös posztóból – és a terem közepére kellett állni. Nagyon sírtam, és egész estig ott álltam – pedig épp akkor jött be hozzánk egy öreg soror, aki már penziós, és a fejedelemasszony titkársa. Az csak bólingatott és mondta: Ja, so ja – a kis Lilli rossz viseletű volt.

Most pedig megírják neked. De ne higgy nekik, én egyetlen kedves mamám, mert én nem vagyok rossz, és nagyon szeretem a jó Istent meg apust az égben meg téged –, csak az ellenségeimet nem, vagyis azt a negyedosztályost, aki beárult, de ugye, azért nem lehet elkárhozni? Gondold, hogy most az öledben vagyok, és százmilliószor megcsókollak, te kedves, szegény anyám. A te forrón szerető lányod,

Lilli

Január 15.

Kedves jó Mamám!

Én nagyon örültem annak, amit írtál nekem, habár azt én már régebben is hallottam. Soron Innocenc olvasta a Katolikus Lapokból, hogy te még karácsony előtt férjhez mentél Kövesdy bácsihoz, és most ő nekem az apám, neked pedig az urad. Ő mindjárt mondta, hogy Lillinek új papája van, de akkor nevetett, és azt hittem, hogy csak tréfál.

Most te is megírtad, és nagyon örülök neki. Eszembe jutott, hogy ahányszor csak odajött a bácsihoz az új apa, mindig sok cukrot hozott nekem – a bácsi akkor haragos volt, te pedig este mindig mellém bújtál az ágyba, és sírtál. Most már nem fogsz sírni soha többet, ugye – és lesz neked otthonod –, mert mindig mondtad, hogy az nincs. Én szeretem Kövesdy bácsit, mert ő jó ember.

Anyucikám – de ne haragudj –, ugye, ti szerelmesek vagytok? – Erre Csics Ilona tanított, aki feljebb jár, mint én, de azért jóba vagyunk, és őtet is mindig szidják. – Csics mindenfélét szokott nekem beszélni, hogy milyen a házasság, és hogy miképpen születnek a gyermekek. Nem tudom, igaz-e, ahogy ő mondja – azt hiszem, igaz –, mert te haragudtál, ha én ilyenfélén kérdeztem. Csics azt mondja, hogy az szégyelleni való, és a többi lány is, akinek elmondja, nevet, hogy: jaj, be borzasztó! – De Martin Ella, aki már nagyobb, egyszer meghallott ilyes beszédet, és azt felelte, hogy a Szűzanyának is született egy szülött fia, és megvan az imádságban, a jó Isten azt úgy rendelte.

Én is azt gondolom, hogy az nem borzasztó – mert neked is van Palkó meg én, és te szeretsz minket. Nem bánám, ha lenne még egy testvérem, egész kicsi, de az lány volna. Akkor idejönne később a zárdába, és nem lennék egyedül – Palkó ugyanis már nagyapánál marad. A kisebb testvéremre én vigyáznék, és bekötném a fejét, mikor párba állunk, hogy a refektóriumba menjünk.

Pedig én most megint büntetésben vagyok, és hátul kell menni, pár nélkül a sor végén. A folyosón nem szabad beszélni, csak imádkozni – és Csics Ilona, aki a párom volt, szólt valamit, és én is feleltem rá. Mi azt hittük, hogy a soror hátul jön, a nagyoknál – pedig véletlenül éppen ott ment a hátunk megett. Hirtelen előre jött, a szájamra ütött, mert engem látott beszélni – azóta pedig én hátul megyek – már három hete. A soror névnapján mondták, hogy kérjek bocsánatot. De én féltem, hogy akkor sem bocsát meg. Talán már vizsgáig is büntetésben leszek én. – Csak legalább te eljönnél egyszer, és megmondanád, hogy nem ha ragszol – és szereted még a te szegény

Lillikédet.

Február 17.

Kedves jó Mamám!

Rég nem írtam – mert én nem tudom, miért, mindig vártalak, hogy eljössz. De te nem jöttél el, hanem Kövesdy bácsi, a te férjed megint meglátogatott. Ebben a városban van dolga, és az nagyon szép tőle. Azt gondoltam ki, hogy apának szólítom, és ő nagyon örült ennek.

Megcsókolta az arcom, és szegény égben lakó igazi apámról beszélt – mert neki nagyon jó barátja volt –, azt mondta.

Anyusom – én nem tudom biztosan –, ugye, gyónt az én apám halála előtt, és magához vette az úr Jézust. Néha úgy félek, hogy nem – hogy ő nem mehetett a mennyországba. Martin Ella mondta, hogy még akkor is az Isten bizonyosan megadta neki az utolsó percben a töredelmes bánat és a megtérés kegyelmét. Martin Ella nagyon ájtatos lány, egész más, mint Csics Ilona.

Már szeretem Kövesdy bácsit is, amiért olyan szépen beszélt szegény első apáról. Őtet, aki meghalt, az egész világon a legjobban szeretem, és téged is majdnem úgy, mint őtet.

De engem, azt hiszem, nem szeret már egy csöppet sem az, aki meghalt, sem pedig a jó Isten, mert rossz vagyok. Tegnap a nővér kiválogatta azokat, akik még nem járultak a szent áldozáshoz, és én sem járultam. Az húsvétkor lesz. De rám azt mondta a nővér, hogy úgyis páratlan szám, mert kilencen vagyunk, és úgy nem szép az oltár elébe menni, hát azt mondta, hogy én még rossz vagyok, és javuljak meg jövőig – csak akkor fogok áldozni. Pedig én már nagyon vágytam a szentségre, és akkor inkább megjavultam volna – de nem merek szólni. Már hétéves vagyok, és még nem volt a szívemben a megszentelő malaszt, csak a segítő malaszt – az is csak a szent misében, ha úrfelmutatáskor a padhoz szorítjuk a fejünket, és a mellünket ütjük. Akkor mindenkinek a szívébe megy a segítő malaszt, de a megszentelő csak annak, aki nincs halálos bűnben. De én a szent keresztség óta már vétkeztem halálos bűnt – mert az ember mindennap vétkezheti azt. Hisz otthon mi nem tartóztattuk meg magunkat a húseledeltől pénteken – és mikor Csicscel beszélünk róla, hogy milyen a házasság, az is akkor halálos bűn volt. Igaz, hogy van vágypenitencia is – vagyis ha valaki nem gyónhat semmiképpen, de nagyon vágy rá, akkor az olyan a jó Istennek, mintha gyónt volna – csak hogy akkor töredelmesen kell bánni a bűnét. De az nagyon nehéz, mert nem azért kell bánni, amiért a pokol rossz, és a mennyország jó – hanem azért, hogy az Istent megbántottuk. Engem mindig azzal csábít a gonosz – hogy hát miért rossz az a jó Istennek, ha én bűnt csinálok. És ha neki minden bűn nagyon fáj, akkor neki még sokkal rosszabb lehet, mint nekünk. Az igazi gyónás nagyon jó és könnyű is, mert ahhoz elég a közönséges bánat, amivel a mennyországot sajnálja az ember. Azt pedig én mindig sajnálom, mert ott van az apám. Aki gyónt, az teljes búcsút is kaphat. Az pedig olyan, hogy sok-sok jó emberek és szentek sok jót csináltak, és azt az Isten összegyűjti – mint mikor egy nagy ház tele van kincsekkel –, és abból oszt a hívőknek; aki pedig kap, az annyival kevesebbet fog égni a tisztítóhelyen. Az első teljes búcsút én fel akartam ajánlani apusért, hogy ne szenvedjen egy percig sem tovább – de így csak részleges búcsút kaphatok. A száznapi búcsúimádságot én elmondom érte harmincszázszor is egy nap – és úgy hátha mégis kiszabadul a lelke.

Nagyon borzasztó az nekem, hogy nem gyónhatok, mert mindenki azt mondja itt, hogy ha most meghalnék, rögtön elkárhoznék. Akkor aztán mindig égni kellene – még az utolsó ítéleten is túl, mindig –, és ott is én undok testtel volnék, az apám pedig megdicsőült testtel az ítéleten. Borzasztó volna, ha úgy rám nézne. Ha lehet, édes jó anyucim – írdál te a nővér Anasztáznak –, hogy mégiscsak engedjen gyónni. Írd meg, hogy akkor én nagyon jó leszek azután. Egy szót sem fogok szólni a folyosón, és csak Martin Ellával fogok kegyes társalgást beszélni más lánnyal senkivel –, csak engedjenek gyónni. Szerető lányod

Lillike

Március 5.

Kedves jó Mamám – egyetlen Mamám!

A jövő hónap elején már húsvét lesz, és gyónni fognak – nekem pedig még nem szólt semmit a soror. Írtál nekik? Azt nem hiszem, hogy elfelejtetted – hanem talán elveszett a postán a levél. Most mindig arra gondolok, és egész nap magamban imádkozom. Azt senki sem tudja,

és nagyon sokat szidnak, amiért az órákon nem figyelek – de a Jézusért minden gyalázatot el kell viselni. Martin Ellával a kertben néha megverjük egymás kezét csalánnal a Szűzanya tiszteletére, és az nagyon jó. Itt sokszor olyan zsizsiket szoktak tenni a lencsébe, hogy az ember önmegtagadást gyakoroljon – és mi mindig megesszük behunyott szemmel. Gonzága Szent Alajos is megevett mindent. Csakhogy Szent Alajos mehetett gyónni, és nem félhetett, hogy elkárhozik. Igaz, hogy ő csak két kicsi bocsánatos bűnt csinált, és azt siratta egész életében. Az én lelkem egészen más, mint az övé, és nem méltó üdvösségre – de a kezemet sokszor nézem, hogy épp olyan nagyon fehér és vékony, mint neki a képen. Én örülök annak, hogy a kezem méltó rá hasonlítani, az talán jó jel. Hittanórán, ha a kezem kiteszem a padra, magától elkezd mozogni minden ujjam, pedig én nem is reszkettetem! Este is sokszor nem tudok aludni, és mindenféle furcsa fejeket látok a levegőben – aközt van ördög, macska, pólyás gyermek, vak ember, minden – és úgy mozognak, ugrálnak a szemem előtt, mindig integetnek a sötétben. Az borzasztó – talán a gonosz incselkedik –, de pedig mindig a kezemben van a rózsafüzér olvasó, amit Rómában szenteltek. Én most nem is tudok többet írni, és nagyon várom a leveled. A te nagyon félő és szomorú lányod,

Lilli

Március 20.

– Ha most meghalnék, elkárhoznék – azt mondta ma Fáber Lujza kisasszony, mikor fészült –, mert ő már nagy növendék, és kismamának kellene hívnom. Fáber Lujzáék mind – vagyis a nagy lányok minden este arról beszélnek most a hálóban, aki elkárhozott. Az borzasztó volt, édes mamám! Az egy jelölt volt, akiből apáca fog lenni – de nem lett az belőle, mert tegnap belefűlt itt a békanyálas tóba, ami a zárdakert alatt van. Maga akaratából fűlt bele, és egy levélben megírta, hogy azért tette, mert soror Elfrida nem lehet az övé. Soror Elfrida egészen fiatal – szeptemberben még csak novic volt, de beszentelték nővérnek –, hanem azért nagyon szép és kedves. Az a jelölt pedig, aki elkárhozott miatta, nagyon csúf volt és nagyon bolondos, azt mondják.

Most mindenki róla beszél. Soror Elfridát fiókházba küldték, és az öreg, penziós sororok azt tanácskozták rá, hogy mindennap külön breviáriumot mondjon azért a novicért – mert hátha mégiscsak a purgatóriumba ment, ha az utolsó percében megadta neki az Isten a töredelmes bánat és megtérés kegyelmét. De én azt nem hiszem – és a nagy lányok sem hiszik –, mert a foltozó soror a ruhatárból este bejött lámpát oltani a hálóba, és mondta nekik, hogy ő látta a múlt éjjel. Akkor ő volt soros a vártán, és akkor háromszor körül kell járni a zárdát egyedül, hogy nincs-e baj vagy tűz – vagy nincs-e valakiről leesve a paplan. Mikor másodszor ment éjfélkor a toronyszobán át, ami fölött a baglyok vannak – olyan nagy jajgatásformát hallott, mint mikor messziről a katonalányokat verik. Én is tudom, hogy arrafelé a folyosón most mindig úgy zörget a szél vagy valami. Ő pedig a vártán nagyon reszkettett, és a torony fala mellett látta elszaladni fehérben a kárhozott lelket. Mikor keresztet vetett, elmúlt az egész. Ezt beszélte a nagy lányoknak a foltozó soror este.

Martin Ella pedig álmodott róla, mert megjelent neki a vízbefűlt, csupa lucsok volt a ruhája, és behunyott szemmel járt. Valamit súgdosott Martin Ellának, de azt neki nem szabad megmondani senki fiának, megtiltotta a jó Isten. Csak azóta nem akar velem beszélni Martin Ella, és én azt hiszem – mert az borzasztó –, a lányok is azt hiszik, hogy énrólam súgott neki valamit. Talán azt, hogy én is elkárhozom. Anyám – egyetlen anyucim, jöjj gyorsan értem, és vigyél el engemet innét hamar – valahova, ahol te vagy –, még a nagybácsi tanyájára is inkább mennék, pedig te már nem laksz ott, a nagybácsi virgáccsal járkal, és harapósak a kutyák. De ott lehet libát meg lovat őrizni a béresgyerekekkel, és mikor süt a nap, nincs olyan gonosz lélek. A béreslányok nem kárhoznak el, mert nem is tudnak arról semmit, és ők azt beszélték nekem, hogy az Isten kinéz a fellegekből, ha nap süt, és neveti az embereket. Azt is mondták, hogy a Boldogasszony mindig keresi az ő szent fiát, és ha rátalál, akkor szépen nő a

búza. De ha sokat sír, akkor megdül és megrothad a vetés. Ők biztosan nem jól mondták, de ők nem tudnak halálos bűnt elkövetni, a sátánról pedig úgy beszélnek, hogy az mindig jól megjárja, ha kikezd az emberekkel, és csak nevetni kell rajta. Én nagyon szívesen mennék a tanyára a béreslányokhoz – vagy inkább hozzád és Kövesdy bácsihoz – vagy az apámhoz az égbe –, csak itt ne hagyj maradni, mert itt én elkárhozom. A te nagyon boldogtalan lányod,

Lillike

Április 8.

Egyetlen jó Mamám!

Már húsvét hónapja van, és én még mindig nem tudok semmit a gyónásról. A lányok már kezdik elfelejteni, hogy Martin Ellának talán rólam mondott valamit álmában a kísértet – és kezdenek megint szólni hozzám – kivált mióta levonóképet küldtél, és adtam nekik is. Azt írtad, hogy küldtél levelet a sorornak a gyónás miatt. De ő még nem szólt nekem semmit, pedig sokszor beszélnek rólam ketten a másik sororral a pódiumon, és akkor érzem, hogy rám néznek mindig. Ma soror Innocenc odahívott magához, és nagyon dobogott a szívem, hogy a gyónásról fog beszélni – de csak annyit mondott, hogy ha jövő szombaton jön a doktor úr, én is jelentkezzem. – Nem tudom, miért mondta a nővér, mert nem fáj semmim – de meglehet, hogy ők is azt látják, amit szegény apus mondott mindig, hogy bágyadt a szemem. Legjobban szeretnék mindig csak ülni, és apusért meg értem imádkozni – olyan rossz, ha fel kell állni, és járni kell a folyosón. Mintha mindig álmos volnék, csak lehunyódik a szemem.

Este pedig – mikor szabadna – nem tudok aludni az ágyban. A nagy lányok sokáig szoktak beszélgetni egymással, mert azt hiszik, hogy a kicsik mind alusznak, és nem hallják. Én sem hallottam azelőtt, de most mindig hallom – mindig arról beszélnek, amit az a szegény vízbe fúlt novic is csinált –, mert az itt divat, hogy a növendékek szerelmesek a sororokba vagy a novicokba –, de csak a nagy növendékek. Itt azt úgy mondják: „ideáliskodik bele”. Fáber Lujza is ideáliskodik soror Serafikába, pedig az nem is szép, de ő mindegyre a folyosóra szökik, ha arra jön Serafika soror. Mikor visszajön a nappaliba, akkor mindig nagyon piros Fáber Lujza, és a többiek sutognak meg nevetnek. Bacsó Klára pedig soror Amandába ideáliskodik, azt mindenki tudja – egy kis haját is kapott tőle a medáljába. A hálóban azt mondta a többi nagy leánynak, hogy ha ő ki fog is lépni a világba, neki akkor sem fog kelleni semmiféle fiatalember, csak soror Amandára fog gondolni mindig, és ha huszonnégy éves lesz, visszajön ide sorornak, hogy együtt legyen vele. Fáber Lujza erre kinevette, és azt mondta, hogy őt akkor úgyis fiókházba küldenék, mert az öreg penziósok mindig lesik és ellenzik az ideáliskodást. Azt is mondta, hogy tavaly Jakabfy Marcsa éppen így beszélt – és most már az esküvője is megvolt, pedig egy évig se volt otthon, és csak egy bálban volt a világban. Van egy nagy leány, aki nem ideáliskodik senkibe, és azt mondja: a többinek is csak az a bajuk, hogy itt nincs fiatalember, akibe szeressenek. Ő levelez titokban Pestre egy fiatalemberrel – mert az ő anyja is Pesten van, és ezt a lányt Békey Etelnek hívják, és mindig regényeket olvas. Ha én nagy lány volnék, én is inkább soror Amandába ideáliskodnám, mint Serafikába, bár akkor még többet kikapnék, mint most.

Én sohasem tudok aludni este, és a sötétben mindig látok olyan fejeket. Úgy emlékszem, hogy mikor tifuszban kezdtem lenni, akkor is láttam ilyeneket. De én most nem akarok beteg lenni, mert te nem vagy itt – és ha meghalnék, rögtön elkárhoznék. Inkább jövőre. A doktor úr valami miatt nem jöhetett szombaton, és azt mondta soror Innocenc, hogy nekem is várni kell egy hétig. Pedig most már igazán fáj valamim, vagyis a fejem nagyon sokszor fáj – de az nagyon, nagyon rossz, és nincs, aki megsimogasson, mint te azelőtt –, mert szólni nem merek. Nagyon vágyom rád, egyetlen mamám.

Lillike

Április 20.

Kedves mamám!

Jaj, most csak nagyon hamar írhatok neked, mert mindjárt vége lesz a magyar órának, és akkor engem a betegszobába visznek. A magyar óra most nagyon rendetlen, és sem a városiak, sem a bennlakók nem figyelnek oda, még a nővér sem, mert ez az utolsó óra húsvéti vakáció előtt. Sok lányt most is hazavisznek, és a városiaknak tíz napig nem kell iskolába jönni. Én most sem mehetek haza, de azután már csak egy időszak jön, és vizsgakor meglátlak téged.

Kár, hogy épp húsvétra kell a betegszobába menni, pedig akkor a bennlakók is a kertbe mennek, és fagylalt van az uzsonnára. Martin Ella azt mondta, hogy ő nem eszi meg a Szűzanya tiszteletére – de én nem is kapok belőle, mert a betegben leszek. Most, mikor tíz perc szünet volt, akkor hívtak engem az elfogadószobába a doktor úrhoz. Ő pedig jól megnézett, kinyitotta a szájamat és a szememet – és akkor egy csomó sok könny lepotyogott a szememből, pedig én nem akartam, és az nem is sírás miatt volt. Aztán olyan hosszú mérőt dugott a hónom alá, mint otthon, és azt mondta: „Jaj, hát most is láza van!” – Elkezdett kérdegetni mindenfélét, de én nem szoltam, mert meg voltam ijedve. A végén azt mondta: „Hamar ágyba vele, majd délután eljövök és megnézem!”

Most takarítják a betegszobát, és viszik fel az ágyneműmet. Addig azt mondta soror Innocenc, hogy üljek be az órára csendesen, de ne csináljak semmit. De én nem tudok semmit sem csinálni, hanem borzasztó sebesen írok neked, hogy a karom is fáj – mert még most ezt elviszi Löwi Erzsi. A betegszobából nem írhatok neked. Igaz, hogy ott nem rossz lenni, mert nem szidják az embert, és pecsenyét kap vacsorára, nem élesztős tésztát – reggel sem köménylevest, hanem kávé – és ott csak kétszer imádkozik az ember a nővérral – reggel meg este. Én azért ott is mindig fogok az ágyban imádkozni érted és apusért – csak néha azért félek az imádkozástól, mert nem tudok olyan gyorsan odafigyelni minden szóra, ahogy mondják –, és az akkor nagy bűn.

Még nagyon, nagyon sokat akarnék írni, de már háromnegyed van, és meg is kell címezni. Csak azt írom, hogy nagyon, de igazán szívből szeretlek téged és Kövesdy bácsit is, de legjobban az igazi apámat, aki az égben van. Ne haragudj rám, amiért néha rossz voltam – mert most soká nem írhatok. De te azért írdál nekem, mert már egy hónapja sem írtál, és azt hiszem, hogy beteg vagy. Ha a betegben is olyan csúnya fejeket látok, akkor megcsókolom a te leveledet, és az olyan jó lesz, mint amikor te fölírem hajoltál a tífuszban, és mellettem ültél. Akkor jobb volt beteg lenni.

Ma olyan szépen beszéltek hozzám a nővérek, és soror Innocenc úgy mondta: „Lillike fiam!” Talán ők sem tartanak már engem rossznak. Csak te ne ijedj meg rajtam, édes, jó kis anyám, mert ez nem olyan nagy betegség, és igyekezni fogok hamar meggyógyulni, hogy ne szomorítsalak, és írhaszak neked. Látod, ugye, a tífusz is elmúlt. Kezedet, szájadat és a gyönyörű szép sárga hajadat számmilliószor is csókolja a te hűséges kis lányod,

Lillike

Április 24.

Kövesdy Lászlóné úrnőnek

Nagyságos asszonyom!

Nagyon leverő hírt kell közölnöm Nagyságoddal. Leánykája, a szegény kis Lilly veszedelmesen beteg, nagymérvű agyhártyagyulladás van. Három napja fekszik már, de ma este volt csak a diagnózis megállapítható. Szomorú kötelességem, hogy az édesanyát a komoly

veszedelemre előkészítsem – de egyúttal nagyon kérem, hogy ha csak körülményei engedik, látogassa meg a kis beteget –, hisz ez saját megnyugvására is lesz. Azt hiszem, valamennyien mulasztást követtünk el vele szemben, hogy őt az éppen nem higiénikus intézeti élet veszedelmének kitettük – mert kezdettől fogva gyöngé, vérszegény, szellemileg túlfejlett és ideges gyermek volt. Nekem azonban a nővérek sohasem mutatták őt, mert sejtelmük sem volt a felsorolt bajokról. Lázás beszédében egyre a mamát emlegeti – ha csak lehet –, jöjjön el, nagyságos asszonyom. Mély tisztelettel

Dr. Füry Dénes

Május 10.

Kövesdy László úrnak

Igen tisztelt uram!

Becses levelét vettem, és természetesen méltányolnom kellett a fontos körülményt, hogy kedves felesége önegysága alig egy hete adott életet legkisebb gyermekének, és így, az ön mostohaleányát, a mi szegény kis halottunkat betegségében meg nem látogathatta. Talán nem is lett volna az egyébre jó, mint a saját megnyugtatósára, mert a kisleány az utolsó három napon egyre agonizált. Ma éjjel – mint táviratban értesítettem – kiszenvedett. Az ápoló nővér állítása szerint az utolsó percekben eszénél volt, és azt kérdezte a sorortól, hogy nem fog-e ő elkárhozni. A jó nővér megnyugtatta, mert hiszen – mint mondja – feladták rá eszméletlenül is az utolsó kenetet. Erre egészen megnyugodott – elhalt édesapját, anyját és mostohaapját is emlegette. Éjfél után három órakor adta ki szegényke a lelkét. Édesanyjával természetesen csak pár hét múlva lehet közölni a szomorú hírt – s akkor is csak a legnagyobb vigyázattal. Ismeretlenül is őszinte részvéttel maradtam

Dr. Füry Dénes

a katolikus nőképző intézet orvosa

1905

Így beszélt az asszony

Menni vágyom – csak mindig menni –, de te azt nem értheted.

Hogy hova – édes Istenem –, azt most még nem tudom, és nem is akarom tudni –, de semmi olyan helyre, ahova te elvihetnél engem. Ne is gondolkozz! Mire behoznák a bőröndöket, mire megcsinálnád a tervet és a költségvetést, akkorra már el is menne a kedvem. Megtárgyalnák a szomszédok és a cselédség – nem, ahogy én szeretném, úgy nem történhetik soha – igazán soha.

De ha egyszer nekieredhetnék a világnak, csak úgy, ahogy vagyok, tíz perc múlva az állomásnál lenni, málhák és búcsúzások nélkül, és hogy senki se kérdezze: miért? Aztán vinne, vinne a vasút, és én még mindig nem tudnám, hol fogok megállapodni. Érezném, hogy a szárnyaim nincsenek ólomból, könnyű, szabad, erős volnék, és világosan látnám, hogy mit kell tennem.

Talán a városokba mennék. Széles, gázfényes utcákon futnék keresztül-kasul, nedves aszfalton, párás, babonás, gyilkos levegőben. Most este van, és ott a lázasan sárga, boszorkányos ívlámpák alatt ismeretlen arcok tűnnek elő, és újra elmerülnek, mint kusza árnyékok. Koldusok, gesztenyesütők, rikkancsok, hordárok, nagy eleven színházak körül zajos, várakozásteli élet – ezt kívánom. Egy csöpp akarok lenni valamelyik hullám hátán, emelkedni, esni – a mélységből újra a felszínre erőlködni –, tükrözni a fényt.

Színházak – tapsok. Félálomban olyan sokszor hallom, amint felviharzik, egyre szélesül, tombol, és újra elhal körültem a sok ezer, százezer apró hang, diadalmas hangja a sikernek. Én nem tudom, de úgy álmodom néha, mintha csillogón, gyönyörűn, hunyt szemmel és mámorosan én állanék közöttük a millió lámpa fényében, és a tömegek ujjongó pillantása úgy hullna rám, úgy férközne a testembe, mint hajszálfinom, édes, puha nyilak zápora. És én fellélegzem, és beszívom a csodálkozás illatát, attól nőni kezdek még-még magasabbra.

Lehet, hogy tengerekre is mennék. Napsugáros, idegen szigeteket keresnék, piperés márványpalotákkal, amik léhán kacagnak elő az olajfák mögül. Megkeresném a felhőtlen, tiszta kék eget. Vagy háborgó, zavaros, északi vizek felé, amelyek partján a Balder-templom üszkei látszanak és Fritjhof karcsú hajója fölött a sólyom repes. A hótiszta királyleány könnyeit szeretném elsírni, amíg valami rég halott, ezüsthajú Brág dala harsogna a szélben. Az kellene, hogy élesen, erősen az arcomba süvítsen a szél.

A tiszta hó még nem olvadt el a nagy hegyek vidékén – most, amíg tart, szeretnék odamenni. Milyenek most az elhagyott nyaralók, befagyott vizek, a magányos, néma parkok? Mit álmodnak a fenyves hegyoldalak, amiket senki sem zaklat, mit művelnek a falvak és a parasztok, akik most nincsenek a világforgalom számára kipécézve? El kellene mennem mindenüvé, ahová általában nem szoktak, és belétekinteni minden rejtelembe.

Nincs igazad – nem a szerelmet, az új szerelmeket akarom. Néha gondolok ahhoz hasonlót is, és el tudom képzelni a halk csókokat, futó perceket és valami szent némaságú, titokzatos nászt. A lámaisten papnőinek menyasszonypárnái azok, amelyek után a koporsó következik. Fojtottan szomorúnak, észbontóan önfeledtnek, álomszerűen rövidnek és viharosan tisztának gondolom a szerelem végső, tragikus teljesülését. De vannak-e ott künn, a szabad levegőn csodálatos emberek?

Emberek – sok, sok idegen ember –, az van, és én idegenül akarom látni őket. Hozzám nem férközhetnek, nem akarom ismerni, csak szembejönnek, és senki sem tudja, hogy kik ők, és hova mennek éjszakára. De amíg járnak és nyüzsögnek a sűrűségben, a zegzugos utakon –

ügyeket intéznek és bonyolítanak, és az ügyeiktől a világ boldogulása függ – a kenyér, az élet, a születés, a gépek, a gyilkolások, a föld és a csillagok. Valami különös sietést, cselekvést gondolkodok, olyan életet, amiben minden szónak, minden mozdulatnak végzetes jelentősége van.

Fáradt lennék akkor, és behunynám a szemem. Akkor újra meg kellene találnom azt a nagy, hínáros zöld tavat, ahol már jártam egyszer. Magas hegyoldalak fenyői tükröznek a mozdulatlan, sima vízben, a szandolin orra halkan locsogtatja a lenge hullámokat, és elvisz messze, messze, halottian csendes vidékekre, ahol puha lombú égerfák lehajtják és megfürösztik lombjukat a partnál. A fenékről karcsú levelű vízi zsurlók nőnek fel némán, gyűlöletesen, szívós akarattal, és köztük a víz színén gonosz, sárgazöld békalencse úszik, torlódik. Akkor alkonyat volt, borús, fellegetes volt az ég, és az erdős lejtőn már vörhenyes foltok. A hínár fölött millió apró szúnyog duruzsolt, és a fecskék raja nyugtalanul repesett köztük szerteszét, nyilas szárnyuk hegye néha érintette a vizet. Valaki mögöttem ült az evezővel, és beszélt a tó utolsó halottairól: két leány, akik fehér ruhában indultak el a szomszéd faluból áldozócsütörtök reggelén, hogy magukhoz vegyék az urat; a gyónócéduláról ismertek rá a hullájukra. Először elszorult a szívem, és félni kezdtem ott, azután azt gondoltam: mindegy! – és attól kezdve olyan nyugalmat éreztem, olyan végtelenül teljes békességet a lelkem fenekéig, amilyent soha addig az életemben. Szeretnék még egyszer úgy pihenni.

És azután? Azután halkan és pihenten hagyni el a halál révjét és újra menni. Most újra szeretője lenni az életnek, előcsalogatni őt a mozdulatlan kövekből és a szakadékokból, a földanya mohos sebei közül. Emlékezned kell, úgy hiszem, velem voltál akkor. Már süttött a hold, és valami úton voltunk; mellette jobbra-balra kerülve bujdosott a patak. De ahol jártunk, oszlopokra emelt facsatorna magasan tartotta a vizet az igazi meder fölött, hogy majd egyszerre lezuhanjon, és malmot hajtson a völgyben. A hold süttött. A gerendák tetején és fenn a vályúban is kusza, vékony szálú hegyi fű nőtt ki, és közte a régi, mohos deszkák résein egyre, csak egyre permetezett, csobogott le a magasra kényszerített víz, a szikrázó, erőltetett harmat, és egyre mosta a hegyfal tövét. Ott pompás, zöld moha nőtt és a meder sekély vizében buja nagy lapulevelek, a hold pedig besüttött közéjük. Befogtam gyöngén a fülem, és a korláthoz álltam. Akkor a víz örökös zuhogása mindinkább muzsika, finom, dallamos zenehang lett nekem, és látni kezdtem.

Láttam, hogy a csendben, a holdfényben karcsú leányok lépnek ki a hegy falából, minden két oszlop közül kijő egy, és halkan köszöntik egymást: jó estét, jó estét! Nem hasonlítanak a forrás egyszerű, telt, sima arcú, üde és merev köntösű szelleméhez ott fenn, sem a vízesés kuszált hajú asszonyához, akinek örvényes villiszeme halálos veszedelmeket hoz, és a fehér fátyola összebogozva ránt a halálba. Ezek itt félig a mesterség gyermekei már, van rajtuk valami csodásan szép és mégis nyugtalanító szabályosság, de hogy miben, azt nem lehet megmondani. Stilizáltak – igen, ez –, így láttam őket. A járásuk üteme végtelenül pontos, amint halkan, pocsogva indulnak a hegyfal íves kőárkádja felé. Ott megállnak, szótlanul, körben, arccal fordulva a keskeny barlangszáda iránt. Denevér alakú, repeső, furcsa szörnyek már előbb nyomon követték őket, szolgálai igyekezettel iramodva le a mészkőfal apró nyílásaiból. Most jön még egy – a legnagyobb, aki a barlangszáj fölött gubbasztott –, látom a mozdulatait, amint leszálltában a sziklatest alakját veszi fel – amint széttárja barna, szárnyas köntösét, hogy ellapulhasson egy homorú oldalon –, aztán összekapja az inas hárttyákat, és vékony vonallá simult testtel kúszik le az alsó fülkék boltíve alá. – Ó, milyen világosan emlékszem! – Most ott vannak mind, az emberkéz mérgezte hegyi élet ártó szellemei, a természet újabb keletű és korcsa lett csodalényei. Mozdulatlanul várnak, amíg rájuk pereg a mesterséges harmat a hegyszülte ősi moha közül. Várnak. Talán a szűk, sötét és titkos barlangmélyből kijön közéjük a nagy szellem, a hegyek őse, akihez ember még nem férközött

soha, akinek tekintetére ők is megremegnek. Láttam – vagy éreztem, igen –, hogy a két konfirmációs leány is köztük van.

Ne neved ki! Te bizony nem láttál semmit ezekből, mert én bennem – a lelkemben mentek végbe a csodák. Akkor még tudtam látni és hallani, amit más nem tudott – azóta elveszett belőlem az is. De én még vissza tudnám szerezni – újra megtanulnám a titkok nyelvét –, csak oda kellene állnom a kapuk elé és lesni. Talán én megláttam volna a hegyek szellemét, ha te el nem szólítasz onnét. Mert már éhes voltál.

És tudod-e még, hogy mikor átalmentünk a falun, a holdas estében nesztelenül jött szembe velünk gyalogos násznép, és halkán csevegve haladtak el a kocsink mellett. Talán jobb módú parasztok – a menyasszony karcsú, fehér és szép járású volt, fehér cipőben, hosszú fátyolával könnyen lépdelt a poros úton, és mosolygott – mind mosolyogtak. Hova mennek ezek – gondoltam hirtelen –, micsoda ismeretlen, torz alakú rémségek, tikkadt hétköznapiak vagy holdfényes titkok felé. Látod, látod, úgy szeretnék még egyszer én is titkok felé haladni – remegve állni a fátyolos istenkép előtt – és nem tudni róla, hogy a fátyol mögött nincs semmi.

Mi lehet az, ami még titok nekem, amiről még nem mertem volna gondolkodni? A bűn – az még titok. Látni akarom egyszer közelebbről a bűnt – de mégis –, kívülről nézve, talán valami ablakon át, mert a levegőjét nem akarom lélegzeni. A szaga undok, alanti – és piaci otrombaság van a színeiben –, de a titkos értelmét érteni vágyom mégis. Talán így. Járunk egyszer valami nagy, idegen városban – külföldön, úgy hiszem –, de akkor neked is velem kellene jönnöd. Este van, és sietünk valahová. Egyszer csak elcsendesedik körülünk minden – mint valami boszorkányos átok alatt –, se villamoskocsi, se hordár, se zaj a faburkolatos, ódon, előkelő utcában, vagy igazán átkozott ez a hely? És egy gyönyörű, régi, lilásszürke kőtemplom mögül, mintha az árkádfalak fülkéiből jöttek volna, éjszakai asszonyok surrantak elő, és sietve rebbentek szét minden irányba. Tudom, mit akarsz mondani. A város nevét, ahol akkor voltunk, és hogy a kócos, öregedő leányok az ószerestől vagy a zálogházból szedték magukra a ruháikat, és aligha vacsoráltak. De én nem ezt akarom. Abban a furcsa csendben, a lilás félhomályban, ahol összeszűrődött a gázok világossága a holdsugárral, ott szerettem volna bevilágítani a legbelsőbb lelkükbe. Ott, akkor – ugyanabban az estében és amaz órában ők is, szegények, másnak érezték magukat, mint egyébkor – én tudom.

A fecskék csak a szárnyuk hegyével súrolták játszva a hínáros vizet, és ők bölcs madarak. Valóban, csak játszani érdemes vele – csak látszólag szabad érinteni –, mert olyan könnyen felkavarodik undok salakja a mélységnek. Csak vissza – a világosságra.

A világosság szembejön velem, és elönt, megfürdet villódzó fehérségében. Az élet! Egyszer mindenki eljut azokhoz a pillanatokhoz, amikor a nap alatt jár, és tejszínű, puha, tavaszi sugarak ragyogva köszönnek: jó reggelt! Most jönne a fény. Szép, derűs kicsi palotában kellene laknom, szagos jezsament bokrok, fehér jázminok és apró piros virágú galagonyák között. Gyönyörű ruhákban kellene kijönnöm a hűs reggeleken – és én látom azokat a ruhákat. Van egy fehér, mereven komoly és tiszta, nagy redőssel – egy fekete, lenge, mint az éjszaka felhői, áttetsző – és csillogó szürke-kék szövetre borul. Van ezerfodros, kacagó, üde rózsaszín, van betegesen finom, hulló csipkével telepazarolt lila színű. Tudok egy ezüsttel szőtt sárga brokátot, amikor a jegesmedve bőrön pihennék álmatag, hosszú délutánokon, és látom a pompás, bíborszínű esti ruhát, mely szorosan simul a vállamhoz, az alakomhoz, és ragyogó gyémántok kedvéért szabadon hagyja a nyakam. Igen, meg kellene próbálnom ezt is. Csak parancsolni és gondolkodni, mint ahogy a liliomok csak virulnak és illatoznak, és nem kell járniuk semmi után. Illatos, meleg fürdőből szállni ki reggel – pompás lovakat hajtani, remekművű serlegből inni egypár cseppet, de tisztát, lángolót –, karcsú vázákból pompás délszaki virágok illatát szívni, puha, finom, gyönyörű kelmékbe takarózni, és két kézzel adni, osztani mindenkinek, aki kér.

Tudom, hogy fáradt lennék ezektől. Vajon meg lehetne-e újhodni még? A gyönyörök teljességével, a vágyaim betöltésével elfogyna-e tőlem egészen az élet?

Nem szabadna elfogyni. Mielőtt késő nem volna, mosolyogva kellene elszórni magamtól mindent, mindent, ami, már-már a vágytalanság küszöbéig emelt. És elindulnék mezítláb, darócban és fedetlen, hamus fővel. Szürke, ormós falú, bezárt kolostor ajtaján kopognék bebocsátást kérve. Aztán becsapódna mögöttem a rostélykapu, és ottmaradnék a kísérteties folyosók, penészes kripták, sötét cellák, tömjénes, körözsás szentélyek belsejében. A templomban én gyűjtogatnám a gyertyákat, és halott virágokkal teleszórnam az oltárt, én kötözném, én mosnám ki a legundokabb sebeket, kínzó szeges övet viselnék, és kemény diszciplínát kérnék mindennap. Az öröm kimerül – de azt hiszem, a fájdalomban mindennap új gyönyörűséget lehet találni. Vad, túlvilági tobzódás lehet az, odadobni nyomorult féregtestünket minden gyötrelemnek, mindennek, ami fájdalmas és rút. Ez a test nem vagyok én, elbánok vele – külön vagyok –, ez a legnagyobb, legszentebb gőg. És azt hiszem, az élet teljessége csak úgy volna az enyém, ha ezzel végződhetne, porig alázkodni, letiporva fetrengeni, hogy a hit rögeszméjével szabadítóképp köszönthessem a halált. Mert a halál másképp iszonyatos, helyrehozhatatlan és kifürkészhetetlen...

Így beszélt az asszony.

Mikor pedig elhallgatott, és a férfi szivarja is kialudt a félhomályos szobában, a tűz pislogó, izzó parazsa mellett: hosszú, idegenszerű, mintegy kifosztott némaság szállt le közéjük. Lassan hunyni kezdett a parázs.

– Nem gyújtunk lámpát – csacsikám? – kérdezte hangosan a férfi.

1905

A veszedelem

A lakás külső csengettyűje röviden, alig érintve zizzent, azután megint előkelő, komoly csönd támadt a szőnyeges lépcsőházban. Az ajtó előtt két fiatal, sietségtől pirosas leány mosolygott egymásra, és amíg várakoztak, a lihegésük párája fényes ködként surrant el a villanylámpa íve előtt.

Az egyik fekete volt, nyúlánk, szabályos arcú, vékony szájú, a mozgása szögletesen bájos, olyan sajátságosan tiszta és különös szépség; mint egy fiú, egy gyönyörű római puer. A másik szőke és kicsiny, fitos, csúfondáros képű, asszony mód kerek csípőkkel, gömbölyű, parasztosan kemény, apró kézzel. A ravasz, csöpp szájában tejfehér rizskásafogak villogtak, és a hangja gyöngén csilingelt, amikor látszólag szorongva megszólalt.

– Te, Klára! De nem fognak engem kidobni innét?

– Csacsi! – hangzott a válasz röviden és komolyan. – Szeretném, ha nem affektálnál.

A barna leány később mégis hozzátette:

– Te a társnóm vagy, és velem jössz a nagynénémhez, ő pedig jól tudja, hogy az internátusból csak párosával engedik ki az embert, ha a kedves rokonai nem jönnek érte.

– Klára! – okvetetlenkedett a másik – nézd, talán ne is kérnénk most színházjegyet. Olyan furcsa az...

– No, hallod! Hát ez mi? Nem te örültél legjobban a színháznak. Azt mondtad, hogy ma valami különösnek és érdekesnek kell történni veled.

– Igen, olyan furcsát érzek egész nap. Valami nagyon merész és bolond dolgot szeretnék csinálni, valahogy tojástanót járni az olyasmik fölött, amik „nem szokás”-ok és „nem szabad”-ok, de azért szép és diszkrét, előkelő tánctól. Csak közelébe jutni a veszedelmesnek, de nem érinteni...

– Örült filozopter – mennyit beszél! Látszik, hogy sohase voltál a Tűzoltó utcai hullaházban, és nem láttad a nagy húsosfazekakat, amikben összegubbaszkodott vénasszonyokat főz egy csúf, ripacsos szolgál. A pince tele van a szapulás gőzével, és az ember lába megcsúszik a kiloccsant agyvelőkben.

– Jaj, te, csodálom, hogy még ember vagy!

– Még csak leszek! No, hát kérünk a nénitől színházjegyet! Ne búsulj, a művésznőknek ingyen jár az, és úgylis a házitánítót meg a frizért boldogítja vele. Azután elmegyünk ketten, kísérő nélkül a színházba, már ez magában is elég különös. És visszajövet gyalog megyünk, éjszaka lesz, senki sem fogja tudni, hogy mifélénk vagyunk, bejárunk sok utcát... Az igazgatónőnek jelentettem, hogy a rokonok fognak gardírozni.

– Talán ma látunk valamit abból, hogy milyen ez a város éjszaka. Jaj, úgy szeretnék valahová bemenni, de úgy, hogy minket ne vegyen észre senki, ne szóljanak hozzánk, és mi csak nézzünk.

– Fiam, azt nem lehetne megcsinálni: hidd el, besározódnék az ember egy kicsit. És te finnyás vagy. Azután meg én se tudom, hogy miképpen kezdenék hozzá az ilyesmihez.

– Hát csak menjünk a színházba. De Terézia néninek mondd meg, hogy...

– Hogyisne mondanám! Hogy a kollégám szerelmes belé, mert látta a „Kék tiará”-ban játszani, és most eljött, hogy piros pongyolában is kezét csókoljon neki. Akkor bizonyosan kidobna mind a kettőnket. Biztosítlak, hogy a néni egy kicsit sem modern, és émélyeg a gyomra minden sapphói megnyilatkozástól.

– Jaaj, Klára! – szörnyülködött a kicsi.

– No hát! Hanem ezek tán alusznak mind!

Most ő nyomta meg a csengőt, keményen, tartósan, és az egész úgy szólt a keze alatt, mint ahogy általában a csengők szoktak. Újra halk tereferébe kezdtek.

– Talán nincs is itthon! – mondta a szőke.

– Hát az bizony baj volna... Akkor fuccs a színház. Mert azt el is felejtettem mondani, hogy nekem csak nyolcvan krajcár pénzem van.

– Nekem annyi sincs. Akkor visszamegyünk az internátusba, legalább nem lesz semmi bajunk. Hátha megtudnák és kidobnának.

– Örökké attól a kidobástól szepegsz. Akkor is megélnénk... Járnánk a menzába enni, és órákat adnánk.

– Tudom is én, talán nem is mernénk úgy élni... Nem hallasz semmit?

– Az ördögbe, a házvezetőnő akkor is itthon van. Újra csengetünk!

– Házvezetőnőt is tartanak?

– Kell. A néni ura, a szegény báró, csak nem dajkálhatja a négy kicsit.

– Hány cseléd van azonkívül?

– Az inassal három. Egy kicsit lomposan megy náluk minden, és az lop, aki akar. Te is lopj fényképet majd, azt úgyis ingyen csinálják Terézia néninek. Majd lopok neked a „Kék tiará”-ból.

– Mennyi fizetése van öméltóságának?

– A színháznál nyolcezer, de az majd mind ruhára kell. De valamije van az urának is még; az adósságból kilátszik a berentei földek egy csücske. Különben a bárónak most valami nagyon elegáns, lustálkodó hivatala is van a Sport Clubnál.

– Milyen ember?

– Én még csak vagy kétszer láttam, akkor sem igen kegyeskedett észrevenni. Tudod, ő olyan furcsa félmágnás, maga se tudja, hogy kikhez tartozik, színészek, urak és zsokék közt forgolódik, és mondják, szereti a szép asszonyokat. Különben ő soha sincs itthon ilyenkor.

– Már jönnek!

Csodálatosan kopogó, ritmustalan lépések közeledtek; a neszük olyan volt, mint a félrevert harang szava.

– Mondom, a házvezetőnő, a sánta Liza – suttogta Klára, és előre lépett be a kitaruló ajtón.

– Terézia néni itthon van?

– Jé – sívított a madárcú, sánta leány az előszobában. – Klára kisasszony! Tessenek begyünni! Csak magam vagyok, a méltóságának most esti próbája is van a „Mária” miatt, azután játszik is ma, csak tizenkettőkor jön haza. Talán összetalálkoznak valahol a báró úrral és együtt... Tetszett hallani? Az Ináncsyné szerepét is ő kapta most... Könnyű neki!

A másik leány, a szőke, még a lépcsőházban volt, és elszontyolodva szólalt meg:

– Akkor hát ne menjünk be mégse!

Klára bizalmaskodva ölelgette meg a vén leányt.

– Lizike – mondta –, ez itt a barátnőm, Lizike. Irénnek hívnák, de ő úgy affektálja, hogy Csire, és azt úgy kell írni, hogy Chyre. Most bemegyünk, és a maga vendégei leszünk.

– Pompás lesz. Még fél hét sincs... Főzök teát, van fácánmaradék meg befőtt, jó?

– Nagyon jó – mondta Klára, és elgondolkozott. Azután hirtelen megcsókolta a kis csúnya Lizát. – Vagy tudja mit, aranyos Lizike: most váltsa be a szavát, amit már régen megígért. Most előszedi és megmutogatja nekünk a ruhákat, mind a színházi ruhákat.

– Jó – mondta kicsit habozva a másik –, hanem vigyázni kell. Tessenek! A téli felsőt hagyják az én szobámban.

Csire már akkor elsurrant előlük, és bent, a kicsi japáni szalont nézegette apró, műértő ne-felejcs-szemével. A rizspapír valódi, a porcelánok is, egy nagy kerek bronztálca gyönyörűen van metszve, de a lakkos gyöngyházás holmi haszontalanság.

– Csire, jöjj... Siess!

Lábujjhegyen mentek át a félsötétes hálósobán meg a másikon, ahol négy pompás gyerek szuszogott édesen a kicsi ágyakban, és meleg, gyöngye emberpárák szálltak fel a szappanos vízben megfüröszött egészséges, csöpp testükről. Az ebédlőtől avult keleti szőnyegfüggöny zárta el a ruhatár ajtaját.

És előkerültek sorba, mind.

A nagy szárnyas tükör elé, kicsi török díványra telepedtek, és a fal mellett sorba állított széles, lapos szekrényekben motozott Liza. Először egy halovány gyöngyszínű köntöst húzott elő. Csodálatosan puha szövet volt, bő, gyűrött kinézésű, és lógó, nyitott ujjjaival, mintha félbehagyottan szabadult volna el a szabóasztaltól. A két leány közömbösen dicsérgette.

– Micsoda? Tessék csak felpróbálni! – nevetett Liza, és gyors, ügyes mozdulattal széttárta, a Csire vállára kapcsolta a ruhát. Akkor a halványan árnyalt redőket sugáralakban összeszedte, előre húzva fölcsípte kissé, és a leány kezébe adta. Lizán meglátszott, hogy színházi öltöztető volt a jobb időkben, diadalmasan mutatott a tükörbe.

Csire, az apró szőke teremtés felkiáltott örömeiben. Bájos Terpsychore-modell lebegett előtte, pompás, telt formái előnyösen megnyújtva kissé az ívbe futó vonalak hullámaiban, karcsú bokája körül ezer selyemfodor, mint egy nagy, világos mákvirág gyűrött, duzzadó kelyhe arányos, kicsi keble alatt rafináltan naiv empire szalagcsokor.

– Istenem, istenem! Én mindig azt hittem, hogy köpcös vagyok!

– Lehet, hogy az, fűzőben – hagyta helyben Liza, és újra a szekrénybe nyúlt. – De ez már Klári kisasszonynak való.

Most sötétvörös lovaglóruha volt a kezében a „Szegény ifjú történeté”-ből, és Klárának le kellett vetni a ruháit, hogy magára kapcsolja.

Valamikor vidéki színésznő korában viselhetette ezt még a báróné, mikor ő is olyan karcsú és egyenes volt, mint most az unokahúga. Hanem a szabása kitűnő! A leány kissé hosszú nyakát magasan befödte, és gyönyörűen simult domború mellsontjaihoz, izmos vállához, a színe pedig élénk reflexet vetített a halványbarna arcborre. A rövid uszályt valami született, kissé merev előkelőséggel csapta félre, és a tükör elé állt. A szeme csillogott, keskeny száját még

jobban összeszorította, és szótlanul bámult. Azután hirtelen szétnyitotta a kapcsokat, és lehúzta a ruhát magáról.

– Mi haszna? – mondta halkán, keserűen.

– Te még viselhetsz ilyen! – szólta Csire. – Majd ha módos orvos leszel, egész rendszeresen csinálhatod a lovaglást.

– Egyik oláh faluból a másikba, a húszkrajcáros receptekért ott a hazámban, ahol a javasasszonyok bölcsőbbek lesznek nálam.

– Városba is kerülhetsz. Meg hátha elvesz valami nagyúr!...

– Ejh!...

Most megint Csire következett. Fehér és bő ruhát kapott, kislányosan rövidet és merev, nehéz posztóból valót, mintha konfirmációra készülne. Az ujjai hegyét imára kulcsolva az ajkához kellett emelni és belemosolyogni a tükörbe. A szövet feszesen simult hozzá, majd szétpattantak a kapcsok, s az egyszerű és ártatlan növendékruha minden rejtett formát, viruló asszonyi idomot a tombolásig érvényesített.

– Istenem! – kiáltott fel Klára. – Mennyire illik ez neked, az ártatlanság fitos paródiája, te! Ravasz kis majom – csengő barack, mosolygó alma, rejtőzködő mókás cinizmus, fehér sátánkisasszony.

– „Zárda, kedves otthonom!” – dalolta Csire kacagva, és apró tánclépésekkel röppent el a tükör elől. Azután hirtelen elszomorodott ő is.

– Látod, te beszélsz! Gondold csak el, mi lesz énbelőlem. Valamelyik alamuszi vidéki fészekbe kerülök, ahol háztartástant és vegytant fogok tanítani. Ott a társaságbeli leányoknak begyenesen kell ülni, mint aki nyársat nyelt; az alispánné uzsonnát ad, és minden öt leányra jut egy-egy nyájas törvényszéki jegyző vagy efféle, azt minden leány ellenőrzi, és elirigyleti az embertől, és ha az ember irigységből meghódítja magának, meg fogja bánni, mert nem volt érdemes. A mamák pedig körbeülnek, az orrukat előre tartják, de a szemükkel oldalt bandzsáltnak, mint a libák, vagy mintha a céhmester pálcája intését várnák, hogy le kell-e ülni vagy felállni; engem pedig valamennyi meg fog szólni és kiátkozni, mert ülök és állok és járok, ahogy jólesik, szeretem a többinél különb férfiakat, a ruhaszekrényem rendetlen, és nem tudok főzni. Utoljára meg fogok ijedni, és olyan leszek, mint ők.

– Az, hogy te utoljára mindig megijedsz. Ha eszed volna, már régen átmentél volna színésznőnek.

– Tudod, a gyámom!...

– Ó... mit ad neked a gyámod?

Liza most bő, hattyúprémes bundákat szedett elő. Pompázó színű színpadi utánzatok voltak, amiket olyan hercegnői hanyagsággal tudott ledobni magáról a nagy művésznő „Fedorá”-ban vagy, „Gauthier Margit”-ban, pedig az igazi hercegnők sohasem vennének magukra hasonlókat. De milyen hálás takarói, milyen eszményi árulói ezek a mozdulatoknak.

A két leány le se akarta vetni őket, ha egyszer magára öltötte.

– Nem kell nekünk még hazamenni? – kérdezte Csire.

– Hisz bejelentettem, hogy színházba megyünk. Légy nyugodt.

– Itt vannak még csak szépek! – kiáltott Lizi, és új szekrényt nyitott. – Öméltósága e héten vette őket egy királyi hercegnő ruhatárából.

– Hohyhogy?

– No, hát nem vesz mindent újonnan, azt nem lehet, nagyon sok kell. Ő egy ezerforintos ruhát megvesz kétszázötvenért, ha előbb egy udvari bálon viselték. Arra külön alkuszok vannak.

És próbálták a királyi hercegnő ócska ruháit e két lázas, életre vágyó, kíváncsi és csodálkozó diákleány. Szinte elfulladtak a gyönyörűségben, amint egyre nyilvánvalóbb, teljesebb, ismerősebb lett előttük a saját szépségük, amivel olyan keveset foglalkozhattak eddig. Csak ez a titka hát? Ezért olyan istenien lengék, rafináltan hatásosak, gyönyörűen harmonikusak a nagy színésznők, nagy kokottok és előkelő dámák. Most jöjjenek és nézzék meg őket! És rejtett, névtelen keserűség szorongatta a torkukat, amint sietve dobálták egymásra a brokátot, csipkét, selymet. A jó Liza pedig belemelegedett a régi művészetébe; egy mozdulattal igazított a hajviseleten, tragikusan feltornyoztta, kacéran bodrozta, vagy komolyan, szendén lesimította. Kezébe mintha visszatért volna a régi lendület, az alkotás régi láza – boldog volt.

Most egyszerre lettek készen mind a ketten, és együtt álltak a tükör elé. Csirén halványkék pongyola volt megint, és látni lehetett, hogy e bő és lenge színes leplek alatt virul ki leg-szebben sajátos alakjának minden rejtelve. A ruha nagyon könnyű kék selyem volt, tele pazarolva pompás, elefántcsontszínű csipkével, a hajába pedig kék szalagot csavart, görögös abroncsként átfogva a homloka körül. Klára a Stuart Mária zöld bársonyköntösét viselte, hátul felcsapott fehér nyakfodorral, csillogó aranydíszítéssel és sötét hajában hamis gyémántokból fűzött rezgő diadémmal. Kezet fogtak, és önfeledten bámulták önmagukat...

És akkor valahol zörrent egy ajtó, valaki bejött, akinek kulcsa van a lakáshoz, valakinek a léptei bizonytalanul közeledtek a sötét gyermekszobán át, az ebédlőben felcsavarták a villanyt.

– A báró! – suttogta Liza elhűlve, és rémülten meredtek az ajtóra mind a hárman.

Azután kinyílt, és egy jó növésű, kellemes arcú, negyven év körüli úriember mosolyogva nézett végig rajtuk.

Mit volt mit tenni!? A furcsa öltözetben félig szégyenkezve, félig jókedvűen léptek előre, és Klára kezét nyújtott.

– Aá! Maga az, kislány, a feleségem unokahúga, ugye?

– Igen... és ez a társam. Irén. Én nem tudom, hogyan mentegessük magunkat, de...

– Fölösleges – mondta a báró komolyan, amíg szinte mókás, hódoló tisztelettel köszöntötte Csirét. – Fölösleges! Igazán, csodálatosan szépek mind a ketten.

– Nagyon szégyelljük magunkat, báró úr – csilingelte a szöszke, kék szalagos leány –, de hát ez megtörtént. Lizi nem tehet semmiről. Mi erőltettük.

– Nem, a báró úr nem fog elárulni minket – mondta Klára meggyőződéssel, és előkelő szépsége tudatában kiegyenesítve gyönyörű alakját, a szék karjához támaszkodott.

– Elárulni! Még csak az kellene, Klárika. Jellemtelenség volna! Azután ezekre az ócska ruhákra csak különös megtiszteltetés, hogy maguk beléjük öltöztek. Én pedig bocsánatot kérek, hogy megzavartam.

A példásan udvarias idegen ember diszkrét, természetes hangján beszélt, de a pillantása valami finom, elégedett gurmandériával nyugodott a két, egymástól annyira előnyösen különböző, női alak jellegzetes vonalain.

– Hanem mi most már sietünk is innét, nehogy megleljen a néni.

– Sőt! – mondta a báró jókedvű szívéllyel. – Meg fogják várni a nénit, azután ő a kocsiján majd beküldi magukat abba a leánykasba, vagy mi a neve.

– De igazán sietni kell nekünk.

– Szó sincs róla. Most kilenc óra, és egyedül úgyse mehetnek... foglaljanak csak szépen helyet.

– Hát jó, felvesszük a rendes ruhát.

– Majd ráérnek, maradjanak így még! – kiáltott önkéntelen élénkséggel a férfi, azután hirtelen hozzátette: – Nem maradok itthon sokáig, de egy teát megihatnánk együtt. Fél tízkor úgyis el kell mennem, akkor azután nem zavarom többé.

Leültek egy kis pipereasztal köré, a háziúr megigazította a vörös lámpaernyőt, Liza pedig a tea után nézett.

Egyedül maradtak, és amíg a székükben hátradőltek, mindegyik ugyanazzal a gondolattal foglalkozott. A szituáció különlegessége izgatta őket kissé, bár a férfi természetes udvariassága, szinte rokoni szívéllyel élte a dolgot. De mégis együtt voltak, rejtett szobába elzárkózva, furcsa, színpadi öltözetben, ők, a két naiv és csak elméletben kitanult intézeti leány és egy csaknem idegen, csinos és előkelő férfi. Csirének eszébe jutott, hogy a kísértelen színházba menés ehhez képest kismiska.

A háziúr kezdett szóhoz, amíg felszolgálták a teát és a hideg sültet. Abban a leereszkedően tiszteletteljes, hűs és közömbös hangnemben kezdte, amellyel az ő osztályában meg szokták különböztetni a polgári nőket a rangjukbeliektől és a társaságon kívül levőktől, akikkel bizalmaskodni lehet. Idővel – ki tudja, miért – egyre jobban megoldódott köztük e feszes és alakoskodó társalgás.

– Tehát maguk doktorok lesznek? – kérdezte. – Maga is, kis Csitri, vagy hogy mondja?

– Én tanár leszek!

– Pfü, tanár! Pápaszemmel és ikes igékkel. Hihetetlen!

– Ha közben valaki feleségül venne, nem ragaszkodnám az ikes igékhez – felelt merészen Csire, miközben Liza épp kiment a tálcával.

– Nagyszerű – nevetett a férfi. – Nem is hiszi, mennyire stílszerű ez a felelet az egész megjelenéséhez, még ehhez a ruhához is!

– Ugyan!

– Egészen tökéletesen stílszerű maga most. Mint egy bájos és együgyű gyermekmese, amelynek rejtett és célzatos értelme van a nagyok számára. Vallja be, hogy öntudatosan kereste ki magának ezt a ruhát.

– Felpróbáltunk bizony vagy húszat – vallotta be Csire elpirosodva.

– Azt hiszem, mindkettőjüknek ez illik legjobban, amit viselnek. Klára sokkalta királynőbb, mint a szegény királynő lehetett, és az ember irigykedve gondol a szerencsés lordra... És olyan sötét hajban mennyire erős a csehüvegek ragyogása. Különös...

– Mi a különös? – kérdezte Klára.

– Arra gondoltam, hogy azok az asszonyok, akik hivatásszerűen viselnek gyémántot és csipkét, többnyire fáradtak, egyhangúak és érdektelenek benne. Miért?

– Mert nekik az megszokott, és már nem szerez örömet – bölcsekedett naívan Csire.

Ilyen együgyű beszédek folytak, amíg Liza egy sültet és süteményt tett az asztalra. Akkor a bárónak eszébe jutott valami.

– Nézze, kérem – fordult a házvezetőnőhöz egyszerű természetességgel –, ehhez később valami hideg innivaló is jó lenne. A jégszekrényben még lesz néhány Heydsick Monopol, hozhatna nekünk egyet!

A leány habozni látszott egy percre, azután engedelmeskedett, és kevés vártatva elpukkant a közelükben egy felnyitott pezsgősüveg dugója. Az egész pedig olyan könnyedén és kevés szóval történt, hogy a két vendég nem ért rá ellenkezni. Halkan koccintottak, és belekóstoltak a pohárba. Liza megint nem volt sehol.

Az erősen befűtött, kellemes szobában, a jól vacsorált és szépen öltözött emberek közt intim, vörös fényű lámpa körül pedig lassan, egyre villódzóbb, játszi sugarakban remegni kezdtek az esti órák finom ingerei. A férfi behunyta félíg a szemét, és csinos, halovány arcát oldalt fordítva, a Csire szőke haját, gömbölyű karját nézte.

– Most beszéljenek valamit az intézetről. Mit csinálnak ott benn ilyenkor?

– Hány óra most?

– Azonnal!... Fél tíz!... Hát én már úgyis elkéstem. Tehát mit csinál ilyenkor az a nagy kas leány? Talán már szépeket álmodnak?

– Kilenckor cseppetnek lefekvésre, de sohasem alszunk tizenegynél előbb. Némelyik mamlasz még éjszaka is tanul, legtöbbször trécselünk a vízvezetéknel, a hajunkkal bajlódunk, sokszor zongorázik valamelyik és táncra kelünk a mosdóasztal körül. Vagy kinézünk az ablakon a Stefánia útra.

– Mit néznek a Stefánia úton?

Csire elhallgatott, és Klára finom, kaján mosollyal nézett rá.

Aztán elfogulatlanul beszélt helyette.

– Éjszakai asszonyokat nézünk, hogy mennyit fázódnak ott kinn szegények, és a férfiak milyen durván ellökdösik őket.

A háziúr leplezetlenül elcsodálkozott.

– Lássá, kicsi orvosnövendék – szólt szinte mohón –, ez nagyon érdekes dolog. Én még sohasem beszéltem erről magukforma, hivatásbeli nőekkel, és sokszor gondoltam rá: hogy vélekedhetik egy felvilágosodott és mégis tiszta asszonyszemély a bűnről.

– Nagy *b*-vel írja ezt a bűnt? Ha nem volna rájuk szükség, nem ácsorognának ott szegények. Mi testvéri vonzalommal szánjuk őket. Csirének különben egyéb gondolatai is támadnak ilyenkor.

– De, Klára! – szégyenkezett Csire.

– Például a múltkor ledobott a Stefánia útra egy gombostűt – folytatta a másik merészen.

– Klára!...

A báró kacagva nézte a szőke leány zavarát, és egyre sürgette.

– Csak mondja, Klárka. Miért dobta le a gombostűt?

– Azt mondta, hogy akinek a fejére esik, persze férfinak, ahhoz ő lekiált, hogy jöjjön fel, és vigye el őt, és szeresse őt...

– Az nem is úgy volt, Klára – nevetett félig sértődötten a másik. Először is csak tréfáltam veletek, másodszor – hát igen – az ember néha egészen elsavanyodik odabenn. Folyton csak könyvek és lányok, irigy csukák, az utoljára is nem természetes. Huszonkét esztendősen korában egy leánynak sem szabadna tanulni.

– Igazsága van – hagyta helyben a férfi. – Szavamra mondom, sohasem ismertem még ilyen okos és kedves leányokat. És milyen szépek!

Újra töltött, és koccintottak.

Egy percre szinte megdöbbenve konstatálták magukban, hogy a pezsgőztetés nem tartozik éppen a vendéglátás köteles udvariasságaihoz. De ebben a különös idegzett hangulatban a megtévesztett ítéletük hamar megbékült vele. Most már csak a nyelvük hegyével szopogatták az italt, de a tudatuk köré valami finom, kissé ingó, rózsaszínű fátyol szövődött – oktalan, könnyű örömből és a biztonságuk hitében jóleső izgalomból.

És koccintottak újra meg újra.

– A mi barátságunk még nagyon rövid – mondotta csillogó szemmel a férfi –, de az igazi rokonszenyvnek nem is kellene évek. Ha valamikor szükségük lesz egy őszinte jó barátra, ígérjék meg, hogy eszükbe jutok, és hozzám fordulnak. Ígérik? Adjanak rá kezet!

Odaadták mind a ketten, és a férfi sima, hízelkedő ajkát hosszasan rányomta mind a kettőre, miközben erős és forró lélegzetet fújta rájuk. Azután a kezébe vette a fehér és barna kacsót.

– Érdekesek! – mondta tűnődve. – Az egyik kemény, gömbölyű, erős fogású kis magyar menyecskekez – az embernek a kakastejjel, varjúvajjal kalácssütés jut róla az eszébe –, a másik barna; hosszú ujjú, lazán ízelt és finom. A körmük egyformán rózsaszínű, csakhogy nagyon csúnyán vagdalják. És itt... tintás. Jéé!...

Ijedten kapták el mind a ketten, pedig csak az egyik volt tintás.

A férfi megint nevetett, azután hirtelen megcsendítette a poharát.

– Kedves kicsi barátnőim, Klára és Csire, most a barátságunkra iszom. Hátha még egyszer összesodródunk az életben úgy, mint most.

Két ragyogó leányszempár tüze biztatóan villant bele az övébe.

– Az egészségetekre iszom – súgta hirtelen, majdnem bájosan kérkedő merészséggel.

Ez a pohár a második üvegből volt már.

– Téged hogy hívnak, báró? – kérdezte Csire önmagát erőltetve a hazardjátékra, miközben csodálkozva evickélt a józanság és a mámor határán.

– Józsi vagyok.

– Szervusz, Józsi, Jóska!

Halkan, egy cseppet sem közönségesen, félig csúfondáros engedékenységgel, de mégis úgy mondták: te, Józsi.

És ebben a válságos percben, mikor a jelenet még mindig finom és esprit-vel teljes beállítása, a véletlen játékos szellemessége még nem jutott el a köznapis duhajkodás határaihoz, még egészen idejekorán és alkalomszerűleg, mint deus ex machina – szólalt meg az előszoba csengője.

– A feleségem! – szólt a báró megdöbbenve, és hirtelen felállt.

Csak egy pillanatig tartott a zavar. Egy pillanat alatt átlátta a helyzet furcsaságát, félreérthető vagy érthetetlen voltát, végignézett az asztalkán, az üres üvegeken, széthányt ruhákon és a leányok színpadi öltözetén. El is mosolyodott rémült, könnyörgő arcuk láttára.

– Semmi baj – mondta. – Én megyek elébe, maguk zárják be belülről kulccsal a ruhatárt, a villanyt le, ott az az ajtó a Liza szobájába visz, majd nála átöltözhetnek. Adieu!

Menet még visszamosolygott, félig gúnyosan, félig szégyenkezve, bocsánatkérően vagy hálásan...

Kinn csípős téli levegő áradt az arcukba, amikor a hóhányók apró kupacait kerülgetve siettek a villamos állomása felé. Csire szólalt meg, nagyon sokára.

– Furcsa! Azt mondta, hogy be fogjuk várni a nénit. És mégis el kellett szökni előle. Miért?

– Megint magyarázatot akarsz olyasmire, amit magad sokkal jobban meg tudsz magyarázni – felelt a másik csaknem rosszkedvűen. – Különben, azt hiszem, meg lehetsz az estebéddel elégedve. Tojástáncot jártál a szokatlan és illetlen dolgok fölött.

– De vajon érintettük-e a veszedelmest? – töprengett Csire, és elgondolkozva bámult a villamoskocsi fehér lámpájára.

1905

Nyár

A gyorsvonat egész nap ijedten loholt egyik alagútból a másikba, és zihálva rohant át nagy mélységek fölött a hegygerinceken. Fülledt volt és köszénportól tisztátalan. Egy asszony – hímzett szárnyas kerékkel a vállán – keservesen futkosott a folyosón, törülte a port, és a nehéz szolgálatot panaszkolta mindegyik utasnak. Azok pedig számlálni kezdték a csomagjaikat, asszonyok fátyollal, kesztyűvel babráltak, egy-két zökkenés még, és elhangzott a galíciai kis állomás furcsa, lengyel neve, amit a magyarországi tót kalauz rossz kiejtéssel üvöltött végig a kocsik során: Lavocsnééé! – s a vonat megállt.

Magasra nőtt, sötétkék ruhás leány szállott ki. A peronon megállt kicsit, nem zavartan, csak úgy, mint akinek semmi sem sürgős, és szétnézett az alkonyodó ég és a szép, zöld hegyek finoman, könnyen lendülő vonalai felé. Mennyire új itt minden! – gondolta a keveset utazott emberek naiv, kedves örömeivel, és a pusztai nyírségi homokhalmokra gondolt, az egész alföldi képre, amely most olyan végtelenül kiaszott és vigasztalan lehet a júliusi estében. Itt friss, hűvös szél csapta meg; ő mosolyogva kerítette vállára világos, angol köpenyét, és tévelygő, lusta kis gondolatait erővel serkentgette: Ejh! hát valamire mégiscsak mennem kell! Igen, kicsit keresni. És mert senkit se látott, akire bízhatná, ő maga kapta fel hirtelesen, csinos, sárga bőrröndjét, és megkerülte az indítóházat. Két rozoga, szurtos bérkocsit lelt is az országút felől, az egyikbe beült, és megmondta a kis nyaralótelep nevét, ahova menni akart. A kocsis nagyon sokat és nagyon vidám dolgokat pletykázhatott neki, de ő egy szót se értett lengyelül: hanem azért bólingatott, leste a jó ember képén, hogy mikor kell nevetni, mikor szörnyülködni, és jól mulatott ezen az együgyűségen.

Később hátradőlt a kocsijában, és arra gondolt, hogy most nem fog semmire gondolni, miközben egyre kóvályogtak az eszében a bárányszerű, könnyű, tarka ötletek. Hogy amit most csinál, az remek dolog, habár alapjában véve nagy csacsiság! Valami Baedeker-féle jegyzékből, még Pesten, egyszer egy könyvesboltban kiírt két helységnevet a zsebkönyvébe, két nevet azok közül, amiknek eddig a hírért se hallotta, aztán megnézte a menetrendben, hogy milyen vonatra üljön. Ettől függ a boldogulása itt. Ha véletlenül elveszíti közben a könyvét, vagy elfelejti a telep nevét: alkonyodik, s az idegen paraszt viszi őt, amerre akarja, kígyós, kanyargós országúton, és vagy megértette a kívánságát, vagy nem.

Az első faluban – olyan közel vannak itt a faluk – megállt az embere, és megint hosszasan magyarázott valamit, amiből megütötte a fülét egy nemzetközi szó: doktor. Ha nem csalódott, útitársa lesz. Most még ez sem kedvetlenítette, most mindent érdekesnek és természetesnek talált. Míg várnia kellett, elnézte a szép, testes rutén leányokat, a világos szemű litván menyecskéket, akik nagy zajjal várták, fogadták a kapukban a hazatérő jószágot. Ni! Itt minden tehén nyakában van kolomp, és milyen szép muzsika ez!

Vagy tíz perc múlva a kis zúgó patakmalom hídján egy ember jött a kocsira felé.

Aha! – gondolta az utas – ez lesz a doktor!

A közeledő úriember pedig alighanem ilyesmit:

Aha! Megint valami nyaralóvendég? – Aztán könnyedén meghajolt, bocsánatot kért és bemutatkozott. Winder Jánosnak nevezte magát.

Nagyon udvariaskodtak, s lopva egy kicsit megnézték egymást. A férfi harmincöt-negyven évesnek látszott, szőke volt, kék szemű és jó arcú, a leány kellemes, nyugodt, egyszerű és huszonnégy évre becsülhető, habár igazában már huszonhat múlt.

E megállapítás után majdnem egyszerre hangzott el a legtermészetesebb kérdés.

– A telepre megy, nagyságos asszonyom?

– A telepen lakik?

Utóbb minden kiderült. Hogy Winder doktor nem lakik a telepen, hanem az állomás közelében, hogy ide a faluba a molnárhoz jött, akinek a fia kanyarós, és hogy ez a rozoga, „Fuhrwerk” is, amin ülnek, a molnáré, ő szállítja az orvost mindennap a telepre az ottani betegekhez, akár van egyéb utas, akár nincs. Kiderült továbbá, hogy a nagyságos asszony nem asszony, hanem egy leány, aki Pestről jött, és pihenni akar.

– Rokonai vannak a Kornyitzky-telepen? – kérdezte az orvos.

– Dehogy, még ismerősöm sincs! Nem is tudom, hogy miféle hely.

– Hogy kerül ide, mégis?

– Egész találomra, egészen ismeretlen, csendes helyet kerestem. Nem kértem semmi tanácsot, mert egészséges vagyok, csak egy kicsit fáradt. A tátrai fürdőben csupa ismerősöm nyaral most, és én egészen idegenek közt akarnék lenni. És mindenáron hegyes vidékre vágytam.

– Tetszik?

– Nagyon, nagyon, most látok először olyan igazi hegyeket, és gyermekkoromban azt hittem, hogy nem is léteznek, csak a földrajzi könyvekben. De sokkal szebb ez a világ, mint amilyennek álmodtam.

– Csodálatos! Alföldi ember itt rendesen azon mérgelődik, hogy mindenütt az orra elé tolja magát valami hegy, és nem láthat messzire tőle. Az állomásnál van két tiszt a magyar alföldről.

– Hát hogy kerül ide magyar ember? – csodálkozott a leány.

Az orvos azt akarta mondani: – Csacsi! – De inkább megkérdezte:

– Ugye, még nem járt külföldön?

– Nem – szégyenkezett a leány.

– Mindjárt gondoltam. Azt hiszi, hogy most a világ végére került. Pedig Lavocsne csak egy félórára van a határszéltől, és a magyar vasutak végállomásnak tekintik. Én magam is szepességi vagyok, de Bécsbe mentem az egyetemre. De most már megszerettem Pestet, és leutazom, amikor csak ráérek.

– Tud magyarul?

– Jawohl!

– Hát úgy beszéljünk! Hová való?

– Lőcsére!

– Igazán? Egy nagybátyám volt ott városi mérnök, Bakó, ismerte?

– Hallottam a nevét.

Most már bizalmasabbak voltak, mint a rokonszenves emberek mindig, ha úton, véletlenül összekényszerülnek. Kivált a leány volt friss jókedvében, apróra megfigyelte a kicsi részleteket, minden érdekelte, és mindent tudni akart.

– Mondja, miért van itt valamennyi tehénnek a nyakán kolomp?

– Hogy a fenyvesben el ne tévedjenek!

– És nézze! Annak a lejtőnek olyan sávos a háta, mint a tigrisé. Csak olyan kicsi föld jut erre egy gazdának?

– Nem éppen. De itt még nincs rendben a tagosítás. Bajos az itt, némelyik parasztnak negyven darabban is van földje, nem messze egymástól.

– És a házak! Milyen meredek rajtuk a tető. Ez furcsa!

– Hja, az azért van, hogy könnyebben lesuvadjon róluk a hó, mert itt annyi esik télen, hogy behorpasztaná a tetőt.

Mosolyogva felelgetett a szapora kérdésekre, és a másik érdeklődése jókedvűvé tette. Most ő is jól megnézegette e százszor elunt dolgokat.

– Lássá – mondta – azt a meredek hegyoldalt? Ugye, milyen recésre be van drótozva?

– Látom. Mintha apró, araszos sövénykerítést húztak volna keresztül-kasul. Miért?

– Találja ki!

– Már tudom. Ugye, azért, hogy a törmelék le ne hulljon, hogy kopár ne legyen a hegyoldal?

– Az úgyis kopár. Csakhogy az országutat kellene egyre tisztogatni a kövektől.

A leány tágra nyitotta a szemét, és szerette volna egyszerre beleszívni az emlékezetébe, állandósítani a látásába ezt az egész új és szép világot, a félig lehanyatlott nap enyhe fényében, a hangulatok e frissességével, a vonalak gyöngéd simulásával e dombokon, melyek mintha a föld egy halk lélegzetvételéről emelkednének föl, és a távoli, magas bércek zárkózott egykedvűségével együtt.

– Ezentúl többet fogok utazni! – mondta mintegy önmagának, és a doktor csaknem megkérdezte, hogy miért nem utazott eddig.

– Most beszéljen a nyaralótelepről – kérte a leány. – Mi az tulajdonképp?

– Egy krakkói nemes, ez a Kornyitzky, a gazdája. Ez a kis darab föld maradt meg neki a birtokából, kies völgy, szép kis patakkal egész le a Poprádig, egy dróttal bekerített rész a fenyvesből, ahol sok az újságpapiros elszórva és körül a gyönyörű, nagy hegyek. Vagy nyolc kis gyufaskatulyát építtetett a felesége pénzén, itt olcsó az, keresztbe recésen tákolják a fenyőlécet, és úgy vakolják paticcsal. No, és az egyik házban ő maga lakik a családjával, a többit kiadja nyáron. Vendéglőt is tart, és kitűnően főz az asszony, annyi igaz, most pedig tenispályát is csinálnak.

– És kik nyaralnak ott?

– Egy operaénekes Prágából a feleségével, két lengyel asszony, egy bányamérnök Bochniából, a másiknak a pereputtya, egy öreg német asszony, aki mindig idejár és két zsidó család, az egyik nagyon kellemes.

– És a drótkerítésen túl nem lehet sétálni az erdőn? – kérdezte a leány kedvetlenül.

– Dehogynem, sétálhat, ahol tetszik. Az embernek nem kell észrevenni, hogy észreveszik, különködhet, ahogy akar, én is azt teszem. Meddig marad itt?

– Amíg jólesik, amíg meg nem unom. Semmit nem akarok most tervezni, csak csinálni, ahogy „magától jön”.

– Úgy hiszem, ez az igazi pihenés magának. Nekem pedig az, ha két hétre felszabadulok valamelyik fővárosba, minden percet kihasznállok, beosztok, minden ismerőst, képtárat, színházat, egyesületet megnézek, aztán könyvekkel és élményekkel megrakodva jövök megint haza.

A kocsí megállt valami park rácsos kapuja előtt, és egy öregasszony vígan döcögött elő a csinos teraszról, amelyikre postaszekrény volt akasztva, aztán barátságosan a leány karjába kapaszkodott.

– Ugye, Bakó Klára önagysága? Ma takarítottam ki az Emma-lakot.

– A viszontlátásra! – kiáltotta útitársának a vendég, és megindult a sötétülő fasorban.

Az „Emma-lak” éppen oly szellős, rozoga kis fenyőfadoboz volt, mint a többi ezen a tájon. Két szobája volt emeleten, a földszinten konyhaféle meg egy nyílt oszlopos csarnok. Az oszlopok az erkélyszobát tartották, ahova nem volt szabad nehéz utazóládát vinni, mert le talál szakadni a padló. Ám elvadult, gyönyörű parkra hajolt az erkély, és a hátulsó ablakok a fenyvesre néztek.

A fenyves! A leány kihajolt, és hallgatta az este zümmögését az új világban. Milyen más ott lenni, a lápok vidékén, ahol békák zenéje meg távol kutyaugatás olvad össze a tücsök pri-pri dalával és a nádak zizzenésével.

Itt, amikor elhallgatott a pásztorkürt és a kolomp szava, csak valami halk zúgás kél a gallyak közt, és látni lehet, amint csendesen ingatja a hegy derekán a fenyőágakat a szél, mely a völgybe érve úgy elkallódik, úgy kifárad, hogy csak a fehér virágos pongyoláját libbenti meg egy kicsit, és a fekete haját csapja a szemébe a leánynak. És látni lehetett fel messzire az egész hegyoldalt, amint sűrűn, ifjú teljességében borította be a jóleső színű erdő. Úgy látszott, mintha egy nagy, sűrű tollú madár teste volna, és szinte jólesnék végigsimítani a könnyedén felborzolt, fényes, merev tollazatán. Lenni, a közelben még világosan rajzolódtak a fák vonalai.

Itt egy ifjú gyerekleány-fenyő, amint kedvesen, ügyetlenül mereszti szét sugár alakban vékony, fejletlen karjait, ott az a magányos, telilombú szál, tökéletes, finom és bágyadt, mint az érett asszonyi szépség.

Az ölelésre kitárt karok meghajolnak egy kicsit könnyű ívben, a rojtos tűlevélzet súlyától, mint ahogy leomlik egy redős, bő, puha köntös a karon, és benn, ágak sűrűjében látni lehetne itt is, ott is az elhalt, barnás kocsányokat, régi nyarak, elmúlt virágzások emlékét.

Bakó Klára elkacagta magát, és egy tanára jutott eszébe, még a mintarajziskolából: kisasszony – mondta neki sokszor –, mérsékelje a fantáziáját! Az istenért, piktorembernek nem szabad ilyen szépliteratúrai vonatkozásokat megérezni a dolgokban. Maga csak lásson a két szemével foltokat, vonalakat, és ne gondoljon egyébre.

Megint valami könnyű, pajkos virágos gondolata ébredt, amilyenek mindig környezték az utolsó időben. Hogy most már nem kell törődni tanárral, szerkesztővel, kritikával, semmi kényszermunka, semmi protekciókeresés. Úgy élek, úgy festek, ahogy akarom – gondolta örömmel –, pénzem, pénzem van!

Pénze valóban alig egy-két hónapja volt még Bakó Klárának. Az apja, afféle előkelő és szegény hivatalnok, meghalt, amikor ő még kilencéves volt. Akkor nagyszámú rokonság fogta pártul, de szerencsére nem tartották házi árvának, hanem kijárták neki az ingyenes helyeket különböző leányinternátusokban, azután a rajzakadémiát végezte. A tanárai biztatták, és a Múcsarnok akkor állította ki az első képét. A turfra kószált abban az időben örökké, és lótestekkel bajlódott, a karikatúráit pedig erős, egyéni és finom dolgoknak mondták. A csarnokban mégis az „Utcá”-ja tűnt fel. Igen, a nedves, ködös őszi estéje a Belvárosnak, a villamos lámpák sápadt világa körül pókhálós ködudvar, és összetört, szétmállott visszfényük a nedves aszfalton. A téma nem volt új, de az volt a levegő, a köd, amelynek minden

szemecskéje fénytörő, az elmosódott, körvonalak nagy igazsága, a kép illata, ahogy az újságok írták. De amikor kezében a friss diplomával végigjárta még egyszer a protekciós helyeket, egy külföldi ösztöndíj elnyeréséért, azt mégis a tanácsos feleségének az unokaöccse nyerte el. Azután állást próbált keresni, rajztanárnak menni vidéki leányiskolába.

Most világosan emlékezett egypár jelenetre az akkori időből. A jó öreg mágnásasszonyra, aki eszményien preparált arccal, fésülőköpenyben fogadta, és a gyönyörű himalaya, amit a vállára terített volt, elbűvölte akkor a leányt. A grófnő csókra nyújtotta az ujját, franciául, fuvolázva beszélt. Hja, ő még a régi gárdából volt, nem az angolosan modern sportladyk fajtája, akik kézzel-lábbal temperamentumosak, és a lótenyésztés műszavait szalonképesnek ismerik. Keskeny, aranszegélyű levélkét írt a kedvéért a miniszternek, s a címzésnél azt kérdezte rossz magyarsággal: „Ugye, vallásoktatású miniszter?” A kegyelmes úrnál pedig lila öves főpapok és tanár deputációk váraakoztak, vagy ötven ember, amikor a leány belépett a fülledt váróterembe. A miniszter idegesen kapta el az írásait. „Alfást szeretnék... a méltóságos asszony!” egy sietős kézmozdulat, pár sztereotip ígéretféle: „Gondom lesz rá!” – és ő dobogó szível, pirosan, kinn volt az utcán.

Elmúlt a nyár, és nem keresett többé állást, nem kért semmit. Elunta! Pesten maradt, és órákat adott. Az első évben azokkal nyomorgott, szaladozott; azért nem volt az nagyon rossz, csak elfelejtett festeni. Később mégis kapott egynéhány megrendelést, könnyebben élt, és igazán festeni még jobban elfelejtett. A harmadik esztendőben munkatársa lett végre egy élclapnak, szép jövedelme volt, kezdett a rokonainak imponálni, és abbahagyta a leckeórákat. Azt hitte, így tisztességes polgári módra fog élni ezentúl, és megnyugodott ebben; jó társaságba járt, rendes, művészbogarak nélkül való természetéért szerették is, leginkább az asszonyok, mert nyugodt, északi temperamentuma valahogy nem ismerte el, nem fogadta életföltételül a szerelmet és a férfiakat. Sajátságos, túl finom szégyellőség volt a jellemében, gyűlölte a női poétákat, kik a belső énjüket „kitálalják”, undorította a nők alattomos, gonosz csatája egy férfi érdeklődéséért, kényelmetlennek találta a társaságban szövődő szerelmeket, és csodálkozva kerülte azt, aki foglalkozni próbált vele a jelentéktelen, rendes emberek közül. Az asszonyok bizalmasai voltak a szívügyekben, és ő érezte objektív fölényét; csak ismerősei voltak a társaságban és csak jó barátai a szerkesztőségben, ahol valamelyik azt mondta rá: „Csipkerózsa alszik, soká aluszik!”

A foglalkozását megbecsülte, és nem élt benne a ságok és kellékesek ingerült, forró ambíciója a hős szerepei után. Egészséges lélek volt, és belenyugodott a változhatatlanba, a nagy természeti túlterhelést látva abban, hogy ő is afféle fölöslegnek maradt, és ki nem képződött alkotótehetség. „Mindenre kell ember – mondta magának –, a kutyapécérségre is!” De a karikatúrái nem táplálkoztak a véréből, nem tették modorossá, és nem rontották el a gondolkozása tisztaságát, hogy mindent ferdén, túlozva és torzképben lásson. Gondolkozva és nem szenvedéllyel dolgozott, és bensejében jóra való embereknek tisztelte az államférfiakat, akiket figurázott. Az átkozott szépirodalmi stílus sokszor uralta a dolgait, és az ötlet inkább hatott néha, mint a látnivaló; például a sovány ellenzéki vezér, akinek hazafias könnyeiből patakvíz támad, és vidám kacsák úszkálnak abban.

Szóval, Bakó Klárának rendbe kezdett az élete jönni, amikor egy nagy változás mindent felforgatott. Gazdag lett.

Volt egy anyai nagynénje, akit valami gazdag örmény kereskedő vett feleségül. A néni rút volt, mint egy vén cigányné, és gonosz, mint egy boszorkány. Egy huszártiszt fia is volt, aki néha holtrészegen került haza, és revolverrel a kezében követelt pénzt az anyjától, de két évvel ezelőtt el kellett hagynia a katonaságot, és Amerikába ment. Most pedig, hat héttel a néni halála után egy hivatalos jegyzéket kézbesítettek a leánynak, a hagyatéki leltárt, és

felszólították az átvételre. Akkor tudta meg, hogy az unokabátyja elpusztult San-Franciscóban.

Kinyitotta mind az ablakokat, és a friss, hajnali szelek át– meg átrohantak, egymást kergetve s megmozgatva a rendetlen kis szobában széthányt minden batisztot és kristalint. Hujj! Csak hamar, öltözni, nekivágni a hegynek, úgy sietni az erdei úton, mint a sürgős dologba járók, aztán megint gondolattalan lézengeni egy mohos vándorszikla körül, vagy állni a hídon és nézni a suhanó vizet. A víz, a nagy rejtély, a végtelen örök megújódása, az egyre változó, tüneményes plasztika, amelyet mégiscsak a zenével lehetne néha megérzéskíteni. Órákig elállt mellette, megbabonázva, mindent felejtve, és érezte, hogy vár valamit, valami megfoghatót és állandót, ami egyre készül, és nem jó el soha e mozdulatok izgató refrénjeiben. Most lassan elsimulva, majd szikrázva, hahotázva buzgott, zuhant át a fafogó gerebek nyílásain a víz. Néha úgy tetszett, mintha lenn, a folyó közepén, a hídfő körül menekülő, fehér asszonykarok nyúlának előre, küszködve, esdekelve, mégis elmerülve, amint fehér színű tajtékcsíkok törtek össze a hullámvölgyben. Itt, a part közelében pedig a simán, óvatos kegyelettel csuszamló, széles hátú habok mintha megannyi csendes halottat takargatnának, és domboruló tetemek fölött suhannának el a felszínen, halkan, áhítatosan.

Csaknem egy hete élt már így. Korán reggel magához vette a festékdobozait, egész nap kinn kószált, és ha elért valamelyik közeli, kicsi faluhoz, tejet meg vaját vásárolt a három szóig terjedő lengyel tudományával és tót idiotizmusokkal, a parasztasszonyoktól. Mindazáltal egy percig se gondolt arra, hogy ő most komolyan dolgozni fog, amíg egy napon valami sajátságos, nagyon rég nem ismert érzése támadt.

Egy erdei kis cserkészút közelébe ért, amely a sűrűből egyszerre bukkant fel, és valami különös kígyós távlatban fehérén iramlott neki a messze, titokzatos, zöld sötétségnek, a gótikus ívek összehajló vonalai, a fenyőerdő borús színei között. Mindegyik fa hallgatott, elmélyedve állt és komolyan, mint egy szent misztériumot, őrizte a létezése titkát. Az ösvény pedig halkan, elveszően surrant beljebb és újra beljebb, a legsűrűbbe, a rejtelmek közé, és a végtelenség érzését keltette megszűnni nem akaró szalagjával. Ahol már nem látta a szem, ott is érezni lehetett, hogy van még, csak a látásunk gyöngé a végtelennel szemben.

A leány hirtelen megállt, visszafojtotta a lélegzetét, aztán leült egy kőre, és bontogatni kezdte a vásznait. Már rég idő óta hitte, hogy neki igazában a szépirodalommal kellett volna próbálkoznia, amikor most egy pillanat alatt igazi festőösztön fogta el. Nem gondolt semmit, nem próbálta szavakba foglalni, amit érez, nem disztingvált, és nem csinált hasonlatokat, hanem kifeszítette a vásznat, és vázolni kezdett. A keze reszketett, és elfogta a láz. Megint az a régi, semmihez sem hasonlító izgalma volt, mikor sajátos, éteri illatját érezte a színeknek a pesti utca ködös estéjében. A látásában mámor, érzéki csalódás, gyönyörűség és igazság volt, és érezni vélte az erdő rejtett életét, mohó, lüktető lélegzését. Íme, ez a szent hely, amit mindenki keres és ő megtalálta – hamar, hamar, vászonra lopni, amíg szét nem párázik, lekötni, amíg el nem illant lelkének ez a beidegzett, hullámos állapota.

Ha most hirtelen belopóznék egy józan, fehér fénysáv a fák közé, és egy tisztás halványzöldje bukkannék elő: megtörne, összezavarodna a hangulat. Klára nem mert egy lépést sem tenni, és önkéntelen behunyta a szemét, amíg ecsetet váltott, vagy terpentint keresett elő.

Ujjongó lelkében ott volt még a kétely. Hátha csalódik? Nos hát, most vagy soha! Áhítat rezgett a színeiben, nem gondolt, nem akart gondolni semmi teóriára. Lehunyta a szemét, és a hűs ezüst-tónusban kék csillámokat vélt látni, aztán gépiesen nyúlt a festékek után. És minél tovább haladt, annál inkább érezte, hogy most elevenre tapintott, most megérti a természetet és önmagát.

Mind jólesőbben, könnyebben szabadult fel a lelke feszültsége.

Egyelőre nem dolgozhatott tovább. Fölfogta az állványt, és nagy bajjal odáig vonszolta, ahol egyenletes, közvetett napsütés érje. Nem merte megnézni most, hanem a kezébe takarta az arcát, és sokáig mozdulatlanul várta, hogy lecsillapodjék.

A nap már túljárt a delelőn, a leány alig evett még aznap, és itt az erdőn kívül fullasztó volt a hőség meg a por. Lerántotta a cipőjét, és égő, fáradt lábát lassan becsúsztatta a hűvös, tiszta patakvízbe, míg a fejére ernyős, könnyű szalmakalapot tett.

Csinos lábam van! – gondolta szórakozottan, és lejjebb húzta a szoknyáit, egész ösztönszerűleg.

Abban a percben kocsi fordult be az országút kanyarodóján, és a bennülő két férfi egyike utánafordult, amíg nevetve köszöntötte. A doktor volt. Valamit kiáltott is az igazi nyaralásról, de azt már elnyelte a kocsi zaja.

Otthon nem nézte meg a vásznát, és kora hajnallal kinn volt újra. Az értelme tisztább volt és a keze nyugodtabb. Világosan látta, hogy a talaj kettős lejtése adja a vonalak sajátos rajzát, érezte, hogy mit akar, és el tudta volna szóról szóra mondani az egyes ismertebb kritikusok megjegyzéseit a képről. Most már beosztotta magának a munkát, és érezte, hogy erőt és frissiséget ad a kis lakoma, amit a konyhafiúval maga után hozatott minden délben. A nyaralóvendégeket alig ismerte, azok valószínűleg gyűlölték vagy gúnyolták a különc, idegen leányt, de ő nem tudott róla, és nem törődött vele.

Egyszer, egy ilyen delelő idején lepte meg újra Winder. Fegyver volt a vállán és rajta könnyű, zölden szegett, szürke vadászruha.

– Özlesre? – kérdezte a leány.

A férfi elmosolyodott, és hirtelen bevallotta:

– Tulajdonképpen magát kerestem.

– Engem? Hogyhogy?

– Kell, hogy megmagyarázzam? Hát a telep végre is az én körömhöz tartozik, és magáért is felelős vagyok. Ott teli vannak pletykával, hogy a magyar „gnädige” folyton az erdőt bújja, egyedül, és én még azt sem kérdeztem meg, hogy nem nagyon ideges-e maga?

– Egy cseppet sem! – nevetett a leány.

Az orvos fürkészve nézte az arcát.

– Lehet, hogy indiszkrét vagyok, de ki fogom vallatni. Mondja, miben fáradt idáig, mert ugye jól láttam, hogy dolgoz leány maga?

– Mostanig abból éltem, hogy kiforgattam az emberek lelkét, mint az üres zsákokat, de nem ártottam nekik igazában, csak elcsavartam kicsit, hogy kiütközzék a szeg a zsákból.

– Rébuszokat mond?

– Bocsásson meg, ízléstelen voltam.

– Színésznő?

– Nem. Rajzolgattam idáig.

– Ezután nem fog?

– Nem tudom.

Klára később mégis gondolt egyet, és egyszerűen elmondta, hogy ki ő és mit művelt eddig. A keservesen nehéz időkről egy kicsit szomorú gúnnyal, de azért mosolyogva beszélt, olyan ember módjára, aki röstellne nagyobb kázust csapni a saját dolgából. És valami önmaga előtt is érthetetlen asszonyi ösztönnel hallgatott az öröksége felől.

A csalitos erdőszélén, csenevész lombfák alkotta ligetben lassan nőni kezdett a délutáni árnyék, a bokorra törpült hegyi juhar ágán rigó szólalt, és halkán, ijedten az ő rekedt, vészjelző szavával cseregni kezdett egy szarka. Kip-kop! hangzott távolabbról, és ott benn a fenyvesnek, az igazi erdőnek komoly kis pozitivistája kopácsolt, kutatott a szegény férgek után.

Később a férfi beszélt. A bizalmaskodás heves ösztöne fogta el, amilyent olyanok iránt érzünk, akiket magunkhoz akarunk fűzni érdekekkel vagy rokonszenvvel a további életre. Ők pedig alig néhányszor találkoztak még. De a férfinak asszonyra van szüksége ahhoz is, hogy a lelke megnyilatkozzék; és az itteni asszonyok, az állomáson vagy a Kornitzky-telepen? Szóval így esett jól. Időrendben, pontosan beszámolt az eddigi életével, évről évre haladva sorra az elemi osztályokon. Ki kényeztette, kit szeretett, milyen volt egy kedves tanítója, miképp hagyott fel egy prédikáció hatása alatt a káromkodással, aztán a gimnáziumi csínyek, az első szerelmei, a pályája. Erdész akart lenni mindig a szíve szerint, de nagyvárosba is vágyott, és ez eltérítette. Aztán a húsz év előtti Bécs, a magyar cigánybanda, amelybe feketére mázolt bajusszal és úgy-amúgy maszkírozott arccal műkedvelőnek állott, és pénzt keresett a hegedűjével éjjelente, aztán a katonáéknál töltött esztendő, és végre – Lavocsne!

Két egyszerű élettörténet volt az övék, és köztük mégis a leányé nehezebb, mozgalmasabb. A természetük, a jellemük csodálatosan összesimult, és az ízlésük mindenben megegyezett. Egyikük sem szerette a feltűnő, hatásos dolgokat, a szertelenkedő és nagyhangú emberi lényeket, és az iskolás ízű, önállótlan lelkesedéseket bizonyos nagy szellemekért és műalkotásokért. Egymást és önmagukat élvezve, szívesen és sokat beszéltek együtt emberekről, és csodálkoztak egymáson.

Hogy maradhatott valaki egy nyomorult faluban, ilyen kulturátlan viszonyok közt ennyire emelkedett, szabad és modern gondolkodású? – tűnődött a leány.

Végigküzdötte az életet emberségesen, és az nem hagyott nyomot rajta, friss maradt, derűs és tisztalelkű – vélte a férfi.

A nyári nap lassan nyugovóra hajolt, és ők még együtt voltak. Elkerülhetetlen volt, hogy az orvos észrevegye a festőállványt. Feléje indult, de a leány útját állta.

– Nem szabad!

– Miért?

– Mert még nincs készen, és akkor, ha valaki megnézi, nem tudom befejezni.

Winder kedvetlenül hajolt meg.

– Ahogy parancsolja. Bár én azt hiszem, ez csak szeszély vagy képzelődés.

Gyerekes dac és lehangoltság fogta el emiatt, és hazamenet alig beszélt. Maga sem tudta, mi bántja. Talán az, hogy ő teljesen bizalmas volt ma valakivel, mint már régóta nem, és előtte ilyen csekélység is titok legyen. Nem bízott talán benne, hogy a leány megérti őt, vagy méltó és jogosult kritikát mondhat? Arra gondolt, hogy hátha most kifordítja az ő lelkét is, mint egy üres zsákot, és elmés fejében talán már megalkotta a torzképét is.

Másnap képeskártyát kapott Klára a szerkesztőjétől, akivel másképp jó viszonyban volt. – Ha ráér – úgymond –, vagy épp kedve támad, azért csinálhatna egynéhány skiccet, talán épp a nyaralás motívumaival: lássa, alig nélkülözhetjük magát.

Klára azonnal visszaírt. „Nem érek rá, most képet festek, igazít, füvet meg fát, úgy bizony!”

Mikor pedig elküldte, bántotta a gondolat, hogy a szerkesztő most kineveti magában.

Pár napig azontúl valami érthetetlen, ingerült, ideges állapot vett erőt rajta. Valósággal menekült még attól a kevés embertől is, akiket néha látnia kellett, a munkájában most már a részletekbe merült, és egy kis technikai tehetetlenség vérig bosszantotta. A hét végén esős napok jöttek, és otthon kellett maradnia.

Végre gyönyörű, aranyos napsütéssel jött a vasárnap. A vendéglői konyhából a cukortörő rézmozsár jókedvű csengése hallatszott, és a telep összes gyerekei ki voltak mosdatva, tisztába bújtatva e napon. A nagy hegyoldal üde fenyőtollazatát nem borzolta a legkisebb szél, a folyón pihenő tutajok álmodoztak, és süttették magukat a júliusi naptól, amíg a falu népe, tarka gyönyörű viseletben az asszonyok, piros posztónadrágban az emberek, özönével tolongtak a faragott fahíd körül, hazatérőben a templomból, mely a túlsó lejtőn három falunak szolgált. Klára csak azért is pongyolában maradt, amit újabban a megnyugtatóására ki-ki reformruhának nevezhet, és nagy, akácos firenzei kalapban indult szembe a visszatérőkkel.

A hídon egész sereg koldus állotta az útját, és alig juthatott keresztül miattuk, aztán az enyhén lejtős gyalogösvényen a templomnak tartott. Furcsa kis alkotmány volt az! Művészietlen sisakkupolájával a nagy orosz bazilikára emlékeztető, ázsiai befolyással megrontott, bizantinus formák, sok érdekesség a fatechnikában, és a kedves, ismerős, primitív báj a kopott bíbor-arany-ornamentáción és az oszlopfők merev levelein. Aztán a szobrok, e csodás, kurta nagyfejű, savanyú képű s kiaszott testű szentek, akiknek a szimmetria kedvéért mind az öt ujjuk egyforma hosszú, a maguk komikus rútságában olyan titokörzők, olyan misztikusan bölcsék és fölöttünk valók, hogy rájuk nézve érteni kezdjük a pogány bálványok torz mivoltát.

A leány kibetűzött egynéhány cirill idézetet a külső pilaszterek fülkéi alól, és a rozszant harangtoronyban fészkelődő egyházfinak pár hatost adva a várakozásért, bement a még nyitott, üres templomba.

A levegőben szállongó tömjénfüsttel elvegyülve sűrű emberpárák szálltak, tolongtak a tető felé, szabadulást keresve – talán értelmet és meghallgatást is az ismeretlen magasban a sok emberi fohásznak, amely elhangzott itt ma, de olyan légietlen, sűrű, olyan földi és nehéz, hogy nem bír felszállni a nagy sejtelemhez, akinek eszményibb lényege talán mégis ott van – valahol fent, a súlytörvények buta kényszere fölött lebegő könnyű atomokban.

Ha értelem ő – gondolta Klára –, milyen nevetségesen gyarlónak láthat minket e kőből való sisakokkal, aminek alája gyülekszünk, mint a nyüzsgő hangyák, és azt hisszük, hogy közelebb vagyunk hozzá. Sőt, elrekesztjük magunktól a templomhajó belsejét cifrán faragott és írott fallal, hogy otromba hitünk azonnal befogadhassa a kinyilatkoztatást: ott van a szentély, ott az Isten lakik.

A leány úgy érezte, hogy háta mögött valaki nézi őt. Hátrarezzent, az orvos volt.

– Imádkozik? – kérdezte.

– Nem.

– Mire gondolt az előbb?

A leány mosolygott, és hirtelenében elmondta.

– Lássá – felelt a férfi –, én is gondolok ilyesmit néha, csak nem látom szükségét mindig, hogy szavakba foglaljam. De én olyasmit is mondanék: „Ha érzem őt, akiben nem hiszek, megfájdulna attól, amit egy ilyen együgyű kis kupolakészséggel betakar!”

– Annyira csúnya!

– Nem! De olyan szomorú. Az emberek rút golyvái, kínos lupuszkélevényei ezen a vidéken vagy a pálinka legyőzhetetlen rabsága, az iszákos férj ütlegei meg az elhagyott leány, kit szegényével csúfságra járat a falu, és megvesszőznek a legények. Ez a nagy, durva, igazi szenvedés, amiben még az Übermensch finomult fájdalmának a dicsekvő önhittsége sincs meg. Tisztelem a leláncolt Prométheuszt, de ez a fájdalom bizony nem nemesít.

– Maga, ugye, sajnálja az embereket?

– Lehet, hogy most pózoltam – mondta a férfi, egy kicsit keserűen, mert gúnyt vélt érezni az őszinte kérdésben.

Már akkor kinn voltak a szép, aranyos napsütésben, és csendesen haladtak le a túlsó oldalon, hogy megkerüljék a hegyet. Akkor valami hihetetlen, nagy ostobaság történt, egészen váratlanul, egész egyszerűen. A leány meg akarta nézni a férfi arcát lopva, hirtelen, oldalvást, de ugyanakkor, ugyanazt akarta tenni a másik is, éppen egyszerre, egymás szemébe néztek, és egypár pillanatra mintha megállt volna körülöttük az idő.

A leány beleszédült egy percre ebbe a pillantásba, aztán hirtelen valami erős, szorongató lüktetést érzett a torkában. „Mi ez – tűnődött csodálkozva –, hát így is lehet nézni? És én nem tudtam ezt idáig!”

Winder János nem gondolt semmit, csak megdöbbenve hallgatott el, és nem mert többet visszanézni, pedig a leány csak azért is, újra meg újra megpróbálta.

Leértek a lejtőről a kicsi völgyszélen kanyarodó országútra. Ott csupaszon mered elő néhol a kikezdett, porlós mészkőtest, furcsa alakú félbarlangokkal, amiket ősi vízáradások moshattak ide. Egy helyen a hegyoldal talpa mosódott ki, s a felső rész ijedten bókol előre, mintha minden percben le akarna omlani, alatta pedig nyugodtan virulnak a csalánok meg vadzsályák, és hálót köt a pók.

– Akarnék onnan egy virágot, odamegyek! – mondta a leány, aki eddig sohasem volt ilyen gyerekesen szeszélyes.

A doktor utánament. Egész véletlenül esett a pillantása kapaszkodás közben a leány formás, keskeny, angol cipőjére, és a minapi idillre gondolt, a hőszerű lábacsákra a csillogó patakvízben.

Gyorsan, idegesen fordult félre.

Fenn voltak. A leány egy kicsit szepegett, de azért kislányos merészkedéssel ment egész a hegy faláig, és a kőterasz tetője alól tépett magának egypár kis dudvát, amik nagyra és színesre fejlődtek itt a nekik való, rideg környezetben. A férfi mellette állt, és hirtelen támadt, könnyelműen merész gyönyörködéssel nézett rá. Ejh! Hát miért is ne, mi rossz származhatnék abból, mikor olyan szép ragyogó szeme van, kipirult, keskeny arca, és félig nyitott, heves lélegzéssel küszködő, formás szája.

– Fél? – kérdezte tőle.

– Dehogya!

– Hát merjen még itt maradni!

Újra egymásra néztek, most már merészen, komoly, erős elhatározásból, hogy hiszen szabad, miért ne volna szabad, és olyan csacsi módon boldogok voltak ebben a percben. Pedig mind a kettőnek eszébe járt, hogy ők már nem gyerekek, és nem illik hozzájuk ez a diákos, gyereklányos játék. A férfi arra gondolt, hogy medikus fővel, húsz évvel ezelőtt kellett volna találkoznia e leánnyal, akkor megcsókolta volna, legalább a kezét – de így, nem lehet, nevetséges. Csak fogva tartotta, és lassan himbálta kezében a vékony csontú, puha, finom kezét, ami olyan hatást tett, hogy ha akarja, menten összeroppantja egy nagyon gyöngeszorítással is.

Elmúlt a pillanat, és a leánynak eszébe jutott, hogy ő most csak azért sem lesz komoly és ünnepélyes, mint a regényekben szoktak a vallomások után. Kacagni próbált, és lemenet hangosan kiáltott, de olyan rosszul esett az, hogy mégis megadta magát, és hallgatva, nagyon hallgatva mentek azután egymás mellett.

A folyónál szél volt, és Klára magasra emelt kézzel fogta le széles kalapját, amin üdén himbált a sárga akácvirág. Ez a mozdulat még jobban kiemelte karcsú, telt alakját, és a könnyű, bő ráncú batisztköntös szinte körülcavarodott. A férfi arca egy percre lángba borult, és úgy érezte, hogy ő most egy cseppet sem okos ember. A leány pedig összeszorította fogait, és szégyellte magát, hogy ma nem dolgozott, hanem ünnepelte a vásárnapot, mint a takarítólánya az „Emma-lak”-ban.

Együtt értek a telep vendéglőjébe, ahol már ebédnél volt a társaság. A lengyel asszony leánykái nyakig zsírosan csámcsogtak, és a zsidó kereskedőék hároméves, felcifrázott hajas babája önelégülten, kegyetlenül mosolygott vissza a kis támlás gyerekszék mögött őrködő német cselédlányra.

– Igen – selypítette hangosan –, én láttam a hintánál, hogy a Lottit megcsókolta a kellner!

A társaság harsogva kacagott, és a szegény kis Lotti azt sem tudta, hová rejtse a pirulását.

Klára másnap, kora hajnalszürkületben kiugrott az ágyából, felrántotta az erkélyablak függönyét, és kifelé fordította a falnak támasztott képet. Aztán azon módon, cipő nélkül és könnyű szoknyában leült elébe a földre. Valami műértő szemével próbálta nézni, de nem sikerült. Egész éjjel azon töpregett, félig álomban és újra felriadva, forró homlokkal és nedves halántékkal, hogy változtat rajta, valószínűbbé teszi, kevésbé átszűrte napfoltokat az ösvényre – de akkor változik a tónus! Átfesti egy részét... ejh, újakezdi... vagy nem is érdemes... Most pedig nyugodt fővel és üde, reggeli világításban meglepően szépnek találta az egészet, az ösvény kanyargó fonálát, melyet a fák párhuzama mélyít, a lilába játszó zöldet és a párás levegőt.

Igen, a tanárának fogja elküldeni, aki mindig jó volt hozzá, és nem régiben is, hogy találkoztak, elsajnálkozott rajta.

– Én becsülök minden művészetet – mondotta –, az okarinázást úgy, mint a kalotaszegi varrottast, de ez, amit művel, nem magának való. Nem is csinálja olyan jól, ahogy más egyebet tudna.

Ebben a percben szerette volna, ha itt terem, és bírálatot mond. Valami fanatikus becsület-érzés volt benne, hogy ha igazán van tehetsége, akkor dolgoznia kell, törekedni, birkózni, kritikát hallani és elviselni! Előre is fáradtságot érzett, és nem merte magának bevallani, hogy e percben megkönnyebbült volna a kijelentéstől: „Nem. Egyáltalában sohase tudhatsz te festeni!”

Alig öltözködött fel, a takarítónő, Hanne, megkérdezte, hogy bejöhet-e a doktor.

– Nem jövök délután a telepre – mentegette sietve magát –, most néztem meg a postásnét, bántja a köszvény. És magához főképp azért szaladtam fel, hogy megkérjem, most már úgymint elkészült, mutassa meg végre, amit festett.

Érezte, hogy füllent, és csak ürügyet keres, de a leány hirtelen előre fordította a vásznat.

A férfi pedig állt előtte, nézte, előbb figyelmesen, többféle távoból, utóbb elmerülve és megkapatva, végül pedig érthetetlen szomorúsággal.

– Igazán – mormogta –, igazán, nem hittem, hogy ilyen szép. Nagyon is szép.

A leány pedig másnap csakugyan postára tette munkáját.

Újra bolyongott az erdőn, céltalanul, és se látva, se hallva. A férfi csodálatosan nyílt, kék szemére gondolt, amely egészen uralta a szőke ember másképp nem jelentékeny arcát. Hálás arcképtéma, gondolta epésen, aztán újra nagyon elszomorodott. Megint röstellte, hogy gúnyos árnyék van a gondolatában. A mesterség nyoma – gondolta kedvetlenül –, mint egy sánta péken vagy púpos szabón.

Aztán egyszerre világosan látta a férfit teljes értékében, az egyenes vonalakkal határolt lelket, a jellemet, amely van, mert komolyan veszi önmagát és másokat; az embert, aki egyszerű, póz nélkül való, erdőn, hegyen élő, olyan, amilyen, és nem is látszik másnak. És tudta, most már egészen biztosan, hogy amit iránta érez, az most már valami, azt nem lehet kibeszélni a fejéből vagy lerázni, mint valami hóbertot, az tud végtelenül jólesni, és tudni fog nagyon fájni, de magával fogja hurcolni mindenüvé, és ez most már mindig így lesz.

A torka összeszorult, forró, nyugtalan látomásai voltak, halk, gyengéd szavak ábrándjai, egy-egy csodaszép genre, amiben ők szerepelnek, ketten, együtt. Aztán behunyta a szemét, és gondolkodni próbált. Igen, tehát szerelmes, most először, igazán, csak még tétovázón csodálkozva rajt. Hogy is lehet? Igen, világos, hogy neki éppen ilyen emberre volt szüksége, akit tiszteljen, és ne tudjon kicsúfolni, aki egyszerű legyen és érzésben fölötte álló, akit komolyan vegyen, és akiben bízzék. Igen! A bárányfelleges eget lehetne torzítva lerajzolni, de a tiszta kék eget nem. Az épp olyan egyszerű tiszta, nyílt és csodálkozó, mint a nagy Winder János gyerekszeme.

Délben hallotta a telepen, hogy a doktor pár napra elutazott. A szomszéd kerületbe hívták. Klára pedig járta újra a hegyeket, az országutat, egyforma ritmusos léptei közben szinte beleszédült a képzelete gyors és izgatott látomásaiba. Majd valami rezgő, mély megatottság vett erőt rajta, hasonló az őszi esős napok melankóliájához is, megnézte újra a barlangot, ahol együtt jártak, és ha akkor hirtelen megjelenik Winder János, egész egyszerűen a vállára borult volna, elrejtve az oktan, csendes, jóleső sírását. De akkor még nem jött el, másnap sem.

Harmadnap Klárának levele érkezett. A tanára írta, röviden ennyit: „Szívből gratulálok, édes leányom. Bravó! Tudja, hogy nem szeretek sokat pletykázni a képekről, de látom, hogy a magáé igazi és elsőrendű. Egy német meglátta, és alkuszik. Rám bízta? Nem sietős ugyan, a tárlat miatt sem, és majd valószínűleg az állam is, ejh, jobb volna, ha feljönnél, fiam! A télen te leszel a legdivatosabb név Budapesten.”

A szagotott sorok csupa jóindulattal telvél, és bennük rezgett az öreg művészberek szokásos felfedező láza.

Klára elolvasta egyszer, és nem értette. Tűnődött rajta, visszatette a borítékba, újra előszedte, és most már természetesnek találta az egészet. Hisz ő biztos volt ebben jó előre. Ujjongó, nagy öröm fogta el, bolondos, gyerekes szökkenésekkel táncolta körül a szobát, és trillázva,

kacagva kicsapta az ablakokat. Nem fért be a boldogsága. Aztán kiült az erkélyre, és a kezébe temette az arcát.

Most boldog vagyok, boldog – ismételte egyre, és a szíve lüktetését figyelte, hogy számon tartsa, lekösse e drága pillanatok. – Most, most szerelmes vagyok, független! Egészség, siker, dicsőség, minden!

Az orvos kocsija épp akkor fordult be a park bejárója elé. A leány kihajolt, és hangosan, merészen lekiáltott:

– Winder, jöjjön fel, valamit mutatok!

Egy-két lézengő asszony észrevette, és összemosolyogtak, de hát senki sem törődött velük.

... A férfi pedig állott előtte nagyon tiszteletteljesen, nagyon komolyan és egy kicsit idegenül.

– Nem tudom, örülhetek-e magával, hiszen olyan rövid ideje, hogy a barátjának mond. Aztán meg mit is érne az én örömem. Magát ünnepelni fogják a szezonban híres, idegen emberek, és csupa véletlen, hogy csodásan szépnek láttam a képét én is. Szegény falusi ember! Maga el fog menni innét, és én nem akarom, hogy képeslapot küldjön nekem egy évben kétszer Olaszországból vagy máshonnan.

A kicsi kanapén ültek, és a leány zavartan nézegette a cipője orrát, amely idegesen bukkant ki néha a puha batisztfodrok közül. Aztán csend lett. Valami meg volt dermedve közöttük, valami küzdött, vívódott a levegőben, a csendben. Aztán egyszerre megragadta a leány kezét a férfiú.

– Klára! Én biztosan tudom, hogy elveszítettelek!

A leány egy darabig ült még egyenesen, mereven, és a szája szöglétében egyre erősebb remegés támadt. Valami szorította a torkát, aztán egyszerre ott zokogott, vonaglott a férfi vállán. Megeredt minden komoly és szelíd érzése, és előtört olyan édes, harmatos könnyekben, amelyeneket gyermekkorában sírt el utoljára az édesanyja szíven, és a becéző, vigasztaló, remegő szavak ellen úgy fuldokolta egyre:

– János, hát én nem tehetek róla...

Eljött az alkonyat, és leszállott halkan a hegyekre, és könnyű párák emelkedtek a folyó felől. Ott fenn pedig az erdő tollazatát egyre ingatta, borzolta, fodrozta a szél. Ők ketten még mindig együtt ültek.

– Klára – mondta halkan a férfi –, hisz nekünk nagy, komoly megbeszélni valóink is vannak.

– Nem, ne még! Most ne! – esengett a leány.

Aztán újra ültek szó nélkül soká. Egész sötétes volt, amikor Winder felállt.

– Klára! Azt akarom tudni, tekinthetem-e mátol fogva igazán a menyasszonyomnak. Akar-e olyan nagy áldozatot hozni, hogy itt maradjon a hegyek közt, az én feleségem legyen?

Szép lelkes szemével a leány tekintetét kereste, de az talányosan rejtődött az alkonyatban.

– Jól van! Hát ne feleljen most, de holnap elvárom a levelét. Igen? A leány bólintott, és szótlánul, mereven a falhoz támaszkodva állt még akkor is, mikor az orvos léptei halkan zörrentek odalenn a kavicsokon.

Feleségül kérte. A német ember alaposságával és mély érzelmességével mondotta el szép, alárendelt mondatokba formulázva, amit odalenn, valahol a pusztán két szóval, egy forró öleléssel adnának tudtul. Az enyim vagy, viszlek! És mégis olyan szent, olyan tisztas és nagy

volt az ő naiv önzésében: „Hozzon áldozatot, maradjon nálam!” De lehet-e itt áldozatról szó? Nem azt jelentette-e az egész: „Én kárpótolni tudlak mindenért, szeretlek és te szeretsz, mi közöd egyébhez. Mi neked a művészet és a sok idegen ember, senkinek sem borulhatsz többé sírva a nyakába! Nem félsz egyedül maradni?”

De ezeket csak a leány izgatott lelke visszhangozta senki! Egyedül lesz. Divatba fog jönni, beszélni, írni fognak róla, dicsérik, bírálják, irigylik, és nem lesz egy őszinte, igaz embere, akinek mindenképp jó legyen ő, lekritizálva is, elfelejtve is, lehetetlenné téve is. És hátha csalódott magában, és csalódtak benne? Ha az első, agyondicsért, nagy reményekre jogosító próba után hasztalan fog küszködni, újra meg újra, silány, erőltetett dolgokat teremteni, az emberek akkor gúnyosan elfordulnak majd tőle, iszonyúan kegyetlenek lesznek – ő, annyi példa van erre –, és ő akkor is egyedül lesz. Ez az ember pedig, akit szeret, és aki megtalálta őt magának, szenvedni fog a távolban őmiatta, és nem lesz soha boldog. Pedig csak az ő két nyugodt, tiszta szemében találna mindig enyhülést.

Itt maradni! Elfelejtteni mind a régi életet, a derekas küzdelmeket, a sikereket, a reményt, a változást, a jövőt is elfeledni. El! És nem kívánni többé a szabadságot, az erőt, az érvényesülést, nem örülni többé a sikernek, amely szárnyakat ad, és a pénznek, mely a szárnyakba lendülést, erőt. Nem várni semmit az élettől, hallgatni a fenyőzúgást, élni ma úgy, mint tíz év múlva, barátkozni az állomási asszonyokkal, babot főzni pénteken és szombaton lencsét.

Észrevette, hogy a közkeletű probléma előtt áll, amelyet százszor is megírtak már tendenciózus regényekben. A nő eltér „igazi hivatásától”, szobrot farag, regényt vagy képet ír, küzd, elfárad, szenved, aztán megtér a családi lámpa enyhe körébe, és harisnyát stoppol a többi csendes, téli estén. Ez ma még olyan törvény, mely csaknem a természeti erő kényszerével hat. A család, ez az igazi, mondja a nyájas olvasó, és minden egyéb csak retorika. Igen, igen! Oly könnyű, oly háládatos ezt megírni, de mikor az ember saját szíve vére hull a csatában, amit a kétféle lehetőségek vívnak, és egyik olyan gyötrelmes, mint a másik.

Miért nem lehet valahogy összeegyeztetni? Például, ha itt maradna, de egészen külön, a saját életét élné, feljárogatna valahogy a fővárosba, sokszor egyedül is, általában mindig egyedül lenne, amikor jólesik, és csak szerelmét adná az urának, nem a szabadságát. Ejh! Ez naiv gondolat volt. Napról napra megújuló küzdelem volna, és nem érne semmit. Erre pazarolná az összes lelkierejét, és boldogtalan volna. Vagy hátha most elmegy, de hiszen az orvos is feljár néha Pestre, meglátogatná, vagy együtt utaznának el valamerre! Pfuj! És eszébe jutott minden utálatos kényelmetlensége, nyomorultan alacsony volta egy szabad viszonynak: a pincérek, akik összemosolyognának a hátuk mögött, a nők szemüket forgatnák, s a férfiak csetinténének. Nem, sokkal normálisabb lélek volt ő azért, mintsem kiabáló rendellenességekkel beérje. És, mint a legtöbb nő, nem is a fizikai egyesülést látta fő célnak. Sőt, inkább valami nagy, finom, tartós és örökké megújuló szerelmet, ha lehetne!

És elkezdte a levelet és újra kezdte, százszor összetépte, és zokogva, tanácstalanul borult az ágyára.

Ma, igen ma volt az, hogy a szíve verését számlálva marasztotta a perceket, és azt mondta önmagának: „Boldog vagyok, mindenem van!” Az ma volt, és még nincs éjfél, még tart ugyanaz a nap – és mintha minden elveszett volna.

Másnap pedig nagyon formásan, rendes betűkkel írta meg a levelét.

Hosszú távirata érkezett a tanártól. Azt üzeni benne, hogy a német nyolcezer forintot ígér a képért, és a tárlatra itt hagyná. Hogy jöjjön sürgősen, mert nem intézkedhetik nélküle, és majd folytassa a nyaralást inkább velük, ő augusztusban megy a családjával Skandináviába.

Klára pedig lassan, gondolkozva, és nagyon rendes betűkkel írta meg Winder Jánosnak a választ. Jó barátja akar maradni – úgymond –, kései dolog úgyis a szerelmük, és ő nem tudna már belehelyezkedni az itteni viszonyokba, hogy a házasságra nem úgy kell nevelődni, mint ő nevelődött, és nem akarja boldogtalanná tenni. Hanem azért fog írni mindig. Látogassa meg Pesten néha, majd később, ha elmúlt felettük egy kicsit az idő, vagy inkább ne látogassa, de ő hozzája tartozónak érzi magát mindig, és akarata ellenére is felkeresi a levelével az élet minden fontosabb dolgában, és soha, soha nem megy máshoz.

Sok hamis csengésű frázis volt a levélben, amellyel a maga lázongó nagy fájdalmát takarta, és sok igazi, erős argumentum is volt. De míg ezeket leírta, valahogy önkéntelen sóvárgással mind csak arra gondolt: ó, hátha nem veszik komolyan, ha megcáfolják... mivel is lehetne megcáfolni, amit ír? Ha azt felelné János, hogy elmegy vele a fővárosba, hisz ott nagyobb tér nyílna az ő tehetségeinek is. A leány a protekciós atyafiakra gondolt, ejh, egy kórházorvosi állás egyelőre, az könnyen menne. Nem, ezt nem tenné meg. De hátha biztosítaná őt, hogy itt kedve szerint fog élni, és soha nem gátolja a művészkedését vagy barangolását. Nem, ez sem, hisz gyermekeik lennének. Ejh, hátha semmit sem ígérne, nem tenne engedményeket, hanem eljönne, itt teremne, dacos villanással a kék szemében, kitárt karral megállna előtte és azt mondaná: „Enyim vagy, viszlek!” Ó, Istenem!

Klára lezárta a levelét, és gyorsan, nagyon gyorsan küldte vele Hannét. Aztán az ablakhoz ment, és összeszorított szájjal hallgatta a leány topogó lépései zaját. Most megy le a lépcsőn, top-top, most a kavics zörög, és hallani lehet a kertajtó nyikorgását, aztán semmi nesz.

Felrántotta az ablakot, hogy utána szóljon, visszahívja. Hanne! Hanne! – kiáltotta elfulladva, és a leány tömzsi alakja újra megjelent a park bejáratánál. Késő volt, üres a keze, a levelet már odaadta egy bérkocsisnak, aki visszament az állomáshoz.

Mikor pedig az ebédhez csengettek, megmozdult a leány, lassan járt-kelt előbb a szobában, azután csomagolni kezdett. Nagyon fehérén, nagyon fázósan és szórakozottan, de mégis rakosgatott. Igazában nem tudta még elhinni, habár egyre bizonygatta önmagának, hogy igen, elmúlt, mindennek vége!

Megírtam – mormogta egyre. Elküldtem, és ki fogom verni a fejemből. Kiverem!

És iszonyú, éles fájdalmat érzett a szenvedés gondolatára, amit okozott. Hisz soha még senkit nem szeretett mostanig.

És egymás után hajtogatta, rakosgatta be az utazókosárba a holmikat, a festékesdobozait, batisztblúzait, a hegymászó cipőket és a habos, csipkés fehérneműt.

Estére pedig megjött a válasz. Hanne hozta.

Ez volt:

„Klára! Nagyon köszönöm, hogy kímélt, és gyorsan végzett velem. Tehát nem szeret eléggé! Én végtelenül egyedül leszek, és mindig szeretni fogom, de sohasem látogatom meg, és ne is írjon nekem, hanem felejtse el, és bocsásson meg!”

A kora hajnali vonat pedig tüsszögve, zihálva, kormosan, haragosan szaladt ki a galíciai kis állomásról. Az egyik fülkében zokogó leány ült, és a gép zakatolva zúgta az ütemet a kétségbeesett gondolatokhoz. El, el! Az állomás, ahol senki, senki nem várta őt, hogy elbúcsúzzék tőle, minden percben távolodott. Már egy mérföld is lehet közöttük, már több is,

és soha, soha többé! A nagy, messze hegyormok tetején, mint óriások pipafüstje, gomolyog a köd, és a kedves tájék üde vonalait, a halmokat és lejtőket korai szürkület borítja, mintha ők sem akarnának elbúcsúzni a távozótól. Így marad el mögöttünk minden, ami az életben szép és igazi volt. A vonat fűtül, a vonat fűtül, és minket ostoba bőröndjeink foglalnak el – pedig mit vihetünk azokból a koporsóba magunkkal?

A leánynak egyre az jár az eszében, azt ismételteti gépiesen a száguldó vonat ütemére, hogy ha még egyszer ott lehetne indulás előtt, akkor visszatérne, vissza, bizony. De azért csak röpti őt is magával az ijedt kis lokomotív, egyik sötét alagútból a másikba, messze dicsőség és ama magasabb rendű élet felé, amelyben most nem tud hinni, nem is látja még a szépségeit, és csak olyan keveset tud a megállókról meg a végső megpihenésről, mint a mélységek felett elrohanó kis fekete szörnyeteg, a lokomotív.

1905

Egy negyedóra

Történik: a tanárképző-iskola épületében egy nagyobb vidéki városban. A folyosón hegyes bajuszú, fiatal tanárnövendék szíves buzgalommal kalauzolt végig egy 15-16 éves, zavart és félős gyereklányt. Aztán kitárta neki a nagy, szárnyas ajtót.

A TANULÓ. Ez a fogadószoba, kisasszony. A nagyságos igazgató úr benn van a következő szobában, de mindjárt kijön, csak méltóztassék itt várni.

A LEÁNY *barna hajú, csínosnak ígérkező, sugárnövésű, de azért teljes, mint egy fiatal búzaszár. Egyedül. Egy nagy, mély támlájú karosszékre ül, de csak a szélére, onnét lesked szét a szobában, és csaknem szavakkal gondolkodik. Milyen szép íróasztal, csupa simaság, egyenesség. Itt szokott dolgozni. Sok dolga lehet – mégis, két ilyen nagy intézet! Nálunk ugyan minden írást az internátusbeli önágyasága csinál, de azért mégis. Most tanít is. Nagy jövője van neki, a nagyságos úrnak; a többi öreg papok mondták Pali bátyámnak, hogy ez hamar püspök lesz. Olyan gavalléros, szabadelvű püspök – olyan is kell! Furcsa ember, furcsa szeme van, szinte szűrő és mégse rossz, én nem félek a vizsgán se a szemétől, pedig szigorú, de azt mondják, társaságban és otthon ennivalóan kedves. Nem is félek. Sok finomság van benne, azért hívják itt szalonkigyónak. Valami kígyós van rajta, de nagyon jószívű, mindenki mondja. És nem is kell nekem valami nagy dolog tőle. Milyen jó ez a nagy ottomán! És fenn a kályhán az a szobor, Diana, gipszből. Hol is van az eredeti torzó – Louvre – nem, Vatikán! Pedig tanultuk. Csak a fél keze van meg a nyilakkal. Sikerül a dolgom, Diana istennő?*

DIANA *mélyen hallgat.*

A benyíló ajtaja felcsattan, és az ajtóban megjelenik a nagyságos főtisztelendő igazgató, címzetes kanonok, pápai kamarás stb. Magas, nagyon szikár alak, keskeny, szinte aszkétás arc és ajak és nagyon eleven, mélyen néző világoskék szempár. A kora negyventől hatvanig, pontosan meg nem határozható, hosszú mutatoujján nagy pecsétgyűrű, derekán lila színű cingulus.

AZ IGAZGATÓ *a finom kenetesség hangján, miközben mindkét kezét nyújtja a belépő felé. Aá, egy kis leányvendég! Hát mi újság maguknál? Tessék beljebb kerülni. A belső szobába vezeti.*

A LEÁNY. A városi felsőbb leányiskolából jöttem – az internátusból –, nagyságos úr!

AZ IGAZGATÓ *jókedvűen. Azt látom a kalapján, csak maguk viselnek most ilyen kis kereket. Ide üljön, kisleány, az öreg díványra, ne féljen, nincs ott tükör. Afelől férjhez mehet!*

A LEÁNY. Ó!... *Megint szétlesked a szobában. Meglátja a nagyságos úr ágyán a gyönyörű kézihímzésű terítőt, az imázsámolyt és a dohányzóasztalt tiszafa berakással.*

AZ IGAZGATÓ *tapintatosan az ellenkező oldalon ül le egy karosszékre, szemben a leánnyal. No, most már elmondjuk szépen, hogy mit akarunk, nemde, kisleány?*

A LEÁNY *magában mosolyog, mert eszébe jutott, hogy egy mértanórán éppen hetvenkétszer mondta a nagyságos úr ezt a szót „nemde”? Ők megszámozták. Aztán elkomolyodik. Kéréssel jöttem, nagyságos igazgató úr! Nagyon szépen kérem, legyen olyan kegyes, és írja alá nekem ide, hogy érdemes vagyok-e stipendiumra. Azért folyamodtam. Itt az igazgatónő önágyasága kártyája. Átadja. Magában. Csakhogy már elmondtam. Túl vagyok rajta!*

AZ IGAZGATÓ *átnyúl az asztalon az írásokért. A kezük nem ér össze. Ahá, látom. Hát elintézzük, persze, persze! Lássuk csak! A neve Bognár, ugye?*

A LEÁNY. Bognár Mariska, kérem.

AZ IGAZGATÓ. Várjon csak! Rokona az a Bognár, nemde, aki itt főtitkár a biztosítónál?

A LEÁNY. Az a nagybátyám...

AZ IGAZGATÓ. A Pali, ismerem jól, az derék fiú. Most házasodik, nemde?

A LEÁNY. Igen, megházasodik, és én épp azért szeretném az ösztöndíjat. Eddig ő taníttatott engem. Aztán itt már a hatodikba járok, jövőre el kell valahová mennem tovább tanulni.

AZ IGAZGATÓ *tüntető jóakarattal, amíg kedvtelve nézegeti a leányt.* Persze, továbbtanulni, tanulni! Egyebet sem tudnak ezek a kisleányok, míg egész bele nem sápadnak, beleöregszenek. Okvetlenül kell az, hogy maga pályára menjen?

A LEÁNY *egyszerűen.* Kell! Nincsenek szüleim. *Mosolyogva felnéz rá.* Aztán meg, nekem igazán nem árt.

AZ IGAZGATÓ *nevet, és felhúzta a szemöldökét.* Azt látom. Hát persze, persze! A magam részéről a legszívesebben segítek. Várjunk csak, hisz én emlékszem magára. A harmadik padban ült, középütt, és magácska volt az, aki üdvözlőbeszédet mondott a névnapomon, most fél éve, nemde?

A LEÁNY *szerény mosollyal.* Én voltam.

AZ IGAZGATÓ *töprengve.* Igen, igen! Az nagyon szép beszéd volt. A Röntgen-sugarak is benne voltak, nemde?

A LEÁNY. Igen!

AZ IGAZGATÓ. Hogyha az ember lelkébe is bevilágítanak, a maguk lelkében csak tanítványi hálát lehetne látni.

A LEÁNY. És szeretetet... *íjedten elvörösödik.*

AZ IGAZGATÓ *nagyon jókedvűen nézi a zavart gyereket.* Haháá! Tehát szeretet. No, várjon, Mariska, most kérdezek valamit, de egészen őszintén feleljen. Most én nem vagyok az igazgató úr! Mondja, kérem, ugye, az ember sohasem lehet szeretetre méltó, ha a katedrán ül? Ugye, nagyon kiállhatatlan minden tanár?

A LEÁNY *nekibátorodva, hangosan.* No, azt nem mondhatnám. Különösen az igazgató úr!... Azelőtt mind utáltuk a mértant, bizony, most mindenki örül, hogy az igazgató úr helyettesíti a Kérészyt, Kérészy tanár urat.

AZ IGAZGATÓ *akin mindjobban meglátszott, hogy ma egyébként is különös jó hangulatban van.* No, ez derék, derék! Erre a vallomásra iszunk egyet, egy kis jó narancslikőrt. Magam csinálom. Most inni fog az egész hatodik osztály nevében... *A szép könyvszekrény csukott oldalából kicsi poharakat emelt ki, tálcát, tiszta terítőt, üveg, mellette sütemények.*

A LEÁNY *magában.* Milyen kedves hozzám, igazán nagyon kedves. Majd fogok mesélni a leányoknak.

AZ IGAZGATÓ *miután mindent elkészített, leül, most már közelebb a leányhoz, a dívány melletti karosszékre.* Így, most koccintsunk! *Tölt.*

A LEÁNY *óvatosan bizalmaskodva.* Kinek az egészségére?

AZ IGAZGATÓ *nevet.* A Kérészy tanát úrért, hogy minél hamarabb meggyógyuljon, és folytassa a mértant. *Isznak.*

A LEÁNY. Óó! Hiszen felölünk meggyógyulhat, de még ez idén jobb volna üdülni neki. De persze, mi terhére vagyunk a nagyságos úrnak!

AZ IGAZGATÓ. Dehogyis! Korán is volna még, csak két órán próbáltam magukat kisleányok. Sokkal jobbak, figyelmesebbek a fiúknál. Aztán maga, maga valódi kis tehetség, Mariska.

A LEÁNY. No, a mértanban...

AZ IGAZGATÓ. Hát nem a mértanban. A fogalmazásban. Az irodalom tanára el van ragadtatva magától, és mindenütt emlegeti. Én is megnéztem az utolsó dolgozatát, Mikesről, nemde? A bevezetés gyönyörű, pedig az iskolai dolgozat volt.

A LEÁNY. Jé, hogy emlékszik a nagyságos úr!

AZ IGAZGATÓ. Meglehetősen tudok emlékezni. Például magukat ritkán látom, de el tudnám sorolni mindnyájuknak a nevét, úgy, ahogy sorba ülnek a padokban.

A LEÁNY *bátor és kötekedő mosollyal*. Hát ki ül a második pad szélén, a kályha felől?

AZ IGAZGATÓ. A szélén, várjunk! Egy jóképű, szőke leány, olyan nagy koszorúban van a haja, szép, magas termetű, Appel Melanie, nemde?

A LEÁNY. Nagyszerű! Ugye, ő okos leány, igazgató úr?

AZ IGAZGATÓ. Hogy okos-e, nem tudom éppen, de olyan öntudatos, értelmes nézése van. Szimpatikus leány, nemde?

A LEÁNY. Jaj, ezt megmondom neki – hogy fog örülni! Jaj –, de mennyire fog örülni neki a Melanie!

AZ IGAZGATÓ *előrehajol, érdeklődve*. Hát miért fog örülni annak?

A LEÁNY *újra pirosan*. Azt nem mondom meg, az csak olyan gyerekség. Az iskolában...

AZ IGAZGATÓ *még jobban fölé hajlik; és a dívány karjára könyököl*. No, nézze meg az ember! *Mosolyog*. Nekik titkaik vannak. Ez forradalom! Majd erősebb eszközökhöz nyúlok! *Keskeny állát húzogatja a kezével, és kitartón, erősen nézi a leányt*.

A LEÁNY. Jaj, Istenem! Hát az semmi! Csakhogy ezelőtt Appel Mela is utálta a mértant, most pedig csupa egyesekre felel, és egyebet se tanul. Az úgy van – nálunk mindenkinek megvan a maga – kedves tantárgya...

AZ IGAZGATÓ *egyre mosolyog, és merőn néz rá, szinte fogva tartja a tekintetével*. Hát magácskának persze az irodalom!

A LEÁNY *elfogódva*. Igen, de – nem ú g y !

AZ IGAZGATÓ *felkacag*. Hogy?

A LEÁNY. Nem tudom.

AZ IGAZGATÓ *a két ujjával egyszerre átfogja a leány karját, és erősen tartja*. No, nos! Meg kell magyarázni!

A LEÁNY *nem mer mozdulni, nagyon zavartan*. Csak úgy, hogy én nem sütöm ki a hajam magyar órára, sem a legszebb blúzt nem veszem fel.

AZ IGAZGATÓ. Melanie fölveszi?

A LEÁNY. Föl, a mértanhoz. És titokban olyan hideg vasba csavarja a haját, mert sütni tilos az internátusban, a szőke leányok azt majd mind csinálják.

AZ IGAZGATÓ *egyre erősen fogja a karját. Csak a szőkék? Ez baj! Tehát a maga haja sütetlen marad?*

A LEÁNY *érezni kezdi, hogy a karja átmelegszik. Ó, az magától is borzas! Mint egy megbúvölt madárka, zavartan, sebesen csicsereg. Én nemigen göndörítem. Csak egyszer soppal csináltam meg, az önképzőköri ülésre, mikor szavaltam. Akkor Margit nagyon lebírált, de az igazgató úr megsajnálta, és azt mondta, hogy a bírálat hibás, és megdicsért engem. Pedig igazán nem tudok szavalni, csak beugrattak. Gyöngye a hangom.*

AZ IGAZGATÓ. No, ahhoz nem is kell kiabálni. Maga a szívhez tud szólani. Gyönyörű beszédhangja van, halk, behízelgő, ezer modulációt, az egész kedélyvilágát kifejezi. Milyen szép az, mondja csak a „Welszi bárdok”-ból: „Ah, lágyan kél...”

A LEÁNY *valami különös zsibbadtsággal dől a szék karjára, elfogódva, lágyan, szinte remegően. „Ah! lágyan kél az esti szél Milford-öböl felé; szüzek siralma, özvegyek panasza...”*

AZ IGAZGATÓ *piros homlokkal. No? A másik kezével a dívány háta felől a leány derekához ér, a leány hátrahanyatlik kissé. Nos? Maga kis boszorkány. Kedves kicsi boszorkány! Arcával a haját érinti.*

A LEÁNY *magában. Ez nagy dolog, tudom. Ilyen még egyikkel sem történt! Talán nem is mondom el egy leánynak sem. Fel kellene ugorni, de nem lehet! Aztán még van idő! Hisz ez még nem baj, ennyi még nem baj!*

Kívülről zaj hallatszik, és a növendékfiú hangja, aki a külső szobába bevezet valakit. Tessék, tessék! A nagyságos úr odabent van!

AZ IGAZGATÓ *még egyszer görcsösen megszorítja a leány karját, aztán elengedi. Halkan, fojtott indulattal. Várjon meg itt, csak várjon, majd visszajövök. Ki akar menni az első szobába, az új vendég elé.*

Késő. Egy természetes kövér arcú asszonyság támaszkodik be az ajtón. Bámész arcot csinál. A szeme ki van sírva, a hangja vontatott, éneklő.

A TERMETES ASSZONY. Nagyságos igazgató úr! A fiam dolgában jöttem, annak a rossz fiúnak. Szegény özvegyasszony...

AZ IGAZGATÓ *erőt vesz magán, elrejtí kedvetlenségét, sápadtan és sztereotip mosollyal nyújt kezet a vendégnek. Azalatt a kisleány feláll, hirtelen, elsimítja a haját, gyűrött ruhaujját, és vörösen, ziháló lélegzettel kifelé fordul. Az igazgató helytel kínálta az újonnanjöttet, aztán pár lépést tesz a kisleány után. Szárazon és jó hangosan. Tehát az ügye rendben van, nemde, kisasszony? Az írásait holnap átküldöm a directrice-nak, a legjobb ajánlatot írom rá. Isten önnel. Üdvözlöm a bácsit, Pali bácsit!*

A CSONKA DIANA *az átsuhanó leányhoz. Szaladj, siess, siess! Int a nyilakkal.*

A NAPOS TANULÓIFJÚ *miközben kaput nyit, ránéz a lihegő, arcából kikelt leányra, és a bajuszkája alatt fiatalos malíciával, gúnyosan mosolyog.*

1905

A Soha-ember

Megesik néha, még mostanában is, hogy álmodom felőle. Ilyenkor éppolyan homályosan, olyan szorongó lélegzettel látok, mint nyolcesztendő koromban. A rejtelmes félsötétet látom, rézsútos ívben elhajló, mély pincetorok homályát, amit csak nagyon halványan szürkített meg egy hasadékon át az alulról beszüremelő, pici napfény.

A kulcslyukon kellett benézni. Egy örökké elzárt és legendásan mély üreg volt az a várdomb oldalába ásva, nyirkos penészszag és ijesztő, barlangi hűvösség áradt belőle a réteges terméskőfalati közül. De legföljebb ha egy méternyire lehetett benn látni valamit – ott is csak semmit és üres pincefalat. Azt mesélték, hogy az uraság bora van lenni és a kulcs a kasznárnál – de az nem volt igaz. Nagyon mélynek mondták; egyszer lementek néhányan a faluból, és egy órányira is jártak benne, de a közepén valami elfújta a fáklyákat, és viasszaladtak. Ennyit tudtam akkor a várpincéről.

Kinn pedig, a domboldalon napfény özönlött, ibolya kéklött a sáncárkokban, és a romok málló kövei közt madárdal hangzott. A várudvarban, a csonka szégyenoszlop tetején is volt egy fecskefészék, mert a kis madaraknak nagyon megtetszett az a széles, rozsdás vaskarika, amihez a rabokat láncolták hajdan.

A kulcslyukon néztem be, és körülöttem egy sereg apró, kenderszőke buksi fej tolongott, aranyosan csillogott-villogott a tavaszi napfényben. Ökölnyi svábbogarak voltak, néhány Liszka, Ágnet, Póli, Léni, Hanz meg Szep – a mi udvartartásunk – az enyim és a Marikáé, mert mindenhova jobbágyi hűséggel követtek minket, a „két plébános-kisasszonyok”-at. Szinte látom őket most is, amint körülöm húzódnak, mert a legnagyobb voltam és legbölcsebb, és a bizalmas, komoly, aggódó kis buta képüket hozzám emelik.

– Ugye, ott lakik valami?

– Lakik – feleltem igaz meggyőződéssel.

– Hát nem jön elő onnét?

– Nem – az nem jön ki onnét –, soha.

– Soha – heisst er – soha.

Rájuk néztem. Azt hiszem, nem értették ezt a szót; egy kicsit gondolkoztam rajta.

– Soha! Igen, úgy hívják, az a neve. Soha-ember a neve.

És újra a kulcslyukhoz toltam az arcom. Huh! Lebbent felém a hűvös, penészes lehelete, és valami pókhálós, furcsa árnyékot láttam elsuhanni a pince falán. Ijedten kaptam el a fejem.

– Gyerekek – mondtam sűgva –, innét most hamar el kell menni nekünk. A Soha-ember nem szereti, ha itt hangosan beszélnek, és amiért a nevét hallotta, most haragszik. Majd holnap kibékítjük.

– Haragszik! – suttogta rémulten valamennyi Liszka, Ágnet, Hanz meg Szep.

És a könnyű, pici gyereklábak nesztelenül iramodtak le a domboldal puha fűvén, egész az országútig. De még ott is valami nyomott, fészengő hallgatás fojtogatott mindenkit, talán mert én is hallgatva és töprengve ballagtam előre. A fordulónál magamhoz hívtam őket. Suttogva beszéltem:

– Ide hallgassatok! Most csinálunk valamit, hogy a Soha-ember ne haragudjék, mert az nagy baj volna. Azt kell csinálni, amit én mondok.

– Mit?

– Holnap reggel mindenki hozzon el hazulról valamit, amit tud. Egy darab kenyér is jó, vagy bábruha vagy piros papiros, vagy olyan gyertyadarab, amelyet az anyátok gyújt rorátén. Ami van. Mind odamegyünk hozzá, és neki adjuk, akkor nem haragszik.

– Jó lesz – mondták lelkesedve, mint minden új játékon, amit én találtam ki.

Ott voltak másnap mind, és szorongva, megilletődve, hang nélkül adták elő a zsákmányukat. Nekem egy fél kiflim volt a kávétól, Marikának egy kis gombolyag rózsaszínű fejtő; volt, aki szalonnabőrt hozott, Hanz egy nyúllábat és Léni egy kék üvegmécsesnek a törött fülét. Az volt a legszebb. A Marika babakocsijába rakattam mindent, sok ibolyavirág közé, és gajdolvá húztuk fel az egészet a pinceádig.

Ott én megálltam a kulcslyukkal szembe. Belenéztem soká, mélyen, szuggesztív, rejtelmeket fürkésző nézéssel, aztán lassan a tömeg felé fordultam.

– Guggoljatok le mind, és hajtsátok le a fejeteket!

Megtörtént. Akkor az áldozati tárgyakat egyenként a kezembe fogtam, és mélyen lehajolva becsúsztattam a vasajtó alatti nyíláson. A várpince lépcsőfokai fel voltak szedve talán, vagy jóval a küszöb alatt lehetett az első lépcső, tudja az ég, hogyan, de a fél kifli nagyot koppanva eltűnt. Utána a nyúlláb, az üvegcserep és a többi. Újból kifelé fordultam.

– Mondjátok utánam hangosan, amit mondok. De úgy maradjatok, guggolva; Marika vegyen a kezébe egy csomó ibolyát, és az alatt üssön rá vele a kilincsre, annyiszor, ahányat szólunk.

Most előmondtam nekik.

– Dodoláma! Baburéka! Antoméda! Helgorába!

A hívek utánam rebegték illő áhítattal, aztán ünnepélyesen szorongva, megilletődve, mély benyomásokkal hagytuk el a szent helyet.

Így lettem én egy mélységesen miszteriózus, erkölcsben pogányul egyszerű, szertartásaiban fantasztikusan merész új vallás papnője. Én mutattam be mindig az áldozatokat, krumpli-cukrot, bábruhát, döglött verebet, aztán a kulcslyukhoz nyomtam a fülem – a nép álmétkodó suttogása közben szívtam fel a kinyilatkoztatást, és közöltem velük. Ítékeztem, büntettem és jutalmaztam az Ő nevében, legendaköröket engedtem képződni köréje, és papi rendet válogattam magam mellé. Marika, a testvérem segédkezett leginkább, és mindig Hanz, a hosszú, ábrándos szemű suhanc tolta az áldozati kocsit.

Ámde, és erre egészen világosan emlékszem, egyáltalában nem voltam én csaló, és hovatovább még kevésbé, mint az első percben. A természetfölötti gondolat megrázta, elkábította, megtermékenyítette az én kicsi valómat is; hittem, talán még erősebb lángolással, mint a többiek. A hitem szuggesztív erejével hatottam, jóhiszemű, kegyes, igaz apostol voltam én.

Eleinte nagyon jó hatással volt ránk az új kultusz – és otthon nem győztek eléggé csodálkozni.

– Marika! – szóltam fel a szilvafára. – Maga megint teleeszi magát zöld gyümölcscsel. Ha beteg lesz, akkor más fog a küszöbnél állni a virággal.

Vagy:

– Szepe! Már elszakítottad az új pruszlikot. Mocskos vagy, azt a Soha-ember egy csöppet sem szereti.

De lassanként túlságosan beleéltük magunkat a dologba, legkivált én magam. A parasztyerek maguk közt csak úgy verekedtek, firkáltak a falakra, szedték a madárfészket, mint azelőtt, de én benne éltem a misztériumokban, amiket a semmiből életre hoztam, és éreztem,

hogy túlnőnek rajtam. Minden gondolatomban, játékomban, rettegésemben ott szerepelt nyomasztó, félelmes hatalmával ez a láthatatlan szellemszülött, beköltözött a kicsi agyvelőmbe, és megdöbbsentett annak bizonyosságával, hogy létezik. Most már nyugtalan voltam, és az egyre erősödő kicsi szektával rettegvé jártam a csodabarlangjához. Már akkor borzasztóan féltem tőle a semmiből felrázott természetfelettségtől. Bizonyosan tudtam, hogy egyszer meg fog jelenni nekem, és igazán meglátom. Álmomban gyakran láttam már, és mert mindent neki tulajdonítottunk, ami érthetetlen és csodás, tudtuk, hogy az álmoknak is ura ő. Ő ura a szeszélyes sorsnak, mert ma kikapunk egy letépett gombért, és holnap újra leszakad a gomb, de észre sem veszük. Féltem tőle. De persze, nem tudtam volna én semmiképpen érthető szóval kifejezni azt, ami bántott, egyre ködösebb, szörnyűbb nyomással feküdt a lelkemen.

A nyár is elmúlt, és csatakos, felleget napok, fehér deres hajnalok jöttek. Már alig lehetett kijárni a pincéhez, aztán Szep a hordásnál az apja mellett dolgozott, Liszka pesztonka lett a jegyzőéknél. Marika köhögött, és ágyban feküdt egy hétig. Homályosan éreztem, hogy ez valami átmeneti válságos idő lesz, és a kicsi zsámolyszékemen estig is elültem mozdulás nélkül, nézve a szürkés eget meg a fekete sarat odakünn. És egyre győtrődtem, tépelődtem.

– Fáj neked valami? – kérdezte Marika szürkületkor.

– Nem fáj.

– Hát mi bajod?

– Félek.

– Mitől? – kérdezte kerek szemekkel, és már ő is félt.

– Én nem tudom, Marika – mondtam fogvacogva, és mozdulni sem mertem. – Én nem tudom, de mindig azt hiszem nappal is, hogy álmodok. Most is azt gondolom, hogy te nem is vagy az igazi Marika, aki az én testvérem. Te csak álomból vagy, mert én álmodlak. Én most alszom a párnámon, és a rablók is megölhetnek, mert éjszaka van, és én nem tudok felébredni. Te sem vagy Marika, mert az igazi Marika most a fiókágyban alszik mellettem, én...

– Én nem alszok, én igazi vagyok – visította szegény, és elhúzódott ösztönszerűleg. Mikor pedig utánakaptam, hogy megfogjam, igazi-e, rémült kiáltással szaladni kezdett tőlem, én meg utána, a sötét tornácon át, anyához.

Anya már lámpánál ült és foltozott. Mint két örült, úgy rohantunk az ölébe, és nagyon sok szó meg simogatás kellett, míg halk szepegésbe fúlt a görcsös sírásunk. Marika még az anya öléből is riadtan pislogott rám a nagy, kerek szemével. Bejött a bácsi is, az anya testvére, mosolygós, piros papbácsi, az is megtudta a dolgunkat.

– Micsoda fantázia – töprengett pőfékelve –, milyen erős fantázia! Hisz így keletkeztek az eretnek szekták! Te kis égetni való boszorka, te! De azért mosolygott és pipált. Anya is mosolygott, és hát ki okosabb, mint az édesanyánk. Aznap „kopasztást” rendezett lefekvés előtt a nagy, mázas fürdőkádban. A meleg, szappanhabos vizet, ó, be szeretjük este, az ő puha kezét a kicsi testünkön, a lubickolást, amihez eleve víg, kacagós hangulatot csinált anyuka, utána puha, tiszta ágy, okos beszéd, imádkoztatás nyugodt, komoly fennszóval – és anyuka itt benn marad, amíg elalszunk.

Hanem azért valami homályos borongásképp velünk maradt még a rejtelmesnek árnyéka egy darab ideig. Elmondom azt is, hogy tűnt el végképp.

Advent előtti vasárnap volt, és mifelénk ilyenkor is szoktak valami ricsajt rendezni a falusi népek, olyan farsangfarka-formájút. A böjt előtt még egyszer fánkot sütnék, mézes málét esznek, táncolnak, vigadnak a cselédszobában. Úgy volt aznap is. Anya és a bácsi elnéző

jóakarattal túrték a komédiát. Egyszer csak berohan lelkendezve, kacarászva a Mári szolgáló, és ránk kiált:

– Tessen kigyünni, kezit csókolom, ott van a Soha-ember az udvaron. A maguk embere, kisasszonykák, nézzék meg hamar.

Már akkoriban az egész cselédház ismerte és vihogta a Soha-ember legendáit.

Megütközve néztem Marikára, ő meg félénken pislogott vissza. Egy idő óta már nem emlegettük egymásnak a Soha-embert. De anya jószívéen mosolygott a bolond Márinak, és felcihelődött a bácsi is pipástul, hát mi is kimentünk a Mári kezét fogva.

A tornác végében, az istállók és cselédházak felől hallatszott a jókedvű láрма, viháncolás. Egy óriási tök üres héja volt ott egy nagy póznára feltűzve. Orrot, szemet, fület vágtak ki rajta, aztán kibélelték piros hártypapírral, és gyertyát gyújtottak a közepébe. Furcsa volt, groteszk, vigyorgó, buta és hétköznapi. A cselédség lármázott, vicogott körülötte, a férfiak a fehérméphez nyúláltak, és együgyűségeket szóltak a vigyorgó tökfilkó felé. A Soha-ember!

Egymásra nézünk Marikával, és mi is nevettünk – közönségesen, bambán, cselédesen, és az jólesett.

Azon a napon megszűnt létezni és kísértetni a mi hatalmaskodó szellemünk. Nevettünk, és többet sohase beszéltünk róla.

1905

Egy házasság

Valahol odafenn az illúziók pihés felhői mögött két rózsaszín angyal összedugta a szárnyát, két szomorú szemű, kis angyal, visszafojtott lélegzettel figyeltek egy percig, aztán az egyik halkán, tétován tapsolt néhányat az apró kacsóival. Lenn a földön a nyár szirmai peregtek azalatt, kelő bimbók pattantak újra, édes, pihegő illatok szálltak be a nyitott ablakon egy függönyös szobába, ahol ünnepét ülte a nász, és halk, fáradt sóhajban két ember egyesült.

Mert már olyan régóta szerették egymást. Egy kicsi városban, virágos kültelki kert közepén talált rá az asszonyra a férfi. A kert akkor égőpiros pelargóniumokkal volt teleszórva, a tornácban egykedvűen köhécselt egy deres fejű, vézna ember; jól összehúzta a mellén a bő háziköpenyét, és körölte apró, sápadt fiú motozott. A játékkatonákat rakosgatta, mindig egy nagy faskatulyába, és bácsiknak szólította őket, a borzas kis kutyának pedig azt mondta halkán, az apja székébe fogódzva: „Tessék elmenni innen, kutyuka!”

Az asszonyei voltak ők ketten, az ura meg a gyereke, de a piros kerti virágok nem tartoztak igazán öhozzá. Mert benn a kicsi szalonban lila színű volt minden fénytörődés, minden árnyék, minden szövetdarab, és ebben a levegőben fogták meg először szomorú megdöbbenéssel egymás kezét.

Megpróbálkoztak barátkozni. Az asszony gyönyörű svéd novellákat fordított akkor, háborús északi vizekről, nagy kék szemű halászokról szólókat, elolvasta neki, a férfi pedig a zongorához ült, és egyszerű, de csodálatos mélységből jövő dallamok gyöngyöztek és harsogtak fel az ujjai alatt. De egyre többször érezték, hogy a kezük megreszket, agyukon átnyilallnak a puha hangok, pillantásuk riadtan tör egymásra, és künn a tornácban egyre köhög az idegen ember.

– El kell mennie innét, sietve, nagyon messzire! – sürgette az asszony. Még viaskodtak egy ideig. A férfi talán alapjában nem is akarta nagyon azt, éppen azt, amit néha őrzöngve követelt, hogy a másik percben töredelmes bűnbánattal boruljon a földre, mondván: „Igaza van, magának van igaza!” Az asszonyt néha csalóka mámorba ejtette az adakozás vágya, de a veszedelmes percekben mindig halálos, szinte állati rémülettel hátrált meg a „bűn” előtt. A jól ismert csaták ezek! De egyszer idegenből komoly, nagy levelek jöttek, a munka izent, a fejlődés, a hírnév, siker. „Tehát elmegyek!” – mondotta a férfi. „Győztem!” – suttogetta nagyon szomorúan az asszony, és hát kinek volt igaza? Egy ideig akkor lobogó, szerelmes írásokkal, viharos szókkal gyötörték egymást, de megsejtették, hogy e légi harcok tombolása el fog csitulni, és akkor nem marad semmi. Pedig valaminek maradnia kell, amihez meneküljenek, az egyik a magánya sivár unalmából, a másik az élet nagy álmözúzavarából, kudarcok veritékéből, kicsikart, örömtelen diadalokból és olcsó mámorokból. Akkor lettek aztán megint „jó barátok”, és a ritkán szállongó fehér levelek az anya és fiú viszonyát, a tiszta szeretet gyöngéd bensőségét mímelték. De azért mindegyikre leszálltak néha a tücsökdalos, szénaillatos, veszedelmes nagy nyári esték, a fájdalmak és epedések órái, és árnyéktalanul tiszták, köznapiatlanul szomorúak voltak ezek, olyan egyformák, mint valami örökösen visszatérő álmódás, holdsütte vizeken úszkáló fehér hattyúmadár. „Ez az egy gondolatom tiszta!” – suttogetta néha édes szomorúsággal a férfi, és nem jutott eszébe az áldott idő és távolság, amely ilyen jólesően tisztára mosta. „De egyszer vissza fog jönni!” – erőlködött néha az asszony, pedig ez olyan idegenül, visszhangtalanul szálló gondolat volt, amíg ő az alkonyatban végigjárta a kertet, a szájába szorított egy nagy piros virágot, és véresre harapta az ajkát is vele.

Évek múltak el, események jöttek, szálltak, és ez a kicsi levegőtörténet egyszer csak elvégződött úgy, ahogy a hozzá hasonlók sohasem szoktak végződni. „Hiba – mondaná valaki –, épp itt kezdődik a hiba!” És ez igaz lehet, de nem szabad rágondolni, mert hiszen valahol a hibának is el kell kezdődnie, különben minden örök életű volna a világon. Az történt, hogy egyszer csakugyan megtért a férfi a pelargóniás házba, de akkor már az asszony gyászruhában volt, az ijedt szemű kis fiú pedig komolyan állt elébe a tornácon.

– Apa elment – messze, a fekete kocsin. Nem is jön vissza többet...

A férfi az ölébe vette a kicsi szegényt, odafönn pedig már akkor összesűgött a két komoly, csöpp angyal, a hótiszta illúziók fellegei között. Attól kezdve figyelni kezdték az esetet, kétkedő, okos gyermekmosollyal, mint aki fél, hogy a felnőttek játékból megint be fogják csapni. Kíváncsian, halkan, és mégis tétován ők tapsoltak, mikor a fiatal nyár szirmai peregetek a nász ünnepén, és a szerelem fáradt sóhaja elszállt. De azután szétrebbentek a kicsi angyalok bújócskát játszani a nagy, pihés fellegdunnák közé. Ez mulatságosabb volt, aztán nem is jó valamit sokáig nézni. A mesének, úgy látszik, vége, és míg új mese kezdődik, amit majd figyelni érdemes, valamit addig is csak kell csinálni.

A mese hallgatott. A fővárosba költöztek, és Budán laktak, fenn a Tabánban, a hegység meredek szirtfokaihoz közel. Földszintes, kicsi házuk volt, és ide vándoroltak mind a lila színű árnyékok és drapériák, de a kertben is csupa hosszú szárú halványsárga orchisok és nagy, lila hegyi csajkások nőttek. Ezeket is tessékelt a kicsi fiú, és úgy el tudott velük beszélgetni. Nagyon csendes fiúcska volt most is, és így szerették. A férfi délelőttönként órákat adott a túlsó parton, egy nagyon előkelő zeneiskolában, délután pedig halkan, fiatalos, új gyönyörűséggel simogatta végig a billentyűket, és gyors, kusza jegyeket írt. Ő most ismerte meg életében először a pihenést és a derűt, az egészséges harmóniát, és ez új és jó volt ahhoz a munkához, amit most végzett. A vándorévek eredményeit gyűjtögette össze, a múlt viharai emlékét, az ifjúság finom zöngéseit, és vad, eszeveszett crescendóit. E hallgatag és derűs parti fővényen egyenként törte fel a kagylóhéjakat, amikben gyöngyök rejtőztek már régtől fogva, és mind e gyöngyök a múlt beteg küszködéséből, hullámtörődésből, apró, gyötrelmes homok-szemekből, kínzó sérülésekből születtek, mint valamennyi gyöngye a világnak. Az első, nagy művén csiszolt finom kézzel, gondosan, aprózva és jóleső könnyűséggel. És az asszony? Azóta ő is eljutott valamennyire egynémely megismerésekhez, építgette a hidat feléjük a tulajdon lelkén keresztül, és az emberek kezdtek ráfigyelni. Ő délelőtt hajolt a kicsi, fehér íróasztal fölé, mert éppen délután kellett valami redakcióban dolgoznia.

A kicsi fiú hát egymaga bandukolt a napsütéses kertben, és néha a konyhapincében elhallgatott egy percre a cukortörő vagy a habarókanál zaja. Ilyenkor Julis szakácsné dugta ki a fehér kendős, buksi, piros arcát a kertre nyíló konyhaablakon.

– Mit csinál, Pityuka? Jól van, Pityuka, szépen játszik!

Julis – az ő személye is fontos volt ebben a harmóniában – talán minden összhangok alapja. És ő megállta a helyét. Julcsa okos, derék és hasznos személy volt, minden háziállatok ideálja, olyan, aki magától tudta, hogy mi következik az életrendben, a hónap közepéig mennyi pénzt szabad piacra kiadni, és a boltiszámla mennyire rúghat. Így most már csaknem tökéletes volt az életük, ó, nagyon, úgy, ahogy volt, ki lehetett volna ollózni és nyomdába küldeni valami iskolai olvasókönyv didaktikus cikkei közé, amin jó gyermekek okuljanak, és a két pici angyal odafenn a báránycsókákon égen újra összetalálkozott. A tapsoló angyalka kacagva bökött feléjük a pici ujjával, a másik pedig komolyan és merőn forgatta végig a lepergett napjaik könyvét.

– Lemegyek hozzájuk! – mondotta végül, és ugye, ez már megint a mese!

Pedig a mesétől mégiscsak el kell búcsúzni, ezúttal végképp. Mert ami most történik, az valami egészen ostoba, cseppet sem felsőrendű dolog, csak olyan, amit ki szoktak hagyni az olvasókönyvekből, és az életben is zárójel közé tesznek az emberek.

Az asszony hét óra tájban került elő a munkából. A napszállat aranybronz verőfénye végigkísérte a Duna-parton, elöntötte a világos batisztruháját, ízléses, kicsi kalapját, és aranyos árnyékokat lopott bele a barna hajába, áttetsző, de azért üde bőre alá. Sugárzó és derűs volt, mint ahogy mostanában mindig, gyorsan, diadalmasan szedte a lélegzetet, mint aki évek és évek fojtott szisszenése miatt akar kárpótlást. Karcsú alakja megnyúlt, kiegyenesedett, a szeme mosolygott, és a vállain olyan könnyűnek tetszett az élet; amerre ment, mindenütt utánanéztek az emberek.

Mindjárt nála lesznek! – gondolta, és csaknem dalolni kezdett az utcán, aztán kislányos szökkenésekkel surrant be a hűvös kapuív alatt. Vidáman, hangosan kiáltott le a konyhába:

– Julcsa! Adj valamit enni nekünk!

Senki sem felelt, és az asszony mosolyogva sietett át a verandán. Az ebédlő asztalán a félbehagyott terítés nyomai, a másik szobából halk nevetés hallatszott, és valami különös, reszelős, érdes, fojtott beszéd. Egy pillanat. A kelletlen megdöbbenés még át se rohanhatott valamennyi idegén, még egyszerűen, gyorsan nyitott be, és a nyugodt, jóságos hangján mondta:

– Eredj, teríts hát, fiam!

A gömbölyű leányzó skarlátpirosan húzódott el a zongora mellől, a férfi pedig hirtelen végigzúgatta a billentyűket – szokatlanul durván –, és ebben a percben már nagyon szármalmas volt. A leány azóta odakünn csörömpölt a villákkal.

– Soká vártunk rád! – mondta az ember, és nem nézett az asszonyára.

Az pedig éppen olyan mozdulattal nyúlt a kalaptűjéhez, mint tegnap vagy tegnapelőtt. Mint mindig ilyenkor, hogy ledobja hamar, és hozzásiessen, az ölébe simuljon, puha, fehér karjával átfonja, tiszta, nemes, finom lényével pazarul megajándékozza az embert, az egyetlen elsőt, igazit.

Már feléje indult, aztán hirtelen, vak döbbenéssel állt meg. Mi történt? Ostobaság! A férfi kabátja könyökén felül fehér volt a lisztportól és apró, havas foltok kiáltoztak a zongora ébenfáján is. A leánynak ma szitálnia kellett, igen.

Ijedt rebbenéssel fordult meg a hálószoza felé, az arcát, a homlokát pedig elöntötte valami rémségesen forró vérhullám. Még ne – csak még egy percig ne! A besötétített fülkében magára csukta az ajtót. Csend. Csak valahová el lehetne rejtőzni – a párnák közé, gyorsan, míg szét nem pattan minden – és hirtelen, kétségbeesett gyorsasággal közéletetkezett az ágy illatos, fehér pihéinek. A fülében már érezte azt a halk, jóleső zsongást, ami az eszméletlenség küszöbe – csak percekig tarthatott az egész.

Halk döngetésre riadt. Egy pici láb türelmes egyformasággal ütögette az ajtót.

– Mamácska! Jöjj ki, mamácska. A vacsora bent van.

Felugrott, és eligazította a ruháit:

– Mindjárt, kisfiam!

Már eszénél volt, már értett mindent. Az ágy széléhez ült, és az éles fához szorította a fejét. Egy szolgáló, igen. Vastag darócinget visel, ami szürkén tűnik elő a kurta ujjas alól, hét ráncos szoknyát egymás fölött, amik közül csak a felsőket mossa időnként, csúf inas lába van,

dagadt, kékes erekkel, mosolygó, vidám állatszeme, duzzadt, piros szája, harminckét széles, fehér foga. Amikor lép, módosan riszál egyet a derekán.

Felemelte a fejét, meglátta magát a tükörben: és halványnak, törődöttnek látta; meddő évek nyomaival, az intellektualitás minden fáradságával a rajzos, érdekes arc vonalain. Milyen ideges a szeme csillogása, milyen beteg módon torz alatta a mély, kékes árnyék, a vértelen homloka körül milyen túltengő a sűrű, barna hajkorona tömörsége. Az előrehajló, fehér nyak, a vállak gyöngén ívelt vonala, a halkan elhullámzó csípők – ő, igen –, ez a leány húsos, erős, mint valami duzzadt, vérbélű gyümölcs, az ölelésre ő alkalmasabb. Igen, de hisz ez otromba és másodrendű dolog, az élet minden finom, nemes és teljes gyönyöre mégis itt van nála a férfi számára. De vajon ennyi minden?

És most még erősebben elfogta a forró, gyötrelmes szégyenkezés. Mit tegyen? Ha most kimenne, és haragvó méltósággal egyszerűen elúzná azt a teremtest, aki a szemében most vált hasznos házibútorból teljes erejű és igényű „másik asszony”-nyá. Ha elúzná, ahogy Sára Hágárt, minden törvényes jogrend alapján állva, a feleség harsogóan büszke, mert védett erősségében. A férfi szavát se emelné érette. És egy pillanatra belátta, hogy az egyedül üdvös és életrevaló dolog ez volna.

Igen, ez! Csattanósan, keményen és józanul új harmóniát teremtene köztük, és új nimbuszt adna a változott helyzetben. Őbelőle egészséges, józan, ügyes menyecskét formálna, aki a maga javára tudja használni a világ ócska rendjét, az urából pedig hamiskásan mosolygó, de azért jámborul szégyenkező és megbánó vígjátéki férjet, aki bocsánat fejében mindenre kész, és csak titokban örül, hogy ő milyen nagy kujon. Az elhalt édesanyja jutott eszébe. Az is mesélt neki efféle történeteket, amikor ő csattogó nyaklevesekkel parancsolta szét a nyugalmát háborgató incidenseket. Valahogy így lehetne tenni.

De már érezte, hogy nem bírná, nem fog így, fázósan idegen volt tőle az egész. Az érzései ösztönszerű, szinte testi arisztokráciája rémülten tiltakozott. Szembeszállni, viaskodni, győzni, ilyen csatában? Egy cselédleánnyal, aki a házasságuk negyedik hónapjában hozzádörzsölte vaskos, kemény vállát, lisztes szoknyáit ahhoz az emberhez, aki számára ő teremtdőtt, egyedül csak ő, az áldozó, megértő, igazi emberfél. Nem, nem teheti. Mivé lenne az életük, a sok elmúlt, gyöngéd, halkan epedő pillanat, a magányos tavaszok, elpazarolt nyarak, minden letörtetlen virág és elmulasztott csók, amin az ifjúságuk elveszett, és a rövid boldogságuk felépült.

– Mamácska, jöjj már! – könyörgött félig sírva a szomorú gyermekhang, és egyformán halkan, ügyetlenül döngött az ajtó.

– Megyek, fiam!

És ebben a percben már tisztában volt magával. Önkéntelenül, a lelke igaz szülötteként támadt fel benne a közeljövő programja, sejtette, hogy oktalanság, de tudta, hogy másképp nem tehetne. Mert valami dacos keserű és nagyon szívós mártír-önuralom töltötte be a lelkét. Nem fog jelenetet csinálni, ha belepusztul is, de külön lesz önmagánál, és önmagában az asszonynál. Csak úgy tehet. Ez a félig öntudatos elhatározás szabta meg a nappalait és éjjeleit, ez rontotta el az életét.

– Megyek, fiam!

Az ember már a vacsora mellett ült, és nem nézett fel az újságjából, amíg gyöngén érintette az asszony kezét:

– Parancsoljon!

És beszélgettek is. Szó volt a fősvény szerkesztőről és az új opera díszleteiről. Aztán Julcsa aludni vitte a gyereket, az asszony pedig lassan kesztyűt húzott, és könnyű, szürke porköpenyt vett föl.

– Hová készül? – kérdezte fojtott ijedtséggel a férfi.

– Jární akarok egyet a bástyán. Fájt ma a fejem.

– Egyedül?

– Egyedül.

Érezte, hogy most fájdalmat okozott, és ez nem illett a programjába. Már meg is bánta, de mennie kellett, kellett. Egyedül akart lenni. Sötét ruhában, igénytelenül, szegett fővel, szinte tépetten osonni az alkonyatban az utcákon, ahol még az imént sütött a nap – szembe a vízparti, esteli széllel. Egyedül lenni, valamivel elszámolni, valamit elvégezni, kicserélni, rendet csinálni abban a világban, amely ő maga volt.

Az utcára lépett.

Mi történt? Talán semmi, és ez éppen a rettenetes.

Az asszony megállt egy percre, hogy fenéig ürítse a poharat, a gúnyos, keserűen józan, éktelenül közönséges gondolatokat, amik durva, érdes tenyerüket végighúzták a lelke finom, remegő hamván. Neki nem az volt az élet, ami másnak, nem a tarka ostábla, amin az emberfigurák alkalom és ötlet szerint végigbotlanak fehér meg fekete kockán, nem tudta őket soha józan humorral afféle kedélyes Schöberl-bútoroknak nézni, amik szükség szerint szolgálnak más meg más célt és eszményt. Ő valami mást akart! Úristen! Hisz annyit szenvedett és olyan sokáig, hogy képtelen volt lemondani az igényeiről. Neki többel tartozik az élet. Teljes hittel, töretlen illúziókkal, valami kissé koturnuson járó, légies, csoda nagy szerelemmel. Vége! Meg volt mérgezve minden gondolata örökre.

Az alsó rakpartra ment, és a tiszta, örök hullámokat nézte. Ezek így folynak már, ki tudja, hány ezer éve, és minden, ami történik, már volt egyszer, ugyanúgy, akár csak az egyforma habok születése. Egyszer mintha ő is állt volna már ilyen üresen, kifosztva valami alkonyatban egy vízparton. De nem ebben az életben. Már tudja. Az ő élete egy kicsi, pelargóniás házban folyt el, ahol pirosan égtek az örök egyforma lázak, meddő sóhajok repkedtek, és ő valami álomba ázott, beteges türelemmel ápolta első urát; amíg a másik, a csodás dallamok embere, idegen nagyvárosok útjait járta.

Nagyvárosok. Rémulten nézett körül, és érezte, hogy már a múltja is be van fertőzve. Amilyen túlzó volt a hite, önfeláldozása, boldogsága, úgy jött felé zúgó árban, mindent betemetve ez is, a szennyes kiábrándulás. Túlcsapott a korlátokon, lerontott, bepiskolt mindent. Igen, a nagyváros élete. Mostanában kezdte valamennyire közelből látni, megsejteni és bámulni az élet e rettenetes „másik oldal”-át, amely mellett eddig közönyösen ment el, mint a vak embert nem érdeklik a színek. Az élet mocskáról, ha hallott, mindig megzavarta kissé: „Hát ez is van?” De titokban úgy sejtette, hogy mindez csak szóbeszéd; otromba túlzás az emberállatról szóló minden adat. És most, egyszerre h i n n i kezdte. Ó, Isten! Mennyi új, polipkarú rém, mennyi suhogó, libegő, mocskos női ruha, mennyi ígérő, széles mosoly, nehéz illatok, milyen zavaros, bűzös tengere a feledésnek, a problémákat oldó sötét, durva mámornak. A sok lihegő, duzzadt alak, ami felé csak nyúlni kell. Már látta, életre kelt benne minden szó, amit valaha olvasott vagy hallott, az ocsmány mesterkedésekről, túlhajszolt idegekről, ronda ernyedtségről, titkos, érthetetlen bűnökről, és fölcsigázott aggyal látott, látott mindent. Torzan mosolygó, nedves, vörös szájak törtettek vigyorogva feléje az ezerszínű idegen villanylámpák alatt, és e medúzafők közt ott látta azt, akit szeretett, akire ő fojtott, édes bánattal gondolt a megszépítő messzeségből, és hév, nyári éjszakákon óráig nézte merően a

poros, fehér utat, ami a gyöngyszínű ég felhőibe veszett. Onnét jön egyszer a kocsija az állomás felől. És minden reggel előkeresett egy rejtett, kicsi arcképet, és remegve, pirulva, mint egy növendékleány, megcsókolta a szemét.

Fáradt volt, fölnézett, és a homályban, a hídfő oszlopánál megismerte a férfit. A két acélszürke árnyékú szem, igen most is szembenézett vele.

– Féltem, hogy meghül, Ilona, most hazakísérem.

Hirtelen forró undorral szeretne volna mellbe lökni, messzire eltaszítani maga mellől: nem nézett rá, és csendesen a karjába fűzte a kezét.

És hazamentek, és lepihentek a függönyös szobában, aminek ablaka a kertre nyílt, és a párkányt hulló szirmokkal peregte be minden nyári éjszaka, immár a kései, szeptemberi nyár.

Hanyatt feküdt az asszony, és a drapériák rojtját számlálta. Milyen különös! Mi különbség a tegnapi éjszaka és a ma között. Talán csak az folytatódik, és álom a nappal minden zűrzavara. Pedig nem, ő tegnap éjszaka meg akart mondani valamit az urának, beszélni akart az eljövendőről, a nagy titokzatos, örökké fontos valakiről, aki ma még a Semmi, de a lehetőségek egész világa. Meg akarta szorítani csendesen, hálásan a kezét, hogy könnyek között ígérhesse meg neki a kicsi angyalt, aki eljön hozzájuk, és leszen kettejük helyett egy. Édes szenvedések, boldog remegés, játékos gondok közelednek, a csoda, a nagy csoda. Tegnap nem mondta el, hogy egy napig még előre örülhessen az ő örömének, és ma nem fogja elmondani neki.

Egyszerre valami egészen okos dolog jutott eszébe. Hátha az, ami történt, valójában egy cseppet sem jelentős, csak az ő túlszigázott idegeiben, zavart agyában nőtt ilyen óriássá. Igen, ez mégis valószínű! Már tudta, hogy a mostanihoz hasonló időben nem megbízható az asszonyi ítélet. De most józan. Most gondolkodni fog. Tehát mi történhetett? Az ura átkarolt egy szolgálot, talán félig tréfásan, önmagának tetszelgő léhasággal. Abban a percben nem volt „ő”, megtagadta a nimbuszt, amivel a felesége lányos ábrándjai körülvették. De hát tehet ő erről a nimbuszról? Ki ura a pillanatnak? Talán meg is csókolta. Ez rettenetesen durva ízléstelenség mindenki szemében, de miért? Csak a z é r t, mert itthon történt a házban, a szentélyben, a felesége cselédjével, igen, az emberek így ítélnék meg. Mert máskülönben csak elnéző mosollyal szabad tudtul venni okos asszonynak az illetet. Csak ennyi az egész? És már megtévedt a következtetése. Nem, így csak gondolkodni lehet, nem érezni!

És nem jött álom a halvány selyemmel húzott spanyolfal mögé. Egyszer – igen, a más asszonya volt még, egyszer ő is odaadta ennek az embernek az ajkát, egy félig szűzies, de millió vad gondolattal megterhelt kicsi csókra, egy búcsúcsókra.

Előrehajolt arcát, könnyes szemét, vonagló száját adta oda a sok szomjas tilalomból, és a férfi, míg halkán, imádatosan könyörögve alig érintette csókjával, igen – emlékszik –, örült, vonagló szorítással csaknem összetörte a két kezét, amit a magáéba fogott. Ő akkor azt hitte, sokat, nagyon sokat adott, és egy útszéli parasztleány ugyanazt adta neki, és talán erre sem volt kevesebb szüksége. Ez a Julcsa egészen derék, kötelességtudó ember, ügyes és jóra való személy. Milyen mérhetetlenül értékes azokhoz képest, akik a kóborlás éveiben pazarul osztottak neki mindent, amit ő megtagadott. Hát ilyen otrombán egyszerű az élet?

Az ember éhes, az udvari ebédek lakomáin pedig csak finom, eszményi játéka folyik az evésnek. Pfuj!

Most már a végleteknél tartott. Azt gondolta: talán minden ajak egyformán értékes, amíg csókolni tud. De miért nem érzik így az asszonyok is – egy munkás, egy kocsis csókját, gyalázat!

A selyemfalon túl megmozdult a férfi.

– Alszol, Ilona?

– Azt hiszem, már aludtam!

– Nézd, asszonykám! Nézd, valamit szeretnék mondani neked. Azt hiszem, ma félreértettél valamit. Az egész egy nagy ostobaság volt. Belátom, hogy nagyon ízléstelen, de te okos és jó vagy, és az egész nem nagy dolog. Ugye, nem vetted komolyan. Ha akarod...

Akadozva, kérve, röstelkedve beszélt, és rekedt iszonyattal sikoltott bele az asszony. Már felugrott volt, sápadtan reszketve ült az ágy szélén, és kezét maga elé tartotta.

– Hallgass! Az istenért! Egy szót sem!

Az ura hozzá akart sietni. De mikor látta, hogy vonaglik az undortól, a gyűlöletből, láztól, haragtól, ijedten hátrált, és nem merte érinteni.

Hetek következtek, amikről nincs mit beszélni. Mindennap reggeliztek és ebédeltek, dolgoztak és társalogtak, mint azelőtt, békés, szerető hitveseknek látszottak szinte önmaguk és egymás megtévesztéséig, és mégis az egész világ megváltozott bennük. Pedig a kicsi, sápadt fiú félve lovagolt a mostohaapja ölében, a szabó elhozta az őszi ruhákat, és Julcsa ügyes bevásárlásokat csinált téli zöldségből.

Ez az élet a pokol minden gyötrelmét hozta valakire, és ez a valaki a férfi volt. Mint valami börtönben, úgy érezte magát. A tömlőc minden fala átlátszó, puha ködből van, és csak amikor nekiront, hogy kimeneküljön, akkor válik kemény sáncfallá. Néha, mikor ránézett erre a komoly, nemesen nyugodt, szomorú asszonyarcra, rázni, fojtogatni, ütni szeretne volna vak gyűlölettel. Hát mit akar vele?

Igen, beszélnünk kell egymással! – határozta el egyszer hazamenet.

– Tisztába kell jönnünk – vagy-vagy –, ez az élet nem folyhat tovább. A zavar, kényszer és szégyenkezés költözött be hozzánk, vége a nyugalomnak, már nem tudok dolgozni.

– Hol van édesmama? – kérdezte a kisfiától, aki a karszék támlájából és a függöny lelógó végéből sátort csinált magának, és csendesen üldögélt benne, mert az az ő háza volt.

– Mama ott benn, a díványon!

Csakugyan ott feküdt, nagyon sápadtan, kuszált hajjal, valami ismeretlen testi szenvedéstől elgyötörve. Amikor ránézett az ura, csaknem könny szökött a szemébe. A férfi szerelmének minden nemesebb vonása, a védelem, a gondoskodás, a becézés vágya mind feltámadt benne ebben a percben a szegény összetört teremtés iránt. És valami homályos sejtés is megfogta – mi ez? Az asszony csakugyan halványnak és gyöngének látszott az utolsó hetekben és ő..., talán félremagyarázta... talán...?

Gyorsan lépett közelebb, és csak egy hajszálon múlt, hogy túlradó, gyöngéd szerelemmel elé ne térdeljen bűnbánva, esdekelve: „Aljas kutya vagyok, kívánj akármit, büntess, gyötörj, sírj, fenyegezz, de szeress, ahogy én imádlak!”

Mielőtt szólt volna, az asszony arcára nézett. Látta a keményen, szigorú akarattal összeszorított száját, dacosan lezárt szemeket, görcsösen kapaszkodó vékony ujjait a sötét hajhullámok közt. Az asszony ébren volt, tudta, hogy mellette állt, és nem nyitotta fel szemét. Világos, el akarja kerülni a szóváltást. A férfi pedig csendesen, lehajtott fővel ment ki a szobából.

És megint jöttek hetek, és megint nem történt semmi, vagy ami történt is, azt nem lehetett észrevenni, mert nagyon benn, a legmélyen folytak a napok és éjszakák gyilkos kis tragédiái. A sárga orchideák leszegték fejüket a kertben, és az ablak deres lett néha, a csendes kisfiú pedig sokszor rajzolt ujjával a homályos, nedves üvegtáblán. Már szürke volt az alkonyat, mikorra hazaért naponta az asszony, és csendesen köszöntötte az embert, aki a tűz mellett, a hintaszéken gunnyasztott.

– Ma elseje van! – mondta egyszer bizonytalanul a férfi.

– Igen, elseje.

– Hideg felvágottat fogok venni vacsorára és egyebet. Mert elbocsátottam a cselédet, ugye, nem haragszol?

– Akkor hát majd én csinállok valami vacsorát inkább.

Mikor a tűzhelyhez ért, már belátta, hogy milyen gonosz, lelketlen durvaság van ebben a pár szóban, a rideg, közömbös hangban. Már idesodródott, már nem tudott „jó” lenni. Már nem értette a szívét, csak a gögös, konok, mindenkit megszégyenítő kötelességtudást.

A csatarendbe állított, tiszta lábasokból válogatott, és csendesen tett-vett körülöttük. Milyen rendes, tiszta volt a Julis konyhája, különös!

Az ura lépett be, kalapban, felöltőben.

– Ilona! Ne fáradjon, kérem! Én inkább elmegyek ide valamelyik kiskocsmába.

Az asszony bólintott, és hallotta távolodni a lépéseket. Már leült, az ölébe tette a kezét, mikor a léptek újra közeledtek. Visszajött.

– Ilona – mondta csaknem kérlelve –, ha te is akarnál jönni, megvárnalak. Mit csinálsz egyedül?

– Én korán fekszem ma, köszönöm! Pityut vidd el inkább.

És egyedül maradt a nagy, kietlen csendességben, és a percek egymást érve peregtek el mellette. Az asszony nagyon homályosan érezte már, hogy ezek a látszólag nyugodtan, egyenletesen lüktető pillanatok a végső konzekvenciáktól terhesek. Miért ma? Valahogy minden megérett, betelt, mintha csak ezzel a mai, közömbös nappal veszett volna el menthetetlenül mindene, amije volt, önmaga is. De azért nagyon soká elüldögélt a konyhaablakban, nézte a kert puszta kóróit, a deres, fiatal fákat, az ég homályos üvegszínét és a kerítésen néhány felfordított köcsögöt. Tudta, hogy történni fog valami, akkor is, ha nem siet, nem határozza el, ha nem is akarja. Így, ölbe tett kézzel, ülve is maradhatna, és mégis elkövetkeznék ma a megoldás, biztosan, mint a vak ösztönök munkája.

És mégis, mikor már egészen besötétedett, felállt, és a szobájába ment. A kis fehér íróasztal, a kedves, percegő tollak. Igen, írni akart, levelet írni. De mit! Igazságot? Hisz tudta, hogy amit most átél és érez, azt szokták hivatalosan „pillanatnyi elmezavar”-nak mondani. Mosolygott is ezen. Itt nincs okfejtés, magyarázat, semmi határozott gondolat, milyen jó, mert ez az állapot át fogja őt segíteni valami nehézségen, ilyen kábultan, most könnyű – és az a fő, hogy azutánra is minden elcsitul. Sietni kell, míg tart ez a könnyű, furcsa zavar. Letette a tollat, és a halántékát fáradt mosollyal hajtotta kicsi forgópisztolya csöve fölé. A ház üres volt, senki sem hallott semmit. És csendesen – egyenként, szinte melódias csepegéssel esett a padlóra egyik piros vércsepp a másik után. Egy kései légy zümmögött buta mámorban az összetapadt, vértől nedves hajcsomóba keveredve.

Kinn az előszobában támadt először nesz. Apró lábak futása, halk gyereklihegés, a kicsi fiú nagyon örült, hogy ő most huncut volt, és előreszaladt apától. Aztán elszomorodott, hogy az ajtó csukva – és egyformán, halkán, türelmesen döngetni kezdte.

– Mama! Nyisd ki hát, mama!

1906

Diadal

Ó, milyen régen, milyen zavaros messzeségből érzem most az időt, mikor utoljára itt jártam; alig lehettem több tizennégy évesnél. Most, hogy ilyen sietve, rohanva nekieredtem az életnek, bolond forrataga kidobott egy percre. Egy késlekedő vonat akaratlan itt marasztott néhány órán át, és a csendes, opálos hajnalszürkületben végigbarangolom a szülővárosomat.

Egymásra ismerünk. A nagy templom szögletén két kézzel szorítom le a kalapom, mert belekapaszkodik a szél, a zabolátlan, vad, összevissza alföldi szél, éppúgy, mint régen, mikor iskolás koromban itt befordultam. Keresem az akkori lépteim nyomát, de hányszor szétfújhatta azóta! Hogy' megtépázott néha, a táskám, a szétesett irkalapokat hogy' dobálta a piarista klastrom falához, míg a lányok, a társnőim kacagva néztek a túlsó oldalon. Emlékszem, gyűlöletesek voltak, kárörvendők és gúnyosak, az asszony minden gonosz malíciája a másik asszony iránt benn volt e tornablúzos, kurta szoknyás, kicsi felsőbb-leányokban. Nem szerettek, mert egyeseket kaptam és kitüntető aranyérmet a vizsgán, de mégis mind köribém sereglettek, amikor betértem odaát a Kisvíz utcában, Matolcsi szatócshoz. Meg kell nézmem, ott van-e még az a kicsi bolt, ahol egy krajcárért a csodálatos formájú nagy cukrokat árulták: átlátszó tyúkokat, piros elefántot, pólyásbabát, krumplicukrot... Haj! Krumplicukor, szappancukor, töltött csokoládé, ti első érzéki vágy, korrupció, társadalmi tekintély a furcsa iskolai szövetkezésekben. A vigyázó nem írt fel a fekete táblára, és a szomszédom horgolt nekem három sort egy szem cukorért. Tízéves lehettem akkor és az iskolánk, ó, a helyén valami emeletes vendéglő épült azóta.

Tízéves voltam, és nemrég kerültem haza nagyon betegesen egy távoli apáca kolostorból, ahol már három évet töltöttem volt akkor; három évet fejlődés nélkül, elkényszeredve, látomásos, beteg gyerekfantáziával és gyöngé, kicsi testtel. Ott sohasem láthattam eleven, sárga napsütést, mezei virágot vagy csak egy élő, igazi kutyát sem. Azért lehettem én egészen más, mint a többi gyerek.

A Megye utca házai ezek. Az első, álmosan mosolygó napsugár szembekacagja mind a régi, zsalus ablakokat, a rokon portákat, ahol annyiszor jártam, majd sunyi, széles tornácú kis sváb házakat túlról és néhány takaros, iparkodó kis vadonatúj polgári lakást. Már halad a város; „Gőzfürdő” látom aranybetűkkel írva és „Városi tornaterem”, de a szögletben zöld hárs-lombok között még ott szégyenkezik a keresztanyám ócska, meglippent kis sárga háza. Nagy csendesség van itt még, és a régi, bezárkózott ismerős tanyák ugyanazt álmodják, tudom, amit én, hogy a régi embereik pihegnek a hunyt szemű ablakok mögött, és a régi alakokban járok közöttük, mint jártam egy tucat esztendeje.

Hogy is jártam akkor? Valami csodálatosan szomorú ügyetlenség lehetett a lépéseimben is, éreztem, és nem tehettem róla. A könyvestáskát mélyen lelógattam, és gondozatlan, nagy cipőmben egyre megbotlottam az egyenetlen utcai kövekben, a földet néztem, és elfelejtettem köszönni a néniknek. Mert nagy és komoly töprengések ülték meg kicsiny agyamat. Világtörténelmet kezdtünk tanulni akkor, és éjenként nedves homlokkal, lázas aggodalommal gondoltam rá, nem vagyok-e istentelen, ha „görög vallás”-ról olvasok, és a tévelygő, hitetlen pogányok dicséretét hallgatom a tanár úrtól. Mikor a tanár úr maga is eretnek, és az egyiptusiak kétezer évig imádták a napot, és az Isten nem sújtotta őket kénköves esővel, sem szörnyű nagy építésüket a babiloni nyelvzavarral. Igen, a kolostorból akkor csak nemrég kerültem ki a szabad levegőre.

Az utcán néha láttam a rokon néniket, amint egy-egy zsalu mögül könnyezve néztek rám, és hallottam a sóhajtást: „Mit szólna szegény apja, ha látná?” Ó, szegény nem láthatta már az ő

szeme fényét, kinn aludt egy aranybetűs köemlék aljában, a temető rácsos kapuja mellett. Amikor meghalt, elküldtek engem, mikor pedig hazakerültem, már volt új apám, meg két aranyos, pici testvérkém.

De igazán nem ők voltak az okai, ha szomorú, félszeg, ügyefogyott gyerek voltam. Hogy valamennyire fölösleges vagyok, azt csak a buta kis ösztönöm sejtette egy kicsit, de otthon azért nem bántott senki. Habár az édesapám idejében egyre a nyakamon ült is a bonne, most azért szívesen futkostam a boltba rizskását hozni, óvóba kísértem a kicsinyeket, és szegény mesterleányokkal, a nagynéném viselt ruháiban jártam az iskolába. Észre se vettem. De meggyengült kis szemem, egyre hunyorgattam a világosságtól, és egy ásító kutyától rémülve szaladtam el, mert „rám tátotta a száját”.

Lehet, hogy nem is egészen a kolostor műve volt ez, hanem velem született. Tizenkét éves koromban még nem ismertem az órát, és a harangszót nem különböztettem meg a toronyóra-ütéstől, sem a hatost a húszkrajcáróstól, de a középkori céhek és lovagok rendjéről írt feladványom „feltűnést keltett”, és az osztályfőnököm valósággal ünnepelt. Akkor határozta el nálunk a családi tanács, hogy akármi áron, tanulnom kell; a negyedikből majd fölvesznek az ötödik gimnáziumba, tanulni, és kenyeret keresni, mert csúnyának indulok, és úgysem fog senki feleségül venni. Akkor egy csöppet sem zavart ez.

Nem zavart később sem, amikor az álmaim elkezdődtek. Kívül csupa tragikomikus esetlenség volt az egész gyerek, aki voltam, de a bensőm tele erős elméleti fogékonysággal és nagy, merész, gyönyörködő fantáziával. Az első álomom, még régebben, tudom, egy beszélni és járni tudó játékbaba volt. Akkor még játszottam, de mindig csak egyedül. Majd vonatvezető voltam a kertben halmozott épületfarakáson, majd várkisasszony a padfeljárón, ahol törött állványból, rossz vasalópokrócból meg egy zsámolyból rendeztem be szobát. Mindig főszemély voltam és főcselekvő, az utasok, jobbágyok, udvari dámák pedig csupa láthatatlan levegőalak, azt gondolták, azt akarták, amit én, és milyen jól lehetett bánni ezekkel!

Az álmodozások este voltak lefekvéskor, naponta tovább fűztem, kidolgoztam őket, és eltartott hónapokig is ugyanaz. Később egyszer, emlékszem, képzeletben én voltam az aranyhajú viasz Afrodite, akit a cédulaház mögött a plasztikumban mutattak vásárrkor, mikor nyertem is egy kék cserépvázát, és az én ágyam körül is bámuló tömeg hullámozott. Ezt már a szerelem álma követte.

Még csak itt, a kis kaszinósikátoron szaladok át, és beérek a mi utcánkba, a Könyök utcába, ahol akkor laktunk. Meglelem-é a házat, az öreg postamester nagy, verandás köházát, ahol egy csöpp udvari szoba merész és forró, ideges, képtelen és gyönyörű látomásokkal borult fölém. Szerelem! Valami nagyon eltitkolt fájdalmas és különös helyzetet gondoltam ki, és megcsináltam a képzelt regényem minden részletét: a hőst – az ismeretlent –, és mindez oly örületesen szép volt. Bolond dolog és nagyon szégyenlem magamat, de most érzem, hogy újra tudnám kezdeni az egészet, lángoló önfeláldozással körülvenni az erős és megalázkodó, gonosz és végtelenül finom jellemet, az egész paradicsomkerti bűvöletet, akivel soha, soha nem találkoztam. Ejh, ezt nem is lehet elmondani!

Jó, hogy idáig jutottam. A ház még a régi, csak a haederalomb fakult meg a lugas körül, és a mostani lakója nem tartja olyan tisztán, mint az én anyám. A valóság színében, lám, fakóbb és jelentéktelen ócska ház ez is. Igen! Jó volna újra kezdeni mind a régi álmokat, de csak úgy, ha a valóság nem szólna közbe!

Tizennégy éves voltam, amikor beleszólalt, és fölrezzent valami kicsi történnel, ami nélkül, érzem, egészen, egészen másforma volnék én, mint amilyen most vagyok. Vajon milyen volnék – vajon örökre elveszett az a forma?

Tizennégy éves voltam, és a keresztanyám kisütötte, hogy valamiképp „ügyeskednem” kell. Alányi úr, a táncmester, épp akkor toborzott a mi városunkban, és engem, névnapi ajándékkul beíratott a keresztanyám. Nagyon kelletlenül fogadtam, és dühös voltam, amikor először felmentünk. Nagy dolog az. Két órán keresztül fűzőben és szűk cipőben lépegetni, botorkálni, mikor a vizsga közel, otthon sok a lecke, és úgyis csúnya vagyok, azt mindenki mondja, és az álmaim szomorú hőséhez, a képzeletbelihez e nyírott fejű, izzadt kezű kamaszok úgysem illettek. Volt egypár jó arcú diák is köztük, és boldogan keringőzött velük egyre a szőke Irén, a fő-fő iskolai ellenségem, aki háromból bukott, de úgy mondja, harminckét ruhája van. Mulattak, vihogtak, szemfüleskedtek mind, én pedig idegenül és szorongva álltam köztük, és elkábított a meglepődés, hogy a társnőim a kamatszámításon és lovagrendeken túl egy más életet is éltek, előttem ijesztően ismeretlen, vidám, kacagó, léha életet, barangoltak iskola után, ismerkedtek a fiúkkal, t é n yeket, apró viszonyokat éltek át és szédítően, csudálatosan „megügyesedtek”. Mennyi apró pletyka, mennyi titkos szójárás, amiről nem tudtam eddig. A leckeórán megszoktam az elsőség büszke érzését, de itt – hogy mertem idejönni? Az ő birodalmuk ez, és bosszút fognak állni rajtam. Irén gúnyos, fölényes jóakarattal utasított néha jó hangosan; – ó, milyen titokban csináltam én az ő dolgozatait, én pedig erőlködtem és számoltam lépéseket – mikor lesz vége! Ha nőválasztó volt, egy világért sem mertem odamenni valamelyik fiúhoz és kotillont tüzni, szégyelltem, és behunytam a szemem, ha a táncmester kézen fogva odavitt egyhez.

A táncmester, emlékszem, kedves, ürge öreg bohém lehetett, most valami mágnásklubnak a titkár-mindenese. Vívómester is volt, muzsikus is, még anyámat is ő tanította, és ezen a réven mindig nálunk uzsonnázott. Tréfás jóakarattal iparkodott velem, de nem volt sok haszna. Untam a táncot, és ha csak lehetett, kibújtam alóla. A tourok úgyis szédítettek, a csárdásban elfáradtam, hát egyszerűen és megokolás nélkül azt mondtam „nem táncolok!”, vagy őszintén kimagyaráztam, hogy „nincs hozzá kedvem”! Nekem senki sohasem mondta meg, hogy ez botrányos és sértő illetlenség, de lehet, hogy más lánynak sem mondják azt úgy meg, egyenesen, hanem a szemes és életrevaló lánynak ki kell találni, meglátni az ilyesmit. Én nem találtam ki. Később már nemigen akadt táncosom az Alányi úr beavatkozása nélkül, és én órákig is nyugodtan ülhettem az ablaknál, kinézve a szürkülő nyári estébe, a szálló felhőkre. Nem is hallottam az ütemverő kattogását és a muzsikacincogást, rekedt vezényszókat, a lábdobogást és a táncolók gúnyos nevetését a hátam mögött.

Csak akkor vettem észre, mikor már óriás hullámokban fellángolt körülöttem a vak, szenvedélyes gyűlölködés. Azt hiszem, a társnőimnek sok részük volt benne, hisz Irén megbukott háromból – egyszer csak a lányok összesúgtak udvarlóikkal, a diákok fennhangon fogadkoztak, hogy bosszút állanak, és mindenki gúnyosan nézett össze a másikkal, ha hozzájuk szóltam. Már tudtam, hogy valami készül ellenem.

Irén egyszer csak szokatlanul kedves volt hozzám, odajött az iskolába, és tüntetve, kacagva emlegette a nagy, rendkívüli eseményt, egy buta vizsgánál ezerszer fontosabbat, ami el fog jönni; – egy hét csak és meglesz a próbabál, és neki már lefoglalták minden táncát. Bál, bál! visszhangozták a folyosók és a nagy, térképpel borított falak. A lányok lázas, boldog készülődése csaknem átragadt rám is, amikor egyszerre, nem tudom, melyik szóra vagy mosolyra, minden világos lett előttem. Megértettem az egész nagy szörnyűséget, ami rám várt. E könnyelmű, léha, víg leányok serege most bosszút áll az én csúnya, provokáló jószágomért, iskolás tudományomért, a diákok összeesküdtek a fiatal szívek mérhetetlen gyűlölködésével, hogy én, én egy tapodtat sem fogok táncolni a bálon. Borzasztó! Egyetlenegy fiú sem fog felkérni, és ülni fogok egész este, mert akkor már nem parancsol a táncmester.

Eddig nem is igen tudtam, hogy az is valami szégyen, olyas, mint a szekunda vagy még nagyobb. Hisz a táncórákon olyan örömmel ültem. De most megtudtam, hogy a bál egészen más. Oda eljön anyám, a nénik és keresztanyám is készül, aki beíratott, és ott táncolni kell, kell, szégyen vagy diadal függ a kicsi frakkok szeszélyétől.

Iszonyúan megrémültem, de otthon nem mertem szólni. Készült a ruhám is, kicsi kék batiszt, egy darabját a múltkor leltem meg, és legyező a bájos, kedves gavotte-hoz, amit külön táncolt négy pár, és a jó Alányi bácsi engem is belevitt. Ámbár ezt szerettem – e végtelenül kifejező mozdulatokat –, éreztem, hogy nem csinálom rosszul. Alányi bácsi akkor is mindig nálunk uzsonnázott.

Az idő pedig egyre sietett, a napok gyilkos kis szenzációi elhalványultak, mert már csak két nap a híja, és el fog következni az életem első nagy veszélye, a szívet facsaró, árnyékot vető nagy keserűség. Ó, hogy szerettem volna nagybeteg lenni, és mennyit sírtam akkoriban. A ruhám is elkészült, és a hajamból egypár fürtöcskét rövidre vágta a homlokomnál. Istenem! Pedig igazán jól állt nekem.

Uzsonna idejére már fel kellett öltöznöm tetőtől talpig, mert azután anyám öltözött. És a tükörbe néztem.

Néhány kedves szalagcsokor, üde csipke fedte most először az alig bátorkodó, fiatal vállamat, a hajam púderos volt a gavotte miatt és a kezemen könyökig érő, magas bőrkesztyű. Ejh, csinos voltam. Az Egyetemes Regénytárban is megesik, hogy Neville kisasszony vagy más jókedvű angol lányok csúf kis szörnyetegekből, csak úgy máról holnapra, formás missekké vedlenek. De ebben van is valami. A leánygyerek egyszer csak észrevétlenül megnyúlik, hozzánő a kezéhez-lábához, az orra megformásodik, egyszer a tükörbe néz, és megpróbálja a száját, hogy' jobb? Frizurát csinál, és gondozni kezdi a körmeit.

A tükörbe néztem, és hirtelen újra elsápadtam. Elfogott a rémület! Mi haszna mindez, ma mégis elér a legnagyobb szégyen, nem, nem szabad odamennem! Mit fog szólni az anyám.

Az öreg táncmester már ott volt, hogy elkísérjen minket, és egyre csak az én arcomat nézte uzsonna alatt. Mikor kiléptünk a kapun, megfogta a kezem.

– Ejh, hát ne féljen! Csacsi! Minden jól fog menni.

Mi volt ez? Sejt valamit? Ó, hogy szerettem volna elmondani neki az egészet, hogy mitől félek, és megkérni, hogy segítsen rajtam. Olyasmit gondoltam, hogy a bál előtt a nevemben bocsánatot kérne Alányi bácsi az ifjúságtól, és a lovagiasságukhoz apellálna. Erre is kész lettem volna ijedtemben, de nem mertem szólni, ő pedig mosolygott.

Mikor beléptünk, újra összesúgtak a lányok, és láttam a harmincruhas Irént, a szökét; a nyolcadosztályos Bódy Pista karján lebegett végig a termen gúnyos, szép arcával, az asszonyosan díszes lila színű ruhája után kicsi uszályt hordozva, egész nagyleány módra. Most járok, járok az utcán, és szorongva keresem egy évtized múlva azt a vendéglőt, megyei kaszinó termét, ahol akkor, mint egy kelepcebe került reszkető veréb, szomorúan bújtam meg egy sarokban. A gavotte is megvolt, a kedves, enyelgő ide-oda hajlongás, aztán a többiek magántáncai, és azok alatt én készséggel és remegéssel tele ültem ismét a helyemen. Milyen mérges lesz anyám, szegény, gondoltam keserűen. Hiába volt a ruha és minden költség.

Mikor pedig az első tour zenéje rázendült, igen, egészen álomszerű az, ami történt. A terem végéből mintha egyenest ide, felém közeledett volna valaki, aztán a táncmesterrel egy másik és a cigánypódium közeléből is egy, és majdnem egyszerre mormolták el a nevüket. Habozva álltam fel. Nem tévedek? Valaki ül a hátam megett talán, de senki! Valami nagyon furcsát éreztem, egyszerre csak körben megfordult körülöttem egy kicsit ez az egész kerthelyiség, az asztalok gyertyalámpái, a gyantázó primás és a trécselő mamák. A vér a halántékomhoz tódult

– úgy tudom, már mosolyogtam –, de csak gépiesen még, a következő percben pedig egyszerre egy nagyot, mélyet lélegzettem, de talán csak a lelkemmel. Csodálatosan tiszta, diadalmas ösztönnel megéreztem a helyzetet, és már uralkodtam is rajta. Hirtelen mozdulattal összecsaptam a legyezőm, kiegyenesedtem jó magasra, és ujjongó megkönnyebbüléssel, ragyogó, biztos mosollyal végignéztam rajtuk. Szép, nagy diák volt mind a három, csinos, elegáns, és igen, biztosan tudom, hogy nem az itteniek közül valók. Sohase’ láttam még őket.

Aztán szólni kezdtem nyugodt biztonsággal, mint bármelyik ünnepelt leány. Az egyiknek karjára tettem a kezem, a többivel kacérkodtam, és mondtam bocsánatkérően:

– Ugye, nem haragszanak? De ő egy lépéssel előbb volt itt. Ugye?

– Ha megengedi – a következőt!

– Igen!

A táncból visszaintettem a legyezőmmel. Kitől tanultam egyszerre meg ezt a diszkrétan könnyed, kacér mozdulatot? Kiváltotta a perc, a helyzet, a szívdobogásom, remegő diadalom, amit még elronthatnék, az elkeseredett, dacos, erős akaratom.

És a tánc? Hisz jókedvű, izgatott, mámoros voltam ama perc óta, és hát abba csak bele kell jönni. Már várták a második tóurt, aztán a harmadikat, és akkor újra kezdődött. Csak a harmadiktól jutott eszembe megkérdezni.

– Tulajdonképpen honnét kerültek maguk ide?

A szomszéd város nevét említette. A táncmesterünk felváltva tanít ott és itt a hét három-három napján, és az itteni próbabálra áthozta a legválogatottabb növendékeit. Tehát Alányi bácsi ajánlott a figyelmükbe, és nem is mutatta be őket másnak kívülem.

Ennyi hát az ő érdeme volt, talán az uzsonnáké. De a három gyerekfiú azután se, azért se keresett fel mást, versenyt mulattattak a vacsoránál is, a következő táncok alatt is, ejh, hisz régen volt, hát én tudom, hogy csakugyan kedves voltam akkor. Hisz minden leány tud bájos lenni. Tüzelt a dac, mámorított a dicsőség, replikáztam, bonyolítottam, leköteleztem és zavarba hoztam őket, olyan taktikával, mint akármelyik egészen kész bálkisasszony. Éjfél előtt aztán megállt előttem Bódy Pista, az itteni diákság donzsuánja. Egy pár enyelgő csipősséget mondtam neki a „nem egészen jóízű hajsza”-ról, a „gavallériátlan eljárás”-ról, de mosolyogtam rá, amíg mentegetődzött. Aztán meg volt törve a jég. Most már volt táncosom a helybeliekből is bőven.

Én nem tudom már, hova lett, mivé lett azóta az a három ifjú ember, nevüket is elfelejtettem, a nyomukat, az emléküket is hasztalan keresem a hajnalodó kicsi városban. Nemsokára megindul velem a vonat, és elvisz újra, mint elvitt azután nemsokára, az életbe, a kénytelen sürgölődésbe, és messzire vitte őket is bizonytalansággal. Pedig szeretnék találkozni velük, és meleg barátsággal kezét szorítani, amiért megcsinálták az első-utolsó bálom hangulatát, és öntudatossá érlelték bennem egy kissé az embert és az asszonyt. Alapjában talán gyerekség, az életem legkedvesebb csacsisága volt az, de én mégis érzem, hogy nélküle egész más módon volnék most, mint így vagyok. Vajon milyek volnék akkor?

1906

Még egyszer

Ibolyaszínű, hűvös, tavaszi este volt, és az asszony fekete haját bontogatni kezdte a szél, amelyik egyre a villamosvasút kartonfüggönyei körül hancúrozott. A villanyfényes estében konflisok zakatoltak, csengettek, füttyültek a siető járművek, és a hordárok zagyva lármája, rikkancsok üvöltése hallatszott a siváran, hétköznapien világos körutakon. Ám a népszínházi megállónál kiszállt az asszony, hogy mélyebben magába szívja ezt a levegőt, e mérgezett tavaszi illatokat, amik úgy hatottak most rá, mint a fásult idegzetre egy csodaszép növendékleány bűbajos feslettsége. Szinte belesápadt a lélegzés gyönyörűségébe, és kerekre nyitott, nagy szürke szeme villogott a prêmes gallérok közül.

Karcsú, szép járású asszony volt, abból a vékony csontú, elegáns fajtából, amely teltnék, magasnak, délcegnek látszik, holott csak közép nagyságú volt, és vállban előrehajolt kissé. De ahogy könnyű, hullámos lépéseivel végigsiklott a világos falak mentén, a sápadt fényű ívlámpák alatt, valami végtelenül kecses kis lényre, gyámoltalan, de formás és izmos állatkára emlékeztetett, talán egy karcsú süllőhalra, amely ügyesen és könnyedén siklik át a goromba sziklák repedései között. Néhány késett színházlátogató utánafordult, és fiatal urak önkéntelenül az ajkukat csücsörítették.

Nem vette észre őket és kissé lehajtott fővel, egyenletesen haladt az Andrássy út felé. A vidéken élő asszony mohó örömeivel csodálta meg ezt az olcsó, reklámos, utcai fényességet, amivel már rég' idő óta nincs módja egészen betelni. Mikor pedig itt élt, akkor évekkkel fiatalabb volt, másképpen látott a szeme, és – véletlenül – itt játszódtott le az a kevés történés, ami volt az életében. Véletlenül akkor is ilyen ibolyaszínű, hűvös, tavaszi esték voltak, és éppígy kiabált, zakatolt, csengett a Körút. De azóta már annyiszor gondolt ama régi tavaszestekre, hogy szinte elkoptak már és összekuszálódtak az emlékei. Ebben a percben csak azokhoz a másik életből, születésünk előttről visszaderengő sejtelmekhez hasonlított az, amit gondolt: „Valaha láttam ugyanezt... ugyanígy” és mielőtt világos, tiszta emlékké rögzülhetett volna a lelkében az a néhány régmúlt, ártatlan kóborlás évekkal ezelőtt, hirtelen fölvetette a fejét, és dacosan, erősen belenézett a villanylámpa fényébe.

Egy sarki kávéház előtt volt, és a rács mögött, a korán kitett borostyánok és tuják ládái árnyékában egy állig begombolkozott férfi kavarta csodálatos régen és kitartón a feketéjét. Az asszony közelgő lépéseire fölrezzent, és merően ránézett ő is, aztán hirtelen, gépiesen, merev mozdulattal köszönt. Az arca csak jóval azután vált meglepetté meg csodálkozóvá.

Viksi, persze hogy ő volt, Kóczán Viktorin.

Az asszony az első percben éppúgy bólintott, mint odahaza az útszéli gyerkőcöknek, mintha üvegből vagy levegőből volna az, aki rámosolyog, s túlnéz rajta. Aztán ezzel a merev félmosollyal az ajkán nyugodtan lépett még egynéhányat, egyre távolodva a didergő tujáktól. A sarkon egy percre megállt.

Mi történt? – töprengett. – Tehát még egyszer!... Ő volt az. És észrevett engem.

Habozva, öntudatlanul fordult be egy csendesebb utcába. Tehát csakugyan! Amire annyiszor gondolt régen, lázas haraggal vagy bánatos szelídséggel, utóbb már közömbösen is, de mindig biztosan tudva, hogy kell, el kell jönnie, most elkövetkezett. Most! De miért éppen ma? És csak ennyi az egész? Nem kell-e többnek is történnie? Erre se volt már szükség, miért is?...

Mögötte siető lépések koppantak, egyre közelebb a magányos sikátorban, és ő érezte, hogy nem fog elmenekülni előlük. Most már gyorsan, zihálva lélegzett, és a régi gyöngye szorítást érezte a szíve körül. Egy pillanatra szinte fölismerte az érzést. Most következni fog valami,

valami történés jön újra feléje az eseménytelen, buta évek után. „Hol is hagytuk el” – küszködött agya zavartan, és csodálatosan idegen, hűvös kézzel szorítással köszöntötte a férfit, aki éppen melléje érkezett.

– Jó estét!

Furcsa ez. „Jó estét” – mondta nyugodtan és a csalódástól lehangoltan. Ó, valahogy egészen másképpen gondolta ő ezt. Évekig számított rá, a találkozásra, egy gyönyörű, színpadi véletlenre, amely valami kiválóan alkalmas időben és helyen bogyozza össze a céltalan jövésmenésüket. Első időben lázas haraggal gondolt rá, és ágya szélén ülve a gerendás falusi szobában, sokszor hangosan sziszegte bele a gyertyalángba a vádoló, fullánkös szavakat, amiknek hallatára el kell sápadnia, és bíborszínbe fog borulni a homloka. Majd úgy gondolta, nyugodt és barátságos lesz, mint a szerelem előtti időben, majd megvető közönyt próbált megtanulni előre. És újra, máskor, szelíd és bánatos akart lenni, mint a förládozott élet, de legtöbbször úgy képzelte, hogy nagy sereg ember közt fognak találkozni, és ő kacérkodni fog másokkal, mindenkivel, örülten, keserűen – hadd lássa. Később elfakultak e gerinctelen, kusza álmok, és olyan régen nem is gondolt már vele, úgy megszokta az életét, amit élnie kellett, most pedig itt van mellette az illatos, lázas estében, és ő fanyarul, tűnődve köszönti: „Jó estét!” Aztán mind a ketten ostoba közhelyeken törték a fejüket.

– Régen láttam – mondta a férfi. – Hallottam, hogy férjhez ment, ugye, már három éve?

– Igen! És maga házas, tudom.

– Négy éve – mondta a férfi, és hirtelen megbánta az ügyetlenségét.

– Hol is laknak?

– Most csak itt, Promontoron. Itt patikát vett az uram. Sokszor járok be ide.

Ezt a kijelentést az asszony bánta meg. Még egypár ügyetlenséget mondtak egymásnak, aztán elhallgattak mind a ketten.

A lépéseik csodálatosan egyforma hosszúak voltak most is, mint régen.

Valami szögleten újra befordultak, és a férfi hirtelen feléje fordult. A hangja közömbösen udvarias akart lenni.

– Most meséljen az uráról, Viktorin.

– Nagyon jó ember! – felelt az asszony nyugtalanul. – Van egy fiam is.

– Nekem, a feleségemnek nincs. Semmi sincs.

– Még mindig betegeskedik a felesége?

– Mindig, szegényke! – és néma kedvetlenséggel szegte le a fejét. Újra hallgattak.

– Viktorin! – kezdte megint a férfi – ugye, annak már hét esztendeje...

– Nyolc.

– Istenem! Akkor futkostam állás után, emlékszik? Nagyon kellett a kenyér, Viktorin.

Az asszony megértette ebben a könyörgő mentegetést, gyöngén mosolygott.

– Így van az jól.

A férfi nem felelt. Hallgatva mentek újra, de most már lüktetett, lappangott valami a hallgatásban.

– Hol járt azóta? – erőlködött a férfi. – Hova ment akkor, mindjárt?

– A plébános bátyámhoz, falura. Ez a pesti nagynéném is elment nyaralni valahova, nekem is mennem kellett.

– Én nagyon beteg voltam akkor.

– Tudom.

– Aztán feljött ápolni az asszonynővérem, és sok józan bölcsességet prédikált nekem. Még lázas voltam, úgy emlékszem. Azért nem hittem, amiket magáról meséltek, Viktorin, azután se hittem. De hát olyan nagyon kellett akkor a kenyér.

– Tudom – mondta sietve az asszony, és még a lépteit is meggyorsította önkéntelen, hogy többet ne halljon. Hisz mindent tudott. Ismerte az államtitkár sovány, szőke leányát, aki, úgy mondják, egyszerűen megkérte magának ezt az embert. Mindenki tudta, hogy hivatal jár a leánnyal, sőt pénzről is meséltek. Hogy gyűlölte ő akkor ezt a világos szemű, szívós akaratú teremtet, akinek a szerelme egy hulló türelmével viselte el a megaláztatásokat, míg ő itt volt, a szép, a diadalmas vetélytárs; és lám, amit akart, mégis kibőjtölte magának. Csodálatos, hogy most valami testvéri részvétet érzett iránta. Most beteg és boldogtalan.

– Most itthon van a felesége?

– Délre kellett mennie.

– Miért nincs vele?

– Hisz dolgom van.

– Úgy?

Valami csodálatos bágyadt elégedetlenség fogta el az asszonyt. Isten tudja! Ha tegnap valaki bejelenti neki ezt a találkozást, még szívdobogva készült volna rá, mint a nagy eseményekre szokás. Hisz olyan üres, nyugodalmas volt az élete máskülönben. De okvetlen készülnie kellett volna rá. Összeszedni a hangulatait, mint más a toilette-jét, átvirrasztani egy éjszakát legalábbis, előszedni néhány elrejtett, fakó írást, száraz virágot, arcképet, ha ugyan megvan még... De most úgy érezte magát, mint egy rossz dráma szereplője az első felvonás után. Már tisztában volt, hogy el fog romolni ez az este, kellenlenül és szomorúan fog elmúlni, és ezután már igazán nem fog maradni semmi.

Ismét a férfi szólalt meg. Komoly volt, az arcán a jóságnak azzal a régi megejtő vonásával, ami olyan hatásosan elkülönbözött a rendes, gúnyos modorától.

– Viksi, egy dolgot akarok még kérdezni, ezzel tartozik nekem. Nagyon kérem, könyörgöm, mondja meg, mit gondolt felőlem, amikor a házasságom hírét vette? De nem szépítve, szó szerint mondja el.

Az asszony megérezte, hogy neki most éppen ilyesvalami kellett. Egy percre fölillant a szürke, mélységes szeme, és a porcelánosan fehér madonnaarca most szinte gonosz kifejezésű volt.

– Sok mindent gondoltam – mondta őszinte pillantással. – Igazában nem is vártam egyebet. Maga volt a büszke szegénység arisztokratája, a dacos rajongó és vad impresszionista, az örök viaskodó volt, az igazság kóbor lovagja...

– Úgy, úgy! Aki a napnál ebédelt.

– Ennek így kellett történnie, egy csöppet sem lepett meg. A nővére azonban udvariasabb lehetett volna, miért rágalmazott engem azután is.

– Viktorin! Esküszöm, hogy semmit sem tudtam róla akkor. Mikor a bátyád figyelmeztetett, kész voltam nekimenni a világnak. De hát én is nyomorult helyzetben voltam akkor.

– Nem szabad, hogy így *beszéljen!* – mondta az asszony, és keményen hangsúlyozta az udvarias megszólítást.

– Igaza van. Bocsásson meg.

– A sorsunkat nem szabad bántani. Nekem meg nem ártott a szóbeszéd, hisz látja, férjhez mentem.

– Igen, hát az hogy történt, Viksi? Sohase hittem...

– Egész egyszerűen. Akkor nyáron is a pap bácsinál voltam, és a segédjegyző, az ispán meg a patikus volt körültem. De nemcsak emiatt mentem a patikushoz. Nemcsak a másik kettő miatt, sok más embernél is különbnék láttam.

– Itt Pesten is sokan udvaroltak magának a néni zsúrjain.

– Azok közül egy sem kért meg. Nagyon hóbertosan viselkedtem akkor. De falun megint rendes lány lettem, és az uram nem is járt velem nagyon rosszul. Nagyon szép a kisfiam, már két esztendő, most a legkedvesebb.

Valami furcsa, ideges erőlködéssel emlegette újra meg újra a fiát. Mint aki vétezní akarja magát, egyre csak arról beszélt, és eközben természetes, nyugodt és egyszerű falusi asszonynak akart látszani.

Nehezen ment.

– Tudja, Viksi, mire gondolok – szólt közbe a férfi, aki szórakozottan hallgatta. – Most a nagynénje lakása jár az eszemben. S ó, milyen világosan látom egyszerre a kis zöld kanapét, a varrógépet az ablakfülkében, ahol először, tudja?... Én azt a szobát szerettem, nem a szalont, hanem azt, az almahéjszagút, ahol olyan kerek, falusi óra ketyegett. – A csigalábú asztal egyre mondta: „Terülök-terülök!”, mint a mesében, a régi, sèvres-i findzsák meg nevettek és bólingattak a pohárszéken. Úgy szeretnék még egyszer odamenni, igen-igen, menjünk oda, most mindjárt.

Valami volt ez a régi hangból, és az asszony csalfa, tavaszi mámorban hunyta le egy percre a szemét.

– Istenem, uram! – suttogta halkan, csak épp véletlenül ezt, és a halvány bőre még áttetszőbb lett egy pillanatra.

Ráleltek a régi utakra, és mámorosan, szinte öntudatlanul lebegve járták őket keresztül-kasul. A Duna-parton erős szélroham jött szembe velük.

– A gallérját, Viksi, föl kell hajtani.

Az asszony gépies engedelmességgel gyűrte föl a puha prémet, és mosolygott. Így mentek soká, együtt, mint régen.

Csak mikor a csendes, előkelő belvárosi utcába értek, a keskeny átjáróba, ahol a néni lakott, akkor néztek egymásra hirtelen, megrettenve, csodálkozóan.

A néni lakása, az öt első emeleti ablak világosságban úszott, a villamos lámpafény kisugárzott a nyitott erkélyajtón is, megvilágította a tömött, szürke kőkorlátot. Felülről zongoraszó hallatszott, és néhány karcsú árnyék járt-kelt a libbenő függönyök megett.

– Hát még most is fogad a néni? – csodálkozott a férfi.

– Újra négy húga nőtt fel – magyarázta suttogva az asszony.

Csendesen, elszomorodva ballagtak a kapuig. A férfi szorongva kérdezte:

– Nem megyünk föl, ugye?

Már a küszöbön voltak, és valami szomorú józanság most már egészen hatalmába kerítette az asszonyt.

– Én fölmegeyek, Gábor – mondta most a keresztnévén szólítva őt –, de maga ne jöjjön fel. Tudom, így nem is lehetne, de később se jöjjön, átöltözve sem. Lássá, elfelejtettem mondani az előbb, a néni egészen új bútorokat szerzett megint, és az almaszagú szobából is szalont csináltak most. Lányszalont, mert a mostani húgai közt gazdag lányok is vannak. Általában nagyon megváltozott a néni, én is megváltoztam, maga is. Jobb lesz...

– Mikor jön megint Pestre?

– Nem tudom, éppenséggel nem tudom.

– Viktorin! Nem lehet!

– De. Az jobb lesz úgy, Gábor. Én már olyan jól megszoktam az életet, én már nem is tudnám másképp, nem is bírnám.

– Mi lett belőlünk, Viksi.

– Jobb így. Azért jó, hogy találkoztunk... Az is jó, hogy minden így történt, úgyis elromlott volna lassankint minden, ami valaha szép volt. Isten vele, Gábor, kívánom, hogy hamar egészséges legyen a felesége.

Gyorsan megfordult, és sietve iramlott föl a lépcsőn. Még látni lehetett a puha, finom köntöse egy-egy redőjét, és egyszer megcsillant a hófehér arcbőre is a lépcsőház lámpája mellett. Aztán sietve csengetett be a kivilágított lakásba.

1906

Soror Annuncia

A korai téli alkonyat lomhán hullott egyre lejjebb a tetők meg a kopár internátusi udvarok fölé, mint mikor egy csúnya, nagy, százlábú póknak a hálója növekszik, csak egyre növekszik, és buta rendíthetetlenséggel gunnyaszt a közepében a pók. Hogy mászik az idő – még csak háromnegyed négy. Milyen csupaszok a klastromi kert fái, és hogy terpeszkedik a nagy, rostélyablakú ház két szürke épületszárnya. Unalom – unalom! Nem is jó kinézni az ablakon, mikor az ember csak tizenhét éves, mikor nagy, repeső türelmetlenséggel kíváncsiskodik a jövője után, és még egy szép, hosszú esztendőre be van csukva ebbe a rettentő kőkoporsóba. Itt ma úgy, mint holnap, kétségbeesetten ugyanaz következik a félórás csengettyűszóra: imádkozás, mise, tömjén, lelkigyakorlat, refektórium, munkatermek, együgyű magolások, halott napok és mély álmú, elveszett éjszakák. És számtanóra, földrajzóra meg zene és újra kezdődik.

Most zene volt, és én zongoránál ültem. Szemben velem a padsorok; pókhálós szemű, álmos leányfejek szép sorjában, és mellettem hátradőlt a széken a soror Annuncia, a mesternő.

Istenem, hisz nagyon jól tudtam azt a darabot. A zongora kötelező tárgy volt: ahhoz a kenyérkeresethez nagyon is hozzátartozó, amire én készültem. Itt kezdtem csak el a szakiskolán, és a lelkem eredendő tehetetlensége lázongott a hosszú, rugalmas ujjaim ellen, de kellett – a diplomához kellett –, és én tanultam, a fajtám lebírhatatlan szívósságával, dresszírozott kötelességtudással, kétségbeesett rezignációval, amíg az ígérkező gyerekagyamban más ritmusok, szórítmusok bontakoztak, és elvontságok leltek formát. Kotta nélkül tudtam én azt a leckedarabot, és amíg a szemem ott a téli ég szürke semmijébe merült – számoltam félhalkan, rekedten, mint a gép: e-egy, kettő, három, né-égy! E-egy...

A szavam elakadt, és ijedve rezzentünk össze valamennyien. Egy kezet láttam, egy torzultan szétterpesztett ujjú, görcsösen gyötrődő fehér asszonykezet, amint megrepkedett a levegőben, aztán ökölbe szorult, és süketítő csattanással vágódott a billentyűkre, az ujjaimra. Kurtán és halkan megcsuklottam a fájdalomtól, és két hegyes köröm csíkos nyoma piroslott a kezem fejen. Vért látott serkedni, az arcát sietve eltakarta Annuncia nővér, a következő percben üresen, értetlenül néztünk egymásra. Megszólalt, szinte lángot fújva a lüktető, finom orrlíkain.

– Őrült vagy? Hisz ez rettenetes!

A két kezem ölembe hullott. Már derengett bennem a megértés szomorúsága. Hamis akkordot fogtam – igen, már megsejtettem a szenvedést, amit egy disszonáns zárlat okozhatott valakinek, akiben él a muzsika; és hogy vannak napok, mikor valaki csupa érzékenység, csupa kitakart sebhely. Megtörültem a kezem, és valami nagy, ihletett részvét lobbant fel a hangomban.

– Bocsásson meg nekem, soror Annuncia!

Megdöbbent, az ajkán rezgett valami.

– Te bocsáss meg. Hiszen... a kezed! De hát nem érzed, mondd?

– Nem tudom, nővér – suttogtam végtelen levertséggel –, nem érzem a zenét. Más egyebet mindent érzek...

– Mi az a minden?

Lehajolt, hogy a szemembe lásson; megfogta a karom, és éreztem a keze forró lüktetését. A pillantása kutatva turkált bennem. Ismételte:

- Mit érzel?
- Mindent – az egész mindent. Az egész világot.
- A világ nagy.
- Még többet is akarnék – nővér!
- Te...!

Újra a kezem után nyúlt, megfogta, puhán, gyöngéd, kitartó szorítással. A látás perce volt ez, a megértésé. A padosorokból már senki sem figyelt ránk, valami rejtelmes, illatos köd szállongott a szürkekék téli esthomályban; a nővér hátrahajolt, és lehunyta a szemét. A groteszk, porcelánkemény fejdísz megropogott egy töredezett madármozdulatában a finom, intelligens fejének, és a hosszú fátyol nagy, fehér foltban esett a szék karjára. Olyan különös perc volt. Miért volt különös? Nem tudom. De néha az ember látása, mintha léket ütne a rejtelmek falán, valami új beidegzés rezzen át valami új neuronban, és a tudat felérezve kap utána egy megismerésnek, amire talán csak messze évezredek múlva, egy kései unokánk ajka fogja meglelni az illő szót. Míg az ember nagyon fiatal, többször él át ilyen bomlásos, furcsa perceket. Még nem zavarja egyéb.

Megint csengettek. Négy óra volt, már csaknem egészen sötét. A padokban könyveket csomagoltak a künnlakók, az apácájelöltek imához készültek. És a zavar percében valaki szorosan a vállamhoz simult, valaki suttogott.

- Többet nem zaklatlak ezzel, kicsikém!

A borzas hajam közt babrált az a fehér kéz, meghajoltam, és ő elfordult hirtelen. Azontúl sohasem zongoráztatott, elméletből kellett felelnem néha, és a zeneórákon olvastam azontúl komoly, merész és idegen lapokat, anatómikus könyveket. Odaát az ó-épületben azt úgysem lehetett volna.

Az ó-épület. Csak egy kopár udvar meg egy szűk utcaköz választotta el az iskolaháztól, amit újabban építettek hozzá. A régi nagy ház anyakolostor volt, lakótermek és kápolnák, tornyok és boltíves, zárt folyosók; a konyhák, a kórház és a sírbolt odalenn élete és halála a klastrom szüzeinek; egy darab középkor volt ez. A levegője beszivárgott a fiatal lelkekbe, mint valami rejtélyes járvány. Voltak közöttük, akik szorosan összeszorított alsó ajakkal, révedező és fásult tekintettel, kimerülten jártak-keltek; mozdulatuk, ahogy a keblük fölött a sötét szörkëndőt összefogták, hasonlított a primitívek palástos, liliomos szentképeihez, kezük az olvasó gyöngyszemét szorította, és a szájuk némán rezgett az imádság szavaitól. Érezni lehetett itt a félhomály szuggesztív erejét. Lenn, a kőkövass templomban, amikor tömjénfelhők mögül imbolygott elő a viaszgyertyák világa, és reszkető fénygyűrűkre, pásztás sugárkötegekre tört szét, ha a szemünk egy kicsit megnedvedett a hidegtől; itt csak be kellett hunyni félig a szemet, és nem szegezni meghatározott pontra a tekintetet – a többi magától jött. Zengő egyhangúságban, félhalk, zümmögő refrénnel milyen csodásan mélyről szakadtak fel a litániák rejtelmes mondatai, miket a Sáron buja virágmezőiről lopkodott össze e vérontás nélküli áldozat sápadt szimbólumaihoz a kereszténység.

- Mária, aranyház! Titkos értelmű rózsza! Elefántcsontból való torony!

Különös, zsibbasztóan langyos köd lakott ebben a régi házban. Falba vájt fülkék állították meg itt-ott az embert, benn, üveg alatt, aranyruhás, véres színű szentek a színes üvegű mécsek fényében, és mi csókolni járultunk a fal üregét. Másutt feketült, régi szentképek voltak, amiknek barna homályából kivillant egy-egy viaszfehérségű darab a megfeszítettnek testéből. Az apácák cellái is folyosókra nyíltak, mi néha benézhattunk egy nyitott ajtón, és láthattuk az ágyat, a térdeplőt és a feszületet. Mi is nagyon sokat imádkoztunk, zárt sorokban egymás

mellett térdelve, és voltak közöttünk, akik ilyenkor összefogódtak kettenként, szorosan egymáshoz simultak, és úgy tették imára a kezüket, ha nem látta az ügyelősoror. Mások ismét magukba mélyedtek, s a térdeplés merevségében, a könnyedén érintkező két tenyér lap érlüktetésében különös áramlásokat, a lélek mámoros kábultságait idézték fel, anélkül hogy maguk is tudtak volna róla. Némelyek közöttük itt nevelkedtek piciny koruktól, apácaik elárvult rokonai, és nem ismertek világot e falakon kívül, de a szürke ház levegőjét be kellett szívni annak is, aki csak később, nagylány korában került be ide.

Az új ház – a sárga ház –, egészen más volt az. A kongregáció építette magasabb tanintézetül, amelyik bőséges jövedelmet hozott; ennek az építéséhez már a hatósági orvosnak is volt szava, a miniszteri biztosnak is, és ez a darab modern higiéné nyílt, oszlopos tornácaival kacagva könyökölt bele a komor, klastromi udvarba. De egyik fele már a kertre hajolt, a nagy, lombos kertre, némelyik terméből pedig látni lehetett a várost, az utcát, a törvényszéki „palota” kupoláját, és hallani lehetett a kocsirobogást, ha vonatérkezés ideje volt. Itt néhány világi paptanár oktatott minket pszichológiára meg egyébre, és az a néhány apáca, akiket tanárságra képeztettek az iskolánk számára, mintha kiváltságokat, néhány szabad fellelegzést nyert volna itt az új házban. Más volt az arcuk, a járásuk, amikor átjöttek ide, és itt észre lehetett venni néha, hogy csak a ruhájuk egyforma mindnek, egyben-másban mégis különböznek. Ha volt egyéniségük, csak itt nyilvánulhatott, ahol nem figyelték a nyugtalan szemű „öreg”-ek. Mi, lányok pedig itt találkoztunk a bejáró társnőinkkel, akik hírt hoztak a világról. Az egyik közülök színésznő vágyott lenni, és minden új operettet tudott, a másik politikai híreket szállított, szenzációját friss pletykaképp elmondta nekünk. Itt más levegő volt egészen, kivált délelőtt, mikor ide süttött a nap. De így, a homályos téli alkonyatokon, mikor a bejárók csomagoltak, és nekieredtek a vidám, diákos csatangolásoknak, nekünk pedig vissza kellett menni a lomha, nagy, pókhasú házba, olyankor mindig éreztem magam körül és bennem is a tizenharmadik század levegőjét, és rombolni szerettem volna a dühtől, hogy innét nem lehet, nem szabad kimenni.

Annuncia nővérnek az új házban volt egy kicsi zongoraszobája, hogy ne kelljen neki a paptanárok füstös termébe menni, vagy hogy ne szabadjon menni. Vigyáztak rá, mert megbecsülték, a tehetsége sok hasznot hozott a szerzetnek.

Sokszor megfordultam azontúl a kicsi szobában; tudja az ég, mindig volt valami kotta, efféle, amit be kellett vinnem a nővérnek.

A zongoránál ült rendesen.

– Jöjj ide! – mondta.

Az ablakfülkébe álltam, és ő játszott nekem. A halovány, formás állát fölemelte egy kicsit, a szeme alatt átpirosodott az arca, és költészet volt a csuklója tartásában. Aztán őrzöngő, vad futamokba csapott át, és viharképp zúgott el a billentyűk során. Akkor visszanézett rám, mosolygott, a szeme nedves volt.

– Most sem érzed?

– Nem, de látom.

– Mit?

– A lelkével játszott, nővér.

Elgondolkodott, a kezem után nyúlt.

– Fáj még?

– Dehogy.

– Jó kezed van – mondta, és csendesen, zavartan simogatta az ujjaimat. – Kár! Szép kezed van.

Menni akartam. Visszahívott.

– Mondd csak, igaz-e – mondják, hogy te itt szerződést írtál alá. A szerzettel.

– Igen. Ingyen ellátást kapok itt egy évig, és ezért meg a tandíjért, ingyen kell tanítanom a kongregációnak egy másik évét.

– Hm! Új szokás, furcsa szokás. Egyre kevesebben vagyunk apácák, tudod. Veled jól jártak: csak vigyázz! Rá fognak beszélni, hogy belépj.

Zavarba jöttem ennyi bizalmaskodástól, de ő megint a kezemért nyúlt, és maga mellé ültetett a bőrdívánra.

– No mondd, nem mondták még? Gyanakodva néztem rá. Nem ő a megbízott?

– Hiába volna – mondtam becsületesen –, nincs hajlamom ehhez. Az az egy év jó lesz nekem, tanulok még egy kis latint és leérettségizem, aztán egyetemre megyek. Én sokat akarok látni a világból; az élet úgyis rövid.

– Itt, ugye, nem jól érzed magad? Miért jöttél ide?...

– Inkább így, mint rokonoknál, kegyelemből. Rossz, hogy nem mehetek a napra, az utcára, mint tavaly, amíg bejáró voltam, és itt sok minden van, amit nehéz megszokni. De valahogy érzem, hogy itt nem irgalomból vagyok, és meg kell szolgálnom érte. Ez nem rossz érzés.

Nevettem egy kicsit, mert észrevettem, hogy úgy beszélek, mint egy hösnő *a Lányok Lapjából*. De egészen józan, világos délelőtt volt ez. Csak Annuncia nővér – sajátságos – még egyre simogatta a kezem.

– Mondd – és az ő gyors, kanárimadaras fejmozdulatával újra felnézett rám –, mondd, ugye, te mindent olvastál már?

– Sok mindent.

– Szeretnék – én is.

– Az könnyű. Hozatok a tavalyi bejáró társnőimmal.

– Igen, könyveket, sokat. Te válassz, hogy mit!

Bámultam a fölénnyemen. Különös ez; hisz vagy tíz esztendővel idősebb lehetett nálam, és tanárom volt.

Nemsokára elmesélte a történetét.

– A nagynéném – tudod – a meghalt fejedelemasszony volt, árva voltam és négyéves, amikor Svájból idehoztak. Nem is emlékszem másra. Itt mindenki a kedvemben járt, és én nem is tudok egyebet a világról. De a zenében megvan minden, hidd el. Azért ne búsulj! No, aztán szegény néném magához hívatott, amíg beteg volt, és egyre arról beszélt, hogy ne lépjek ki, ha nincs igazi hivatásom. Ő mondta, pedig őt szentnek tisztelik itt, és beszélt róla, hogy ő sokat átélt és gondolkodott, amíg megöregedett. Alig értettem, amit beszélt; tizennégy éves voltam. Amikor meghalt, írt nekem egy ismeretlen férfi, hogy ő a gyámom, és ennyi meg ennyi pénzem van nála. Nem is tudom, mennyi. Az új fejedelemasszony „gyermekem”-nek szólított, és azt mondta, hogy pótolni akarja nekem a nénémet – nem is tudom, hogyan –, egyszer csak benn voltam a novíciusok közt, egyszer csak beöltöztettek.

Megtisztelt a bizalma, és érdekelni kezdett.

– Mióta van, hogy ezeken gondolkodik, nővér?

– Alig egy-két éve, mióta vizsgázni küldtek a zeneakadémiára. Akkor láttam embereket, világiakat, beszéltem velük, csak keveset, alig emlékszem, de azóta sokat gondolok rá. Hogy mennyi mindenféle ember lehet a világon, és hogy a zeneszerzők milyen emberek lehettek. Az életük.

– Az élet, az minden, nővér. Úgy szeretnék mindent látni, megérteni; fogok is, amit csak lehet. Hogy lehet így élni, minden nap egyforma és minden év és minden apáca. Ott künn a világban mennyi csodálatos dolog van. Szeretném, ha több színt lehetne látni, mint azt a rongyos hetet, és még többféle volna a tarkaság. Hátha én valami újat találok. És az ember a legérdekesebb.

– Sokat olvastál, látszik. Szébbnek látod a valóságnál talán. Vagy igazán szép? Lehet! Sohasem éreztem valami olyan különösen, amit „hivatus”-nak mondanak itt, de talán a többi sem, csak magát átmítja. Hisz igaz, Istennek szolgálunk. Nézd, ugye, nem mesélsz ezekről a társnőidnek? No nem, ne haragudj, hisz tudom. Csak eszembe jutott.

Megfogta a két vállam, és hosszan, különösen a szemembe nézett. Aztán lesütötte a szemét, és a kendője rojtját igazgatta.

– Azt akarom mondani, nézd, vidd vissza a könyveidet, és ne adj többet. Zavar engem az olyasmi, késő már és más, egészen más. Mondd, te tudnál szeretni egy férfit?

– Azt hiszem, nagyon fogok. Az lehet a legszebb.

– Ejh!

Intett, elfordult gyorsan, ahogy szokott.

Langyos, tavaszos idők jöttek, bolond, fuvalmas idők, és Annuncia nővér egy délután leszöktetett a kertbe. Mondjam, hogy ő adott dolgot, kottát másolni. Milyen szép volt. A kertész már bontogatta a rózsatöket, a vetemények alá már ástak, és apró, bátortalan dudvák nyurgán és félszegen bújtak ki a földből. Együttes ritmusban lépkedtünk kart karba öltve, és olyan enyhe, olyan megolvadt és fiatal volt az egész világ. Tele voltam tervvel, hittel, akarással, ki-kitört belőlem.

– Hogy mászik az idő! Egy évet tanítani kell. Milyen későre jutok Pestre, mennyi minden történik ott azalatt, és én nem mondhatom el majd, hogy ott voltam, szemtanúja voltam.

A nagy fiatalságomban én akkor még eseménynek hittem minden újságsszenzációt és történelmi pillanatnak minden kormányválságot. Hát még a művészetek, alig láttam odáig képet meg szobrot. Annuncia csendesen, szegett fővel lépdelt mellettem.

– Ne siess úgy! Csalódol, félek.

– Akkor megnyugszom. A csalódás is az Élet, de ha nem próbálnám, örökre nyugtalan volnék.

Hallgatott. A földmunka zaja is elcsendesült már, a kertész sem dolgozott, valahonnét szünyogok jöttek, és nagy rajokban táncoltak a levegőben. Az ó-épületben csöngettek, és egy nyitott ablak felől zümmögő hangfoszlányokban hozta a szél az Ave kar-imáját. „Íme, az úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint!” Ijedten fordultam meg.

– Maradj. Majd kimentelek, az én dolgom.

– De a leányoknak már feltűnt, hogy milyen jó hozzám, soror.

– Hát aztán?...

Egy fához támaszkodott, és mélyen lélegzett. Sápadtnak látszott egy kicsit a nagy, részeg tavaszban, a szemét lehunyta, és zizegett a fején a hósínű, porcelánmerek, groteszk fejdísz, a fátyola pedig nagy, fehér foltban esett a barna fatörzsre. És egy percre újra éreztem azt a különös mélységet, azt a létezőt, aminek a kifejezésére talán csak évezredek múlva születik meg a szó; éreztem valamit abból, amikor két elzárt egyéni lét egy pillanatra átlátszóvá lesz egymásnak. Megfogtam a kezét.

– Nővér, hagyja itt ezt az egészszet, jöjjön ki az életbe. Majd segítek.

Csendesen ingatta a fejét.

– Késő! Ne zavarj, ne, nem értem én azt. Hát tudom én, hogyan kell ott kinn viselkedni és öltözni, és beszélni az emberekkel? Hova mennék? Keressem a külföldi rokonaimat? Mindjárt harmincéves leszek, késő!

A messzeségbe nézett, a nagy kőfal felé, amin ő már nem fog túllépni soha.

– És tudod, a fogadalom. Itt megvetnének, azzal indulnék az életbe. Neked jó, kicsikém, milyen jó neked.

Elcsuklott. Az arcához hajoltam; patakzott a könnye.

Aznap feddést kaptam a felügyelő öreg sorortól a késés miatt, a társnőim pedig mosolyogtak, jelentős hallgatással, néma megértéssel. Bosszantott a dolog. Ejh, mi ez? Az ő nyelvük, az ő külön világnézetük, akik évek óta nevelődtek itt benn, de én az életé vagyok, az értelmes, lehetséges, erős és igaz dolgoké, és titokban egy férfiről álmodozom, aki el fog jönni, erős és szép lesz; meg fog hajolni előttem alázatos könyörgéssel, aztán parancsolni fog nekem. Én nem szenvedhetem ezeket a buta növendéktempókat. Ezt a járványos, klastromi levegőt.

Azontúl elkerültem a nővért az ízlésem ösztönszerű egészségével. Időm sem volt, vizsgák jöttek, apró rettegések, sikerek, szenzációk, s a diplomámban jó kalkulus díszeskedett a zenéből is. Igen, el kellett búcsúznom az én szomorú barátnőmtől.

Útrakészen, kesztyűsen mentem a szobájába. Már ledobtam volt a csúf intézeti uniformis-gúnyát; az én kedves kis utcai ruhámban egyszerre szabadnak, igazinak, visszavedlettnak éreztem magam. Nehéz esztendő volt az önkéntes fogság ez éve, csak azért, hogy megmutassam a rokonoknak... Hát megmutattam; a köteles évemet sem itt az anyaházban, hanem egy nagy, délvidéki város kicsi klastromában kell leszolgálnom. Az már nem fogház. Új élet, levegő. Azt hiszem, egy idegen kisasszony lépett be az alakomban a szegény, zongorás sororhoz. De ő felém sietett, kitárta a karját, aztán fáradtan lebocsátotta megint

– Kicsikém, milyen szép vagy! Milyen más vagy!

Rossz, közömbös, türelmetlen voltam, egykedvű frázisokat daráltam; az utcát akartam látni már, a várost, az életet. És valami álságos röstelkedés nem engedte, hogy igazi istenhozzádot mondjak neki, a lelkem – a lelkének. Ejh! Még ő maga is azt hihetné, hogy ostoba, klastromi járvány. Lázongtam a lehetőség ellen is, meg sem kísértett az a gondolat, hogy minden jogosult, ami van.

Rám nézett Annuncia nővér... Nem tudom, azóta én csak férfiszemben láttam azt a nagy, megrémült szomorúságot, egyszer, mikor kettészakadt egy régi álom, és valaki öt percre el tudta hitetni magával, hogy értékeset, igazit veszít, amikor egy asszonyt veszít. De hát mit veszít bennem ez a gyerekszívű öregedő apáca, hisz még a lázongásai nyelvén, a zenén sem értek. Én voltam-e neki a híd, mely félszeg, bátortalan asszonyálmait az igazi forró „világ”

felé hajtottam, amelyet nem ismerve, rettegve áhított? Vagy ő kapcsolt engem e furcsa, elmúlt századokból ittszakadó embersziget világához, és most érzi, hogy a múltból a jövőbe rohanok el. Vagy csak beteges szenzibilitás, idegbaj; igyekeztem józanul magyarázni, már akkor sokat olvastam, de még nem mindent. Egy percre eszembe jutott az a téli alkonyat a zongoránál, mikor megvérezte a kezem.

Mikor a búcsúszó elhangzott, még mindig fogta a kezem a soror. Aztán átölelt, gyors, rebbenő asszonyi mozdulattal, és megcsókolta a szájával a szájam. Soha nem csókolt meg engem úgy senki azóta sem, forrón, lélekvesztetten, igazian. De hát miért?

– Ostobaság, ostobaság – mormogtam lemenet a lépcsőn. Szégyelltem valamit vagy bosszantott, hogy nem értem, vagy féltem a megértéstől. Csakugyan volnának-e sajátos beidegzések, színek a violán túl, amikre a szót majd csak évezredek múlva egy késő unokánk fogja megtalálni?

1906

Utak

A szőke tanár, az operációiról országos híré műtőorvos, mosolyogva lépett be a világos, aggodalmasan tiszta kórházi szobába. Két másik doktor is jött vele, az egyik karját nyújtotta a szorongó, halovány kis öregleánynak, mindegyik igyekezett vidám udvariasságot mutatni, a friss délelőtti napfény pedig közömbösen szökkent át a porcelános padlóról a fehér gumitapétákra.

– Ha megengedi, egy kis próbaaltatást csinálunk – mindössze két percig tart –, látni akarjuk, jól bírja-e a narkózt nagyságod. Kegyeskedjék átsétálni.

Az egyik doktor, hatvan év körülinek látszó, kissé mesterkélten elegáns és fiatalosan könnyed, pápaszemes ember mondta ezt, gyorsan, különös, édeskés torokhangon. A kék szemű professzor bólintott, és siettető mozdulattal nyitott ajtót, a beteg pedig a megriadt állapot leírhatatlan pillantásával nézett vissza a másik leányra. Tudta, hogy ma már operálni fogják.

A másik nem látszott többnek húsz esztendősnél: az ablakfához támaszkodva állt, és biztató mosollyal intett vissza. Mikor pedig az ajtó bezárult, csendesen odaszólt az apácának:

– Úgy érzem, hogy nem fogom látni többé!

Egy darabig várt még, aztán gyorsan kiment utánuk a folyosóra. Odakinn már akkor néma volt minden; a léptek elhangzottak, és bezárult a kis műtőterem ajtaja is, a kerek, üvegtetős szobáé, ahol csillogó gyilkos fémszerszámok pihentek kegyetlen némaságban az áttetsző szekrényfalak mögött. A leány az ajtóhoz ment, és gyerekes ösztönrel, odasimulva tapasztotta a kulcslyukra fülét, a szíve pedig bolondosan verni kezdett; nemsokára aztán hallotta a nyújtott, dünyögő számlálást; tizennyolc... tizenkilenc... húsz...

És akkor egyszerre kinyílt a szőnyegajtó, és a szapora szavú öreg doktor lépett ki lilás árnyékú szemével és furcsa, széles mosolyával. Hirtelen karon fogta a leányt, mintha különös örömmel tenné.

– Hah, nagysádkám! Ezt nem szabad. Így felizgatni magát!... Jöjjön csak... de milyen halavány! Nővér, egy pohár vizet!

– Nem teszem többé – szégyenkezett a leány, mikor már a betegszobában voltak. – Most már szépen itt maradok, amíg vége lesz.

– Nem addig van! Le fog ülni ide a karosszékre, és meg se mozdul, én pedig őrizni fogom.

– Isten ments! A doktor úrra szükség van odabenn; inkább csukja rám az ajtót.

Engedelmesen leült, a férfi pedig széket hozott, és mosolyogva telepedett melléje.

– Nézze – hogy bevalljam –, nekem éppenséggel semmi dolgom nincs ott, csak láb alatt vagyok. Nem tartozom én a kórházhoz, nem is kuruzsolok már évek óta, de itt megtűnnek, ha bebotlom, mert az enyém a legtöbb részvény... Igaz! Tudja a nevemet?

A leány összekulcsolta a kezét, és különös szuggesztió hatása alatt igyekezett ráfigyelni.

– Nem én.

– Gondoltam; pedig az előbb futtában már bemutatkoztam. Na – de én se néztem meg akkor jól magát. Hát Krammer Dénes a nevem. Dani bácsi. Ezelőtt harminc esztendővel kolera-biztos voltam, és elvetődtem Kaplancára Nesztikéékhez. A néni akkor valami megyebálra készült. Furcsa kis jószág volt, fehér, törékeny, merev liliomszár – mintha Botticelli pingálta volna, azt hiszem, beleszerettem egy kicsit. Hetekig nagyon szívesen láttak ott, és nem

engedtek elszámolni – innét az ismeretség. Ő most visszaemlékezett rám, és felkeresett levelével, hogy tanárt meg szanatóriumot ajánljak – és én ma segítetttem neki felmászni a boncoló asztalra. Szent Kleofás! Furcsa, ugye?

Gyorsan, látható buzgalommal beszélt, mintha minden igyekezete az volna, hogy elszórakoztassa a leányt, aki sokszor idegesen tekingetett az ajtó felé.

– Rokona maga Ernesztine néninek?

– Egy kicsit. A mostohaapám, aki gyámom is, fivére neki. De a többi rokonomat alig ismerem.

– Nagyon szeretheti a kis öreget, ugye – hogy úgy aggódik érte?

– Idáig nem szerettem túlságosan – mondta a leány, és őszintén felnézett rá. – De ez a dolog igazán rettenetes – ez a kórházi levegő –, és úgy félt szegényke.

Az orvos figyelmesen, csaknem meleg érdeklődéssel nézte a leányt, és közben sokszor kapkodva igazított a szemüvegén.

– Ideges maga?

A leány elmosolyodott, és most már csakugyan egészen nyugodtnak akart látszani. Sikerült is.

– Máskor nem – felelt –, de most éppen az utolsó vizsgámról jöttem ide, fáradt lehettem, és már harmadnapja itt vagyok a nénivel; szegény, azóta egyre hozzám könyörög, hogy ugye, életben marad? Éjjel is, ha felrezzent, ezt kérdezte. Már úgy éreztem, mintha én volnék operáció előtt.

– Beteges áthelyezés.

– Aztán sok minden zavaros ügyem van most magamnak is – nem csoda, ha kijövök a sodromból, pedig máskor nem szoktam affektálni.

Az apáca egy pohár vizet hozott a tálcán, azután kiment.

– Várjon csak – mondta Krammer doktor, és újra a szemüvegéhez kapott. – Most már gondolom, hogy kicsoda maga. Az a tanárkisasszony, ugye? Neszti néni már emlegette.

– Péter Mariskának hívnak.

– Tudom. Maga az, aki állást szeretne kapni, ugye?

– Állást akarok, igen.

– Akar. Szép! A néninek már meg is ígértem, hogy pártfogolni fogom.

– Hogyhogy? – kérdezte gyorsan a leány, és egy kissé elpirult.

– Tudja – kezdte a férfi könnyed bizalmassággal –, az úgy van, hogy én itt az emeletes házaimból élek. Na! A feleségemnek volt egy, amikor elvettem, abból csináltam még kettőt. Nem nehéz – akkoriban éppen nem volt nehéz. – Szóval – várostatya vagyok. Azok az állások minálunk meglehetősen úri állapotok, de persze, rengeteg sok a folyamodó.

– Köszönöm a jóindulatát, doktor úr – mondta a leány félig zavartan, mert már szégyenkezve érezte, hogy mostantól szívesebb lesz a furcsa, árnyékos szemű öreg úrhoz.

– Még mindig reszket! – mosolygott, és megérintette a kezét. – Gyerek! Ez a műtét egészen biztosan sikerülni fog; ennek a szőke Góliátnak minden sikerül. Most fél tíz. Tizenegyre készen lesznek. Pár év múlva persze megint kiújul az egész: az már így van, a mai emberek kilencven percentje nem kerül el az operációt, azért kell igyekezni élni addig, amíg lehet. Igaz, Nesztike mesélte, hogy szeretné magát levinni a pusztájára, úgy végképpen.

– Komoly dolog ez?... Nekem kezdett róla beszélni, de elhallgattattam, hogy majd aztán, ha felgyógyult. Azt mondta, annak rendje szerint örökre fogad és...

– És ráhagyja vagyonát. Jó része bizony elsiklott már, a gyámapa nem volt szerencsés gazda, de Csenge még mindig szép darab, és úgy mondják, tehermentes. Magának pedig nincs vagyona, úgy tudom.

– Eszembe sem volt, hogy komolyan vegyem ezt az ajánlatot – mondta a leány kicsit hűvösebben. – Nem azért tanultam idáig. Éppen csak jólesett a kis öregtől, hogy vonzódik hozzám, és szívesen látna maga mellett. Nem sokan szerettek idáig, kivált a rokonaim, és Ernesztine tánt igazán olyan szomorúan kedves, gyermekszívű teremtés.

– Aki meg van győződve róla, hogy nagy jót cselekszik magával, holott csak öneki van szüksége egy erőteljes, fiatal életre, hogy közelében tartsa a pusztai magányában. De hát igazán egyedül áll maga, Mariska?

– Távol legyen tőlem holmi hamupipőkés szomorúság! – mondta a leány most már nevetve, hogy elhárítsa a csöppet szentimentális hangot. – A szüleimet nem is ismertem.

– És sohasem volt kolostori iskolában, ugye?

– Csakugyan nem. Világi intézetben neveltek.

– Mindjárt gondoltam. Ott sokat tornászott, és hancúrozott a többiekkel, azért néz most ilyen nyugodt és tiszta szemmel, fiatalos merészséggel a világba. Az apácák neveltjeiben mindig van valami beteges túláradás, vágyódni vágnak, és szenvedés hiányában szenvednek. Keresik a titokzatost, a forró odaadást vagy szenvedélyes feláldozást.

A leány komolyan igyekezett belekényszeríteni magát a társalgásba.

– Ne mondja. Én most ismerkedtem meg életemben először apácával. Ez a kis fiatal, aki most kiment, nagyon kedves és okos teremtés.

– Már bizalmaskodnak? Ó, asszonyok!

– Az éjszaka behozott egy hímzörámát, és éjfélig itt tértett. Azt mondta, hogy nem bánám meg, ha szerzetesnő lennék.

– Mondom!

– Hagyja, egészen értelmesen beszélt, csöppet sem fanatikus túlzással. Azt mondta, hogy a földön nincs megnyugvás és állandóság sehol. Hogy az élet nagy zűrzavar, mert az ember sok mindenféle dologba kezd, és még ha sikerül is valamelyik, eszébe jut, hogy egészen mást kellett volna akarnia. Az ember megbánja a szavait, mert hiábavalók, és a tetteit, mert hát érdemes-e azért élni, hogy az ember holnap is éljen? Pedig a legtöbben szegények vagyunk földi jókban. Azt is mondta, hogy az ember így is, úgy is engedelmeskedik, ha másnak nem, a szokásoknak, amelyekben felnőtt. Ha az ember szerez valamit, bútora, ruhái, könyvei vannak, akkor le van kapcsolva hozzájuk, rabja a tárgyoknak, elzárt helyet keres a számukra, és oda bebörtönzi a gondolatait is. A szerzetes igazán szabad, mert semmije sincs.

– Hát a szerelemről nem beszéltek éjfél előtt?

Mariska elgondolkozva, komolyan nézett vissza.

– Hogyne. Azt mondta, hogy a földi egyesülés csömörletes és szomorú, hogy ő már sok beteg mellett virrasztott, akik jajgatva átkozták a testüket. A szív ragaszkodása pedig álság, mert csak az egészen kicsiny gyermekeket lehet büntetlenül szeretni meg az Istent, mert annak a neve mindig egyet jelent, és mindig az, aki volt – ésszel felérhetetlen. – A végén megesküdött nekem Erita nővér, hogy ő boldog.

Az orvos mosolyogva csóválta a fejét, és lerázta a szivar hamuját.

– De mennyit csárálok én itt magának, doktor úr – nevetett a leány. – Még belép franciskánusnak. Tudja mit? Ne udvariaskodjék itt velem – érzem, hogy visszatartom valami dolgától, amikor lefoglalom. Hisz én már egészen nyugodt vagyok.

– Köszönöm. Nagyon őszinte, de nem megyek; meg akarom várni a műtét végét, és igazán, nagyon jó nekem hallgatni, ha maga beszél. Mondjon valamit: valamit önmagáról, az eddigi elveiről. Milyen az élet az olyan nagy leányinternátusokban, ahol idáig volt? A pajtásnőiről meséljen!

– Nem valami szeretetre méltók többnyire – beszélte készséggel a leány. – Vagy üres és hiú bábok, vagy a hisztériáig túlfinomodott idegemberek. Legtöbbször kerültem őket – sokat voltam egyedül, és az igazán jó volt. Néha reggelig is fennmaradtam a laboratóriumban – a kis vegyészlámpán teát főztem, és vastag fadarabokat dobáltam a tűzbe. Akkor olyan teljes beidegzéssel tudtam dolgozni – az éjszakai csendben –, szinte éreztem, hogy bizseregnek, nőnek, terjednek az agysejtjeim, szinte már átfogtam mindent egy gondolatban – ezek olyan fiatal éjszakák voltak. Kár, hogy már vége, most jön a verejtékszagú kenyér, ki kell mennem a világba, és nincs protekcióm – szóval most nyikorog az élet kereke. Nevet rajtam?

– Dehogy. Egyébre gondoltam. Hát a fiúkollégákkal hogy volt, Mariska? Az egyetemen – az érdekes élet lehet.

– Kevésbé, mint hinné – folytatta a leány a bizalmaskodást. – Tudja, mindennap érintkeztünk a fiúkkal, azért nincs meg köztünk az az ibolyaszínű köd, mint a társaságban. Ők meglehetősen ünnepietlenül mutatkoznak a vastag, diákos tréfáikkal, néha szenvelgésükkel, néha az ostobaságukkal is. Egy csoportot azért eléggé szerettem köztük – félíg-meddig közjük is tartoztam, a – szocialista diákokat.

– Ahá! Az „üldözöttek”.

– Nézze, ezek derék fiúk. Persze, túlzók egy kicsit, de lelkesek, komolyak, jól lehet velük vitatkozni, és olyan örömmel tesznek apró bajtársi szívességeket. Persze, nem értek velük mindenben egyet.

– Gondolom. Az asszony nép az elvei mellett érzésben azért mindig arisztokrata marad egy kicsit.

– Az is. Aztán meg ők pózolnak valamicskét. Örökösen fel vannak fegyverkezve az elveikkel; valami furcsa pátoz súlyával, olyan forradalmi, átalakító jelentőséggel csináltak mindent – aszfaltbetyárokat pofoztak, vadházasságokat protezsáltak, utcaseprők kezét szorongatták. Az elveik és a gyakorlati lehetőség közé mindig befért volna három cigányleány; de kedvesek, fiatalosak voltak. Persze, sokat bosszantottam őket.

– Egyikük sem szeretett bele magába?

– Furcsán csinálták ők. Miután először „elv”-ben elhatározták, hogy a jövő férfia a jövő asszonyának az eszébe lesz szerelmes, és kimondták szintúgy „elv”-ben, hogy én igazán nagyon csúnya vagyok; – hát valami bolondos önszuggesztióval vagy heten-nyolcan állandó kultuszt üzték belőlem. De csak egy volt köztük, aki valóban szépnek látott.

– No – és?

A leány elkomolyodott.

– Alighanem az lesz a vége, hogy a felesége leszek.

– A házasság készülő reformja szellemében?

– No nem! Mondom, hogy ők csak eszmei harcosok. Anyakönyvvezetőhöz fog kísérni, sőt paphoz is – annak rendje szerint –, bár kijelenti, hogy csak az én meg a rokonok kedvéért. A cselédünket sem fogjuk magunkkal egy asztalhoz ültetni, ha ugyan lesz cselédünk.

– Hát miből akarnak élni?

– Ő a Bogdán – Vaziliu Bogdán a neve, erdélyi fiú –, segédszerkesztője a pártlapnak, a M u n k á -nak. És ha én is Pesten kaphatnék állást...

– No lám! Eszerint idáig már három csinos kis lehetőségéről tudok az életnek; lehet jómódú falusi földeskisasszony, szelíd apáca és formás fővárosi menyecske. Valóban keresztúton áll. A kosztümök közül a legutolsó illik legjobban magához, az asszonyos viselet – jobban a fodros kötőnél. Érdekesnek kell lennie, nem bájosnak – hatásosnak és nem takarosnak.

Megint valami különös, édeskés árnyalat volt a hangjában, és míg konok buzgalommal nyomkodta a leégett szivar csutkáját az ablakpárkányhoz – a szemüvege fölött kicsit gúnyosan mosolygott. Mintha egyre kérdezne, kutatna, akarna valamit. Ettől a pillantástól nem szabadulhatott a leány; félig érdekelte, félig feszélyezte – és sehogy sem tudta eltalálni, hogy a sohasem látott ibolyaszínű fénycsillám a doktor szeméből ered-e egyenesen, vagy csak az üveg okozza. És úgy hatott rá ez a fiatalos észjárású, arisztokratikus ízlésű öreg, aki az ember komoly érdeklődésével és a férfi kíváncsiságával faggatta őt ebben a különös órában; – mint némely émelyítő és kesernyés orvosságok, melyeket üde és zamatos gyümölcsök szörpjébe rejtenek. Most hirtelen újra odafordult a leányhoz.

– Eszerint mindenáron itt akar állást a fővárosban. Hol próbálkozott már idáig?

– Jártam a minisztériumban.

– Állami középiskola nagyon kevés van Pesten, és szocialista vőlegény rossz ajánlat, azt ne említse! Van valami előkelő embere?

Mariska a fejét rázta.

– Mindössze egy titkár ismerősöm van odabenn. A megyénkből való, hajdan mint szegény diák, instruktora volt a nagybátyámnak, és úgy mondja, a boldogult nagyanyám volt az első szerelme; – ő akkor megyszép híres özvegyasszony volt és túl a negyvenen. A nagybátyáim azóta meghaltak, vagy elzüllöttek, ez a fiú pedig gyönyörűen indul fölfelé. Már előadták néhány darabját – a számárlétrán is felvisz az út a tanácsossáig legalábbis, a miniszternek pedig négy eladó leánya van és szegények. Hát eléggé kedves ember ott az én emberem. Ha a kegyelmes, az államtitkár meg az osztálytanácsos nyaralni megy, akkor a személyi ügyeket rábízzák, és talán lehet valamit csinálni, valakit szabadságotni vagy iskolát párhuzamosítani.

– Aligha fog sikerülni. Inkább kerítsen valami asszonyt magának, valami mágnásasszonyt, az ér a legtöbbet. A polgárminiszternek hízeleg, ha egy kékvérű hölgy valamit kér tőle, a másiknak is hízeleg, ha valamit keresztülvihet. Én felajánlottam a pártfogásomat a városnál – de abban talán nem fog bízni, eléggé. Hát csak próbálgasson.

– Ó – hiszen én nagyon, nagyon hálás vagyok!

A férfi újra ránézett a leányra, most már kissé gonoszul és csaknem sértően, éhes szemmel, úgyhogy az egyszerre elvörösödött, és kényelmetlenül fordította el a fejét a betegszoba hűs fehérségei felé. Bántani kezdte a gondolat, hogy ő most haszonvágyból tűri e sajátságos pillantásokat, és a természetes szűziessége fellázadt az erőltetett elfogulatlanság mögött – de azért mégis és mindenekfelett kíváncsi volt a folytatásra. Ehhez az emberhez hasonlóan még senki sem foglalkozott vele, ilyen gúnyosan jóakaró fölénnel és némi hódolattal.

Egy apáca jött be, ablakot nyitott, hogy a dohányfüstöt kiszellőztesse. Az orvos eldobta a kiégett szivarját.

– Ezt nem lett volna itt szabad. No, még fél óra van hátra, még kiszáll a füst.

Felkönyökölt, és valami bohém közvetlenséggel gyorsan egyébről kezdett beszélni. – Még meg sem kérdeztem, Mariska – mondja –, szereti maga azt a Vaziliust? Azt az újságíró, akinek a menyasszonya?

A leány hátradőlt a karszékekben. – Még nem tudom, mi az, amit szerelemnek hívnak. Furcsa, ugye, hogy ez késik nálam? Próbáltam már forszírozni is – nem megy.

– Az intellektuális fejlődése nagyon is gyors és határozott lehetett, az elnyomta a többit. Az alsó ajka valóban keskeny. De hát, ha szerelem nélkül megy férjhez – nem gondolja, hogy ez erkölcstelen?

A leány kissé zavart lett.

– Felteheti rólam, hogy ezt megmondtam neki. Igaz, hogy ő most se lát, se hall – de azt hiszem, hogy nem sodrom veszedelembe. A vérmérsékletem elég garancia, hogy megmaradok az élet korláta között. Bogdán a legjobb ember.

– Lám-lám! Korlátokat emleget egy szocialista író leendő felesége. Nézze, hát maga valóban szentnek tartja a megszokás törvényszerűségét, az élet mostani rendjét, szóval, a megrögzített morált?

– Betéve tudok minden elméletet ellene – mondta a leány védekező pillantással –, de valójában semmi sem készítet engem a kitámadásra. Ez a csata idegen tőlem, nincs semmi közöm hozzá.

– Maga tetszik nekem – mondta hirtelen a férfi, és most valóban könnyed akart lenni. – Sajnálom a rokonszenves szép arcát, okos szemeit, tiszta homlokát, üde formáit – hogy a tanításban kell elkopnia. A szeme majd fénytelen lesz, a haja csapzott és poros, fakó, mert nem ér rá gondozni – hogy elkopik a hangja, rekedt, zörgő lesz és a járása dobálódzó, súlyos, mert sokszor kell majd sietnie.

Elhallgatott – gondolkozni látszott az összefüggésen azzal, amit még mondani akart.

A leány szó nélkül várta.

– De hát így kívánja ezt a kopott, ósdi törvények rendje. Pedig minden ember egy külön világ – külön jogokkal, törvénnyel, külön erkölcsi kódexszel, és mindenki csak a maga belátásának felelős. A morált mérték után kellene szabni, helyett buta kényszerzubzony.

– Ej, ha!

– Miben állana például az asszonyi becsület? Ne csábítsd el a más férfiát – ne kacérkodj pusztá hiúságból, és ne dicsekedj a kosarakkal, amelyeket adtál. Ennyi az egész. A többi lázító erőszak.

– Mindezeket már mondta valaki.

– Tudom, de mégis igaz.

– És a férfiak?

– Mi, a látszólagos egynejtűségünkkel, csúnya falánkságunkkal, túlzott hajszáinkkal – ordas gazemberek, mocskos kutyák vagyunk. De higgye el, mindegyik ilyen gazember képes üdén, naivan, szelíd és tiszta faunmosollyal simulni hozzá a föld puha fűvéhez – mert a földön arany szín porzó hull a virágbibéről, és feszült izmokkal hajszolják, teperik egymást a gyönyörű vadak.

– Valóban költői – csúfolódott a leány, és a földre nézett. – De ha csak ez van a korlátok mögött, magtermelő bibék és a nekivadult állatok – akkor inkább csak hagyják meg a spanyolfalaikat.

– Ne felejtse el, hogy a virágoknak színes, jószagú leveleik vannak, s a szarvasbikának gyönyörű, koronás ágboga, pedig ez nagyon terhére van, mikor csak éppen ünöt keres. Vannak furcsa dolgok, éppen a szerelem körül. Az ember például szeretné telepazarolni a gondolatai asszonyát minden földi jóval, emberileg tökéletesnek látni – az ember szenvedni vágya érte, és hűségese akarna lenni hozzá.

– Az ember állat ugyan, de sima testű, egyenes járású, tagolt beszédű, és – magasztosan szeretkező állat.

– És a korlátok – lássa – ezt ölik meg az emberben. Ha köteles vagyok valakit anyagilag ellátni, ha a hűség parancs, mely kijátszható, ha tudom, hogy őt is a kényszer fűzi hozzám, mert ő a parancsot nehezebben játszhatja ki – ejh!

– A házasság ellen semmi sem bizonyít – szólt közbe a leány merészen –, mert még nem próbáltuk meg a világot szabad szerelemmel. És ha már úgylátja, meg kell várnunk a halálát.

– Maga csakugyan ráér, gyermekem, de én már öreg vagyok. Úgy, nevéssen! Milyen szépen tud nevetni. Ha tudná, mennyi minden rejtőzik felébresztetlenül egy ilyen öreg kujon lelkében. Odalenn délen láttam egyszer egy ráncos héjú, sötét gránát gyümölcsöt, de amikor széttörtem, belül piros volt, fehér magú, mint egy eleven, kacagó száj – és csurrant a vére.

Kissé közelebb hajolt.

Csodálatos arca volt, nyalábosan elhúzódozó, mozgékony izmokkal, amelyek közt mélyek voltak a barázdák, hamis fogsorával, gyanúsán sötét bajuszával, gyér hajával és mélységes, szép szemeivel.

Odakinn zaj hallatszott.

– Jaj, talán már hozzák is szegény nénit – mondta a leány felriadva.

– Igen, most mennek a szolgák a hordozó ágyért. Tehát sikerült.

– Röstelltem, hogy elrabortam itt az idejét.

– A házamban úgylátja nagy felfordulás van – magyarázta az orvos, és megzavarva, kelletlenül állt fel. – A feleségem meg a leányaim csomagolnak, holnap reggel indulnak Abbáziába. De ezt leszámítva, elhiheti, hogy én nagyon kellemesen éreztem magam a közelében. Szokatlanul kellemesen.

A leány megbólintotta a fejét, és ő is felállt. A férfi akkor kezet nyújtott neki.

– Lehet, hogy bolondokat is beszéltem, én megrögzött vén dilettánsa minden szépségnek. Nem kell azért haragot tartania. De hogyha szüksége lesz rám, és elfogadja a szolgáltatomat, juttassa hozzám az írásait. A lakásom címét megtudhatja itt a portásnál, és – például holnap délután otthon leszek, megbeszélhetnök a dolgokat.

Mariska már nem felelhetett. Az ajtó feltárult, és két fehér zubbonyos szolga hozta széles bőrsaroglyán a beteget. Az arca ólomszínű volt, és a feje oldalt kinyúlt, mint valami tetemé – a dereka szarvasbőrrel átszorítva, nagy biztosító tűkkel megtűzdelve. Egyszerre sürgés-forgás támadt.

A tudós professzor Mariskához ment, és biztosította a jó sikerről, egy apáca a beteg fölé hajolt vakítóan fehér fejdíszével, és éterbe mártott kendővel törülte a beteg arcát. Azután csakhamar

megtelt a szoba érdeklődőkkel. Asszonyok, ismerősök jöttek, a Neszti néni távoli rokonai, vidékről felkerültek, akik a hangos beszédet és provinciális otthonosságot még nem szokták le; nekidőltek az ágynak és fontoskodtak, szörnyülködtek – míg az ébredező leány halkan, még mindig kábultan dünnögte

– Ne mozgassák!

Mariska tovább terelte őket az ágy közeléből. Egy darabig suttoztak még, aztán lassanként oszladozni kezdtek. A tanár utasításokat hagyott. Krammer Dénes elbúcsúzott, és a betegszobára ráborult a csendesség. Mariska egyedül maradt a betegével. Az halkan felnyöszörgött néha, mert egyre gyűrődöttnek érezte a lepedőit, és lenn az utcán kavicsbordó munkások zörögtek élesen, bántóan; később elszunnyadt – néha lábujjhegyen jött be egy apáca –, és halkan, észrevétlenül elmúlt a nappal.

Az éjszaka is, óvatos, szelíd zümmögéssel, elkezdődött a kórházban. Egy távoli teremből még beszéd hallatszik, és átütődnek a hangok néha, mint a falhoz csapódó esti pillangó szárnya zizzenése. Valahol kulcsok zörögnek, lépések halnak el, majd a közelben egyenletesen koppanó, picike neszszel hangzik a vízcseppek esése, mert ideát a laboratóriumban nincs jól elzárva a csap. És álomszerűen, elmosódva, zümmögő, halk melódiává simulva szólal meg odalenn a földszinti kápolnában az apácák imádságos kara.

– A mélységből kiáltok fel hozzád, uram, uram – hallgasd meg az én szómat!

A leány az ablaknál állt, és a zsongó csendességbe belekábulva, lehajtott fővel szívta be a júniusi est levegőjét. Odalenn a kórházkert fehér útjain, a líceumkerítésen túl sejteni lehetett a kavargó, nyüzsgő, élő óriási várostestet, amely most kezd az éjszakában titokzatosan feltámadni. Valami léha, kósza szél fűillatot hozott, ki tudja, honnét és Péter Mariska olyan csodálatos, élni sürgető, titkokat ígérő nyugtalanságot érzett, mint eddig soha. Mintha ismeretlen vágyakat, ismeretlen veszedelmeket sejtett volna meg – mintha mézédés virágillat csapott volna kacagva az elméletek dohos redői közé. A különös öregemberre gondolt, aki ma föléje hajolt, és műértő gonddal részletezte, boncolgatta a lényét, nőisége árnyalatait, aztán mikor megbecsülte, ingyenkedő vággyal nyújtotta ki feléje a kezét. És eszébe jutott a másik, a borzas, izzó szemű, fiatal férfi, aki olyan csodálatosan, forrón, osztatlanul és szívósan szerette őt, és ezt a szerelmet egész életre elégnék hitte. Hirtelen maga előtt látta sötét, nagy szemeit, összeszorított, ifjú, piros száját, és azt gondolta: „Milyen egyszerű a szerelem!” – Ebben a percben érezte, hogy az ő lelkébe mindig a szavak színes selyemfonalán fognak bejutni a vágyak, ingerek, nyugtalanságok – hogy tiszta asszonyi valója csak a fantáziája útján közelíthető meg. Majd a helyzetére gondolt, az élete útjaira, amelyek talányosan ágaznak szét előtte, és új szereplőket látott feltűnni a közelben. Hirtelen becsapta az ablakot.

– Írnom kell Bogdának. Írni fogok neki, ez jó lesz – mert most olyan zavaros minden –, még valami bolondot találok elkövetni.

1906

A kisasszony

Az ablak alatt gyöngéd, zöldesszőke barkái pelyhedztek két szelíd, fiatal fűzfának; az iskolaudvarban tavaszi csirkék petyegtek, botorkáltak a kotlós nyomába; kinn pedig, a pitvarban húsvéti kalácshoz tört diót az öreg cselédasszony.

Az iskolateremben, magas pódiumszéken, összehúzta a vörös berlinkendőjét a kisasszony. Friss tavaszi szél lehelt be az ablakon, és átkergette, meghajszolta a sok összegyűlt emberpárát, apró, alig tisztálkodó gyerektetek sok, erős gőzét, ami nehezen, fojtón ült meg a padok fölé hajolt gömbölyű fejek fölött. A gyereknép itt-ott felneszelt, sunyin fészkelődött, íróvesszők zörrentek a rámás palatáblákon, némelyik apró himpellér minden igaz ok nélkül megrángatta az előtte ülő leány szorosra font, lenszínű varkocsát, és halk vihogás nyugtalankodott a hátulsó sorokban. Tavaszidő volt, késő délután – és utolsó iskolanap a nagyhét szünetje előtt.

A kisasszony összefogta az álla alatt az olcsó pamutkendőt, rákönyökölt az asztalra, és a finom, uras kezére hajtotta szép, friss leányarcát. Már könyv nélkül tudta a „Nemzeti Olvasókönyv” minden erkölcsi elbeszélését, és míg röviden, kemény gépiességgel javított az olvasáshibákon, a tekintete álmosan kalandozott az apró, barna zsindelytetők fölött a felleget, áprilisi égen meg a zsempén gyepesedő falusi udvarokon. A kis sárga csirkéket is nézte, hogy pipeskednek ott kinn, hogy csiripolnak a vályús kút körül.

– Az állítmányt keresd a mondatban!

Fordított egy lapot a könyvben, azután bólintott, mert odakinn a kútnál valaki nagy becsület-tudással és mégis ügyesen, katonásan emelte meg a kalapját. Az Antalék legényfia még mindig a kutat húzta. Már jó ideje!

A kisasszony újból megnézte az óráját; – már ő is alig várta a végét. „A nap megérleli a vetések aranyos kalászát” – olvasták a kisfiúk valami zengő, hipnotizálóan álmos énekléssel, és meg kellett keresniök a jelzőt – Isten tudja, hányadik birtokosjelzőt, amíg a kisasszony egy gondolatrebbenéssel mintha látta volna a kalászos, messze földeket egy nyári dél forró ragyogásában. Ő maga is még nemrég került ki a képzőiskolából, még nem felejtett el végképp gondolkodni, és néha homályos lelkiismereti aggályai voltak a jelzők és állítmányok miatt. A vizsgái előtt merész és gyönyörű újításokról álmodott – és még mindig a jó Comenius nyomán tapossa a tízféle beszédrészt –, még mindig lefoglalta az idejét, az álmait a saját, elfojtott és most rohamosan feltörekvő ifjúsága.

– A könyv-be néz-ni! Milyen mondat ez alakjára nézve?

Az álmok – igen! A tavalyi évben is már itt ült a rozoga, falusi katedrában; egyedül volt, tizenennyolc éves volt, és a gondolataiban is érintetlen; – el kellett következnie annak, ami elkövetkezett. De most nem kell mindig a tavalyi évre gondolni! Az órára kell nézni; – még mindig csak háromnegyed! És – lám – ott kinn a kútnál az a parasztlegény még most is a vödörrel babrál, és egyre ide néz.

A kisasszony megint a könyvre hajolt, és bedugta állát is a kendőbe, mert elmosolyodott azon, ami eszébe jutott. – Az most ősszel volt. Igen! Az iskolakertben akkor a szilva érett, jó sok berbencés szilva, és ő nem volt olyan okos, mint az elődje, hogy a fán eladja a városi kofáknak. Volt is eszébe akkor az ilyen! Egy este aztán beköszönt a pitvarba az öreg Antalné fia a szomszédból – katonaviselt módra, bátran, szinte gavallérosan, ahogy a tiszt uraktól elleshette – és mégis valahogy nagyon alázatosan.

– Kérem szépen, tekintetes kisasszony, lopják az iskola szilváját!

– Honnan tudja, János?

– A miénket őrzöttem az éjszaka, de a tolvaj itt járt a kisasszony részébe. A lábában egészen – a nevendékfákat rázta; – nem tudom, nem-é a tavalyi mezőőr fia lehetett. Rákiáltottam kétszer – még azt felelte, hogy: „Ne bánd, te, nem a tiedet rázom – a falué ez úgyis!” De rá is káromkodtam úgy, követem, tán most is szalad.

A leány csak akkor fordult meg a tűzhelytől, ahol az ebédre való csokoládéját főzte.

– Hát nagyon szépen köszönöm magának, János – mondta szívesen. – Egy pohár pálinkát meginna-e?

– Nem – köszönöm szépen –, nem élek avval.

A lakószobából egy tálka finom szivart hozott ki – tartott akkoriban mindig –, és mosolyogva nyújtotta a szabódó legény felé.

– Megharagszom ám, ha rá nem gyújt!

– Hát elfogadom, kisasszony, de nem szívom el, nem nekem való az ilyen. Hanem elteszem emlékébe.

A kisasszony érdeklődve nézett végig rajta. Persze! Ez már a finom, városi cselédnép közt tanulta az ilyes allűröket. Nagyszerű!

– Elteszem, de nem mutatom meg senkinek, ha kettéhasítanak sem. A gyümölcsöt pedig csak rám kell bízni, megőrzöm ezentúl is, még a tulajdon apámtól is; mert senkit sem szeretek én úgy, mint a kisasszonyt.

Ránézett hirtelen vakmerőséggel, és a leány akkor átpirult egy kicsit, éppúgy, mint most, mikor az alany és állítmány közötti perc unalmán átsurran ennek az epizódnak az emléke. Az még ősszel volt. Akkor, másnap mosolyogva ment végig valakivel a szilvafák alatt, leszakított egyet, és pajkos kérkedéssel kacagta el:

– Úgy bizony! Vetélytársa van a szomszédban! Tegnap mondták életemben a harmadik szerelmi vallomást. Az elsőt az unokafivérem egy vakáción...

Már ez is tavaly volt – ősszel –, és azóta lám, ki is tavaszodott – valaki elment innét még adventkor –, és ő csak most veszi észre megint a régi, pörge kalapos imádóját. Egy hosszú tél volt azóta – hogy rá sem gondolt! Bizony, a télen alig jött ki a szobájából a kisasszony – néha betegeskedett –, meg úgy megülte a lelkét az első, fiatal lángolás első gyászos édessége, csak várta meg írta a hosszú leveleket, amiket gyanakodva forgatott meg a kezében a postamester. És lám, most ki fog tavaszodni, virágba borulnak megint a szilvafák, és itt van, lám, Antal János is még. Nem házasodott meg a farsangon. Minden a régi lesz megint – csak azok a levelek ritkultak meg mostanában, és valami hír hallatszott egy vidéki városból egy szép szolgabírónéról. – Ha igaz!

Hirtelen felvetette a fejét, mert a gyerek végére jutott az aratásról szóló olvasmánynak, és várta, hogy kezdje-é a másikat. De akkor már ott cammogott a pici óramutató a négyes számnál – végre –, imádkozni, sorba állni – és szétkergethette őket.

A pitvarajtóban már akkor ott várakozott a szomszéd.

– Anyámasszony izente a kisasszonynak – kezdte valami majdnem kedves elfogultsággal –, azt izente – mert kérdezni tetszett a kisasszonynak, hogy mikor lehet gyónni –, hát hogy máma már lehet – itt van a tavalyi káplán urunk is segítségre – édesanyám is megyen.

– Köszönöm, gazda! – mondta a leány egészen halkán, aztán, mintha megharagudott volna, hirtelen bement a szobájába, és betette az ajtót. De hisz érezte, hogy egyszerre felszökkent minden bolond, fiatal vére a harmatos, finom arcbőre alá. És a vén cselédasszony is ott babrál a tűznél; nem, azt nem szabad észrevenniök! Hogy ő átpirosodik azért, mert gyónni kell, penitenciát tartani a régi bűnökért gondolattal – szóval –, és itt van a régi káplán.

Egy negyedóra múlva hosszú, városias szürke köpenyegben, lenge, fátyolos kicsi kalappal állt az ajtóban, és sietve, hogy többet ne is kérdezhessen, úgy szólt vissza az öregasszonynak: – Templomba megyek, nennő!

A nagyhét egyházi színeiben, csipkés karingben, selymes, ezüstpikkelyes palástban jött ki a sekrestyéből, és a két ministráns gyerek esengetve lépdelt utána a füstölő urnával meg a könyvvel. Mikor a templomhajón keresztülment, akkor látta meg a leányt, aki merészen, de azért nagyon komolyan állt egy oszlophoz dölve; karcsú formái elvesztek a templom derengő félvilágosságában, a bő felsőruha redőiben, de amikor elment mellette, kérdőn emelte fel hozzá szép szőke fejét. Úgy illett hozzá ez a kicsit szomorú, gyöngéd alázat – olyan édesen törékenynek, olyan liliomosan tisztának látszott ebben a percben; – a férfi megállt egy pillanat feléig, rákapcsolta a tekintetét, a homloka hirtelen lángba borult, és észrevétlenül, belülről összeszorította az erős, piros száját.

Mikor elmondta a létáriát, és visszajött az oltártól – újra elment mellette, és akkor halkán, fojtottan, ahogy régen szokott –, odasúgta azt a régi, hóbortos, hazug és kipróbált szavát a szerelemnek: „Mindig a régi!” – És a leány lehajtotta a fejét, komoly, malasztos elmélyedéssel, mintha az ég üzenetét vette volna – mint a legendák szüze, amikor szólt: – „Legyen nekem a te igéd szerint!” – csendesen elhagyta a helyét, és beült egy padba. – Most egyszerre eltűnt az életéből megint minden köznapiság, minden unalom – a beszédrészek, a kenyér-gondok, a gyerekek, a parasztok –, az álmodó fiatal szűz volt megint, a kolostor növendéke, a templom leánya – és az ő régi, templomos titokzatosságában rezgett át a lelkén megint a tavalyi szerelem.

A gyónó öregasszonyok sorjában járultak a rácsos székhez, és szorosan odanyomták nagykendős fejüket a térdeplő párkányához.

A pap gépiesen mormogta a dorgálás, a vigasztalás sztereotip szavait, és szórta az égi bocsánat jelét az együgyű és alázatos főkre. Még egyszer halkán közeledett – ijedve megállt egy percre, aztán leomlott mellé a leány. Kicsit reszketett a hangja.

– Vétkeztem gondolattal és szóval...

A pap nem volt cinikus. Fiatal, makacs lélek volt, akit a szemináriumában ráneveltek a hivatására, és mert benne volt – becsületes, igaz, kemény akarással komolyan is vette az egészet. De azért nem érezte, hogy profán vagy szentségtörő dolgot követne el ebben a percben. Első, komoly férfiszerelem volt ez a leány – ma is úgy érezte még –, és az ilyesmi igaz mindaddig, amíg úgy érezzük. És olyan szép volt – remegő szájával, megcsillanó aranyos hajával – mint tavaly – csak halványabb talán –, és olyan édesen, üdén suttogott az imádságos hangja. – Ejh – fölérlik-e az ő édes szentjét mind a város összes kacagós asszonyai, a csinos papocskáért rajongók, a nyersekek, a hangos szavúak, akiknek játékaiban feledést keresett azóta?

– Miben vétkezett legkivált?

– Halált kívántam – suttogott a leány, és olyan jólesett egészen hinni azt, ami csak félig volt igaz.

– Miért?

– Mert azt hittem, hogy meg vagyok csalva!

– Imádkozzék! Az Úr meg fogja világosítani az elméjét, hogy ne legyen elhamarkodó az ítéleteiben, hanem igazságos és bizodalmas. – Még mi a vétke?

– Nem az Istent szerettem mindenekfelett – ahogy az evangélium parancsolja.

– Az Isten végtelenül irgalmas, és megbocsátja az érzések gyarlóságát. Amíg a föld terményeivel élünk, nem vagyunk mentesek a föld gyarlóságaitól.

– Vétkeztem hiúsággal. És a szemem vétkezett, mert gondolatban százszor is láttam azt, akit sohasem kellene nekem látni.

– Bízzenek! Az érzékeink gyarlók, és a gondolatok sokszor zabolátlanok. Az Isten megbocsátja a bűnét – hisz erősek, hivatottak, Isten szolgálatára rendelt emberek is vétkeznek ebben.

És így tovább: nem volt bűn, amit műveltek, mert nem érezték annak. – Mikor a leány elvégezte, keresztet vetett, és remegve hajolt meg, hogy az ajkával érintse a lelógó egyházi ruha hímzett keresztjét, ahogy szokás. De a pap gyorsabb volt, megfogta a korlátba fogódzó karcsú leánykezet, és ő csókolta meg az ujjá hegyét. Abban a percben valami csodálatos, színes mámor szállongta körül a falusi templom e zugát – zsolozsmás, tömjénfüstös mámor, de azért benne lüktetett, kattogott a fiatal vér szent nyugalansága, a földi üdvezülés megriadt, édes sejtése.

Még nem volt egészen sötét, mikor a leány kilépett a templomból. Ott benn tovább folyt a gyónás, ő pedig kiegyenesedve, gyors lélegzettel futott végig a rövid úton. Mintha csakugyan nehéz bűntől szabadult volna, mintha csakugyan megbékült volna az Istennel, és azonképpen ő is megbocsátana az ellene vétőknek – valami fölengedt a lelkében – fiatalság, szerelem –, mint a patak jege.

A pataokban már valóban ott lubickolt, paskolt a gyereknép, térdig felgyürközve, szaporán emelgették a hidegtől kék lábacskájukat és visítogtak.

– A mienk kisasszonyunk mégis különb, mint a tik kántortok! – Üvöltötte felháborodva egy hatesztendős, izmos kis góliát, és derékban kapva, egyszeribe belelódított a vízbe egy hosszúra nőtt, vézna, ingerkedő legénykét, aki már a nagysztyálya járt. A kölyök térdig sáros lett, s bőgve emlegette a másíknak az anyja istenit. – A leány mosolygott – mindenén mosolygott, olyan kedves volt az egész világ –, szeretett volna leülni a földre a síró kis kamaszhoz és csókolni, vigasztalni.

Már a falu utcáján volt, a keskeny, kopogós fapallón, amikor hirtelen meg kellett állnia. A kocsmá előtt egy csapat berúgott férfi, a híres legények csapatja bomlott virágvasárnap vigíliáján – elállták az utat, és otromba szókkal ugratták, ingerelték egymást. A leány kerülni akart.

– Félre az útból, te – nincs szemed? Megtanítlak! – Tessék csak menni, kisasszony!

Elhallgattak – inkább a meglepetéstől tán –, és a leány átsietett a kettévált soron.

Antal János volt – a szomszédja. Szélről állt, kezében kalap – és csendesen, komolyan köszöntötte.

És együtt ültek a függönyös, kézimunkás kicsi szobában – akár tavaly. Megfészkelődtek a régi, öreg díványon, ami még a leány elholt szüleitől maradt, és egy régi vizitszobában kényeskedett a hajdani jó mód idején. A pap elrejtette az arcát a leány blúzának a puha,

ingerlően repdeső csipkéibe, és beszélt – akárcsak most egy éve – lángról, szenvedésről, tilalomról, életről, halálról – mindenről, ami lehetetlen és mindenről, aminek meg kell lennie. A leány hátradőlt most is a kopott plüss párnára, és amíg felfogni igyekezett a zümmögő, megvesztegető beszédmuzsikát, lehunyt szeme, megrezzenő szája, hamvas, tömött selyemhaja úgy várt, mint tavaly – a sok magyarázatlan, igazolatlan, önfeledt fiatal csókra. Ebben a percben egészen férfi volt az egyik – és egészen leány a másik. És hullott a sok csók – a homlokára, a szemére, a haja közé.

– Mit tegyek? – Hisz tudod – nincs vagyonom, és csak erre neveltek. Mit kezdjek?

– Talán nem is volna áldás azon – segített neki sejtő asszonyi érzéssel a leány. – Ne gondoljunk rá.

– De, gondoljunk. Nagyon szeretlek. A tanári diplomát – igen – megpróbálom –, már kezdtem is. De neked biztatnod kell mindig, végig – hogy ne csüggedjek –, neked nem szabad olyan leveleket írni, mint szoktál – szomorúan lemondva. Mintha te akarnád, hogy vége legyen.

– Csak nem akarok utadba lenni. Engem könnyű legyen lerázni – ha utadba kerül valami más – vígabb, könnyebb szerelem – szép asszonyok a városban.

– Édes szép szentem – tisztaságom, fehérségem, ugye, nem igazán hiszed? – Nem! – De ha teérte eljönne valaki, és elröpítne valami jó, biztos helyre – birtokába venne –, ölelne, ahogy én nem ölellek. – Megőrülök! Ugye, elmégy, elmégy?

– Nem megyek.

– Megesküszöl rá?

– Igen.

Kihúzott a zsebéből valamit – egy violaszín, ezüsttel hímzett, habos selyemszalagot. A stóla volt.

– Nálam maradt a gyóntatáskor – elhoztam hozzád –, ma megesküszünk – akarsz?

Bólintott és odatartotta a hófehér, gyönyörű virágkezét – a jobbot, ahogy esketéskor szokta a menyasszony. A pap átszorította a szentelt ruhával a szerelmese csuklóját, odakapcsolta szorosan a magáéhoz.

– Sohasem leszel a másé – gondolatban sem –, ugye?

– Nem leszek.

– Mondd utánam az esküt.

És utána mondta forma szerint, híven; – holtomiglan – holtáiglan...

Még nem alkonyodott – csak felleges volt a tavaszi délután, akárcsak a minap, amikor ő járt gyónni. Azóta már elvégezték a falu öregasszonyai is mind – valamennyi szomszédban az ünnepre meszeltek, tisztogattak, és a nyitott ablak alatt néha trécselő fehérség lépegetett el. Egy percben valaki mintha alattomosan, oldalról beleskelődött volna a szobába – az egyik függönyre sötét árnyék esett. A leány felugrott, és kihajolt az ablakon.

– Maga az, Antalné szomszédasszony?

– Engedelmet kérek – én néztem itt, hogy honn van-é? Már csak, gondoltam, megmondom a kisasszonynak is az újságot.

Az anyóka arcán szélesen mosolygott a büszke öröm. Látszott, szüksége van valakire, aki meghallgassa – minél előbb.

– Mi újság, Antalné?

– Hát csak, hogy megvolt a fiam kézfogója máma. Kerekes Linával – bizony. Hála az én Istenemnek, nagyon jól jár vele – első gazda lánya, meg dolgos is, derék. Most is ott mulatoznak még a vőfélyes népek. Így már nem a farsangon lesz a lagzi, de az mindegy.

Még ott hálálkodott egy darabig, fogadta a jókívánást, aztán elkocogott. A leány visszaült a helyére.

– Házasodik a szeretőm – duruzsolta tréfás búbánattal –, most már csak árván maradok én örökre.

– Gyönyörű kis árvám!

És folytak megint az édes, bolond nagy hazugságok, amik olyan végtelenül igazak, amíg még melegek az ajak tüzétől, amely kimondta őket. Csak addig – de addig nincs a földön igazabb szó hátuknál. Mikor aztán kihűlnek, elfakulnak – éppen olyanok lesznek, mint más egyéb szó.

– Örökre!

Mikor a legboldogabban ostobák voltunk, akkor is tudtuk, hogy az örültség – ez a szó. És mégis ezt kívánjuk, sürgetjük egymástól, minden szerelemben, mert minden mértéke ez; úgy hiszed-e, hogy örökké fog tartani?

– Hallgass rám – mondta a pap, és megfogta a kezét. – Most elmegyek én – ugye, nem akarod, hogy csak mához egy évre lássalak. Nem akarhatod! Én nem jöhetek ide – hisz tavaly te féltél az emberektől, te küldtél; te sem jöhetsz hozzám, és nincsenek szüleid, hogy oda elmehetnél. De ha itt júniusban elvégzed, a baranyai nagynénédhez mégy, ugye? – Hallgass rám – meg kell tenned, amit kérek! Pesten átutazol. Ott meg fogsz várni engem, találkozunk.

A leány a kezére hajtotta a fejét, és makacsul, sápadtan nézte az album rézcifráját az asztalon.

– Találkozunk – zavartalanul – egyedül – irigy nézéstől távol. Ne félj – nem vagyok én egészen gonosz –, nem, ne félj – de lásd, nem lehet másképp.

A leány érezte, hogy felelhetne valamit. Hogy igen – másképp is lehet –, a baranyai néjénél is, ha ő vizsgára készül, tanár akar lenni, és az ő egyetlen nőrokona megérti a dolog színezetét. Okos, higgadt és helyes beszédek mondhatott volna feleletül – és mégsem szólt semmit, hanem nézte az album rezét, és az asztalfutó rojtját osztotta el szálankint az ujjával. Érezte, hogy egyedül, rejtve, fátyolosan fog Pestre menni.

– Eljössz – igen, kell. Majd megírom, melyik szállóba megyünk – és az időt pontosan. Eljössz, eljössz. Csak úgy tudok élni, dolgozni.

A leány egyszer még átremegett a szálloda gondolatára. Ijesztette a rideg környezet, a tisztátalanság levegője, idegen bűnök otthagyott mocska. – Aztán megint lehajtotta a fejét, mert a férfi a haját csókolta. És ő érezte, biztosan érezte, hogy ebben a percben a férfi sem gondol, nem akar semmi rosszat, a rossz valahol ott gomolyodik, alakul, színesedik még a ködlő jövőben, a pillanatok föl pattanásában.

Megállapodtak – bár csaknem hangtalanul –, búcsúztak néma csókkal, és a leány egyedül maradt a nehezülő estében.

Félrehúzta a függönyt, és bágyadtan fúvatta a fejét a tavaszi éjszaka készülődő, berzent fuvalmaival. Már csendesség volt – a pallón nagy néha kopogott végig néhány megkészt kocsmás vagy kútra járó.

– Jó estét! – mondta valaki egészen csöndesen a közelben. Csak ennyit – semmi többet. Nem is mentegetődzött, pedig már rég ideje állhat ott, a falhoz lapulva Antal János, a szomszéd. A lány zavarba jött egy kicsit, és most egyszer elfelejtett mosolyogni.

Valamit pedig mondani kellett. Mit keres itt? – Nem, ezt nem kérdi meg.

– Jó estét, János! Hát hallom a hírt, örülök is neki, János! Nagy szerencse az – olyan derék meg gazdag leányt kapni feleségül.

– Elveszem, igenis! – mondta a legény egy kicsit kemény, valamivel birkózó hangon.

– Csak aztán meg is kell azt becsülni!

– Nem leszek rossz hozzá – ha a kisasszony azt akarja...

– Hogy én? – Igen – én azt akarom, János!

A legény, mintha meghorkant volna egy percig, valami szokatlan görcsös torokhangban akadt meg a szava, és leszegte a fejét – pedig az arca úgyszólván sötétségben maradt.

– Csak annyit mondok – zihálta gyorsan – és elakadt. – Csak annyit mondok – hogy ha a kisasszony parasztleány volna – még parasztember úgy nem szeretne a feleségét, ahogy én tudtam volna szeretni.

Megfordult – nehéz, ütődő léptekkel sietve végigment a házfal mellett. A leány pedig nagyon sokáig – egészen éjfélig és még azon is túl nézett utána a sötétbe.

1907

A jó barát

Újra az asszony és újra egy férfi, akik együtt barangoltak messze utakon, de ezek nem a temető útjai voltak. Gyönyörű, puha ősz volt akkor; apró gyermekhalottakat csak ilyen napon volna szabad eltemetni; – sárgán, csodás, gyönyörű pazarlással hullott a fákról az aranyeső, s az édes, szomorú bíborarany színével a kert, az út, az erdő mind tele volt. Semmi vad ujjongás, rikoltó, lármás szerelem, hangos madárzaj – csak valami megolvadt, áttetsző nagy csendesség mindenben. Ők a város szélén jártak, gyérülő, apró házak felé, keskeny utakon, s a férfi nyugtalanul unszolta az asszonyt.

– Siessünk, siessünk!

Az asszony ránézett. Nem értette. Hisz semmi, semmi nem készlet ma sietségre – hallgatag, aranyos délután, mélységes, álmatag napsütés, a békés apró szatócsboltokból, kibóbiskoló nyájas idegen arcok – a fákról is úgy hull a levél – bevárja egy a mást – és egyre, egyre esik –, miért kellene ma sietni?

– Majd megmondom. Ha kiérünk – a vetésen túl –, a szőlők alatt megmondom majd. Siessünk.

És siettek.

Az asszony hosszú köpenye végigsimult a nyurga, szalmás fűszálakon, és azok bámulva, lassan egyenesedtek fel újra. A férfi letért az útról.

– Te menj itt, az ösvényen!

– Nem – csak maradj!

És letértek mind a ketten a tarló göröngyös szélére. Nevetve bukdácsolnak, megfogták egymás kezét – siettek, siettek. Az árokszálen pipacsok virítottak, nagy, omló, álmatag és rövid életű virágok, és az asszony tépni akart belőlük a fekete hajába – de a férfi gyorsan lehajolt; kíméletlen, siető kézzel egész csomót szakított – tövestül csaknem, és legtöbbször széthullt, mire fölemelte, hogy feléje nyújtsa. Az asszony nem vette el, és most először illant át az arcán valami árnyék. A férfi nem ért rá észrevenni – siettek tovább.

Az út elkanyarodott két lejtős dombhát közé, puha fűtárségek, terhes gyümölcsfák, apró préházak intettek feléjük.

– Most – mondja –, gyorsan!

– Majd a forrásnál. Megpihenünk.

Elérték a forrást, és az asszony újra feledte a szomorúságot, amely ok nélkül szállongott felettük, mint jövő-menő, lenge fellegárnyak a világos égen. A kedves, jámbor és szerény őszi napsugár csendes mókával melengette át őket, amint összesimulva ültek a kövön, az asszony messze, messze elnézett, és bágyadt, laza ujjakkal gombolgatta ki a köpenyét. Alatta finom, gyöngé őszi színeket viselt, hószerű, hímzett gallért és kockás, puhán bogozott selyemnyakkendőt.

– Megszomjaztam! – mondta halkan; mosolygott, és szembefordult a napnak.

A férfi habozás nélkül kapta le puha nemezkalapját, kedves, ügyetlen nembánomsággal gyűrte ivóedénnyé, s mélyre hajolva, szinte elfeküdve nyúlt bele a forrás odvába.

– Milyen nyúlánk! – mondta meglepődve az asszony, és öntudatos, nyugodt gyönyörűséggel nézte végig, mikor a víz után nyúlt. Pár évvel ő volt az öregebb.

A kalapból nem volt jó inni, de mögöttük egy pásztor jött csobolyóval, és szívesen kínálta az edényt. Milyen különös, kedves dolog az – nyakatlan csobolyóból inni, összecücsörített ajakkal.

– Szép időnk van, gazda!

– Szép, hosszú ősz, uram. Későn szüretelünk.

Az asszony mosolygott rá, és megcsodálta a tűzszerszámját, a kovát, acélt, taplót. Aztán egyedül maradtak megint az apró völgykatlanban, a víz halkan csobogott lenn, és egy apró mezei egér egészen közel a lábuk előtt zörgött, maszatolt. A férfi ajka az asszony kezét kereste – ő, nagyon édes, nagyon benső és meleg szavak követje lehetett volna ez az óra. De hirtelen felneszelt az asszony.

– Mondja – miért siettünk?

– Féltem, ha előbb mondom meg, visszatér. Visszaküld. De nem akartam. Ez a délután a mienk.

– Mi történt?

– István haldoklik. Értem üzent – és nagyon szeretné látni magát. Az asszony elvonta a kezét, felállott, és begombolta a kabátját.

– Nem lett volna szabad! – mondta lesütött szemmel. – István, szegény, jó barátunk!

És a kócos, beteg, vézna és züllött fiatal poétára gondolt, akinek a pillantása mindig nyugtalanná tette. Lobogó, szerelmes verseket írt az asszonyról, és az önlegyőző barátság fanatizmusával vezette hozzá a másikat. És egyengette a szerelmesek útját, amíg szükségük volt egy harmadikra. De már régen nem volt rá szükségük.

– Hozzá megyünk! – mondta az asszony, és egymás mellett haladtak újra az ösvényen. A kötelesség fanyar konvenciója rabul fogta őket, de az asszony titokban arra várt, hogy ellenkezzék a férfi. Hisz olyan rég várt, olyan kinnal összeravaszkodott, olyan nehezen megszerzett pár óra volt az együttlétük ideje, amivel a titkos szerelmüknek áldozhattak.

– Nézze – mondta a másik csendesen, félénken –, most három óra. Ötig kinn lehetnénk, és akkor villamoson – el – elérünk – már régen rosszul van – nos –, bízsa rám az időt!

Puha, hízelgő szorítással öltötte az asszonyéba a karját, és az csendesen ment vele. A nap előtt suhanva úszott el egy kicsi fellepfoszlány, és a szálló ökörnál ezüstvonalként csillant meg a levegőben. És mentek.

– Nemsokára ott leszünk! – súgta föléhajolva a férfi, és már látszott a bokrok árnyában az apró tanya – hámló vakolatával, megdőlt kéményével –, az ajtó előtt padka és nyitott tűzhely.

– Az én király-palotám – mondotta, és mókás hódolattal meghajolva nagy kulcsot keresett. Az asszony nagyot lélegzett, és újra teleszívta a lelkét kései szerelmük minden finom, átszűrt és nemes illatával. Még nem járt itt. Ez hát a szőlő, ahol ő szüretelt, ahol gyermekkorában ünnepi tűzijátékokat rendezett, ahol először vadászhatott csöpp fegyverével a mezei egerekre, ahova álmodozni járt, és ahol elkövette első bűnét, amelyben a föld ős termőerejét ölelte magához egy lángoló tavaszéjszakán – a lányban, aki a földek szülötte volt, és a szűz állatokhoz, tudatlanul lélegző növényekhez hasonlított. – Ez az ő szőleje. – Még sohasem járt itt az asszony.

Benyitottak a dohos, sötét, tapasztott földű szobába. A férfi lelt egy ép lábú karosszékét, nádból fonottat – ráterítette a köpenyét, és odavezette az asszonyt, mint valami királyi trónus elé. Újra feledve volt a szorongás, a fekete sejtés. Az asszony a középen állt, kicsit sápadt volt, és mintha remegett volna – a feje hátrahanyatlott, és a szeme lezárult az ölelés alatt. Mint

egy törékeny porcelánszobrot, csak úgy lehetett átkarolni, remegőn a szívére szorítani őt – óva a varázsköd szentségét, mely körülfogta és becsessé tette a szerelmet. Szerelmüket, mely már nem volt első, vad fiatalos, kíméletlenül romboló vággyal teljes. A napfényes ős nemese, érett gyümölcse volt, mely remegve függ gallyán, és egy érintésre lehullhat idő előtt.

– Ugye, nagyon erősnek kell lennem? – kérdezte a férfi egy kicsit szomorú mosollyal, és a két kezével csendesen eltolta magától az asszonyt, pedig a szemében a nyár tüze parázslott. Aztán leült az asszony; ő az ölébe temette a fejét, és érezte, mint babrál a finom, sápadt ujjak a hajszálai között. Egymásra néztek a nagy, megvesztegető csendességben – a szoba korhadt padlója alól darazsok zúgása hallatszott, a búbos kemencén egy nagy csodaalma piroslott, és a tulipános tálason ujjnyira állt a por. Csend volt a kis mezei házban, és kinn a félig csukott, apró fatáblák mögött halkán szitált alá az alkony.

– Miért szeretlek? Mi van tebenned? – kérdezte az asszony.

– Egy darab tebelőled.

– Minden titok megfajtása tebenned van. De mi újat adhatok neked én?

– Ne beszélj! A többi nem is létezett. Minden új rajtad – a hangod, az ujjad –, az egész magad, a leheleted illata új.

Az alkonyat árnyai felhúzódnak a szegletekbe, és csodás szimbólumokkal szőtték be a szobát, az egymásra találás leggyönyörűbb szimbólumaivá. Milyen jó volna ki sem menni, nem is mozdulni a rejtekből.

De ki kellett lépniök, és akkor már sötét volt. Nagy távolról egy vasgyár kihasznált izzó ércömege villódzott fel az égre, a másik oldalon a város ezernyi lámpafénye világította be tejfehérré a ködöt. S az égen az ős istennő úszott, a sápadt, igéző, kék boszorkány, a hamis káprázatok varázslámpája. És ők hallgatva mentek az ismerős utakon.

– Siessünk, siessünk! – súgta fojtósan az asszony.

A sajátos világításban, idegei beteg látomásaiban most félelmesnek, ismeretlennek, titokzatosnak tetszett minden. A sötét, rejtelmes völgytorok, ahol haladtak, a lelkek útjának tűnt fel, amelyben ismeretlen, titokzatos végzetük felé vánszorognak – a forrás mély medre a pokol bejárata-e –, a hold kémkedő, el nem űzhető ellenség szeme, amely utána lesked, és ő, íme, egy idegen, idegen férfiúval jár a fenyegető, sötét bokrok ágai között – és milyen messze van még a város. Az oktalan, beteg, hirtelen jött rémületében csaknem felkiáltott.

A férfi előrement, és egy híd karfájára ülve várta be őt. Azt hitte, megpihennek kissé – itt összehajolnak a lombok, s a fekete vízre furcsa, démoni vonásokat rajzolt a holdsugár; – ő szépnek látta ezt. De az asszony lihegve haladt el mellette, és száraz torokkal, rikácsolva kiáltott:

– István haldoklik. Siessünk!

Csodálkozva sietett utána a férfi, és azontúl nem beszéltek többet. Már közöttük feküdt valami – már jött a város széle, lámpafényes utcák, csengető villamosok. Futva kapaszkodtak fel, és az asszony sápadtan, komoran gubbaszkodott meg egy sarokban.

Aztán beléptek együtt egy dohos, beteg szagú kis udvari szobába, ahol nagy, égő viaszgyertyák közül meredt elő a szegény, züllött gyereknek, félbemaradt koldus jogászfiúnak, ismeretlen, apró poétának sárga, megkövült arca, mély gödrű szemei, áttetsző, halotti orra, megélesedett álla. Ahogy kopott, fekete kabátjában besüllyedt félig ványadt alakja a koporsó szalmazárnái közé, olyan igazi jelentéktelen senki és semmi volt ez a nagy homlokú, szegény, szerelmes jóbolond – aki volt –, ez a közömbös, hideg és foszló sejtömeg, amivé lett – ő, Istenem –, csak mintha a gyertyák sápadt fényében lobogna, vonaglana, valami nyugtalanító,

valami titokszerű. Azok ketten nem mertek egymásra nézni – ebben a percben csaknem gyűlöltek egymást.

– Már fél háromkor halott volt – mondotta akkor gépiesen, közönyös sopánkodással a szállásadó asszonya.

1907

Mélységek fölött

Lágyan és nesztelenül bukott, szédült egyre lejjebb, ám e vak zuhanásban haloványan ködlött még benne az ébrenlét sejtsége. Hiszen ez csak álom! Aztán egyszerre, mintha valami kietlen és vak mélység fenekén hirtelen magára maradt volna, s a lidércnyomásos, fullasztó önkívületben szegény tudata kábultan zakatolt, kerengett egy kérdés körül: „Ki vagyok én?” Koromsötét, félelmes helyen állt egyedül és elhagyottan; nedves falakon tapogatott végig, és keze bútorokra akadt, amelyek formája ködösen, haloványan emlékeztette a gyermekkorára. De honnét, de hogyan? És eszeveszett lihegéssel kezdte keresni önmagát, a szálakat, melyek laza és tűnedező létét a való formáihoz és az okok eleven láncolatához fűznék; de mintha minden kivezető ajtó bezárult volna előtte. Fulladozott, erőlködött – kimeresztette szemeit, és álmában megnyíltak végre. Kínosan szakadt fel a sötétség, és most egy idegen szobában találta magát, egy régi és különös szobában, ahol fekete, fiókos szekrény tetején két fehér gyertyaszál égett, mint két ellenséges, gonoszul pislogó szem. Szétnézett; gyűlölködő, zárkózott és közönséges volt itt minden, a hallgatag és pökhendi vén zsöllyék, a kék csíkos, széles és rideg kerevet – és a dermesztő, iszonyú magány. Honnét került ide, ki lehet ő? Rémülten takarta el az arcát, és tovább hajszolta, kényszerítene önmagában az élni akarás vak ösztöneit; halántékán fájón lüktetett az erőlködés, verítéket érzett a testén, és ekkor már szavak, zagyva és téveteg fogalmak rajzoltak benne. A rémület egy utolsó, szilaj erőfeszítésével vetette rá magát az egyikre – belekapaszkodott: egy név volt csupán, közömbösen eléje gördülő, elpergett gyöngyszem – Karolina. Ám most már fogta görcsös erővel, érezte, hogy valamiképp őhozzá tartozik, elveszett öntudatához vezet vissza – e szál, melyet az élet dobott a süllyedő felé. Karolina – ó, igen – mindjárt! Így hívtak valakit, aki a közel napok élményeiben bukkant fel – valami cselédet, aki jött – igen, valóban –, a dajka neve ez. Egy mély lélegzetvétel és egyszerre viharosan felpattant, felszabadult az egész láncsor. A dajka – akit a babához fogadott, aki lesz – nem, aki meg is van már –, egy gyerek, akinek az édesanyja ő. Ő, Éva, Menyhért Éva, aki Bertalanné lett, és most betegen fekszik – talán régóta már –, ám most emlékszik; már itt a baba és Karolina, a dajka, és most már minden rossznak vége! Ó!...

Megmozdult, és érintette a verítéktől nedves haját. Milyen vizes a párna is, a fodros, selyemfinom vásznak, melyeken ujjai megismerték a hímzés domború mintáit. És már eszébe jutott az az idő, mikor a kelengyén dolgoztak, a hímzést és a drapériák szövetét válogatták – milyen örömteli gonddal. És eszébe jutottak a szülői, akiknek egyetlene volt. Vajon az édesanyja itt, a közelben van-e még? És az ura? Bizonyosan az irodába vitte az ágyát, és korán kel a szegény, mert reggel jönnek a kliensek. Régen; vajon milyen régen is feküdhet ő itt, semmit sem tudva az időről? Már rémlett, hogy akkor, azután – jöttek az orvosok, és számlálnia kellett a kloroformos lárva alatt: egy, kettő... De a baba már megvan, az bizonyos, és most alszik valahol odaát... Karolina van vele... Milyen jó most már! A kezét lassan emelte a szeméhez, és elcsodálkozott, valami kötés borította mind a kettőt.

Érezte, hogy valaki föléje hajlik, megigazítja a párnát. Tűnődött még egy ideig, aztán megszólalt.

– Olyan rosszat álmodtam!

Egy hűvös kéz a homlokát érintette, valaki mondta nyugodt meglepődéssel:

– Ó – lám! Hála Istennek!

– Ki van itt?

– Az ápolóné. Régen felébredt önagysága?

– Nem tudom. Azt hiszem – most. Sokáig nem tudtam, hogy alszom. De aztán álmodtam, és nem tudtam fölébredni és emlékezni. Azt hiszem, meghaltam volna, ha erővel föl nem ébredek.

Már sejtette, hogy zavart és gyerekes az, amit beszél; mosolygott. Az ápolónő a kezén tartotta a hűvös kezét a selyem takaró fölött. Csend volt egy percig.

– Ugye – kérdezte később félénken –, ugye, itt nincs sötét?

– A rózsaszínű mécses ég – szólt habozva a válasz.

– A szemem be van kötve?

– Igen. Akkor meggyöngült egy kicsit, most várni kell, míg rendbe jön!

– De – ugye, nem ezért voltam én beteg?

– Nem – más baj is volt –, de most már vége, most csak tessék pihenni szépen.

– Mamáék itt vannak?

– Alusznak – most éjjel van –, csak én vagyok itt. Reggel majd megörülnek.

Lázmérőt vett, és a karja alá tette. A beteg csendesen volt, valamin még töprengett. Végre megkérdezte:

– Mondja, ugye, fiú? Kisfiam van?

Késett valamit a felelet, egy egyszerű, rövidke „igen”.

– Mennyi idős most?

– Két hete született.

– Alszik? Szeretném látni.

– Most alszik, most nem szabad zavarni, a mamát. A szeme úgylis be van kötve.

Látszólag megnyugodott e suttogó hang csillapító hűvösségétől. A gondolatai formások voltak már, egyenletesen folyók, csak valami jóleső, puha ernyedtség tompította az ítéletei élességét; minden, amit hallott, vagy amire gondolt, kissé csodálkoznia kellett. Oldalt kívánt fordulni a hosszú hanyatt fekvés után, és úgy örült, hogy szabad volt ez is.

Aztán aludt megint, szelíden elzsongó idegekkel, immár csak felszínén úszva a selymes, lágy hullámoknak, amelyek a Semmi irdatlan mélységei fölött csobognak halkan.

Aztán még napokig tartott ez így. A szülői, az ura, a rokonok halkan járkáltak körülötte, minden hangban, amely hozzá beszélt, bánatos gyöngédség rezgett, minden kéz érintése simogató és enyhe; ő sejtő félelemmel maradt és ringatózott e meleg szeretetben, a titkolódzás áldott szemfényvesztéseiben. Már szinte rég sejtette a valót, mikor egyszer mindenki elfáradt körülötte, csend volt, és az édesanyja hosszan sírdogált a párnái fölött. A rettenetes, a kérlelhetetlen szokat nem mondta előtte senki, neki magának kellett először mondania, és körülte a vak sötétségben mindenki hallgatott. Ah, egyszer meg kellett tudnia. Hogy a baba, szegényke, alig élt egy félórácskát, már régen nyugszik. És hogy – igen, a szeme bénultsága nem fejlődik vissza – egyelőre legalább –, igen, egyelőre, ámbár még mindig van remény. És ő értette, hogy soha, soha! És azért csak élt tovább.

Felöltöztették, s jární próbált; tapogatózva, halványan támolygott a bútorok mentén, rátalált az ajtóra, és visszamosolygott, elkeskenyedett, fehér arcát oldalt fordítva a sötét brokátfüggöny redői közül. Az öregasszony utánanézett, az ajkára szorította csipkés batisztkendőjét, és

vigyázatlanul, sírón, mégis felcsuklott. Éva átment az ebédlőn, felemelt arccal, félig csukott szemekkel, és kezét széttartva egy kicsinyt, túlról, az ura figyelte visszafojtott lélegzettel, és valami száraz, dühös keserűség szorongatta a torkát.

Rettenetes ez! Bertalan kifogástalan férj volt és odaadó, hű betegápoló, aki felváltva virrasztott a többiekkel a nehéz heteken át. De most – ez itt Éva! A mosolygó, üde szép leány, aki, mint egy viruló, teljes rózsafaág, frissen jött felé nemrégiben, amikor először látta; és felébresztette benne a dolgos férji élet derék és gyöngéd álmodzásait a tűzhely, az interieurök bensősége felől. Ez Éva, aki kacagva gondolázott vele a Lidón alig egy éve! És most már örökre ez a megnyúlt orrú, kihullott hajú, vak asszony lesz, e bágyadt, jelentéktelen árnyék, az ő felesége. Nincs reménység többet gyermekcsicsérgésre ebben a házban; és nincs remény bájos és okos reprezentálásokra, csillogón terített asztal mellett, ahol súly és érték volna egy jól nevelt asszony szereplése. Nem, most már egyedül lesz. És ruganyos, egészséges férfilelke már el is fordult az itthon fátyolos szomorúságaitól; már teljes erejével feküdt bele az ő komoly, világosan kidolgozott és valószínű ambícióiba. Férfi volt. Nemrég az asszonyáért, úri házáért, leendő kicsinyeiért dolgozott komoly hévvel, most összeomlott minden, és ő eltöklelt, hogy még többet fog dolgozni. Talán hogy ne kelljen gondolkodnia, talán az átformálódó álmaiban feltűnt már egy másik fészeknek a képe, kicsinynek, titkosnak, melyet e szomorú otthon körén kívül meg kell majd építenie. A jövőendő lakóját jó ideig nem is ismerte még; de munkába járó, ragyogó szemű, diadalmas szépségű külvárosi lányokat erősen megnézegetett az utcán. Férfi volt.

Az asszony – úgy tetszett eleinte – szelíden hajol meg végzete előtt. Vagy még öntudatára sem jutott egészen. Az elgyöngült és most lábadozó testben az élet halk és könnyű rezgései indultak meg; sejtelmes, gyöngéd csörgedezése a megújuló, fiatal erőknél, valami különös, gyöngé mámor ez. És Éva mostanáig napsütésben járt; módos szülők egyetlene volt és szép és fiatal, a sötétség idáig elzárkózott előle. Mélységek fölött is tudatlanul járt, és az élete csak a ragyogó felszín sugalmazta vissza. Most – mintha nehezebbre esnék megnyílni a tragédia számára – csak lassan, idő múltán rágódott bele egész szörnyűsége.

Csak később, amikor kezdték már megszokni a többiek, a szerető részvét sebeit hegedtek, és mindenki útjára, ügyeire tért. És ő nesztelenül járkált a nagy, puha szobákban, amelyek minden bútordarabját az ő életboldogsága szolgálatára válogatták össze nemrég. Sárgás, kicsiny, finom ujjait végighúzza a karszékek selymén és a jéghideg márványsíkok felett, aztán gondolkodva, hosszasan állt egy-egy szekrényke előtt. Emlékezett minden apró vázára, némelyik a lánykori szobájából való volt még; és most visszakereste elméjében a színeiket. Még sikerült, bár néha fáradságosan. Ilyenkor átpirosodott az opálfehér, finom arcára, a homloka összerándult, és ujjai görcsösen a halántékába nyomultak. Ha egyik cseléd ilyenkor benyitott, ijedten és nesztelenül visszahúzódott megint, maga sem tudta, miért. Megtörtént egyszer, hogy néhány lépést tett felé egyikük, és részvevő tisztelettel érintette az asszony a karját, hogy kikerültesse vele az asztal szögletét. Éva felsikoltott az érintésre velőtrázóan, vak rémülettel, és a szőnyegről kellett fölemelni törekeny, leányos testét.

– Nem – mondta Bertalan –, ez nem normális idegállapot! – És zsongító szerekkel is élt azontúl. Úgy élt, mint egy beteg fogoly, valami nagyon párnás és puha fészekben, felrémülve minden kicsi zajtól és rettegve az ápoló kezét. Ideges félelem volt-e, vagy csak gyerekes szégyenkezés a szörnyű fogatkozása miatt, de sohasem intézett szót a cselédekhez. Némán, fásultan húzta meg magát egy kerevet sarkában, és tűrt, hogy az édesanyja néha eljött, megsimogatta a haját, és öreg könnyecskéket pergetett arcára.

Egyszerre aztán hirtelen megváltozott. Különös, szilaj akaraterő szállta meg. Valami soha nem érzett, gonosz tehetetlenség háborgott benne; vergődött, erőlködött, agyonhajszolta a környezetét követelő kérdéseivel, mondják meg neki az igazat! Az igazat, amit úgyis jól

tudott már. Visszaélt az orvosok kíméletével, megvádolta a férjét, a szülőit. Bizonyra volna rá mód, volna rá segítség, de nem törődtek vele. Miért nem operálják? Vagy a villanyozás, erről hallott egyet-mást. Hát megpróbálták azt is formaképp, az orvos inkább szórakoztatni próbálta a látogatások alatt. Aztán abbahagyták megint. Az élet néha tűrhetetlen volt a közelében, és az ügyvédet sokszor hívták tanácskozni az ipa házához. Sajnálták őt az asszony szülői, szerették, válásról is ejtettek szót. Jöjjön haza az asszony! De Bertalan tisztességes érzésű, jóra való úr volt. Nem, ilyen nem! Hiszen ő feleségül vette Évát!

És valami benső, érthetetlen szégyenkezést érzett néha, amikor ránézett. Megsejtette talán, hogy mi történhetik e magányos, fiatal lélekben, mely most tanulja a szenvedést, a legnagyobb nyomorúságot. Ki okozta ezt? – ötlött fel benne az alaktalan önvád. Tudta, hogy nincs igaza, de azért nyugtalan lett; szeretett volna valamit tenni az asszonyért, hogy könnyítsen magán. Tapogatódzva, félve szólalt meg egyszer:

– Mondd, kicsikém, csak nem akarsz egészen hűtlen lenni a muzsikához?

– Megpróbáltam – felelt színtelenül, és a sarok felé fordult, ahol a nagy ébenfa zongora állt.

– Próbáltam, de nem lehet azt úgy. A billentyűket érezném, de újat úgysem tanulhatok. Mindegy! Nem kell nekem semmi!

– Nézd, azt mondják, vannak olyan kották, tudod, domború nyomással. Ugye, tudnád olvasni?

– Azt hiszem. De minek az?

Bertalan elkedvetlenedve menekült, sietett a dolga után. Ám alkonyatkor, ahogy hazaért, a folyosón át a szalonból mégis zongorahangok hatottak át. Tévetegen elszórt, lágy és fátyolos részletek, bánatos Chopin-dallamok – újrakezdve, megszakítva –, ám valami különös, primitív bájjal, valami önkéntelenül igaz megértéssel. A vak asszony játszott – ma először –, de milyen különösen. Ahogy eddig soha. Bertalan mozdulatlanul hallgatta a küszöbön, aztán csendesén lépett be, és homlokon csókolta a feleségét. Hirtelen támadt, becsületes és meghatott szánakozással tette, és ez megnyugtatta kissé. Valóban, hisz jó és gyöngéd lelkű ember volt Bertalan.

– Találtam neked valakit, kicsikém – mondta örömmel másnap az ebéd fölött. – Egy fiatal muzsikos, aki – tudod – kezdettől fogva nem lát. Ő így tanult játszani, és azt mondják, igazi, nagy művész. Külföldön is szerepelt már. Nagy protekcióval ment csak, hogy elvállalta az órákat – igen, tanítani fog téged. Egy kicsit drágán, de az mindegy. Holnap már eljön bemutatkozni.

Korai délelőtt volt; az első, február végi, langyos, tavaszos idő. Az erkélyajtó mind a két szárnyát kinyitotta Éva, és érezte az enyhe, lágymeleg napsugarakat végigömlölni bőruhás, lenge alakján. A Duna felől bolondos, rövid lélegzetű, kis parti szellők osontak be hozzá, és meglobogtatták a ruhája csipkés ujjait. Kiment a szabadba, egy kertiszékbe ült, és a vaskorlátra hajtotta fejét. – Levegő, levegő! Lám – hisz nem fog örökké tartani az egyformaság, a befűtött szobák fülledt egyhangúsága – lám, játékos, halk szelek jönnek, és letről az olvadt, nagy víz üde illata szállt fel. Éva a virágokra gondolt, amelyeket tavaly hoztak neki. A színeiket már nem tudta volna világosan megnevezni, igen, a tarkaság képe eleven volt még, de a megkülönböztetés már homályos. Ám vékony ujjai játékosan rezegtek meg, amikor a bimbók hús bársonyára gondolt, gyöngén ívelt, csavart szegélyű szirmok kecses formáira és a krizantémlevelek ingerlően bolyhos érintéseire, amint fölöttük vigyázva elhúzná tenyerét. Aztán különösen gyöngéd illatokra próbált emlékezni, mélyen lélegzett, és tisztán felismerte a kissé hervadt, szürkekék íriszvirágét, majd egy virágzó almafa üde lélegzete szállt felé gondolatban; egész felhők, hullámosan torlódó, néha elvesző, majd összefolyó ingerekkel,

egy egész illatszivárványt álmódott végig a tavaszi reggelen. Fel, az ég felé fordította az arcát és elmosolyodott. Tudta, hogy alatta lent, három emeletnyi mélységben, siető, vidám emberek, prêmes, piros arcú asszonyok járnak; még üvegházi ibolya van a gomblyukaikban, de a nap enyhén világít, és a nagy folyó ezer habja csillogva, ingerkedve torlódik a hídláb előtt. Istenem – a világból – azért sokat meg lehet érezni így is.

Most gyöngé földszag ütődött felé alulról – ázott rögök, fölengedő talaj távoli illata –, és ő egyszerre a temetőre gondolt, egy kicsiny, szétporlott gyerektestre, amely egy volt övele. Talán egészen elmállott azóta. Vajon gügyögne már, ha élne? Gondolkodva állt fel, végigment a szobán, és a zongora mellé ült.

Igen, hát itt volt az idegen ember, tegnap először. A kották felé nyúlt félig gépiesen, elhúzta ujjai hegyét a jegyek domború pontocskáin fölött, és az erős, rugalmas férfiujjakra gondolt, amelyek úri tartózkodással, de azért biztosan vezették tegnap a kezét. A vak művész, igen! Nesztelenül, tehát zavartalan nyugalommal ült mellette, a mozdulatai rövidek lehettek és fegyelmezettek, lám, az idegen ház és az ismeretlen asszonytanítvány közelségét a jó nevelésű ember biztonságával fogadta. Pedig születésétől fogva vak ez az ember. Istenem, hát lehet azért élni? Lehet!

És a zenére gondolt, amely a virtuozitás hatalmával, a kifejezés egyéni erejével szakadt fel ujjai alól. Keveset játszott még, és Éva nem merte kérni; pedig fojtott csöndben, mereven hátraszegült fővel, csaknem önfeledten hallgatta. Megrázta, viharzón, elevenen át – meg átjárta senyvedő, szomjas lelkét a muzsika, mely azelőtt is, mindig is sokat jelentett neki. Ám most, ó, ez egészen más. Hisz oly nevetségesen, együgyűen fiatal volt néhány hónappal ezelőtt, és most, mintha vak mélységek fölött járt volna át azóta; e percekben érezte, hogy annyi, annyi minden megváltozott benne. Egyedül volt, önmagába merült el, szenvedett. Most, mint az érzékeny hangvilla, úgy rezdült utána a zene hatalmas hullámainak a lelke; fájón, megborzongva, de azért a felszabadulás ámult örömeivel. Hát ez – a muzsika! És lehet, lehet élni!

Aztán öneki kellett játszania. Habozva siklott át a rég nem játszott dallamokon, néhol sajátosságosan összeroskva, másutt megcsönkítva őket. Ah, régen, még növendék korában csinálta így; az alkonyati gyakorlóórák magányában, amikor néha olyan összevissza játszott, vagy csak úgy magától; csodálatosan hullámozó, izgatott érzésekkel – és a tanárai meglesték néha. Igen, ez abból a szonátából való, amiért egyszer megdorgálta az egyik; egy különös technikai önkényeskedésért – és nyomban, sietve, próbálgatva utánajátszotta ő is. Pedig nem volt helyesen, nem, így ez nem a szerző; egy hevesen fejlődő, néhol zabolátlan és mégis törekeny asszonyi lélek – ez ő volt akkor –, és úgy érzi, ma újra a régi.

Az asszony észrevette, hogy a mester előrehajlik a székében, és megérezte az alakja élénk, felfigyelő mozdulatát. Elpirult kissé, és most már bátrabban, öntudatosan játszotta önmagát. És halvány félgondolatok is szállongtak agyában ezalatt. – Valóban, hiszen ez ő! Hiszen ez mind megvolt a lelkében, és szunnyadozott régtől fogva, e sok, nyomorékká fékezett vágyakozás, korán elölt elevenségek, ki nem fejezett, mély gyökerű szomorúság. Azelőtt csak a zenében talált formára mindez. Szerencsés volt, a sorsa mindent adott neki; szerették, mulatni vitték, megtanították hálásan, szépen örülni, és okosan adták férjhez. És a benső, igazi lénye átférfiósult; a felületen könnyű, játékos színekben csillogott; igen, így kellett mindennek történnie, hogy ő megtalálja önmagát. Igen, a fejlődés álmatag, hullámozó éveiben játszott néha ilyenformán.

Az ölébe hullatta a két kezét, csend volt egy percig.

– Sohasem játszotta Grieget? – kérdezte azután a művész komolyan.

– Egyszer valami ünnepélyen – Anitra táncát.

– A balladákat nem? Meg kell ismernie! Az egyénisége, a kifejezőmódja ahhoz való. De sokat, sokat kell gyakorolnia. A domború kottákat elküldöm.

Halkan beszélt, színes, eleven beszédhangja volt, mélyen, bensőségesen zendülő, mint a harangszó. És a rövid szavakból Éva elismerést érzett ki. Valószínűleg kedv nélkül jött ide. Egy elkényeztetett, beteg asszony makacs szeszélyének hitte csak az egészet; hadd erőlködjék, míg elfogy a türelme. És most, az asszony tudta, hogy már kivívott valamit. Hogy a mestere komolyan figyelemre méltatja őt.

Búcsúzásnál kezét csókolt a férfi nyugodt, szaloni könnyedséggel. Szemben álltak, a kezük egy percre egymásában pihent.

– Szeretném ismerni arcról is – mondta gyorsan Éva, már csaknem megtalálva a régi, fesztelen modorát. – És akarnám, hogy maga is ismerjen engem.

Nem volt kacérság e szavakban, ők ketten jól tudták ezt, és megértették egymást.

– Parancsoljon! – mondta a mester könnyedén, és előbbre hajolt kissé. És az ujjai hegye óvatosan, gondos figyelemmel és gyöngéden cirkált keresztül az egymás arcán. Hisz egyedül voltak a szobában.

És az asszony ujjaiiban egy kissé erőszakos vonalú, borotvált fiatal férfiarc emléke maradt, gyors ívű homlok, mélyen ülő szemek és eleven ajkak.

És ma langyos, tavaszos februári reggelen a levegőre vitette székét Éva. Lentről az utcáról gondtalan sürgős moraja hatolt fel, és a nagy, olvadó víz illata érzett. Az asszony mélyen lélegzett, az erkély korlátjára hajtotta fejét; és hervadt, szürkekék íriszvirág szagát, majd egy virágzó almafa üde leheletét, egész illatszivárványt álmodott végig az első tavaszi reggelen.

A nagy, vég nélküli sötétségben, a zavartalan elmélyedés teljességében szívták fel a lelkükbe, és úgy élték át minden idegükkel a zene hallatlan szenzációit, a hangok életének örök misztériumát. Egymás mellett ültek, és az ujjai hegye is csak nagy ritkán ért egymáshoz a billentyűk felett. Egyedül voltak. A külső világ vaskos és közömbös ingerei, mind a tolakodó színfoltok és idegen, összhangtalan kapcsolatok messze maradtak e két lélektől, melyeket immár gyöngéden burkolt a homály, és megőrizett egy külön világ csodálatos és kizárólagos idegrezgései számára.

Együtt ültek, és az órák néha a messze alkonyatba nyúltak. Nem vették észre.

Odaát az ebédlőben suttogva beszéltek néha; Bertalan fogadta valamelyik szülőt vagy a testvéreket.

– Játszik, miért zavarnók. Szegényke, sokkal nyugodtabb azóta. Már félni kezdtem – de ez jó gondolat volt. Elfoglalja.

– Ó, és olyan szép ez, amit játszanak! – suttogta a vendég.

– Nagyot haladt szegényke, kétségkívül. Hisz mindig tehetséges volt, és ez a mester kitűnő. Oly sokat foglalkozik vele. És Éva csaknem egész nap a zongoránál ül és tanul, egész szenvedéllyel. Talán túlzottan is. Az orvos azt mondja: nem kell zavarni.

– Sokba kerül?

– A kották bizony drágák, de az semmi. Egyéb öröme sincs szegénykének!

Megnyugodtak, mentek. És Bertalan is egy jól elintézett ügy elégedettségével, csaknem fűtyörészve haladt le a lépcsőn; le a villanyfényes, virágillatos áprilisi estébe, ahol új tavaszi kalapban, parfümösen és mosolygón sietnek el az asszonyok. Ment az ő egyszerű, érett és jogosult vágyai után. Hisz napközben erősen dolgozott Bertalan.

Azok ketten pedig ültek egymás mellett, és az ujjaik hegyével sem érintették egymást. Már jó ideje nem. Régebben a tenyerük hús és gondtalan érintése a látást pótolta, és minden találkozáskor elsiklott a másik arcán és ruháin; oly természetes volt ez és oly egyszerű. Már ismerős volt a férfi ujjainak az asszonyi arcbőr selyemlágy szövete, a tiszta vonalakkal határolt síkok a homlokán és az állán; vékony szálú hajának laza érintése, a vállak gyöngéden aláhulló ívei. Már látták egymást ez érintések emlékén át is. És akkor egyszerre, ok nélkül abbahagyták, tartózkodók lettek, és az asszony néha rezzelve elvonta a kezét, ha a hangjegyfűzetért nyúlva a férfi csuklója pillanatig az övére nehezült.

Egymás mellett ültek, és a lelkük mély, benső megilletődéseit éterien lenge küldetésben közölte egymással a muzsika. Mint mikor a hajnali szél hordozza egymás felé a kétlaki virágok illatüzenetét. És ha fáradtan lehullt a kezük, alig érthető, gyors és homályos ígéket váltottak. Milyen nehézkes a szó, ahol mélységeket kell áthidalnia! De itt csak az imént hangzott el a zene.

– Késő lehet! – rezzent föl az asszony.

– Igen. Az erkély felől esti levegő jön.

– Vajon sötét van most itt?

– Mindig sötét van!

– Vajon besüt ide a telihold?

Az asszony jobb keze végigsiklott a zongorán, és az a dallam egy foszlányát sóhajtotta el.

– A hold néha úgy bámul, fényeskedik, mint egy kerekre nyitott, nedves és szomorú szem. Mint egy mély gyűrűs szem, amikor udvara van a holdnak. És olyan nagy kékség az egész!

– Még látja a kéket? – kérdezte a férfi.

– Néha már összecserélem a lilával – tán a zölddel is –, de ebben a percben most tisztán látom. Az éjszaka színét.

A zongora megint sóhajtotta az adagio egy részletét.

– Mondja, miket lát még? – kérdezte halkabban a férfi, és közelebb hajolt. Éva hátradőlt, és összekulcsolta a kezét.

– Néha – mondta révedezve –, néha ezt az egész muzsikát elgondolom látásban. Erőlködöm rajta – akarom. Azelőtt mindig vágytam ezekre az északi vizekre, ahol tarajos, kék hullámok ütődnek a parthoz, és karcsú hajók szeldelik őket.

– A Fritjof hajója...

– Ismeri ezt? Az Ingeborg panaszkodását is, ugye?

És a keskeny, remegő ujjak elsuhanó, összemosódó ütemekben foglalták össze egy ballada vezérmotívumait. Az epedés végtelensége búgott fel ebben, a fullasztó reménytelenség kínos felszakadása. Az asszony egy verssort mondott hozzá, zizzenő, velőig vésődő egyhangúsággal feltörekvő szölamokat.

– Itt van az ősz. Zajlik a tenger ölében a vész. Ó, de azért ha mehetnék, lenn ha lehetnék!

– Milyen szép ez így – súgta a férfi. – Én is emlékszem rá. Az apám egyre verseket olvasott nekem gyerekkoromban, és némelyiknek ütemszora a fülembe kapaszkodott. Öreg katona volt az apám, de talán minden verset ismert, amit valaha írtak.

– Míg tanulnom kellett, nem gondoltam vele – mondta Éva, és röviden sóhajtott. – Most, hogy nem tehetek mást, maguktól eszembe jutnak; és csaknem könyv nélkül tudom. A Grieg zenéjéhez úgy hasonlítanak ezek. Emlékszik, mikor a kalózkirály magával akarja vinni a leányt a napsütötte délre, ahol borostyánlombok futják be a márvány templomromok lépcsőit és a karcsú oszlopokat. És mind a ketten tudják, hogy az egész csak álom. Olyan nagy szomorúság ez! Valamit keresni mindig – mindig –, ami talán sehol sincs!

– Nincs? – kérdezte a mester. Felemelte fejét, és egy percig döbbenve tűnődött el. Keze mély nyomással, kényszerítően süllyedt bele a zsöllyeszék könyöklőjébe, amint végigsimított bársonyán.

– Kell, kell! – súgta gyorsan, mintegy önmagának.

Most ő tette a fehér csontlapokra kezét. Játszott; önkéntelenül csattantak fel ujjai alatt a furioso viharos szólamai. Mindaz, ami esemény, gyors, szakadékos ütemű élet, kérlelhetetlenül zuhanó véres cselekmény. Észak népének mély, titokzatos lényében lakik. Vad viaskodás az örök kényszerűséggel, az áttörhetetlenséggel, az élet tragikus korlátaival. Aztán egyszerre torz hirtelenséggel szakadt meg a dallam, a mester hátrahanyatlott székén, és valami különös, fojtott – a végső izgalom feszültségében megcsukló hang tört fel az ajkán. Éva nem tudta, sóhaj-e, zokogás vagy csak egy rövid, állati indulatszó. Az asszony megdöbbsen, tapogatózva hajolt hátra, és forró, puha tenyerével megtalálta a férfi görcsösen egymásba kapaszkodó kezeit.

– Ugye? – mondta kissé lihegve. – Ugye, maga még nálam is szerencsétlenebb? Sohasem látta, ugye, a színeket? De nekem rosszabb – higgye el. Én láttam!

Tiltakozó, ideges rezdülés érte az asszony kezét. Csaknem érdes volt a hang, elfojtott ellenszegülés, amint feléje támadt.

– Nem – hagyjon! Nem kellene a színeik. Nem tudom, mi az, én nem is kívánom. Amit én meghallok a lelkemen át, azt úgysem érheti fel emberi fül. Nem akarok látó lenni – így több vagyok! Ki érezheti azt, amit én? Miért sajnálkoznak? Ember vagyok! Ember vagyok én is, és az életemet követelem.

A hangja rekedten tört elő, keze, mint kérlelhetetlen vaskapocs, görcsösen szorította össze az asszony hajlékony ujjait. Egy darabig halálos, megdöbbsen némaságban lesték egymás elfojtott lélegzetét, és a lelkük mélyén apró, bátortalan, majd feltörekvő, tétova ujjongások születtek.

Aztán a férfi egy mozdulattal átfogta és magához hajlította a gyöngéd, leányos vállakat.

Odalentről, az utcáról a boltok vasredőinek csattanása hallatszott. Késő este volt.

A késő délutáni szieszta lehangoltságában, a kelletlen és füledt csöndben sietve öntögette le a feketekávéját Bertalan, a férj. És az órára nézett.

– Legfőbb ideje – szólt és a feleségéhez fordult –, valóban a legfőbb, hogy a nyárra gondolj. Már mindenki elment!

– Minek az? – kérdezte az asszony tompán, de kissé rekedten, és a szája megremegett. Az ügyvéd gyorsan szíttá havannáját.

– Tudniillik, kicsikém – attól függ minden, hogyan akarod. Nekem – tudod – valószínűleg Ostendébe kell mennem, mindössze hat hétre tán. A doktor kényszerít, sokat dolgoztam, tudod. Nem tudom, volna-e kedved...

– Én – mondta Éva bizonytalanul – sehol se látnék egyebet, mint itt.

– A levegő miatt, fiacskám!

– Itt a Dunáról mindig friss levegő jön!...

– Legalább valami nyaralót bérelhetnénk a János-hegyen, nem?

– Itt – makacskodott az asszony –, itt már el tudok igazodni a szobákban, a bútorok közt. És a zongorát – milyen nehéz lenne szállítani...

Elhallgatott – szorongva várt a feleletre. Ám Bertalan gyorsan, szinte megkönnyebbülve biztosította:

– Természetesen, ahogy akarod, kicsikém, ahogy akarod. Tehát egyedül maradnál itt? Tudod, édesanyádnak is mennie kell az apa köszvénye miatt. Nem unatkoznál egyedül? Ah, persze, a zongora. Örülök, hogy szórakoztat. De nem fáraszt nagyon? A cselédek akkor itt maradnak, nemde? Igen, tudom már; a mi kitűnő fiatal mesterünk el fog utazni korán ősszel, már tudom, hangverseny-körútra, ugye? Így hát jól teszed, kicsikém, ha kihasználod az időt. Valaki mondta nekem a napokban, hogy bámulatosan játszol, igaz?

Egy kicsit megnézte az asszonyát, és a pillanat zavart meglepetésében rajta feledte a szemét. Különösnek találta és valahogyan, csaknem idegenül szépnek. Talán az alakja is teltebb, vagy csak lágyabb vonalú most, és a haj laza hullámai mintha pótolni kezdenék a veszteséget. Az arca, az valóban megváltozott a betegség óta, és a kialudt szemek körül merevek, mozdulatlanok a vonalak. De az átfinomult, rajzos száj körül most néha ideges kis remegések vonaglanak át a közömbös kimerültség helyett, és az áttetsző bőr alatt a vér elevensége lüktet. Bertalan kivette szájából a szivart, tágra nyílt szemmel nézte egy darabig, és valami alig tudatos félsejtelemről megkapva, még egyszer megnyugtatóan ismételte önmagának.

– Igen, igen? Hisz kora ősszel el fog utazni a mestered.

Mintha még gondolt volna valamit. Leverte a hamuját, aztán vállat vont és felállt.

Nem ért rá sokat gondolkozni. Nemsokára csomagolt, frissen, hozzáértő gonddal, buzgón és kedvteléssel. Már nem utazott egyedül...

És itt maradtak a nyár növekvő forróságában, az elnéptelenedett nagyváros bágyadt, rekkenő levegőjén, fülledt délutánokon és mélán enyhe, illatos estéken... a két magára hagyott, világtalan ember. És egyre kevesebbet játszottak a zongorán.

Csak ültek egymás mellett a zsibbadt csendben; érezték száraz, forró kezük bőrén az egymás érlüktetését, és a csodálatos, lázaktól agyonhajszolt, kimerült lényükre mindennap fojtóbban, homályosan és könyörtelenül szakadt le a tragédia. Nem, soha, egyetlen csókjukban nem volt mosolygás vagy pajzán, fiatal derű.

Ültek egymás mellett, szorongva, halkan váltottak szomorú, kicsi szókat, és a kinszenvedés túlcsigázott, beteg forróságában a gyötrő tehetetlenség szilaj erejével, vadul, önfeledten, nagyon szerették egymást. A közös átok súlyát érezték, mely elszakítja őket, és kitaszítja a világosság embereinek idegen közösségéből, és egymáshoz, egymáshoz hajtja a megfinomult idegélet fájó kényszerével, a kitaszított, magukra hagyott lelkek szomjas vonzódásával. Ezt érezték.

A férfi erőlködött néha. Felrázta magát a vak és kérlelhetetlen szomorúságából, melyet most, a nagy, emberi szerelem idején érzett először a lényére nehezülni. Fellélegzett. Vadul, fájós szorítással ölelte meg az asszonyt.

– Éva, Éva! Nem igaz, hogy mi vakok vagyunk! És nem igaz, hogy csak azért érezzük egymás lelkét! Ha ezer színt látnánk is, ugye, akkor is találkozoznunk kellett volna?

– Nem tudom – mondta az asszony reszketve, és a karja lehullt. – Nem tudom, minket minden érzésünk megcsalhat. Minden sötét.

– Éva – kiáltott, és megrázta a karját. – Ébredj fel, akarom, érezd egyszer, hogy ki vagyok én. És ki vagy te? Nem vagyunk-e mi ketten igazi, egész emberek? Én néha megszázsorozva is érzem önmagamat. Mi közünk a fényhez? Amiért idegen és közömbös emberek beszélnek felőle nekünk? Kicsodák neked azok? Mi önmagunkért vagyunk és ketten vagyunk.

– Ez a világ az ő világuk – felelte az asszony tompán –, és mi egy lépést sem tehetünk benne.

A mester a keze után nyúlt, s az önámító bizalom e percében keményen, remegéstelenül tartotta fogva, mint egy magabízó, fölényes, erős férfi az asszonya kezét.

– Érts meg egyszer, Éva! Lásd, nem szabad, nem szabadna megalázkodni azért. És lemondunk. Az élet a mienk is, éppúgy, mint azoké. Én így születtem, és otthon neveltek, az apám katona volt, és nem tanított meghunyászkodásra. Én tudok olyat, amire más ember nem képes; az elragadtatás tapsait sokszor hallottam már, de érzem, hogy a zene igazi mámorát csak én ismerhetem, nem ők. Csak én meg te! Egyedül vagyunk! Mi volna, ha kézen fognálak, és elvinnélek innét, e dohos szobából, ringó hajókon és kattogó vonatokon. Muzsikálnánk. Illatos virágcsokrokat szóránának reánk, és hallanók a tapsokat. Éva, ha hallanád egyszer a tapsokat!

Elhallgatott. Az asszony szava komoran, gyászos józansággal kongott a csendbe.

– Ha most arra kérnélek, vigyél ki a levegőre, az erkélyre egy kicsit, megzavarodnál, ugye? Mert nem tudod, bealkonyult-e már vagy napvilág van-e az utcákon; nem tudod, hány ember nézhet durva kacagással miránk, amikor átölelsz. Nem tudod, hányan láthatnak most, ebben a percben is.

Ideges, eszelős rémülettel bontakozott ki a karjaiból. A férfi még csillapítani próbálta:

– Éva, add a kezed, mindenem vagy. A szerelmünktől félsz, tudom, itt ebben az idegen házban. Bűnnek érzed talán, Éva! Azért jöjj velem; jönnöd kell! Hisz én sem így akarom! Nem ezt akarom csupán. Az életedet, a sorsodat, mindent ide kell adnod nekem. Velem jössz! Sajnálsz itt hagyni valamit?

Megdöbbszent. Az asszony kacagását hallotta röviden, gyötrelmes, hisztériás lihegéssel.

– Igen, igen! Menni, menekülni innét. A lépcsőn, ugyebár a lépcsőn le tudsz menni magad? És odalenn a kapuban az öreg szolgád vár reád, kocsiba ül veled, és a lakásodra hajt. Nem félsz, hogy egyszer rászéd, és másfele visz, valami idegen, gonosz és félelmetes helyre? Egyszer álmomban jártam valami borzasztó, idegen szobában, egyedül voltam, és kerestem önmagamat. Mondd, mondd, nem félsz néha?

Oly különös volt a hangja, zizegő és szakadozott, mint a lázbetegé. A remegése a férfira is átragadt; alig bírt szabadulni tőle:

– Éva – az istenért –, nyugodj meg!

Feléje nyúlt megint, ám abban a pillanatban a karjai közt érezte az asszonyt. Heves, meg-megcsukló, de azért könnyítő nagy zokogással vetette oda magát, a keble zihált, és szegény, kialudt szeméből patakzott a könny. A férfi ölében érezte az illatos és gyöngéd alakot, mint egy finom, törékeny virágot, az eleven, remegő száját érezte, és a zilált, selymes hajpihék az arcához értek. És ő az életet érezte az ölelés erejében, a saját lényé teljességét, a megszázsorozott, igazi, diadalmas életet.

– Jer – súgta a sötétbe rekedten, fenyegetőn. – Nyomorékok vagyunk és kivetett koldusok. De ketten vagyunk. Az enyém vagy!... És a gondolatlanság ilyen perceit keresték, hajsolták ezentúl. Mintha dacos erőszakkal menekülnének a saját józanságuktól, mintha be akarnák fogni szemüket a mélység fölött, hogy ne lássák a szakadékait. Vak túlzással, amely idegen volt a lényüktől, kényszerítették bele magukat a mámor önfeledtségeibe, a fáradtságig, a halálos, rettenetes lehangoltságig.

Így tartott ez heteken át.

És eljött a legutolsó nap, az elhatározás napja és a cselekvése, a fordulat estéje, amely korcs életüket a jövő felé, a szabadság illatos levegője, a boldogság kuszált, zavaros álmoképei felé terelte volna. Éva egyedül volt, és beteg volt ezen a napon.

Nem érzett fájdalmat egy tagjában sem, de valami rettenetesen nehéz, tompa kábultságot az egész testén. Csak az agya élt, vergődött, zakatolt egyre, és borzalmasan konok, mániákus körforgással, mint a taposó malom kerekén, folyton visszatérő, ütemes rendben sorakoztak a kicsi, egyhangú kényszerszorgolatok. Együgyűek, jelentéktelenek, mindig ugyanazok.

Csodálatos volt ez. A tudata mintha kettéoszolt volna, és az egyik fél rémülten figyelte önmagát. Érezte, igen, az idegek túlfeszítettsége okozza mindezt. A megtámadott, túl finom asszonyi idegek; a közelmúlt betegségeitől elgyöngült szervezet megerőltetései; a lázak okozzák, a zokogás, a tépelődés, a csókok izgalma. Menekülni próbált ez állapotból, és reszketve ment a szekrények felé, ahol a csillapító cseppeket tartotta. Újjával megpróbálta az üveget – üres volt.

Üres volt. És neuraszténias félöntudata valami kimondhatatlan borzalommal telt meg emiatt. Mintha valami titokzatos és rettenetes hatalom ujjmutatása lett volna. Ah, semmiség! – akarta mondani önmagának az utolsó ép gondolat erőfeszítésével. – Semmiség, csöngetnem kell a cselédnek, és elküldeni az orvosságért! De már nem sikerült megrögzítenie ezt a gondolatsort. A cseléd? Nem, nem, az rettenetes volna! Hisz itt sötétség van – ő –, ki tudja, mi van itt körülötte, talán fenyegető, vicsorgó rémek, talán senki. És ez a legszörnyűbb! De ha bejönne a cseléd vagy másvalaki, az a háta mögé kerülve megölné őt. Kővé meredten állt a szoba közepén, és a halántékán sűrű cseppekben gyöngyözött a veríték.

És valahonnét – fenyegető messzeségből – vagy a bensejéből – lassan törtettek elő az iszonyat, az önkívület üldöző képei. Ki vagyok én? – kérdezte magától. Sötét és félelmes helyen állt egyedül, nedves falakon tapogatott át vakon, és keze bútorokra akadt, amelyek valami rettenetes, gonosz célzattal tolazkodtak eléje. Valahonnét emlékezett rájuk, és azért félt tőlük. És eszeveszett lihegéssel keresett valamit, ami önmagához, a való élet formáihoz vezetné vissza. Fulladozott, erőlködött, látni akart. És akkor, egyszerre felszakadt a sötétség. Látott. Egy idegen szobában találta magát, ahol megfordult már valamikor. Régi, gonosz és különös volt ez a szoba, fekete, fiókos szekrény tetején, mint valami koporsón, két gyertya égett; és gyűlölködő, zárkózott, félelmes volt itt minden. A csúnya, vén zsöllyék, mint guggoló boszorkányok ültek körben, és előttük szélesen terpeszkedett a rideg, kékcíkos kerevet. És mindjárt, valamennyien rárontanak, és megfojtják őt.

Menekülni!

A vak rémület ösztönével rohant az ablak felé; és kihajolt rajta. Hűs, esős augusztus végi este levegője érte az arcát, a homlokát, és egy kicsiny percre az öntudat enyhe világossága derengett át szegény; beteg agyán. Egy percre nem látta a rettenetes képeket, semmit sem látott, és valami – egy kicsikét – eszébe jutott. Igen, igen! Ez itt a ház, a Duna-parton, ez a harmadik emelet. És odalenn az utcán valaki órá vár. A mély csendben tompa, öreges lépések

toppantak a kövezeten, s a fordulónál halkan füttyörészett valaki. – Igen, igen! – az öreg szolga; az ő szolgája, akit szeret. A vasúthoz fogja vezetni, az impresszárió már tudja. Csak semmi feltűnés! Ringó hajókon mennek majd és robogó vonatokon, zúgó tapsot hall viharzani, és virágok hullnak rá. És csókok hullnak – ó, égő, hajszó, fárasztó csókok. Mindegy – menni kell. Ott lenn a szolga vár, és kocsiba ülteti őt, minden el van rendezve! De hátha elviszi valami ismeretlen, borzasztó helyre? Elviszi...

Megint megszállta a rémület, és valami iszonyú, vak kényszer. Hogy mennie kell, kell mégis! A végzet, igen! Várják. Ám a lépcsőkön egyedül kell lejutnia.

Megfordult, kirohant, a téboly erejével szakította fel a lakás külső ajtaját. Odakinn a lépcsőházban megállt, a korláthoz dőlt és mélyen, derékon alul kihajolt. Igen, csak le, le, minél hamarabb! Sikoltott, élesen és röviden, mint a játszó gyerek, és térde egy mozdulatával átvette magát a rácson. A két kezét, mint a látók, védőn a szeméhez emelte, mikor zuhant.

Az első emeletről valami nyaraló mágnásasszony cselédei rohantak ki először a vérbe borult tetemhez. Aztán megmozdult az egész nagy bérház.

Ott kinn a kapu előtt még hallatszott a csendes, öreges léptek várakozó topogása és a figyelmeztető, halk füttyező...

1907

Tavaszi alkony álma

1.

A legutolsó futamok alatt már nem kormányozta ujjait a billentyűkön, és ahogy húrjaik közt még egyszer átsiklott, végigvergődött és elfulladt a nagy melódia; ahogy megrázta, mint a forró láz a remek zeneszerszám ébenfa testét – ő, ez már nem a virtuozitás volt. Valami más, valami ritka – érzékelése egy eleven és viharzó álmoknak, mely száz évnél is régebben öltözött hangokká ama komor és félelmes költőagyban, hogy bomlás felé igézzé életre hívóját. A halhatatlan szerző ihlete lebegett itt a fülledt és profán terem freskói alatt, azzal az isteni félkuszáltsággal, melynél összeomlanak a lét forrásai; és utána jő a semmi. Az utolsó szonáta volt ez; és a játékos ujjakban csak lenézett ürüggyé vált minden tudás és mesteriség. De kisírt alóluk az elemi erejű gondolat vergődése a formák kényszerzubbonya alatt.

Aki játszott, egy leány volt – fiatal leány. Az arca keskeny, csaknem fakó színű, mint az asszír edények agyagreliefjei, de formában is éppolyan nemes; a szeme apátcsillogású és mély a pillák sötéten gyűrűs foltjai alatt; válláig ér a haja, és fekete selyemszalag fogja össze lazán a nyakszirtje körül – ejh, mit jelent mindez! Játssz – és az alakja minden rezdülése egy volt ama hatalmas és rettenetes zenével, minden idegszála a zengő húrok életét látszott élni. És csak ma volt a növendéksorból kikerülő.

A két halványsárga, kuszáltan erezett leánykéz halálos zsibbadtan hullt le a fehér csontlapokról; és a vizsgázóteremben csend volt egy percig. A levegőben megcsatázott gyorsan az ámulat töprengése, a meglepődés zavart öröme, a felsziszegő irigység – aztán valaki halkan összeverte a tenyerét, valahol a tizedik sorban. Vidéki zeneiskola igazgatója volt, új nőtanárt jött szerződtetni az akadémiai vizsgájáról. Utána dübörögve harsant fel a tetszészaj a padok sárán, elzúgott meg újra támadt – halk, fojtott szavak röpködtek magasztalóan –, elől, a tanárok soraiban valamelyik egy kicsit sápadtan hajtotta meg a fejét; egy külföldinek látszó, nagyon előkelően öltözött idegen, akit senki se ismert itt, gyorsan kikapcsolta a zsebkönyvét, és jegyezni kezdett; – a siker – itt még senki se emlékezett ilyen sikerre.

A leány fel akart emelkedni, hogy megköszönje – de ólomnehéznek érezte a két vállát, a fejét –, zúgást hallott, a nyaka mereven hátraszegült, és nem volt semmi gondolata. Egy növendéktársa gyorsan a zongorához lépett, és megérintette a vállát, de abban a percben két karjába kellett fognia az aláhanyatló fejét, és reszkető ajakszélekkel szólt hátra

– Vízet, kérem – és a szolgálakat –, hiszen elájult!

Tíz perc alatt le volt küzdve a kicsiny baleset zavara, a pódiumon új kandidátus ült, és titkos szorongások gyerekes izgalmától vibrált megint a levegő. A kicsi irodaszobában pedig töprengve igyekezett felismerni a tapéták cifráit, a percek összefüggését a leány. Belefáradt, összezavarodott, zagyva ütemek lüktettek a feje körül, nyúlánk testén ideges lökések rándultak át a lábujja hegyéig, a pillái egyre csak ólmosan legördültek. Az intézet orvosát künn az ajtó előtt várta meg a külföldi műbarát, nyitott zsebkönyvével.

– Nos, doktor – mi van? – Pardon – a nevem...! Csak lámpaláz volt, ugye, a hőség vagy apró, fiatalleányos dolgok? Csak nem komoly a baj?

– Ahogy vesszük! Rokona a kisasszonynak, ugye?

– Ma láttam először a vizsgán, de érdekel – az ő jövője miatt; a tehetsége...

– Kár! Szeretném, ha közelije volna! Úgy hallottam, egészen árva, és nemigen vannak rokonai; ilyesmit pedig nehéz a betegnek magának megmondani. Ha ez a leány egy éven – egyelőre egy éven belül foglalkozni fog a zenével, tébolydába kerül. Már régebben figyelmeztettem. A baja – fáradt idegek, túlcsigázottság; mondjuk, hisztéria – mert ez a legkevésbé definiálható –, de a vége egy. Menjen férjhez, falura – valami ispánhoz, vagy szanatóriumba menjen. Magamat ajánlom!

Az idegen feltolta a pápaszemét, fejét csóválta, és kihúzta a kis könyvéből az imént beírtakat. Aztán visszament ő is a terembe.

A Balogh Marianne életében így múlt el a nap, amely terhelve volt egy vajúdó, nagyálmú ifjú múlt reményeivel, az uzsorás jövőendő minden tartozásával – amely jövőt, egzisztenciát, sikert és haj, művészetet – dicsőséget volt adni köteles.

2.

Egy rokona volt azért mégis. Öreg ember, furcsa ember, magányosan élő, tarka és idegen állatfogyók között, az állatok kertjében, mert hivatalos őre és intézője is volt e helynek. Üresen kongó szép villa egy zugában lakott, öreg asszonycseléd gondoskodott róla, és ő könyvet írt, tudósat, sok köteteset a ketrecek lakóiról. Megértette és szerette őket, lehet, hogy a nyelvükön is tudott, órákig is elálldogált egy-egy zárka előtt, és a bontakozó lélek villanását leste e fényes és szomorú szemek tekintetében. Marianne az unokahúga volt, és az agg ember csendes szeretettel emlékezett meg róla minden üresen maradt órájában; sőt néhanapján segítve és gondoskodva nyúlt bele az életébe is. Szanatóriumba nem volt módjában menni, ide, hozzá jött most a leány, és itt szűkszavú jósággal fogadták.

– Beteg vagy – mondta neki a tudós –, a magad ifjúságának a betege, amit csenevészé érleltek. A muzsika tette – hagyj! – apádnál egyebek voltak –, de te még fiatal vagy. Akarj egészséges lenni, és meglátod, sikerül. Nem szereted az állatokat? Él! tetszésed szerint nálunk. Háni, a famulusom, jó asszony, és engem nem fogsz megzavarni semmiben.

Ennél hosszabb beszédet sohasem is rögtönzött neki az öreg tudós. A leány mosolygott, bólintott fáradtan, és a terasz korlátjára hajolva körülnézett e helyen. Szép hely volt. A kései tavasz mámoros alkonyata szállt le a kertre, és körül már tömött lombok sötétjében tűntek el a széles, porondos, fehér utak. Nagy messziről, mint bágyadtan vibráló sok ezer fénypontot, sejteni lehetett a várost, a lét sűrű, titokzatos, éjszakai özönlését odakünn, de az óriás falak övében belül már minden pihent, meg nem zavarva a messziről zümmögő álmhangok nesztől. A leány félkarjával átölelte az egyik oszlop derekát, hozzásimult, és behunyta a szemét.

– Álmos vagy, és jó jel – mondta az öreg úr –, eredj, feküdj le, fiam!

– Meg kell számolni a szobasarkokat; ügyel-e, hogy mit álmodik! – biztatta a vén cseléd, és gyertyát gyújtott a vendégnek szánt szobában.

És így; – levetkőzött és felöltözött, meg járt-kelt a furcsa házban napokon át. Néha csaknem egészen nyugodt volt – könyvet vett a kezébe, és egy sarokba ült vele, de nem olvasott. Hinni tudta ilyenkor, hogy csak fáradt. Az utolsó hetek végeletekig feszített idegmunkája, a tikkadt, lobogó dallamok holtra hajsolták; de itt most csend van, ide nem hallatszik semmi az élet vad melódiáiból – csend, könnyű porcelánfehér, mint az áttetsző, halvány muszlinfüggönyök szövete –, és amíg nézte a bő, puha redőiket, mintha közömbös, fehér egykedvűségbe merült volna az önmagán való szorongása. Aztán egyszerre más lett minden. Bíboros vérhullám szaladt föl a homlokáig, fölvetette a fejét, mert jól ismert dallamok viharzottak el a lelkén, zagyván, szakadozottan, és az ujjai görcsös, öntudatlan remegéssel keresték a kifejezést. Szörnyűség – az egész házban egyetlen zengő húr nincs sehol –, úgy érezte, hogy így, éppen

így kell megőrlőnie. Felugrott, átfutott néhány üres szobát, és egy morfiumfecskendőre gondolt égető vággyal. Ha az volna itt legalább – ilyenkor –, hogy aludni lehetne, aludni. És egy-egy ijesztően józan percben megrohanta a hétköznapi gondja is, egy félbemaradt élet borzasztó súlyát érezte, függő helyzetét, a jövő, a kenyértervek, mindenek elvesztését. Szinte jólesett, amikor vérig hajsztolt aggyal, halálos fáradtan nem tudott tovább gondolkodni.

Egyik éjszakán mégis elaludt. Nem mély, de lágy és tartós, üdítő szenderegés borult rá, habár közben érezni vélte a szobát, ahol ágya volt, és féléber öntudattal áttetsző álmokképekre, álmhangokra figyelt. Láta, amint fokként világosodik a függönyös ablak négyszöge a korai szürkülettel, és halkán, bájos, játékos étude-ök hangjai éledtek körülötte; amaz egyhangúságaikban oly édes ujjgyakorlatokat hallotta, amiket kicsi leány korában játszott apró kacsóival, vagy még régebben, messze a gyermekkor előtt. Pár együgyű trilla változata volt, rezignáltan édes és szomorú – hallotta, amint az iskola gyakorlótermeiből melen és elmosódva a folyosókra hallatszanak; látta magát mint növendékleányt, és a fejlődés korának szent pillanatai támadtak fel újra a puha és világos álomködön át.

Reggel volt, világosan érezte, hogy ébren van, és körölte az álom folytatása zengett; vagy nem az – messzebről, kívülről. Tisztán hallotta, zene, zene volt. Sohasem ismert, idegen dallam, az elmélet szabályaival nem is mérhető, de csodásan mélyenjáró, kísértetbe ejtő és fájdalmas. Csak három-négy akkord mindössze, jajongó, éles, nyugtalan dobütések – taam, taam, szól közbe érces, szomorú zengése egy gongnak – e naivan ősi hangszerelés – mindössze ennyi –, ám egy idegen és rejtelmes világ minden démoni és szomorú varázsa benne. Az idegekbe vág, üldöz, meghajszol, mint a kérelhetetlen végzet, és a csontok velőbe nyilall – a kinszenvedés szépsége ez a muzsika. A leány tölcseért csinált a kezéből, és hallgatódzott – még nem tudta, honnét jön, de úgy érezte, hogy sohasem hallott ennél csodásabbat, titokszerűbbet és szédítőbbet.

Felugrott, tíz perc alatt rendben volt.

– Valami arab emberek mutogatják magukat a kertben – magyarázta a vénasszony – Szemfényvesztők, bolondítják a népet pénzért, és mindig dobszóval kezdik a komédiajátást.

– Meg lehet őket nézni? Oda lehet menni?

– Hogyne! A kisasszonynak ingyen bármikor. A kisasszony a kertbe tartozik.

3.

Ment azonnal a hang iránt, néhol a harmatos fűbe gázolva, hisz nem ismerte jól az ösvényeket. A ketrecekben, amik előtt elhaladt, éhes fenevadak nyalogatták a rácsok fémrúdait; és dühöngő, vad üvöltés, szomorú bégetés hangzott felé innen-onnan. Feljebb, a madárházban, etettek már, és zagyva kiáltások, repeső szárnyak zaja betöltötte a friss, reggeli levegőt. Elsietett mellettük futó, zavart benyomásokkal. Elhagyta a nagy halastavat, gyöpös tisztásra jutott, és meglátta a szőnyeges emelvényt hosszú padok és székek sorai között.

Mögötte sátorok állottak, alacsonyok és szegényesek, csak az egyik volt szépséges keleti szőnyegből való és nagyobb a többinél. Körül zagyva, tarka színű, idegen ruhájú férfinek; négerek és mulattok, arabok és sárga bőrűek sűrögtek a reggeli fényben – azután össze-verődtek, csend lett egy percre –, és a dobogón egymás mellett állott tizenkét szálás, fehér köntösű keleti ember. Nem volt rajtuk semmi rendkívüli; vegyes fajú, gyűlevész népség lehettek, piszkosak, tagbaszakadtak és durvák – de nagy, sötét állatszemből valami félig egzaltált bágyadság csillogott elő, amint magasra tartott fejjel, mereven megállottak, és a zene ütemére lassan, nehézkesen megmozdultak. A padokban körül cselédek, gyerekek,

néhány fiatal orvosnövendék és a kert lézengő alkalmazottai ültek; a leány az első padok egyikében foglalt helyet.

Először meglendült lassan a tizenkét nagy sötét fürtű fej. Mint a kalászkok bólintása a szélben, bágyadt, szomorú integetésnek látszott csak az egész; lassan hanyatlott hátra valamennyi fő, s a széles, inas nyakszirteken megfordulva újra előre esett. Groteszk és szomorú volt az egész. Ám egyszerre gyorsulni kezdett a dobpergés üteme, vészes jajongásba fulladt, sürgetett, hajszolt, kényszerített. A dervisek arca lassan átalakult ezalatt. Amint az ütemek kényszerét követték, az ajkak szétnyíltak, némelyiké csodálatosan torz és magasztosult mosolyra; szemük lezárult, az orrnyílások kitágultak – és félhalk, hörgő lihegés, rövid, állati elbődülések hallatszottak fel néha. A fej mozgása most már szédítő volt, gyors, mint a pörgettyűé, és a gyapjas vagy fürtös sötét haj csapzottan hullott a férfiak arcába. Aztán megmozdultak a tagok is, a sok izmos kar szinte kiferdült, és nagy rángásokkal dobálódzott, mint valami idegen és érzéketlen tárgy. A zene egyre élesebb lett, sikoltott, vijjogott – üvegfüvők hangja sípolt belé; – a vonaglások görcse a lábakhoz ért, súlyos, szilajara dübörgő talpak alatt zengett a padló, végül valamennyi férfi lábujjhegyre állt, az örületes, repeső finálé hangjára orsóként körülforgott rajta, és egyetlen pillanatban szinte holtmervvé válva, megállt.

A leány nagyot lélegzett, és felvetette a fejét. Szemben vele, a bíborszínű sátor függönye előtt állt egy arab, és mereven, szöges, mélyenjáró tekintettel nézett az emelvény felé. Nem hasonlított a többire; tiszta fajra valló, szabályos sémi arca volt, de keskeny, összehúzott ajkszélei és nyúlánk, majdnem sovány alakja. A köntöse himzett, puha sárga selyem, fején hagyományos fehér takaró. A leány az iskoláskönyveiben, mint kicsi gyerek, ilyennek látta rajzolva az igazi arabot – ám az alakja és tartása teátrális voltában volt valami nagyon finom, szinte gyöngéd és tragikusan komoly vonás.

A zene hallgatott. A bokrokon délelőtti szellők borzongtak át; és hallani lehetett a csendben a kajdácsok szavát és a távoli majomház lakóit, amint kiáltanak. Marianne a sárga ruhás főpap tekintetét követte erős, kényszerítő akarással, mereven, viaskodón részegülő nézéssel, de hasztalanul. Az valami titkos, láthatatlan fonalszálla ügyelt csak, mely a lihegő, hörgő csapathoz kapcsolta. Mintha félnie kellene, hogy minden összeomlik, megzavarodik, ha a szeme tévetegen rezdülne meg, vagy csak elernyedne a két csontos marok görcsös szorítása, amit ott tartott a Korán sötét színű fedelén.

Az emelvényen megkezdődtek a mutatványok. A halálos csendben mozdulatlanul álló emberek között két négergyerek járt-kelt. Tüzes vasdarabokat hozott az egyik, és körülhordozta, közelébe tartotta a közönségnek, hogy érezzék sütésüket – aztán kiosztotta a dervisek között. Testükhöz érintették, nyaldosták, furcsa és csaknem undorító kifejezésével a magasztosultságnak – felfelé fordították a szemük fehéret, és torz mosollyal hörögtek, amíg a sötét színű bőr sercegett és vörös égési sebekkel színesedett. A másik fiú késeket, kardokat hordott körül, és előbb megmutatta, hogy élesek. A férfiak átdöfködték karjukat, és beleszúrtak arcukba, hogy a másik pofacsont alatt ütközött ki a tör hegye. Végre rövid szíjas korbácsokkal csattogó, kemény ütésekkel mérték magukra, és a szíjak nyoma piros vonalban íródott az örvöngők testére. A leány nagyon is közelről látta őket, eljutott hozzá a színes bőrű fajok jellemző illata, és ebben a percben nem érzett egyebet tiltakozó undornál és részvételi felháborodásnál.

Ám akkor mozdulatlan arccal lassan előrelépett a sárga ruhás arab. A két fekete ifjú földig hajolotta, megoldják saruját, és megmossák lábait. Most ékes bronzserpenyőben parázs-szenet hoz egyik, a szín közepére teszi, s a tizenkét dervis delíriumos eksztázisban, egész testtel borul le a tűz körül. A főnök rajtuk lépked át. Aztán a két fiú vállára teszi a kezét, arcát magasra emeli és meztelen talpával fölhág az izzó parázsra. Fojtott, zümmögő, aggodalmas melódia szűrődik át e percben a sátorok belsejéből, tele szorongással és tele rejtéllyel. A

főpap arca mozdulatlan marad, szája hangtalanul összeszorul, és a szeme lecsukódik; áttetsző kezét lassan kiterjesztve az ég felé emeli, és így marad néhány pillanatig.

Ejh – hisz örütség vagy primitív komédia az egész! Frivol látványossággá travesztálása ez egy vallás misztériumainak vagy tudatlan, gyerekes játék közismert idegállapotokkal. A leány vállat vont, bosszankodni akart fölényes józansággal, ám a tekintete most már akaratlanul kapcsolódott az idegen viaszmerev arcára. Végre nem erőlködött többé. Átengedte testét-lelkét, a kötetlen fantázia omló gátjait, valami új forrongásnak, ami megindult és gomolygott benne irány és központ nélkül, és nem tudni, a megtévesztett érzékek játéka volt-e vagy a lélek ismeretlen mélységeiből eredt. A saját vérlüktetésének ritmusától vibráló eleven tekintettel, tágra nyílt, fátyolos szemmel nézett rá, és ebben a percben egy rögeszméhez hasonlóan kifejezett és erős kívánsága támadt; hogy odarohanjon, átölelje a selyemszövetbe öltözött embert, mint egy sima, karcsú és szilárd oszlopot, hogy az ajkát hozzászorítsa az ő szájához és megégesse, mint a lábait a piros szemű szén – de éppen most, ugyanakkor –, csupán e rejtélyes, izzó pillanatok alatt.

Vége volt. A zene elhallgatott egy percre, aztán valami oldó, ébresztő és felszabadító dallamba ment át, mely természetes, földi és csaknem profán volt, mint az óra ütése. A dervisek felálltak, a pap egyenként odalépett hozzájuk, és összefogta a sebhelyeket három ujjával, míg halkán néhány szúrát mormogott. A vér szivárgása elállt, a sebeknek csak forradásai látszottak azontúl – ám a felocsúdó emberek bamba egykedvűséggel néztek egymásra, arcuk fakó volt, és a lépteik végtelenül bágyadtak.

Mikor a leány felállt a helyéről, észrevette a saját tagjai könnyű zsibbadtságát. Az elszéledő közönség csoportjai után indult, aztán egyszerre visszafordult, az emelvényt megkerülve a szőnyeges sátor bejárata felé ment, és pár lépésnyire tőle megállt. A főnök még nem távozott el. Kissé meghajolva állt a küszöb előtti szőnyegen, két karja lehullt, mélyen gyűrűzött felleges szeme bágyadtan révedt a semmibe; – ám ebben a percben vakmerően ellenébe szegülve felfogta, mint az eltévedt labdát, és visszaverte a maga égő, követelő, beteg erejű tekintetével a leány. Elérte, amit kívánt. A pillantásuk valóban összetűzött, egymásba rebbant, mint két feszülő, sarki delejáram, és a férfi fel sem rezzenve még, oldalt fordította a fejét. Ámulat, zavar és nyugtalanság rezgett át az arcán – egy darabig tűnődve a földre nézett, aztán megint arra a különös, meztelen arcú rövid hajú néemberre, aki a közelébe merészkedett. Ah – ez nem volt káprázat. Marianne látta, amint a mozdulatlan arc halványabbra válik, a remegését megláthatta, érezte az áramot, amely végigpezsdült az idegen, csodálatos férfi valóján, érezte az éteri egyesülés gyönyörű teljességét, és lelkében az asszony részeg démona felujjongott.

4.

– A kisasszony még csak egyszer látta? – kérdezte Háni, gazdasszony.

– Itt vannak már egy hete – de tegnap tisztábban hallatszott el a muzsikájuk szava idáig. Esőt jelent. – Ó, ezek ott mindennap kétszer csinálnak mindenféle ördögösségeket, és ha elvégezték, henyélnek, veszekednek, szabad tűzön főznek maguknak a sátor előtt. A minap elkérték a konyháról az elefánt maradék rizskását, úgy, vízbe főve. De a legfőbb emberüket, aki selyemruhában jár, kiszolgálják, és azt mondják felőle: szent.

– Aha – az algíri dervisek – jutott eszébe az igazgatónak. – Még nem láttam a dolgukat, egy katonaoorvos magyarázgatta itt a minap. A templomuk építési költségét táncolják össze Európában. Ide Berlin, Párizs után jöttek, de nem sokra mennek szegények. Az újságokkal rossz lábon állok, és miattam most őket sem reklámozzák – de hát, megmondtam.

Háni uzsonnához készített a teraszon, és Marianne a lesüllyedő nap felé fordult heverőszékével. Visszaemlékezett a dervisek táncára – nem, nem volt ott azóta; a nehéz illatú, veritékes testekre, vastag inú, bestiális arcokra, korbácsütések vörös sávjaira, és látta a kidülledt szemek borzasztó és szálnalmas tekintetét. És gondolkodott felőlük. – A csoda ez – mondotta önmagának, és megértette Galilea népének egykedvű közönyét a kinyilatkoztatás e módjával szemben. És megértette, mint lesz a bamba és tehetetlen anyag vakon eszközévé valami légies és rejtett hatalomnak, mely oly megfoghatatlan erejű, mint a kiterjedés nélküli sugár, mint a pillantások mélye vagy a zene hullámkövei, a valódi csodák. – Így gondolkodott, mert okos és világosfejű volt e percben a leány, képzett és finom nyugati agya sorakoztatott és boncolt – ő, mindig félnie kellett önmagától, a benne szunnyadó csodás zűrzavarok dacos lázadásától –, valahányszor ilyen tiszta és éles logikával törpítette valósággá misztériózus álmait. – Valóban – tegnap reggel a szemébe nézett egy egzotikus varázslónak, és e pillantás bűnében annyi gyilkos feszültség feloldódott – oly nyugodtan gyönyörködött a nyugtalanságban, melyet, jól tudta, ez ismeretlen és izgató lélekben ő idézett elő. De meddig tart ez?

– Sápadt vagy megint, és egyre gondolkodol. Talán még sincs ez jól így – a pianínódat – talán elhozathatnád!

– Nem, bácsi – mondta a leány –, már alig gondolok rá. – És igazat szólt.

A terasz körül fiatal égerfák bólították meg a lombjukat, és összerázkódtak a sötét hedera-levelek. A kert néhány látogatója gyorsult léptekkel igyekezett a széles úton, mely a majomház előtt vezetett el – és egy perc múlva idáig ért néhány kósza, jajgató hangfoszlány. A dervisek tánczenéje volt. Most játszott vele a szél, megtörte, ellágyította, összekeverte – csaknem földöntúli volt néha, és talán csak a leány egyedül hallotta meg. – Eszébe jutott egy fiatal tanárja, a Chopin-játékos, aki szerette őt. Szerelem! Milyen gyermekien áttetszőek és lengén szomorúak voltak azok a régi melódiák, a Chopin gyöngéd mélysége ez álombontó, démoni zsolozsmák jajongásához, melyekből hanyatló fajták fáradtsága, elvirult, ősi kultúrák csillogó salakja, hervadt mákvirágok utolsó, leggyilkosabb lehelete szállott feléje Nyugat szüzének, aki – hajh, mennyivel gyorsabban, az utódok mily rövid során, milyen lejtős rohamossággal jutott el odáig, hogy mindezek megértője és ismerője lehessen.

Felállott, összefogta omlós, fehér pongyolája bő redőit, kendőt dobott a vállára, sietve köszönt, és megindult a kert mélyére vezető úton.

– Olyan furcsa nekem néha a kisasszony, olyan félős! – mondta a vén cseléd, amíg utánanézett.

– Nem kell háborgatni – talán a feje fáj. Ha sétál egyet, elmúlik.

– Csak valami kárt ne tegyen magában egyszer – mint az apja.

5.

Nem a mutatványok térsége felé haladt – nem akarta, nem ott akarta látni az idegent. Valami eszelős makacssággal érezte, várta, hogy egyszer el fog jönni hozzá egyik mámoros tavaszi alkonyaton egészen egyedül. Erre a gondolatra összeszorította a fogait, és úgy szívta be mélyen a fiatal hárslobok nyers illatát. Érezni vélte a remegést, amely a férfi valóját meg-rázta, amikor orvul és idegen, babonás asszonyi hatalmával a szemébe nézett – látta őt fátyolos, zavart szemekkel megtántorodni és reszketve visszahúzódni az odvába –, érezte, tudta, hogy ő az erősebb.

A jegesmedvék ketrece előtt megállt, és hosszasan elnézte a gyönyörű fehér párt. A hímet, amint megtörve gunnyaszt a barlang szájánál, és megzavart beteg állatlalke tompán szenved e langyosan petyhüdt világ kényszerétől. És ezalatt a nőténye lihegve jár-kei a rácsfal

hosszában, szédülten a saját mozdulatai ritmusától – a sarokhoz ér, megcsóválja a fehér, puha szőrű fejét egyszer, és az ellenkező irányba visszalendül. Marianne egyszerre beteges gyors átmenettel végtelen, szívet facsaró lehangoltságot érzett. A halálos tragikumot látta ebben a fáradhatatlanságban, amivel az állat végzi és újrakezdi az örök egyforma, három lépésnyi utat, örökké céltalanul és eredménytelenül, de olyan végzetes komolysággal, mintha valami céltudatos, nagy ösztön parancsát teljesítené. Valahol messze, a fehér és üde hazai világban, valahány generációval régebben, most feszülő, rugalmas inakkal virgonc, tengeri kutyákra vadászott a hím, amíg a nőre – hajh – most van ama hónap elközeledőben, amikor a szerelem teljességében megáldva fekszik bele egy jeges gödörbe, amit forró leheletével mélyít és mohával bélel – aztán betemetteti magát hulló hóval, és a szent gyötrelmek e rejtekéből csak fiataljaival kerül elő megint.

A leány csendesesen ment tovább a rácsfal mentén. A túlsó oldalon a mosómedvét látta a párjával a nyílás felé fordulva gunnyasztani. Az állatasszony itt játékos kedvében volt. Meghempergett magakellettően a porondban, elnyújtott nyakkal a társa felé kúszott, érintette a gerincét lágyan, és oldalt szökött. Valami puha, szinte könnyed báj volt e lompos fenevad enyelgésében, Marianne a szemébe nézett, és megdöbbszent a különös, álmag és fátyolos pillantásától.

Megint továbbhaladt. Később egy borzketrec elé jutott, és látta a hímet, amint dühös, acsarkodó sírással zavartan és kétségbeesve futkos egyre a retesz valamelyik sarka felé, ahol összezárulni látja a falakat; keskeny, nyugtalan fejével, lapátos mancsaival a túrás, földhányás mozdulatait mímelve, ahogy szűk sziklalyukban keskeny csatornát, biztos és mély tanyát kellene építenie. Ah, gyönyörű, tavaszi láza a tenyészetnek – és hiábavaló, rettenetesen hiábavaló – hisz van lakása, emberkéz ásta odú – kényelmes, védett, veszélytelen –, és nem lesznek gyermekei. E börtönök falai között megállott az idő, mert fel van tartóztatva a faj.

– Mindegy, mindegy! – mormogta félhangon a leány, és lehunyta a szemét. – Ha egyszer meg kell hálnom, mit tudok úgyis a többiről, a fajról azután. Csak én élek.

S az élet nem is volt mély gyökerű benne és erős. A halál gondolata, közelsége, kísértése vele járt minden percben, és megjelent mögötte váratlanul; – hisz apái negyedízigen oly könnyűnek találták az utat és lágnak a párnát – hogy önként mentek, és lehajtották a fejüket.

A kert szélére jutott, és belenézett a lehunyó napba. Vércsin volt. A kőfalon túl, a kültelkek raktárai között robogó gyorsvonat közeledett, és elsurrant a fal tövében. Két lompos, eleven állatka a sünök fajtájából rémülten borzolta fel hosszú, tollformájú, fehér tüskeszálait, olyanná lett, mint két zúsmarás bokor; a szomszédban pedig néhány aranyfű-fiók zuhant neki messziről, ijedt jajszóval, a rács falának. Évek óta vannak már itt – és mindig félnek a szaladó füstös szörnyetegtől.

Egészen este lett, és a leány a kert olyan utaira tévedt, ahol még nem járt azelőtt. Az alkalmazottak lakásaitól messzire volt, és nem hallatszott onnét semmi emberi zaj, de a kőfal mögül távoli cigányzene foszlányai ütődtek hozzá zümmögve, szakadozottan, valami nyári vendéglő kioszkjából. A leány hallgatódzott egy percig, aztán gyorsan egy fa mögé húzódott, mert két idegen férfihangot hallott, és a lépések feléje közeledtek az úton. A kert elkésett, siető látogatói lehettek, és Marianne hallotta szavaikat:

– Egyszerű dolog – vitázott az egyik. – Csak a hipnotikus kapcsolat hirtelen megszakadása. De nem tudom: mi okozhatta.

– Csodálatos! – mondta a másik hang. – Hisz te láttad a napokban a mutatványait. Gyönyörű kórtani probléma! De ma én előre sejtettem; már az elalvás sem volt tökéletes. Láttam, ahogy közömbös és együgyűen éber nézéssel bámultak, néhány teljesen eszméletlenség volt. A tüzes vas érintésekor kettő, nagyot ugorva, felordított a fájdalom hétköznapi

hangján, és kiejtette a kezéből; de a négerek siettek a törökkel, és a zene jobban ösztökélte őket. Mikor aztán az első vércsöpp kihullott, egyszerre megszűnt minden, a hiányosan kikapcsolt tudat – mondogd – akkor helyrezökkent. A szegény ördögök egy darabig bambán tartották a kezükben a vágószerszámokat, és ránk meredtek furcsán, segélykérően; akkor eszelős bőgéssel dobtak el mindent a kezükből, és hátat fordítva, mint a megriadt állatok csúrhéjé, úgy rohantak a sátorok felé.

– Azt mondják – okoskodott az előbbi hang egész közelben –, hogy nem is igazi szerzetesek ezek. Szedett-vedett nép, fullajtárok, kocsisok, teherhordók otthon. Úgy tudom: a valódi dervisnél a hit szuggesztíója maga is elég. De így – minden a főnökön múlik; és ha ő, mondjuk, beteg vagy zavart, az égalj miatt talán... ez a főnök egészen érdekes! . . .

Elhaladtak; már nem hallatszott a szavuk, és a leány mozdulatlan maradt egy ideig a fa tövében. A vérét mintha a torkában érezte volna lüktetni, kezét benyomta a szájába, hogy ne kiáltson, ugrani vagy futni szeretett volna, olyan csodálatos örömet, részeg, mámoros diadalt érzett. Ah, az idegen, a férfi – elveszítette érzékfölötti hatalmát... elveszítette, elveszítette; már nem ura a tűznek és a fájdalomnak – és csak őmiatta egyedül. Újra látta a sápadt arc megdöbbent rezdülését, látta őt megzavarodni és visszavonulni az asszony hatalma előtt. Ó, mennyire szerette, milyen különösen szerette őt e percben.

Le kellett csillapodnia, tovább sietni, maga sem tudta, hová – és rácsos fakerítések közelébe tévedt. Itt friss szénaitat terjedt el, és a fűevők különös fajtáit jelezték a feliratos táblák. Már sötét volt, de az állatok még neszeltek, mintha nyugtalanította volna őket valami, és az égen apró fellegrszárnyak repkedtek egymást keresve. Egy lompos alpacca-kecske hosszan dörzsölte hátát a rácshoz, és eleven szemekkel nézett a leányra. A friss alomban puhán lépkedtek a gazellák, egy jaktehén kérödzött az út felé fordulva, és egy nagyobb, szérús térség közepén most feküdt le éjszakai álmra a teve. Marianne látta nagy teste homályos foltját a sötétben, amint nehézkes mozdulattal előbb a mellső felét rakta le a földre. Elsietett és megint letért az útról. Az ismeretlen odvak mélyéről még hallotta az alvó vadak halk fészkelődését, aztán a sűrűség kezdődött, és szagos tamarinbokrok csaltja előtt magánosan ült az arab. Talán imádkozott...

6.

Amikor egészen halkan a közelébe lopódzott, és meglátta az arcát, összeremegett törpe, asszonyi gyávasággal. Mert iszonyú volt ez az arc; rút volt, tele zavarral, idegenszerűséggel és gyűlölettel. A leányban megdöbbszant még egyszer a veszendő józanság, érezte, hogy egyedül van itt, és mindent kockáztat. Már csaknem visszafordult, hogy észrevétlenül elhúzódjék, úgy, amint jött, ám egy pillanat alatt megint hatalmába kerítette túlcsigázott, beteg lényét a veszedelem idegen varázsa, és ő egy lépéssel egészen mellette volt.

Az arab úgy rezzent fel, mintha csak egyetlen idegrszál surranna át a testén. Végigrándult, mereven a leány szemébe nézett, és csapásra emelve tartotta felé csontos, halovány öklét. Marianne nem mozdult előle; csak különös ívezett, szomorú szájával visszamosolygott rá gyöngén, és mint egy laza szirmú, édes mirtuszvirágkelyhet, meghajtotta a fejét... Úgy történt! A pap keze bénultan esett le a padra, és csak félrehúzta tőle a szétterült selyemköntösét, mikor a leány puha, fehér rongyaival, idegen illatával melléje telepedett. Marianne félőntudata ámulva és elismerően élvezte önmagát. Tudta, hogy csodálatos e percben, amint egy sima és delejes szőrű macska játékosztónéval hívja ki és hárítja el a legszörnyűbb veszélyeket. Ám, a lelke beleszédült valami csodálatos végzet látásába, amelynek leheletét érezte, és megdöbbszant, habár tudta, hogy nem térhet ki előle.

A férfi dühös, tehetetlen konoksággal fordította félre az arcát, és mindketten körülnéztek. A lombok meg-megsuhogtak mögöttük a keletkező szélben, az orgonafák élesen áthatoló illatuk felhőit küldözték erre, és a fákon túl, a bagoly mesterséges váromladékaiban élet nesze, szárnyak sürgő csapkodása hallatszott. A készülő tavaszi vihar zsibbadt nyugtalansága, feszülő ereje volt a levegőben, és a két ember minden atomja telítődött vele. Majdnem egyszerre történt, hogy megfordították fejüket, és egymás arcába néztek.

– Gyűlöllek, te parázna szemű, idegen asszony, aki elveszed hatalmam, és álmomban kiszívod erőmet, anélkül hogy érintettelek volna. De te oly csodálatos vagy, mint senki más; nem akarok kívánni, és nincs okom félni tőled. Mert én szentül élek.

– Asszony vagyok, és te férfi vagy!

Nem az ajkuk beszélt, hangtalanok voltak. Hisz oly egyszerű és fenséges volt a csatájuk, hogy a szavak fegyverét meg kellett vetniök, vagy oly rejtélyes és benső, hogy megnyilatkozásukra az illő szót még nem találták ki. Valami titokszerű intuíció hatodik érzékével biztosan világítottak bele egymásba, és megértették a forma után tapogató gondolatot is. Néztek.

Úgy néztek, mint két kicsiny gyermek, akik még sohasem látták egymást. Vagy két messze világrészből idehurcolt állat, amikor legelőször szembekerülnek, és csak egy ketrec rácsa van köztük. Félelem, kíváncsiság és vágyakozás volt a szemükben, és mind a ketten érezték, hogy ami előtt állanak, pokoli erejű örvény, szédítőbb és hatalmasabb a természet egyszerű ösztöneinél, mert arra való, hogy félrevezesse, összezavarja, megtévessze azokat.

Íme, a tenyészet ereje tiszta és elkülönített válfajokat akar, és itt valami ellene szegül az ő célzatainak. E nyírott, porzótlan és teljes virágú bokrok, rabbá kényszerített, meddő állatok között egymás felé lobban két eszeveszett kívánság; idegen földek, idegen levegő; rég elszakadt, különvált nemzedékek idegen gyermekeinek szeméből. Kelet sugaras tüze fásasztotta ki az egyiket sok ezer éven át minden hevével, buja és beteg álmaival, vészes, ördögűző, tudatlan tudományával és színpompás bűneivel; a másikat egy beteg gyorsasággal megépült új kultúra nevelte, melynek látása tudatos, képei szürkék, hite önkínzó és bűnei már születéskor méhükben hordják a halált. Ám – a természet, hozsánna néked! Mert a te akaratod teljesül, és önmagad ellenében is hatalmas vagy! Mert te akarod itt elfojtani a folytatást, mert nem engeded, hogy tovább tenyesszen e túltenyésztett faj, egymásba fojtod sarjaikat, melyek olyanok, mint a színes üveg alatt érlelt gyümölcsök íze. Ejh! – Tehát hozsánna!

A két sápadt arc észrevétlenül süllyedt egymáshoz közelebb, egyre közelebb, csaknem érintkeztek, és a szemek bogara kitágulva, eszelősen megcsillant.

A leányban még egyszer, egy pillanatra helyreállt az értelem világossága, és egyúttal különös hűvösséget érzett. „Minden titok zára egy – hallotta bensejében a hangot –, a rejtett istenkép fátyola mögött nincs semmi, semmi, és csak az el nem élt élmények jelentenek valamit.”

Lassan felállt, és lesiklott fehér kendője után akart hajolni – talán hogy tovább menjen –, ám az arab is felemelkedett helyéről, és egy fatörzsnek dőlve, keresztbe fonta a karját. Marianne nem láthatta jól az arcát, árnyékban volt; és a rejtély, a férfi lelkének ismeretlen képe e pillanatban újból megzavarta. Úgy érezte, hogy ha akarna, most még békén elmehetne útjára. Ám akkor sohasem tudna meg valamit, amit tudni akar. És valami elmaradna, ami kell, hogy ma teljesüljön.

Egy lépést tett felé, és előtte állt megint. Akkor egy hangot hallott – az elsőt; – valami elkínzott őrzöngő és vérszomjas hörgés volt, mint bős és elszánt felordítása a vadnak, amit halálra sebeztek. A férfi az árnyék sűrűjében nem mozdult, és a leány félig azt hitte, hogy csak hallucinált. Ám, a pillanat rémülete megint arcába kergette a vért, és beidegzette agyát valami örületesen vakmerő, végső kockavetésre. Lassan, fokként előre hajolt fehér

boszorkaarcával, villogó agátszemével a férfi mozdulatlan arca felé, forró selyem ajkszéleivel végigtapogatta, már csaknem érintette a megvonagló, összeszorított száját, aztán egy nagyon halk, éles és rövid kacajjal visszahúzta megint...

Ebben a percben a vállán érezte a két erős, szikár csontú, sárga kezét. Fájt. Lehunyta szemét, és megringatódzott egy percre a veszedelem mámorában, mígnem érezte, hogy derékon fogják és iramodva, meg-megcsukló futással vonszolják tova. Lábai a földet separték, és hosszú, fehér ruhája megakadt, végigtépődött az ágakon és fatörzseken. Egyszer még a férfi arcába nézett a lány. Már kiérték a sűrűből, Láttá, hogy az ajka szétnyílt, a szemében a téboly villáma lobog. Még hallotta a csukló lihegését, amint futott vele... azután behunyta a szemét és elmosolyodott... A sirályok megint kiáltottak élesen, mint az elmerülő hajó utasai a jeges fjordok közt. Pedig csend volt. A vízimadarak tavának sása zizegett, és az égen egymásra találva hömpölygették nagy, sötét gomolyagtestüket a fellegek. A nyugati felén, halvány előőrsképp átlobogott az első, távoli villám fénye.

Egy fiatal öntözőlegény, a kerthez tartozó ember, jött fűtörészve a madárház felől, ahol egy etetőléány ma engedte először megcsókolni magát. A tóhoz közeledve, megállt egy percre, mert mintha csobbanást hallott volna, mely nem volt nagyon hangos, és – valami gyöngye asszonyi kiáltást, de nem tudott megbizonyosodni: segélyért volt-e vagy inkább a mámor önfeledt sikolyához hasonlított. A legény tűnődve állt egy ideig, aztán megkerülte az apró nádas sűrűjét, és benézett a tópart felé. Az arab főnököt látta ott; egyedül volt, az arca mozdulatlan, borzasztóan eltorzult és viaszszínű – és mélyen hajolt a víz színe fölé. A köntöse egészen nedves volt, és – igen jól látta – a fél karja lenn a víz alatt reszkető merev szorítással tartott fogva valamit – vagy valakit...

A fiatal kertész – maga sem tudta, miért – eszeveszett rémülettel futott vissza, mint aki lidércet lát. Egy darabig lelkendezve rohant, aztán elszégyellte magát, megállt és gondolkozni kezdett. A sűrűben, egy kerti pad mellett, a földön valami fehérséget látott; utána hajolt, és ijedten nézte egy darabig. Megismerte. Az igazgató úrnál való kisasszonynak rojtos, puha himalaya-kendője volt.

Félősen, idegenül szorította nagy, barna markába, és most már vágatva indult vele a kert útjain és a bokrok között az igazgató villája felé.

Szorongó csendesség volt a ház körül, talán keresni indultak, valamennyi ablakot tárva hagyták, és künn, a terasz asztalán, nagyokat lobbanva, a vihar szelével küszködve, magányosan égett egy lámpa.

1907

Idill

A léptei előtt szöcskék pattantak fel, és kövér lóhereszálak jóhiszeműen hajoltak meg a hosszú selyemköpeny szegélye alatt; haloványsárga, enyhe napfoltok pihentek a gyepen, és a világ valamennyi fiatal, nyári reggelének derűs elevensége vette körül. Ó, fiatalság! És csendesebben ment, laza és álmodó léptekkel, bágyadtan, de mégis könnyedén; mintha levegő helyett valami különös fluidum venné körül, tétován fátyolszerű és zamatos, mint a mező gyöngéd, egyszerű illatai; és úgy hívnák: fiatalság. Istenem! Egy kicsit szomorú volt, és az jólesett egy kicsikét.

Ment a lucernáskerten át a vetések felé, az ér kicsi pallója felé, ahol az erdő kezdődik, és mindjárt köszönteni fogja őt harmatos páráival, hallgatólag, bölcs és komoly sudáraival, amelyek hűsen bólintanak majd, és nem találnak megcsodálni valót őrajta. Mert ők is odabenn a maguk életét élik.

Jobbra a dűlőúton két parasztmenyecske jött sarlóval, gereblyével, az egyik könyökön taszította a társát:

– Né! A tisztartóné anyjoka, aki Pestről gyűtt meg külső országokból.

Az asszony meglátta őket, elfordította az arcát, nehogy köszönjenek, sőt kikerülte az ösvényt; a köntösét hirtelen összefogta, és gyorsabban indult meg. Lám! Az emberek! És valami azelőtt nem ismert feszélyező érzés támadt benne, mint mostanában gyakorta.

A bronzbarna fátyol, a mesterien odalehelt festékpórétege alatt egyszerre ideges vonaglás zökkent át az arcán. Mit mondott róla? És a harmatos, békés korai reggelben a jámbor, kicsi virágbóbák egyszerre elfogultak, botránkozón fordították utána arcoeskájukat. Ah, itt jön megint a fátyolos kalap, a zizegő, szürke köpeny, íme, itt jön ma is az asszony a tisztartóék háza felől, ahol ilyenkor kávét darálnak, tejet szűrnék el, és a tyúkokat etetik. És lám, ni, ott egy asszony ráért ekkorra szépen kimosdózni, a haját, a képét kiigazítani, és fátyolos kalapban jön, jön rejtett, kis hátulsó kertkapukon át, lucernán, vetésen át. Úgy érezte most már, hogy utánanéznék, hogy valaki a nyomában van láthatatlanul; a kert, a lucernás, a veranda fehér oszlopai látják, ügyelik őt, a piros cseréptető hunyorgó padláslyukaival sandán pislog utána. És nyugtalan lett az asszony itt, a tiszta és világos ég alatt; a fényes nagyvárosok, a redős függönyű, kibérelt fészkek és kibérelt, idegen szerelmek asszonya, aki nyílnak, szabadnak, emelt fejűnek ismerte önmagát egy életen át.

Igen, most fenyegeti a ház, az idegen, falusi ház, amiért a rendjét, erkölcsét megbontotta. A ház, ahol még sohasem lakott magaformájú, ahol ő is tisztas házas asszony, öreg matróna akart lenni, mert úgy sugallta valami áhítatos, különös vagy beteg szeszély. Annak a hajléka, akit egyszer a világra szült, akinek pénzt küldött bőven a messzeségből, míg emberré cseperedett, és önámító, anyai merengéssel gondolt rá néha; de a világ minden idegen embere közül, érzi, a legidegenebb neki mégis. És hónapok óta idegenül figyeli őt kellemetlen, hunyt zsalus ablakszemeivel a falusi ház.

Valami kicsi felhő feküdt a reggeli nap orcája elé, a gyöngye szélben megzörrent az avarfű, és a halovány, játékos fényfoltok eltűntek. Celestine, az asszony, maga elé nézett, és eltöprengett önmagán. Ki ő? Emlékezett az életére, az évek tizedeire, amiket vándorlásban töltött, a testét árulva, ám valami ízléses mérséklettel, egy kicsi fensőbbes illúzióval, egyszerűen és öntudatosan. Valóban, az ő világában tisztelet és rokonszenv környezte őt, hisz akik vele érintkeztek, eldobták vagy addig félretették az erkölcs szabványait. És aztán, egyre több kicsi hajszálredőt számolt meg az arcán és szürkés csillámot a hajában, ha a festék lement. Különös

idők jöttek rá. Egy öreg papot, aki vagyont hagyott neki, valóban szinte ápolnia kellett a halála előtt, és mikor újra a zajba, az életbe ment; néha misés zsongást, tömjénes homályt óhajtott inkább, és mosolygott magán. Ó, az öregség! A vére, asszonyi valója rég szunnyadóban volt már akkor. Hát templomra szokják ő is, kegyes legyen, mint a többiek? És eszébe jutott, hogy neki törvényes, özvegyi neve van, és fia valahol egy kicsi falun. És ma, a lassan elboruló reggeli ég alatt, a csendes, csalitos erdő aljában világosan tudja: beteg volt ő akkor, hogy e ferde és kényszeredett gondolatra jutott, amikor elbúcsúzott utolsó barátjától; igen, a szokatlan magány, az aggság félelme tette, hogy görcsös erőszakkal, mániákusan és okatlanul, ide, csak ide kíváncozott akkor, úgy hitte, a tisztességbe, a nyugalomba, a szeretetbe, az idegen tisztartóhoz, a fiához.

A fák közé ér, pihegő lélegzettel és lehajtott fővel megy tovább. Emlékszik az első napra, a borús, hús tavaszi alkonyatra, mikor a döcögös kis helyi gőzös fáradtan poroszkált be a falusi állomás felé, és ő hunyott szemmel ülve a poros bőrvánkoson, fakó és vaskos vonalakban rajzolta ki a jövődjét. Már ő ezentúl itt fog élni, ide fogják kihozni az akácbokros, kis falusi temetőbe. Bizony, a hajáról csakhamar le fog már kopni az utolsó, bronzvörös festék maradványa, egy hét múlva elő fognak csillanni a szürke szálak, ha kétfelé választva a homlokához tapasztja. Idővel talán gyöngyös, fekete fejdísz is helyez rá... A menyével mindenesetre varrat magának bő, tisztos paletókat szürke szatinból, és a nyaknál összetűzi egy régi, elefántcsont túvel, amely összefogott két kezét ábrázol, fekete lüszterkötőt is szerez majd szőrcsipkével az alján, és maga elé köti, mikor ölbe veszi a kis unokáját. A józanabbik valója mosolygott kissé, és gúnyosan vizsgálta e dacos felbuzdulást; igen, az elvirult kurtizán görcsös, keserű hiúsága mindez, aki a fejébe vette, hogy önként távozik a szerelem kertjéből, mielőtt még gúny vagy mellőzés érné. Lehuntya a szemét, és konokul álmodozott.

Most látja önmagát, amint megérkezik, és kiszáll a kicsi őrház előtt odaát a szőlősdombok alján, és látja feléje jönni a tagbaszakadt, nagy, falusi embert, kicsit zavart megilletődéssel, ám ünnepiesen és komolyan.

– Itt nálunk – mondta később a kocsiban –, itt békén élhetsz ezentúl, anyám. Nem tud senki semmit. A pénzt? Nekünk ne, ha épp akarod, helyezd el Palkónak, ha megnő. Mi csak megvagyunk így is, csendesen.

Aztán itt voltak a hunyorgó ablakú, terpedt falusi házban. Az udvar gyöpén baromfiak szemeltek, és széles szekérnyom kanyarodott a csűrök és béreskunyhók felé, borzas kutyák és maszatos cselédgyerekek kapaszkodtak fel a kocsi hátulján, a tornácban a terített asztalon sűrű főzelék gőzölt, bogarak repdestek a lámpás körül, Palkó bögött, amikor az ölébe készítették, és egy kartonruhás, apró szemű, kis fekete asszony ványadt hangon kínálgatta az ételét. Ám egyszerre, ó, hogy éli át újra lelkében azt a különös percet, a megzavarodott és feszes családi társaság fölött egy pillantás szállt felé valahonnét az asztalvégről; mély és gyermeki, megdöbrent, ámuló és forró, egy nagyon fiatal, nagyon fekete és fényes szempárból, amely eleinte remegve szegült a tányérjára, ha a tekintetük találkozott, később egyre kérdőbb merészséggel, csillogón és feszülten követte az ajka, a keze, a ruhája minden mozdulatát. És az asszony tán maga sem tudott róla, tán csak a megszokás kényszere volt, hogy az ő tekintete leplezetlen biztatással, ám asszonyos bájjal sugárzott vissza néha. A fiatalembert a tisztartó mutatta be már előbb, a megérkezéskor.

– Ez a fiú Karsay, az én tiszteletbeli írnokom, akit az édesapja jó gazdává szeretne faragtatni nálam. Különbösen verseket szokott írni a magtárban a bejegyzési könyvbe meg a zsákcédulákra.

És tud-e felőle ma is még többet az asszony? Látja a dacos, nagy hullámú, fényes, fekete haját, a nevetségesen, egyszerűen piros forró száját, a legényes, feszes, rugalmas fiatal alakját, és nem tudja, hogy történhetett minden. De emlékszik, hogy másnap olyan aprólékos, izgatott

és művészi gonddal kendőzte magát, mint eddig soha, sűrű, barna diókenőccsel kezdte pácolni a kopott, fakó haját, és igen, ez cseppet sem ünnepi, sietve meghozatott bizonyos kitűnő, hízás elleni pasztillákat. Kicsit röstellni való mindez. Istenem, egy húszesztendős, falusi kamasz kedvéért már az első héten úgy öltözött, mint régen, az agglegény főurak híres garden-partijaira, hova kívülről csak divatos színésznőket hívtak asszonyul. Felöltözködött és kísértelt, a falu gyerekei a kerítésekhez lapulva bámulták, és a menyé azontúl is egymaga szűrte el a tejet.

Tisztásra jutott, ahol még nedves volt az erdei fű a harmattól, a nap megint felragyogott, és a bokrokban sárgarigó szólalt. Celestine sóhajtott, és a köznapiság minden terhe, a mesterkedések, az emberek vizsgálódó szemei, a családja hívős tartózkodása, ó, minden elszállt ebben. Az első hetek csodás, leányos izgalmaira gondolt, e szegény, szegény negyvenhárom éves asszony, akinek a kalandos, hányódott életében most először, egyetlenszer indult meg ez a kései, korcs és gyöngéd virágzás, a különös ellágyulások, érthetetlen, fátyolos, édesen bágyasztó, mély és titokzatos szenvedések. Akire tán életében először pillantott valaki félénk vággyal, majd forró, fiatal nekibuzdulással, először fogták meg lopva a csuklóját, és eleven, égő fiatal szájjal először csókolták meg igazán – nem az asszonyt, ki csókokat árul, hanem őt, egyedül őt magát, Celestine-t. Igen, otromba gúny az egész múlt, az ő hervadó teste, az ő festékei és erőlködései, fiatal, fiatal ma Celestine, sokkal inkább a jegyzőék piros ruhás kisasszonyainál, akik a segédtanítókat sorban elkacérkodták. De hát valóban szerelemnek hívják ezt, Celestine?

Az asszony felütötte fejét, és egy lépést tett a sűrűség felé; valahonnét túlról, könnyű, puha zajjal közeledő dobogásra neszelt. Igen, a lova, mindjárt itt lesz. Egy fához dőlt, és mosolygott Celestine. És csaknem nyugodt volt ebben a percben, mert a másiknak, a közeledőnek zabolátlan, naiv türelmetlensége, álmatlan szemei, bolond, zakatoló fiatal vére jutottak eszébe. Hogy sarkantyúz most, befordul az erdei útra, leszáll és megköti a lovát, jön, és megsuhannak a bokrok; milyen jó mindez!

– Te anyó! Kicsi anyám, gyönyörű kicsi anyám!

A pázsiton ülnek, a fiú arca az ölébe temetkezett, a finomra puhított kezét, kerek vonalú, fehér ujjait eleven, küszködő, halántékba lüktető csókok érik.

– Anyácska, gyönyörűséges, csodálatos szép asszonyom.

Celestine elnéz a lehajtott fő felett, és a másik keze gyöngéd ujjai közt játékosan, szelíden morzsolja, elválasztja, összebogozza a fényes, makacs hajcsomókat. Most olyan igazi anyásan. És az érett, szabályos arcára megint csak kiül valami kicsi szomorúság. Milyen bolondos is ez a fiú, milyen csacsi, milyen nagy gyerek. Az ő fiatal szeretője.

– Anyóka – súgja csendesen –, bizony, az vagyok neked!

A másik felemeli a tüzelő arcát, szép homlokát, és nagy, szemrehányó gyerek-gyöngédséggel néz a szemébe.

– Már megint ezt? Celestine. Hisz épp azért mondalak így, mert így kellesz! Jó, ha betegség vagy félkótyaság ez tőlem, azt se bánom. Láthatod, milyen sokat törődöm ez emberekkel! Hogy a fiad vénebb nálam? Mi közöm a fiadhoz? Mikor szülted, tizenhét esztendőskorodban nem az voltál, aki most, nem te voltál akkor, és most vagy az én asszonyom.

– Hallgass, hallgass!

Amaz folytatja, felkőnyököl, és a két kezébe fogja az asszony kezét.

– Ne maradjunk itt, Celestine! Teneked is rossz, nekem is. Ha az apám haragszik, majd nagykorúsítanak, és van egy kicsiny anyai jussom, ház, telek, hisz mondtam. Az anyám, aki meghalt, bizonytalanságot szeret téged. Jössz?

Celestine elfordul, megtépdesi az apró erdei dudvákat. Valami nagy zűrzavart érez a lelkében, a dolgok kiáltó ellentéteit, a helyzet képtelenségét; és ahogy a földre néz, a szeme lassan megtelik könnyel. A fiú megszorítja a karját szenvedélyes részvétellel, mélységes, emberi felbuzdulással.

– Tudom, igen! Hát mit törődöm azzal is, hogy hol, miképpen éltél idáig, és miket miveltél. Most szeretsz engem, most megszületted énnekem. Most születted, mint egy bimbó, olyan a lelked, a többi ostoba előítélet, Celestine. Utálom az egész buta társadalmat, a rendet, az erkölcsöt, ejh, régen túl vagyok már ezeken. Hisz láttad, könyvekkel van tele a szobám, és firkálok, vagy a hegedűn erőlködöm fél éjszakákon. Valahova máshova kellett volna mennem, nem ide, béresekkal vesződni. Úgysem fogok soha; az apám akarná, de én kell, hogy egyszer a magam útjára térjek. A nagyvárosokat, a kultúrát, ezt az egész, csodálatos, ezer formájú nagyvilágot akarom, és te a nagyvilág illatát hoztad ide a ruháidon. Te!

Csak félig értette az asszony. Csak a maga fölényét érezte ki, megvigasztalódva e falusi ifjú naivan csillogó álmaiból. Ám megérezte a pillantását, a szenvedély gáttalan, tomboló erejét benne, a teljes, földi szerelem vad kiáradását, amelytől átizzott a levegő. Lehuntya a szemét, egy fatörzshöz dőlt, és mélyen szívta az erdő levegőjét, a fatörzsek illatát, a korai délelőtti esőre hajló, fülledő páráit és a fojtott, izzó, követelő, a diadalmas férficsókokat a gyerekfiú alig érett, eleven ajkairól. A csendben komolyan örködtek a sötét fák, néha a mozdulataikra halkan, kíváncsian cserrent meg valamelyik bokorban egy madár, majd egy kicsi szellőre végigborzongott a dús erdei pázsit.

– Te, te!

A szenvedélyes szavak árja megszakadt rég; a saját énjét érezte mindenik megvalósulni és felemelkedni a teljesülésben, mely összekötötte őket. Az asszony rég szunnyadó idegzetét megrázta az ifjúság e büszke és eleven viharzása, és az új, gyermeki frissességű szenvedély soha nem ismert, nem sejtett érzéseket, boldog meglepetéseket ajándékozott neki. És az ölelés perceit nem számlálta az erdő, és nem mérte a nap.

Észrevétlenül, világos, könnyű esőfelhők húzódtak feljebb az égen. A gallyak megrezdültek néha a támadó szélről, és messziről elhaló zörgés, a hordással siető parasztszekerek zaja hallatszott. Majd mintha valaki járna a fák közt, favágó bizonynyal, bár a lépések neszt elnyomta a többi, egyre erősödő zaja a támadó esőnek.

– Eressz, most már hazamegyek.

– Ne még! Milyen sokára jössz megint. És ott, a többiek között nem bírlak nézni. Ahol nagymamává erőszakolnak. Téged!... Még egy kicsit maradj.

És lehunyt szemmel, az örökké szent, vak öntudatlanságban élték át még egyszer a szerelem csókjait, az utolsókat, aztán egyszerre döbrentek fel mindketten, fakóra vált arccal támo-lyogva és merev szemekkel. A tisztás túlsó felén, rejtett, apró cserkészút végében egy férfi állt, és nézte őket, egy bokor árnyékba takarta az arcát, de mégis, ő volt: a tisztartó.

Rémület csak az első pillanat állati meglepődésében fogta el őket. Aztán az írnok felszegte a fejét, és dacos elszántsággal, kicsit naivan, komor pátosszal lépett előre. Az asszony állva maradt a fa tövénél, és e szörnyűségesen kijózanító jelenetben az ő legbensőbb, okos emberi valója néma és rövid feleselésben leszámolt a történetekkel.

Most már legalább vége az örültségnek! – mondotta magában hirtelen, és nem vette észre, hogy a legkevesbé sem indokoltan.

Mert nem is történt semmi. A férfi a bokrok sűrűjében már jó ideje figyelhette őket; az arcán most nem tükröződött meglepődés, csak mélységes, csaknem szánakozó lenézés, a komor tisztesség szégyenkezése és egy kevés igazi szomorúság. Az elsötétült homlokát egyszerűen elfordította, és kikerülte az anyja tekintetét, sőt mintha szó nélkül akart volna továbbmenni, de aztán megállt egy percre, és fojtottan, egészen halkán szólt oda a fiatalembernek:

– A béresgazda a kazlaknál vár, reggel óta.

Az elmulasztott kötelesség vádja csupán. Aztán megállt, és merev arccal várta, amíg a fiú néma köszöntéssel, megszágyenülten indul a dolga után. Mikor elhaladt, egyetlen szó nélkül tovább ment ő is az útjára.

Celestine pedig megint egyedül volt, és valami fázós, józan mosollyal adta hírül önmagának: igen, lám, megint egyedül a világon. Úgy érezte, az ő utolsó kis regényéből már csak ez, valami csattanó, szerves befejezés hiányzott, és ezzel vége. Milyen ferde, milyen természetellenes volt ez a jelenet! És e két ember, akik nem tudták, hogyan viselkedjenek, mert ebben a helyzetben még a közfelfogás formái sem adhattak utasítást. És Celestine mosolyogni tudott, mert a magány első pillanatában a sorsának nem a pátoszát érezte már, csak valami keserves, öreges humorát. Az élet furcsa tréfája az egész, mondotta önmagának, és attól a perctől, hogy egy harmadik ember is tudhatott róla, semmi egyéb, csak nevetséges.

És megindult ő is. Az összeszorított, fanyaron mosolygó szája megrezdült néha, a torkában különös, szorongatóan éles fájdalom késztette sírásra, de azért elhatározottan ment Celestine, egyedül a homályos, erdei úton, majd a beborult nyári ég alatt, amíg a szitáló eső átnedvesítette fátyolát, összemarta a festéket az arcán, ment a kicsi szőlősdombok aljába, a vasúti őrház felé, az élet messze, magányos estéje felé.

1907

Neuraszténia

Egyedül ültem a néma és ellenséges házban. Tátongó öblű, ridegen hófehér kandallók üres szája a nedves ősz hidegét lehelte be a szobákba, a homályos sarokban összegöngyölt szőnyegek és leszögezett, zsúfolt ládák bújnak össze alattomosan és gyanakvón, mint a ronda szegénység alakjai szoktak várótermekben és a hajók fedélzetén. Oly átmeneti és zavaros volt itt minden. Utolsó heteket éltem át e házban, mely egykor otthonom volt – készülődtem, és még nem tudtam, hová; de mindazokat, akik hozzám tartoztak itt, már előre elszakította tőlem, és szétvitte nehéz és bizonytalan új utakra a sorsuk, vagy az én nyugtalan akarásom. Egyedül voltam, késő ősze járt, és lassan alkonyodott.

A ház körül átázott, pusztá, fekete földek terjengtek nagy kietlen messzeségekig – itt-ott a barázdák közt piszkos, olvadó és bizonytalan csíkjai nyúltak el a korai hónapok; és fojtó, fehér ködön, miriád szilánkok kábító sokaságán át a távoli város piciny fénypontjai egyenkint gyúltak ki, és ragyogtak, mint a nedves, fiatal szemek. De milyen vég nélküli messzeségben! Itt a pusztán még nappali józansággal szürkéllett az ég, és lassan csúsztak lejjebb-lejjebb az árnyak. Alkonyatkor el kellett jönnie a város felől egy megfizetett, idegen, fejkendő asszonynak, aki tüzet gyújtson nekem, és megbontsa ágyam. Tudtam, hogy némelykor egy madár-arcú, ragyás és villogó szemű fiatal munkás is elkíséri – és ennél a gondolatnál egy kicsiny forgópisztoly csontagján tartottam a kezem. Félttem tőlük, az egyedüliektől, akiket napkelteig láthatok. És itt körül csak messze, kietlen, átázott földek, tüskebozótos, alvó szőlőhegyek és elhagyott, néma, szép villák. És egyre jobban fáztam.

Itt ültem egész hosszú napon át önkéntes, szeszélyes száműzetésben; e bomló, sivár otthon levegőjét szívtam, és éreztem kilendülni összhangjából az egész énemet. Idegen, néma és ellenséges volt itt minden. Megdöbrentett. A csendnek hallom-e már zsongó csodás zenélését, vagy a lágy esőpermeteg zilált, halk sóhajtása volt ez kívülről? Igen, a csatorna rézkürtjében tisztán hallható, mint dobol halkán, zengve sok ezer pici vízcsepp.

Öblös, mély, puha karszék ölén gubbaszkodtam össze, mint egy itt feledett, beteg, didergő madár – talpig burkolódtam egy ócska köpeny keshedt redői közé –, és félvak gondolatok, mint nagy testű, meleg és lomha pókok, lassan telepedtek le kábult agyamra. Behunytam a szemem, és megfeledkeztem bágyatag és dermedt alakomról a puha rongyok között, ám az agyam élt, a halántékomon idegáramok szökdöstek át, és a szék bársonyába temetett arcom bőrén forró, kerek folt terjedt el lassan a szemem alá. Féltudattal éreztem még magam körül zsongani a rideg ház csendjét, és mint görögtűzfényben az árnyak, a múlt képei lebbentek felém foszlányosan és titokszerűen. Édes, telt gyerekkacaj pergő gyöngyszeme rezeg át a falon, mely mögött az üres, hideg ágyacska áll. A pohárszéken csendül valami amott, és én vendégség zaját, fiatal hangok incselkedését hallom. És itt, a hideg kandallóban egyszerre lengő, vörös tűzalakok üzik forró játékaikat a rőt színű parázs néma szenvedélyéig. A szőnyegek arabeszkjére szeszélyes rezgő betűi íródnak a fénynek, és fehér istenszobrok teste rózsaszínbe borul a párleányon. Ó, az otthon kiszállott lelke jár itt. És megzavar. Nem – ez most már vesszen! Valami másnak, újnak kell ma születni bennem! Gyöngye idegláz könnyű és édes mámorát éreztem, és egy halk, fájó rezdülésben vette hírül a félhomályos tudat; igen, valami készül, valami küszködik és gomolyog a lelkemben, még láthatatlanul és az agy forró verejtékpáráiba burkoltan. És gyáván remegtem. Nem lehetséges-e, hogy most tör kifejezésre valami eddig merőben és öröktől fogva kifejezetlen; hogy ama pillanatok egyike közeledik, amikor egy semmin, egy érlüktetésen a halánték bőre alatt, egy közeli bútor hangos roppanásán egy remekmű élete vagy múlása függ? Meg bírom-e kötni, meg bírom-e? Ó, talán csak egyetlen redője lesz a nagy kibontakozásnak, az ősi Öntudatlannak csak egy felderengő,

kicsi árnyalata. Megadatik-e nekem a forma, mely életre költse? Íme, máris fakul, elhagy, mielőtt a megvilágítás körébe ért volna! Ejh, meg kell kötnöm egy kicsi részét legalább, csak valamit, egy vérző gondolatfoszlányt mondattá rögzítenem, és akkor érdemes volt élni, lázasra hajszolódni. A józan tudatosság munkás és világos óráiban majd körülveszem szabályos, csiszolt és hideg szók foglalatával, de, azért benne lesz egy szemernyi az igazlítás percéből, és szép lesz, életre érdemes. De hol van megint? Ah – ez itt – a kifejezés egy lenge és csodás fordulata –, már fogva tartom, az enyém!

...Csukott szemem felpattan hirtelen, és káprázva rezdül össze megint. Nem, még mindig nincs sötét! Még egy perc sem telt el azóta, hogy itt feküszöm lelkendező, fájdalmas káprázatában a keresésnek. Még világosszürkén szállong az alkonyat, csakúgy, mint az imént, a függőnytelen ablak még nappali ridegséggel önti végig nagy, fehér feltjét egy kötés papírnak. Még láthatók a betűk vonalai – ó, milyen szerencse! És félig ösztönnel és félig elhatározással mélyed el sötét nedvébe a toll.

És ebben a pillanatban valami rettenetes, leírhatatlan rémülettől velőig rázkódom össze. Mi történik velem! Ah, hiszen látom őt! Közel van hozzám, rám mered iszonyú tekintetével, és nem szabadulhatok tőle. Itt van, velem, az iszonyat, a téboly, a halál! Rettentő alakja a toll hegyéről nyúl felém, megmozdul, egyetlen rövid és vak iramlással közeledik ujjam fehér sávjához, és én görcsös, merev tehetetlenséggel szorítom a tollat. Szemembe néz. Sötét, óriás tagjai ázottan és kuszán meg-meglendülnek, és vonagló reszketéssel esnek le megint. Sörtéi ziláltak, összetörtek, roncsoltan meredeznek a sötét száj körül, rettentő kínban vonagló csápok torzan, csonkán remegnek menekülés után tapogatva. Ó, e szörnytestet át-meg átjárta valami gyilkos, idegen és rettentő bűzü mocsár fekete iszapja, a félszárny törötten, szétázva lóg le, amint lehúzta undok súlyával e sötét, iszonyú tömeg. Fuldokolva, bután kapkodva tátog felém a tapadós száj. És a szemek, e megvakult, rettentő szemek tekintete rám szegül, az enyémbe mered, és tele van váddal. Engem vádol! És tele van halálfélelemmel, az élet makacs, őrijítő vágyával, amely öldöklésre kész. Miért vádol, mit akar tőlem? Iszonyú, iszonyú! És ülök vele szemben, a csontjaimig dermedetten, tekintetemmel bűvölten fogódzva az ő vakságába. Így ültem sokáig, vagy egy percig csupán, de minden vad borzalom, lidérces, gonosz álmaim, gyerekkorom rettegései, az örület küszöbe, a halál verítéke, minden, minden benne volt e percben. Ó, milyen soká tartott! És azalatt, tudom, oly rettentő közelségben ólálkodott mögöttem a téboly.

Még egy mozdulatát éreztem, amint fuldokló erőlködéssel megkapaszkodott a toll szárába. És egyszerre megrándul görcsös erővel a karom, testem minden íze átreszket a vad félelemtől, és felugorva torzult arccal, a halálrémület vak ösztönével dobom messzire magamtól a tollat... Koppanva hull le a földre, és kerek, alaktalan tintaolt esik utána. És én megállok egy percig, az összeroskadáshoz közel, kábultan fogódzva a szék karjába. De hát mi történt? A halántékomhoz nyúlok, nedves a jéghideg verítéktől. Istenem! és a józanság hangja csendül meg bennem, hűsen, mint a harangszó. Egy semmiség! Egy légy csak, egy kései, ostoba bogár, melyet téveteg ösztöne csalt az üveg fekete levébe, és haldokolva a bemártott toll után kapaszkodott. Ó, a harmatos, hűs józanság már megszólalt bensőmben. De a testem még ízenként remegett, és a homlokomról nedvesen szivárgott a veríték. Nem, nem, ez iszonyú volt. Hogy itt, velem együtt összezárva és egyedül, egy haldokló szörny vergődik lábaimnál a padlón, egy élet, egy élet, amelynek a múlását okoztam. Nagy, mozdulatlan szeme vakon mered a Semmi szédületébe, ahová hullnom kell nekem is egyszer, és ez az élet itt, e torz, idegen, megfoghatatlan és kialvó élet engem vádol.

És újra felviharzó iszonyattal futni kezdtem, eszelősen, lélekvesztetten. Megbotlottam és fél térdre estem, de akkor a karom védőn az arc elé emeltem, és csúsztatva értem el az ajtót. Aztán talpra szöktem, megragadtam a kilincseket, és csattanva nyíltak fel. Ki, ki innét!... A hűs, redves levegő megcsapott a terasz küszöbén. Éreztem, hogy a torkom kiaszott és száraz, és

fuldoklón, csaknem üvöltve tört fel belőle a kiáltás. Most a saját hangom új rémülettel töltött el, és újra kiáltottam, bele a ködlő, alkonyati pusztaságba, a magányba. Aztán még egyszer, és újra, nem tudom, hányszor. És nem tudom, hogyan szedtek föl onnét a nedves küszöbről, ahol ájultan feküdtem.

1908

Az orsó mellől

A tavaszi nappal világosszürkén élte túl delét, és halkan hanyatlott az este kimerültsége felé. Az öreg cseléd még mindig az edényekkel zörgött odakünn, és a mosogatás profán zaja, a porcelánok fáradt csörömpölése szomorúan és siváran neszelt át a nagy, falusi szoba csendjén, és betöltötte azt a fojtó és vigasztalan délutáni órák tűnődéseivel, a céltalanság és fülledt egyhangúság fantomjaival. A csipkeverő orsók fásan csörrentek össze, és a pap felesége a két ernyedt kezére könyökölt.

Mindjárt vége a mának – gondolta, és hátraszegte fejét, mert az idegei élesen, nyugtalanul feszültek a nyakszirtje fölött. Most ki vannak takarítva a szobák, amiket holnap újból söpörni kell – már elszedték az asztalt is, és odaát a füstös, bőrkárpés szobában jóllakottan olvashatja Kantját a férfi, ki miatt a hétköznapiak ez apró gépezete forog. És tegnap – és holnap – mindig csak így, e csendes, gyermektelen házban. Pedig lám – a fiatalság napjai ezek! Hát minden ember csak így – felhúzott óra, mely egyhangúan leberreg? Az élet! Ez a szó jutott eszébe, előbb csaknem gépiesen, amíg kinézett a felleges, tavaszi égre; – de aztán egyszerre sok mindenre gondolt. Mint már régen nem – mint valaha, leány korában mindig. A távoli városokra, amiket nem ismert – ahol események loholnak, emberek örülnek, bűnhődnek és cselekszenek. Mert azt hitte, hogy ott mindez látható, hogy az élet, mint hangos kikiáltó rángatja ott szét függőnyeit. Mindig falun élt, és elpihent, beletörődött asszonylelkében sohasem aludt ki egészen a lappangó nyugtalanság, mely kevesellte az életet. Soha nem győződhetett meg róla, hogy sehol sem adhat többet az élet, mert nincs többje neki.

Megnyitotta egy kissé az ablakot, és a március léha szellője hullámozott el a munkaasztal fölött, a fűtött szobai levegőben; édes, furcsa szél, csírázástól illatos – ama mindig ugyanaz és mindig új. Az asszony hirtelen felállt, köpenyt keresett, hogy menni fog; ki, messzire a mezőkre, siető léptekkel és egészen egyedül.

A kulcsokat magához vette azért, utasította a szolgát, és tisztos méltósággal köszönt vissza az embereknek a falu utcáján. Mert nem volt különc vagy hóbortos a pap felesége. Rendes családban nőtt, az apái szintű lelkészek voltak negyedízig, sokat olvastak; pipáztak és gondolkodtak; az asszonyaik pedig összefogták a gazdaságot, és gyermekeket neveltek. Őt szigorú, protestáns intézetbe küldték, ismerte a versírók könyveit még leánykorában; és később, mikor férjhez ment, kihordott néhányat az uráéból is. Tétova lázongások, nyűgös disszonanciák keltek sokszor a lelkében, de egyre ritkábban később. Ha így, mint most, magányos sétákra indult a határban, a parasztasszonyok utánanéztek, és néha szóltak valamit egymásnak. Hogy nincs ma vasárnap, se ünnep! – rendesen ezt; de mindig volt, aki ráfelelte, hogy hisz nincsen gyermeke szegénynek! Így élt a papné. Idővel a bölcséleti könyvek holt rendszereiből talált sémákat a kicsiny vakondok-világnézetéhez, mely mindnyájunké; éppen elég okos volt ehhez. Azt mondta: kötelesség; híven szegte fejét aprócska gondjai közé, szerette az urát, mert nem volt oka, hogy ne így legyen; közben pedig valami mintha elaludt volna benne. Néha, mikor lehunyta a szemét, úgy érezte, hogy a lelke mélyén csendesen, mélán és fehéren havazik. Az élet legtöbb napján nem tudott volna visszaemlékezni az előtte valóra; hogy mi is volt tegnap. Semmi! Főztek, takarítottak, veteményeztek a kertben, és eltették a télre valót.

Kiért a faluból, és az út szélén, a barázdák mellett haladt tovább. Messziről látta az erdő haloványbarna sávját és a felszántott, porhanyó rögök meleg, vörhenyes színét a hanyatló napsütésben. Ment, és a dombhát enyhe lejtője már elfödte előle a falut.

A fejét fölemelte, és megrepkedett a fátyola, a hajszájai a szélben. Tágra nyílt szemmel nézte az eget és a földet – ma valami olyan különös volt a levegőben – vagy a világításban. Odabenn nem lehetett ezt észrevenni, de megérezte talán. A tavasz! A föld szeplőtelen fogantatása. Valami fájó és édes, nyugtalan szívdobogás az egész – valami nagy Nincsen. Távoli hangok tisztán, élesen hallatszottak a megritkult levegőben – nyújtottan zengett a falu felől álmra kívánczozó kakasszó, és a telegráfrótók sikoltottak. Ez a hang – milyen ziháló, lázas ujjongás. A szél! –

Hirtelen, nagy rohammal jött felé, belekapaszkodott a ruháiba, és mind arcába szórta a haját. Az asszony fölemelte a karját, a kalapját levette, a köpenyéhez tűzte, és földetlen fővel, összefogott ruhával, szél ellen szaladt tovább. Az ajka szétnyílt – egyszer kiáltott, fojtottan és egészen különösen: és elámult; hogyan jöhetett őtőle ez a hang – belseje micsoda rejtekéből? A torkát még szorongatta valami – különös, jóleső lüktetéssel. Sietett – és lekerült egészen a lejtőn, le az útra. A nyugati égen egy nagy, lilavörös fellegszörny vonszolta át sietve groteszk, iromba testét; óriás tagjait sebbel-lobbal kapkodta maga után, de azért egy tömegben maradt, és élesen, sötétlőn húzódott a hanyatló nap arca elé. Azontúl rohamosan kezdett nőni az alkony.

A domb aljában csendesebb volt a szél – az asszony hátraszegte a fejét, lassabban ment, és gondolatok lebbentek át a lelkén – alig érintve. A leánykorára gondolt, a régi álmaira még az internátusban; egy műkedvelő-előadásra, ahol ő is játszott és énekelt – és megtapsolták. Egy fekete hajú, nem nagyon ügyes diákra, aki szerette őt, és azóta híres ember lett. Meg hogy diakonissza is akart lenni egyszer. És az ifjúság libegő illata mindezek. Milyen régen volt – milyen rég. És azóta – kilenc éve már, hogy minden egyforma, itt ő a tiszteletesné – az ura jó ember, szeretik, és talán esperes lesz mihamar. Ő a tiszteletesné – itt jó nép lakik –, a háztartása mindig rendben –, és ő nemsokára harmincéves. Már meghalt az édesanyja is.

Egyszerre megállott, és nem tudta, miért. A lábai előtt egy fehér ösvény ijedten kanyarodott oldalvást – az erdőnek tartott, ám elveszett a távolság homályában. De nem – valami eszébe jutott az előbb. Igen – a közelmúltból – egy idegen ember. De hiszen alig jelent valamit. Nyár végén került ide a városból, körorvos volt, mindig egyedül élt, és az arcára kicsiny, éles barázdákat rajzolt a férfikor. Semmi különös nem volt rajta. Az asszony megnézte őt, és látta, hogy annyi mással össze tudná téveszteni; nézte, mint egy könyv szürke fedelét, vagy ahogy az eget és a fűvet nézik falun, rendes, robotos munkaidőben. Aztán sokat eljárt hozzájuk – hisz máshova nem is mehetett –; hármас tarokkot játszottak, de az ura mostanság sokat utazott – két más faluja is volt – és rendszeren ünnepnapokon. Vagy presbiteri gyűlésbe ment, hosszabb időre. A doktor jött, és ők beszélgettek – jószívvel, emberesen; a férfi a városból jött, és az asszony olvasott egyet-mást. Aztán tőle kapott könyveket, egészen másokat – levésről és fejlődésről szólót –, a kifejezések és az ábrák kivált megzavarták eleintén és foglalkoztatták – de a férfi szóba hozta, komolyan magyarázott egyet-mást, és az asszony előtt feltárult ez új vonatkozása, ez ok nélkül elrejtett kulcsa és összefüggése minden olvasmányának és tapasztalásnak. Csakhamar természetesnek találta, és örült neki, hogy többet tud az életről; hisz már sok éve asszony volt, józan fejű, egészséges, és az érzékei aludtak vagy föl sem ébredtek. Egyszer szóba került, hogy miért nincs gyermeke, és az orvos mondott valamit az uráról. Nem haragudott érte – hisz ebbe már régen belenyugodott, és az ura nem vádolta őt meddőséggel soha.

Ez még mind a tél elején volt – milyen különös! Az a különös, hogy ez most egyszerre mind az eszébe téved – és ilyen elevenen. Hogy most történésnek látja azt, ami történt, holott akkor azok a napok egészen a többi hétköznaphoz voltak hasonlók – és olyan váratlanul, olyan értelmetlenül jött az egész. Egyszer egy téli estén, az ura pipafüstös, kandallós szobájában ültek, a lámpa nem égett még, és kívül nagy volt a köd. Akkor döbbsent meg először a férfi hangjától, mely töredezett volt, csaknem elfulladt néhol a ritkuló, közömbös szavakon. Ám ő

nem értett ehhez – az elakadó beszéd, a hosszú, lüktető hallgatások nyelvét rég elfeledte, meg se tanulta tán. Arra szisszent csak föl, amikor a férfi száraz, kemény ujjai a szenvedély brutalitásával markoltak a vállába, ahogy megrázta görcsösen, ahogy látta a homályban följe hajolni a megdagadt ínú arcot, az eres, redős homlokot, és sütni érezte a lihegést, amely a szavaival arcába csapott. – „Hát mit akar – ébredjen! Hát nem látja, nem érzi – hogy mióta már?” – Csúnya volt ebben a percben a férfi, úgy látta – félelmes, de értelmetlen és idegenszerű. Nem, ő nem érezte, ő nem tudta, ő aludt. És meglepődése, őszinte ámulata lehűtőbb volt e percben, mint a legsértőbb méltatlankodás, a legvadabb harag. A férfi megértette. Egy percig szédülve állt előtte a homályban, azután ment, nem várva lámpagyújtást. Hetekig nem ment hozzájuk – később el kellett utaznia a járáskórház ügyében –, újév napján jött délelőtt, néhány percre – és azóta vagy kétszer – rövid időre, ha a pap otthon volt; és az asszony nem ment be hozzájuk ilyenkor. Alig köszöntötték egymást. Ősztönből csak, kényelemből került az asszony – mert az érzésében nem vált jelentőssé az utóbbi hetekben sem az egész; nagy-néha gondolt rá gyöngén feszélyező kedvetlenséggel. És most – a tavaszban, a szélben, az estében, ahogy kijött az orsók mellől, és végigszaladt az úton, a szántás illatos rögei mellett – valamit keresett, egy gondolatot –, és ezt találta. Nyilván – nem jelent számára semmit az ember – de a szavak, amiket mondott, az élet igéi voltak, a szenvedélyé. És valami történet volt ez – olyas, amiből az emlékek lesznek, ha az ember megéregszik. Milyen kár, hogy mindez oly közelből szól hozzá és annyira valóság!

Még egyre haladt a szürkületben. Alig vette észre, milyen messzire jutott, vitte előre a lépések összefüggő, könnyű ritmusa – néha a szemét is lehunyta félig, és egy pillanatban sajtószerű ötlete támadt. Ha itt lenne most ő – az orvos –, csak jönne vele az úton, belekapaszkodva a karjába, párhuzamos ütemű járással – és beszélne; nem úgy, mint akkor, zihálva, követelően, érdes lihegéssel – de valahogy másképp. Ahogy most elgondolja – puhán, szelíden, okosan, mint egy kisgyerekhez lágyan rezgő érzelmességgel. És képzeletében tisztán hallott csendülni egy soha nem ismert, gyöngéden érces férfibaritont, amit leánykorában teremtett tétova és gyönyörködő álmodozása lefekvés után.

Ó – ez a mai nap olyan különös –, ha most itt volna valaki – talán a doktor.

Hirtelen megállt, őszönszerű ijedtséggel, és visszahőkölt. A lába valami puha és rugalmas tömegbe öltődött, lehajolt hozzá, és borzongás futott végig a gerincén. Pedig csak egy kicsiny állati hulla feküdt ott – egy sárgásbarna szőrű, fiatal kutyaé, félig elfödve a tavalyi avartól, amelynek gazát följe szórta a szél. Lehajolt hozzá, hogy jól megnézzé, mert nem akart félni tőle. Már oszlásnak indult – kitépett, szertehulló szőrösomói elvegyültek az aszú levelek és gallyak színével –, a fiatal test meghorpadt, csak mint egy nyugalmas, enyhe félrelief emelkedett ki a tavaszi föld illatos, ázott göröngyei közül. Szagát gyöngéden elterelte a szél – a feloszlás foltjai, a csonka fej, a laza tagok – mindez beleveszett a környezet enyhe harmóniájába, az este növekvő sötétjébe. Már csak sejteni lehetett – egyre sűrűbb lett a homály. Ki tudja, milyen régóta feküdt itt a tél jeges takarója alatt, szelíden, mint egy elhervadt kis levél. Szép volt.

Csak most vette észre milyen régóta áll itt, a hosszú járástól zsibbadtan és érthetetlen módon lebilincselve. Már teljes volt a sötétség későre járhatott, és ő nagyon messzire került a falutól. Felegyenesedett, és egész közelben, néhány lépésnyire látta az erdőt, a levéltelen gallyak sötétjét. Ah – hisz ez már a vasúti töltés lejtője, a széles árok – és túl rajta a furcsa, rejtélyes kalyibák, amikben az idegen kubikos munkások laktak. Igen – mindjárt jöttek, mikor elolvadt a hó –, már két hete ásnak itt, és – valóban, a tanyáik üres, leszerelt lécváza áll csak; – menni készülnek tovább. Most messze, a sínek mentén gyúlt ki zölden egy jelzőlámpás; – sötét este volt.

Legfőbb ideje indulni sietve, haza. Még mindig ott állt a sötétben, lábai előtt a kicsi tetem – már tett is egy lépést, de visszafordult. Egy gondolatot elkezdett volt, azt be akarta fejezni; valamit arról, amit egyszer a doktorral beszéltek, hogy milyen egyszerű a halál. Még egyszer lehajolt, egészen közel, hogy lát-e valamit a sötétben; letörte egy kóró felső ízét, és a végével óvatosan, kíváncsian és elmerülve érintette a kis hulla szőrét. Akkor valami hirtelen, erős zörrenésre az erdőalj cserjéiből rémülten rezzent fel, és kiejtette kezéből a fácskát.

A következő percben egyetlen, állati erejű rándítás egyenesítette fel, és kényszerítette, hogy derékban hátrahajoljon. Sikoltás tört elő a torkán, de csak gyöngye hördüléssé tompult, és visszacsuklott. Az agya, ítélete vesztegelt, de iszonyúan átvonaglott a teste a rémülettől és fájdalomtól. Egy lökés erejétől a földön feküdt. Egy arc rémlett föléje hajolva a sötétben, fekete árnyékfoltokból előtűnő lapos, baromi sziluett – két alig mozgó, bárgyú, de pokoli tűzben égő szatírszem. Az asszony levegő után kapott, alkohol és verejték otromba párái csaptak arcába, és ő végre kiáltott, eszelősen rázkódva és vergődve a rettenetes karok között. Félőntudata felrettent, menekvést keresett, mint a gyöngébb állat, és körmeit belemélyesztette a tüskés, durva arcbőrbe. Egy ütést érzett a homlokán, majd a vállán egyet – a fájdalom éles volt, bár nem túl erős, de akkor a félelemtől behunyta szemét. Még érezte, hogy néhány lépésnyire továbbvonszolják a szélső bolerók felé...

Föleszmélt – körülötte éjszakai sötétség, és minden tagjában dermedés. A halál – hogy milyen egyszerű –, gondolta, és megint lehunyta a szemét. És akkor lassan, otromba, súlyos valóságossággal, de még csak mint egyszerű tény emléke nyert alakot a tudatában az, ami vele történt. De mintha valaki mással történt volna; – még nem érzett, és nem ítélt. Megmozdult – egyszerre érezte az éj hidegét; és a fogai vacogva verődtek össze. Akkor felült a földön, szétnézett; görcsös hirtelenséggel földte el mindkét kézzel az arcát, és az undortól, a félelemtől hangosan sírni kezdett.

Percek teltek – egy szekér zaja hallatszott az úton, egyre közeledő zörgéssel. Nem – urasági fogát lehet, és a falu felé tart –, mindjárt fölé a lejtőn, és láthatóvá lesz a töltés mögött. Az asszony fel akart állni, és képtelen volt rá – térdre emelkedett, és éles erőfeszítéssel torkaszakadtából kiáltott. A kocsis megállította a lovakat, és a hang iránt fordult a sötétben. Az asszony újra kiáltott, és most, úgy látszik, megismerte a hangját; leugrott a bakról, és pár lépéssel a közelében termett. Ó – az orvos kocsisa volt.

– Hol – merre? Igen, itt! Ó – a tiszteletes asszony! Hát mi lelte, bántotta valaki? Tessen csak belém karolni! Talán valaki ráijesztett? Az imént láttam egy embert az erdő szögében – a fák alól bújt ki –, a taliánok közül volt. Az átkozottak, tolvajok, csakhogy már mennek! Talán attól ijedt meg a tiszteletes asszony – vagy bántotta? – Uram őrizz – hm, hm! –

Nem felelt – alig támoltygott. Már benn ült a kocsiban; és az szaladt vele – haza. A felhős ég sötétjéhez emelte a fejét, és a könnyes, dúlt arcába fájón metszett bele a megélesedett szél. Mi történik most? – gondolta. Haza kell mennie?

Tisztuló eszmélete kereste önmagát – az asszonyt, aki ma elindult hazulról, az orsók mellől szeszélyes kicsi sétára a tavaszban. Az asszony, aki kevesellte az életet. De hát mi történt valóban? Megreszketett egész testében, és látta a rettenetes, állatian dúlt arcot, a düledt, égő szatírszemeket. Iszonyú! Lázas forróság ömlött végig az arcán és a homlokán, és az ajka cserepes lett a szélben. Az az arc – igen! Vagy egy másik – füstös, homályos szobában, a düledt izmok és eres, redős homlok – a tüzesen lehelő szavak, amikor azt kérdezte, hogy mit akar, miért nem ébred. És megragadta és megrázta görcsösen a vállát. De nem – az más volt. Akkor nem ébredt fel.

És most szalad a szekér, és hazaviszi őt. De hát mi változott meg? Egy semmi, egy villámló véletlen, amely leszakadt rá őrijtően idegenül és irtózatosan. Most már nem az, aki volt? Egy pillanat elszakíthat az előbbi létüinktől, az énünk, a jelenünk ezer kapcsolatától. Most már mindörökre megtörtént – a szenny, a gyalázat.

Kutyák ugattak a szekér előtt, és a falu szélső háza látszott. Az asszony végigsimított a homlokán, és most egyszerre ijesztő részletességgel, világosan látta a történeteket. Ez a kocsis talán sejti – ez nem bizonyos –, de ki tudhatja! Ő az egyetlen – de talán elmeséli az esetet a faluban. Találgatni fognak – és ő a tiszteletesné. – Az orvos kocsisa az egyetlen, akitől félhet. De hátha – nem, nem – ez rettenetes! Az orvos mondott valamit egyszer az uráról. És hogy ő, az asszony, nem volna meddő. Nem, akkor meghal, akkor meg kell halnia. Bár vannak eszközök, orvosszerek – ó, milyen galád, milyen nyomorult gondolatok ezek! Az ő tiszta, nyugodt lény, a csendes paplak, az orsók – Isten!

Egy ámbitusról valaki rákiáltott a kocsisra, megálltak! – az orvos háza volt ez. Baj van! – hangzott a bakról – és a háziúr hajadonfőtt lépett ki a kapun. Az asszony látta, amint sietve szót vált a legénnyel, de semmit sem hallott a szélben. Az orvos gyors kézzel emelte ki a kocsilámpát, és hátralépett az üléshez.

– Mi történt? Nincs baj, ugye, semmi? Szóljon, az istenért!

Most hirtelen az arcába fordult az éles lámpafény. Az orvos visszahökkent, átadta a lámpát a kocsisnak, és rémülten nyújtotta felé mind a két kezét.

– De hiszen maga beteg – mi történt –, hol járt ilyen későn? Már keresték!

– Ki keresett? – kérdezte az asszony fojtott ijedtséggel.

– Kati – a cselédjük járt a postamesternénél, hogy nincs-e ott? Mert az urának el kellett utaznia hirtelen, sürgöny jött, és maga köszönés nélkül ment el. Hol járt? Mije fáj? Beszéljen!

Az asszony didergett, a két keze reszketett az övében. Azután hirtelen előrehajolt, és görcsös, vad, eszeveszett zokogással vonaglott a férfi vállán.

– Segítsen rajtam!

Az orvos átkarolta, leemelte a kocsiról.

– Jöjjön, be kell téennie hozzám, hisz nagyon beteg. Valami csillapítót – így nem engedhetem –, hisz nem áll a lábán...

Gyorsan beszélt, sokat, mintegy mentegetődzve, amíg félig ölben vitte a kapu felé. – Igen – ő az orvos, és az asszony beteg. Hogy reszket és a haja az arcához ért. Az asszony vitette magát, hozzásimult, halkán, rekedten tördelte:

– Olyan borzasztó ez! Segítsen!...

1908

Egy nap

Már ébren volt. A szemhéjai áttetsző opálján átsértett a verőfény, mely nyersen, fájósan lobbant be az udvari szoba függőnytelen ablakán. És hallotta, hogy zakatol már odakinn az élet; gyerekek visongtak, éles, asszonyi hangok örökös, ingerült csatája hallatszott, s a szűk vizű, pumpás kút vascsővét rángatták acsarkodó erőszakkal, ma is úgy, mint mindig, hajnal óta. Piszkos, kültelki udvar volt ez a nagy, vidéki város gyárfüstös, zsúfolt negyedében – munkásház, ahol naphosszat az udvaron mossa egy sereg asszony kastos, tarka rongyait; fülledt szagú, kockás cihájú vánkosok szellőznek, és a szegénység fojtó párája erjed. Ide nyílt az ablakuk.

Az asszony magára terítette a ledobott hálóköntösét, és betakarta az arcát, meztelen vállait, mert ragadós, konok legyek rajzottak a hőségben az ágyon. Még jó lett volna aludni. Nem volt fáradt, de az imént álmodott valamit, most reggel – és az jó volt; valami nagy, hűvös szoba idegen és ódon – mély, sötétzöld homályú – és diófaillat a nagy, barna bútorok fölött. Vert ezüst álmatag csillanását látta egy pohárszéken – és nagy csönd –, valami kimondhatatlanul jó és mély enyhülés volt ottan. Egy verssort zümmögött a füle az ébredezés kuszán rebbenő kapcsolatában ehhez; – „... mint egy gyűrű agátja, mit egy tanácsos az ujján visel”, igen, ó, igen, még gyermekkorában olvasta ezt Shakespeare-ből – és akkor ötlött fel először, mint valami elsüllyedt életből való emlék – a nagy, barna úri ebédülő képe. Most egy gyűrűt látott – széles, idegen mívű aranyveretben a mély tűzű követ – egy kéken erezett, reszketeg férfikézen. Ám ez nem az álom – ez mostanában volt valahol – tegnap.

– Még alszol, Éva? – kérdezte egy álmos férfihang a másik ágyról. Nem – nem aludt már. Érezte, hogy fel kell ugrnia – kávéfőzni az urának, ágyazni, mosakodni. És rendbe hozni ma is ezt a szobát – keshedt spárgaszőnyegeivel a súrolt padlón – kölcsönvett bútorával –, kezdő, vidéki piktorok baráti ajándékaival, amiket rajkszögek tartanak a közömbösre mázolt, légypiszkos falon. „Bohémtanyánk!” – mondta önmagának, és gúnyos keserűség szorította meg a torkát. Megnézte a gyűrűt, fiatal férfiarcot a cigarettafüsttől sárga ágynemű közt. Lám – ő az! – gondolta tűnődve – felkönyökölt a párnára, és sokáig nézte. A szerelemre akart gondolni, ami egyszer összekötötte őket, ó, nem is régen – és a lánykorára gondolt.

Már sziszegett a borsesz-masinán a víz, és az asszony alsószoknyában ült mellette. Igen – alig két éve – még otthon volt. A szülőinél, a sokgyerekes, tisztos hivatalnokcsaládban; akik a saját kis házukat lakták, és nem volt tartozásuk egy boltban sem. Az udvaron ott – piros pelargónia-ágyak közepén színes tükörgolyók égtek a nyári verőfényben. Ő zongoraleckéket adott – sokat, igaz –, de ezért otthon volt egy kicsi szobája, pianínó, könyvek – és a kislány húga mindennap friss virágot tett a vázába. És a szülői nem akarták engedni ehhez – a vidéki újság segédszerkesztőjéhez, akinek nem voltak vizsgái – biztos kenyere; csaknem szöknie kellett a szép kelengyével, amit úgy zongorázott össze magának éveken át.

Az ágyon a férfi nyugodt, zümmögő horkolással szendergett megint, a falnak fordulva. „Hogy tud aludni – hogy bír!” – tűnődött a feleség idegenül. Odatette a tejet forni, és arra gondolt, hogy holnap csak tejet reggeliznek, mert az asszony fog hozni elsejéig, de kávéfőzést már nem ad hitelbe a boltos. Milyen régen folyik már így – és meddig?

Talán szerette mégis, amikor hozzá ment. Már huszonhárom éves volt, alig fiatalabb a férfinál, és az a sístergő, tehetetlen szenvedélyével szinte hajszolta sokáig a leányt. Voltak az újságnál, akik zseninek mondták – új formájú vagy formátlan, különös, nyers, szűkszavú verseiért. Ő akkor hitte – egy lángész nemtőjévé, egy értékes élet támaszává kell lennie. Vagy csak mert huszonhárom éves volt? – Várt valamit a jövőtől – emelkedést; – és talán nem is

csalta őt akkor a férfi. Talán igazán nagy alkotások kuszált, megdöbbenő ígéreteit érezte játszani a lelkében. Az élet csalta meg mindkettőjüket.

Az élet. A férfi nem fért össze a szerkesztőjével; – más városba mentek. Ott a tanácsurakat leplezte le, a szokott üzelmekért – a dolog elsimult –, de ismét menniök kellett. Az asszonyt a kórházban hagyta akkor – ott hozta világra a korán szülött, szegény kicsinyjét, és onnét temették el. Az élet – hurcolkodások, sikertelenségek – egy letörött tehetség tehetetlen vádja – rendetlen, napról napra élés – gyökértelen, lebegő egzisztencia, homályos jövő. És ez már mindig így!

Keményen zörgettek a pici előszobán, ami konyha is volt. A férfi felriadt.

– A házmesterné lesz – mondta közömbös csüggedéssel az asszony. – Végy magadra valamit, kérlek, és beszélj vele!

– Nézd – te inkább –, te jobban tudsz a nyelvén, Éva! – És kelletlen arccal, sietve megint behunyta a szemét.

A szobabér hátraléka miatt jött valóban az asszony – fiatal gyümölcsöskofa volt, hangos beszédű. Hogy már tizenötödike is elmúlt ő mindig a jó szívéért szenved a háziúrtól – és egyebek; – a szomszédos lakók kíváncsian gyűltek a folyosóra. Szárazság és lenézés volt az Éva hangjában, amíg csillapította – az asszony kiérezte, bőszen rikácsolt tovább, és fátylas kalapját, csipkekesztyűjét emlegette a nagyságának. Fölényes dühvel állt odább, és sápadtan az undortól, feszült, fájó idegességgel lépett megint a szobába Éva. A férfi csendesen, fásultan szedegette fel a ruháit. Éva megállt – mereven nézte –, és valami lobbanó, heves gyűlölet fogta el egyszerre – vad vágy, hogy rárohanjon, megrázza, megüsse. Az életéért – a gonosz, csökönyös nyomorúságukért –, a gyermekért, aki meghalt –, az álmokért, amik semmivé lettek. Az asszony követelő gyűlölete volt ez – aki érzi, hogy a maga részéről eleget tett az anyasággal; és joggal a férfitől várná a többit, védelmet, ellátást, nyugalmat, otthont.

Szétnyitotta a régi kártyaasztalt, és reggelihez ültek. Az asszony az újságba nézett – a férfi mogorván forgatta a kanálon a jó, sűrű pillét.

– No, megálljatok, gazemberek! Gazok!

Félig sóhajtván mormolt maga elé. Az asszony nem felelt – elértette. A polgármesternek szólt és a városatyáknak; – Éva, az asszony járt végre tegnap ott – és sikertelenül. Pénzt kért – szubvenciót egy újsághoz, amit az ura indítna meg. Nem adtak.

– Világosan megmondták, hogy miért. Jól tudják, hogy Vermes is benne lesz – a szocialista. És hogy alkudoztál a szakegyesülettel is. Azért.

– Hát jó – majd megbánják, meglátják még! Csak az bánt, hogy téged odaküldtelek – Éva!

Nem válaszolt – nem volt érdemes. Egy néven akadt meg a szeme az újsághírek közt, és érthetetlenül, valami egészen kellemes kis nyugtalanság rezzent át az emlékezetén. Ez a név – igen, hisz tegnap! Átfutotta gyorsan a riportot.

– Mond – kicsoda az az Arató?

– Arató? Érdekes vén bolond lehet – Márkus a *Délvidék*-től mesélt felőle tegnap. Veszettül gazdag. A volt főispánnak az apósa – de a lánya meghalt az első gyerekénél –, azóta senkije nincs, és külföldön barangol. A múlt hetekben hazajött, és azon kezdte, hogy egy csomó ezeret adományozott az új kórház javára. Hogy legyen miből sikkasztani ezeknek.

– Itt meg a nőegyletről van szó. Hogy annak ötezeret – és a színházalap javára is annyit!

– Vén számár! Nincs, aki gyámság alá helyezhetné. Különben csodálom, hogy még megírta *a Délvidék*. Mondta Márkus, hogy tegnap őket is lekenyerezte, hogy hallgassanak az adományai felől. De hát ez közügy – ezt kitrombitálják mindenképp. Nem értem, hogy mért csinálja ilyen nyakra-főre?

– Igen – hogy miért siet – hová? – Éva felemelte a fejét és kinézett – messze túl – egy nyurga, öreg akác gyér levélsombókjai fölött. Valahogy rezgő és eleven volt a hangjában ez a tűnődés.

– Miért érdekel? Hallottál róla?

– Én találkoztam vele tegnap a polgármesternél. – Igazán?

– Ott bemutatkozott.

– Egészen öreg ember?

– Olyan – ötvenes.

A férfi még kérdően nézett rá, de Éva gyors mozdulattal kapta össze az abroszt. Dologhoz látott – robotosan, gépmódra rendezgetett, sebtében öltözött. Emberek jöttek.

Az ura emberei; Vermes, a fiatal tanár és Heinz, az előmunkás. Éva valami foltozással az ablakhoz ült félre. Időnként fél füllel hallani kényszerült a közkeletű igéket – vagy ködös és makacs tervezgetéseiket; időnként az arcán érezte a tanár, e tuberkulotikus fiatal rajongó tekintetét, a néma és izzó vallomást. Elfordította a székét – álmodozni akart, és jól tudta, hogy miről.

...Az ujján igen nagy, zöldbe játszó, idegen formájú gyűrű – egy különös agátköves gyűrű volt a mutatóujján – a kékeres, finom kezén.

– Sohasem látott hozzá hasonló arcot. A szikár, csontos arcélét, az állát, ami valahogyan kőbe vésett szobrokra emlékeztet, az orrtő kemény, szittyás csomóját; a karcsú, szép szemöldök alatt két megfeythetetlen, tanakodó vagy gúnyos – vagy fáradt vagy kereső szemét. És valami könnyed választékosság az egész alakján, ruháján. Míg a polgármesterrel szólt, míg bemutatták – az asszony megnézte, felrebbent érdeklődéssel – és azt gondolta: „Ez úr – ehhez hasonló urak nincsenek itten.”

Félrevonult, írásokat lapozott, amíg az asszony töredevezve, határozatlanul és oly kevéssé meggyőzően elmondta érveit – a lapról beszélt közérdekről – a pénzről, amit adnának.

A polgármester udvarias volt és gyöngéd. Hogy nincs is állandó alapjuk erre – hogy ami volt, egyébre kell – és igen – Vermes tanár cikket írt az első számba. A főispánnak is feltűnt – szegény professzornak szerencséje, hogy beteg. Az asszony hallgatta – valami fáradt megkönnyebbüléssel, hogy ő már – hál’ isten – túl van a mondanivalóján. Rég tudta ezt – hogy hiábavaló. És mialatt beszélt, érezte a sajátos könnyű zaklatását két idegen, gúnyos vagy szomorú férfiszem sugarának. Akkor történt, hogy a polgármestert kiszólította valaki. Az asszony felállt, menni akart – de hisz nem búcsúzott még. Feszélyezett és kellemetlen volt ez így – egyenesen állva támaszkodott egy aktacsomóra –, és akkor hozzálépett az idegen férfi.

– Ne ütközzék meg, kérem, hogy olyan illetlenül szemmel tartom, amióta bejött. De lássa – egészen megzavar valami – az arcán, a ruháján. Maga nekem az eleven csoda!

Éva szembefordult vele komoly, csaknem szigorú asszonyi pillantással – aztán ő maga jött zavarba. Nem – útszéli, gyors felgerjedés nem lobbant felé e különös szemekből. Valami egészen más – érthetetlen és nyugtalanító, mintha a bebörtönzött lélek aggódva pillantana ki e szemekből. Ám a hangja biztos volt, a modora udvariasan megnyugtató – bár oly különösnek tetszett, amit mondott.

– Ne értsen félre! Egy csodálatos dolog zavar meg ebben a percben, asszonyom – különös véletlen, amivel szemben nem bírok közönyös lenni. Izgat, amióta belépett. – Elmondom, ha érdekli. – Nos – másfél éve, hogy egy képre akadtam Velencében egy szurtos boltban, kicsi piazzettán. Egy elveszettnek hitt Giorgione-portré, aminek a műtörténészek is csak a nevét ismerik. Dogaressa Constanza arcképe. Régi okiratokban is megleltem ez asszony nevét, aki a férje korai halála után titokzatosan eltűnt a szép és vakmerő Castiglionéval, az urbinói herceggel. – Szóval – a kép nálam van, másfél éve. Szép, fiatal, kicsit sápatag asszonyt ábrázoló, ívelő, vékony ajkszélekkel, a haja dús és vörösbarna, a szeme fátyolosan zöld, mintha finom pókhálón nézne át. Sötétlila, csipkés, bő ruhát visel, amely puhán omlik el a lenge, finom test formáin. A szabása is – e vállról leomló redők a kebel felé. Istenem, hisz most nem viselnek ilyet. A két kezében puhán markolva magasan tart egy kötés nárciszvirágot, és hozzáemeli az arcát. Ért engem? Az a kép nálam van, az enyém – és maga ez a kép. A ruhája, az alakja – minden.

Merőn nézett rá, és az asszony átremegett, amíg az arcába fűrődött ez a két, kissé merev, talányos kifejezésű szem. Csüggedt volt és fáradt a koldulás lelki megerőltetésében, csaknem narkotizáltan zsongott minden idegérzése – és ez a csodálatos idegen ember most remegésbe hajszolja a furcsa szemével, mély, különös, szenvedő vagy nyugtalan tekintetével. És az ujján viselte a gyűrűt – igen, azt a gyűrűt, amit ő ismert valahonnét – tán csak képzeletben látta vagy álmodott felőle kicsi leány korában. Különösen szép volt ez a gyűrű.

Az asszony megmozdult – megsimította a homlokát –, valami közhelyet mormogott.

– Sajátságos véletlen!

A férfi elfordult – gyorsan, csaknem türelmetlenül nyúlt egy akta után.

– Igen – igaza van! Minden sajátságos, ami történik a világon. Hogy is került maga most ide élém? Ah, igen – kérni jött valamit – az urának, nemde! Nos – mindegy. Én már nem érek rá sokáig csodálkozni az életen. Maga még fiatal. A Dogaressa képe nálam van!

A polgármester visszajött – röviden végzett, búcsúztak. Az asszony széjjelnézett elmenőben. – Arató már nem volt a teremben.

Kijutott az utcára; gyöngéden, zsibbadt lélekkel, megzavartan és révedezve ment az ismerős kirakatok előtt. Haloványan felleges volt az ég – és a város felett még enyhületes, déli csendesség. Alig járt ember az utcán. Ám valaki futva jött a nyomában – már-már elérte. Az asszony visszafordult: – livrés szolga követte őt – borítékba zárt levelet nyújtott felé. Ez volt:

Asszonyom! Nekem jogom van különös dolgokat kívánni. Ön el fog jönni ahhoz a képhez. Értsen meg! Holnap délután hatkor bérkocsit fogad a nevemben, és elhajtat a villámhoz. Mező út kettő. Pontban hatkor. Azt akarom, hogy a Dogaressám mellé álljon, hogy leszedje a kertem nárciszait, és magasra emelje két kézzel. El kell jönnie.

Egyszerre józan és türelmetlen lett – összegyűrte a levelet –, sietni kezdett. Haza – hisz nincs ebédjük. Eltelt a nap sivár és apró küzdelemben – ám hajnalra kelve álmodott valamit, egy zöldes homályú, hűvös és mély szobáról, ahol ezüstveretű edény csillog, és a bútorok dióillatúak. És ma – még érthetlenebb az egész. Mit akart vele? A rafinált világfi egyszerű fogása volt-e a képtörténet – de hisz az lehetetlen! – Nem – nem úgy nézett rá. Vagy igazán lehetnek csodák. Constanza Dogaressa – akit az urbinói herceg szeretett és megölt.

A vászon az ölébe hullott – keze pihent az álmodozásban. A tanár hangja ütődött a fülébe, és tudta, hogy most megint neki, érette beszél. Volt, hogy asszonyfantáziáját megfogta néha egy-egy bizonytalanul körülírt, de forradalmas hitű utópia, a nagy szent jövőről. De most untatta. – „Hisz nincsen gyermekem, hogy azt megérje!” – gondolta hirtelen. Aztán Heinz felelt valamit – korlátolt, egyoldalú kifogásokat a ma rendje ellen. És hallotta, mint ad neki igazat

az ő ura – tévetegen bár, meggyőződéstelenül. Ó, hiszen ő – ő ismerte az urát –, a szuverénul gőgös, konokul elfogult sarját kálvinista nemeseknek – a szellemi kiválasztottság makacs arisztokratáját. Hisz ez annyira nem lényre neki. És hazudja. Hirtelen haragos undor szállta meg mindnyájuk ellen; képmutatók, közönségesek vagy bolondok!

Végre mentek. Dél volt. Egy kis gyárilány szólt be az ételhordó edényekért – Éva terített – szótlan közönnyel kanalazták a sáfrányszínű, ízetlen vendéglői levest; minden úgy történt, mintha el akarna közelgetni ma is az este, mint tegnap, mint mindig – esemény nélkül, változások, történetek – csoda nélkül. Már elkészültek, mikor az udvaron sürgetve kérdezte egy hang az ajtójuk számát.

Éva kinézett, és az ideges ijedtség piros kis foltja lobbant fel az arcán. A szolga volt, a livrés inas, aki tegnap levelet adott neki. Kagyolóformájú, nagy díszkosár volt nála – színig virággal. És nem adhattak neki borravalót.

Nárciszok, fehérék, csodálatosan nagyok és pompázók, és az illatuk belengte, átlihegte édességével az ételszagú kis udvari szobát. A két ember megdöbbenve nézte egymást.

– Mi ez, Éva? – mondta a férj, és szigorúan próbált nézni. – Virágokat küld neked! Hát beszéltél vele – és úgy?

– Magad mondtad, hogy furcsa és szeszélyes öregúr. Tegnap látott. És szálanként, majd csomósan szedte ki a nárciszokat – az asztalra, a székre. Egy sejtés kapta meg és lám – valóban. A kosár öblét kártyapapír rekesztette el – zsineggel átvonva –, lepecsételve. A férfi szakította fel.

Istenem! Csaknem nevetséges volt az egész! Vagy mesébe illő és hihetetlen, mindenképpen ostoba és mindenképpen gyönyörűséges csoda. Pénz! Egy kicsi bádogdoboz és benne pénz – nem értékpapírok vagy utalványok – pénz, bankó – egyszerűen, bután, lélegzetszakasztón sok. Ezresek – sok – húsznál is több – nem, ne számoljuk. Egymásra nézett a két ember és reszkettek.

– Éva – kiáltott a férfi, csak félig volt eszénél –, Éva! Ez az öregúr hallotta, mikor a polgármestert kérted, ugye?

– Igen!

– Ó – a vén bolond. Most egyszer okos, jó, aranyos vén számár! Még csak ez hiányzott – hogy magános embereknek is, szegény családoknak osszon. De nem tesszük az újságba, ugye, Éva? Ó, te nem örülsz – Éva – örülj! Most jöjj – számláljunk!

Harmincezer volt – egy élet – nem, két emberélet.

– Éva – mondta a férfi, és át akarta ölelni –, most már minden jó lesz. Te vigyázol a tőkére – a kamatokból élünk – meg nem szorulunk soha. Most már lehet gyermekünk is, ugye? És dolgozni fogok.

Egyszerre az ajtóhoz rohant – majd visszatért. A házmesterné jutott eszébe – de így nem lehet. A pénz váltatlan, nem szabad feltűnően. Pedig az övék – de mégis. Szép nyugodtan fog elmenni a nagytrafikba, felvált egyet, mint az újság megbízottja. És egy vasúti menetrendet is hoz.

Elment. És az asszony halálos kimerülten, lázas, forró csuklóval, az izgalom vérrózsáival az arcán jött-ment a szobában. Az órát nézte; három múlt. Még van idő – ki lehet kefélni a lila színű ruhát – a fátylat kivasalni – szépen eligazítani a haját. Reszketeg buzgalommal készült, készült.

– Hová még, Éva? Mi jut eszedbe. Jöjj, nézd csak a menetrendet! Nem várta az asszony feleletét – a házmesternével akart végezni. Egy százassal akarta váltani küldeni – boldog gyermekhiúságában –, ám a kofa visszaadott belőle. De milyen megrökönyödött áhítattal vette kezébe – ő –, gyönyörű látni az ilyet.

Leült, sebtében megírt egynéhány utalványt, régi tartozásokat akart megküldeni postán. Aztán plajbászt vett, le-fel járkált a szobában, számolt. Az asszony a tükör előtt állt, a szép csipkeruhában, amit egy eladósodott drámai szendétől vett tavalý – a haján babrált – elválasztotta közepén és szélesen, görögösen tömte ki oldalt. A virágok miatt csinálta így. Igen – a nárciszok miatt. Oly zavart volt, úgy reszketett.

– Ebben a ruhában akarsz utazni, Éva? Mi lelt? Még nem jöttél magadhoz, asszonykám?

Most szembefordult vele az asszony, végigmérte rideg, hisztérikus gyűlölködéssel, és a megvetés jéghideg, száraz hangján dobta felé:

– Nem utazhatom ma. Arató azt kívánta a pénzéért, hogy ma, hat órákor a lakására menjek.

Hosszan, merőn szikrázott egymásba a tekintetük.

– Örült beszéd – nem értem. Hát? Kívánta, megalkudtatok?

– Egy levélben kért erre. Eldobtam, rá se gondoltam – pénzről nem volt szó. De most más – elköltöttük a pénzét.

– Hóbort, örület – ez nem történhet meg!

– Visszaadhatod a pénzét sértetlenül? – sziszegte gonosz makacssággal az asszony.

– Éva, örült vagy és tökéletesen rossz. Aljas! Nem engedlek – rendőrt hívatok.

– A rendőrségen majd elmondom, hogy éltünk vissza egy vénember hóbortjával.

– Letépem a ruhádat – fuldokolta tehetetlen dühvel a férfi. – És beléd fojtom a szót, te gaz!

– Egynegyed hat – nevetett görcsösen az asszony –, eressz!

Nem volt más vágya, mint sérteni, megalázni az urát. Rég gyűlő, vad keserűség, beteges gyűlöletroham tombolt át a lelkén. És a megkínzott ember felemelt ököllel ment felé.

Az ablakot zörrentették e percben, egy hang bekiáltott valamit rajta. A konyhaajtót csörtetve nyitotta valaki. Márkus volt – *a Délvidék* riportere. A fiatal fiú izzadt volt és pipacsvörös a hőségtől és sietéstől.

– Milyen szenzáció! Itt ültök, mint a kotlósok. Jöjj csak, egész éjjel telefonálnod kell. Arató, képzelj, a jótékony vén nábob, halántékon lőtte magát ma délután háromnegyed ötkor.

Nagyot fűjt, örült a hatásnak, szenvedélyesen hadart tovább.

– Amerikai párbajt sejtene, a rendőrség már lepecsételte a villát. De lehet titkolt betegség is vagy lappangó elmebaj. Bár ezt nem fogják rábizonyítani, mert a közintézeteknek osztogatta a pénzét, szegény öreg. Lehet, hogy csak unta az életét; egyedül kóborgott a világon, és úgy látszik, készült erre. Azért jött haza, azért szórta a pénzt. Az életrajzát kutatom most; régen, mondják, nagyon kedvelte az asszonyokat. Adieu, gyerekek! Siess a redakcióba, pajtás!

Elment. Egyedül maradtak ketten, és döbönt hallgatásban, kimerülve és megcsillapodva ültek sokáig a sötétülő szobában. Az élet árnyékait látták – és oly kicsinynek tűnt fel az egész. Lám – gyűlölködés, szenvedély, becsület, hogy jön sebbel-lobbal, és hogy oldódik fel minden az alkonyatban, mely szétteríti szárnyát. A halál – az már túlról való! Fiatalabbak és jobbak voltak, semhogy sokáig, némán és nagy, kerek szemekkel ne néztek volna egy ilyen nap elszálló világosságá után. Besötétült – a férfi felállt, és halkan az asszonyhoz ment.

– Isten nyugossa! Ám minekünk pénzünk van – Éva!
Az asszony beletette forró, száraz kezét a férfi tenyerébe.
– Gyűjtsunk lámpát – mondta –, mert félek.

1908

Az ember meséje

A furcsa, ereszes, kistornyos kőháza ott könyökölt ki a vízre az északi révnél, a régi kikötő tájékán, ahová csak nagy néha vetődik egy-egy halászladik – az erdő felé pedig ölmagas kőfal zárta körül – a kertjét. A nagy folyam e szigete karcsú volt, hosszú, haltestű, mint egy vitorlás csónak, és a távoli, déli csúcsáról zsvajgó város lámpagyöngysorát, kivilágított hidak szökkenő ívét lehetett látni este. Napjában kétszer jön egy füttyös, apró gőzhajó, az munkába vitte meg visszahozta a szigetbeli férfiakat. Fásult, rozoga koldusnép lakott itten, alig egynéhány család. Munkások legalja, akik a gyárak udvaráról hordják ki a szemetet, és pár hatos a bérük; – ki tudja, micsoda engedéllyel vonták meg magukat háznépestül itt, egy félig lebontott, régi fűrészgár kidült-bedült raktáraiban. Mikor a víz befagyott, és nem járt hajó, csikorgó, roskatag fahídon mentek át – ott, ahol a sziget vonala partnak hajol távoli kültelkekig; és éjszínű, téli hajnalokon gyalog indultak a város felé. Ezek közül egy sem ment soha a felsőszigetre, a kőház körül leskedni; csak a halászoktól hallottak felőle néha.

A halászok őslakók voltak itt. A három-négy terpedt, barna viskójuk ott gubbasztott a túlsó, fővényes part sekélyén, a sötét bükkerdő mögött, ajtóablakos, sunyi arcocskájukkal a nagy víznek fordulva, mely szélesen hömpölygette lágy hullámain a város felé. Tavasszal, mikor a hó elment, a vízparti kövek mohája zölden simult az apró küszöbök elé, kitelelt, sápadt porontyok mászkáltak elő a fővényre, és penészszagú, tarka ruharongyok szellőztek odakinn – olyankor szó esett néha róla –, míg a kunyhók népe bütykös ujjakkal hálót javított a gyékényen.

– A szeme – mondotta Tráján, a legvénebb –, annak semmi hibája nincsen, csak a nézése olyan, mintha üvegből való, átlátszó volna az, akire ráveti. Amíg beszél is, mintha nem látná az embert, mintha túl rajta, messze egészen másvalakit nézne. De azért nem rossz ember az.

Este volt és fuvalmas, enyhe március, a fölengedt nagy víz lassan, selymesen úszott, és csillogva törte meg a holdfény fehér kígyóit. Az emberek felhúzott térddel ültek a parton, és az arcuk észak felé fordult. A lelkük mesevágyát mindig szorította a magányos kőház odafenn és a benne zárkózó ember.

– Nincs abban boszorkányság – mondta a vén halász. – Hét esztendeje hordom a szigetre a postát; sok jó pénzt kaptam már tőle. Minden héten megyek a révbe a holmival, és néha megnehezül a ladikom, annyit küldenek az ő nevére. Honnét, honnét nem, külső országból. Töméntelen sok levél jön, könyvek; – nagy táltosbibliák – van neki tán ezernél is több. Meg újságok; pénzek idegen bélyegű papíron. És mindig jönnek-mennek az öklömnnyi kis ládikók, gyalult fából, mindre ráírva, hogy törékeny. A vízről a falépcsőn viszem az erkélyig a holmit, ott ő kihajol érte, azután ideadja a küldenivalóját. Csupa kis kockaláda az is. Megfizet becsületesen – de igaz, szólni csak akkor szól, ha éppen kell a csomagok miatt; – azt is csendesen és kurtán – és a szeme azalatt is ott jár messze, ahol a napvilág játszik a vízen.

– Mióta lakik ott? – kérdezte sűgva egy raktárbeli asszony.

– Régen. Még a gyárteleptől vette meg a telkét; most meg, hogy a városé lett a sziget, alkudtak volna arra is, de szóba sem állt az urakkal. Hát akkor építette oda azt a kastélyt. Mindössze két szobája van; – egy a földszinten és egy odafenn – tudom még, hogy megcsodáltuk a vízre nyíló tornácot meg a fura kéményt ott a torony tetején. Eleinte sokszor lehetett látni, hogy elmegy hazulról. A csónakjába ült, amelyik a faoszlophoz van láncolva, maga evezett partig jó, kemény csapásokkal; – aztán kiugrott a szárazra, nagyot fűjt, és sietve indult a város felé. Néha hetekig odamaradt, néha visszajött már másnap; de az mind régen

volt. Most, láttam, korhadozik a ladik, és moh meg hínárfű nőtt benne ott a révbeli, csendes vízen. Van talán egy esztendeje is, hogy nem mozdult ki hazulról a kőházbeli úr.

– Vajon mit csinál most? – kérdezte a csendben egy apró, rongyos leány és ásított.

– Tán aranyat. Sok pénze lehet annak!

Fiatalkorú mondta ezt, és szeme megvillant a sötétben, mint a hiúzé. Tráján közönyösen szította a pipáját.

– Három töltött pisztoly van nála mindig, annyit tudok. Egy a zsebében, egy az ágya felett lóg, egy meg előtte az asztalon.

Meghökkent egy percre, mert sohasem látta a pisztolyokat. Úgy találomra mondta csak, de lehet, hogy igaz. Kunyhója előtt a száraz rőzsegally kihamvadt üszke felparázslott egy kósza, vízparti szellőtől, és valami különös, mély illatfátyol szegélye lebbent erre.

– Máskülönben – beszélte tovább –, nem aranyat csinál az, hanem mindenféle szagos leveket kotyvaszt. A sok ládikóban is azt kapja, a hozzávaló, idegen fűszerszámokat – ő meg a főztjét küldi vissza postán. A kis kémény azért pöfékel, és a toronyszobából néha hajnalig rezgeti a vízfény a kohója piros izzását vagy a lámpa sárga világát, mikor a sok könyvből tanul. Az a nagy kert meg nyáron telis-tele van virággal.

– Igen – mondta halkan egy beteg asszony, aki idáig néma volt –, a virágokat ki lehet érezni messze az erdől. – És összehúzta a mellét a szörkendő.

– Mégsem jó lélek az – tűnődött egy férfi –, hogy el tud lenni úgy egymagában.

– A kertjében sok virág van, és a toronyban könyvek; – elég az annak. Kétszer egy esztendőben visznek neki a hajóállomástól fűtőszén, korszervás hordókat meg szalmába göngyölt vasszerszámokat szekéren. Hát azonkívül bizony senki, mióta az a kőház felépült; soha rendég, asszony vagy jóbarát – soha egy árva kutya vagy egy kecskegidó nem lélegzett a kőfalon belül. Azt mondják, valamikor sok földet bejárt, idegen országokat – de senki sem tudhatja születése helyét.

Igazat mondott. A felsőrévbeli ember élt, dolgozott, tanult és kísérletezett odafenn, és a messze Provence nagy illatszerházai arannyal fizették, selymes kazettákban, szalagos, apró üvegekben küldték szét világgá az ő illatgondolatait. Művész volt, és minden művészek között a legboldogabb, mert a teremtés neki egyet jelentett a gyönyörűséggel, és alkotása igazában csak az ő számára élt. Egyedül kellett lennie.

Valamikor, ifjúsága idején, a világban járt-kelt, és az élet képei tarkán és fátyolosan elsuhan- tak mellette, ám nem maradt számára egyéb, mint kósza emlékek, egy-egy légfoszlányon szállva, néha egy nünasz, egy illatárnyalat. Tört akkordok rezegtek át a lelkén rég feledett gyermekkorából – és az édesanyja ruháinak friss tisztaságát érezte. Majd fenyőillatos karácsonyesték, füledt iskolalég intim kedélyessége, egy kedves játékszer, a festék átható firneisz-szagával – jöttek földes tavaszi párák – rügyek, sejtések, orgonafák – útrakelés, vasúti kupék bőrpárnái, itt-ott egy asszony haja, amint az érzékiség ifjú forgatagában feléje csapódott – egy-egy ismerős lakás jellemző parfümjé, finom borok diszkrét szétlengő párái egy lakoma kezdetén – vagy tömjén, koporsógyertyák viaszfüstje; – ilyen és ennyi volt neki a múlt, a fogható valóság – és alig is élt benne az életből egyéb.

Egy volt számára a megismerés és fölmagasztosulás, az érzés és ihlettség forrása; az illat, mely mint glória lengte körül a néma házat, és elveszön, halkulva áradt szét messze az erdől. Az illatban élt. Ó, mennyit fel bírt fogni, micsoda sokaságát a skáláknak és az árnyalatoknak – hogy dúskált a végtelen sokféleségben, és mint pihent meg gourmandériája egy szubtilis

átmenetnél! A kert illatát szíva alkonyatkor, meg tudta számlálni a virágok fajtáit, melyeknek ágyán átlengetett a szél, és észrevette, ha két tubarózsa elhervadt tegnap óta, és fölcseggő, éles illatszopránjuk gyöngülve érzett ki a karból. És a nagy vizet, a nedves halászhálók szagát, a bükkerdő fiatal, tavaszi hajtásait vagy a távoli város sűrű gőzkörének kóbor ködhullámaait egységes alaptónusként érezte meg. Néha hajnalig ott állt lehunyt szemmel, hátraszegült fejjel kertje falához támaszkodva, mint egy tolvaj árnyék. Ideges, finom orrán lassan, egyenletesen szívta a lélegzetet, és kikereste az illattól terhes nyári éjszaka telt, harsogó koncertjében egy odatévedt kakukkfű gyermeteg, friss reflexét.

Majd bezárkózott porcelános, fehér műtermébe odafenn, ahol a polcokon drága, illató olajak álltak sorban, melyek oly erősen törték meg és szikrázva szórták széjjel a kristályüvegek falán a téli délelőttök verőfényét. Hogy ismerte őket, származásukat és készítésük módját, lebbent lelkük bilincsbeverését! Mennyit tanult, mennyit! Komoly és lelkes szakértelemmel kutatta ki a forrásokat, melyeken át a földi lét megnyilatkozásait kapta. Ismerte a gyantás fanemeket, a szervetlen élet ezer vegyületét és az állati pézsmákat, melyekből az eleven vér titokzatos, szűrő nyugtalansága párázott. Néha kedvtelésből kézműveskedett, és maga váltotta ki mindezt valami megkötő közömbös alapanyagból, oldott, illóvá tett vagy kristályosított.

Meg tudta metszeni az új-kaledóniabeli szandarákfa kérgét, és kövér olajat csöppentett az alkanna szép, piros gyökeréből, mellyel fürdő görög asszonyok aranybarna hajukat beillatozták. Ismerte a xilaloe növény szagos gyantáját, melynek aranyszínű füstje a Bonaparte császári termeit járta át – ismerte a bergamott-citrom vékony, aranyszínű héjának olaját és a szantálfát a Szenegál hegyéről, melynek kérge sebéből halványpirosan folyik a vér. Szelíd és ünnepi hangulatok borultak rá, ha parázsra tette a szent guajakfa egy darabját, és érezte az égő fakeménye kedves, aromás, gyöngé illatú füstjét; aztán maga olvasztotta belőle a kék színű gyantát, mely a középkorban gonosz fekélyeket gyógyított. Volt nála ratanchia-gyökér, az Újvilág terméke, melynek forrázata elállítja a vért; volt az arabiai mirrha különös, erős gyantája és melegítésre illanó, jószagú teje. Kedvelte a cascarilla ezüstfehér, fűszeres kergű cserjéjét és a linaloe nevű rózsacitrom héjának finom, gerániumszagú nedvét. Elhozatta Görögországból a ritka stóraxfa darabkáit, a híres zsidóbalzsamot, melyet nádlevelekbe göngyölgetve mint drága kincset szállítottak a keleti tengereken. Megszedte zölden a borsosmenta levelét, mely az ajk szélén égési sebet okoz, és a halovány holdrutát, mely frissében gyulladásba hozza a bőrt. Boldog Arábia balzsamát, melyről mondják, hogy a magtalanságot gyógyítja, sötét színű dobozok mélyén őrizte. Ide ismerte Tibet szagos állatainak légbe áradó szerelmi mámorát, az átható mosuszokat, melyeknek csak miriameterét viselheti kellemes gyanánt az emberi érzés; és a fizéter cethal zsíráját, melynek illata gyöngéden csípős, mint a finom dohányé. Ó, milyen bőség! – gondolta néha, és behunyta a szemét – és úgy érezte, hogy élete az elhagyott földnyelven több a teljesnél; néha túlterhelt – és hogy százszorosan kellene élnie, hogy a lét teljes és titokszerű gazdagságát mind magába fogadhassa.

A hét igazi virágillat, mint hét tiszta skála tükélye élt benne – ám, ismerte a kromatikusok összetett báját, a mesterkéeltség izgató, finom hatásait, a rendellenesség sajátos gyönyörét is. Tudta, hogy bizonyos növények más-más testrésze, más napszakában szedve, mennyire eltérő illatú; és tudta, hogy az alapesszenciák tisztasága mint olvadna egyhangúsággá a vegyítés fogásai nélkül. Értékelné tudta bizonyos anyagok nehéz, fojtó bűzét is, ha miriádcöppjük, mint a diszharmónia leheletnyi háttere, csak a tükély emelésére szolgált. Úgy élt az illatban, mint a zeneértő a hangok világában – de ezerszerre korlátlanabbul, mert közege a lég hullámzó határtalansága volt és minden élő és minden élettelen. Ez volt léte. Eljutott a teóriáig, melyeknek ő volt feltalálója, és az illatösszhangzat ábécéjét állandó képletekkel, számára értelmes jegyekkel írta.

Valamikor az emberek között élt, ám, egyre növekvőn érezte az űrt, mely tőlük elválasztja. Egyre jobban távolodott tőlük; – felfogásának formái, a világról szóló képzelet más volt, és

csak az övé volt; – az illatlétra csodagazdagsága, ezerfélesége – éteri világa a gyönyöröknek. De voltak napjai, amikor valósággal szenvedett a diszharmóniától, mely a lég szálló atomjai közt örökös küzdelemben élt. Ilyenkor abszorbeáló anyagokkal locsolta meg szobáját, és e molekulárisan tiszta légből pihent napokig, hogy megőrizhesse idegbeli fogékonyságát. Élettani és filozófiai könyveiből tudta, hogy az illat érzéke, az emberiség fejlődő szerve, mely a jövődök titkaiba, messze unokák létének sokszoros és tökéletesebb formái felé mutat perspektívákat. Érezte, hogy sajátos előrefejlődés révén nagy, látnoki messzeségben túlszárnyalja kortársait, és lassan megnyugodott az egyedüllét gondolatában. Hisz abnormitásként kellett zsenijét palástolnia, ha ügyeit intézve az emberek közé keveredett.

Nem volt társa a földön, nem ismert barátot vagy rokont, akivel beszélhetett volna arról, ami lényét eltöltötte; és sokáig az asszony volt az egyetlen szál, mely időnként visszavonta még az élet zavartalanul haladó rendjébe, mely önmagáért is nyugodtan folyt tovább. Fiatal és életerős volt, néha csónakjába ült, mely a faoszlophoz kötve ringott a vízen, kemény csapásokkal, keresett, fárasztó izommunkával evezett partnak, és nagyot fújva, gyalog indult meg a város felé. Idilljei egyszerűek és rövidek voltak, habár nem is egészen útszéliek: – de azért erőszakosan kellett eltompítnia szubtilitását ilyenkor egy időre – és szinte vak félálomban, könnyed, vállvonító lenézéssel merült el a földi szerelem egyszerűen teljes, mély és rövid mámorába, mely üdítette és visszaadta önmagának, mint tápláló étkei és tiszta kútviže.

Ám jött idő, amikor az is elmúlni látszott, amikor egyre hosszabb hónapokon át nem mozdult kőfala mögül, és a csónak fenekén moh meg hínárfű nőtt a révbéli, csendes vízen.

Akkortájt, amint lassan kibomlott a tavasz, és gyöngéd, földes illatú, hideg színű virágai átéltek bájos életüket – különös és új nyugtalanságok szálltak rá. Nem volt beteg – sohasem érezte magát könnyebbnek, és soha kevésbé terhére nem volt a teste, bár alig gondolt szükségleteivel. Járt-kelt az olvadós, csírákat fogantató szelek illatában, fedetlen fejjel, s túlnéző, opálos szeme szinte vakon, a láthatókból mit sem látva világlott a messzeségbe. Vágy szállt reá, és megzavarta léte nagy harmóniáját; – mert egészen emberi és csaknem gyerekesen férfias volt; az alkotás nyugtalansága. Harmincegy éves volt – keresett valamit, és a munka már nem volt egy számára a gyönyörűséggel; vajúdás volt, küzdelem.

Mit akart? Talán, hogy műve, amelynek álma lázasra szorította tettvágyát, teljes és örök életű legyen – valami, ami kimerítse talentumát, és elzárt, közömbös lelkek tömegét nyissa meg a szépség új és végtelen forrásainak? Hogy tanúskodjék róla, ha majd ő eltűnik; és kései, fejlettebb embergenerációkat ihlessen testvéri megindultságra a szerző, a nagy előreérző iránt? Vagy bár csak egy távoli, ismeretlen sejtő lelkét érlelje meg az élvezet boldog öntudatosságára; mit tudta ő? Talán mindezt nem is gondolt! A lángelme súlyát érezte, valami alakatlan és szorongó kötelességérzetet, amely elhitette vele, hogy legbensőbb énjének végre fel kell oldódnia egy nagy és egész alkotásban; hogy kímélet nélkül ki kell tárnia mindent – felverni minden szunnyadót, és napfényre hozni minden rejtelkedőt.

Nem – sokkal inkább és sokkal régebben önmagáé volt már, semhogy a többiek, a megértők képe elevenen kísértette volna. Vak és tudatlan művészöszön lett úrrá felette, és már-már a rögeszme csökönyösségével ragaszkodott hozzá. Lelkének szent, nagy nyugalmát eljegyezte a zavar. Járt-kelt az erjesztő, márciusi szélben, fedetlen fővel, bódultan a kavargó illatálmoktól, melyek lénye belsejéből szakadtak rá; – és a lázas, tavaszi éjszakákban bezárkózva, küszködve dolgozott hajnalig.

Néhányszor, mikor egy-egy részletmegoldást sikerültnek hitt, alattomos próbaként küldte el jegyzetét a messze Dél gyáraiba. Rövid válaszok érkeztek: „Nem használhatjuk – értelmetlen, zavaros!” – és ő szomorú büszkeséggel hitte, hogy jó nyomon van, ha amazok nem értik. És ott volt a kezdet kezdetén.

Meg akarta fogni és anyagba rögzíteni a lét egész tartalmát, de csak azt, ami álmokként leng fölötté, a bizonytalanságot, a félrelieferket, halk illatlemlékeket, melyek egyedül maradnak meg számunkra a dolgok, események tűnékenységeiből. Az otthon friss tisztaságszaga – fenyő-fácskák, festett játékszerek –, tavaszpárák, iskolai lég, lakomák borgőze, asszonyi hajfűrt, koporsógyertyák – és mindezeknél százszor rejtélyesebb, finomabb és bensőbb érintéseink, melyek egyszerre elevenre tapintanak lelkünkben, és talán az élet előtti élet megnevezhetetlenségei rezdülnek bennük. Mindezt érezte és akarta. És verejtékesen kereste a formát, a módot, hogy úrrá legyen az anyagon, valami új eljárást, mellyel időtartamra megkötni, mérsékelni vagy szükség szerint hangsúlyozni lehessen egy-egy bonyolult vegyület parányainak illattá oszlását. Tehetsége, mely eddig önmagában teljes volt, így vergődött most a nagy tavaszi éjszakákon fehér lombikjai közt és a kohó piros tűzénél – a kezdet kezdetén. És akkor történt, hogy eljött hozzá az élet, és hályogos, túlnéző, nagy emberszemére rátette a kezét.

A fehér, kerek toronyszobában ült akkor is, éjfél már elmúlt, benn lobogott a tűz, és az ablak nyitott félszárnán nedves, üde éjszakai szél suhogtatta ki az égő olajok füstjét, a gyanták nehéz terpentinszagát. Reszketeg kézzel cserélgette az esszenciák hajszálvékony üvegcsöveit és a kötőanyagok öblös kökorsóit; – majd jegyzett és törült; – és a lelke mélyén vadul felsírt a csüggedés. Nincs semmi, semmi! Ma betegesen felfokozott érzékenysége egyre analízissel zavarta meg az összérzést és az összegondoltság harmóniájából nyersen, siváran ütközött ki a durva szervetlenség, a kőszénkátrány bűze vagy a benzol sértő élessége. Érezte fájni az idegeit, megszárdult kissé, és egy kicsiny üvegpermetező, a kezéből kiesve, sikoltó zajjal tört szilánkokra a padlón.

Utánahajolt – és amikor feltekintett, az ablaküveg megzörrent halkan, és egy állat szökött be rajta. Egy kicsi állat, egy közönséges, fiatal, szép, szürke macska. Nesz nélkül átdobta magát a párkány korlátján, puhán surrant el egy szék karja fölött, egy pillanat és az asztal tetejéről nyitott kerek szemekkel, komolyan, otthonosan szembenézett vele. Egy percig, nem tovább. Aztán hirtelen megint az ablak felé fordult, visszaszökkent a párkányra, és kihajolt a sötétbe. Benézett a szobába halkan, nyugtalanul nyávogott, és megint mélyen előrehajolt. Az ember elfehéredve meredt rá – aztán szinte szuggesztív engedelmességgel követte az állat kívánságát –, kinyitotta az ajtót és kilépett.

Hűsen lehelt homlokára a tavasz éjszaka, magához tért kissé, és a lépcső korlátjába fogódzott. Csend volt, a nagy folyó enyhén loccsantotta széles, könnyű fodrait a ház falához; közel és távol semmi – sehol egy ladik piciny lámpása a vízen, csak a toronyból rezgett ki az ablak sávja, és halvány csillagfény világított. A férfi gyújtót keresett, és leszaladt a lépcsőn. Ott, a földszinti terasz küszöbén egy fehér csomagot látott a földön – közelment, lehajolt hozzá, és pici, egyenletes lélegzet halk zihálását érezte. Az ember halántéka riadtan, szinte hallhatóan lüktetett – végigtörült kezével a homlokán, és felrántotta a takarót. Bársonyos, meleg arc bőr érintette az ujját, majd egy piciny, gömbölyű kéz formája; – igen, egy gyermek feküdt ott a földön, és az éjszaka hús szellője harmatfinom kis testére lehelt... Gyorsan a karjába fogta, és egy óvatos mozdulattal betakarva, felhaladt vele a lépcsőn. Mikor a toronyszobába ért, a szürke macska már nem volt sehol.

Letette kicsiny terhét a bőrheverőre, ahol őt szokta munkaközben elnyomni az álom. Az üveggörek és hajszálcövek, borszeszlámpák és fecskendők hallgatag, hideg csillogással nézték a csöpp jövevényt; a férfi mozdulatlanul állt előtte, és valami különös, tompa kábulással küszködött. Hogy ez – ez itt eleven – meleg vér lüktet a parányi testben – egy gyermek, amilyenből az ember válik. Csodálatos – csodálatos – gondolta egyszerre –, az emberek, a világ! A kőfalon túlélnek, nyüzsögnek, elvégzik ügyeiket; és az asszonyok gyermeket szülnek!... Erővel fel akart ocsúdni, szétnézett, és hallotta, hogy piheg a kis idegen egyenletesen, halkan, mélyen. Milyen nagy némaság van itt! – gondolta akkor ámulatosan – erőlködött, közelebb lépett hozzá.

Tiszta, egyszerű helydunna burkolta lágyan és egész könnyedén. Két-háromhónapos fiúcska volt, a szája gyűszűnyi és nedves, arca pufók, a haja alig serkedt; mikor szétnyalt a vánkos, kifeszített kövér lábcskáit, ökölbe szorított kezét, és egy hosszú mély lélegzettel álmában nagyot, édeset nyújtózkodott. És valami halk illat – puha, kedves és kacagtató –, a meleg tej és tiszta, üde gyermektest mély párája csapott a férfi arcába. Reszketve és gyöngéden takarta be megint – hirtelen eloltotta a lámpát, és kiment a teraszra.

Szétnézett, látta a küszöböt, ahol kicsi vendége feküdt. Tehát valóban!... Halántékát a két keze közé szorította, és gondolkodni próbált. És a gondolatai annyira újak, elevenek, könnyedén gördülők voltak – átrohanva rajta, mint nyaraló, üde szelek egy rég elzárt, dohos szobán... Egy gyermek tehát! Ide hozta valaki, nyilván az anyja – és akarva tette az ő küszöbére. Miért – miért? És ki lehet és kié? Egyszerre megint bolondos forró izgalom járta át minden idegét – szorongva, nyugtalanul kutatott a múltban. Ó – az asszony –, olyan jelentéktelenül eltűnő semmiség, futó ideghangulat volt számára beláthatatlan idők óta... Hasztalan keresett emlékei közt amaz időből valakit, egyet – akinél igazabb vagy tisztább léleksugár csillant volna felé, mint néhány arany visszfénye. Vajon szerette őt valamelyik?... Őrütség! De a gyermek itt – nála. És semmi sem adhat választ – a ruhácskája tiszta, fehér és egyszerű; varráshoz értő munkásleány vagy úrinő egyformán szerezhette ilyet. Talán csónakon hozták, gyorsan és zajtalanul – ugyanúgy menve vissza az öbölbe. A vízen csend!... De miért – miért hozták ide e barátságtalanul néma házba... Íme, egy kérdésen töprengett a magány embere – valamin, ami tragikusan megoldhatatlan és örök amin a föld férfiának lelke szokott átdöbbszenni a földi asszony gyermekének bölcsője előtt.

Nem tartott soká. Messze, a keleti parton, távol hegyek és erdők vonala fölött halvány fehérség derengett. A hajnal. Az ember felemelte a fejét, és mélyről, könnyűten szakadt fel a sóhaja. Valami egyszerre egészen magától és könnyedén eltisztult előle. Hát nem mindegy? – kérdezte önmagát. Hogy beteglelkű, ábrándos halászlány lopta-e hozzá árva kicsinyét, vagy megtévedt úrinő menekült így a szegyénytől? És hogy van-e benne egy csepp az ő véréből – nem mindegy-e? – Ezt gondolta, mert hiszen mégiscsak egyedül élt évek óta – és ez nem volt előírásszerű gondolat. Hogy nem egy-e az egész élet, és nem szülnék-e mindenütt a föld kerekén gyermekeket a nők?...

Felriadt. Hangos, türelmetlen, követelő panasszal sírni kezdett odabenn a gyermek. Bement sietve – világot gyújtott. E kopár, néma toronyfalakon – mintha az ő bensejében – csodálkozó visszhangot vert e zengő, tele hangja az élni akarásnak. És mintha ösztön vezetné – az ember jött-ment –, tejkonzervet és vizet tett a forralóhoz, poharat keresett – egy másikat a hűtésre – a csöppség sirt kimerülten, szakadatlanul –, egy cukordarab még és minden rendben...

Egy pillanat, amíg mohón utánakapott – aztán mély, enyhült csendben, boldogan, mint egy éhes, kicsi pióca, kortyolta az édes, langyos tejet. Lámpa nem égett már, és odakünn szürkülve derengett. Az ember érezte a vánkoson át az eleven gyermektest melegét a karján, és nézte, mint fogy lassan a pohárban a tej. Milyen nagy nyugalom ez! Hasonlít valamihez, ami régen volt, otthon az édesanyjánál, akinek ruhái illatosak voltak a tisztaságtól – vagy kedves, fenyőfás téli estén, amikor festett falon nyargalt be a karácsony... Hogy eszik – szegény jószág! Így jó! Mi lenne, ha nem adhatott volna neki?

Egy csöpp volt még a pohárban; elengedte, jóllakott; – a feje hátraszegült, és szőke pillái lassan, álomnehezen gördültek alá. Egy pici tejescsöpp fehérlett a pufók állon – a szájacskája édes, buta kis mosolyra húzódott álmában. Az ember nézte, és semmit se gondolt – hozzáhajolt – közel, hisz egyedül volt –, és megcsókolta az arcát. Világosság áradt szét akkor, most kelt a nap – és az élet frissen, telin, győztes derűvel bekacagott hozzájuk az ablakon.

Reggel volt – odakünn csobogó zaj. Tróján hozta a postát. Az úr kihajolt – és ránézett; egyenesen, kicsit fontoskodva, egészen úgy, ahogy ember emberre szokott.

– Keresnie kell a számomra egy asszonycselédet. Fiatalt? Mindegy! – Olyant, hogy értsen – a gyermekhez. Mert – egy gyermek van itt nálam. Elvigye-é? Meglátjuk – majd meglátjuk. De egyelőre – szükségem lesz egy tejelő kecskére hamar.

Gyorsan beszélt – örült, hogy túlesik –, mosolygott és magára hagyta az elképedt öreget. Bement, és hallgatta a gyermek lélegzetét. Friss, vízszagú hajnali szél surrant át a szobán, és a reggel fehér derűjében csillogott az egész. Tevékeny elevenség szállta meg. Bekapcsolta egy porszívó készülék apró motorját, megnézte a konzerveket, hány van, épek-e, párnát keresett és puha gyolcsot. És amit gondolt, mind csupa újság volt, rég feledett, okos és egyszerű ötletek. A kis vagyona – a kamatait egy külföldi bank küldözi pontosan –, rég nem is gondolt vele. Valóban – két éve már! Vannak levelek, ügyek – majd elintézi. És igen – a pénz!

A nagy, fehér kőasztalra esett a tekintete, és szédületes messzeségben érezte maga mögött a tegnapi gyötrődést, a lázat, az elveszített csatát... Miért lett volna az – kinek?

A vegyész odalépett a mestersége csillogó szerszámaihoz. Felnyitott egy próbaüvegcsét – az illat, erőteljesen, uralkodón áradó virágé –, a lelke nagy művének volt eleme tegnap még. Biztos technikával nyúlt kiegészítése után. Kipróbált, kedvelt fogások egész sorát alkalmazta egy leheletnyi háttér – könnyű, diszkrét csípősség –, valamivel több él és erő! Így, ez bizonyosan tetszeni fog! Egy szerencsés percben nekilendült még, és e perc szülte egy eleven és sajátos árnyalat volt, az illat egy mély, csaknem szimbolikus rezdülése, az, amit szakértők hízelegve az ő külön stílusának nevezték. Egészen ügyes! – gondolta hirtelen, és eszébe jutott a pénz, amit küldeni fognak. Egy pillanatra akkor lehunyta a szemét, a feje hátraszegült és az orrcimpája gyöngén vonaglott... Ejh! Semmi! Vállat vont; a gyermek aludt fehéren a párnán.

1908

Ünnep

A lépcsőházban villanykörték sápadoztak már, s a korai délután szennyos, vizenyős szürkesége betört az előcsarnok tejüvegén; majd halkan, bizonytalanul csendülve ütődött a feljárat fokaihoz a sarkantyú, és két szolid, fekete leánycipő könnyű toppanása kísért a szőnyegen. Odafele egy pincér intett elmenőben a szobaleánynak, és mindketten utánuk néztek, amíg el nem tűnt a húszas számú ajtóban a pár – a sötét katonaköpeny és gyászfátyolos, kicsiny kalap. „Hátha testvérek!” mondta a szobaleány hirtelen – de aztán kinevette önmagát ezért.

Benn voltak. A leány szétnézett, téveteg, zavart igyekezetével a mosolynak; és állva maradt a közepén. A szokásos vendéglői szoba volt ez, bizonytalan színű és poros ripszterítővel, ócska zsöllyekkel és szappanos mosdóvíz szagával a levegőben. Rosszleső szobák ezek. A bútorok mögé gyülemlett piszok sejtése támad fel itt önkéntelen; sivarak, átfűtetlenek, sértőn lélektelenek. A leány szétnézett, ám mindezeknek csak valami bágyadt félérzése révedt el a szemén. A férfi megérezte.

– Ez – mondta bizonytalanul –, ez túlságosan egyszerű hely talán. Kevés időm volt, délelőtt érkeztem, és nem ismerem jól ezt a várost. Ha Wienbe jöttél volna, Nell!

– Nem – sietett a leány –, itt rokonaim vannak, egy néném – hisz tudod. És holnap odamegyünk.

A kesztyűjét húzogatta akadozó kézzel – felnézett és szeme az ágyra esett, az idegen ágypetyhüdt vánkosára a sértőn félrehajtott takaró alatt. Gyorsan elfordult.

– Az én számomra – folytatta a tiszt halkán – a szálló másik végében vettem szobát. A könyvbe ezt írtam: Robert Reinach és nővére.

A hangja csupa melegség volt, kímélő, aggodalmas szeretet; az ablakhoz vont, és a leány gyöngén adta vissza a kézszorítását. Ott lenn a sáros, fekete aszfalton a nagyváros korai szürkülete kavargott, gyors léptű, prémes alakok és kattogó, vizes lópaták zaja a puha robogású fogatok előtt. Egyetlen téveteg pillantásba fogta össze a leány az egész képet, a sok mozgó pontot, akik mennek, és mindnek külön élete van, és mindegyik volt egyszer kisgyerek. „Idegen az egész világ!” – gondolta szorongva, amíg a keze a vőlegénye kezében pihent.

– Igen, Nell! Már megkerestem a térképen a nénéd lakását, holnap odamegy, mintha a vasútról jönnél. Én délelőtt látogatást teszek nálad – már régen kívántam ismerni a rokonaidat –, és együtt leszünk az ünnepeken. Hanem a mai este a mienk lesz, Nell, ahogy terveztük. Kis Nell! – Miért nem felelsz? Már a kocsiban is... Te sírtál? Egy éve nem láttalak – Cornelia!

Ez kellett. A leány ránézett, és megrezdült az ajka – beleharapott, küszködött, és – már a férfi vállán vergődött a fényes barna hajú leányfő. Mennyi minden feloldódik így. Ez kellett. A férfi átfogta a derekát, a pamlaghoz vezette, gyöngéden, bensőséges részvétellel becázta, mint egy fivér.

– No látod – látod. Tudom, az édesanyád is azóta – kedves szegénykém. És nem lehetett a temetésre mennem. Őreá gondoltál, ugye?

– Nem tudom – fuldokolta a leány. – Rá és mindenre. És hogy idejöttem – erre a helyre –, és hogy miért akartad mindenáron? Mikor olyan elhagyott vagyok.

A férfi elvonta karját a leány derekától, kezét kezébe fogta, és a nevelő szelíd komolyságával nézett rá. A fajtájának minden bensősége és logikus, programszerű jósága, gögös becsületkultusza és igényteljes érzelmessége ott tolongott a szavaiban.

– Igen, Cornelié – talán neheztelsz rám; – olyat erőltettem, aminek ellene mondtál. Lásd – nekem kellett ez az este, ez a karácsonyeste így, egyedül, veled. Előbb csak magamra gondoltam, egy tetszetős szeszély volt – tudod, nekem sohase volt karácsonyom. Az én anyám újra férjhez ment, és én mindig internátusban voltam. Sohase vittek ki az ünnepre. Ezt megírtam neked, Nell – és olyan szépen kigondoltam –, hogy mi ketten, két elhagyottak, most összeülünk, minden gonoszságoktól bezárkózunk, és a magunk ünnepét üljük. Rosszul esett, hogy nem örültél ennek, Nell!

– Nem azért – Róbert – próbálgatta bánatos hangon a leány, és megtörülte a könnyes szemét.
– De annyi okom van félni az emberektől. Ha megtudnák odalenn! Te nem tudod, milyen egyedül vagyok.

A férfi megint simogatta a rugalmas, finom szálú haját.

– Ez az éppen – látod. Te nem érzed igazán magad mellett engem. Hát nem hiszed, hogy meg tudnák védeni mindenkitől? És nem érzed, hogy minden hely tiszta és szent, ahol mi vagyunk a szerelmünkkel?

– De igen, de igen! Csak lásd – nem tehetek erről. Egyre azokra a szavakra kell gondolnom, amiket az emberek mondanának, az idegenek, akiktől függök – és a rokonaim. Csúnya szók azok!

– Tartozunk-e mi számolni valakinek? Légy büszke, mi vagyunk a különbe, épp azért, mert nem is értenének meg. Mi csak egymásért vagyunk – ha ezt nem érzed erősen hogy bírjuk el a hosszú várást, messzeséget, mindent? És hát jó! Áldozatot hozol most – valamit a nevelésed formáiból – az előítéleteidből – de másból nem, Nell – te tudod ezt? Hát egy kis áldozatot akarok – egy próbát, most itt vagy –, tudsz mosolyogni a kedvemért?

És a szemébe napsugárzott a leány hősi mosolya. Ez voltak ők – ez volt a szerelmük –, e súlyos gyöngédségek, lemérhető mélységek, csaknem rendszerbe foglalható nüanszok. A férfi énje volt ez; erősebb, kifejezettebb, és magához formálta a másikat. De igaz volt mindez, belőlük való volt – azért szép.

Már nem sírt a leány. Hátradőlt, maga elé nézett, és kitágult szép szeme még ragyogott a könnyektől, és eleven, fiatal szája, karcsú, telt formái a szorosan simuló fekete kabátka alatt. A férfi elmondta már, amit mondani akart – ez a kicsi, gondozott, fehér kéz mint egy puha, meleg, édes fiókmadár fészkelte meg a tenyerében –, akkor hallgattak egy kicsit, régen rejtőző, halk lüktetések bátorodtak fel a csendben, és ez volt az első csók, mióta megérkeztek.

A szolga jött, hogy befűtsön; szétrezzentek, és befelé, röviden sóhajtottak mind a ketten. Egy pillanatra összeszorította az ajkát a férfi – hátradőlt és szelíd halk beszélgetésbe kezdtek. Az idegen szobában jótékonyan nyújtóztak erre-arra a szürkület árnyékai.

– Most – számolt be lassanként a leány –, most jók hozzám odalenn megint az emberek. Mikor szegény mama beteg volt, annyian látogatták – és a temetésre koszorút küldtek, és vigasztaltak engem. Hogy mennyire becsülnék, szeretnek – mondták. Ugyanazok, akik akkor – emlékszel – mennyit bántottak.

Egy könnyű simítás felelt a karcsú, fehér kéz fején – és hallgatva álmodták vissza az első időket. Ott lenn a kicsi városban. A kétszobás kis udvari lakást, régi porceláncsészeivel, bőrkötésű fényképalbumaival és horgolt csipketerítőivel. És a vén hársak az ablak alatt, amelyek beintegettek alkonyatkor mély illatú, fehér virágujjaikkal. És a leány anyjára emlékezett – e jóságos, szikár öregasszonyra, aki néha megfeddette őket.

– Kedvelem magát, fiam, főhadnagy úr – de mit akar ilyen szegény leánnyal?

Habos kávét adott neki, és úgy intett. Ők pedig egymásra néztek és nevettek.

– Szegény anyám – szólt bele a gondolataikba a leány –, neki azért igaza volt.

Igen, az intelmeknek mindig igazuk van. „Meddig kell várniok – mondta sokszor –, és milyen nehéz az élet azután is – vagyon nélkül. Én tudom – az apja is katona volt, és csak őrnagy korában kelhattunk egybe.” – Ezeket mondta; – ők egymás kezét szorították, és mosolyogtak.

– Emlékszel arra a tavaszra? – kérdezte a férfi, és a kályhatűz első, piros sugara lobbanva táncolt végig a padlón s az asztalterítón.

A tavasz – igen. Akkor már hazakísérte őt mindig a leckeórairól, ahol a módos családok leánycsemetéit oktatta elkínzott, nyögdécselő zongorákon – nap nap után és évek óta. De akkor virágzott a hárs – együtt mentek haza a lombos kis utcákon át a langyos, illatos alkonyatokban, és otthon egyre nyugtalanabbul járt körülöttük az egyenes tartású, öreg katonáné.

– Talán – mondta –, talán beszélni fognak itt, mert az emberek rosszak, édes fiam – és a leányom a leckéiből él. Akkor maga kérni fogja az áthelyezését, főhadnagy úr, mert úgyis soká kell várniok. És a leányom apja is tiszt volt.

– Meg fogom tenni, ha jónak látja, Gnädige! – felelte akkor elszántan és gyors nekikomolyodással a főhadnagy. Mert tiszt volt a leány apja is.

Nem kellett várni soká. Az emberek hamar beszéltek – a züllött zongorák gazdái –, az asszonyok és a nagyobb tanítványok. Nem nagy dolgokat, de csúnyán – a szavakban és a feltevésekben sáros köznapisággal. Vagy két házat elvesztett akkor a leány. És a tisztet – felsőbb parancsra helyezték át, rövid úton, a szolgálat érdekében. A képzett vagy rátermett fiúkkal szokott így a hadsereg – ilyen atyai indulattal –, de sohasem elég korán. Őt nagy, élénk határvárosba küldték, ahol felejteni lehet – de ők ketten tudták, hogy ez hiábavaló. Nem váltottak ígéreteket, nem beszéltek hűségről, és nem féltették egymást. A lényük, a vérük, egész idegalkatuk az egységes, osztatlan és tartós szerelemre rendelte rá őket; – ők összetalálkoztak. A leány egy könnyet törölt el, és a férfi keze remegett a búcsúzásnál. Ennyi volt. És hetenként levelet írtak egymásnak – és már egy éve annak.

Álmodoztak arról a tavaszról – csend volt, és leszállt az alkony. A szent este – gondolta egyszerre a leány –, és a gyermekkorára emlékezett; a kirakatokra, amelyek előtt epedő, lelkes csodálattal ácsorgott iskolából jövet – és a jó, mézes-mákos tésztára otthon. És mindenre. A húszas szám ajtaján hangosan kopogtak.

– A fát hozzuk, kérem alássan! – hangzott kívülről. Róbert felcsavarta a villanyt, és a gyors fény káprázatában sietve cipelt be a szolga egy karcsú, sugaras ágú gyerekfenyőt. A pincér is segített. A szobaleány tálcával állott az ajtóban, és mind mosolyogtak.

– Róbert – ugrott fel a lány –, ez a mienk? A mi fánk? – mondta és körüljárta az asztalt. Nevetett – egyszerre megállt a vőlegénye előtt, és végighúzta a puha, keskeny tenyerét az arcán, a bajuszán – családiasan, kedvesen. – Róbert! Most feldíszítjuk, de – mivel?

– Akad az is – mondta a férfi, és mosolygott, apró helyes kis ráncok ingerkedtek a világoskék szeme szögében – csomagokat emelt le az ágyról – bontogatta; örült, mint a megdicsért jó gyerek.

Habsütemények kerültek elő, cukordiók, üvegcsillám-golyóbisok. A leány sorra fogdosta mind.

– Jaj – mennyi minden! most mindjárt hozzáfogunk!

– Vesd le a kiskabátodat – mondta a férfi, mert egyszerre észrevette, hogy már jó meleg van itt.

– Igaz – és kávézzunk előbb!

A szobaleány valóban otthagya a tálcát – a kávé híg volt, de jó illatú és meleg – a zsömlék aprók, de omlósak, nagyvárosiak. Jólesett. A leány elgondolkozott utána.

– Te! – mondta. – Most egy percig nekem olyan volt, mintha a miénk lenne ez a szoba.

Hozzáfogtak. A katona elegyengette az ágakat; – a tollkésével kis éket faragott egy fahasázból, a kályha mellől, és megerősítette a talpat. Ámulva nézte Cornelié.

– Hogy tudsz te ilyeneket!

– Meg kell tanulni – mondta melegen, és hozzálépett –, hogy majd otthon, a magunk házában tudjam.

A leány elborult egy kicsit. Maga elé nézett.

– A mi gyerekeinknek, Nell!

– Lesz is nekünk házuk, gyerekekünk!

– Lesz! Igen, még nem is mondtam. Újra fogunk folyamodni királyi kegyelemért – és ezt is el kell intézni holnap. Hogy aláírd. A múltkori elutasítás politikai dolgok miatt is lehetett – mondják. Hogy a fenség elé nem is kerültek az írások.

Elhallgattak – aztán a leány hirtelen nyúlt a munkához. Pamut is volt. Rákötözte a csillogó holmikat sorjában, szép, hegyes, zongorás ujjaival. Már újra mosolygott.

– Hogy becsaphattak téged ezekkel!

– Valószínű! Majd mindig együtt vásároljuk!

A csokoládéból nyalakodott néha, és a völegénye szájába is tömött. Már vörösen izzott a vaskályhában a faparázs, és a leány kigombolta a meleg, fekete szőrblúzáat fent. Csak egy gombot – egy vakító darabja villant ki a finom, fehér bőrnek a vonalas, gyöngén ívelt nyakon. A férfi néha abbahagyta a munkát.

– Milyen gyöngye a fogója ezeknek! – szorgoskodott a leány komolyan. A fiú mellette termett. Előbb a kezét kapta el csaknem vadul – összefogta mindkettőt –, és csókolt sokszor, erősen – pirosló, kicsi foltokat csókolt ki a fehér bőrön. A szeme félig lehunytt – átkapta derékon, és a leány szisszenve hajolt hátra.

– Róbert! – kiáltott.

Már egyenesen álltak, majdnem mereven és reszketve egy kicsit.

– Róbert – én elmegyek!

A fiú arcába nézett, és megbánta ezt. A szégyenkezést látta, a szomorúságot, küszködő megfékezést – és látta, hogy biztonságban van itt.

– Hát látod – te gyerek! Nem szabad! Jónak kell lennünk!

Jók lettek. Babráltak, dolgoztak a fán, igyekvő kézzel – majdnem izgatottan –, mintha valaki nagyon várná az elkészültét. Néha átszóltak egymáshoz a gallyak közt.

– A berendezésre gondoltál már? Nem kell sok szoba, ugye?

– Nem, minek az – hagyta rá szuggerált hittel a leány. – Elég lesz kettő. De nem csinálunk hálósobát és szalont – ugye, ez nevetséges? Szeretném, ha a te szobád lenne az egyik – a másik enyém. Kihordható, tábori ágyakkal – hogy nappal az ne fogjon helyet. A tiedben lehet egy nagyobb asztal az étkezéshez.

– Így akarod?

– Szeretném! Nekem nem tetszik a közös hálószoza!

– Az csak eleintén volna. De nem bánom. Én úgyis néha korán indulok, és felzavarnálak téged.

– No bizony! Azt hiszed, nem fogok reggelit csinálni neked!

Már csak a gyertyák hiányoztak a fán. De az nehéz mesterség volt hogy egyenesen álljanak, és a láng ne pörkölje meg a gallyakat.

– Valamire megint nem gondoltál, csacsi! – mondta egyszerre nevetve a férfi. – A gyerekek – azok hol lesznek? Én különben nem bánám, ha nem lenne egy darabig!

– De csak legyenek! Lesznek! – mondta büszkélkedve a leány. – Az első fiú lesz! – Egy kicsit belepirult azért, de nem bánta. – Még beszéltek néha ezekről, és gyerekes örömük telt benne, hogy tiszta érzésekkel, nyíltan beszélgethettek. Nem úgy, mint az álszemérmesek – a jól őrzött társasági babák és tökfilkó-udvarlók – mondogatták néha egymásnak.

Kész volt a munka. A férfi egyenként gyűjtögette meg a gyertyácskákat, és nőttön nőtt idebenn a fény. A kis fa ragyogott mosolygó tarkaságában, és szétterpesztette zöldellő karjait, mint egy ünnepi ruhába öltöztetett kisleány. A két ember összeállt – meleg arcukat egymáshoz szorítva – és nézték. Itt volt köztük, harmadikul a szobában, és szép volt. Az élet enyhé-
sége volt, szelíd könnyek folyása, a mosoly bensősége – jámborság, hit, hagyomány – mindaz, amin az esztendő egynéhány percében nem szégyenkeznek az okos emberek. És mind a családiasság – a düledező, korhadtt oltár, nevető lángocskái – mindaz, amiben hinni szeretnek a próbálatlanok, és amiben hinni jó.

Nézték soká. – Néhol megsercegette a fa gyantája az apró lángok fölött – megigazgatták, aztán megint nézték. Később leültek a pamlagra. Igen – hát készen volt!

Telt a perc – és ők már hallgatagon ültek. Egymástól vártak valamit – szinte idegenkedő türelmetlenséggel –, valami továbbit. Hogy hát most – mi legyen most? És egyszerre a leány csaknem felkiáltott örömeiben

– Tudod mit, Róbert – ez nagyszerű lesz! Most fel fogunk hívni az utcáról valami gyereket – egy szegény kisgyereket, aki az utcán csatangol, és nincs neki karácsonyfája. Oda fogjuk neki adni az egészet, hogy vigye haza. Ugye – ez pompás lesz, Róbert!

Hogy örültek ennek! Már csengetett is a férfi, nekibuzdulva, megkönnyebbülten. Elébe ment a pincérnek, és az ajtóban oktatta ki, nehezen keresgélve a magyar szavakat. Végre rendben volt minden. És a szolga elindult, le az utcára – árván csatangoló szegény gyereket keresni karácsony estéjén.

– Mondtam neki – szorgoskodott Róbert –, hogy jelentse előre, ha hozzák. Mert most eloltjuk a gyertyákat, hogy ne égi-
jenek le addig.

Úgy tettek – aztán leült a férfi is, kitette az óráját és várakoztak. Vajon soká jön? A gyertyák nem égtek, és szét lehetett nézni megint a szobában – és a leány látta a poros villanykörteket, a kopott zománcú mosdóasztalt és az ágyat petyhüdt párnáival. A férfi némán ült, nem akart sokat látni és gondolkodni. Érezte maga mellett szent és titokzatos elevenességét e leánynak, az egynek, akit kiválasztott és megígért magának, és forró fellázadások pitymallatát érezte. A leány apja is tiszt volt – gondolta –, aztán haragudott önmagára ezért. – Nem, nem volt szükség erre gondolni. És a homloka néha átpirult.

Jöttek végre. A szobaleány volt, nyújtott hangján valami fölényeskedő csodálkozással a szokatlan kívánságukon.

– A szolga volt lenn, kérem. De nem lehet most olyan gyereket találni. Ilyenkor otthon ülnek, már késő is van – aztán félne feljönni akármilyen gyerek is. Kitanítják otthon – hogy hátha rosszat akarnak vele.

A két ember zavartan nézett egymásra, és a kis fa ágai rezegtek a nyitott ajtó légvonatában. A pincér jött, okosan mosolygott, és félretolta a leánycselédet.

– Mindjárt fog jönni egy gyerek – jelentette vidám alázattal a jövőendő borraivaló fejében –, nagy nehezen kerítettem egyet.

Hamar a gyertyácskákat! És fénylett, lobogott megint a fa, e kedves, néma szimbólum, akivel íme, nem voltak egyedül itt az idegen szobában. Az övük volt, meleg és tiszta hangulatuk, naiv, gyöngéd álmuk. És most jött a kis idegen, hogy elvigye – már topogtak apró léptei a folyosón –, jött a gyerek.

Fiúcska volt – elég rendesen és melegen öltözött –, talán ötesztendő, eleven szemű és illedelmes. Az ajtóban megállt – a kis kucsmáját tisztességgel forgatta a keze közt, és visszaneézett az apjára, míg bejön az is. Jött és köszönt, egy kicsit zavartan, Félhangon. Jobbféle mesterembernek látszott – az öltözete után –, hivataloszolganak, akár napidíjas írnoknak. És úgy látszott, röstelkedik egy kicsit. De már benne volt – rábeszélést –, és hát ezek úgymint elmennek, hadd teljék a gyerek kedve.

– Gyer ide, Fiacskám! – kezdte Cornelie, és a két keze közé vette a gyerek fejét. – Mi a neved?

– Balatoni András – mondta hangosan a kisfiú, és a fát nézte.

– Hol laktok? – erőlködött a katonabácsi is.

– Itt a földszinten.

– Van mamád is?

A gyerek rábámult. Nem tudta, mi az – hogy valaki mama nélkül is lehet. És biccentett a fejével jó nagyot, mint a csikó.

– Hát mit csinál most anyád?

– Pucol – kacsát! – mondta hirtelen a fiú, elvörösödött és az apjára nézett. Tán nem jól mondta.

– Készülődik az ünnepre, kérem – igazgatta az apja némi büszkeséggel –, azt látta a gyerek.

A leány kezdte megint – egy csókot nyomott a fiú friss arcára –, úgy biztatta.

– No nézd – ez a szép karácsonyfa itt most egészen a tied lesz. Elviheted haza, most mindjárt. Örülsz neki?

– Igen! Már otthon is van egy.

– Na – röstelkedett a pincér –, de ez csak mégis szebb. Ugye, szebb? A gyerek megint biccentett – már csaknem türelmetlenül –, és az ajtóra nézett. Annyian álltak itt körül és faggatták.

Az apja se bánta már, ha mehetnek – senki se bánta. „Köszönd meg szépen!” – parancsoltak rá, és kezét csókolta.

– Fogsz emlékezni erre a nénire meg a bácsira? – kérdezte még a leány. De a gyerek már nem értette. Előreszaladt. Az apja cepelte utána a fát. A szép kis gallyak omlódva csapódtak az ajtóhoz – néhány aranydió potyogott el a küszöbön, és hallani lehetett, amint az üveggolyók összeverődve csendültek a lépcsőn. És bezárult mögöttük az ajtó.

És nagy csendesség maradt akkor a húszas számú szobában; és a poros ripszkanapén, a hűlni kezdő vaskályha előtt két magányos ember ült egymás mellett. Még együvé zárták őket e falak, e részvétlen, cselédlelkű szobáé, ahol ő előttük az élet tarka és jelentéktelen átmenetiségei letek tanyát, ki tudja, hányszor; – utazó ügynökök – útszéli kalandor párocskái – operálásra készülő vidéki betegek... Ma ők ültek itt, és egyedül maradtak az imént, mert elvittek tőlük egy aranyfüsttől csillámló fiatal fenyőt, és elvittek egy gyereket, aki kacagott és örült, mert otthon is van egy karácsonyfája, és pecsenyét fog enni az ünnepen. Erre gondoltak, és az adakozó szívek önzéséből valami halvány szégyenkezés maradt a lelkükben.

Még együtt ültek, de már nem volt hátra semmi – mindent elmondtak, végiggondoltak, megcsináltak – amit számukra ez a nap adhatott. Egymásra néztek, és homályosan érezték, hogy minden ámitóan szép, teljes kis óra után el kellene aludnia kevésig az időnek. – És lassú, homályos felhőként terpeszkedett bele gondolataikba valami oktalan fásultság. Talán álmosak voltak.

A férfi készülődésre gondolt – a szálló másik végén egy más számú szobába. – Milyen éjszaka! gondolta egyszerre, és váratlan világossággal csapódott a lelkéhez a tehetetlen harag. E sok, sok ígérettelen éjszaka ellen, amik még jönnek, reménytelenül hosszú sorban, és lassan emésztik fel lelküket, a fiatalságuk, a szerelmük nagy, termékeny pillanatait. Várni fognak! Jól van ez így? Nem lesz-é galvanizált halott a teljesülés – lesznek-é valamikor egészséges, szép gyermekeik?

És a leánynak is eszébe jutott, hogy ő mindjárt itt fog maradni egyedül, és aludnia kellene abban az ágyban. Nem – az rettenetes! Csak már reggel lenne – gondolta fájó türelmetlenséggel – csak már mehetne vissza a világosságba, tiszta szobák és nyugalmas szokások rendjébe, az emberi jóváhagyások zavartalanságába. A rokonaihoz, a zongoraleckéihez és szép, hosszú mátkaleveleihez hetenként.

Ki tudja, mi jobb ennél? – sejtette meg egy pillanatban. Hátha csal az élet hazug, álságos kirakatai azok, amelyek előtt ácsorogni szoktunk reszkető vágyban – áttörni, elérni. – Pedig hátha olcsó hitványságok rejtőznek odabenn – ünnepi, meleg lángocskák naiv kérkedése mögött.

1908

Csendes válságok

Friss reggelidőben érkeztek, és becsöngettek a szunnyadó házba. A legelső hajó hozta őket, mikor a folyóparti gyárak áttetsző, bűgő túlőkszava végigrezgett a Dunán, és vízszagú, nagy garabonciás szellők nekilódulva átcsatangolták a homályos utcákat. A két fiú ma látta a hajnalt belepirosítani a víz hideg acéllapjába; szigetek halványan rügyező fáit látták, terhes, szaladó uszályhajókat és lenge ladikokat, pihenve a fölengedett, tavaszi szélben. A sima, fiatal arcuk átszínesedett, amikor felháltak a kis nyaralóváros hegyi sikátorán, és lihegve, fújva álltak a zöld rácsos utcaajtó előtt.

A kiskerten át jött Rézi; – jóindulatú, nyugodt családi házak e halk és derűs Rézije. A kulcs megzörrent a kezében, és szólt ragaszkodó, csendes örömmel:

– Lám, a pesti úrfiak!

Úgy tett, mintha ismerné a másikat, a vendéget is, akinek az érkezéséről úgylis tudott. Körülrepeste őket, az ujjá hegyét remegve és futtában végighúzta a fiatal gazda vállán, előrement, majd visszafordult.

– Felköltsem most az asszonyt? – kérdezte, és aggódón, határozatlanul várta a „nem”-et.

– Dehogy! – nyugtatta Pál. – Anyám csak estére vár, ugye? Meglepjük. Csak terítsen háromra reggelire, és nekünk adjon addig valami kis italt. De ne szóljon ám neki, Rézi, míg csak ki nem jön! Mi addig megszállunk, Ferkó! Látja, Rézi, hát ez a Ferenc úr! Itt még fűtenek?

A verandaszerű, üveges ebédlőben enyhén langyos volt a kályha porcelánja, és a parázs gyöngy izzása kellemesen lehelte be a szobát. Még jólesett – húsvét hete volt, és húsen üde reggel. Az üvegfal keletre nyílt, és már jó sok, tisztafehér napfény ömölt be rajta, megcsillogtatva a teríték ezüstjét s a csészéket, amint jól nevelt nesztelenséggel odaigazgatta Rézi. Pál itthon volt – mosolyogva jött-ment, gyékény karszéket hurcolt a kályha mellé, töltött, kínálkozott.

– Francia konyak – nem rossz, ugye? Friss pogácsa – Rézinek ma jó napja van. Te, ez ritka egy Rézi ám, tizenöt éve van nálunk. Csak néha egy kicsit vénlány, tudod – bogaras.

Sokat beszélt, fesztelenül és valami kedves, diákos lelkendezéssel minden apró dologról. A csinos fiúarca csupa buzgóság volt és gyöngéd kedvekeresés. A vendége hallgatagabb, de erősen és komolyan megfigyelő.

– Még egy pohárral – sürgette Pál. – Annak az esszédnek sikerére – mi is van vele? Beadtad?

– Az asszisztens megígérte, hogy felhívja rá majd az öreg figyelmét. Nem várok sokat!

– Ha tudná öméltósága, hogy az utódját kell tisztelnie benned a történetfilozófiai tanszéken.

Őszintén mondta ezt a gyerekséget. Tizenkilenc évesek voltak mind a ketten, az imént jelesen érettek; és a tarsolyuk, mint a többi sok eminensé, duzzadt a nagy elérések csillogó garderobjától. Náluk és bennük volt mindaz, ami idővel, lassan majd zálogba kerül, és marad valami egyhangú, kopott emberuniformis... De tizenkilenc év!...

– Jöjj most – kérte Pál –, nézzünk szét itthon. Lábujjhegyen, kérlek! Ezenkívül csak három szoba az egész; a mama szalonja, a háló meg az enyim. Itt fogunk aludni, már itt is a táskád. Most gallért váltunk – jó? Kormos lett a hajón.

Már megint igazította, öltöztette a plebejus fiút – de közben a csinos, rokonszenves képe sugárzott a megértő ragaszkodástól, és a jólneveltség dresszírozott készségével vette élet a szónak. Ferenc mosolygott – tán valamicskét fanyarul –, aztán engedelmeskedett, kezet mosott, kefélközött ő is.

– Rajtad meglátszik, Palkó, hogy édesanyád mellett nőttél – mondta később, sok egyébire is gondolva.

A háziasszony nappalijába mentek, e bronz és rezedazöld tapéták közé, ahol a világos, nagy áttört függönyök mögött, a reggeli interieur félderűjében könnyű, de azért mély, jelentős és bájos parfümillat úszott. Pál megállt egy percre idebenn.

– Milyen szép – mondta a másik sóhajszerűen, akaratlanul.

– Igen – mosolygott Pál. – Ezt én is úgy szeretem – ez olyan igazi szoba, mert olyan nagyon hasonlít a gazdájára. Itt minden egészen a mama!

Kedves meghatottsággal intett az alvó szobája felé, tompított hangon beszélt, inkább a bútoroknak és a tárgyaknak, amiket viszontlátott.

– Látod – ez az asztal, amelyiknél leveleket ír. Minden más asszonyíróasztal tornyos és szűk, és buta holmikkal van telerakva. Ez nem nagy, de sima és téres, metszett üvegű és tompa élű. De ugye, valahogy formás és nyugodt. Nem találd? Az egész szoba nyugodt, ugye? Ez a nagyobbik perzsaszőnyeg csak utánzat, de azért nem ízléstelen. Úgy ismerek itt minden apróságot, és tudom, hogy mama előbb sokáig kívánta és álmodta és gyűjtött rá; – amíg valahol kirakatban vagy múzeumban, vagy zsibárusnál meglelte az igazit. Csacsi darab nincs is, csak egy; ez a beezüstözött babacipő, az enyim, egyéves koromból való – nézd, hogy kitapostam a sarkát!

A másik nézett mindent, némán és csendes, nem is öntudatos megilletődéssel. Sajátságos módon úgy találta, hogy jó lenni idebenn. A horgolt terítőkhöz, plüssalbumokhoz és lombfűrész-kazettákhoz szoktatott szemét valóban nem lázította itt kirakatdrágaság gögje vagy a fabútorok zárkózott, hideg masszivitása, ami nagyon előkelő szobákban mindig szomorúvá és ellenségesse tette őt. Itt minden magától lettnék látszó volt, könnyed, de tartalmas és kedvesen mértékletes. Párnák egyszínű, sima selyemből, egy darab régi brokát, diszkréten tarka japán ellenző, néhány szoborvázlat agyagból vagy sima rámás tollrajzok – nem –, nem is látta darabonként, csak érezte e négy fal közé zárt intimitást, szelíd harmóniát és lappangó, szinte fájó érdekességet. Arra gondolt, hogy az illatszer különös árnyalata ejti csak káprázatba és elmélyedésbe.

– Én nem ismertem az anyámat – mondta csaknem gyerekes ellágyulással, amit mindjárt megszégyellt.

– Nem mind egyforma – felelt Pál komolyan, és kinyitott egy könyvet. – A legtöbb anya ósdi, tanulatlan és együgyű és sopánkodó – olyanok, akiket szeretni és ámítani kell. Anyó egészen más! Ő a legokosabb ember, és igazi jó barát. Nem is hiszed, mi mindent meg lehet tárgyalni övele egészen fesztelenül. Nem ütközik meg semmin, mindent úgy fog fel, ahogy kell.

– És az ott édesapád?

Kicsiny platinakép függött az íróasztal fölött, fiatal, egyenruhás férfi, a szikár és elegáns – hosszában végignyúlva egy hintaszéken, és különös, ujjongóan lelkes szemeivel, beszédes, feszült izmú arcával szinte kihajolva a keretből.

– Apám? Dehogy, az apa nagy képe az én szobámban van. Ő korán elhalt, alig egyévi házasság után. Ez itt Wellingen bácsi, egy német báró, tengerésztiszt – tavaly halt meg, szegény. Mamának nagyon jó barátja volt.

Komolyan és kicsit buzgón lapozta a könyvét, de a másik fiú nem fordult felé. Egyébre gondolt – körülbelül arra, hogy lám, a pajtása, akivel egykorúak, némely dologban észrevétlen elébe emberedett. Az asszonyok például – és sok minden egyéb. A könnyű és közvetlen észjárása mennyire tájékozott az életformákban, amikről ő még ezután készült egyszer behatóan gondolkodni. Nagyon is sokat küzdött mostanáig; kalkulusok, ösztöndíjak, továbbvergődés – minden olyan nehezen adódott neki...

– Ah – fenn van anyó! – kiáltott Pál, és gyorsan letette a könyvét.

Az ajtót kicsapta, és mindjárt kacagós, apró örömhangok ujjongtak odakinn a verandán. Már túl is estek az első ölelésen, amikor Ferenc kilépett és bemutatkozott.

– Isten hozta, Farkas – azaz, hogy Ferenc –, ugye így? Már karácsonykor is vártuk, Palkó senkit sem szeret és becsül úgy, mint magát. Épp egyidősek, ugye? – megálljon, hadd nézzem meg magukat így együtt?

Mosolygott. Nézte, hogy a fia mennyivel formásabb, megnyerőbb arcú, erősebb alkatú. Aztán még egyszer az idegen ifjú – kicsit fakó, hosszas képét, vékony száját és nagy dióbarna szemeit. Csak ez volt rajta szép – e két okos, meleg és felhős magyar parasztszem.

Asztalhoz ültek, friss, zamatos kávéillat párázott szét, és az ismerkedés apró szószaporításai folytak. Ferenc csak akkor nézte vissza loppal, de tartósan a barátja édesanyját. Meg volt lepve – Pál valóban mondta egyszer, hogy csak harminchét esztendő, de még annyinak sem látszott. Jól megőrzött, finom alakja okozta-e vagy könnyű, világosszürke pongyolája, a sok fehér csipkével, amiket sima gráciával húzott nyúlánk, fehér alsó karja fölé, mikor a tejeskanna után nyúlt. De az arca is a későn hervadók közül való, nyugodt, oválrajzos profilja, a kreol árnyalatú szín és tömött, sötétbarna haj, bő, puha hullámokban simítva a szabályos homlok fölé. A napfény végigdobta széles, elevensárga csíkját az asztalon és az asszony vállán, Pál hízelegve vonta az ajkához a kezét, és Ferenc egyszerre valami egészen különös gondolt. Megint azt, hogy itten jó lenni; e világos, tiszta hely, langyos, fehér kályha, a virágcserepek a párkányon, a japán csészek meg az előre hajló, csipkés, mosolygó asszonyalak; – hogy mindez talán hozzátartozik a „jó”-hoz, az élethez, amiért neki még meg kell küzdeni, amit el kell érnie.

A csésze megzörrent a kezében, kicsit félszeg ijedtséggel tette le és szétnézett. Semmi! Pál mosolyogva, halkán magyarázott valamit, és a cseléd nesztelenül húzta be épp az ajtót. Milyen különösek, újak ezek a pillanatok – pedig itt nem történik semmi. Csak egy reggel, egy tavasznapi reggele; – kizökkenés munkából, gondból, aluvásból – hajnali, friss szél, szagos, nagy folyó és hajók túlkölése – gyors, ziháló kapaszkodás a kicsi hegylejtőn, ahol világos fűfoltok zsendülnek; – ennyi! – És hogy most ünnep jön és pihenés – itt egy világos, szép kis ház, szívélyes szavak és egy mosoly, asszonymosoly, tele jóssággal. És lám – érzések és álmok raja száll fel egy-két pillanat során; – egyszerűek, tiszták és meghatottak, arról, hogy az élet még hosszú és tele van jóval, amiért eszes és kemény, bízó és birkozó fiatalembernek érdemes türelmes daccal a sorát kívánni. Jómód, nyugalom, ízlés – és igen, ház és asszony –, erre mostanig alig gondolt.

A háziasszony ráemelte a szemét egy átmeneti és néma pillanatban tán semmire vagy nagyon messzire gondolva: akkor megzavarodott, de visszanézett rá. A nő szeme szürke volt, szivárványos és mély árnyékú – az arctól különvált életet élő és csaknem diszharmonikus. A fiúban valami ismeretlen, naiv részvét dobant meg – egészen szűzies és tudatlan, amilyent rejtélyekkel és szomorúsággal teljes szépség idéz fel bennünk.

Átkutatták a könyvszekrényt a fiúszobában, és azzal telt a délelőtt. Csak tizenegy tájban ült be közéjük az asszony; a kezében kulcs volt, sonkát meg kalácsot hozott és néhány új könyvet. Beszélgettek. A fiát nézte egyre – valami rejtett, kétkedő aggodalommal –, amíg a másíknak a sorsát tudakolta. A tanulmányait, célját, anyagiakat: és mennyi puha tapintat volt ebben, kényes dolgokon átsíkló jóság. Mosolygott és elhárította a fiú nekikészült köszönetét, amiért eddig is ismeretlenül jó volt íranta, és a befolyásával ösztöndíjat szerzett neki.

Hisz a Pál jó barátja – és senki, mint ő, nincs olyan jó hatással Pálra! Óvatos, könnyed kérdésekkel próbálkozott! Rendesen élnek-e odabent a két szobatárs – vigyáznak-e egymásra és az egészségükre? Pál néha nagy gyerek, ugye? A Ferenc vélekedéseit, szavait ismételte némely dologról; mindent tudott. A fiú meglepetve látta, hogy baráti kettőssük meghittségében mindig része volt a harmadíknak; – Pálnak az anyja volt a bizalmasa. Kedvenc eszméik, időszakos teóriáik, tetszetős rájutasai két gondolkodó és lelkes fiatal fejnek – mindenhez köze volt, része volt benne. Valami gyöngéd árnyalatával a nesztorkodásnak, talán – a szüle kedvezésével, aki lépést tanulja kicsinyével az ábécét? – Ferenc tűnődve figyelt rá. Lelkesülten látszott a legújabb, néha forradalmi irányokhoz csatlódni, ízlése a legutolsó nemzedéké volt, rokonszenve a keresőké, a tekintélytörő ifjúságé. De mintha több volna ebben az okosság és a szándék, az ízlés nemes bocsánata vagy azok fölényes melankóliája, akik már megjárta egyszer ez utakat. Akik már leszűrték önmaguk számára életük és az élet eredményeit, és lojálisan engedik át e jogot az utánuk jövőknek is. És précieuse-ség nem volt a szavaiban sem – sokkal több magától való báj. „Csodálatos; csodálatos!” – tűnődött az idegen fiú.

Hogy ez egy asszony – hogy ilyen is lehet egy asszony – valakinek az anyja. És a nőrokonaira gondolt – akik házsártos mesterasszonyok voltak vagy szűkölködő, elkényszeredett írnoknék.

Palkó felolvasta anyjának egynéhány versét. Újfajta poémák voltak, a fiatal forradalmárok érdekesen nyers, melódiakerülő modorában, egy gondolat merész, rusztikus odagördítésével, egy-egy szó szokatlan oldalvilágításával. Olyan versek, amilyeneket a kortársak legjobbjai írnak. A meghökkenés lírája – mondotta egyszer valaki epésen. Az asszony komolyan és nagy figyelemmel hallgatta.

– Tudja – fordult később Ferenchez –, közöltethetnők most mindjárt. A versek jók – ugye –, és nagy lapoknál vannak ismerőseink. De mégis várni szeretnék. Pál két év múlva, ha végezte a jogot, külföldre megy – szeretném, ha akkor még szabad és zavartalan volna. Lehet, mire visszajön, nevetni fog a rigmusain, és megszerkeszti a programbeszédét. De hátha hoz valamit a lelkében, ami egészen ő lesz, és megcsinálja, amit előtte senki sem csinált. Valamit – például az egyszerűséggel.

– Azt hiszem én is – mondta Ferenc –, jobb készen, egyszerre kilépni.

Az asszony még egyre a fiát figyelte, a hangja csaknem sürgető volt az imént – Pál hallgatott, és egy árnyalat kedvetlenséggel tette félre a verseit. Az anyja megint visszatért ezekre – az egyéves utazásra –, a városokra, ahol meg kell állapodnia –, hogy lassan és időterv nélkül haladjon át Európán, sokat és friss lélekkel kell látnia és visszatérnie, ahova vágyik. Látszott, kedves gondolata ez, és sokat vár tőle; hogy új és kész ember válik majd a fiából. Nem volt túlságosan gazdag. Ferenc is tudta ezt. Különös – és Pál nem felelt.

Mennyire szereti őt – gondolta a másik bensejében meghódítva. Megérdemli-e mindig? – fűzte hozzá becsületes buzgósággal. – Egy ilyen anyát.

Odakinn postás kereste Pált egy levéllel, Rézi is beszólt, hogy tálalva van. Pál még feltörte a borítékot, komoly és kedvesen megilletődött arccal gyűrte zsebre, amikor elolvasta. Senki sem kérdezett semmit – csend volt egy percig.

Az ebédnél inkább a vendéggel foglalkozott az asszony, és megtisztelő kedvességgel hozzá intézte a kérdéseit. Komolyan látszott őt érdekelni mindaz, amit a fiatalember mondhatott. Csakhamar belemelegedtek. Ferenc megfelelt a halk és ingerlően szokatlan ellenvetésekre, tűzbe jött, csaknem ékesszóló lett, mint a hozzá hasonló, ha tanulmányaikról beszélnek. Iskolai ízű párhuzamokat mondott, amiket önmaga talált meg és fejlesztett tovább – amik legkedvesebb gondolatai voltak mostanáig. Az asszony mosolygott – egyszerre az arcába nézett, és nagy, szomorú, szívárványfátylas szürke szemével fogva tartotta egy percig. „Milyen céltalan mindez, hivatkozó és kicsiny!” – látszott mondani egészen szelíden. És a fiatal diák megdöbbsent. Mert néha őbenne is ébredt már hasonló sejtés – hogy szárazak mind e halott gyökerű szók, e szívós és felszínes elméletek – és valamit – újat, pompázót, lüktető elevenségűt csakhamar halkan és kéréstelenül ki fog bontani számára az élet. Ezt hozta az ő tizenkilencedik évének a gondolatok pillanatnyi csődje. Az asszony mosolygott.

Eközben pedig pontosan és komolyan váltva a tárgyért, jól készült ételeket hordott fel Rézi, és Pál mosolygó elmerüléssel nézte a tárgyát.

– Lefekszem egy fél órára – mondta asztalbontáskor az asszony –, elmehetnétek sétálni addig, a helységen át, az erdő felé.

Megnézte őket, leporoltatta a kabátjukat, a Ferenc nyakkendőjét mosolygó szörnyűködéssel bontotta ki, és újra kötötte. A fehér, karcsú ujjával, hosszan, anyásan, bíbelődve. Meglepettnek látszott, amikor észrevette a fiatal arc hirtelen felszökkenő bíborszínét. „Már jó!” – mondta gyorsan – megérintette a vállát, küldte őket.

A rügyezés halványzöld zománca fújta be a fákat, és a ritka törzsek közé nedvesen csillogó fehér foltokat szórt a nap. A szélcsöndes reggelen az élet első, fájóan édes nyilallásait lehetett érezni, amint keresztül-kasul jártak; – az oldalak szakadékos, apró árkaiban halkan, csörögve szivárgott a talajvíz. A két fiú néma megegyezéssel vált ketté néha – elbandukoltak, lábukkal suhogtatva a múlt évi száraz levelet, egymásra lelve vagy meg-megállva – téveteg és új érzésekkel e méla, szelíd tavaszban.

Ferenc Pálra igyekezett gondolni – barátságukra, mely serdült korának legerősebb és legeszményibb, ápoltság és tisztesség érzése volt. Ők mind a ketten a „jó” ábrándja felé, a dolgok komolyba vevése és saját bálványaik tisztelete felé hajoltak – egyik inkább a nevelése, másik a lelke rétegetlenül normális, törvényszerű és alázatos paraszthajlama miatt. A Ferenc élete nehéz és rideg volt. A nagybátyja, egy agglegény asztalosmester házában élt mint kicsiny gyermek, onnét került az árvaházba, ahol szerencsére észrevették, hogy taníttatni érdemes. Hosszú ideje már, hogy csaknem maga gondoskodott az életéről – leckéket adott, és térképeket másolt. A középiskolai években került össze Pállal, de házukat, az édesanyját ma látta csak először.

E házat, amelyről e percben azt gondolta, ilyen egy igazi, belsőleg úri ház. Most már érteni vélte mind, ami a pajtásában az ellentét erejével vonzotta; – jó modorát, bizalmát – a kedélye őszinte báját. Itt nőtt fel, ahol rend van, csendesség – gyöngéd és nyugodt szavak, az emberek hallgatagon megfigyelik egymás lelki életét, és tisztelik, számba veszik a cselédleány kedélyváltozásait is. Az ilyen asszonyok – gondolta egészen egyszerűen – arra születtek, hogy körülöttük nyugalom legyen, és az emberek hozzájuk meneküljenek. De még ezenkívül is – van benne valami, kimondhatatlan és egyedül való érték. Egyszerre maga előtt látta a szemét és édes, fehér kezeit. Be akart számolni magának e különös, mély és emelkedett indulatról, mely pár rövid óra alatt megihlette a romlatlan, fiatal lényét: hála volt talán vagy hódolat – mert a Pál anyja a legtökéletesebb nőnek látszott. – Megállt és mélyen elpirult – érezte az arcán és a homlokán –, nagy lélegzetet vett, és bevárta a másikat, aki füttyörészve szólalagatta.

Elért hozzá, és átfogta a vállát mosolyogva, hízelkedően.

– Arra gondolok, milyen jó, hogy most itt vagy, öreg. Nem veszed észre, hogy valami készül? Ma akarok beszélni anyámmal.

A másik rábámult.

– Igen – hisz tudod; – Mirjam felől. Ma írt nekem. Végre tisztába kell jönni ezzel. Azt hiszem, könnyen fog menni. Mit gondolsz?

Elhallgattak. Gyöngéd és kalandozó álmaiknak vége szakadt – és Pál komolyan figyelt a másik arcára. Új gondolatok szöktek közéjük, az a leány – valami diszharmónia, aminek el kell simulni. Könnyen fog-e menni? És Ferenc ebben a percben hűvösen idegennek érezte magától az egész ügyet – erőszakosnak, éretlenül komolytalannak. Ez a leány – akit a barátja Mirjamnak nevez...

Ismerte őt. A kis felföldi iskolavárosban került eléjük, ahol a gimnáziumi éveket rótták. Egy fűszeres árvája volt. A kis sarki boltot a tőzsdével a temető sor lejtős házikói fölött a testvérménjével látták el, és az idősebb leány fehérneműt varrt. Maga elé képzelte szinte provokálóan felragyogó fiatal szépségében, zseniális, borzas diákleány fejével, látta ormótlan, de kicsi cipőit, jól szabott, olcsó szövetű és merészen reform alakú ruháit nyúlánk gazella-termetén – a tisztessége bájosan vadóc gögjét –, az egész kis különc, forradalmi, rendetlen, büszke és okos teremtet; és szinte vaskosan demonstratív nyíltságát a szerelemnek, mely Tacituson és az új szociológusok könyvein át szövődött két középiskola irigy féltékenysége vagy pártfogó rokonszenve közepett. Mirjam – Braun Mari máskülönben – csakugyan kivételesen szép és nem mindennapi jelenség – gondolta –, de mégis...

Pál a karjába fűzte a kezét, kényszerítette, hogy lassú, taktusos lépésben együtt haladjanak, és az ő könnyed, bő és kifejező módján halkan, rábeszélően magyarázni kezdett.

– Most, hogy ismered édesanyámat, félsz a dologtól – valld be! De azt hiszem, tévedsz! Hát először is, te tudod, hogy milyen Mirjam. Vagy dehogyis tudhatod. Ha olvasnád a leveleit! Nem képzelhetsz kedvesebb, eredetibb és értékebb lelket. És tanulékony, külsőségekben is fejleszthető – tele van természetes előkelőséggel, ugye?

– Igen – kétségkívül.

– És te mamát is rosszul ítéled meg, azt hiszem. Őfelőle is el akarok neked valamit mondani.

Ferenc gyöngé ütéssel érzett a bensejében, mintha bántani akarnák. És igyekezett eltitkolni, hogy feszülten figyel. Pál komoly volt, és ő látta, hogy ez közlékeny pillanata.

– Anyám – kezdte – nagyon sok évig, amióta csak özvegy, szeretett egy embert, egy német tengerésztisztet – Wellingen báró volt a neve. Az arcképét láttad a nappaliban. Valahol útközben találkoztak; sohasem ismertem hozzá hasonló férfit. Katona volt, talán a karrierjének ártott volna egy házasság – vagy mama miattam nem akart messze költözni, vagy nem is ezért; – azt hiszem, erről keveset beszéltek, és mind a ketten tudták, hogy úgy szebb és jobb. Nagyon szép szerelem volt az, és hosszú ideig egészen zavartalan. Éveken át egy hónapot töltöttek együtt Gradóban – vagy más kis tengeri fürdőn – rendszeren a májust. Az én szünidőm azután következett.

Letört egy barkás, fiatal gallyat, és a fogaival csipegette, majd suhogva lóbált vele a levegőben.

– Egyszer – folytatta – és gyöngén mosolygott – a hetedikbe jártam épp, és akkor tárgyaltuk Boricsot a magyar irodalomból – igazi kamasz voltam, nagyon rám jött a gondolkodás, és valami olyas buzdukt fel bennem; – a férfiú, aki hivatva van megvédeni a neve tisztaságát, Telemachos, a Penelopé fia vagy hasonló. Szóval, a vizsga után elhatároztam, hogy szólok

mamának. Valami ostoba célzáson kezdtem – soha ezt semmi le nem mossa rólam. Ha láttad volna mamát – a csendes, okos és szomorú gúnyját, ahogy megfelelt, és az életemben először röviden és gőgösen elhallgattatott. Nem tudnám neked ismételni az egész jelenetet, de nagyon sokat tanultam akkor. Nem tudom, érted-e, amit mondok.

A másik némán bólintott.

– Hát igen – Ferenc –, mióta csak megszülettem, elfoglaltam és lefogtam egy másik embernek, az anyámnak az egész életét. Mikor még kicsiny voltam, maga öltöztetett, ő fürdetett meg este, és míg el nem aludtam, ruhástul mellém dőlve a kis ágyamba, suttogott, mesélt és dalolt nekem. Az ember könnyen lesz önző, ha nagyon szeretik. Azt hittem, hogy ő egészen és csupán enyém – nincs rajtam kívül más élete vagy vágya vagy joga. Énnékem nem maradt adósom soha egy jó szóval, egy karácsonyi aranydióval sem; azt hittem, követelhetem, hogy az én kedvemért ne élje az önmaga életét. Már ezeken túl vagyok. Anyám később sem beszélt sokat erről a dologról, de könyveket adott nekem – a nő és a férfi helyzetéről, a jövő társadalmáról és az ember anarchikus függetlenségéről. No jó – öreg, hisz nem minden könyv színigazság. De a következő nyáron megismertem Wellingen bácsit – emlékszel, írtam neked Polából akkor –, velük töltöttem az utolsó hetet – és rajtad kívül ő volt az egyetlen férfiember, akit nagyon megszerettem. És nagy hatással volt rám – ha tudnád, csodálatos és kitűnő ember volt az, és az egész világon csak ő volt mamához illő.

– Már nem él? – kérdezte röviden a másik.

– Másfél éve halt meg. Igen; – szomorú dolgok következtek azután. Az ő pompás agyvelejében valami lassan fejlődő, öröklött elmebaj fészkelte és készülődött – később tudtam meg, hogy mama már évekkel ezelőtt tisztában volt ezzel. Mind a ketten. Készültek rá, tanulmányozták a patológiáját, és rejtegették egymás előtt; ez tulajdonképpen borzasztó. Mama nagyon szerette. Rosszul esik rá gondolni, hogy eközben leveleket írt a professzoraimnak, tárgyalt a szabómmal az új ruháim ügyében, és a szünidőn velem tanulta Virgilt. A báró egyszer ide jött egy napra – már különösnek látszott. A családja akkoriban fenyegetően sürgette a házasságát valami unokanővéreivel, egy harminckét éves baronesszal, akit bonyolult örökösödési dolgok miatt el kellett volna neki venni. Az utolsó őszen váratlanul az eljegyzési híre érkezett – két hét múlva dühöngeni kezdett a hajón. Evvel a hírrel együtt ért anyámhoz az utolsó levele – és tavaszra meghalt egy szanatóriumban.

Puha talajra jutottak, és elhalt a lépteik nesze. A fasudarak közt már homály húzódott el – kikerültek a gyér, mogyorós erdőaljba, s a régi vár szürke romfalai alatt csendesen hazafelé tartottak. Pál arra gondolt, hogy mi okból is mondta el ezt a történetet.

– Igen – szólt –, látod, akkor tanultam meg, hogy bizonyos dolgokat külön kell átélnünk – jót, rosszat –, függetlenül a legközelebbiektől is. Mama ezután is az maradt számomra, aki volt; engem sohasem hanyagolt el, sőt, akkor nyáron együtt mentünk Svájcba, és az nagyon jó időm volt nekem. Mikor legénykedni kezdtem, úgy beszélt velem, mint egy apa és egy orvos. Tudta, hogy a mostani világberendeződés mellett nem lehetek liliomfi, nem is kívánta ezt, de legalább megőrizte a kedélyem és az egészségem. A szomorúsága pedig egyedül az övé volt, és én nem is kérdeztem efelől soha. De ebből tudom, hogy ő is így akar, és így fog viselkedni velem, az én külön és emberi ügyeimmel szemben.

– A leányt feleségül akarod? – kérdezte Ferenc az ingerültség valami rejtett árnyalatával.

– Természetesen – felelt a társa, és nyílt szemekkel nézett rá. – Nekem nincs okom egyébre. Nagyon sok kellemetlenségünk lenne, ha demonstrálni akarnók a szabadszerelmet – és hát gyermekeink is lesznek. Mamának ki kell eszközölnie a hadmentességemet. Mirjam az idén tesz érettségit – tudod, ugye –, jövőre beiratkozik az egyetemre. Együtt fogunk járni mint férj és feleség – együtt tanulunk. Nem érzed, milyen kedves ez?

– Hárman – hiszen te is! – tette hozzá nevetve, rosszul értve meg a másik hallgatagságát. – Meg vagyok győződve, látod, hogy ez igazában az anyám eszménye is. Hogy fiatal testtel és lélekkel, romlatlanul jusson egymáshoz két egészséges és intelligens ember. Hogy a lelki fejlődésben mindig nyomon követhessék és ellenőrizhessék egymást, és egymás számára mindig ugyanazok maradjanak. Két éve ismerem már a leányt, és soha, senkit sem tudnék így szeretni.

Az alkonyat szétterült már a mezőn, és a városka ablakaiból lámpafények pislogtak feléjük. Ferenc nem felelt – gyorsabban lépkedett, és középen fogott sétabotját szórakozottan megforgatta erős ujjain. Sok mindenre gondolt, és tulajdonképp nem tudta, hogy mire kell gondolnia. Annyi új dolog támadt rá egyszerre. A világ dolgaiban járatlanabb volt a társánál, de mérsékeltebb és pozitívebb – úgy érezte, hogy mindez nincs rendjén. Ő idáig csak könyvekből tanult, és az „asszony”-ról egy-egy régi bölcselő álláspontját tette a magáévá; a férfi és nő vonatkozásainak mai közkeletű társadalmi formáit sem ismerte egészen – és a barátja most komolyan forradalomról, a jövő berendezkedéséről beszél. És – ejh, gyerekség – házasodni akar a Forel vagy másvalaki recipéje szerint, diákésszel, a csacsi, érzelmes, makacsul állhatatos kedélye első szerelmével. Azelőtt is, sohasem akart egészen hinni a dolog komolyságában – és most valami idegenkedő, türelmetlen nevetés kerülgette, mikor Pál az ő benső és külön emberi ügyeiről beszélt. – Nem – ez nagydí-játékhoz hasonló –, hisz ők mégis – mind a ketten gyerekek.

Majd eszébe jutott, hogy hiszen Pált az édesanyja nevelte így – ez ideális elvontságban, elméletek közt és konvenciók nélkül. Ő pártolta barátságát vele, a mesterember fiával, mert a társai közt a legkülönbnek hitte. Az anyja hangolta úgy, hogy undorodjék a szerelem útszéli szurrogátumaitól, és a szegény párialányok iránt rokonszenves, de szinte önváddal tele részvétet érezzen – a mások burleszk tréfái és trágár bizalmaskodása helyett. Miért adott neki izgága könyveket – most itt az eredmény. Mennyi ellentét, mennyi zűrzavar.

– És az édesanyád tervei veled? – kérdezte tanakodva.

– Istenem – hát nem azt kívánja-e legjobban, hogy boldog legyek? – Az élet hosszú, még sok mindenre ráérek – és Mirjamnál nem kell jobb útitárs. – Nem – mama nem lehet előítéletes.

A másik nem szólt többet. Egyszerre megint eszébe jutott az asszony, mélyen jelentős szépsége, különös szemei, hullámos egyszerű mozdulatainak egyéni intelligenciája – az az egész csodálatos búvkör, mely előtte és utána szállt könnyű illatos ruhája fodrainak –, minden, amit nem értett, és hódolva csodált rajta – az átremegésig, a sóhajig, a sírhatnáság édes megindulásáig. Igen – története, melyet az imént hallott... Ez hát a szerelem, tragikus, szent és éretten emberi – e rejtett és magányosan átélt nagy szomorúságok – érezni vélte őket a rezedazöld szoba illatában. És csaknem föllázadt a gondolatra – hogy ez az asszony most vegyen ide menyül egy Mirjamot; egy kicsi fűszereslányt a Hóstyárról. Az ő csendes, lelkes, diszkrét életébe, az ő zajtalan házába. Miért volna ez az áldozat, miért?

Pál kutatva nézett rá. Már tudta, mit szokott gondolni, amikor hallgat.

– Remélem – kérdezte lehangoltan –, nem fogsz ellenem szólani ebben?

– Nem fogok.

A bronzsárga ernyős nagy függőlámpa fényes, széles, meleg színű sávban vetődött eléjük a terasz lépcsőjén.

– Mennyire illik egymáshoz ez a kettő – mondta Pál –, a Grieg zenéje és anyám.

Leült barátja mellé, a szalon kerevetén, és cigarettára gyújtott – teáscsészék illata párázott előttük az asztalkán, és a háziasszony a zongoránál szembeült velük.

Aase halálát játszotta. Tudással, magas nivójú egyszerűséggel és egyéni ízléssel – döntötte volna el egy zeneértő; de a fiatal vendég nem volt az. És félbarbár idegzete sejtő felviharzásával többet, csaknem mindent megérezett e percekben – a muzsikát, a kimondhatatlant, az élet nagy, hús és mindent egymásba simító hullámveréseit, a vágyakat és tetteket – és mind a véres és álmatag misztériumot, amelybe dacosan, kérkedően és kétségbeesetten tapos bele az északi lélek gögje. És borzalmak, gyöttrődések, téboly, halál mögött – lágyan, piano – mint meg-megújuló szelíd és örök kíséret, mint engesztelő könnyek harmatozása – a melódia, a mese, a báj. – Csodálatos – gondolta –, hogy menyinyire világos ez a nyelv, a hangoké, melyet ma engedett először a lelkéig jutni. Lám, egy új életérték! – Lebűvölten meredt maga elé, két kezével átszorítva térdét; azon erőlködött, hogy gondolkodjék. Miért éppen ma? – Mintha kivedlett volna valami kemény és holt kéregből, mely alatt sajgó elevenségű, színes és nyilállóan érzékeny az élet. Ezentúl mindig így lesz vajon?

– Miért is játssza ma éppen ezt, anyám? – kérdezte félig önmagától Pál, és egy selyempárna fodrain babrált.

Az asszony kissé hátravetett fővel ült, arcát könnyedén fölemelve, és szép vonalú, gyöngéd leányvállá utánalendült az ütemsoroknak. A két gyertya sápadt sugárcsíkja alapján keresztződött, szinte átlátszóvá tette, és kiemelte a sötét fal teréből. Félig leborult szemhéjai és a mély gyűrűk sötéten alárajzolt fátyolfoltjai mögül különös, tompán sugárzó pillantása feléjük szállt néha. E két csodálatos, okos és erős sebzett-szarvas szem. E titokszerű és fájdalmat okozó szemek! Melyikükre néz vajon? Az egész arcát szokatlanná tette a zene, áthangolódottnak látszott, felszabadult életűnek és nyugtalanítónak. „Milyen szép ma anyám!” – mondta félhangosan Pál.

Melyikükre néz vajon? Ferenc összekulcsolta az ölében a két kezét, és akaratlanul imádságos volt e mozdulata. Előregörnyedt, nézte őt és éles, fájó, boldog villanások jártak át a lelkén. Már eldöntötte magában – hogy íme, elkövetkezett rá valami –, jött-jött, puha lábakkal, halkán, diadalmasan és komolyan – be az ő okos, egyszerű és szegény életébe. Egy ilyen szerelem! Mi lesz vele. Ám ez az élet legigaza és legelevenje. – Leborulni elé vagy meghalni érette – ez volna jó. Az óra zengő kis ércszava fulladtan vert el valamit; tízre járt. Az óra fölött a falon arckép – egy eleven, feszült, vonzó és nyugtalan férfiarc hajolt ki a keretből. Ez volt – a férfi, az egyetlen, aki hozzá illett, és itt már minden elvégződött. A zongora még egyszer összefogta a halálballada tompa, fáradtan szelíd motívumait – az asszony arca halványan átpiroslott – a technikai fáradságtól talán. Hullámszerűen egyre feljebb-feljebb tört a fiú bensejében a zokogás vágya; a sok elfojtott, bennrekedt forró gyermekézés mind, mind. Mit tegyen, mit tehetne? Mindig így lesz már ezentúl? Az utolsó akkordoknál az asszony elfordította a fejét. Mosoly volt ez – gyors, meleg és szomorú? Neki szólt? – Bocsánat volt.

– Én még anyóval maradok egy kicsit – mondta Pál, amikor Ferenc búcsúzni készült.

A másik felállt. Egy percig még azon félt és ujjongott, hogy mindjárt-mindjárt a kezében lesz egy pillanatra az asszony keze. Aztán ez is megvolt. Egyedül haladt a fiúszoba felé, a lelke tántorgott belül; – olyan egyszerre jött mindez. Arccal a párnákra borult, azt hitte, sírni fog, és örült, hogy egyedül lehet. Ám csak mélyen, szaggatottan sóhajtott – fölkelte megint –, és lassú, álmatag, boldog babrálással szedte le magáról a ruhát. Falnak fordult, és gyorsan, édesen elszunnyadt.

Az álma szűzies volt és boldogan izgalmas. Valami folyó partján látta ülni az asszonyt gyászos és királynői pompájú öltözetben és nehéz vasbéklyóban két csodálatos kezét. Eddig nem ismert idegáramlások futottak végig rajta e bilincsek láttán. Ő gyors, zakatoló, kicsi hajón sietett megmentésére, minden pillanat közelebb vitte; ám az nem nyújtotta felé szép fogolykezeit. Némán és sápadtan ült, és nézte őt félig hunyt pillái alól. Talán mosolygott.

Felriadt – szeme kipattant, és ebben a pillanatban már szégyenletesnek érezte az álmát. Egy idegen asszony; – ha a fia tudná. Meg akart fordulni, és maga előtt látta Pált.

Köpeny volt rajta, és fején kalap.

– Hová készülsz? – kérdezte tőle majdnem ijedten, és felült az ágyban.

Vállat vont, és leült mellé a takaró szélére. Ideges volt, a szája remegett, mint akit nem volna nehéz sírásra fakasztani.

– Mi bajod? Hova akarsz menni?

– Egyelőre – nevetett fel röviden – valami egészen alkalmas helyre. A „Bolero”-ban friss a személyzet – nem jönne velem te is? A városba – no.

– Most – megörültél? Mit beszélsz? Mit gondolsz édesanyád?

– Hát – öreg mesterem –, úgy látszik, ő éppen ezt akarja. Tanuld meg, hogy egy asszony se okosabb a többinél. Semmi, na! Most azután nyakára mászkol az életnek – Wein, Weib und Gesang –, valahova majd csak kilyukadunk. Még rám találsz egyszer a halottnézőben vagy a rendőrségnél – anyám úgyis karriert akar tőlem.

Sarkon fordult, elment – hangos ajtónyitással, élesen füttyörészve. Felindulásában és keserűségében végletes és durcás volt, egészen kivetkőzött önmagából. Sok mindenre képes ilyenkor – gondolta Ferenc, és félálmosan utánarévedt egy ideig. Még zavaros volt előtte a dolgok összefüggése – ösztönszerűen nyúlt megint a ruhái után. Felöltözött.

Közben ajtók halk nyitódását hallotta ott kinn, csöndes lépteket, suttogást. A verandán találkozott a háziasszonnyal.

Rézi abban a percben húzta be maga után az ajtót. Az asszony fel-alá járt – mikor meglátta, a kályha falához támaszkodva állt meg, és bevárta őt.

– Szegény gyerek – mondta –, ugye, felzavartuk?

Mosolyogni próbált, és úgy beszélt, mintha apró házi rendetlenségről volna szó. De a hangján, egész alakján izgalom remegett, nagyon halvány volt, és mély árkú szépséges szemei alatt – valóban könnyek nyoma. A fiatal fiú az arcába nézett, és egy pillanat alatt forró lelke egész elfogultságával, a hívő egyoldalú áhítatával pártjára szegődött. Szinte gyűlölte Pált, amiért fájdalmat okozott neki. Ízetlen, erővel-esett, korcs és éretlen szerelmét, gyerekesen külön életprogramját; – és a leányt, e ravasz kis kékharisnyát, aki bizonyára számítással és nagyravágyással van tele. Úgy érezte, fel tudná áldozni az egész világ minden ügyét – és az ő fiatal testét-lelkét – mind, egyetlen könnye miatt.

– Elment, ugye? – kérdezte az asszony, szelíd bizalommal, és már nem palástolta aggodalmát. A fiú némán bólintott, és eltelt keserűséggel a másik ellen. Most messze csatangol a tavaszi éjszakán, poétás, bolond tetszélgéssel a számkivetettség pózában – milyen önző és gonosz igazság az ő igaza! –, Ferenc, aki sohasem ismerte a szülőit, mély, lélekig ható részvétellel értette meg e percben a nemzedékek tragédiáját. Hogy eljön egy nap, amikor nem értik egymást többé, és hiába volt az egész élet áldozata, gond, munka, lemondás. Mennyi elpazarolt érték van itt, mennyi szépség, asszonyos, édes báj, Fennkölt jóság; – mindez kinek?

Szemben álltak – az asszony puha alakja a kályha langyos, fehér falához simult. Egy félig nyitott ablakszárnyon hűs éjszakai lég szállongott be hozzájuk – messze terülő, ázott, nagy barna földek illatával tele. Csendben voltak. – „Ha én lehetnék a fia!” – gondolta a fiatalember, rettegetve, mintha ezzel is megsértené. És már gyűlölte ezt a félénk, áhítatos gondolatot.

– Lázasan merészséggel fordult az idegen, halott férfiarcok ellen. „Kije volt ez?” Vad, keserű

szégyenkezés fogta el. A torka szárazon, égve szorult össze – már pillanatokig tartott a csend –, és egyszer látta lassan lecsukódni az asszony szemét.

– Mit tehetnék? – tört ki majdnem nyögve. – Mit lehetne!...

Az asszony felnyitotta a szemét és ránézett. Az első pillanatban összeszorította ajkait, és elpirult kissé. Most már látnia kellett. E szorongó, áhítatos, félig naiv és félig epedő fiatal arcot; nagy, néma izzású szenvedélyt a szép, felhős, sötétbarna szemekben, szikár, csontos vállai remegését, e fogvacogtató izgalmat és hasztalan, bús igyekezetet, hogy mindezt palástolja. Látta, és meg kellett éreznie, hogy ez itt mégis a kész teljes férfiú szerelem immár – a hallgatag, komoly és elszánt; nincs magyarázata, értelme vagy kelete – ez a szerelem. És férfi áll mellette egész, forró, odaadó valójával e percben, amikor minden, amiért élt, elhagyni készül őt. Most – egyszer utoljára még – a szerelem, a fiatalság. Erre gondolt vajon?

– Mit tehetnék? – Mindent megtennék – ismételte a fiú görcsösen, jelentés nélkül, mert szüksége volt ilyen semmitmondó szavakra. Aztán elszállt egy sóhaj – rövid, nagyon picike és önkéntelen –, az asszonyé. A szeme nedves volt, meleg sugarú és bánatos – talán több is ennél, hamvadó rejtélyekkel, álmatag, fojtott veszedelmekkel teli. Feléje nyújtotta a jobb kezét – puhán, hajlékony simulással fektette bele a kemény, barna tenyér érdes mélyébe – és úgy hagyta egy pillanatig. – Még egyig aztán – vagy tovább. – Ennyi volt.

Visszavonta – leejtette egy percre –, nem következett semmi. Már egyenesen, komolyan, kedves, szomorú fölénnel nézett a szemébe.

– Igen – mondta –, ha jó akar lenni – menjen utána. Menjen és vigyázzon rá. Magára hallgat; – megteszi, ugye?

A fiú némán, görnyedten hajolt meg előtte. És vette a köpenyét – alázatosan, kiverően, boldogtalanul. Szinte örült, hogy mindjárt kinn lesz a levegőn, ahol megállhat – nekiborulhat valami falnak, és sírhat.

1909

Rablás

A dohányfüstszagú, züllött kis tetőszobát lassan lehelte be az alkonyati homály és a hideg. Ócska, nagy bútortestek béna és rideg sziluettje tolódott itt a falak keskeny közei elé, siváran ülepedett meg a nagy csend és az idegen, bús téli este.

Grádicsos kis hegyi utcában, furcsa alpesi jelmezű, öreg villaház szemöldökorma alatt rejtődzött a csöpp diákok; nagy, fehér, egyetlen ablakszemével a befagyott, néma folyóvízre bámult és a ködbe fátyolozott nagyvárosra odaát. Itt benn keményre süppedt, szégyellősen keskeny és lerongyolt díványon nagy darab legényfiú feküdt hanyatt; az utolsó cigaretta csutkájánál tartott, és a gondolatai most kezdtek illendőképpen, buzgón és hozzákészülten – valahogy literatúrásan nekikomorodni.

„Itt a vég! – mondotta, élvezve e gondolat jelentékeny voltát. – Nincs egy garasom, nincs fűtőszén; éhes vagyok és nem gyújthatok lámpát. Az élet!”

Ám ezek szógondolatok voltak, belsőleg szándékosak, leckések. Túl rajtuk, benn, tudattalan igazsággal ilyesmi rejtődzött:

„Kell ez nekem – jó ez most, áldott kis korgó gyomor, fázás! Hogy legyen mire visszaemlékezni majd annak idején. (És már színezte, fogalmazta, élvezte ezt az emlékezést.) Ezen átesett mind, aki felülkerekedésre termett. Holtbizonyos, hogy felül fogok kerekedni: csak hadd lássuk még egy kicsit ezt; – a züllést – ezt is vinni kell valamire! Mindenből a teljeset, élére állítottat, a megfoghatót; aztán egyszerre lendüljön vissza az élet, mint az inga. Az élet! A nyakán ülni – néha engedni, várni –, hirtelen zabolán rántani. Jó ez!”

Rajtakapta magát. Megfészkelődött egy kicsit fektében, és érezte, hogy a térdei dermedettek a hidegtől. Akkor pozitívumokra igyekezett gondolni kifejezetten, alannyal és állítmánnyal. Hogy csakugyan üres a lámpa, hogy ma sötétben fog maradni és megpróbál – valóban itt a legfőbb ideje – kitalálni valamit. Az otthonról hozott tolldunnát pedig a lábaira kell takarni, és nem vetközni le ma. – Igen, hát hogy is? – Az egyetemen utána kellene nézni valami privát órának délutánra; a szolga kerít, ha megalkusznak. És Weisz, a ragyás, aki még tavaly került fel hazulról, egész télen statiszta volt az Operánál, és egy koronát kapott minden estére. Hja, semmi előítélet! Aztán, mint végsőnek tartogatott mentsvár került eszébe megint, hogy ajánlólevele van a *Krajcáros Lapok*-hoz a vidéki újságja szerkesztőjétől, akinek tárcákat írogatott még az érettségi előtt. Hm! Holnap!

Hetek óta ült itthon, és nehéz tülekedéssel, nekifeszült akarások és rövidéletű kétségek közt ostromolta a fehér papiroslapokat. Kicsiholni – kihozni valamit; újat, igazat – önmagát! Az ebédre való hatosaiból vette meg a nagy, előkelő újságok számait, ahová az írásait beküldözte; minden reggel lement a kicsi trafikosboltba a lapokért, lüktető szívvel, félve és bizakodva. Ám ezt az izgalmat is csaknem élvezte, édesnek, elevenítőnek találta, és még mindig nem települt a lelkére csüggedés. Szinte tudatosan és tisztán látta maga is, mint kerekedik felül újra meg újra fiatal gögje, konok és áldott fanatizmusa és öntisztelete. Rugalmasnak, terheltség nélkül valónak szerette tudni az idegeit; és rettegett, akarva félt e hite elvesztétől. „De nincs-e már ez aggodalomban valami beteges? Nincs-e már bennem is valami szomorú, furcsa métely?” – gondolta némelyik percben, és csak ez volt, amin összedöbbsent. Ilyenkor eszébe jutott, hogy apja, szegény, amíg élt, írástudója volt a hitközségnek; vézna, csendes, ahogy beszéltek, és meg-megálló nézésű. Csak az anyja és övéi friss hangú, pénzzel és emberrel bánó, nagy praktikájú szatócsok.

Felállt, végigment a kis szobán, és megint kellemes büszkeséget érzett arra a gondolatra, hogy lám, egészen a maga erejével ki tudott szabadulni azok közül. Ott akarták fogni – „hivatalnok úrnak” – napidíjasnak a városhoz –, most haragusznak rá, és itt csak magára támaszkodhat. – Ó, méltó küzdelem lesz ez – derék próbálkozás! – És nem vette észre, hogy úgy leli kedvét ebben, mint Grant kapitány kalandjaiban, amiket tízéves korában olvasott.

Odaát a falon túl vagy a folyosón könnyű nessel járt-kelt valaki – gyors lábak kopogtak le a lépcsőn, aztán csend lett. – Az ám – Julis! Bejöhetne legalább! – És a fiúnak hirtelen élénkséget vert az agyába a rágondolás, az átsurranó kívánság. A háziasszony cselédje – igen; porszagú kis szoknyáiban, fiatal szája zamatával – kurta, parasztos, éles kacájával, mely frissen csattant zöldségfejek nyers illatához hasonlít, ami felszökken apró boltok előtt a városi utca aszfaltbúze fölé. – Tegnap este. – És önkéntelen kapcsolattal érezni vélte a szoba melegét. Igen – – bizony! Tegnap itt fűtve is volt – ropogott, izzott a kis vaskályhában – és a lámpa égett. Pedig ő – hát ő nem adott Julisnak szénrevalót egy hete már. És nem kérdezte meg – honnét? Odaát, az első-emeleti erkélyszobában valami rendes ember lakott, tisztviselő, széles gallérú, vasalt és pontosan kelő; annak van egy szenesfülkéje valahol a lépcsőház mögött, Julis kezeli. És a petróleum is! – A fiú érezte, hogy elvörösödik egy kicsit, megállt az ablaknál, és dobolni kezdett az üvegen. „Na, semmi előítélet!” – mondta félhangosan és megfordult. Ám megint – – nyomtatott betűk formáiban gördültek agyába a felszabadító ötletek, amiket legelevenebbnek hitt – tán Nietzsche-aforizmák, mert fiatal és fogékony intellektusa épp Nietzsche-korát élte hónapok óta már, és elmerült e nagy hízelgő szólamaiba. „Semmi előítélet!” variálta egészen szabadon mesterét és kissé erőltetve – tetszelgett ebben.

Most vállat vont, megfordult, s egyszerre az íróasztalhoz lépett. Egy pici oldalfiókot rántott ki vaktában, és tapogatva nyúlt bele. Lám, hát csakugyan – itt volt a kulcs. A leány tette ide. – A raktárpadlás kulcsa, a pántos ajtóé, mely az övé mellett nyílik a rövid és sötét kis folyosó végén. No lám! És látni vélte a kis cselédet, amint elmenőben, a kilincset fogva, kedves zavarral, mintha csak mellesleg, ügyetlenül rejtett fontoskodással mégis – elmagyarázta az ügyet.

– Igen – egy láda, ami senkié! Hát kié volna? Tele van valamivel. Az én anyám keresztanyja harminc esztendővel ezelőtt itt volt házmesterné még a régi, szélütött háziúr idejében. Most a vakok menházában lakik – már kilencven éves, és mindjárt elfelejti, amit beszél. Ezt is elfelejtette azóta, egyszer, csak úgy, eszébe jutott – és mondta nekem, hogy tán még most is itt van az ócska bútorok közt az a láda; mert a mostani háziasszony is már nagyon lábfájós, öregecske volt, amikor a házat örökölte. Nemigen járt a padláson. A ládát, hogy valami asszony vagy leányféle hagyta volna itt, aki akkor a házban lakott. Külső országbeli, hirtelen el kellett utazni neki, a törvényen keresték, vagy mi; azt mondta, visszajön vagy ír a holmija után, de hírét sem hallották azóta. Bizonyosan meghalt. Akkor két-három gazdája is cserélődött a háznak, de nem laktak itt; a mostani asszony meg nem is tud felőle. Senki se tud. Kié az most, fiatalúr? Én megnéztem. Le van szegezve, de nem nagyon. Tele van valamivel.

Tűnődni látszott, mondjon-e még valamit, és a fényeskedő, dióbarna szemében felcsillant az adakozás asszonyfölnye. Friss leányválla először hajladozott mostanában a gyors, odavetett, de bolondul erős és tüzes ölelések alatt, és már anya módjára kezelte a fiút – e kócos és piros, szapora beszédű kamaszleány. Most tán megfogta a mese káprázata is – azt hitte, véka aranyat, ezüstöt, szem nem látta kincseket juttat a kezére meghittjének, akinek mástól lopta a fűtőszénét és lámpaolajat. Nem szólt többet – a szemével intett, és leszaladt a lépcsőn.

A diák alig gondolkozva nyitotta ki a szomszéd kis fiókot is; csakugyan, a leány mindent rendben odakészített. Feszítővasat, fogót, darab faggyúgyertyavéget. „Hol szerezte ezt mind össze?” – mosolygott a fiú. Aztán kabátot vett magára és óvatos vadásznyugalommal előreléskedve kilépett a folyosóra – – –

Egy keresztgerendán gyámoltalanul táncolt a faggyúcseppel odaragasztott gyertyavég lángja, a diák sűrű leheletpárákat fűjt a hidegbe, és öntudattal, majdnem szertartásosan állt meg a fölfeszített deszkafedél előtt. Félgondolatban – furcsa göggel üdvözölte önmagát. – „Ez tehát cselekvés – gondolta komolyan –, erőszakvétel a nyomorúságon, babonákon, félelmen – magamon. Amit most tettem – ez a mozdulat, a kezem rándítása, gördülő eseménylavinákat szakíthat rám; – rendőrség, elmaradás az egyetemről, nyomor, Amerika, a talentumom kibomlása, vagy züllés, öngyilkosság. – – És megtettem. Mert akartam. – És... igen, holnap reggel zálogházba megyek, azután ebédelni valami jó helyre, lesz kávéház, szobabér – Julisnak egy forint – nem –, az összeg fele. Milyen galád is vagyok! Milyen galád merek lenni! Igen, én túl vagyok mindezeken – túlnöttem.”

Ezeket gondolta, ilyen gyerekségeket pillanatokig a jéghideg, félhomályos padláson; – aztán hirtelen összegörbítette a jobb marka dermedt ujjait, és belemélyítette lezsúfolt idegen holmi közé. Átesett az első mozdulaton; – mélyet, nagyot lélegzett. Mintha valami – az énje súlyosabb fele pihenőre kéredzett volna ebben. – „Megtettem – gondolta gyorsan, magát békéltetően –, és könnyen ment, töprengés, alkudozás nélkül. Csak ezt akartam. Most már – lássuk!”

És könnyebbülten; szinte önfeledt kíváncsisággal hajolt a nyitott láda fölé.

Vatta volt felül, jó vastag rétegben szürkén, porosan, csomósan. A fiú megnézte, kezébe fogta. Át volt tűzdelve itt-ott kockás gépvarrással, mint a régi mantillák bélései, egy darabon még rajta a nyomott, fekete bársonycafat. Különös! Testhez szabott, gyöngyös, fakó brokátköpenyke; hol láthatott egyszer, valamikor olyat? Egy percre lehunyta a szemét, arcához emelt egy vattacsomót; és megszagolta. Harminc év – ötlött eszébe egy kicsit zavarosan; és valamire csodálkozva emlékezett. Láttá egyszerre az apai nagyanyját egy vézna, árnyékos szemű kis öregasszonyt, aki a család régi jó módját emlegette halkán, bólintott a fejével – és minden hanyatláson és szegénységen át holtáig megőrzött egy ezüst mosdóservice-t. – Egy pillanatig csaknem nyugtalanul kutatta lelkében a temetés emlékét, tudta, hogy azelőtt, régebben még fel bírta idézni. – Már nem sikerült – kiesett. – – De azután – – amikor az édesanyja pergő szóval kirakta, szellőzte, árulta a holmit az elhagyott kis szobából – minden ablakot felrántott. – Milyen kis fiú volt ő még – tán ötéves! És mintha újraérezte volna azt a mély, különös, oktan szorongást – mint akkor –, hogy fülledten illatos, vén szekrényeket bolygattak. – – Egyszerre fölvetette a fejét, és mind a két kezével nyalábba húzva a foszlányos töltelékét, ledobta a földre.

Ó! Csészek – pici, virágos, csodálatos holmik –, mind külön becsavarva, féltő gonddal. Kibontotta sorban, dideregve, de vigyázattal, összekeresve mindnek a párját, és sorba állította őket a vastag, gyalulatlan tetőgerenda lapján. Két fázó kezét a hóna alá kellett dugnia, hogy megmelegedjék; azalatt hát leült zsákmánya mellé ő is és nézte. Beh gyönyörű – gondolta és ebben a percben csak ezt, semmi egyebet. Karcsúk voltak, gyöngéden kényeskedők, mint egy kis úrileány – dús, meleg aranyozással az elegáns ívbe csavarodó, finom fülecskéken –, ódon gráciával kifelé görbülő ajkaik szélén tán még a mokka zárkózott, dúskálón mély és tiszta zamata! Ki érinthette utoljára a csészeajkakakat, amik harminc éve feküsznek itt és alusznak, némán, megőrizve az utolsó napot, az utolsó leheletet, egy kézről lehullott porszemeket, amely búcsúzva takargatta gyöngé formáikat. – Hogy – asszonyé lehetett az a kéz vagy lányé! Hogy tán azóta mindörökre por – hogy már nincs! Most gondolt először erre, és röviden, csodálkozón sóhajtott. Miért csak most? Hisz csodálatos ez! Mennyi érdekeset, szokatlant lehetne végiggondolni felőle – milyen szépeket! A pillanat átsurranó álmodozásában szinte olvasni vélte új csengésű szavak betűit, ritmusos, megtalált, kielégülést okozó mondatokat. Az élet darabja ez itt – ez öblös és sötét ládaüreg, rég elmúlt érintések melegével a mélyén: a múlt, a rejtély, maga az ember – vagy az asszony. Kinyitotta a szemét, de érezte, hogy a nézése réveteg; és a párás homályban, táncoló, nyurga fénysávok között, mint valami nagy,

egyszerű szimbólum, a múlt és jövő hozzáférhetetlen nyugalma, úgy feküdt előtte, a súlyos, nagy, barna árnyéktömb, az idegen láda. Az egész gögös tudatosságát mintha leejtette volna magáról, mint szoros ruhát; és észre kellett vennie, hogy ez jólesik. Ettől fogvást valami mindennél bensőbb – játékszerű, vagy „l’art pour l’art” izgalom érdeklődése szállta meg és könnyű láz, amint gyorsabban hozzáfogott.

Mennyi minden volt ott! Soha nem látott, idegen bájú formái egy másik idő ízlésének; különösek és jelentékenyek, mint az embermunka, mint az ember közvetlen közelsége. – Névjegytál – zsírfényű, sárgás alabástromból, keményen metszett nagy szőlőfürtökkel a szélén. Szögletes, kicsi porcelán gyufatartón a treffdám fekete lóheréje és piros tarokkszív. – Most százredőjű molyjárta selymet rángatott szét – kis szürke köpenyke volt – türelmetlen gyerekizgalommal, hogy zizegve hullt a földre, megakadt, és tovább tépődött a szögeken. Milyen különös, engesztelő gyöngédséggel szabadította ki és emelte vissza! Egy apró, fekete ébenfakazetta rejtődött a selyemrongyba takarva; gyöngyházvirágokkal, belül fehér csontból; olyan alakú, mint egy pici koporsó. Mi lehetett benne? Burnót vagy ékszer, száraz virág. Igen – fiatalnak kellett lennie az asszonynak – a kéznek, melynek ittfeledett nyomában turkál most az övé. Némelyik tárgy újságdarabba volt göngyölve – ám a gyöngé, lobogó fénynél elmosódón táncoltak reszkető ujjai közt az idegen nyelvű, apróbetűs, csonkított sorok. Eldobta és tovább kutatót. – Milyen rendszertelenség! – gondolta egyszer és mosolygott. Ó, asszony csomagolt itt, fiatal, siető, zavart és szomorú; tán megcsókolt és megkönnyezett búcsúzva egy apró, lelkes holmit, és izgalomában – igen, valóban, itt – összetörte a másik percben. Szép volt vajon az az asszony?

Skatulyák következtek; kicsik és nagyobbak, mind más-más alakú. Egy csataképes nürnbergi játékdobozban kesztyűk fekete selyemből, viseltek, hosszú ujjúak. Ilyen volt a keze! De erre hirtelen, szinte ijedten rázárta a fedelet megint, és a másik után nyúlt. Egy szürke vászonnal bevont kis doboz tetején, fekete viaszosvászon lapon édeskés matrickép; benn gombok, sok-sok gomb, mindenfélék – fülesek, rézverettel, cifra alakúak, szövöttek, csontból valók, gyöngyházasak és cérnaszálúak meg sujtásos paplangombok sárga selyemből. A fiú arra gondolt, hogy egészen kicsi korában, téli estéken, ha magas nádszéken ült az asztal mellett, sokszor kiöntötték elébe a gombos skatulyát, és ő boldog volt, ha apró kezével játszhatott, rakosgatott köztük. Milyen jó is az. Gombok – lomok, csodálatos, idegen kaszatok! Ez itt kötőkosár, égetett ezüstből, csipkés finom veréssel; és a pamutgombolyag belsejében csörög valami. Lúdgége! És egy szem kukorica benn! – Különös, hogy eszébe jutott! Ilyenre gombolyítottak régen. Nagyanyó is, és ő néha tartotta a pászmát neki.

Pihent kissé, és már nem érezte úgy a hideget – a hajladozás fáradtságától talán. A gyertyafénybe nézett révülten, félíg hunyt szemmel; nem, nem akarta felriasztani önmagát! Még, még! Nos – virágváza, zománcos üveg, átlátszó; csiszolt bíborpettyekkel az oldalán – és a csomagolásnál kedvesen ügyetlenül tömték ki, hogy megóvják – valami puha holmival. Ah! Női harisnya, fehérre mosott, finoman éles cérna; csipkeszerűen mintázva kötött a boka táján. A fiú megmarkolta, belesüppesztve az ujjait, és maga elé nézett egy percig. Hisz itt már... itt mind fehérneműek következnek. Egy pillanatban csaknem kisiklott önmagából megint: mintha valaki, egy másvalaki – meglátta volna, hogy a homloka átpirul kissé, és gúnyosan nyelvet öltene rá. – Nem – még ne egy kicsit! Előbb egyenkint nyúlt értük, a fehérségük sárgás volt az állástól – a hajtások mentén keskedés pókhálósíkja látszott és molyok cikcakkos útjai a hímzések és csipkék szövevényén. Lejjebb már csomókba kötve feküdtek, bronzsárga evült selyemszalaggal átszorítva. Olyan rendesen, csinosan; – ám egyik szétbomlott a kezei közt. Fésülőköpenyke, dúsan hímzett, rövid és alul nyitott ujján sok-sok, puha fodor – az összegombolt nyaknál hegyes kivágás! Valami gyöngén és határozatlanul felneszelt az emlékei közt, és akarva idézte fel – kereste. Bájosan vézna leánynyak – fürtökbe csigázott, oldalt leomló, sötét gesztenyehaj a fehér kis arcél körül; puha kéz, gödrös kis

könyök – a kivágás mélyén, a fiatalos gyöngéd porcogók és hajlott inak patyolatja között fekete bársonyszalagon kis medalion. Képen látta-e? Tán valami kirakatban bámulta meg az utcán ögyelegve, és fejlődő fiúagya tudattalanul befogta és megőrizte a mélyén. Hol láthatta volna a valóságban? Valami régi arckép, egy fehér pongyolás, különös leány – ki ez?

A szívverését oktalan, ideges döbbenés fogta meg ebben a percben – mert vaktában, már a láda fenekére nyúlva, bőrbe kötött nagy könyvet emelt ki és felnyitotta. Arcképalbum volt. – Ó, ha itt! – Nem – idegen, idegen arcok! Férfiak, szakállasok – régi alacsony gallérral, ódivatú nyakkendőkkal; – öreg asszonyokon feszesen és keményen szétterülő; bő rokolyák – jól ápoltságukban pici zsebkendő. Szinte félve fordított egy lapot. Ott fiatalok, homlokba nyírt, sima frufruval, tunikás, szűk ruháikba vállfűzővel beszorítva; tömött, barna hajfonatukban néhol egy virág. Alig árnyalt, elmosódón kicsi fényképarcok a sárgult papíron – a szemek, két fekete pont –, egykedvűek, jelentéstelenek vagy közönségesek. Eh! – –

Rácsapta a fedelet, és gyorsan – nem is tudva, miért – mélyen lehajolt, hogy visszategye. Széles, tele fénylobot vetett az elfogyó gyertyafény, és ő lenn a ládafenekén gépies félfigyelemmel olvasott le két-három könyvcímet: Heine – egy kötet Lewes – szótár... Felemelkedett, leült a láda szélére, és a kezébe fogta a homlokát. Könyvek – szótárak, írás meg okmány talán –, nem, mire az? A gyertyafény megint lelohadt – és a rezgő homályban, félíg nyitott szemmel látta a szanaszét heverő tárgyakat – megcsillantak az aranyzománcú pici csészék – ott feküdt a hervatag selyemrongy, fonnyadt fehérségű, csipkés patyolatok, groteszk porcelánok; és úgy látta őket e percben, mint egy ihletett félóra teremtményeit, szinte elvontan, mintha az énjéből támadtak volna elő. Igen – csak ne túlságosan tiszta és éles képet a dolgokról, mert – világos ösztönrel érezte – hogy nem szabad megzavarnia a lelkében valamit. Félálomként kell csak éreznie a perceket – legyenek irreálisak, befelé termékenyítők –, ó, valami becseset, mindennél becsesebbet kell kikényszeríteni, rabolni e percektől. – –

Lehajolt a földre, és sietve, hunyt szemmel nyalábolta át a ruhaneműeket. Visszarakta – mind, a többi is, gyorsan, egy-két mozdulattal leszorította, aztán porcelánt, üvegeket, skatulyát. A keshedt vattát csomósán szórta közé, fölé. Visszatartotta a lélegzetét, hogy ne érezze az illatát; nem, hisz már mámorosan homályos, inspirálón határozatlan emléke élt benne annak az illatnak. – Vissza mindent! – Most a fedél. Néhány tompa kalapácsütés még; – a deszkán már szétfolyt a gyertyavég olvadt faggya, és üszkösen haldokolva imbolygott fölötte a kanóc. Szétnyomta a kezével, és a sötétben tapogatódzva alig lelte meg a padláskulcs zárát, aztán a fal mellett osonva ment át a kicsiny folyosón.

A szobája világos volt és meleg. A kis kályhában izzott, parázslott a szén, és a lámpa enyhén sárgálló fényköre alatt, az asztalon kis nikkeltálcán egy csésze langyosodó tea – pár sütemény.

Leült. Csaknem gondolkodni kezdett, hogy most, ebben a percben, lehet-e, szabad-e ezt? Ám zsarnoki, fiatal életeréje lett az erősebb, szinte reszketve, akaratlan mohósággal nyúlt utána. „Na, még ez egyszerű!” – gondolta félhomályosan, amikor elkészült, és félretolta a tálcát. Fehér, tiszta papiros feküdt előtte egész ívcsomó – ő, ez mindig volt bőven az asztalán. „Julis – kóválygott meg agyában néhány kelletlen gondolat – holnap – lakásbér, ebéd. Ejj – reggelig az idő még az enyim!”

És írni kezdett. Könnyen, felszabadulón, csodálatos örömmel. Illatok és emlékek, szimbólumok és az ember legbensőbb lélekbonnyadalmi életteli, mély gyökerű szókba öltözve buzogtak fel a tudata mámoros félhomályából, érezte, hogy most játékos ösztönrel tapint rá a dolgok életterére, szuggesztíve és csaknem szándéktalanul; félíg lázasan és egyre növekvő diadallal.

1909

Külön úton

Alkonyat óta lenn járt az utcákon, egyre idegesebb magafeledkezéssel gyorsítva a lépteit, és nyolcórás harangszó zümmögése, távoli, körüti láрма zenévé szitált, rezgő hangpora enyhén szállongta körül a csendes, kicsi közben, ahol a lakása volt. Sietve, lihegve ért fel a lépcsőn.

– Épp most aludt el, nagy nehezen! – mondta suttogva a cseléd, amíg ajtót nyitott.

De amikor lábujjhegyen belépett a sötét szobába, hallotta a kicsi test virgonc lökését, amint neszelve rúg egyet az ágyacska kongó pléhfalán.

– Itthon az anyám! – rezdült vissza az ébrenlétbe az ujjongó, üde kis hang. – Feküdjön mellém picikét!

E megszokott összebúvást elalvás előtt oly nehezen engedte el. Az asszony ledobta a kalapját, ahogy volt, kicsire zsugorodva megsimult a takaró szélén, és a gyerek két eleven, meleg karjával boldogan és mohón szorította körül a nyakát.

– Ugye – zümmögi kedves álmhangon –, ugye, most alszanak szépen a jó fiúk, és a rosszak zörömbölnek a sötétben. De ha majd felébredek és kávézok, akkor idejön a reggel. Akkor kisüt a nap, mert mondja neki az édesanyja, hogy süssön, hogy én nagyra nőjek. Már nagy vagyok, de még nagyobbra – ugye, anyám?

Egy félálmos, puha kacaj, halk gyöngyözésű, majd csend. Az ölelés ernyed, fényes szeme elkomolyodva néz egy percig, és lassan, súlyosan ereszkednek le a pillák.

A cseléd lámpát gyújt odaát; az ajtóból, hosszú, halovány fénypászma fekszik végig a szőnyegen. Az asszony még elnézi a kis alvót, soká, szinte fürkészően, és már megint idegen, torz gondolatok törnek rá egyszerre. Lám, e gömbölyű arcél, erős, eleven száj, tompa orrocsony, gyerekes puhaságban ugyanaz a jól ismert arc, a rákbetegség iszonyatától torzultan; apja, igen – amint haldokolva forgatta felé kábult szemeit a szörnyű sebek közül. Pedig kisgyerek volt egyszer az is – tán ilyen. Száz év és már a Sándorka gyermekei sem fognak élni. Különös!

Ejh – idegesség! – gondolta gyorsan, és átment a nagy tetőszobába, ami a műterme volt – és ebédlő és szalon –, a másikkal együtt ennyi az egész kis lakás. Hiszen – gondolta, amint végigjárta – most már jól van! Független vagyok, és itt minden az enyém... Jólesett beszívni az olajfesték szagát, a falnak fordított vásznakét; és a teásasztalka magányos, hófehér terítékén békülten pihent meg a szeme. Itt kelhet, fekhét szabadon, az övé, benn Sándorka pihog a kis ágyon, hisz jó így. Ámde most, huszonkilenc évvel – talán késő is! – Miért nem előbb? ... És szinte megijedt e gondolat gonoszságán.

A leány már elkészítette a fürdőt, és ő enyhült sóhajjal csillogtatta át fehér bőrét a langyos víz fátyolán. A félhomályban visszhangos zengéssel ütődött egyik csepp a másik után. Ideges vagyok – gondolta most már nyugodtan –, de ez majd elmúlik. Még sok jó jöhet, és dolgozni akarok, még van egypár évem...

Ám megint kedvetlenül gondolt a képekre odaát, amiken hetek óta egy ecsetvonást sem húzott. Ő, a sok csinos, apró modorosság, az ő lámpafényes tónusai, tetszetős enteriőrök csillanó selyme, vánkos és virág, a jobb átlagízléshez udvarias bájjal simulók. Akkor, mindjárt a haláleset után siető buzgalommal csinálta nyakra-főre, és vásárolták, és egy műkereskedő szerződést kínált apró, pontos időre készülő vásznakért. Tetszett ez a jólét – a megszerezte; – de egyszerre ijedt tisztánlátással döbrent vissza. Ezt nem szabad így! Most már önmaga előtt sem volna mentsége. Inkább várni!... napok jöttek szédítően tétlen

magányban és hetek; végire nem járható kényszerszorgolatok hernyószerű rajzása; néha lerázhatatlanul, mint valami őrlő és szünetlen testi fájdalom, vagy önmagunk, a múlt.

Irigykedő vágyat érzett a régi idő, fiatalsága dús és termékeny színálmai, a különös szimbólumok után, amik könnyedén, virágegyszerűen támadtak elő valami friss és gazdag életérzésből, alig öntudatosan. Huszonnégy éves leány volt, amikor az „Őszi tündértánc” feltűnt az Újak szalonjában, és ő, a kis erdélyi város ámuló irigysége közt olvasta a lapok dicsérő sorait. Özvegy apja mellett, szabadon, egy kissé külön módon nevelődött, és egy lezüllött, öreg lángész, a mestere akadt rá véletlenből. Ám a siker után már úgy tudta, hogy az első lépés most a város felé vezet, ahol várják: a megértés, a hasonlók, minden emberi emelkedés. A fővárosba, a fejlődésbe. Az apja rendetlen pénzü, öreges hivatalnok, közönyös és tehetetlen... és oly gyors véletlennel, hogy alig gondolhatott, elétoppant a megoldás: a pesti kérő Bartos, a gyári mérnök. „Szeretem!” – hazudta egyszerre oly könnyedén és gyerekes félelmetlenséggel, hogy szinte ártatlan volt e gonoszság; aminek mégis a büntudata lett tán béklyó rajta utóbb.

Jó és igaz ember volt a férje, keményen a maga igaza szerint élő; és az övéi kiterjedt, tisztos és összefogó polgárcsalád. Konok jóságúak, hajthatatlanok a tekintély és a jó mód kultuszában; és ő fiatal volt, valójában szelíd lényű és tapasztalatlan. Eleinte csodálkozó lenézéssel hajolt meg, mintha csak a sok beszédet kerülné; látszatra buzgón igazgatta a háztartást, és néha, délután, a kassza mellett ült az apósa nagykereskedésében. Szinte lopva festett, vaskemény elszánással; néhány művészember felkereste, biztatták; foglalkoztak vele, sürgették a tárlatra. Ám egyszerre mögötte volt, fojtogatóan szoros falanxban, a rokonai tábor. És az ura mögött. Ez nem lehet így, ilyen még nem volt a családban. Hosszú hajú, idegen léhűtőbe botlani minduntalan a házban; akiknek más az élete, a ruhája, idegen és furcsa a gőgje. És hogy úriasszony művészösszejöveletekre járjon, vagy cél nélkül bolyongja az utcát! „Több a hóbortnál!” – mondta az anyós és a többi meny. Az ura mégis elkísérte néha, hogy kedvét keresse; idegenül gőgbe rejtett lehangolással ült a másfajta emberek közt, és feszélyezte őket; végén rövidesen beleunt. „Festhetsz, ha épp akarod, de a házamban tisztos szokások szerint élj, és engem itthon ne háborgassanak!”

Lázongások jöttek, nagy, kemény tusák, görcsös dühben vesztegetett sok szó; és mikor tán szakadt volna minden szál, váratlanul: a gyerek. Emlékezett – nem kívánta, szinte gyűlölte utolsó percig –, de amikor itt volt, egy volt az életével és a terveivel. Elválni!... Tudta, hogy idővel elég pénzt kereshetne, és odáig boldog és friss kalandvággyal nyomorgott volna – egyedül; de most a kicsinek sok tej kell, jó meleg szoba, egy személy a gondozására... Vagy tán mindez önáltatás volt; csak elfogyott szépen a kimerült energia; félt a tett percét, az utolsó szót. Az ura szelíd volt hozzá, ellátta, megkímélte. Tán ez az igazibb – érezte néha kicsit szomorúan –, e gyermeki és asszonyi, pihentető megadás, amit nem ismert azelőtt. Volt, hogy egyetértő aggodalomban néztek össze a kicsike betegágya fölött, és ő rémülve gondolt a felelősségre, ha elszakítaná őt magával a bizonytalanba. Már-már elnyugodott. Néha, ritkán volt egy-egy aprósága kisebb tárlatokon; udvarias, rövid dicséreteket azért büszkén olvasta a család; már-már összesimultak. És akkor minden nyomot és mindent eltörölt az iszonyú válság; egyévi, lassan ölé kór, betegápolás, és szemtől szembe a halál.

Most vége a gyászidőnek, szabad; csinos nyugdíja van, és önmaga előtt is csodálatos rövidséggel rázta le az öregek gyámkodását. Műterme van, festhet és járhat kedve szerint. De most, egyszerre kegyetlen súllyal érezte, a nyűgöző, hosszú esztendő terhet – a visszahatást. Hét hosszú év!... Néha szinte fájt a szabadság, mint a pincerabnak a fény. És az átlagos, szép technikájú apróságok, a sok váza és virág! Szinte hallotta, amint komoly, nagy művészek jóindulatúan térnek napirendre fölötté. Nem – gondolta lázadt keserűséggel –, ez nem, inkább semmi!...

– Kérem – szólt a cselédlány lábujjhegyen közeledve, mikor a teához ült –, egy névjegyet hagytak itt – majd elfelejtem. – Utánanyúlt: Dániel László; – olvasta tűnődve, majd meglepetten.

Dániel, az író. Egy név, amit régen, levélborítókra írt egynéhányszor; és testetlen, hűsen eszményi rokonszenvet jelentett neki csupán. Ez az ember írt neki, még a nagy kép sikere előtt, és már akkor olyan komolysággal, ahogy kész, egész emberekkel beszélnek. Vagy öthet ünnepi eszményiségű művészlevelet váltottak akkor; és menyasszony korában magától abbamaradt. Sohasem találkoztak. Hallotta róla, hogy külföldön jár többnyire, sokszor olvasta a dolgait, és megvette minden könyvét. Dániel! Az ő izmos, mélyenjáró szavai, közvetlen és rávilágító esztétikája; vagy a novellák, regények, amikben brutális idegerők és véres, állatian hatalmas élettörvények százarcú eredője a sors, ember, asszony. Igen, Dániel azóta hírneves lett; nyolc éve, hogy írtak egymásnak – fiatalon. A kártyán jelezve a legközelebbi látogatás napja; el akar jönni hát! Különös!

Felvillanyozta és foglalkoztatta. Egyszer a külsejére gondolt, milyen lehet; és eszébe jutott, hogy kinevette a szegény ura néha, mikor nimbuszos, híres nevek viselőjével megismerkedve, csalódott ellenszenvvel fogott kezét. A szeme hogy milyen, ez a fő!

És lefekvéskor eszébe jutott még egyszer, furcsa és váratlan ötlettel. Egy szerelem! Igen, az kellene. Ilyen... És hátraszegte a fejét, hunyt szemmel, mélázó mosollyal... Vajon jöhet még nekem? Hány év múlva leszek öreg?... Az segítene!...

Szemben ültek a törökös, virágos zsöllyéken, és valami ünnepi, kedvesen szándékos felhangoltság érzett meg rajtuk, a szavaikon, a megjelenésük, mosolyuk, ruháik gondján; és mindegyikük jóleső biztossága, hogy a másikat sem érte csalódás. Szőke, szikár, jelentékeny külsejű volt a férfi és csillanó nézésű, alig több negyvenévesnél, az asszony puha vonalú, szépen mozgó, az arcára színén vagy a surranó ívű szemöldökei között nyugtalan érdekesség. Halkan beszéltek, egy darabig önkéntelenül a régi levelek kicsit tiszteske és elvont tónusában. A férfi az asszony képeiről; ám az nem engedte, hogy megnézzze.

– Haszontalanságok – mondta elkomolyodva –, pénzre volt szükségem akkor. De már vége. Most várok valamit. Talán később!...

– Igen – gondolkodott az író –, magának most új korszaka jön. Ismerem ezeket az átmeneti bénulásokat. Azt hiszem, még kifejeletlen az élete. Egészen ember volt már, asszonyi módon? Lehet, ilyesmi jön.

Önmagáról kezdett beszélni, dolgairól, egyre folyóbb közvetlenséggel és olyan szélesen, ahogy csak másfajta művészet emberei mernek egymással. Örül – mondta –, hogy nem tartozik semmi jelíges csoportba, egyedül van, és amit csinált, kevésbé alkalmas utánzásra. Tudta, hogy a fiatalok gárdája azért rajongó tisztelettel veszi körül, és az elit-ízlés már rég emberévé fogadta; de épp ilyesmi hangolja le néha, rossz percekben. Hogy már nincs küzdés, tán belül is elkészült mindennel, amit magában hozott; már jönnek a fiatalok, és ő elkönyvelt érték idestova. Tán ezért a félelemért húz mégis az ifjú gárdához inkább...

A másik némán figyelt, szép állat előretámasztva – majd az útvjáról kérdezett – az életéről és az életről.

Az asszonyok, igen. Ők minden egyszerű, nagy szenzáció, nyers és eleven artisztikum; a forró impulzus és a kelletlen fék, suta megzavarás. Művészet és asszony, két átelleni embervégzet és köztük hányódunk. Ha egy oldalra hajolna valahol...

Mind a ketten megérezték e rejtett elszólást, és az asszony nyugodt diadallal ujjongott fel belül. Nem sértette e gyors szándékosság, a másik fél kereső céltudatossága; sőt egy naiv félgondolattal végzetnek érezte. Talán most készül kaput tárt mind a kettőjüknek az élet.

Így, eltökélten és sietve iparkodott egymás felé e két ember, szegények!...

Siettek... Szép, hosszú havas tél jött, meleg fényű, halk áhítatú esték, mikor lassú hó áradt a búbos cserépkályha körül, teafőző zümmögött, és a nagy, sárga ernyős lámpa fénye áttüzelt az asszony mélyszínű, puha selymein, formái rejtett és gyöngéd elevenségén. Így voltak együtt, sokat. Ő, ismerték mind a ketten e hangulatfogások értékét vagy mesterien közvetett hatásokat néha egy mozdulatban, egy szó hangárnyalatán; folytonos gonddal vigyázták magukat az egymás kedvéért, és méltányolták, elértették a leghalkabb nüanszokat is. Volt nap, eleintén, hogy alig nyúltak egymás kezéhez, csak beszéltek, szinte sarkallva magukat, hogy mélyéig feltárják egymás előtt összetettségüket vagy szédítően kétféle voltak csodáit; és zsongó homlokkal az agymunka ideglázában kipirulva búcsúztak el... Ilyenkor a férfi sietve erőlködött odakinn a hűsítő éjszakában, hogy felidézze és magával vigye az asszony illatát, finom nyaka ívét vagy a tekintetét; ilyenkor elfeledt régi érzéseire gondolt és az egyszerű teljes magától-lettségre néha egy-egy futó, közönséges szenvedélyben is; és idegesen vont vállat: „Öregebb lettem, ennyi az egész!”... És ilyenkor az asszony sokáig nézett még bizonytalan, töprengő szemmel a kályhatűzbe, aztán kiáltva hívta a gyermeket, melléhemperegett a szőnyegen, lihegve birkózott, vad groteskséggel bukdácsolt vele, és hallgatta, milyen igazán, a kis lelkéből kacag, kacag...

– Ma is itt lesz a könyvcsináló bácsi! – döntötte el a kisfiú, félig kérdeve, oldalt hajtva okos fejét, ha látta, hogy az édesanyja füstölőt éget a nagyszobában, virágot rendez, és eligazítja a takarók puha redőit. Örült a bácsinak, mert néha furcsa-szépeket mesélt egy nagyszemű, buksi bagolyról és fürgé kis majmokról egy igen, igen nagy erdőben. Mert volt néha így is; könnyű derűre hangolt enyhe napok. A vendég a teafőzőnél mesterkedett, és megvárta, míg anyácska zümmögve altatja benn a kiságyon a fiát. Ha ilyenkor visszajött az asszony, és megállt az ajtóban, homállyal körítve, karcsún, gyöngéden, laza, engedelmes, görögös hajviseletével és halvány mosolyával; egy percre egészen, igazán olyan volt neki, mint a megtalálás, a kiválasztott, és számára egyedülvaló nőiség. Volt perc, mikor így ment felé.

És ő, az asszony – maga volt a csodálkozó és várakozó odaadás. Ahogy karcsú két kezét felényújtva közeledett, ahogy mosolyogva, lányos félengedéssel előrehajolt, a szeme gondolkodva és keresőn tűnődött maga elé és mindig nyitottan. És Dániel ilyenkor úgy érezte, hogy mindez semmi; hogy mindent megtart magának az asszony ez adakozásban. Mi ez – töprengett lehangoltan –, hidegség vagy különködés? És néha fellázította, dühre ingerelte az asszony mosolya.

Kinn, szabad ég alatt, mindig zavartalanabb volt és teljesebb a rokonérzésük. Később, álnokul tavaszos, fagyengesztelő februári estéken sokszor ültek valami rozzant bérkocsiba, és órákon át vitették magukat a százfényű utcák nyüzsgő sűrűjében. Az asszony szétborzolt hajjal mosolygott elő a hosszú, hamvasszürke prémjei közül, vagy kissé előrehajolva, összehúzott szemmel erőszakolta azt a félrévületet, mikor csak rezgő szivárványcsíkjait látni a ködszürke lámpafénynek és csak árnyjátéknak a robogó alakokat.

– Ezek a maga tónusai, e ködös és könnyű violák! – súgta szinte megindultan a férfi, és fogta a kezét.

– Most próbálom – felelt az asszony –, próbálgatom itt a maga éjszakáit látni. A vérharmatosakat, párkereső csatákba hajszolókat. Tán mégis ez az, ami nélkül csonka és fejletlen marad, ugye, az élet? És a művészet!...

És gyors, elszánt mozdulattal engedte ölelésre a derekát, míg szeme nyitottan káprázott bele az utca sugárszóró esti kódébe. Sokszor volt így. Apróra kikérdezte a férfit, és az intellektusa mohó érdeklődéssel vetette magát a dolgokra, melyek előtt érzése félvakon sejtve megállt. És lassanként végképp elfáradt ebben, és valahogy ezt érezték mindketten.

De a februári szalonban ott volt az új képe. „Perc.” – Erős kontúrú, életszínű aktok; – a szélesen lendülő mozdulat egy ölelés lüktető rohamossága, mely jött és mindjárt továbbsiet. Jó kép volt, dicsérték; emlegették, mint egy erős talentum újraéledését; de valamelyik kritikusa visszaemlékezett a régi kezdetre, az „Őszi tündértánc” elhagyott útjára, és visszakívánta szimbolizmusát, a lány tónusok és burkolt erejű, lenge vonaljáték különösségét. És minden más közt e szavakba kapaszkodott épp a festőasszony érzékenysége; és magában lehangoltan ismételte igazát. Most bántotta a Dániel hangos és gőgös elragadtatása a kép előtt.

– Nem – fakadt ki egyszer –, ez itt hazugság. Az én igaz világom más, és ez most azt bezárta előttem.

– Az élet – nyugtatta szelíd fölénnyel a férfi – végtelen kiterjedésű, és a művészet mindenhova elér. Nincs hímnemű és női művészet... – És elhozta egyszer az utolsó kézirátát. Gyönyörű misztériumjáték volt; háborús durvaság és kórházi nyomor között egy haldokló apácaleány szeplőtelen és glóriás legendaálmai. A nyelv aranyos ragyogású és fakó, aprózó; mint egy régi pergamen fejléc indás virágai. Oly rejtetten érzéki; új hang, amit most ütött meg először. – Az asszony elragadtatva, és hálásan ejtette ölébe, mikor átolvasta – és úgy érezte, hogy mostantól fogja szeretni Dánielt.

Ám, újra napok és hetek jöttek, és lassanként már semmi sem volt, amit el ne mondtak volna egymásnak; és olyan hangulatárnyalat, amit végig ne próbáltak, át ne játszottak, ki ne élveztek volna. Már sokszor voltak titokzatosak, álmodozók, ünnepek, kedélyesek vagy érzékenyek; végigcsináltak egy sereg novellatémát, és sok szép beállítású, festői pillanattal szolgáltak egymásnak.

Már tudták mind a ketten, hogy nagyon siettek, és nagyhamar értek el mindenhez. Próbáltak segíteni, feloldani az érintkezésük esztétikus pátoszát valami egyszerűségbe, rokonias vagy humoros szeretetteljességbe. Dániel most részt akart venni az asszony apró gondjaiban, beszélt a gyerekről, üzleti tanácsokkal látta el, vagy elkísérte a szabónőhöz. Egyszer szóba hozta a házasságukat, aztán nobilis buzgósággal vissza-visszatért ehhez.

– Nem bánom – felelte az asszony. – Ha egyszer úgy, séta közben, kedvünk támad, betérhetünk az anyakönyvi hivatalba. Tartsa kéznél a diszpenzációt.

– Hm! Leküldünk valami sarki hordárért, hogy legyen a tanú! Mosolygott a férfi.

Az asszony vállat vont.

– Igen – mondotta –, én nem akarnám, azontúl sem, hogy közös lakásunk legyen.

– De hiszen akkor...

Majdnem összenevettek e gyerekségen. Hiszen akkor... mire való az egész...

– Nézze, a gyerek miatt sem – magyarázta az asszony. – Nekünk se való különben, de Sándorka, szegény, sokat vesztene. Maga is, ugye, ideges? Ha rákiáltana vagy egyszer! Néha én is teszem, de az más.

– Különös! – mormogta kicsit sértődötten a másik. – Hogy ez szerelem!

Maradtak a régiben, és sokat voltak együtt, pedig már mindegyik fellélegzett egy-egy szabad délutánon vagy magányos estén. Egy nap váratlanul jött Dániel, friss jókedvvel, útitervvel, pénzzel; a színházdirektor aznap számolt le a kis darabért. Az asszonyt szokatlan foglalkozásban érte; őszeresnél vett régi, poros képrámákat tisztított át, és egy bakfisleány, valami tanfolyamra jött, szegény vidéki rokon, segített neki. A férfi gyorsan dologhoz öltözött, az asszony egy ócska festékfoltos munkaköpenyébe; és a kisleány a fürdőszobában készítette a vendégnek a mosdótálat. Úgy esett, hogy ő is, vele együtt mártotta bele a kis gondozatlan,

nyírott körmű ujjait; aztán kacagva fogták meg egyszerre a törülköző két végét. Az ajtóban álltak, és az asszony véletlenül látta, hogy az író súg valamit a gyerek fülébe, és az fülig elpirul... Csak később, elalvás előtt gondolt igazában e csacsiságra; és egyszerre érthetetlen módon fölháborítónak, ízetlennek, léhának érezte. Hogy ilyesmire nem hitte képesnek... Pedig eszébe rebbant, hogy néha, művészcsoportokon, ő is közkeletű állűrökkel és szívesen kacérkodik újabban egy kicsit.

Úton tehát... Ezer foszlányra szaggatott holdfény és örvényes hullámjáték a leírhatatlan színű, örök csodájú vízen: és benn a hajóban szörnyű ingás, testet-lelket összerázó, gyűlöletes. Az asszony túrhetetlennek találta a pállott illatú, forró kabinok szűkösségét, egymás fölött lógó ágycsúcsait; utóbb fenn, a fedélzeten töltötte az éjszakát, két tábori széket tolvaj össze és kínosan takaródzva plédjeibe az erős szélben. Itt legalább kevésbé érte a gyötrő hintázás; a férfi az ostoba betegséggel kínlódott az alatt odalenn... Végre reggel!... Minden akvarellszerűen világos és derült, a finánclegény kacagva száll ki a bárkából, kupolák és ormok aranya csillog a fényben, és gondolák fekete raja jön.

Fáradtak voltak egész nap és a következőkön is; az asszony nem látszott jó utazónak; vendéglői szobák nyugtalan éjszakái, szokatlan konyha és idegen ágy megzavarta és elrontotta a közérzetét. De azért engedelmesen vitette magát mindenüvé; és az egymás kedvéért némán robotoltak jéghideg, agyonrestaurált, nagy freskók előtt, csodálatos, kifosztott paloták csarnokaiban, templomban vagy az arzenál ágyúai között. Dániel maga volt a gyöngéd és korrekt udvariasság, és az asszonyt halálosan idegesítette a gondolat, hogy ebbe annak csakhamar bele kell fáradnia. Végre mégis megmondta, mit szeretne leginkább. Csak gondolatban ülni, ez a legjobb, csendesen lebegni a hínáros, nyugodt vizek fölött, nem nézni semmit apróra, és a legkülönösebb álmokba merülni e nagy, kéjes passzivitásban. A vázlatkönyve nyitottan pihent az ölében; néha elmerülve és lazán próbált egy-két puha vonalat; egy vén koldus pihent a temetősziget márványkapuja előtt a tavaszi napsütésnek fordított arccal... Ejh, ilyenkor veritékes türelmetlenség fogta el, hogy ott van a közelben, ott ül szemben vele a másik.

Egy délelőtt sikerült magára maradnia. Elkószált messze, a csatornán túli negyedek felé, eddig nem érzett fölfedező láz fogta el, szoba állt az emberekkel, és vásárolt tőlük, csak hogy láthassa e szomorú, mély szemek mosolyát. A híd alatt furcsa, bizantinus mellűre akadt és gyönyörű műterem-bolondságokra a rézművesek zengő-bongó sikátoraiban, majd egy vasból öntött kis szfinxnek úgy örült, mint a gyerek. Eleven, friss, régi szemmel nézett körül. Három-négy vonallal könyvébe vetette egy keskeny, boltozott sikátor íveit; a mélyén átsuhanó szikár öreg nő árnyát. Most érezte valami szunnyadó, rejtett szépségét a múltnak, amit nem fejezhet ki precíz szó vagy nyers teljességű forma. „El fog ide jönni egyszer egyedül!” határozta el önkéntelen, és maga is megröstellte. Hát ennyire van? – Megnézte az órát, és visszafelé igyekezett ismeretlen utcákon, nagyjából sejtve az irányt. Egy sarkon, egy kicsi palota előtt meg kellett állnia. A nyílt erkély-ablakon gyönyörű és kész női szopránhang csavarodott, trillázott, ujjongott ki, fel a kéklő, tavaszi égbe; az utca némán, feszülten figyelt, és ő állva maradt a kis márványszobrok kirakata előtt. „Milyen szép perc – gondolta –, eltenni, ráemlékezni való, milyen gyönyörű napragyogás!” Az énekszám véget ért, a szemközti ablakból halk tapsok feleltek, és ő is összeverte a két kesztyűs kezét. Két hosszú kendős, szépen fésült leány elé cseresznyével teli kosár hullt egyszerre, és fenn az ablakból egy legény tartotta a zsinór rúdját; ők felkacagtak rá a nap felé emelt, bársonyos, fiatal arcukkal, és az idegen asszony mosolyogva intett vissza feléjük. Milyen szép volt!

A szállójuk éttermében Dániel várta, és megkérdezte, mit akar csinálni délután? Nem merte megmondani, hogy képeket – azt igazán csak egyedül lehet nézni. – Ám estig épp eléggé kimerült, hogy ne bírja tovább. A Riván álltak, a kőkorlátnak támaszkodott, és úgy próbált viselkedni, mintha egyedül volna, miközben kínlódva leste, mi fog történni.

– Délelőtt – kezdte a férfi – egy otthoni társaságra letem. Képzeld, írók és színészek, itt van Harsányi Emma, aki a királynét játssza a kis darabomban. Kíváncsiak magára. Mondtam, hogy hétkor együtt ebédelhetünk, várnak ránk.

– Én még itt maradok – mondta határozottan az asszony. – Maga menjen.

– Még van időnk! Ne zavartassa magát!

– Nem – csak menjen! Kérem!

A férfi előtte állt – gőgös korrektségében nyugodtan, hűvösen nézett rá. Megfogta a kezét, halkán, gyöngéden beszélt; – egészen – gyűlöletesen, kifogástalanul.

– Nézze, anyácska! Én látom, hogy nem jól vagyunk itt; ez nem sikerült. Ne válnánk el egy időre? Elutazom holnap! Vagy maga megy hamarabb?

– Én talán... egy-két napig még maradnék – sóhajtott az asszony.

– Ez a társaság az éjjel megy tovább vasúton – lehet, velük tartok. Nem lesz valamire szüksége?

– Nem, köszönöm. Rendben vagyok!

– Úgy hát a viszontlátásra!

Némán csókolt kezét – az asszony várt még egy percig. Valami hátra volt.

– És talán – folytatta az író – egyebekben is őszintébb lehetne hozzám! Hisz ezt megígértük, ugye?

Az asszony ránézett. A kérdés nyugodtan hangzott, hűsen, fegyelmezetten. Megnyugtatta.

– Igen – mondta halkán –, majd innét, ha egyedül leszek, fogok írni magának.

– Mindenben alárendelem magam! – felelte a másik, és szinte elégedetten érezték, hogy a dolog hozzájuk méltón, szépen, egyszerűen el van intézve. A kettejük dolga.

A festőasszony még kinn maradt. Lámpák gyúltak ki a San-Giorgión, a gondolák orra színesen világított, és kerengve, némán húztak hosszú fényuszályt a sötét ragyogású vízén. Az őszi márványpadokon ifjú szerelmesek bújtak össze a nagy tavaszban. – Hát ennyi! – gondolta az asszony. – Egy hathónapos idill! Vége! – Könnyűlten sóhajtóst, és megrezdült rá, hogy hátha mégis lesz perc, amikor sírni is fog, tán még holnap – ha ránehezül itt a gyönyörű magány, e vizek sűrű, nagy melankóliája, ez émelyítően sok szerelem. Most rokonszenves részvételt gondolt mindkettőjükre, és most szinte megnyugtatta, hogy a másik egyszerű, igaz férfiúi fellobbanást érezhet a szép, erős mellű, szőke színésznő mellett. Hadd meneküljön! – És ő? – Neki talán egyéb adatott! Mindig sejtette, hogy vannak percei és érzései, amiket kívülről senki el nem ért, és amiket semmiért el nem cserélne. Kifejezni igen – tört élű, álomlaza vonalak és révületbe vibráló színek nyelvén. Ó, egyedül vagyunk! – gondolta egyszerre. – És semmit egymásnak nem adhatunk! Egyedül... Megint egyszer a halál rebbent az eszébe, aztán hirtelen – a gyerek... Hogy hazamegy, és hallani fogja a meleg, csilingelő, drága kacaját!

1909

Kaland

Csüggeteg délutáni árnyékok vonultak meg az ősi romfalak barázdái mögött, fátyolos csíkokat vetve a szabályos terepvonalak közé s a hajdani házküszöbökre, ahol most arany-bronz hévséggel izzott a szikkadt fenyértalaj a lomhán pazarló nyári fényhullásban. Az ezeréves szobasarkokból forróvá hevült kövek melege szállt fel; benn a csukott fabódék rácsai közt pedig hús és nedves homály gunnyasztott. Az ég kék volt és redőtlen, mint valami kínosan kifeszített, mély színű, száraz és ragyogó selyemkárpit; a messzeségben kalásztól sárgán feküdtek el renyhe dombtelek, és apró síkok nyújtóztak a távol hegyek elé. Ám a hegyek vonala ott üdén halovány volt, csak mint üvegre fűjt lehelet harmatos foltja. Túlhan a folyó felől most kelt útra az első pici alkonyati szélhullám; megkóválygott és eloszlott nyomtalanul. A római telep kicsi múzeumát ebben a percben csukta be mára az ör felesége, és a nagy kulcs hangosan megcsikordult a zárban.

– Kár – mondta hátrarezenve a fehér napernyős asszony kísézője. – Szerettem volna még egyszer bemenni az előcsarnokba, és megnézni a karcsú leányszobrot – a sírszobrot a két keblére kulcsolt kezével. Mindig szeretném újra nézni, és ha mozdulatlanul előtte állok, megtalálom a hiányzó fej formáját is, és a szép kelta arcél metszett oválját kiérezem. Úgy a test egészéből, a kebel kövébe mélyült finom kézreliefekből, a lepelből, mely a kised, puha csípőkhöz szorul – nem érzi maga is ezt, Marietta? Az a kis redves kőbálvány egészen csodálatos – ugye?

Az asszony csendesen forgatta a nagy selyemernyő csipkés korongját, és az arcát szótlanul fordította el a bedeszkázott templomrom hús mélye felé. Az ablakrács falécei között végig lehetett látni a bódé belsejét, az istenkép tört reliefdarabját, az oltáremelvényt és az áldozatok csarnokát.

– Mithrasz isten – szólott megint a férfi, és az asszony karjára tette a kezét. – Mennyi érdekesség van ebben a kései kultuszban, mennyi finom romlottság, milyen érzékies dekadencia. Vagy tán csak mi érezzük bele mindezt a történelmi kövekbe? Néha úgy érzem, órákig kellene itt állnom, hogy minden gondolnivalómat fenékiig gondolhassam. Így ketten együtt, Marietta!

Az asszony feléje fordult egy pillanatra, és az arcába nézett idegesen tűnődő, szomorú kis mosollyal. Elhallgatott; – gyorsan, egyértelműen fordultak meg, és elindultak tovább az ösvényen, az ásatag, csonka falak tövében, az őskori város legdúsabb polgárainak házai előtt. Egy hajdani vízcsatorna kőgarádja megomlott a lépések alatt, és a mállott törmelékben ezer csodálatos kis bogár riadozott szét a napfény előtt. A férfi levette a kalapját, és végigtörült verejtékes homlokán; most megint érezte a napszállat kicsi, könnyű fuvalmát.

– Mikor először itt jártunk – mondta félig önmagának az asszony –, milyen zöld és fűszagú volt minden, és hogy fűjt a szél! Miért is nem jöttünk ide azóta?

– Igen – felelt a másik –, az korán tavasszal volt, áprilisban. Emlékszik – maga akkor kacagott és lihegett –, és felkapaszkodott egy csonka pillér tetejére. Itt volt az? Nem – odébb valahol! Olyan volt, mint valami bolondos gyerekleány. Kék ruhát viselt – ugye?

Buzgón és sietve mondta ezt; mint akit meglep és elégedetté tesz, hogy mindezt pontosan emlékszik. Már túljártak a fürdőromok vásott mozaiklépcsőin, és keresztülszelték a nagy csarnok terét, ahol szabályos falak csonkja az árusok apró boltjait jelölte. Itt – itt rajzott, süvített, alkudott, elevenkedett valaha a nappali élet; a bér munka, üzletek – kenyér. A telep kerítésfalánál az ajtóban megállt és visszanézett az asszony. Azután elhagyták, és az országút fehér mészkőpora szállongott fel a lábuk nyomában. Lassan úszott a nyugati hegyek kék fátyolrajza felé a nap.

Már látszottak a nagylombú fák, a tornácos, kicsi vendéglő kékterítés asztalaival a hűvös, árnyékos félszer alatt. Az asszony felrezzent, és újra megállt.

– Odamegyünk? – kérdezte majdnem ijedten.

– Jól fog esni valami jeges innivaló – meg vajas kenyér, hónapos rettekkel – mint akkor.

– Nem – talán mégsem lehet most –, annyi ember jár ilyenkor a városból – valami ismerős meglátna.

– Ahogy parancsolja! – mondta hűsebben a férfi; – aztán mégis a szemébe nézett.

– Ma ideges, Marietta! Történt valami?

– Nem – dehogy!

A könnyeivel küszködött, maga sem tudta, miért. A kocsmát elkerülték. A fák közt, a pataokban ezer karcsú hal surrant és siklott egymáson át – és a léptek zajára, mint homályosszürke, kicsi árnyékok illantak el a fodros víz alatt az iszalagba. A férfi megfogta egy pillanatra az asszony kezét, lazán tartotta csak, és az ellenkezés egy gyöngye mozdulatára leejtette megint. És újra letértek az ősi országút ásatag nyomára, amely bizonytalanul, kanyarodón a folyónak tartott. Szó nélkül mentek, már szűnt a hőség – az asszony összecsukta az ernyőjét, és puhán lóbálta az aszú füvek és útszéli kórók felett.

Egy összetörött terméskőoszlop darabjára ült le pihenni; mérföldkö volt, barna az időtől és a régi betűk, számjegyek rovásaival tele. Félrehajtott fővel nézett el messze, végig a síkságon.

– Így – mondta tompán és különös bánattal –, az ember mehet sokáig, és egyszer meg kell állni, és nincs tovább az út.

A férfi cigarettára gyújtott, és a füst oszlását nézte.

– A sorsunk – folytatta megint – most egyszerre meg fog állni velünk. Hová is lehetne még tovább?

– Mondtam, hogy hova, kértem! – hangzott halkán és tán bizonytalanul a válasz. – Miért nem akar szabad lenni?

Az asszony ingatta a fejét.

– Mire volna az már most? Közelebb már nem visz bennünket az élet. De mindegy, mindegy, ennek ez a sora, ugye, nincs másképp! Felnézett rá hirtelen elszánt józansággal. A férfi fölérzett egy kicsit.

– Mostanában – hallom – sokat jár társaságba; új emberei vannak, ugye? – kérdezte, de nem várt feleletet. Megint mentek, lassan a folyó felé, nagy lombú, ritka fák között, tocsogós, árvizes rétek alján.

– Április volt akkor, és én kacagtam, mint egy leány. Beh régen...

– Másfél éve sincs annak. Miért mondja ezt így, Marietta?

– Mégis, milyen régen! Most már minden csupa beteljesülés, eljutás, túlélés.

– Kis filozóf, már megint! Nem tűröm! – És az ujjait gyöngéden húzta végig az asszony homlokán, a haján. – Jöjjön le a vízpartra, akkor is jártunk itt. Még nincs hat óra. A doktor hétig rendel, ugye?

– Ma igen. És a klubjában vacsorál. Azt mondtam, a nővéremhez megyek.

– Elég, ha kilencre otthon lesz. Még nincs hat.

Fenn jártak a partmenti töltésen, zöld gyepségbe vesző keskeny gyalogúton: az asszony ment előre. Már halványpiros csillámfejei játszottak a vízen a fénynek, ezer szilánkra törve, úszva, kergetőzve, és lemerülve a habok gyöngye sodrán. Odaát, a túlsó parton öreg tölgyek és üde égerfák hajladoztak az est szelében; túl rajtuk, messze a gyér külvárosi utcák homályba, vesző sora, nagy, feldarabolt, üres telkek, kémények és raktárak sivársága és sűrű, nehéz füst. Néha látni lehetett köztük a villamoskocsi szaladó kis sárga papírdobozát, amint surranva szökik egyre messzebb – egyre parányibb –, be az élet sűrűje, keskeny utcák robogó érlüktetése felé. Balra a vasúti híd gyalogjáróján fáradt munkások bandukoltak át, és lenn, távol a híd mögött – ahol tán valamerre elkanyarodik a part, felborzolt lombsűrűjével ott sötétlett a kicsi sziget, mint valami gyöngén lélegző, elterült vízi állat.

– Lám, a sziget! – mondta csaknem élénken az asszony. – Most ráismerek! Akkor, tudja, sokáig néztük, és maga azt mondta: ha ott kellene laknunk egyszer egy télen át! Egyedül. A víz befagyna körülöttünk – egy barlangot keresnénk, tűzifát meg vadat! Emlékszik?

– Nyilván így mondhattam. De miért mondtam éppen téli időre? – mosolygott a másik. Valóban nem jutott mindjárt eszébe, hogy miért.

– Mondja – igazán nem lakik ott senki?

– Nem tudom. Erdős helyecske egészen, valamelyik uradalom birtoka lehet. A város térképén átmegy rajta a piros határvonal.

Lekerültek a kavicsos lejtőn, egészen a víz mellé. Néhány üres, szürke halászladikot láttak imbolyogni a part közelében: távolabb, egy fűzfához kötve magányosan pihent még egy. Ölébe hajtott fejjel, a két izmos karján fekvő, aludt benne egy fiatal legény.

– Asszonyka – mondta egyszerre a férfi –, most beülhetnénk a csónakba egy órára. – Majd később átevezünk a túlsó partra, le a vámig; – ott kikötünk, és mindjárt villamosra szállunk. Jó lesz, ugye? Hej, fiú!

Egy mozdulatra felocsúdott, talpra szökött, és öklével végigdörzsölt a szemén: azután megnézte őket. Nagy darab embernyi kamasz volt, éles vonalú, barna képe csupa himlőhely; a szeme apró, mozgékony és okos.

– Csónakázni akarunk – kiáltott rá az úr. – Odaát szállunk ki a vámnál.

A legény egy percig gondolkozott.

– Forint! – mondta aztán röviden. Helyet mutatott a csónak orrában, és besegítette az asszonyt, aztán az utas elé nyújtotta tenyerét a pénzért. Az meglepetten, sietve húzta elő a tárcáját; a ladik megingott – ott benn néhány arany villanása rémlett a vörös selyemhüvelyben, mellette a préselt bőrfal mögött összehajtott bankók duzzadt csomója; egy pillanatra csak – Köszönöm! – mondta a suhanc, a kalapjához nyúlt, és kezébe vette a lapátot.

Ők középen helyezkedtek el. Marietta felhúzta szoknyáját kissé, mert lenn a ladik feneke sáros volt és vizes – aztán oldalt fordult a part felé, és az ölébe nyugtatta a két kezét. A kicsi utazás csakugyan nem volt ellenére. Különös, tompa nyomást érzett egész nap az idegeire nehezedőn; a lelkiállapota csupa ellentmondás volt és nyugtalan, bántó zavar; minden szavánál úgy érezte, hogy egészen mást kellene mondania – szebbet, jobbat. És gyötörte a társát és önmagát. Most hallgatni akart, örült a hús alkonyatnak a vízen, a halk himbálásnak; – talán egy harmadik, idegen és semleges lény közelségének is. Megnézte az evezőst, és találkozott a tekintetük. Különös képe volt, rút – és talán ellenszenves, de olyan, akit jól meg kell nézni. E fűrge, éber és átható nézésű kis, fekete szemek, a csapzott, sötétszőke haj alatt dombos, széles és kemény homlok. Az asszony egy pillanat múlva döbbsen, kényelmetlen érzéssel fordult félre. Az útitársa gyöngéden és gyakorlott kézzel segítette rá kis szürke köpenyét.

A lehulló nappal fordultak szembe akkor, és az asszony tágra nyílt, nagy szemekkel meredt bele az óriás, vörös tűzgolyó káprázatába. Most bukik – lejjebb, egyre lejjebb. Már csak fél – egynegyed. Most vége! Akkor akaratlan egymásra néztek, és a férfi közelebb húzódott.

Az evezős fiú szemben állt velük – az arcát félig elfordítva dolgozott –, inas, sötét bőrű karján feltúrta volt a csikos vászoninget is, a balon mély és vörös, idétlenül összenőtt sebforradás látszott. Ár ellen dolgozott, keményen, de megerőltetés nélkül – úgy látszott, mindig egy irányban távolodva a parttól. Mikor el-elnézett a fejük fölé, messze a víz síkjára, visszafordulóban gyorsan, röviden esett feléjük a tekintete. Ügyelve, kémkedően, futtában aztán buzgón elkapta megint a fejét.

– Mintha láttam volna már ezt az arcot! – súgta az asszony elgondolkodva, idegen nyelven.

– Már megint! – nevetett a társa és tréfás feddéssel legyintett felé.

Némaság szállt rájuk... Csaknem mozdulatlanul ültek. Egyenletes ütemre csobbant a lapát alatt a víz; csend volt és egyre mélyebb homály. Ott messze, a város fölött kigyúlt lámpák sűrű fénykoszorúja villogott, és ezernyi hosszú csíkban tükröződött vissza a folyón, mintha valaki vékony, tüzes aranygombostűket szurkált volna a víz acélhideg testébe. Mozgó fénypontok, szaladó járművek kigyúlt jánosbogár-testei kergették egymást a tündéries távolban, a sötétség ködén túl. Ott a város: ahol most, tikkadt augusztusi nap estéjén fellélegző, mámoros embersokaság tolong a zsúfoltság nyugalmaiban, az erős fényben. Milyen messze ők; a néma folyó közepén, egyedül. Nem, nem egyedül – gondolta az asszony, és megint a legény felé nézett, akinek szikár alakja egyre sötétebben rajzolódott bele a homályba.

– Talán már vissza is mehetnénk – súgta felrebbenve. – Rég túl járunk a hídon!

– Bízunk rá – felelt a férfi, és hátulról rejtve és szelíd biztossággal nyúlt az asszony derekához. Szájon csókolta, majd egyszer az arcán és a kezén. Különös, néma és meglepett tűnődés járt keresztül az alatt a lelkében. Az asszony szó nélkül tűrte a csókokat, aztán hosszan és merőn néztek maguk elé a folyóba. Kéz kézben, csodálkozva és szomorúan.

A férfi magános estéire és céltalan, borús délutánjaira gondolt, mikor – csak az utolsó hetekben is – forrón, kitartón, a lelke mélyéig vágyakozva kívánta maga mellé az asszonyt, hasztalanul. És eszébe jutott a pontos időre kiszabott találkák idétlensége, a fárasztó nekikészülés, robotolás sokféle járműveken valami idegen, siváran kényelmetlen vagy veszélyes rejtek felé; a futtában csókolt csókok fanyarsága, el nem talált szavak, össze nem hangolódott érzések nagy szakadécai. Amikor folyton az órára kell nézniük...

Pedig milyen szépen indult, milyen másképp – gondolta tovább az asszony. – Mennyi édes, rejtett ígéret volt – álmatag, messze lehetőség. – De ők elvesztek – tán hamarabb –, mint ahogy meg volt írva felőlük. Még várni kellett volna.

Most egyszerre a férfi is ilyenformát érzett vagy gondolt. Behunyta a szemét. Igen, még várni, tovább álmodni – tán küzdeni –, messze, magasra értékelné az elérhető; beleélné a lelke darabját, mint ott a fejetlen kis szüzi kőszobor nézésébe. A feltétlen bírás terhére érezte. Mostanig ő volt az, aki hősibb jószántsággal tudta rejteni, tagadni ezeket; ám e percben fáradt volt. – Milyen gonoszul csodálatos az ember! – tépelődött szomorúan.

Riadtan, ideges, görcsös szorítással fogta meg a karját az asszony. Fölérzett.

– Nézd – súgta rémülten –, merre megyünk? És milyen messze van a város.

A fiúra néztek, aki veritékes erővel, szakadatlanul dolgozott. Lendülve suhant velük előre a csónak – eltökélten, kitartóan –, egyre tovább. „Vissza már!” – kiáltott, az úr, de a fiú nem felelt mindjárt.

– Majd fordulunk – de itt most kerülni kell! – mondta később foghegyről, és nem nézett rájuk.

Az asszony hátrafordult. Mögöttük mozgó lombú fák sötét tömege, már egészen közel. A sziget! – A part egy kicsiny, tisztás foltján ebben a percben valami tűzpontot látott hirtelen kihunyni. Mintha alakok sötét foltja is rémlenék – mindössze kettő vagy három – a fák előtt, a meszes kőparton; talán csak fatörzsek vagy azok árnyéka. De nem – mozdulni látta.

– Segítség! – sikoltott hirtelen.

– Vissza! – parancsolta még egyszer a férfi.

A legény egyik lábával a csónak peremére hágott.

– Ne mozduljanak! – kiáltott rájuk élesen – mert a csónakot menten felborítom. Én ki tudok úszni a partra – az urakat beléveszejtem! Üljenek békében!

Diadalmas vigyorgás torzult a különös, vad és ördögi gyermekképen. Sziszegő, hosszú és éles füttyöt hallatott a szorosan egymásba szívott két ajka között; rögtön felelt rá ugyanaz a hang a sziget felől. Már nem lehetett kétség.

Ebben a percben dördült el egy lövés. A víz színe fölött visszhangos, mély robajjal zúgott végig a hang; a csónakban ülő ember maga elé szegezve tartotta a revolvert, és eltakarta testével az asszonyt. Akkor néhány fojtott, zavaros emberi szó foszlánya csapott feléjük a szélben a sziget felől, majd tisztán lehetett hallani a riadt szétrebbenés zörejét a sűrűből. A férfi egy pillanat alatt megértette, hogy mentve van. A csavargóknak odaát nyilván nincs lőfegyverük.

A csónak állt – az evezős mozdulatlan karral, mereven nézett farkasszemet velük. A teste lihegő meggörbülésében, a szeme fehéres villanásában vad és veszedelmes beidegzés látszott, mint az ugrásra készülő ragadozóké. A férfi észrevette.

– Ha felém mozdulsz, lelőlek! Vedd a lapátot, és indíts teljes erődből a város felé!

Még egy szempillantás, amíg átmérte a távolságot közöttük. A ladik hossza. – Talán ha az asszonyt! – Nem, hisz a lövés gyorsabb! Az ügye veszve volt!

Szó nélkül hajolt le az evezőkért, és kicsit fáradt, de ütemes tempóban távolodtak a folyó árjával a veszedelmes tájékról.

Már látszott a vámház sárgavörös lámpája, a kis trafikusbódé kivilágított ablaka szemben; valami külvárosi kioszkban zagyva, rikoltó zene szólt. A ladik a három néma emberrel halkan locsogva közeledett a parthoz. A legény szemben ült utasaival, és a víz, mint a híg olaj, nehézkesen csillant meg a lámpafényben a fáradt karok ütései alatt.

Kissé leszegett fővel egy darabig merően szembenézett velük, aztán kiemelte a lapátot, és keresztbe fektette maga előtt.

– Mi lesz! – szólt rá nyersen a férfi, és ösztönszerűen fogta erősebbre ölében a fegyver agyát. Az asszony erősen rettent föl, és kiáltani akart a part felé.

– Ne, ne tessék! – mondta gyorsan a ladikos; valami szinte csúfondárosan nyugodt éllel a durva hangban. – Csak valamit akarnék mondani az uraságoknak, mielőtt kiszállnak.

Meglepetten csendben meredtek rá.

– Kérem – folytatta lassan, érthetően a legény –, ennek a csónaknak a száma hamis; – amint gondolni is tetszik, a halászatbérletéhez semmi közöm sincsen. A szegénynek is élni kell, uram! De – sohasem szoktam embereket... szállítani; holmi apró portékával volt egy kis bajom, hát felcsaptam egy darab időre ladikosnak. Tudom, kérem, hogy most könnyen elcsípnének, ha valaki figyelmeztetné a rendőrséget. De – még valamit, könyörgöm!

– Pimasz! Alávaló!

– Mindjárt, uram! – folytatta felháborítóan nyugodt ál-alázattal a legény. – Csak még ezt. – A nagyságos asszonyt itten én jól ismerem! – Mikor, kérem, tavaly a nagy robbanás volt az olajfinomítóban; – még akkor munkás voltam bizony, vízhordó-kölyök – én is rosszul jártam a karommal. Összeégett. A mentők akkor az új egyleti doktorhoz vittek minkre seregestül: Kelemen doktor úr volt a neve. Kelemen István, ugye, kérem? A kedves felesége is segített kötözni akkor, meg később is. – Isten jutalmazza – mert vagy három hétig jártam oda.

– Nyomorult! – sziszegett a férfi a fojtott dühtől magánkívül. Tompa, szégyenletes fájdalommal ütődött a lelkéhez a gondolat, hogy az asszony itt mindezt hallani kénytelen; tudta, hogy összecuklik, hogy megsemmisül a perc iszonyatos durvasága alatt. Nem mert felé fordulni, a kezéért nyúlni.

A fiú bámulatos hidegvérrel még mindig szembenézett vele. Az arcán megint valami mosoly torza vibrált keresztül, a szeme villant, mint a tűzkő.

– Egész tisztelettel kérem az uraságokat – mondta végre sokkal halkabb hangon, amelyből érezhető nyíltsággal pajkoskodott ki a vakmerő gúny –, hogy ne erősködjének feljelenteni ezt a kis esetet. Mert aztán, ha az embert vallatják-faggatják, el kell mondani töviről-hegyire mindent.

– Indulj! – lihegte a férfi fojtottan, és fejével intett a part felé. A legény némán engedelmeskedett; egy perccel később megkapcsolta a ladikot a kikötő oszlopláncához...

Itt már zörögve élte gázvilágos életét a városi este, csilingelt, robogott, csábított és kufárkodott. Az utcán felsütött hajú gyári lányok hancúroztak a bolti legényekkel, a trafikos bolt előtt, a parton sűrű tolongás, a villamosra nagy csapat ember várt. Egyszerre ültek be mind helyért tülekedve, munkások, cukorka-árusok, kofák, gyárhivatalnokok. Az asszony egy sarokba szorult, reszketve és félig lázasan; homályos félrészletben látta csak az idegen arcokat, a kocsiablak mellett elfutó házak, lámpák, utak sorát. A férfi kinn cigarettázott a peronon. Messze bent, a körút sarkánál kellett csak leszállniok.

Egy percre megálltak együtt az utcán, a tolongásban. A férfi lelke megsajgott valamitől – beszélni akart, de érezte, hogy fáradt és zavarodott. – „Most – gondolta féltudatosan – el kellene őt vinni valahová, megnyugtatni, vigyázni rá, szembeszállani mindennel!” Meghatott részvétellel nyúlt a keze után.

– Mikor jöhet megint – Marietta?

– Nem tudom!

– Hát ne így! – Mondja meg, kérem, hogy mikor?

– Majd írok!

– Biztosan?

– Igen!

Érzett a hangján – tudták mind a ketten, hogy nem lesz igaz. Egy pillanatig otthagyták még a kezét – aztán gyorsan megfordult; besurrant a sötét mellékutcába. A másik utána nézett egy darabig, az arcán lehangolás volt, majdnem bánat. Megfordult lassan, gondolkozva; – új cigarettát sodort, és megvárta a következő villamost.

1909

Felszabadultan

A szomszéd ebédlő ajtaja nyitva volt, és a langyosra fűtött gyermekszobában egyre mélyülő lassú, téli szürkület. A két kisleány némán moszatolt egy bababölcső meg egy dominós doboz mellett; a nagy ingaóra keményen és szomorúan tiktakolt odaát, és a cserépkályha ajtócifráin rózsaszínű, formátlan fényábrák hulltak ki a szőnyegre meg a homályos falakra... A mama valahol a villaház túlsó szárnyában üldögélt ilyenkor, a nevelőnő boltba ment, és Zsofka, a szobalány végül is ürügyet talált, hogy visszaosonjon a cselédszobába, és magára hagyja a két gyereket. Csendesen voltak. Egyszerre a nagyobbik, alig tízesztendős – halkan, valami szívtepően oktalan bánattal, monoton – szinte dallamosan sírni kezdett.

– Lenke? Mi az? – Drágám!...

– Nem tudom! Olyan rossz nekem most – olyan nagyon rossz...

– Méla, bűgő zengéssel, hosszan nyújtotta el a szókat. A másik átölelte a nyakát, csókolta, magával húzta a kicsi díványhoz, úgy simogatta végig, amíg a vállára hajoltan pihegett, és puha, édes arcbőre, illatos szőkesége, szinte testies szeretettel tapadt hozzá... Pedig lassanként valahogy őt is elfogta a zokogás vágya. Milyen jó lenne – gondolta –, de nem szabad. Valakinek csak lenni kell, aki nem sír – és őhöz nem is illenék... A másik halkán, szepegeve csitult el mellette.

– Olga – súgta egyszerre még jobban megbújva, és valami kedvesen színészkedő keresettség is volt a hangjában –, Olga, nézd, mi az? Az a fényes a sötétben!

– Az ezüstállvány sarka a kredencen. Jöjj, nézd meg. Ha az ember fél valamitől, rögtön oda kell menni és megnézni.

Most már nyugodt volt megint – fölényes, kisanyás –, arra gondolt, amit a nevelőnő mondott az ilyenekről; – és tudta, hogy Lenke csacsi gyerek. Hisz az a virágállvány sarka, amelyre az utcalámpás rásüt az ablakon át.

– Nem, nem megyek! – zümmögte a szőke. – Mert az nem a kredencen van, hanem az egy szem, amely egyenesen ide néz – és a másik be van hunyva. Csak a fél szemével néz minket az a valaki, az a rabló, aki az erdő közepén lakott, és a feleségének – tudod – tudod, mit adott első nap, hogy főzze meg ebédre?

– Egy levágott orrot, két fület, két szemet, ajkat. Jaj, ne beszéljünk ilyeneket!

– De, de! Az a szem, amit odaadott, meg volt halva, ugye, és ki volt nyílván, és nézett...

– Lenke – édes Lenkice! Most hallgass! Most odamegyünk és megnézzük – hogy csak a kredenc – a tál –, hát látod, te csacsi – csacsi, látod...

És egymást átölelve, sírva és kacagva reszkettek mind a ketten az ebédlő közepén az utcai ívlámpa függőnycsipkéken átszűrte, réveteg fényében.

Olga, a kemény arcú, mély hangú, különös szemű gyerek, alig egy évvel volt fiatalabb a nénijénél – de mindenki úgy bánt vele, mintha tízzel volna öregebb. A ház kis okosa, mondták neki sokszor méltányosan és engesztelően; és ő elfogadta és komolyan vette ezt, tudatosan, szinte fanatikusán, mint valami hivatást. Ha sétálni mentek, mindig őrá volt bízva a másik – nehogy kigombolja magán a kiskabátot, amilyen szeles csacsi egy gyerek, ugye – és mindjárt meghűl és mindjárt köhög. Olga – csak Olga tud bánni vele –, mondta a kisasszonyuk, és négyszemközt bizalmasan megbeszélték, amit nem volt tanácsos elárulni Lenkének karácsony előtt. Olga szinte szertartásos fensőbbiséggel és büszkén díszítette a nagyokkal a fát – hogy

Lenkice nagyon örüljön, hogy előre meg ne tudja, hogy sejtelve se legyen... Mennyit kíváncsiskodott, könyörgött, kacagott, repesett a másik. Milyen szép volt...

És egyre szépült – átlátszó, finom és üde lett, mint egy lazán csüngő, rózsaszín-barkás tavaszi gally; – az anyjuk pedig derűsen nézett a nagylányos-esztendők elé. Jó, hogy ez az idősebb – előbb sorra kerülő... Amíg tanultak, csupa gyakorlatiatlan, lélekvirágoztató finomkodás – muzsika, nyelvek, literatúrák –, mindig otthon, sok pénzért, nagyon hozzáértő emberektől; egészen könnyedén és egészen jól. A Lenke halovány kis virágujjai, puha és álmatag Chopin-melódiákon lebbentek végig a billentyűk fölött, és leheletszerű, halványpiros álomrózsák hevítették át különös arcbőrét a babaragyogású, fekete szemek alatt.

– Te, ugye, nem szereted nagyon a zongorát, Olgus – mosolygott vissza, ha elfáradtan hátradült. – Miért tanulod? Ne kínlódj!

– Tudod, szegény miss úgy örül, ha velem is halad egy cseppet. Nem nagyon jó lehet missnek lenni, ugye?...

Néha már a tükörbe néztek. Az egyik mosolygott, megnyalta és beharapta az ajka elevenpiros szélét, fehér homlokába húzott egy csillogó hajhullámot, és előbbre hajolt képmása fölé. A másik hátravetette a fejét, megnézte jól széles tövű orrát, nagy homlokát, erős száját és arcélét... és valami konok, fellobbanó keserűség tán először tette e percben egészen rúttá. Most eszmélt rá – egyszerre, egy reggelen; és az különös volt. De nemsokára beleszokott. Mit árt az? Azért mindenki jó és kedves volt hozzá, és a kis nénje átölelte forrón, édes, rajongó ragaszkodással. – Úgy szeretlek!

Ezen a nyáron történt, hogy először kellett elválniok egy időre. Lenke fürdőre ment. Nem volt semmi baj – nem, Isten mentsen –, csak nem árt, e kritikus életévben, és mert nagymama úgyis délre megy – mondta az öreg háziorvos. – A kisasszonyt is egészen szabadságolták e hónapokra, és Olga most először járt-kelt őrizetlenül és szabadon a pusztán, ahol a nyarakat töltötték. Akkor lett tizennégy esztendő.

Első napokban üresen és magavesztetten lézengett a házban, a messze nagy kertben és a cselédudvarok körül; – aztán lassan észrevette, hogy ő most azt tehet, amit akar. Idáig sohasem ismerte a szabadságot – olyan új volt ez –, hogy most senkinek sem kell jó példát adni, vagy örömet szerezni a viseletével; – és agyonfegyelmezett gyereklelkében egyszerre különös, kamaszlányos csikóösztönök támadtak fel – egészen átmenet nélkül. Egyszer csak a nagy, nagy mező közepén elkezdett szaladni – eszeveszetten, lelkendezve és lihegve – és a merev szálú, dús, erős haja pásztásan zilálta be a nekipirult arcát. Igen – minden szabad volt. Felkapaszkodott a vén igáskocsis mellé, és megtanult tőle hajtani, beszédbe eredt a hátulsó udvarbeli asszonyokkal, és megkóstolta a málékenyerüket; magához szoktatta a szép, nagy kutyákat, és addig és olyan ambícióval próbálgatta a fütttyentést, amíg végre egészen jól sikerült... Ha beleunt, elhozott az apja könyvtárából valami könyvet – mindent nyitva talált, semmit sem kérdezett –, és milyen érdekes, komoly, furcsa nagy könyvek voltak ott... Szép, ragyogó reggeleken, kávé után levitte a szilvásba, és egy-egy régi fa terebélyes ágai közt csinált magának szellős, árnyas, kényelmes fészket.

Egyszer felpillantott a könyvből, és onnan át az ispánkertből egy szalmakalapos, nagyobb diákfiú nézett vissza rá nyugodt kíváncsisággal. Megemelte a kalapját, és a leány jó reggelt mondott; aztán tovább akart olvasni.

– Az nem jó fa ülésre – szólt át egy idő múlva a fiú. – Nincs támaszték. Én ide padot is csináltam, és a palánkhoz lehet dűlni – nem jön ide?

– Köszönöm, de itt is jó.

– Igen – mert nem tudna átlépni a kerítésen addig a gallyig. Nagy dolog is lyánynak!

– Na! – mondta a másik és felegyenesedett – belefogódzva az ágba, merészen lépett kettőt a palánk eresznél, aztán baj nélkül átszökött a szomszéd körtefára. A fiú nem segített neki, hanem odábbhúzódott, hogy helyet csináljon a furcsán eszkábált kis ülőkén.

– Neve Balogh István. – Ez jó volt – maga tanult tornászni? – Mit olvas, mutassa! Ugyan – nézze meg az ember! Hát mire kell ez egy lánynak? Megérti ezt maga? – Hamarosan meggyőződött róla, hogy igen, és ez zavarba hozta eleintén. Lány is meg fiatalabb is ő már a hetediket végezte akkor.

Na lám – ezzel legalább lehet beszélni, nem irul-pirul mindjárt, meg nem bambáskodik az ember szemébe; ez derék egy lány.

– Máskor is átjöhetne egy kicsit diskurálni – vagy együtt kószálhatnánk valamerre.

– Jó.

– Tudja, itt nincs fiúbarátom – tette hozzá mentegetőzve –, olyan unalmas – itt nincs egy intelligens ember se.

A lombok közt el lehetett látni a napos, széles útra, ami a kertek végén húzódott fel a szőlőgarád megett. Két halványkék kartonruhás, búzavirág-kalapos felnőtt leány jött a mezsgyén a falu felől.

– Tudja, kik ezek? – intett Olgának a fiú. – A jegyzőké – a kisebbik jóképű –, de olyan ludak! Jaj!

Nevettek. Már értették egymást, és azután egyre jobban, szinte elválhatatlanul összeszoktak ezen a nyáron. Elmentek néha le, messze a Homoród patakig, ahol csikót lehetett fogni, a fiú begázolt, és a lány könyékig vájkált a sáros iszapban, megtámaszkodva félfekvőn a parti fűzek törzsén. Mindent mert, amit a pajtása mert, soha nem lett előbb fáradt; és hallgatag büszkeséget érzett, hogy a másik ezt természetesnek találja, szóvá sem teszi. Alapjában komoly gyerek volt mindegyik és magára hagyott; barátkoztak és megbecsülték egymást emberségesen, egyszerűen, minden kihívó versenykedés és feszélyezettség nélkül. A „kastély”-ban meg az ispánéknál alig figyelt rájuk valaki. A lány sokat mesélt Svájcra, ahol tavaly voltak, és filozófiai könyveket hozott ki; a diák pedig vezércikkeket olvasott fel néha az apja újságjából, és megmagyarázta barátnőjének a közgazdaságot meg a politikát. Nem is vették észre, hogy mikor – csak egy időtől kezdve már tegezték is egymást.

– Látod – mondta augusztus végén szomorúan a fiú –, látod, kutyát se ér az egész élet! Most megint bemenni a városba, járomba – küszködni; ostoba tanárok előtt reszketni, jön az érettségi.

– Hisz tehetséges vagy. Nem érdekel az, amit tanulsz? – Akkor derült fel a lány –, akkor majd itt lesz a másik nővérem is – Lenkice – hárman leszünk. Az egy aranyos...

– Nem nagyon szeretem az aranyos kisleányokat – mondta a fiú, aki a tizenhét esztendejéhez valóban gyerekes volt még némely dologban.

Elmosolyodott és hozzátette:

– Tudod, a lányok nem valók barátkozásra – csak úgy, ostobáskodni a táncórán. Te – persze hogy te más vagy; – fiú vagy.

Olga elpirult az örömtől, a büszkeségtől; jó ideje már érzett olyanformát, mintha szégyenleten és terhes volna neki a lányvolta. A fiú észrevette, elgondolkozott – úgy érezte, valamire nagyot és bensőségeset kell mondania most, a búcsúzáshoz oly közel, és azt mondta:

– Te olyan vagy... mint egy dzsentlmén!...

Hazajöttek. Budapesten már várta őket Lenke a kisasszonnyal; új volt, friss, csattogó, édes – és gyönyörűbb, mint valaha.

– Tudod, a fürdőn – mesélte –, ott az egészen más. Nincs az a csacsiság, hogy „kisleány” meg „bemutatott leány”. Egy tizenöt évessel éppen úgy beszélnek, mint egy húszévessel. Jaj, annyi érdekes dolog volt – és nagymamucival úgy lehet bánni...

Pár hétig csakugyan valami alig észrevehető idegenség volt köztük, de hamar visszatért minden a régi mederbe. Ezen az éven még tanultak; ám csak úgy – dallozva, olvasgatva, sohase kényszerítve, inkább szelíden élesztett ambícióval. Kivált Lenkére vigyáztak – erőltették evésre, soká aluvásra, és elszólították a zongorától, ha áthevülten, ideges gyönyörűséggel játszotta bele magát valami lihegően végtelen dallamvariációba. Ilyenkor álmatagon suhant át az alkonyatba burkolt szobákon, és ha egy ablak mellett meglelte a hűgát, amint könyvre hajoltan erőltette még a szemét; némán kivette a kezéből, mellésimult, hozzábújt, mint azelőtt egészen kicsiny korukban, és furcsa dolgokról suttogott.

– Tudod – ha engem egyszer valaki nagyon fog szeretni, de nagyon – imádni, mint valami szentet, és mindenre, mindenre képes lesz értem; és ha én is nagyon fogom szeretni... és nem nézem, majd, hogy ki lesz, ha paraszt vagy valami börtönviselt, vagy egy néger is – csak én szeressem; vele megyek, és nem nézek senkire, és elhagyok mindent...

Olga megrettent és elbámult. Az „elhagyás”, a válásuk gondolata a szívéig ütött; – de másképp egy kicsit olyan... ízetlennek, röstellni valón regényesnek érezte ezt a hangot. „Gyerel!” – mondta és egyébről beszélt... Úgy tervezték, hogy Lenke a jövő tél elején kapjon először bokán alul érő szoknyát, és akkor már elviszik egy-két zsúrra, házibálra. De valami különös fondorlattal azt is keresztül tudta vinni, hogy a tavalyi, nyári vászonruhácskákat és tenisz-szoknyákat is már meghosszabbítsák egy arasszal a szünidő előtt: – „A tanyai kutyák kedvéért!” – zörgött félbosszúsan az öreg házvezetőné a varrógépén kattogva.

Egy hétig voltak már odakinn, és a lassan társalkodónővé igazodó miss miatt nagyon kevészer volt zavartalanul együtt a két leány.

– Olga, jer csak ide! – hívta egy délelőtt az ablakhoz Lenke a hűgát – nézd, az a Balogh fiú, akit emlegettél? Ott megy – most befordul a malomközbe!

– Az! Persze hogy Pista – kiáltott örvendezve a másik. – Úgy látszik, csak most jött meg érettségi után. Ejnye, hogy nem nézett erre!

– Nézett – mosolygott a szóke... – Én már tegnapelőtt is láttam – és az este – már sötétedett – éppen nyolcszor ment itt el meg vissza a ház előtt. Én zongoráztam – tudod –, és az ablak nyitva volt... Elég érdekes arcú fiú – szép a szeme; – csak persze nem visel valami jó cipőket...

Aznap alkonyattájt kiügyeskedte, hogy a miss nélkül menjenek el a postáig újságért, levelekért. A malomkőnél egyszerűen bevárta őket, és odacsatlakozott a fiú. Melegen szorított kezét Olgával, és a másiknak bemutatkozott.

– Balogh István, jogász... Már napok óta lesem, hol láthassam meg magukat; és megismerjem Lenke nagysámot, akiről Olgácska tavaly annyit beszélt. Nem haragszik, ugye – szólt át Olgához –, hogy csak így mondom a keresztnevén; hisz mi roppant jó barátok voltunk tavaly, ugye?... Szabad?

Cigarettatárcát vett elő, és szakértelemmel sodort ki egyet, aztán rágyújtott. Beszélgetve haladt tovább a Lenke oldalán, és Olga tűnődve, zavarodottan figyelte meg egy-egy oldalpillantással az út túlsó feléről. Most vette csak észre, milyen más lett, amióta nem látták egymást. Nagyobb, erősebb – a beszédhangja is változott –, az ajka fölött leendő bajuszka

rajzos árnyalata; kezében sétapálcát tartott, flannelnadrágján friss vasalás, a fején egészen csinos, gavalléros puhakalap.

Aznap este megint sokáig zongorázott a szőke leány, és az ablak nyitva volt. – Hűvös lesz! – szerette volna Olga mondani, de valami visszatartotta – elfordult – bement a szobájukba, és vetkőzni kezdett. – Igen – bólintott egy kicsit sápadtan a tükör előtt, és valami szorította a torkát – igen, csak hadd legyek csúnya! – Bár még csúnyább lennék, az volna jó. – Legalább, aki egyszer szeretne, biztos, hogy nem az arcomért – azért kell engem megszeretni, amilyen belül vagyok. Vagy inkább ne szeressen senki!...

Leült az ágy szélére, és azt hitte, mindjárt sírnia kell, de egyszerre nagyon megszégyellte magát. Sietve igyekezett Lenkére gondolni – igen, mégis –, az ablak nyitva van. Az a csacsi gyerek!

– Lenkice – szólt át egy kicsit reszketve a félig nyitott ajtó résén –, meghúlsz, Lenkus!

– Megyek – már megyek.

Becsapta az ablakot – jött, összeölelte, ölébe simult – bolond dolgokat duruzsolt –, de a másíknak most több gondja volt arra, hogy szokatlanul forrónak és nedvesnek érezte a nője kezét...

– Úgy szeretlek – kezdte rendesen egy forró öleléssel egy hét múlva, és azontúl majdnem minden második nap. – Édes, drága kis Olgám – ugye, kijössz ma is velem? Tudod, egyedül nem szabad... Nem egész a kertig – csak ide a park szélére, ahol a hinta van... Az a szegény – valami bolondot csinál, ha nem láthat. Ugye, Olgus.

A park vaslécei közt szorongatták egymás kezét, egymás szemébe merültek, és a suttogásuk halkabb volt, mint az alkonyati szellőcske zaja a nyesett bokrok levelein átsurránva. Néha az ajkuk mozgása sem látszott – hosszan, sokáig csak hallgattak és néztek... Olga a hintán ült, nem messze tőlük – a maga sálját is a Lenke vállára dobta volt –, és fehér ruhácskáját halkan, hízegően libegtette a jó illatú, szénás mezőkről szálló nyári fuvalom. Csendesen ingott a hinta – a gyerekleány mint lelkiismeretes őrszem tartotta szemmel azokat – de néha, egy-egy percre hátrahajtotta a fejét, és lehunyta a szemét. Elpirult – úgy érezte, mintha egy kicsit erősen lüktetne a szívverése – milyen különös!

– Hiába – mondogatta magának csaknem félhangosan – hiába –, ez már így van. Ezt a szépségért adják. Hát ezt adják a szépségért... Semmi!...

Egy ilyen estén történt – de jó későn – nyár vége felé – valaki tán észrevette a cselédségből, elárulta – az anyjuk értük jött a misszel, az édesapjuk patáliát csapott, az ispánt áthívták – ezért történt, hogy valamivel hamarabb csomagoltak, és felzavart családi hangulatban dült arcokkal és kisírt szemekkel jártak-keltek a málhák és ládák körül. – Csak fel, haza, Pestre hamar!... – De milyen komédia! – ingatta a fejét ijedten és botránkozón a szegény miss.

És a csodálatos – átizzott idegű, korán érett, színes és forró álmoktól megzavart – szegény, szegény szép kis komédiásnő még csak most kezdte igazán beleélni magát egy veszedelmes, izgalmas és bolond színjáték szerepébe... Nem evett. Nem evett és nem aludt, hallani sem akart szórakozásról – hullott, virágfinom kis alakjával mozdulatlanul süppedve, némán, halványan, csukott szemmel és ajakkal feküdt egy-egy mély karosszékekben – és titokban, belül élvezte tán e szívettépőn szomorú pózok együgyű szépségeit – és hogy járnak körülte mind – becézik, engesztelik, remegnek érte... Igen, mindez gyerekes oktalanság volt – másvalakinél elmúlik, önmagába fullad egy-kettőre –, de itt – tán kórjel volt már öntudatlanul – tünet, ami nélkül is elkövetkezett volna a legrettenetesebb – néhány gyöngy, tompa kis köhintés – az első vérfolt... Azután minden gyorsan ment – a nagy szerencsétlenségek iszonyatos, kétségbeesett sietésű tempójában jött feléjük, és robbant be mégis váratlanul és szívet fagyasztóan a vég,

Olga, a kisebbik leány alig pár nappal töltötte be a tizenhatodik évét, amikor Lenke hófehéren, szőkén, édes, halovány, néma szájával árnyékba esett, hunyt szemekkel feküdt a terítőn, és törékeny, finom kis leánytestével a szörnyű, idegen, koporsópárnákra simult.

Egy év – a gyászydő – úgy telt el, mint valami nehéz, végtelenül fullasztó börtönéjszaka. Mintha mindegyikükben abbamaradt, bennfagyott, megszakadt volna a legelevenebb élethajtás – az érzés legmelege, amit nem tudtak többé hova tenni, kire halmozni. A szegény elszállt kis tünemény volt az egész családban az, aki igazán elfogadásra és nem adásra volt teremtvé, rá annyi fért az önfeláldozó szeretetből, olyan kecsesen és természetesen fogadta – és most nincs –, és akik itt maradtak, jó ideig idegenül érezték üres helyét, és nem tudták, mihez fogjanak egymásra utaltan, szenvedve – örökre vesztesen... Olga volt mégis az első, aki megérezhette az első vigasztalást, hogy valakinek szüksége van rá – mert az édesanyját betegeskedővé tette e télen a lelki szenvedés.

Megint tavasz volt – a szomorúság évfordulója –, mikor az első félgyászos ruhát hazahozták neki, és az édesanyja gyöngye mosollyal – szomorúan és szerető bensőséggel magához emelte:

– Milyen jól áll ez neked, fiacskám! Bizony no – nagyon jól áll!

A csíkos szövet valóban karcsúbbá tette amúgy is megnyúlt, izmos alakját. Az arcára halványabb lett az utolsó évek alatt, és eltűntek a fejlődés korának piros pörsekenyei; erős, nagy haját fodrásznő tartotta rendben mostanában, a fogai nagyok, de egyenlők voltak és ragyogó fehérek – szeme pedig melegen, barnán, kifejezően csillogott elő a sötét árnyékú pillák alól.

– Hogy csinosodik ez a gyerek! – mondta az apja ebédnél, csaknem jókedvűen, mikor a leány fölkelte egy percre, hogy valami kis zavart eligazítson a szobalánnyal.

– Egyetlenünk! – felelte az asszony tompán, és könnyű futotta el a szemét.

– Kiformásodott. Most nézem, milyen szép, sugár növése lett. Most már nagy leány...

Sóhajtottak – nem néztek egymásra.

– Azt hiszem – mondta aztán meggyőződéssel az asszony –, hogy kevés ilyen értékes leány van a mostaniak közt. Mennyit tud ez – mennyit össze nem olvas –, amelletted kedves, szerény, jó. Egy kincs.

– Csak legyen, aki megérdemelje! – bólintott az apja.

Nyáron elvitte magával, hogy utaztassa, szórakoztassa egy kicsit, míg az anyjának valami csendes kis üdülőhelyre volt inkább szüksége. Ők ketten aztán hihetetlenül összehozták az úton. Egymásra leltek. A fiatal leány büszke ragaszkodással simult az ő gavalléros, világlátott, idegen népekkel bánni tudó apjához; az meg csodálkozva élvezte a gyermeke nagy tájékozottságát múzeumok és könyvtárak labirintusában, elmúlt korszakokban és jelen kultúrában. Olga a lelkes, visszaható természetek közül való volt, akinek nagyon sokat tudnak adni a dolgok, látások, tájak, emberek és a művészet; és az élvezőképességét bámulatosan tudta megosztani, átszarmaztatni arra is, akivel együtt volt. Az apja egészen beleszeretett.

– Ez a csitri – ez csakugyan arra született, hogy valami svihákot boldoggá tegyen.

A télen – bár nem nagy kedvvel – mégis el kellett mennie egy-két mulatságra. A kedvetlensége onnét volt, mert nem szeretett táncolni, és érezte, hogy nem is tud jól.

– Tudják, mit – mondta mosolyogva, kedvesen egynehány fiatalúrnak –, én nem táncolok szívesen, de maguk úgyis fáradtak – nem ülnék le itt mellettem azt a tíz percet, amit nekem szántak?...

Vállalták – sőt divatba jött ez a módszer, és a leány rendesen négy-öt mulattató közt ült mindig kicsit komoly, magas nyakú ruháiban, kedves mosolyával, nyugodt, rokonszenves fesztelenségével.

– Olyan szeretni való, helyes leány ez! – mondogatták őszintén a gavallérjai, és vele szemben a saját emberséges jószántáguknak hízelegtek, hogy lám, nem is kell ahhoz valami nagy szépség, hogy ünnepeltté legyen egy kedves, okos, jó modorú teremtés... – Ám része van egyébként is benne! – súgta egy-két mindenttudó gardedám. – Hja – százhatvanezer korona hozomány, készpénz, nagy szó az! Igazában a fele volt egy-egy leány számára letéve, de most a testvére halálával annak a része is ezé...

– Ahhoz fog menni, akit megszeret – mondta otthon határozottan az édesanyja, és elfacsarodott szívvel gondolt a másiknak a furcsa kis szerelmi epizódjára a halála előtt. – Ezt igazán odaadom; nem nézem, akárki lesz is, csak szeresse... – És elérzékenyülten csókolta meg egyetlenét.

Így minden szépen, természetszerűen elő volt készítve arra, ami egyszer minden baj nélkül magától és logikus rendben következett. – Nem mindjárt. – Az érett gondolkodású, öntudatos, gazdag és kedvelt leány kiélvezte előbb a lánysága szabadságát – sokszor utazott, értékes ismeretségei és hírneves barátai akadtak külföldön és itthon; utóbb már az egyre fejlődöttebb és egyénibb ízlése szerint válogatta meg a társaságát, és a zsúrjain hírneves emberek, írók, művészek, zenei kitűnőségek kerültek össze. Bálint, a fiatal színműíró is így lett bejáratos hozzájuk, – tehetséges, élni – okos és a jobbfajtájúakhoz tartozó ember volt ez – a dolgokat még mindig eléggé komolyba vevő és emberséges; és egész lelkével és okosságával érezte, milyen nagy szüksége van egy jó, kedves asszonyra és az élet biztos, felvértező anyagi támasztékaira. A két szülő már akkor régen és egészen az Olga gyámsága alatt állt, minden úgy volt jó, ahogy ő intézte, és az életük az ő ízlése után igazodott... Egy szép, színházas tél, diadalmas premier, aztán a tavasz hosszú, hosszú meghitt sétákkal a szigeten és a bástyákon – és az idő meghozta szépen, apró, jelentős, kedves eseményeit.

– Nekem szép vagy – mondta az író eltűnődve, de őszintén. – Csak téged nem kell épp közép-európai szemmel nézni. Olyan vagy, mint valami nagyon idegen race-nak a legfejlettebb és legfinomabb példánya.

Olga hálás örömmel pirult bele a vőlegénye felfedezésébe – aztán egy pillanatra valami nagyon régi és fájó emlékezés döbrentette össze; de mindjárt utána érthetetlenül könnyebbült, kibékülő sóhajtás szállt fel a lelkéből. Szépség!... A szegény, gyönyörű kis néniére gondolt, és a szalmapárnás, rettenetes koporsóra, ahol ragyogó szőkén, habfehéren – és lengén, édesen, mint egy virág, kiterítve feküdt. Milyen sok éve már... E percben tiszta szemmel látta, hogy azon a szörnyű koporsón keresztül jutott önmagához, az élethez, a boldogsághoz. Minden napfényhez.

1909

A nem mindennapi ember

Virágát hullatta az akácos a kert alatt, és messze, ki a határba érezni lehetett a fiatal nyár havának ez érett és csábító illatát. Halvány sárgászöld búzatáblák szellő ingatta hullámai, friss hangú, reggeli harangszó zengése, lobogós, pántlikás ünnepi gúnyában a parasztság; így fogadta az ifjú uraságot szülőfaluja, az elhagyott ősi fészek, amikor jobbján a formás, csillogó szemű, nevető szájú asszonyával berobogott a kékre-zöldre meszelt falusi házak közt a rég látott kúria elé.

Bizony, egészen kisdiák korában látták őt itt utoljára, és a fiatalságból kevesen emlékeztek a tizenöt éves, komoly és halovány arcú fiúra, aki összeszorított szájjal, sötéten meredt a fiatal édesanya virágos ravatalára. Tíz-tizenkét éve is van már annak; – hogy szalad az idő! Hej, de nem is jó fába ringatták az öreg, megboldogult János urat, Isten nyugosztalja – hogy nem volt szíve a tulajdon édes véréhez, neve egyetlen örököséhez sem. Sok mindent tudtak a viselt dolgairól már abból az időből is, mikor szegény, fiatal úrasszony járt-kelt még az oszlopos ambituson, kisírt szemével, lenge törékeny nádszáltermetével, mint egy szomorú tündér. Talán a serdülő fiúgyerek is látott-hallott akkor egyet-mást. Hogy aztán a fiatal, fáradt asszony hulló virágteste fölé a temető füves hantja borult: csakhamar elvitték az ifjú Pál urat messze, külföldi iskolákba, minél messzebb. „Hisz úgyis mindig a könyvet bújja!” dobta oda nyersen és kurtán János úr a fejét csóváló tiszteletesnek, akit vele küldött, hogy kísérné ki a fiút, aztán hagyja magára az idegenben. „Hadd tanuljon emberséget, maga lábán járást, idegen beszédet, idegen tudományt – lássuk, különb ember lesz-e az apjánál?” Aztán elkezdődött itt a dárídó – boros vendégségek, kártya hajnalig, még annál is rosszabb; sok derék falusi legény szeme vérbe fordul, képe szégyenpirosra válik, ha eszébe jutnak egynémely mendemondák az úri lakomára felszolgálólul berendelt szép béreslányokról, fiatal cselédekről; annyi igaz, hogy színes selyemkeszkenő készült akkor gömbölyű leányvállakra, amelyek eredetéről gonosz mesék keringtek a faluban. Az ősi birtok pedig lassan, holdanként mállott, húzódott ki az ősi név viselőjének ingatag lába alól; egy darabban volt még, látszatra – de csak az Isten tudja, meg a telekkönyv teherlapja, mennyire csal néha a látszat.

Pál úr, igaz, rendesen megkapta minden hó elsején az ispán kezétől azt a pénzösszeget, amiből elég urasan élhetett, tanulhatott odakinn. Hanem azután ez volt minden hazulról – egyebet ő se várt, nem is kért. Korán-érzékenységehez apja csökönyösségét kapta természetül. Tanult, álmodozott – sokszor kószált el egyedül a Majna-parti német egyetemi város sétányán, vagy maga köré szedte a pajtásai legfurcsábbjait, hosszú hajú poétákat; pápaszemes, egyre Kantot bújó fiatal professzorjelölteket; nagyhangú, álmodozó forradalmárokat; ez volt a rendes környezete. Az ügyvédi vizsgára aztán mégis hazajött a magyar fővárosba, aztán a friss diplomával egyenesen szülőmegyéje székhelyére, az alispán elé. „Hivatalt kérek, bátyáram!” A kedves, mosolygó szemű öregúr elmerengve, kicsit tán szomorú megilletődéssel nézett végig rajta. Ismerték itt minden ifjfiát, családja történetét száz meg száz pergamen, okmány őrzi a megyei levéltárban, s a környék úrinépe eleget sügött-bügött az apja dolga felől.

– Hozott Isten, öcsém! Anyádra hasonlítás! Kinek volna itt hely a szülőtte földjén, tulajdon vármegyéjében, ha nem Berei Pálnak!

Nemsokára már csendesen percegett a toll az ifjú megyei jegyző ideges kezében a mindenféle hites, úrbéres, kihágásos akták felett. Percegett – egyre álmatagabb ütemben, egyre több apátiával, utóbb már egykedvűen, mint a taposómalom járása. Bizony, a vármegyei hivataloskodást nem forradalmi hajlamú, újító kedvű, idegen, nyugat-európai műveltség ízével – mázával telített ifjak számára találták ki. Beréből is furcsa hírek jöttek. Az egresi pusztát el

kellett adni. János urat szél érte – már másodszor; a lábán sem állhat már, és az ajka csak némán mozog, de azért „nem”-et int fejével, ha a fiát említik. „A vén cudar”, suttogták itt is, ott is, és pipafüstfelhőik közül részvéttel hümmögtek a fiatal jegyző felé. Berei Pál ajka összerándult egy percre az ilyen hírekre; valami megmozdult benne. Odamenjen? Meg bírja-e csókolni búcsúszóra azt a hűdött kezet, mely édesanyját, azt az áldott angyalt a halála előtt egy héttel –? – Aztán eszébe jutott az utolsó jelenet közte és apja között, mikor már terítőn feküdt a szent halott – ő, tizenkét éve már! S az ősi, családi dac egy hulláma újra átrezgett a fiú lelkén. Vállat vont, összezsápta az írásait, és kihajolt az ablakon az üde, tavaszi délelőtt derűjébe: Épp jókor. Odaát a Kétkutyák kertjében (milyen pompásan odalátni, mégiscsak jól építették ezt a vén rezidenciát), mondom, éppen a virágos ágyak palántái között ebben a pillanatban vetette fel az ablakra gyönyörűsége kék szemét a világszép asszony, a fiatal özvegy. Ma is úgy, mint tegnap – mint sok-sok napja már –, mosolygósan, frissen, ingerlő kacintással, nevető csillámmal. Nosza, legelőbérletek, regálék, tagosítások! Öt perc múlva a kellemes, hús ebédlőben, egy pici pohárka meggylikör, egy-két friss pogácsa illatában, közelről, egészen közelről nézett bele a két csodás szemcsillagba; halk szókat váltva, boldogan, s a család titkos egyetértéséből oly zavartalanul egyedül – ma úgy, mint tegnap és sok napja már. Bizony, az ilyesminek egy a vége – „szerelem az evezője, főkötő a kikötője” –, s már háromhónapi házasság mézes boldogságát szürcsölgették, mikor a gyors halálhír odaszólitatta az ifjú férjet, ahová annyi éve a lábát sem tehetette: – haza.

Nem ment egyedül; – azt akarta, úgy gondolta – az első lépést is új életük felé együtt illik megtenniök szerelmes párjával, felvidító lelkű, nevető galambjával. Egyébként is sietniök kellett, és kettejük gondját összeszedni, mert sokféle baj, nyűg várt rájuk az első időkben. Az öreg Berei nem otthon halt meg, hanem a harmadik vármegye kórházában, ahová – egy elhíresztelt új főorvos tudományában bízva – görcsös, erőszakos élni akarással, szalmaszálla kapaszkodó reménnyel az utolsó héten vitette magát. A holttestet most haza kellett hozatni, itthon, az ősi házból kell eltemetni illő, úri pompával, szép búcsúztatóval, ahogy a templom kegyurát illik; aztán mindjárt jönnek a többi, tán sokkal zavarosabb intéznivalók. Ám a menyecske biztató, egyszerű mosollyal nézett ura összeráncolt homlokára. „Meglásd csak, kis tudósom, milyen egykettőre eligazodunk!” Ám a felhős homlok most az egyszer nem derült fel: sötét emlékek raja szálldosta körül, míg a falu utcáján az udvarház felé robogott velük a nagy, családi batár.

– „Pi, pi, pi” – gügyögte az asszonyka leszökkenve, s egyszeribe észrevette, hogy a szegény baromfiak ugyancsak koplalókúrára vannak az istenadták. Nem csoda, a nagy felfordulásban. A haláleset hírére a kackiás „gazdasszony” egyszeriben kereket oldott, magával vive, amit megkeríthetett; a többi cselédnép hancúrozva léhaskodott, vagy bambán ödöngött volt azóta az elhagyott udvaron. Az új uraság fogadtatására most felcifrázva álltak sort az első kapunál; de itt, a hátulsó udvarban! – „Úristen! Micsoda piszok, milyen elhagyottság! Trézsi! Zsuzska! No! Kit hogy hínak? Egy-kettő, ocsút, kukoricát!” Már pörgött a nyelve, csípején volt a keze, pörölt, intézkedett, parancsolt; – elemében volt.

Az ura pedig azalatt észrevétlenül nyitott be a rég látott szobák ajtaján; dohos, füstös termeken keresztül meg sem állt, csak a kiskertre nyíló kék tapétás, kicsi szoba ajtajában. Ez volt az anyjái! Itt minden úgy maradt, ahogy tizenkét esztendeje a halk léptű mártírasszony kiköltözött belőle. Puha selyemvánkosok, régi, aranyas képek, terítős ottomán, száraz virág a majolika vázában; s ott a finom kis ébenfa íróasztal, ahol a boldogult naplóját írta, amit egyetlen emlékül vitt magával a fia messze idegenbe, s olvasta ezerszer a könnyáztatta sorokat: „Mi lesz veled, szegény gyermekem?” Pál leült a sarokottománra, szembe az ágygal, ahonnét a Madonna szelíd fájdalomú arca nézett le rá; és kezébe takarta az arcát. Furcsán, idegenül rajzattak végig a lelkén ebben a percben az ő felemás ifjúságának, megméltalmazott gyermekkorának, csonka életének zavaros képei, s e percben tisztán vélt látni valamit, amire

eddig sohasem gondolt. Hogy valahol elhibázta az életét; – észrevétlenül, de tán soha helyre nem hozhatóan. Továbbtenyészhet-e a hazai földben a növény, melyet bimbó korában ültettek idegen világ melegek talajába, ott érleltek csenevesszé? Vagy mindaz, amit tanult odakinn, nem rendszertelen, gyökértelen, az élettől távoli, igazi „úri tudomány”-e, melyet itthon megbámultak tán, de hasznát senki nem veszi? Mindez csak ködlő sejtésként rebhent át agyán e meghatott és különös percben, új élete küszöbén. Mit kellett volna tennie? Ottmaradni talán az idegenben, és megpróbálni az érvényesülést az emberiség hasznára. Egyszerre döbbenet érezte meg a gondolatnál, hogy a tehetsége voltaképpen csekély, és elenyészne ott a nyugati művelődés teljes sűrűjében. De hát most, hazakerülve, úgy folytassa-e, ahogy apja elhagyta, a könnyelmű, vendéges, nemtörődöm-életet, pulya uraskodást, holnappal nem törődést, míg a szent ősi föld az utolsó holdig idegen kézre vándorol? S akkor egyszerre eszébe jutott mindaz, amit ott kinn, nem annyira az iskolák padjaiban, mint inkább szép, vízparti esti séták közben az ő furcsa barátaival szívott fel fogékony, rajongó, de sok öröklött tehetetlenséggel megvert lelkébe. A forradalmi eszmék az emberi jogokról, egyenlőségről; poétai ábrándok szeretetről és igazságról, újnevű, furcsa politikai eszmék és még szokatlanabb, merészebb gazdasági teóriák. S valami elhatározás fészkelte meg benne rövid percek alatt. Igen, neki itthon a helye – itt kell maradnia és dolgozni –, de nem megadva magát és alkalmazkodva az itthoni, maradi előítéletekhez, amelyek, lám, csendes pusztulásba viszik a régi fényt. Akár sok, akár kevés az, amire képes – itt kell érvényesülni, s megpróbálni, mit vihetnek keresztül a v a l ó s á g b a n azok az elméletek, melyek olyan tetszetősen hangzottak lelkesült, fiatal szájából, meggyőződéstől rezgő hangon a német város ódon falai között. Igen, újítani! Másképpen csinálni, mint az elődök és a többiek itt – megpróbálni mindent! Lássuk hát a híres Berei-makacsságot! Felütötte a fejét, s onnét a falról megint az istenanya szelíd arca nézett le rá. Eszébe jutott a sírban porladó asszony, aki ábrándokra hajló természetét, szinte túlzottan, idegesen fogékony és rajongó lelkét hagyta rá örökölni. Vajon látja-e az most őt – helyesli-e? És már hitte, hogy igen! Felállt, és határozott, erős léptekkel hagyta el a szobát.

...Mi lehetett volna ebből az életből, ebből a történetből, ha a birtokszerző ősök ez utolsó unokája lelkébe talán csak egy hajszállal több pozitivizmus, egy unciányival mélyebb belátás, kicsit hajlékonyabb megalkuvás vagy humor adatott volna részül. Vagy tán épp e látszólag kis hiányok a döntők embersorsok felett, s ezek választják el épp a minden sorsban megállni tudó, friss energiájú lényeket, újonnan feltörekvő családok kemény tagjait a hanyatló nemzetségek pusztulására szánt ivadékaitól. Milyen szomorú gondolat! Hogy a komoly elhatározások e perce a Berei Pál életében döntő lehetett volna a leghelyesebb irány, a legsikeresebb törekvések réve felé; – s tudj’ Isten, hogyan, valaminek hiányoznia kellett az emberből, a viszonyokból, a környezetből vagy józanságból. Valami bús, évszázados „magyar átok”-e, hogy ez tán nem is lehetett másképp. A Berei Pál élete ettől a perctől kezd egy igazi „furcsa ember” élete lenni, kiről nevetve suttoztak, majd hangosan, csúfolódva pletykáztak megyeszerte, akinek dolgai azontúl mulatságosan hangzó adomák sorának tűnnek fel a hallgató előtt; s akinek emlékét ma is olyan mendemondák őrzik a vármegyében, melyeken az otthoniakkal együtt kacag a „nagyvilágból” hazalátogató ismerős, s csak utánagondolva érzi meg, mennyire szomorúak!

Hozták a halottat, ónozott koporsóban; gyászba öltözött az udvar, hulló akácvirág, akáclomb szőnyege borította a földet, mikor a vén eperfa alatt felállították a sötét posztós ravatalt. A vármegye úrinépe kíváncsian szorongott, tolongott a térségen, s a búcsúztató beszédre készülők torkukat köszörülték. Ebben a percben lépett közéjük a ház ura, Berei Pál; – s a karján ismeretlen tizenöt-tizenhat éves, szintén mély gyászba öltözött fiú. A vendégek kíváncsian néztek feléjük, ő pedig egyenesen az alispán felé tartott.

– Bátyámuram – szólt megállva előtte, s a fiúra mutatott –, ez itt az én öcsém, apám fiatalabb fia!

Az öregúr levette pápaszemét, és kimeresztett, furcsa szemmel nézett hol Pálra, hol a másokra, aki félszegen, látszólag restelkedve, lesütött szemmel állt ott, és erősen vörös kezét próbálgatta a kabát ujjába húzni. Míg egyszer aztán zsebre dugta az egyiket.

– Ne ütközzenek meg, kérem – folytatta Pál –, társaságban való járatlanságán – mostanáig kézi mesterséggel foglalkozott, cipészsegéd volt, de mostantól itt lesz mellettem, és együtt dolgoztatunk a gazdaságban. Különben a neve Nikita János, mert mint házasságon kívül született gyermek, anyja nevét kénytelen viselni a mai helytelen törvény szerint. Az édesanyja szakácsnő volt; ő ma egészen árva, mint magam. De apámnak éppúgy vére, mint én, s itt a helye, velem együtt a koporsó fejénél!

Erre odavitte a húzódó, zavarában furcsán mosolygó fiút, és leültette a koporsó fejéhez, maga pedig szembe ült vele.

Mondanom sem kell, hogy sok könyök taszigálta ott jelentősen oldalba a szomszédját, és sok szép emlékbeszéd bennrekedt a megyei urakban erre a konsternációra. S a halott ott a koporsóban megfordulhatott-é vajon elszörnyedésében, hogy végtisztességéből „vásári komédiát” csináltak?

A koporsó le volt szögezve, a halottak némák és tehetetlenek, mikor a pap elénekli fölöttük a zsoltárait, és a kemény rögök rádübörögnek egy gőgös és tévedő emberi élet csendes maradványaira. Hát így folyt le Berén a híres temetés.

Ott, az ősi házban nem volt sok idő elmélkedni rajta. Jöttek másnap, harmadnap az ügyvédek, hitelezők küldöttei; Pál úr az ebédlőben számadásai közt fogadta őket. Estére azt mondta Róza asszonynak.

– El kell adni még a Csorti-tanyát és a gebei malmot. Itt nem maradhat a kezünkben egyéb, mint a belsőség és ötszáz hold fele értékig megterhelve. Avval azért elboldogulunk, ha bírjuk. Megvállik, érünk-e valamit.

Az asszonyka egyszerűen, komolyan nézett rá.

– Ejnye no – Pali! Hát az én húszezer forintocskám mire való? Valamit az is segítene.

– Az a tiéd, fiam! Az asszony nem lehet annyira alárendeltje az urának, hogy még külön vagyona, akarata, függetlensége se legyen. A nő is önálló emberi lény, aki...

– Bánja a kő az önállóságot, be furcsákat beszélsz! – kacagott fel a Rózsika, és csókkal fogta le a száját. – Ha az enyim – annak adom; akinek akarom. S én neked akarom adni – adta csudabogara!

– Az más! Ha nekem adod, jól van. De akkor én meg holnap a nevedre íratom Berének és mindennek, amim van, a felét. Így csakugyan könnyebben leszünk, édes társam!

– Bánom is én! Érték is ehhez! – De ugye, szereted a lúdtepertős pogácsát? – És már kiperdült a konyhába, onnét hallatszott hangos danolása.

...A húszezer forint csakugyan sokat lendített a helyzeten. A tanya se, a malom se került dobra, kéz alatt adódott el, s az árából egyelőre rendezni lehetett az ügyeket. Ami maradt, teherrel ugyan, de édes-övék volt. Új életet lehetett kezdeni.

Szép, aranyos ősszel takarították be az első termést. Róza asszony ott ült az urával reggeltől estig a cséplőgépnél. Kis kalyibát raktak – Pál könyveket hozott ki, többnyire német folyóiratokat vagy komoly, feketébe kötött szakmunkákat a belterjes gazdaságról, földművelésről. Azokat olvasta, magyarázgatta asszonyának, aki csendesen kötögetve hallgatta. Néha el-elnyomott egy ásítást, néha meg-megkívánt egy cuppanó csókot, és odatartotta piros ajkát az urának; de volt mégis perc, mikor ki-kikandikált néha sokfelé-látó, élénk kék szemeivel a

munkások felé. Mintha látott volna is itt-ott valami furcsát; egy-egy korán bekötött félzsákot például, amit két béresgyerek sietve hurcolt hátra a kazal mögé, vagy tereferélő, ácsorgó lányokat, amint lassan, időt húzva lézengtek az etető körül.

– Te, Palikám – kérdezte egyszer kicsit elkomolyodva –, mondd, igazában minek vagyunk mi itt? Ezek úgy lophatják a napot felőlünk, ahogy akarják.

– Ne bánts, kincsem! Késő délután van, ilyenkor az emberi szervezet az emésztés munkájával van elfoglalva és ernyedtebb, mint egyébkor. Nem dolgozhatnak mindig egyformán! Gyere inkább, nézzük meg az új baleset elleni felszerelést, amit most hozattam négyszáz forintért. A múlt héten olvastam róla, nagyszerű dolog – ilyennek egyetlen cséplőgép mellől sem szabadna hiányozni, hogy mindig kéznél legyen a segítség, ha valami szerencsétlenség éri egyik-másik munkást.

Kedvtelve csomagolta ki a nagy ládát. Volt bizony ott mindenféle csipesz, kés, vágó, varrószerszám, karbolos kristályüvegce, vattás szelence; s mind gyönyörűen berakva a maga külön szarvasbőr tokjába. Az ember szinte sajnálta volna bepiszkolni ezt a sok ragyogó holmit. Ilyenformát gondolhatott Rózsika is, mert egyszer csak elkacagta magát.

– Min nevetsz?

– Tudod, azon gondolkodtam, hogy ez a szép körömkefe mirevaló lehet itten? Nézd, elefántcsont nyelű! És hozzá kiskés meg ráspoly!

– Hiszen tisztátalan kézzel nem lehet sebekhez nyúlni, te azt nem tudod?

Az asszony vállat vont.

– Csak azt tudom, fiam, hogy ennyi móka mellett tízszer is elfolyhat annak a vére, akit a gép megsebesített. Meg aztán, hogy öreganyám tanított engem egy-két balzsamot főzni borsmenta leveléből, holdritából – jaj, de sokat ér az! –, a liliomzsírtól meg a leggonoszabb seb is beheged, az istenfű-virágtól minden vérzés eláll, ha sohase látott is keféte meg körömollót!

– Ejnye! Hát az én feleségem beszél így?

– Jól van, no! Tán te mondtad, hogy nem maradhat minden a régiben! Habár voltak régen is jó szokások! – De mindegy – persze –, haladnunk kell!

– No látod!

És szépen visszapakolták a késeket és csipeszeket – kit-kit a maga reteszébe. Nem volt rá szükség ez aratásnál, hál’ Istennek. Szép holdvilágos, nyár végi estén vitték be az utolsó zsákokat a négyökrös szekéren, s a zsákok tetején összehajolva, álmatagon nézték a csillagos eget meg a sarjú réteket Pál úr s az asszony.

– Milyen szép a föld – suttogetta a férfi. – És a szép, nagy darab síkság, mintha halkan, pihegve lélegzene! Nem érzed az érést, a tenyészet szent illatát?

– Nyers fűszagot érzek, no meg a körisbogarak is bűzlenek itt a fásor felől. De te még verset csinálsz, úgy látom!

– Nem olyan nagy szégyen a versírás, Rózsika. A téli estéken majd elolvasgatom veled Goethét, Heinét, Béranger-t; – meglásd, milyen szép lesz.

– Télen is lesz azért dolog – mondta a menyecske fontoskodóan. – Én szövetek, tollut fosztatok, kukoricát töretek. Nem lehet lustálkodni!

A magtár elé értek. Öreg, vályogfalú épület volt, még a Pál öregapja tákolta össze, de megtette a szolgálatot.

– Igazad van – mondta Pál, és megszorította a nő kezét. – Gondoljunk praktikus dolgokra is! Látnod, például épp most okoskodom, hogy ezt a magtárat újra építsük. Képzeld csak, kicsim! Az ablakai nem az uralkodó szelek felé vannak fordítva.

– Hát az mi?

– Majd elolvasom neked otthon a Bartóky-féle gazdaságtanból ezt a fejezetet. Fiacskám, soha nem lehet jó az olyan magtár, amelyiknek az ablakai nem az illető vidéken uralkodó szelek irányába néznek.

– De hát nem kár emiatt lerontani? Eddig is jó volt.

– Eddig nem folyt itt rendszeres gazdálkodás. Én nem fogom elvesztegetni búzámat, mikor jó a termés, s lehetőleg nem a környékbeli kiskereskedőknek, hanem esetleg eltartom pár esztendeig, s egy gyöngébb évben egyszerre küldöm vagonszámra külföldre. Példát akarok adni, hadd lássa ez a sok maradi gazda, mit lehet csinálni ötszáz holdon.

Már a ház előtt voltak. Rózsika sietve cihelődött le, meg akarta még nézni lefekvés előtt kedves szárnyasait – ülőre mentek-e rendben, letojtak-e? Pál úrnak erről is jutott valami eszébe – mikor a tornácon a terített asztalnál ültek, elő is adta.

– Tudod, galambom, kár neked ezekkel a közönségesfajta baromfiakkal vesződni. Kár a munkaerőért, amely mint tudod, szociális értelemben vett anyagi érték. Minden termelő-képességet lehet fokozni. Hozatok én neked tavaszra a nürnbergi állatkert igazgatósága révén újfajta kanadai és northumberlandi tyúktojásokat, amiket ott költőgépekbe raknak, s a csibéket vatta közt nevelik egy hétig. De aztán milyenek azok!

– De hisz itt nincs olyan masina! Tudod, hogy még kotlósom sincs elég; kappanokat kell néha pálinkás kenyérrel lerészegíteni s alárakni a tojásokat, hogy mikor felébred, kotlósnak képzelje magát. De milyen hűséges anya lesz az ilyenből!

– Ez erőszaktétel a természetben. Venned kell annyi kotlóst, hogy tavaszra háromszáz tojással elbánhass. A tojások számozottak, s rájuk van bélyegezve a dátum s a valódiság védjegye.

Róza asszony nem felelt; valami különös gondolat fészkelődhetett bodros homlokfűrtjei alatt – ki tudja, miről jutott most eszébe. Egészen halkan, elmélázva szólalt meg egy időre:

– Tudod, Pali, szeretem én a szárnyasjóságot – de azért dehogy tennék velük ilyen komédiát, babusgatást – hogyha volna más, kit babusgatni – akit érdekesebb. Aki „értékesebb”, ahogy te mondtad. Az első urammal fél esztendeig sem élhettem – egészséges vagyok, mint a dió –, de nagyon szeretném, ha Isten megajándékozna!

– Ez a természet gondja, asszony; mert Istennek nevezték el az egyszerű nép kedvéért a természet tenyésztő erejét, mely korlátlanul és tudatlanul ellenőrzi és mérsékli önmagát. Ismeretlen ellenerők eredője az, hogy nincs sehol túltenyésztés a természetben; a szaporaság titokszerű módon vet gátat néha önmaga elé...

Róza maga elé nézett, komolyra vált kerek arcocskájával, elfátyolosult tekintetével; még bólintott is az ura magas filozófiai elmefuttatásaira; – pedig egy szót se értett belőle; és dehogyis lelt benne vigasztalást.

Folyt tovább a falusi élet őszi gondja: örletés, töretés, földjavító munka; Róza asszony úgy sürgött-forgott mindenben, mintha országuk sorsa fordulna meg az ő szemességén, óvatosságán, szigorán. Egy reggel már nem állhatta meg, hogy oda ne mondjon az urának valamit, ami hetek óta forrott benne.

– Te, Pali! Ez a te – atyádfia, vagy tudja a kő, micsodád –, ez a Nikita János uraság nagy léhűtő ám. Figyeld meg: nem dolgozik ez naphosszat semmit, csak hever, pipál a hársdíványon az eperfa alatt, meg a lánycseledekkel élhetetlenkedik. Ráfoghatnád valami munkára, ne csapja itt a lábszárát a legyet!

– Még nem szokott bele a falusi életbe, azt se tudja, hol kezdje. Majd belejön! Egyelőre: – az írószobámban nem használhatom, trágyát hordani meg csak nem küldhetem a béresekkel a Berei János fiát. Majd télen taníttatni fogom. Suszter korában használható, szorgalmas legény volt, mondta a gazdája.

– Bizony, Palikám – ne haragudj, de én is amondó vagyok –, inkább hagyta volna a maga megszokott mesterségénél, segítette volna egy boltocskához. Ki tudja, jó-e az neki, hogy itt se úr, se paraszt! Nekem ugyan nincs beleszólásom...

Az utolsó szavaknál észrevette, hogy Pál úr már nincs a tornácon. Észrevétlenül, felelet nélkül beballagott a dohányzóba. Hanem, azért „János ifiúr”, ahogy a cselédség csúfolkodva hívta, ezentúl is csak tétlenül pipált, s nyeglén vont vállat, ha a ház asszonya rászólt miatta. Szegény, tudatlan kamaszgyereknek már akkor a fejébe szállt az ő úrvolta, a Berei-juss; hogy lustálkodhat ő, teheti: – hisz úri vér csergedez őbenne.

Jött a tél néma estéivel, hosszú csendjével, tétlen ünnepeivel. – Bizony, rideg dolog egy gyermektelen falusi ház! – sóhajtott néha Róza a kötése fölött, ám Pál úron nemigen lehetett unalmat észrevenni. Nagy gondolatokba merülve járt-kelt a szobában, mindennap volt valami kedves, új eszméje, minden friss tervét sietett lelkendezve, részletesen elmondani az asszonynak, aki egyszerű lelkével, természetes kedvességével csakhamar megszokta, hogy bizonyos egykedvű türelemmel végighallgasson s ráhagyjon mindent. Úgyis hasztalan lett volna az ellenkezés.

– Látod, kicsim – szólt Pál egy napon –, kötelességünk volna törődni a népneveléssel, az iskolával, amelynek kegyurai is volnánk!

– A tanító derék ember, a községben szeretik, alig van, ki írni-olvasni ne tudna!

– Igen – de ez még nem a magasabb értelemben vett népnevelés. Lásd például, ha így elnézem az ablak üvegén át a téli égről leragyogó csillagok ezreit, sokszor jut eszembe, hogy az összes földi tudományok közt a csillagászat emeli fel leginkább a lelket – túl a rögnön, magasabb szférák felé. S hogy a nép gyermekei milyen tökéletesen járatlanok ebben a tudományban. S képzelj – ma írtam is Bécsbe egy hírneves látszerésznek, karácsonyra megérkezik egy pompás kis teleszkóp – mindössze százharminc forint –, azzal akarom meglepni az iskolát. Ugye, ez jó gondolat?

Róza mondta volna, hogy a falitérképek cafatokban lógnak ott a falról, az ablak fáján ujjnyi repedés, a kályha füstöl, s a szűk teremben a tanító asztala alá is jut gyerek. De nem szólt semmit. Mert ismerte az urát.

Az udvarról különben is ebben a percben hallatszott be valami apró recsegés zaja; az asszony éles figyelmét semmi sem kerülhette ki. Odafigyelt, majd kinézett.

– Hallod-e, Pali, megint törték a kerítést a lucernás felől!

– Kicsodák?

– Hát kicsodák? A gazdaember-formában biztosan van annyi emberség, hogy legalább az erdődet lopja, azt tüzeli. Alvégi koldus zsellérség, akiknek nincs fuvarozásban módjuk; – mégiscsak közelebb éri a kertet sövényét, mint hogy gyalog menjen rőzsét szedni.

Erre a halk gúnyra felnézett egy kicsit a férje.

– Bizony, Pali, jó lenne ezt a népet egy kis csillagászatra megtanítani. Hátha emelkednének valamire.

– Ejnye, ejnye! Ez már mégis sok! Majd beszélek én a fejükkel. Holnapra iderendelem az egész zsellérséget. Csak fűttsd be, kérlek, a hátulsó ház pitvarát; ahol a fonókat, fosztókat szoktad tartani; hadd gyűljenek oda; okosan akarok a fejükkel beszélni.

Hát olyan beszédet igaz, hogy még sohase hallottak a berei zsellérek. Volt abban szó közös tulajdonról, eljövendő új világrendeződésről, kooperatív munkáról, s olyan szociális közösségről, melyben majd hiányzó fogalom lesz a „lopás”, mert minden mindenkié lesz, s amit közösen termelnek, közösen fogják fogyasztani. Ámde, míg az idők méhében magától megérnek a változások, addig nem lehet a haladás útját erőszakos tényekkel siettetni. (Sehogy se tudta ezt mostanáig Varga Gyuri meg Kispál Jani, hogy ők a haladás útját siették erőszakosan, kitördelve a kerítés léceit.) Csak dolgozzék a mai nemzedék a mai formák közt lehető eszközökkel; haladjon, fejlődjék előre – késő unokáik majd megízlelik az ő fáradságuk gyümölcsét. (Mármint hogy az unokáim, hogy fognak melegedni, ha engem megvesz az Isten hidege, és fagytól pusztulok, mielőtt megházasodtam volna, hogy porontyaim lennének! dünnyögte a vén, szélütött Hudákné legényfia.) De azért végighallgatták emberséggel, meg is áldották végül jártában-keltében, mikor a Julcsa szolgáló egy kis savanyú borocskát, kenyeret, szalonnát, édes málét szolgált nekik a tanítás végeztére. Csak Róza asszony hajolt mélyebben a munkája fölé, mikor Pál a szónoklat hevétől nekipirulva belépett.

– Azt gondolom én csak, Palikám, hogy ha a minap este mégiscsak kimentél volna a karikásostorral – tudod, hiába; ki mihez van szokva –, csak többet használt volna az nekik is, neked is.

Csendesen folytak tovább a napok és benne, a megye székvárosában hasztalan várták e farsangon az özvegy korában oly „mulató” asszonykát a bálók és farsangok. De még a megyebeli cimborák is hasztalan vártak meghívást egy-egy vadászlakomára, kártyaestélyre, névnapra, disznótorra. Keringtek is felőlük olyan csodálatos hírek nemsokára, hogy széles vármegyében rajtuk mulattak minden összejövetelen. Közmondássá váltak. Ha valamelyik háznál ottvénült az eladó leány, azt mondták rá: „Nem jó szélre néznek a ház ablakai, akárcsak a berei magtáré!” Ha meg valaki nagyon nagy ostobaságot talált mondani, az emberek csövet formáltak a kezükből, belekukucsáltak s azt mondták: „Ennek is jó volna Berei Pali teleszkópja!” Hanem az ilyen beszédek, ha visszaszivárogtak hozzá, csak fokozták lenézését, idegenkedését a megyei társaság s legkivált közeli rokonai iránt

Tavasza Róza asszonynak új gondja került. Megjött a háromszáz northumberlandi meg kanadai tyúktojás. Ki is kelt belőle százhatvankettő. A szolgálók kezén, amíg vattába göngyölgették, jó kemény marokra fogva a pihés állatokat, elpusztult tizenkilenc kis csirke, etetés közben valahogy megfelejtkeztek vízzel is jól tartani valamennyit – összecserélték a sorjázást, ki ivott, ki nem ivott, közülük szomjan veszett huszonegy. Maradt százhuszonkettő. Tizennégy lábra sem tudott állni, mikor a vattából kiszedték őket, nyiszlett, girhes volt, elhullott az első napon. Tudja Isten, hideg volt tán a pitvar földje így kora április reggeleken, vagy nem vált egészségükre a nyirkos fundamentom; húsvétra valami ismeretlen vész esett beléjük; – pedig akkor már gömbölyödtek volna szegény kis drágák – abban elpusztult több a felénél. Már csak negyvennyolcan voltak. Akkor Pali kiolvasta a könyveiből, hogy főtt tojás sárgájával kevert saláta jó táplálékuk; de ez sem sikerült, felfúvódtak tőle. Akkor már elvesztette kedvét tőlük az asszony – haragudott, rájuk se nézett, nem bánta, ha lopják is, héja is kárt tett bennük, a költőanyjuk se igen vállalta őket idegen formájukért, nem őrizte, hamar védetlen hagyta. Akkor aztán Zsuzsa szakácsné javaslatára kezdték levagdalni őket, kirántott húsnak, hogy legalább haszonra pusztuljanak. Hanem egy mohikán – egyetlenegy furcsa, hosszú nyakú, tövig tollas lábú jércike valahogyan mégis megmaradt. Tojt is, nem sokat, igaz,

de szinte öklömnyi tojásokat, hogy csudájára jártak. Csak egy baja volt, amin szegény Róza asszony nevetni is, sírni is tudott a bosszúságtól. Nem kellett a kakasnak a jámbor. Hasztalan járt utána, kotyogott buzgón, elnyújtott nyakkal, furcsa, kérő és rosszalló pislogással; de még a faluban sem akadt olyan vállalkozó kakas, melyik befogadta volna a háremébe. Hiába, megszokták ezek itt a maguk kendermagos, bóbítás, puha tollú menyecskéiket, amelyek irigyen elmentek a jövevényt; szegény kis árva northumberlandi, így vész ez itt már magtalanul ezen a szaporátlan portán! – mondta Róza asszony, és befordult, hogy ne is lássa.

Nyár elején új esemény hozta izgalomba a falut. Hozták a viharágyút! Ez volt a csudálatos szerszám. Angol cég szállította, kockás plédű, szürke cilinderes ügynök magyarázta meg Pál úrnak a vele bánást; a cselédség azalatt szájtátva bámult az udvaron, akárcsak medvét táncoltattak volna. Pedig nem volt rajta sok látnivaló, egy hosszú, üres, ferde cső meredt széles torkával a felhőtlen ég felé. „Kicsiben ippeg ilyen a tyelecskopia az oskolában, amibe benne van egy hódvilág, de akkora, mint egy görögdinnye, oszt rovátkolva is van, de még mozog is!” – magyarázta a húgának egy nyolcéves nebuló. – A katonaságnál valóban másforma kapszula jár bele! – okoskodott műértő szemmel egy tűzérviselet legény. Pál úr pedig egyszeribe kinevezte „János ifjúr”-at fő-fő ágyúkezelőnek, megbízva őt mindenféle teendőkkal a ravasz szerszám körül. – Na – nyelvelt Zsuzsi szakácsné –, legalább az ifjúr se eszi ezután ingyen a búzakenyeret; hivatalba van, ő fogja a jégesőt, istennyilát riogatni a pusztáról, mint az igazi garabonciás diák!...

Hanem úgy május vége felé, mégiscsak nagyot nőtt a viharágyú becsülete. Gyönyörűen állt a vetés, mikor a ragyogó kék égen délfelé apró fellegfodrok kezdtek gomolyagba verődni, s úgy három óra tájt már egyetlen nagy, iromba fellegszörny vonszolta ormótlan testét nagy sebbel-lobbal át a nyugati égen, egyre közeledve. Jég, jég! A jeles ágyút akkor gördítették ki először a számára készült fészerből, egyenesen a szérűskert közepére, s ott az uraság felügyelete mellett kezdte el a bömbölést. Igaz ugyan, hogy a körülállók egy hétig se hallották meg utána a nevükön szólítást, de – hogy, hogy nem – a jégverés csakugyan megkímélte a berei határt. – Egyszer aztán aratás előtt arra vadászatott Rétfalvy Zoltán, a szomszéd falu birtokosa; a kis bricskából kiszállt egy-két szóra, bár az ámbitusnál beljebb nem hagyta tessékelní magát, mert Pál úr épp csak a kötelező első látogatást tették meg nála. Azt kérdezi akkor Rétfalvy Bereitől:

– Pali te! Mennyibe került neked az a fene ágyú?

– Nem volt drága! Csak nyolcszáz forint. De nem is tett kárt énnálam a jég!

– Látod! Énnálam bizony elvert mindent; de én bebiztosítottam háromszázötven forintért, s bizony megkaptam a teljes árát aratásköltség, vesződés nélkül.

– Jó, jó – de ez sok évre szól!

Ennyiben maradt. A búzát az évben is behordták a már újonnan épített, jó szélnek fekvő magtárba. Bizony az ára most sem volt különösen nagy, mert a szomszédságban is mindenütt s az egész szép magyar rónán bőven volt az áldás. Pedig pénz kellett a gazdaságba is, meg a tehertörlesztéssel is jöttek sürgetni a bankok, hitelezők. – Hiszen mentek is levelek külföldi nagy gabonakereskedő cégekhez, nagy hazai gőzmalmokhoz, pesti tőzsérekhez; de sehogy se haladt előre a dolog. Legtöbb helyen kevesellték a szállítandó mennyiséget, hogy annyiért nem érdemes az út, a vesződés, ellenőrzés. Ha az egész környék termését összevásárolná, és szállítását vállalná valaki: – üzentek egy nagy részvénytársaságnak. Bereinek rá kellett jönnie, hogy kis eszközökkel nagy dologba fogni, még nálánál keményebb akaratú, környezetével bántani, rájuk hatni tudóbb, üzletibb ügyességű embernek is nagyon bajos. Vége az lett, hogy elkelt a búza helyben, árán alul – a késedelmi kamatokat is fizetni kellett a banknak, s egyévi munka árán csak a teher nagyobbodott meg a berei birtokon.

A második tél elején már a rendesnél is töprengőbb, magánykeresőbb volt Berei Pál. Még többet olvasott; s csak vacsora közben vagy ebéd utáni pipaszó mellett bírta közlékenységre Róza asszony is. Igen, most egy végső, nagy erőfeszítésre készült.

– Ez öli meg a magyar embert – ez a sok búza, mindig búza, mindenütt búza! – mondogatta.

– De hát mit csináljon a magyar ember?

– Istenem, mi mindenre jó a föld! Megtermi az, amit beléje vetnek hűségesen. Olyat is, ami ritkább, kelendőbb, értékeesebb; ami nincs minden határban döggivel, amit szállítani is könnyebben lehet.

– Például?

– Például látod, a Homoród mentén, ott a Szélesárok-dűlőben, a jó, vizes, kövér talajon gyönyörű torma teremne.

– Az egészben? Hisz az rengeteg sok.

– Mindegy az. Mi kell annak? Az a kevés napszám?... Aztán lenn, a falu széléig s az erdő alatt meg, lehetne próbálni – mondjuk – cukorrépával. Annak kapa se kell. Végre a lucernás megett s az urdolyás földekig végig dinnyét kellene ültetni. Az ott nagyon háládatos volna; – most annak a tenyésztését tanulmányozom.

Róza ránézett a férjére, és nem felelt. Nem is próbált ellenkezni, már tudta, hogy ez nem pusztán „feltevés”, hanem hogy minden éppúgy fog történni, ahogy tervezi; s minden ellenszegülés csak makacsabbá tenné.

Az új magtár egyelőre betöltötte tehát hivatását. Tavasszal elkezdődött a sokféle ültetés szokatlan, babrás, vesződéses munkája. Nagy dolog pedig még fizetett napszámosmunkába is belevinni olyan embereket, akik azt a munkát nem kedvelik, célját, hasznát nem értik, nem javallják, s a gazda szándékait magukban hóbortnak ítélik. Az ember nem gép, akit úgy és oda lehet beállítani, ahogy éppen akarják. Az ilyen kényszeredett napszám, tanulatlan emberekkel kétszeres idő, panasz és mérgeződés. A föld népének vannak öröklött és természetadta hajlamai bizonyos munkanemekhez egy-egy vidéken, s azokkal számolni kell; új dolgokra rávenni egy egész tömeg embert, kivált alsóbb néposztálybelit, csak hosszú előkészítés, türelem és legalább egy emberöltőnyi idő árán lehet. Így ötletre, gondolatra, bizony keserves mesterség volt az. A tormával különben is elkéstek, mert Bereit sok huzavonával járó kellemetlenség érte akkoriban. Valamelyik kehes lovát kellett agyonlőni, s a faluvégén tanyázó cigányság, neszét véve, mindjárt bekullogott elintálni a döggöt. De már ekkora barbárságra felforrott Pál úrban a nyugati műveltség. Lehetetlen, hogy kultúrállamban valaki döghúst egyék. Menten megparancsolta, hogy a lovat el kell ásni a lucernásvégi árok szélén; s hogy a cigányhadat elriassza, kidoboltatta a faluban, hogy a tetemhez nehogy nyúljanak, mert sztrichnin méreggel van behintve. De hát a pusztai farkas is csak akkor fél, mikor nem éhes. Tán sejtették is a cselt, elég az hozzá, hogy a szabadság, kóbor fiai alig várták, hogy beesteledjék. Kiásták bíz ők a szegény „Szellő” földi maradványait, jól belakott belőle az egész sátoralja, s a dolog el volt intézve. Csakhogy három nap múlva történetesen el talált halálozni egy vén, falábú cigányasszony, a híres, kártyavető Dojla. Valahogyan sűgás-bűgás támadt méregről, kiásott döghúsról, miről; – s egy hét múlva már kinn volt a megyei főorvos a hozzátartozókkal. Bizony, meglátszott, hogy volt ellensége elég a berei uraságnak. Két hét is eltelt; míg a cigánynét, lócsontot megvizsgálták, s az uraság házi gyógyszerjét felkutatták, igazán tart-e tiltott minőségű és adagú mérget magánál. Mire kiderült, hogy Dojlát harmadnapos hideglelés vitte a sírba, Berei pedig látni se igen látott még sztrichnint: akkorra egy heti késedelem volt a munkában.

Hát ne üzzük-fűzzük soká ezt a felemás, furcsa történetét. Az egész tavasz eltelt a dinnyével való mesterkedésben, gödrök ásásában, különös fajtájú műtrágyadarabok elhelyezésében a tövek alatt. S az egész nyár elment öntözéssel, gyomlálással, kapálással; az egész falu népe pedig kedvetlenül, orrát lógatva járt-kelt, egymástól kérdezve szontyolodottan: „Hát mi lesz velünk? – Vége a világnak, ha aratás sincs! Ezentúl nem aratunk?”... Mert az alföldi magyar embernek az aratás munka és ünnep, erőpróba, szórakozás, néha még szerelmi alkalom, mátkásodás kezdete is; mert ott mutathatja meg ifjú leány, legény egymásnak, ki mennyit győz az élet nehéz harcában testi erővel, szívóssággal az édes, drága kenyérért, édes övéiért.

Ősszel aztán elkövetkezett az, amit a környék birtokosai rejtett kárörömmel előre láttak. A sok tormát tizenhat újságban is hirdették, mégsem akadt vevője. Kicsiben eladtak belőle itt-ott elenyészően keveset, de erre meg több volt a költség. A répának sikerült eladni szerencsésen és jó áron a felét egy hazai régi cukorgyárnak. Többet nem akart. Azt mondta, míg egy termelőt meg nem ismer, első esztendőben csak próbaképp vásárol tőle. Jövőre valószínűleg többet fog, mert a termés valóban elsőrendű – De mikor szegény Berei nem ért rá bevárni azt a „jövőt”. A termés fele a nyakán rohadott. A dinnyét is elhordták fuvarosszekerek messze földre, egész a felvidéki városokig, de hazakerülve úgy számoltak el az uraságnak, ahogy kedvük tartatta. Mit volt mit tenni, mint elhinni a sok gézengúzoknak, hogy Lőcsén vagy Selmecen három krajcárért adták a szép, vérbeli görögdinnye darabját. Nem volt sem kikötés, sem szerződés! Az uraság nem tudta volna embertársait akkora bizalmatlansággal megbántani. – S így történt, hogy ez az év, a második – utolsó éve lett az ő híres gazdálkodásának, melynek szomorúan humoros emléke ma sem veszett ki a megyei anekdoták gyűjteményéből.

Néhány szomorú hét! Hivatalos ceremóniák, üres formaságok; hiszen úgyis mindenki tudta már, hogy Berén a szomszéd Rétfalvy fog aratni mához esztendőre. Berei Pál nem várta meg otthon a dobpergés szomorú zenéjét; sebbel-lobbal összezsomagoltatta, ami bútort, házieszközt magáénak ismert még, s utolsó sétára indult apai szülőhelyén, ősi falujában.

Szegett fővel ballagott végig a sövénykerítéses parasztporták előtt. Itt minden a régiben fog maradni; az asszonyok jövő ilyenkor is így fognak tereferélni kendertilolás közben, a gyerekek éppígy hancúroznak a szalmakazalok tövén; a tornácokon s az ereszek alatt így fognak piroslani a száradó kukoricacsövek; minden, minden folytatni fogja régi életét közömbösen, változatlanul; – s öneki semmi köze sem lesz többé hozzá. De hát nem mindegy-e a földnek, hogy ki az, aki életerejét kiszívja – nem mindegy-e a föld népének, ki uraskodik felette, ki dolgoztatja? És Berei Pál nem érzett különösebb fájdalmat e gondolatokra. Igen, átültetett növény volt már az ő lelke, korcs, felemás; nem kötötték érzéseit széttephetetlen szálak az anyaföld rögéhez. Inkább fáradtságot, csaknem ernyedtettség megkönnyebbülést érzett. „Mindent megpróbáltam jó szándékkal – mondatta önmagának –, a végzetten nem lehet küzdeni!”

Visszajövet a községháza előtt csoportosulást vett észre; el akarta kerülni, de akkor két paraszt kivált a többi közül, elébe jött s tisztelettel kérték, ne restelljen közéjük fáradni egy-két szóra, fontos mondanivalójuk volna. – Most látta csak, hogy alvégi zsellérek közül áll a gyülekezet.

– Tekintetes nagyjó urunk! Nem jól van ennek a sorja, amint mondám! Nem engedhetjük mi, hogy ez a falu, amelyik a Berei urakat uralta, idegen fajzat prédája legyen; hogy egy jöttment Rétfalvy regnáljon felettünk, kiknek még a nagyapját és ükapját is – megkövetem a Bereiék hajdúja fenyíté meg, ha hibába estek. Elég szépen prédikált nekünk tekintetes urunk a télen, szívünkre is vettük minden szavát, hallgassa meg immár a miénket. Eltökéltük mi egy akarattal, hogy felfegyverkezzünk annak rendje szerint, s elkergetjük innét az idegen fajzatot; visszaültetjük jussába azt, akit illet...

Berei Pál szemét mégiscsak elfutotta a könny, amíg hosszú magyarázgatással meg tudta győzni a nekibuzduló öregeket, hogy a dolog mégsem olyan egyszerű, hogy ilyesmi nem lehetséges a mai törvények szerint, s egy fejlett kultúrájú állam polgáraihoz különben sem illenék erőszakos ellenszegülés. – Értették is, nem is, amit mondott, de nem emeltek szót ellene, hanem – bárhogyan ellenkezett is – igazi, öröklött jobbágyalázattal, de régifajta, nemes cselédragaszkodással sorba csókolták búcsúzóra gazdájuk kezét; némelyik még könnycseppet is hullatott rá.

Mikor a ház elé ért, már az utolsó rakott szekér is elindult a város felé, s a nagy, családi fogat (szintén lefoglalt jószág) előállt, hogy utoljára szállítsa mély ölében Bere urait. Mikor a lucernás alá értek, igazítnivaló került a lócs körül – vagy tán egyéb okért állt meg, s babrálgatott kissé az öreg János. Valóban, innét el lehetett látni a temető kapujáig, ahol túl, az alkonyodó nap bágyadt világa két magas márványkő-keresztre esett. Berei Pál mély tekintettel búcsúzott valamitől; szülői sírja volt itt.

– Nézd, nézd – rezzentette fel Róza asszony –, nézd ezt a bolond jószágot! Hát nem megérezte a nyomunkat, hát nem utánunk baktatott a szérűskert felől? No gyere, szegény árva; ha semmi más eleven állatot, de téged magammal viszlek emlékül erről a drágalátos két esztendőről!

És kihajolva, maga mellé emelte be az ülés alá a „szegény árvát”. A gatyás, hosszú nyakú, tudákos, fekete szemű kis northumberlandi tyúk volt.

Mikor aztán a gebei csárdához értek, ahol itatni kellett, még egy emléke tolakodott eléjük a „drágalátos két esztendő”-nek. A csárdás sok kerülgetés után, de azért igazsága érzetében kellő nyomatékkal hozakodott elő a „rovás”-sal, amit a „téns János ifjúr” költségeiről jegyzett. – Az ám! Az utolsó időkben szinte megfélejtkeztek a derék „öcs”-ről. Nagy szabadságában, unalmában lassanként itálra adta a fejét, el-elkószált hazulról hetekig, s a környékbeli falusi úriházakat látogatta sorra, ahol egy kis friss pletykáért, a berei „esetek” kiszínezett, megtoldott előadásáért, amihez csudamódon értett, szívesen jóltartották, vendégül itt is, ott is – persze a cselédasztalnál –, Berei Pál szó nélkül nyúlt a tárcája után, hogy kifizesse a Nikita János úr szórakozási költségét, még egyszer, utoljára.

– Legutoljára nem magában járt itt – toldatta meg sunyi, pislogó mosollyal a csárdás. – Valami cifra néember is volt vele, piros viganóban, gyöngyösen, rézgyűrűsen – úgy néztem, a szegény kártyavető valamelyik unokája volt. Azt mondták, elmennek erről a tájékról, már be is szegődtek egy cirkuszos bandába, avval fognak járni messze, faluról falura; – kötélen ugrálni, bukfencet vetni a leány – csepűt rágni, kótyagos beszéddel népet kacagtatni a fiú. No, mondok, sok szerencsét hozzá!

– Isten áldja kendet is! – fejezte be gyorsan Pál úr, és szó nélkül hajtattott tovább. Talán ebben a percben mégis belátott valamit az ő örökös ábrándokban ringó, maga igazában konokul hívő lelke. Hogy a saját életünkkel tán szabadosak vagyunk, elhibázhatjuk, tönkretethetjük fantazmagóriánk kedvéért; – de hogyan számolunk el a lelkiismeretünknek, ha másnak egyszerű, szűkkörű, de munkás és tán boldog, összhangzatos jövőjét fordítottuk rossz irányba miatta. Érezte-e vajon a felelősség súlyát? – Mindegy! Vannak ballépéseink, melyeket sohasem hozhatunk helyre, mert új és új tévelygések sarjadtak, bokrosodtak belőlük, és ki győzné utolérni, visszafogni vad hajtásaikat...

A Berei Pál további élete közelebb áll-e sorok írójához, mint annak a két esztendőnek históriája, melyet néha tán túlzottan kiélezett furcsaságú adomákba fogott össze egy ellenséges és értelmetlen társaskör unaloműző szóbeszéde. – A vármegyénél nem keresett többé megélhetési módot, büszke volt ehhez; pedig talán csak annyiba került volna, hogy urambátyámék

előtt nyíltan elismerje tévedését, és végighallgasson töredelemmel egynéhány atyafiságos szemrehányást vagy intelmet: „Látod, öcsém, mire mentél a tudományoddal. Mégis bölcsőbb a próbált módi, ha nem külső országban tanítják is!” – De erre nem lett volna képes. Egy-másfél évig tengődtek még a maradék összegecskéből; akkor valaki mégis eszébe juttatta Pál úrnak a régi szobatársát a későbbi, pesti jogászidőkből; egy kemény koponyájú, bikanyakú, szőke sváb fiút, aki egy pihent vad mohóságával vetette volt magát az államtudományokra, és közben sokszor koplalt titokban, míg Berei valamilyen ravasz, baráti fortéllyal rá nem erőszakolta itt-ott a segítségét. Ez az ember ma az ország egyik minisztere volt. – Valaki beszélt neki a Berei Pál sorsáról, s egy hónap múlva már benn volt a kinevezés valamelyik pénzügyigazgatósághoz titkárnak.

Polgárias, rendes, németes felföldi város utcáin láttam én a korán öregedő Pali bácsit végigballagni reggelenként a hivatala felé; kezében furcsa, turista kinézésű bot, lábán higiénikus vászoncipő, nyaka lehetőleg szellősen hagyva a keskeny gallér és bogas nyakkendő alatt; fején likacsos fonású szalma- vagy puha nemezzkalap. Megszoktuk őt így látni, s tudtuk, hogy a könyvek, amiket a hóna alatt cipel, valami újfajta hidegvízkúráról, természetes gyógymódról, bacilusok életéről vagy módszeres tornagyakorlatokról szólnak. Mert Pali bácsi egészen a népszerű orvostudománynak adta magát ez időben. A saját testével, egészségével gazdálkodott, kísérletezett, mesterkedett; ez az egy terület maradt jogos tulajdona, hát erre vitte át kipusztíthatatlan hajlandóságát a teóriák iránt, melyeknek gyakorlatba való átvitele, áterőszakolása volt élete fő szenvedélye. Hát itt legalább senki másnak nem árthatott, az igaz! Felszerelte lakását mindenféle nyújtó, testedző, izomerősítő szerszámokkal; örökös gondot okozott szegény jó Róza néninek vegetariánus, növényi kosztjával, nyitott ablaknál hált téli időben, hőszerzővel a talpán szaladgált a környék hegyvölgyes útjain; tavasszal meg a legfurcsább mezei gazdától összekotyvasztott vértisztító teát a hivatalba is utánahurcolta két óránként a kis fiúcseléd, mi pedig iskolába menet sokszor láttuk a kerítésen át, mint futkos Pali bácsi reggelenként mezítláb kicsi udvara harmatos gyepén alá-fel, míg a szolgagyerek egy vödör jéghideg vizet cipelve nyomában, időnként oda-odaloccsant belőle egy fogvacogtató zuhatagot a meztelen lábszárakra. Már Pali bácsi ilyen volt; s a közömbösebb, hűvösebb, nagyobb város népe megszokta őt ilyennek látni; sőt szíves, közlékeny modoráért, becsületes jó szívéért meg is szerették bogarai mellett is.

Ha hivatalos körútra indult a környékbeli falvakba, úgy öltözött ki, mint egy skót hegyipásztor, magával vitte teát, elektrovitalizérét, testedző szerszámaikat; s a falusi szállásokon sohasem fogadott el más ennivalót, mint frissen kifejt, forralatlan tejet. Ez is a természetes gyógymódhoz tartozott; mert folyton „gyógyulni” akart ő, holott frissen, elevenen bírta magát, és nem túl erős, de szívós alkata késői öregkort is elbírta volna. Ám egyszer mégis komolyan beteg lett; fekélyei támadtak; semmiféle herbateától, homeopátiás rizskásapiluláktól szünni nem akarók: s a pesti nagy kórház tudós orvosai, akikhez Róza néni felszállította nagybeteg urát, megállapították a baj minéműségét, latin nevét, lefolyása módját. Valami olyan élősdigomba, baktériumfajta tenyésztett kiirthatatlanul a Pali bácsi szegény, izgága, sűrű és fajnemes ősi véreben, amelyet – hiába no – az orvosi tudomány csak egy évszázadban egyszer állapít meg emberen, mert az speciálisan – szarvasmarha-betegség. A sok forralatlan tej a falusi kirándulásokon! Szinte mosolyogni lehetne a sors iróniáján, furcsa tragikomikumán, ha nem volna olyan végtelen szomorú az egész erőlködő, bukdácsoló, hiábavaló emberi életünk; s egy nagy álmú, nyugtalan agyú, nemes anyagból gyúrott, értékes s mégis nyomtalanul hiábavaló emberéletnek lassú, éves pusztulása, fokenként való összeomlása korai halállal a betegség párnái között.

Türelemmel, szinte a bölcs fölényes nyugalomával viselte, várta a kikerülhetetlent. Nem voltak nagyobb fájdalmai, sokat olvasott, naphosszat az ágyban ülve; s ha behunyor a szemem, még látom sárga, eres, lesóványodott kezét, amint tudnivagyó, kíváncsi gyerekfejemre teszi, és

magyaráz, magyaráz nekem különös szépeket az emberiség jövőjéről, a nő jogairól s az állam igazi kötelességéről. Ez volt az ő igazi birodalma – az álmok, a messze évszázados jövő kódében; teóriák, melyeket nem lehet kipróbálni, a hétköznapi valóságra erőszakolva elrontani; – amikbe hinni lehet, amikkel lelkesülésre és gondolkodásra lehet indítani egy nyitott szemű és fogékony gyerek szívét – s amelyek ártalmatlanok, mert – nincsenek sehol.

Egy év múlva meghalt csendesen. Az idegen város népe meghatva kísérte utolsó útjára; orvosi könyveit két korpászsákba kötve, fontsámra vette meg egy kis fűszerkereskedő a Temető utca sarkán – de én egyszer elvittem egyetlen hónapos-rózsatőmet, és odaültem lopva a Róza néni rezedái, árvácskái közé. Szegény kis Róza néni! A minap találkoztam vele Budapesten, a villamoson. Most is a régi; itt lakik és csendesen, de nyugodtan éldegél kis nyugdíjából, mint a többi, szerény hivatalnoközvegyek. Fekete csipkefejdíszre és ősz haja alól most is a régi, gyermeteg elevenességgel csillognak ki az ezer ránc közt ülő szép, üde, kék szemek, melyeket könnyek fátyoloznak, ha öreg ajkai körül békülékeny, szerető mosollyal emlegeti a boldogult urát.

– Szegény jó Pálom! Bizony, ő nem volt közönséges ember! Más volt ő, mint a többi, aztán nem értették meg. Én is sokat zsörtölődtem vele; pedig neki volt igaza, mert ő nem volt mindennapi ember hiába, no!

1909

Forgóék

Nyári délután fülledt unalma a külvárosi utcákon, szellőző pinceboltok büze, izzadságé és áthevült aszfalté, fűlsértő gyerekzsivaj, az alkonyat elé vihogó cselédleányok uzsonnai zsömlékért szaladva át mezítláb a pékműhelyig, nagyságák háromforintos kartonpongyolában a Király utcából (fehér karton, nagy, szemnyi kék babokkal, hátul kicsit kastos, elől magasra felfogva egy görögdinnye cipelésében) – és egyéb siralmas és ásító közönségessége a pesti utcán nyaraló társadalomnak. A Tavaszmező utca felől karonfogva jött a fiatal házaspár.

Sétáltak – mint mindennap hivatal után –, sétáltak, a Mátyás tér körüli utcákon keresztül-kasul, mindig ugyanúgy, kötelességtudóan, mert a hathónapos menyecskének ez már így volt üdvös; és otthon, a kétszobás udvari lakásban tán még több unalom, fiatal, szegényes kis párok egymásra kényszeredettsége, ételszag, és lehangoltság; a takarítónő ma felmondott a házmesterné pörpatvarai miatt – ó!... És hogy valahol Szabadszálláson most milyen égő-pirosak a verbénák az árvaszéki ülnökek kiskertjében; a teraszon uzsonnához terít az otthon maradt két nagy leánytestvér. (Milyen másképp festenek az itthon varrt kartonruhák a nagy, szemes kék babok!) Vendégek jönnek habos kávéra, ismerős fiatalemberek, nénik... Ám az asszonyka gyorsan arra gondol, hogy őt most irigyli otthon a két leány, őt, ki már asszony és Pesten lakhatik – hogy hisz neki is ez volt éveken át minden cél, törekvés, ígéret; ezt hívták úgy ők ketten is hosszú, szép levelezésükben a mátkaság előtt, hogy „boldogságunk”. Most itt!... Gyorsan, magát ösztökélő szeretettel simult az ura karjához, az visszaadta sztereotip gyöngédséggel, aztán, valami pillanatnyi kelletlenségben, csak szája ízével eszmélve rá, ellenszerűl, a cigarettatárcája után nyúlt.

– Ejnye! Már nincs? – mondta. – Várj meg, kicsim!

S belépett egy kis trafikusboltba a sarkon.

Az asszonyka lassan ment előre meg vissza párszor néhány lépést, szórakozottan kerülve meg a gyümölcsösköfa asztalát. Csak arra neszelt fel, mikor már egész kis csapat jövő-menő ácsorgott bámészan a nyitott boltajtó előtt, benn indultatos lármahangok feleselése hallatszott, s egyszerre kellemetlenül érintve ismerte meg az ura szavát.

– Kérem! Még egyszer felszólítom, hogy adja vissza azt a pénzdarabot, amit én adtam. Nem ez volt! Meg szoktam nézni!

– Kikérem magamnak a gyanúsítást – rikácsolt egy idegen férfihang feleletül –, nem vagyok csaló! Tegye el a hamis ötkoronását, míg szépen van.

Itt más hangok szóltak közbe, rosszállóan, békéltetőn vagy pártoskodva; – a boltban vagy öt-hat ember volt még, s a zsvajjá nőtt lármára kinn apró csődület támadt. Az asszonyka kicsit elhalványodva ment közelebb.

– Valaki hamis pénzzel fizetett a trafikosnak! – szólt legyintve egy munkásforma egy leányhoz, és továbbhúzta őt onnét. Most már csak töredékesen hallatszott ki egy-egy szó. „Vegye vissza!” – „Nem vagyok részeg!” – „Mégis komizság!”

Még nem is hallotta az urát ezen a hangon beszélni, mely érdes volt és rekedt a fojtott dühtől és felháborodástól. „Bolond dolog!” – gondolta megzavarodva és röstelkedve. Már megértette a dolgot, és ideges türelmetlenséggel szeretne volna kihúzni, kinógatni a férjét az egész ostoba históriából. Érthetetlen! Nemhogy hagyná azt a rongy tallért! Hogy tud ennyit beszélni ezekkel... Átmenet nélkül eszébe jutottak a szép, drága virágok és bonbonierek, amiket vőlegény korában küldött, s a cigány tányérjára dobott bankók, amikért öregei fejcsóválva korholták a leendő vőt a kaszinókertbeli társas vacsorákon...

Odabenn megint az ura szólt, valami fojtott nyugalommal; egyszerre mintha meglegelte volna a maga régi, vidéki, úri hangját, noha amit mondott, eltérés volt kissé a tárgytól, majdnem visszavonulás.

– Ilyen hangon nem szoktak úriemberrel beszélni, ezt jegyezze meg. Forgó Ákos miniszteri tisztviselő vagyok!

– Mindegy nekem, ha a miniszter maga is – felelt gúnyos felülkerekedéssel a boltos, s ahogy rámosolygott egyetértően a többiekre, az asszonyka kicsit megszoruló torokkal konstataulta odakinn, hogy a bemutatkozás csakugyan komikus volt. Ha az ember valahogy kiesik a maga természetes stílusából, egyik ideges botlást a másik után csinálja.

– Legyen vége, kérem! – szólt most fölényes jóakarattal hangján, kielégülten és komolyan a boltos. – Az úr itt engem nyilvánosan gyanúsított csalással, hogy kicseréltem a pénzt – igaz-e, kérem –, bizonyítéka nincs, tehát feljelenthetném. Nem akarok botrányt; tessék eltenni a pénzt, és mást adni a szivarkáért.

– Tartsa meg a portékáját! – hangzott még egyszer keményen tagolva mintegy a tekintély végső menedékeül. – Nem gyanúsítottam önt, hanem állítom, hogy a fiú átvette és kicserélte a pénzem. Hallottam csendülni, ahogy a kasszába esett. Ezt pedig a pult mellől hozta.

– Kérem – felelt gögös és mindent legyőző tromffal a kereskedő –, ez nem „a fiú”, hanem az én fiam. Nem tanítom csalni!...

– Úgy!... Szóval majd folytatjuk a rendőrségen! A házszámot s a céget följegyzem!

– Csak rajta! Tessék!

„Mennyi beszéd, mennyi beszéd!” – gyötrődött odakinn az asszony, és szinte húzta sietve odább az urát, mikor az kicsit halványan a dühtől kilépett, és a karja alá fűzte az övét. Kínosan kellemetlen volt neki, ahogy megbámulták őket, némelyik hangos megjegyzést tett vagy nevetett. Igyekeztek nem hallani, lihegve futottak tovább, az asszonyka már elfulladt a sietségben, de csak a harmadik utcában engedte meglassítani a lépteiket. Az ura halkan káromkodott, nem túlságosan illetlenül ugyan, de még forrongó epével és... cigaretták hiányában.

– Az Isten verje meg! Ilyen piszok dolgot!

Az asszonyka megpróbált mosolyogni, aztán tanakodva kérdezte:

– Fiacskám! Nem lehetséges, hogy te tévedtél?...

– Eh! Csudát!... Ismerhetsz, hogy nem csinálnék ilyet, ha biztos nem volnék az igazságomról.

– De hisz az egész nem olyan...

– Alaposan megnéztem azt az ötkoronást ma, mert az utolsó pénzem. Egy krajcár sincs több!...

– Ó!... Na hallod!

Megállt egy percre, és nagy szemekkel nézett rá.

– Huszonkilencedike van. Holnaputánig még elég lett volna a házra is.

Az asszony egyszerre felkacagott, kedves derűvel, feloldón, csengőn, és fiatalos, üde fogsora kifehérlött. Aztán elkezdtek mind a ketten, átmenet nélkül a csúf bosszankodásból – túlesve, kiszabadultan. Beh jó is ez a nagy város! Otthon ilyesnek híre menne, csúfnév ragadna rájuk, Tisza-Duna le nem mosná; itt csak a szomszéd utcába kell eljutnia, és minden felejtve. S az eset merő komikum; az utolsó tallér balsorsa. Percekbe telt, míg kimulatták magukat.

– Hanem most mi lesz? – kérdezte az asszony végre, köhécselve a nevetéstől.

– Hát a sötét nyomor, drágám! – mondta az ura már némi fölényes humorral, mert őt is helyrebillentette a menyecske friss csacsкасága. – „De hogy tud ez nevetni! Milyen aranyos – mint egy kislány!” A közös és ugyancsak profán kellemetlenség, az imént, s e kis játéknymorúság érzése összeemelegítette őket, kiszolgáltatta egymásnak pajtáskodó szeretetre a hétköznapi intimitásában. Hogy nincs pénz, egy krajcár sincs!... Ezen már csakugyan nem lehet szenvedni vagy érzelmeskedni – mint a szép mátkalevelekben, de hát ki győzné azt egy életen át!...

– Holnap reggel kérhetek valamelyiktől a hivatalban; bár nem szívesen! – tűnődött a férj.

– Holnap! Jó, de ma mi lesz! Hogy eszünk vacsorát? Azzal indultam, hogy útközben veszünk húst itt a Körút sarkán. Tudok egy jó boltot itt. De így most... koplalunk!

– És ráadásul nincs cigarettám! – mormogta a férj újra kedvetlenebbül. De akkor egyszerre megállt hirtelen és a feleségére mosolygott. Szinte elpirosodva, kicsit büntudatosan ugyan, de azért megmondta az ötletét.

– Te, kicsim! Nincs más hátra, mint... megpróbálni...

– Mit? Hogy a hamis pénzzel?...

– Mért nézel úgy rám? Gyerek! Azt hiszed, bolondok leszünk. Emlékbe tartjuk? Mindenki úgy tesz azzal, igyekszik túladni rajta, ha hozzájut.

– No igen! Ha van egyéb pénz is nála, amivel fizessen, ha észreveszik. De így!...

– Épp ez az érdekes benne! Hogy fognak mulatni otthon, ha megírod. Csak így ér valamit a tréfa, ezt meg kell csinálnod!

– Hogy én?...

Most már ő komolyodott el egy kicsit, rejtett kis asszonyi méltatlankodással, hogy a társa nem akar vállalni helyette valami kellemetlent. S tán érezte a cigarettákat a háttérben, mint fő motívumot; amit a visszajáró aprópénzből venni akarna.

Makacskodva mondta:

– Miért nem mégy be te?

– Én már megkaptam a magamét. De nem, ez más! Nem lehet kellemetlenséged, ha észreveszik, szépen kijössz, hogy nem tudtad. S a hús mégis asszonydolog. És te olyan ügyes vagy.

– Gyerünk ketten.

– Feltűnő volna.

Kicsit alkudoztak még, aztán rászánta magát; megindult szinte vadászihlettel, játékosan, hazárdosan, közönyös nyugalmat tettetve, mint a csínytevő gyerek. Az ura másik sarkon várt rá óvatos távolban.

A boltajtócska megcsendült, és egy kis szomszéd fülkéből kilépett a szék gazdája. Barnapiros, kövérkés, bogárszemű fiatal férfi, amilyenek a mészárosok festik a gyerekek képeskönyvében. Tán szunyókált odabenn az imént, mert bámészan áll meg a vevő előtt, és nagy szemekkel az arcába néz...

Igen, az asszony köszönése hangjában lehetett valami szokatlan, kis izgalomtól fojtott friss, szeleskedő, eleven, valami félreérteni való; vagy mert az egész úrinőcske olyas volt a szalagcsokros kalapban, bodros, szőke hajával, violás, nagy szemével, pirosra rácsált kis szájával, mint egy szép – egy szép virágszál. Milyen is – barackfák virága, mikor kis bolond szél fúj közte tavaszkor, és pereg és minden csupa jó szag. Egy mészárszék gazdája is gondolhat néha ilyesmit!... Mert hogy gyümölcsvirág a jó termés virága – és lám –, ez is helyre kis menyecske. Ilyenkor szépek az asszonyok, mert jó étvágyal esznek... (De ilyen számár-

ságokat, Putovics úr, ejnye!) S hogy ezt mind végig győzi nézni és gondolni, míg egy ismeretlen kis nagysága fél kiló bélszint kér a pult előtt, lágy zümmögésű szívig vágó, szép beszédhangon. És hogy a szemét, mely szinte nedvesen csillog, de azért huncutkás kicsit, folyton a férfi arcán tartja. Közben újra beszél, fejét fontoskodva ingatja hozzá.

– Fél kilót, igen. Kilója forint negyven? Ó, rettentő, hogy drágul. Nézze, az Aréna úton most is egyhúszért veszem. Komolyan mondom!

– Így letisztítva? – kockáztatja meg a férfi, és nagyot szel a jégről levett, friss szagú, vérpiros húsból. „Tetszetős kis személy ez!” – vallja be önmagának is, amíg a faggyút tisztogatja, aztán kitör belőle az önkéntelen hódolat.

– Hát fizesse akkor nálam is egyhúszával – na! Én se legyek rosszabb.

Megröstell, amit mondott, mintha elárulta volna magát. Kint már esteledik, meleg, nagyvárosi alkonyat, villanylámpák gyúlnak, az utcalárma nyújtottabb, zenéesebb. Egy közeli kávéházban cigánybanda cincogása kezdődik. Lám! Hogy egy perc alatt mi minden járhat az ember eszébe? S a vásárló újra szóba fog, látszik, készakarva.

– Friss-é? Eláll holnapig? De el is álljon, mert elátkozom! Igen, azt már én is hallottam, hogy olajjal kenik be a sütés előtt. Köszönöm! Mindig tanul az ember. Persze, maga ért ehhez – mestere! Igen, hát vendéglőkben is úgy csinálják? Ezt nem tudtam.

Sürgeti, folytatja, fenntartja a szóváltást, míg a férfi módosan, kimerítően felelgetve szép lassan becsomagolja a húst, nagy, barna papírba, átköti szorosan, csinosan, odaadja. A pénzt eközben nyújtja felé, a szeme közé néz, ám az ujjait gyorsan visszarántja. De mosolyog.

A pénzdarab csengve gurul a fiókba – kinn alkonyodik; a boltos bajjal tudja összeolvasni, ami visszajár. Vagy csak húzza-halasztja? Pedig a szép vendég egyszerre elnémult, s már kifelé néz a boltajtón a szürkülő utcai világosságban. Ó, mindjárt elmegy...

– Először van szerencsém! Merre méltóztatik lakni? – kockáztatja meg kicsit remegő hangon, de nem kap feleletet. Az asszony a kinyitott kis bőrtárcáját nyújtja felé az aprópénznek, ám akkor már nem éri el a férfit. A kezét – hisz épp ezt akarta. – És hirtelen meréssel átszorítja gömbölyded, rövid ujjával az asszony csuklóját. Bár nem is nagyon...

Nem is nagyon, és az egész csak egy perc – mint az álom. A boltba új vevő jön – kettő is, az inas meggyújtja a lámpát; – mire széjjelnéz, volt – nincs, kisorsrant.

– Furcsa! – mondja mély eltűnődéssel, míg egy oldalast húz elő a jégszekrényből, és ügyes, mértékes szeletekre metéli...

– Soká voltál kicsit. Azt hittem, baj van – nevet az asszony felé Forgó Ákos úr, amíg összekerülnek. – No látod, milyen ügyes vagy, kicsi!

Ütemes sietéssel iramodnak hazafelé; – azaz előbb egy trafikboltig a cigarettáért. Az asszonyka nem mosolyog mindjárt – kicsit kellenetlenül ödög az eszébe az a pillanat. Milyen ízetlenség. Arra gondol, hogy ha az ember kilép valamiért a szokott stílusából, igen, ha asszony, hát így kell járnia. Ördög vigye!

– Ördög vigye! Ez se lát többet a boltjában, de még a tájékán se.

A férje azt hiszi, a hamispénz miatt érez lelkipurdalást és mosolyog. Már vett cigarettát is, mindjárt otthon lesznek, és mindketten nevetnek már...

Azután igen hamar elfelejti mindenki a szegény tallér kalandját egy nyári délután. Mert ilyen nagy városban, mint ez a Pest, minden is elvész szem elől, letűnik, elfelejtődik, hálistennek.

A jöttment

Néha láttam a Balajthy Zsuzsánna szemeit a zöld zsaluk rácsai között – mély gödrű, nagy diószeimeit; már messziről éreztem, hogy kifigyel, rám leskelődik; és az iskolatáskám egyszerre lefittyent a szíjon, gyámoltalanul, balkezesen szorongattam a kis hímnőrámát a hónom alatt, és eszembe jutott, hogy a cipőmről hibázik két gomb. És tudtam, hogy ma otthon megszidnak valamiért, vagy egyéb baj lesz; tán épp valami élesfinom és szellemes kicsi gúnynevet bélyegzett rám e percben a Horváth Dénesné rettenetes tekintete; és ha még lehetett, nagyot kerültem inkább az Oláhtemplom utca felé, csak szabaduljak. De nemcsak én, felnőttek, férfiak is; – ha rossz volt a lelkiismeretük, el se indultak arrafelé, ahol a tömpe és terpedt, régi házikója vigyázta a lombos, szép utcasarkot a téglázott párkányú Vizesárok felé. Ám fenn, magasan, a Megyesikátor tűzfalába vágva is volt egy parányi, zsalus vakablak; úgy mesélték, az sincs bizony elfalazva – és a befőttes kamrája polcain állva onnét is lesked, és lát mindent, és számon veszi a párokat, akik elsuhanak ilyen nagy, holdteljes, nyárelő estéken a cinterem virágzó hársai felé. Mindent tudott, mindenre figyelt, és semmit sem felejtett. Nem volt szószátyár és jámbor kis kávénéne; – tudott hallgatni, várni sokáig; sejtető, távoli célzásaira fagyos kegyetlenséggel találta meg a legártóbb alkalmat és időt; – eszes volt, erős, gonosz és alattomos fejedelem-természet, állandó, titkolt rettegésben tartotta a várost; és úrkodott rajta ezzel. Senkinek sem volt tekintélye az övéhez hasonló.

Nekem bizonyos vasárnapokon mennem kellett tisztelkedésre Balajthy Zsuzsánnához; – reszketve nyitottam be a kis csengős utcaajtót, és átsompolyogtam – milyen gyáva, gyerekes kedvtelenséggel – a téglakockájú, hűvös kis folyosón, a vadszőlő-allé között. De benn, az udvar felől, a díófa alatt valaki csattogva és krárogva csapta össze az újságját, felpattant és kigurult elém az apró, kövérke lábain Dini bácsi, a kedves; – és ölbe kapott kacagva és hajhózva, pedig tíz esztendő nagykisasszony voltam már. Ő, ha ő itthon volt, vagy nem vesződött éppen nagycsizmás, uradalmi parasztokkal a vadszőlők mögötti udvari szobában, ahol fekete táblán fehér krétás írás erősítette, hogy ott „mérnöki iroda” van. Ha velünk ült Dini bácsi, könnyebben átestem e látogatáson – ha szólni lehetett hozzá, vagy ránézni segítségért legalább, amikor ő, Zsuzsánna néni arcomba merítette gyönyörű és rettenetes tekintetét –, s amíg, opálos, forró szirupot kanalazott nesztelen, sűrű csurranással a befőtjteire a kerti asztalon – kurta és éles kérdéseket pörgetett felém otthoni dolgokról, a szülőimről, a néném mátkaságáról; és én szorongva tudtam, hogy bármiképp felelek is, baj lesz belőle, és valahol helyre nem hozhatón el fogom szólni magam. Mert nem röstellt kérdezni semmit; egyszerűen, nyíltan és merőn – és mi meglepetve, felriasztva és lebűvölve szolgáltatunk ki magunkat neki. Bajok és skandalumok, házasemberek lumpolásai, gazdasszonyi baklövések, rossz nevelésű gyermekek csínyjei vagy furcsaságai, amiket fölírt és eltett számukra nagykorukig, egész életükre, ha netán sokra vinnék valaha; és mindezek, de legfőképp szerelem, sőt, a nem éppen törvényes vagy szabályos lefolyásúak; – úgy tetszett, ezekből él, táplálkozik, és az apró város társadalma önkéntelen, furcsa adóképp rakja a lábai elé.

Amit őfelőle tudtak, az egészen más volt – csupa legenda, titok, érdekesség. Mert ő nem beszélt önmaga felől senkinek, és nem engedett módot, lehetőséget a kérdésre. Ő nem közölte profánná, közülünk valóvá a múltját, se céljait vagy elintézéseit; nem igazolta magát miattunk, és nem engedte az emberek ítélete, sem bocsánata alá; – övéi maradtak és ő külön maradt, egyedül és fölöttünk állón nagy tűzű mély szemgödreivel és magányos gondolataival tettei, élményei, rontásai és vezeklései fokán.

A lezsaluzott, hűvös vizitszoba asztalán nézegettem sokszor egy kapcsos bőralbumban a szegény Lórika képét, és riadtan csaptam össze lépések zajára. Lórika, a szegény kis elhalt

asszony, nehéz, szőke hajával, nagy aranymedalionjával fekete bársonyszalagon a pihés, leányos, lenge batisztfodros nyaka fölött – a szép és édes, halovány szenvedő, akit sok, sok évvel ezelőtt férjhez adott, azután halálba kergetett a nagy gonoszságával Balajthy Zsuzsanna. Félve elsuttogott, régi történet ez Lórikáról, a madonnaszép kis árvalányról, aki fogadott gyermeke volt Zsuzsánnának, vagy ilyesmi – az első urának rokona –, mert öneki sohasem volt gyermeke. Már nagyleány korában vették a házhoz, ám volt csinos vagyunkája is! Járt-e már azelőtt régebben is oda Horváth Dénes, a friss mókájú, eleven, nagyhangú fiatal vízimérnök? Némelyek úgy tudják: i g e n. Ó, némelyek nagyon is gonosznak tudják Balajthy Zsuzsánnát, aki akkor még szépséges volt, mint egy mélypirosan virágzó gránátfaág, és asszony-nyara teli pompájában sugárzott és ragyogott. És hogy Lórika, aki félős volt, álmatag és finoman porcelános szépségű, beléveszejtette-e magát a kedves, gömbölyű és vidám fiúba, vagy a Zsuzsanna tánt munkája volt-e egészen?... Bármint is – ő gyámkodó jóváhagyással állt e házasság fölött, és semmi önélkül nem történhetett kenyérsütéstől gyerekdunnácskaszegésig; a nagy természete minden odaadásával élt a fiatalok ügyének; magáéinak tartotta, és kifelé emelte és védte őket, mint a ragadozók övéiket; de benn a fészekben súlyosan rájuk nehezedett, és minden zugocskát lefoglalt. Később még jobban ráért velük foglalkozni, mert a férje, e derék és módos fiskális, zajtalanul és köztudatba sem jutottan elszenderülván, Zsuzsanna egyedül úrkodott a zöld zsalus házban, határbeli, dús szőlőtelkeken és egyéb, jó pénzecskeken. E házasság igaz patrónája volt, és szigorú buzgalommal örködött a Lórika leendő anyasága fölött. Szegény, fáradt kis jószág – valóban úgy érezhette, hogy neki gyermeket kell szülnie e kérlelhetetlen számára, aki a sorsát példázza, és rendelkezett vele, apró készülődéseivel, megadásával, várakozásaival és kínszenvedéseivel. Ott volt, vele volt mindvégig, s a kis kígyó bűvölte madár fiúgyermeket adott – aztán pihegett még egy kicsit e gyöngye és szakadó életben, s ami ezalatt történt, arról Valkóné tudhat egyedül, e nagy tudományú nő, és csak az ő beszédei nyomán mindennek. Igazat beszélt-e? Hogy Lórikának még sem volt egészen mindegy minden – hogy valamit biztosan akart tudni azokban az órákban, amikor a súlyos bizonyságok alatt összeroppanhat az ilyen didergő kis alig-valaki. Összeszedte a kis erejét egy óvatlan pillanatban, felkelt, hogy széjjelnezzon – és az életet kellett látnia galád és kétlaki voltaival, hátmegetti, alattomos bűnével. Csak egy szobaajtón kellett benyitnia; és összehullt a küszöbön. És sírt aztán a párnáiba nagyon halk, de folytonos és fullasztó zokogással, mely rázta, szaggatta elgyöngült kis valóját, és Valkóné csak meleg, szép könnyeit látta utóbb már némán végigcsorogni a puha, vékonyka arcán. A láz harmadnapra jött... Ó, meg kellett volna kövezni ott azt a kettőt, amikor zokogtak a nyitott sírnál, és együtt, egy kocsiban jöttek haza; de senki sem fogott követ rájuk, csak a szegény Lórika fölé hulltak nagy, puha, ázott göröngyök. A pólyás, kicsi jövevény, akit megnézni se ért rá a szülőanyja, még aznap átkerült a zöld zsalus házba – esztendőre rá meg odaköltözött a „mérnöki iroda” is a fehér krétás felirattal. Az emberek bizony mindent tudtak és suttoztak, de nem mertek szólni. Évtizedek múlva is mennyire friss, eleven maradt e történet, épp mert nem tudták tisztába hozni, megvetésükkel bosszulni, idővel kegyesen megbocsátani; suttoztak, elhallgattak, bólintottak, és minden rejtély, jelentőség és veszedelem oda gyűlt, ott szívárványlott a Zsuzsanna gyönyörű szemei körül. Ám Dini bácsit szerették. Ő hangosságba, sok beszédbe, közvetlenségbe rejtőzött előlük, és ezzel mindig jobban lehet boldogulni. Én sokszor gondoltam akkoriban: hát ez minden?... Dini bácsi?... Célja és hőse, központja életszövevénynek és viadaloknak – e kedves kis gumilabda öregúr, apró, kékelő szeme és kurta lábai; amint fürgén és mosolygón fesztelenkedett Zsuzsanna közelében, és ha ott volt, én sem féltem annyira. Dini bácsi volt a legbátrabb ember a szememben akkoriban. Ő tisztelte és szerette az asszonyt, szépsége emlékéért, a jó, hús, tiszta szagú szobákért és felséges konyhájáért. Ám nem inklinált arra a súlyos, háttérre fensőbbiségre, ami nimbuszként körülvette, és mindenkit távol tartott tőle; ő nem érezte idegenebb és különösebb voltát az együttlét egyszerű tényeiben, és tán ez volt életük egész titka.

Még Jenőre, a fiukra is tudok emlékezni, és eszembe jut, mennyire nem szenvedhették egymást. Kővér, szép arcú és okos fiúcska volt, nemigen beszélt fölöslegesen, és nagyon jól tanult. Ezzel néha figyeltem Zsuzsánnát. Úgy látszott, nagyon szereti, tán egyetlen a világon, olyan öncsaló anyai érzéssel, mely szuggeráltságában tán működőbb, munkásabb volt a primitív, természetes anyaságnál. Nem sajnált tőle áldozatokat, szigorú, de helyes gonddal vezette és nevelte ridegség és kényeztetés nélkül, de a maga részéről sokszor önfeláldozóan. Vajon a gyóntatója – mert mindig hitbuzgó volt – beszélt-e neki vezeklésről és kötelességről? A fiú az ő neveltje volt, óvatos, magára tartó, némán figyelő; de sokszor úgy néztem, az anyja előtt is bezárt valaki ő. Nem ellenségesen, szentimentálisan vagy hamletoskodón – csak függetlenül, magában állva, korrektül a gyermeki kötelességben, de nem hajolva, és kerülve minden alkalmat a törésre. Tán a néhai asszony szenvedőlegessége, az apja bölcsessége és a Zsuzsánna fegyelmezettsége elvegyült benne, és vele ők azért megértették egymást. Dini bácsival egyhízeműen bántak el, az asszony ellátta és ápolta pedáns figyelemmel, a fiú pedig idővel, ahogy a technikáról visszakerült, lassan kitelepítette őt a fekete táblás irodából. Dini bácsi hagyta. Nevetett – elolvasta az újságjait a diófa alatt, azok ketten pedig együtt tanácskoztak új szőlőtelek-vásárlásokon, és a mi tájékunk örökös, úri csalafintaságait, a láplecsapolási üzemeket néha együtt tervelték ki. Uradalmi dolgokban jött néha a kis gróf, a Jenőke volt iskolatársa, a finom kis sárga bricskán, gyerekesen egymás elé fogott két szép derest hajkurászva, és maga mellé ültette a Zsuzsánna fiát; – úgy zörögtek végig az Oláhtemplom utcán és a Hajdúvároson, és ők voltak a legszebb két gyerek a mi városunkban. Zsuzsánna nézett utánuk a zsaluk alatt, lassan ráncokba gyüremlő szép arcából utána elevenkedett, melegített a nagy színesbarna szeme párja. „Hideg lel érte minden leányt, bizony – a legelső kisasszonyokat. Gazdagokat.” Én is akkoriban estem ki végképp kegyeiből, mert tudtára esett, hogy engem nem amiatt lel... Pedig velem mit ért volna úgylis? Elkerültem akkor, és nem voltam ott, mikor Dini bácsit is letették szépen – ő, de nem a szegény Lórika pora mellé; és mindenki ott volt, és újra emlegettek régi-régi dolgokat, meg hogy minden is elmúlik, megritkul, csendesedik az ember körül, és a régi világból szinte naponta hull ki egy. Ahányszor hazamegyek – már az sincs, az se – olyan különös, hogy nem lehet meglátogatni, szólni vele – csak a régi diófák vannak, amiket elmúlt kezek ültettek régi udvarokra, és a cinterem hársai, a rettenetesek, újra virágoznak holdas tavaszokon, és este járnak alattok más párok – más leányok.

Másfajta leányok jöttek egynéhányan, új, friss idők szélétől sodortan; épp akkortájt, hogy Zsuzsánna a fiával megosztozott, és elhelyezkedett a sarki házacska kényelmes, sok öreg szobáján. Új, friss idők a városra. A leány kézimunka-iskolából például „állami polgári”-t csináltak, és egyelőre négy tanítóleány került oda – kettő alig húszéves közülök –, idegenek, okosak, kedvesek és öltözködni nagyon jól tudók. Véletlenből mind csupa jó nevelésű és jelentősebb fajta nő és csinosak egytől egyig; és a kis félreeső, de ideges, eleven, furcsa város társasága kicsit megmozdult körülöttük. A nők irigy tisztelettel hallották hírét a töméntelen nagy összegeknek, amiket e fehér blúzos úrileányok a maguk emberségéből becsülettel keresnek, és mert a teljes ellátásukért ötven forintot ígértek úriháznaknál, és ez szédítően soknak tetszett a még olcsó kis helyen; takarékos hivatalnoknén, gögös bírónén, sőt megyeházi asszonyok is versengve belepróbálkoztak részvételi szívességgel ürügyén a produktivitás e módjában, és a saját pénz, a férjeiktől független apróköltés gondolata lelkesítette őket. A bennszülött nők így házukba fogadták, vetekedő gazdasszonyi ambícióval kiszolgálták az idegen leányokat, bálókba kísérték őket, vagy a háznál, leánytalan házaknál ottlétük ürügy lett a társas estekre, vidámságra. S a férfiak, e pangó, vidéki élettől ellanyhultak, most kaptak az újon, és számba vették, érdekesnek találták a Pesten tanult, jó mozgású, kicsit öntudatos, de okosan óvatos nőket, akiket korán reggel már frissen, jól szabott szép angol ruhákban, dércsípte, mosolygós arccal lehetett látni és köszönteni hivatalba menet – és délután a tenisznél, jégen – este egy teaszervis körül otthonoskodni, mint a ház kedvencét valamelyik

igen-igen kifogástalan családban. Új típus volt ez itt, és hatott, mint minden kellemes új – divatba jöttek, és első télen jobb dolguk volt, mint bármelyik törzsökös idevaló szépségnek. De ők bölcsen megérezték, hogy ideig való lehet csak e nekik kedvező áramlat így, és a helyzet uraiként fel akarták használni, mielőtt megszokottakká válnának, vagy reakció jönne. A farsang végén a város legkülönb házassulandói, anyák reményei, sorjában kerültek horogra. A gyermektelen, özvegy erdőtanácsos eljegyzett egy harminchoz közeli, telt, barna szépséget – az igazgatónőt; két másiknál egy fiatal orvos s egy reáliskolai tanár csak napok kérdése voltak; – ám Irén, a szőke, finom, rugalmas kis őz, violaszínű, szép lampionok módjára elővilágító, furcsa, bolondító szemeivel a halvány bőrű, érdekes arcában; – Irén eldöntötte, kitűzte mintegy és megígérte önmagának Horváth Jenő uradalmi mérnököt. Megszerette-e a kicsit testes, komoly és köztiszteletben álló ifjút, és leányábrándjaiban ékesítette-e új színekkel; – vagy csak gyorsan és bölcsen, nyugalmas jómódba akart-e férjhez menni, és nem vesződni többé iskolás leányokkal? Ha így is – mit akarhasson egyebet egy leány? Lassan, káprázatos okosságával, a férfiismeret éles intuíciójával vezette az attakot – és ahogy elejtett, mintha óvatlanul, egy-egy fájón lemondó megjegyzést, ahogy hiszékeny és alkalmas tartalék-ifjakat béklyóiba vert, felhasználta csalogatóul és föláladozott – ahogy az asszonyok kegyét igyekezett megtartani és kinyerni bocsánatukat azért, hogy ifjú és szép – ahogy távoli szülőit egyre előtérbe hozta, és emlegette pozitív voltát a családi közösségnek, melyben gyökérzik, és mely láthatatlanul is falanxképp mögötte áll az idegenben; – és ahogy mindenekfelett büszke, rátartó és mégis olvadékony tudott lenni, és ibolyaszín szemével oly gyönyörűn és provokálón beszélni – ő, ennyi taktika egy új világhatalmat is megkörményezett volna vagy összehozhatott volna – nem egy kisvárosi kényelmes ellátottságot holtaiglan egy okos, szép és erős életöszönű kis nőembernek, aki újfajta tudományokkal kipallérozott asszonyesztét jártatja, és keres, keres jó biztos és puha helyecskét magának és leendőinek. S a szerelem körüli gyakorlatiságokban oly örök férfi-passzivitás engedte magát kíváncsian, kedvtelve és nagyobb ellenállás nélkül – szinte gyönyörködött az attak szép műveleteiben, a fokozatokban báltól bálíg, nyilatkozattól nyilatkozatig, amikbe belesodorni engedte magát.

Már virultak a hársak, és vizsga előtti izgalmaiban tipegtek az apró leányok, amikor utolsó kockavetésül a szőke Irén nehéz mélabúval kezdte emlegetni áthelyeztetését a jövő évre. Apró pletykák szenvedése volt akkor a leányon, és a férfin apró lovagiasságok kedvtelése védelemben s haragban mindenki ellen. Ifjú szerelmesek olyan örömmel látnak minden profán kívülállóban adáz ellenfélt, és szinte maguk kavarnak játékból komoly kis bonyodalmakat kettejük körül, hogy aztán egy egyszerű, békítő és legitim kis tény mindent helyreigazítson – egyje a sok millió kis páros esetnek, amiken életek igazodnak mindenütt. Eljegyzés. A távoli szülőknek levél ment egyelőre, és Irén a vőlegénye karján, halványlila batisztruhában, puhán és szépen lépkedett a Vizesárok mellett a lombos kis utcán első látogatásra a zöld zsalus házba. Felemelt fővel ment, lóbálta az ernyőjét és mosolygott.

Zsuzsánna pedig ott ült a zsaluk között és várta. Hol voltak mostanáig csodálatos szemei, hol volt rugalmas nagy asszony-akarata, hogy mindennek útját nem állta?

Semlegesen várta-e kettejük közé az idegen harmadikat; a vagyontalan, ismeretlen és újfajta praktikákban gyanús menyét!

Ó, mennyi titkos értesülést szerzett mészárszéket járó szakácsnék cserélő hírszolgálat útján, sőt ócskaruhát vásárló bennfentes cigánynétól, akinek kisujjában az úrinépek minden dolga! Mennyi titkos és hangos gáncsot vetett, mennyi gúnyos, gonosz kis megjegyzést röpített felé a távolból! De a kis idegen béka kisiklott, távol tudta magát tartani ártó beavatkozástól, hogy meg ne zavarhassa ravasz kis köreit, amíg nincs minden rendben. Mennyi keserőséget nyelt békén és álnobilis alázattal a leány, jövődiadala reményében! És most keresztülvitte, amit akart, és most jön Zsuzsánnához mosolyogva a fia karján a Vizesárok mellett, diadalmasan – és ők meg fogják csókolni egymást. Most csókja és utolsó csatája készül szemtől

szembe két okos és erős asszonynak, akik közül az egyik ifjú és szép, a másik – még csak nem is édesanya. De asszony, aki végsőkéig vív, alkuszik, ha kell, hogy a lehető mentse, a visszavonulást fedezze legalább, vagy módot keressen új mérkőzésre, új felülkerekedésre. Jó – hát menyé lesz a kis jöttment; aztán jól vigyázzon, mire vállalkozik. Keserves lesz dolga ömellette, ha... Jó, hát ő elfogadja, de tudnia kell, minő szerencse ez neki, és hogyan becsülje...

Aztán szemben állnak, és kutató mérkőzéssel villan egymásba, turkál egymás álságai mögött két érdekes, jelentős, viadalos asszonyi szempár.

– Gyermekem – hangzik az öregebb szava lágy, tompa zendüléssel, mint egy alabástromóra finom kérlelhetetlensége, amint a perceket kettyenti a hűvös és tiszta régi szobában. – Gyermekem, én már régen kívántam a fiamnak okos és egyszerű, szolid feleséget. És te...

– Én is úgy óhajtottam már ismerni a vőlegényem legközelebbi r o k o n á t...

Ó – a gonosz, a szörnyű kis jöttment! És hogy mosolyog, mennyi álnok szeretetreméltóság ül a különös rajzú kis profilján! És ez a fiú, ez a bamba – hogy a hálójába esett. Se lát, se hall! Hát kicsoda ő, Balajthy Zsuzsánna?... A nagy, csudálatos, ezerszín-barna – öreg szemek csak nyílnak, mind kerekébbre, csak néz és ámul. Mint mind a detronizált fejedelmek, egyszerre gyámoltalanná, ügyefogyottá lesz a meglepetéstől. Hogy néz a szemébe ez a vakmerő kis senki, ez a kis jöttment koldus; – milyen egyszerűen és sugárzón, a Balajthy Zsuzsánna félelmetes, úrkodó, híres szemeibe? Hát hol vannak azok a régi szemek, hova lett erejük, bővületük?

Túl lehet ezt élni?

– Gyermekem – kezdi azért mégis végső erőlködéssel –, leányom, sokat beszéltek már a városban a maguk nagy vonzalmáról – az emberek mindig sokat tudnak; – azért nem akartam útjába állani – beleegyeztem...

– Az én szülőim – talál bele hirtelen biztonsággal a fiatal –, édesanyám még nem adott végleges választ. De remélem, ha Jenőt személyesen megismerik a nyáron, ők is belenyugszanak...

Ó – ó, és nem szakad le az ég, és semmi sem történik! – Hogy még ők vonakodjanak, a koldusok, a jöttmentek, ki tudja, kicsodák? És Jenő hallgat, és nézi a bőralbum megcsillanó rezes cifráit egy beszüremkedő bolond napsugár foltjában – és hallgat bárgyú – vagy okos félmosollyal, mintha ott sem volna. Zsuzsánna nem maradhat a helyén, felpattan – majd újra erőt vesz magán mesébe illő önuralommal, és nyájasan tereli őket.

– Most, kedvesem, nézd meg jól ezt az öreg házat, és beszéljük meg, hogy fogunk elhelyezkedni benne. Amit eddig én őriztem, most neked kell, és ha tapasztalatlanka vagy még a háztartásban, nem a te hibád, ugye? Kenyérkeresetre voltál utalva. Én majd itt leszek jó tanáccsal, tapasztalattal...

– Ó, kedves néni – ilyen áldozatot mi sohasem fogadhatnánk el –, azt előre is meg kell mondanom. Nem szabad megzavarnunk a nyugalmát. Mi már azt megbeszéltük – ugye, Jenő –, hogy külön háztartásunk lesz, és egy időse leánytestvérem nálunk fog lakni egy ideig. Ő megteszi nekem ezt a szívességet, míg beleszokom.

Igen, így, helyeske társalgási formában ilyen súlyos gonoszkodások történnek, és a kis szőke kígyó mindent mer, felegyenesedve, sugárzón, gögösen. Hogy a kolduspereputtyát is ide fogja csöditeni! És Jenő, az okos, józan – az ő neveltje –, Jenő ezt túrni fogja némán.

Már mindennek vége. Már Balajthy Zsuzsánna aludni mehet. De érzi, tehetetlenül, fullasztó dühben, hogy még élni fog évekig tán, mellőzve, magára hagyva a zöld zsalus házban – elfakult nimbuszal, befolyás, szerepkör, hatalom nélkül, és talmi, de fájón őszinte, tragikusan hazug anyaságából is kifosztottan; csak azért, mert e szőke kis bestia, ez újfajta asszony újfajta ravaszságai erősebbek az övéénél, vagy csak fiatal, fiatal – és legyőzte őt...

Az pedig kíváncsi, kellemes, apró mozdulatokkal babrál az asztalkán, kinyitja a fénykép-albumot, és áthajolva a vőlegény válla fölött bársonyos malíciával; gonosz kis boszorkány-hangjában kegyeletképp rezgő csalfasággal sóhajt és álmélkodik. – Ó, ez ugye a Jenő édesanyja, Lórika, ugye? Mindjárt megismertem. Milyen szép volt, szegény Lórika mama!

1910

János

Nikita János a műhelybódé udvari ablakánál ülte az ebéd utáni pihenőt, és a nagy, álló déli csendességet bámulta odakinn. A lakóasszonyokat, akik ernyedten csoszogtak ki-be mosatlan edényeikkel a pitvarajtókon, a vakfehér, hulló napvilágot a tornác küszöbein és két züllött, szénporos kis akácfát a kapu felől. Mellette a kis csizmadiaszéken egy fatálban csirizet leptek a legyek: fülledt bőrszag terjedt körülte, álmoság és nehéz unalom. A szemét is behunyta félig, káprázva a mozdulatlan fénylésben, és zsibongó fülébe félálmos, halk zörgéssel rémlett – távolról, lassan közeledve – valami egyenletesen, fáradtan zörgő szekér zaja. Kinn az utcán – igen! A feje lassan hanyatlott, hullott le az ölébe, bólongott egy keveset – vagy sokáig –, egyszer csak riadt és bámész arccal ütődött fel hirtelen. A csizmadialegénny a nevét hallotta a téglás kapubejárat felől – a házmesterné utasító szavát utána; egy perc múlva előtte volt, aki kereste. Egy idegen parasztember, csurom izzadtan – fehér gyolcsos, karimás kalapú. – Hiripre való.

Megállt és elmondta, ami rá volt bízva – köhögve maga is, zavartan, furcsállón, és a legénny bámészan, fejbe ütötte várta, hogy másodszor is elkezdje. Az hamar türelmét vesztette, bosszús nógatással bizonykodott, hogy így meg amúgy, hogy igaz, csak nem nézi őt bolondnak? Csak szaporán! – Szemben az apró konyhák ablakain kicsodálkozó leányfejek! – Jánossal fordult egyet a világ. Hogy ő, Nikita csizmadialegénny üljön fel, úgy, ahogy van, arra az igásszekérre odakinn; – de rögtön, ez a kemény meghagyás – és menjen vele Hiripre, a nagyságos Barczikay Bálint úr házához – mert az öreguraság az éjjel elhalálozott, és ma délután temetik.

A fejét dörzsölgette – megindult meg visszajött. Hogy mit vigyen magával, azon tűnődött; – de a szekeres békétlen szava sürgette. Egy inasgyerek jött vissza az ebédjétől, azzal üzent valamit a mesternek – alig tudta, hogy köszön el házmester Ilustól meg egy öregasszonytól; – mintha valami idegen kéz lökdösné előre, gépmódra, szó nélkül kapaszkodott fel a szénaülésre a sose látott ember mellé. Gyí! – valami különös ujjongás kezdett el kattogni a szíve tájékán, és ponyván vett igaztörténetes füzetek csudalehetései, ámulató sorsfordulásai kóvályogtak meg a fejében. Uramisten! Ez a mai nap éppen úgy kezdődött, mint a többiek, és lám, mi lett belőle. Eszébe jutott, hogy régen, kisinás korában gondolt is ő sokszor valami ilyenre, titokban elálmodozott – de, hogy éppen máma és ilyen egyszeribe elkövetkezzék! Az emlékezés egy percre visszaszállt az elhagyott műhelyhez. Milyen sorsfordulás! Ha a többi legények meg inasok délután megint hozzáülnek a dikicshez, az ő helye üresen marad, és emlegetni fogják, irigyelni. Csak az anyjának izenhetett volna valahogyan! Az meg fog bolondulni az örömtől.

Kinnjártak a városból, és pipára gyújtott a hiripi ember – kínálta őtet is; mintha közeledtek volna ezzel egymáshoz. – János oldalvást nézett rá, és szeretett volna kérdezni egyet-mást; de még röstellte. A paraszt intett előre a fejével.

– Mán ha az idén se lesz jó aratás, akkor sose!

Nagy, sárga búzatáblák mozogtak, lengedeztek a gyenge szélben. Mind Barczikay-föld, gondolta a legénny, és megint a szívébe döbönt valami. Jól ismerte ő ezt a nevet, és sokat is hallott Bálint úr felől, akinek az udvarát ezelőtt húsz esztendővel övele viselősen hagyta el az édesanyja. Szakácsné volt akkor az előzvegyült földesúr konyháján; – ám ez a dolog nem vált kárára, mert nagy pénzt kapott, ötszáz forintot, és boldogult vele. A fiú tudta, hogy a kis vagyon jó helyen kamatozik, és okosan szaporítva vár reá, hogy majd jó kis rendes műhelyt nyisson belőle, és odavegye öregségére az édesanyját, aki okos és derék személy, mindig

nagy helyeken szolgál azóta is, és becsülete van mindenütt. És a mesterbálokra is gondolt, az elmúlt télre, amikor kényes házilányok, a módosabbak sem húzódtak őtől, és kedvébe jártak az anyjának is miatta, mert mindenki tudta, hogy józan életű, dolgos, a mestere dicséri – meg szemre is csinos legény volt, és még valami nimbusszal vette körül félvér volta s a nagyúri eredet. Így volt mostanig és rendben volt – és mától fogva egyszerre minden megváltozik? Uramisten! De hogy is lehetne másképp – miért hívatnák, ha nem azért? Mennyi temérdek föld!

A paraszt ritkán szól mellette, pőfékelve emleget időjárást, termést. A fiú nézi elszokott, káprázó, szobai szemével a nagy, lihegő, sárga táblákat, a szívdagasztóan messzi-messzi világot idekűnn. Isten verje azt a piszkos, csirizes mesterséget. Ez az élet, csak ez! A föld! Hirtelen figyelni kezdte magát ennél a gondolatnál – kire üt, kinek a vére húz őbenne az úri mesterséghez: földek urává lenni? Megint elkezdett kalapálni benne, az izgalom – valami furcsa, szorongató indulat, szökdösve a szívéből a torkáig meg vissza; maga sem tudta, öröme vagy más érzés. Fájás? Az nem! Nem ismerte az apját, a hét vármegyén híres, büszke nagyurat, és emlékezett, hogy régen, kamaszfiú korában sokszor gondolt rá szilaj, dühös keserűséggel. Pedig az anyja szelíden és elégedetten emlékezett a rövid és igen egyszerű viszonyról, melynek őt köszönte, s amely törekvő és helyes parasztéletének éppen nem legbensőbb regénye, csak legszerencsésebb üzlete volt. Ő maga sem tudott nagyon sokat az úrról, kinél mindössze pár hónapig szolgált, éppen a felesége halála idején. Hogy nagy természetű volt, zsarnok, kevély, cselédség réme, kártyás, boros, asszonyos – hogy őt sem méltatta n a p k ö z b e n soha egy szóra, egy pillantásra akkoriban sem, csak épp röviden, nyersen és egyszerűen első gondolatra birtokába vette, mint lenézett szűkséget – aztán elküldte, mikor kisasszony-gazdasszony került a házhoz. Ennyit tudott meg felőle a természetes fia. Tisztújításkor néha mutatták neki a nagy sárga batárját a megyeház előtt, ha szurtosan és mezítláb, a kész csizmákkal a vállán átszaladt az utcán; és egyszer az anyjával meglesték, amint a kocsija kifordult a kapun. Tudja Isten, mire vártak: hogy feléjük néz véletlenül, egy pillantással megismeri őket. De nem fordult arra, profilban maradt szép, konok ősz feje, sasos, nyerges orra, drága díszmagyaros dalia vállai. „Az apám!” – döbönt akkor a fiú szívébe nem épp vonzalom, inkább meglepetés – de mögötte valaki félhangosan azt mondta: „A vén gonosz!” – És hazament, megszágyonulást és gyűlöletet szorongatott a lelkében, és arra gondolt, hogy neki most ott kellene hintázni, labdázni valami szép, nagy, úri kertben egy nevelő úrral, fehér ruhában, ahogy egyszer valami vasrácskerítés mögött látta valahol; de ő más kutyája, ütik, rángatják, s az apja négy lóval jár. De mikor hazaért, a mesterné kopott foncsorú, törött tükrében sokáig nézte magát, a képét, hogy hasonlít-e rá. Bizony, inkább az anyjára hasonlított. – Idővel, hogy nőtt, felszabadult, számba vették, és ügye akadt a lányokkal, egészen beleigazodott az életbe, és nem kívánt egyebet, mint jó műhelyt, asszonyt, jó módot. – És máma egyszer csak ilyet fordul vele az élet. Sose hitte volna!

Mi lesz ma vele? Most megy, halad egyenesen arrafelé, ahonnét elszármazott; minden keréknyom közelebb viszi. És mámorosan derengő reménységformán érezte a nagy ősz ösztönt, a földbírást, a földuraság áhítatát. Hiripre megy, ahol apja ősei laktak tizedízig, és ott most uratlan a kastély és a kert, földek, barmok és cselédek. Kiskorában hányszor elgondolta, milyen jól tudna ő nagy sereg embernek parancsolgatni. De vajon...? Hirtelen ijedelemmel nézett a mellette ülőre, és félt kiejteni a száján a kérdést.

– Na – mondta az –, a most következő falu már a miénk!

János most vette észre, milyen régen jönnek már csaknem hallgatagon; másfél órája és már alig van hátra egy fél. Szinte zsibbadt a feje a gondolkodástól, és ahogy most felocsudva, kialudt pipával a kezében az útítársára meredt, ijedelem tükröződött a tekintetében. Elakadó szóval kényszerítene ki magából a kérdést.

- Mondja, ki küldte be magát énutánam?
- Ki? Hát Miklós uraság!?
- Az?... Az kicsoda?
- A fiatal uraság!

Kis hallgatás után hozzátette:

- Az se fiatal már; csak úgy mondom. Lehet harmincöt esztendő.

Jánosnak az agyvelejébe ütött egyszerre a visszaemlékezés; hisz az anyja egyszer mintha említette volna is, hogy gyerekek maradtak az elhalt asszony után. Ó – törvényesek! A hideg is végigszaladt rajta, olyan különösen érintette ez most. Fel sem bírta fogni – tovább gondolni vagy kérdezni. Hogy mit tartozik ez rá, mi köze hozzá. Ahogy küzdelmes, töprengő arccal maga elé bámult, a paraszt elnézte egy darabig, aztán megesett a szíve rajta, és fontossága tudatában, kegyesen beszélni kezdett.

- Mink magunk se nagyon tudtuk idáig, van-e vagy nincs a világon Miklós úr. Én még nem voltam az uraságnál, mikor a felesége elhalt; hát két gyerek maradt akkor. Az úrficska tizenöt esztendő lehetett, azt beszélük, vézna volt, mint az anyja és jófejű; hát az urunk nem is nagyon kedvelte mán akkor se, küldözte oskolába, külső országba is idővel. Lujza kisasszony csak egy évvel volt ifjabb; az hamarosan hazakerült a nevelésből, itt volt az apja mellett, ők inkább is értették egymást. Nem is mehetett férjhez, itt vénült, pedig kérték, mert az úr senkit se állított hozzáillőnek. Ezelőtt vagy tíz esztendővel itthon volt egy ideig a fiatalúr is, de nem egyeztek az öreggel, egyszer, tudom, puskát fogtak egymásra. Akkor elment, a másik megyében kapott hivatalt; azt mondják, igen okos ember, az neki a baja. Megrontatta a sok könyv, nem iszik, nem kártyázik; – nem is nagyon kedvelik az urak, pedig úgy jólelkű lehet. Nem is káromkodik, hallja csak! Vagy két éve megházasodott, azt se mondta az apjának: befellegzett – hát azóta a nevét se mondhatták ki előtte. Írást is akart csináltatni, hogy mindent Lujza kisasszony jussaljon – de hirtelen holt, nem volt érkezése. Most itt van feleséggestül – de a kisasszonnyal nem esznek egy asztalnál. – Na, itt vagyunk mán. Hát oszt’ én magának nem mondtam egy szót se semmiről, tudja? Adjon Isten!

János a szokatlan rázástól szédülten állt talpra valami ismeretlen udvar közepén. Nem ért rá gondolkozni; mint az alvajáró lépett egynéhányat. Kuttyák ugattak körötte, aprójószág csipogott százával, és piszkos cselédgyerekek bámulnak rá tisztes távolból. Egy kerítésajtó felől csinos szolgálóféle jött hozzá. – Maga az, akit Berényből hozott a szekér? – kérdezte. – Akkor erre gyűjjön!

Másik udvarba vezette át, szép bokrok és virágágyak közé, és János csak most látta meg a sok ablakú, alacsony fehér kastélyházat, szép, hederás kis teraszaival és cifra, oszlopos kapujával az országút felé. Az udvar most feketéllett a népségtől, urak és fátyolos asszonyságok álldogáltak fojtottan suttogva és csoportokba verődve a nagy diófák alatt; és most végre szemébe tűnt a ravatal is, a nagy, ezüstcsipkés, fekete emelvény. Fáklyák lobogtak körötte, magasra száll a füst – és odafenn a fényes ércpokorsó – igen, már lefödve.

- Elkéstél egy kicsit – már most nem nézheted meg az apádat!

Egy férfi állt mellette, kezét nyújtotta neki, és a szemébe nézett, de János nem érezte meg világosan, hogy jóakaró-e vagy gúnyos a tekintete. Inkább megrettent a szakállatlan, sárgás bőrű, kicsit pufók arc és a hunyorgó fekete szemek szokatlanságától. Ez Miklós úr? gondolta és – erőltetve, végképp megzavarodottan tette hozzá gondolatban – a testvérem!

Az még egyszer jól végignézett rajta, ormótlan lábbelijén, olcsó, szürke ünneplőjén, kopott kalapján és kézelőtlen, durva csuklóin – aztán furcsán elmosolyodott, karon fogta és magával vezette. Egy csoport asszony és néhány férfi állt legközelebb, a tornác felől – köztük zokogó női alak, zsebkendőbe takart arccal; azt vigasztalgatták. A férfi eléjük állt.

– Itt hozok még valakit – mondta egészen emelt hangon, aminek a rezgésén egyszerre át lehetett hallani a fojtott düh és gúny izgalmát. – Kedves Luiz, hadd mutassam be neked az ismeretlen testvérünket. Eddig nem is tudtál róla, ugye? A mi apánknak és egy jóra való szakácsnénak a fia. Derék ember, csizmadialeány Berényben. Látod, én minden testvéremet itt akartam látni a temetésen, egyet sem kívántam elzavarni a közös gyásztól. Mi nem vagyunk gögösek, no – ugye, Luiz –, mindenki egyenlő.

Végigmondta, és merőn, iszonyú gyűlölködéssel, csúfos fölénnel nézte a hatást. A vénleány az első szavaknál fölemelte síró arcát, puffadt és vonaltalan volt az is, de pipacsvörös a sírástól és a szörnyű felindulástól. Mindenki elképedve, némán hallgatta Miklóst, és a leányt hirtelen reszketés fogta el, mélyet lélegzett, és nem bírt szólni. „Az Isten...!” rikácsolta valami szörnyű káromlás kezdetét, de görcsös sírásba fűlt a szava, tántorgott – és egy nagyon kövér, jóarcú asszonyság fogta a karjaiba. Miklós újra erősen megfogta a fiú karját, és tovább ment vele pár lépéssel. A pap ebben a percben lépett a ravatalhoz, magasra emelte a keresztet, mint a béke és bocsánat jelét – és a templomi kar ifjai rákezdték a búcsúztatót. János Miklóstra nézett, és látta, hogy az arca most is nyugodt, sápadt és csak a vastag ajka körül reszket gonosz, diadalmas indulat. „Hogy marják ezek egymást!” – gondolta a mesterlegény hirtelen.

A ház ura most elengedte a karját, és ő hátrább ment, nekitámaszkodott egy diófa törzsének. Körülte, mögötte csoportba verődtek, meg újra oszladoztak az emberek, és ő hallotta néha egy-egy sziszegő töredékét a botránykozásnak.

– Ilyen skandalumot! Az apja temetésén!

– Borzasztó – hisz ez félbolond! Fejébe szállt a sok szociális butaság, a sok külföldi egyetem, mifene!

– Dehogy! Nem akart az egyebet, csak megszégyeníteni a szegény leányt...

Érezte, hogy nézik, és átment a másik oldalra. Ott, a fák alatt kevesebben álltak, közel a ravatalhoz, és újra látta Miklóst egy nagyon szép, telt szőke asszony mellett. A fa mögött, ahol áll, megint meghallotta a megjegyzéseket. – Nagy kutya ez a Miklós – mondta valaki –, ilyet más ki se találna!

– Bolondság – volt a felelet –, de nem ártott. Az a vénleány úgyis szagos a gögtől.

Az ének véget ért, hat díszruhás temetésszolga lassan emelte vállra a szentmihálylovát. A vendégsereg habozni látszott – készülődött –, szétvált és összeverődött megint. A halottvivők is megálltak pár lépésnyire, hogy mi lesz? A nők egy része a zokogó leány körül tüntetően hátramaradt, míg mások hozzájuk siettek, fontoskodó és rábeszélő arccal kérlelték őket. A szép, szőke asszony is feléjük tartott, de Miklós úr karon fogta hirtelen, és megindult vele.

– Menjünk! Akinek nem tetszik, maradhat! Gyere, Nikita János!

Előre ment, de a fiú még mindig habozva állt a fa törzse mellett. Érezte, hogy itt akaratlanul is ő a botránykő; érezte, hogy eszköze valami gyerekes és idegen gyűlölködésnek, amihez semmi köze – és határozatlan szégyen meg harag lázongott benne. Nagyon rosszul érezte magát, gyámoltalanul, megalázva, és csaknem sírni kezdett a nagy, embernyi legény. Egy érzés arra készítette, hogy sarkon forduljon, és itt hagyja ezeket, akik csúfságra járatják – de valami oktan félelem lekötötte. Hogy szállhatna szembe ennyi úriemberrel, ki fogná pártját,

kijük nekik? Érezte, milyen rettentően más világ az övék, és ebben a percben meg tudta volna fojtani pusztá markával valamennyit.

A menet eleje már a nagykapunál volt, mikor az igen kövér asszonyság, akit az imént látott, hirtelen mellette termett, és megfogta a vállát.

– Jöjjön csak utánam, fiacskám! – mondta kemény, de nem haragos hangon.

János bódultan, végképp megzavarodva ment a nyomában. A teraszon át vezette, és ott terített asztal állt, látnia kellett a sok ennivalót, kalácsot, süteményt és gyümölcsöt – és a sarokban jeges dézsák álltak a borosüvegekkel. Egy pillanat alatt összefutott a nyála, gyötrő szomjúságot érzett meg ételkívánást, hogy belészédült. Túrót ebédelt a műhelyben kenyérrel és félliter cseresznyét. De nem szólhatott, beértek a szobába, és az öregasszony a két vállánál fogva lenyomta egy székre.

– Itt üljön, fiam, és várjon a sorára – mondta férfias, szilárd hangján, de némi jóakarattal. Úgy tetszett, mintha elmosolyodna, sarkon fordult és kiment.

Magára volt a nagy idegen szobában, és megpihenést érzett egy percre. Hallotta távolodni az énekszót, legyek zümmögtek az ablakban a dohányfüsttől sárgás függönyök mögött, azután nagy csendesség lett. A búbos kemence előtt nagy, széles díványon egy farkas bőre volt elterítve, az nagyon megtetszett a szemének – a másik sarokban töméntelen sok pipa sorjában, de a súrolt földön csak rongyból szőtt, sávós pokrócok. Kinézett. Az udvaron átballagott néha egy-egy formás parasztszolgáló; – egy mezítlábos fruska, egész gyerekleány – valami elszabadult tyúkot kergetett igen ügyetlenül, egészen idegessé tette; – a kék kötös, babos kendős szakácsné pedig a cselédudvar kapujában kiabált rá. Nikita János jól megnézte. Így állhatott az ő anyja is ott sokszor, húsz évvel ezelőtt, onnét intette tán magához az uraság estére, ha minden elcsendesül – tán épp ide, ebbe a szobába. Elnézte a szép farkasbőr terítőt a díványon, és megpróbálta elképzelni az anyját takaros, fiatal nőszemélynek. Olyan lehetett; még most se csúnya, és tisztán jár, ügyes, rátartós. Megálltak a gondolatai, mert hirtelen újra rájött az éhség, szomjúság – és vak, elemi düh futott végig a testén, hogy minden vér a fejébe szállt. Ó, hát itt van az apja házában, szinte meghal éhen, és az ajtó megett majd leroskad a terített asztal. Minek hívták ide cégérnek, pojácának, egymás bosszantására; mi jussuk őhöz? Arra gondolt, hogy ha volna benne emberség, szó nélkül itt hagyná az egészet, és hazaindulna a dikicse mellé; de valami kényszerű engedelmesség a cselédgyereket ideszögezte; azt parancsolták, hogy várnia kell. A gyomra kóválygott, kezére hajtotta a fejét.

Asszonyi hang riasztotta fel.

– Aha – itt van. Jó, hogy megtaláltam.

Nem az előbbi volt, hanem a szép szőke – a Miklós úr felesége. Leült szembe egy székre, és nem intette vissza a fiút, mikor az felugrott; – állni hagyta maga előtt, úgy beszélt hozzá.

– Hát nézze, maga okos fiúnak látszik, Nikita János. Hát ne haragudjék maga ezért a dologért. Az uram jó ember, de sok furcsaság van benne, és ha valakire haragszik, azon keresztülmegy, semmire se néz. A sógornémra meg a többire van is oka haragudni, bántották, az apját ellene uszították. Ez a Luiz ki akarta tagadtatni mindenből – a tulajdon testvérét –, hát ez mégsem szép, ugye? Most a sok gögöst majd megöli a szégyen, hogy ilyen botrány volt a temetésen. Én se szeretem az ilyet – meddig, fognak beszélni róla! Hát igen – nézze, lelkem, ne gondoljon azért rosszat. Tudom, hogy a maga anyja ki lett elégítve akkor – mi nem is tudtunk volna róla, ha a vén kocsis valahogy fel nem említi az uramnak – csak ő emlékezett. Hát azért én mégis adok magának valamit – nézze, ebben száz forint van, használja egészséggel. – Na, most menjen, fiam! Tudja, lehet, hogy az uram most olyast mondana magának, hogy itt maradjon, vagy mi – de hamarosan nagyon rossz dolga lenne magának. Mit csinálna itt? Luiz

még tán meg is étené – és az uram is meg szokta bánni az ilyen tetteit. Többet ő sem adna magának – nincs is nála készpénz aratásig –, ez is a magamé. Hát csak menjen – míg visszajönnek. – Itt jobbra, a tornác előtt – a hátulsó kapunál leér az országútig, ott várja a kocsit és visszaviszi. Itt ma még nagy komédiák lesznek, veszekedések – nekünk se valami jó az élet, higgye el, fiam. No, Isten áldja magát!

Komolyan beszélt, egy kicsit meghatva, de nagyon okosan és biztosan. János megreszketve nyúlt a fehér boríték után, s az úrnő odaadta neki a párnás kis fehér kezét is. A legény csak úgy ösztönből véletlenül találta ki, hogy mit kell tennie – megcsókolta, és gyorsan kifordult az ajtón.

Ment jobbra, ahogy mutatták, de a verandán vitt át az útja – a kis kiugrón, ahol terítve volt. Újra orrába ütött a sütemények, borok és friss erdei szamóca illata – és az egész vad, dühös keserősége, rászédettsége újra felhullámozott benne egy pillanatra. Most persze megajándékozták, és kirúgják innét, mint a koldust. A keze görcsbe szorult, nem tudta, mit akar tenni, de meg kellett állnia – visszanézett a házra, mintha még keresnivalója volna ott, aztán az abroszra merült a tekintete. Az úrnő akkor lépett ki utána, bámulva nézett rá – és hirtelen elcacagta magát. – Ó – szegény gyerek!

Egy kalácsot kapott fel az asztalról – egy egészet –, és odaadta neki – de a másik keze már újra visszanyúlt sietve a borosüvegért. Azt is. És süteménydarabokat, sonkaszeleteket csomóval összekapkodva – a zsebébe, a kalapjába, amit az zavart és ámuló köszönettel a kezében tartott. Végin vállon ütötte kedvesen, szívesen.

– Na, de most indulni, fiam!

Az ment és szaporán, siető, loholó cselédléptekkel – ment megrakodva, fel se nézve –, szét se tekintve az apai házban – nem is gondolva semmire. A küszöbön egy nagyot nyelt, mert előre érezte a pompás, úri lakoma ízét.

1910

Asszonyok

A kopottas, téli délután-szürkületben egyenként jöttek már fakón és félszegen, gyűrött arcukon a megszokott keserűségglárvával, vagy buta és konok elégtelenséggel az ingyennap rosszindulatú és formátlan vendégei, a nyomorúság anyái; – és ölükben vagy kézen vezetve csenevész, hibás testű, levéznuult kis boldogtalanjaik. Az egyik pici rongyos alig lát, a nehéz, súlysebes arcából ki se látszanak összedagadt, vizeskék szemei, egy elferdült lábú, halvány kisfiú gyenge, kíváncsi mosolygással biceg a nagy, markos asszony sötétkék szoknyaráncaiba fogódzva – egy holtra vált, alig ökölnyi arcocskájú kis szopós már csak erőtlenül tátogatja elkékült ajkait az anyja lohadt, fekete-barna emlője után. Ezeknek nem jutott hely a klinikán, tán mert úgyis hiába; – s az „egylet” orvosa mit mondhasson? A végső menedék itt, a nagy tanár alamizsnája, ha hozzájuthatnak. Egyre többen vannak, ismerkednek, körülveszik a kis pólyást, és rácsudálnak, suttogva, tudákosan, legtöbben némán ülik végig a váróterem hosszú fapadját, és a hidegtől, a lépcsőjárástól vagy az egész nagy otromba vigasztalanságtól, ami a világ; – összegörnyednek, ásítanak vagy sóhajtanak.

– Nagyon sok mára! – jelenti ki a szürke libériás szolgalegény, aki rendet csinál köztük. – Aligha kerül ma mind sorra.

Riadt és tehetetlen pillantások neszelnék rá. Ma sem? És akkor csak egy hét múlva megint! Némelyik csöpp szenvedő máris nyugtalanodik, és ahogy csitító gyöngédséggel rájuk hajolnak, igazán átszépül percre némelyik darabos arc a megadó, lelkes szomorúság elmélyedésében. De hamar újra egymásra néznek, és számlálgatják, ki jött előbb?

Már tudják, hogy az elsőnek jelentkezők több jó szót kapnak, kimerítőbb utasítást; később már fáradtan, kurtán, szárazon végeznek velük. Négyre jár. És az orvos még egyre késik.

A nagy sarokablaknál prémbundás, szép kalapos, finom bőrű úriasszony ül, vele jó nagy kendőben a rendesen fésült dajka; vasalt fehér kötőjén kamásnis, szalagos hajú, kétesztendő szép leánybabával. Külön húzódtak idegenkedve, türelmetlenül ők is, az asszony közelebb intette a cselédet, és kinéz az utcára.

– Azonnal itt kell lennie, kérem szépen – áll meg előttük udvariasan az inas. – Még jobb is, hogy az ingyennapon méltóztatott, mert így mindjárt elsőnek kerül, aki privát.

Az úrnő bólint. Mégsem szerette, hogy véletlenül épp ma jött.

Az idegen, ellenséges, már a jelenlétével is csupa vád nyomorúság feszélyezte és lehangolta. A picinyét nézi, e túlfinom, de szinte tökéletes alkatú kis üvegvirágot, akit egész magoodaadással gondozott, sűrítve táplált, eltökélten és okos szisztémákkal az élet számára készített születése óta – sőt már azelőtt is. Most bárányhimlője volt csak, de azért idehozta, megnézet: nem maradt-e vissza valami rejtett baj? Ne vigyék-e el valahová e nedves hónapokra – mije gyöngébb –, milyen óvást vagy edzést igényel a szervezete? Az ő szép, okos kis egyje! Első percben megdöbbsent, és elszomorodott az igaz, asszonyi részvétől, ahogy szétnézett itt, de most észrevette, hogy fojtott és okatlan, néma gyűlölettel néznek rá és megretten. Igen, hogy ő előbb jut be, az a bajuk. Vagy minden, hogy itt van a szemük előtt, hogy nagy, kegyetlen keserűségeiknek ellenébe mutatja a maga élete tűrhetőbb voltát. Mintha már szóval megvádolták volna, ellenségesen, haragosan védekezik gondolatban. Mit? Ő épp annyit szenvedett az anyaságért, mint ezek – és azóta szinte csak ennek élt, éjjel-nappal gondolt vele, tanult hozzá, komolyan vette. Nem elég, ha az övéért felelős minden asszony? Az van rábízva! De azért kellemetlen itt lenni, és milyen szokatlan, nevetséges gondolatokra kényszerül.

Csak már hazamehetne!

A szolgálfiú kimegy valamiért, egy percig csend van; aztán hirtelen, keserű nekibátorodással kipattan az első vaskosabb perfid megjegyzés. Közönséges és oktalan, a szomszédjának veti oda az egyik, az rádúpláz és hálás közönségre talál a szemben ülők közt. Az úriasszony úgy tesz, mintha nem hallaná, de valami megdöbbenőt érez ebben a készségben, ahogy ezek a durva szellemeskedések felszakadnak itt, mint ami már rég szivárog és gyűl, és robbanásra készen vár közel a felszín alatt. Ezek nem most gondolták ki, nem most mondják először ez ügyetlenül gúnyos támadásokat; közönséges népek módján egymásnak beszélve ugyan, de azért tüntetően és leplezetlenül öellene. És neki sem mostani gondolatai az ellenérvek. Mi bajuk vele? Árt nekik azzal, hogy jó cipője van és kalap a fején; és ha neki sem volna, segítve lenne rajtuk ezzel? Ismerik ezek az ő asszonyéletét, sok ideges gyötrődését, szavá se tehető sok nehéz keresztjét? Az örök igazságtalanságot érezte, hogy „egy”-eken bosszulódnak meg a messze okú és érthetetlen tömeg-igazságtalanságok. Miért éppen ő? De azért ülve maradt a helyén furcsa, megrettent, ideges passzivitással és hallgatta.

– Úgy bizony! A tollaskalapúak kölykinek a nyavalyája is jobbszagú!

– A maga gyereke, lelkem, megdögölhet tízszer is, míg annak a doktor tíz pengőért kifűjja az orrát.

– Nincs is kutyabaja, csak parádézni jött vele. Egy óráig fog mulatozni odabenn, minket meg hazaküldenek. Az Isten mér’ is nem...!

– Jót emleget. Az Istent...!

Nyers kacagás hangzik, csúnyán, ide nem illőn, aztán elcsendesülnek, mert senki sem szegült ellenük. A szegény, haldokló pólyás zizegő, fűjtató lélegzése hallatszik. A három idegen ott a sarokban most már úgy ül külön, hogy a forró gyűlölködés szinte körülfolyja, mint a láva, és elszigeteli őket. A dajka mérges, apró cselédszemével rájuk mered, és kész volna feleselni, mint a hű ugató kutya, de az asszonya csendre inti, maga a kislánya fölé hajolt, és ideges, sírásba csukló erőlködéssel gügyög hozzá. Az fehérke, apró tenyerével hízelegve tapogatja az anyja arcát; olyan gyöngéd, selymes, mint egy puha, pántlikás, fehér cicácska. A tizesztendős kis sánta fiú előregörnyedt vézna kis vállaival, és öntudatlanul, mosolyogva bámulja. Az asszonyok némán ülnek most, és szinte fáj nekik a még mindig beléjük fojtott, ottrekedt gyűlölködés. Ó könnyű annak oda se hallgatni, nem törődni velük. Beszélhetnek ők akármit, ki bánja azt! Az ő gyerekük már a születése előtt el van kárhóztatva minden nyavalyákra. Az urak tudják, amit tudnak, egy gyerek, két gyerek, de önekik csak hadd szülessen évről évre, egyik még szopik, már úgy vannak, és mosni kell járni meg vasaló mellett szédelegni olyankor is. Hát a lakás meg az étel! Csak mire hat-hét karaj kenyeret leszelnék, oda van egy kiló kenyér egyszerre. Ha mindent elmondhatnának, a baromi életüket, ahogy önmaguk előtt is csak ködlő zűrzavar gyerekségük óta!... De hát a gyerekeik! Jött valami alattomos, gonosz kór – honnét nem – az ártatlan, csöpp testükből elő, a levegőből vagy a szülők múltjából –, hogy undorodniuk kell, ha rájuk néznek. Ennyien itt vannak most együtt, és minddel közös a szörnyű sok nyomorúság; és az itt egy az urak közül. Még idejön zavarni a kicsi reménységüket az ő napjukat...

Hosszan sívó, éles köhögés szakad bele a tikkadt csendességbe – fuldokolva és „húzva” kínosan – a padsor közepe tájáról. Egy szegény kicsi lánynak szinte belegörbül a vézna gerince, úgy megcsuklik, a homloka is átpirosul, és fehér nyál habzik elő a sírásra görbült, vékony száján. Az úrnő egyszeribe felretten rá, odafigyel, majd szétnéz gyorsan, mintegy támogatásért az ellenséges, haragvó arcok között. Az inas most jött vissza éppen.

– Kérem – fordul hozzá határozottan –, az a kisleány ott számárhurutos. Azt a járványszobába kell vinni.

Csak ez hiányzott éppen. A még visszatartott, oktan, szenvedélyes dühöngés egy perc alatt féket veszít erre. Felugrálva, hangosan tiltakoznak; szitkozódhatnak egyszerre hárman-négyen. A kis köhögős anyja a legfélénkebb még, mintha nem érezné nagyon az igazát, csendesen hajtogatja a nagy lármában, hogy akkor sohasem kerülne sorra, pedig négy másik éhesen várja otthon. De a többiek bősziúten rikácsolnak körülötte, és a szolgál előtt falanx támad hadonászó, súlyos karokból.

– Csak azt próbálja meg! Mink is itt vagyunk!

– Ragályos – istennyila! A fehérítő a képin, az ragályos. Meg a sok rosszbetegség, az úricifráké, az. Az ő kölyke tán különb helyen termett...

Már ocsmányságok is hallatszottak itt-ott fuldokló, dühös önkívületben.

– Azért, hogy mi nem adtunk magának forintot – provokálták az inast –, magát is olyan anya szoptatta, mint mink vagyunk.

A fiatal, katonaviselt Pest vidéki sváb tanácstalanul nézett körül. Valami közösség mintha mégis megmozdult volna benne, mely ezeket érezte inkább véreinek, egyhangú támadásuk robbantó fanatizmusa is hatott rá, megzavarta, kedve lett volna megmutatni a biztos szavú, kurtán parancsolgató nagyságának, hogy itt ő rendelkezik. – Csakhogy valóban kapott az imént egy forintot...

– Nem tudom, kérem, én nem hallottam köhögni. Az úr mindjárt itt lesz.

Az úrnő nem felel, némán, komoly felháborodással int a dajkának.

– Jöjjön, Juli, inkább a folyosón várunk. Göngyölje jól be!

Indulatosan nyit ajtót, és akkor szinte ölébe esik valakinek, aki meglepett, hangos örömmel köszönt rá, aztán bámulva néz a felizgatott, kikelt arcába.

– Mi történik itt, nagyságos asszonyom!

Kezet nyújt. Iparkodik összeszedni magát a férfi előtt, ki társaságbeli, ki szövetségese és menedéke lett egy perc alatt. És a meghökkent elcsendesedésben előbb még izgatottan kisé, de egyre jobban visszatért nyugalommal, végül már mosolygó kicsinyléssel jelzi az esetet. A durva inzultust jóformán alig, inkább a szabálytalanságot az el nem különített ragályossal. És amazok ott egyszerre megérzik a nagy felülkerekedést, a tehetetlenségüket, helyzetüket, akik ingyen kezelésért koldulni jöttek ide, és ilyet mertek... Elhúltan, meglapulva, a vérük ösztönösen hitvány szegénység-alázatával néznek a földre, és bensejükben már maguk sem tudják, hogyan történhetett mindez. Az idegen úr ráncos homlokkal néz végig rajtuk.

– Hitványak! – mondja nyersen, kurtán. – Majd beszélék a sógorommal. Így hálálják meg a jószágát. Péter!

A fiú mentegetőzve, zavartan áll elő.

– Hallgass. Vidd azt a számárhurutosat a különszobába rögtön. Nyitva az ebédlő?

– Igenis!

– Méltóztassék velem, nagyságos asszony, majd ott megvárjuk a tanárt, a sógorom. Már jön; a kocsiján hozott a klinikáig, de valamiért be kellett térnie. Ah, nem is tudott a mi közeli rokonságunkról? A nővéremet vette feleségül Áron.

Felvillanyozottan, kellemes örömmel beszélt, látszott, kedvére van az alkalom, hogy szolgálatot tehet, hogy említheti a híres rokont, és kivált, hogy a jól fűtött, enyhe, virágszagú ebédlő üvegfülkéjében, hacsak kis időre, magára lehet a szép ismerőssel. Az is feledte már a bosszúságot, tetszett neki ez asszonyias hatásának köszönt fordulat, és úgy rázta le idegeiről

az iménti félóra nyomott töprengéseit is, mint hozzá nem illőt, mint aminek fölötté áll. Már ketten voltak ők is és külön. Szövetkezésüket egy elit-est kellemes emléke, egy elkezdett, finom kis flört ingere vette körül, és izolálta közönségességtől, kínosan emberi vagy rosszul szórakoztató szociálfilozófiai gondolatoktól. A dajka is megbékülten húzódott a gázkandalló mellé, ölbe vette a kicsit, és látszott, könnyen elbóbiskolnak itt mind a ketten.

Odakinn ezalatt porig alázott, fojtott szenvedélyű arcok meredtek egymásra és az ajtóra, ahol néhány jól táplált, őrzött illatos ember, két finom cédaságokra ráérő ember tűnt el a szemük elől. Hallgattak egy darabig, aztán a kék szoknyás, erős asszony felemelte nagy súlykoló öklét, és elhörögte, valami hisztériás, megrendítő, vad gyűlölettel csuklotta el a szörnyű káromlást:

– Hát haljon meg a gyereke még ebben az esztendőben. Én kívánom neki!

1910

Egy rossz este

Az órát puhán süllyesztette vissza a mellényzsebébe, és megszagolta a nagy csomó fehér orgonát. Érezte a mozdulatai íves könnyűségét, ahogy karja föllendült a suhanóan új, finom felöltőben; a léptei is ritmusosak, táncosak voltak önkéntelenül, és ütemük a szabadságot, a merészség vagy a gúny friss, fiatal mámorát lüktette át idegein. Halkan füttyörészett. A tér palotái márványfehéren ragyogtak a szép, üde város tavaszi fényében, gyeptájak enyhe sarjadzása érzett, és a Duna felől borzolóan osont, kalandozott a könnyű szél. „Öt múlt!” – súgta a fiatalember valami nagy, mély derűvel, és e percben olyan bensőleg szerette önmagát. Érezte jóformájú lábait a drága cipők és selyemnyilakkal behímzett harisnyák kultuszától övezetten; – minden rajtaivalonak zizzenő, illatos tisztaságát, ízléses, finom voltukat az inghez varrt kézelőktől az enyhén színes mellényig – és harmonikusnak érezte egész valóját a testi jólét és gondtalan otthonosság hanyag fölénységében. Milyen jó volt így menni, lazán és könnyen gondolva arra, hogy lám, az ember kiszerez magának az élettől minden kiszerezhetőt így, szinte verejtéktelenül, simán – és hogy ma tetszetős, szeszélyes, furcsa, kalandra indul.

Sugárzó és magahitt, gögös férfiúvoltának bravúrja volt ez is. Szokatlan helyen, ahová őt apró vadászesélyek ötlete veti néha – egy kültelki mozgóképszínház cifra bársonyszékén ismerte fel meglepetten a nőt, akit hírből és látásból régóta ismert. Varróleánykák, kicsi Bonnok és iskolások sorai mögül villant szemébe dús, bronzarany hajkoronája a gyönyörű és drága kokottnak, és ő gondolkodás nélkül, merészen ült mögéje. Tudta, hogy félévi jövedelme a letiltásokkal sem volna elég megfizetni a nagyurak és főpapok éjszakáinak egyjét, de elég óvatos volt, hogy ne gondoljon túl sokat erre. Félvállról, kedvesen, némi diszkrét játszissággal közeledett – de igen kevés ceremóniával. Közelhajolt, halk és kellemes áriákat dúdolt a fülébe, és félre nem érhető célzásokat mormolva, kísérte az előadást. Már érezte, hogy eltalálja e nő típusát, akinek vidám nyegleséggel föléje lehet kerülni – ez alig művelt, de eredeti és egészséges lélekét, ki titokban élvezni jár a „mozi” naivságát, holott páholya lehet nagy színházakban, és grandiózus életmódjával tán egyetlen a csillogóan szegény nagyváros életében. Megtetszett neki vagy percnyi szeszélye találkozott az övével! Halk szóváltásukban a játék üdesége és a kíváncsiság nyers kíméletlensége lüktetett; bizonyos szaloni szavak és formák odadobott konvencióival keverten. Most nevetnie kellett, ha visszagondolt, hogyan figyelte őket a vén kísérőnő ellenséges, sanda pillantása, mint egy acsarkodó kis borzeb, a kopott gyöngyblúzos, hamis kövekkel teleaggatott kis öreg csont; rendetlen, őszes hajával és nagy platinafogaival. „Madame nem barátja a romantikának!” – súgta franciául a leány fülébe, és az csiklandósan fölnevetett. A nézőtér utolszor sötétült el, és erdők zúgtak, vonatok robogtak, vadvizek csörögtek szikrázva, egymásba villanva a vásznon; a fiú akkor ügyesen kihúzott egy tűt a vörösbarna, nagy hajturbánról, és egyik fonat súlyosan esett a székfára. Fölemelte és lassan, mosolyogva csavarta szorosan a csuklója köré. „De csak ha én is úgy akarom!” – sziszegte a nő a sötétben odavillanó szemekkel. Egymásra nevettek értőn és egyszerűen; és a kijárat előtt megkapta pontos címét a mai meghívással. Könnyű és felszínes kaland, amilyen az igénye is mostanában; értéket csak az ad neki, hogy nem fizet érte többet, mint fiatalsága egy éjét és egy csomó virágot, amiért gavalléros ötletből, csaknem minden pénzét odaadta. Be’ szép – a nagy, fehér bugák dús és tömör csomója –, telt, érett, mint a magával tudatos asszony, akit lelki vádak és felelőségek nélkül lehet bírni. Gyönyörködött bennük, és az asszonykívánság izgalmát szinte erőszakkal hullámoztatta át e percben oly derült, kedvéntölt valóján. Frissebben lépkedett az előkelő, csendes utcában, mély lélegzettel nézte meg a kis palota számát, felszaladt és csöngetett a lépcsőházban.

...Pillanatok múlva szemben állt a platinafogú vénasszonnyal, a gyanús rögtönösséggel kinyíló ajtóban.

– Mi tetszik?

Ellenszenves, apró szemével hidegen tessékelte hátrább, be sem várta, hogy kimondja a nevét.

– Az úrnő ma nem fogad! – felelte kurtán, gúnyos elégteliséggel, és már-már becsapta előtte az ajtót.

– Úgy? – mondta a fiatalember hirtelen fellobbanva, és megfogta a kilincset. – Szeretném ezt tőle magától hallani!

Az utolsó szavak kicsit kényszeredetten hangzottak, érezte, hogy mindjárt-mindjárt komikus lesz.

– Sajnálom – hadarta a kis némbor türelmetlenül, mintha mégis tartana valamitől –, sajnálom, társaság van nála; előkelő, nagy társaság.

Farkasszemet néztek, aztán a fiú gúnyos mókával emelte meg mélyen a kalapját, fölnevetett és sarkon fordult. Nem volt mást mit tennie. De odalenn az utcán epés düh gyülemlett a torkában hirtelen. Halkan káromkodott, és tehetetlen bosszúságában véresre szívtá az ajkát. Hosszúkat lépett, ideges rugalmassággal szelte az alkonyat zsongó, mámoros levegőjét, a homlokához nyúlt, és könnyű veríték nyomát érezte.

– No nézze meg az ember! – dünnyögte röstelkedve s dacosan, lazán lóbálta mentében a karjait, és a virág lecsüngő fűrtjeiből köpenyéhez horzsolódva hullt le az aszfaltra egy illatos fehér gömb. Ott ragyogott a szürkülés fakó fátyola alatt.

– Eldobjam ezt? – kérdezte magától a fiú megállva, és újra az arcához emelte az orgonacsomót. És a virágok rugalmas reszketéséről vagy a hűs és mély, titokzatos illairól talán, eszébe jutott egy tavalyi asszony. Vagy mert kellett, hogy eszébe jusson valamelyik e megzavart félórán. Az ám, a Márta lakása nincs messze innét; ha kiér és befordul a Körút felé, már ismerni fogja az utcát, ahol lihegve és kacagva, szorosan összefogódzva futottak hazafelé ilyen nyugtalan estéken – mennyiszer, mennyi gyönyörű szép hónapon át. Azok kedves idők voltak, valóban! Haladtak, lejátsozódtak és elvégeződtek – ez a szép az egészben; a dolgokat idejében kell megállítani, amíg még nem rútak, akkor úgy maradnak számunkra. Az idegessége valami gyöngéd merengésbe enyhült át, amíg ezekre gondolt... Márta, a ragyogó szőke, alig huszonkét éves kis özvegy, aki odalenn a városukban már leányfővel is szerette őt; és hogy feljött tavaly, az övé lett lassanként, de egész természetszerűen és alkuvás nélkül, mint aki rendeltetését tölti be, és önmagával a várás éve alatt már tisztába jött. Márta fiatal, szép, szabad és vagyonos volt; nem lehetett hiányában a férfiúnak, és egészséges, passzív asszonyiségének nem is volt olyan értelemben szüksége; – és őt elfogadta kedves és szelíd eltökéltséggel, éppen őt. Mivel érdemelte, hogy szeresse? Ejh!... Tudta róla, hogy azóta „behúzta a függönyöket”, ő mondta ezt még így; – és az élete zártan és zajtalanul folyik. Vállat vont. Miért teszi; elég gyerekség, ha így van!... Bosszankodni akart magára, hogy az előbbi percben – mint az átlag férfiak – majdnem örült ennek, számon vette, értékelte és elraktározta valakinek a kizárólagos érzését, amit véletlenül öbelé helyezett ki. Mintha bizony dicsőség volna, kincs vagy értékmérője öneki, ürügyül szolgálni, hogy egy asszony az érzéseivel, önmagával kedvére elbíbelődhessék. Igen, még Márta is, ez a fiatal, üde és ösztönös lény, ő is szenvedett utóbb; egyszer csak megtanulta valahogyan, megtanult beszélni, és tapasztalatlanul, vakon is rátalált egy szerelmi viszony közkeletű asszonyszavaira, kérdéseire és alkuvásaira. Mind ilyenek! A perc nem kell nekik, nem értik a szépségeit – flagellánskodnak, felpiszkálják a múltat és a holnapot, regényt szőnek az ölelés alatt. Pedig milyen szépek úgy magukban a dolgok. Itt jöttek mindig együtt a kerten át bohó

reszketéssel bújva meg, ha úriforma valaki közeledett a homályban. „Ha ismerős!” – Itt a pad, ahova leültek néha, mint két fiatal csavargó. A szembevaló házak közt, ott a harmadikban, lakott az édesanyja a húgaival, attól különösen rettegett és elszomorodott kissé, ha idelátta a világos ablakokat. De aztán behunyta a szemét, felálltak és átszaladtak a sötét kerten – igen, orgona nyílt itt akkor, késői tavasz volt már; ez az illat volt a levegőben, s mély, reszketeg, érett és átható, és ők hazasiettek akkor...

Megindult a régi úton, és már homályosan tudta, hogy feléje megy; – viteti lépteit valamitől, és zsörtölődő gondolataival csak eltereli magát, hogy ne eszméljen rá túlságosan és vissza ne térjen. Miért is – ha ebben a percben jó neki odamenni. Miért is ne lehetne így, hogy akik régen ismerték, fölkereshetnék egymást egy óra hangulatában, és a találkozásuk esetleges és elszigetelt maradna azért, nem kezdete vagy folytatása valaminek; csak ötlet, amin ne épüljön semmi. Újra kezdeni? Nem, ehhez már nem volt türelme, ehhez nagyon is sok új asszony járkál még szerte a világon, akikhez nem volt köze, akikhez még lehet!... De hátha ez az egy elég intelligens már ahhoz, hogy egy szép estét lehessen vele tölteni, minden további nélkül? Mi is tartja vissza ilyentől az asszonyokat? Nyilván a férfiak közönségességétől való félsz – vagy az a naiv, konstruktív érzék, ahogyan ezt: „Szeretem”, így nagybetűsen, valami abszolút és szerves, e g y - e g é s z dolognak érzik, ami vagy van, vagy nincs. Az ők átkozott vagy-vagy-jaik! Vajon valóban egészen m á s dolog az, amit ők ugyanazon a néven hívnak, mint a férfiak? M á s kell nekik az egészből? Ez az asszony egy percre sem vált neki kényelmetlenné a szakítás után; vajon tud-e elég okos és eredeti lenni, hogy most semmit se kérdezzen... És ne kísérje széljegyzetekkel önmagát?...

És hogyha nem? Ha érzelegni próbál, vagy kemény lesz, sértődött és feszélyező. Ha vélt diadalát eltitkolva, óvatos számítással, tartózkodón enged egy hajszálnyit, hogy a többi máskorra hagyhassa – felháborító kis asszonytaktikával csak lépésről lépésre bocsássa a visszatérőt! Vagy ha a könnyeit említi, amiket azóta sírt, és érezteti, hogy semmi sincs elmúlva, hogy várta őt, és a szenvedései nyúlós szálaival folyamatosságot kötött az elmúlt idő és a ma közé; ha azt hiszi, hogy nem is adta vissza szabadságát, csak pórázon tartotta, és most visszahúzta, lám, megint... A fiú megállt a sarkon, egy lámpavasnak támasztotta a hátát, és küszködve habozott egy percre. Belefáradt a sok cinikus tépelődésbe – a rettentően fiatalos erőlködésbe, hogy önmaga előtt ne veszítsen – és meg ne zavarja élete stílusát. „Ördög vigye – mintha fontos volna olyan nagyon!” – Legfeljebb egy tréfa lesz, gúnyos kísérlet, föltevéseit igazoló kudarc, nevet egyet; ő vissza tud térni a félúton akárhonnan, akárkitől... Önáltató, könnyű kis mosollyal igazgatta össze az orgonákat, és elindult a jól ismert kapu felé.

Az ismerős tavalyi fruska bocsátotta be. Különös volt ez. Az arcába nézett, és mindjárt megismerte, de nem lelkendezett, és nem vihogott, mint azelőtt, el sem mosolyodott, pedig látszott rajta a meglepetés. Kicsit szemrehányó és szomorú komolysága volt a kis csacsi cseléd gesztusaiban, ahogy egy pillantást vetett a virágokra, és bólintott, mint aki most már mindent megért. Némán ment előtte, a keskeny előszobán, és az ebédlőben fel akarta csavarni a kis villanykörtét a barna dívány fölé.

– Nem! – tiltakozott a fiatal férfi, és megállt a homályban, hogy hunyt szemmel beszívja a lakás régi, régi illatát. Kilépett a nyitott erkélyajtón, csaknem önfeledten; ide látszottak a tér sarjadjó bokrainak még laza, könnyed árnyékai a sárga lámpafényektől átszűrten. Az ég borús volt kinn, és apró eső szitált, lefogva és kiemelve a szerte imbolygó illatokat...

– Megkérdelem, be lehet-e menni! – mondta mögötte a leány, miután várt egy ideig.

– Hogyan? – rezzent fel. – Önagysága lefeküdt már? Vagy – van itt valaki?

A leány rábámult.

– Azt kérdelem, vendég van-e?

– Nem, kérem – nincs –, már mind elmentek. Az öreg nagysága tíz órákor jön vissza éjszakára. Mert az asszonyomat – ó, nem tetszik tudni? Hiszen ma operálták...

A férfi megrezzenve lépett vissza a szobába.

– Baj van?

– Most már, hál' Istennek, minden jól lesz. Isz' nem is volt halálos betegsége – csakhogy igazítani kellett és három doktor is...

A vendég izgatottan fordult önkéntelenül a kijárat felé, de a leány nagy buzgón elébe állt. Szinte könnyögött.

– Nem, csak tessék várni, instállom, mindjárt szólok. Mindjárt lehet!

Elevensárga fénycsík verődött utána a sötét padlóra, ahogy eltűnt a háló nehéz függönyös ajtajában. A fiú egyedül maradt, és gyorsan, kapkodva eszmélt rá az esetre.

– Gyönyörű história! – sziszegte, és végigtörült a homlokán.

Micsoda szerencsétlen ostobaság, hogy neki ma ide kellett jönni. Hisz ez a dolog most mindent megváltoztat, átértékel. Micsoda jelentőséges, meghatottságba itatott pillanatok fognak jönni mindjárt! Jelenet lesz – ó! – Fiatalos, türelmetlen, lelki szégyellőssége háborgott valami émelygős ellenérzéssel. Gyönyörű dolog!

Most – no most, mindjárt! Be fog menni és látni fogja őt a karbolszagban, halványan a sárga lámpafényben – szalagok és csipkék közt, amiket most, sebtiben dobát magára a kedvéért. Megilletődött arccal áll meg az ágy szélénél, és halkán fog szólni, gyöngédségeket tördelni. Ő pedig lehunyja szemét a szenvedés fensőbbiségében, gyöngéd fényű gloriola sugárzásában érezve magát – fáradtan ejti felé kezeit, és nem bírja fölemelni a virágokat. Neki akkor meg kell reszketni, és némán az ágy szélére ülni, kezét kezében tartva, puhán. Már színfalak – színfalak nőnek, sarjadzának körülöttük a csendben, és nincs hatalma ellenük. Szcéna! Könnycsepp fog megcsillanni a lámpafényben a szép, seprős pillák alatt, és neki le kell hajolnia, hogy lecsókolja. „Ugye, megérezted? Ugye mégis? – Mennyit gondoltam rád!”... Szörnyű! Most mindjárt hallani fogja.

És a lelkébe hullámozó kellemetlen zavar közt valami becsületes, emberi szégyenkezés! A buta véletlenért, ami így hozta őt épp ma ehhez, akinek a cipőjét sem volna méltó megcsókolni az a vörös hajú, céda lány, akinek a virágait idehozta. Hogy ez így van – kiáltóan igaz, és neki milyen szégyenletesen, mindegynek tetszik ez e percben. „Nincs morális érzékem – úgy kell lenni, de annyira nem fontos –, nem érzem annak!” – Az egész cikázó gondolatsorban a rövid percek alatt, valami egyszerű düh és emberien önző méltatlankodás volt uralkodó, hogy ő most belejut valamibe akaratán kívül, a véletlen furcsasága révén – és beleveszítse a szabadságát. Hát azért sem!

Felcsapta az előszoba ajtaját, és átrohant rajta. Rémllett, mintha valami bocsánatkérést, mentséget dadogna vissza a nyomába siető cselédnek. Hogy rosszul lett... Csak ki a levegőre – vissza!

Lenn megcsapta a nedves, édes este üdesége. Most látta, hogy az orgonák nincsenek nála. „Jó, hogy azt legalább otthagytam szegénykének!” – gondolta, de nem volt nyugodt – ideges békétlenséget érzett. „Elrontott este ez!” – dünnyögte kedvetlenül, amíg hazaindult.

1910

Csonka regény

1.

– Igen, megígérte, hogy lejön, ha átöltözött! – mondta az alispán, leült harmadmagával a virággal terített asztalhoz, és suttogó tanácskozásra intette a pincért. A télikert e kis fülketerme üres volt még; a szomszéd asztalnál ismerős, környékbeli szépasszony vacsorázott színház után az urával, sógorával: azokhoz odament egy percre, hogy üdvözlje. A bal sarokban összehajolva, halkán beszélgetett három lila öves főpap. Bizalmas, tisztán és finoman tartott zug volt ez – majdnem nagyvárosiasan fényes és vidékiesen otthonos. A pincér, akit franciás néven szólítottak, enyhén és nesz nélkül lebbent a szőnyegek fölött – és a vendégek mind egy társasághoz tartozó kiváltságosak, akik tudtak egymásról, és érdekelték egymást. Rába, az alispán, üresen hagyta a helyet a kisasztal fejénél, ahova a színésznőt várták.

– Balikay! – tűnődött, csakhogya épp szóljon, a polgármester, aki házas volt, kicsit már kövérkés, hármuk közt itt a legreménytelenebb. – Ez, hogy Balikay, a családi neve, azt mondják, és hogy hazulról valami kis vagyonkája is van.

– Néhány pár igen finom cipőt hozott magával, és értelmesen tud bennük viselkedni! – toldotta meg aforizmás fölénnyel Schönherr, a fiatal újságíró, aki azért tartozhatott ide, mert édesapja a főügyész volt, és őt minden évben beíratta jogra is – hátha mégis megembereli magát idővel.

Rába legyint – de aztán gyorsan, buzgón igazgatta helyre.

– Mindegy! Hanem talentumos! Nagy dolog, hogy itt a dráma hódít, és zsúfolt házakat csinálnak Ibsennel, Shaw-val. Mi? Most meg egy Shakespeare-ciklust akar. Az egész leány huszonhárom esztendő.

– Szép is! – mondta a fiatal fiú egyszerűbben. – Néha nézem, mikor a köpenyét ledobja, olyan mozdulattal, mintha ostobaságainkat és komizásainkat egy gögös szökkenéssel levedlené magáról, és azután fölöttük járna.

Az alispán összevonta a szemöldökét, ám a másik percben duzzadt, piroskás – csak az intelligens szemei révén jelentékeny – arca széles és édes macskamosolyra húzódott. A leány jött – kezet nyújtott, leült közéjük.

Valóban jól volt öltözve, egészen jól. Sárgás nyersselyemben a szinte túl magas, mégis különösen, finoman teltnék érződő lányalakja; nagyon fekete haja még Portia csigáiba sodortan, kicsit megzilálva, hanyagul a szabályos, kissé keskeny arca körül. Gondozottság és úri magatörődés látszott mindenben, ami a testét takarta és emelte; és hanyag fensőbbiséggel viselte őket, mintha belőle nőttek volna ki. Fiúsan szögletes, pajtáskodó mozdulattal nyújtotta formás csuklóját a férfiak terítéke felé, összeszedte magának a virágaikat, mosolygott és beszélt; kicsit kimerülten a játéktól, lazán, szórakozottan, kedvesen.

Szerette így! Hogy kíváncsi és kívánczó, szinte beléje sugárzó férfiszemek pillantása szögelljen át rajta, és igya be mozdulatai harmóniáját, arcjátéka, mosolya intuitív rögtönzéseit, melyekről maga sem tudta, mennyire ösztönösen illenek a ruhái színéhez, szabásához – a világításhoz és a csevegés hangulatához. – Lesték, élvezték és várták őt így; bár néha feszélyezte kicsit őket. Furcsa, apró bizalmaskodásaikba belezavarodtak vele szemben, figyelmessége megtisztelte és nyugtalanította, mosolya vontá és távortartotta mindnyájukat.

Néha inkább figyelték, nyegleségekbe és humorba rejtve az irigy férfiacsarkodást; néha reménykedően feltűzelve, ideges, kábult, versengő törekedéssel kívánták őt. Már csaknem egy hónapja játszott a társulatnál. A szubrettjük az igazgató öregecske és családanyás életű felesége volt – a többi is, mind sokkal jelentéktelenebb; – „Nincs is, akit kijátszhatnánk ellene!” – mondta egy hajnal felé, maguk közt és féltréfásan Rába, aki özvegy volt, színibizottság-elnök; nem tekintve szokásjogát és egyéb címeket az elsőségre. – S a leány így járkált köztük, nagy, merész szemei kicsit csúfondáros nyíltságával, ideges, feszes, fiatal teste gögijében – még mindig félelemtelenül és uralkodón. „Elkapattuk!” – mondta Schönherr néha epés őszinteséggel, és az alispán már-már vállat vont... de ha így megjelent, és itt volt előttük ingerlő idegenszerűségében – szolidaritásuk, ellene-összefogottságuk egy pillanat alatt szakadt meg, és szemmel és szóval – külön és egyenként, egymás ellen, csak övele keresték a szövetséget.

– Jessica náthás volt ma – kezdte lihegő, gyors beszédhangján, s a virágokkal babrált –, igen, így novemberben tokban kellene járnia – mindjárt meghül, és akkor borzasztóan nyafog. Lenn sokan voltak; a Rába páholyában egy igen szép öreg úr. Maga, szerkesztőm, láttam, jegyzeteket csinált. Nem nagyképűség az? Nem mindegy az magának?... Ki az a sovány pap odaát?...

Megmondták neki, hogy Nordrauth olvasókanonok, pápai prelátus, jeles egyházi író satöbbi. Schönherr Pista hirtelen elszavalta az első nagy mondatát annak a megemlékezésnek, amit az újságja élén hozna öméltóságáról, ha egy napon a Krisztusban elhalálozna.

– Mit beszél? Hisz még nem öreg! – mondta a leány újra odapillantva, de különös módon, majdnem zavartan kapta vissza mindjárt tekintetét; – mert a főpap éles csillámú, erősen, színesen kék szemsugara abban a percben tűzött felé. Amaz tovább folytatta a mondatát, kövéres szomszédja felé fordultan, kimért és egészen halk hangon; Iza egy másodpercig elnézett furcsán, tűnődve, és csendesen tette le bal kezéből a szép, hamvas rózsákat – aztán elszántan és dacosan felütött fővel, gyorsan, kihívóan végigmérte a főpapot.

– Olyan képe van – magyarázta a szerkesztő –, nem lehet pontosan eldönteni a korát; lehet akár negyven vagy hetvenéves is. Mit gondol? Persze, egyelőre semmi kedve még itt hagyni a stallumot.

Így fecsegték, és Balikay Iza is mosolygott, beszélt és evett, de néha pillanatra megakadt újra, és néha átnézett, míg ezeknek felelt, mert Nordrauth most már érdeklődőn, egyszer-egyszer szinte megütődve és komolyan feledte rajta a tekintetét.

– Szóval, megtetszett magának az édesapám. Ma is ő a legkülönb Rába! Izácska!...

– Pardon! Nem figyeltem!

– Vettem észre! De milyen szép, mikor ilyen bűnbánó! Inkább mindig sértegessen!

Egy-két új ember jött be, Schönherr azok rovására anekdotázott. – Ha ő beszél, a másik két pap csak hümmög és bólint. Mit beszélhet? – tűnődött Iza, és egy bimbó bársonyfejét simogatta, húzogatta ideges, forró kis tenyerén. A desszertnél a polgármester búcsúzott, hárman maradtak.

– Fogadjunk, hogy az a pap át fog jönni ide! – súgta Izának a fiú, amint éles figyelmével kísérté a leány mozdulatait. Jean pezsgőt bontott, halkán koccintottak, ám ma mindenen valami erőlködésféle érzett. Igen, a leány volt szórakozott. Beszélt, de mintha valaki másnak szólnának allűrjei és arcjátéka; nevetése idegesebb volt, a hangja lágyabb és az arca néha percekre különösen komoly. Rába az első pohárka után előrehajoltan, leplezetlen, de picit szomorú kíváncsisággal nézte őt – a gyöngéden telt, néha hullámosan megcsukló, finom vállait a ritka csipkeshövet alatt és egy antik szűz szobráéhoz hasonló nyakát, amint hátravetette néha

lassan és bágyadtan, mint valami távoli és új illatra figyelve. Valami csakugyan volt a levegőben.

– Kinn nagy szél lehet! – mondta Schönherr, és nézte a gázlángok meglebbenését, amíg a leeresztett vasredők halkán, hosszan zörömböltek a szőnyeges ablakok mögött. A félüres teremben tán a többiek is erre figyeltek, mert csaknem teljes csönd volt pár pillanatig. Iza hirtelen közénevetett az ő libegő, könnyű kacajával; de odaát is meghallották e percben. Erre néztek, és Schönherr sietve, szolgálatkészen és nagy hangon kezdett valami hosszabb előadásba. Hasztalan volt, Izának ma már nem tudták kedvét lelteni.

Nem engedte meg, hogy Jean a második üveghez nyúljon, és ahogy egy kurta mozdulattal jelezte akaratát, az némán vonult vissza, és senki sem próbált ellenkezni. Rába fejet csóvált, és várakozón nézte őt. Odaát, a szomszéd asztalnál a papnövelde igazgatója s a kövér énekeskanonok már körülményesen, öregesen számoltak a pincérrel, és Nordrauth csontos, fehér kezébe szorítva állát, most már nyílt szándékossággal ide figyelt. Nagyon sovány arca volt; és szorosan zárt, fonalkeskeny ajkai. Halvány halántéka még különös szeme körül mind csupa apró, szétfutó, kicsi hajszálredő; ám homloka feltűnően szép volt így, és semmit sem ősz, sötétszöke haja még árnyékolta kevésbé, mély szeme pedig kéklő, de nem hidegen, acélosan, hanem mint a kék színű láng, színes villanás, forró felszökkenésével az életvágynak. Nem – mindezen kívül még egyebet is jelentettek e szemek, így egyszerre meg nem fejthetőt – s a leány úgy érezte, hogy itt valamit ki kell találnia. Majd arra gondolt, milyen különös, hogy négy hete van már itt, és ezt az arcot ma látja először.

– Most megyünk! – mondta hirtelen, és gyöngén csendített a poháron. Jean könnyed bókkal utasította el kezével a Rába pénzét, és először a leányhoz lépett. „Őnagysága tilalma!” – mosolygott alázattal, és Iza gyorsan intézte el a számláját. „Milyen gyerekes szeszély!” – morgott elvörösödve az alispán, és megint értetlenül nézett rá. – „Mikor lesz ennek vége!”

A színésznő már állt, és alásimult a puhán bélelt bundácskának, amit Jean ügyesen emelt a vállai fölé, aztán a kesztyűin babrált, kiegyenesedve, komoly arccal, és hátralépett kissé, mert Rába suttyogó kérdéseivel egészen közelhajolt. Már nem tűrhette, hogy *ott* ezt lássák. Odaát, már elbúcsúzva a többiektől, a székbe fogódzkodva állt Nordrauth kanonok is, és ők e percben – ismeretlenül, szót sem váltva még és idegenektől körülvetten – egymásra vártak.

– Nagy zápor van kinn! – súgta halkán a pincér, az alispán köpenyét segítve.

– És ezt most mondja?... Hát kocsit, kérem, azonnal!

– Már küldtem érte. Rögtön utánanézek.

– Addig talán... foglalna helyet!... Nem?... Izácska!

Schönherr az ablakfülkében állva figyelte, hogy azok ketten milyen egyaránt magas és karcsú, összeillő két szép szál ember. Amint így kiegyenesedve és egymás felé neszelve szemben álltak, tán valóban ez volt, amin először egymásra éreztek; a testi mivoltuk jelentékenysége, mely kiemelte, megkülönböztette és egymás felé utalta őket. Valami izgató testvériesség volt egy-egy mozdulatuk rugalmas, előkelő és fékezett energiájában, a tekintetük szegülő és tiszta élességében is; megcsodálták, értékelték és ambicionálták egymást. Mindez egy perc villanó tudatlansága – tán csak a leskelődő fiú okos fejében így –, de ők szemben álltak, és egymásra néztek. „Végre valaki, aki itt érdemes volna...!” – gondolta alig kifejezetten a leány, és nyugtalanul, magában hozzáfűzte: „Hisz ez csak játék lesz úgyis!” Egy gondolatban egyszerre sekélynek és alattuk állónak éreztek itt körül mindenki mást, és jövőendő mérközésük hirtelen átszibbasztotta lényüket. Iza lesütötte a szemét, mint egy kisleány.

– Ejnye! Mi van a kocsival, kérem?

- Azonnal, nagyságos uram!
- A Széchenyi-szobortól a számozatlant.
- Igenis! Azonnal!

A pap három-négy lépéssel átmérte az asztalok keskeny közét, köszönt és bemutatkozott a leánynak.

– Az én kocsim itt vár, ha elfogadjátok! – mondta Rába felé. Az mosolygott, meglepetten, hálával és nyájaskodón. A lány arcán pedig valami bolond, hazárdos, elszánt remegés szaladt át, közük lépett.

– Nem – mondta egyszerűen –, öméltóságát meg nem foszthatjuk. Hanem én is a Monostor utca felé lakom – ha szíves volna fölvenni és magával vinni a szállásomig...

– Ó – szerencsés leszek!

Most már összemosolyogtak, mint a cinkosok. Rendben volt. Búcsúztak és lesurrantak a puha szőnyeges, világos lépcsőn. Késő november zuhogó, szeles esője verte a járdát, és a halk, nyugtalanító zúgás fojtottan veszett el a kis márványos csarnokban, készülődő vendégek siető sürgése közt. A két itt maradt férfi a lépcsőkorlátnak támaszkodva, némán várt a kocsijukra. Rába dobolt a karfán, és már mosolygott, kicsit ingerülten, erőltetve, de felszabadult férficinizmussal megint.

– Ez a kis angoramacska majd megtépázza, csak ezzel kössön ki! – mondta, mintha csak tréfálna, és föltette a monokliját.

– Azt hiszem – pszichologizált maga elé morogva Schönherr –, ez a pap, ez a vén örves agár ki tud fogni rajta, ha akar. Ismerem a fajtáját, veszedelmes!

Hallgattak, már csaknem magukra voltak, és Rábának egy percre úgy tetszett, hogy a fiatal fiú éles és gúnyos kedvteléssel, féltréfásan az arcába kémlel oldalvást.

– Most legalább – mondta fölnevetve –, legalább tudni fogjuk, kedves bátyám, hogy melyikünk volt első...

– Kölyök! – felelt Rába gyorsan; aztán vállat vont, elmosolyodott, és felé kínálta a cigarettát. Mindketten a tavalyi, kövéres, operettdívára gondoltak, akinél, úgy hírlett, egy időben értek el sikereket.

2.

Már akkor porzott és hullott a hó, és olyan szép volt így; olyan mesebeli ragyogást, fényes és meghitt karácsony táji színt kapott korai alkonyatokban a kedves, formás erdélyi város; kivilágított tere, a harangtorony fényes oralapjával s a hidas patak ívei, amint csengve surrant át fölöttük a szán. Balikay Iza meleg vállai és halvány szobornyaka simult ott benn a selymes prémek alá; kinézett közülük káprázó, nedves, nagy szemekkel és mosolygott. „Milyen jó – gondolta –, most egyszer jó! Az ember mégis egyszer rátalál a nekivaló dolgokra, bőrpárnás, finom fogatra, szép, kicsi palotára, csendes és úri szobában egy kéz kapcsos és kemény ujjai forróságára; egy hangra, mely fojtott zenéjű, reszketeg lágyságával öneki szól. Ugye, minden asszony csak összetalálkozik egyszer azzal, aki bánni tud vele!” – Megint mosolygott ezen az egyszerűsége, és önkéntelen, gyors, gyereklányos mozdulattal simult arcával a finom, szép kocsiipárnák közé, szégyenlősen, boldogan, kurta és mélyről jött kis kacajjal, és a Nordrauth kanonok kedves parfümjét érezte rajta.

Aztán eszébe jutott, hogy ma Fedorát fogja játszani. Ócskaság! De gyorsan és szépen mozoghat majd a színpadon, szép estélyi ruhákban és selymes, hosszú köpenyekben. A földszinten áhítatos és erősen befűzött derekú, gömbölyű kisvárosi nőcskék kísérik ámulva, irigyen és tanulmánygón az ő utánozhatatlan, széles, viharos allűrjeit; a proscénium-páholyból tüntetően kihajol a nyájaskás, ravaszdi arcával mosolyogva tapsol majd Rába, az alispán, megadja a hangot s újra-újra kezdi, ha a teli kis színházon már átviharzott. Egy piciny, gúnyos vállrándítással gondolt e percben e kitartó lovagja veszedelmes álalázatára, feltűnően diszkrétkedő s oly nyíltan bizalmas mosolyaira, amikről csak ő tudhatta, mily jogtalanok. S a rivalda mögött a fiatal szerkesztő megint jegyez majd, hogy tárgyilagos, néhol fanyarkodó vagy fölényes „komoly méltatás” jelzőibe rejtse huszonnégy éve vágyó, hideglelős reszketését. S a hízott és hallgatag polgármester is mosolyog felé mélán, ostoba titokzatossággal, tétova szemekkel. – „Menazsériám!” – tűnődött Iza, és már hallotta a színlapot árulók rikácsolását. – „Igen, ezeket pórázon kell tartanom, ha farsztó is, igen, ha azt akarom, hogy itt valaki maradjak, uralkodjam és ünnepeljenek. Mert bizonyos, hogy öneki jobban tetszem úgy!” És úgy örült ennek a jókisleányos, egyszerű és teli gondolatnak.

Mert ha nem volt éppen vele, mindig így, ilyen szelíden, asszonyosan, ilyen csordultig-lélekkel gondolt most már a kék szemű főpap finom, elegáns, át- meg átárnyalt, vonzó és sajátságos lényére, szerelmére, melynek tudva, önmaga előtt már el is ígérkezett. Csak még akart egy kicsit így; egy kicsit még büszkélkedni kincses lánysága fölényében, egy ideig átélvezni és beszívni mindent, amit odáig nyújthat neki ez az átizzott, gazdag idő, e változatos és dús órák és percek a szerelemben, amit oly értő művészettel játsztak meg ők egymás számára, e két egymásnak való, egymás mértékét megütő ember. Élvezni akarta még így a szaladó üde szán csengőjátékát, amint feléje fut vele havas utcatorok és kivilágított hidak fölött, a hegyoldali kis villaház glitteres bejárója felé, a hósapkás, bús tujabokrokat a kertben, a szép magányt, a kicsiny francia inas komoly trubadúrszemét, ha meghajolva ajtót nyitott, aztán a nagy ablakú, tágas interieurt, mély bőrfoteljeivel, terhelt könyvespolcaival és fehér szobraival. Nordrauth bárónak, úgy mondták, családi öröke volt e kicsiny, félig-üres nyaraló, távol a rezidenciától, hol laknia kellett; s bámulatos módon senki sem fecsegett a városban e külön és rejtett zug délutánjairól. „Ide jár dolgozni!” – emlegették néha tisztelettel, bár a gavalléros, asszonyos mágnáspapnak tudták pár idilljét is itt-ott; de kímélő, finomkodó rokon-szevvel szóltak róla csak. Ügyesen intézhette mindig, diszkrétén vagy magáért-óvatosan. „A jövődöbeli püspök!”... De csak nagy ritkán; csak egy-egy ügyesen maradt pillanatra érzett valami gyöngye átmélyedést ilyeneken a leány. Hogy mennyire nem első ő e finom füstfelhős szoba dióbútorai és angol parfümös székpárnái között. De hisz neki, öneki oly csodafakasztón, frissen, gyönyörűen első volt minden pillanat!...

És legbelsejében nem szegült sorsa ellen, előre látta, és várta. Felvilágosodott, erős és kiváltságos természetével így álmodta szinte serdült kora óta. Tudta, mit jelentene talentuma számára egy kicsiny házasság, a polgári miliőt lehetetlennek érezte, színésztársait pedig valami sajátságos asszonyöszönnel... nem egészen férfiaknak, úgyszólván a foglalkozásukból folyón. Árva leány volt, a rokonai a jobb osztályhoz tartozók, de szándékosan szakadt el tőlük, hogy az álmai és tudatos művészete útján járjon; már korlátlan ura volt néhány öröklött tízezernek, és tán ez volt helyzete és sorsa legfőbb kiváltsága társnőie fölött. Szinte számított életében erre a dűlőre, szinte eldöntötte már rég; igen, ő meg fogja engedni magának a legnagyobb asszonyi fényűzést; egyszer szabadon és elszántan s oly komolyan, mint valami szent szertartás papnői, meggyőződéssel és tisztán asszonyává lesz annak, akit igazán szeretni fog. S most úgy látta; minden rendén; még ifjan, szépsége és művészete felmenő útján jött szembe vele az, akit magára méltónak érzett. Nem volt egyéb kívánsága vagy számítása, megszokta, hogy életügyei kizárólag tőle magától függenek, és minden szál kicsiny, fehér, ideges öklében találkozzék. A szerelmet pedig érezte, külön kell tartani, függetlenül célok,

ügyek és érdekek felett, és így akarta ő, mert keményen és furcsán, fanatikusan moralista is volt e karcsú, eszes és szép huszonhárom esztendő leány. „Nem – gondolta néha –, engem senki nem csábíthat el, a dolgaimért magam és magamnak vagyok felelős, s a szerelem nyilván azért oly gyönyörű, mert a legkockázatosabb. Azért szebb és több az asszony számára. Nem! Gyáva és szépségrontó volna most minden félelem és fősvényke, alacsony, számító kis nő-tartózkodás. Én eljegyeztem magam az ő számára, és ez már csak hetek vagy napok dolga, vagy perceké!” – Ráért így tanakodni magával, inkább lelkes és átidegzett, mint vér szerinti érzéseiben; s néha oly nyugodt volt, mint az írás szüzei, kik meggyújtják lámpáikat a völegény előtt. Ő a legkülönb!... És kissé előrefejlődött, társadalmon kívüli világnézete megnyugodott ebben.

Havas és hamvas szép estén, karácsonyos, lámpafény-ablakú, idilli panoráma fölött csengett, csilingelt szánja a szép hegyiváros patakhídjain át. Némán nyílt, mint a mesében, a hóeste-párkányú kapu vasrács ajtaja, némán gyúlt fel a csillár a borszagú, nagy, kedves nappaliban, és Pierre, a kisfiú alágyújtott a tea főzőnek. Egyedül volt, önála – és reá várt. Oly teli hálával, mert látta, hogy az élete legszebb percei ezek, még fojtottak, névtelenek, minden szunnyadó lehetőségtől elevenek. És amíg nem volt vele, oly zavartalanul, asszonyos-lágyan, szelíden, csordultig-lélekkel gondolt szerelmesére.

– Sokáig várt reám? Mit olvasott? – kérdezte váratlanul mögötte. Csontos, fehér kezével a leány ujjai után nyúlt, a válla fölé hajolt, nézte a szép, fiatal, hevült leányarcot furcsa, féljátékos, érthetetlen mosollyal – egy percig –, aztán visszahúzódott és kezét csókolt. – Mit olvasott? – kérdezte újra, látszólag könnyedén.

– Ha tudná, mi mindent! Már tudom, mi a tetszvényjog, és megtanultam, miért magánjogi testület Amerikában az egyház.

A férfi némán, csak hajszálnyira elkomolyodva csapta össze előtte a könyvet. Elfordult, betette a helyére. – Mit játszik ma, kicsikém? – kérdezte aztán nagyon kedvesen.

A színésznő beszélt. A legbelsőbb, emberi szükségből, hogy valakinek egyszer egészen igazán kiforgassa és megmutassa magát. A mesterségéről, a szerepekről, érzéseiről és fejlődéséről velük szemben, gyermekkoráról, titkos és forró becsvágyról, legbiztosabb és legigazabb énjéről. S a jelenről. – Szeret, ugye, szeret?

– Igen, ez az egy egészen bizonyos!

És nem vette észre, hogy amíg így bensőségesen, sürgetve kérdezett – nem engedett időt a visszakérdésre.

Hirtelen heves és görcsös szorítással átfogta csodálatos vállait, szájon csókolta önmagából kifordult lélekkel egy mindentől független percben. A következő pillanatban – de nem, még ugyanabban – mondott valamit, egészen jelentéktelent, természetes és nyugodt hangon. Aztán csöngetett Pierre-nek.

– Ó – gondolta a leány –, ez játék?... – Felcsókolt ajkához szorította a kis batiszt-zsebkendőt, egy heverő könyvet lapozott fel, aztán felemelte a fejét, és gögös, puha járásával a teás terítékhez lépdelt lassan. „Ez játék? Hát annyival erősebbnek tudja magát?”

És azon az estén színház után újra a régebbi gonddal öltözködött át, és akarva intézte úgy, hogy együtt vacsorázzék a társasággal. Ma jólesett neki, biztonságos és egyensúlyba hozó volt azok vágya és áhítata, akiket nem szeretett. „Ha sejtenék! – gondolta néha. – Vajon nem változtam-e meg a szemükben is?” – Nem! Ezekkel könnyedén és királynői bájjal, fékező, ingerlő és fölényes asszonyöszönnel bánt ma is, mint azelőtt, s ma oly kedvesen, hogy újra reménykedtek. „Madonnám – súgta Rába az obligát pezsgőnél, s az ősi idegen szó dzsentris gömbölyűséggel öblögetett ki a torkán. – Madonnám, azt hiszem, több maga már nekem, mint

csak úgy – egy asszony!” És Iza csaknem elsápadt e primitív mondaton. Ha a m á s i k t ó l hallana ilyet!... A fiatal Schönherr egyedül kísérte haza egy este, és félig epésen nyíltszívűsködött. „Nekem, barátom, nincs kocsiravalóm, de magába csakugyan szerelmes vagyok!” – „Bolond – mondta a leány –, gyalog megyünk, és feljön hozzám egy teára. A páholyosné a konyhában lakik.” Fölmentek, pongyolában jött elé, leszedte előtte a haját, lekente a festékeit. „Buta dolog, hogy ilyen igazán szép maga!” – nyűglődött a fiú. Akkor elküldte.

De játszott mindezenközben. Új, virágbutaságukban értelmes Júliákat s Oféliákat, lihegő és viharzó hösnőket, tudatos és látó Ibsen-asszonyokat; itt kísérletezhetett, próbálhatta önnönmagát; nem értettek sokan az egészhez, de az a néhány a kezében volt. És néha tudta, hogy Nordrauth is nézi őt a földszintről, kék pillantását érezte áttüzelní tagjain, a hangján, a gondolatain, és neki játszott és tudta, hogy ma csodálatos.

– „Mondd, neked ez – a hited szerint – bűn?” – kérdezte meggondolatlanul egy csók után. Várt kissé, meg is bánta már, és látta riadtan a pap összerántott, kemény vonásait. Érezte, hogy tapintatlan volt, és nem ment hozzá napokig. Mikor újra jött, százszorosán becéző gyöngédséggel fogadták. A férfi már tudta, hogy övé; nem sürgette és nem zavarta meg; mintha a fő diadal, s amiért küzdött idáig, a leány lelki elígérkezése lett volna. És Iza úgy érezte néha, tán szerelmével máris a legtöbbet, mindent adta; s a tény maga lehet-e több a férfinak bármilyen tucatos kalandnál?

De nem, tán mégis az lehet az igazi, a legbensőbb közösség. Ha a k k o r megnyílna számára e különös, zárt és tartózkodás-dresszúrákba nevelt idegen férfilélek! Mi van mögötte a szemei játékos és gyönyörködő, könnyű lángjának, szerelmes szavai zsibbasztó muzsikájának. Mi van emberlelke mélyén, micsoda kétségek, micsoda harcok és milyen múlt. Pályája, igen!... Sejtette, hogy a becsvágy legerősebb életrugója, de vajon jól sejtí-e a hallgatag, senki előtt szová nem tehető tragikumot törekvések és meggyőződéses csatájában. E tapasztalt, világias, mindent végigolvasott és végiggondolt ember leszámolt-e valahogyan hite dogmaíval – elintézte-e magával valami kielégítő formában ezt –, vagy maradt félelmes lelki törésnek, rejtett benső fekélynek e pont; ... vagy annyira k ö n n y ű lélek, aki számára nem is válhatott mindez tragikumká?... Gyötrődve és várva, soha, soha nem merte ezt érinteni a leány. Pedig tán minden itt fordult.

Itt feloldódhatna minden jezsuitás rejtélyessége, az emberi dolgokon kívül és felülmaradó idegensége, legkedvesebb, leggyöngédebb szavai furcsa kímérsége. „Nem egy skelett, egy különös lelki váz ez az egész ember; aki elszoktatta magát a belső becsületességektől és magának beszámolásról?” – gondolta néha a leány, és volt perc, hogy gyűlölte őt... És volt nap, mikor órákon át, félig magára parancsolt odaadással hallgatta Rábát, aki felment hozzá kora délutánokon, s ha nem küldte el, akármeddig ottmaradt. Igaz, úgy intéződött, hogy lehető sokan lássák feljönni és lemenni a Fő utcára nyíló házból, de egyebekben csaknem jó és gyöngéd volt e kopaszodó, könnyű diadalokon elrontott és most oly megzavart, már alig remélő vidéki Don Juan. Böven és könnyedén beszélt, sokat önmagáról, a múltjáról, az elhalt, jó feleségéről és az egyetlen, rossz kamaszfiáról, aki tán el fog zülleni. És asszonyokról, asszonyokról sokat; sokat és sokszor érdekeset. Ilyenkor csapott át hirtelen a szenvedély és vágyakozás dús és meggyőző, eleven tűző igéibe.

Iza pedig a m á s i k fehér kezére gondolt, keskeny, redős arca és zárt ajkai mosolyára és a csókokra, amikben összegyötörten, vergődve, mindent elsöpörve, mint egyetlen zsilipen a zuhogó ár, tört fel tán egy összefogott, bilincses emberlélek minden titkos tragikuma, őszintesége, szenvedése, igaza, élete. Igen, igen – ő csak e b b e n igazán ember; – ő csak e z e n át lehet valakié. Tán épp ez lelke megváltása, e fojtott, bénító erejű és vad érzékiség, melynek szavai nincsenek, csak primér, szent istenállati nyilatkozása? Tán csak ezen az úton közelítheti meg egyedül... Már január volt, néha enyhe, tavaszos szelek, csaloéka, korai

ígéreteket. Jutalomjátékok kezdődtek, már rövidült a hátralevő szezon. „Hát igen – döntötte el akkor a leány szinte egy pillanatban –, hát holnap!”

– Nincs a városban – szólt Pierre –, elutazott... Ó, ó... nem méltóztatott hallani a főpüspök úr halálát?

– Nem hagyott levelet, írást?

– Ne... ó... igen sietett. Sürgöny jött...

Elmúlt egy hét, és Iza mindennap gondolt rá oly meghitten és együttérzőn, mint fontos ügyben járó férjre a hites asszony. Még egy hét. Várt valamit, csaknem bizonyosra, levelet, pár gyöngéd, udvariasságba burkolt, rejtett melegű szót csak. „Hát semmije sem vagyok?” – Át- és végiggondolt mindent, a legapróbb részletet, elejtett szókat kezdettől, és újraértékelte mindent, és most látta, hogy vész el lassan minden érték. Mi volt ő a férfi szemében? S mennyivel kevesebb lehetne a z t á n még? E n n e k a másiknak itt, a vágya feltétlen legalább. Ez legalább igazán, minden idegével és gondolatával, minden szabad percével és minden megalázkodó szavával akarja őt. A maga módja szerint szereti is talán. De Nordrauthnak csak felszínes és fölényes esztétikai játék volt az egész; a vágyát, lám kielégíti egy megfizetett pásztoróra valami idegen városban; sőt mindenestül feledteti az éhes férfibecsvágy, a hivatali ügy. „Gyűlölöm! Idegen! Egy megtévedés volt, rossz álom!” mondotta akkor napokon át. Egy különös, enyhe februári estén, mikor már nyitva volt az erkélyajtó, és illatok, lágy emberzsongás hatolt fel, egy percben feltört egyetlen, akaratlan hulláma az elfojtott asszonysírásnak.

Rába volt vele éppen. Már régóta hallgatott, nézte őt fátyolos, vágytól ernyedtt szemmel, mozdulatlan. Most kinyújtotta felé a karját, talán csak vigasztalón, de a pillanat röptében utánaledült egészen, felölelte, ölbe fogta tán. A leány nem vesztette el az eszméletét, látott és ítélte valami vak, oktalan, gonosz és dacos keserűséggel, érthetetlen bosszúérzéssel. A másikra gondolt, utolsó percben végtelenül leányos gondolattal ölelte végig lelkében azt, akit szeretett, és összeszorította ajkát a szenvedélyes, kétségbeesett undortól.

3.

Sűrű fátylas kalappal és bő köpenyben, kicsit laza léptekkel haladt át Balikay Iza a felváros apró ismeretlen utcái közt, bújócskázó napfényű tavaszi délután. Már jó ideje ment így, meg sem állva, alig nézve szét. Néhol korhadt hegyilépcsők kanyarodtak itt fel előtte görcsös, ó köveikkel, majd homályos sikátorok furcsán egymásba torkollva; és boltos házkapuk csalókán vezették szűk utcácskába, ahol zavaros vízű, piszkos kanális folydogált, és piciny ajtók előtt ácsorgó szegénynép hosszan bámult a szépruhás, idegen dáma után. Nem ismerték meg itt; e tájékról senki sem szokott színházba járni. Néha nyíltabb helyre jutott ki, és rátalált a kanyargó várospatak egy rácsos fahídjára; hajszott, erőlködő sietéssel érte el akkor a karfát, és pihegve dőlt hozzá egy pillanatra. Szédült egy kicsit, de nem félt komolyabb rosszullettől; tudta, hogy ennek épp így kell lennie ma, és hogy neki mozogni, járkálni kell órákon át, a végső, testi kimerülésig, és ennél hasznosabbat önmagára nézve nem is tehetne e percben.

És valami ködlő testi kábulaton keresztül – legbenszejében szinte csodálkozott és örült önmagán. A saját lelki rugalmasságán, amiért így, összetöretlenül tudott átesni – amiért ilyen cselekvőn, szinte magától értődn tudja végigélni és megoldani élete mostani kuszáját; és mert csak egy kiutat látott, rálépett érzélgés nélkül és lelki öngyötrés nélkül, jól átgondolva mindent, számba véve és elképzelve a jövőt. Így kellett tennie.

Nemrég, egy különös, zavart tűnődéssel teli estén – most emlékezett – lázadt és haragos ellenérzés fogta el ez első mentőgondolat hallatán. Mikor ölbe ejtett kezekkel merőn ült a

félhomályos szobában; s a páholyosasszony halkan hátrabeszélve a tea főző mellől, esetlen, cselédes tapintattal egyéb újságok– és példálódzásokba rejtve, de azért erős hangnyomatékkal, a tapasztaltság nyugalmával mondta meg a nevét és címét; a titokzatos néemberét, akinél ma járt. Akkor elrémítőn és felháborítva ütődött lelkébe a gondolat, amelynek minden romlatlan ösztöne ellentmondott. De csak egy éjszakát töltött el veritékes küszködésben, másnapra tudta már, hogy nem tehet másképp, és nem habozhat soká... És ma ott volt. Olyan belenyugodtan és elszántan, mintha nem éppen kellemes hivatalos dologban kellene eljárnia; nem, ma már nem szenvedett emiatt, ott volt és valami kívülhelyezkedő érdeklődéssel tudta figyelni, hogyan nyájaskodik az okos, mélyrelátó szemű vénség, bűnné bélyegzett szertartások e sajtószertartás papnője, hogy fecseg ezer egyéb dologról, amíg eleven pillantása turkálva átkutat, felfog és megért egy perc alatt mindent, aztán dologhoz lát habozás, fontoskodás vagy ijesztés nélkül. Mennyi diszkréció e nyers egyszerűségben, ahogyan mindent természetesnek talál. Mint a zálogházi tisztviselő hivatalos formaisága, mely azt jelenti: „Ebből élek. Ez mindennapi dolog!” A leányt átborzongatta egy percre a polgári „büntény” szokatlan és idegen közelsége, mint valami mélységből szálló, ijesztő lehelet. De nem, minden más színt kap közlőre nézve! És itt már nem szabad gondolkodni!... Már megint idegenül és kíváncsian figyelte a nőt, mint gyűjtja meg zöld mécsest a segítő Szent Antal apró szobra alatt az almáriom tetején; aztán egyszerű ezüst szerszáma káprázatos biztosságát... Oly gyorsan történt! Már kinn volt az odúszertartó sötét udvari lakásból. A pitvarban siketnéma vén cseléd tartotta felé reszketeg tenyerét borra valóért. „A hallgatás fejében!” – súgta az asszonya pártolón, egyetértő, nyájás cinkos mosollyal kacsintva vendége felé... Mindegy! Már kinn volt a levegőn, a kora délutáni, enyhe napfényben, vissza se nézett. Lerázott és otthagyt minden értelmetlenséget, döbbenetes zavart, ami az utolsó időben elkuszálta szeme előtt életét és a jövőt.

Ezt tette. És most, túlesve és kinn a lány felhős nappal enyhe világosságában, egy percre még tisztábban és egészen nyugodtan érezte, hogy nem tehetett másképp. Mi állt egyéb előtte? Segítségül hívni vagy csak beavatni is azt, aki a „természetes kötelesség” konvenciója szerint helytállással tartozott?... A leány szinte mosolyogni tudott e gondolatnál. Mennyire, mennyire nem lehetett köze annak az embernek az ő dolgaihoz, sorsához! Milyen senki volt a szemében! Még nem is gyűlölte. Miért? Meg sem vetette, csak egyszerűen és simán eltávolította az életéből. Akkoriban gondolt néha egy képre, amit gyermekkorában látott; egy égő várból lobogó hajú alakok zuhannak menekülve a rőt fényű éjszakában egy sáncárok sekély és zavaros, csúnya vizébe... De menekülnek! Igen, az első, idegenszerű brutális férfiölések mégis felrázták, elterelték és levezették akkor a lelki élete szinte beteg feszültségét; a testét, lelkét, minden idegszálát lekötő függést egy nagy szenvedély elhatalmasodott kényszerképzetektől. Nem, az ő nyílt szemű és független úrnő-morálja előtt nem szabad alacsonyabbnak látszania e dolognak, mint a legtöbb hites nász, mint kisleányok dacból férjhezmenése vagy férfiak szurrogátum-szerelmek. Undorodott ettől, de az undorra szüksége volt. Igen, megúsza a posványt. Idegenül, rövidesen küldte el úgyszólván napok múlva a férfit, akit ámulatba és haragba ejtett ezzel. „Hisz már az enyém!” – mondta ingerülten, a férfiak házasság nevelte, különös rabló-jogérzetében megbántva. Úgy érezte, hogy ezután már csak neki van jussa elhagyni, újra felkeresni, megvárakoztatni és új percekkel megajándékozni e nőt; mert élete és nőiessége kulcsát kezében tartja egy zavart és kényszeredett alkonyati óra véletlen kegyéből. Addig, amíg ő úgy akarja, a sorsán nyugtatja kezét. De a leány könnyedén és csaknem gonoszul rázta le a színésznő-szerelmekbe ékesedett urat, ki pedig egy idő tájt jó barátja is volt, és tekintélyével segítette itt a sikerét. Mindegy – végzett vele.

És amit később megtudott, valahogyan semmi összefüggésben nem érezte ez ember személyével. Egyéni bajnak inkább, téves véletlennek, min segítenie kell önmaga érdekében. Nem volt sem gonosz, sem lelketlen, de nem érzett semmi közösséget annak az idegen és

leendő kis lénynek a még pusztán fogalmi életével, aki valami külső és vak törvényszerűség által épp az ő testén és életén át volt az életbe törendő. Most látta, mennyire iskoláskönyvi érzelgősség vagy társadalmi babona az, hogy anyaérzés már i t t elkezdődik. Meredt szemű, pici, buta rovarnőcskék vak és kegyetlen kényszerszertől hajtva iramodnak szét tavaszidőn, hogy azokról gondoskodjanak, akiket soha nem fognak látni, kik belőlük támadva, jövő évre helyettük futkosnak majd éppilyen vakon, ismeretlen cél érdekében. De az emberi nő valahogyan, egy kevéssé mégis tudatos állat. És e legelső időszak érzései még csak lázadó idegenkedés és maga-sajnálás nehéz és rossz dolgoktól, mik úgy jönnek, mint idegen kór vagy ismeretlen élődsi a testi életre. „Ne legyünk hazugok önmagunk előtt!” – gondolta a fiatal asszonyleány.

Aztán hirtelen megint valami kicsit zavart lelki ellágyulással egy egészen más dologra gondolt. Ha az, akit szerettem...! Mert ez a dolog v a n, most már tudta, és mindentől külön van. Tán kultúra termette emberbetegség, tán fejlődéseink titokzatos célú útja – asszonyban mintha fejlettebb volna már –, valami pazarló összefogó, egész-emberes és egész-igazságú nagy dolog; az élet szintje, legmélyebb mélyeink felvirágzása, nagy ünnep, ahol minden a legcsodálatosabb rakétafényben ragyog fel, és színeket, tüzeket kap minden fakó és közömbös pillanat. Most így tudott gondolni rá, mint múltra – kívülről. Sokszor szenvedett azóta, és nagyon erősen akart. „Valamirevaló ember életének mégsem szabad e z e n fordulnia!” – gondolta most az ezerszer elgondolt végső józanságot, aztán hirtelen elterelt és lerázott a lelkéről sok éles, még mindig oly közeli emléket. Az elmúlt!... De az ő gyermekét valami kötelességes örömmel, büszkén tudta volna megtartani és nevelni. Ha a jövő kis életbimbón az ő vonásaira ismerhetne, és a magáéival együtt láthatná; keskeny, szoros ajkait és a szeme különös, kék csillámát, egy életen át a közelében érezné fojtott elevenségű mozdulatait az ő rejtélyes és szívós energiáinak... Akkor kiegészülne, egységessé lenne az élete, és játékos, fölényes, könnyű volna a küzdelem az uralkodó rend hanyatló ítéleteivel. Ki volna inkább hivatva igaz és emberséges asszonyéletre, mint ő, az erős, edzett idegű, magában-biztos és független lény?... Vállat vont, valami kicsit gúnyos nemtörődomséggel, de elszoruló érzésekkel. Buta élet! Egy véletlen kuszálja össze közelmúltját – vak és együgyű végzet –, tragikomikum. Az ilyenekről nem beszélünk, az ilyeneket gyorsan elintézzük.

Elintézni, lerázni, nem gondolni rá tovább! Minden életben vannak ilyen gonosz és hideg perspektívájú fokok – igen, lezuhanni vagy továbbhaladni, feljebb! Mert a halál...? Ez megkísért pillanatra, és ha egészen, igazán élünk önmagunk ítélete előtt, jó néhányszor szembetaláljuk magunkat vele. Ha erőszakos és merev konzekvenciát akarunk szinte akármelyik napunk végén... Igen, eltávozni önként, ez egyszerű! De nem tesszük meg, közülünk a hangosak, szavakba kötöttek végig morálosak a legritkábban. Csak a színpadon játsszuk és élvezzük a tragédiát. De kinn az utcán közönséges tavasznap süt langyosan, és bogárcák bújnak elő téli odúkból, hogy mászkáljanak egy kicsit a föld hátán, bizonytalan számú napokig a meleg verőfényben, s a napok maguktól is mennek! Hát így! Elég fontos dolog-e bármi ahhoz, hogy ne fogadjuk el úgy, amint van?... Túlélni, túlélni szépen – ezt kell megtanulni. Hallgatni önmagunk előtt is, hogy ne kelljen hazudni önmagunknak; feledni, elodázní, végig nem gondolni, élre nem állítani semmit, mert az életet csak vagy i g a z u l vagy t ű r h e t ő e n lehet élni, és az utóbbi mégis fontosabb... Egyszerre megint maga előtt látta a pap hallgatag, redős arcát, ujjongón fiatalos felnézését és mélázó, elgyönyörködő mosolyát. Talán... így kell nézni a dolgokat, átesni, elsiklani, fel nem verni a mélységeket, csak könnyű, lágy kézzel játszani csinos hullámokat a szinten. És ebben a pillanatban szinte megértette és igazolta azt az embert, aki életében mégiscsak a legnagyobb hatással volt rá. Átformálta volna? E h h e z a látáshoz szokni kell a szemnek, ehhez el kell jutni és lám, kegyetlen dolgokon keresztül. Így jutott-e ő is? Az a „nihil”, mely minden letörések u t á n

jön, már a bölcseké s nem a gondtalan léháké talán! De vajon mindig fejlődési fok az, ahová későbben jutunk?...

„Örültség, hisz most is rágondolok!” – kapta rajt magát még egyszer, hátraszegte a fejét, és ideges, szilaj gyorsasággal, megújult akaraterővel haladt át egy keskeny utcaközön. Még mindig nem volt teljesen szabad és oktalan, makacs, önmagától is szégyellt asszonyérzése ott vesztegelt az elsónél, aki érthetetlenül könnyen rázta fel és bontotta ki legbensőbb, igazi nőiségét. Mily kevés fáradtsággal, úristen, milyen lefokozott, kevés gesztusával a bírní-akarásnak, milyen kevés szóval! Kinyújtotta érte a kezét, mintegy ajándékul szánva őt önmagának, aztán várt még, nem siettetten, ó, biztonságból-e vagy közönyből lelke fenekén, ahol tán mindegy is volt már minden dolog? Már látta, hogy minden érzésével az övé, és játszott még vele és önmagával. A vágyaival, tán e játékot élvezve már leginkább. De néha egy csók, egy heves lüktetésű perc arcába kergetett minden emberit, küzdelmeket és lázongást, fékezett, szörnyű, gyönyörű életenergiákat. Már csak napok lehetnek hátra... Ó, ha az övé lehet egészen, nem változott volna-e meg minden, az életük is!... Vagy feloldódtak volna ott rettenetes lefogott és megkötött erők, az igazi szenvedély. De nem – nem! Egy negyvennyolc éves férfi, aki már túl van lehetőségeken, szerelmeken, válságokon; már elkészült magával és az életével, és csak üdítő, felszínes, könnyű játékokra van szüksége: vigyáz, hogy igénybe ne vegye, és meg ne zavarja semmi túlságosan, mert e g y fantomnak él már csak, s ez az igazi, oktalanul férfiúi eszmény, az ambíciók, a pályán haladás.

Elment búcsú nélkül akkor – heteken át hírt sem adott –, mennyire elfoglalták idegen, gyűlöletes ügyek! Aztán kedveskedően udvarias, óvatosan baráti hangon pár búcsúsört. Most Rómába kell utaznia, hónapokra, talán továbbra; viszontlátja-e még? Az ő korában olyan kétséges ez!... Visszaemlékszik-e majd az idei szép, nagy, havas télre? Ilyesmit írt! – Ah, hol van a tavalyi hó? – idézte gúnyos sóhajjal a leány, vállát rándította, nevetni akart, de olyan nehezen sikerült ez még most is. Pedig már az álmoktól, az emlékektől is elszigetelte őt a másik, az idegen, csúnya, merő véletlen viszony minden zavaros utóíze és buta nyomai. Hisz ma ott volt, a rettenetes helyen... Mindegy, mindegy, csak nem sokat tünődni rajta most már!

Ösztökélte, kényszerítette, villanyozta akaratát, mert nem ok nélkül félt valami belső összeroppanástól ez órában. Annyi minden hullt rá mégis, a rokontalan árvalány nagy elhagyatottságát is mintha érezte volna most. Ha komolyan beteg lenne e z u t á n! Nem – nem akar! Semmi! Most csak futkosni, sétálni még, amíg bír, aztán hazamenni jó, meleg ágyába, fűtetni, forró teát inni és e l ő r e gondolni csak. A jövőbe. Innét maholnap el, el, ki tudja merre, s a világ e kis zuga olyan lesz neki nemsokára, mint egy régi, használt kulissza, amit örökre eltoltak. Más dolgok jönnek, egészszebb regények talán. Ó, a fájdalom nem illett az ő erős és büszke fiatal lényéhez, gyűlölte, nem akarta.

...Már nagyon fáradt volt, amikor elszánt erőfeszítéssel nekivágott a lépcsős hegyoldalnak. Ezt megmássza még. Ismerte e helyet, bár még nem járt erre; mert a meredek oldal bokros csallítjaival a város közepéből emelkedik szinte, s a szobor körüli kertes főtérre lelátszanak a borospincék apró tetői s a fehér és sötét fejfák a régi temető sírjairól... Mindjárt fölére és látni fogja. A gallyak meztelenül meredtek, de lába alatt a kövek közt néhol még hófolt fehérlett. Látszott az évszázados kicsiny templom tornya, de pillanatra minden oly zavarosan, homálylón; már a legelső lépcsőfokon állt, könnyű szédülést érzett, testi fájdalmakat, s az arcát el kellett takarnia egy percre.

– Iza! Hol jár itt? Csakugyan maga az? Iza!

Örvendező és aggodalmas, meleg, fiatal hang szólt rá a háta mögül. Schönherr Pista volt mellette, az újságíró.

4.

- Hol jár erre?
- Csak úgy sétálok.
- Halvány!... Iza, beteg volt?
- Nem.

A fiú befelé tartott volt már, és kérdés nélkül visszafordult vele, fel a széles alig-lejtős szerpentin úton. Itt már könnyű volt a járás, és alattuk, a hegyoldal levéltelen gallyain át már felhődző alkonyfátyol alól piroslottak fel halványan a háztetők, és látszottak a mozgó kis emberalakok feketélve a szobor négyszögű terén. Lassan lépdeltek, de együttes ritmusban, a leány szinte elfeledte a szörnyű fáradtságát és elgyöngültségét, olyan igazán átvillanyozta e percben a véletlen, őszinte öröm. Olyan jóleső meglepetés volt neki a fiú látása, akinek a létezését is elfeledte e napokban; maga sem értette, miért, egyszerű benső melegséget érzett, hálát, mintha hirtelen jött volna rá, hogy van mégis valakije, hozzája tartozó, részvevő, közeli embere most. Egyébként is rokonszenvezett a fiúval; vele tudott legjobban elbeszélgetni, elokoskodni komoly dolgokról, ahogy senki mással nem. Most oly régen nem látta. Vagy hetek óta csak – igen, de ezalatt annyi minden történt, oly hosszúnak tűnik most ez az idő.

– Mi van vele, Pista? Hol kószál mindig? – kérdezte szinte feledve önmagát és felszabadultan gondolataitól, olyan rezgő, őszinte kedvességgel, hogy a fiú fölérzett e hangra. Megnézte oldalvást a leány profilját, kérdőn és gondolkodón, aztán hirtelen elkomolyodott.

– Magát kerülöm.

– Miért? – nyitotta tágra a szemét a leány.

– Hogy miért? Hogy kérdezheti, Iza? Jó nekem magát látni, azt hiszi? Már nagyon megokosodtam én azóta!...

Iza csaknem fölnevetett önkéntelen, de egyszerre az ajkára fagyott ez. Nagyon meglepődött és elröstellte magát, mert egészen, egészen feledte volt már, és csak ebben a pillanatban jutott eszébe, hogy mit jelent ez, hogy „azóta”. Több hete annak már. Együtt vacsoráltak, csak hárman a szőke kis komikával, csak diákosan és inkognitó valami városvégi, kis helyen; akkor hazakísérte Schönherr, és furcsa, kedves csacsi dolgokat beszélt, nyílt és könyörgő célzásokat és olyan komolyan, hogy szinte nevetséges. „Becsípett egy kicsit” – vigasztalta magát akkor a leány hazaérve, és aztán úgy megfeledkezett róla. Most pedig érzékeny és keserű megszégyenülés futott át rajta. Istenem, hát így meg lehet felejtkezni!...

– Hát azért szólhat hozzám egy jó szót! – mondta a fiú azzal az egyszerűséggel, ahogy mindig tudta viselni a meg nem hallgatott imádó nehéz szerepét. Ha ketten voltak a leánnyal, egyébkor is levetkőzött minden álcinizmust és kultúragógót, szeretetre méltón természetes volt, nyílt és jónevelésű, mint egy derék és szolid kisdiák.

– Úgy megörültem most magának, igazán, Pista! – felelt a leány örömmel, hogy őszintén mondhatja.

Fölértek a kis történelmi templomig. Lám. A színésznő egész ittléte alatt hallott erről, nézte a tornyát, és vágyott és készült, hogy egyszer majd eljön ide. Félóra út sincs a színháztól, és ha ma véletlenül erre nem téved, elmegy a városból, anélkül hogy látta volna. Mindig jön közbe valami, vagy a vágyak nem elég erősek. Csak azt s z e r e t j ü k, ami magától jön el hozzánk, és csak azt k í v á n j u k, amihez tilos, tilos menni, ami lehetetlen... Már megint Nordrauth volt az eszében. Mindenén át őt próbálta menteni és magyarázni. Hát így meg lehet feledkezni!...

Felhágott a templomküszöbre, és megfogta a kilincset; zárva volt. Itt, ezen a kis fennsíkon és a barnult, nagy tölgyajtó előtt folyt le az apró, történelmi vérengzés a templom birtokáért; Kálvin zsoldosai hívei énekeltek ott benn halálraszántan a gerendás famennyezet alatt, és kinn csákányos, baltás, dühödten igazát érző csapat fészegette fel a kaput, és velük volt a tömjén-füstölő és a szentségtartó. „Úgy szeretném megnézni belül!” – rázogatta a zárt ideges csökönyösséggel a leány. Maga sem tudta, miért; vérnyomokat szeretett volna ott látni, visszaálmodni ama zsolozsmák fenséges és puritán zengzetességét, együttétezni a m a z o k k a l a csákányos és kelyhes vérengzők ellen, oly dacos és kihívó rokonszenvvel, mintha valakivel vitázna, ki oly messze van... Visszacsattantotta a kilincset, kacagott kicsit mereven, és Schönherr felé tartott.

– Nem fázik maga, Iza?

– Nem fázom, azt hiszem.

– Nagyon halvány. De nincs hideg igazán! Jöjjön egy kicsit még velem!

– Szívesen.

Elkerültek jobbra a sírok közt, aztán keskeny, csúszós kis gyalogútra léptek. Itt korhadtt, régi fejfákon vagy reves köveken furcsa, tréfás, rigmusos sírfelírásokat lehetett még kibetűzni. „Olvasnám én; – nyugodnál t e!”... Esteledett, nagy csend volt itt körül, és a városból zümögve és összemosódva hallatszott fel kutyaugatás, kerékszaj, álmatag nyüzsgés a reszketeg, párás márciusi szürkületben. A fiú ment elől, némán kanyarodott le a szűk ösvényen, s egy süppedős, régi hant előtt megállt. Iza lehajolt, és halkán olvasta: „Schönherr Károlyné, élt huszonhárom évet.” Szemben álltak akkor, Pista lehajtott fővel nézte a nedves göröngyöket a lábai előtt; a leány a kőpárkányhoz támasztotta fejét, komoly arca megrándult néhányszor; egyszerre csak átfutotta szemét a könny. Árnyékban volt, nem láthatott arcába a fiú. Ő a felöltőjét húzta le magáról, gyorsan összegöngyölte, és eligazította a kőtalapzaton Iza számára.

És leültek egymás mellett, nagyon csendesen és szelíd-szomorúan, mint két jó kis árvagyerek. Nagy benső meghatottság, összetalálkozott pillanataik ereje összefogta őket e különös magányban.

– Húsz éve, hogy meghalt anyácskám, de egészen jól emlékszem rá. Szép, szőke hajú asszonyka volt. Ilyen fiatal korára már heten voltunk gyermekei; és azért ráért olvasni is, zongorázni, a néneimet taníttatni. Hirtelen halt meg a legkisebb öcsém születésekor... Rövid szoknyás gyerek volt, tizenöt éves, mikor az öregem egy kertben kezét csókolt neki, összeverte a sarkantyúit – katona volt akkor –, s azt mondta: „Kisasszony, legyen a feleségem!” És nem is házasodott meg másodszor apám!

Iza hallgatta a mélázó ritmusú, furcsa, halk beszédet, kihúzta a kesztyűből fehér kezét, és öntudatlanul elmerülve simogatta, a nedves, alig sarjadt, hideg fűszálakat a halott asszony sírján. Jólesett ez, szokatlanul száraz és forró volt a tenyere most.

– Ugye, maga elmegy innét nemsokára? – kérdezte Schönherr szelíden a nagy csendben.

– Két hét múlva, igen.

– Hová?

– Még nem tudom. Talán sikerül a szerződés Pesten. A nyáron pihenni akarok...

– Hát én meg itt maradok, itt veszek el örökre. A lapomnak szubvenciót adnak Rába vagy más; húsz év múlva is én fogom takargatni a panamáikat a helyi sajtóban, és vezércikkezek a decentralizációról, amit utálok.

A leány komolyan hallgatta és fejet csóvált:

– Micsoda beszéd!

– Mit képzelsz? Azt hiszed, nem vagyok tisztában vele, hogy féltehetség vagyok, sokra úgysem vihetném. Nem baj!

– Pista – mondta a lány kedvesen oktató, meleg hangon –, lássa, én már mondtam magának; tegye le azokat a rongyos vizsgákat! Mi az magának? Itt összeköttetései vannak, és a politikai pálya, lássa, ez az öreg úrnak is tetszenék! Ilyesmit kellene!...

– Igen – mondta a fiú hálásan és leverten. – Igaza van, de nem lesz ebből semmi. Most úgy érzem. Az ember itt ellustul még arra a kis erőszedésre is, hogy alájegyeztesse az indexét. Kellene valaki, akiért... Ne is bántson!

– Jaj! Hát ennyire gyerek?

– Hiába! Te nem érted az ilyet! Te erősebb ember vagy, mint én; tán azért kellenél nekem. Asszony, aki különb, aki ambicionálna, akiért érdemes volna!... Te nem tudhatod, mire volnék képes. Nézd, nekem nem szerelem az, hogy engem szeressenek. Te tudod, mennyi most itt az eladó lány, ozsonnás házak és kacér kis bírónék. Kedvesek néha. De ahhoz, hogy ki tudjak vergődni ebből a hínárból, a jelentéktelenségből, ehhez csak te volnál jó, Iza! De hát ez ostobaság tőlem, természetesen!

– Gyerek, gyerek!

– Igazad lehet. Te okosabb vagy, és bizonyosan megokosodom én is az életben még egynéhányszor. Az utam sokfelé eltérhet, el is fog, de ez vinne legmagasabbra, bizonyos.

A leány hallgatott.

– Azért neked van igazad, Iza. Mert az én önzésem ez, de te egymagadban is erősen állsz, külön és messze utadra indulsz; bűn volna áldozatot hozni; én beszélnék le, érted?... És ha csak egy kicsit akarnád, én mondanám, megyek utánad, amerre akarod, csak hogy a közeledbe legyek. Valahogyan – igen, ezt akartam mondani –, ha kicsit akarnád!...

Már nem a fűszálakon nyugodott a leány keze; a fiú lehajtott fején babrált, és simított fényesfekete hajszálak közt. Homloka a kis szürke lódenköpeny fölött a térdein pihent már, de nem volt ez bántó így! Az alvó asszony közelsége most naiv meghatottsággal és tisztelettel ihlette át őket. Egy fiatal anya becézett és biztatott itt értőn és okosan az ő szeretetteljes hangján. És féltudatosan magára érzett eközben, hogy így adja igaz-magát, hogy ebben a vonatkozásban fejeződik ki a lényé legőszintébben. Az alázatos szerelemre, tűrésre és rezignáltságra, várásra és bocsánatra, lám, nem volt elég tehetsége. És ez a hang önkéntelenül jön.

– Kedves, jó barátom – beszélt halkán s a lelke legmélyéről –, ezek nagy bolondságok, de a legszebbek és legjobbak. Addig örülj, míg tudsz ilyeneket beszélni. Te kis gyerek! Látnod, nem is olyan bolond! Látnod – mondok valamit, Pista –, az én mostani helyzetemben, a mai napom érzéseivel és amiket átéltem; igen, minden más asszony másképpen szólna talán hozzád. Mert nekem te vagy az első, igazán jó emberem. De te jól ismersz engem, amikor azt mondom magad is, hogy lehetetlenség. Pedig szép dolgok az ilyenek, és szinte kár, hogy nagyon hamar nevetni fogsz rajtuk magad is.

– Igazad van! Valószínűleg már holnap! – mondta Schönherr, és fölemelte a fejét. Akkor csendesen és együtt elnevelték magukat, hallgattak egy darabig, és a leány mozdulatot tett, hogy felálljon. De a fiú még egyszer a keze után kapott.

– Te! – mondta és keserves-keményen szorította át a finom csuklóját. – Mondj még valamit nekem! Mondj valami erőset és szépet, hogy melengessem még a szavaidat egy ideig. Mit várhatok én, mit tegyek! Nincs anyám, se asszonyom, se tehetségem, se erőm. Mondd meg, mi az, ami t e b e n n e d legtöbb, én is azt választom. Vagy olyan nagy dolog az, ha csak így mondod: élet, vagy: jövő? Talpra állsz és tovább mégy! Hát úgy általában – érdemes?

Nem volt világos, hogy mire akar feleletet, de a leány e percben mindennél jobban értette őt. Mint egy okos testvérnéne, úgy nézett rá, szeretettel és fájdalmasan, és szavakat keresve, de nem tudta megtalálni az igazi, összefoglaló igét.

– Ó, hiszen mi még mind a ketten csak huszonnégy évesek vagyunk, barátom! – mondta végre eltűnődve és habozón. Aztán még egyszer, sokkal több biztonsággal ismételte ugyanezt. Már akkor mintha önmagához is szólna.

Lenéztek. Már este volt, lenn ragyogtak a gázfények a sűrű párázat gőzkörétől körülvetten, fogatok robogtak el a kis dübörgő hidakon s a Fő utca burkolata fölött tompa, távoli zörejekkel. A leány egyszer még arrafelé fordult a sötétben, ahol a villasor egy faragott, szép rácsos kapuja mögött fenyők és örökzöld bokrok és fényes tuják sötét csoportja hallgat. Most már onnét is elment a hó, de néma és csukott és sötét az a ház, a kedves, izgalmas, üde csengettyűszó elhangzanék a teraszon, és siket csönd felelne rá. Senki sem jönne siető, boldog alázattal. A kis Pierre!... És a meleg, nagy kályha bent, a barna bőrszékek s a szép szőnyeg-függönyök!... Hogy megzilálódik, szétesik minden, ami e g y volt és összetartozó a múltunkban, a lelkünkben örökre. Hallotta valakitől, hogy eladó Nordrauth báró villája... El, el kell innét menni hamar és soha vissza nem térni, arccal sem fordulni e tájnak. Akkor talán megmenthet valamit!...

El – másfelé nézett. A főtér lámpái alatt kocsik indultak, lenn sürgött a még kissé télies esteli élet, s e percben villant pirossá a karcsú óratorony világító, nagy, kerek számlapja. Ott lenn most kezdődik a színház!

A színház, ami élete lesz, érezte, mindvégig. Ahová mindenből visszatérhet, ahová mindent elvihet és odaadhat; félbetörött regények és kusza életévek öntudatlan tanulságait, lezuhogó fejszecsapások edzettségét, szenvedélyek mélyét és tartalmát, bánatok reszketeg és finom hangulatait. Mindebből itt új mozdulatok lesznek, hangárnyalatok elevenülnek, új, teljesebb életérzés; tán nagy, döbbenetes, gyönyörű művészet... Valami hirtelen felujjongást érzett a belsejében, aztán elöntötte arcát, karját, végig az egész testét a fizikai forróság. Magához tért, megrettenve kissé, félreismerhetetlen volt, ez: a láz. Most látta, hogy a fiú is aggodalmas, félig ijedt és rajongó ámulattal nézi őt. A szeme távoli, különös, beteg életfényben ragyogott, s az ajka majd kicsattant... Egy rebbenően gyors, indulatos mozdulattal fogta a két tenyerébe a fiú fejét, hirtelen homlokon csókolta és felugrott. Majd elszédült, és erősen kellett fogódznia, aztán különösen megtántorodó, de egyre szilárdabb léptekkel, lihegve, sietve indult lefelé a bizonytalan, csúszós lejtőn. Bőruhás, karcsú alakja imbolygón rajzolódott lámpafényátjárta köd háttérébe. A fiatal férfi alig felocsúdva, lelkesen, zavartan és megrémülve botorkált utána a sírok közt. Úgy érezte, mindjárt-mindjárt lezuhan valahová, vagy szétfoszlik alakja a homályba – és örökre eltűnik a szeme elől.

1910

Süppedő talajon

– Nem alszol egyet, Klári? – szólt át az öregasszony hangja a szomszédos szobákon.

– Nem vagyok álmos, nagymama.

– Jó lenne pedig; még csak négy óra. Szebb volnál estére.

A leány csak a tükörből vette észre, hogy rándít egy picinyt a vállán. Nem felelt – a léptek úgylis eltopogtak; messzebb egy ajtó nyikordult óvatosan még, és a széles, térs falusi házon már pihegett a lomha nyárdélutánok meleg, szendergő csendje.

Mindenki lepihent.

A tükör előtt ült, és lassan, ütemes hanyagsággal húzta a puha hajkefét át meg át a homlokon szétfésült, dús, fényesbarna haján. Csakhamar abbahagyta, hátradőlt a nagy plüssfotójban, ölébe ernyedte kezekkel elmerülve; nézte egy darabig az arcát, a régi, gyakori tűnődéssel: szépe-e csakugyan? Úgy szerette így figyelni a vonások mozgalmas, kifejező játékát, hogy mi minden telik egy arcból, kipróbálni mosolyokat és nézéseket: – ez figyelés, megvetés, ez kíváncsiság – milyen nagy csuda egy arc, és milyen szép tudva úrkodni minden rezdülésén. Kurtán sóhajtott – kinyújtóztatta meztelen karjait, és átkulcsolta velük felhúzott, fehér-alsós szoknyás térdét. Már milyen réges-rég nem volt ilyen zavartalan magányos, elpihenő perce.

Előrebámult most magafeledten és elnyitott szemekkel. Szemben a kitárt kerti ablakon át elevenen érződtek be a meleg illatok; heves bazsalikom és langyos, finom verbéna – a kertszéi kőrisfák éles bogárszaga is néha és a gyógyszerivetemények ágyai felől ismerős ménfáké, ezerjófűké. A szürke fapalánk mögött messzi, mozdulatlan, mélylő kék nyári ég és nagy, telitarka, álomszínes világ odakinn a napon! Hányszor látta így, erről a helyről, ugyanily órában – mennyi sok zsongó csendű, édesen-tétlen nyáron – enyhületes pihenőheteken a nagy falusi ház gondtalan, békés bőségében! A kerti lugas és az ülőkés-gallyú szilvafák, ahol fenn, az ágak közt ülve olvasta az első regényeket, derült és kielégítő Marlittokat gyermeklánykorában még – és a nagy, szellős szobák; az orvosság szagú ebédlő magos cifrájú székeivel a patika mögött; a hűvös, zongorás szalon, ahol zöld redőkön át zöld szőnyegekre vetődik megszűrten a nyári fény s a lengő, világos függönyű udvari szobák itt, vendégálmók; – mennyire ismert, megszokott itt minden zugot!... „Hát ennek is vége!” – gondolta furcsa félöntudattal – de egyszerre szökkenve eszmélt magára, felütötte a fejét, és bizonytalanul mosolygott bele a tükörbe. Ó, hiszen, hisz épp ellenkezőleg! Nem búcsúzik – ő most már itt fog maradni ezentúl mindig – egész, egész életén át!

Különös zavart érzett, mintha maga sem volna tisztában a helyzetével egészen. Olyan szokatlan még; hisz ezen gondolkodni kell, hisz ez mégsem olyan egyszerű! Eszébe jutott, hogy igazában ma este fog csak hivatalosan eldőlni a sorsa, és az a szinte kellemes izgalom nyilallt át rajta, mint régen az iskolai vizsgák előtt, amikről bizonyosan tudta, hogy egyesre fognak sikerülni. Ma megkérik a kezét – ennyi! És odabenn alszanak most elégedetten és megnyugodtan a rokonai – a háznép, akik összefogva, ilyen szerencsésen megcsinálták ezt számára.

Szerencse, érthetetlen, buta nagy szerencse, amin esztendőig tűnődhet majd otthon a kisvárosi álmélkodás. Csánky Klári. – Hát esnek még csudák? Oly ritkán gondolkozott, elszokott ettől; de most akarta. Lehunyta a szemét, és szántsándékkal idézte fel a napokkal ezelőtt elhagyott otthonát; – fájdalom nélkül, fásult, szinte közönyös utálattal, halálos beleunt-sággal. Mostohaapja, a félig züllött, korhelyes, öregedő fiskális, ideges, boldogtalan anyja, a

zagyván nevelődő, vadóc féltestvérké; – az egész úrinymorúságos, rendszertelen, máról holnapra élet sivár reménytelensége; – ebben érte el a huszonnegyedik évét, és a jövője, az ő külön jövője felől már réges-rég nem volt egyéb érzése, mint hogy: – Itt lesz valami. Így nem lehet sokáig! – Néha már – mint anyja – valami véres és rémes újságdráma vízióit látta és várta ellenetehetetlenül, konok érzéketlenséggel önmaga iránt is. A megoldás! – Hát ez. – Hát ennyinek kellett történnie csak, hogy a szendrői patika hirtelen gazdát cserél? – Most szinte gyötörve foglalkoztatta ez – az asszonysors vakesetszerűsége, érdemtől, akarattól nem függő, buta véletlene. Ma este egy okos „igen” – és itt arra minden – a tarka kert és a szilvafák, a zöld vendégszoba és a nagynénje tornyos, dupla ágya odabenn – az övé lesz, úrnő lesz itten. Az újgazda – szegény – ez a szegény itt ellenvetés nélkül, jámboran vált magához mindent – házat és darabföldeket –, az ócska bútort a nyakába varrják és őt is és nagymamát. Azután – lehet, hogy az otthoniak is jönnek csakhamar.

Hát azért? Valami tompa kelletlenséget érzett, arcáig szökő, gyors vérhullámot – de nem nyitotta fel a szemét. Csak ösztönös gögje szisszent, hogy ez a vásár így rosszhiszemű, talán – szégyenletes. Miért? Az ajka s a válla gúnyosan rándult. Hogy nem becsület?... Nevetséges! Aztán meg – talán csak most, az utolsó fél év miatt érzi ezt ilyen sorskegyelemnek, egyetlen menedéknek – és még így is...

Igen, ő tulajdonképp sohasem gondolt ezzel; jövő, későbbi évek! Nem szoktatták erre. Otthon – amióta csak emlékezett – előtte volt a legborzasztóbb házasetlet képe, elmérgesedett szünetlen harca két viasz és nehéz emberléleknek. Micsoda éjszakák! A boros ember és a hisztériás, féltékeny asszony vad összecsapásai, és milyen reggelek, mikor a férfi nem bírt vagy nem akart adni piacravalót! De ő már érzéketlen volt, elfásult. Így tudta fészülni a haját, lassan, hanyag ritmussal a szomszéd szobában; – őrző káromlások és rémült gyereksírás közt is megvolt a lélekjelenléte. A házat rendbe szedte, és nem avatkozott a dolgukba; csak várta nagy belső undorral, hogy a mindent nyomorultul feledő – lányésznek megfoghatatlan – kibékülések szerelmes csendje mikor borul megint a hálósobára. Az anyját sem szánta – már tudta, hogy vérévé vált ez az élet, az izgalmak levezették bomló, beteg idegei feszültségét. És akkor – hosszabb szélcsendek idején tudtak élni, vigadni is. – Az apja cipőtalpalást elvből nem fizetett neki soha – ezt úgy lopkodták ki tőle –, de ha pénzt hoztak a régi kliensek, színházjegyekkel jött haza és jó parfümökkel. Sok kedvesség volt e vidéki bonvivánban, akit minden idegen ember szeretett – az anyját is ilyenek foghatták meg józan, rendes első férje után az eladósodott, asszonybarát, mulató agglegényben... Vitte őket, és a kaszinókertben pezsgőt fizetett a katonatiszteknek, akik a mostohaleányát körülvették. És Klári vak, mámoros feledséggel élvezte e kiragyogó órákat – sokszor idegesen feszült, sikongó jókedvvel. A gazdag nagynénje tavalyi ruháit ha magához formálta, néha merész ötletekkel kellett rejteni az átszabás kénytelenségeit – a megjelenésében úgyszint volt valami szokatlan, felöltő; – barát-nőtlen, magános lányságával, nyers, dzsentríleányos modora, csípős, meglepő ötletei különcködéseivel, az otthoni életük torz híreivel a kisvárosi botránypiacon; – igen, csupa tisztekből telt csak az udvara, és néha, hajnaltájt a velebánásuk ott mozgott a veszedelmes határon, az úrileánynak és a könnyű nőknek való modor között. – Mi lesz belőled így! – nyögte néha az anyja, de a leány kissé hűvös gúnyjal juttatta eszébe: – Miből is adnál egy vánkost, egy törölkendőt, ha valami jámbor megyei írnok megkérne hirtelen? – Merő ijesztgetés – ez az írnok nem is mutatkozott sehol –, és teltek az évek.

A kliensek is ritkultak – mennyi új, stréber kölyökügyvéd a városban –, csupa művészet volt már, ahogy az életük úri látszatokkal továbbtengett. A kicsik nőttek – a nagyobb leány tizenöt éves már. Nemsokára ezek kapják a szendrői néne viselt ruháit. – Itthon maradni vénülő félcelélnék, mosni, vasalni rájuk! Nem – itt kell hogy valami jöjjön! – Csakhogy pár hónapja már mindannyiuk sorsa fordulását vagy a várt katasztrófát jelentette ez a gondolat. Az öreg beteg volt. Elpetyhüdt, lefittyenő ajkakkal, zacskós, bamba szemekkel közömbösen ült a mély

fotójban, állat-mohón evett, és üres félmosollyal, alig reagálva hallgatott kérdést és szidást. „Fél évig is elhúzhatja!” mondta a kegyeletből be-benéző, régismerős doktor. A kicsiket kivették az iskolából – a fiú úgyis mindig bukott, boltosinas lett –, cseléd se volt már, az anyjuk nem akart az utcára kilépni többet – a fűszeres csak készpénzért adott lisztet vagy sót... – Itt ezt már be kell várni – gondolta ilyenkor a nagy leány, de semmi továbbit vagy határozottat. Ez volt – idáig volt –, valami egy hete még. A rokonság is hallgatott, bajt sejtő eltávolodással – a szendrőieket most elfoglalta a maguk ügye. És egyszer mégis jött a kis gyógyszerkocsi, és a laboráns neki hozta a levelet. Rögtön felülni, jönni! Egy hétig maradnak még. Az új gazda megjött, nőtlen; – egy hét alatt minden meglehet!... Az anyja sírógörcs-rohammal kapkodta össze az egy-két elhanyagolt ruhalomot. Estig rázta a kis szekér ismerős, országúti falukon át – olyan bódult volt, mire is gondolt egész úton?... – És egy hete lesz már, hogy itt van Szendrőn. – És itt a nagy, meleg nyári csend – falusi csend, mint régen, virít a kert verbénák, bazsalikomok –, alig libeg az ablak fehér függönye – jó szag van itt, tisztaság – egy légy zümmög, és alszik mindenki –, most már minden nyáron. És mindig...

– A kisasszonynak idehoztam a kávé! Ó, aludni tetszett?...

– Igen, Teri, azt hiszem! Köszönöm! Már ennyi ideje?...

– Nem baj! A princi se jött ki az uzsonnához a teraszra. Hallottam, hogy mondta a segéd úr, dél óta öltözik, és nagyon izgatott!

– Kiről beszél? – kérdezte Klári kurtán, már elég éber a rendreutasításra.

– Ó – pirult fülig a leánycseléd –, az új nagyságos urat gondolom. A segéd úr nevezte el így, mert a régít, a miénket, principális úrnak szólította. Csak nem tetszik haragudni?

– Nem. – Elmehet!

Kedvetlen volt – a szunnyadástól megkeseredett a szájjáze. Erőltetve jött-ment, hogy gyújtót leljen a hajsütőlámpához. – Hát ez... az Isten verje meg... valahogy mégiscsak utálatos.

A segéd tavaly alázatosan hevült érte; – eljátszott vele kicsit ő is, foghegyről, nyári időtöltésül – most az is üti a vasat. Hm! Tetszős, fiatal principálisnét kap. Teri meg akar maradni szobalányul – vőlegénye a laboráns... és mindenki az ő bőrére. Pfuj! A karja meglendült hirtelen, levegőbeszélőn... aztán lassan, elszégyellve ejtette el. A rizsporos doboz volt nála – szétporlott volna az idegen szőnyegen. Idegen?... Az anyja szokott így földhöz vagdosni! A mosdó elé lépett, megmártotta a hús vízben arcát és kezét, és visszament a tükörhöz.

Jó későn, este a nagyebédlőben túl voltak épp a vacsorán, mikor – egy héttel ezelőtt – a kis sárga bricska megállt Klárral az akácos udvaron. Holdtalan este sötétjéből, szénaszagú, nagy rétek frisséről beszökkent a családi lámpa bőséges fénye alá; csók és kacajok szaladtak elébe, kibontották a nénje bő selyemköpenyéből, amit úgy küldtek a kocsin – és már csókolt, kacagott ő is gyorsan, fölengedett rokonisággal, a szeme felragyogott az apró kalap fátyola alól. Ünnepi bensőséggel hajolt meg a fiatal segéd, mikor keze felé nyúlt az asztalsarkon át. – Csak akkor vette észre az idegent a bácsi oldalán, bemutatásra várón. Feltűnt, milyen váratlan, ütődött mozdulattal rándult vissza tőle ez a kéz – és hogy a tenyere – hideg és nedves; ezt már első percben megérezte a lány. Az arcába alig nézhetett. Igen, szökés bajusza van és hunyorgó, gyöngye szeme. Túlzottan áradó kérdések, városi hírek és az otthoniak hogyléte... közben alig észrevetten eltűnt közülük. – Nem akart alkalmatlankodni, nagyon tartózkodó; és ti mindjárt családi ügyeket...! – Ede bácsi mondta ezt, percre mind elhallgattak, a fiatal Barthos is hamarosan – ajánlta magát. Klári arra gondolt, hogy holtéhes, finom kis pecsenyét hoznak neki mindjárt, és az asztalon vaj, hónapos retek.

Már maguk közt voltak, nyíltan, egyértelműen mesélték el neki a dolgot.

Egy kedves, okos öregember jött ide levélváltások után a vásárt megbeszélni. Egy nyílt eszű, nagyvilági modorú, egy ízig-vérig gavallér – igaz-e, Mariska? – Az apósna való. – Nem is alkudott komolyan. – Nagyon gazdag földesúr Veszprém mellett – ugye, Veszprém, Edus? Egyszóval a végén, áldomásvacsorán ezt mondta nekik:

– Jó, becsületes, csendes gyerek a fiam, Pali. Ugyan csendes! Hát ez a legkisebbik, szegény anyja beteges volt már akkor. Bizony, bajos így – egy vén nagynénje nevelte – a bátyjai mind nagy lókötők –, de ennek tifusza volt nyolc esztendőskorában, utána valami vitustánc-féle, sokat kínlódott. Az iskolákkal is megkészt, de mindig szorgalmas volt szegény, jó közepes lett. És a mesterségét, azt imádja, az éppen neki való, elkotyvaszt csendesen, pontosan... Úgy értem, hogy ez békességes, zajtalan hivatás, igaz-e, instálom? – Hanem, ezt akartam mondani – szinte féltem így egymagára –, valami nekivaló feleség is kéne. De ez nem tréfa, instálom! Valami szemrevaló, okos, egészséges menyecskét neki – nem éppen gyerekleányt –, aki összetartja a házat, cselédséget, urát; nem hagyja meglopni, és kineveli kicsit – emberek közt forgásra, tempókra. Idevaló leány kéne, aki ismerős a környékeliekkel. Egyszóval ezt rájuk bízom, kérem – gondoljanak valamit. Ha holtsegey is, nem bánom – neki annál jobb. Mert ez a fiú – ménkü tudja –, asszonyok közt nem tud... igen, talán egyáltalában... nemigen barátkozott még...

Mondták, ismételték, színesen és híven, a családjukbeli élénk, szemléletes beszédmóddal, ami megkülönböztette és kedvelté tette a közölök való asszonynépet. A bácsi véges-végig járt a hosszú szőnyegen, néha szólt ő is, és összedörzsölgette a tenyerét, ahogy a patikában szokta. Klári retket hámozott – pompás volt, ropogós – néha felnézve rájuk.

– Hát nagyon szerény, igénytelen ember, az bizonyos! Meghúzódik a segédszobában, és olyan hálás a vendéglátásért, mintha nem is ő volna itt már az igazi gazda. Mindent lefizettek – csak formások vannak hátra.

– Persze, nem valami ügyes szalonfi – tódította nagymama. – Nem ír párbaj-kódexet, mint Cseresznyés főhadnagy. Az olyan fajta mindent kiad magából idegenek közt. A kedves emberek nem valók férjnek.

Klári ismerte már az effajta bölcsességet.

– Elég „kellemetes” cimbora volt mostohád mindig – próbálhattad a fajtáját.

– Elég parádés szerelem volt anyádék közt, láthatod, mennyit ér az.

– Ugyan! – kacagta el magát végül is a leány, és okosan, egyszerűen a szemükbe nézett. Mit beszélnek neki? Szerelem – meg hogy Cseresznyés! Honnan veszik? – Hát érzeleg ő? Azért jött ide, tudta, mi végből hívják. Bánja is ő, bánja is ő!

– Na hisz okos vagy te, Klári. Csak legyél is mármost – minden tőled függ.

Másnap reggelinél már újságolta sebbel-lobbal a fiatal Barthos, hogy mit mondott neki a princi lefekvéskor az újonjött kisasszonyról. Micsoda remek alakja van, milyen gyönyörű haja! És a szeme!

– Ládd, milyen jól megnézett két perc alatt – hagyta helyben nagymama jókedvűen. – Van annak esze!

És alig leplezett szántsándékkal hagyta kettesben őket a teraszon, mikor az új gazda is reggelihez ült. Erős parfümökkel locsolta tele magát a patikában, és fura kis kék selyemkendő kunkorgott a mellényzsebéből elő.

Éles, gyakorlatias, kíméletlen szemével az első pillanatokban meglátta az apró sutaságokat a leány. Láta; és elnyelte a gonosz gúny sok asszonyos kacaját, okos akart lenni, magára parancsolt. – Talán csakugyan léha vagyok én – hisz mindez csakugyan nem fontos – Akarni

akart, és arra gondolni, hogy ez az egyetlen út. E napokon késő éjjelig igazgatta magához a Mariska néni elszűkült blúzeit; – és naphosszat nem tett, nem gondolt egyebet: görcsös szándékossággal, pihenéstelen idegerővel feszítve tartani a férfi könnyen-lobbant, olcsón elért hevületét. Ráfigyelni – elrejtve gyötrődő unalmat és kicsinylést –, kihúzni belőle a szót, érdeklődő és vágyat ingerlő nézéssel kísérni és kívánni akadozó, száraz mondatait; soha ki nem fakadni halálos türelmetlenséggel minden mozdulata, pillantása félszeg szokatlanságán. Végtelenül kínosan nehéznek érezte mindezt; nem, őt nem nevelték türelemre, jóságos, értő elnézésre. – Csak már vége volna! Csak biztos volna már! – Mintha a z u t á n megpihenhetne majd!

– Én, én igazán alig mozogtam hölgytársaságban, kérem – alig mozogtam. A tanulmányaim elfoglaltak. Én nem szeretem a nagy barátkozást – komoly dolgokból tréfát űzni; csak arra való! Kegyed az első, akivel kiváltképpen szeretek lenni. Én idáig nem bíztam nőkben, de kegyed meg tudna érteni. Ha nem néz le engem azért...

– Dehogyan nézem! De lássa, Bólyai, már kértem délelőtt; ne mondja ezt így: kegyed. És szólíthat a nevemen, ez a szokás!... Ezen a vidéken...

Mosolyogni próbált hozzá, ahogy bírt, olyan kedvesen. De a lelke tele volt lázongó méltatlankodással. A félművelt vidéki leány görcsös gögje ágaskodott benne, mely minden életjogát szólásmódok, formák és osztálybeli tolvajnyelv megkülönböztetéséből veszi. És nőizlése is így alakult, így értékelt csak. „Aki ennyit sem tudott megtanulni harmincéves korára, lehet-e egyéb dolgokban derék vagy érdemes ember” – gondolta néha jó ösztönnel. „És én a nevelőnője legyek egy életen át!...”

Mariskáék búcsúlátogatásokat jártak a környéki falukon e napokban; – csak nagymama volt velük; fekete selyemblúzos, gömbölyű, csinos alakja járt-kelt körülük, nesztelen és mosolygós odaadással szolgálva kényelmüket, mintha már nászhetes ifjú házaspár volnának. Igen hiszen átlátszó volt ez a dolog. Tizenöt éve lakik Edéknél; a legjobb anyós ugyan – de az elég nagy idő! Pesten, ahol élni fognak, szűkek a lakások, készpénz az élet, nagyot számít egy családtag... A rokon buzgalomnak egyik rugója, igen; – de hisz nagymama kedves, okos, halk öregasszony. Hanem a többiek – az otthoniak? Azokért? Hát szerette őket, vagy köszön valamit nekik? „Csak önmagamért, igen – hogy élhessek. De hát csakugyan nincs más mód?”

– Mariska itt élt tizenöt évig! – mondta nagymama megelőzve a gondolatát. Mariska! Kapós leány volt pedig annak idején odabenn – sokszor hallotta az anyjától –, megyebálokon táncolt még hajnalokig, és a birtokos rokonok a falukról még tartották az atyafiságot az elvárosiasodott családdal. A „legjobb fiúk”-ból tellett udvara – de férjhez ki vette volna az agyonosztozkodott kis néhányezernyi vagyonával? És ez a derék sváb itten, az ura, tizenöt éve tartja áldott bőségben, hordja neki a városból a jót – Marlitt-regényt, dobostorta lapokat, drága ruhát, finom porcelánt... És mindennel elégedetten, koravén, ideges és elhízott asszony lett belőle. Gyűlölte, lenézte a falut, az úrinépét – a „cselédhadat” fenn a lomban, az uradalmi tiszt-házakban –, lenézte az urát is, pedig az normális – igen, becsülni való és kellemes, okos sváb. Hányszor hallott Klári ideges, panaszzhangú sírást este a hálószoza falán át. – Megnyugodni, cicuka, eljön az ideje! – Ez jött; tizenöt évig várt véletlen: egy jó vásárló a patikára. – Mariska harmincnégy éves volt, fáradt arcú, szétesett és hervadó székeség. – Mire ennek már Pest? – gondolta a leány titkos irigységgel.

Esténként megjött a házaspár nekividámodva, felvillanyozottan; és ilyenkor a réginek, kedvesnek érezte a szép falusi házat Klári. Milyen jó volt itt megpihenni minden nyáron; hányszor biztatta, vigasztalta a nagynénjét: – Próbálna csak az ő életüket ott benn, azt próbálna csak!... – Hát most itt maradhat a helyén, mosolyogta ideges örömben az asszony. Igen, átveheti a zsúfolt kamrárt, csinálhat ő is tortákat a szálányi nagy konyha rézedényei közt – az asztalához ül, az ágyába fekszik –, ő, az ő tizenöt évét fogja folytatni itten. Néha szinte

belerémült. Így van! Majd folytatja a barátkozást a doktornéval, aki szolgai szeretettel húz hozzájuk, mert egyszerű családból való; folytatja a gyűlölködést a gőgös uradalmiakkal; könyökölni fog a zöld zsalu mögött, és nézi a piacteret, a kékre mázolt parasztházak suta sorát, nyári napszállat porában, fehér hóba takartan, cuppogós tavaszi sárban – ezer estén, minden estén – mindig. Ezek elmennek – Pest vár reájuk, ismeretlen, várt, új élet... Pedig ő a fiatal!

De Bólyaival azért rohamosat haladt előre az ismeretségük minden új napon; a sok környező, idegen akarat szuggesztíója láncolta és kényszerítette egymáshoz a vadidegen emberpárt. A férfi már úgy tapadt a sarkához, mint a bojtortján; – félve, röstelkedve, szenvedve; – szinte nem is vágytól, hanem valami érthetetlen obligótól kényszerítetten. Mintha ölé szűgyen lett volna visszalépnie ettől, mintha rászolgálna azzal mindenkinek az eddig visszafojtott, gyilkos hahotájára, mintha meg kellene mutatnia, veritékesen bizonyítania valakinek, hogy állja a próbát, és vállalja ezt a gyönyörű, magánál annnyival fölöttibb leányt. Egy délelőtt nyakig pirosodva, tétovázó elhatározással hozta ki az emlékkönyvét; írta bele önagysága! A Klári ajkán kiszökkent egy éles, véletlen kacaj – aztán le se téve a hímzést, sebtiben odafirkálta a nyitott lapra írónnal a nevét; szállás, unalomig divatos betűivel. – Hebegve és ámulva köszönte meg, már értette, hogy megint ügyetlenséget művelt, de sejtelve sem volt, hogy miért.

Hát így lesz ez mindig? Vigyázni, félni, függni tőle – öltözni, erőlködni, igazodni e nő kedve szerint, hogy kiérdemelje, hogy el ne veszítse! Miért? Hát annnyival különb? Számítgatta, szinte dühösen acsarkodva magában. Egy tanulatlan, csak öltöztetéshez értő semmi-lány, üres és csúfondáros lelkű. Különb ember lesz öbelöle, ha ez után igazodik? Neki is megvoltak a fogalmai értékekről, és mint minden lény, önmagán mérte őket. Dolgozni, tudni a mesterséget, becsületesnek lenni a pénzzel! Aki pedig asszony, az házias legyen, hű, takarékos, vallásos. – Mi köti hát ide mégis? – Igen, igen – hogy például száz férfi közül hány tudna ebbe beleszeretni; – talán valamennyi; – és száz nő közül ugyan hánynak akadna meg a szeme őrajta? Ez, csak ez számít férfi és nő között.

Háborgó, reszketeg gondolatokkal jött rá ősi igazságokra, amik merő újság voltak az ő hirtelen kinyílt életének. Csaknem mozdulatlanul ült a leány mellett a teraszon, szőlődomb-szürte napmelegben – oly közel, oly hatalmába esetten. A homlokán néha veritékkel futott át a bénult, esengő, forró és ügyefogyott kívánczóság. Reszketett érte, és tőle reszketett. Sokallotta őt önmagának. Rémülten ismételte magában a kényszerképzeletet, hogy ez a pompázó női valóság, e teli szépség oda lesz adva öneki, kiszolgáltatva férfiúi kényének és ő... Hogy meri majd, hogy merheti?... A keblén libegő fehér csipkékre meredt gyorsan pislogva homályló, vöröses pillájú, gyöngye szemével. Hát így lesz, ez a keserves feszültség, e nyomasztó kényszer és tiltó gát; – egy életen keresztül!

Miért húzza be úgy a szerencsétlen mind a két lábát a szék alá – begörbítve, összeszorított térdekkel. Hisz jó cipője van. Miért nem rakja szabadon egymásra? Vagy a könyöke furcsa mozdulatai teszik?... Ezekon tűnődött azalatt mellette ülve a leány, és hófehér szálakat húzott keskeny keze a hímzés vásznán.

Fellélegzettek mind a ketten, ha nagymama visszaült közéjük a kötéssel. És ha vele maradt együtt néha a fiatal férfi, olyan ragaszkodó tisztelettel bánt vele, hogy az öreg nő meghatottan fogadta szívébe az „új vőt” a mókás és néha csúfalkodó előbbi után. Ilyenkor Kláriról beszélt rendesen, az árvaságáról, a drága, jó szívéről, amit csak ismerni kell; s a boldogult édesapjáról, aki bizonyosan szolid, komoly férjet kívánna neki, ha még élne. És amilyen képet így színezett naiv és meleg fantáziája a leányról; ezt a Klárit, ő, hogy tudta volna szeretni a férfi; mérhetetlen, dagasztó boldogsággal, bízva és gyöngéden – elgondolta, hogy férfias

támasza, erőssége lenne ő és mindene... és a szeme megtelt könnyel. Ilyen percben, erre a Klárra gondolhatott az előző estén, amikor – hát végre – komolyan szólt nagymamának:

– Igen, hát azt gondolom, nagyságos asszony, hogy igen; hogy megfelelne nekem – hogy a kisasszonnyal egymásnak... Tetszene szólni – talán méltóztatna –, hogy valamit fogok mondani. Igen – hisz tudom, hogy nekem kell szólni erről...

Nagymama értette – eligazította sebeiben, könnyedén; mosolygósan. Hát persze, ez a sora önök, fiatalok közt. Na lám, milyen nagy mesterek; így kifőzték az ő háta megett! Hát igen – legjobb lesz, ha ő nem is szól előre –, hanem itt lesz holnap a Mariskáék búcsúbankettje – tud róla, ugye? Nagy este a Goldschmied-kocsmában. Az ő nézete szerint legjobb lesz akkor nyélbe ütni, muzsikaszónál, bálias kedvben; hajdanában is úgy ment az. – És akkor lehetne is mindjárt nyilvánosságra – no, úgy félig-meddig –, tudja, sejtetni, már úgy viselkedni az itteniek előtt...

Nem fejezhette be, tettető palástolással fordult félre a hálás és megolvadt pillantás elől; álszorgos élénkséggel más beszéd tárgyba fogott. Klári jött, korai szilvákat hozott be szőlőleveleken, kis ezüst tálon, és otthonias, laza mozdulatokkal igazított a vacsorához terített asztalon. Első pillanatban mindent megértett; – nem nézett a férfit, és érezte az alakján; arcán, a két elfoglalt, fehér kezén legkivált – hódolatos és hálás, ellágyult, mégis egyszerre csaknem közelséges; birtokló és magabízott pillantását. A kezén. – Elkapta és szerette volna letörölni titkon, mintha valami állat – egy kutya – nyalt volna végig rajta hideg nedvességgel. Elfordult gyorsan, és a nyitott ablakhoz ment. Nehéz léptű inas, tagbaszakadt alakok, dologról lehúzott vállú sváb leányok mentek libasorban, vízeskantákat cepelve, végig a pallón; nyújtott érdeshangú beszéd, nehéz parasztszag szállt fel utánuk a nyáresti porral.

Igen, hát szépnek lenni estére!

A tükör előtt ült megint, és gyakorlott kézzel nagy, laza hullámokat sütött a hajából a két halántéka fölé. Sietni kezdett, bár még nem volt oka rá, rázva lengette a túl forró vasat; az iménti feszültséget szeles, gyors mozdulatokkal repkedte ki magából. Már kész is volt, ráfűjt a lángra, összecsapta szerszámain. Hátrább lökte a forgótükör lapját, és vízszintű síkjában egyszerre állva végiglátta egész magát. Szinte meglepte most ez; – a nyaka, vállalai fehérsége a nyitott ablak esti fényeiben átrózsállóan, elevenen; a gyöngyházfényű két karcsú karja, ahogy ívelőn feje fölé emelte, utánanyújtva sugár és teli, hajlós derekát, amíg keblei kirajzolódtak az ing csipkeáttörésén. Lassan lejjebb húzta vállán a lágy fodrokat. Szép!... Nézte elmerülve, lányos, idegenes csudálkozással – hogy villózik fehéren és színjátékon az alkonyat előtt, egyre sugárzóbb a homályban a fiatal női bőr. – Ez ő. De ezt, ezt is – ő, mindent szabad lesz – csókkal és mindenhogyan –, utánanyúl majd, és neki engednie kell, az övé lesz!...

Visszaült hirtelen, mintegy megszedülve, előregörnyedt ültében; – akaratlanul mélyen a tükörlap fölé. Másra gondolni, másra gondolni most!... Ó, hisz már agyonfáradt, már olyan, mint valami idegbeteg! Kimerült hosszú lelki feszültségében a magakelletésnek, akarni akarásnak; és már előbb a gyilkos, lélekvesztett reménytelenségek otthon! Pihenni kellene, csak legyen már valami biztos körülete! Lám, az előbb elaludt itt a fotójában, semmit se gondolt, és tejszínű, jó falusi szenderegés volt az. Lehet majd aludni sokat, nyugodtan; testies, zsibbadt kényelem lesz itten és illatozó kert, körisfák, libegő fehér függönyök! Abbahagyni, nem zaklatolódni; gond nélkül – csak élni! És ami jön, majd lassan fog, magától; – egyesével, szépen jönnek a napok...

Összeszedődött; – már tudva nézett megint, és meglátta az arcát nagyon közről a tükörben. Egészen odafigyelt most, újra magafeledten és érdeklődve. Most megint valami új, egészen csodálatos kifejezés verődött ki rajta – az iménti percekből még, talán, és már akarattal, tudva

maradt meg ebben. Lusta, szép nőstényvadak busa és királyi morcossága nézett elő a homályba árnyékolt nagy szemekből, és rándulás nélkül, szinte összenőtten vonalzott el a két különös rajzú ajak, mintha soha többé már semmi érdemeset nem találhatna a megnyílásra. De nézte magát. „Most megint újféle vagyok! Százféle is tudok lenni!” Még jobban előrehajolt – csend és homály volt körülte –, valami eszébe jutott.

Amiket tegnap gondolt, este, lefekvés után. Ilyenkor mindig szokott. Egészen másokat, mint a nappalok igazlító és rendbe fogott gondja, akarása; de olyankor szándékosan engedte bele magát pihentető álmodásba, szinte időt szabott magának erre, és a napi valóságok satnya képeit alakította, játszott át heves színekkel, lobogó, különös történetekké; – gyermekkorától már – és ő volt a főszereplő ezekben. Most ilyen! Ha ma este valahogyan itt teremne valaki – véletlenül; egy egészen idegen, új, erős és hozzáillő. Báró Rédey! Ez jutott eszébe! Évekkel ezelőtt kis ideig szolgabíróskodott itt, forma kedvéért, és Mariska akkor még üde asszony volt, szőke és fehér, kedves hangú és tiszta illatú. Azóta tudta tőle, hogy betyáros, szilaj ritmusban – színes, színpados, de szép csatázásuk volt, csak vágyölekezések, nekibúsult, magukért szép szenvedélyű beszédek, jelek; a körülímádás dacos és fantasztikus, céltalan szépségei. A nénye életében ez a fél év volt minden tartalom, érték, drága asszonyi bizonyág; – ennek az emlékei. Ő kislány volt még akkor, nyurga és rövidszoknyás – milyen sok éve annak már! Barna bőrű, daliás – szép, szép egyenes ember volt, nem nagyon fiatal; – ha jött, ő a szilvafa tetejéről leste mindig. Marlitt-könyvel az ölen, és minden vére akkor a torkában lüktetett. Észre se vette őt azon a nyáron; – a másikon már elkerült innét. Hát hogy ha az csak úgy valahogy kihajtatna ma erre az estére –, épp erre járna a megyében, és régi barátságból... Jönne a városi bandával, hangos, keserű kedvben; a hajában egy-két ősz szál már – hogy átpiroslana, iparkodna Mariska, szegény! Tíz éve annak már! Végignézne rajta titkon, nyers részvéttel, bajuszát pödörve. Aztán... „Ó, abból a régi kis süldőleányból nőtt ilyen pompás teremtés! Csakugyan a régi Klárka?” – És már haladna lüktetve, lobogva az este, cigány húzná az ő régi, híres nótáit – már mellette ülne az asztalsarkon, szemébe mélyült szemmel; és milyen összevágó, egymáshoz találó volna most a beszédük, felelő, csatás szavaik kardos, kedvöntölt szellemessége, a virtuos kacajok mély, jelentős bánata. Most értenék egymást; most tudna olyanféle emberrel bánni! Vízet zavarni, kötekedni a világgal; együtt utálni, szép göggel lenézni mindent, mindenkit. Csak ők egymásra méltó királyi pár. Mariska elgyűrött arca keservesen meredne utánuk; – de őt vinné, már vinné bandaszóval, bolondul szöktetné prűszkölő paripákkal, címeres hintón; más mátkáját rabolva, úrian...

Bolond – bolondság! Elvesző, messzi muzsikaszó... Vagy hát nem ezt! Egy más, egészen másféle álom is van; még ennél különösebb, csudásabb. Az úgy kezdődik – igen, valódisággal kezdődik az is. Hogy egyszer, a télen még, a városbeli vasútállomásnál ismerősen köszönt felé Goldschmied, a szendrői kocsmáros, és ő bólintott némán. „Az a másik a sógora – mondta valaki súgva a közelben –, a sógora Bécsből. Nézd, milyen érdekes, művészképű!” Kíváncsian megnézte akkor a Goldschmied kísérőjét. Borotvált arcú, nyúlánk és fehér kezű ember volt, elevenpiros száját harapdálta, míg beszélt, horgas és keskeny, libegő cimpájú orra mögött mélyen ült két okos, ép nézésű madárszeme; aranykeretes üveg leplezte a pillantása élet, de megnézte őt élénken félrekapott fejjel, felvillantva és elgyönyörködőn. De azalatt tovább beszélt, mosolygott, állát simítgatva és hosszú, művészi haját; volt valami ideges és finom nyughatatlanság rajta, minden sebes mozdulatán... Bécsben, azt mondják, színház-igazgató vagy valami ilyes a kocsmárosné testvérbátyja. Hát az – mi volna, ha az ma idetévedt volna éppen! Goldschmiedet addig kényszerítik ilyenkor rendesen az urak, míg közéjük ül az asztalhoz – gazdag ember, nagy kortes; – most szabadkozna, vendége van, mondaná. – Végre bejönne a vendég is; kutatón, kicsit arrogáns bizalmatlansággal nézne szét, óvatosan meghúzódná először egy asztalsarokban. – A pap joviáliskodna, poharát koccintánák, a doktorné édeskésen kötne bele, s a lapos tisztartóné emlegetné Wient, ahol nászúton volt. –

De az idegen tekintete őrajta pihen már. Valami új operett szerelemdalát húzza a cigány – és ő váratlanul, merészen énekbe fog – hátradőlve a széken a kocsmakert hársfája alatt, a feje fölé emelt karjain támaszkodva –, dacos, hazárdos illetlenséggel, már senkivel sem törődön. Csendítve tisztán, nedves ajakkal a sziréndal alattomos, forró és megfogó dallamát. „Én leszek az életed, itald is én!...” Nem tanult énekelni... semmi! Érezte – biztos volt benne, hogy van valami megejtő, érdes, ingerlő szokatlanság a hangjában is; – és az arcával, a testtartásával azt tudta tenni, amit akar – ha volna, aki megértse, észrevegye azt egyszer. Valami ismeretlen, távoli és magános szenvedély fojtottságába merülne akkor az alakja, összezáruló, lázpíros ajkai. Döbbszent csendességben egy halk, rövid taps! Az idegen felé indulna, a közelében ülne már, és kurtán, óvatos udvariassággal kérdezne egyet-mást. Arcán, műértő, okos szemében a felfedező, az üzletember palástolt öröme. – Aztán táncolna is neki ott. Barthosnak szólna, de csakhamar elválva a pártól, csodálatosan, külön lengene a fák alatt; a kopott bosztonütemre új, meglepő, maga találta táncot – graciózus tudatlansága, ösztönös, ritmusos teste minden mondanivalóját kiadná ebben; – hajlana hátrafeszült derékka, lebegő karokkal; az arca, a tekintete, minden hajszála lejtene a tétova és cselekvő, szegény és gögös, szép, szép életet. Pihegve ülne vissza mellé, és az felé nyújtana a kezét. Most már komoly dolgokat magyarázna, mérséklően és mérlegelve – terveket, utat, a jövőt. Talán úgy szólítaná meg, őt: „Kegyed!” – de ez annyira más – egy más világból szól hozzá. És ő vele mehetne a jövőbe, nagy idegen életmozgásba – mögötte maradna minden...

– Klári! Klárika – Klári!...

Ó, már neszek mozgolódtak a házban, készülők, suttogó sürgés a messzebb szobákon át; – és ő úgy elmerült itt. A nagymama hívása, mind közelebb! Kinn súlyos, harmatnedves szürkület takarta már a kertet. Megmozdult és összeborzongott meztelen válla az est hűsétől.

– Klári, mit csinálsz, fiam! Indulunk mindjárt, még így vagy? Ahá, a hajad rendben!... Várj csak, gyertya kell ide!

Kigördült, kerek, csinos csípeivel, mint egy puha, fekete pamutgombolyag – nyugalmas, körvonalas folt a szürkületben; biztató és biztos, kedves ceremóniamester – égő cigarettje enyhén pirosuló tűzfolt –, mozgott ide-oda a homályban. Egy odábbi ablak már lámpafényt vetett a kertbe. „Mariskát most préselik odabenn” – gondolta fiatalos gúnnal a leány, és szépen nőtt, lágy derekán egy-kettőre megcsatolta a hajlós csontú kis fűzőt. Két gyertyát hozott nagymama, és összetűzte a függönyöket.

– Hol a ruhád, kedves? Gyere csak, hadd nézzelek! Ez jól fog állni. Jaj, csak hogy ez a vasalónyom itt elöl nagyon meglátszik. Hm – kívágjuk mélyebbre? Nem lesz sok – egyelőre? Tudom már – ide virágot teszünk; nagyon piros növendékrózsát, csak egypárat. Mindjárt hozok a kertből!

Esti csend, kolompszó, távoli kutyaugatások – a harang! Mennyi megszűrt, ellágyult zajongás! Minden este lehet így ülni – bénultan, feledésbe esetten, kielégülni álomtörténetekkel, álompartnerekkel – holtig tartó magányban. Ez is elég talán. Kert, illatok, esték – mozdulatlan, néma kis parasztházak gyöngysora odaát és ablakukban csöpp, szurtos vaksi fények. – Nagymama! – szólt ki halkán a függőnyt szétvetve. – Mindjárt, mindjárt! – hallatszott egészen különösen, mintha mélyen a kertből. Pedig itt a közelben suhogtatta a bokrokat. – Kinyújtotta könyökig meztelen fél karját – harmat ült rá. A kertrácson túl, a téren a csorda ment át – úszó, fehér foltok lassú sora, ahogy átrémlik a sötétes, vibrálva a kerítéslécek mögött. Nagy messziségek! Messzi hangok, lágy, gyújtott panaszos elbődülések! Milyen különös... – Nagymama!

– Már itt! Jaj, megfázol, gyerek! Na gyere, lássuk!... – Reszketeg, könnyű kézzel lazítja, tűzködi meg a hamvas rózsákat; az alacsony, nagy kontyba is egyet; a szoborfehér nyakszirtre hullón. – Gyönyörű vagy, pompás! Hálát adhat az Istenének! – Na! Mariska már kész! Az meg talán kint les már. Kalapot teszek – menj, menj előre a kapuhoz, kedves!

Lassan húzgálja a hosszú szárú kesztyűket, és átlépdél a facifrás, nyitott verandán. E korlátról le tudott ugrani kislány korában fiús-szilajon, repülő szoknyákkal, boglyas hajjal. – Kezével megsimítja a korlátot a homályban. A kapu előtt az ecetfa sűrű, fekete lombja! Emlékezett rá csemetekorából még. A zárt utcaajtó rácsán okos, türelmes, váró szemekkel mozdulatlanul néz be a szép, nagyszarvú, fehér tehén. A lány kinyitja neki, félreáll. Az állat nesztelenül, nyugodtan lépdél át előtte, és a kesztyűs kéz megérinti egy percre fehérlő csípejét. – Virág, ne! – Enyhén és egyszerűen rezeg ez a szó – mint az összebékülés. Miért? Egy pillanatig vár a küszöbön még, aztán kifordul.

A patika előtt az akácos padka felől inalva siet elébe valaki. A fiatal Barthos. Liheg és alig áll meg a lábán.

– Klári nagysád! Képzelve, egy ilyen bolond! – Hallatlan bolond! – Az új főnök, gondolja csak...

– Mi baja?

– Semmi – azaz, nem tudom. Az bolond. Elutazott.

– El – Bólyai?

– Igen.

– Mikor? Miért?

– Most mondja éppen a laboráns. Délben, hogy borotválkozni kezdtünk a segédszobában, kezdett mondogatni nekem valamit. Nagyon sápadt volt, a keze reszketett. Hogy ő nem aludt egész éjjel, hogy nagyon boldogtalan. – Kacaghattam volna – de csak beszéltem, hogy Klári nagysám mint vonzódik hozzá. Akkor mondta – a hiba őbenne van. Hogy ő méltatlan, ő nem is élni való! Sőhajtozott. Később megint mondta, hogy ha az ember egy nőt annyira nagyra tart, hogy reszket mellette, és alig jut szóhoz, ha olyan nagy hatással van rá, hát hogy merhesse magához láncolni? És ilyeneket. És hogy ő fél, és ez gyorsan jött, nincs tisztában magával. De máskor is szokott így összevissza beszélni, és amit gondol, mind kimondja előttem. Hát csak hagytam; – mondtam, jó volna egy kis alvás a muri előtt. Uzsonnakeret hagytam – a nyakkendői közt turkált, én bementem az irodába a díványra. – Akkor, úgy látszik, mindjárt összecsomagolt, mint valami tolvaj, olyan sietve – a laboránst titokban küldte előre a kis pakkal Kramplihoz, hogy a kocsit kibérelje tőle. Ő úgy szökött utána; a soósi állomást mondta a svábnak. A fiúval küldte nekem levélben a kulcsokat, és hogy két hétig nem jön...

Az ámulatban, a megriadásban észrevétlen gyűlt már körük a család. Nem láthatták egymás arcát a sötétben. – Nagymama nem értette meg, újból akarta kezdetni, de a bácsi nyersen, förmedve szólt rá. Egy percnyi némaság megint... – Gyönyörű komédia! – mondta Mariska sivar, kimerült hangon.

Klári hátrább állt tőlük, nekitámaszkodott az akáctörzsnek és hallgatott. Ebben a különös percben egyszerre így érezte, váratlanul, de csaknem nyugodtan a tőlük való nagy idegenségét! Elkülönült. Most mintha köze sem volna az egészhez; mintha nem övele történne. Sőt, gúnyos kárörömmel vette észre, hogy teszik most nevetségessé mind magukat az idegen, a segéd előtt. Barthos megérezte, valami ürüggyel betért a gyógyszertárba.

– Ezt szépen megcsináltátok! – fakadt ki akkor a férfi. – Istenit... Nemhogy hagyátok volna! Megmondtam... és mennyi ember tudja!

– Hagyd, hát mi bajod vele? – csitította Mariska az urát. – Mi mindent megtettünk, minket nem vádolhat senki. Nem a mi dolgunk! Mi megyünk innen.

– De ez nem maradhat ennyiben! – tördelte nagymama gyámoltalanul, hűledezve.

– Még csak az kellene – toppantott a patikus haraggal. – Mármost vége legyen...

– Nem kell aggódni – szólalt meg akkor Klári csendes hidegen, és a hangja furcsa fölénye kényelmetlen volt e percben. – Holnap megyek – természetesen. Reggel jókorra kérem a kiskocsit, bácsi!

– Ahogy gondolod!... Miért jókor reggel?

– Aludd ki legalább magad! – nyögte nagymama csaknem sírva. Mariska döntött.

– Ha úgy akarja. Korán nincs olyan hőség. Mi is utazunk holnapután.

Kellett volna még, hogy mondjanak valamit, de nem tudták hol kezdeni. Csaknem mind gyűlölték egymást e pillanatban. Klári egyszerre felkacagott, halkán, lihegve, gúnyos-kurtán.

– Hanem – a bankettől le ne késsünk! Várnak!

Bekiáltott Barthosért, és előreindult a keskeny fapallón. Egyesével haladtak utána némán. Érezték az első percnyi, ösztönös, csúnya ridegség szégyenét – és hogy most nincs idő jóvátenni, magyarázatni. És a vége úgyis ez! – Klári sietett, messzire hagyta őket. Mintha megkönnyebbült volna váratlan valamitől; bár nem is gondolkodott még – de érezte, hogy valami most lehull róla; talán minden – idegen, közeli sorsok, kötelékek, a múlt. Most, lám, világos ez; az ember senkinek sem okoz igazi fájdalmat, gondot, akármit végez is az életéről – maga ura –, a véreitől legalább szabad az ember. Most kihullt az érdekeik láncsorából; – holnap mehet, világnak bocsátják idegenen... Fájt-e ez, rosszabbat jelent-e ez a sorsfordulat – még nem tudta eldönteni; de minden érzése határozott volt, oly biztos és hideg, mintha évekkal mögötte volna az iménti epizód. Ízetlen kis kaland; de nem is nagy dolog! Milyen együgyűek, komikusak voltak benne mindnyájan!... Most mi lesz? Majd elválík – valami csak lesz –, de egyelőre végig kell csinálni most már ezt a buta falusi bankett-komédiát. Érdekes szenzációul azoknak ott a dombról.

A sarkon megállt, hogy bevárja őket, és látta még a szép, magas házat, a két lámpást Aesculap kopott reliefje előtt; és ott sötétellett a kerti lomb. A fák, a lugas – jószagú, kedves szobák! Hogy most már... Nem, még nem szokta meg ezt a gondolatot! És a nyugalom, a csend, az álmok – az apróra kidolgozott, finom álomszövöttek, amiken el lehet babrálni egy tétlen, letompított életen át. – Mérföldnyi messzeségre tőle az iménti óra. Most majd érdes, közönséges, küzdelmes bizonyosságok lesznek. Hol, hogyan? Megint elindult egy lámpátlan utcaközön át, lába öntudatlanul kereste a biztos utat, mintha ismeretlen homályban járna, egyedül, süppedő talajon. Kis széláram jött szembe.

– Húzd össze a boát, meg ne hülj! – hangzott messziről az öregasszony reszketeg szava elveszőn a fordulónál – megadón, reménytelen.

1911

Éjfélről hajnalig

A hídon áthaladva az eget nézte, e készülődő és határozatlan téli alkonyat rózsásszürke borulatát, a patinás, zöldes hátú folyót s a barna, testes, mezítelen sziklákat a hegység lehorszolt oldalán. „Mint egy óriás bordacsontjai; vagy kifordított, üres zsebek a korhely és züllött óriáscsavargó ócska zekéjén!” – gondolta csodálkozva és tűnődve, mintha mindezt először látná így. „Mi lenne, ha most hangosan dalolni kezdenék?” – ez jutott eszébe később, mosolygott, és mély lélegzetet vett. Kis szél borzolt a hajába, és felhajtogatta puha, szőrmés kalapja szegélyét. „Dalolni vagy sírni; – milyen különös idő van!” Úgy látta, hogy csodálatosan kicsiszoltak, frissek ma a színek, nedvesen eleven minden, a világ; szokatlan, új és felhangoló. Miért, miért?

A keze mindenféle csomagokkal volt tele, és a kis táskában pénzt hozott, helyes kis összeget a színháztól; mert ma a hónap, sőt az év utolsó napja volt. Az év – az év ma lehullik az emberekről – mondogatta magában –, levedlik, mint az ócska és kerges bőr; elbúcsúzik, számol, fizet és megy. És míg a reggel eljön, lehet pihenni, várni, kikapcsolódni mindenből, és furcsa, könnyű érzéssel nézni az eget és a folyót. Milyen gyerekes babonás ez az ünnepi kedv! Hogy most kihal és újul valami; *vált* a sors, az élet, és milyen csodálatos a felhők színe! Ma Szilveszter!

A csomagokról eszébe jutott, hogy mégis sietnie kell haza, mert ma emberek fognak hozzá jönni; barátok, férfiak és nők, ünnepelni a magányos, feldíszített lakásban. Áthaladt egy kis parkon, csupasz gallyak és nedves fapadok között a havatlan, téli estében; a süteményes dobozok apró zsinagógái zibbasztva horzsolták ujjait a kesztyűn át, és hirtelen a pénzestáskára nézett, nem hullott-e le a karjáról útközben? Már gyorsan lépkedett a rendes, egyenes kis hegy alatti utcában; megérezte a hirtelen szállt esti ködöt, és szorosra zárta ajkait. Szét sem nézve, hirtelen fordult be a kapu alá, és felszaladt a félemelet széles, tiszta, lépcsőin.

– Csókolom a kezé-é-ét!

Rezzelve fordult vissza. Nem csodálkozott igazabban, csak elmeredve és mozdulatlanul nézte a fiatal férfit, aki a lépcső alján szemben állt vele, és különös, szomorkás mosollyal a szemébe nézett. Ó, jól ismerte ezt valamikor! Nem gondolkodott most, csak *érezte* ez ismerős hangot, e régi és megszokott mozdulatot; ahogy mély, szinte bájos bókkal hajol meg a kicsiny és finom, karcsú ember. Milyen messziről, messziről való mindez!

– Ó!... Jó estét!... Jöjjön csak, jöjjön! Előremegyek, ajtót nyitok! Felcsapta a kicsiny csarnok üvegajtóját, és besietett; gyorsan nyúlt a táskába a lakáskulcsért, és az előszobában felcsavarta a villanyt... „Bolond, bolond egy este” – gondolta félöntudattal. Honnét kerül ez most elő, micsoda kísértetes süllyesztőjéből a múltnak? Két éve, hogy elbúcsúztak. Igen, vidéken játszik azóta, mindig Kolozsváron, Cyranót és más szép, nekivaló dolgokat; és meg is házasodott ottan; most mindezekre emlékezett, hogy néha hallott felőle. Most tán egy-két napra feljött Pestre, és lám, meglátogatja őt. De milyen véletlen, hogy épp így. Ó, hanem hol marad? Nem leli az ajtót.

Kínézett elébe, de az udvar csendes volt, ködös és sötét. Megint az előcsarnok felé ment; nem volt ott senki. Azt hitte talán, hogy fenn az emeleten!... De a lépcsőház is hangtalan volt és néma.

Az asszony csendes léptekkel ment vissza a lakásba. Bolond dolog! De hiszen... lehet, hogy nem is bejönni akart, csak ráismert a lépteire, és köszöntötte. E szokatlan alkonyat ma, e különös világítású, rózsaszínes köd az utcán; igen, bizonytalán őt is éppúgy megfogta; és egy

percet akart csak, színjátékosat, szépet; megjelenni és elillanni, mint egy emlék. Vagy tán nem értette jól a hívó szót? „Nem nyitom ki az ablakot, hogy utánanézzek – gondolta az asszony, és hunyt szemmel állt meg a szoba közepén. – Nem, így csakugyan szebb!” Most szinte neki is úgy tűnt fel, mint egy érzékcsalódás az egész; de mégis érezte, hogy ebben a félbemarasztó, szcenériás és mesterkedő gondolatban *egyek* e percben újra ők ketten, akik valamikor, éveken át, egymás számára gondolták gondolataikat; egymásban éltek élménnyé a ködfinom és különös lelki rezdüléseket. Ők tudtak ilyeneket játszani régen! Úristen, csak két év, de mennyivel több ifjúság múlt el azóta! Mikor megismerkedtek, alighogy levetette volt a férje gyászát, alig hogy rámerészkedett félve, bánva és bizonytalankodón az új útra, ahogy a szükség és az álmai terelték. A fiú többet hitt, biztosabb volt, pedig egyidős vele; és a fejlődésük útja egy ideig párhuzamos csapáson haladt. Szép volt ez az új életvárás, az erősödés, a szerelem. Egyszer különvált az útjuk, az asszonyé elhagyta; elébe csapott. Vagy csak véletlen volt, hogy *abban* a dologban éppen őrá hullt le először a leélt és megérett múlt, tán mert ő gyorsabban, lobogóbban élte! Volt idő, amikor azt hitték, eltarthat egy életen át; elég fiatalok voltak e balgasághoz éppen. És két éve, hogy hírért alig hallotta. De miért éppen ma? Láttá-e igazán? Itt volt-e? Most már ez sem bizonyos! Kicsit idegesen csavarta meg itt is a villanycsapot, de akkor megint mosolyogva nézett szét. Színes, különösen szép színű selymek ernyőzték, halkították a profán szobafényt; minden kis körte körében külön, eleven és jelentős, mesterként varázs. Lám, hisz ezt *attól* tanulta. Már feledve volt, de most jól emlékezett, e színekbe árnyalt szobalég kiszámított hatásait ő ismerte és szerette így. Hát igen, valami megmarad, valamit magunkkal hozunk mindenből. De a fájdalom – hova lesz a fájdalom, ami egykor szorongatott, égett, és – a lelkünk mélyéig érdekelt? Milyen szomorú, hogy erre csak így gondol egyszer az ember! Olyan másképp képzel egy ilyen kései, véletlen találkozást.

Letette a holmikat, és lassan ment végig a szőnyegen, a szobákon át; karjára fogta az új bársonypongyolát, s a fürkébe ment vele. Még korán volt, de a kályhák már átfűtöttek itt mindent, a lakás fogadásra készen és néma. Az öreg cseléd szabadságot kért mára, családjával ünnepel. De előbb itt mindent jól elrendezett, törült, csiszolt és kefélt. A vázákból nyíló rózsák illatozzák be a friss tisztaságszagot s a fehér abroszos büféasztalok edényei méltán csillannak meg a sok rőt és tompa fényben. Milyen szép, kedves így ez a fészek! Tükörbe nézett, és látta, hogy csodálatosan emeli arcbőrért, rozsdavörös haja fényét az orgonalila bársony és halvány csipkéi. Igen, úgy érezte, hogy elégedett ez órában.

Akkor hirtelen tompa és emlékeztető ütéssel riadt eszébe valami. A fájdalom! Egy közel-múltbeli, egy elevenebb, amivel alig-alig végzett még. Igen, hisz a múlté az is már, csak hogy még csak hónapok suhantak el fölötte. Ó, ő már tudta, hogy újabb hónapok még, és odajut ez is. Lám, ma reggel óta egyszer sem volt eszében! De azért ezeket a hónapokat még át kell élni. És mentül bátrabban, szembenézően, annál hamarabb felszabadul. Ebből, mint az élnivágyó nagybeteg, akarva és elszántan kuruzsolta, gyógyítgatta a lelkét; mert *itt* ő maradt sebesülten. Így váltakoznak a csaták! De aki erősen él, hamar messzire juthat. Nézzük csak! Szinte gonoszkodó kísérlettel húzta ki a régi szekrényke fiókját. Egy újságlap, egy kurta hír. Bence, a kitűnő drámaíró, hosszabb amerikai útra indult Münchenből. *Akkor* félretette ezt a lapot; és most – éppen csak nézi a betűket. Igaz volna? Hogy már *ez* sem fáj, *ez* is emlék és minden, ami nemrég az élete legfőbb értelme volt. És egy év múlva talán éppen így találkoznak majd, mint ma a másikkal. A halottaknak mégis fejfát illenék állítani. És gyászolva búcsúzni a búcsúzó fájdalomtól. Mennyi szép, igaz könnyet sírt!

Becsapta a fiókot, az órára nézett, és gyorsan ment az asztalhoz, hogy kirakjon még néhány süteményt és finom konzervet. Kellemes volt a sütek és pástétomok csiklandozó illata, s a töltött bonbonokról egészen másvalaki jutott eszébe. A kicsi lánya. Ilyet küldött annak is az ünnepre, a gráci zárdába, mennyire szereti ezt a drága kis majom. És eszébe jutott – ahogy

szinte betéve tudta – megint a gráci levél. A szigorú apácanénék nem vennék szívesen, ha déli útra kelne a kicsiny e pár szünnapért; – ezt írják az apai nagyszülők neki –, de ők kiviszik magukhoz, és fát díszítenek, és Birkó vidám, aranyos; napfénye lett az ő öregségüknek. Hát így! Ennyire szeretik az ő kicsinyjét e jómódú, csendes, tisztességes emberek! Ez évig el nem bocsátotta a szeme elől, küszködött, vergődött érte; és most milyen üresség maradt utána! De Birkó vidám és jól érzi magát. Talán csakugyan jobb most neki ott! –

A csengő szól!

A csengő szólal, és jönnek az első, halk hahota hallik az előszobából; ez Kató, a fiatal színésznő, a kedves kis szobrász barátjával. Ezek mindig koraiak és jókedvűek. De nem, egyéb férfihang is hallik! Kicsoda vajon?

Két újságíróval jönnek, és egy percben kettészakad a lakás zsongó, beszédes csendje. „Milyen jó itt! Milyen meleg, be jószagú!” Az egyik fiú megszokott kötelességgel kezdi meg dolgát a számovárnál. A többiek megcsodálják a Kató új ruháját.

Három festő jön csakhamar, az egyik közülök, fiatal elvált asszony, magatervezte, érdekes ruhában, preraffaelista mozdulatokkal nyújtva maga elé karcsú karjait. Aztán a szemüveges, fiatal kritikus és rokona, a medikusleány. Ezek búcsúzni jöttek, holnap tanulmányútra mennek, évekre. A festők valami képbotrány hatása alatt eleven mozgalmak levegőjét, csatás, jelszavas beszélkedvet hoztak; a gyerekképű író komolyan, szenvtelen fölénnyel ítélkezik az ügyben, a nők előrehajolva figyelnek. A háziasszony ernyedten, pihenve ülhet a kályha mellett, a lágy zsöllye mélyén.

A tea gyöngéd aromája párázik szerte. Már sokan vannak. Egy komoly és erős barna leány, aki tárcákat szokott írni, olasz dolgokról beszél; Assisiról, az egyszerűségről s a tradíciókról. A hangja telt és biztos, de kellemes; mindenki szívesen figyel rá és a gondolkodás alól felmentve. Egy másik írónő is van itt, magas termetű és szép arcú szőke asszony, a nyaka, a válla majdnem természetellenesen hófehér. Ő már a szomszéd szoba kerevetén ül a két gavallérjától körülvetten. Az egyik úr egy csellót hozott, és halkán hangolni kezdi. De egy sarokban néhányan a drámaírókat emlegetik, aki Amerikába ment. Ketten különös hévvel szidják az új darabját, és Hedvig asszony halkán és egyszerűen középük lép. Folytatják, őhöz fordulnak véleményért; nem, semmit sem sejtene, ez bizonyos! És a játékosztön jóleső, lüktető izgalmával a bensejében, vegyül el a vitába, komoly, elfogulatlan ítéleteket mond – amiket tőle magától tanult valaha. Bizsergető meleget érez arcába szökni a fojtott izgalomtól, s a szeme csillogva szivárványlik, mint legszebb, diadalmas estéi kezdetén a színpadon.

– Hedvig asszony, mit művel? Hihetetlenül szép ma este!

Az átelleni szobasarokból lépett hozzá a hosszú, barna muzsikusember; de ő megérezte a festőasszony lopva feléjük szegzett, féltő, gyötrődő pillantását. Különös megindultsággal nézett végig a fiún, és beszélgetve, lassanként terelte az asztalka felé. Két perc múlva magukra hagyta őket.

A másik szobában, a kis gázkandalló körül csaknem szótlánul cigarettázott néhány férfi és egy asszony. Hedvig váratlanul középük ült, felnyitott egy könyvet, s egy verset olvasott félhalkan, a véghetetlen portikusról, melynek ívei szüntelenül és holtmireven állva húzódnak az üres homályon át, egy kísérleti, néma sor, mozdulatlan füzértánc, közöttük menni, menni kell pihenéstelen, s aki bukik, bárhol, felén bukik. „És megint előről.” Az ő különös zengzetű, újszerű recitativája úgy hullt szét rezegve az elcsöndesülésben, mint egy ódon, szép szökőkút szivárványzó és gyöngéd víz sugara, ahogy lezuhog. Valami álmatag és mégis heves rezignáció lihegett és halkult el benne; és megfogta most ez előre áthidegzett lelkeket. Mozdulat nélkül figyelték a színésznőt, valaki nagyon halkán tapsolt, és csend volt egy

percig. Hedvig felállt és továbbment. Odaát halk puffanásokkal, könnyű, kacajos nessel óborokat bontogattak már.

– Milyen különös, fojtott és ideges levegő van ma itt! – mondta a szép író, és Hedvig felé nyújtotta a kezét. – Nem veszed észre, hogy itt ma mindenki oly halkán és gyorsan beszél, és mindenki mindenkire figyel. Annyira együtt vagyunk, olyan élesen, igazán *élünk*, szinte fáj.

A két asszony fölengedt szeretettel simult egymáshoz. „A világítás az oka. Ezért jó nálad!” – mondta a másik révedezve.

Minden fény kialudt e percben, vaksötétben, elnémulva maradt mindenki a helyén, riadtan, mintha minden áram és minden kapcsolat, érzés, szív, érdek és inger egyszerre szakadt volna meg. „Itt az újév!” – zengett akkor különös-komolyan, tisztán a Kató szava odaát. Egyszerre zuhogva tört elő a felfakadt vidámság. „Bravó, ez ügyes volt!” – kiáltották, és mindenki mozgolódva, nevetve tapogatott a sötétben. Az ő művészetbe finomult, sohasem féktelen szabadosságuk könnyedén ujjongott fel e tréfán. „Elég már!” – szólt Hedvig az ajtóközbe lépve, noha igazában nem féltette az ő vendégeit semmi durva szertelenségtől. Mikor újra kigyúlt a fény, észrevette, hogy csak ő állt egyedül, pártalan támaszkodva meg az ajtó-félfának.

Töltöttek, koccintottak. Kései csengetésre ajtót nyitni szaladt ki a kis szobrász. Most jött meg az a néhány színész, akik ma este játszottak. Jókedvű éhséggel láttak a büfének, hideg levegőt hoztak be a ruháikon és üde, hangos tréfákat. Az előbbi zümmögő és halk tónus már-már megszakadt; a férfiak sűrűbben koccintgattak ezentúl. A színes fények fölött szivárványfelhősen kavargott a mennyezet felé a dohányfüst. Nagyon meleg volt.

– Újév! – mondta a medikusleány, és kiitta a borát. – Mindig minden újra kezdődik; mit lehetne ez ellen tenni? Az ember azt hiszi, már végképp elkészült a históriával, és ezentúl csak lapozza, mint egy képeskönyvet, az életet. De akkor újra jön az év, tél, tavasz, élet – és cihelődni kell, mozogni kell benne, és vége-hossza nincs.

Mosolyogtak. Valaki a háziasszonyra nézett, tiszta pohárkát vett elő, megtöltötte és odavitte hozzá. A köpcös, fekete kis színész volt, szép, nagy barna, csodálatos állatszemeivel. Játékos, merész alázattal, búsan és kötekedően, sokáig nézett a szemébe, és zümmögte gyerekes-szégyentelenül, szelíd és gúnyos, picinyke vággyal, ahogy szokta néha.

– Szerethetne egy kicsinyt! Egy kicsikét szeressen!...

Az asszony barátságos tréfa-szidással felelt máskor, de most hátravetett fővel, némán és komolyan nézett arcába e furcsa hajnal melankóliájában. Vajon nem igazabb-e ez így, ilyen szelíd-profánul, értőn és egyszerűn, ez örök és kevés szavú, leplezetlen és mókás könyörgés? Hát fontosabb, *nagyobb dolog-e* ennél az egész?...

– Ha tudná, ha tudná, mennyire nem vagyok való én erre! – tördelte határozatlanul; elgondolkodva és mereven nézett egy percig. Mélyen és önkéntelenül, nagyon őszinte volt most, bár csak félig tudta, hogy mire gondolt e szónál. A másik még egyre nézte, fürkészőn, idegenül e villódzó, rendellenes szépséget a rőt fényű, sugárzó hajkorona alatt s a szivárványbarna szemeket; az apácás, komoly ajkakát, amelyek vonalán ijesztő érzékenységgel reszket végig minden parányi inger, minden gondolat. Némán és hosszan figyelte a kicsinyt boros ember különös, érző ösztöneivel vagy e sajátságos éjszaka kitágult elérésével. Az oldalzsebébe nyúlt, és valamit kivett onnét.

– Nézze – mondta határozatlan és groteszk pátosszal, egy kicsit rekedten –, nézze, ezt ide teszem magának. Mi majd elmegyünk innét, egyedül marad vele; akkor jussak eszébe. Magának ez való csak! Töltve van.

Kinyitotta az egyik apró szekrényfiókot az asszony mögött; nem azt, amelyikben a régi újságlap hevert. Egy másikat. Hedvig merev szemmel kísért a keze mozdulatát. A Browning-ját tette be oda. Aztán a szemébe nézett még egyszer, szuggerálón vagy komédiázva, komoly bókkal meghajolt előtte, sarkon fordult, és a szomszéd szobába ment.

– Igyunk, gyerekek, gyerekek! – mondta az asszony akkor gyorsan, és a kis asztalhoz lépett. Nevetett ideges felhangoltsággal, mint akiről súlyos és gyötrő aggodalom szakadt le hirtelen. Lankatag, ismeretlen mámor szállt az ereibe, könnyű láz, mintha álomveríték permetezne végig a lelkén, valami hazárdos, kellemes ellazultság. Mit bánja, mit bánja! Az ajtón keresztül a szőke írónőt látta a kereveten s az egyik festő fekete hajas fejét, amint elfordulva, hozzáhajoltan suttogott. „Lám, egymásra leltek ezek is végre!” – gondolta derűsen. Az elmúlt hetekben övele próbálgatta a játékot kissé a fiú, de rossz időben találta bizonynyal. S most örülni tudott, hogy így fordul. Kedves, kedves csacsik!

A csellós ember megzavarta őket odaát, mert a festőasszony táncolni akart a másik nyurga legénnyel. Csak ez egy pár állt fel most. Csodálatosan mozgott e primitív köntösű nő, ki egész lényét, karjait és érzéseit s a csárdászene ütemét is át tudta játszani egy rég letűnt korszak formáiba, melyek benne előbb életre keltek így összefogva és tudatosan, mint a bizonytalan vagy elmosódó valóságban. „Hisz csak a képein is volna valami e heves átérzésből, ez összefogó erőből – mormolta egyik társa. – Asszonyművészek valóban egyetlen igaz alkotása mégis ő maga!”

– Hálisten! – felelte rá a másik.

Hedvig visszament megint, és látta, hogy a fiatal író halvány, szőke fejét elbillentve, komoly arccal szunnyad a hintaszékben. A zene hallgatott most. Mosolygó, csendes beszélgetésbe fogtak körülte, hosszú szünetekkel; s az okos, barna leány egy fűrtös, fehér szőrmetakarót tett a térdeire. „Az alvó ember arca olyan megható – mondta szelíden, anyásan. – Nem? Semmiért fel nem költeném!” Elnémulva mind odanéztek erre, s a fiú hirtelen felriadt, nevetve és szégyenkezve. „Hát igazán, mi utazunk holnap! – mondogatta rokona, az orvosleány. – Menni kellene, késő van.”

Még egyszer megszólalt a zene odaát, most már rikoltozó és csapkodó cigányos hegedűcsárdás, pimpóvirág-muzsika tombolón, ricsajos, vidékies. Egyre többen mentek át. Kacagva, feledkezve biztatták bele egymást, és járták – már bomló és rugódó, hirtelen támadt paraszti kedvvel – régi, messzi otthonuk barbáros, elfeledett hevével, a vérük, a földjük újra megtalált ritmusainak örülve, mint a gyerekek. Legényesen rikkantott egy-egy férfi, dübörgött a finomra kefélt padló, por szállt fel a félrerugdosott szőnyegek helyén és forgó rokolyák fojtott melege. És majdnem egyszerre lett újra csend, pihegő, méla ernyedés. Hát így is tudnak ők még!

Egyértelműen, csendesen cihelődtek nemsokára.

– Két hét múlva nálam! – ismételte sürgetve Kató. – Gyerekek, be jó volt itt! Ó, így bomolni tavaszig, gyerekek, és akkor meghalni szépen, rövidesen, az volna az igazi!

A szobrászra mosolygott, aki feladta a kabátját. Hedvig megnézte őket kitágult, csillogó és csudálkozó szemekkel. Valami mérhetetlen, nagy-nagy távolságot érzett tőlük e percben – mindnyájuktól, érezte ezt. Búcsúztak, sűrű asszonyi csókkal, meleg, meleg kézfogásokkal.

A kapualjban elhangzott a sok lépés. Már kint lehetnek.

Szilaj, gyerekes ötlettel csapta fel az ablaktáblát, és kihajolt mélyen, félmeztelen, könnyű csipkés vállaival a hideg éjszakába. Ó, nagy fehér hó esett azóta.

– Hedvig, az istenért, csukd be! Összehúlsz!

– Kérem, ne játsszék! Megy vissza rögtön?

– Hát akkor hogy haljak meg tavaszra, gyerekek? – kacagott utánuk, és még jobban előrenyúlt. A kapu alól még jöttek ki sorjában a párok; a nagy, fehér asszony s a barna festő már bolondos iramban futva kergetődözött a néma utca végén. Láta a friss léptek zavaros nyomát, az egyenletes, fehérre behullt aszfalton. A járásuk nesztelen volt a lágy hóban. „Jó éjt, jó éjt!” kiáltott utánuk még egyszer zengőn elnyújtva, dallamosan. Aztán bezárta az ablakot.

Bement és leült elnyújtózva a hintaszékben. Olyan egyszerre lett körötte csend!

Ő ittmaradt a forró és fojtó füstben, a züllött, összemocskolt fészekben, borfoltos terítők és cigarettacsutkás, piszkos edények között. „Mikor lesz itt megint csend?” ez járt eszében. Cselédjére gondolt, a zsörtölődő, derék öregleányra, aki most rokonok közt ünnepelt, és az éjféli misén bizonyosan imádkozott őérette is.

És hogy Birike most alszik szép nyugodtan, mély, édes gyerekszuszogással a nagyanyó jó szagú, tiszta párnáin. És hogy jó neki ott – egészen.

Lám, így most egyszerű!

Egy év lezuhant, és most jön, jön zengve, muzsikálva, robogva a másik, a reggel! De ez a csend itt, ez még a várás, a választás! Még lehet gondolkozni!

Igen, igen, igen, most egyszerű! Oda lefeküdni, a pamlagon végig, hanyatt, az arcát így betakarná a karja hulló csipkefodraival, mintha szerelmes teljesülés borulna fölé. Egy tompa ütés lesz, valami zúgó és forró, vak sötétség. Egyszer, kétszer még sután, vívódva emelkedik meg a két karja. De lehúzza valami, visszahull és süllyed, zuhan azontúl, le, le, szédületesen örökké, az a semmi!... Semmi érzés!... Ah! És ide holnap megint eljönnének ezek valamennyien. Az a pózoló, bolondos, hogy elhúlne, hogy kijózanodna menten a hírre! Vonulnának gyászos ruhákban, döbrent tisztelettel a szürke délutánon; csodálva és könnyezve, halkan említenék őt, mint egy magasabbrendű lényt, de gondolnának vele, hogy eredetiek maradjanak mégis eközben. És folytatva fűznék tovább apró ügyeiket, kicsiny, meleg téli szerelmeik cinkosságát. Már holnap – az holnap volna már; sőt még most, itt, azonnal – mikor a nagymutató a négyeshez ér.

Felállt. Biztosan, tisztán érezte, hogy a mozdulatai akarata hatalmában vannak, és míg külön nem *akarja*, semmi nem történhetik. A fiókhoz ért, és tudta, hogy csak kísérlet és játék minden mozdulata, nem több a végig gondolásnál. De mi az, ami a tagjait mozdulatokra kényszeríti, a lábait lépésre? Hisz egy *mozdulat* lesz az is csupán! Hallotta a szíve vad verését.

Reszketeg, riadt, próbálgató kézzel húzta meg a fiók gombját és fölhajolt. A másik pillanatban meredten nézte a fiók mélyét, és egyszerre végtelenül megkönnyebbült, szakadozó sóhajtással hullt le mind a két karja, s az arcából bizsergőn futott le a vér. Üres volt a fiók.

Csak játék volt az egész!

Elvitte, nem hagyta itt. Visszalopta egy észrevétlen percben. Elég józan volt mégis. A komédiás!

Pedig – pedig ma – olyan sajátságosan összejött itt minden! Ilyen egyedül, ilyen szabad! Soha, soha többé nem lesz még egyszer ilyen eltávolodott, ennyire mindegy! Ilyen ellazult mindentől, ami az étellel jár. Hihetetlen, hogy milyen világos és magától jövő volt az előbbi perc!

De most már vége! jön a reggel, az új nap, az év! Emberek, elejtett szavak, új érdekek, dacok, emlékek; új ijedelmek és hóbertok megint. Minden újra kezdődik, és ennek vége-hossza nincs. Hiába, sohasem lesz többet ilyen tiszta és egész perce!

Így – öt perc múlva már csaknem komolyan hitte önmagának, hogy ezúttal – éppen *most*, így – meg bírta volna tenni.

1911

Példa egy igaz emberről és az ő két igaz asszonyáról

Élt vala az időben egy istenfélő férfiú, Bethékiel nevű a cofeusok tartománybeli Khálelben; ki is kalmár vala, és a fügefák gyümölcsével kereskedék. Az Úr köntösének szegélye terült vala pedig őrá és egész háza népére. Az ő felesége, Pennina szép volt, mint a virágzó almafa és kedves, mint a tejben feresztett galambok; az ő kisdéd férfigyermeke pedig jámbor és kezes, mint az áldozatra való szelíd juhocska a templom udvarának aklában.

Egy napon hajóra volt szállandó eme Bethékiel, hogy elmenvén a tengerentúli Tharembé, bevégye a fügefák tavalyi termésének árát a kufároktól, kik írott szerzéseket hagyának arany – avagy ezüstpénzek fejében. Szomorú vala az ő szíve, mikor eltávolodék házának kapujától és kevésség menvén, visszafordula, fennszóval mondván az ő feleségének: „Asszony, ügyelj az én pajtámra és csüremeimre, jól eszedbe vedd a szőlőkben való munkákat; s az öszvérek seregét, a gyümölcsök zsákjait számlálva tartsd!” Ismét kifordula akkoron, és röstelkedék magában, mondván: „Lám, azért szólék csak, mert látni akartam még egyszer az ő barna hajának fonadékát, kicsinyded kebelét és az ő lábainak járását, mely mint a fiatal zergék szokellése Edon hegyének oldalán!”

Azonközben megerősíté magát a fügekalmár, és felszálla egy tirsusi ember hajójára, mely utasokat viszen vala, és elefántcsontért mene Tharem városai felé.

Másodnapon, estennet üle ama tirsusi hajójának fedelén; egy drágálatos szőnyegen, melyet Pennina kezei szöttek tele bársonyos liliomokkal, kék- és violaszínű virágokkal. Elnézegete messze a partok felé és az ég verestüzű fellegeibe, melyek olyanok valának neki, mint Edon ormai a tavasznak és harcoknak ünnepén vagy ama tüzek, melyeknél ifjú pásztorok alszanak mátkájukkal a favirágzás éjszakáin; – eközben szép szakállát kezébe eresztvén, simogatta és húzgálta azt. Akkor egy asszony ment vala el megette a hajófedélnek sátora felé, karja az ő vállát súrolta, és fátyolának nárdusszagú szegélye az arcához csapódott. Erre felijede az ő gondolataiból, és utánanéze a kárpit visszalebbentéig, mert ifjú és gerjedelmes vérű férfi vala.

Ama tirsusi hajósemler pedig mondó neki aznap még, hogy egy özvegyasszony volna a hajón, kincses, ifjú és ékes ábrázatú, bizonyos Miléda nevű, ki szintúgy az ő földéről utaznék napa-asszonyával Sikurba, az ő bátyjainak házához.

Harmadik napon támada felette igen nagy szélvész a tengeren, és kiveté a hajót ösméretlen vizekre, messzire minden földtől. És a tengernek habjai hovatovább úgy megnövekedének vala, hogy dobálák és verdesék a hajót minden oldalon, mígnem összetörének annak bordái, és szétmene egészen derékban, majd egy zátonyhoz ütődvén, hirtelen süllyedni kezde. Koromsetét éjszaka vala akkor, és az utasok jajveszékelének, ki-ki az ő istenéhez, a halál előtt. Bethékiel, a kalmár is felfohászkozda egyszer még – aközben szörnyű lármát halla zavarosan az ő fülében és borzalmas recsegést-ropogást; azután el kelle ereszténie a gyapjas zsákot, melybe fogódzkodék, mert ujjai elgémberedének a hideg víztől, és szeme lezáródott.

Mikorra pedig kinyitotta volna őket, látá, hogy egy fővenyes parton feküdnék, és ama hajóbéli asszony, kit Milédának mondtak, napon melegedett iszap homokjával dörzsölgeti homlokát, testét vízzel locsolja, és az ő szájának leheletével élesztgeti ajakát. És monda neki akkor az asszony: „Uram, az éjszakán elveszett a hajó minden népestül, és én csodaképp menekedtem egy deszkaszálon úszván – téged pedig hajnalban leltelek holthideg testtel, fennakadva a parti hínárban!”

Az idegen asszony ábrázata fedetlen volt akkor, és halmos mellei fölé vizesen tapadt a köntöse gyolcsa. Az ő szemöldöke olyan volt, mint a kadárénusok surranó ívű, fekete íjai – arca, mint a drágakővel rakott elefánttetem, szemei zöldes szafirok és hiacintusszínű veres az ő lobogó haja sörénye. A szája úgy nevetett, mint éretten meghasadott gránátagyümölcs.

– Merre vagyon innét a te hazád és az enyim, asszony? – kérdezte a férfiú, mikor az banágyümölcsöt szede neki, és megerősíté, itatván kókuszdió tejével. „Egyedül vagyunk ketten e szigeten, uram – felelte az asszony –, és emberektől lakatlan, pusztá ez a hely!”

Mondá pedig a fügekalmár három nap elmúltával: „Asszony volnál-e te, és én nemdenem férfiú volnék!” Az asszony megcsendesedve néze rá, és lehajtá fejét.

Hetednap éjszakáján pedig megölelé őt egy szikomórfa alatt a jóillatú füvekből készült nyoszolyán; környös-körül akkor hiacintok illatozónak, és az Úrnak énekes bogarai hívták szerelemre egymást zümmögő esdekléssel, vörös és zöld lámpáikat felgyújtva a fűben. – És mondá az asszony: „A tied vagyok én, szerelmesem, és áldott legyen az én születésem napja, mert tenéked lettem akkor; szeretlek téged! És kiontanám érted az én két látó szememet, és a két karom töből le tudnám vágatni érted!”

És felele a férfiú: „Mi végből cselekednéd azt? Nézz rám a te szemeiddel ellenembe, hogy azok engemet megvidámítsanak – és a te két karoddal átölelj engem!”

Másnap egy tejelő vadkecskét foga az asszony, és a férfiú ólat építé annak. Máskor az ember vadat ejté el doronggal, és az asszony tüzet gerjeszte revült fából, hogy megsütné neki. Az eső ellen sátrat építének, és homokból falat emeltek a szél iránt. Az éjszakák hévségeiben pedig ösmerék egymást és szereték egymást az ég alatt, mint ifjú vadkecskék, mint fényes bőrű párducok párja vagy a füvek lámpás bogarai.

És hogy az évnek szakai telének, estenden mégis megszomorodék néha az ember, és üle a parton, szakállát kezébe eresztve; néze a távoli földek felé, melyeket nem láthata és a felhők tűzveres fényességeibe.

És szóla: „Immár nem látom többé az én szülötte földemet, fügefás szőleimet és atyámfiainak házáat!” Gondolá akkor ijedező szívvel az asszony: „Addig akarok csak élni, amíg övele élhetek!” Mondá pedig fennszóval az embernek: „Bátorodjál! Álmodtál, és az én álmod megjelenté nekem, hogy el fog jönni egyszer egy szép hajó a te megszabadításodra!” Akkor az ember megölelé őt a jó prófétálásért, és mert két karja úgy nyílt felé, mint a liliumok szárai, és hiacintusszínű haja úgy lobogott a szélben, mint lángból való sörény. A két szeme olyan volt, mint két szafirszínű bogár, mely egymás szerelmét keresi égve a sötétben.

Mondá pedig más napokon a férfiú: „Kegyelmes lészen-é hozzám az én uram Istenem, akinek törvénye idáig is elér? És mondá ő: ki nem házastársad, bűnre ne kívánjad az asszonyt! – Nem fog-é úgy cselekedni vélem az Úr, ahogy én az én egyszülöttemmel cselekedtem, kinek immáron feledém gyermeki arca kedvességét?”

Felele pedig az asszony nevető szájjal: „Én uram, tudod te, hogy nincsen törvény asszonyi állatra. Mert írva vagyon: felebarátod háza, ökre, felesége és szolgálja; de hol vagyon az, hogy asszonybarátja urát ne kívánhatná asszony? És ez itten csak az én vétkem vala, mert te jámbor és igaz férfiú vagy! de én céda hajakkal és meleg csípőkkel járék mögötted, és nem tehetél másként. A te urad Istened ada neked engemet, hogy tápláljam és vidámítsam a te egyszülöttnednek atyját.”

Így tréfálkoza nevető szájjal és megápolá őt az ő csókjával, mely illatosabb vala és tüzesebb a bornál. Pedig szívében nagy asszonyi félelem gerjedeze és szorongattatás, mert már magzatot rejtegetett vala az ő testében, de eltitkolá azt, mert nem akará még inkább nehezíteni az ő urának gondolatait.

Azonközben pedig annak felesége, Pennina, beszéle némi elszabadult hajósokkal, kik élve láták vala az ő urát ama hajnalon a sziget fővenyén; mikor is úszó gyapjas zsákokon menekülének ketten-hárman, és harmadnap csudamódon meglátó és felvevé őket egy fűszerszámos miletiszi hajó az Edoni partok tájékán. Eme hajósok szavára eladá az asszony minden jószágát az ő atyjának földeivel és marháival egyetemben – hajót és népet szerze, és nem nyughata, míg fel nem keresé és meg nem találá ama sziget partját, melyen az ő ura vala.

Mikor pedig egy napon látná Miléda a partról, hogy hazájabeli hajó közelednék, béfuta az ő sátorukba, és szóla Bethékielhez: „Imé, most búcsúzz el tőlem, én uram, mert a te szabadulásod órája itt vagy!” Az ember pedig nem érkeze már megölelni az asszonyt, mert nagy örömeben kifuta a hajó látására.

A Khálel-beli hajó pedig kiköte, és felvevé őket; és Pennina szerelmes sírással borina az ő urára, és csókolá őt tejnél és méznél édesebb csókjával. Barna hajának fonadécai simák és fénylők valának az ő halántéki mellett, mint az ében ragyogó darabja, és kicsinyded keblei kellemetesekek, mint friss és kemény almák.

Amikor pedig az úton örvendezének egymásnak, Miléda messzire üle tőlük a hajó orrában, és nevetgélgni kezdé annak – kapitányával – csakhogy ne zavarja és ne szomorítsa az embert, kit szeret vala.

Minekelőtte hazaérnének, hírül hozák azonban Bethékielnek szolgálai, hogy e napok alatt fekélyes betegség támadá meg, és megöle az ő egyszülött fiúgyermekét, az ő feleségétől valót, ki jámbor vala, okos és kezes, mint az úr templomának áldozatra való kosocskái. Ő pedig megszaggatá köntösét, és fejére hamvat szórván, gyászolá egyetlenegyjét.

Mikoron pedig közelíte megint az ő feleségéhez, Penninához – nagy sűrű könnyhullások fakadozának az asszony szeméből. Mondá pedig az szívbéli sírással: „Ember, amaz idegen özvegy nagy jót cselekvék teveled. Megszabadíta tégedet halálnak halálától, és vidámított tégedet az ő testének gazdagságával, hogy ne békétlenkedj az Úr ellen a nyomorúságban. És nem adhatál te neki mit sem ezekért. Nem szabad őt elfelejtened; menj el őhöz!” Így szóla, sírván az ő felesége – mert szívében jó és igaz asszonyember vala.

A férfiú pedig gondolá: igaza vagy. És felkelvén éjnek éjszakáján, kerüli vala az várost szomorodott szívvel és az utcákon és szorosokon keresi azt, akit elhagyott: míglen eljuta annak házához.

Mikor pedig meg akará ölelni, könnyeket láta annak szemében is, és szóla az asszony zokogó, nagy sírással: „A te feleséged áldott legyen minden asszonyok között; ő legfőbb jót cselekvék veled, hív marada hozzád az özvegység esztendejében, és eladá minden gyümölcsét, és az ő apjáról maradott jószágait is mind pénzzé tevé, hogy visszahozhasson téged apáid földére. Nem szabad néked elhagynod őt!” Így beszéle Miléda, mert szívében ő is jó és igaz asszony vala. És gondolá a férfiú: „Igaza vagy!”

Hányattaték pedig az ember az ő elméjében, és sóhajtá magában: „Ó, én két gyönyörűséges asszonyom, minden asszonyok szépei! Két fényeskedő drága paripa Faraónak szekérében – selyemgyapjas kecskék kettős ellése Gileád hegyéről –, egy szafir és egy rubinkő kösöntyübe foglalva egymáshoz – mirrha és nárdusgyökér ugyanegy kötésben, gyümölcsös ágnak színesebb és édesebb páros szemje! – Ó, mely igen szeretlek titeket! Ha véletek fekhethém egyazon virágos nagy fa jószágú sátora árnyában – az én jobb kezem az egyiknek feje alatt és az én bal kezem a másiknak a feje alatt. Avagy nincs-e két felem, hogy táplálhassam, őrizzem és melengessem mindkettejüket? És miért, hogy egyikük csókja megkedvelteti és ízesíti szájamban a másikat?”

Idő múltán pedig, mikor ismét betére Miléda anyjának házába, látó, hogy figyermeket ringat ölébe az asszony, és kebele tejét adja neki. Megtántorodék akkor a férfiú, és hódola az asszony előtt, ki szüle az ő véréből való vért és testének testét. Akkor pedig, hogy hazamene az ő feleségiéhez, látá – hogy az ő nagybeteg apját gondozza és ápolgatja ő az alatt, és vidámítja halála előtt. Mondá akkor magában Bethékiel: „Kicsoda amaz a férfiak közül, ki boldognak nem mondana engem e két külömb-külömb asszonyért, akik engemet szeretnek? És mégis szomorú az én lelkem, és meg vagyok bolygatva nyugalمام!”

Mondá pedig megint Pennina, némi idők múltával: „Hallám, hogy amaz asszonynak gyermeke nagyon töled, fimagzata, ki már kisdéd íjjal és tegezzel játszadozik; ki erős és eleven inú, ügyes és ürge, mint a köszalak fiatal zergéi. A gyermek mindennél több és drágább, és minden őérette nagyon. Menj és lakjál vele, az Úr örvendeztesen meg unokákkal tégedet, és légy szerencsés mindhalálíg. Én pedig a halált keresem már most, és a földben vágyom nyugodni, hogy ne rontanám életedet!” Így beszéle Pennina, mert szívében érezé, hogy nem bírna egy nappal sem tovább osztakozni a másikkal az ő szerelmében, és nem viselheti el a férfiú sóhajtásait a másik után.

Ama Miléda mondá ugyanezen napokon: „A te hitvesed elvesztette az ő egyetlenegyét, míg a te életedért fáradott; és néki most nincs vigasztalása tekívéled. Fiakat kell adnod neki és unokák reménységét, mert a gyermek mindennél több és drágább, és minden őérette nagyon. Én pedig ne legyek utadban, szerelmes uram! Elviszem e gyermeket atyáim nemzetségéhez, hogy szolgálja nekik – magam pedig a halált kívánom és keresem most már, a sír adjon nyugodalmat nékem!” Ezt mondá Miléda, mert szívében érezte, hogy örök szánással sajnálná az ember az asszonyt mindhalálíg, ha netán el is hagyná őérette. Gondolá: „Én legyek-é az ő rossza és sátánja, ki szeretem őt? Így talántán szeretettel őrzí emlékezetemet, és könnyhullatva gondol énrám!”

Akkor pedig kiméne az ember az utcára hajadonfött, és kerüli vala a várost, és bolyongja az utakat megzavarodva az ő belsejében. Végezetül kimene és a pusztaság felé vevé útját, a sivatag hegyeinek ösmeretlen vadonjai felé. És soha többé ama Khálelben, a cofeusok földén nem látta senki sem ama Bethékielt, az elbujdosott fügekalmárt – amaz utolsó igaz férfiút –, kinek két jó és mértékfelett szerelmes asszonya vala.

1911

Kijegyzések egy mémoire-könyvből

Akkor volt, hogy egyszer még – a végső okosság és minden egyéb tönkretettségek előtt, a megöregedés előtt – utoljára ígért nekem valamit az ősz. Egy ősz az enyim: városi, csalóka és gyönyörű; hosszú, hangtalan folyó aranyszín délutánokkal és lámpafényes, izgalmas, szezon előtti estékkel érkező. Jártunk a délutánban, és meleg; édesen erjedt illatú halott levélszőnyeg süppedezett, súrolt, zizegett a lábunk alatt; bokáig gázoltuk – puhán és együteműn lépve, finoman susogtattuk, zenéltünk vele; és nem volt egyéb hang a szép, elhagyott, városi ligetben és miközöttünk is akkor csaknem ennyi volt minden. Mert a szókat, a kérdést, felesküvést és elszámolást már a múltunkban, régen elvégeztük másvalakkal – már ígértünk és feledtünk néhányszor; és csak értő, nagy őszi hallgatás mélye vagy ösztönös mozdulatok egyszerűsége nem tűnt fel szégyenletesnek előttünk: „Egyszer még – gondoltam az oldalán haladva, és nem néztem rá –, ennyi még kijárt nekem az életből. Már semmit sem kerestem; ez önként, váratlanul adódott. Most csak gyöngéd kézzel nyúlni érte, csak nem zavarni, nem kérdezni semmit – vigyázva járni az aranyos avarban! Mert ennyi az enyim még!”

Elhagyott, nyári varieték, üres mozgósínházak cifra stukkós homlokzatai közé tévedtünk, és oly különös volt e csend, a körhinták lebegő gipsznmifái mozdulatlanságuk méla és nemesült, furcsa melankóliájában – a nyári vad és izzadó keringés, az émelygős zene hajszái után. A kezemért nyúlt itt. És imádkozni tudtam volna valami áradó, hálás áhítatban, oly csodálatosan zavartalan, egymásba hangolt és kielégítő volt minden mozdulatunk, kevés, letompított, vigyázó szavaink. Hát ez az, aminek el kellett jönnie – gondoltam. Most éreztem a mély, hallgatag, végzetszerű jelentőségét sorsomban. El fog múlni ez is, igen – (már ismertem az évék túlélő erejét), de ez most már döntő lesz minden hátralévő éveim fölött. Mert az emlékeivel ez fog átnyúlni az öregedésbe, ami ezután már következik. Ilyen egyszerű, látó, tudatos voltam akkor a boldogságban – ilyen szerény, kicsivel beérő. Mit is akarhattam volna még? Egy szép, finom, megbékélt öregség – ez van itt szóban. Igen, boldognak mondhatnak engemet minden asszonyok. Mert ki az, aki ennyit megőrizhetett magában idáig? Tán erre vártam tévelygések és erőltetett átélések között – fiatalos, póriasan és rikítón végigbeszélt szerelmeken át, és mikor kárhoztattam magam, hogy nincs erőm egész áldozatra és egész magamfeledésre; lám, én tudattalanul is erre gyűjtöttem és készültem talán. És csak így jöhetett – így megállapodások, nyers kifejezettségek, gyerekes közhelyek nélkül; ilyen halk léptekkel, ilyen aranyló, hosszú ősszel – a legutolsó szerelem. Mennyi sose álmodott szépség van még számomra itt! Milyen jó hozzám az élet!... Így mentünk egymás mellett délután hosszat, el sem tervezve előre ezt; és aztán egyik sem mondta: „Most ég veled, mert lámpák gyúlnak, és egyéb dolgok következnek; és nem kell, hogy az emberek együtt lássanak!” Az első utcaszélen csaknem egyszerre nyújtottunk búcsúzóra kezét – nem sajnálkozva, sem kérve, sem ígérve; csak különösen szép mosollyal. És amikor egyedül haladtam néhány lépésnyire – megint a torkomig szaladt a forró, nagy meghatottság, „gyönyörű este – mondtam –, szép villanyfények, város; mozgó, meleg város odabent, dús boltkirakatok, könyvek, színházak, kedves, puha olvasóhelyek, kultúra – minden érett, kész és emberi dolog együtt –, és hogy fog lüktetni a szezon alatt; – és mi ily emberi dolgokban találkoztunk. Ó – szép utcák, villanyfények, rikkancsok, gesztenyések –, drága, drága élet egyszer még!”

A gesztenyeillat az utcasarokról ütődött felém. A gázlámpa alatt, egy cafatos sátor öbléből akkor valami fojtott, zümmögő, különösen dallamos hang is, egy asszony sírása... Ott ült gyümölcssei mellett, a parázsszén kivilágított a kék kötőre, amibe eltakarta arcát és fakó hajára az elcsúszott keszkenő alatt. Úgy zokogott – oly odaadón, bensőleg, oly átolvadtan ebbe gyámoltalanságával s oly kifejezőn –, melódiásan, szinte kedvtelve – szinte kacérul már. A gesztenyés kofa.

– Nagyon sajnálom – keménykedett ellenében egy férfihang –, de amit nem lehet, azt mondom, hiába! Holnapra itt legyen a cédula!

A rendőr mondta ezt, és kihúzott mellel, peckesen, de kicsit megzavartan odábbtopogott a poszt felé. Az asszony felnézett – szípotgva és panaszló bűgással kérdezte meg, hogy mennyiért veszek! Akkor láttam, hogy a sírása szép csak e nagy, fakó, vastag munkásasszony-nak – e reszketeg csüggedés zenei légysága, ahogy kérdez és kér. Ez is valami, bizony; ha ide nem lépek, a sarki rendőr tán mégis enged – vagy legalább beszélteti, panaszoltatja még egy ideig. De ő most felém forgatta vizes, nagy, bús szemeit, és az arcán bő, zavartalan, enyhe szivárgással gördültek végig a könnyek.

– Mi baja? – kérdeztem felelet helyett, és a hangom akkor valami érthetetlenül áradózó, lelkes és forró együttérzésben remeghetett. Még egyszer kérdeztem föléhajolva, mert újra sírni készült.

– Ó, minden, minden – mondta, és a két ökle csüggedetlen, furcsán esett a térdeire. – Most, hogy fizessek helypénzt, az is zaklat! Minden rajtam. Miből? Nem keresek én itt annyi! Az a cédula egy hétre előre van; – este tíz óráig szól az. De én, ki tudja, jövők-e holnap? Tán kiterítnék. Reggelenként nagyon hideg van – átfázok. Este szaladok én nyolc után haza enni adni a hat gyereknek – és karácsonyra itt a hetedik. Hogy az uram iszik-e – ó istenem –, hát melyik nem teszi azt? Hát bizony ver néha – melyik nem verne? Minden énrajtam. És most még ez is!...

Csukló ritmusban, szólamonként szaggatva úgy mondta, mint a falusi asszonyok az ősi siratóverset. De ebben az igazság volt – egyszerűn, bután, mint az ő elmeredt bámulása a nagy, nedves szemekkel – súlyosan, formátlanul, mint elnehezült, suta teste a merev nagy-kendő mélyén. És akkor – éppen akkor a lelkem gyökeréig megrendültem, és minden rejtett, titokzatos forrása a jóságnak megfakadt bennem. Kinyújtottam felé a tárcámat, mintha szívem volna, megnyitottam adakozón, primitív emberérzésben. Le akartam fejteni szegény, átázott és elterpedt állatasszony arcáról a piszkos, könnyes kötöt; de oktalanul elszégyelltem kesztyűs voltom, és lerántottam hirtelen. Simogattam a haját és beszéltem neki. Ne sírjon, ne! Abba nem halunk bele! Majd átesik; – azután meg – jó az Isten, majd segítünk. Igen – itt van még egy kevés – nincs sok nekem sem –, de aztán ne jöjjön ide árulni már addig. Így, lássa, lássa!

Figyeltem, ahogy enyhül és halkul a megejtő bánatú, szép hangú sírás; és alig tudtam elszakadni onnét, mert valóban szerettem őt és önmagamát e percben; naivul, szinte iskolásan; – és az úton is, hazamenve, különös mód nem éreztem kiábrándulást, nevetséget ezért. Hogy segíthetnék rajta – tűnődtem komolyan. Egy kis akarat kellene csak, egy kevéssel több munka, vagy csak utánjárás, törődés a dologgal. Ha kiválasztanám ezt a százezrek közül, mert a sors épp ma dobta elém váltságul talán valamiért. Meglátogatni – keresztvízre tartani a kicsinyét és gondoskodni róla –, valami ilyes. Próbáltam tárgyilagosan gondolni minderre – de oly különös volt, egyszerre meg kellett állnom meglepetten, majdnem örömmel és eltörülni arcomon a könnyeket. Még ez is – ez is adódott ma nekem. Milyen teli voltam! Akaratlanul gyorsan haladtam – mintha az élet, a várt jövő felé! –, s a belső utcák jöttek már – könyvesboltok, szép kirakatok, jó meleg olvasóhelyek a tükrös üvegek mögött. Sőhajtottam egyszer még – aztán azon erőlködtem, hogy felidézzek egy kézszorítást, egy mai mosoly emlékét. Mert minden percnél oly más arca van.

Oly külön arcúak a napok, a hónapok és mi magunk egymás arca előtt. Mit érezhetünk meg egymásból? Benézhetünk-e szép, drága mosolyuk mögé, és mérhetjük-e ott benn a múltat, az étellel elkészültséget, a rejtett szándékot vagy a rákövetkező napok tükrözését! Mennyi sokfélélet kell egy néven nevezni, hányféle arcú fantomot – eltökélést, vérhullámzást, életkíváncsiságot, szép játszókedvet – idegtornát, érthetlen vonzást – és egy szó: szerelem –, csak egyféle a szó és minden bajok tán ezért. Egy percben egynek érzik a mosolyunk, a

mozdulatunk, a lelkünk, s azt hisszük – mire a szó? De honnét tudhatnók, hogy ugyanolyan ünnepeket szentel-e meg a másik, és percei, igazi nagy percei találkozik-e a mieinkkel. Egyszer csak az ő élete fog meg és ragad, sodor magával minket az ő szertartása szerinti ünnep lakomája felé – és hol vannak akkor szentelt perceink és más arcú álmok?

Télen, nagy fehér téli éjszakában haladt el egyszer a kocsink, és rémlett, mintha megismerném az utakat, amiken jártunk. Úgy hullott a hó kinn, csomósan, kavarogva – a leheletpárás ablakon át vastagon-prémes gallyak kuszátsága forgott, vibrált keresztbe-körbe fonódtan a villódzó sötétség mélyén – és a szaladó kocsi előtt egymást követve tűntek, suhantak mögénk visszafelé a fehér, halotti fák. Lehunytam a szemem, és alig hallottam, mit beszél. – „Milyen kuszátság – bámultam kifelé káprázó szemmel –, milyen eszelős, vad kép, ragyogó zűrzavar – az életem!” De ő nem hallhatta a gondolatom.

„Hát így – szoltam akkor magamhoz egészen másformán –, hát mindegy! Ez jött! Ez legalább valami, amit nem én akartam. Amit nem én idéztem akarva az életembe, programszerűtlenül, idegenül jött, hullt reám – ezt legalább nem én *teszem*: ez *történik velem* most. Nem vagyok itt *én* – hanem az élet, idegen, örült, kusza és kiszámíthatatlan.”

„Ezek a fák állottak-e egyszer hallgatva a szép, csendes, folyó arany őszeletében? Most rohannak, tűnnek kísértetin fehéren, visszafelé, mint az idő – mint ez ismeretlen, életemtől különszakadt percek. Mindegy! Most ez van, elfogadom. Ott nyári képszínházak és cifra ormú körhintabódék fehér ködárnyai – a múlt. S az ott az utca széle!”

„Én nem ismerem ezt az embert, akivel valami itt összedobott. Ki lehet? Ő volt-e csakugyan, aki szelíden és érteni látszón fogta egyszer a kezem? Mindegy – egyszer énnekem is szabadjon a szemem behunyni!”

„Az öregség – az majd úgyis jön, mindjárt-mindjárt, és száraz lesz, szikkadt, álomtalan; – fogatlan szájjal nevető mindenben, ami ma érték. Semmit sem érdemes az emlékekért tenni vagy elhagyni; csak percek vannak, és bennük meglepetés, kavargás, örület – az élet!”

„Ott – ó, ott az utcasarkon, már tudom, hogy jártam egyszer – és hallottam valamit – bűgő, enyhületes, felszakadó zenéjét egy sírásnak. És az az asszony – nem, üres a helye! – Karácsony előtt! – mondotta akkor. Talán épp most – most éli a legszörnyűbb órát! Neki is percek-e ezek vajon? De miért gondolom így: ő meg én? Mi közünk egymáshoz e rohanó, zavaros áradatban – amiért össze-összehajt néha vak éjszakai szél. Itt két idegen ember egy kocsiban!”

Így elrohantak mind azután a napok és hónapok – és már igazibb percek is jöttek, mérve tudatosak, amikor újra látni bírtam, tudni, keresni és összemarkolni múltat és mát. Eltiszult a hó akkorra. Egyszer magamraéreztem egy napon, és megtudtam, hogy mégis *én* voltam itt mindezekben. Az életemnek nem *ez* volt a híja, nem *ez* kellett ide, hogy egésszé teljesítve és új szépségeket adjon – de mégis –, *én* elfogadtam. Idegen dolog; de most már belepazaroltam mindent, amim volt még; – tudva és látva, mert már úgyis mindegy volt, már hová tettem volna. Jön az öregség és annak, ó, uramisten, annak be mindegy, hogy harmóniásan, szépen illő akkorddal záródott-e le egy asszonyélet. Nem én, én voltam-e mégis, aki bársonyos, szép batárnak, úri, magános, mélyillatú fogatnak bírtam látni valami zörgő, szegény, fáradt és idegen konfliskocsit? Vagy még *ez* sem volt – túloztam akkor keserűn, konokul –, csak valami kültelki körhinta hátán sallangos, színesre mázolt buta ló. – Mindegy! Életemben egyszer, az öregedés előtt, legalább *úgy* tudtam látni!

Most pedig nyitva a szemem, gyalog járok, egyedül és bensőmben elkészülten. Most világosak a tavaszi fák, és én kiszabtam magamra, hogy végigjárom mind a régi utakat így. Kell ez nekem! Tulajdonképpen *ez* jó – *ez* kellett épp és illik az én eddigi egész korcs és

koldus életemhez; ez a szegény és suta regény! Én voltam az egyetlen szereplője, mondjuk így – semmi! Legalább értője, bírálója is csak én.

És ez a liget – barkás, fűvirágos tavaszi liget. Hát most már lehetőség sincsen, sem álom – semmi; és minden érték egyenkint veszett el az újraértékelésben. De lám, hogy *bírok* itt járni így; – bírtam megállítani a haladó fogatot a vég előtt még, kiszállni, talpraállni, továbbmenni a fakón, nyitott szemmel, gögösen mégis. Lezárni az életet és elég tűrhetően tovább élni azért és végezni egy és más apró dolgokat még itten. Élni mindenhogy lehet – beleszokni. De szabad-e önmagamból olyan nagy dolgot csinálni, hogy most már megvessem a lábam, és végig meg akarjak maradni a dacos szomorúság mozdulatában. Talán még erőlködni, próbálni is fogok párszor önmagam ámítani.

Itt jártunk – igen, most már világosan, siváran ismerősek e helyek. Nemsokára kijönnek ide ünneplős cselédek, facér bonnok, unatkozó úrinők – párok, kis párok –, és következik az undorító, émelygős körforgás, táncba fognak a poros, aranyozott képű gipsznimfák; – nyár jön, nehéz szagú, súlyos, forró és éles verőfényű és a buta, ősrégi mocsárláz – szerelem. Én akkor már, bizony – nem leszek itten.

Így beszéltem önmagamhoz, és haladtam konokul, tiprón, kegyelettelen végig valamennyi utakon. De bensőmben forrón, lélekvesztetten áhítottam valamit – valamit, a sírást; a nedves, felfakadó, könnyítő zokogást – egy búgó, zümmögő, együgyű, melódiás hangot, amilyent hallottam egyszer. Hol van az a hang, az asszony, a régi utcasarok.

Ráleltem, láttam messziről, hogy ott ül megint. Valamivel karcsúbb volt most, piszkos, törökszerű blúz volt rajta és a fején, lám világos, könnyű kendő. Most limonádét árult és tarka papirosba göngyölt cukrokat. És akkor odamentem és elhaladtam előtte, de nem nézett arra; – egy sötét rendőrköpeny árnyéka elébe terpeszkedve – amint a lámpavasnak dőlt amaz és föléhajolt – egészen közel –, elvette előle a kilátást.

Nem járt arra senki, és én csak azért is, harmadszor elmentem mellettük, jól odanéztam, de nem vettek észre. Akkor visszafordultam keményen, gögösen nagy egyedüliségemben a barkás bokrok között – és keserűn, vagy irigyen, gonoszan –, vagy csuklón, nagy nyomorúságomban görcsösen, sírón felkacagtam.

1911

Egy régi eset

Akkor tavaszidő volt, emlékszem, májusi hurcolkodás előtt, és anyám már sokat zsörtölt és csattogott: mert hallottuk, hogy a szomszéd lakásba, a kétszobásba most be fog költözni egy kilencgyerekes család, valami igen kicsiny postahivatalnokné. Eddig magunk laktunk a Könyök utcai gazdag zsidó házában; a mi részünk volt a homlokzati oldal, s az anyám, aki életét szentelte az otthona csínosságának, ügyes fortélyokkal, naiv és ösztönös, szinte népies üde díszítőtalentumával és fényűző, szenvedélyes tisztsággal a maga kedvére formálta az elhanyagolt, kisvárosi háztájat. A mi oldalunkon kis díszkert is volt, a nyírott üde fű közt már kitelelt pelargóniák és violapalánták iparkodtak; az otromba fatartószínek dús vadszőlővel voltak futtatva, az ágyak közepén színes üveggömbök csillogtak az eleven napfényben; a pirosra mázolt téglájú tornácban ragyogó színű lakkfestékekkel átmázolt kertiszékek álltak és szép agancsdíszek a bejáró fölött. Minden agyonsöpört volt nálunk, rendes és kedves harmóniába összefogott; s a három apró testvérem is nagyon gondosan volt öltöztetve mindig, noha az nálunk is sok áldozatba és vesződségbe került. És most jön ide ez a jöttment koldusnép (akkor helyezték csak a városunkba őket), a lomha és puha német asszony s a nyaranta mezítlábas sok kis szurtos gyerek; majd összetévesztik őket idegenek a mieinkkel; majd itt fognak lábatlankodni a mi oldalunkon, szép kis mulatság a nyárra! Anyám kemény csatákra készült mindjárt eleinte, hogy rendre szokjanak, és őrizkedjenek minden határsértéstől. De csodálatos módon hamar kiderült, hogy minderre nincsen szükség.

Berkoveczék csakugyan szép számmal voltak, szegények, de sajátságosan kevés baj lett velük azért. Pedig az asszony valóban lompos, lágy és szétesett, kérődzőállatszerű német nő volt, s a sok gyerek szegényes és elhanyagolt öltözetű, de szerényen és becsülettudóan megmaradtak az ő oldalukon, mint kisebb lakók, mélyebb főhajtással köszöntek, és váratlanul csendes népek voltak általában. A picinyek is – szegénykéek. Pedig nekik csak egy keskeny tornácuk volt a bejáró előtt, sem kert, sem udvar, mert odaszögellt a papék kertje meg a kőfalas cinterem. De a fal s a házhátulja közti résen, egy elszögezett utca-ajtó rácsa előtt volt egypár lépésnyi zug a padfeljáró árnyékában, ott játszottak boltocskát, vagy átmásztak a cinterembe, átemelték a legkisebbet, és ott üldögéltek a mezei fűvön egy csomóban, nem is szaladgáltak, csak ültek szépen és mindig együtt a sok orgonasíp testvérekéek. Anyám utóbb megenyhült irántuk, sőt a tornácról néha szóba ereszkedett a szomszédnéval, de csakugyan nagyon ostoba és ügyefogyott volt őhöz; hamar megunt, le is nézte egy kicsit.

Én tizenöt éves voltam akkor, rendszeren hímzéssel ültem vagy tanultam a kertfelőli tornácra, és néha láttam belőlük egyet-egyet, ha jöttek vagy mentek, mert a mi utcaajtónkon kellett járniuk. Az apjuk szikár, gyors léptű, száraz fejű és ideges mozgású ember volt, az órát az ő hivatalba indulása után igazítottuk; az asszony alig mozdult el hazulról, csak a velem egykorú lánykájukkal álltam szóba néha. Ez a kis fakó, szőke lány, az Ida, már nem járt iskolába, ő főzött otthon mindnyájukra, és reggelente bevásárolni járt; szegény, sohasem beszélhetett magakorúval rajtam kívül, és olyan készségesen és szolgálatkészen felelgetett mindenre, amit megkérdeztem dolgaikról. Ha ott látott, mindig jött megmutatni a piaci kosarát, hogy mi lesz ebédre; aztán idegenkedve és kíváncsian belekandikált a könyvembe, a munkámba. Ő már nem szeretne iskolába járni, ilyen nagy korban, mondta olyankor, de én vállaltam, mert igazán nem kívántam magamnak az ő sorsát.

– Holnap – mondta egyszer kicsit szégyellős büszkélkedéssel –, holnap hazajön vakációra a bátyám is, aki Pesten tanul, az Albin.

El kellett mosolyognom ezen a furcsa, csúnya fiúnéven, amely petyhüdséget és gyámoltalanságot jelentett a hangzásával már.

– Hány esztendő a bátyja? – kérdeztem aztán fölényesen, csak oldalt pillantva a könyvből.

– Tizennyolc éves már. Felsőkereskedelmit végez most, és őszre már kondícióba megy. Ő a legnagyobb köztünk...

Már virágzott két orgonabokor a faskamra előtt, már kiírták a hittanvizsgákat az iskolában, és megkaptam a díszünnepélyre az új fehér ruhát, és éppen nagyon féltem az ásványtantól, mert a kristályokat egyre összezavartam, és akkor láttam először ezt az Albint. Délben az utcaajtóban találkoztunk, ők is jöttek valahonnét Idával, az kicsit elpirosodva félreállt, és a fiú, mint aki tudja, hogyan kell, egész rendesen bemutatkozott. Csúnya fiú volt, bizony! Nyurga és keskeny vállú, mint az apja, de anyja után egyenletesen pirosas arcbőrű és kegyetlenül himlőhelyes. De nagyon mélyen árkozott, és néhol forradásosan félrehúzódott volt a képe, vizenyős színű szemei voltak és keskeny szája. Emlékszem, az első percben végérvényesen diszkvalifikálta a szememben mindez; kurtán kezet nyújtottam, rá se néztem nagyon, és bementem.

Késő délután azért mégis átjött a mi oldalunkra Albin. Nyilván unatkozott már egy hete otthon, Pestről jött, nem ismert itt senkit, és minket általában tekintélynek éreztek egy kicsit övéi, hát ismerkedni akart. Egyedül jött át, lassan, határozatlanul, mintha csak a házkörnyéket nézdelné, aztán megállt előttem, és illedelmesen megkérdezte, hogy mit tetszem tanulni. Aztán még néhány ilyenformát kérdezett. Akkor lépett ki anyám, és azt mondta neki, hogy foglaljon helyet, hát leült a másik székre. Igen csudálkoztam anyámon. Ő jött-ment egy ideig még, aztán varrást hozott ki, és leült hozzánk, és furcsán, kicsit tűnődve nézett rám egy ideig.

– Hát tedd le most egy kicsit azt a könyvet! – mondta majdnem vontatottan, mintha nem tudná, hogy jó-e, ha ezt mondja nekem. Őneki tizenöt éves korában nem kellett volna mondani ilyesmit, ezt gondolta tán. Engem tanulásra nevelt, és idáig csakugyan nem juttattam még eszébe, hogy szép, fiatal fővel idestova nagylányos mama lesz. És most először ült le mellém így, éppen az én kedvemért, valami fiúember. Valami meglepett, gyanakvó és kicsit kényszeredett él is volt az anyám hangjában. Hát letettem a könyvet, és beszélgettünk.

Mint két szégyellős, erőlködő gyerek, akik nagyoskodni és főleg egymásnak imponálni akarnak; nagyon helyesen beszélgettünk. Bennem mélyen aludt akkor még minden asszonyi, az a kacagós, nyegle kis kokottéria is, ami legkorábban ébred e korban. Csak zavart és kellemetlenséget éreztem, mérges voltam. Ma olyan kedvvel fogtam neki a köszénkátrány szénhidrogén-vegyületeinek, híres jó tanuló voltam, és ez volt énnekem a fődolog; most meg itt lábatlankodik ez. De hát beszélgettünk az iskoláról, arról, hogy milyen Pesten az élet, és milyen jövőt biztosít a kereskedelmi tanfolyam, ilyen komolykodásokat. Albin elég érthető mondatokat tudott alkotni mindenről, csak kicsit németes kiejtéssel beszélt, és valahogy semmi, de semmi érdekes nem volt abban, ahogyan mondta. Anyám szíves volt hozzá (már eltalálta a rendes mama-álláspontot, hogy a leányok unalmas gavallérjait kell jobban pártul fogni; a mamák tudói, hogy miért), némán öltögetett mellettünk, s ha kellett, kisegített minket, vagy engem helyreigazított. Később elment, hogy kávé rendeljen, és a kerti asztalra a vendégnek is tétetett egy csészét. Én pedig nagyon elkedvetlenedtem, mert arra gondoltam, hogy ha a napokban eltörök valamit, vagy elfelejtek, vagy ilyes, anyám azt találja mondani haragjában:

– Persze, kisasszony, már udvarlókon jár az esze! – és ez a lehetőség előre az arcomba kergetett minden vért, ingerültté tett, elkeseredetté. De azokon a napokon véletlenül nem törtem össze semmit, vagy anyám volt okosabb, és nem említett ilyesmit. Egy reggel aztán, mikor iskolába indultam, a Könyök utca sarkán láttam állni Berkovecz Albint. Kurtán és elvörösödve biccentettem a köszönésére, átsieltem a másik oldalra, hogy kikerüljem, és megiramodtam sebes léptekkel. Egy kicsit oldalt fordultam közben, és láttam, hogy ő mögöttem siet. Még jobban iparkodtam, a hosszú lila szalagba kötött hajfonatom verdeste

fiatal csípőimet, ahogy tipegtem begyesen és haragos, kipirult arccal; Pecz úr, a fűszeresünk a boltajtóban állt, köszönt és nevetett. Nagyon szégyelltem magam. Albin akkor utolért, köszönt, és most már túrnöm kellett, hogy mellettem halad. Azt kérdezte: hogy aludtam, mit álmodtam, miért sietek annyira és ilyen zöldeket.

– Elkések az iskolából! – mondtam, csak félig fordulva felé. Akkor láttam, hogy az iskola előtt két osztálytársnőm áll, hogy bevárjanak, most már észrevették ezt a dolgot, és bámulva, kíváncsian tanakodtak rajta, aztán kacagtak. Akkor egyszerre a torkomig szaladt a kegyetlen szégyenkezés.

– Maradjon el, kérem, mert a leányok látnak! – mondtam szinte fuldokolva a zavartól. És hirtelen szaladásba fogtam, amolyan igazi, gyerekes, nagylánytalan futásba, a hajam repült utánam, és kurta szoknyám fel-felcsapódott. A két leány közrefogott a kapuban, és egyszerre mind a hárman hahotázni kezdtünk. Csak az enyém hangzott egy kicsit kényszeredetten.

Mert éreztem, vigyáznom kell, hogy ne essem magam is áldozatul a nevetségnek. Nagyon komoly, okos lánynak, osztályeszének, tanítónők kedveltjének tiszteltek odáig a társnőim, és semmi ilyes diákdologban nem voltam benne. Még csak ez kellene, hogy éppen most, vizsga előtt... Az osztályba jutva, hirtelen elmondtam a lányoknak az egész dolgot, a másik kettő úgysem hallgatott volna, és hangoztattam, hogy mennyire rút és hogyan utálom. Utáltam, ez igaz volt! A többi osztályban is elterjedt délig a hír, de nagy megnyugvásomra csak tréfás, rokonszenves részvétellel vontak bele engem. Legalább azok, akik sokba néztek és szerettek, bár néhány nagydiákos leány kételkedve és gyanakodva bólogatott, hogy:

– No lám, a kis szent, a tökéletes! – És mind nagyon kíváncsiak voltak Berkovecz Albinra.

A következő napon, fényes délben aztán megláthatták. Megint ott ácsorgott a Megye utcán, mi csapatban vonultunk ki és a kis Komlódó Ila legelől, a fekete, piros pántlikás, rossz kis gyönyörű fejével. A múlt reggeli két leány figyelmeztette a többi, mind a Berkovecz fiút nézték, nevték, és Ila visszakiáltott merész, falusilányos hangján:

– Nézzétek, milyen ripacsos! Tudjátok, hogy híjjuk? Paszuly!

– Jó! Paszuly! Paszuly!

Kacagott, csilingelt a sok szép kis fiatal liba, és kacagtam én is a csapattal szívtelenül, fiatalosan. Azontúl ez volt a csúfneve köztünk. De ő gyanútlanul visszanevetett ránk, tán még nekibátorodott, mert néhányunk után befordult a sarkon. Nekem el kellett volna válnom a többitől, de inkább nagy kerülőt csináltam, hogy ne térjek az utcánkba egyedül, és ne kíséressen. Akkor későn értem ebédhez, kikaptam: „Jó lesz vigyázni, kisasszony, az utolsó vizsga előtt!” – intett az anyám kurtán.

Albint pedig a lányok most már mind ismerték, tudomást vettek róla, vihogtak utána az utcán – már elmondták a gimnazistáknak is, akik velem sohasem boldogulhattak a táncórákon. De ő nem értette el a csúfságot – tán tetszett neki a közfigyelem, és délutáni kézimunkaórákon, mikor mi nagylányok az iskola verandájára vittük a hímzőramákat, és alkonyatig szorgalmasan dolgoztunk a vizsgai darabokon; – láttuk őt néhányszor a rácskerítésen át. A kis népkert forgóajtáján ült, cigarettázott tüntetően, mert a gimnazistáknak azt nem szabad, és nézett kitaratóan felénk.

– Téged les az udvarlód! – lökdöstek könyökön a többiek, de ők kacagtak vissza rá. Hanem, én akkor igen komolyan és sértődötten kikértem magamnak az ilyeneket, és azt mondtam, hogy kénytelen leszek az igazgatónőhöz fordulni, ha nem hagynak békét. Akkor elhallgattak, és néhányan jámborkodva igazat adtak nekem, mert megszeppentek, és belátták, hogy ártatlan vagyok az egészben.

Aznap este, lefekvés után és jó későn már, a cselédet sem hallottam zörögni a konyhán, egy borzasztó furcsa dolog történt. Az én ablakom a tornácra nyílt, és ott egyszer a nagy csendben énekszó zendült fel. Öblösen és erősen, valami dalárdás, mély zengzetű dallam elnyújtott és érzелgő, csinált szöveggel a holdas éjéről és az ébren álmodásról. És egyebek, németek is. A folyamatos és erős torokhang olyan kimíveltes, kellemetlen volt, s a dalok olyan nevetségesek. Szerenád, nekem. „Na!” – mondta anyám a szomszéd szobában, álmából felriadva. „Na lám!” – tette hozzá még, aztán elhallgatott, tán újra elaludt. De nekem rettenetes volt – felháborítóan, émelygősen utálatos, ízetlen az egész dolog. Szinte téptem a párnám a bosszúságtól. Egyszer eszembe jutott, hogy néha már én is gondoltam nagy titokban eljövendő, különös és szépséges dolgokra, hogy valaki egyszer majd szeretne engem, és milyen lenne az, és mit mondana akkor nekem. De hát ez, ez hasonlítható ahhoz? Hát ilyen az, hát ez az? Pfuj, utálatos, utálatos! Dühömben és szégyenemben sírni kezdtem, és szerettem volna arcul ütni, megrúgni, ellökni onnét ezt az Albint, vagy valami nagy becsmérést tenni vele mindenki előtt. Másnap reggel nem fogadtam a köszönését. Délben a szomszédné szavára tette ezt anyám előtt, s ő az illem okáért meg is szidott érte. „Micsoda helytelenség, hol tanultad azt?” De neki is eszébe juthatott, hogy ilyenekre odáig valóban senki sem tanított engem, lányos modorra, formákra; mert anyám nem szerette a saját életét, és velem mást akart egészen. Könyveket, vizsgákat, függetlenséget. Hát így volt... és én minden erőmből igyekeztem, hogy ne találkozzam vele, és sikerült is ez egész héten át. Közben a hittanvizsga is megvolt...

Hétfőn délelőtt, mikor már a magyarból készültem a kert felőli tornácon, láttam megint hivatalba sietni az apjukat, de olyan dróton rángatott mozdulatokkal, olyan előreszegzett, furcsa fejtartással, hogy meglepetten utánanéztem. A kaput nem bírta becsukni, erőlködött reszketeg, ideges kézzel; akkor láttam, hogy az arca rettenetesen dült és kikelt. Később kijött Ida egy edénnyel a szivattyús kúthoz, mert az is a mi oldalunkon volt, és láttam, hogy csaknem sír és reszket.

– Mi baj van maguknál? – kérdeztem akkor egy kicsit küzdve a kíváncsisággal. A kislány közelebb jött a vízzel, és nagy ijedelem nézett a szeméből.

– Jaj, olyan nagy baj van... azt hiszem. Apának most reggel kézbesítették az Albin bizonyítványát, ami Pestről jött, és azt hiszem, valami nagy baj van benne. Mi lesz itt. Most el kellett neki menni hivatalba, hát nem is szólt, de ha délben hazajön, hát mi lesz itt! Úgy félek!... Szegény Albin!...

Bement, lecsüggesztett fejjel; szomorúan. Én pedig tovább emléztem Vörösmartyt, és valami gonosz kárörömet is éreztem ezalatt. És megvetést. „Persze, tanulni nem tudott a nagy ostoba, csak szerenádokat adni, számárkodni. Megérdemli!...” De később nem értem rá erre gondolni, mert azon a délelőttön valamiért egészen komolyan és nagyon keserűn megszidott az anyám. Ő, ha haragudott, sok mindent tudott mondani, igen súlyos és szenvedélyes dolgokat a jövőről, a másikkajta családomról, kikre hasonlítok, s kik nem az ő vérei, és mindenről, amivel születésem óta, akarva vagy nem, megbántottam őt. És ilyenkor sírtam, szenvedélyesen, lelkendezve, csontig-velőig ható nagy zokogással, és kisírtam magamból egy fél esztendőre való feszültséget, lázongást, keservet és megindulást. Enyhületes, szép békekötés lett mindig a vége, de az arcom napokig kikelt, a szemem dagadt és vörös maradt egy ilyen idegviharzás és könnytenger után.

Mikor pedig végre betálatták nálunk a levest, akkor rohant át a kis Ida olyan dültan, halálra rémülten, olyan kitárt két karral és szinte felmeredt, szőke hajával, hogy ezt az arcot soha el nem felejtem.

– Néni, jöjjön, néni! – csuklotta elfulladva, pedig azelőtt sohasem merte volna így szólítani anyámat.

Egy perc... Anyám már szaladt is vissza, és az udvari ablakon át kapta fel az én ágyamról a kis kék batiszt fejkendőmet.

– Ki ne ereszd a kicsiket! – kiáltott be hozzám siettében.

Mindjárt láttam a hosszú postatisztet végigloholni szédelegve, szinte előrebukva az ablakok előtt, be a lakásukba. A papék kertje felől nemsokára Wertz doktor szaladt, az ismerős orvos az átelleni utcából: ügyesen átugrotta a kerítést, de mellette, a tyúkketrec tetején volt a mi uborkásüvegünk, azt fellökte a lábával. Vissza se nézett, eltűnt Berkoveczéknál. Akkor a kicsikhez beküldtem a cselédet, és lopva, remegve átmerészkedtem, hogy benézzek, de anyám jött ki tőlük, megfogta a karom, és visszahúzott erővel, hogy ne láthassam azt... A cselédünk pedig bement és megnézte.

Elmondták aztán. Berkovecz Albin reggel a kis rácsos utcasikátor elé, a padfeljárójukhoz tolt egy ócska hintaszéket, beleült, hogy kilásson az utcára, egy könyvet kezdett olvasni, és elzavarta onnét, ha jöttek, a kis testvéreit. A zsebében lehetett a revolvere, ami Pestről volt neki még. Ott ült délig, leste az apját, és amikor az éppen a rács előtt haladt hazafelé tartva, abban a percben lőtt a jobb halántékába, hogy az apja láthassa. A bal oldalon kijött a golyó, és belefűrődött a cinteremfal téglái közé, ott meglátni a helyét; ő pedig még lehelt néhányszor, amikor az apja körülkerülve bejuthatott. Fellármázták a házat, s a papék cselédje, ahogy kapált a szomszédos kertben, orvosért szaladt. Még mozgott kettőt a szemhéja, mikor anyám bent a szobájukban a szivárgó, véres halántékra rákötötte hirtelen az én kis kék kendőmet...

...És nekem aznap délután el kellett mennem az iskolába kézimunka-kiállítást rendezni, és olyan rettenetesen ki volt még sírva a szemem a délelőtről, hasztalan öblögettem és szívtam hideg vízzel. Az én sírásom egy hétig is meglátszott. És látott az utcán Pecz úr, a boltosunk, és láttak mind a diákok, akik már tudták a nagy esetet. Mint a futótűz terjedt szét a rémhír, és mindenki nagyon nézett engem.

– Hogy sírt! – zúgta szinte karban az osztály, és gúny, csodálkozás vagy megilletődés volt e hangban. Pedig a tanítónő is benn volt már.

– Nem, ó, nem azért sírtam! – kiáltottam szenvedélyesen, haragos szégyennel.

Fiatal, húszéves nő volt a tanítókisasszony, épp akkor menyasszony, és a vőlegénye távoli rokonom.

– Igaza van, ha sírt – fordult dorgálón a lányok felé –, nagyon szívtelen volna, ha nem siratná meg egy ismerőse vagy szomszédja hirtelen halálát! – Így védett, mert nagyon kedvelt engem, és én most már végképp nem tudtam, hogyan viselkedjem.

Mire estefelé hazamentem, már elvitték a szegény Albin testét a kórházba, ahonnét temették vasárnap.

Sok, sok mindenféle beszéd volt még azután. A cselédünk hallotta a mészárszékekben, hogy mikor felboncolták a szegényt a doktorok, leltek valami kis göböt a fejében, és attól volt az egész baj. Az anyja később azt kérdezte egész komolyan anyámtól, hogy nem tetszettem-e én a fiának; és a lányok mind és a diákok is, az utcán néha egész hangosan mögöttem ilyesmit fecsegték, hogy miattam volt, és ez a buta, hazug, émelyítő legendakör nem hagyott békémet jó ideig. Zsuzsó pedig, a bejáró asszonyunk, mikor egyszer mosott nálunk, azt mesélte, hogy kár volt anyámnak az én fejkendőmet odaadni, mert ha eltemették vele, akkor az visszajár amiatt. Ezen az estén reszketve bújtam az ágyba, és riadtan gondoltam a szerenádos estére, a folyamatos, dalárdás, harsány énekszóra az ablakom alatt. De nagy csendesség volt kinn.

És akárhogy akartam, nem bírtam rokonszenvesen vagy kegyelettel gondolni szegény Albinra, szegény világos szemű és forradásos képű, kicsúfolt vagy félreértett Paszuly diák oly idegen és elmosódott mivoltára. A halála, az elmúlása, emlékké válása, majd az emléke áttisztulása idővel a kisvárosi köztudatban; a szép virágkoszorúk, amiket a nővére hordott ki mély gyászban a sírjához, aztán az évek, megértések, a saját életemnek is sok tragikomikus árnyalata és semmi, semmi nem volt képes rá, hogy befényezze és átértékelje szánnalmas alakját, és sohasem bírtam rá másképp emlékezni, mint a serdülőkori ideges, megvető ellenszenvvel, amiben nincs részvét, megértés, emberies szempontok, mely testies, kegyetlen, igaztalan és éppen oly jogosult és logikus, mint elkövetkező vérrokona, a szerelem.

1911

Temetés

Átázott, fekete, tavaszi földek nyúltak el messzi a ház körül – sután és fázósan, elmeztelenedve, mint egy kitakart, síró arc nyomorúsága; s a gyászos rögök sziszegése hallatszott, amint beitták a hó piszkos levét és egyéb rohadt nedveket. A szomszéd faraktár deszkarakásain nesztelenül, bágyadt és búsan kecses melankóliával lépdelt át egy gémberegett, fiatal szürke macska; tétován és céltalanul – elnyúlt, belapult bordáival –, a legszélső lécz tetején végigment, és megállt a messziségbe tükröző, nagy kerekablak szemekkel. Arra, a raktáron túl egy temető következett, attól jobbra vizes háztetők, utcák.

– Mert minden olyan ma, mintha fekete üvegen át...

Az asszony mondta ezt, és nem fejezte be. Az ablaknál ült egy varrógép mellett, és a két kicsiny keze fakón és rezignáltan pihent a vásznak réveteg fehérségén. A szeme most fényvesztett volt, mintha finom pókhálót húztak volna el előtte. Az udvart és az ólakat látta csak odakinn, levéltelen loncok és indák zavaros rajzát a deszkabódék szürke falán, s a messzi pusztát a tavalyi kórókkal. Halálos mozdulatlanság volt ott abban a percben a rőtészürke, estére hajló ég alatt.

Egy férfi állt fel az átelleni szobasarokban, és megindult az üveges ajtó felé. „Hja – szólt vissza ellenségesen, és egy percre megállt –, erre nincs orvosság! Ez nosztalgia... A fény nosztalgiája.”

Akkor már jó ideje ültek így együtt, csaknem némán, kínlódva, hogy egy-két szavukba, miket a mai napról vagy egyéb látszatokról ejtettek, nem tudták belefakasztani a kedélyük lappangó feszüléseit, oktan epét, ideges gúnyt, ami egyszer megint felgyülemlett.

Az asszony a küszöb felé fordult arccal, és utána nézett, szinte megütközve, hogy most kimegy, és minden ennyiben marad; ez a fülletleg csend, ez a névtelen elégületlenség így feloldatlan, kibeszéletlen... Bágyadt mozdulattal hajtotta le a fejét, de titokban valami megfajtásán töprengett egy percre; akkor hirtelen eszébe tűnt egy kellemetlen, nyomasztó, szinte rémületes dolog a máról, valami, aminek még előtte vannak.

Az állat, az a szegény, kedves kis állat!...

Mosolyogni próbált, hiszen gyerekes, oktan érzés ez, hisz csak egy kicsi beteg kutyáról van szó, egy buta csöpp jószágról, amelyiknek olyan mindegy, nem is tudja, hogy él, és nem veszi számon, hogy szenved. Most csendesén, hunyt szemmel pihen az ól nedves szalmája közt, lágyan emelgetve fekete szőrű, meleg bársony, kis testét és gondolatlan állatlalke nyugodt... Mint egy kicsi gyerek!

– Palkót sétálni küldted? – hallatszott a csukott veranda felől, és a férfi feje egy pillanatra megint megjelent az ajtóban. Egy konok tekintetű, szándékkal keménykedő fiatal, szőke tüskés arc.

– A nagynénéhez vitték. Estig ott tartja.

Megint magára maradt a csendben, és kicsit megzavarodott az iménti gondolaton. Hogy mint egy gyerek!... A Palkó kis kutyája volt, neki hozták esztendővel ezelőtt, éppen hároméves volt a kisfiuk akkor, és a pici állatkölyök egészen apróka, gyámoltalan és megható, ahogy dideregve az anyja után sírdogált. Hogy dédelgették akkor meleg rongyokkal, és gondolták a tűzhely alatti vackán, amíg felvidult, falánk és játszós lett, és csudálatos, kacagtató bukfcenket hányt. Palkót rajta tanították gyöngédségre, részvételre, az érzéketlen kis embervadat. „Nem szabad úgy fogni, az fáj neki! Lásd, neked is fáj, ha így!... Csak szép csendesén, csendesén

simogatni a szőröcskéjét, de nem visszafelé, és a kis szemét kikerülni, így!”... És megtanulta, és emberebb lett a kutyabarátságban; egy esztendő alatt egymáshoz nőttek, és hogy szerették egymást! Reggelenként hívta a kutyát, amint felébredt, és kis fehér ingében csudálkozva ült az ágyán. A Csóré akkor a paplanra szökkent, szembekerült szépen, és fekete pofácskáját jobbra-balra hajlítva, mozgó fülekkel; igen, fékezett, nevelésbe szorított indulattal leste a kávéba mártott süteménydarabokat. Palkó majd az egészet neki osztotta néha, de lassanként, egyre apróbb morzsákra tépve szét, az adás fensőségét kiélvezve. Téli szürkületekben hányszor látta őket így!... Istenem! Egyetlen örömemléke tán ennek a süppedt, nehéz, télies életének. Valamikor a fényben járt!... „Most a doktor bácsinál van, mert egy rossz nagy kutya bántotta, de ott meggyógyítják.” – Ma ezt mondták a kicsinynek, de holnap újra keresni fogja és siratni. „Majd azt mondom, hogy az égbe ment a nagyapóhoz!” – találta el ma a dajka.

Lomha, fellegetes tavasz, szétmálló föld, erjedt szagok felszabadultan a hó alól és ez a szürke kőház itt; a füstös falai, a mély ablakok vaksi félhomálya és kinn üres ólak, fekete ujjú, csupasz fák, üres telek, raktár, temető, súlyos, álló csend. „Mintha fekete üvegen át...” És ez most már az élet és mindig ez, és soha többé ragyogás! Ez a nosztalgia, igen!

Az a kis árva, boldogtalan, fájós állat tán sír most odakinn elhagyatottan a nedves hidegben. Már nem becézik, bezárják és elkerülik önző félelemmel, és nem is gondolnak vele. Az emberek röstellik az ilyen érzékenységet. Hisz csak egy kis rongyos ebkölök, hoznak másikat helyette.

Kinn a verandán neszelt a férfi, akivel együtt ültek ma itt órák némaságában, gyötrődve az egyszer megint összegyűlt, tehetetlen keserűségtől, vádtól és védekezéstől, mely nem fakadhatott szavakba, nyers, szenvedélyes vagy keserű vitában fel nem szabadult; holott mind a ketten kitalálták egymás vádjait, és ismerték az ellenvetéseket, a mentkekezést. „Ide kellett jönnöm, és ez most már az élet nekem; a szomorú csend, a fekete tájék; és... te! Mit adhatsz te nekem ezért?” „Kényszerítettelek-e? Magad is akartad! Én tartom, amit vállaltam, és dolgozom, és neked gyermeked van már!”

Örök útvesztő, hiába vergődés – keresztre feszítettség a napok, évek merev kénytelenségein, de néha halálos gyász ül egy-egy alkonyaton és szörnyű csend, szégyenkező, meztelen nyomorúság, ha elmegy a hó, és mindent oly fájóssá vetkőztet a tavasz.

Ott a korhadt deszkák megett, sáros szalmán halálraváltan nyöszörög egy szegény kutyas, egy mindenben ártatlan semmiség, egy kevés életmeleg, egy kevés ragaszkodás itt. Vajon ez fáj-e szinte könnyekig ebben a percben, vagy csak ürügyet akar lelteni a nagy, fázó, kielégítetlen gyász? A gyerek, a kisgyerek is majd sírva keresi piciny pajtását! Most oda kell menni hozzá, megsimogatni, elbecézni legalább. Vagy csak hogy átmehessen a verandán, és szólhasson valamit a férfinak, aki ellen keserű indulatok feszülnek benne. Szólni valamit, hogy az feleljen, hogy folytathassa; kiöntse, szavakba oszlassa a fullatag, nehéz, tehetetlen szomorúságát.

Kilépett, és látta a férfit, amint a nyitott szekrényajtó előtt állva a revolverén babrált valamit. – „Ó, már most?” – kérdezte egyszerre megriadva, lábai megreszkettek, és az ajtóba fogódzott.

– Hiába, ki kell végezni szegényt! – mormogta a férfi még elfordulva és a szerszáma fölé hajoltan. – Csakugyan ebzárlat van, és nem tudni, nem volt-e beteg, amelyik megharapta. És Palkó miatt is veszedelmes. Most már úgysem játszhatna vele... De te... ej, de milyen ideges vagy! Ki látott ilyet! Milyen halvány!... Ejnye no – asszony!

A keze után akart nyúlni hirtelen, mindent feledve az ámuló, kicsit lenéző részvétben; de az asszony elkapta előle, és arcára szorította mind a két kezét, szemét eltakarta, füleit is leszorította a nyugodt, részletező, értelmes szavak elől. A férfi mozdulatlanul állt mellette egy

ideig, tűnődött, megnyugtassa-e előbb; de ez oly kényelmetlennek tetszett. „No, hallod!” – mondta végre is határozatlanul, hirtelen sarkon fordult, kiment.

Megöli, most öli meg! – reszketett át még egyszer az asszony idegein a rémület. Bemegy hozzá, megfogja a nyakörvén és kivonszolja. Most céloz rá; nem talál, a test véresen vonaglik, és ő újra lő, egészen közélről... De nem, még nem hallatszott lövés! Kinn zúgó, egyenletes, fullasztó bongás terjedt, és betölt mindent siket zengéssel; harangszó, valami ünnep vigíliája van. De a lövést mégis hallania kell majd!... Várt, úgy maradva, arcára takart kezekkel, tán sokáig. De már érezte, hogy egyenletesebben lüktet a vére, már csillapult a mozdulatlanságban, a csendben, és lassan, meglepően merült fel az új útra terelt gondolat: „Ezt meg kell tennie – de hogy *meg bírja* tenni! Milyen kemény, erős; de lám, a világon *erre* van szükség! Az asszony mégis elnyomorodott, gyenge, csonkított lény, cselekvéstelen, semmi! Ő képtelen volna, tán beleőrülne. Lám, nem is tudnék élni már magára hagyottan, nélküle, a zordon, szükségképpen dolgok közt, a vad, gyilkos világban! De lám, visszajön... visszajött!... Tán nem kell megtenni mégis?”

A férfi egyszerűen lépett be, és valami hirtelen gyöngédséggel mosolygott az asszony rámeredt, kérdező arcába. Letette a fegyvert előbb vigyázva, óvatosan a helyére, és bezárta a szekrényt. „No hát?” – kérdezte akkor szinte lágyan, és feléje ment, megállt a közelében.

– Mi van vele? Nem kell megölni?... Mikor fogod?

– Ó, csacsi! Hisz már nyugszik szegényke!

– Már meg...

– Ejnye no! Hát milyennek gondolsz engem? Annyira ügyetlennek? Semmit nem érzett, elhiheted! Cukorral csaltam ki, és ugrálva szaladt a nyomomban a kertig. A fák közt, a palánknál vigyázva félrefordítottam a kis fejét. Egy fél másodperc volt, agyat ért a golyó, nem is vergődött. Az ásót már odakészítettem, most lágy, porhanyó a föld, nézd, milyen sáros lett a csizmám! Még meleg volt, mikor betemettem, és rátakartam a száraz leveleket is. Tudod-e, hogy harangszó kísért a sírjába, megvolt a végtisztesség. Meglásd csak, hogy fog örülni Palkó az új Csórénak, amelyik megint kicsiny és kedveske lesz. Na!... Ugye, mosolyogsz már – asszonyka!

Nem mosolygott, de lágyan, tehetetlenül adta kezébe a kezét. Akkor érezte, hogy a férfi is reszket. Hát mégis – felizgatta ez! Tán öneki is nehéz volt, hiszen szerette a kis állatot, tán ő is borzadt, de erőt vett magán, mert tudta, hogy ezt neki kell megtennie, helyette nem végzi más; hogy ő a földi gondviselés e magányos házában, és kell hogy az legyen, kemény, részvétlen, de felelős, magárahagyott, erős. „Ő állja, amit vállalt!” És ellene már minden hiába!

Az alkonyat összesűrűsödött már, és az üveges falak kockaablakai enyhén keretezték a tájékot, a fázósan meztelen, tavaszi földeket, gőzölgő rögök lucskos, fekete gyászát, s a lomhán szétnyúló síkvonalak tétova távlatát a homályos horizont felé. Este, a lámpafényt ígérő, feloldó, melegítő este már itt van. Már minden úgyis hiábavaló, tán egyre kevesebb a fájdalom mégis, jön a hozzátörődés, a belebékülés! Lám, a kis beteg kutya nem vonít többet kínjában, csendesen alszik, és mindez milyen gyorsan, könnyen!... Milyen egyszerű a halál!... És az élet.

Mindjárt jön haza Palkó a dajkával.

Odaengedte a kezét, ölelésre a derekát. Már úgyis minden hiábavaló!

1911

Polixéna tant

Kolosy... (Bartóty-Bartóty-Bartóty!) Útszéli babonává fanyarult baljóslat, egy Végzet, mely mókás szólamba kopott, környékbeli anekdota, magyar ananké! Sok száz éve ül egy családon az átok, minden tagjában sújtja, földjében és barmaiban, a kezdésben és szándékban, kiterjed azokra is, akik hozzájuk csatlódnak, hívek, hitvesek, ágyasok, szolgák és barátok. Száz bizonyosság van rá, régi, ködbemúlt történetek tragédiás sora. Tán magvukvesztett már, és csak a bohó szokásmondás tartja fenn emléküket. Ha valaki szükségből vagy emlékezésből ezt a nevet veszi az ajkára: biztos baleset éri aznap, bosszúság avagy veszteség, ha nyomban utána, egyazon lélegzetre le nem darálja háromszor egymás után egy másik família nevét, a legendahírű szerencséseket. És emlékszem, hogy kavargott gyerekfejembe rögzötten e félszeg mese aznap, mikor hozzávezettek, hogy szálldosta körül elvénhedt alakját, ahogy ülni láttam az estszürkületben az ablakfülke mélyén, bágyadt sugarak elé rajzolva, merev, furcsa mozdulatlanságban. Tudom – csend volt körülte e percben –, a nagy, felsúrolt nappali rongyszövött szőnyegek sávosan nyúlkáltak tornyos szekrények, cirádás pohárszék alá; oly nagy, dísztelen és üres volt minden itt, kifosztott és szigorú; a vén nő kifehérlő, merev csuklóit láttam mozdulatlanul fekvé a fekete kötőn, mint két idegen tárgyat, amiknek nincs közük semmihez itten; és leszikkadt álla kemény vonalát, nyakát, ahogy előremeredt és furcsa gögő ívben lendült vissza megint a tarkóján települt zsírpúpna ellenszegülőn. Nem állt fel, hogy élénk jöjjön, biccentve köszönt, és intett, hogy leüljünk; a hangja fulladtan éles volt, elszorított torokból kelő – a golyva miatt tán –, de kimért és jéghideg mondatai hozzáélesedtek büszke szándékossággal; összhangossá emelték őt, és e szikkadt magányt, e merev szoba csendjét a külvárosi nagy parasztházban, a sivár utca poros estjét, az őszt, a rongypokrócokat, a púpot a hátán. „Azokból a Kolosyakkól!” – hallottam róla már előbb. A legutolsóból talán.

Kosztoslánynak vittek hozzá, és enyém lett a vert rezes, pohos almáriom felső fiókja, beleraktam az iskolás könyveket, az új ábrás mértant, rejtelmes jegyű algebrát, kék fedelű füzeteket, amiknek izgató üressége az én betűimmal telik majd. Volt egy fadobozban egy üveg odkolonom, három srófos csonthajtóm, egy türkizes aranykeresztm nyakba, ezüstláncon; és pípés kis mosóblúzaim voltak és hat darab vállfodros fehér kötőm. Most már itthon voltam, akkoriban nem volt hová visszavágni, ragaszkodni nekem; hányt-vetett gyerekevek korai biztosságával néztem új dolgok elé, és mindenhol megelétem a nekem való zugot. Itt egy szobasarkok volt, egy nagy, igen mélyöblű karszék; rongyolt, ó szövetén itt-ott keresztülütő szürke kócbélés foltja, de bele lehetett süppedni mindenestül, felhúzott lábakkal, nyalábnyi könyvvel, tűnődő alkonyati gondolatokkal, a tizennégy évem riadozó, elsáncolt, szegényke álmaival. A nagy ablakkal átellen volt ez a sarok, és onnét végig lehetett látni az egész szobát. A kisebb lányok – négy kosztos volt mindig és négy almáriomfiók – eleinte gunnyasztva pityeregtek az idegen, meredt hátú székeken, reszkettek itt, és bénultan nézték a Póli tánt viaszfehér kezét, ha némán feléjük nyúlt a kávéscésészével. Összebújva siratták a falut, a kis libákat, a béresgyerekeket, nagy, szabad hancúrozásokat a szárazmalom előtti gyepen. De összeszoktak pár nap alatt, kimentek a pusztá, szérús parasztudvarra, és cicáztak a langyos szeptemberben e kis iskolaújoncok piros falusi kedvvel. Megtépázták és megszerették egymást az idegen világban. Én a nagy karosszékben maradtam, ölembe ernyesztette a könyveimet a pókháló színű alkonyhomály, és beléleskedtem tűnődő, komoly, kis verébszemekkel. Szemben ült, az ablak előtt Kolosy Polixéna, fehér, bénult viaszkezei mozdulatlanok; felmeredt nyaka súlyos, magányos gögőjével némán figyelt az este elé. A groteszk félgömb furesán, buckósan ült a hátán, éles, fekete vonalával, mint egy óriás nagy pók, mint valami élces bugyor, csúfondáros teher, amit nyakába vetett az élet. Mögötte valahol messze, az alkonyglóriás, szürke fő körül rajzón – egy régi, régi élet.

– Tízéves koromban – mondta lassan – engem is elvittek egyszer hazulról Eperjesre, apácázárdába. Otthonhagytam a nagy kertet, a hintát, az én két fehér báránymamat, Sportot, a szürke agárt. „Te vagy minden örömem, a kedvemért tedd meg ezt!” – így szólt hozzám az apám. – „Igen!” – csak ennyit feleltem. Én lettem az első tanuló. Jött a püspök csakhamar iskolát vizitálni; nagy ijedelemben volt a főapáca, mi lesz most; egyik gyerek butább a másiknál. Csak azt kértem, ha valaki nem tudja folytatni, engem szólítsanak. Úgy lett, ment minden, mint a parancsolat. Kimentettem az egész zárdát. De az ételt nem tudtam enni, a rossz kotyvasztékot úgy hagytam, hozzá se nyúltam, gyenge lettem már, fehér, mint egy nárcisz, csak gyümölcsön éltem, amit hazulról küldtek. „Aki nem eszik húst, nem kap gyümölcsöt!” – mondta egyszer a vörös képű vén apáca, aki mindig irigyelt. – „Itt Kolosy kisasszony is csak növendék!” – Jó, nem ettem gyümölcsöt. – „Most jöjjön ide, kézcsókkal megköszönni a büntetést.” – Felálltam, sápadtan, mint a fal. – „Nem vagyok rabszolga!” – csak ennyit szoltam. Két nap múlva hazavitt az apám; azontúl kisasszonyom volt.

Nem szoltam közbe soha, nem kérdezgettem erőltetve; hogy lehetett ez vagy az? Fiatal, emberlátó ösztönrel hagytam őt, hálásan és élvezettel hallgatva; olyan egész, olyan nagyvonalú és teljes volt minden, úgy, ahogy ő látta, hitte. Vajon igazán szeretett-e engem egy kicsikét ezért?

– Na... Öregasszony – hát? Van vacsora, anyó? Hát a lámpás?

A fia jött haza, Dani bácsi; hozzámment és megfogdosta a vállát, mókás szeretettel dörzsölt végig a lapockáján, a púpján, valami hírt mondott a városból, és szétteregette újságját a lámpa alatt. Ez ilyen volt. Kövér, fényes hajú, kicsit bamba szemű, öreg legény; elbámultam, milyen sokat tudott enni, és az asztalnál folyton tréfálódzott a legkisebb leánnyal, csúfolta, hogy még selypen beszél. Ha ő ott volt, keveset szólott Póli tánt; szelíd és elnéző mosollyal hallgatta a hadaró, teli friss beszédet, aztán pápaszemet tolt az orra alá, és elővett valami régi lecture-t, németet, franciát. – „Rutt!” – kiáltott Dani bácsi, mikor a kishirdetésekkig jutott. Ő maga aludt itt a nagy szobában, ami a konyhából nyílt; mi Póli nénivel akkor a belsőbe vonultunk mind a négyen – két ágy, egy schöberl, két dívány, internátusi rend. Nappal, ha kihordozták az ágyneműt, ez volt a tiszta szoba mégis; egy konzol volt itten tükörrel, fíndszával, étagère, két bőrkötésű album a plüsszerű asztalon, névjegytál és hamutartó a makk hetessel – és itt voltak a könyvek. Egy polcon álltak régi, fekete kötésben, vedlett disznóbőrben is némelyik, és vágyva olvastam a fakóbetűs címeket. Hugo, Béranger, Paul de Koch, Goethe, Heine. Sohasem mertem megkérni Póli nénit... Nem, nem, ezek valóban a báró könyvei voltak; egyikben egyszer megmutatta a barnult kézírású nevet: Br. v. Zinnenburg.

Lefeküdtünk, és egykettőre mélyeket, édeseket szuszogtak a kicsik.

– Te nem alszol? – kérdezte ilyenkor a spanyolfal kerítette ágyból.

– Nem tudok! – szoltam mohón, és már úgy értettem a módját, egy-két óvatos kérdéssel benn lenni a folytatásban; elmúlt időkben, hitben, messze illúziókban. Így éji csend idején és sötétben volt minden a legvalószerűbb, legszínesebb.

– Olvastad te a *Nevető ember*-t? Nem, ugye? Hát a *Nyomorultak*-at? Na, pedig ti, mostaniak, nagyon képzetek vagytok. A te korodban én már mind olvastam. S az egész enciklopédiát. Azt mondták, „regényes leány” nem a világba való. De Geszti Kázmér el mert venni, szegény. Nem járt rosszul. Ha lementem kiadni a szakácsnének, sokszor volt könyv a kezemben, de egyszer is úgy láttam meg, regény mellől, hogy csapta oda a lábas fenekéhez a csomó zsírt, amit lopni akart. Disznóölésnél én talpig selyemruhában olvastottam kinn; feltűztem három helyen a szoknyát, annyi; ha hirtelen vendég jött, kocsi állt meg a ház előtt; ki a három gombostűvel! Annyi volt! – Megint dáma!...

Gyorsan, szinte átmenet nélkül csapott át az özvegyisége idejére. Nem volt-e sok érdekes említénivalója a Dani bácsi apjáról, vagy kelletlenek voltak az emlékei? Sohase mertem kérdezni.

– Fürdőre mentem minden nyáron. Szép voltam-e? Ott a képem az albumban, megnézheted. Annyi bizonyos, hogy nem volt két éjszakám egymás után éjjeli zene nélkül soha. Hallottad valaha hírit annak a híres Bunyitaynak? Az volt az, aki kártya közben százas bankót gyűjtött, és avval kereste meg az asztal alá gurult forintot. Másokról is mondják ezt; pedig ő volt, vagy ő csinálta legelőbb; Bunyitay. Hát mikor felválták a Bence Jankó vadászkocsiját – az nálunk volt Geszten, az az agarászat –, felválták, tüzet raktak a tisztáson, mert hideg hajnal volt, és azt mondtam a kis cobolybundában, hogy fázom egy kicsit. Volt fa elég az erdőn – de Jankó úgy akarta. A bolond! Rokon is volt pedig. Hát a volt főispánt ismerted-e még, a vén Szentpálit. Tavalyelőtt halt el. De nagy hódolóm volt! Ott kért meg a sósfüredi parkban egy délután. „Várja meg a leányom!” – csak ennyit szóltam. Egyidős volt velem. Bellusom, a drága, még a passauai zárdában tanult akkor.

– Polixéna tánt... senkit nem szeretett soha?...

Hirtelen csend, scénériás és fagyasztó, mint felvonásvégeken a döntő szó előtt, mint könyvben, ha pontokat teszünk, sok, apró, néma pontot.

– Az az én titkom! – szólt akkor a reszketeg, fojtott élű hang a szuszogó, pici neszekkel telt éjszakában. Szép volt ez! A hátamon átborsódzott valami furcsa döbbenet; – csak beljebb, igazlító és pozitívista fiatalságom mélyén, szemérmetes és iróniás lényem belsejében settenkedett gúnyos és bosszús kacaj. Elszégyelltem magam.

– Szerettem! – hangzott akkor váratlanul a spanyolfal mögül. – Soha, senki nem tudta meg; *az* maga nem is álmodhatta! Nem volt nemes!... Ebből mindent megérthetsz...

Ó, hóbortok, szenvelgések és szépségek; bankópusztító, betyáros, veszett virtus, vesztit érző fajta, halálba táncoló embertípus görögtüzes és torz komédiája; hamis érzélgés, buta gőg, büszke emlékezés! Emlékszem, hevítette és termékenyítette akkor új világba serdülő gyermeklényemet. Nem tudtam betelni vele. Féltudva sejtettem: nem *egy* emberhóbort ez és nem egyéni, külön visszája élménynek, oknak, hiedelemnek. Útszéli igazság, tragikomikus átok, kopott, magyar ananké! Ilyesvalamit szerettem volna végiggondolni, de belezavarodtam sokszor.

Téli hónapok jártak már, korai hideg, összeszorultunk mind a nagy, almáriomos szobába; a kicsik magoltak, Póli tánt régi, furcsa szagú lomokat keresett elő a pántos szekrény aljából. Egész este elbabrált azokban.

– Ez volt, látod, egy zöldselyem-ruha a kassai megyebálon. Akkor – akkor már Bellusommal mentem. A kotillont már a báróval táncolta. Nézd, ez csak a sleppje, már csak ennyi van belőle. Ha feketére festetem, egy selyemblúz telik ebből. Nem árulnak most ilyen jó selymeket!

Így sokszor teltek magunk közt, csendben az esték; Dani bácsira csak kilencig vártunk a vacsorával; és újabban sokszor nem jött meg. Áthallott néha, éjfélután, hogy elégedett, dörmögő dúdolással tér nyugovóra, de soha erről napközben szó nem esett. Eszter, a szolgáló mondta nekem, hogy sok pénzt, hetven forintot keres minden hónapban a postahivatalnál, ahol dolgozik; annyit és lakbért. És harmincat minden elsején odaad az anyjának a háztartásra. Ám erről, a *jellemről*, arról, ami van, ami lesz és lehet, a vén szolgálón kívül soha senki se szólt ebben a házban. Harminc forint! És Geszt – a hétszáz hold! Elment! Érthetetlen! Miért „mennek” el hát ezek a Gesztek, ha a volt uraik így meg tudnak lenni szépen havi harminc forinttal... Vagy... miért ne „mennének”, ha az uraik ilyen jól meg tudnak lenni nélkülük...

Igen, ez talán! Ez elvirágzott generációk gyökere kifordult már a földből, megszokta, kiélte, mint a tavalyi búzaszár, nem kapaszkodik bele új foglalók eleven, friss éhségével. Csak kimérákba kapaszkodik, maga hívja ki végzetét, barátságos, hazugságos, szépségekkel burjánzó magyar anankét. Íme, az utolsó Kolosy leány!

A jégvirágos ablak előtt ült megint, már szinte csak a hó világlott, s egy utcai lámpa árnyéktánca libegve a meszelt szobafalon. A kicsik korcsolyázni voltak, nekem ma nem volt leckém; mögötte álltam, és óvatos, lágy nyomásokkal, érző ujjal simogattam szét a szegény púpja zsibbatag fájdalmát.

– Puha, könnyű kezed van! – mondta hálából szokatlan enyhén. – Mennyi idős is vagy? Igen. Bellusomnak, látod, ilyenkor már kezet csókoltak; a királyi biztos, Kassán; pedig csak szünidőre jött ki a klostromból, és fehér prémes posztóruhában jött velem egy korcsolyabálra. „Schneeball!” – Így hívták, igen. – Akkoriban adtam ki bérbe Gesztet; városban akartam lakni, mikor ő nagy leány. Dörmögött persze a sógorság.

„Mit akarsz vele, mire a leánynak annyi iskola, pénzpréda, tanulna itthon libát dugni!”

– De én tudtam, mit csinálok. Mikor hazajött, úgy zongorázott, hogy az ánya, a geszti Simonné viharvert klavírja reszketett belé. Nem volt rajta elég oktáv a széles futamoknak. Ette a mérég!... Azon a télen már a városban laktunk. Hogy ünnepelték, milyen boldog volt. Kérték mindjárt. „Várj – mondtam –, a te számodra több van megírva!” Hát én tudtam, mit beszélek. Tizenhét éves korában eljegyezte a báró. Oberleutnant baron von Lantenau Lützow Zinnenburg. Ezt megmutattam! Előre éreztem, így neveltem. Az én művem volt.

– Póli tánt – szóltam nekimereszkedve a kenésben –, már többször akartam kérdeni. Gazdag volt akkor a báró?

– A vöm?... Katonatiszt volt, osztrák főnemes; Lantenau és Lützow hajdani uraiból, akik császári hercegekkel kerültek rokonságba. Érted te, hogy mi ez? A sok falusi rokon majd szétpattant mérgében. És milyen ember volt, imádta, milyen boldoggá tette! Bécsben laktak, négy szoba a Kärtner-ringen. A bútort is ott vettük, a báróra bíztam, hogy válogassa; előkelő, finom ízlése volt. Micsoda empírszalon! Sokba került, de nem bántam. Úgysem adtam sok kosztpénzt vele, a drágámmal; a kauciót rátáblázták Gesztre. Akkor több volt még... Apanázst adtam; néha többet, mint a földnek bére; de hisz én is többnyire fenn voltam velük. Páholyunk volt a Wiener Operben. Milyen társaság; csupa főrangú tiszt! Velük lakott a vöm húga, egy csodaszép szőke leány; mindig sötétkék bársonyruhát viselt fehér igazcsipkével, és leeresztve hordta a karvastag szőke copfját. Ismerte egész Bécs. Felséges alt hangja volt, kincset érő; hívták az operához, de nem ment. Nem tehette. Egy baronin von Zinnenburg!

Nagy ricsajjal jöttek a gyerekek, éhesen, vidáman; a vén Eszter íziben tálalt. Míg odabenn ágyazott, eltolta a spanyolfalat; s én néztem egy darabig megint a két fiatal főt a képen; a nehéz hajkorona alatt szinte meghajló, finom, lágy vonalú nőfejet, ékszeres, leányos vállait; megadó, tág és szomorú gyerekszemét. S a csinos katona fölpedrett bajszát, értelmes mosolyát, s a kedves iróniás nézést a derűs homloka alatt. Ez volt a pár.

Ezekért élt, küzdött, akart, áldozott és ellenszegült Kolosy Polixéna egy életen át. És ezekben győzött, általuk volt diadalmas, fölmagasztosult, büszke. Áldott ő, az utolsó ama Kolosyak közül, áldott és boldog. Mert ezek meghaltak fiatalon. Három évig éltek szerelmesen négy szobában a Kärtner-ringen; akkor meghaltak minden különösebb viharzás nélkül, és nem hagytak hátra gyermeket. Fiatal halottak és fiatal emlékek, örökre fiatal szerelem.

– Bellusom otthon volt akkor Geszten, a báró nem jöhetett; mozgósítás híre járt. Daninak akkoriban volt az a nyolcezer forintos ügye; kártyaadósság, ki kellett fizetni hirtelen. Jött a hír, tifuszban Fekszik Bosznabrádiban, a katonai kórházban. Nem mehettünk, a járvány miatt

elzárták a határt. Egy reggel hozták a halálhírt. Szegénykém, csak lehullt a földre, mint egy letört virág. A szíve mindig gyöngye volt. Az után rohamosan haladt a baj már. Bécsben az én költségemen készült a kriptá; most is ott van, egy leeresztett sisakú kővitéz áll a sír felett, és lándzsára könyököl. De ő, a kedves, Geszten pihen. Csak támo lygott e világban már, egy évvel túlélte; egyszer úgy esett le templomba menet az úton. „Most egyek újra!” – csak ennyit mondtam. Bezárkóztam vele és megmostam; megfésültem a gyönyörű, nagy haját, fehér selyembe öltöztettem, és teleszórtam virággal. Senki sem nyúlt más a testéhez.

– És Dani bácsi?

– Majd megőrült. Úgy járt-kelt a puskával napokig, azt hittem, rossz vége lesz. De nem! Rá szükség volt akkor; sok minden eligazítani való volt. Mert így felszabadult a Bellusom része – az én nevem rajta volt a Dani váltóin; el kellett jönni Gesztről. De a drága kis báróném sírjához jogunk van, írásban kikötve. Tizenkét éve annak, Dani jó fiú; nem hagy el engem; miattam nem házasodott.

Meghatva álltam mögötte, és ebben a percben, ezen az estén értettem és szerettem Kolosy Polixénát. Milyen szép, tiszta, egyszerű és igaz lesz minden gonosz, lázító, érthetetlen vagy szomorú dolog; ha így mondják el, ahogy ő mondta. És hogy ő *önmagának* is így számolt el az élet zavart és kusza tüneményeiről; ez volt erőssége, csigaháza és menedéke, és talán – ez volt az igazsága is.

A karácsonyi szünet előtt váltam el tőle; csak tíz napra búcsúztam, rokonokhoz mentem... Azalatt történt... Ki köt az egyhangú, szürke fonalú idő szálába buta csimbókot; egyforma évek lejárt keréknyomát ki töreti meg vak bukfencsel? Suta sors, babonás balvégzet, régi, régi átok. A szünnapok alatt idegenektől hallottam az esetet. Dani bácsi, a testes, vidám mókájú legény; a sűrűvérű és aluszékony, kerek fejű mokány; bajt csinált Dani bácsi; kisszerűt, mocskosat, ostobát. Sikkasztott! Bolondkeveset, bután – alig néhány tízest; hónapokkal ezelőtt kezdett valami apró, szöszmögő manipulációt garasos bélyegekkel. Ez történt. Elcsapták a postától, napokig nem ment haza; akkor idegenek adták hírül az anyjának, kímélve, szánva, a legszörnyűbbre elkészülten... Mereven ült az ablak előtt, két fehér keze meg se rezgett az ölében, meghajlott nyakán gögösen, lassan bólintott a nehéz, szürke fő.

– Szeretnék egyedül maradni egy kicsinyt! – Csak ennyit szólt. És bezárkózott a tiszta szobába, ahol a baron von Lantenau Lützwow Zinnenburg képe mosolyog le a falról és egy lágyvonalú, gyermekies nőprofil... Sírní nem látták Kolosy Polixénát.

El kellett mennem még egyszer, hogy összeszedjem és az új lakásba vitessem a holmimat. Nagyon félttem ettől a látogatástól; borzasztónak találtam, hogy megtörve lássam őt, vagy hogy szégyenkezze előttem... A rendes helyén ült, a szokott ruhában, a szokott főhajtással fogadott. Nem mertem beszédbe fogni; reszketve, ügyetlenül rakosgattam össze a könyveket, írkát; az odkolonomat, pípés kis blúzokat és vasalt, fehér kötőket. Akkor felállt, és kávét csinált nekem.

– Hát igen, elköltözöm innét – mondta, kicsit mereven nézve a tejeskanál régi ezüstjére. – Már régen gondolkodom ezen; de csak most van jó alkalom. Egy eperjesi úricsalád – egy kiváló ügyvéd, akinek rokonaim említettek – már régen könyörög levélben, hogy tiszteljem meg a házát. Három nagyocská lánya van. Idestova eladók, s az anyjuk nem él. Anyahelyettesnek, rokoni barátnőnek hívnak. Nem tudom visszautasítani már; mit mondjak nekik? Megpróbálom. Fizetésről hallani sem akarnék, ez természetes; meg is írtam. Azt felelte: majd fog módot lelmi, hogy meg ne sértsen. És az egész dologba, elhiheted, csak azért megyek bele, hogy közelebb jussak Geszthez, ahol a sírboltunk van és az édes lányom. Megnézem minden évben; és engem is odavisznek majd.

Megnyugodva hallgattam. Jól van. Tehát házvezető állást kapott, polgári családnál, fizetés nélkül, csak ellátásért. És élni tud majd ott is, tiszteletet parancsol majd, és ámuló, gúnyos kacajt kelt majd titokban minden szava, mozdulata; de ő élni bír megint tovább, álmodni, elhitetni és önmagának hinni. És ez a jó sors. Kolosy Polixéna, a kiengesztelt végzet, feloldott átok, eltisztult tragédia – ez minden; hóbert és humor, bölcsesség vagy rögeszme; ködkötelek-be kapaszkodó gyöngesség vagy hősi erő. Ez minden, a vég – szelíd romlás, visszatarthatatlan, lágy enyészet –, a belebékülés, mosolygó mindegy, halk züllés; hervatag glória az utolsó Kolosy leány vénhedt, szürke feje, púpos tarkója körül. Az ananké.

A nagy fotelre a sarokban, ahol elhelyezkedtem mindenestül, egy ideig, fiatal álmokkal és korai tűnődéssel; ahonnét okos verébszemekkel pislogva néztem bele egy szigorú és különös szobába, az ezüstsziürkületbe, egy messzi, régi élet ködképei felé, a keshedt, kilógó kócbélésű, mélyülő karszékemre még visszanéztem elmenőben.

1911

Hiába

Napfénytől átmelegült volt már e húsvétünnepi, ragyogó és csendes délelőtt. A faluból néha harangbongás verődött fel, és elrezgett soká, a szagos levegőben hintázva, szállt idáig és ellágyultan vesztegelt a csupasz lombú veranda, a nagy, párnás nagyapó-karszék: s a bebugyolált gyerekleány összehullt, beteg kis teste, fonnyadó arcocskája körül. Álomhozón, messzien hanggal szálltak erre szelíd, vasárnapi zajok; cukortörő mozsár zengett a kerti konyhaház felől; valami cselédes nóta, vendégváró edénycsörgés. Az első teraszon már terítették az asztalt.

– Már nem olvas? Mért nem olvas már, kisasszony?

– Ha akarja, Kató, dehogynem – felel a nevelőnő, és megindultan gyöngéd most a kellemes, fiatal hangja, ahogy fellapozza megint a könyvet.

– Azt hitte, elaludtam? Nem, csak úgy néztem és gondolkoztam. Azon, hogy milyen jó most! Hogy már nem kell ágyban feküdni, és kijöhetek, és húsvét van, és ma lettem tizenkét éves – és minden... És meggyógyulok, és két év múlva nagylány leszek, és minden... Magának is olyan jó most, mint nekem, kisasszony?

– Hogyne, Katóka!

– Minél több éves az ember, annál több jót tud érezni, ugye? Most külön örülök mindennek. Mondja, nem kocsizörgés az?

– De igen! A plébános úré. A doktorral jönnek!

– Most mindjárt gratulálni fognak nekem. Igazítson a hajamon, itt, elől! Jó? Már olyan vagyok, mint egy tizenöt éves; nem?... Na, hát azok hol maradnak?

– Édesmama fogadja őket bizonyosan. Mindjárt, kedves!...

A túlsó házfelen, nagy, ripszfüggönyös szobában szótlanul emeli vendégeire bánatos, szép arcát a ház úrnője. Értőn és hódoló részvéttel hangzanak a baráti szavak, halk üdvözlések.

– Be se hunytam a szemem. Rettenetes ez, nem bírom el!

– Ó, Istenem, nem szabad ezt így, ilyen súlyos dolognak látni – csitítja őszinte és meghitt hanggal a pap ismerős szava. – Az Isten kezében vagyunk mindnyájan, és a végső percben is jobbra fordulhat. Ugye, doktor úr?

– Kötelességem remélni! – mondja a másik komolyan. – A mai dolog mindenesetre csak formáság. De elkerülhetetlen formáság, asszonyom! És nem szabad így izgatnia magát!

– Ó, igen, igen! De hogy fog hatni rá? Mit gondol rólam? Nem vagyunk-e hozzá borzasztóan kegyetlenek? Hogy tönkretesszük az utolsó... ó, Istenem, Istenem!

Nagy, küzdelmes szenvedés zokogása rázta kimerült valóját. A két férfi részvéttel nézett rá.

– Meg kell nyugodni! – mondta a doktor szuggeráló parancsszóval. – Hisz ezt már jól meggondoltuk, az orvosi lelkiismeretemre mondom, hogy nem használnánk semmit a betegünknek, ha elkerülnők; az ön részéről pedig ok nélkül vállalt anyagi veszteség volna, és nagylelkűség azokkal szemben, akik nem érdemlik! Ön fiatal, életerős, még egyszer mondom ezt. Tudom, hogy a legnagyobb csapás volna az, ha a kicsikét elvesztené... tudom, de tovább élni mégiscsak kell, és az élet érték. Újra kezdheti, kell, hisz idáig csak a szomorúságból volt része. Akarná a szegénységet, a gondokat megint, tudna szűkölködni? De egyelőre miért is beszélünk erről?

- Egyetlen, egyetlen gyermekem! Mindent megtennék, hogy el ne veszítsem!
- Erről csakugyan nem kell most beszélni – szólt közbe csitítóan a pap, és megfogta kezét.
- Elszomorítjuk, megrémítjük, nem bírom!
- Akkor gyóntatnom sem volna szabad a szegény kicsinket. Bízsa ezt csak rám, bízsa! Én ismerem piciny korától! Nyugodjék meg!
- Csak röviden, csak nem nagy dolgot csinálni az egészből, mint ahogy nem is nagy dolog. A közjegyzőért küldtek?
- Mihály testvérem hozza ki kocsin, az ügyvéddel együtt. Még ebéd előtt...
- Igen! Most nagyságod egy kicsit utánanéz a terítéknek, pár szál virágot keres az üvegházban; mire leveshez hív, már el is feledtük ezt a dolgot. No! Merre van a mi kis barátnőnk?...
- Kisasszonyom – mondja a doktor, útközben vidámra vált arccal, mókázó szeretettel –, engedje meg, hogy mint felnőtt leánynak, ma megcsókoljam a kezét.
- Jaj, doktor bácsi, csúfol! Ezentúl sohasem fog szidni?

Illatszeres, parányi vízsugár szökken a homlokba süttött kis, barna hajak közé.

- Jaj, jaj, húsvéti öntözés. Hogy? A gyűrűből? Egy gumigolyó van belül a gyűrűn, és megnyomta, így! Jaj! De nagyszerű ez! Szabad lehúzni?
- Magának adom, Katóka!
- Igazán? Be jó!... Csakhogy én!...
- Nyugodt lehet, parfümöt és virágot nagylányok is elfogadnak. Hogy vagyunk?
- Ha így leszek, két hét múlva lehet utazni, ugye? Főtisztelendő bácsi, mit szól hozzám? Ó könyvet hozott nekem?

A két sovány kezeckét kettejük kezében hagyta, így becéztette, szeretettette magát, kicsit túl éretten kedves, tudatos asszonylányát, e kemény és fonnyadó bimbócskát. Ahogy így halkan, egész halkan csicseregget feléjük, köhögésrohamtól félő, rebbenő gyerekmosollyal, láztól kimerült, szép bogárszeme, ahogy esdeklőn és kacérkodón a tekintetük elé simult, a két deresedő fejű ember egyszerre érezte az ijedt és kedvetlen szorongást. Fején az ítélet! Meghal.

A szép, harminckét éves asszony odaát azalatt körüljárta a terített asztalt, gépies-engedelmesen, mert így mondták. Majd föleszmélt, a szobába ment, és elkezdett futkosni hosszában meg vissza, valamit elővett, egy könyvet, megpróbált felülni. Most volt az... mintha tegnap... két éve; és az, aki akkor mellette ült itt – nincsen többé! A férje... a gyermek apja. És egy év alatt ez is megy utána; hát minden, ami idáig az élete, mindene volt. És ő bele tudott máris nyugodni, ezt tudva jár-kél itt, és tud magára gondolni. E golgota-úton vigasztalást tudott elfogadni, szerelmet, férfigyöngédség új melegét... és ígérni tudott valamit, önmagát, a jövőt. De előbb még... hamar, talán már holnap... elveszik tőle azt a kis, dédelgetett, édes gyerektestet... és ő most átgázolt rajta, ebben a percben... Felugrott, fulladozó sírással szaladt ki, végigrohant a gyepágyas, felásott kerten.

A külső teraszon azalatt mosolygósan, gyors, egyszerű és okos szókkal estek át egy világos jogi eset magyarázatán. Nem, valóban nem volt kínos, sőt szomorú sem. A kicsiny beteg megtisztelve és komolykodón fordította kiálló csontú, szegény arcocskáját a nagybátyja felé.

- Igen, igen – bólintott értelmesen, szívesen.

– A tisztelendő úr meg a doktor bácsi hát megmondták az imént, hogy miről van szó. Az a fő, kisleányom, hogy tisztában légy vele. Lásd, míg egy kicsikét – majdnem komolyan betegcske voltál, világért sem hoztuk volna ezt elő...

– De most...

– Igen, hátistennek, ebben a betegségben most minden veszedelmen túl vagy. Hiszen végrendeletet nem is azért csinál az ember, hogy meghaljon. A végrendeletcsinálás általános szokás, formáság az olyan embereknél, akiknek vagyonuk van. Neked ma van először törvény szerint jogod erre, és mert úgyis itt ebédelünk most a tiszteletedre, hamar átesünk ezen. Akarod?

– Igen, igen!

– Tudod, meghalhatsz te egyszer hetvenéves korodban, mint öreg nénike, de akkor sem lehetetlen, hogy édesmama, mint kilencvenéves néni, még élni fog; és öregén már keservesebb a szegénység. De a legfőbb ebben nem is ez. Hanem – te tudod, hogy szegény apácska testvérei nem jók a mamához, s a te örökrészedre is, mi tagadás, kicsit áhítoznak. Azt hiszik, jussuk és közük van itt valamihez. Hát ezzel végképp lefőzzük őket, és útját vágjuk sok kellemetlenségnek. Ez a módja – érted, gyermekem?

– Igen, hogyne, bácsi! Én csak a mamát szeretem, senki mást.

– Kedvesem... Úgy is illik. Így hát a közjegyző bácsi felolvassa majd azt az írást – figyelj oda, hogy tudd, mit írsz alá. A doktor bácsi meg a főúr aláírják tanúképp, aztán túlestünk a hivatalos unalmasságon, és mehetünk a születésnap ebédhez. Igen?

– Igen, bácsi!...

– Tehát: „Alulírott ép elmével és teljes megfontolással...”

– Igen!...

Nehéz, régi ezüstökön szökdellt át a déli üde verőfény, megtáncolt, elvillant. „A Tótfalussy-címer!” – ötlött a közjegyző eszébe, és eltűnődve gondolt végig valamit. Az ulánustiszt deli vállait, barna, kellemes férfiarcat nézte, amint az kedves, mérsékelt derűvel, ízléses jó szándékkal adta meg az ünnepi asztal hangját. A gyermekkel foglalkozott apásan, barátilag, picit flörtölő, férfijátékosan már-már – és mindnyájan szerették őt ezért e percben. Az asszony sápadtan ült az asztalfőn, de nyugodtnak látszott, fáradt, szép arca, mosolya hálásan rezzent felé néha. „Be van-e takargatva eléggé?” – komolykodott az orvos, és megtapogatta a plédeket. „Nem engedjük könnyelműsködni most még!” Az ügyvéd a kisasszony mellett ült, és komoly, távoli dolgokról beszélt az intelligens, szép leánnyal. Ő, semmi, semmi különös dolog nem volt ma itten! Koccintottak a kisleány egészségére, és ebben a percben egyikük sem gondolt semmi szörnyűt vagy szomorút. „A temető – ötlött félgondolattal az orvos eszébe –, az is ilyen jó meleg, napsütötte, szagos föld és sok virág!” Így, világos, déli órán – oly természetes, egyszerű és megnyugtató volt minden gondolat. A halál!... Hisz’ most mindnyájan együtt vannak itt és mosolyognak!

A desszertnél voltak, mikor apró, oktan kis szél lebbent, és felhőcske szaladt át a nap arca előtt. „Most pedig szépen el fog szunyókálni ez a baba!” – mondta a katona gyöngéden, elérve a doktor pillantását. A kisasszony felállt, és az ügyvéd is segíteni akart. „Gólya viszi...!” – nevettek, felkapták a párnákkal körültömött nádszéket, és könnyű terhét röpítve emelték be a kerti szobába. A tiszt testvéri kézzel simogatta el a vén díványon a puha takarókat.

– Egy kis kuglert azért kaphatok én, ugye? – tört ki a kislányból az elszomorodott, igazi gyerek. A katonabácsi visszament, és a plébános vitt neki apró tányérkán a jó süteményből.

Aztán egyenként járultak be hozzá – szórakoztatták, becézték, szeszélyes kis szenderét őrizték: ne legyen magára, amikor felébred. Kinn, az asztalnál azalatt meghatott és szelíd elcsendesülés szállt a kedvekre, és lágyan borultak el a szemek. Az asszony bólintott, és a tiszt némán töltötte teli a poharakat.

Alkonyodott. Finom ételektől és hosszú üléstől zsibbadtan álltak fel, s a kevés, de erős borok illatos gőze kóválygott agyukban valami mély, meggyőződéses és tisztos melankóliaként.

Mindenki nyugodt lélekkel érezte, hogy megengedett, törvényesen védett, igazságos, természetes dolog volt az, amin ma túlestek itt, e csapat kifogástalan és tiszteletben álló ember. Egy kicsit fellélegzett mégis mind, hogy útjára, dolgai után mehet.

– Nem maradhatna ma velünk? – kérdezte az asszony a tisztet halkán.

– Ma, lehetetlen! Úgy szeretném pedig, drága. Az ezredes bankettje... Utálatos dolog!...

Oly egykettőre ürült ki a ház, senki, senki nem maradt. Eltűnt a napfény, a hangos szó, minden meghitt és biztató emberi szolidaritás. És olyan nagy csend volt egyszerre körül.

A cselédház is pihent, elnémult az ünnep estjén. Metsző szelet hozott a csalóka tavasz estje, gyorsan, ijedten kellett becsukni mindent. A vén dajka dörögve vitt szénparazsat a beteg szobájába, tüzet gyújtott, és csendesen topogott el a konyhakert felé. Az asszony elhaladt mellette.

Milyen borzasztó csend! – Mindjárt éjszaka lesz itt, és ő egyedül. A cselédség mulatni van ma, ünnepel, magának él; a kisasszony távoli szobájában az ügyvédről álmodozik. Ki van őhozá közel, ki az övé? Loránt ma a banketten mulat, kellemesen, derűsen társalog majd, ahogy szokott, és élvezzi az élet, a nőszemek, az emberi közelség melegét. – Ki az övé? Az ember, aki először szerette őt adakozó, áldozó, védő szerelemmel, akit ő is igazán, becsületesen szeretett, az most, rettenetes, valami undorító és torzult, szétfoszló tömeg ott, a kerten túl, ahonnét a szellő is elér!... Halálos félelem verítéke verte ki a homlokát, futva, elfulladó lélegzettel indult a kerti szoba felé.

Takaróiba göngyölten, sípoló lélegzéssel, de csendesen szendergett még a kisleány, és vértelen, csontos gyermekarca merev mozdulatlanságban fordult az ablak derengése felé. Az ég holdfénye rezegte át a szoba puha zugait, és végigömlött a bepólyált, kicsi testen. Hogy alszik! – És így fog nemsokára, ilyen mozdulatlanul, idegenül és némán, és nem felelhet többé a kérdésére. És nem lehet semmit kimagyarázni, megbánni, helyrehozni; soha, soha többé nem fogja megérteni őt. Az anyját! És soha meg nem bocsáthat. Ő pedig tovább él az ő itt hagyott életajándékaival, a vagyonnal, ami ezt az elhulló, szörnyű haláltitokba rejtőző sorsot építhette volna meg. S a letörött bimbó életnedvét most feléli, elhasználja majd az elvirult anyató... Szerelem!... Idegesség az, gonosz, önző és vérfertőző hazugság. Itt most mindennek vége szakad!

– Gyermekem, drága, egyetlen enyém! Nem szabad!

Megfakadó érzéssel, előmlő, könnyítő könnyek bőségével szabadul rá a zokogás. És ámulva, révedezően, értetlenül csillant felé a két felriadt dióbarna, lázas gyerekszem.

– Édesem, drágám, ne hidd, ne hidd! Bolondság volt, értelmetlen; nem kell az, kinek kell az! Nézd, előkeresem, itt van a fiókban, nézd! Most összetépjük, így, ketten, drága mindenem! Mire volna az? Égjen el a kályhában. Nézd csak, hogy lobog! Kicsikém! Az a hivatalos csacsiság! Az enyim vagy, egészséges leszel, öleljük meg most egymást! Ugye, szeretsz, ugye?

...És mégiscsak csend! Ámuló, riadt, megértetlen némaság. Mit beszél, mi van vele? – tódult a korán okos gyermekfejbe egy jéghideg, elrémült, sejtő és idegenítő gondolat. Mit akar ezzel? Hát csakugyan olyan nagy dolog volt ez? És ő... tudott róla! És sír... mit sír ennyire? Kit sirat? Miért kérleli őt? Hát igazán?...

És a két nagyra nyílt gyermekszembe állatian kérlelhetetlenül, gyűlölködően, kétségbeesetten ült ki e néma, hideg éjszakai órán a halálfélelem.

1911

Este

Terhes és meleg júniusi éjszaka illatai szállдостak be a nyitott ajtókon a kiskert felől, ahol a hosszú kendős, karcsú kisasszony járkált fel-alá a virágos jázminok közt, tubarózsa-ágyak kavicsos, keskeny utain – gyors és heves, kábult ritmusban már –, a szőlőslugastól a léces kerítésig meg vissza; mint egy türelmetlen, fiatal, ketrecbeli vad. A téglás tornácon át kivilágított a konyhalámpa sápadt petróleumfénye, és kívül, az akácvirágos kisvárosi utcán halkan dudorászva kopogott végig néha valaki, vagy nesztelen párok suhantak el vibráló árnyékaikkal a rácsok mögött. A konyhában Zsuzsi, a kis szolgáló zörömbölt; a kettejük tojásvacsoráját ütötte össze gyorsfőzőn, és egykedvűen, nyújtottan, elmélázva danolgatott valamit. Ők, a két leány, egyedül voltak ma itthon a háznépből.

Apró fellegek gyüremlettek a sápadt, nyári csillagok előtt az égen, s a bokrok árnyéka a ház falán megrezzent néha valami szellőtől. „Vajon mit csinál ebben a percben? Jutok-e eszébe?” – gondolta mindenáron a kisasszony, mert érezte, hogy illik most ezt gondolnia. Pedig feszült és delejes nyugtalansága nem a távoli férfiú után kívánczóság volt; inkább valami lázongó, különös szabadságvágy. Érezte, hogy a rácson túl, a kis lombos, csendes utcán túl sürgölődőbb, élőbb világ van, esti világ; a Fő utca korzós mozgalma, a gázfényes nagyvendéglő zajos muzsikáival s a parádés katonatisztekkel; valahol poharak csendülnek, kacajok hangoskodnak, vagy titkos párok bolyongnak a virágos hegyoldalokban e szép éjszakán. Őt pedig idezárják a komor konvenciók ma e hallgatag rácsok közé: és talán épp most, ma veszít valami igazit, sohasem pótolhatót ezzel. És milyen nagy, súlyos egyedüliség ez itt, a kis buta cseléddel; mintha soha nem érhetne már véget! Bolondság! – csitította magát heves vállvonítással. Reggelre kelve, nyugodt, nappali fény köszönti majd, a lakásadó háziasszony szíveskedve adja be a kávéját, s a mai névestélyről újságol neki; a hivatalában a megszokott, fehér akták s a vidám kopogó kis gép derűsen nevet felé kerek billentyűsorával, a társnők lihegve kacagnak; a postás levelet hoz az anyjától, aki a kelengyét varrja most; és idilli-tájképes kártyát a férfitől, kihez már-már hitesen tartozik. Pár nap múlva meg is tér hozzá a mérnök; a környék hegyeiből, munkából; csókos és áhítózó mátkaszerelemmel. És nemsokára új élet jön, gondtalan asszonyélet, másrabizakodó kényelem; – elhagyja a hivatalt, úrnő, maga asszonya lesz; – mindez jól van, rendben van, sikerülten és biztatón. A jövő, a holnap. De mindig, azután is lesznek-e ilyen fojtott, szorongó, nyomott levegőjű esték? Nem, ilyenkor majd a karjába ölti karját az emberének, holdas erdők kóborlásaiba csalja vagy lombos, muzsikás kertek terített asztalaihoz. Mellette lesz a férfi, aki felszabadítja, fedezi és védi az ő tehetetlen, lekötött, asszonyi vágyait ez áhított és tilalmas emberörömök felé. Csak itt volna már! Miért is nincs itt ebben a percben? Egy hete, hogy a falvakban méricskél, és ő azt sem tudja, melyik napon hol van. Most milyen gyönyörű, sápadt és forró éjszaka kezdődik, valami nagyon távoli vihar áramaitól feszült már a levegő, és idegekbe hasít a jázminillat! És így – egyedül!...

– Kisasszonyka! – kiált le élesen a Zsuzsi hangja – tessék már vacsorálni! Elhűl!

– Hisz megyek, Zsuzsi!

– Ha nem mondom tízszer, elfelejt enni a kisasszony! Olyan lesz már, mint az ujjam! Mit szól a fiatalúr!

Parashti évődéssel nevet felé a barnapiros leány; tömzsi karja homloka fölé emelve: a küszöbfához dől, és fényesre zsírozott fekete haja, fényeskedő bogárszeme, gömbölyű képe furcsa, erős árnyékfoltokkal vetődik a pitvar világa s a felleges éjszaka sötétje közé. Nem

mozdul el, mikor a fehér ruhás kisasszony karcsú teste besurran mellette a keskeny ajtóközön. Az visszamosolyog halványan.

– Hát gyújts világot az én szobámban is! És gyere be te is az étellel! Egyél idebent velem!

– Jó! Mert má’ megint fél magába a kisasszony...

Már széles térdei közé szedte a lábast, a maradék rántottát körülményesen kotorgálja össze, és harsanva harap a savanyú uborkából. Nagy, fehér fogsora villog a lámpafényben, mint egy megrontatlan fajú, közönséges és egészséges fiatal állaté.

– Hogy nézi a kisasszony, hogy eszek! Bár gusztust kapna tőlem maga is!

– Azt nézem, milyen szép piros lány vagy te, Zsuzsi! – A kisasszony leteszi ernyedt kezéből az ezüstvillát, hátradől a puha székben, és félig csukott szemekkel méláz a másikra. – Mondták-e már teneked, Zsuzsi, hogy szép vagy?

A cselédleány bevégzi az evést, előrehajlik; szép, tudatlan szemeivel ő is belemered a lámpafénybe.

– Tudja a Jóisten, kisasszony, nem attul van az. Hogy ki a szép? Más az! Hát bizon én tudom, hogy mindig is kellettem a legénynek. Volt egy gazdalyány a szomszédunkban, négyfertályos, nem is csúnya, igazán. Kutya se nézett rá. Nem tudni azt, hogy mi az! Sokszor mondta nekem: „Mi a fene van tebenned, különb se’ vagy a többinél, nincs egyebed a rajtavalódnál, mégis megvesznek utánad, bizalmasod is van, táncba is majd szétszednek!” – Igaz is, azt nem tudni! Az ember úgy *kell* a legénynek. Már amelyik...

A két leány egymást mustrálta a csendben. Egyet gondoltak. Minden külső és lényegtelen különbség eltűnt közöttük az esteli összezártság ez órájában; csak szűzi leányságuk rejtelve, tudós tudatlanságuk kereste egymást támogatásért a sok zavaros bizonytalanságban. És a kisasszony most érezte, hogy a másik *több* nála ezekben, próbáltabb, tudóbb, fölényesebb. Majdnem félénken fürkészte.

– Mátkád az már teneked?

– Nem gyűrűsöm – mondta elmosolyodva a leány –, de bizalmasom. Ha őszre kijön a katonáéktól, már van neki ígérve munka a kavicsbányában. Hatvan forint egy hónapra.

– Az elég? Abból megélhettek?

– Aj, erősen eszik az olyan nagydolgú ember, megkívánja a húst mindennap. De én meg majd mosni fogok házhoz. Már csak ideadja a kisasszony is a ruhát, ugye?

– Odaadjuk... Hát jó ember, te?

– Jó, nagyon. Mikor itt volt is, a fenét mondtam valamire, úgy megpirongatott. Hogy katolikus lány szájába az nem illik. Olyan szelíd ember. Egyházfi volt az apja.

– Megcsókolt már téged vagy egyszer, Zsuzsi?

– Ajaj, egyszer – vihogta el magát a leány. – Nagyszerű a kisasszony!

– Hát persze – mondta a másik és elpirult. Megint csend volt. A lehúzott rolók sávjain messze villámlás fénye lobbant át néha, a pitvarajtón most beáradt az első üde, esőszagú léghullám, s a sok jázmin súlyos, velőt átjáró illatával telilehelte a szobát.

– Tíz óra van! – mondta kicsit kelletlenül Zsuzsi, és összeszedte a mosatlant. Mikor egyedül maradt, lassan, bágyadtan állt fel a kisasszony, átalment a szobán, és hirtelen kioltotta a lámpát. Az ablakredőt felhúzta egy kevéssé, és a sötétlő kertre nézett. Már sűrű felleges volt az ég, s az utcalámpák meg-meglobogva küszködtek odakinn a heves, júniusi széllel.

– Zsuzsi – szólt ki utána érthetetlenül, reszketően. – Te, hozd be ide a szalmazsákod. Vagy nem, csak egy párnát hozz be a díványra. Aludj bent velem, Zsuzsi. Gyere!

– Mindjár! A lámpát mi lelte?

– Hisz – vetkezni tudunk sötétben is, Zsuzsi!...

A kis cseléd mégis odakinn szedte le magáról a kurta réklit és sokráncú szoknyát. Ujjas pendelyén átvilágított a konyhalámpa, és gömbölyű csípői, kicsiny melle sziluettjét lopva és tűnődve nézegette bentről a kisasszony. Ő szokatlannak, utálatosnak találta az ilyen tömzsi formákat, a leány vastag karjait és inas, erős nyakát. Arra gondolt, hogy ő mennyire más, finomabb, nemesebb alkatú. De lám, az is tetszik a magaformájúnak, a saját körében hetyke és kíváncsi. Elgondolkodott rajta, amíg feje alá simítgatta a batisztfodros párnákat.

– Csak nem alszik már? – kérdezte Zsuzsi, ágyiruháival cipekedve a sötétben. – Na, csak szokják le a sok aluvásról, kisasszony; a fiatal úr mellett majd nem lesz nyugsága, tudom!...

Elhallgat hirtelen, és halkán, kicsit zavartan vihog. Megszeppenve lesi a feleletet.

– Honnan gondolod azt? – kérdi félszegen és tétovázón a kisasszony. Érzi, mennyire elpirul a sötétben, s hogy oktalanság ez a bizalmaskodás. De nem bírja abbahagyni.

– Hát meglátszik az a szemén, meg mindenképp; hogy szerelmes természetű. A fajtája olyan. Meg magamról is tudom.

– Mit?...

– Haragudna a kisasszony!...

– Én? Te csacsi! – nevet föl a másik, kicsit lihegve, gyorsan. – Hadd tudjam hát én is! Na, mi az?

Zsuzsi most fészkelődik meg a pamlagon, szokatlan, rugalmas fekvőhelyén. Egy percig lélegzetük se hallik, a sötétben fojtottan, szinte ellenségesen leskelődnek egymás felé. Aztán lassú, ártatlankodó, részletes beszédmóddal fog hozzá.

– Na jó! Hát csak az volt, hogy a múlt hónapban, mikor a nagyságám fürdőbe volt, az úr meg érte ment volt, hát magamban voltam, úgy, mint most, az egész házban. A kiadó szoba meg ki volt írva; rám bízta: adjam ki. Jó reggel hét órakor becsöngetett a kisasszony mátkája. Én biz’ az ágyból bújtam elő – nem volt más dolgom, aludhattam soká. Egy szál szoknyába futottam a kapuhoz, azt hittem, a tejesasszony. Elszégyelltem magam, mert igen nézett, de hogy a szoba miatt gyött, be kellett eresztetni.

– Hát aztán?

– Hát bejött, és elkezdte, hogy az ő menyasszonyának kell a szoba három hónapra, míg a lakodalom lesz. Mondta, hogy a kisasszony elsőjén gyön szabadságrul. Akkor megint rám nevetett, és mondta, hogy meg fog engem szeretni a kisasszony, meg hogy ügyesnek látszok. És kérdezte, hogy nekem nincsen-e bizalmasom? Azt mondtam: nincsen!

– No lám! – hangzott a másik ágy felől valami egykedvűnek erőlködő, kicsit reszketeg hang. Egy percig meg se pisszent a kis cseléd.

– Hát – tovább!

– Akkor a vállamhoz kapott a fiatal úr. Kacagtam és összehúztam a kendőt, és elmentem az asztal másik végéhez. Játszozni kezdett, utánam szaladt, de megint kiszöktem a kezéből. „Fellöki ám az asztalt az úr – mondtam –, beveri az ablakot, baj lesz!” – „Nem bánom én, kedves – azt mondja –, csak magát egyszer a karomba kaphassam!” Piros volt még a homloka is, mint a pipacs, úgy küzdött velem, én meg kacagtam, mindig kiszöktem. De azért jó volt,

hogy éppen jött az öreg levélhordó és csengetett a kapun. Azzal kezdtem el dévajkodni, hogy marasztaljam; a fiatal úrnak muszáj volt hamarabb elmenni. Jaj, de jót kacagtam!... Kisasszonyka!...

– Mi az! – riadt fel színész-tökéletes tettetéssel a másik leány. – Aha! Elszunyókáltam már. Pedig te beszéltél valamit, ugye? Az elejét hallottam még!

– Olyan álmos tetszik lenni? – álmélkodik a cseléd, valami gonosz, csínytevő kárörömrézgéssel a szavában. „Kicsit azért beadtam a maszlagot!” – ujjong fel a kis paraszti, furfangos, diadalmas némbergőgje. Édesded, játszos mosolygás marad a szája szögletében, amíg elalszik.

– Jóéccakát a kisasszonynak! – dűnnyögi még egyszer jámboran, tisztességtudón.

– Jó éjszakát! – hangzik még ásítóbb bágyadtsággal a felelet. Hazugan nyugodt ütemességgel szedte a lélegzetet a selyemtakarós ágyon a másik, de vak és lázongó indulatok forrósága szökdösött át a karcsú, finom testen... Zokogni volna-e jó most, acsarkodó, kínos dühével a sértettségnek, a szörnyű megalázásnak; vagy bosszút állni... valami borzasztót mondani annak... a férfinak... egy korbáccsal végigverni az arcán!... Elviselhetetlen ez! A gaz, alávaló!

Akkor... aznap éppen... amikor órá kellett gondolnia, mikor az ő ügyében járt – és emlékszik –, a legforróbb szerelmes levelet írta neki. És milyen ravasz-ártatlanul a jó kis lakásról... Hitvány!... Férfi!...

Férfi... igen! Hisz ő, az ő okos, érett lányságában tudta már ezt. Hogy minden férfi ilyen – így élnek; és nem is tehetnek róla. De idáig csak úgy elméletben, hallomásból tudta, elhitte, belenyugodott. De most sújtón és otrombán tör rá a kézzelfogható valóság.

De hát hol van akkor ebben ő, a körülímádott, kért és várt nőiség? Hisz ez kell a férfinak ötle is, ezért áhítanak fojtott sóhajok, csókok és rejtett célzások? Az ő vállát is átszorította már szenvedélyesen, kitoró indulattal. Hát csak ez?... Átfinomult voltunk, megőrzöttségünk, érzéseink... illatok, álmok, szépségek... lassan kifejlődő idilljei egy gyöngéd szerelemnek... mind, mind nem adhat nekik többet, mást, mint ami így is pótolható. Mi hát az érték? Mert a barátság, együttérzés, megértés... az más, igen; de azt férfibarátaiknál teljesebben és zavartalanabban föllelik. És mit is tudhat megértésről a férfi, ki mindössze pár hónapja ismeri. Igen, hajlama van a házasságra, mert az rendes, kényelmes, olcsó és alkalmas módja a nőbírásnak. Békén akar lenni, letudni ezt a szükségletet, hogy nyugodtan dolgozhassék... Igen... de akkor miért nem őszintébb ez a vásár... mire érzelmes szenvedés, holdfény, szavak? Konvenció... Galádság!

De hiszen – ő is! Igen, ő is keresett, akart valamit ez elígérkezésben. Jövőjét, ösztönös idegenkedését, finnyás testét lekötötte ismeretlen célok szolgálatára, a természet vagy a család, vagy a férfi kényére. Mit várt az alkuól? Magányos és dolgozó leány volt; de unta ezt a robotmunkát, vágyott a kényelemre, az óvott, rendezett, biztos életre; tudta, hogy a szépsége csak egy ideig érték, és addig kell felhasználni. Legbelsejében is jóhiszeműnek, tisztességesnek érezte ezt az alkut. De... ő is írt neki szerelmes szavakat!...

Lassanként lehülő indulattal simított végig a homlokán. Kinn zuhogva, bőven, dúsan esett már, a forróság szűnt, a páravert illatok dúsan áradtak a kerti ablak nyitott részén. A cseléd hangosan horkolt a pamlagon.

Igen, már tudta, érezte, hogy a felháborodása, a dühe el fog múlni, kijózanul reggelig. Az esküvője hetekre kitűzve, az anyja kelengyét varr, a vőlegénye szülői ajándékokat küldtek már neki; és itt, a városban, mennyi beszéd, magyarázkodás volna, ha most szakítanának; s a hivatalban mennyi kellemetlenkedés! Biztos, hogy őt, a leányt kevernék rossz hírbe, gyalázkodnának; tán soha, senkinek sem kellene többé... Nem, hiába, itt már nincs visszatérés.

És tudta, hogy említeni sem fogja az egészet, magyarázatot sem akar, mentséget, megalázkodást, letagadást. Milyen undorító volna mindez – és nem érne semmit... A jegyese megjön holnapután, és ő mosolyogva, gőgösen, tisztán, okosan, álnokul megy elé. És semmi sem változik... és valami mégis közöttük marad... és egyszer, később, talán felelőtlenebbül lesz ő is hazug és gonosz vele szemben. Mert ez az élet – a férfi és nő szembenállása – végetlen, alig-titkolt, kényszerű, örök hazugság. És tán jól van így, hogy egyszer mindenki belelát világosan, itt véget ér lelki gyermekkora, és emberül, látón és értőn lép az életet élők közé. Úgy kell venni, ahogy adatott. És most elaludni nyugodtan – semmi sem történt. Kinn dörög néha, és csobogva, ütemesen, folyton egyhangúvá válón hull az eső...

1911

A Kirilláné múltja

A Rigó utca meg a Papszer sarkán egy csüggedt és öreg, pici trafikusboltban ült – míg leány volt; – sok párnávéget horgolt, egészen belegémbereedett, és nem várt semmire. Azt gondolta – ha néha mégis gondolt valami tompát, ködöset a csipkeminták kusza póklábai és fehér, egyenletes pamukláncai szövevényében – gondolta: ahogy így mostan él, ilyen drágalátosan már csak mindig is ellesz életében – mert mi is történhetne vele egyébként? Legfeljebb elmegy szolgálni – nem, házikisasszonynak vagy olyas; – vagy talán Amerikába, mint az özvegy tanítóné meg egy fiatal leány is, aki ide a szomszédba járt varrni; – vagy hátha meg is maradhat így a trafikban, bár a nagynénje mogorván hallgatott a halála utáni körülmények felől. Az orra nyergén ráksebet viselt évek óta már – Irma kezelte, mosta esténként, és egyre nagyobbodó, szörnyű, szürke flastromot ragasztott rá. Nagyon fájhatott szegénynek – mindig, mindig fáj egy ilyen gonosz, rettentő baj, és biztos, holtbiztos, hogy el nem múlik soha, mindig csak nagyobb lesz, végül is el fogja borítani az arcot, a szemeket, szétroncsolja az ajkakát, amik fásultan és fakón szorulnak egymásra ma még. A leány félve, tisztelve és utálkozva nézett rá néha a párnávégek mellől, amint szikáran és kegyetlen-keserű némaságban jött-ment a pult előtt, bódítón éles szagú fadobozokat nyitott fel, sárga ujjával rakosgatta a kurtaszivarok csomóit, vagy zörgette a pénzt a kasszában. Hivatalnokok reggel és délben bebenéztek, újságot, cigarettadohányt vettek; ezeknek a feleségük vagy a lányaik csinálják otthon, mert úgy olcsóbb. Irma szolgált ki őket, a fáradt, szőke leány horgolásban kifehéredett, finom és tiszta körmű kezeivel – ezért volt ő itt –, mert a néni kezéből tán nem is szívesen vennék el már, hiába. Estefelé inkább munkásfélék tértek be a fűrészgégyárból jövet, vagy kubikos parasztok, pipával a foguk közt. Ezeknek már az öregasszony is eléjük vetette a Drámát meg az olcsó paklidohányt. Így volt. Nyáron fülledt hőség rekedt meg a szűk boltban, és a leány szemére ólmos fáradtság nehezült, elbóbiskolt; a néni szótlanul hagyta. De este a nyitott ajtón szénás, mezei illatok is jöttek, vagy meleg, kerti gyümölcsszagok messziről; ilyenkor néha fel is állt Irma, és a küszöbre lépett, megtámasztotta nyúlánk, de rugalmasság nélküli, tönkreült alakjával az ajtófélfát, messzire elnézett a gypes piactéren át, a boltokon, a patikán, a házak fedelén is túl; olyan mindegy, hogy merrefelé bámul az ember.

Már túl volt a húsz éven. Járt ide egyszer egy diák, nyolcadikos – aki néha bolondságokat sugdosott –, a színtelen arcáról azt mondta, hogy érdekes, sokat kifejező; a kölcsönkönyvtárból regényeket hurcolt neki, és a tenyerébe fogva szépen, gyöngéden simogatta a nagy, nehéz, fakószőke hajfonatát, amikor a leány fejét fájtatva nem bírta már, és lebontotta a kontyát előtte. Hanem akkor a néni szigorúan bánt vele, és a fiúnak is odaszólt hamarosan: „Jobb lesz tanulni, hagy meg ne bukják az egzámenen; mert majd följelenti a tanárjának. Egyéb cifra komédia se hibázik még!...” Irma elszégyellte magát a pirongatásra nagyon, és világért se lépett volna a küszöbre alkonyatkor akkortájt, míg csak meg nem voltak a diákok vizsgái. „Olyan bolond egy fiú, nincs is annak tiszta esze. Azt gondolta, mindjárt’ odateszek tőle!” – mondogatta magának röstelkedve... „Ha látni akarna, ha nagyon kellenék neki, úgyis bejönne, nem ijedne meg a nénitől. De hát mind csak ilyen!” – ezt gondolta legmélyen, önmaga előtt is rejtetten... Megint nyár jött, megint tél. De a kölcsönkönyvtárba ezentúl elküldte néha a kis szolgálót, és a regényekért nem szólt a néni semmit; hagyta, mintha nem látná, hogy olvasta néha vasárnap délután vagy téli estéken, amikor ételszaggal keveredett a vaskályha pörkölt melege a dohos kis odúban, és zizegett a csendben a petróleumlámpa égő kanóca. Néha úgy rémlett, fel kellene olvasnia neki; a fájós orrára már nem vehet pápaszemet, és mogorván, szenvedésbe és némaságba süllyedten ül a kassza mellett. „Majd szól, ha akarja! Kitaláljam a gondolatát? Még hogy összeszidjon ezért is?” tűnődött a leány a belefáradtság önző közönyével, és magának olvasott. Már nagyon sok-sok regényt; el se tudta volna

számlálni valamennyit, és összecserélgette emlékezetében őket. A címlapja hiányzott is némelyiknek, vagy az eleje, de azért meg lehetett érteni a továbbiakból. Mindegyikben férfiak és nők beszéltek egymással; eleinte furcsa volt neki, hogy olyan nagy dolgot csinálnak abból; de később belejött, folytan olvasott, kábultan és gémberedve a könyvek fölött, mint a horgoláson azelőtt. Mit is csináljon már annyi párnavéggel! És a néni, szegény, a jobb szemére nemigen látott már, kékes daganat terjedt lejjebb a homlokáról.

Akkor megint nyár jött egyszer, és Irma sokszor gondolt a régi diákjára. Az ő boldogtalan szerelmükre, amit megölt, széttépett a sors; elválasztotta őket, akiket tán egymásnak rendelt a szívek szent és örök törvénye. Úgy érezte néha, hogy közülük van egymáshoz, és egész életükön megőrzik szívükben a múltat, noha nem tudott semmit a fiúról: él-e és mi lett belőle azóta...

És épp akkor nyáron történt, hogy szerencséje akadt. Valami jóakarója kommandálta bizonyos Kirilla úrnak, az adóellenőrnek, aki özvegyen maradt volt egy éve már a három gyerekével. Párszor eljött a trafikba, hamarosan rászánta magát: „Milyen tisztességes, derék, türelmes leány, és még nem is csúnya!” – gondolta. A nénivel beszélt, aki rövidesen, keserű készséggel egyezett bele. „Csak menjen! Ő nincs ráutalva! Ad neki stafírungot, ne mondja, hogy ingyen volt nála!” Mindjárt írt is egy másik, fiatalabb szegény rokonhúgnak helyette. „Most majd az öröklí a trafikot és a kis pénzt – gondolta Irma –, pedig már nem húzza egy évnél tovább a néni! De mindegy! Őt úgysem szerette soha! És már nagyon belecsömörlött ő is az életbe. Mégis jobb lesz úgy, mindenki azt mondja!”...

Így volt. Ezentúl a három mostohagyereket mosdatta, fésülte; azután lett neki magának is egy, kettő, három. Összesen hat. Kicsit megtelt az alakja; nem volt rossz sorsa éppen, az adóellenőr szelíd és józan ember volt, megbecsülte; cselédet is tartott neki, egy-egy rendes, templombajáró szövetruhája, kalapja is volt mindig. És az ura nem zaklatta érte, ha a háztartása nem volt túlságosan rendes, mint a felhúzott óra; ki győzte volna hat gyerekkel? De jól bánt velük; a mostohákat sem üldözte, és Kirilla úr érezte, hogy lekötelezettje ezért. Regényt is a kölcsönkönyvtárból, annyit hozathatott ki, amennyit akart.

Csakhogymár majdnem mindet kiolvasta; egynémelyiket kétszer is.

És az évek csak jöttek sorjában.

Ült, üldögélt az ablak mögött; amelyik a Toronyalja utcára nézett; nagy, fakószőke haja lehullott két fonatban szinte földig, álmatag szeme messze tévedt, túl a tornyon, a piacon, a boltokon és a házak fedelén; ki tudja, merre? De mintha most már várt volna valamit néha. Mert sok esztendő múlt el felette és sok-sok szép, forró, izgalmas, kalandos vagy szózatós regény, amiket nem ő élt át... De már tudta a szavak hátmögötti értelmét, és újra olvasva, egészen másat, igazabbat jelentett neki egy-egy zsíros fedelű, címlapja vesztett kölcsön-regény. Tarka, tarka élet! Hisz ez mind megtörtént, megtörténhetett, emberekkel és asszonyokkal, mint ő...

S az ő élete most már csak így lesz mindig! Gyereket öltöztetni, fésülni, a szolgálóval vesződni, főzni, takarítani lassan, unottan, ablakban ülni ölbe eresztett kezekkel, templomba ballagni vasárnap délelőtt, és látni a nálánál szebben öltözött, rangosabb asszonyokat, akik parfümősek, mosolygók, érdekesek, zártkörű és gögös társaságukban bizonyosan élnek is át heves, izgalmas, érdekes szívregényeket; és tudnak az egymásról is; és az életük eseményekkel kitöltött. De ki törődik a városban Kirillánéval, a szegény, hatgyermekes adóellenőr asszonyával, aki trafikban árult azelőtt... Az írnok feleségével barátkozzék vagy a végrehajtónéval, akik soha egyetlenegy könyvet el nem olvastak, és cseléden meg főzésen kívül egyébről nem tudnak beszélni?... Nem, az ő élete vigasztalanul szegény, üres és kárbavesztett; meg fog már öregedni, és nem lesz soha egy napja, amire visszaemlékezhetne majd. Egy élet,

amelyben semmi sem történt. Mert a diákkal való régi, lánykori dolog – most már tisztán látta – egészen gyerekes és idétlen semmiség volt...

Az ablaknál ült és várt. Untában néha megnézegette sorban az arramenőket.

Egyszer arra pillantott fel, hogy valami cselédes női hang mondja lenn az utcán, csak úgy közbevetőleg: „Ni, ott megy az új táncmester, aki most gyűtt ide, hogy az úrikisasszonykákat tanítsa a nyáron!” Utánahajolt; már elhaladt, de még látta csíkos nadrágját, világos kabátját és a nagy, kerek, puha vajkalapot. Megint visszaült, és nézte tovább az akácfák porverte leveleit, a háztetőket s az eget. De harmadnap este megint az ablaka előtt ment el a csíkos nadrág és világos, furcsa, nagy kalap. Az illemtanár felnézett rá; az arca sovány volt, barna és barázdált, de a szeme dióbarna, mély tekintetű és komoly. Kirilláné csak percek múlva vette észre, hogy belepírult a tekintetébe. Egypárszor így volt. Egy nap valamiért elhívták az ablaktól, elmulasztotta, és rosszkedvű lett azon az estén. Másnap korán odaült, álmodozni akart reménytelenül, a messzeségek, az elérhetetlenek, a regényhősök felé; és ijedezve érezte, hogy a táncmestert várja.

Ha ő volna az, Úristen, ha ő volna! – gondolta egy nap hirtelen elszorult szívvel, meglepetten, szégyenkezve és ujjongva. – Ki tudja, milyen a múltja, ki ő, micsoda sors van mögötte. Nem lehet közönséges ember, az meglátszik!

Ő az, ő az! – dohogta, zakatolta, harsogta belül minden érzése, minden gondolata a harmadik héten már. Akkor a szemükkel már mindent, mindent megbeszéltek egymással.

Nem sok idő múlva már találkoztak titkon a Városerdő aljában, napos és csendes délelőttökön, mikor minden tisztességes asszony otthon van, főz, takarít az urára meg a gyermekeire, és minden városbeli, tisztességes férfi hivatalban dolgozik a családjáért. De ott kinn a napfény csudálatos, ólomszínű sávokat festett, és villanó csíkokat vetett végig az úton, a zöldbe-szűrt erdei félhomályba, friss fűszőnyegen jártak, hallották a madarakat, és egy-egy fa mellett bolondul, ámultan és sietve megölelték egymást.

– Drága szép kincsem, asszonyom! Olyan gyönyörű a szerelem, de... nem lehet megérteni. Mi van mivelünk? Ilyen gyorsan, így egymásra leltünk, én magam sem tudom már... ez csoda, ez csoda!

– Nem! – mondta Irma, a szőke asszony halkán és nagyon biztosan.

– Ez természetes! Mindig téged vártalak. És te, ugye, érezted titkon, hogy felém jössz a messzeségből?...

Igen, igen! Az erdei út hűvös volt, tiszta és titokzatos homályú; szivárványlottak a napfény álmag sávjai a fű közt, és a fákon madár dalolt. Ilyet nem lehet mindennap látni, sem a trafikusboltban, sem a konyhában nem mutogatnak ilyen kápráztató csudákat.

– Nem, nem, így nem! Az nem lehet! – Tördelte reszketve és zokogva. – Nem bírnám el így, lopva, titokban, és azontúl megint nem tudni rólad. És holnap újra kezdeni a régit, és egyedül maradni a szerelemmel, a titkossal, a bűnömmel. És ne légy mellettem te, hogy vigasztalj és bátoríts...

– De hát mit, édes?... Mindenre kész vagyok.

– Elmenni innét. Nem tudom, hova, nem tudom, hogyan, de el; ki mindenből, egészen új élet felé. Ha romlásba, ha a halálba. Te tudod, te vezess, a messzeségek felé...

Így beszélt lihegő ölelésben a nagy, szőke asszony, és titokban, a lelke mélyén a beteljesülés boldogsága ujjongott, lelkendezett. Ó, ez volt minden, amit valaha is álmodhatott. Hogy egyszer *így beszélhessen*, ilyen lendülő szövegeket, ilyen regényien szép, döntő, élményes, tragédiás mondatokat fuldokolhasson el! Hogy az élet egy valóságos helyzete így igazalja és

felszabadítsa a lelkében feszülő e pompás színháziságokat! Mintha könyvből olvasná most, olyan kegyetlenül szép és érdekes a sorsa. Hát csakugyan *van* ilyesmi, lehetséges, történhetik; nemcsak a regényírók találják ki.

Menni, elmenni... szökni együtt! Ehhez ragaszkodott. Mit lehetett tenni most már!... Egy reggel hát bérkocsi várta a Városerdő alatt. Mindent elintézett előre; szép, hosszú levelet írt fél éjszakán, könnyekbe fúltan az urának, és összecsókolta titokban búcsúzva mind a hat gyerekét; a mostohákat csakúgy, mint az édeseket.

– Ne mondd meg, hogy hova viszel! Nem akarom tudni! A tied vagyok, és a világ előttünk van!

Estére egy faluba értek, amelyiknek a nevét – mi tagadás! – sokszor hallotta már az asszony; bár maga nem járt még erre soha. De a fiákert vissza kellett küldeni már most.

Nem akart széjjelnézni, nem akart gondolkodni és kizökkenni. Még mindig eltöltötte az életén, önmagán való izgalmas csudálkozás. „Hát ez is lehetséges?...” A férfit is alig mert nézni; és a nagy parasztfalu kocsmájában lesütött szemmel várta, míg az különszobáért veszekszik az ámuló és gyanakvó vendéglőssel.

Ez a szoba dohos volt, pállott levegőjű és nedves. Volt benne egy politúros asztal horgolt terítővel, egy viaszosvászon dívány, az ágy, egy rezes komót sok olcsó üvegtermékkel és három szék. Az egyikben egy mázas cserépmosdótál, félig vízzel. A falakon cifra, aranyos és fancieska szentképek, továbbá a kocsmáros és becses családja fotográfiái. A párnák fülledtek és utálatosak voltak, és Irma most vette észre, hogy a legszükségesebb holmikat mégiscsak magával kellett volna hoznia. Hacsak egy kis kék táskában csomagolt volna!...

Hajnaltól kukorékol a kakas, hápogtak a ludak, nyikorgott a kút gémeje, vihogtak a leányzók a kocsmá udvarán... Hát később mégiscsak fel kellett kelniük, megmosakodni a fél lavór vízben, felöltözni, kimenni. „Valami csak lesz – én nem sokat veszíthetek egészben!” – gondolta cipőgombolás közben a férfi. Az asszony arra gondolt, hogy mire gondol vajon a másik e percben; de nem merte megkérdezni. Kimentek, megreggeliztek. „Sétáljunk!” mondta a táncmester, és finoman karját nyújtotta a kedvesének; így ödöngtek egy ideig a kocsmá előtti szikes térségen, majd a szekérszín és a göré között lementek a csűrökig, s a libalegelőt kerülgették. Az asszony a szerelemről próbált beszélni; és csakugyan ez volt még a legokosabb. Erről legalább lehetett mondani egyet-mást; hogy milyen titokszzerű, hatalmas és végtelen.

Végimentek a falu utcáján, de a parasztek nagyon bámulták őket; visszajövet meg két gyerkőc elkiáltotta: „Hé, komédiások gyöttek!”... Erre sietve visszamentek a kocsmába. Szerencsére délfelé volt már, és megrendelheték az ebédet. Az illető tanár titokban beléleskedett a bugyellárisába: „Még nincs baj!” – konstataulta némileg megnyugodva. Krumplilevest kaptak, sült tyúkot (ez jó volt!) és derelyetésztát. A férfi már a húsnál elhatározta, hogy beszélni fog az asszonnyal.

De szerencséje volt. Mielőtt hozzáfogott volna, pont három órakor megállt a kocsmá előtt az a fiákér, ami őket hozta tegnap. Kirilla úr ült benne...

– Szépen vagy te, Irma, szépen vagy! – mondogatta az adóellenőr csendesen, tanácstalanul és szorongva, és a bajuszát rágta. Az asszony kanokul és félszegen nézte merőn a szennyes fehér terítéket. Csakugyan szinte csúnya volt ebben a percben fakó, dült arcával és zöldessárga szemei határozatlan, de ellenszegülő hunyorításával. „Tegnap sokkal jobb színben volt!” – vigasztalta magát a táncmester.

– Hogy jutott eszedbe, Irma, ilyet cselekedni? Csak legalább tudnál mondani valamit rám, csak tudnál! Rossz voltam hozzád, bántottalak, agyondolgoztad mellettem magadat?

– Biztosíthatom, tisztelt uram, hogy önagysága...

– Maga csak hallgasson! Magához nincsen szavam; nem ismerem az urat!... Hát kellett ez neked, Irma? Hát mit akartál, mit gondoltál, csak azt mondd meg? Hát van teneked teljes eszed?... Az asszony szájaszeglete megvonaglott, lesütött szőke szempillái gyanús gyorsasággal rezegtek. A táncmester felállt, és kifogástalan bókot csinált az asszony felé, mély piével, térdkalácsbehajtással, két könyökét szögben kifelé fordítva.

– Úgy látom, bizalmas megbeszélni valóik vannak. Nem zavarom addig, intézzék el maguk között. Uram!... Asszonyom!...

Kirilláné az arcára takarta mind a két tenyerét, és hirtelen zokogni kezdett. Kirilla úr nézte egy darabig, vissza se köszönt az illetőnek; nézte tanácstalanul, kínlódva, elkeseredetten... Ilyen dolgot, ilyen dolgot! Ilyet cselekedni övele. „Csak hadd sírjon – gondolta csaknem kegyetlenül –, csak hadd böggje ki a lelkét is! Van mit siratni neki!”

De jó idő múlva, mikor már csak szipogott a nő, megtörülte szemét és orrát a zsebkendővel, és mindenre elszántan, meredten és megerősödve ült megint előtte; azt mondta neki fáradt enyhüléssel:

– Tudod mit, Irma! Egyebet kéne, hogy mondjak erre neked, bizony egyebet érdemelnél. Rád se kéne nézni nekem, Irma, mikor ilyet tettél. De mit csináljak? Szegény ember vagyok én, nem gavallérkodhatok; és otthon sír a hat gyerek. A legkisebb még nem is eszik mindent, a Gáborka sérvét nem tudja kötözni a cseléd. Hej, hej, Irma! Megboszorkányoztak téged, nincs az másképpen! Hát itt ez a kocsi... mit tegyünk, Irma! Sír az anyja után a hat gyerek!...

Beültek, hazamentek. Estére bekötözte a sérves Gáborkát, és tejbegríz papit tőzött Nusikának. A könnyei csendesen, enyhületesen hullongtak bele a grízbe...

Mikor hetek múlva először lépett az utcára, észrevette, hogy az ablakok sorjában kinyílnak utána, és mögötte suttogás kél. „Ez az, ez az!” – mondogatták egymásnak olyanok is, akiknek sejtelmük sem volt róla azelőtt, hogy melyik az a Kirilláné, az adóellenőr felesége. Akik ismerték, kikerülték az utcán; de a szemközti oldalról érdeklődő, ámuló, részvételi vagy gúnyos kíváncsiság pislogott feléje; voltak, akik valamilyen ürüggyel megálltak a sarkon, bevárták, hogy jól megnézhessek. A templomban üresen maradt az ő padsora, de az imakönyv fölött az asszonyok némán integettek egymásnak. Az érdeklődés középpontjába került, nevezetes lett, számba vették; mint eddig még soha. Egész lázban tartotta hosszabb ideig a várost.

Göggösen és túrva, némán, de tragikai öntudattal viselte sorsát. Otthon sokkal buzgóbban fésülte és mosdatta a kicsinyeket, mint eddig; de az utcán úgy ment végig, összeszorított ajkakkal és büszke fejtartással, mint a vesztőhely felé haladó királyné az ámult vagy gúnyolódó csöcselék között. Igen! Őt visszahívta a kötelesség szava a szerelem gyönyörűsége, ragyogó útjáról. Igen, ő elszakadt az imádó férfi szívéből, mert az utolsó percben erősebb volt az anyai érzés, mint az életboldogság hívó szava... Igen, az az ember imádta őt; de igazi gavallér volt, nemes szív, mely le tudott mondani, ha megszakadt is belé; igen, az tulajdonképpen egy tartalékos tiszt volt, nemcsak olyan táncmester, egy vívótanár, egy igazi úr...

Évek múlva valami új ember került a városba... talán a törvényszékhez. Kirilláné tisztán hallotta elmenőben egyszer a cukrászda előtt, hogy az egyik itteni albíró ezt súgta neki felőle:

– Ezt nézd meg jól! Vigyázz, most erre fordul! Érdekes arcú, ugye? Te, ez egy nagy múltú asszony!...

1912

A tarzusi

Forró és tusakodó szenvedéllyel, kutatva, küzdve és viaskodón lépett az új Útra: megvárakoztatta az Igét, mielőtt mindenestől, fenntartás nélkül odaadta volna magát. Még azután is, hogy mint minden mély, közönytelen, vagy-vagyos, acélos természeténél, *egy nap* érlelő, döntő ereje határozott sorsa fölött, a lelki csoda válsága után is még és Damaszkusz után; csaknem egy évet élt magába süllyedten a békés városban, mely szülőhazája volt; és várt. Érlelte a lelkét, tanult is tán a kedves pergamenekből, amiket élete végén is olyan sürgetve kéret egy levelében Timotheustól – vagy tán csak várta a lélek szózatát: mit kell tennie? Mert a gyülekezetben csend volt és áldott béke azóta, hogy őt az idős atyák szerető kényszerítése megszöktette Jeruzsálemből. Büszkéek voltak rá, becézték, és meg akarták tartani súlyosabb időkre. Mért vesszen el hirtelen, okatlanul és alig használva még, mint a fiatal diakónus, aki szintén lángoló szavú volt, tűzlelkű, eszes, tanult és bátor; ugyanazzal a farizeusi komolysággal, epés, keserű, kérlelhetetlen és tiszta lélekkel, s akinek megkövezésekor tarzusi Saul (a későbbi üldöző, a törvényes rend gyűlölködő és szigorú katonája majdan) már ifjúi keménységgel és acsarkodó érdeklődéssel őrizte a hóhérok köpönyegét. Most súlyos és drága ajándéknak ítélték, nemes és termő gyümölcsnek, mely a maga titkos törvényein, rejtett és külön gyökerei útján érik meg majd az Úr asztalára. Mire taníthatták volna az írástudót, prófétai és pogány tudományban jártas autodidaktát öket, az egyszerű, kevésbé mívelt, kételyektől kísértetlen kézmíves szentek és külvárosi halászok; akiknek erőssége és bástyája volt az egyoldalúság és jámbor egyszerűség. Biztonságba küldték, de szemmel tartották; egy idő múlva Barnabást küldték el hozzá, ki elvitte először Antiokhiába.

Vele maradt akkor, és vigyázott rá mint atyai barát. Jámbor és száraz, bekerített eszű, fantáziátlan és évődő lélek volt; betöltve és lefoglalva már az első komoly probléma, a zsidózás kérdésének válságot sejtő ijedelmével. Ő – gondolta ő mindig, hogy ez lesz a baj! Lám, a görögből lett atyafiak már első időkben, tíz évvel ezelőtt vizsályt támasztottak a héberek ellen az özvegyeik ellátása felett. Akkor kellett volna szigorúan fellépni, döntő igazságot szolgáltatni, egyféleképp ítélni. Igen, fel kell venni a zsidók valahány szertartását és minden szigorú törvényét a pogányságból megtérőknek, hiszen öközülök támada a várt Krisztus, és az új tudomány majd szinte ennyi még; bizonyítani ezt; és a zsidók prófétáinak minden szavát, az Írás minden jósigéjét összefüggésbe hozni ama Názáreti életével, kit felfeszítettek. Micsoda zavar lesz majd a százféle, idegen, tisztátalan és zavaros elem keveredésével; ha mind követelni fogja külön jussát és igazát, törvényei megtartását, tán bálványos szertartásai egy-egy legkedvesebbjét az új szövetekezésbe átvívén. Elvész, összemosódik, felszívódik a becses tanítás így, az őrzött, drága igazság; mint ama Tendás négyszáz hívének vallása, kik szétszórattak nyomtalanul, vagy a galileai Judásé, ki szintén valaminek mondá magát, tanított, és gyors szövetséget támasztott az összeírás évében még. De az ő Útjuk már nem valami zugban kelt dolog, már tudnak róla mindenek, és számba veszik az ellenségek is. (Ő, boldog kiválasztottság, szólás ihlete, tömegek fölé rendeltség, hír, szerep, tisztelet, kilépés a homályból, *valakikké* levés, az összetartozás boldog zárkózottsága, a közlött titok értéke a kiválasztottság szent büszkeségében!) És most jöjjenek idegen színű és szavú, idegen istenű osztakozók, és egy légyen hatalmuk, szabadságuk és minden lehetőségük az első, igaz atyafiakkal, akiknek némelye még maga beszélt a Jézussal, és akik már üldöztettek és sanyargattak, bizonyosságot tévén Heródes alatt.

Tépelődött, féltékenykedett, aggódva buzgólkodott száz kicsi formaiságon és mikor rokona, Márk is hozzájuk került, öket ketten versengtek egymással az apró böjtök, szertartások és előírt áldozatok kicsinykedéseiben. Lázadozott-e a Pál-Saul szárnyasabb, végig elmenőbb lényé már akkor ezek ellen; amíg minden férfiúi érzése fojtott hevével építgette, színezte, elevenítette,

végzetes, halálos szeretettel ápolta lelkében igazabb képét annak, kit testi szemével sohasem láthatott? Rajongása tüzeiben is választó, tiszta, erős intelligenciája végigment minden szándékon, célzaton és lehetőségen; és már tudta, hogy ő mindezeknél jobban megérti a Názáretit. A templomrombolót, az egy akolról álmodó pásztort, a vámos házában ebédelő rabbit s az embert, ki a császár képét tisztelte a római pénzen, hogy lelkében szabados lehessen tőle.

Mikor Ikonómból jövet Márk elkeseredve mégis elmarad, Barnabást inkább tudja befolyásolni. Majd Jeruzsálemből az ifjú Szilás kerül hozzájuk; e derűs és hajlékony szív, friss és csudálkozó elme. Ez neki való bajtárs. A második körútra már csak ketten mennek; Barnabás, ki megint erőlteti a Márk felvételét, azzal indul külön Ciprus felé.

Utak, igen! Messzi földek, sosem látott vidékek, vizek és erdők, országutak és arcok, ismeretlenséggel teli városok! „Szabadosai vagyunk az Igének!”

Menni! Fáradtsággal és törődéssel dolgozni ki a földi testből netalán tisztátalan hévségeket; szegényes és bűjtös életbe szelídíteni az ifjú vér okozta indulatosságot, hirtelen haragot, türelmetlen sokat akarást! Menni idegenbe, elragadtatva és mindig újra újulva; úrnak lenni minden tartományokon, miket gond nélkül szemlél a szem; utasnak lenni és nem függni egy város törvényétől sem, melyeket köszöntvén áthalad a vándor; lerázni a port a sarukról oly határban, ahol keserűséggel tetézték a szívet; lerázni, otthagyni, továbbmenni, most már nem tudott sokáig megmaradni egy helyen.

A jeruzsálemi zsinatban keresztülvitte igazát: a pogányságból megtértek ne zsidózzanak! Talán ezért is neheztelt lelkében a más kettő. De Szilás vele van, és Lisztrában megtalálja a fiatal Timotheust, a nemes és finom, tartózkodó és nyájas, szerény és mégis önálló értelmű barátot, ki pogány volt, és ő nyerte meg a hitnek, miután kétszer-háromszor szólt vele, és szíveik testvéri ihletéssel kapcsolódtak össze egy életre – nem, az öröklétre.

Milyen egyszerűen, küzdelem és erőszak nélkül, elfogultság, akadékoság nélkül hitt neki ez a kereső, fogékony, értékes lélek! Igen, pogány volt, aki odáig nem sokat évődött törvényen és kinyilatkoztatáson. Friss volt és illetetlen az igazság befogadására. De nem úgy tulajdon honfitársai és hitsorsosai: a zsidók.

Már az első útján is sokszor tűzött össze velük. Pizidiában is azok ellenkeztek, s ő kénytelen volt az áttértekhez intézni szavát; Páfuában a pogány helytartó egy jelre megtér, de Ikonómból újra a zsidók üzik ki. Lisztrában a pogányok Jupiternek és Merkurnak vélik őket, s a papok ökröket hoznak koszorúkkal, hogy áldoznának. Pál rémülten fut a tömeg közé, lelkendezve és hadonászva magyarázza a félreértést, már-már hozzájuk férkőzik, mikor ismét Ikonómból jött zsidók lázítják ellenük a népet, és félholtra kövezve vonszolják ki a városból. És most, újra utazván, ismétlődik ez majd mindenütt.

Galáciában érik meg benne a tán régi, vágyott és titkolt elhatározás. „A lélek eltiltja őket Ázsiától!” Európa felé! A másik világba, tengeren túlra, a káprázatos földre, hol Róma trónol a világ felett; hol kötörmelékkel és márványhomokkal elegyes földben régi, ragyogó szellemű és érlelt tudományú nemzetek emléke alszik. Nyugat felé.

Macedónia kikötőjében száll partra legelőbb, és jól érzi magát a gazdag bíboráros hívóasszony, Lídia vendégies házában. Összetűz itt is a közigazgatással, de itt jut először eszébe, hogy római polgár voltával éljen, melybe ő már beleszületett. A bírák ijedve kémlelik meg a testi fenytetés után. Tessalonikában megint csak zsidók térítik el a már-már hívó görögöket s főasszonyokat; Bereában szelídebbek, de naponkint nyomoznak az Írásban, hogy

ellenőrizték szavát. Végül mégis menekülnie kell újra. És hívei akkor elvezetik – a tenger felé, messze – egész Athenéig.

Itt volt tehát, a városok városában, mely mint kíváncsi, ékes és gyönyörű asszonyszemély, hervadozóban is a szépek elseje, bágyatag, finom fényesség; ószínű, homályos arany és sárgálló alabástrom avatag, lágy színe. Káprázó szeme haraggal akar elfordulni a bálványozás förtelmességétől, de kíváncsi és szomjas lelke elevenen fogad be minden látványt. „Semmi egyébbel nem foglalkoznak, hanem csak újság megbeszélésével és hallgatásával!” állapítja meg magában dacos lenézéssel, figyelvén a fórum mozgalmasságát naponta; de naponta kijár oda és szóba ereszkedik minden rendű népséggel. Némelyek figyelnek rá, fél-füllel, néhol gúnyos fölényel, szórakozva; néhol furcsálló és felvillanó érdeklődéssel. Bölcselők – stoikusok és epikureusok – szóba állnak vele, cáfolnak, vitáznak, okoskodnak. Csalékony tudományuknak, szemfényvesztő ékesszólásuk fogásainak hírét sem hallotta odáig; az ő görögsege nem is volt a tudomány kifinomult nyelve, csak hajósok, kereskedők és utazók számára való, gyakorlatias világnyelv; megzavarták, elhallgattatták, szócsereiben legyőzték és megmosolyogták bizony; de némelyeket érdekelt és megdöbbenett e naiv és tiszta tanítás egyszerűsége és csudálatos komolysága. Lélek, Isten, Feltámadás! Néhány száz éves újdonságok – de ahogy ez mondja, abban van valami szokatlan, üdítően általános és egyetemes; mindenki számára való.

Az ő lelke pedig bámulatosan mozgalmas, ezerfelé rezdülő, ezer új dolgot megsejtő volt e különös napokban. Maga sem vette észre, hogy szomjasan szív be és dolgoz fel agya száz idegen, új és emberi gondolatot. Közeledni akart a lelkekhez itt, és zsenialitása életek vagy korszakok munkáját hidalta át e rövid idő alatt. Egyszer az Areopágusnak közepette megállván, ezeket mondta:

„Athéni férfiak! Én titeket mindenk fölött istenfélőknek látlak! Amidőn ugyanis szertejárván, megsejtlélvén a ti tárgyaitokat, akadtam egy oltárra is, amelyre ez volt írva: Az Ismeretlen Istennek. *Ezt* hirdetem én tinéktek! Nincsen messze miközülünk senkitől sem, mert *őbenne élünk*, mozgunk és vagyunk; amint némelyek a *ti költőitek* közül is mondták. Mert az ő *neméből* is valók vagyunk!”

Panteizmus! – mondták akkor az utcai hallgatóságból némelyek, és bólintván tovább mentek. És igazuk volt.

Kedvetlen lett, zavart, számos éve óta a kegyelemnek most először bizonytalan és önmagában tusakodó. Nem vétett-e vajon, hamisat hirdetvén, vagy álságos, ördögi tudománnyal fertőződven. Alig várta, hogy távozhassék a városból.

A félsziget felé tartott, és meglátta Korinthoszt. A reggel ködében kékfehéren, tisztán felhőzött előtte a Heraklidák ősi városa a hegypárkány északi fennsíkján. Egyedül volt, társait Macedóniában elhagyta volt még s itt akarta bevárni. Egy Itáliából menekült zsidó házaspárra akadt, Agnillára és a feleségére, Priscillára. Náluk maradt, miután megtértek; és mert sátorkészítők voltak, mint ő maga, házukban lakván, velük együtt dolgozott. A pár fiatal volt és gyermektelen; a férj jámbor és istenfélő, az asszony eszes, szép, serkentő szavú, fürgé akaratú és tanulékony. És náluk lakott kemény önmegtartózkodásban, munkában és fegyelemben.

Különösen ingerlékeny, heves és haragra lobbanó lehetett ez időben. A zsinagógában egyszer, hogy szokás szerint „ellenkedének” vele a zsidók, kirázta előttük ruháit az eltávolodás jeléül, és kifakadván azt mondta: „Véretek a fejetekre! Én tiszta vagyok! Mostantól fogva a pogányokhoz megyek!” És nemsokára azután mégiscsak elköltözködött Agnilla és Priscilla házából Jusztusshoz, egy istenfélő emberhez. Bőjtölt, imádkozott és megnyugodott; és másfél évig maradt azontúl még Korinthusban. „Én a harcot megharcoltam!” Mikor végre Szíriába

készült, már nyugodt szívvel maga mellé vehette a hajóra Agnillát és feleségét, a kedvelt atyafiakat az Úrban. De az ő szeretetteljes, jámbor tanácsára volt, hogy a férfiú előbb megnyíratja fejét Kenkherében a tartózkodási fogadalom jeléül. „Akik házasságban élnek, nem vétkeznek; de szorongattatásuk lészen testükben. És én titeket kímélni akarlak! Jó az embernek asszonyt nem érintenie! Jó annak, ki úgy maradhat, mint én. Mert elmúlik a világ ábrázatja!”

Együtt voltak, éjjeleken és nappalokon, szent egyezésben, tisztaságban és a lélek szeretetében. Erősödtek egymás hitében, és harcokra fegyverezék magukat és egymást; a gálya pedig repült velük honi tájak felé. És mégis, már Efezusban arra kérte őket Pál, szálljanak ki, és maradjanak ottan a Lélek rejtő szándékú akarata szerint, mely neki megjelentetett. Egyedül ment fel Jeruzsálembe a húsvétra, megerősíté szívét, és útnak indult Antiokhiába, majd Frígia és Galácia rég látott községei felé.

Efezusba azalatt egy igen kitűnő ifjú érkezett Alexandriából; Apollós nevű, írástudó és minden ismeretekben jártas és félig hívő már, mert János keresztségét ismerte és prédikálta. Priscilla és Agnilla vették magukhoz ezt is, és kitanították a teljes ismeretre, közölvén vele az egész kinyilatkoztatást. Mikor Pál hírére vette ennek, elvégezte, hogy küldessék e kiváló ifjú azonnal Akhájába, ahol ékesszólására különös szükség vagon. Az ismeretlen ifjúnak tehát sietve el kellett hagynia Agnilla és Priscilla házát.

Pál nemsokára megnyugodott szívvel térhet meg Efezusba megint. Két évig él itt még barátai közelségében, a Tirrannos szabad iskolájában tanítva. És egyszerre megint hirtelen hagyja el a várost; minden feljegyzés hallgat fölé, hogy miért?

Haza készül. Eszébe jut, hogy ezután majd „meg kell látnia” Rómát is egyszer. Mindezek helyett mégiscsak Görögországba megy még egyszer Macedónián át, aztán megint ugyanazon az úton vissza, mert úgy véli, hogy a zsidók cselt hánynak neki, mikor hajóra akar szállni. Filippiből kievez, ide-oda kalandoz céltalanul a szigettengeren – Kioszt, Szamoszt, Milétoszt meglátogatja –, de csak rövid időkre. A hajó orra már megint Efezus felé fordul.

De nem! Nem megy be a városba. „Csak el akar hajózni Efezus mellett!” Ám a hitközség véneit mégis kihívhatja magához, és búcsúzik. „Az én orcámat, tudom, nem látja többé egy is mindnyájatok közül!” Ázsiától búcsúzik e percben; nem fogja lábbal érinteni földjét soha.

Nagy sírásra fakadnak mindnyájan, és nyakába borulván, csókolják őt. Agnilla és Priscilla nincs köztük.

Jós szüzek és útszéli próféták, mindenféle jelek intik; végzetes lesz ez a jeruzsálemi út. „És ha száz halált kell is halnom!” – felel dacosan.

Jeruzsálemben még él Jakab és egynémelyek a régi öregek közül. Itt tudják jól, kit kell látniok benne; távoli nemzetek hírhedt apostolát, az egyetemes egyház szervezőjét és igazi fejét. Már értik és hiszik is; így kellett ennek lennie, az Úr nem személyválogató, és az Igazság minden népekhez küldetett. De ők jobbára itt éltek az alatt küszködve, alkudozva, lassú munkával hódítván híveket a választott népből. „Mégis – kérlelik –, tedd meg, menj e négy fogadalomtevővel a templomba, és fizess nyíratásukért, hogy a zsidók lássák!” De az Ázsiából jött zsidók dühe mégis felindítja ellene a népet. Az ifjú Timotheusszal látják az utcákon, s megvádolják: bevitte a templomba, idegen lába nyomával fertőzte meg a csarnokot.

Már gyorsan halad minden. Az ezredes elfogatja – mit tehessen –, de a szíjazás előtt eszébe jut megint a mentség: római polgár ő. „Tudsz görögül is?” – csudálkozik a főkatona. A fogságba indulva, a várlepcsőről szólni próbál a néphez az ő nyelvükön. „Atyámfia! Én zsidó

ember vagyok, az ősi törvény szigora szerint taníttattam és buzogtam; mint ti, e mai napon!” Hasztalan! mikor a pogányok elhivatásáról kezd beszélni, meg akarják kövezni.

„Farizeus fia vagyok, mint ti, a Lélek szólt nekem, a feltámadást hirdetem, és azért állok előttetek!” – mondja a főtörvényszéken is. Sikerült összeveszítnie a szadduceus bírakat a farizeusokkal. Angyal, lélek, feltámadás! Mindenkor ezek voltak a két zsidó hitfelekezet kemény ütközőpontjai. Ám egész zsidó párt, titkos összeesküvés támad elvesztésére, és Liziás hetven lovassal és kétszáz dárdással viteti Cezareába Felix helytartóhoz.

Ügyesen védekezik: ő csak ünnepelni jött fel, nem tanított, sokasággal nem is látták Jeruzsálemben. A helytartó már hallott az út felől egyet-mást, könnyíti fogságát, húzza-halasztja, titokban szót vált vele, hajlik a tanításra, vagy pénzt vár váltságul érte. De mikor el kell hagynia székét, fogságban hagyja mégis, hogy lekötelezze a zsidókat. Fesztusz, az utóda, az új hivatalnok buzgalmával kap bele az elmérgesedett, bonyodalmas pörbe. Egyszerűsíteni akar; felrendeli a vádlókat Jeruzsálemből; de nem bizonyíthatnak rá semmi lényegest. „Akarsz-e Jeruzsálemben ítéltetni?” – kérdi végre a vádlottat, így oldva meg a csomót. „A császárnak ítélőszéke előtt állok. A császárra hivatkozom!” Rendben van! „Akkor a császárhoz kell menned!” És most már várnia kell a Rómába vivő alkalmat.

Egyszer beszél még nagy és fényes hallgatóság előtt, ékesszólása teljes erejében és leláncolt kezekkel. Agrippa király jön Berenicével látogatni, és a vendéglátás szórakozásai közé mint érdekes programszámot veszik fel a fogoly próféta elővezetését. „Bizonyos megholt Jézusról van szó, ki felől e Pál azt mondja, hogy él!” – veti oda a helytartó, mint udvarias konferanszié. „És nagy pompával bemennek a hallgatóterembe az ezredesekkel és a városnak főpolgáraival együtt!” A Berenice királyné kerek, napragyogású szemei, e hét országra híres, rettentő és búbájoló drágakövek ragyogva követték minden kézmozdulatát, gesztusát, amint a szó hevében egy percre feledte láncait, és azok csörrenve rántották vissza a karját. A vékony, túl vékony tapadó fátyolszövet alatt meglátszott a szoborszerű odaliszk arc remegése, a királyi fő önfeledten előre hajolt. Pál beszélt – önmagáról, megigazulásáról, lelke és élete nagy drámájáról.

„Kevés híján még rábírsz, hogy kereszténnyé legyek!” – ez a vendégkirály elismerő szava a különös attrakcióért. „Kívánnám Istentől, hogy mind, kik ma engem hallanak, olyanokká legyenek, amilyen én vagyok; ezen bilincsek kivételével!”

Pár nap múlva hajóra kell ülnie a többi, Rómában ítéendő politikai foglyokkal együtt.

Mindenütt úgy bánnak vele, mint jelentős emberrel – fontos, de tisztos fogollyal; a városokból hozzáengedik híveit, és hagyják, hogy kényelméről gondoskodjanak; a hajó kormányosa hallgat szavára úgy is mint tapasztalt tengeri utazónak; a foglyok istenítik, a hajósok befolyása alatt állnak. Egy szörnyű viharban az ő biztatása és szuggesztíója tartja az emberekben a lelket. „Senkinek itt haja szála sem görbülhet! Az én Istenem, akié vagyok, ajándéku adta nekem azokat, akik velem hajóznak!” Én inti őket, hogy egyenek és erősítsék meg magukat; és kenyeret szegvén, maga is enni kezd. Már napok óta voltak étlen-álmatlan rettegésben. – Pár óra múlva összetörik a hajó – de ki úszva, ki deszkán vagy a hajó egyéb darabján –, utolsó szál emberig mind megmenekülnek.

Melita a sziget neve; itt kell telelniök. Az emberséges barbárok tüzet gerjesztenek a csuromvizes, félholt hajótörötteknek, Pál nagy rakás rőzsét szed, s akkor a melegről egy viperakígyó surran kezére, és beleragaszkodik. Lerázza a karjáról, be a tűzbe. „Gyilkos bizony! ez az ember – suttogják rémülten a bennszülöttek –, a bosszúállás nem hagyja élni, noha a tengerből megszabadult!” És borzadva lesik, hogy megdagadoz és halva roskad le. „Bizony! Isten ez!” – kiáltottak ámulatlan, mikor látták, hogy órák múlva sincs semmi baja...

Róma alatt, az Appiusz fórumig, Tresztabernéig jönnek eléje az atyafiak; és bátorságot talál bennük.

De már harmadnapon egybegyűjteti maga körül fogságában a zsidókat; nyíltan, szeretettel szól hozzájuk. „Kénytelen voltam a császárra hivatkozni; de nem azért, mintha talán nemzetemet vádolni akarnám valamivel!” – Az utolsó kísérlet sem sikerült, nem megy velük semmire – szíve végleg elfordul tőlük.

Két évig húzódik pöre; s az alatt saját kibérelt szállásán tanít, könnyű őrizet alatt, s az atyafiak ki-be járnak nála. Termékeny idő ez, tanítása, szellemi munkáé; a levelek legfontosabbjai innét keltezvék, a pergameneket ide küldözik neki barátai.

Efezusba, Korinthoszba és másfelé írván; rendezi végleg az asszonyok dolgát. A feminizmus ősi kérdését megint egyszer évezredek tartamára eldönti kérlelhetetlen szava. „Az asszony csendességben tanuljon, egész alárendeltségben. Asszonynak nem engedem meg, hogy tanítson, és hogy uralkodjék férjén; hanem akarom, hogy csendességben legyen!” Lára is volt-é ebben; az éltes férfiú visszatekintő, kesernyés óvatossága, megtagadás; rejtett, tudaton túli vezeklés vagy vezekeltetés – soha el nem követett vétkekért, elmúlt kísértésekért?... Vagy csak a minden világforradalmak törvénye nyilvánult meg itt is; – a rendbontó, harcos munkában felhasználni a nőt, visszafojtott energiáját, pihent eszét, olcsón áldozatkész, odadobni könnyű életét, felgyúlt keserűségeit; – de az új elrendeződéskor megint visszaszorítani, az eredményből kizárni mégis. „Nem a férfiú teremtetett az asszonyért, hanem az asszony a férfiúért!” – Feledte-é, hogy Fébe, a hívő nő a kenkherébeli egyház diakonja és fontos üzenetek vivője volt; hogy Mária és Junia, Triféna és Trifóza és sokan mások rendre prófétáltak, és Prisciliáról azt írta egykor: „Munkatársam, ki életemért nyakát vetette alá!”

De akkor már negyven éven túl volt Pál, a tarzusi – agglegény volt és régóta fogoly.

Mikor másodszor állíttatott Nero elé, egy Timotheushoz írott levelében megemlékezett még a házaspárról; köszöntetvén őket.

Váratlanul ítélték el – pallosra. Tisztes, arisztokrata halálnem, a kiváltságos osztály törvény szabta privilégiuma. Római polgár volt.

1912

Úrnapja

Most nappalaim, nyaraim és történeteim egyre sietőbb közönnyel loholnak már; zagyván bukdácsolnak el egymáson néha siket, nagy robogással; és ha ma haldokolnék, azt kellene mondanom: minden jó és minden rossz utolért engem, a hétábrázatú életről én lerángattam mind a hét fátyolát. De ha csak egyetlenegyszer is tudnék még érzéken emlékezni azokra a jó illatokra, amik ifjúságom levegőjében úszva sejtődtek felém; százszoros éllel sebeztek, százszoros zamattal fűrésztöttek azon a régi, nyári reggelen, amikor még semmi se volt, semmi se történt – s a messze iromba világból nem volt még enyém más, csak a drága, kék, teli levegő fényei és jószagai!...

Fiatál pompájú gallyakat tördeltek le akkor útszéli oltárok díszéül, és halódó leheletük nyers és keserű zamata úszott a kis templomváros utcái, terei fölött. Illat, az erjedés szomorú mélysége és izgalmas jelentőségek; összetaposott virágtestek csípős és forró zamata kavargott a fulladt zsolozsmák gőzével, veritékes embertömegek sűrű páráival az átmelegült, napfényes porban. Mi a kolostorból indultunk sorral a nagytemplom felé. Lesütött szemű, fehér-fekete apácák lépdeltek itt-ott mellettünk, fáradhatatlan ajkkal suttogva örök imáikat, míg sápadt ujjai az olvasó halálfejes csontszemeit cserélgették hevesen, hogy távortartsák zavartalan szívüktől az utca színeit, e külső, világi képek zagyvaságát. És közben lopva vigyáztak reánk.

A mi fiatal bokáink már kinyúltak a ráncos, kék szoknyák alól, kezünk csuklóin éreztük a kinőtt ujjas formátlanságát – a szörnyű, kis kerek kalapok gumizsinórja dísztelenül vágott telt nyakunk húsába a feszesen hátrafésült, komikus, rendes, fényes kontyaink alatt. Ő, már szerettünk volna elbújni, földbe sülyedni a részvételi, kíváncsi, tolakodó tekintetek elől, amikkel világi emberek: katonák, diákok, úrnők, ájtatos kofák, kékposztós parasztok végig-habzsoltak elhaladó, páros sorainkon... De csakhamar zsongó kábulatba ejtett a szokatlan világosság, harangbongás, zaj, virágszag, napmeleg. És nem gondoltunk semmire többé, csak vitettük magunkat a páros vonulás hullámozó, kába ritmusával – szédelegve és ernyedten, átengedve az érzéseknek, melyek dús és megőrzött ifjúságunk mélyéből dagadva áradoztak. Névtelen, tárgyaltan, teljes, gazdag szerelmeinknek, a Szerelemnek. Elfeleltük lezárni ajkainkat, és szemünk részegen és merőn csillogott. „Be szépek, be drágák!” mormolták tompa férfihangok jobbra és balra az út szélén; és mintegy álomban ütődtek fülünkhöz a szavak, megrezzentve és csiklandozón, bár nem mertünk oldalt fordulni, hogy szemükbe nézzünk.

Ez volt az egyetlen nap az évben, mikor utcára vitték a klastrom növendékeit. – Telünk siketen és szomorúan telt a nagy, hideget izzadó, szürke és komor házban; kemény életrend szigora kínozott; támológó, fásult imák és könyvetük rideg unalma. – Majd egyszerre leveleket hajtott az ifjú vadgesztenyefa a szűk, kőkökás udvar közepén, és egy darab eleven kékség látszott az égből, ha lopva megálltunk a folyosók ablaka mellett. – Végre levíttek vasárnap délutánokon a nagy, fás, füves kertbe, melyet magas kőfal kerített. A mögött az utca kezdődött már, az emberek, a világ, az Élet utcája; jól tudtuk ezt, bár közelébe sem mentünk, és sohase emlegettük. Vágyainktól féltünk, a szabadság örületétől. De mégis bomoltan éreztük mind a tavaszt, hogy szinte fulladoztunk tőle. Ha esti harangszó szürkületében térdenállva zsongtuk az Ávét, távoli illatok és távoli zümmögések szálltak be a nyitott ablakokon, és szavunk elakadt, öklünk görcsösen szorult teli keblünkhöz, a rítus drámai mozdulatával utánózva a megadó szüzet: „Ímé, az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint!” Az öreg nővér testes alakja gyertyával járt-kelt nesztelen a soraink között, és furcsa fuvalmak libegtették a kísérteti, kis lángot fejkötője kemény, fehér fodrai előtt. A lelkiismeretvizsgálás nagy csendjében tenyerünkbe temettük arcunkat, hogy elmerülten és

mély bánattal idézzük fel titkos gondolataink vétkeit; – de a némaságban tisztán hallatszott, hogy zümmög, robog, suttog, kavarog odalenn a város korzós utcája az alkonyati mulatozókkal. Tudtuk, hogy az út a templomtól a rezidenciáig most csupa lomb, szagos favirág – és párok suhannak alatta, új kalapos, parfümös dámák, tiszték, kispapok – a városi, kinnlakó társnőink letaposott sarkú cipőikkel és felbodrozott hajukkal –, akikkel mi csak titokban válthattunk szót. Ó, ellesett, elkapkodott értesülések a világról!... És fenn a hálóteremben – mikor az öreg nővér nyújtott horkolása hallatszott fodros fülkéjéből – egyenként surrantunk hosszú hálóköntöseinkben a folyosókra, mint néma kísértetek – és átkaroltuk egymás derekát a nyitott folyosóablakok előtt. Kemény diszciplínák veszélye tette nyilallón izgalmassá, édessé e merést... Odalenn már néptelen volt az utca, hársak és orgonák illatoztak; – a szemközti ház emeletén még világosság. Ott egy család lakik. Házasselek. Közül az ebédlő már sötét – a rózsaszínes lámpafény bizonyly a hálószobáé... Aztán halkan és soká beszélgettünk még a május szenzációjáról, mert ez a szent szűz s a virágok hava volt. Csak ilyenkor szabadott világi embereknek is részt venni a zárdatemplom ájtatosságaiban, a nagykapu tárva volt, és a litánia monoton szómuksikája közepett évről évre megújuló merénylet – kardok csörgetése hallatszott messze, a bejárat felől. „Titkos értelmű rózsza! Mária, aranyház! Frigynek szent szekrénye!” – suttogta mellettem Tila, az én gyönyörű barátnőm, és arca fehérsége világlott szinte a tömjénes homályban. Kivonuláskor, a templomajtónál – míg csapatunk elfordult a refektórium sötétlő folyosója felé, ez idén az ő arcába tüzelt egy szépбайuszú, nagy katona pillantása, és ujjai hegye érintette egymást egyszerre a szenteltvíztartó langyos hullámaiban...

Most itt halad mellettem Tila, párom a sorban; – és megyünk a nyár levegőjében, mely részegítőbb az édes bornál. Nem hosszú az út a zárdától a nagytemplomig – de a nagypiac terén visz át, ahol boltok és hivatalok vannak, sokszázi nép, kíváncsi szemek sűrűbbje –, lombos oltárok elé kivezényelt katonák mozdulatlan, csillogó csapata. „Merre lehet?” – kérdezi rejtett vágyunk – de nem merünk arra nézni, hol egyenruhák aranyán káprázik a fény. Az őrző apácák sietésre intik a sort. „Dicsértessék!...” köszöntjük zavartan a szép magas papunkat, aki benn a zárdában vallást és szertartást tanít nekünk. Már ismerjük a világias felháborodást – íme, nekünk kell előre köszönni, nagyleányoknak, holott egy év múlva már... Semmi! Egy év múlva itt sétálhatunk szabadon és pípesen, akár a vőlegényünkkel is... vagy divatos hosszú ruhában, tollas kalappal; magas kesztyűvel – mint a finom, elegáns kis doktorné ott a boltok előtt. Ó, azt jól ismerjük hírből – tudunk felőle! Titkos táviratüzenés fut végig a soron, könyöktaszítások adják előbbre a figyelmeztetést – ha tán nem ismerné valaki. „Ez az!” Azonban lappangó izgalommal fordul felé száz indiszkrét, kíváncsi leányszem. „A papunkat... bevárja vajon?” Igen – csaknem nyugodtan és feltűnés nélkül – lágy és pongyola macskalépteit lassítja –, míg szembekerülnek és egymásra néznek. „Láttad?” – Mind láttuk e pillantást – az értő, bánatos, jelentős és rejtett mosolyt a finom, hervatag arcon – és a pap szinte néma, tragikus főhajítását a köszönésnél. Vagy csak mi láttuk így – gyerekfantáziánk érzett ennyit – szinte minden titkosat, izgalmasat és emberit mögéje! Vagy félig öntudatlanul nekünk játszottak színházat ezek?...

A templomban vagyunk már, a nagy, román egyházban. Az ablakok nem szűkek és színesek itt, mint a kolostoréi. A nagy kerekded nyílásokon fehérén ömlik be a profán, külső fény, felhőssé világítva a tömjénködöt. A lágy színű felhőzés folytatódik a Boldogasszony derűs képén a mellékoltáron, ahol a mi nagy papunk kismiséét mond nekünk. A főhajóban fenn ünnepi misztériumjáték folyik, a kövér énekeskanonok dalára felelget zengve a kórus, és zsong az orgonaszó; aranyhímes fehér selymek uszályát hordozzák az Úr szolgálói komoly és kimért ritmusú táncban, a népek látványosságául. Mi alig láthatunk odáig; – de itt szép, komoly angyalok könyökölnek Asszonyunk lábai alatt, és sarlós hold az ő zsámolya. A mi papunk suttogja a misét, és a másik asszony a sápatag, nyugtalan, karcsú – tollas kalapjával és

magas kesztyűivel; merészen, egyszerűen és nesz nélkül a mi padunk szélére települ. Egészen közel az oltárhoz. Nem mozdulunk, mintha meg se látnók; de szenzációéhes, naiv kíváncsiságunk megremeg a színjáték örömére.

Bejön csendes, ünnepi lépteivel; – lényeges, hanyag egykedvűségével a megszokásnak, a süvegét szórakozott mozdulattal nyújtja a ministráns felé – elrendezi gyakorlott kézzel az oltárt, könyvet, korporálét, és a lépcsőre térdel, hogy elkezdje a bűnvallatást. „Confiteor...” Miért szállta meg akkor őszinte döbbenet az én szívemet, ki száz misét is hallgattam már unalommal és szórakozottan?... De akkor érezni tudtam e földfeletti misztériumjáték izgalmát: ki tudja, honnan, micsoda hangulatból, milyen titkos húrján a léleknek – a hit adománya szállt rám csudás szuggesztióval. A szentlélek. Vagy a nyár, az ifjúság, a szerelem, az ámulat!

Mindegy ez!... Most a világ legnagyobb dolga készül itt – szóltam bensőmben –, az önszántából tehetetlenné kényszerült Isten feláldozása – a Valóságos istené! Kegyelem!

Christe eleison!... Látom, amint megcsókolja az oltár ereklyéit, mint mindig, ahányszor a néphez fordul. Mennyire nem véletlen szimbólum ez – az ajak csókja!... gondolom, és egy percre küszködve hunyom le a szemem. Mikor felpillantok, már széttárt karokkal fordul – felénk lebbenő, lágy, ernyedő mozdulatával az ölelésnek. „Oremus!...” Hirtelen fordul a lecke-könyvhöz, gyorsan, hadarva olvas... percekre az ünnepi szertartás muzsikáján szunnyad el az érzésem; mikor az evangéliumhoz felállunk, akkor leskedek csodálkozva a mellettem ülő asszony finom, kesztyűs, összetett kezeire. Egyszerre felém csap különös, izgató parfümjé, az íriszvirágé.

Mozdulatlanul, mereven ülve hallgatja a credót, ezüstcsatos kis bőrimakönyve nem rezzen a lapjait az ujjai közt. Most látom, hogy fölemeli gyönyörű nagy szemét a papra. A szemek csudálatosak e vértelen, kicsinyded, keskeny arcban! Elnézi őt – a beavatottak fölényes, szinte kicsinylő nyugalmával –, ahogy elbabrál a kehellyel s a tányérkával, kiteríti a hófehér kendőt, bort és vizet vegyített az arany edényekben. „Sursum corda!...” Most, most megrezzen mégis – a kedves hangja csendítette szíven, mint drága varázssvessző. „Csilling, csilling!...” Ah, hisz már küszöbön a csoda! Sértett e percben, hogy ennyire gyorsan, ily hebehurgyán, ihletetlen lélekkel. Térdre!

Fulladt suttogását hallom már a kánon igéinek – ez örök szóknak, miket változatlanul mondanak évezredek óta, millió oltárán a földnek, minden óra minden percében – a világ végezetéig. Most – most fogja szívemet az áhítat –, éltemben egyszer megköstölhetem a hit örömét, a drága Malasztot, mely a szentekkel jár éltük minden órájában. Egyszerre meg tudom érteni a szentek életét és halálát! Hisz így nincs unalom az igék egyhangúságában – ha érzéssel itatott minden szó. Mért is ne mondanók mindig ugyanazt – hisz mindez szimbólum csupán, hisz oly keveset mondhatunk úgyis és sohasem az igazit; jobb is, ha komolyan egyhangú, merevvé szentült, értelmetlen, mert értelemfölötti igékbe ömlik e nagy, lelki eláradás.

„Ez az én testem! Vegyétek és egyétek!...” A pillám se rezzen, semmi se történt, és már Ő van az oltáron – ő maga, a Magasságbeli!... „Mi akadályoz abban, hogy higgyem?” – ütődik fel egyszerűn, könnyítőn ez üde gondolat, mikor az oltár szolgája térdre hull a Kenyér előtt. Csilling, csilling! – intenek készleten az ezüst csengettyűk daloló, friss nyelvei. Térdre, térdre! Mélyen lekonyulnak a fiatal, szüzi fők, mint a nyár szép búzaszárai az alázat és teliség terhe alatt. És akkor újra látom közöttünk az asszonyt – fölemelt, illetődéstelen, sápadt arcával –, nagyra nyitott, tudatos szemei ragyogásával. Mit keres ez miközöttünk?

A pap fölajánlja a bort is, megáldja, megbűvöli erős, fehér kezei mágikus mozdulataival. „Íme, az én vérem!” – és térdre hull előtte. „Csilling!” Milyen különös volt e szó harsanása most! Az asszonyra nézek lopva. Kapcsos könyvét ölébe ejtette kissé, elefántcsontszínű arca fölemelve és szemei varázsbontó, sajgató, részeg nézésével, csak félig kivillanó pupillái reszketésével csügg a szent edényt magasra tartó kézen... Valami megvillan bennem e percben – valahogyan egynek érzem e kettőt – e szemek és kezek varázslatát, a légies, megfoghatatlan hatásokat –, az emberré levés titkát és egymásé levés titkát – a fogantatás csodáját kenyérben, borban és vérben. Mily emberi, isteni, csodálatos és természetes mindez. És az egyház!... A pap megtöri a kenyeret, borba ejti egy darabját – a ministráns friss, készséges gyerekhangja megint felcsendül felelgetően. „Agnus dei...” És mellünket verjük. „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, de csak egy szóval mondd, és meggyógyul az én lelkem!” A feltétlen, alázatos, felégő és felolvadó szerelem örök szavai ezek! Isten szerelme!...

Már áldozott; – nemes, szép, tisztult mozdulatokkal jelképezvén az evést és ivást. Most öblíti kétszer és tisztára töröli a kelyhet – a ministráns komolykodó készséggel cipeli balra a könyvet. „Ite, missa est!” Megáld és elbocsát – a bűvöletnek vége. János igéi hallatszanak megint a kezdetről és a levésről. „Gratias! – felelünk – az Úrnak hála!...” A pap lejön az oltárról, és a lépcső legalsó fokára térdelve, pompázatos, profánul színházian szépségű, de idegekbe ható hangján zengi el magyarul a Salvét. „Ó, irgalmas, ó kegyes, ó édes szűz!” – esdekel, és ez a földi férfiú ravaszkodó játéka már. Nők hallgatják – Éva földi leányai. Az asszony hátravetett fején pompázva rezegnek a drága, fehér kalaptollak. Tán búcsút intett a távozonak titkon?...

Vége! Ott messze a nagymise tart még, karinges papok járnak-kelnek, a zagyva csengetést elfojtja az előttünk tolongók csoszogása, járkálás, félhangos beszéd. Oly világias, tiszteletlen, mutatványos mindez a nagy, kerek ablakú, napvilágos templomban. Nem akarok figyelni – inkább a zene hullámaival játszodom... A szép doktorné nesztelenül feláll, biccentve köszönti fejével az oltárt, és lágy macskajárásával kisurran. Már nem érdekli tovább!...

Az utcán vagyunk megint. Lendül, kígyózik, kavarog a menet a napfényes piacon át. Itt-ott holtfáradtan ácsorgunk egy-egy lomb-oltár előtt – az apáca olvasóját pergeti, zúg valamennyi harang, nő a meleg s a verítékszag. Most lövés dörren, és érzékeny idegeinken riasztva rezzen át a hang – míg a katonák néma sora egy mozdulattal emeli vissza archoz a fegyverét. Mint egy százfejű, százkarú, százfegyverű gép. Milyen telitele, kábító, tarka és fáradságos az élet!

Messze, mögöttünk megtorpad a kanyargó sokaság kígyója; – térdre hull mindenki – majd tovább, végig a soron – mindnyájan. Kanonokok díszruhás csapatában jön magas süvegével a püspök. Hozzák a szentséget aransugaras tartójában; kilépett a poros, lármás utcára a templom istene. Ő, akit mi vezeklésben imádtunk a böjt idején a klastromi templom hidegében, szentelt és színes homályban engesztelve minden vétkezők vétkeiért. Most leborulnak előtte e profánok, világiak – férfiak és nők –, belemártják szívüket könnyedén az áhítatba, és fél térdre hullnak óvatosan szép ruháikban. De mindjárt felocsúdnak, mihelyt elhaladt – vidám ebédre sietnek tán –, csapatosan, hangosan vonulnak a szőlőkbe – dalolni fognak, bort inni tán, és egymás karjába fogózva jönnek le majd este – lankás dombok piciny völgyeiben bújódit játszanak –, szagos fák alatt s a szép csillagok alatt csókolódnak talán... Mi pedig mindjárt visszamegyünk a zárdába, és szilenciumot tartunk a látással és hallással elkövetett vétkekért. Tilára nézek. Reszket mellettem, és szép ifjú arca bíborpiros. Három katonatiszt mosolyogva áll egy házsaroknál; a szélső az; a szép bajuszú, kékszemű – aki a májusi litániákra eljárt! Felénk néznek – elég feltűnően és kedveskedő, játszos nevetéssel. Most megindulnak – kegyelettiprón, merészen – egyenesen felénk. Mi ez – micsoda esztelen manőver –, gondolom megütközve. Már itt vannak; szoros, térdelő soraink előtt megállva halk, alázatos „pardon”-t mond a szőke és áttör – épp Tila előtt s előtttem; és közben nevető,

incselkedő, szép férfiszemével a leány gyönyörűen riadt, vérpiros arcába néz egy pillanatig. Csak ezt akarta.

Az apáca megrökönyödve tart felénk – csaknem sír a „botrány” miatt. Már oszlik a processzió; – siettetnek minket is; az első pár az apró leányokkal befordult már a Zárda utcába. „Mi lesz most ebből!” – mormogom Tila felé halkán és izgatottan. Látom, hogy elszántan, kemény daccal mered maga elé. Igen, tudom, és ő is tudja, hogy inkvizíció lesz ebből – keményen dorgálják, faggatják majd –, tán a fejedelemné elé is idézik; – azontúl is majd úgy néznek rá, mint bélyegesre, és minden kicsiny véteknél szemére lobbantják a mai dolgot. Szenvedni fog – tudom, s ő is jól tudja ezt.

De ő ma átélt valamit; – eseményt. Közülünk ő az, akinek története van – emlékezetes napja, vétke. Ebben a percben sokan irigyeltük őt.

1912

Péter délutánja

Péter, a „háromnegyed hat” éves ember jó meleg bundácskában, füléig lehúzott szőrsüveggel a fején, gombos kamásniban, ujjatlan kesztyűben; ilyen jó kis eszkimósan lépett ki a földszinti lakásból, le a kapualjába, ki az utcára.

Ebéd után volt, két óra körül, sütött a nap a hóra; borzasztó nagy fehérség és csendesség volt e szélső, budai utcában, ahol nem jár villamos, kocsis is ritkán – ahol kíséretlen engedik, kergetik sétára a háromnegyed hat éves emberkéket. – „Eredj, eredj, szíj egy kis jó levegőt; reggel óta szobában ténferegsz! Vagy egy óráig maradj is lenn; most Mari mosogat, anyu meg fáradt, alszik egyet!” – Hát mendegélt Péter a havon, zsebre dugott kézzel, tétován emelgetve szürke kamásnis, vaskos lábacskaikat; gurult szinte a havas szekérúton, a bolyhos süveggel a fején, mint egy kis barnaszürke, tömzsi gomba a fehérségben. Nem fázott, cseppet sem; csak nem tudott mit csinálni.

„Semmit sem lehet csinálni ilyenkor – tűnődött félig homályos gondolatokkal. – Egy gyerek sincs lenn a házból. Most mind ebédelnek még, akiknek él az apjuk, és később jön haza. Aki meg iskolás, az iskolába ment. Most nincs semmi, már az ebédelés is megvolt. Délig legalább lehet várni anyut a hivatalból, ki-kiszaladni elébe és fogadni Marival egy krajcárba, hogy most jön; és lehet zsarolni Marit, hogy tízórát adjon, meg hogy palacsintát főzzön ebédre. De most már nincs mire várni, és minden milyen borzasztó fehér – a háztelken túl kis cifra házak sorban, amikben csak nyáron laknak lakók –, és azontúl hegyek látszanak hóval. Csak pusztában is lehetne vajon hegyet csinálni? Csakhogy leolvadna! Az a hegy nem ér a felhőig, csak úgy látszik – azt már mondta anyu. Ha az ember a felhőig menne léghajón, és felnyújtaná a kezét; mibe nyújtaná? Mert a levegő nem tart tovább, mint úgy a felhőig, ezt is mondta.”

Egészen elfelejtkezett magáról – már a kis cukrászda előtt volt, és a szokás gépieségével állt meg a kirakat előtt. Fánkok voltak ott és csokoládés sütemények, de ezek nem érdekelték, mert tudta, hogy öt krajcár egy darab. Ennyije sose lesz, mert a perselyből nem szabad kivenni édességre. Ha meg az asztalnál kap az ember ilyesmit, úgy rendesen, a tésztástából, és ott kell megenni, de csak ha a főzelékkel elkészült; – az mégse olyan. De hátrább a papírcifrás torták mögött krajcáros sütemények is vannak, kis habperecek, mandulás golyók, csokoládészivarok. „Erős cukrot” milyen rég nem vett már, ami olyan furcsa hideget csinál az ember szájában! – Ha ma kért volna anyutól, biztosan kapott volna, csakhogy több kedvvel menjen a levegőre; de hát nem kért, elfelejtette.

Hátraijedt ebben a percben; valaki nagyot kurjantott mögötte, és lekapta a fejéről a süveget. Ráismert – az a gonosz csirkefogó volt, a mozis fia a másik utcából, aki mindig csúfolni szokta őt. – Hi-hú! – kiáltotta, feldobta magasra a sipkát, mikor visszaesett, meghempergette az aszfalt száraz, fagyos porában – aztán visszanyomta a dühösen sivalkodó kisgyerek fejébe, és kacagva elszaladt.

– Te, te piszkos, nyomorult! Te nagy kamasz, te utálatos! – toporzékolt acsarkodó pulykaméreggel a kicsi utána. Hirtelen vad elkeseredés fogta el és heves méltatlankodás, bőgött tehetetlenül, keservesen, és nagy könnyek csurogtak végig a hidegtől rózsás, friss képén. A nagy fiú visszafordult szaladtában, és csúfolkodva ugrált; akkor benézett a boltba, és látta, hogy az üvegajtón át a cukrászné meg a segéd is nézik és kacagják őt. Nagyon elszégyellte magát, nyomban elhallgatott, hátat fordított a boltnak, és szőrkesztyűs ökleivel nyomkodta le könnyeit, amíg továbbment.

Ha most elpanaszolhatná anyunak, és az megölelné, simogatva, vigasztalva szidná azt a komisz kutyát, aki ilyet csinált – a földre gyűrte az ő szép, új sapkáját, amikor ő nem is bántotta, hozzá se szólt. Végtelenül vágyódott e pillanatban anyu után, de tudta, hogy nem mehet fel a lakásba egy darab ideig még. „Látod, milyen rossz vagy – mondaná anya –, most szunnyad el egy picit szegény anyád, reggel óta dolgozott, fáradt, és te már felfered, csapod az ajtót?” – Lenn kell maradnia még!

Vagy tíz lépést tett, és már elfeledte a sírást és a mozis komisz fiát, csak valami nehéz levertség, kielégületlenség maradt benne, amiről maga sem tudott egészen. Megint bandukolt lassan, magánosan, és a szájával játszott, pukkantgatott szórakozott unalommal. Csak a sarki trafikig szabad mennie ilyenkor, tudta ezt; és messzibbre nem is mert volna hazulról. Már a pék ajtajában volt, ahová Mari a sütni való kenyeret szokta hozni, és ilyenkor magával viszi őt is.

A pék boltja pince volt, és a soktáblás, recés üvegű ablak derekáig se ért Péternek a földtől. Megpróbált bekukucskálni rajta, de semmit se látott a homályos üvegen. Hát csak állt ott! Most visszamenjen megint ugyanazon az úton? A cipője orrával halkán, egyhangúan ütögetni kezdte a vasrácsos ablaktáblát.

– Mit csinál, fiatalúr, ne dörömböljön! – szólt oda a pékinas futtában, aztán befordult a boltba a nagy kifliskosárral.

Most már érdekelni kezdte Pétert a dolog. Azért is dörömböl nekik! Az bizonyosan jó erősen hallik odabenn a boltban. Várt egy kicsit – meg újra rúgott, kísérletező izgalommal, feléledt kedvvel. Egyszer csak nyílt az ajtó, kilépett a küszöbön a nagy, kövér pék, mérges, piros képével; bő fehér melleskötőben.

– Elmenjen innét mindjárt, ebadta! Mi dolga a más ablakjával, nézze meg az ember! Még beveri! Elkotródják, annyit mondok!

Becsapta a boltajtót maga után, és Péter tétován és meglepetten hátrált egy lépést. Egyszer látta ezt a nagy, mérges péket – mikor kenyérért jártak Marival –, hogy egy teli tepszi összeégetett zsemlyét vágott hozzá úgy forrón, mindenestül az inas fejéhez; szerencse, hogy elugrott. „Ilyen indulatos az én férjem!” – mondta akkor suttogva, de önérzettel a pékné Marinak.

A Péter szíve valahogy gyorsabban vert; már nem unta magát. „Mi lenne, mi lenne – lüktetett benne a kérdés –, ha még egyszer próbálnám!” És megpróbálta egyszer, még egyszer, aztán egy hosszú pillanatig visszszorított lélegzettel várt, és újra nekiugrott, teljes erejéből, valami oktan, tragikus, játékos és halálos elszántsággal. Az üvegtábla darabjai csörögve hulltak szét az aszfalton.

Péter be sem várta. Megfordult, és kétségbeesett, vak iramodással, bukácsoló futással szaladt hazáig. A riadt, visongó sírása visszhangot vert a bérház szűk udvarán, s az ajtócsengő rémülten zizzelve verte fel a szunnyadó lakás csendjét, ahogy küszködve, ágaskodva nyúlt fel hozzá a fagyos, reszketeg kicsi kéz.

– Jaj, jaj, anyácskám, ne haragudjon, jaj!

Az anyjához rohant, és esdekelve ölelte át a térdét, a gyengéknek azzal az ijedt, kényszerű alázatával, a gyerekfélelemmel, amely előtt minden felnőttnek szégyenkeznie kell a bensejében.

– Mari... jöjjön már! Mi történt? Ki kergette ezt a gyereket?... Mit csináltál... fiam – ó, hát beszélj már!

– Jaj, nem merem, anyukám! – És bújt görcsös, ösztönös, védelmet kereső mozdulattal furakodva anyja ruhája ráncai közé.

– Beverte az ablakot akarattal, a gazdám figyelmeztette, igen, nézze csak meg, nézze meg! – lelkendezett felvillanyozottan, szinte örömmel odakinn a kis pösze pékinas hangja.

– Borzasztó, no de ilyet! – izgult fel Mari is hálásan a szokatlan szenzáción. Kinn a ház előtt valóban kis csődület volt már, és az utcabeliek egy-ketteje bekíváncsiskodott az udvarra is. A nyitva maradt előszobaajtót akkor belökte nagy, vastag könyökével a kárvallott ember, és törtetett beljebb köszönés nélkül, felemelt öklökkel, és ordított recsegő, ittas hangján.

– Rögtön fizessék meg, azt mondom! Semmiházi, gonosz, nyavalyás kölyök! Szántszándékkal!... Figyelmeztettem! Így nevelik az ilyen „úri” férget, phi, azt hiszi, neki szabad! Régen vót, más világot élünk, „nagysága,” nem lehet belerugdosni a dolgos ember holmijába; a komisz, sose lesz belőle jóféle, tömlöcbe pusztul az ilyen, mire felnő. Gyújtogató lesz, betörő...

– Mit beszél?... Elhallgasson!...

– Én hallgassak? Még kezet csókoljak tán a drága úrfinak? De’iszen! Letöröm azt a kamáslis lábát, csak kezembe kerítsem egyszer! A kutya istenit még a fajtájának is, merre van?

A Péter anyja a szobakilincset fogta, amelyik mögé belökte a gyereket hirtelen, és minden lelkijével a legjobb fegyverhez, a nyugalomhoz fordult.

– Kérem, egészen nyugodt lehet. Az ablakosért átmegy Mari, a számlát küldje fel hozzám! Itt pedig ne kiabáljon! A gyereket majd én büntetem meg, magának a véleményére nem vagyok kíváncsi! Jó napot!

Kicsit túl gyorsan surrant be mégis a szobaajtón, és egy ügyes mozdulattal pillanat alatt megfordította belülről a kulcsot a zárban. A pálinkás, dühös ember lármája harsogott még odakinn, s az udvaron a házicselések, a viciné gyerekei, a boltbeli inasok kicserélték a megjegyzéseiket. „Jó anyának nincs rossz gyereke!” „Szigorúan kell nevelni a fiúgyereket, nem kímélni a pálcát tőle. De ezt csak kényeztetik!” – vélekedett a levélhordóné, akinek három kis mostohalánya volt. „Egy-fi – ebfi! Nemhiába mondják mifelénk!” – szellemeskedett valaki. Mari cseléd, bár tétován, helybenhagyta, folytatta is: „Nagyon pajkos, bizony... borzasztó!”

Az asszony odabenn felizgatva, sápadtan támaszkodott az ajtónak. Álmából ébredt a zajra; rá se ért még megítélni hirtelen az egész dolog jelentőségét. A szokott undor töltötte el egyszerre az alacsonyrendű emberek közönségességével szemben és érezte zárkózott élete átkát, magánya kiszolgáltatottságát és hogy csak egy asszony... Hiába!...

A kis bűnös előtte állt, reszkette, de könnytelenül. Az üldöztetés, a halálfélelem szenzációja után hirtelen kábulat, a biztonság letargiája szállotta meg; morcos szemekkel meredt maga elé. „Mint egy gonosztevő!” – nyilallt az anyja szívébe az oktalan rémület.

Kézen fogta, átvezette némán az előszobán, be az éléskamrazugba. Egy felborított kosárra ültette: – Itt maradsz! – mondta halkan, rázárta az ajtót és bement.

Visszadőlt a díványra, mert a lábai reszkettek. Ó, hogy üldözte az egész utca, a buta csöcselék egy rongyos ablakért az ő kis jószágát! Tömegpsziché... eh, ostobaság! De tulajdonképp, hogy is volt, miért tette? Csak próbálgatta, igen; – „mi lenne, mi lenne, ha megtenném?” – így. Úgy értette egyszerre... és ijedten érezte meg saját lényében, múltjában is a sorsot próbáló, veszélyt kísértő, házárdos, veszedelmes játékosztönnék gyökerét. De őt az asszonyélet korlátai óvták, hanem a fia... És valami nagy, nagy cselekedetnek vagy bűnnek is kell-e valaha nagyobb, vagy más indító, mint egy ilyen „Mi lenne, ha!”... És mit csinál ebben

a percben, mit érez? Aggasztó csend odakinn! Máskor, ha becsukják, sivalkodik, dörömböl és kér. De kell, hogy megemlékezzék egy ilyen dologról! Hátha igazuk van, hogy csakugyan elkényeztetni? Hát nevelhet-e jól férfigyermekeket asszony egymaga? Most ijedt rá, hogy tulajdonképpen nem ismeri. Mit érez ebben a percben?...

– Mari, kérem, nyisson be a kamrába, de csak úgy, nézze meg, hogy mit csinál!

Perc múlva topogott vissza a leány.

– Csendesen ül, meg se mozdul, nem sír. Nagyon meg van ijedve, nagysága! – mondta már-már részvételre enyhülten, kis lelkifurdalással az elpártolásért.

– Meg is hülhet ott. Már van tíz perce!... Vigye be, kérem, a másik szobába, majd bezárom kulccsal ezt az ajtót; mondja neki, hogy nem jöhet be hozzám, mert beteg lettem az ő rosszassága miatt.

...Péter a gyengén fűtött vendégszobában ült, a nagy ablakok hideg, fehér derűjében; hallotta, hogy ketyeg a pici óra, és szörnyű, részvétlen, idegen csend volt körülte. Szorongató, kegyetlen csend, mintha órála elfelejtkezett volna minden;... és valami kimondhatatlan teher, rettentő súlyos büntudat nehezedett a kis lelkére, fojtotta, tompa kábultságba ejtette. Összegörnyedve ült, nem gondolt semmire, csak érezte, hogy nagyon rossz neki most, hogy valahová menekülni kéne. Anyuhoz! Minden bajban csak hozzá!... Csakhogy anyu odabenn...

Hirtelen ütött belé a rémület, az ajtóhoz rohant, nekiesett kétségbeeső, könyörgő sírással.

– Anyám, drága anyám, ne haljon meg. Jajjaj, ne haljon meg, jó leszek, soha többször, jaj!

Az ajtó megnyílt, anyu ijedt volt, meglepett, és legszívesebben vele sírt volna már; de komor neheztelést mutatott az arca, és szigorúan, szomorúan mondta:

– Ülj oda a kis székre, és ne beszélj hozzám! Nagyon beteg vagyok!

Betemette arcát a díványpárnába és nem mozdult. Ó, Istenem! Nem is mozdul, vajon meg fog-e halni most, vajon sose fog már szólni hozzá? A kisfiához? De ezt nem lehet elbírní, nem lehet. Úgy érezte Péter, hogy megszakad a szíve.

Odarohant, ráborult, a haját csókolgatta s a vállán a ruhát; és kért, fogadkozott esengő, édes odaadással; forró, gyermeki hittel és alázattal. „Ó, már elég, már elviselhetetlen! Már meg van büntetve eléggé!” alkudozott magával az anyja. Végre felemelte a fejét, arcába nézett nagyon komolyan, és megfogta a kezét.

– Hát mondd, tudod-e te, hogy ez most valami nagy dolog, amit csináltál?...

A gyerek egyszerre megnyugodva nézett vissza, és értelmes szemén élénk tűnődés látszott.

– Mondd meg most őszintén; gondolkozz! Érzed, hogy ez nagy dolog?

– Nem! – mondta akkor a gyerek manír nélkül, hirtelen, drága őszinteséggel, és a szeme kerekre nyílt, egyszerűen, tisztán.

– Péter... aki a más holmiját bántja, az rossz ember, és... az ember nem csinálhatja meg minden percben azt, ami eszébe jut, hogy jó volna! Mert abból borzasztó rossz dolgok lesznek; ilyenek, mint ez! Az én fiamat az utcán kergették, mint egy gonosztevőt, Péter, szeretnék meghalni a szegyéntől! És idejött veszekedni az a csúnya ember, rárontott szegény anyádra, és te voltál az oka!...

– Anyám... ugye, szeret? Szeret?

– Én nem tudok ma úgy nézni rád, mintha semmi sem történt volna. Nem tehetek róla, ehhez idő kell.

– Mikor fog megint szeretni, mondja?

– Nem tudom. Majd ha megint nagyon rendes és jó leszel, sokáig jó.

– Ha lámpagyújtás lesz, akkor?... Vagy holnap, mondja?

– Nem tudom. Csak igyekezz jó lenni...

Mari hozta a kávé, kiosztották, a pirítóásra vajat kentek; a lámpa is kigyúlt a korai alkonyatban. De minden feszült volt még a kitartó nehezteléstől, anyu kurtán felelt a kérdésekre, nem avatkozott a játékba. És a legbántóbb volt a Mari kíváncsi és kárörvendő tekintete, mely egyre azt mondta: – Ugye, úrfi, most megjárta! Mindig mondom, hogy jó legyen, ugye? – Péter elfordította az arcát.

– Anyám! – ujjongott fel egyszerre megfélemezett örömmel. – A kredencben körtebefőtt is van. Azt mondta, hogy uzsonnára megesszük!...

– Nem, fiam, ma nem!

– Miért?

– Mert ma olyan ablakbeverősdí nap van.

Péter elhallgatott. Szontyolodva húzta magát a karszék sarkába. Percek múlva, egészen halkán motyogta maga elé:

– Hát ha már rossz vagyok is, azért egy kis befőttet sem ehetek már?...

Leverten fogott valami ögyelgő, csendes játékba, céltalanul babrált egy hajdani játéklomotív szétszedett csavarjaival meg egy darab spárgával. Az anyja olvasott, múltak a súlyos csendű, téleesti órák.

– Itt van a pékinas az ablakossal, nagyságám – negyvenöt krajcárt kér! – nyitott be Mari halkán.

– Adja a pénztárcám!

– Na – érdemes volt ezért akkora derdendóciát csinálni!... – morogta engesztelően a leány, de az asszonya csitítva intett a gyerek felé.

– Most pedig, Péter, hozd elő a perselyedet! – mondta, mikor a cseléd kiment.

– Miért?

– Fel kell törni, hogy megfizessük az ablakot, amit bevertél.

– Anyám!... Ó, kérem szépen, kérem szépen... ne törjük fel!

– Fel kell törni, Péter! Anyádnak nincs annyi pénze, hogy ilyenekre is teljen. Akkor holnap nem vehetünk szentet, tejbegrízt, kávéba való cukrot. Aki kárt csinál, megfizeti.

– Anyám... ne!... Ne törje... az én szép perselyemet! Az én aranyos disznócskámat, nem, nem, szépen kérem!...

– Cs-sst!... Hát jó, ha ki tudod venni úgy mind, ami benne van, én nem bánom. Itt a papírvágó, próbálgasd – így! És rázzad!

– Jaj, nem akar!

– Hja, azt sokáig kell, türelmesen – így ni!... No nézd, egy már kinn van. Csak próbáld!

Csörögtek a kicsi fillérek, vergődött az aranyozott cserépdísz, ez olcsóka, bús, parányi szimbóluma az élet Szörnyetegének; fénylő, duzzadt hasa meg-megvillogott a lámpafény előtt. Néha pottyant egy-egy barnavörös kis pénzkarika, és potyogtak a fényes, nagy gyerekkönnyek; egy fillér, egy könny; mindig így!... Aztán halkabban, pizmogó neszeléssel, aztán elmaradozva, ernyedten a lehulló, kicsi kezekben. És megint csend...

– Ó, Istenem, elaludt!... Te kis drágám, szegénykém! Psszt, Mari, vigyázzunk csak, vegye le, húzzuk le a kabátkát! Így, így, hamar a párnát! Szegény kis bolondom, milyen szép így!...

– Kifáradt a sírásba, hogy szipog! Ó... ni, nagyságám, mennyi fillért kikotort a kis díszből a lelkem! Minden vagyonát.

Az asszony egyenkint csörrentette vissza, helyretette, letörülte egyikét könnyét. A leány is, a cseléd! Aztán köszönt, aludni ment, a lámpa elé ernyő került, a könyv betűi zavartalan sorakoztak most már; s a kis ágy felől egyre ritkábban hallatszott az elszűnt zokogás halk, fáradt felcsuklása.

Csend; magányos éjszakai órák, betűk. Odaát halkan, ércesen ver a kis óra a parányi elefántcsonttorony ablakában. Ó... már tizenegy! Mára elég! Leernyőzi a villanylámpát, vetkőzni kezd.

– Jaj! – hangzik egyszerre az ágyacska felől a rémálom ideges, görcsös sikolya. – Jaj, anyám!

– Drágám, mi az? Ébredj csak, kicsim! Mi baj?

– Jaj, anyám! Hol van?

– Itt, édes! Mit álmodtál, nyisd ki a kis szemed! No!

– Hol van, jaj!

– Istenem, ébredj hát! Ül fel! Innál egy kis vizet? No! Nézz rám, én vagyok!

Végre felrebbennek az álomsúly lehúzza szempillák, végre értelem csillan a tétova riadás helyett. – Fényes, kerek öröm a kedves szemekben. És némán, ösztönösen, boldog kimerüléssel veti magát az anyja nyakába – bőinges, meleg karjaival öleli, szorítja némán, odaforrva.

– Drága kisfiam te, mindenem, hát persze hogy szeretlek! Legjobban, igen! Senkit jobban. Nem, már nem haragszom, megígéred, hogy nem teszed máskor, ugye? Kedves, mit álmodtál? No beszélj! Hogy nem tudtad, merre vagyok? Itt, itt, vigyázok a fiamra! Mindig.

– Nem hal meg, ugye?

– Nem, ha csak lehet. Míg nagyra nem nősz! Veled leszek.

– És nem megy férjhez?

– Dehogy, számárkám! Ó te csacsi, ki mondta ezt neked? Nem is kérnek, nem is mennék! Itt vagy te!

– Anyukám, én se veszek majd feleséget, tudod. Majd ha gépeket fogok kigondolni, neked hozom a sok pénzt.

– Arról még lehet beszélni! Csak most légy jó, ne bánts meg soha!

– Nem hát! És nem is engedem, hogy más bántsa. Majd vigyázok én, ne féljen!

– Hm! Hátha mégis akadna olyan rossz, kegyetlen ember!

– Na, majd is kipofoznám én azt, csak meglátnám.

– Igazán, elvernéd?

– El hát, bottal is! Mit bántja az én anyámat?...

A kis arca átpiroslott a jókodó, heves nekibuzdulástól; – keményen gesztikulált.

– Igen, mit bántja? Nem az ő anyja ez, hogy bántsa! Bántsa mindenki a maga anyját, ne a másét. Ugye?...

– Te kedves! Te ember!

1912

A kamarás

Ap. csel. VIII. 26-37.

Ifjúdad napfény korai melegétől átfűlt méntaszagok szinte mozdulatlanul pihogtek a csillogó portól réteges levegőben; jobbra és balra az út mellett vetések tavaszi frisse eleven smaragd-színnel hasadt el a fellegtelen ég szeplőtlen kékjétől vagy a messze hegyhátak lágyan homályló rajzaitól. A magasan repeső madarak teste sugárzó ezüstfehérben csillant át a kéklő bolton, az útszéli fügefák levélzete még friss volt, s a tömött lombkoronák nedves árnyékokat rajzoltak helyel-közzel az út vízmosás-szegte, sárgálló agyaglapjára. Csend volt e tájékon, mezei munka zaja sehol sem zavarta még a húsvétünnep utáni nap nyugalma; észak felé, a messzeségben már kora hajnalban elmaradott a magányos vándor mögött Jeruzsálem környéke, a kőházas helységek; és állatok, gyermekek kiáltozásaitól zajos majorságok. Filep, a diakónus, nyugodt elmerülésben, még mindig friss léptekkel és kicsiny, könnyű butyorral a hátán, bandukolt előre a járatlan úton, mely átvisz Jeruzsálemből Gázába. Lelke tiszta és könnyű szemlélődésbe merült e zavartalan és szép órákban; kételkedés nélküli hálát és örömet érzett azért a különös, lelkes szövetségért, melynek részese lett, s melyet bámulatosan egyszerű, gyermekien átlátszó igazságokban, de a lelkek mély, erős, titokszerű egységében, az eszményi társulás bűvöletesen gyengéd harmóniájában talált fel. „Szeretet és segítség, adás és széjjelosztódás! – gondolta szinte könnyes megindulással, és karját öntudatlanul repesőn lendítette az ég és a föld felé. – Atyámfiai ők mind és testvéreim, kenyerük kenyerem és könnyeik könnyeim! És egyre többen leszünk mi, boldog reményteljesek, egy láncsor szemei vagyunk mi, az utakat magányosan járók, titkosan egymásba fogódzunk, bekerítjük az idegen földeket, emberlakta, távoli vagy ellenséges tartományokat, az egész világot. És így lesz minden lépésünk malasztal teljes...!” Áradó és érzékeny lényének új volt még és friss szépségben ragyogó az eszme, melynek szolgájává szegődött: úgy érezte, hogy szabadossá lesz általa az élet, szokások, törvény és vagyon minden nyűgeitől, család gondjától és hatalom árnyékától. Kis bőriszákjával a hátán, kirurgusi szerszámaival és balzsamos szelencéivel azelőtt is, kora ifjúsága óta járta volt a városokat és tanyákat gyógyítva, kenettel és szóval iralva, sebeket kötve; és elmélyedő, magányos természete sokszor keresett biztosságot és támasztékot az Írás hajlékony ígéiben vagy a zsinagógák szabad fejtegetéseiben; de most működő, eleven, dolgos részévé lehetett valaminek, ami hétköznapi csekélyiségei fölött méretlen magasan állt. Az élete tartalmát, harmóniát és magyarázatot lelt benne, és minden lépése, szava szinte világraszóló jelentőséget önmaga szemében s a hit ereje által...

Arra riadt fel, hogy mögötte aranyosan ragyogó porfellekben valami utazócsoporthoz közeledik: tevehajcsárok kiáltozását hallotta, itt-ott kivillantak a ragyogó szerszámok, majd teherhordó szolgák piros átvetői és fénylő fekete vállai, egy gyaloghintó bíbortakarója s mögötte néhány testőr hosszú lándzsái hegye. Filep nyugodtan megállt az út szélén, hogy bevárja őket.

Egy szerezsen kamarás, Kandakénak, Szerecsenország királyasszonyának főembere ült a hintóban. Buzgó zsidózó létére imádkozni ment fel Jeruzsálembe az ünnepre, s most visszatérőben Ézsaiás könyvét olvasta az úton.

Abbahagyta egy percre és felpillantott. Mélységesen kék volt fölötte az ég, messze hegylánc háta lágyan rajzolódott el a távolban; vetések zöldje harsant az út két oldalán, a fügefák lombja harmatos árnyékokat rajzolt az agyagsárga útra; a levegőben gyengéd és melegétől átfűlt méntaszagok úszkáltak, és ezüst hasú, ragyogó madarak surrantak át az égbolton... Az útfélen magányos vándor állt felszíjazott, bő köntösben, kerek, barna palástban; hátán, nagy görcsös vándorbot hegyén, könnyű bőriszák, de keze halovány és finom, nem rabszolgára

valló, arca értelmes és homloka tiszta, szép szakálla sima és gondozott. A kamarás egy mozdulattal megállította a hintót, és az útbanlevők kíváncsi leereszkedésével, udvarias mosolygással intett az orvosnak; majd helyet mutatott neki a szemközti ülésen.

– Érted-e világosan, amit olvasol, uram? – kérdezte néhány perc múlva a diakónus komolyan, és minden bevezető formáság nélkül a könyvecskére mutatott. A hangja, modora biztos volt és híjával minden megilletődésnek vagy zavarnak az idegen főúrral szemben. Az meglepetten nézett útítársa szemébe és mosolygott.

– Hogyan érthetném világosan – felelte –, hacsak valami útmutatóm nem lesz? Te jártasnak látszol a próféták tudományában!...

– Hol tartasz éppen, uram? – kérdezte az újonjött, és kezébe vette a tekercset. Aztán együtt olvasták a szöveget, a fekete főember halkabban és idegenes kiejtéssel, az orvos zengő ritmusban, pontosan hangsúlyozva a szónymatékot, lágy, mégis férfias hangja éneklésével, míg szép szakállá ütemesen verődött melléhez időnként.

Mind a ketten kényelmesen hátradőltek olvasás közben, s a kamarás egyszer csak váratlan szeszéllyel társa karja alá fűzte a kezét, hogy együtt foghassák a papiruszt. Maga is csodálkozott ez okatlan meghittségen. De olyan derűs és emelkedett volt egész kedve ma, az ünnepen megtisztult az áldozattal, vigasztaló ígéket és komor dorgálásokat hallott, megpihent szokott gondjaitól, s felkereste régi barátait, kik nagy szívességgel és tisztelettel fogadták. Azalatt pedig megszépült előtte a távolságban elhagyott otthona képe, s most frissülve és örömmel kívánczolt megint szőnyeges háza és faoszlopos tornáca után, hol legifjabb felesége színes gyékényfonásra tanítja rabnőit; telt, fekete keblén gyöngyök, fényes karján aranypercek, vakító fehér fogsortát villantva majd felé, ha jön. Egyéb dolgaira is elégedetten gondolt: az öregedő és félig tehetetlen királyasszony vak bizalmára, a telt kincstárra, melynek legfőbb őrizője volt, a tekintélyre, mely otthonában körülvette, s az idegenek, fehérbőrűek közötti tiszteletre, néhány előkelő zsidó katonacsád ismeretségére – köztük egy római polgáré is –, melyekre különösen sokat tartott. Azonkívül a napfény olyan csodálatosan enyhe és ragyogó volt ma, s a vidék oly illatos, csendes körül.

„Jaj haragom vesszejének! Az én dühöm bot az ő kezükben! Istentelen nemzetség ellen küldöm, haragom népe ellen rendelem, hogy zsákmányt ejtsen és fosztogasson és eltapossa, mint az utcák sarát. De ő nem úgy képzel, és szíve nem úgy gondolja, hanem vágya pusztítani és népeket irtani, nem keveset...!”

A nagy héber klasszikusnak komoran szárnyaló, sötét szenvedélyű igéi zengőn hullottak ajkaikról, hangjuk zenéje egybeolvadt, a fekete főúr és a fehér bőrű vándorkuruzsló egymás vállát átölelve hajoltak a papirusztekercs fölé:

– Érted-e, uram? – kérdezte Filep diakónus.

– Róma! – felelt a szerecsen halkán, csaknem félénken. A másik némán hajolt újra az írás fölé.

„...Vajon dicsekszik-e a fejsze az előtt, aki vág vele? Vajon a fűrész hetvenedik-e az előtt, aki forgatja?”

– Kiről mondja ezeket a próféta? – kérdezte feltekintve a kamarás. – Magáról-e vagy másvalakiről?

A diakónus most rátette keze tenyerét a betűs sorokra, lelkében felfohászkodott, és komolyan az idegen szemébe nézett.

– Tudd meg hát – mondotta ünnepélyesen –, mindezek és egyebek távoli jövőmondások, melyeket Izráel istene sugallt az ő prófétájának sok század évvel ezelőtt. De értelmük

messzire világító; vagy mint az elhajított kő, más határban ér újra földet, és csak az Úr veheti számon, kit és hova talál. A világ urának parittyakövei a régi szentek ily tűzcsóvás szózatai. A világnak sokáig kellett várnia, míg az eldobott kő földet ér, a csóva lángot gyújt. De az ő órája eljött, az idő betelt, és ama nap mostan vagyon!

Fennszóval és különös nyomatékmal mondta az utolsó szavakat, hogy az előlmenő két rabszolga is visszapillantott rá. A kamarás lényét valami szokatlan kellemes borzongás járta át, mely végigfutott hátgerincén.

– Különös véletlen az, hogy én téged most az úton láttalak, és a közelemben intettelek, mikor éppen ezt olvastam!... – mormogta maga elé halkan.

– Kegyelmet találtál Istennél! – válaszolt a vándor. – Az Úr számon vette gondolataidat és tetteidet, megmérettél előtte, és elégnék találtattál. A Lélek ösztökélt engem ama pillanatban, hogy közeledjem hozzád és csatlakozzam.

– De hiszen én... nem vagyok az ő népéből való!

– Az ő dolga megválasztani a lelkeket és a napokat; ki ócsárolhatná őt? „Izráel erdeje fáinak maradéka csekély lészen; egy gyermek összeírhatja!”

– Beszélj nekem amaz elhajított kőről és gyújtó csóváról és az időről, melyről mondtad, hogy betelt közöttünk! – kérte sürgetve a szerecsen.

Ideges, zűrzavaros, várandós korának mohó fogékonysága élt lelkében s az alacsonyabbrendű fajta hálás törtétese azok nyomába, akik foglalkoznak vele és magukhoz emelik. Egyénileg pedig ellágyult és hozzáférhető volt kedélye e napon, a reggel szép, csendes órájában. Nem volt e percben más gondja, kötelessége vagy foglalkozása; megnyitotta szívét, és hallgatta a széphangú, egyszerű idegent, új barátját, kinek nevét sem kérdezte meg.

Az pedig beszélt folyamatosan, ékesszólón; mert százszor elgondolt, bensejében már megemésztett dolgokat mondott, olyasmit, amivel át volt itatva egész lénye és minden pillanata. Az új Útról beszélt, szent közösségükről, a lelkek egyezségéről, kik választott atyafiak az Úrban; a szeretetlakomákról, ahol a gazdag megosztja vagyonát a szűkölködővel s az imádság erejéről, mely áthidalja a távolságokat és egyesíti az embereket.

A kamarás szemét elfutotta a könny. Maga elé nézett, hogy elrejtse; akkor megakadt a szeme az egyik hintóvivő rabszolga vállán, melyet hólyagosra horzsol a szíj a megnövekedett teher miatt, mióta a diakónus beszállt. Intett, hogy álljanak meg, és hirtelen támadt könnyöretből fel akarta váltatni őt egy másikkal, ki a málhás-tevék egyikének hátán ült. De az idegen szelíd mosollyal fogta meg kezét.

– Nem volna kedved gyalogolni velem kevéssé? Az én Mesteremnek, az Isten fiának lábát is felvérezte néha a saru szíja!

Aztán kis szelencéből iratot szedett elő tarsolyából és bekente vele a szolgálta sebesült vállát. „Örvendezz, barátom, te már szenvedhettél valamit az Úr szándékáért!” – mondta a bámuló ifjúnak.

Álmélkodva nézték a sosem látott csodát; uruk kiszállt a hintóból, és gyalog halad előttük az idegen kuruzslóval, ki maga kezével gyógyította a rabszolga sebét. Pedig a nap egyre feljebb hág, s a fügefák árnyéka kisebbedik; a forróság ugyancsak érezhető már, s a hintó függönyös homályához szokott szemet gyötri a napfény szikrázása. „Vajon mosolyogni fogok-e magamon holnap vagy máskor?” – tűnődött kissé megzavartan a kamarás. De oly szokatlan ma minden, oly friss és különös! Miért ne hajolhatna egyszer a saját, furcsa szeszélye előtt?

– Beszélj nekem a Mesterről, Istened fiáról, ki – mint mondd – gyalogjárt porban és hőségben, és lábát kisebezte a saruszíj!

Filep diakónus beszélt. Ama Khrisztoszról, kit maga nem ismert ugyan – gyerekfiú lehetett halála idején –, de atyai barátaitól, az imádvá tisztelt öregektől ezerszer hallott felőle, minden dolgáról, nagyszerű életéről és tragédiás végéről. Már is a legendák aranykódében úszó fenséges alakja tisztábban volt előtte, mint azok előtt, kik együtt ettek vele, és látták verejtékezni az olajfák hegyén. Ismerte apró szokásait, ezerszer elismételt szavait, kedvenc mondásait; járt az utakon, melyeket lába érintett s a házakban, ahol megszállt vala. És hite biztosságát nem zavarta meg semmi esetleges adat, vagy semleges, színtelen, közönyös emlék. Ihletetten és kimerítőn beszélt – részletezve és ékesszóló megindulással –, de nem felejtve sehol a bizonykodó összehasonlítást, tudós vonatkoztatást a régi próféták homályos igéivel, az Írás jóslataival. Beszélt, semmit el nem hagyva, semmit sem mellőzve – noha nyelve szinte a torkához száradt a déli nap forróságában.

A kamarás elkáprázva, mélységes, egyre növekvő megindulással nyelte a neki annyira új kinyilatkoztatást. E tetszetős érvek, összeecsiszolt és egymáshoz válogatott okok, elrendezett és kiélezett mondatok szövevénye mint megtámadhatatlan és tökéletes rendszer tűnt fel előtte; tetszetős, kerekded, maradék nélkül való és mindenre kiterjedő, mégis egyszerű, naiv és kielégítő rendszer, óhajtott és kedvező igazság: a Világ Vigasza. Lelkesülten, szinte bódultan fogadta be szomjas elméje e szép igazságok és kellemetes magyarázatok láncolatát; minden oly valószínűnek és boldogítón természetesnek tetszett előtte. Ő, maholnap minden nemzetek és valamennyi ember szíve így fog megnyílni, mint most az övé, s mindenki olyan fölmagasztosult lesz, mint ő maga e percben! És mi kell hozzá, hogy nyilvánítottan is az új Út vándora legyen ő is, a szentek egyezségének boldog részese? Valami formaiság, igen, mely az ő önkéntes beleegyezését jelenti, szabad hitvallást a láthatatlanul sugalmazó Lélek előtt, kinek csodáját magán érezte ma. Tele volt vágygal, buzgalommal és szeretettel.

S amint így mentek, egyszerre enyhítő szellőcske frissesége érintette – alig lehelve – homlokukat, és megmozgatta hajuk fűrtjeit. Mögöttük sürgőbb mozgás támadt, a fáradt állatok megiramodtak maguktól, s a szolgák megkönnyebbült, örvendő sóhaja szállt utánuk. A két ember felpillantott, s az útfordulónál lankás, mélyülő térség ölén egy tó ragyogó színe tükröződött előttük ezüstös mozdulatlanágban... A kamarás megilletődve tette keresztbe mellén karjait. – Imhol a víz! – mondta szinte ujjongva. – Mi gátolhat, hogy megkereszteltessem?

– Ha teljes szívből hiszsz – meglehet!

– Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten fia!...

Oly könnyű volt neki a hit ebben a percben! Nem volt kemény parancs még, szócsavaró kicsinykedés, sem véres csatateret emberi indulatnak, sem a „vagy-vagy” nehéz, kétélű pallosa. A szív emelkedett hangulata volt s a kedvező alkalom ihletése; nem kötelezett semmire, nem kívánt áldozatot, lemondást vagy tusát. Néhány feledhetetlen óra megpecsételéseül tűnt fel a különös – bár nem szokatlan – keleties mosakodási szertartás, az együttérzés ünnepies és emelő kifejezése volt szinte, eleven és jelentékeny élmény, friss úti emlék, melynek mindig nyoma marad a lélekben. A forróság égető volt, veríték és por fedte az eltikkadt testeket, a habok locsogó harmata enyhületes volt, mint a megtisztulás, irgalom és szeretet igéi, melyeket most jelképién kísért.

...Leszállának mind a ketten a vízbe, Filep és a kamarás, és megkeresztelék őt.

Kijövén pedig elbúcsúztak. Soha többé nem látta a diakónus arcát a kamarás. De egyszer a Gázába vezető úton találkozott vele Jeruzsálemből jövet és... „folytatá az ő útját örömmel”.

Egy nyájas otthon

Regénytöredék

1

Szeptember délutáni nap fénye pihent az életen, s az élet lusta, álmatag csurgással folyt el alatta; sűrűn és nyúlósan, mint az olvadt méz, már-már csömörös békességben; ásító-mosolygó, kisvárosi, aranyos őszi csend! Szélcsend; minden állt mozdulatlan; a kertekben a georginák, a Fő utca boltjai előtt a vászonernyők s a szagok a levegőben a boltok előtt. Az arra menő húnyt szemmel megösmerhette volna Triller cukrászét, kissé pörkölt vajszagáról, Rublecski bodegájában a pállott sajtokat s a finom, női posztók új, üde illatait eggyel odébb, hol Steinfeld bácsi, a kis igyekvő kövér, már kirakta molyhos, puha, hervatag színű végek fölé a nagybetűs cédulákat: „ŐSZI ÚJDONSÁG! PÁRIZSI DIVAT!” – mert azon a héten érkeztek neki Brünnből.

A könyvesbolt táján firneiszos olajfesték szaga sejlett; csakugyan festett kép volt ott a kirakatban. Nagy, félméteres vászon – fölötte tarka plakát, hogy „jön-jön!” a pesti modern művészek kiállítása, a „plen air-istaké”, így írta a helyi újság, s a megyeház termét már készítik. – Bronzsárga tarlót ábrázolt ez a festmény, vörhenyes, alkonyati fényben; középpütt női akt hevert a sárga földön; meleg, fakórozda színű folt; a rézsút sugarak megtörtek egy hevesen feldomboruló csípőn, rőt szőke haja hullámain, az élesen rajzolt lapockán; a töméntelen és sokféle sárgaság egymásba ömölt, tombolt, és lila árnyékokat lihegett. „Tanulmány – Grünwaldtól” – ez volt alá írva. Az emberek megálltak egy percre, megnézték, hallgattak és továbbmentek. Hm... Pestről jön, és „modern”-nek van kiírva, és sokan azt állítják, hogy tetszik nekik, hm... lehet, hogy maholnap divat lesz dicsérni.

De a három öregúr megállt előtte; sok helyt megálltak így, szőlőből jövet, hogy pihenjenek. Az egyik botot viselt, kissé hajlott háttal járt, néha asztmásan nyögdécselt, de arca nagy volt és piros. A másik kicsiny, kemény úriember, öblös orrhanggal (mint egy kis náthás harangé), apró, élénk, behízott szemei voltak, két kezét szerette a zsebben tartani, s ettől még köpcösebbnek látszott. A harmadik sovány, okos arcú pap volt, lila szín övvel a reverendáján és kereszttel a nyakában. Az, amelyik botra támaszkodott, mutatoujján a nagy pecsétgyűrűvel megbökdöste a kirakat üvegjét.

– Nna!... Hát itt van, nézzétek meg ezt! Hát magyarázzátok meg nekem, kérlek! Mi ez?

– Ez kép... Azaz hogy: az akarna lenni! – dűnnyögte a kis zsebre dugott kezű, bal szemmel a papra pislogott. Így „se nem ide – se nem oda” szokott vélekedni, más szóval: bölcsen; a lutheránus egyház itteni püspöke volt. Az apátplébános hallgatott, ráncos száját még jobban összehúzta; nem volt elvakult, bigott ember, inkább józan és mértékletes; a meztelen személy a képen végre is hason feküdt, oly kevés látszhatott... De öreg barátjuk nem hagyta, a nyugalmazott törvényszéki elnök, akit Simkó bácsinak vagy a „vén Simkó Józsinak” ösmertek itt mindenek. Sután, ingerülten verdeste az üveget, kurtákat lélegzett, a pirossága kékes, szederjes hamvat kapott.

– Mi ez, mit akar? Hát van ennek valami értelme, azt kérdelem tőletek! Mit ábrázol ez? Egy nő, ha jól látom, az fekszik itten ruhátalan; de hát miért? Mi történt szegénnyel: kirabolták, elvették a ruháját, megölték? Halott-é vagy eleven? Vérnyomot nem látni rajta; se seb, se kék folt a testen; mi baja hát? „Tanulmány!” Jó, jó, értem. Tanulni akart a festő úr, mikor ezt csinálta; de hát akkor minek akasztja ide, hogy én megvegyem? Ötszáz forintokért, hehe; két hold szőlőnek az ára! Vagy hogy én tanuljak rajta, ha nézegetem? De ezzel én már nem sokra

megyek, hehe, meg hát ennél takarosabb fejércselédet is láttunk már, Antikám, igaz-é? Mi? Akit inkább érdemes pucérra vetköztetni.

A püspök halkán hötyögött; a pap kissé fanyar mosollyal vonta el az ajkát.

– De tréfán kívül; hát valami értelmének mégis kell lenni, ha már kép! Üldözték tán ezt a szerencsétlent, és úgy hányt le magáról mindent; tán megtébolyodott, maga se tudja, mit csinál, vannak ilyen esetek! De valami kis maradék ruhaneműt mégis odafesthetett volna rá mutatóba, vagy nem bánom, írja alá az értelmét; legalább el tudjam gondolni... Hisz a régiek is festettek vértanúkat ruha nélkül, vagy a mitológiából való jeleneteket, istenasszonyt, viadort. De így? „Modernek” – azt mondja; – „egyéniség” – azt mondja; de én (nem tudom, én vagyok-é olyan buta, hehe!), én ebből egy kukkot se értek. Hát te érted, papom? Hát te, Antikám?

– Hiábavalóság! – legyintett a plébános mereven ellógatva két idegbéna ujját; és tovább indult lassú, hosszú lépteivel; a püspök nyájas feszességgel lépdelt az oldalán. Ám Simkó elnök nem hagyta abba. Marokra fogta a botja ezüstkampóját, hadonászott vele; hangosan beszélt, heves folyamatossággal, mint akiben rég motoz mindenféle, noha a lényegest odázza, kerülgeti... Vagy tán az a két pohárka borkóstolás okozta ma odakinn, egy öreg hordóból, egy tízesztendős bakatorból, amivel a nagy érmet megnyerte?

2

– Nem, nem olyan ártatlan ez a dolog, ahogy gondoljátok: egy rossz pingálmány és megvan! De nemcsak ennyi! Felőlem fösthetnek, ahogy akarnak, neked se árt meg, a harmadikunk is csak neveti, de a gyenge fiatalságnak a fejébe száll. Tudja az Isten, mit képzelnék; hogy valami komplot, valami titkos szövetkezés van köztök és az ilyen „modern” bolondériák közt. Azt hiszik, van valami, amit csak ők érthetnek, mintha a régi embernek rosszabb feje volna. Pedig csupa felületesség, kérlek, amit a maiak tudnak; rossz az oskolájok! Kérlek alássan, a nagyobbik lányunokámat, Annuskát gimnáziumba járatta az elhalt anyja (nyugodjék), én ugyan ellene voltam; de hát mit tehettem messziről? Szóval érettségit tett, mihelyt szabad volt, mihelyt az a szélházi Wlassits megengedte ezt a természetellenes divatot. Kitűnő bizonyítványt adtak neki; hát kérlek, próbáltam egzaminálni kicsit még azon a nyáron, most múlt három esztendeje, mert épp itt volt vakáción. Kérdeztem vagy tíz-tizenöt történelmi évszámot; hát kérlek alássan, kilencnél többre nem tudott megfelelni nekem! – Az a sok hühó, sok könyv, ilyen tan, olyan tan, de alapos ösmeretről szó sincsen! Ahelyett megtanulnak egypár ilyen bolond új szót: „egyéniség” – azt mondja; „hangulat” – azt mondja. Egyéniség! Tíz esztendő se volt, mikor már magyarázni kezdte nekem, az öreg nagyapjának, feleselt, mint egy kis pulyka; itt volt akkor is pár hétre vendégnek. Ma már nem olyan nyelves, persze – már nagy leány, inkább nagyon is szótalán köztünk...

– Igen kitűnő fiatal hölgynek mondják, dicsérgetik mindenütt, Józsikám! – biztatta gyöngéden a püspök. – Úgy hallom, a zenében is kiképezte magát, zongorajátékban, és ennek hasznát is veszi.

– Az még hagyján, hagyján! Bár azért nem kellene neki futkosni, házakhoz menni, zsidó családokhoz; kérlek – ha már itt van, el tudnám látni őt is a szegénységemből egy kis ruhával, mivel; de nem lehet vele beszélni. Szabadelvű!... Az anyja, szegény (nyugodjon), elhibázott alapra fektette a nevelését; ezen most már nem lehet segíteni. Nem akarok arról se rosszat mondani holta után, de mindenki tudja, hogy nem volt kedvem szerinti a szegény boldogult fiam házassága, még az esküvőjére se mentem volt el. Fantasztá nő volt az leánykorában is; folyton regényt olvasott, és azt mondják, titokban írt is és hogy névtelenül ki is jöttek volna... Az ilyenekkel felhagyott később, az igaz, de túlzott, fantasztá kedély maradt mindig, a valódi

életre nem alkalmas. Hiszen ha más nő áll a fiam oldala mellett, szerezhettek volna valamit nyolc évi házasság alatt, nem kellett volna ennek a két árvának koldusszegényen az én nyakamra maradni. De így... csak az én terhem bizony ez is... hiába!

– Te nagyon is szépen viselted magad, barátom, azt meg kell adni! – bólintott a plébános, és fölemelte furcsán kimeredt, béna mutató- és kisujját. – Szinte túlságos áldozatkészséggel magadra vettél mindent.

– Előbb a kisebbik lányt, mindjárt az apjuk, a szegény fiam halála után; gondoltam: a nagyobb terhet leveszem így az özvegy nyakáról, a másik gyerekkel csak elboldogul valahogy; kapott egypár ezer forintot életbiztosításból, fiatal is volt még, férjhez mehetett volna valakihez becsületesen... A kis Edit hát a mi lányunk lett, a mi felfogásunk szerint neveltük, szeretetben, engedelmisségben; megtanult mindent, amit egy nőnek a ház körül tudni kell, hogy jó feleség válhasson belőle.

– Bizony! Úgy van! – ingatta baráti készséggel hosszú, sovány nyakát a pap. – Edit a mi leánykánk! Még most is látom kis fehér elsőáldozó ruhácskájában, kapcsos imakönyv a kezében, haja szépen, simán lebocsátva. Le is fényképezték úgy, ugye a többi zárdába járó növendékkel... de hogy el is telnek az évek! Ma már bálozó nagy leány.

– Nagy leány, nagy gond bizony! És most itt van a másik is; egyszerre két nagy leány, kettős gond egy háznál. Ki tudja, mit rendel az Isten, szegény leánynak ma nehéz a sora; a mai házasulandók csak vagyonra néznek. Mi már öregek vagyunk, ma élünk, holnap halunk, ami kevesünk van, annyifelé szétoszlik majd... bizony, közben szeretnők tudni a kis Editünk sorsát, mert úgy szeretjük, mintha gyermekünk volna, nemcsak unokánk. Már idestova húsz esztendőse ő is, bizony! És ilyenkor minden apróságra vigyázni kell; a feleségem, Antóniám, azt szokta mondani: egy eladó lány jó hírének a szellő is megárthat. Példának okáért itt van a nagyobbik!... Lajos fiam tegnap felháborodva jött haza; „az a volt színészné”, így emlegették valami társaságban! Azért, mert az a szerencsétlen anyja olyan képtelen gondolatra vetemedett, hogy a gimnázium után, kérlek, beíratta Pesten a színésziskolába. Kitalálta, hogy „tehetség”, vagy valami efféle; ebédkosztot akart adni fiatalembereknek, hogy majd abból kitaníttatja, mert hozzám ebben már nem mert folyamodni, meg se írta. De félesztendőre rá meghalt (majd azt nem mondtam: szerencsére), és ki tudja, nem jobb-e így a gyerekeinek. Anna sohase volt színészné, azt én mondom, egy percig sem! Sőt, meg kell adni, ebben zúgolódás nélkül szót fogadott, hogy azt a pályát abbahagyja; úgy látom, neki se volt nagy kedve hozzá. Hiszen minden jól volna, kérlek alássan, nekem csak olyan unokám egyik, mint a másik; amíg egy darab kenyерem van, a szegény fiam árváinak is jut. De kérlek, nagy dolog ez a különös irányú nevelés! Már kis csitri lány korában azt mondta: „Én önálló leszek! Független leszek! Nekem egy lump férfi sem parancsol majd, engem nem kell eltartani, magamat fogom tartani!” Ilyeneket vert belé az anyja: hogy csak elhúltunk a hallatán! Hát lehet egy nő független, kérlek? Most már nem hangoztatja az ilyesmit, de úgy tesz, mintha aszerint akarna élni. A modora, ahogy a fiatalemberekkel beszél...

– Nono, azért komoly helytelenséget a te házadban, Józsim, tudom, hogy senki sem követ el!
– trombitálta szószéki hangsúllyal a kis püspök.

– Nem is az... ments Isten, még csak az kéne! De az egész világfelfogása kérlek; bajos hajlítani egy gyereket már ilyen korban, kivált mikor nem is bizalmas irántunk. Elhúzódik magába, gubbaszt, „gondolkodik”, mikor teríteni, törölgetni, ház körül sűrögni volna célszerűbb. Jó, a zongorázás, az szép dolog, az általános műveltséghez tartozó; bár ő, azt mondja, inkább csak „kenyérkereset”-nek nézi, nem is passziója igazában. Hanem itt van a festészet például! Egy szép, régi oltárképre csak az ajkát biggyeszti, a nagy Munkácsyt „unja”; – a „Honfoglalás” másolatát olajban meghozattam a milleniumkor, rá se tud nézni; az ilyen „modern” mázolások tetszenek neki. Képes felutazni Budapestre, ha egy-egy effajta

kiállítás van ott. Nem tilthatom meg neki, mert az anyai rokonai odafenn vannak, hozzájuk száll, és hát a maga keresményéből teszi, de mégis, kérlek, csak úgy felutazgatni egy leánynak, egyedül! Ments Isten, miket gondolhatnak az emberek; nem azt mondták a Barcza lányról is, mikor felment postát tanulni, hogy „baj van!”, szülni megyen... uram, őrizz! És a húgának, Editkének a jó hírére is milyen árnyékot vethet akármi kósza beszéd. Azt nem neveltük „kenyérkeresetre” – a legjobb pálya egy jó férj, azt szokta mondani a feleségem; – szerény, vallásos házileánynak neveltük; de ki tudja, ha ezt a példát látja, nem fogja-e ő is megkívánni ezt az ördögadta „függetlenséget?” Ragad az ilyen mótely!

– Á, á! Nagyítod te a bajt, Józsikám! – nyugtatta Vilczek Antal, a tapintatos egyházfő, és apró kék szemében felcsillant az öreguras kíváncsi pletykaszomj. – Különben is úgy vélem, nem soká lesz ilyen gondod; az árvaszéki ülnök, a fiatal Kovács már biztos, azt mondják. Tán gratulálhatunk is, mi?

– Á, kérlek, tudja Isten, tudja Isten! Harmadik éve, hogy mindig a kislány körül van. Mióta az első bála elvittük, minden alkalommal kitünteti, legalább azt mondják otthon az asszonyok; második négyes, virág, miegyéb... én persze nem értek már az ilyenhez. Sokszori vendégünk, én szeretem is, becsülöm; derék, szerény, szorgalmatos fiatalember, boldog volnék, ha ilyenre bízhatnám az unokám; de ki számíthat egy ifjú emberre manapság, kérlek? Jár a lányos házhoz, táncol, beszél, de az ember nem tudja, mi van a füle megett? A vagyont nézik ma mind (bár ez nem olyanféle, mondom), de általában; ki becsüli meg a házias, szerény, tisztes női jellemet? És ha a mostani házasságokat nézzük, a sok könnyelmű, adósságcsináló férjet, hm... nekem is van egy vőm; ej, sokszor mondjuk a feleségemmel, tán nem is baj, hogy az idősebb lányunkat, Rózánkat nem adtuk férjhez. (Pedig volt kérője, de mennyi!) Így istápja öregségünknek, hasznosítja magát a háztartásban, és anya helyett anyja volt Editkénknek; azt lehet mondani: ő nevelte.

– Kitűnő hölgy, azt mindenki mondja; csak elösmerőt hall róla az ember az egész városban! – toldotta a pap kenetes hangon.

3

– Hát igen, Isten őrizz is, hogy másképp volna! Az otthonomat meg tudtam őrizni eddig is minden szennyfolttól, rossz nyelvek ártalmától. Nincs is az embernek máma egyebe, mint ez: a békés, nyájas családi otthon! Ez a világ úgyis kezd már megbolondulni, tévúton halad már; nincs a mai ifjúságban komoly tartalom, semmiféle nemes idealizmus, tisztelet! Kérlek, itt volt most a millennium, látták, megérték ezt a nagy időt; hogy ez az ország mégis hát megmutatta, ugye, fényesen bebizonyította, hogy minden bajok és ribilliók után jó útra vezették, akik vezették; hogy meg tud állni, épülni, fejlődni a mostani, bölcs alkotmányban, okos és jó törvények alatt; és a magyarság folyton gyarapszik, erősödik. Mennyi nagy embert mutathattunk fel azóta, hatvanhét óta, ugye, akik nyugodtan dolgozhattak itt a... a nemzeti csinosodásnak szép művén. Na, és azt hiszitek, nincsenek máris izgága elemek, akik ezt a szép rendet és országos harmóniát nem szánák kikezdeni? Elégületlenek... stréber zsidókölykek ott az újságoknál! Ha még csak a negyvennyolcas bolondságokat hallaná az ember; hagyján! Balga álmok, de sose árt, ha egy lelkes és fantasztá kisebbség szónokol róluk, egy-két újság hangoztatja, kérlek; a hatalom fékentartására; Deák Ferencnek is ez volt a véleménye. De az már csak szörnyűség, kérlek, hogy némely zugújság micsoda hallatlan tévtanokat kezd pengetni az „egész mai államrendszer” ellen (azt mondja), a „jogfosztott rétegek érdekében” – hát mi az, kik azok? Csak nem akarnak pusztákban élni vagy barlangokban, mint a vadak? A szegény, derék, jámbor tótoskákat próbálják a magyarság ellen izgatni, hát nem hallatlan? A nyáron egynéhány helyen elérték, hogy „sztrájkoltak” (azt mondja), a felfogadott, szerződött aratók megtagadták az engedelmességet. Nem ízlett a

munka, inkább lehevertek, szuci-lustálkodni a jó hűvösön, míg a csendőrök szét nem zavarták. De statárium kellene ide, statárium, erős kéz! Így veszélyeztetni a közérdeket, az ország kenyerit! Azt kértem minap a mázolólegénytől (mert a kisszobát pingáltattuk újra): „Na, atyafi, hát maga is vokсот akar?” Elröhögi magát: „Azt se tudom én, nagyságos uram, hogy mi a’! Csak legyen meg a napi egyforinthúszkrajcárom, meleg ételem, vasárnap ekkis bor, bánja a fene a többit!” – De persze, az újságcsinálók jobban tudják! Meg is mondtam én azt, mikor a recepciót megcsinálták, le is írtam, hogy így lesz; minden jóslatom teljesült. Kellett nekünk szabadjára eresztünk a zsidókat, nyakunkra kaptatni; itt van ni! Anna unokám járat egy ilyen heti újságot; megdöbbsentem a minap, mikor belenéztem. Arany Jánosról csak úgy kicsinyelve, mellőzön diskurálnak, kritizálgatják itt-ott a Madách *Ember tragédiájá*-t „unalmas és nagyképű tákolmány”-nak nevezi benne valamelyik kölyökfirkász. És hát, kérlek, az emberekre az ilyesmi! Az a fiatal mérnök, akit most helyeztek ide az Államépítészetihez, valami Tarcza nevű... arról jut most eszembe... múlt este nálunk voltak néhányan fiatalok, s ez Anna unokámmal tárgyalta, hm, ezeket a dolgokat; arra figyelek oda, hogy Vas Gerebent kacagják. Jó, jó, nem bánom, de hát... éppenséggel kinevetni egy olyan régi, tisztos és kellemetes író; én nem gondolom magam éppen ostoba embernek, de én ma is szívesen olvasgatom üres óráimban. Különösnek találom egy ilyen ifjonctól, kérlek; most kerül ide, azt se tudjuk, ki-fia, bornya, és nem tudja megtisztelni az ősz hajú embert; egy „urambátyám” vagy elnökurazás ki nem jönne a száján; azt mondja nekem egész ridegen: Simkó úr. Hol nőtt fel az ilyen? Nem azért mondom, de ez is a mai szellem hatása. Pedig bizony tanulhatnának még valamit az ilyen nyeglék... majd megtudják, ha egy élet gondja, tapasztalása lesz a hátok megett. Ejhaj!... Nna! Hiszen én már itt is vagyok az utcánknál.

– Hívságos dolgok biz ezek, Józsí! De miért is zaklassuk fel értük a nyugalmunkat? – legyintett papos fölénnyel Moravcsik plébános, és odanyújtotta sovány, nagycsontú kezét.

– Ez az! Ezt vallom én is! – toldotta nagy buzgón a püspök. – A szőlő jól mutatkozik, szép hosszú, napos ősz lesz; jó bor, jó egészség, ez a fő! Mikor látjuk egymást?

– Á, igen, a tarokkpartink! Hozzám gyertek, vásárnap, rajtam a sor. Most sietek; énrám sokan várnak a vacsorával; ég veletek, édes jó barátaim!

4

– Mi lelte máma a vén Józsit? – kérdezte Vilczek püspök halkán, ravasz, pislogással; alighogy befordult.

– Kissé beszédesebb volt ma a szokottnál! – óvatoskodott a pap. – Túlon túl foglalkoztatják szegényt ezek a kicsinyes, családi bajok.

– Valóban! Feltárja a legbizalmasabb dolgokat... No, de hiszen az életkor rovására írandók ezek a gyöngéi! Hatvankilenc év! Mind a kettőnkél jó pár esztendővel idősebb, és mindig sok gonddal; bajjal élt.

– Ez az, kérem! Ez az! És még ma is küszködik, erőlködik. Most is valami tanulmányt vagy mit akar szerkeszteni és beküldeni a földművelésügyi kormánynak arról, hogy a mi tőkemetszési rendszerünk előnyösebb egy bizonyos amerikai módnál... ha ugyan jól mondom; méltóságod ezt, mint szintén szőlősgazda, jobban érti.

– Hát főtisztelendőségednek is említette? Mutatta is?... Fel is olvasta? Hehehe, többször is, ugyebár? S rám mint szent titkot bízta... szegény öreg Józsí! Hát amire ő olyan büszke, kérem, az köztudomású, minden paraszt vincellér mosolyogna rajta... És mennyi gyötrődést okoz neki a stílus, hogy keresi a kifejezéseket, s néha ugyanazt a szót háromszor

alkalmazza... nem vette észre főtisztelendőséged? Igazán, baráti kötelességünk volna rávenni, hogy hagyja már az ilyesmit, pihenjen inkább, ápolja a fogyaték egészséget.

– Hiába volna; ilyenekben szörnyű csökönyös! Korához képest kissé túl hamar gyöngül a judíciuma... hogy is mondjam? Az ítéletek mérlegelése... És az a két év előtti, millenniumi kitüntetés, érem meg borászati díszoklevél; attól kapott ő, hogy úgymondjam... vérszemet.

– Száznyolcvanan nyerték el az országban; úgyszólván minden kiállítónak juttattak valamit. Énnekem, igazat szólva, nem volt kedvem ilyen vakparádékhoz...

– De milyen boldog volt, emlékszik méltóságod? Mikor gratulálni mentünk, csak úgy sugárzott a büszkeségtől az egész család. És a mi Józsink nagyon kedveli az ilyes szituációt: ahogy ott ül, mint egy őszövetségi pátriárka, háza népétől körülvetten...

– No, – de baj is van ám akkora családi pereputtyal; gond, vesződés elegendő! Mert nézzük csak; kérem: egy leánya nem ment férjhez, már negyvenbe járós; a másik is, mondják, nem él valami jól a férjével. Egy derék fia korán elhalt; egy, aki Kalocsán él, épp mostanában válik a feleségétől. Lajos, az jóra való ifjú, nem mondom, de kissé lassan halad; harminchárom éves, s még csak aljegyző a megyénél. A házasságtól aligha el nem késett, oly szekér után futott, amelyik fel nem vette; s most, úgy beszél, férjes asszony tartja lekötve. No, és most egyszerre két lányunoka; s az idősebbik, hm, valóban... Pestről került ide, hol oly szabad érintkezésnek van divatja a kétnemű ifjúság közt... No, természetesen, csak a társalkodás fesztelenebb formáit gondolom.

– Természetesen! És a világ szája néha oly oktanul jár, oly hazug rágalmakra képes... Hanem a mi öreg Józsinkra visszatérve; valaha de nagyeszű ember volt ez, kérem! Kitűnő, híres memória! Azt beszél róla, hogy könyv nélkül tudta az egész Törvénytárat meg a Corpus jurist; tréfából még visszafelé is, ha akarta; sőt latinul még ma is elég jól beszél. Deák Ferenc, a haza bölcse is néhány levelére méltatta egy időben.

– És csakugyan igaz ebből valami?

– Hogyne! Bizonyos jogászi ügy, törvénytervezet vagy efféle volt szóban, melyet az öreg bírálgatni próbált, s az a nagy ember nem röstellte magánlevélben felvilágosítani; igen barátságos fideális hangnemben; – egy ilyen sárgult manuskriptumot nekem magamnak is mutatott Józsink. Ő ismét felelt, és így váltottak két-három levelet ösmeretlenül.

– Ős-me-retlenül? Hahá! Csakhogy a mi kedves öregünk elhallgatja ezt a körülményt! Nekem így említette: „Az én régi, kitűnő barátom, Deák.” S hogy ez-s-az volt a szavajárása, ilyen csizmát viselt, amolyan dohányt szítt; nincs hét, hogy fel ne hozza. Akárcsak ezt a cikk-sorozatot vagy micsodát, melyet még fiatal fővel írt, állítólag ő maga... a zsidók recepciója ellen; s valamely akkori, pesti újságban ki is jöttek volna. Erre a legbüszkébb ma is! Hisz szó, ami szó, mindent megjósolt benne, de biz’ azokat nem volt valami nehéz megjósolni. Én akkoriban mint kezdő, fiatal segédlelkész Gyöngyösön...

– No hiszen, azért tagadhatatlanok a mi Simkó barátunk érdemei mint polgárnak, mint köztisztviselőnek, ki negyvenévi szolgálatra tekinthet vissza. Őt gyermeket fölnevelt, még az unokákról is ő gondoskodik, és ezenközben képes volt kis vagyont szerezni, hogy valamit hátrahagyjon majd az övéinek, csinos házat, szőlőket.

– De mi az, kérem szépen, mikor hatfelé oszol majd, mihelyt az öreg behunyja szemét? Hetedik a feleség, mert a haszonélvezet életfogytig az övé. Pedig bizony nagy küszködéssel szerzett annyicskát is szegény feje, mert az asszony, Antónia önagysága sose tudott bánni a pénzzel. Így Józsink még a karrierjéből is veszített, jó későn lett elnök, hosszú évekig csupán címzetes, úgyszólván csak a nyugdíjazása előtt érte el, mikor már fiatalabbak jóval

megelőzték... Mert szemet szűrt, kérem, hogy tisztviselői pályán, nagy családdal valaki még vagyont is szerez...

– Lám, a rossz, irigy nyelvek rágalma! Pedig a karaktere hozzáférhetetlen volt mindig, ebben biztos vagyok.

– Ó, ó! Hótiszta! Mocsoktalan! Hát lehetne egyébként barátunk?... Dolgozott, küzdött, legszorgalmasabb volt az egész törvényszéknél; hazavitte az aktákat, éjszaka is, még betegen, ágyban nyögve is a pöriratokon studiózott; szabad óráiban meg kertjét, szőlőjét gondozta. Csak a vádlottak meg védőügyvédek reszkettek tőle, mert nem volt nála szigorúbb bíró; utolsó betűig tudta a törvényt, s vaskeménységgel alkalmazta.

– Hm!... Úgy hát a túlzott munka, a lelki erőfeszítés okozta nála, hogy olyan... olyan esett már a korához képest. Utolsó időben aggaszt valósággal, oly rohamosan vénül, megy lefelé. Nem találja méltóságod is? Nem szeretem azokat a gyors színváltozásokat az arcon! Súlyos asztmája van évek óta, s minap a fia, Lajos, érelmeszesedést is emlegetett, az pedig nagy baj, úgy tudom. Egy kis meghülés az ilyenek, valami katharus és... Uram őrizz; az ember igazán ilyenkor látja: nem lehet a Gondviselésnek elég hálás, hogy jó egészséggel ajándékozza meg... Kérem, találkozom szegénnyel tegnapelőtt itt a Fő utcán, a szőlők felé indult; mellette a cselédleány kosárral. „Mit hoztok; Józsim? – kértem. – Csak nem érik már a csemege-szőlő?” – „Nem az! – azt mondja szegény. – Hanem látod, nem merek már magam kimenni, mint hajdanában, a szőlők közé. A vincellérem, ki tudja, merre bújkál és ha hirtelen rosszul lennék – (ezt mondja) –, hiába, öreg vagyok, valami ájulás vagy ilyes rám jöhet hirtelen; legalább legyen közelbe segítség.”

– He-he-hen! Mindig így adja a jámborat főtisztelendőséged előtt! Nagyon takaros fruska az a kis cselédlyány, és nemigen több tizenöt esztendősnél! Ugyan miben tudhat az segíteni, kérdem főtisztelendőségedet?

– Méltóságod megint csak hamiskodik, hm! No de itt elválnak utaink; itt van már az én csendes tanyám.

– Bizony, mindjárt én is hazaérek az én magános özvegyi lakomba. Haj-haj, bizúgy!... de azért a szép családi életnek is megvan, lám, a maga nyűge-baja. Na, nyugodalmas jó éjszakát kívánok főtisztelendőségednek.

– Magamat ajánlom, méltóságos uram!

Így váltak el az alkonyatban a parókia előtt, buzgó nyájasságok közt, de kissé habozva... mintha mindegyik szeretett volna még mondani valamit; nyilván kimagyarázni, hogy azért mégis – azonban – dacára –, mindazonáltal... hű és őszinte, régi barátságukban tartják Simkó elnök urat, kit ma vigyázva, kenetes szólamok közt – jóízűn megszapultak... A pap... hisz ő jóformán csak intonált; ő nem volt „szintén szőlősgazda” – millenniumkor ki nem tüntetett... De igazán – mindez éppen nem rosszakaratból történt! Csak mert épp kellett valami közös beszéd tárgy, ha így két utcahosszig egymásra maradtak a közös kapocs, a harmadik öreg bajtárs nélkül. Mert valami kis feszengés mégis volt az érintkezésükben; csak nem beszélhettek a miséről, az úrvacsoráról s az átlényegülés tanáról. Sőt: mind a ketten büszkék voltak rá, hogy noha kötelességtudó és hithű pásztorok – mégsem bigott, hanem világravaló, joviális papoknak tartják őket, kik jó példával ápolják a felekezeti békét e békés hazában. S míg így egymás mellett ballagtak, nyájas tartózkodással titulálgatva egymást, az arra menők dicsérve suttogják mögöttük: „Derék dolog! Tizenöt éve egy tarokk-kompanyában! Csak ott papok, ahol kell: az oltár előtt.” –

...De azért jobb lett volna ma is inkább a zsidókat szidni!

– Róza!... Rózám!... Rózuská-ám!

– Tessék, anyukám, hallom már! Jaj, ez rettenetes! Nincsen egy pernyi békesség!

A Simkó ház kiskertjében, a georginák közt – a szőlős lugasban, a mély karosszékben csücsült az öregasszony, és kiáltozott. A német regényét már betette, nem látta olvasni, alkonyodott. Elhízott, nehéz testével, köszvényes lábaival nemigen akaródzott felkelni, mozogni; de épp ez a kötöttség töltötte el ideges nyughatatlansággal. Kedves, telt képe olyan volt; mint egy durcás, nagy csecsemőé, kit nem akarnak ölbe venni... Jöjjenek ide, és mondjanak meg neki mindent: mi készül a konyhán; terítve van-e már; hány óra? Mondjanak, jelentsenek be mindent, elvégre is – ki ennek a háznak asszonya?

– Itt vagyok már, lelkem egy anyám. Mit parancsol?

Bő, házi lebernyeges, deli, asszonyos termetű nő állt lihegve a kékes szőlőlomb közt; haja finom fakószőke: szabálytalan vonásai kellemesek: – Simkó Róza, „Rózuska”. E szürke-kék, világos szemekben a derék és okos házilények aprós, vesződséges energiája; zsémbeske, harcias mártírium; hisz életük úgy darabolódik szét, mint a fűszerszámok apró oltárain elfüstölt áldozat. Most kifőtt, lángpiros az arca a konyhatűzhelytől s az ingerült szaladozástól.

– Itt vagyok! Mit parancsol? De hamar, mert odaég nekem a paprikás csirke szósz!

– Na-na-na! Csak ne tüzelj, fiam! Eridj, húzd le a lyukról azt a lábost, azután gyere vissza, és beszélj szegény, öreg, sánta anyáddal tisztességesen!

– Jól van na! Lehúztam, van annyi eszem... különben is ott van a híres „főzőmindenes”, tíz forintba fogadta, lelkem, hát csak tud annyit, ha én már összekészítettem! De persze elszojtatjuk mindegyiket, hogy mindent csak én... én vagyok a hámos ló; délig csak hagyján, de hogy még estefelé se tud az ember egy kicsit tisztába öltözni...

– Jaj, szegény fiacskám, már megint rajtad van a vénlánybetegség. Hát nem voltatok ma is a tenisznél? A gardedámság be jó ürügy is neked, hogy egyre flangálj a két húgoddal. Ne félj, fiam, ülhetsz még ma az ablakodban... Még nem jöttek ki vecsernyéről a barátok.

– De anyám...

– Nahát... Különben csak azt akartam kérdeni. Edit mit csinál?

– Hát hogy tudjam én azt? Benn van a szobájában, elrakja a kis ruháit; minek zavarjam ki, ha nem tudok neki dolgot adni? Ketten is főzzük azt a kis vacsorát? A két nagy lomha cselédje meg a száját tátsa?

– Jó, jó! Csak pártoljad, csak kényeztessed, mint mindig; utoljára is elrontod azt a gyereket. Hányszor kértelek, hogy egy percig se hagyjad tétlen; veszedelem az, olyan korban. Henyélés, ábrándozás, regényolvasás – majd még átragad órá is a mótely, pedig csak az hibázna még!

– Nem kell féltetni!

– Na-na! Jó lenne egy kicsit ügyelni neki, tüsténkedni a terítés körül; valami desszert van-é? És ha a kis Kovács megint betévedne vacsora után, mondjad Editnek; ne mamlaszkodjon úgy, ne üljön, mint a letett papné, mert még megéri, hogy elhódítják a háromesztendős udvarlóját. Egy férfiban sohse lehet az ember olyan nagyon biztos! Ha a lány sokat mókázik; adja a jégszívűt; a végén még hoppon marad, tudhatnád tapasztalásból. Nana... látom én, amit látok, nem beszélek a levegőbe. Most itt van a másik: Anna; „érdekes” neki, új neki, Pestről jött, kizongorált kezű, másféle, mint a többi, tud beszélni, bánni a legénnyel... nem láttad, hogy meregette rá a fiú a szemit a minap is, mikor hegedült vele a zongora előtt? A muzsika nagy kerítő!...

– Csak hadd legyen! Kerítse! Editkének úgyse kell, tudja nagyon jól! Ha kellett volna, ojjé... csak rajtunk múltott. Én csak tudom!

– Édes lelkem, a te módszeredet ugyan ne alkalmazzad, mert az nem jó módszer. Ennek a gyerekek férjhez kell menni, nem ér rá okoskodni. Mink „ma élünk, holnap halunk”; a rokonoknál jajkeserű volna az élete! Nem sajnálnám én a másiktól se a partit, nekem csakolyan unokám, de az mégis elboldogul a világban maga is, vagy mi... no, meg nem is neki való ez a szolid, kis egyszerű ember; csak játszik szegénnyel unalmában. Nem szép tőle, hogy a testvérét bántja; de legyen esze Editnek, fiatalabb is, szebb is; hódítsa vissza! „Nem tetszik” – persze, mert nem valami ügyes szeladon, valami hányiveti lump dzs centri, aki tánc közben bolondokat suttog a fülébe s azzal vége, nincs tovább; még levizíteni is derogál a mamlasznak. Ez a Kovács olyan türelmes, jó kis ember; mintaférj lesz ebből. Hej, hogy az ember nem adhatja kölcsön a maga eszét ezeknek a leányoknak! Arról lehet legjobban megítélni egy fiatalembert, hogy milyen udvarias az öregek iránt, mert a fiatallal könnyű elcicázni, bókolni, bomolni; azt tudja tán még – a kocsis is.

– Bízta ezt már csak a fiatalokra, lelkem anyám; azok majd tudják.

– Na-na! Csak nem a regények szerint! Nem valami olyan „hőst” várni, selymes, göndör körszakállal, amilyenek a Marlitt-könyvekben előjönnek. Vagy humi ábrándos fogadalom, souvenir... bolondéria; te is így pancsoltad el az életedet...

– Anyám! – villant fel a homályban Róza két halovány szeme. – Anyám... hagyjon fel az ilyennel! Már sokszor kértem, és...és ha az életemről akarnék beszélni... szólhatnék én is. Többet tudok, mint...

– Csitt legyen! Nézze meg az ember!... Így szeme közé pattanni szegény öreg, beteges anyjának! Mit tudsz?... Azt hiszed, meg lehet egy leánynak mindent mondani? Mit tudhat egy leány az életről, a férfiak rosszaságáról; csókoljon kezét a szüleinek, ha megmentik a boldogtalanságtól. Nézd meg a testvéredet, az a saját feje szerint ment férjhez, meg is látszik rajta... Különben most nem is tirólatok volt szó, hanem erről a gyerekről. Te vagy a bizalmasa, tanácsadója; hát úgy igazítsd, hogy boldog legyen; én nem kívánok mást, azt is, tudom, már élve meg nem érhetem. Mihelyt szegény Józsim a szemet behunyja, én nem is küszködök tovább nagy házvitellel; adjátok el, ami kicsi marad; osztózatok, rángassátok szét, vigye szélnek ki-ki a maga részét; én a nyugdíjból is megleszek veled egy kis lakásban; de többnek nem futná; és azután én magam... én se húzom már sokáig... na, de mindegy! Ágyazva, terítve van-é?

– A szőlőben jártam, hol másutt? Eh-eh! – nyögdécselt, köhécselt az öreg. (Mindjárt így köhécselt, ha belépett a háza kapuján.) – Megvizsgáltam a termést, intézkedtem a hordók ügyében, elszámoltam a vincellérel, dolgoztam, egyszóval... eh, értetek... nanana! Elég már, Editkém, fiam! Elég már a kézcsokból... eh, hányszor mondtam már neked, édes kislányom!

A fiatal leány csakugyan töméntelen sok csókot cuppangatott el a nagyapja kövér, aprótüskés arcán, s a kezein, melyeket már beléptekor a levegőbe emelt – ajkmagasságig – Simkó elnök. Magasan és ernyedten libegtette, mint egy bérnáló püspök – mint két halvány, százzrácú vitorlát a gyermeki csókok hullámverése felé. S közben (így volt tán negyven esztendeje már) – ki nem fogott a tanácsból, intelemből.

– Ne-ne-ne! Minek ez a túlzás? Még a szeretetben is tartsunk mértéket, édes gyermekeim! Az ember kezét csókol egyszer; vagy csak szóval mondja; az is elég. S ha már az arcon is egyszer; nem bánom... csak nem túlozni, csak józan, okos mértéket, gyerekeim!

A kisleány nevetett, és az öregúr állához szorította friss, ruganyos arcborét. „Na még tízet, tíz pusztit!” – kiáltott, és szórta, kacagva a vénember ősz bajusza mögé. Az ember nehezen dönthette volna el: a fiatal temperamentum kitörései-e ezek, az agyonnevelt ifjú nőiség előcsiklándozása ez, egyetlen, házias szelepén; vagy csak mert így szoktatták, kívánták; így tett pici lánykorától; ugyanígy hallva közben a kenetes, atyai csillapítást.

– Menjünk vacsorázni, nyújtsd a karod, Józsikám! – cihelődött az öregasszony is. – Nini! Hisz Lajoskánk is itthon van; ott olvassa már az újságot az ebédlőasztalnál. Laj-kóó!

– Eh-eh! Már megint nagy sütés-főzés volt itt, úgy érzem a szagát – szimatolt mélyeket, jóízűket az öregúr a konyha felé. – Ugyan édes jó lelkeim, minek az, minek az? Hányszor mondtam már; hogy énnekem nem kell semmi! Én beérem egy kis déli maradék főzelékkel; egy kis melegített üres főzelék, az a legegészségesebb vacsora. Tudjátok jól, hogy milyen igénytelen természetű vagyok én.

Körülvették, vitték, becézték; nem is feleltek a szavaira. Ezt is így szokták meg (tán negyven éve már), miközben naponta friss pecsenye és friss gyúrt tészta készült vacsorára. Mindnyájan húsos, nagy darab emberek, kissé szlávok alakok voltak, erősen északi típus – mindig kitűnő étvágyú család.

Már látszott az ebédlő nagyernyős függőlámpája s hosszúra kihúzott, terített asztala – mikor a tornác három lépcsőjén a másik leány lelépdelt. Sötét ruhájában némán közeledett a sötétben; egyszer, egyetlenszer megcsókolta a nagyapja kezét, és azt mondta: „Kezét csókolom!”

– Eh-eh! – köhécselt zavarában az öregúr, és tanácstalan, riadt szemekkel nézett szét. – Na! Na! – nyögte kínlódva. – Te vagy az? Te vagy, Anna?

(A kézirat itt megszakad.)

1913

Szent Ildefonso bálja

1

Azon a borús, híves januáriusi napon nyugtalansággal vegyest boldogan, ijedezőn vagy repeső szívvel öltözte magát minden főrangú szüze Toledo városának. A jeles szent, kinek neve ünnepére annyi fiatal szívek néztek várakozón; hajdani időben volt érseke az ősi császári városnak; amikor a lelkek még nem élhettek olyan boldog biztonságban afelől, hogy mit kelljen hinniök, mint később, jeles korszakában a szent inkvizíció szorgos örökösének. Ő volt az első, ki írott könyvbe foglalta az Egek Királynéjának szeplőtelen tisztaságát. És évszázadokon át szokás maradt Toledóban, hogy a város kardinális érseke bált adjon e napon éjfélig az Alcazár legnagyobb dísztermében, hivatalos lévén erre minden tiszt és előkelő nemesi hajadon, de ez egyszer esztendőnkint anyai, öregasszonyi, mindennemű illendő otthoni kíséret nélkül. Sőt minden leányzóért maga ment el az este beköszöntével leghívebb lovagja, ki szívének szándékával szerette; ékes kocsijába ültette a hajadont, ki bátorsággal bízhatta magát akármely toledói nemes kezére e napon. Mert az estélyen, úgy mondták, bálanyaként maga a Megváltó szűzanya van láthatatlanul jelen; ő vigyáz a finom udvarlások nemes és tisztaságára; a vérek felgerjedésére táncos mozdulatok lejtése közepett; és soha, senki nem emlékezik rá, sem föl nem jegyeztetett, hogy valaha is valami botránkoztató eset történt volna Ildefonso napjának éjjelén. Sőt inkább azt a lovagot, ki valamely leányt kocsiján vitt az Alcazárba ilyenkor, és ott véle mulatta el az éjjelt, már majd szinte törvényes mátkának vette a társasági illem. „A szűzanyától kérte meg a leányt!” – szokták mondani az ilyenről...

Donna Isabel de Carranza is ott ült márványos kristálytükre előtt, alabástrom fésűi, ezüstmívű balzsamos szelencéi közepett; könnyű, százcímű len-gyolcs pendelyében, mely himzett, drága csipkétől volt habos. Letakart asztalán nyitva állt előtte a nehézveretű ékszerláda barrocco gyöngyeivel és cizellált aranyásványokkal, melyek tompán ragyogtak a viaszfáklya-fényben. Egy sokszárnyú, borostyánszínű brokátfal kerítette el az asszonyi hívság e selymes kápolnáját a nagy, hűvös színű palotaterem kongó terétől, mit be sem tölthetett a kandalló melege, s hol az ólomrecés ablakok hosszában szűzi, ijedős renddel sorakoztak a keresztlábu, magas ébenfa székek.

Donna Isabel fehéren és puhán ült ott, magafelejtett meghajlásával karcsú és pompás lányderekának, mint a kihántott, finom és nyers, ropogós dióbél édessége; ahogy sohasem látta őt idegen szem. Anyaszült, drága formáit találgatni lehetett volna most, mint a katedrális Merengő Madonnáját; de a süppedő szőnyeg közepén ott állott már – maga keménysége erejével megállott üresen – a réteges, dudoros, brokátbátású és aranypaszomántú rokolya; vastag csípőhurkákkal széttartott, kemény vasabroncsokkal bélelt nagyúri öltözet; hogy elbilincselje és lezárja, mint egy pecsétes titkot; hogy megterhelje, mint az erény súlya, és külön rekessze mindenektől, mint a hódolat.

Donna Isabel árva volt; atyját, a Rettenetes Pedrót és anyját, a szigorú arcú, halvány donna Blancát csak festett képeikről ösmerte; s hajdani tápláló dajkája, duenna Agneda öltöztette most: kövér, ügyes ujjáival vörösszőke, dús haját tornyozva és langyos balzsamfürdővel fürösztve arcát, vállait és kezét. Közben egyre fecsegett madre Agneda; míg úrnője lehunyt szemmel tűrte dolgát, de néha türelmetlenül, kurtán szisszentve sóhajtott.

– Te leszel a legszebb, te leszel az első! Hiszen rokonod a kegyelmes kardinális, Gonzales de Mendoza, a mai bál patrónusa! És ő bizonyos jó szemmel nézi melletted Alvaros de Lunát, a guadalajarai lovagot.

– Meghúztad a hajam!...

– Miért ne nézné jó szemmel? Az apja udvari ember, s ő maga nagybátyjával, a főinkvizítor miniszterrel itt járt legelőbb (a szent szűz vezesse az eretnokség ellen), mikor a híres Beata apácát meg a kedvesét, Juan barátot vallatták és gyötörték. Az ifjú Alvaros állva nézte végig az egészet, márványnál fehérebben; de szemét se hunyorítva. Erős szívű, nehéz vérű fajta; nem fog meghidegülni nyoszolyád, ha ő lesz urad!

– Elhallgass!

– Világi élet sora ez Urunk szent engedelmeivel! Apád, a hős don Pedro s anyád, az erényes donna Blanca is férjhez adnának, ha élnének, keveretlen vérű, nemes unokákat remélvén általad! Don Alvaros szebb és delibb minden toledói lovagnál! Az aranjuezi vadászon oldaladnál lovagolt!... Bernarda de Torvarral, a Tajo menti vár kisasszonyával járta ugyan minap az előtáncot, de a te balkonod alatt két ízben is állongált, ezüsttel kivert, híres ébenfa gitárját pengetve, alkonyat után. A leányom, Franciska tejttestvéred mesélte... ej, no, mit is beszélek! Ma olyan szép leszel, mint a pompázó pávák királynője Aranjuez kertjeiben! Ugye, szívem édessége, őt várod ma, don Alvaros de Lunát; elébe repes aranyszívecskéd, hogy elvigyen a Szent Ildefonso báljára, és táncoljon veled kéz-kézben a szent éjszakán?...

– Ne fecsegi! – kiáltott rá gögösen donna Isabel, és fehér kezét, melynek éppen hosszúdad körmeit csiszolta a dajka, reszketve rántotta vissza keblére hirtelen. Szép ajkai közül lázas forróságot érzett kiömlöni a heves, haragos szóval. Hisz ezen a dolgon gyöttrődött egész napon; de előbb is már, a hét valamennyi napján és éjszakáján: vajon eljön-e ma érte don Alvaros de Luna? Nem adta szavát, csak kerülgetve szólt ravaszdi mosolygással: „Látni foglak, szép úrnőm; Szent Ildefonso éjjelén!...” De szeme barna tűzben ragyogott az övébe akkor, és a Carranzák leánya azt hitte, elérte szavát! Minap, mise utáni körsétán oldalához került don Diego Pedilla, és felajánlotta a bálra fogatát és magát: de ő elutasította, azt mondván, hogy foglalkozva van. A lovag eltalálta, hogy kire gondol... talán el is mondta már másoknak... ó, most már bizonyosan tudják, híresztelik a városban, hogy ő és a guadalajarai... De hiszen akkor Alvaros fülébe is eljutott a dolog, és tudni fogja kötelességét! Egy Carranza-leányt, a nagy kardinális unokahúgát nem lehet szégyenbe hozni, világ csúfjára cserbenhagyni, még ha árva is, cselédkézre hagyott, anyátlan, tanácstalan!... Ó, madonna!...

– A fejed olyan már, mint egy pompás, fehér bóbítás virágé – hízelt a duenna –, most erősítsd meg magad forró narancsborral, mert olyan karcsúra szeretnék fűzni vállban és derékban, hogy táncosod egy keze fejével átfoghasson, mint egy arany szitakötőt!... Este van, fáklyák égnek az utcán! Hallod a zajt?...

Keblét, szívét fulladásig szorította már a vaspáncél vagy a reszketeg indulat... Már feladták rá a pompázó selyemházat, melynek széles, abroncsos üregében olyan fázón magánosnak érezte mindegyik ifjú tagját, egész forró és eleven magát!... Kocsik robogása hallatszott fel már az utcáról; párok ülnek ott a száguldó hintókon boldogegymásmellett; most már örökre együtt... De az ő kapuja előtt még nem állott meg barát!...

– Jer, hadd tűzzem válladra a kemény csipkegallért! Nézd, milyen szárnyas, milyen hideg és büszke! Száz meredt fodra közül hogy issza ki majd a nyakad édes életszínét szerelmesed tekintete! Kékes rizslisztbe mártottam, mert a sárgás gallérkeményítő a quietisták titkos jele; (Uram, irgalmaz!) erről ismerik meg egymást!... Hallgasd csak! Kiáltoznak!... Az utca népe ujjong az ékes fogatok és pompázó uraik láttán! Jer az ablakhoz! Idébb húzzuk a selyemfalat, bújj meg, nehogy várni lássanak.

– Ó, madre Agneda!... – sóhajtott akkor donna Isabel oly forrón és szaggatottan, mint egy elgyötört kis madár. Most nem volt gőg a szavában, csak enyhülést könyörgő, kegyetlen fájdalom.

– Szegény kis árva virágom – simogatta az asszony, és alázatos szeméből könnyek hulltak. – Hiszen én tápláltalak szívem vérével, üvegmadárkám! Így kell nekünk ládd-e; sírni kell nekünk sokszor elrejtözve az ablak mögött; mert ők künn járnak szabadon az ég alatt, és minden út az övék!... (Nézd, nézd Antonio de Medrano úr sujtással ékes, fehér lovait s az apró szerezcsenkölykeket!)... Igen, ők már ilyenek, ezt el kell viselni; még ha elhagyni nem is bírának, akkor is szívesen csálnak!... (Nézd a sok török hadifoglyot donna Maria Alumbrados kocsija előtt; unokatestvére, Fernandez fogdostatta össze neki, és úgy küldte gályán rokoni köszöntéssel!) Ne sírj utána, fülemlém – nem érdemli meg, csapodár gonosz! Minap is, hogy itt lantolt ablakod alatt, elmenőben beköszönt Franciskához, a leányomhoz. „Köszöntetem nemes úrnőd!” – így kezdte. S a kamra rácsán keresztül csókot váltva találtam őket, úgy vertem el onnét a leányt!... Ó, ne... ne üss! Donna Isabel!... Én nyomorult, fecsegő cselédfejem!... De nézd, látod azt a batárt? Kié az ezüstvirágú, fekete lószerszám? A négy híres pej!... Most a fáklyák alá ér... igen! A tovari leány, a Tajón túli kastélyból... azt viszi a bálba!... Úrnőm!

A donna Isabel arcán a gyűlölet sárga fénye, hideglelés düh villáma vonaglott. A hangja rekedten zizegett.

– Hívasd ide a lányod... rögtön hozd elébem a lányod!... A szolgálómat!...

– Donna Isabel! Mit akarsz?

– Vesszőzni akarom, hogy a vére mind elfolyjon, a parázna vére! Börtönre vettetem!

– Elvettem tőle kebelem tejét, hogy téged tápláljalak!

– Az inkvizíció tömlőcébe juttatom!

– Nem, donna Isabel! Te nem fogod bántani a leányomat!...

– Igazad van!... Nem fogom bántani! Az én szívemben több paráznaság lakik! Jól tette a lányod, miért kergetted el!... Ó, madre Agneda, dajkám! – Ó, boldogságos Szűz! – a mai bál asszonya! Szabadíts meg a szégyentől!

Odalenn megszólalt döngve a kapukilincs súlyos ütőkalapácsa, ahogy a vasszörny fogaihoz verődött. Kis idő múlva lépések hallatszottak az udvar földszinti márványfolyosóján. Agneda kiszaladt a lépcsőfeljáróig.

– Asszonyom, valaki odalent áll égő lámpással! – Ki az?... Ki van ott?...

– Manuel de la Cruz lovag!... – hangzott fel, mintha igen nagy messziségek mélyéből.

– Honnét? Mi járatban?

– Idegen vagyok ebben a városban; messziről való! El akarom kísérni Isabel de Carranzát a Szent Ildefonso báljára.

Már fenn volt a lépcsőn; már a terem brokátfüggönyét tartotta fél karral; a küszöbön állt; gáláns, szép bókkal meghajtva fejét, és donna Isabelre nézett. A ruházata pompás volt, arannyal és selyemmel hímzett; nehéz bársony; szigorúan divatszerű, nagy csokró, szögletes cipők, hibátlan, magas selyemharisnyák; makulátlan, sokfodrá kemény gallér és kezelő; dudoros, sávós kabátujjak, drágaköves gombok, gyűrűk. Nagyon előkelő házból való, minden finom szokást jól ismerő lovagnak látszott.

– Úrnőm – rebegte a dajka –, egy idegen lovag jött érted, akit sohase láttál.

– Akiiket gyermekkorod óta naponta látsz, jól ismered-e, donna Isabel?

Az idegen beszédhangja csodálatosan meleg zengésű volt; emberi és tiszta dolgokról adott hírt. A mosolya szelíd, okos és szomorú.

– Elmehet-e úrnőm egy ismeretlennel? – kérdezte Agneda, de már halkán, bizonytalanul, és lesütötte a szemét.

– Boldogságos Anyánk ennek a bálnak pártfogó asszonya! – felelte a lovag komolyan. Aztán újra Isabelre nézett, és különös szelídséggel, halkán kérdezte: „Követsz-e engem?”

– Megszabadítasz a nagy szégyentől! – felelte a leányzó nyugodtan, és le nem vette az idegen arcáról elmerült, különös tekintetét. – Induljunk, lovag!

Messze kitartott kezénél fogva vezette le. A kocsi ott állt – pompás kékbársony baldachinú, ezüstrojjtal díszített sárga carruzza; négy égszín csótáros, ezüstdíszű fehér ló előtte. Nagyon is ifjúdad arcú, szép kocsislegény ült a bakon fehér köpenyben.

– Valakinek elfeledtél köszönni, úrnőm! – súgta a lovag, mielőtt felsegítette. És donna Isabelnek mindjárt eszébe jutott. Visszament a kapusikátor folyosójára, s egy kicsiny kamra ablakának kihasaló vasrácsa fölé hajolva beszólt: „Isten veled, hű kis szolgálóm, Franciska tejtestvérem!” Aztán felszállt. A batár csendülő, zenés dübörgéssel, simán robogott a város ódon kövei, mórscipkés kapuboltjai, ó-zsinagógák, tornyos hidak, várformájú paloták közt. Az ég borult volt s a levegő híves.

2

Az Alcazar díszterme kétezer viaszfáklya fényében ragyogott; s a földig érő ablakok közén a pompás gobelinek selyemmel szőtt úrhölgyei, pálmaerdőkben sétáló ifjú leányai és fekete szőrű méneken vágató vadászai mintegy megelevenedtek a mozgalmas fénytől, és elvegyültek a terem ragyogó vendégei közé; kik mind ifjak voltak és boldogoknak látszók; halkán, nemes illemmel csevegve, nevetgélve sétáltak kéz-kézben, páronként a márványkockákon. Az égi bálanya láthatatlan jelenléte templomossá, nemessé magasztosította a szórakozást; s a derűs és boldog teljesülés előtti szerelmek nyugodt és tiszta tűzzel lobogtak a szívekben. Donna Isabel szemlesütve haladt végig lovagja kezén, és még nem nézett szét maga körül.

A kardinális előtt csak sebtében tiszteleghettek, mert mindjárt helyet kellett foglalniok a két sorban egymással szembeállított párnaszékeken; a színházi előadás kezdődvén, mint rendszeren szokásos a táncok előtt. Széles út volt hagyva középpütt a székek sora előtt a felvonuló új jövevények számára. Káprázatos színű öltözetek közeledtek, sorakoztak egyre még – és bennük halvány és büszke szépségű leányvirágok –, lendülő, nemes mozdulatú, gögös tekintetű ifjú férfiak. Óriási, harcias struccmadár-tollak díszítették nagy karimájú bársonyfövegeiket; gondosan fürtözött hajakat viseltek; piciny, hegyes állszakállt és felálló bajuszt. Mindenki örömmel és kíváncsian figyelte egymást, ki melyikkel páros? És tréfálkozó sugdozással mondtak ítéletet. Donna Isabel egy percre fölvetette szemét, s érezte, hogy csudálkozva és idegenkedően nézik őt és ismeretlen lovagját. A következő pillanatban csaknem szemközt velük észrevette a csapodár La Lunát; Bernardina mellett ült, oldalvást hozzáfordulva; sötétbíbor köpenye szárnyát negédesen dobta át kardos csípején, és térdein s a lecsüngő vállhajtóka mögé bújtt tengerében rejtve és hízelkedően tartotta a tovari leány balját. Donna Isabel új lovagjára pillantott, s e percben halálosan megsértett, felhorzsolt szíve csodás, hirtelen felujjongásával úgy látta, hogy az ismeretlen férfi arca gyönyörű szép és alakja hibátalan.

Ezüstcsengők szava jelentette a színpadi látványosság, kezdetét; a nagy bíborfüggöny lassan szétvált. „La illustra Fregoná”-t, a nemesi konyhaszolgálok ismeretes, együgyű meséjét játszták előbb. Az úri társaság kicsinylő érdeklődéssel hallgatta a verseket; mert illetlen lett volna túlságos odaengedéssel figyelni a pórian világias történetre. Egy nemes hölgy szerepelt a

játékban, ki közrendűnek adja ki magát, szolgálni megyen és a nép lányinak szabadas módjával, mindazáltal erényében hibátlanul ösmerkedik össze két nemes tanulóifjúval; kik közül egyről kiderül, hogy tulajdon testvérbátyja; valódi rangját bevallja, s a másikhoz feleségül mén.

A társaság könnyeden, élcelődve mulatott a színjáték felett.

– Mégiscsak jobb így – szólott az egyik hidalgó nevetve –, mint hogyha nemesi vérnek hitték volna a mátkát, és kiderül vala róla, hogy pórfajzat!

– De mégis nyert az álorcával – bátorult neki hölgye, a szép Inez –, mert mint kisasszony sohasem ösmerhette volna ki úgy az ifjak erkölcsét, hogy kedve szerint választhasson férjet. Ezt csak konyhai szolgálók mívelhetik!

– Az ám, de hátha mit sem tudván, amaz iránt lángolt volna fel szíve, kit testvére gyanánt kellett fölismernie? – kérdezte ártatlanul egy másik hölgy, de arca mindjárt is bíborszínre vált ijedtében.

– Ilyesmi nem eshet, mert a színészek előre tudják, mit játszanak! – segítette ki nevetve egy San Servando nevű lovag. – Az ilyenre ügyelnek a rendezőpadláson s a mennyei öltözőkamrában is!...

Meghökken egy pillanatra, nem vallott-e valami tévhitet az egekről való szójátékban, mit félremagyarázhatnának; mert mindenki tudta, hogy a főinkvizitor bizalmasa most a nagy kardinálisnak; s néhány embere mindig lappang az érseki udvarnál papi vagy lovagruhában, vagy kíséretéhez csatlakozva. A körben ülők is megéreztek valamit, és egy pillanatra elhallgattak. „Az égből... önmagunk mélységéből... mindig messziről kapjuk a törvényt!... Azért veszéjtjük nyomát sokszor!”... szólt valaki félhangosan.

Donna Isabel fölrettenve nézett a melléte ülőre; ahogy elfeledkezve tűnődött, maga elé mondta e különös szökat. A kétértelműség vagy homály vallási kérdésekben – jól tudta – könnyen gyanút keltő lehetett; mert abban az időben kezdték éppen szigorúbb figyelemre méltatni az illuminátorok és misztikusok veszedelmes tévelygéseit, melyeknek oly sokszor estek a legbuzgóbb hívő lelkek, papok, apácák is martalékául... És a leány úgy szerette volna titokban, valami jellel vigyázatra inteni az idegent, ki tán nem ismerős a dolgok itteni rendével. De akkor a csengők megújuló zenéje a második darab meséjére hívta fel a figyelmet. Ennek már szent legenda volt a tárgya; s a vendégek buzgó illedelemmel szedték rendbe tartásukat és gondolataikat, hogy tisztelettel figyelhessenek.

...Hajdani századokban történt, hogy valami Diego Martinez nevezetű közvitéz, midőn a flandriai háborúba kellett mennie, a Szent Leocadia templombeli feszület előtt örök hűséget és házasságot ígért egy Inez de Verga nevű leányszónak. Ámde amikor sok év múlva mint fiatal tiszt hazatért, tudni sem akart esküjéről s a leányról, ki azalatt híven várt rá. A kétségbeesett mátkának nem volt egyéb tanúja a feszületen kívül; mélységes hitében erre bízta hát ügye védelmét. A törvény emberei beléptek a templomba, és hódoló könyörgés után esküre szólították a feszületet. S akkor történt a csoda! Az Úr köböl való mása megmozdult a keresztfán, odaszegzett jobb karját kiszabadítva, két ujját magasra emelte, aztán a törvényjegyző kezébe tette, e szóval: esküszöm! A másik pillanatban már csak lecsüngő jobb karját s nyitva maradt, szentséges ajkait láthatta az ámuló nép. A feszület máig is úgy maradt a csoda emlékére; a pörlekedő jegyesek összebékültek, és mind a ketten kolostorba léptek.

– „Ez a legszebb a történetben!” – szólott most különös nyomatékkal és félig kérdezőn az alacsony termetű, de annál hosszabb nevű don Rodrigo Amados de Los Rios, egy ravaszdzian alázatos, hideg szemű és csúfondáros, gonosz képű emberke, kitől – nem tudni, mi okból – mindenki félt Toledóban. – „Semmi jobbat és üdvösebbet nem tehettek volna, mint hogy

zárdába lépve, Isten igazi szemléletébe merülten s a titkos, belső megvilágítás fényétől áthatva így mentesítsék magokat a bűn esélyétől... Nem így véled-e te is, városunk és körünk jeles jövevénye, ki magad De la Cruz szép nevén nevezted?”...

Mindenki rettenve és kíváncsian pillantott az idegenre. Elértették! Csalétek volt ez; olyan fogas és veszedelmes vélemény, mely ugyan teljes értelmében megtalálható amaz avelai Sancta Theresa de Jesus könyvében, kit Rómában szentté avattak, mialatt írott tanításai még egy évtizedig ott feküdtek vád alatt az inkvizíció tárgyalóasztalán;... de amely tanításért mostanában könnyen illumináns eretnekké bélyegezhették, és egykettőre kínpadra, máglyára juttatták az embert. Don Manuel de la Cruz lassan a kérdező arcára emelte bánatos mosolyú tekintetét. Úgy tudott nézni, mintha valahonnét a túlsó partról pillantana vissza.

– Ámde – mondta halkan a riadt elcsöndesülés közepett – ez a mátkapár egymást üzte és kereste még... nem a Magasságbeli utait! Nékiek még egymás szerelmében kellett volna vezekelniük előbb!

A körülük hallgatódzó társaság megzavarodva, suttogva széledt odább. Nem tudták mire vélni! Kiszabadult volna-e ügyes módon a csapdából az idegen lovag; vagy evickélve még veszedelmesebb örvénybe: egy új tévhit rettenetes gyanújába sodródott?... Maga De Los Rios is különösképpen megzavarodva fordította el kígyómerev, gonosz tekintetét. Felállt és odább sétált, közönyt tettetőn; ám donna Isabel titkon követte szemével. Kis idő múlva látta, hogy egy távoli ablakfülkében állva suttog valamit egy papi ember fülébe, ki az érsek kíséretében jött ide. És a lány szívét valami sohasem érzett fájdalomú szorongás fogta el; bár nem értette világosan, hogy miért? Sírni, kiáltani, tenni szeretett volna valamit, mert egy másik embert veszedelemben érzett. A maga fájdalmas gögje, égő sértődése, gyűlölséges szerelme mintha eloszlott volna ebben; az árva, magányos, dús és hideg élet első szánalomvirága sarjadt ki forró szívéből.

Most először érzett mély és igaz fájdalmat vagy félelmet valaki másnak sorsán...

De citerások és hegedősök pedzették a húrokat; a fényes teremben tánchoz készültek a párok. Az ő lovagja is felállt, és gyöngéden tárta felé halvány jobb kezét. Lejtve és tipegve, kimért léptekkel, lassúdon és mereven indult meg az előkelők tánca. Enyhe és nemes színek nyugtató, selymes tarkasága csendes ütemben hullámlott és kavargott a színes márványkockák felett; a muzsika visszafogott, mély szenvedelme csak az eleven ajkakak festette lázpirosra, csak a szemek mélyén izzított sóvár, titkos epedést. – Donna Isabel érezte, hogy az ajka reszket, s a szeme ismeretlen fájdalom kínjától homályosul. Égető szégyen gyötörte városa miatt, mert úgy érezte, hogy szörnyű aljasságot készülnek elkövetni az ismeretlen lovagon csak azért, mert nem hasonlít eléggé hozzájuk. – Manuel de la Cruz mintha olvasta volna gondolatait.

– Mondom neked – szólt halkan, gyengéd mosolygással hajolva felé –, mindezeknél gonoszabbat is megértem én már az időben!...

Isabel elsápadt. A bal oldali teremajtó felé pillantott, s úgy látta, hogy két lovag, ácsorgás ürügyén bár, a kijáratot őrzi; kardjuk markolatán kezük.

– Lovag! – lihegte szinte fulladozva. – A mi Urunk Jézus nevére kérlek, tégy valamit magadért! Veszedelemben vagy!

Elgondolhatatlan kedvességű mosollyal nézett akkor dúlt arcába a táncosa. És halkabban, mély, édes, szerelmes jelentőséggel kérdezte immár másodszor: „Követni fogsz-e engem, donna Isabel?”...

Abban a percben odalépett hozzájuk don Alvaros de la Luna – a főinkvizítor unokaöccse. Táncosnőjét elhagyva, diadalmas, csábító mosollyal büszke szépségű arcán nézett Isabel felé, s a leány szorosabban fonta reszketeg ujjait a táncosa kezére. Ám don Alvaros egyenesen hozzá intézte a szót. Udvarias beszédében követelés volt és a férfiú biztos akarata.

– Megkérhetnélek-e, Toledo legszebb virága, hogy eljárd velem az ígért táncot!

– Nem vettél tőlem ígéretet, lovag, és már van táncosom!

– Ugye?

Mérhetetlen kicsinyléssel összehúzott ajka körül mintha csak most látta volna meg Manuel de la Cruz.

– Nem ismerem, nem tudom, ki fia, honnét vetődött ide!

– Nálatok valóban keveset tudhatnak az én országom felől! – szólt nyugodtan de la Cruz; de eközben oly barátságosan nézett rá.

– Nem ám – tört ki most elvakult dühvel a lovag –, mert nincsen is igazi neved – a templomok anyakönyveiben hiába keresnők származásod! Mert jöttment vagy közöttünk, rejtezkedő, megvetett, ismeretlen! Hogy mertél a mi körünkbe tolakodni, ki vagy?... Ejh, nem felelsz?... Kardot hát, bár nem érdemled!... Kardot ránts, ha mondom!

– Nincs fegyverem!

A másik bős dühvel vágott felé, egészen közelből, de csak a levegőt érte. Újból sújtani akart, de akkor az idegen pusztá kézzel, szelíden megfogta a villanó kard élét, és De Luna keze szinte jéggé dermedt a markolaton. „Segítség!” – kiáltotta elfehérült ajakkal, elmerült, merev szemekkel. „Segítetek!... Boszorkánymester!...”

Zavaros tolongás támadt a bálban; kábult irama az ijedtségtől összezavarodott táncnak; muzsikások riadt hangzavara; összevissza kiáltozás, ajtók felé tolongás, néhány felborult fáklya... Isabel ájult szeme előtt már minden összefolyt. Csak arra emlékezett még, hogy két gyengéd kar emeli fel a földről, és mint mikor álmunkban felhők felett lebegünk... úgy viszi tova innét.

3

A kék baldachinú batárban tért magához ismét; feje az idegen lovag vállán pihent. Oly jó volt így! Hogy volt? Merev rokolyái nyűgét, páncélfűzője szorítását sem érezte, mintha levette volna őket. Minden egyszerre felolvadt, megkönnyebbült testében, lelkében. Valami drága biztonság sugárzott rá jegyese lényéből, és jólesett, hogy kinn zúgott a januári szél, és hideg eső verte a kocsi rojtos, nehéz függönyét. Úgy volt, ahogy a kicsi, gyenge madárcák megbújnak zivataridőn puha fészükben... Isten kebelén.

Félig tán álmodta a várost, amint az éjszakában mögéjük suhanva elmaradt. Vágtatva hagyták el a főutakat, templomok és kastélyok árnyai tömören tünedeztek és múltak el előttük, mint a káprázat. A katedrális tornyáról színt szóró lámpások világítottak ki a ködbe. Isabel sietve keresztet vetett, de észrevette, hogy jegyese szomorúan elfordította arcát a templomtól. Mindjárt azután úgy tűnt fel, hogy a morozók apró házai közt robognak, a fegyveresek, nyergesek, üvegesek szűk és dohos utcáin át. Most a zsidók negyede rémlett; egy sarkón állt még a bitó, ahol nemrég Samuel Ben Meijr Halevy rabbit kivégezték a kereszt nevében... Most a Márton hídján robogtak át, s a víz tükréről visszaködlött a felhős éjszakai ég... Végtelen!... Messze!... Halál!... Most érték el az északi puertát! Az örök felmozdulnak, de a

fehér köpenyeges ifjú a bakon megereszti a gyepplőszárat... Túlmentek a falon, völgynek kissé; majd oldalútra tértek szilaj vágatásban. Múltba veszett... eltűnt a város.

A menyasszony felkapta fejét egyszerre, és szemében hagymázos rémület tükrözött. Üldözők zaját hallatta messziről. Nyomukban vannak! De lovagja megnyugtatón tette kezét a lány szőke fejére, és minden elcsöndesült. De hiszen nem magáért félt, hanem őérette. Ha elfogják, kénpadra feszítik, megölik! Azt, aki mindenkinél jobb, igazabb, ki tisztább, mint a gyermek és öregebb, mint valamennyi bölcsesség! A Próbált Embert... a szentet! – Valamikor sírtam miattuk! – szólt akkor a fiatal férfi, és lehajtotta fejét. – Most már tudom, hogy át kell menniök valamennyi útján a sötétségnek, hogy a pokol tornácáról nincs visszatérés. Most már tudom! Isten sem rövidítheti meg az Időt! De anyáik kínban és szerelemben foganták őket, és az asszonyok kinnal és szerelemmel szeretnek mindhalálig, hogy legyen folytatója az útnak és harcnak. Az időben van a megváltás, a bűnben van a vezeklés, és mindnyájan ahhoz járók vagyunk! De eljön az idő, mikor a férfiú elhagyja az asszonyt, és az asszony elengedi a férfiút, és az ember fiában feltámad a Tiszta Ember. Ez lesz pedig amaz Utolsó Napon, mely az Isten megváltását jelenti a Világtól; az Atya megszabadulását a Fiútól! Akkor mindenenek megtérnek Őhöz, mert a világ minden útja körben vagyon, és ahonnét elindult, oda kell teljesednie!...

Valószínűtlen, vad éjszakai tájon száguldattak keresztül; sziklák és kietlen, pusztá vidék rémlett és ódon romfalak csonka árnyékai, mint rettentő csatákban elpusztított városok. Az ég vaksötét volt, szörnyű szél sirt és vonított ismeretlen szakadékokból, és az ég, fellegei rettentő távoli némasággal rohantak száguldva, és egyre sűrűbb feketeséggel tornyozódtak a magasban. És újra hallatszott az üldözők zaja, hajtóebek csaholása, dühödt, emberi kiáltozás.

– Uram! Elérnek... megölnék téged! – sikoltott a menyasszony, és kihajolt, hogy visszanézzen. Borzalmas, ingoványos tájék feküdt előttük; halálszemű mocsarak útvesztő feketesége.

– Anyám vagy-e te, hogy a testemre van gondod? – szólt a lovag megint bánatosan. – Miért féltesz? Így nem követhetsz engem!

– Mondd, mit tegyek, uram! – könyörgött a leány.

– Ne érettem akarjad magadat, hanem magadért!

– Nem bírom! Asszony vagyok; mátkád, leányod, asszonyod, anyád! Válts meg engem!

– Nem lehet a lelket kívülről megváltani! Isten nyomorultjai ti, világ sebesültjei, szegények! Minden átok a ti véres, tépett öleteken, asszonyok!

– Mit tehetünk?

– Még nem jött el az idő! Még kell hogy életre szeressetek bűnt, halált. Öletek által kell hogy Isten vezekelje a világot. De asszony fogja megtörni a kígyó fejét!

– Uram, de hát én? Én?...

– Ha legalább ezt a szót nem adatott volna tudnod, szegényem! – felelt kimondhatatlan gyöngédséggel a férfi. – De ezt kell kiáltanod kétségbeesetten és haszontalan; mert, bizony mondom, nem vagy te egyéb, mint a szájalom, amivel a szemedbe nézek. A szerelem!...

A hintó rettentőt zökkenve oldalt billent és megállt. A fehér kocsislegény a bakon, köntöse bő ujjába sülyesztve összefonta két karját. Mocsaras kátyúba fordultak... kerék törött... nincs tovább! S az üldözők zaja most egyre rémesebben, egyre közelebből hallatszott – most már több irányból, mintha visszhangja verődne.

– Mentsd meg magad, szerelmem!

– És te?... Itt hagyjalak?

– Mentsd meg magad!

– Igen, igen! Ez a te lelked szava, a fél lélek szava a másik feléhez. És talán mégis ebben van megváltásod! Csak én emelhetlek fel; de előbb magamnak kell szállanom. Azért kell elválnunk most. De visszajövök érted, mert a világ minden útja körben megyen.

– Akkor mindig együtt leszünk?

– Akkor örökre egyek leszünk Istenben.

A leány kitekintett, és apró, fénylő csillagok sorát látta a sötétség mélyén. Égő lámpások voltak; szelíd, bánatos, piciny világaik úgy közeledtek kanyargó sorban, mint testvérlelkek biztatása a vándorúton.

– Szerelmem, ne hagyj el! – zokogott hirtelen, eszelős felrémüléssel a leány.

– Ki tudnád-e inni az én poharamat? Vezekelned kell még, hogy rálelj az útra!

– A te utadra?

– Önmagad útjára; mert csak az vezet hozzám!

– De elhagysz?...

– Magadra hagylak!

Akkor a nő kitérte karját, hogy átölelje, magához szorítsa; lázas ajka csókjaival lefogja, hogy ne szabadulhasson. Már nem értette, hogy mit beszél, mert csak ezt akarta, és nem volt benne többé gondolat. De a férfi visszahárította magasba emelt keze egy intésével.

– Ne érints engemet! – mondotta szelíden, mint Magdalénának egykor. – Még nem jött el az idő!...

És akkor a leány meglátta sápadt, áldó tenyerének szeggel vert, véres sebét, a stigmát. És egy pillanatra láthatta dicsőült bánatú, gyönyörű arca körül a glóriát... A bakon ülő szolga bő gallérú, hósínű köpenye meglebbent vállán, s olyan volt, mint nagy, fehér angyalszárny. A következő pillanatban sötétség vette körül és sívó magány.

De az apró, távoli mécsesfények testvéri bánattal, szelíden hunyorogtak felé, közelebb jöttek, szétváltak, körülvették. Sötét köntösű, ismeretlen apácák tartották a lámpákat, mint az Írás amaz okos szüzei, kik megőrizték az olajat, s a vőlegényre várnak a homályban. A zárda fejedelemasszonya álmodt az éjjel... Most megtalálták a leányt, új testvérüket, körülvették, karjukba emelték, némán magukkal vonszolták. S a kolostor sötét kapuja dörögve zárult be utánuk.

1913

Fekete karácsony

Konokul egyforma ütemben tolódott mindegyik nap a másik helyébe fontoskodó kis ügyekkel, beszédekkel, és tegnapba-múlt éppolyan üresen, homálylón...jött a másik. Egy kedd, egy szerda... de a hét végén ünnep, karácsony! Minden olyan, mint tavaly meg tavalyelőtt – és tán csakugyan még így a legjobb!

Szabóéknál hétfőn még a múlt heti fehérneműt kellett bevasalni, és Anna egész délután foltozott a három gyerekre, kinn sűrű szemű hó esett, és megenyhült az idő. Kedden felszedték a szőnyeget, és átkenték lakkal a három szoba padlóját, politúrolajjal a bútorkárpátokat, és a szekrények oldalait. Avítt, vörhenyes parketblúzban, ócska posztócipőben hajladozott, talpalt az asszony a kis pesztrával késő estig, hogy minden tagja belezsibbadt. Lefekvés előtt jól megmosakodott, tisztát váltott, és megmondta az urának, hogy halálosan fáradt. Az mormogott valamit a szomszéd ágyon, de azért összecsapta a *Középiskolai Tanárok Közlönyé*-t, és hamarabb oltotta el a gyertyát. Kétfelé fordultak, és Anna megkönnyebbülten sóhajtott, de csak magában, hangtalanul. „Tán csakugyan még így a legjobb.” Ilyesmi révlett benne pillanatig; és oly gyorsan jött a kábult, mély alvás. Csak hajnalfelé ébredt gyerek-sírással. A kétesztendő lány – az övé – nyugtalankodott, zsémbelt odaát a kis tehetetlen, álomszuszék pesztrával, szidta, kergette. Anna átszaladt, megrakta egy kicsit, aztán elcsucsujtotta; betakargatta már a két fiút is, a mostohákat, és dideregve bújt vissza az ágyába, de reggelig nem jött a szemére álom. Az ura halkan horkolt mellette, és a hajnali derengésben mind tisztábban látta félig nyitott ajka gyűrött vonalát a lekonyuló szőke bajusszal. „Ennek csak jó – gondolta el hirtelen. – Mégis úgy lett minden, ahogy neki kényire van, és még ő a kegyes, a nagy jószág!...” Behunyta a szemét gyorsan; nem szerette, ha ilyenek még mindig eszébe jutottak. „Máma szerda van már, délelőtt ablakot kell mosatni evvel a kis marhával; milyen galád a gyerekszobabeli! A mocskos kis ujjukkal mind összezenik!...”

Ő maga a kilincseket csiszolta azalatt; az ura ócska télikabátjában, hárászkendős fejvel állt a nyitott ablak mellett. A keskeny utca egyforma kis tisztviselői házai szigorú, egyenes ablakaikkal, bezárkózva, télies komolyan néztek szemközt vele a havas szekérút, a havas árok túlsó oldalán. Jól ismerte mind, hogy kik laknak bennük, hányan, mifélek! Milyen jámbor, fehér így télen, milyen urasan csendes egy ilyen rongy kisvárosi külső utca, mintha hármat se tudna számolni a híres szomszédság! Persze, most kávézni járnak egymáshoz délutánonként, és ott folytatják! Vajon őt rágják még most is?... Hej, a nyáron de nyiladoztak ezek a rollók, de gázoltak át a poron estefelé asszonyok, lányok egymás ablakja alá egy kis beszédre, ide-ide pislantva az ő elhagyott háza tája felé. „Mit szól? Visszahozza az ura! Hallatlan! Ilyen szerencséje van egynémelynek, de csak az effélének, lellem; a jót nem becsülik!” Az öregje így; de fiatal asszonyok – volt barátnői – érdeklődőn és izgultan lestek ide néha bizonyosan, és belül, félően, egy kicsit tisztelték őt... mintha ki tudja, miféle nagy regényt élt volna át. Ó, ostobák – ha tudnák, milyen semmit! – Elfordult az ablaktól kesernyés göggel; szilaj mozdulatokkal esett neki a dolognak, meghajszolta a mindeneslányt odakinn a húsleves miatt; miért nem habozta le? Jött a két iskolás, nagy hangosan csörtetett elébük letöröltetni a cipőjüket, hogy be ne csámpáskodjanak sárosan a fényes padlóra.

A konyhát kellett helybenhagyni délután; sok cifra papírt hozott a leány, edénypolcra valót – lúgkövet, bádognasztát, vasport –, és e sokféle háztartásszag a tisztálkodás, ünnepi készüllet kicsit izgalmas levegőjével járta át a lakást; az idegein át emlékeztette tavaly ilyenkorra, harmadéve ilyenkorra. Az éléskamra volt hátra még; egy konyhaszékre állt, hogy végigmossa a befőttes polcokat. Kevés üveg volt, az is legtöbb az anyósa munkája; ő maga nem sokat csinált az elmúlt nyáron. Lám, ebben különbözött ez az esztendő a tavalyitól...

Az utcaajtó csengője zajdult kinn. A pesztra, térde közé fogott, lucskos kis szoknyával – az előszoba linóleumját mosta fel éppen – kikandikált az üvegajtón.

– Ki jön, te?

– A kosztos úrfi az öreg tekinteteséktől! Hozza a sok írást!

– Meg ne mondd, hogy itthon vagyok! Rám ne nyisson!

Ráfördította belülről a kamrakulcsot, és nesztelen maradt, hallgatózva, míg az apósáék nagydiák-kosztosa be nem vitte az ebédlőasztalra az ura javítani való latin füzetét; hallotta, mikor átadta a lánynak az öregék valami üzenetét, mikor a csengős utcaajtókilincs újra bezáródott mögötte. Akkor tovább sűrült. Mit, ilyen nagy kamasz előtt csak nem mutatja magát így öltözetlen, dróttűkbe csavart hajjal, lúgos kézzel! Kivált ahogy ez néha felpillantgat rá, nagy bolond szemekkel, férfiszemekkel.

Tizenkilenc éves vén diák, kitanult az ilyen már!

Alkonyodott, a kicsik kávéért kértek, lámpát kellett gyújtani. Akkor hozták a szövetkezetből az ünnepre való fűszert, cukrot, lisztet, rumot, lámpaolajat, gyufát; mire átszámolt, felírt, elrakott mindent, vacsora után kellett nézni. Az ura is csomagokkal érkezett, újságot olvasott az ebédlőben, míg terítettek, míg ő tejbegrízt etetett a kicsivel, és ágyba dugta. Mire kijött, épp a kisebbik fiút korholta valamiért az apja, komolyan és keserűn. „Hát ezt érdemlem én tőled? Mi lesz belőled az életben?” – „Sokat ért ebből egy nyolcesztendő gyerek!” – gondolta az asszony, de világért se szólt volna bele. „Az övé, nevelje, hisz tanár!” De ő azért jobban tudott a nyelvükön! Hideg vacsora készült e nagytakarításos napon, de a kocsonya rosszul talált megalvadni; Anna is akkor látta csak, mikor behozták, és már tudta, hogy el van rontva az este. A férje tüntetően kicsit vett, de azért nem szólt; az asszony hamar aludni küldte a fiúkat, varrást vett elő. A tanár füzeteket javított; mint valami szemrehányás, kibeszéletlen keserűséggel, hosszú negyedórákon át úgy ült köztük a csend.

Igen, ez a nemszólás a fegyvere, ezzel nyűgözi le, tartja hatalmában az ő kimondóbb, készségesebb természetét, eleven lelkét. *Akkor* se szólt, júniusban. Ha fenyegeti, megveri, szemére hányja, ami történt; ő is felelhetett volna rá valamit, vagy megalázkodhat szóval, töredelmesen... Istenem, olyan nagy, teljes nyár volt; nem szoptatott már, és a teste kivirult az első gyerek után, mint egy szagos, virágos bokor, látta a tükörben a hirtelen szépségét, és tudta, hogy semmi hasznát nem veheti soha. A tanár vizsgáztatott akkoriban, a lakbérjavítása késett, ideges volt, mindig fáradt. Az udvaron nagy piros mályvák tüzeltek, korai hőségben égett már délelőtteken a kert, a veranda, ő vékony, világos batiszt köntösöket viselt a pusztáig felett, és a kisgyerek bélhurutja miatt naponta járt a doktor. Megcsalta a férjét, elkövette a Bűnt!... Ezt szinte tudattalanná feledte már, sohase mondta önmagának így, és az ura... csak felrebbenésüket látta a hálósobai díványról, mikor egy nap szokatlanul, tíz óra tájban jött haza. Abban az esetben épp nem volt igaza, és egyébként is... két-három alkalommal, mindössze, oly egyszerű, oly kevésbé szertartásos ölelések; inkább valami hallatlanul merész, hazárdos tréfaképp tette, izgató játéku, szívében nem is érdekelve. Hisz, ha legalább úgy lett volna, ahogy az emberek gondolták és tán a férje – valami regényes, szép nagy szerelem! – De az az ember nem is volt olyan, nem is úgy kezdett vele; inkább a testi étellel bántó orvos naiv és nyílt rövidségével, gyerekes örömvágygal, mely elhitette vele is, hogy oly természetes, jogos és jelentéktelen dolog ez. És ő? Ma már maga sem értette, természetesen; de bizonyos, hogy több hűtlenség lehet néhány éjszakái, forró, hosszas végiggondolásában egy „viszony”-nak – s ilyen éjszakákat hányszor végigélt azelőtt! „Egyszer úgy istenigazában megbolondulni!” – hányszor gondolta ezt. De akkor, annak... alig volt előzménye – csak testi nyugtalanság, elfojtott tevésvágyak feszülése, idegunalom, a nyár – és hogy naponta látott egy derűs, jó módjában gondtalan, vidám nevetésű és jó ruhájú legényembert, akinek leplezetlenül

tetszett; csak épp nem volt kedve nagy dolgot csinálni ebből... De különben is... ejh, hisz a férje egészen biztosat nem tudhatott, és meg sem kérdezte őt. Bezárkózott némán, kocsiért küldött, és mondta a dajkának, hogy az asszony hazautazik a tanyára. És ő ment szédelegve és konokul, mint a fejbeütött; meg sem csókolta a kis Pannát (ezt is a cselédei mesélték el valamennyi szomszédnak), és egy cseppen se bánta már, hogy mi lesz ezentúl vele... És mennyi minden jött mégis – szinte örjítő napjai a bizonytalanságnak, fojtott dühnek, míg tehetetlenül várta ki sorsát – mennyi komédia itt; és mennyi beszéd a városban, cselédpletyka, pocsékság! Mennyi ridegség *otthon*, a szóltan közönyben, ahogy apja, a fehérpapok tisztartója megtúrta, nem szidta, nem faggatta, csak járt mogorván a mezei munka után; és mennyi bizonytalan gúny a mostohaanyja arcán, aki nemigen tudta, hogy viselkedjék hirtelenében... Pfuj, az alattomos róka! Nevelőnőjük volt, neki meg a két húgának; s a szegény anyjuk betegeskedése idején már ő rendelkezett a házban – független barátnő módjára ápolta is, igaz, szegényt – de *élt* az apjukkal, és ezt mindenki tudta, a haldokló asszony is. Ó, lánykodni is már milyen szörnyű volt ott, abban a házban; a szépségével véletlenül utolsónak, huszonötévesnek maradni, mikor a két húga már előbb, sietve férjhez ment! Ő városra akart mindenáron, makacsul kötötte magát ehhez – inkább házvezetőnőnek megy, vagy akárminek Pestre –, ezzel ijesztgette az apját. Hozománya sem volt, és emésztette, hervasztotta már valami kegyetlen nagy kifelévágyás az otthonából, a lányságból is. Akkor jött a tanár, özvegyember, ajánlásra jegyezte el, de a mátkaság heteiben hirtelen igazán beleszeretett. Ő maga is játszta, valahogy vállalta is egy kicsit a szerelmet; örült a változásnak, a férfinak, a városbakerülésnek. És aztán megismerte ezt a szűkös, kiszámított tisztviselő-életet, gyerekek nyűgét – a kislánya oly hamar jött –, az anyósáék itt laknak a harmadik szomszédban... Ej, cudar élet... Hogy azért mégis – mikor majdnem kettőbe törött – nem lehetett egyéb választás, egyéb vágy, mint hogy agyonszólva, kipellengérezve, vezekelni-kötelesen – akárhogy, de *visszakerülhessen ide*, mert ez mégis az ő háza, az ő férfja volt és a kisgyereke itt a bölcsőben. „Nemesen” bántak vele; az anyósa írt neki, ő vette rá a fiát, hogy fogadja vissza mégis. „Jó mostoha!” – mondogatta róla engesztelőn. – Igaz, jószívvel volt a két kisfiúhoz, de az urának csak álszentes ürügy volt ez; hogy csak azért, a gyerekek miatt bocsát meg! Áthelyezésre is gondolt, de a gimnáziumi igazgató, ki tisztos atyaként bánt és barátkozott a tanárokkal, lebeszélte erről. „Ott vezekeljen, ahol vétkezett! – mondta. – Én leszek az első, ki visszafogadom, ha komoly javulást mutat!” De azért a szokott névnap vacsorájukra az idén ő sem hozta el a feleségét; csak a férfikollégák jöttek el.

...És hogy mindezt így végig kell gondolni, amikor ilyen füledten, gyötrőn, mint a kibeszéletlen keserűség, gunnyaszt köztük az este és a csend!

De jó lefeküdni, eloltani a világot, sötétben maradni! Tudta, szinte pillanatra várta, mikor nyújtja ki érte karját a férfi, hogy egy néma, haragos mozdulattal hevesen magához vonja. Rendesen ezt hozza az ilyen fojtott, oktalan, egész esti hallgatás!...

Csütörtök már az ünnep vigíliája volt. A két fiú nem ment iskolába, és reggel óta leskedtek be vihogva a fűszakraajtó deszkahasítékain, ahol az estére való fenyőfácskát megneszelték. Anna már korán kinn volt a kalácsszakajtásnál, és mikor a nagyobbik cseléd ropogósra vasalt paraszti félgálában a pékhez indult, hogy hagyományosan végigtrécselje ott a délelőttöt, maga állt dolognak a kisebbikkel újra.

Az ebédet feltette; a takarítás ma már felszínesebben történt és zajtalan kímélettel; mert az úr itthon volt, az íróasztala fiókját rendezte az ebédlőben.

Fél tizenegykor csengett az utcaajtó. Anna fejére kapta a cseléd haloványszín batisztkendőjét a konyhaágyról; a diák jött be, csomaggal a kezében.

– Szabó néni küldi a karácsonyfiát.

- Jé! Hát maga hozta el – Kutassy úr? Nem érkezett a leány?
- Érkezett volna tán, de én szívesebben jöttem.
- De hogy még el se utazott vakációra!
- Minek? Jobb nekem itt.

Szemközt álltak a konyha küszöbén, és az asszony odanyújtotta a kezét. Ösztönszerű lopakodással, sietve, mert egyedül voltak az előszobában, a pesztra a hálót söpörte, a férje is, a gyerekek is itthon. De hisz kezet fogni csak illik!... Elmosolyodott futtában, jóleső biztossággal; nagy fehér vállas kötő volt előtte, és tudta, hogy az arcához jól illik a lila szín fejkendő. A diák némán nézett rá egy pillanatig – fiús szilajon, mégis szégyellősen –, ő pirult el, és elengedte az asszony kicsit érdes ujjait. „Parancsoljon beljebb, az ebédlőbe. Egy kis szilvóriumra. Ott az uram!”

Mosolygott, és mindjárt meg is sajnálta, amiért így beküldte a tanárjához, zavarba hozta minden igaz ok nélkül, mikor a csomagját is kint hagyta vele! Utána ment, élénk és természetes arcot mutatva, örvendezőt az ajándékon.

- Nézd, Gábor, kis ruhát horgolt mama Pannikának; milyen pompás meleg, és nem fog piszkolódni! A fiúknak sipka, rajztábla, festék; ni, én bársonyt kaptam blúzra! A tiedet csak este mutatom!

Jólesett volna, ha az ura is meleg, közvetlen, családias vele a fiú előtt; de az óta az eset óta mindig feszélyezte a férfit, ha idegen volt jelen. Olyankor kimérten bánt az asszonnyal.

- Nézd csak, Kutassy úr maga hozta át ezt a nagy csomagot.
- Kérem szépen...
- Köszönöm, fiam – mondta kicsit szárazon a tanár. – Na, hisz okos ember nem is gígerliskedik, ugye, nem szégyen az – tette hozzá erőlködve, míg snapszot töltött a poharakba, miket a felesége némán előadott.

Csak kettőbe öntött; de akkor Anna merészen, csak azért is felvette a harmadikat. A fiú reszketeg buzgósággal szolgált neki.

- Elég lesz, félig, csak koccintani akarok! Boldog ünnepeket! – mondta bátran, biztosan. Komolyan érintette a férfiakéhoz, és tetszett neki, ahogy a fiú mélyült hangon, valahogy egész szívéből ünnepien mondott „Kezét csókolom!”-ot.
- Hát nem utazott el, öcsém?
- Még nem, tanár úr! Talán a napokban hívat a gyámom!
- Akkor jöjjön át apámékkal estére, mit csinál egymaga?
- Nagyon köszönöm, tanár úr!

– De a hegedűjét is áthozza! – szólt vissza Anna a könyvespolctól, amin végigtörült. Valami családias, tisztos nyájasság volt a modorában, ahogy a fiúra nézett, mosolyogva nyújtott kezét – nézés, kíváncsi kedvességgel. „Viszontlátásra!” De belsejében örült a diák feszélyeztettségének.

Isten tudja, egy árnyalattal több kedvvel nézett az ünnepi este elé. Sok dolog volt még. A három gyereket átküldte a nagyanyjukhoz. A fát kell feldíszíteni, minden ajándékot előrakni, a vacsorára való nyulat idejében kivenni a pácból; diós-mákos van, egy tortát úgy hozatott, befőttet tálal, kész.

- Gábor, hát beleigazítod a fát a talpába?...

– Vagy úgy?... Igen!

Egyszerre megint beleütött az érzés, hogy *azóta* ez az első karácsony, és hogy minden valahogy lehangolt, kínos ezért. Tavaly ketten díszítették a fát Gáborral, diót aranyoztak, készülődtek, kicsit összekedélyeskedtek közben. Hát ez most majd így lesz egypár esztendeig!...

– Maris, te – szólt rá a pesztrára –, mosd meg a kezed, aztán bejössz, segítesz nekem aggatni!

Az ura a mindenessel küldte be a kis fenyőt, talpába erősítve a gyerekszobába. Az asszony hozzálátott a két cselédjével. Tréfálódzott velük, jókedvű akart maradni mindenképp, de valami úgy nyűgözte megint. Valósággal nehéz volt a szíve! „Ej, de butaság! Egyik nap olyan, mint a másik!...” Nem is ez, inkább ahhoz a régi, oktan messzirevágáshoz, sajgó, tehetetlen sóvárgáshoz hasonló, amilyen lánykorában olyan sokszor elfogta. Maga se tudta ilyenkor, mi volna jó. „Elbújni valahová, jól kibőgni magam. Még azt se’ lehet!” – gondolta dacosan.

– Elment az úr valahová, Maris?

– Nem a. Az asztalnál ül odabe. Pipál.

...Ha bemenne hozzá, szólna neki valamit, ha megfogná a kezét, megkérné, hogy legyen inkább rossz hozzá, csak felejtse el, ami volt, vagy nem is volt tán!... Ó, ott ül magában, esteledik, a fiókban tartogatja az elhalt első felesége arcképét – azt nézegeti tán!

Alkonyat volt, amikor a férfi megállt az ajtóban.

– Átmegyek én is anyámékhoz egy kicsit. Hét óra tájba jó lesz, ha jövünk?

– Jó lesz! – felelte a munkára hajtott fejvel. A férfi állva maradt egy percre, mintha megsajnálta volna, de aztán mégis megfordult, elment.

Anna visszafullasztotta a sóhajást, kinézett a kékesszürke homályba. Hirtelen felállt, végigment a szobán.

– Ezt a fület még aggassátok fel! Az aranyszálat lökjétek rá... ahogy tudjátok!

Bement, magára zárta a hálósobát.

– Jaj, te, Maris, egyszer még valami kárt tesz magában ez a mi asszonyunk!

– Minek? – maradt tátva a szája a kislánynak.

– Még azt se tudod, te számár! Egy doktort szeretett, el is hagyta érte az urát; de az a doktor elment lakni a városbul. Az után búsul most is, csak nem mutatja. Na, járjon a kezed! Nagykendőt kapsz máma, én meg selyemréklit!

– Hát! A diák-fiatalúr is elgyön? – lökte oldalba konfidensen a kicsi.

– Vakapád! Mi közöd ahhoz?...

...Mikor a csengő csörrent odakinn, mindegyik szobában függőlámpa égett, és Anna nagyon csinosan megfésülve, az új, lila szín flanelpongolyájában ment eléjük.

Kezet csókol az anyósának; ipának is, a vén Szabónak, a nyugalmazott pénzügyőrnek; és szelíden, szívesen köszöntötte a vendégeket. Magukkal hozták az öreg adótárnokot is; a házukban lakott egy udvari szobában tizenkét éve már, és tavaly, tavalyelőtt, de az első asszony idejében is mindig itt vacsorált az ünnepestén.

– Hát a hegedű? – kérdezte Anna Kutassyt, mikor kezét fogott vele.

– Itt van – az előszobában hagytam, nagyságos asszonyom!

Bólintott és buzgón, anyásan vette gondjába a két kisfiút. Szórakoztatni kellett őket, hogy kivárják, míg odabenn meggyújtják a jézusfa gyertyáit. De ebben a szelíd félrevonulásban annyi megadás volt, szomorúság, kacérság... és most olyan erősen érezte, hogy van itt valaki, aki szívéig meghatottan néz minden lépése után. Be furcsa, eddig észre se akarta venni ezt a tacsakószerelemet.

Mikor átment egy percre, hogy a férje meg a cselédek ajándékát kitegye – még egyszer a tükörbe pillantott. Igen, lámpafénynél is meglátszik a szemén az iménti sírás; de nem áll rosszul. Nem is baj, ha látja!

Kinyílt az ajtó, a gyerekek ordítva estek neki a játéknak, a gyertyácskák lobogtak, az aranyháló csillogott, a kis Panni meglepetésében sírva fakadt. A felnőttek is perceken át az apróságokkal foglalkoztak. Anna a kislányát fogta ölébe, és nézte, hogy vonja magához anyósa a két fiút. Igen, mindig csak azokat fogja szeretni! – gondolta hirtelen keserűn. Mintha ez nem is volna igazi unokája. Tán azt hiszi!...

A diák a fa árnyékában állt az átelleni oldalon, és nézte őt a gyerekek a karján – s ahogy a kis meleg, szöszke haja közé temette az ajkát. Most a nagyok köszönték meg egymásnak a holmikat, odaadták a cselédekét, mindenki meglepetést színlelt, és különös örömet mutatott. Anna kézimunkákat csinált az ura szüleinek, a két vendég is hozott a kicsiknek játékot.

– Hát ezt a sok rózsát bátyámuramnak köszönjük? – kérdezte meglepetten a tanár, ahogy egy kis oldalasztalra nézett.

– Én? – kedélyeskedett az adótárnok. – Régen volt az, öcsém, mikor én virággal jöttem magukhoz. Vagy tíz esztendeje, az első lagzikor utoljára! De tán ez a fiatal legényke itt.

Kutassy elpirosodott, és Anna tudta, hogy a vénember tapintatlansága miatt. És mintha ő maga is megfinomodott volna ma, ennyi formátlanságot is észrevett. Mert jólesett neki az idegen fiú vele érző, minden mozdulatát, szemrebbenését méltányoló, lénye mélyéig őfeléje táruló, csak őérette való jelenléte. Hozzálépett és megköszönte a rózsákat, komoly arccal, mosolytalanul, szinte leányos szendén. De a kézszorításában megértés volt, bocsánat és köszönet minden egyébért is. Azért, hogy itt maradt, hogy eljött, hogy remény és szó nélkül, állhatatosan, tisztelettel, csak bánatos és bátor nézésekkel, szíve fiatalos teliségével már régóta érti és szánja és szereti őt.

Az ebédlőben terítve volt, Anna kiment tálalni, és körülülték az asztalt.

– Nahát, kitűnő ez a nyúl – dicsérgette az öregasszony nyájasan, biztatón. – Igaz-é, atyus, hagyunk alatta a menyecskének!

Az öreg szívesen vett másodszor, Anna sorba kínálta mindnyájukat.

– Magának nem ízlik, Kutassy úr?

– Köszönöm! Még nem vagyok készen!

– Nem is eledelből él az ilyen fiatal muzsikusz, csak ábrándozásból! – hangoskodott megint az agglegény.

– Na, ebben a szemeszterben csak hagyja még egy kicsit az ábrándozást, érettségi előtt – vélte az após –, majd ráér osztán.

– Osztán? Mikor osztán?! Ha elfogy a pipadohány, inába száll a kurázsiz! Ne higgye, öcsém! Magának áll még a világ!

A diák meg az asszony egy-egy rebbenésnyire néha összenéztek, és most jó volt szinte az öreg ízetlenkedése, mert ellenében újra szánhatták, különbnek tudhatták magukat és egymást.

Az édességnél kirohant a két gyerek, hogy a befőtt nem volt elég. Anna bement rendet csinálni köztük, és sebtében vázába igazította a szép, nagy piros rózsákat.

Az adótárnok nem evett a befőttből, de a színeért magasztalta nagy buzgón a háziasszonyt.

– Nincs párja, hiába, az ügyes asszonykéznek. Olyan mind, mint az eleven, mint akit a fájáru szednek. Szegény asszonyok ilyenekkel töltik el a szép nyarat!

Egy pillanatnyi csend támad, hogy a „nyarat” említette. Pedig nem akart rosszat.

– Ezt mind a mama készítette – mondta akkor Anna egyszerűen, nem is kihívóan –, én nem voltam a nyáron idehaza!

Már tudta, honnan veszi ezt a nyugalmat... Nem fog örökké így élni, mindent agyonhallgatni, minden célzást ijedten magára venni! Hát tessék!...

Az öreg úr elvörösödött, az anyós nagyon szorgosan bajlódott egy piskótaszelettel a barackon, a Kutassy széke zörrenve tolódott odább.

– Hol van a bor, Anna? – kérdezte akkor a tanár szigorúságba fojtott gyötrődéssel a hangjában.

– Hozom! – felelt, és önmagának is érthetetlen, büszke méltóság volt a mozdulatában, a lépteiben, ahogy felállt és kiszolgálta őket. Evés után a díványra ült az anyósával; a négy férfi az asztalnál maradt, a tanár töltögetett.

– Hát lássuk azt a hegedűt, öcsém! – jutott eszébe az adótárnoknak. A fiú érte ment. Olyan szerencsésen állt, hogy feltűnés nélkül az asszonynak játszhatott a helyéről, az öreg Szabóné oldalvást volt egy kicsit, egy divatbazar ünnepi számába merült. Az álla alá fogta a hegedűt, és így, most látszott, milyen jól kinőtt, nyurga, fekete legény. A szeme barna és ragyogó, s ahogy kicsit meghajtja a fejét, alulról sok, vakító fehére villan, és az ilyen tekintet babonáz. A karja úgy emelgeti a vonót, mintha ölelésre tárulna folyton. „Cserebogár...” sírja a hegedű, és az asszony így érti el: „Nem vetsz meg? Érzed a szívem?...” „Híves szél fúj...” tárogat és zokog a muzsika, és ő ezt érzi: „Milyen szomorú vagyok érted, milyen nagyon tiéd a fiatal életem!” „Mondd meg, hogy rab vagyok!...” búsong a nóta, és ő hallja: „Rabod mindhalálig!...”

– De érti, az istenfáját! Na, pihenjen meg már, igyék egyet, fiatalember! – veregeti a vállát már kicsit pityókosan az agglegény.

– Hanem azt mondanám, egy párti négyes tarokkot is üthetnénk! Mi? – véli az öreg Szabó.

– Sokat nem! Mi reggel nyúlra megyünk a professzor úrral, jókor indulunk. Hadd eszünk ilyen jó pecsenyét új esztendőbe is!

– Na, csak egyet-kettőt! Tyhü! De nem otthon hagytam a kártyát!...

Kutassy szótlánul állt egy percig még, kicsit haloványan a játéktól és a felindulástól. „Áthozom! Tudom, hol van!” – mondta akkor hirtelen, és már indult siető, nagy léptekkel.

Anna akkor ocsúdott. Elszégyellte magát kicsit, felállt, szedni kezdte az asztalt, hogy helyük legyen a játékhöz.

– De milyen készséges máma mindenre ez a mi diákunk! – dünnyög az apósa.

– Derék kis legény!

– Csak az érettségien el ne bukna megint! Pedig volna feje, de így elpoéziszte a tavalyi esztendőt is. Azért adta hozzánk a gyámja!

– Már csak eresszéték át, Gábor, az idén, nagy kamasz ez már! Vagyonos fiú tán?

– Lesz valamije, ha nagykorúsítják.

Anna ki-be járkált az edénnyel; a konyhalány éjféli misére kéredzkedett.

– Ejnye, de soká odamarad! Tán verset ír közbe, mint Csokonai Vitéz Mihály!

– Nem jól tudod, pajtás! Az a hordót hagyta úgy csapon, mert szoknya után iramodott!

Anna a maradék tortát rakta el épp a kamrában, mikor a diák visszajött. Kijebb lépett a küszöbre, nem is tudta, miért, s a fiú mentében, gyors, erőszakos mozdulattal, merész és forró kézszorítással gyúrt a tenyerébe egy szelet papírt...

És azután egy háromnegyed órán keresztül hallania kellett még az adótárnok recsegő kiszólásait, a tarokkjelszókat, az ura sürgető, ideges nógatását, az anyósa szelíd, mélázó beszédét maga mellett. A fiúra figyelt néha. Hang nélkül, érdeklődés nélkül, de egyenletesen, férfiasan játszott: nyert, veszett.

Végre búcsúztak.

– Hát nyolckor indulunk, tanár úr?

– Igen!

– Ezt a fiatalembert nem visszük magunkkal? Vagy neki még tilos?

– Köszönöm, elutazom délelőtt. A gyámom írt.

Anna odaneszelt.

– Igen, Gábor fiam, hát azok a patronok most kellenek?

– Holnapra, apám! Átmegyek most magukkal, elhozom.

...Hála Istennek! Anna a hálósobába szaladt, végigfutotta. Sebtében, ceruzával, négy oldalra szétkuszáltan ez volt írva:

Te drága, szent! Régen szeretlek, tudod, mindég! Úgy látom az életedet! Milyen itt a te sorsod! Vétkesnek mondanak, és azt akarják, hogy megalázkodj, mikor ezerszer különb vagy náluk! Bízd rám magad, könyörgök! Holnap vadászni megy az urad, én azt mondtam, hogy tizenegykor utazom. Tízkor beszólok hozzád, és ha igen, akkor kocsiba ülsz a Pálffy utcán, és az állomásnál találkozunk. A kisleányt is hozd, a tied, az enyém lesz! Estig nem keresnek – akkorra messze vagyunk! Muzsikálok vagy dolgozom – akárhogy, de soha el nem hagylok. Jer, menekülj ebből a gyalázatos tisztességből!

...Még egyszer végigfutotta. Szerette volna harmadszor is, de az ura jöttét hallotta, sietve begyúrta a kályhaajtón. Még jó, hogy volt benne parázs... Elfújta a gyertyát, és gyorsan dobálta le magáról a ruhát.

– Már levetköztél, Anna?

– Majdnem.

Némán feküdt le a szomszéd ágyra; a száján borgőz érzett, forgolódott, aztán elaludt. Anna hanyatt terült, nyitott szemekkel, édes, drága forrósággal minden ízében. És végtelenül megindult, boldog szívvel.

Nevetett magában búsan és mégis ujjongva. „Te drága, szép fiú, te kedves kis fantaszt!” – gondolta, és majdnem könnyezett. Így soha, senki nem írt még neki!

Kis bolond, kis bolond. Megszökni!... Hogy bízsa rá magát gyerekestül, majd ő eltartja. Hogy? Miből? „Muzsikálna” nekik... ó, kis csacsim! Mikor milyen drága minden!... Persze, egy kis pénz néz rá; de majd éppen engedne a gyámja ilyen házasságot! És mire nagykorú lesz, ajaj... tizenkilenc éves! Majdnem tíz esztendővel fiatalabb nála.

Szegénykém! Pedig csak ilyen tudna még megbecsülni asszonyt! Amilyen gavalléros... ahogy ez kártyázik, de tönkre fog menni hamarosan; és árva, senkije sincs, aki rá vigyázzon. Ha ő lehetne mindig okos helyette! Jé! Csak nem gondol bolondot?

Holnap, ha eljön: szépen, okosan fog tárgyalni vele; gyengéden, anyásan, lebeszéli, biztatgatja szomorúan, ölében a kisgyerekével. Elmondja neki, hogy még ojjé, mennyi ilyen szerelem jön az életében! Ajánlani fogja, hogy legyen ez tovább is ilyen szép, csendes, szenvedő és szent érzés; nem is kell beszélni róla többet; elég, ha ők ketten tudni fogják; és zavartalan, bűn nélkül való hűségben ellehetnek így, amíg nem lel magához illő nőt.

Kérni fogja, hogy most utazzék el, és vigyázzon miatta; hisz ő már úgyis félig tönkrement egy látszat miatt, tévedés, rágalmak miatt!... Igen, ezt fogja mondani, említi és eltagadja előtte a múlt nyári dolgot, ahogy az ura előtt sohasem tehette. De ez hadd lássa egészen fehérnek! Úgy fog viselkedni, hogy mindig feddhetlen maradjon előtte, tisztos, szűzies; ő, a kihíresztelt rossz asszony. Milyen jó, milyen drága ez, lágy sírhatnámos, kincses, szívbeli szerelem! Semmiért nem adná azt a holnapi órát, mikor majd a lelkére beszélhet! És újra hallani fogja tőle, szóval, hogy szereti, szereti!...

...Virrad!... Jó Istenem, hát ez a nap mégis más lesz, mint a többi! Becsengette a pesztrát, felhúzatta a rollót; az ura korán indul.

– Tekintetes asszony, elment a hó! Csupa gyászfekete minden, fekete karácsony! Mennyi sár!

– Nna! – Dühöngött a férje álmosan a másik ágyon. – Így hát nem is lesz a vadászból semmi! Ki cupakol térdig sárba! Jobb is! Majd át kell üzenni Marissal.

Anna az arcára takarta a hálóköntöse fodrát, hogy elrejtse kesernyés nevetését; száját, melyen öngúny és életgyűlölség reszketett.

1913

Wagner Friderik

Ezt is Grószika mesélte egyszer a szőlős lugasban; harangszós, őszi, szépcsendű délután. A „lecture”-t abbahagyta, s a regény lapjai közé jegyzékül betolta a pápaszemet.

...Úgy gondolom – mondta, és tekintete elringott a tubarózsa-ágyak felett –, mert azután is, egész életemen át úgy gondoltam, hogy Wagner Friderikbe voltam legelébb szerelmes. Ki volt? Nem német katona, sem zongoramester. Miért gondoltad, hogy az? – Egy tizenhét éves gyerekfiú volt, kék szemű, de barna hajú, szép, komoly úrfika. Én még tizenhárom se voltam.

Wagner Frideriknek az édesanyja Wagner Sophie tante volt, aki a „nevelés”-t tartotta otthon, Szinyéren. Abba a nevelésbe küldtek akkor messze vidékről mindenkit, aki úrikisasszony számba ment; az volt a rendi, hogy ott tanulja meg azt a kis németet, franciát, klavírt, mazurka táncot, pukkerlizést, ami akkoriba’ kellett. Tizenhat éves koráig ott tartották a lyányt; akkor azután – mádi bál, pócsi búcsú, debreceni vásár –, úgy mondták, ennyivel már világlátott, elmehet férjhez. Igen, Sophie tante nagyon jól ellátott minket. Tudta ő, mi kell nekünk. Most is látom, hogy libegett vékony, száraz bokáin a táncóra alatt; – a fekete selyemruha tűnikjét felcsippentve két sápadt ujjá hegyével, rekedtes, vékony hangja fennyen rikácsolt, krákogott.

– Pas bien, mademoiselle! Nem szabad cicapukli tartani! Fest halten, fest!

Olyik-másik falusi kisasszonyka a messzi Nyírből, a Szamosszegegről csak a libapásztorokkal cimborált odáig, és mezítláb járt nyaranta. „Majd megigazítják Wagnernél!” – Úgy jött be, mint a kisbornyú; három esztendőre kész dámácska lett belőle. Valami jól nem éltünk bizony – ma is csudálom, pedig annyi sok jó himi-humit küldtek be a konyhára az édesanyák –, de Sophie tante szűkösen bánt az étellel. Keverte a franciás konyhát a magyarossal; ahogy tudta, ahogy olcsóbban lehetett: „Une assiette, une jardinette! Éhen kell felállni asztalról! Tütütt-kápuszta! Turus-galuska! Vastagítja életedet! Sikkes dáma olyan, mint levegő, phi! Elfűjni!” – és mutatta a vékony, karcsú ujjai hegyét. A babot, emlékszem, nem rántással csinálták, csak úgy, egy kis vaját mutattak neki. Míg kisebbek voltunk, megszoptuk a babszemeket, megszáritottuk és selyempapírba göngyöltük; szalonbonbont játsztunk vele, úgy eszegettük finnyás delíciával délután. Hanem hát a haloványságnak is divatja volt akkor; úgy volt szép a lány, némelyik borecetet ivott evégre! Na, de hát én Friderikről akartam beszélni!

Hogy miért nevezték az anyja nevéen? Hm, hát hogy mondjam neked! Nem volt bizony özvegy – nem is volt sohasem férjezett, szegény Sophie tante! Bizigen!... És látod, ezt úgy megszokták sok idő múltán Szinyéren. Nem furcsa? Tudtak azért, fiam, hajdanában is emberségesek lenni az emberek – megbocsátani, elnézni, érteni. Csak rá kellett arra szolgálni keservesen!

Hát úgy esett... igen, szegény anyám beszélt róla később; mert ő még emlékezett. Én előttem tizenhét esztendővel ő volt a nevelésben Sophie tante-nál; és minden nagynéném és minden barátnéja, későbbi bálozó társnéja, akiket én matrónás asszonyoknak ösmertem már. Wagner Sophie gouvernante-nak került ide egyenest Elzászból a Palugyai bárókisasszonyok mellé; hogy meg azokat példásan felnevelte, vállalkozásba fogott, privátba ment, ahogy mondják; elkezdte az iskoláját. Pártfogolták, komendálták, dicsérgették egymásnak a nemesi asszonyok meg a gazdag polgárnék; a pávás uradalmi kisasszonyok mellől is el-elengedték a bonne-t; egyszerűen akkor jött divatba, hamar felvirult az új iskola. Anyám meg a nénje az első növendékek közt voltak.

Sophie tante – úgy mesélte anyám – akkor lehetett harminc-egynéhány esztendő. Szép? Az nemigen volt bizony; sovány, halvány, szegletremenő arcú – a hangja már akkor is krárogás.

De hát mégis – harminc esztendő volt szegény, és olyan idegen, olyan magányos, mint az ujjam – és olyan példás életű mind idáig! Valami énektanár vagy mi az átok szegődött hozzá akkor – órákat adott a nevelésben; ég tudná, honnét kerül, bujdosó lengyelnek mondták némelyek; mások hajdani, lezüllött bécsi színésznek – nem is volt már fiatal, kopott volt, mint egy vedlett varjú –, volt benne valami gáláns, világi – hegyes kis fekete szakállt viselt, és a szeme szép volt. Aztán... egyszer elment, eltűnt még a környékről is, az országból is tán. Senki sem tudta, hova lett.

De hogy a nagy vakáció után megint behordták a kisasszonyokat, és elkezdődött az új periódus – sokszor látták betegnek, panaszosnak Wagner tante-ot a növendékei. Nagy hárászkendőben ült a táncórákon is, néha, mindent felejtve, üveges nézéssel bámult maga elé. „Búsul Korisánszky úr után?” – suttogták a nagyobbak. És egyszer – egy szép reggel betegnek jelentette az internátus gazdasszonya – másnapra kelve pedig kocsi jött a Pongrácz kisasszonyokért; hazavitték őket Keszibe karácsony előtt, fő iskolaidőben. Ez volt a jeladás. Másnapra jöttek Tunyogh Malvinért, Kendy Rózsáért, Gönczy Katáért; – azután elvitték Térey Idát meg a többi uradalmi leánykát, és siettek hazavinni a városbeli nagyboltosok, gazdag kékfestők, patikárius, doktor, miegyéb is a maga csemetéjét. Az anyámat legutolsónak. Egy hét alatt kiürült a ház.

Kerek három hétre rá pedig – így mesélte anyókám, szegény – egyszer csak egy kis sváb-szekér áll meg nálok, Kehidán a tornác alatt; – halovány, feketegyászos nő száll ki idegenes gráciával – megáll a havas udvaron, és felüzen a kocsistól, elfogadják-e szerény tisztelettevését. Nagyanyám összehúzta a szemöldökét egy percre, azután elparancsolta a leánykáit a hátsó szobák felé, és elébe ment a vendégnek a tornácra.

Mit beszélhettek odabenn a vendégszobában? – Anyám bizony az ajtóra lopózkodott, és a kulcslyukra hajtotta a fülét. Tört szókat hallott ki, csukló sírást. „Madame a legjobbban autorité, oui! Ha megteszi! Eine Schwäche, ein Moment! Én is ember, madame! De fogok százszor szorgalmasabban! Mit tehetném? Meghalni, őt is – das arme Wesen! Éhen haljon, amiért lett?”

A nagyanyám felelete halkabb volt; komoly, meggondolt, csillapító hang – de a szavakat nem lehetett kihallani. Hanem egy fél óra múlva, mikor megint kiléptek, nagy fennszóval kiáltott át az ebédlőbe:

– Klára, Ilona! Hol vagytok? Köszönjétek madame Sophie-nak. És teríttessetek kávéhoz, fiam! Nem eresztem el anélkül, hadd itasson az a sváb! Bizigen, már jobban van madame Sophie, adja Isten, hogy mielőbb visszamehetnétek tanulni! – Jó, forró kávé, madame – átfázhatott! Rakjatok még a tűzre!

Másnap pedig és az egész héten át sok vizitet csinált nagyanyám a környéken. Jó szánút lett; elvitte a lánykákat is, mert csupa kisbarátnés házhoz látogattak. Mindenütt úgy lézengtek a kisasszonykák, cselédházban lesték a szót, szedték a begyükbe, ami nem nekik való – mindenütt ez volt a beszéd tárgy. Sok szó esett a munkácsi apácazárdáról (de ott semmit se tanítanak, mint olvasó-imádságot), egy ungvári intézetről (de annak valami féleszű kalandorné a tulajdonosa), meg a híres lőcsei Richter-kisasszonyok iskolájáról (az kitűnő, de méregdrága, azt nem lehet győzni). És mindenünnét vidám egyetértésben búcsúztak el, néhol könnyeztek is, jóízűket sírtak. „Ha te veszel a kezedbe valamit, annak meg kell lenni!” – mondták máshol nagyanyámnak, tettető nehezteléssel. De minden úgy lett.

Úgy lett, hogy a következő héten megint visszarobogtak a családi hintók a süldőlánnyakkal. Visszavitték anyámat, a húgát – a Tunyogh leányt, Kende Rózsit –, végre a Pongrácz baronesszeket. A városi családok sem késtek; csak az uradalmiak közül maradt el végleg egykettő. Visszamentek, kinevelődtek, kikerültek, férjhez mentek. Utánuk a húgaik jöttek – aztán

későbbiek: az évek elmentek sorban, és tizenhárom éves koromban már én szopogattam a babszemeket, tán éppen abban a padban, ahol az anyám ült hajdanta. Régen, fiam, nem változtak olyan sűrűn a dolgok!

Nem tudni biztosan, melyik esztendőben, mikor került oda a házhoz, loppal, rejtegetve elébb – a fiúgyerek? Eleinte, mondják, unokaöcsnek mutatta be Sophie tante. De az emberek nem csináltak spektakulumot belőle; tudták, elnézték. Régi ügy volt már, azután meg ez a szegény madame mégiscsak egy gouvernante volt, semmi egyéb; az olyannak több szabad, nem tartozik a társasághoz! És a „nevelés” elég olcsó volt, és mindenben kielégítő; – Wagner Sophie pedig még arccal sem fordult többet férfiember felé, az is bizonyos.

Na! Hisz én erről a Friderikről akartam neked beszélni! Hogy ő volt az én első szerelmem!

A táncórákon, igen – a Sophie tante pukkedlióráin ő volt az egyetlen fi-nemű, az egyetlen lovag. Az ő dolga volt, hogy megforgasson minden fő-stúdiumbeli növendéket; vagyis olyat, aki az utolsó esztendejében járván, már csak klavírt, táncot, konversationt és spritz-malereit tanult az intézetben. Kurta, feszes nadrágban, meggyszín, magyaros mentében szerepelt ilyenkor; de franciás piruettet csapott, amikor felkérte a hölgyeket. Nagyon komolyan végezte a dolgot; – zavarba sohasem jött, nem látszott, hogy unná vagy kicsinylené – csak csinálta sorjában, egyszerűn, becsülettel. A nagyobb lányok elejénte kötődni próbáltak vele. Gálánsan, de hidegen állta, és legfeljebb azt a sottise-t tette meg, hogy meghajolt egy félfordulat után, és a szomszéd nőt vette sorra. Élcelni nem engedett magával! Akkor egy-kettő nyájaskodni kezdett, jól láttam; ábrándos nézések, engedékeny mosolygások próbálkoztak véle; de úgy látszott nem veszi észre. „Nőgyűlölő!” – mondták róla a hálósobában esténként... ó, ez, ez nagyon divatos volt akkortájt, és sok ifjú ember érdekessé lett tőle. „Vagy talán buta!” – mondta szájbiggyesztve Kendy Melanie, akinek egy Pongrácz baronesz volt az édesanyja. Én hallgattam ilyenkor, mert én nem voltam még fő-stúdiumbeli – rendes oskolát tanuló kisleányka csak.

Valamelyik táncleckén azután megesett a furcsa dolog, amelyikkel az én románcom kezdődött. Wagner Friderik úrfi elvétette a rendet; tán mert széltől álltam éppen a nagyobbak sora mellett, vagy jobban megnőttem a velem egyidőseknél; ahogy sort vett a táncosnékon, engemet is felkért. Tán észrevette a hibát mindjárt, de nem illett volna elfordulni most már, sem én kosarat nem adhattam. Hát elindultunk, mazurkát lejtve az ócska klavír taktusára, amit Sophie tant sárga ujjai vertek végtelenül.

– Megtévedett, Wagner úr. Én még nem vagyok nagy kisasszony! – súgtam.

– Igen a! Most látom, hogy még ilyen szép fürtökben lebeg a haja, nincs frizurába tűzdelve!

– Lássá, Wagner úr!

– Hát aztán! Nem szabad nekem egyszer magam kedvét is tölteni?

Ezt felelte – nem tudom, miért felelte ezt hirtelenében. Nagyon elpirosodtam, nem tudtam szólni rá. Mikor a klavír felé forogtunk, egy percig úgy tetszett nekem, hogy a Sophie tante szájrancú, sárga képén mosolygás derül felénk. Ő mindig is megkülönböztetett engem, sok csintalanságom elnézte; tán az anyám, tán még a nagyanyám barátságos indulatáért.

Következő leckén – de akkor már nem tévedésből – bizony megint táncba hívott Friderik.

– No, a kiválasztott! Fő-fő csillag! Pünkösdi királyné! – kezdték a csúfolódást a hálósobában a nagyok. Hanem – valahogy – nekem is megjött a merszem hirtelen.

– Elhallgassatok, annyit mondok! Mi bajotok velem? Irigyelitek?

– Még ugyan az kéne! – pattant vissza a gögös Kendy leány. – Egy ilyen sehonnait! Szép, nemes neve van a lovagodnak, kicsike; csak meg ne szégyelld pár esztendő múlva!

– Azért... amiről nem tehet! – pattantam vissza nagy bátran. De a szavam sírásba fűlt; a párnába temetkeztem és zokogtam, nem is tudtam, mi okért igazán. Mind félve hallgattak el, nehogy Sophie tant tudtára essék, én meg sírtam – bizony úgy kezdődött, fiam –, hogy egy órán át keservesen zokogtam a párnámba Wagner Friderikért.

Hanem másnap... másnap a táncban megmondtam neki. – Magáért sírnom kellett az este!

– Értem? Hogy? Megbántottam?

– Nem! Mások bántottak magáért!...

– Ó!... Igen, már tudom is! Kisebbítettek a szemébe, ugye?

– Nem... de... az ügyis hiába lett volna!

– Köszönöm, hogy ezt mondta, kisasszony! Nem fogom elfelejteni ezt a szavát!

A fordulónak vége volt, mást vett fel táncra, komolyan, gálánsan, de csak úgy, mint aki dolgát végzi. És hát én, fiam, tizenhárom esztendő fővel olyat álmodtam akkortájt, mint egy igazi nagykisasszony, mint egy felnőtt mátká. És öltözetben, viselkedésben is egyszerre megkomolyodtam. Nem játszottam többet.

Minden táncórán táncoltunk egy tourt körül, és váltottunk négy-öt szót. Utóbb beleszokott, megnyugodott ebben az egész „nevelés” – úgy bántak velem, mint egy naggyal.

– Nem lesz az mindig úgy, hogy kegyed megszegyellhessen engem! Megmutatom én azt egyszer, leszek én valaki!

Ez a szava legjobban eszembe maradt, mert erre sokszor gondoltam később. És megígértük, hogy a sírig hívek leszünk egymáshoz.

És akkor tavasszal volt a nagy verbuválás, a zavaros idő. Azt ti már az iskoláskönyvből tanuljátok. Mi rebelliónak mondtuk, ti másképp hívjátok. – De csak utána, évek múlva kereszteltük el így, mikor benne voltunk, részegek voltunk bele mind, és ki hogy tudott, részesedett a nagy hűhóban. Mintha csak országos lakodalom készült volna.

A nevelésben is egymást vadítottuk. Honleányi kokárdát viseltünk a szívünkön, hazafidalokat énekeltünk, háborúról, szabadságról beszéltünk nagy tüzzel. Szabadság! Most néha elgondolom, életemen át se’ voltam soha szabados semmi dolgomban; szegény jó uram, nagyon megkívánta, hogy szép módjával ráhagyjam: „Úgy, úgy, ahogy te akarod!” – és azért nem éltem rosszul, és mit is csináltam volna én azzal a „szabadság”-gal? Mit értettem én alatta, amikor gyerekésszel szavaltam versben, és a könnyem kiszökött tőle? Nem is értettem, nem gondoltam semmit. Olyan szó volt az; de néha egy-egy szónak boszorkányos ereje támad. Az ember mondja, dalolja, és megy utána.

Sokan mentek. Az emberek összegyűltek, beszéltek, sírtak, éljeneztek; – ez mind és minden olyan szép, olyan jó volt, olyan nagy ölelésféle, hogy ettől aztán indulni kellett, csinálni valamit. – Nem lehet ingyen szeretni!

Arra a megyegyűlésre elvitték a nevelőintézet lányait is, ott ültünk a megyeház karzatán Sophie tánttal, és a szónok alispán minket is aposztrofált, odafordulván: „Ifjú magyar hajadonok virága!” szóval. Sophie tánt régi selyemruhája zörgött, mint az őszi falevél, ha sárga, vékony ujjai fel-felemelték vizenyős szeméhez a kis csipkés mouchoirt.

– A paraszt tegye le az ásót, kapát, a mesterember szerszámját, a diák kalamárisát! A hon hív, menni kell!

Zengett, zajlott és bömbölt az „éljen!” – Fél óra múlva lehetett csak kihirdetni a sorozást.

És akkor (előre kicsinált dolog volt-e vagy nem) egy fiatal legény lépett a szónoki pódium elé. Gáláns, finom léptei voltak, magyaros, meggyzín mentéje; barna, nyírott üstöke. Ő volt.

– Tekintetes alispán úr! Kérem, fogadjon be engem pattantyúsnak.

Ércesen, tisztán hangzott, csengve és majdnem kiáltva. A régi falak visszaverték. Egy percig halálos, meglepett csend. Azután újra felharsant az „éljen!” – zengőn, de halkabban, mintha könnytől elszoruló torkokból jönne. Az öreg alispán ránézett a fiúra.

– Mindnyájan ismerünk téged, gyermekem! – mondta azután még szónoki, emelt hangon és választott szókkal beszélve. – Szeretett anyád sok hasznára volt városunknak és hazánknek féltett leánycsemetéink nemes pallérozásában. Te is, tudjuk, eminens vagy a gimnaziális iskolában, nagy reményű ifjú. De kiskorú vagy, majd szinte gyermek, és regula szerint nem számíatsz édes hazánk honosai közé. Tudnom kellend tehát: kedvelt édesanyád és gyámolód, kinek egyetlenje vagy, belenyugszik-e nemes határozatodba?

Nagy csend. Minden szem, minden arc Sophie tante felé fordult. „Most majd elválík!” – ez volt írta a nézésükre, valami ilyen. Nem tudom, mi lett volna, ha megtagadja!... De ő kihajolt a karzat rácsán, avítt kalapján meglengett a strucctoll, ahogy mélyet bólíntott és rekedt, sírástól fojtogatott, szegény hangján elnyöszörögte: „Igen, belenyugosz!” – A verbumokat sohase tanulta meg, szegény...

Fellélegzett mindenki. A másik percben újra kitört az éljen (ó, akkor minduntalan éltették egymást az emberek – a halál esztendejében), és megindult a tolongás üdvözlésre, kézfogásra a szegény asszony helye felé. Jöttek asszonyok, régi tanítványok; – még régiebbek, akik „megbocsátottak” neki hajdan, elnézték élete egy botlását sok keserves, dolgos esztendőért, de most – most megkívánták a sarcot érte. Így szép, így a rend! A hazának szenteli. Ez mindörökre lemossa foltját.

Az alispán felesége odament hozzá, és hangosan, mindenki hallatára „kedves barátném”-nak nevezve, meghívta magához délutáni kávéra. Sophie tánt fonnyadt szája reszketett, a könny egyre hullt a szeméből... nem tudott felelni semmire, senkinek.

Wagner Friderik csakugyan elment. És odamaradt, bizony odamaradt.

Később elfelejtettem; de egy darabig regényes csitri fővel abban képzelődtem, hogy özvegy mátká vagyok. Még verset is írtam erről, gondold csak!

1913

Egy régi katonáról

Grószika éles, szapora hangja cserregett már selypesen és vidáman a kert felől; mint egy kedves és zenés, régi ébresztőóra zengése. Fenn bakterkodott hajnal óta, szagos kávéfőzőt, körüljárta a virágágyakat. Szeszélyesen és álmodozva tört le egy fehér violát, negédes mozdulattal messze elgömbölyítve a többiektől fehérded kisujját; de mikor látta, hogy a kelyhe sáros az éjszakai záportól, gondosan és pancsolva mosdatta meg az esővízes kádban. Elcsoszogott görcsös botján a szőlőtővekig, és megdézsmált egy-két korán érett szemet, majd valami regényfélét hurcolt ki, ócskát és franciát, és a lugasba ült vele, pápaszemet tolva az orrára. De elunta magát a reggeli, nyári csendben, a kert szagos és nedves nyugalmaiban; kávéfőzőt kívánt már, ám ahhoz társaság is kellett neki, úgy szokta meg. Kiáltozott hát, vidám élű zsémbelődéssel; serkentő, életeleven, házias kis szöveg zörögtek át a lusta és édes csendet, edénycsörömpöléssel vegyest. Grószika hívta az udvarát, kadácsolva, mint a jó kotlós, és zavarta szemükről az álmat, megverte botjával az udvari kis vendégszobák lehuny, zöld zsálit.

– Jó reggeleket! Kisasszonyok, menyecskék, itt a káá-véé! Elhízik, aki soká alszik! Most jó idekinn, most még nem árt a teintnek a nap! Be jó levegő van! Az öreg leánderfa mégiscsak virítani akar a lelkem! Még egyszer megpróbálja; gyertek csak, csupa egy bimbó! Hol az a pirítós, heéj? Kati! Hozhatod a káá-véét!

A férfiak másik oldalra fordultak odabenn, de a nyaraló menyek és lányunokák szedelőztek (ez volt a házirend) a nagybabos kartonpongyolákban, batisztkendősen, álomtól gömbölyded arcokkal; vakációs, lustácska cicamozdulatokkal, obligát és könnyed hízelkedéssel jöttek kézfőzőkre.

– Kisztihand, Grószika drága! Jaj, be jószagú kis káá-véé!

– Csak ne igyátok nagyon barnán, gyerekek; attól pattanásos az arcotok. Ez csak a lányoknak szól, lelkem! De ha én húszesztendő menyecske volnék, így reggelente mindig becsavarnám a hajam fűrtökbe, hadd göndörüljön, míg a férjecske felkél. Papirosba, fiam; egy kis megvizezett újságpapirost megsodorni, az a legjobb! Eleszi lelkem, eleszi a haját az a meleg vas, az a sütés! És ha egy kis toupé, meggyás van... azt is ilyenkor kell betenni; hajaj, gyerekek, csak hadd aludjanak soká a férfiak, úgy kell szoktatni; sokfélét eligazíthat egy okos asszonyka azalatt. Az az idő a tiétek, amennyivel hamarabb keltek. Az őrizi meg az illúziókat.

– Hát a mi illúzióink! – morcosodik az idősebb meny, egy piros ajkú barna, és nagyot harap a kalácsból. De Grószika neheztelően mellőzi, nem méltatja feleletre.

– Én bizony nem küszködök többet, ha egyszer férjhez megyek. Szokjon meg úgy, ahogy vagyok! Elég fáradtságos a lyánság, akkor legalább megpihenhessek! (Így a nagyobb leány.)

– Csak azt várd! – kacag a szökebbik asszony, és tejszínt mer a nagy ezüstkanállal.

– Grószikának mindig tetszett tudni vigyázni... mindenre? – kérdeztem akkor óvatos halkan, mellette ülven, és engesztelően udvariaskodva nyújtottam felé a tálcát.

– Jaj, fiam, az más volt. Én, tudod, nagyon is párti voltam, nagy szerencse voltam neki, a lelkemnek! Azt igen, azt lehet csinálni, egy kis mésalliance-ot, az még a legkényelmesebb! Hát engem el is szoktatott a lelkem, öregem, hogy neki mindenképp jó voltam, szép voltam. Pedig néha az ember egy kicsit mással is... nna, hogy is mondjam, egy kicsit úgy eljátszódna; szeretne valamit fogytig-poézissel győzni, ideálképe maradni valakinek... Osztan valami kis uniformmal úgy elronthatja, fiam, hogy az kész kacagás. Pedig, amíg az ember fiatal, jobban szereti a szép könnyezéseket, meg hát virág... bú... souvenir... szívszakadás! De hiába, nna!

– Most jön a mese egy régi katonáról! – súgta oda az öregebbik meny a szőkének, mert nyilván ők sokszor hallották már. De ma észrevehette magát Grószika, megneheztelt a szelíd malíciáért és elhallgatott; némán lengette körbe a csészéjét, hogy az alján felkeveredjék a cukor, és úgy látszott, nagyon elgondolkozik. Aprókat kortyolt, és a fején félrecsúszott a kicsit kopott, fekete csipkefejdísz, e reggeli pongyolához való, a kalács morzsája behullt a szatin ujjas bő ráncai közé a kövérke, lágy, dús keblek fölött, s a Grószika kerekded ujjai végén, a körmök alatt, Istenkém, feketéllett néhol egy keskeny sávoly. Hisz ő is csak tizenegy tájban rendez nagymosakodást, ma már ott turkált a virágágyak közt; ó, neki már csakugyan minden szabad. Milyen csudálatos jó kávé tud főzni!...

A lányokat takarításhoz hessegette, a vendégmenyek elszéledtek bizonyos férfi-inggombok és egyéb hivatásbeli kötelmek irányában. Az egyik tán meggondolta magát, hogy megpróbálja a bevizesített újságpapirost. Ketten maradtunk a lugasban, és csendesen nőtt körülöttünk a napmeleg.

– Hogy volt az, drága, amit arról a katonáról mesélt?... Az elejét nem hallottam csak, hogy hol tetszett vele találkozni?

Egy elérett ringlóta esett le a fáról, végiggurulva a szalétli zsindelylécein. Nagyanyó felnézett rá, mintha fölöttébb lekötne a figyelmét, hallgatózott.

– Mi az, fiam? Meséltem valamit máma? Na nézd el, bizonyisten, nem emlékszem, hogy mi volt... Ahá, persze, egy francia katonáról igaz?

– Igen, igen! De én nem hallottam végig, közbe elhívtak. Pedig érdekes!

– Vagy úgy? Igen, arról jutott eszembe, az illúzióról, meg hogy virág... szívszakadás... bánat... souvenir! De azért az nagyon snájdig, szép katona volt, igazi gróf, egy vicomte; vicomte de St. Étienne. Ez volt a neve. És csupa poézis...

– Honnét ismerte, drága?

– Ó, akkoriban sok idegenféle tisztek megfordultak itt, az osztrákok közt sokszor volt egy-két francia mágnás. Nagyon sűrűn helyezgették akkor az ezredeket, néha egy-két hétre is, egyik gránitról a másikra. Ötvennégyben lehetett az... ha nem tévedek... igen, Gyuszikámat szoptattam akkor. Szarvason laktunk, ott már főbíró volt a lelkem öregem.

– És a vicomte? Beleszeretett Grószmamába?

– Hát mondta, fiam, nagyon mondta... de még milyen szépen! Mert hogy az összes szarvasi dámák közt csakis nekem mondhatta a pátriája nyelvén – más nem tudott ott franciául. Pukkadoztak is mérgükben eleget. És hát szépecske is voltam; fiatal, alig két esztendeje asszony, gömbölyücske voltam, az a vérbélű fajta; a hajunkat lokniba hordtuk akkor, az enyém tömött volt és dióbarna. Egy pezsgőszín nyersselyem ruhám volt azon a búcsú-majálison; mert három nap múlva ment az ezred tovább. Eperszín rózsagirlanddal volt, fiam, egészen apróval. (Minap, hogy elbontom a hintaszékpárnát, azt a rongyosat, hát ott lelem a bélésibe egy darabját annak a pezsgőszín selyemnek!) Hajaj, de régen volt!... És hát a főbíró voltam, nem is az utolsó asszony, nem is derogálhatott neki nagyon.

– Udvarolt?

– Comme la belle de l'éte! – így mondta mindig... Haj, fiam, hogy táncolta az a quadrille-t meg a keringőt! Csárdásra én tanítottam. A mazurka alatt elrepített messze, a rondeau túlsó oldalára, megálltunk az oszlopos lépcsőn a (kantin kertjében volt az, ilyen júliusi időtájt, mint most), a holdvilág reánk sütött, és ő azt kérdezte, tudom-e, hogy szeret? Mondtam, hogy nem tudom. Hát mivel bizonyítsa? – kérdezte. – És hogy elmennék-e vele messzire innét, az ő otthonába, mindörökre? Tudod, fiam, ilyeneket úgy mond az ember néha; mert jólesik

mondani ilyen szép, nagy dolgot, és mert úgysem kell tartani semmitől. Tudta, hogy jó uram van, két gyermekem, szopós az egyik, és tudta, hogy elég okos kis magyar asszony vagyok.

– Mit felelt arra, Grószmama?

– Hát ezeket. Hogy az uram, a gyerekeim... De azért jólesett úgy kicsit sírósan mondani, kicsit reszketős hangon, szomorúan. Arra megszorította a kezem szenvedélyesen, és azt mondta, hogy nem tud így elmenni, hogy egyszer még négyszemközt találkoznia kell velem, hogy menjek ki holnap reggel korán a Korparétre, a Kiserdő alá, ott van egy ócska őrkunyhó, abban találkozhatnánk.

– És... elment?

– Ugyan, fiam!... Hát hogy szabadulhattam volna én jókor reggel hazulról? Bál után; mit gondolt volna a cselédség? A kicsi szopni akar, a tej kifut, az uram kávéért kér, tiszta kráglit kér. Akkor azt mondtam neki, egy kicsit hidegbben, de azért szomorúan: „Vicomte, jegyezze meg magának, hogy a magyar nők nem bujkálnak, nem titkolóznak a szerelemben. Lemondani tudnak, de lealjasodni soha!” Az, fiam, ötvennégyben volt; akkoriba így beszéltünk!

– És vége?

– Nagyon meg volt hatva. Bocsánatot kért, és a szeme könnyes volt. Az életről beszéltünk még, aztán a csillagokról és a túlvilágról, ahol találkozni lehet. És megígértük, hogy sohasem fogjuk elfelejteni egymást. Nemsokára hazaindultunk. Elkísért, elől haladtunk a holdvilágon, és mikor az utcánkba értünk, még egyszer kezet csókolt szépen, hosszan. Azt mondta, bennem tanulta meg örökké becsülni a magyar asszonyokat...

(– Ez szép volt tőle! – mondtam akkor némi csalódással az enyhe történetért. Ám Grószika nevetett.)

– Azt mondta, örökkön így fogok élni az emlékezetében, ahogy ma látott, e könnyű és virágos habselyemben, az ifjúság teli pompájában lebegve, mint a nyár tündéré. Comme la belle fée de l'été!... Hát jó, ebben maradtunk. Bementem, lefeküdtünk a lelkem szegény öregemmel.

– Előbb szoptatott!

– Persze! Nna; jókor reggel (csakúgy, mint máskor, mai napig) én felébredtem azért, ahogy pitymallott. Jól is esett ébren lenni, tudva végigálmodozni, átélni újra a múlt éjszakát és hallani a szép, reszketeg szókat. Je garde votre souvenir!... Csakhogy az uram, szegény lelkem öregem, horkolt egy kicsit reggelenként. „Ejnye, be szép lehet odakinn a reggel!” – gondoltam hirtelen. A nap felkelt már, bizton gyémántharmat ül a füveken, és nevet a kert jószaggal és pihenéssel. A dajka is aludt még, a szakácsné is aludt. Papucsot húzok hamar, magamra veszek egy pargetszoknyát (kékkel slingoltat, ráncosat) meg egy fésülködőréklit, olyan félszenyeset, ahogy előtaláltam a sötétben. Ki a friss levegőre, a magányba, a természet csendjébe, ahol elmerülhet a lélek – ahogy Rousseau mondaná. De ahogy a pohárszék előtt elhaladtam, eszembe jutott, hogy farkaséhes vagyok. Hiszen szoptattam akkor; bál előtt meg nemigen vacsorázik be az ember! Leltem egy kis kést, hát leszegtem hamarjában egy nagy siláp kenyeret – azzal ki!

Ki a kertbe, a kert végire, fiam! Ott zavartalan a magány. Lenyúlt a kertünk messze a mezőig, egy dülőút szegte a sövény alját és túl rajta drága-szép lucernatáblák, harmatos mezők, hogy csak úgy éledt rajtuk a szem. Sóhajtottam teli tüdővel, és ettem a kenyeret. De itt a kertben is volt mibe gyönyörködni! Olyan káposzta, te, amilyet én termesztettem, nem volt több a vármegyében. Tudod, mindig is jól nőtt az én kezem után minden növény; világéletembe ebbe telt örömem! Hát még a paprikám, a paradicsomom! Mind semmi! Hanem

amikor megláttam a hagymaágyakat, a teljes, húsos szárok gyenge sárgulását, egyszerre a számba éreztem az én kitűnő fajhagymám ízét. Kezemben a kenyér, a kis kés, abba a percben már ki is húztam néhány vereshagymát a fiataljából! Szép, gyenge, húsos, ízes hagymákat. Azzal leültem a bodzafa alá, a kerítés mellé, egy fatuskóra, és szépen felcikkelve a kenyérre, eszegetni kezdtem nagy delíciával.

Hát eszem, eszegetem (egy sármány fűtült szépen mellettem a bokorban), egyszer csak feltekintek valahogy a nagy mélézésből. Hát, uramfia! Egy lovas az országúton; kővé meredve áll ott, és bámul engem szájtátva. Egy katona...

– Csak nem a vicomte?

– De biz ő volt, St. Étienne! Az állt az úton lovastul. Nahát most beszélj, mit csináltál volna te a helyemben?

– Jézus Mária! Elszaladni!...

– Ohó! Hogy hátulról is meglásson a pargetszoknyában! Hogy szaladvást jól megnézhesse a rongyos, sarkatlan papucsaimat! S a kontyom meglássa, ahogy éjszakára kis vékony varkocsba fontam, és olajjal jól bekentem a bál után, hogy el ne egye a sok vuklizás, göndörítés. Olyan lehetett, mint egy kis patkányfarok! Nem, fiam! Itt már úgylis veszve volt minden, ami az elmúlt este összeigazodott bennünk; odavolt minden méltóság és galanterie, minden finomság és ábránd, poézis meg fennköltség, virág, bú, szívszakadás... souvenir... Ehhez már jó képet kellett csinálni, menteni, amit lehet, ezt átláttam egy szempillantás alatt.

– És?...

– Ahogy ott bámult elmerengve, mint aki kísértetet lát, hidd el, fiam, olyan furcsa volt, de olyan furcsa, meg ahogy magamon végignézttem, hogy egyszer csak rám jött a kacagás, de istenigazába, és nem tudtam visszafojtani. Olyan nevettem, hogy minden kismadár rémülten röppent fel a bokorból. Akkor kinyújtottam a kezemet, intve, hogy jöjjön közelebb. Amilyen bolond zavarban az volt, szegény! Leszállt a lóról, a kantár is kiesett a kezéből, úgy jött a kerítés felé, köszöntést motyogva.

– Jó reggelt, gróf úr, kedves kapitány úr – köszöntem vissza majdnem kiáltva, mert csak úgy dőlt belőlem a kacagás. – Nem parancsolna egy kis jó, gyenge hagymát, drága vicomte?

Felé nyújtottam egynéhányat a lécen át. – Csak úgy önkéntelenül jött ez; az embernek úgy a vérébe van a kínálgatás, hogy zavarában is ez jut eszébe. – A vicomte benyúlt a hagymáért, zsebre dugta furcsán, félszegen és rám nézett. Akkor elkezdett nevetni ő is, átragadt rá, és kacagtunk, kacagtunk egymás arcába, egyre bolondabb hahotával, lihegve és tüszkölve és könnybe lábadó szemekkel. De olyan édesdeden, ahogy azóta sem.

– Milyen kedves! – mondogatta fulladozva a jókedvben. – Comme vous êtes charmante!

– Comme la fée de l'été! – feleltem én, és oldalt dőltem, végképp kimerülve. „Egye csak meg, vicomte!” Mikor megcsókolta a földes, hagymaszagú kezem a kerítésen át, mikor elváltunk, és lóra szállt, elvágtatott, még akkor is mind nevettem, nem akart vége szakadni; tán mert tudtam, hogy ebbe sok minden elmúlt; beleveszett. És tudom, hogy ő is éppúgy nevetett, odább ügetve a lován és a kintinban, és másnap, mikor búcsúzva visszanézett a város felé. – És ládd-e, ennyi sok esztendő múlva is hogy eszembe van ez a dolog! És biztosan tudom, hogy ő is emlegeti valakinek; a vicomte, ha ugyan megvan még valahol szegény! „Kár érte!” – mondod, a poézisért! Ki tudja, fiam, ki tudja! A kacagás tán tovább megmarad!

1913

A madarunk

Péter hozta be a fényes, tavaszi reggelből. Barnára lesült, kíméletlen gyerekmarkában tátongott a kis szörny; poros ujjacskái reszketeg, ideges örömeivel szorongatta, hogy el ne szabaduljon.

– Anyám, ez verébmadar, csakhogy még pólyás! A Menti szakácsné katonája verte le a fészekből, a nyaralóban, ahol a piros ezredes úr lakik. A két verébtestvérje meghalt. De ez ki tudja nyitni a szemikéjét; csak nézze, anyám!

Néztem. Idétlen, hályogos szemű, puffadt testű jószág volt; borzas és piszkos, szürke tollbundája csapzott és rossz szagú.

– Szegény féreg – mondtam utálkozva. – Még nagyon kicsi, el fog pusztulni!

– Nem, jaj ne-e-em, anyám! A házmester bácsi ad skatulyát, a fűszeres néni ad kendermagot. A pincekofától már kaptam salátahéjt, ami lehullt neki.

Le voltam győzve. A földszint már szövetkezett lágy és könnyű könyörületben a madár jóvoltáért. Adni, adni – megindulni, istápolni, felemelni – és mondhatni ezt: „Szegényke, szegény!”

– Isten neki – mondtam, kelletlenül –, de tartsd az ablakban, és ne csinálj piszkot!

Aztán hozzáfogtam valami munkához.

– Anyám!...

– Ejnye, az ördög!... Mit akarsz? Hamar!

– Anyám, nem megy le neki a torkán a kendermag.

– Hát hagyj neki békét! Mit nyomorgatod? Majd eszik, ha éhes.

– Most ihatnék! Ebbe a kiüresedett vazelinos skatulyába hoztam neki vizecskét, de nem fér be a kalitkaajtón.

– Kérlek, nagyon kérlek, hagyj dolgozni engem! Hogy pénzünk legyen; hisz te érted ezt!

– Igen, de oda kell kötni a kalickát az ablakfához... és azt a tegnapi jó kis hosszú spárgámat már megint hová lomolták nekem?

– Péter! Biztosítlak, hogy a legközelebbi kérdésekre nyaklevessel felelek.

– Hát akkor csak még azt az eltört hamucsészét akarom; abba fog állni a kendermagja!

– Vigyed! – kiáltottam vészjóslón. – Hanem a hangod se halljam délig!

Valóban csend lett a szomszéd szobában. Alig neszelt a Péter lágy, altató gügyögése. Beszél a madárhoz? És néha egészen halk, rekedt és halálra riadt csiripelés... Mit csinál a boldogtalannal? Csak nem kínozza?... Borzasztó, hát nem lehet dolgozni!... Csak nem engedhetem, hogy életelevent gyötörjön!

– Péter, mit csinálsz?

– Hát semmit, csak így lónyigázom, így egész csendesen a kis drágát, hogy elaludjon. Iszen még pólyás, azért ringatom.

– Úristen! Halálra ijeszted így. És elszakadhat a spárga, és kieshet az egész kalicka az utcára. Akkor összetöri magát a kismadar.

– Jaj, ne! – ferdült sírásra a Péter szája.

– Hát ne zaklasd. Csak úgy nézegesd, és danolj neki, ha éppen akarod! Úgy is elalszik.

– Ugye, mert most álmos? Egészen lehunyódik a kis szeme! Visszamentem. Egy darabig hallottam még, hogy zümmög a Péter egyhangú, kedvesen méla danája. „Esik az e-ső, ázik a me-ező!” Milyen drága meleg, üde hangocska!... És dolgozni kezdtem az írásomon... Sorok sorakoztak előttem, az óra ketyegett – kinn egyre melegült a délelőtt...

– Ejnye, te kis haszontalan! Te csibész! Te lumpolás! Úgy jársz, mint a részeg ember! Nem mondtam, hogy a szőnyegre lépni nem szabad – sáros lábbal? Tudod, hogy szeretlek, de azért kikapsz, gyerek, hogy rendre szokjál!

Mi az? Péter az én hangom utánozza – a szavaimat! Rányitok hirtelen.

– Most sétáltatom egy kicsit – hebegi Péter felijedve. – Az egészséges neki, ugye, anyám? De nem szabad, hogy lelépjen erről az újságpapírosról, azért terítettem le a földre. És ilyen buta, mindig lemegy a szőnyegre, akárhányszor visszakergetem... Te csibész!

– Péter! rögtön visszateszed a házába, a kezéd megmosod, és ha egyszer még egy ujjal hozzányulsz, kitekerem a nyakát.

Szepegve fogadott szót, ment kezét mosni. A madár ott gubbasztott az arasznyi kalit rácsán; horgas lábujjaival görcsösen kapaszkodott a drótlécbe, és nem mozgott, nem is pihegett tán; s a puffadt, fehéres szemhéja lomhán, súlyosan hullt le és úgy maradt.

Istenem, milyen fáradt, milyen nyomorult! A rabság, ijedelem és elhagyatottság képe; ványadt, vizes és boglyas. Hogy fázhatnak ez a világon!

Nem is a tisztaság kedvéért förmedtem Péterre az imént. De olyan gyötrelmes volt az a játék; ahogy nem értett, nem tudott meg semmit a gyerek jó szándékából, és boldogtalan, buta, konok újrakezdéssel, szédelőn és megzavarodva és oktanul mindig és újra letípett szegény, tétova lábacskaín az újságpapírról, amit Péter sétaterül jelölt neki.

Ó, te szegény, te szegény! Mit tudhatsz te mindenféle rendről és akaratról! A világról és töméntelen, gyönyörű összefüggéseiről; azokról is, mik sorsodba nyúltak – a szakácsnééről és az ő pucerjéről, az ezredes úrról a villában szemközt és a házmesterről, ki a házatat összerótt! A Péter öt barna ujját érzed csak vézna kis csontjaid, repkedő, riadt szíved köré kulcsolódni és összefogódni rajtad kérlelhetetlenül. Micsoda óriás, idegen, gigantikus csápok neked! Be vagy fogva közéjük, és a rémületre is fáradtan – megadásra is tudatlanul – lehunyod mind a két szemed.

– Most – súgja Péter –, most, lám, elaludt szegényke! Délután majd fogdosok neki legyeket a konyhaablakban.

Vigyázva, lassan állítjuk helyére a kalickát, mintha igazán valami kedves betegünk szunnyadna benne. És összedugott fejjel nézzük, elcsendesedve.

Ejh, most már megint nem dolgozom! Ostobaság! Mit törődik az ember ilyen nyomorult, árva féreggel, egy csúf kis madárral, amilyen ezerszámra pusztul el naponta, és vál halálra a könyörtelen ég és a közömbös föld között!... Igen, de ez itt kínlódik, agonizál a szemem előtt, mégis... ez kényelmetlen kép. Ha megélne, persze szabadon ereszthetnők. De azt csak nem engedhetem, hogy Péter csacsiságból elkínozza!

Így, észrevétlen... a jobb részem immár elfogadta a felelősséget érte. Rosszuleső volt ez; kedvetlenített.

– Na-a! Menci, mit csörömpöl úgy maga azzal a tányérral! Felébreszti a kis madarat! – suttogta fojtott haraggal Péter.

Lám, már ebéd ideje is, itt van; terítenek. És milyen kevésre haladtam! Ostoba verébügy! Néha minden semmiség kizavar!

Az asztalnál halkán, suttogva beszélünk.

– Ugye, anyám, ez a kis madár úgy fog majd szeretni engem, ha felnevelem, mintha én volnék az ő madárapja?

– Persze, úgy!

– Mindig az én kezemből fog enni. És télen, mikor a többi veréb megfagy a hidegtől, ez a mi madarunk majd kinéz az ablakon a jó meleg szobából, és gondolni fogja magában: „Lám, milyen jó is, hogy az én Péter kis gazdám ilyen jó, meleg helyre hozott engem, és mindent ad nekem!”... Ugye, anyám?

– Biz’ úgy!

– Mondja, a legyeknek is van mamájuk, aki hazavárja őket?

– Nemigen várja... talán... de a légynek is fáj a halál.

– Nem is fogok legyet! Van neki kendermagja, salátája, kenyere – az elég, ugye?

A főzeléknél lassankint mélyültek a problémák.

– Anyám! Ha ennek majd nagyobb korában fogunk egy másik verebet, hogy legyen neki felesége, akkor még picibb verebek fognak születni, ugye?

– A veréb tojást rak, abból jön ki a picinyje.

– Az anyja tanítja meg tojást rakni?

– Igen – bizonyosan.

– Anyám! A verebek közt is van úgy, hogy zsidó vagy nemzsidó?

– Hogy volna, te csacsi! Kitől hallasz ilyen ostobákat?

– Mondja! A verebek magukmagukat „veréb”-nek hívják?

– Ezt már nem tudom, fiam. Hanem én már most megint dolgozni fogok. Nem akarnál repülőgépet rajzolni?

– Nem!

– Na jó, hát megengedem, hogy az ebédlőszékekből vasutat meg kutat építs.

– Nem!

– Hát mit játszanál? Engem ne zavarj, annyit mondok!

– Inkább kivinném a madaramat a levegőre, a jó meleg napra; az egészséges neki!

– Nem bánom, de kalickástul vidd, és... vigyázz szegénykére.

Így békességem lett délutánra. Ha közben felfigyeltem Péter miatt, és utánanéztem Mencivel, mindig megnyugtatót.

– Ott ül még most is a sarkon, a kőrakáson – látom az ablakból. A kalicka a kezében, ráhajol, biztatja a madárt. Na, milyen jó mulatságot lelt neki az a bolond Jóska; baj sincs vele máma!

Csak alkonyattájban került elő. Hozta a kalickát.

– Nézze, ugye, hogy álmos már? Úgy lebukszik a kis feje mindig!

Valami furcsa ijedelem fogott el, ahogy megnézzem.

- Mondjad csak, evett ez az állat máma valamit?
- Én... nem tudom! Én teleszórtam a kalickáját kendermaggal, még a hátára is szórtam, a fejére is.
- De láttad, hogy evett?
- Én... nem tudom.
- Boldogtalan! Hisz az ilyen pólyás veréb nem tud magában enni: ezt még az anyja eteti.
- De... ugye, nem beteg?
- Add csak ide azt a kendermagot! Frissen! Pfuj, hogy odavan ez, szegény!

Csak legalább ne félne úgy tőlem a nyomorult! Úgy összeszorítja a buta csőrét, olyan kétségbeesetten, hogy erőszakot kell tenni rajta: a körmömmel feszíteni szét. A tenyerem érzi a rút és meleg kis állattest kínos felvonaglását: ó, ez kellemetlen! De hát csak nem veszhet éhen, ha már itt van!... Mikor leteszem, megszádeleg; borzas, nagy feje lehull – gombostű-fejnyi szemére hályog ereszkedik, lomha szárnya tétován meg-meglibben...

- Csakugyan nagyon álmos a madarunk, kisfiam! Feküdjetek le most mind a ketten mára!
- Ugye, reggel majd énekelni is fog?
- Bizony fog!
- Csak előbb egy kicsit meg kell szokni neki minálunk! Ő még nem látott emberszobát soha, ugye – és nem tudja, hogy mink szeretjük, ugye?
- Majd ezt mind reggel, kicsim! Most már csak aludj!...

Később lábujjhegyen még beosont Menci a teáscsészéért. Péter ráneszelt.

- Mit járkál itt annyit maga? Mindig zörög! Nem tud aludni az a szegény kismadár!...

Ejh! Ideges lehetek ma megint! Most sírni tudnék... Péteren, vagy a madáron?... Nem... Péteren!

Hogy szuszog mély álmában! Milyen kedves, önző, jóságos, közönyös, minden együtt... gyerek! Kis meleg fészkesmadaram, szegényke!... Nem ment ez a munka máma! Megzavartak mindennel – ejh! Aludni jobb!...

Tompán és lassan fehérül ki a másnapi hajnal. Már világosul a szoba, de az álom ködlőn, jólesően fog még. Jó pihenés, jó bizonytalan érzések, jó lustán tápáskodó, készülődő, kipihent gondolatok!... Az ám! De Pétertől nem lehet! A szeme felpattan – felül az ágyon; a másik percben már kiszökkenik, és meztelen, izmos lábcskái végigtapkodnak a szobán.

- Ó! A madárkám!

Elnémulva; nagyra nyílt, friss szemeivel kérdezőn bámulva rám, meg-megreszkető szájjal áll a kalicka előtt.

- Anyám! Mi lelheti? Olyan furcsán fekszik a hátán, hogy a kis feje... így, egész hátrafelé... görbére van hajtva... A fejébe megy a vér, anyám... az nem jó! Úgyis olyan kis gyenge!

Akár meg se nézzem; tudtam, hogy vége! Szegény kis hullája görcsbe csavarodott, és kék volt már.

„Kidobni mindenestül! Ki tudja, nem fertőző-e?” – ez volt az első józan, reggeli gondolatom. De Péter ott állt, tétova szájjal, könnyesedő szemekkel, reszketően.

– Gyere csak, kis butám! Hát ennek most már jó, látod; most már nem fáj neki semmi többet. Csak nézd meg bátran! Ez az, hogy: meghalás! Látod!

– Az égbe megy – apjához, anyjához?...

– Azt nem tudom egészen biztosan. De hogyha most szépen kivisszük a kis testét – oda a ház mögé, a Királyhágó-rétre például –, és a kis ásóddal gödröt csinálunk neki és belétemetjük – akkor jövő esztendőben szép, nagy fű fog nőni azon a helyen, öbelőle lesz az a fű.

– Hát... menjünk, anyám! Temessük el a Királyhágó-rétre. Megkeresem az ásót.

Előbb kávézz! Előbb felöltözöm!

Zaklatott, sietett, alig bírt várni.

– Menjünk, menjünk, anyám! Amíg ki nem jönnek a házból a többi gyerekek, azok a nagy csibészek, akik már iskolába járnak. Mert ha meglátják, hogy hova temetjük, még kiássák maguknak a mi madarunkat!

Kendőt kerítettem a vállamra; – híves és harmatos tavasz reggelen kiszöktünk, víg sírásók a cigarettadoboz koporsóval. Módos kis vermet kapartunk neki a porló, agyagos földben – friss levéllel betakartuk; az épülő ház mellől egy kis szegletes követ hozott Péter, azt odatettük fejtül. A nap felsütött; a Királyhágó-réten száz meg száz eleven veréb csiripelt, lármázott a reggelben...

Mindez a múlt évben történt – így tavasszal. Úristen – annak egy éve van már!

Arról jutott eszembe az egész, mert a minap estefelé arra mentünk el Péterrel, aki már iskolás az idén. Egyszer csak előreszalad, meg-megáll, lehajol, mint hogyha nyomokat keresne a réten.

– Mi az, Péter?

– Anyám, hát nem tudja?... Itt valahol van minekünk egy kis darab helyen fűünk. Ha azt a követ meglelném!... A mellett egy kis csomó fű – olyan kis, kerek helyecskén, mint a tenyerem – a mi fűünk ugye, anyám? Mert az a mi madarunkból nőtt. Nem tudja?

1913

Jeanette szerelmei

Leginkább őrá emlékszem még az internátusból: fakó és bágyatag véznaságára; bús szemei furcsa révületére és a mondataira (ő, mert mindig „mondat”-okban beszélt Jeanette), melyek valami lexikoncikk ízével és a telefonhírmondó ritmusában hangzottak el vértelen, szürkés ajkáról. Széles, szlávos fejét látom, a ligetes, zsírosan halvány haja tompa szőkeségében; amint simán a feje búbjára felfésülve a kényszeredetten pontos kis csúcskontyig – valahogyan szintelen, csupasz halálfőkoponyákra emlékeztetett. Pocsolyazöld szemei majdnem pillátlanok voltak; húsos és felszegett orra, de halvány eres, ápolt kezei. A mozdulataiban volt valami az automaták félszeg, izolált szándékosságából; s a bőrén is, az egész mivoltán valami furcsán viaszszerű. „Megnyom valahol magán egy gombot, és megbólog a nagy feje a hosszú nyakán. Egy másik gombnyomásra helyreszegül megint!” Így mondtuk fiatal-kegyetlenül, csúfolva őt akkor; de ahogy most visszagondolok: azóta sem találkoztam kevésbé spontán, közvetettebb, drótonjáróbb-hatású valakivel, mint ez a szegény óraadó guvernánt a Valéria leányinternátusban.

Igen, már emlékszem. Prochrada Janka volt igazában a neve! Vajon Hankának hívta-é valamikor az édesanyja?

Nemzedékeken öröklődő pletykákból mindent tudtunk felőle is; mindazokról, akik itt éltek el éltüket; míg mi szétrepesztünk a kurzusok végén; utánunk jövőkre hagyva a szűk vaságyakat a muszlintérítőkkel. Jeanette kisasszony valami... papköltészen került ide... Zólyomból tán... sok évvel ezelőtt. Akkor – így beszéltek – halinaszoknyácskák és tarkán szőttes pendelyek voltak a kelengyájében. De itt megkapaszkodott erősen, szívósan; a kemény, nagycsontú fejével belefűrődött a kultúrába – az emberi tudás termő elevenébe, és mint a pióca, görcsösen, konokul szívta tele magát. Ő volt az, aki minden közbeeső félórát „tudása gyarapítására” használt; akinek mindig valami könyv volt a kezében, mert mindent könyvből kellett megtanulnia és minden, minden csak így, betűvé rágottan jutott el hozzá. Voltak köztünk, akik látták a növendékkori jegyzeteit. Egyforma zöld kötésben, vonalazott margójú lapokon, cifra betűs címekkel „kivonatok” voltak ott – „szerzők szerint csoportosítva”; – kérlelhetetlen egymásutánban, hézag nélkül; a Minnesängerekből, Heinéből; a „Megy a juhász számaron”-ból is például... ő, talán túlozták is, de úgy hasonlított ez Jeanette-re! Mennyit nevettük érte szegényt!... De ő itt nőtt fel, és annyira csak egyfélét akart az ifjúságában, hogy ennek sikerülni kellett. Az akkori direktresse-t is, e józan öreget, megnyerte végül; nem a tapadós alázatával, hanem a nagy szándékosságával bizonyosan. „Ennek ennyi kell az élethöz; soha egyéb!” – mondta érdekében a minisztériumi uraknak; és kiküldette két évre Franciaországba. Mikor visszajött, megkapta a mostani kis szobáját, az A és B hálótermek mögött; a délutáni irodalomismertető-órákat s az esteli inspekción. És ennek vagy húsz éve volt akkor már.

Kényelmes, védett, egyenletes, elszigetelt és finom élet évei! Mégiscsak nő volt szegény Prochrada Janka kisasszony és míg Jeanette-té lendült odaát a gallus ég alatt, egyet-mást magába másolt a lenge és gyöngye szépségekből. Megtanulta a kezét ápolni, tülcsipkenyakfodrokat viselni és pasztellszínű, omlatag sállokba burkolni inas és kemény soványságát; melyhez simára kefélt, angolos hajviselet, szemüveg, keménygallér és józan humorú beszéd tán kedvesen, harmóniásan illett volna. Ám Jeanette kicsiny kora óta nem köthetett kötenyt; s a titkolt halinas emlékek Lyon selymei közé hajszták. A készfizetését (nem volt éppen kevés) egészen magára kellett költenie: hímezések, könyvek, képek és kották melegítették, és virág derítette a zöld ripszes kis szobáját; csak éppen a kanári helyett bukdácsolt ott óriás drótkalickájában egy borzas fiúmókus. „Szegény kis Céltalanka!” – így sajnálgattuk kacagó iróniával, gonosz, anyányi növendékek esténként, ha átzörgött hozzánk a drótlécek zaja,

amint lompos farkával verdeste. Emlékszem, hogy ha be kellett mennünk a Jeanette szobájába, mindig azt mondtuk, hogy valami határozatlan, émelygő és pállott illat terjeszkedik ott; és ezt véltük érezni ruhái finom szövetéből is, ha köztünk ült az ebédnél, hetenként váltva az asztalokat; amíg minta-automataként kezelte a kést, villát, és a két szomszédját társalgásra kárhóztatta, amelyet megint az előírással „asztali konverzáció” szemléltető mintájaként vezetett – üresen, folyamatosan; fáradhatatlan műérdeklődéssel. „Most nézd meg jól! Hát nincs igazam, hogy mocskos a nyaka?” – suttoztuk egymásnak a továbbülő azalatt. Ráfogtuk, hogy nem fürdik rendesen; igen, bizonyos, hogy igaztalanul és alapjában ok nélkül, ki nem állhattuk, fiatalságunk bátorságával és önkényével. De ma már tudom: egyéb is volt e heves együttes ellenérzésben. Az ő áporodott és hervadt leányságát féltük és gyűlöltük; mely ígéretes és álmodó, jussával teli leányságunk szimbolikus őrizetére rendeltetett itten az A és B hálótermek mögött.

E félő, e védekező esteli kegyetlenségeink fogyhatatlan tárgya volt a Jeanette szerelmei. Amikor én odakerültem, Goethe volt soron éppen. Igen – nem névcsere ez –, Goethe Farkas, az ismert weimari miniszter, hogy mást ne mondjak! Ó, Jeanette lángjának nem volt rá szüksége, hogy tárgya eleven bőrről a csontján járkáljon még, és élete százokú, ellentmondó tényeivel kuszálja és zavarja kettejük viszonyát. Jeanette egyszerűsített és határolt gépintellektusa tán nem is bírta volna azt a komplikációt, amit egy másik lény léte kavart és zavart volna egy kétoldalú kapcsolatban. Ő holt nagyságokat szeretett. „Ezek nem védekezhettek – kacagtunk gonoszkodón –, mint Céltalankát, befogja őket álmai émelygős szagú ketrecébe!”

A régiebb növendékek még emlékeztek a válságos és izgalmas időre, mikor sokévi gyöngéd és heves hajlamát, a Hunyadi Hollós Mátyásért lángolót, legyőzte és felváltotta az új, nagy érzés. A Jeanette szerelmei általában hosszú életűek voltak, évekre terjedők; de rövid, heves belső harc után szinte egy nap alatt múltak ki hősi halállal... Egy szeptemberben említette a visszatérőknek, hogy Jénában volt a nyáron; pár napra készült csak, de nem tudott elmenni; a város megfogta; váratlan dolgok történtek a lelki életében; bár még maga sem tud, nem mer egészen tisztán látni e dologban... Zavart volt, révedező, álmatag mosolyú. Egy hét múlva Bonfini olvastatta a B. csoporttal. A lányok mulatva készültek erre az órára; Jeanette évek óta új blúzban, pásztorórással mosollyal, a nagy élmény boldog izgalmaival ült a katedrán e napon; el-elpirulón, viharosan, fullatag hangon beszélt, és – no igazán – csaknem megszépült ilyenkor. Egy régebbi szemeszterben, mondják, zokogásra is fakadt. Most azonban csoda történt. „Halványabb volt a szokottnál, de ajkán a végsőkre elszánt nyugalom tragikus keménysége ült;” – így mondták később a lányok a többinek. Hűvösen beszélt, szilárdan, de nobilisan csak a száraz tényeket; a szöveget olvastatta, és „egy arcizma se rándult”. Végül mégis utalt Fraknoi néhány élesebb helyére; a pápához írott egyik levél kissé túl reneszánszos diplomatai erkölcsére s a nuncius fogadásakor lefolyt, álnokul heveskedő jelenetre. Végül Beatrixre tért (a legizgatóbb pont idáig), de most már nem támadta lihegő haraggal; szárazon siklott el dolgai fölött, és ezt mondta tompán: „Nekem ugyan kevés jogom van ítélni e dologban; egy káprázat lekötve tartott idáig, egy balgaság magával ragadott; de most, józanultan úgy vélem: igen, ők ketten valóban megérdemelték egymást!”

– Hallottátok! Képzeljétek, szakítottak! Tudtok már a szakításról? – kacagták félóra múlva az emeleti folyosók meg uzsonnázó asztalok a refektóriumban.

Egy hét múlva aztán mindent tudtunk már. A zöld ripszes, furcsa szagú, szűzi szoba faláról lekerültek a corvina-metszetek értékes másai, plakettek és relikviák fényképe; az asztalról eltűnt a bautzeni dombormű drága miniatűrje, s a díszpolc a könyvállványon megürült. De nem sokára. E lázas napok alatt levelek, megrendelések íródtak, külföldi csomagokkal járt a posta, Jeanette egy napon pénzt hozott ki a bankból. Mikor én valami ürüggyel beillanhattam; a mókusház feletti díszhelyen már öt új, gyönyörű kivitelű, színes női pasztell mosolygott

csokros, aranyos oválkeretben: Friderike, Lotte, Steinné, Vulpius és a kis Bettina képmása; névírásuk litografiájával alatta. Az asztalon mellszobor, az állványon halotti maszk, s a polcon, a földön, a ládákban; mindenestül az egész monstre Goethe-irodalom, levelezés, életrajzok, kritikák; egész könyvtár. Akkor este a B hálón átmenve – mesélték – valami új és merész szerelmi elméletet lihegett el Jeanette az ottaniaknak, a kiváló férfiak ősi, szent jogáról a poligámiához, a választott nők nemes viszonyáról egymás iránt, s a lemondó, alázatos, jogokat nem kérő, mert önmaga által boldog szerelem magasabb rendű értékeiről, megszentelt szenvedéséről... Én nem hallottam ezt, az A-ban aludtam; de hogy elmondták is, dühbe hozott. Különösen türelmetlen, utálkozó voltam akkoriban.

Egy jelenetre mégis egész világosan gondolkodom ebből az időtájból, vagy későbből talán; olyan élenken, hogy úgy lehet, a Jeanette minden zagyva és bús hóbortját ez jegyeztette ide velem.

Vasárnap este volt, kimenős délután estéje. Jeanette ilyenkor mindig cercle-t tartott közöttünk: „mindenkihez volt egy kedves szava”; szeme kérdő bágyadásával, egyszersmind fölényes szórakozottságot is mímelve, tudakolta meg, és nagy lovak oktan fejmozdulatára emlékeztető bólintással vette tudomásul, hogy ki hol járt, hogy mulatott aznap. A sor már-már rám került, haragudtam, hamar vetközni, ágyba bújni, alvást tettetni, gondolkozni akartam akkor. Tőlem a harmadik ágy Marcsáé volt, a harmadéves, szép, barna lányé, aki a Valéria boldog és osztozó érdeklődése közt váltott jegyet valami távoli rokonával azokban a hetekben. Azt a legényt szinte mindnyájunk vőlegényének éreztük.

Jeanette hozzálépett, téveteget és imbolgó nézéssel, mintha nem ismerné meg mindjárt. Oly zavart volt néha ebben az időben.

– Ó – fuvolázott végre –, ó, kis Mária, petite Marie l'Égypte! (Ó, ezek a buta, erőltetett elnevezgetések! – dohogtam). Máriácska, hát maga is kinn volt?...

– Igen, Jeanette kisasszony.

– A városban?...

– Igenis, Jeanette kisasszony.

– A... vőlegénye mamájánál?

– Igenis... kérem!

– És... teáztak?...

Sohasem felejthető, fullatag, idétlen, sipító, hisztériás kis hang, ahogy elgyötörten, reszketően szabadult valahonnét a tudattalan zavaros, rabos mélyéből; az elnyomorított, visszanyomott, vad, kegyetlen kívánság kíváncsisága; amit betűk hamvába, évek és napok pergő homokjába hantoltak és félszeg, beteg hóbortvirágokat tenyésztettek a sírján; és most feltört egy szórakozott pillanatban, fegyelemtől szabadult, félresiklott kis szóban, buta, komikus kérdésben, sipító, rendellenes, gixeres hangsúlyban... „Ó, persze, igen!” – hebegte a másik percben szegény. A válla megvonaglott, előrebukó, nagy, bús fejével; furcsa szagú, pállott, selymes rongyaival kibaktatott a szobánkból Jeanette kisasszony.

...És minekünk akkor valahogy nem volt kedvünk utánakacagni, utánózva próbálgatni, szállóigévé élcetni ezt a nyomorult, buta szócskát. Később, másnap megtettük, igen; de akkor furcsa csend lett, ijedten résztvevő, elszomorodott.

Szentillay Klári felült az ágyban. Ezt mondta:

– Nahát, leányok, engem, ha mindjárt egy hordár is vagy egy szeneslegény, de elvegyen! Vagy valaki nagyszerű jöjjön hát, és szeressen el engem! Mert hogy én ilyen... ilyen... lány maradjak, a keserves istenit! Akkor inkább arra a fogasra ott... a szoknyám zsinórjával felkötöm magam!

Ezt mondta.

1913

Az üvegkisasszony

Itt most jobbra letérünk – mondogatta az asszonynak, de inkább magához beszélve –, itt, nézd-nézd, a pici pékboltot a sarkon, a csilingelő ajtajával! Ha benyitnék... vajon a régi, tréfás gazda köszönné elébem? „Jó estét, doktor uracskám! Egy félkiló mindennapi kenyérke a tudomány mellé? Hát még mit tetszene a kenyérke mellé?”... Kedveltek itt, és ha mondtam, „Nincs nálam apró!” – nevetve, jó szívvel hagyták rá, hogy: „Sebaj, majd aratás után, doktor uracskám!”... Kedves, most szégyellem kicsit, hogy nem lett belőlem igazi doktor. Nincs igazam – gondolod?... Hát ez az, lám; a Bástyafok utca! Álljunk meg egy picit, jó?

– A lemezek nálad vannak? – kérdezte nyugodtan és derűsen a nő. És megoldotta vállán a csinos kodakgép bőrszíját, mit finom szürke kosztümje fölött viselt.

– Innét egy... kettő... a hatodik házacska – lelkenedett a férfi. – Látod a kocsmacéget? A régi; – fogadok, hogy ugyanez még! Az „Üvegkisasszony”. Nyolc éve láttam utoljára. Ó, itt nem változik semmi, az a gyönyörű! Ez itt Buda legmélye, ezek a szűk sikátorok, furcsa kapaszkodók; félvállú, vaksi, régi házacska – vadszőlős, nedves, alacsony tűzfalukkal. Némelyik így, utcáról nézve egyemeletes – de ne higgy neki! Az udvari szobácskák már földszinten vannak, s a parányi kert páfrányvirágos, sziklás hegyoldalba ütődik. Néhol barlang is van és benne tarkára festett sváb Mária fából; aranyozott korona a fején. Másutt tyűkettrec az ilyen sziklaodúcska – előtte farigcsált kis kövályú –, két lépésnyi gyeptérség elkerítve legelőnek. Hogy mi minden van egy-egy ilyen udvarkában! Bolt és műhely, kocma és kuglipálya, kert és gazdaság, műhely a fásszínben, dongaraktár a pincében; virág az ablakok rácsán és mögöttük berregő varrógép mellett halkán, finoman hervadó Elizek és Terézek – kettésimított, szorosra font barna hajukban egy-egy ezüstsál a márványos halánték fölött. Az anyák a tornácon mosnak a „szobaúr”-ra, mert az lakja mindig a hűvös, belső szobát, a szép, régi, törött lábú bútorokkal és horgolt díványvédőkkel. Ezek itt álmodó, furcsa, remetés diákok rendszeren – és jaj, mennyi tudós könyvük van, és jaj, milyen híres embernek készül mind, és csak úgy látszatra szegény ám, mert igazában grófi családból való, bár kitagadták, üldözik – de egykor nagy örökséget kell kapnia, kastélyai lesznek és drága, messze földei, és nem fogja elfelejteni volt barátait a Bástyafok utcában; a szobaasszonyát, ki néha egy tányér meleg levest lopott be hozzá, mikor „nem ért rá” ebédelni menni – sem a mestert, kivel csillagos estéken együtt pipált a tornácon, és a világég forgásairól tárgyalt és távoli városokról – sem Terézt, ki már lecsukta a gépet ilyenkor, és kihajolt rezedái közül az udvari ablakon, a csillagokra nézett fel és sóhajtott. Ezek az emberek itt gyökereznek, itt élnek e groteszk hegyoldal árnyán; olyikuk kétszer se megy át egy évben a „város”-ba, mely fél kilométernyire, túl a folyón forr, zakatol és tombol – hogy mormogása idehallik esténként... Igen – mesélik –, az ifjúúr egyszer még eljön hozzájuk látogatóba, sok év múlva tán, négylovas batáron; oldalánál egy igazi hercegnő...

– Brávó, fiacskám! De nem spórolnád meg mindezt egy új lírai regényed számára? – mosolygott az asszony, és karja alá fűzte a kezét. – Bár így prózában még szebben tudod, öreg!

– Kedves, hogy milyen vadidegen valami is teneked minden, ami irodalom – költött beszéd! Hja, te doktor lettél helyettem is – lánynevedet nyomtatod a névjegyeidre, és nem vállalod a „költő hitvesé”-t. Persze, mégis...

– Mégis a legjobb cimborád vagyok, jól tudod. És azt is, hogy ha így nagyon józankodom – ez inkább a kiközösítettek szomorú gögje. Titokban irigylem a többieket, akiknek mindez pompás, szép hevület, nagy életnarkózis; forró, gyönyörű hóbot. De undorít minden smokk

élvezés, hazug és pózolt széplelkűség. Nekem más a dolgom a világon, az ember odamenjen, ahová hívják. De azért...

– Senki nálad jobban nem örvend velem például most az *Üvegkisasszony*-om sikerének. Ezt tudom! A társam vagy, kedves, szép, okos – add a kezecskéd. Hozzám te illesz; mit kezdenék egy másik, poétás bolonddal?... N-na!

– Fiacskám, lemegy a nap, és akkor nem lehet fényképezni; pedig a *Heti Krónika*-nak holnapra ígértük a lemezeket. Jövő héten már hozni akarják a rólad szóló nagy cikket. Ajánlom, kezdjük; – tán innét kívülről előbb a Navratil-kocsmát az „Üvegkisasszony” mázolt képével az ajtaján.

– Nem, előbb odabent inkább! Mindjárt meglátod az udvart, a hegyoldalt borospincével – a szőlőlugast meg az én hajdani, rácsos ablakomat a vadrózsás kertre. És az embereket... Gedő, a kritikus eljött ide kíváncsiságból – meséltem már neked? és látta őket mind, beszélt velük. A régiek mind élnek, és emlékeznek reám. Navratil bácsi, meg az élte párja... vajon megöregedtek nagyon? És Hanusz úr, a tudományos foltozósuszter – Kökényné, a természetes, magyar mosóné, aki anyásan szeretett – Fleck, a tejkihordó – és Navratil Emerence, a kocsmárosék asszonylánya, aki külön lakott az udvarban, és nem ehetett egy asztalnál az öregekkel, bár főzött, mosott rájuk; – mert valamikor, húsz évvel azelőtt „rosszul járt”, elszökött valami kóbor kútmesterrel, és özvegyen került haza a két gyerekével. A nagy fia azalatt halt meg; – (ő a fiatal, szerelmes tüdőbeteg a regényben) – a kislánya akkor volt tizenöt éves. Liza – a szőke üvegkisasszony... Órola nem is beszélt Gerő. Tán férjhez ment azóta!

– Na... Menj be előre, kérlek, ess túl a viszontlátás romantikáján; én addig lekapom innét a házfalat a kapuval. Jöjj ki majd értem, ha készen vagy az érzelmekkel! Azt hiszem, ezen a tájékon olcsón lehetne régi, biedermeier holmit vásárolni; majd próbálok beszélni az embereid nyelvén!

– Nagyszerű vagy, hercegnőm! – mosolygott, rá szerelmesen a férje, és átadta neki a sötét csomagot a lemezekkel. Aztán csendesen, ünnepi tétovasággal lépdelt át a keskeny utca túlsó oldalára, és bement a kapun.

... – Navratil bácsi! Rám ismer még?

A vén ember pislákolva nézett az arcába, a pipát nem vette ki a foga közül, és csak lassan, kényszeredetten tette bele csúzos, öreg jobbát az eléje nyújtott kézbe.

– Ahá – dűnnyögte –, maga az?

– Én ám, egy darabban. Navratil bácsi! Csudálkozik? Persze, nem is álmodta, hogy még valaha a szeme elé kerülök. Hogy s mint vannak?

– Mondták – felelt a gazda és krákogott –, mesélték már, hogy itthon van, és el akar jönni ide. Na! Az asszonyok odalenn vannak.

– Jöjjön, Navratil bácsi – kiáltott kicsit erőlködve – népies szóval, ahogy újabban rászokott –, jöjjön, hadd lássam Navratil mamát minél hamarább! Itt van, la! Jó napot kívánok! Milyen frissen néznek ki mind a ketten! Megfiatalodtak azóta.

És nyújtotta a kezét az öregasszony felé is – gyanútlanul, vidáman, kedveskedően. Az feltolta kicsit a pápaszemét.

– Krumplit hámozok – látja, vizes a kezem! Tessen helyet foglalni, ha akar!

– Már hogy is ne akarnék; kedves Navratil néni. Itt a maguk tornácán! Istenem; majd minden úgy van, mint nyolc esztendeje. A kert is – csak mintha sűrűbb lett volna –, igen, itt a pitvar előtt leanderek voltak zöld kádakban.

- Elasztak azóta.
- És az eresz alatt az öreg fűzfa...
- Kiveszett már régen!
- De a lépcső még ugyanaz – ott a hegyoldalon. A harmadik grádics letörve; ott csúszott meg egyszer Fleck bácsi, a tejes, egy fagyos, téli hajnalon. Lábát törte.
- Hja, nekünk nem telik reparációra, mi nem vagyunk nagyurak. Vigyázzon ki-ki a bokájára. Még az kéne!
- Ments Isten! Hiszen így szép itt minden, ahogy van. Ott a műhely. Még a Hanusz úré?
- Elnyavalyodott az öreg. A fia veri a kaptát most helyette, de az nem jóra való. Lump, iszákos, cucilista! Hétfőn is pihen. Kivált mióta ezt a szájas kofát elvette.
- Schwatz nicht umsonst! – feddette mogorván az öregember, és kesernyés szájjal köpött egyet a tornác kövére.
- Hát Emerencia asszonyság? – faggatta, erőltette a vendég mindenáron, nem hagyva abba a paraszti hangot. Nem akarta megzavartatni, elengedni a hangulatot, mit ettől az órától várt.
- Odabe van! Majd előjön, ha akar!

Ebben a percben jelent meg a pitvarajtóban az öregek „menyecske”-lánya. Csakugyan nyolc esztendő tellett azóta – vette észre az író hirtelen; ezen az asszonyon meglátszott. Jól túlhaladta a negyvenet, szétment, elfakult, nekiloncsosodott. Hisz akkor sem volt éppen csinos, de mintha mégis eleven, friss, derék nőszemély lett volna. Vagy csak az idő varázsa hullat rá is egy sugárt? Bizony, akkoriban nemigen vette szemügyre túlságosan, azért is nem emlékezett rá jól; – helyette inkább arra az írott, kigondolt asszonyalakra, kit regényében az ő nevére keresztelt. A kisleánya, Lizi – a drága kis hófehér – nem hasonlított rá soha. „Adjon Isten!” – nyekkentett a fején egyet, kurtát az asszony, és befordult előtte, mintha semmi dolga nem volna vele. A vendég zavarodottan állt a küszöbön.

Hirtelen valahonnét – mintha nagyon messziről – csapott a szívébe egy régi dallam. Hanusz, a suszter húzta a verklijén hajdan – holdvilágos estéken itt, a műhely kőküszöbén, mikor abbahagyta a kopácsolást, és a szomszédság idegyűlt, hogy hallgassa. „Du wunderschönes Jungfräulein, du silberschönes Herzoglein! Ich war heut’ bei dir!” – Még hallotta a suszter nyújtott, nyekergő énekét, s ahogy el-elcsitult szerényen a finom, felcsengő kis leányszoprán előtt, ha az néha belezizzent, mint az álmodó madár. Tán ennyi is minden emléke arról a gyermekleányról. – Ő akkor külön, remetés ifjú volt, csak távoli, távoli dolgokhoz és messzi, ismeretlen nőkhöz volt köze; – vagy röstellte, vagy félt, hogy itt, egészen közelében – a Navratil-viskóban tűnjék fel neki álmai várt nője – egy darab fehérén zengő, felfakadó szűzi szépség – a züllött kútmester kis kartonszoknyás leánya. Igen – hisz a Bástyafok utca csak azóta öltözött lelkébe ibolyás, üdén ködlő álomszínekbe... akkor még az idegen nagyvárosokról és ezerlelkű dámákról álmodott odafenn, holdfényes kis kerti lugasban – egyedül – , és felcsendült hozzá e gyöngéd, ifjúi dallam s az édes szopránhang: „Du silberschönes Herzoglein!...” Hiszen ennyi volt az egész!... De a regényben ezer holdas ezüstszállal átszőtt, finom, modern, ideges lírájú és mégis hevesen vérszagú mese vált belőle – szimbolikus idill –, a két várostestvér szerelme az „ólmos, nagy, halálos folyam két partján”; – a rafinált, fáradt, mindentudó, rossz Pest ifja, s a virágzemű, üveglelkű budai lány... És milyen sikere van a könyvnek, és hogy örül neki az asszony – a kedves, okos, egyetlen –, akivel költészettelenül erős és igaz élettörvények útján lelték meg és egészítik ki egymást – az évek ezer sokféleségén átmenve, átcsalódva. – De milyen különös, nagy, sorsos dolog mindez! Vajon itt van most az a leány?... A híres, új regény kis hajdani hősnője; az Üvegkisasszony?

Navratil Emerencia szólította! Meredt tartásban állt újra a küszöbön, és kemény, ítéletes tekintettel nézett végig rajta. „Megyek, asszonyság!” – mondta elhúlten, és tétova léptekkel, megzavarva követte.

Az asszony betette az ajtót. A sávos pokrócú, zöld homályú, dohos kis udvari szoba közepén szembeállt vele; – nem kínálta, hogy leüljön. Egy percig a szemébe nézett még fagyos, asszonyi gyűlölködéssel, aztán nagyot lélegzett, és elfulladó, rekedtes, sírásba csukló hangon kezdte, de vigyázva, hogy a szava ki ne hallják.

– Hát maga az, csakugyan? Az, aki itt lakott a mi házunkban esztendőkön keresztül, és az Isten is megveri, ha azt mondja, hogy rosszak voltunk magához! Hányszor evett nálunk meleg ételt, amikor a szeme is koppant, boldogtalan; – hányszor melegedett a tűzhelyünkénél! Hát nem jutott magának eszébe, mikor a magam szép dunnáját vittem be az ágyára, hogy az Isten hidege meg ne vegye? Bár ott hagytam volna döglőni, akkor nem hozott volna ilyen nagy szégyent a fejünkre. Hát van magának lelke, van Istene?

– De kérem, asszonyom!

– Hallgasson, hallgasson, mert a szemét kaparom ki mindjárt. Mit csinált velünk? Az utcára se léphetek ki a szomszédoktól szégyenletemben. Hát azt hiszi, hogy amiért egy kicsit megmásolta a nevünket, nem ismer ránk minden ember? Iszen az utcánk nevét kitette, meg a kocsmánk címtábláját, hogy Üvegkisasszony! Azt hiszi, nem ismer mindenki minket? Mi mindent összehazudott felőlünk, milyen gyalázatosságokat! Jó, hogy az öregek, szegények, nem értik már nagyon az ilyeneket.

– De hiszen... nem tudhattam!

– Hogy mink nem is tudunk mán még olvasni se – azt hitte, ugye? Vagy hogy az utcába senkinek se lesz hat koronája, hogy azt az égetni való könyvet megvegye? Hát tudja meg, mikor az a maga pojácás barátja, vagy mije, az a cilenderes – Gedő vagy kiféle madárijesztő – itten járt a minap, az árult el bennünket. Azt nem mondta a galád, hogy milyen csúffá vagyunk téve, csak nálunk hagyta a maga átkozott könyvét; mink meg, hogy éppen lekvárt főztünk, odaadtuk a péknek elébb. Szegény, jó bolondok – de hát ki álmodhatta? Mikor már megtudtuk, késő volt visszakérni. Az egész utca beszélte és az ellenségeink – a dongás, akivel pörösködtünk, a vén Kőkényné „varrókisasszony” lánya, az a rosszféle, akinek felmondtunk a botrányozásért, meg a macája, az alsó kis borbély – összeadták a pénzt, és vettek még egy olyan könyvet; mindenkinek odaadták olvasni. Itt, az apám kocsmájában olvassák fennszóval vasárnap. Ezt csinálta nekünk... ezt!

– De hát mi az, ami...

– Még teszi magát ártatlannak?... Hiszen azt írta, alávaló, hogy én... mintha talántán nem is lettem volna esküdt felesége az uramnak, hogy azért haragszanak a szülőim. Tudja, hogy ezért becsukathatom magát? Ha úgy mentem is el, mert nem akartak odaadni. – Óbudán megeskettek; már huszonnégy esztendősen megvoltam; írást mutathatok róla akárkinek! És hogy az én szegény, beteg fiamon – Isten nyugtassa – piszkos volt a paplanlepedő. Hát látta azt maga, azt mondja meg? Látott maga azon piszkos lepedőt? És hogy a lányom, a Lizi leánykám – magának szerelmes levelet írkált –, magának? Egy olyan éhenkórásznak, aki maga volt akkor! Hát tudja meg, kicsoda máma az én lányom. Elvégezte a képezdét, a keresztanya, akik grófi portásék a Mária utcában, odaát Pesten – azok kitarították kosztal, kvártéllyal, amíg az apácákhoz járt, és a grófnéjuk szólott érte azután. Most már egy éve tanítónő a városnál, és a vőlegénye egy tanár – és ha az megtudja, ha én megmondom neki – (mert szegény Lizikém nem akarja) –, az még párbajra is kihívja magát és összevágja... És hogy mink olyan buták vagyunk, hogy azt sem tudjuk, mennyibe kerül egy automobil vagy

hogy mi az, hogy hercegné? A vén Kökényné, az a paraszt, lehet, hogy elhitte magának, hogy maga egy gróf – de minekünk nem is mert volna ilyet hazudni akkor.

– De asszonyom, hiszen mindez...

– Igen, csak ne beszéljen – jól tudom én, hogy miért volt mindez! Rajtam, csak én rajtam akart maga bosszút állni; azért, mert akkor nem néztem magára. Ha enni adtam is néha szánalomból, de legényszámba nem vettem; – ez volt a maga baja – ezért haragszik maga rám. Nem szégyenli magát? Maga alávaló, maga nyomorult! És még ide merte küldeni azt a paprikajancsi cimboráját a pizok könyvével; – és még ide mert jönni mihozzánk, kezelni az én szegény, becsületes öregjeimmel! Elkerüljön a szemünk elől, annyit mondok; soha még arccal se merjen arrafelé fordulni, amerre a mi utcánkat gondolja; – mert megjárhatja velünk! Köszönje, hogy végig nem öntöm vitriollal azt a kifehérített, kiurasodott képét; – mert dicsérhetik azok a pesti majmok, ahogy akarják – a mi szemünkben csak az az éhenkórász pernahajder marad, aki volt. – Most lóduljon!

...Szédelegve, fanyar mosollyal az ajkán lépte meg az udvar hosszát – az ismerős tornácok előtt –, kalapot billentett csak, és nem nézett vissza a kertre, az ő hajdani ablakára, sem a vadszőlős lugasra a hegyfal tövén. De mintha az egyik udvari odú mélyéről, kaptaverés zaja mögül – búsan, nyekergőn, elhagyottan, betegen – egy régi, régi verkli hangja rémlett volna fel – egy régi, holdfényes dallam: „Du silberschönes Herzoglein...” Sietett kifordulni a kapun, minél előbb. Nevetni szeretett volna, arra gondolni, hogy fogja eladomázni ma egy irodalmi kávéházban ezt az esetet; – de a szájában keserű ízt érzett. Ez a lompos, dühös némbér odabenn... és hogy önmagáért és maga szerint igaza van... És hogy minden „magas szempontú” önkény, tekintetlenség a kicsinyek iránt... milyen galád, embertelen. Hogy a művész lényegében amorális – ilyenek fordultak eszébe.

Az asszonya után kutatva nézett végig az elidegenült, mocskos kis hegyi utcán. Nem látta sehol. A hosszú várast elunva meg bosszankodva bizonyosan sarkon fordult – mert az olyan – , és elment a maga dolgai után.

1913

Lefekvés előtt

Este; – poros és kedves, kisvárosi nyolc óra után augusztusban; sok-sok távoli, folytonos, álmatagga mosódó kutyaugatással – tücsökzizegéssel a palánkos kertek felől; lágy, sírón állhatatos muzsikájú békaszóval a vályús kutak tájékáról; az egyetlenegy messzi Fő utca felől egy-egy fogat kései, téveteg zajával. – S ahogy mindezekre hallgatóznak, ülven a téglakockás, faoszlopos tornácokon, hárs-székeken gunnyasztva – ölbe ejtett, fáradt kezekkel a nők; ernyedttel szájuk csibuk dohányt füstölve ingujjban vacsorált tekintetes urak. És hogy miket gondolnak ónos, lassúdad ritmusokban, és hogy miket mondanak el belőle szakadozó, nehezes szárnyú, ritkás beszélgetésben egymásnak, vagy magukban – bámulva a gyepes udvar egét pillongó kis csillagaival – egy ideig, míg el nem álmosodnak egészen!...

A Novákék tornácának végét valami ponyvaféle kerítette el függönyképpen, mert ott, az eperfa mögött másik társaság ült kinn: a lakók. A ponyvát a háziak akasztották volt keresztbe az oszlopnak haránt, de csak szemre volt ez elkülönülés, inkább csak a távolság, a társasági különbség figyelmeztetője, hogy barátkozós elegyedéstől őrizzen; de minden szó világosan áthallatszott onnét. És bár odaát nem beszéltek halkán, inkább élénk, nagyzó fiatalossággal, egymás szavába kapva a három kis kóristalány, és felkacagtak néha, vagy tüntetőn, dalosan sóhajtoztak; ideát a másik háromnak, csak úgy kicsit színlelve volt a kedve ellen. Fejet csóváltak néha, és könnyökön lökték egymást, de feszülten hallgattak minden szóra; a három Novák testvér: Károly úr, a nyugalmazott, szélütött lábú számtiszt; – húga, az özvegy árvaszéki íróné és legidősebb nénjük, Hermin kisasszony, a ferdült vállú.

Kicsit éles traccsolásra szokott, de friss hangocska szavalt éppen; bájos szenvedőn, színháziasan; – önkéntelenül is a leskelő ingyenpublikumra tekintettel. Ez – ismerték – nem az ő lakójuk volt; a szomszéd tanítóék albérlője e nyári-idényre, és a palánk résén járt át barátnőjéhez ilyen estéken, mikor „szalondarab ment” a kaszinókert arénájában, és ők, az operettesek itthon ették meg a szalámivacsorát, krajcáros piskótával.

– Higgyétek el, fiókáim, amondó vagyok, ha most újra kezdeném, mosogatólánynak is inkább mennék, mint színésznőnek. Még csak második nyáron vagyok szerződöttem, még alig kezdem; de már annyi csalódás ért... Én nagy idealista voltam mindig, a színiiskolában is; pedig ott azért sok minden előfordul. Mindig mondta a tanárom: „Maga túlságosan gyöngéd, kis mimózatermészet; ide kötélidegek kellenek!” Akkor nem értettem még. De ez alatt a két év alatt már nagyon sokat átéltem. Ha sejtenék az emberek, ugye – mi minden van a külszín, az esti csillogás mögött; mit érzünk néha belől, amikor dalolunk és ugrálunk nekik mosolygó arccal!...

Odaát a ponyvafüggöny mögött, a Hermina kisasszony szeme sokatmondóan villant oda a húga felé. Az özvegy bölintett hevesen, és az ujjával csendet intett.

– Hagyd el – felelt a kis érzelgésre a másik, telt, biztos és meleg beszédű –, az a legnagyobb bajunk nekünk, hogy mégiscsak imádjuk a pályánkat. Világért se tudnók elhagyni, minden szenvedést elviselünk érte. Ez már olyan betegség rajtunk. Nézzétek, én lehetnék otthon is, szüleim élnek, hál’ istennek, házunk van Kispesten. (Aj, milyen fennszóval, milyen kedves, hetyke célzatossággal mondta ezt az elfüggönyözött szomszédság felé!) – De higgyétek el, nem bírnak otthon tartani. Anyám sír; apa, bátyáim haragszanak, mert most tavasszal megint egy doktort kosaraztam ki, itt vannak a ládámban a levelei, megmutathatom. De énvelem nem lehet bírni. Ha jön a szezon, ég a talpam, jönni kell – neki a világnak; igazgatók, rendezők szekatúráját, vénebbek rosszasságát, irigységét tűrni; műveletlen emberektől lenézni magam; de hiába, a színpadnak születtem, nem tudnék lemondani róla.

(– Nappal henyélni, este cédáskodni kurta bugyogóban, világ láttára, félmeztelen! – Van, akinek e' való! Születni kell mindenre!

– Vér dóga! – véli Károly tekintetes úr, és félretörli a csutorával ritkás, lecsüggedt bajuszát.)

– Persze, Ilikém, te még most is hiszed, hogy a direktor szerepet fog adni neked az idén! Tudom, ezzel mézesmadzagol minden teformájú naiv lelket. Mikor kisül, hogy a gázsi kevesebb – hű, sokkal kevesebb, mint papiroson ígérték, akkor azt mondja: „Nézzé, kedveském, ez csak iskola még, továbbképző, de az idén már próbálni akarok magával valamit. Egy-egy betétke, egy kis magántánc – így kezdjük! Bízsa csak rám magát, én a botból is jó színészt nevelek! Csak ügyeskedni, fiam – szemesé a világ!” Hajaj! Mindenki tudja, mit jelent az, hogy: „Hiszen magácskában van intelligencia; feltalálja magát!” Hajaj! Kócán Dorka tavalyelőtt Balmóczon feltalálta. A polgármester öléből ugrott ki, mint „Harmadik virágtündér” a színpadra, a *Rózsakirály*-ban, ahol a szerelmeseket költögeti a kar... a másik héten már ő játszotta Rolly Pollyt a *Gésák*-ban. A színibizottságnál a polgármester... na... tudjátok a többit! Aki miköztünk tisztességes akar maradni!... éhen halhat a harminc forintjából.

– Szegény szerencsétlenek! – sóhajt odaát az özvegy készséges szánalommal – bizony, kutyának való életük van!

(– Na né! – mordul rá a nénje. – Hát kénytelenek vele? Mért nem tanulják ki a fehérvarrást, foltozást? Azért olyan kevés máma a cseléd, mer' az ilyenfélék mind...)

– És mégiscsak, akárhogy is – nyugtatja élénken az Ilinek szólított –, nem cserélnénk semmiféle földhözragadt házilánnyal! Jaj, kivált valami ilyen kis rongy városban, ideköltve élni! Mindennap egyformán; lesni valami éhenkórászt, hogy elvesz-e? Az embernek minden léptét ügyelik, nem lehet egy szabadabb szava, nem bolondozhat egy kicsit a férfiakkal, Istenem, mintha az mindjárt rosszaság volna, hogy az ember együtt vacsorál egy kellemes, igazi úriemberrel, vagy kocsizik egyet!

– Vagy ha igazán, szíve mélyéből szeret valakit – csendül belé a szomszédbeli lány –, hisz szerelemből semmi sem vétek. Az a legmagasztosabb érzés! De egy házilánynak még szeretni sem szabad, az egyszer igaz! Mamuka, tántika örökké a sarkában – kísérik, mint a vakot; –, na és hogy beszélnek a „fiatalemberek”-kel! „Ó, kérem, kérem! Ne mondja! Szó sincs róla! Ó, be eredeti!” – ezt tudják, mint a szajkók. Otthon vikszelnek, törülgetnek, néha egy kicsit ki szabad nézniök az ablakon – egyszer-kétszer van valami bál –, na, az aztán nagy eset! Csupa izzadságszag meg drukkolás, hogy hátha vagy egyszer nem viszik el táncba, mi lesz akkor! Másnap mesélik egymásnak, mikor tejfelre alkuszna a piacon, hogy rogyásig járták a csárdást, letaposták a steifszoknya fodrát – és hogy micsoda ízléstelen bókokat mondtak nekik. Ennyi minden érdekesség, regényesség az életükben!

– Otthon meg – tódítja az első kajánkodón, nekihevülve – szidják, szekálják őket kegyetlenül, hogy még nem fogtak valami férjet. Mink is megöregszünk, jó – hát lesz az emberből komika; ámbár manapság vannak szép, bájos mamaszerepek is. És valami színésztársunkkal akármikor összeházasodhatunk. De sokan fényes partikat is csinálnak! Láttatok már valaha vénlány színésznőt? És ha mi férjhez megyünk is, azért nincs vége a világnak, egyenlők vagyunk, együtt dolgozunk a párunkkal. Csak a színészség olyan, hogy az asszony versenyezhet benne a férfiakkal, legtöbbször külön is náluk.

– Hát 'iszen igaz – ujjong bele az Ili hangja kacagón –, bizonyos, hogy eggyel se cserélnénk. Mennyiért adnád ezt a koplalós, drága bolondos életet? Már csak azt is, hogy így járhat a szánk éjszakának idején, összeülünk, bomlunk – akkor fekszünk-kelünk, amikor jólesik, odamegyünk, ahová kedvünk tartja, figurázhatunk a kis életünkkel kedvünk szerint. És majd lesz szerep is – jaaj, ott forgolódni a lámpafényben, érezni a bőrünkön az emberek bámuló,

kívánó, kigyulladt nézését, ahogy követik minden lebbenésünk; – énekelni, kiénekelni a lelkünket is – fiatal lenni, szép lenni; gyönyörű, drága ruhákban – szerelmessé bizsergetni az embereket mind, mind –, aki csak ott ül!...

(– „Fene belétek!” – rikácsolt fulódva a vén púpos leány odaát, de a húga összerántott szájjal, komoran ül, és árkos, fénytelen szeme tágra mered a sötétben. „Ez, aki most beszél, az a kis molett szőke, ugye, a csipkésalapú?” – felejtkezik meg magáról a hűdött lábú ember.)

– Gyerekek – tapsol és kacag odaát a másik lakó, a barnahajú –, úgy látom, most hangolva vagyunk, próbáljuk el hamar a holnaputáni szerepünket. Jó?

– Az ám, hisz szerepünk van – hármunknak egyforma –, görög fiúruhában, kurta tunikában; – nagyszerű lesz.

– Szó ugyan kevés van benne. De csók, csupa csók! Csókverseny a phileai Apolló-templomban; ki csókolja a legszebb csókot? Próbáljunk, na! Kezdd te, isteni Demetrius, kinek szemöldökén a Gráciák ülnek!

– Én – méléz ábrándosan a kis vendég – legszebb csóknak azt gondolom, amit sohasem csókoltak el. Szeretném, ha ezt így, szóval is megmondhatnám a közönségnek. Azt hiszem, hatása lenne!... De a rendezőnek ma megmagyaráztam – megsimogatta a karom itt fent, és azt mondta, játsszam úgy, ha jólesik, bár ő meg tudná tanítani jobb metódussal. „Nem fáj az?” – kérdeztem, és olyan jól kacagtunk. Hát én így fogom – így, lábujjhegyen közeledni az alvó leányhoz, megrészegült szemeket csinálni... akkor lehajlok mind lejjebb – így térdre hullok mellette, és a fátyolruhája szélét az ajkamhoz szorítom –, aztán még lejjebb – mintha megszédülnék, már-már hozzáérek, de akkor riadva visszaszököm, eltakart, égő arccal hátrálok, és egy olyan... felzokogásféle... így... meglássátok, meg fogja döbbszteni a közönséget. Ha szerepet adnak – tudok én egy csókot is kreálni!

(– Milyen fura kis bolondok! – sóhajt fel akaratlanul az özvegy íróné.)

– Furcsa, nem rossz – csak megértsék! – rezeg az Ili hangjában valami irigység. – Persze, tied a „félénk, habozó csók”; nekem a „heves, csattanó csók”-ot osztották – hát ebből mit lehet csinálni? Semmit, ez elő van írva. Legfeljebb, hogy jó előre, míg te dolgozol, már élénk, türelmetlen mozdulatokat csinálok, és valami ilyen ragyogó mosollyal, mintha kis gyereket látnék – rátámadok, nekiesem –, cupp!

(– Ejnye, a kis huncutkádát! – csettint rá a tekintetes úr félhangon; – előbbre hajlik, a pipát is kintfelejtí a szájából, úgy mosolyog.)

Zenebona, kuncogás, halk, csiklandó sikolyok ütnek át onnét. Úgy látszik, tetszett; – újra meg újra próbálják, cuppantgatnak. „Milyen puha az Ili arcára!” – „Be szép az ilyen dús, szőke haj!” „Mondjátok, nem túl telt az én vállam, a karomhoz képest?” Hihi!

– Az én szerepem – jut szóhoz végül a harmadik – a forró, az igazi csók – az, amelyik életre kelti, szerelemre gyújtja a leányzót. Istenkém, hát hogy is van az, hogy is? Ha behunyam a szemem, még érzem – és mindig rágondolok ilyen nyári estéken, mert engem csókoltak már úgy, gyerekek –, de azt nem lehet akkor tanulmányozni – ugye – ugye –, biztos, hogy ti is már ösmeritek! Mert akkor az emberrel megforog minden, és azt érzi: „Most... ezért kellett megszületnem!” – és ezt: „Ha most mindennek vége, vége volna itt... az életnek!” – és így, a szeme lehunyva... és ennél több már, a többi sem lehet, ami azután kellene, hogy jöjjön!...

– Pfuj, micsoda bestiák! Mit is hallgatjuk? – csattan fel szinte kiáltva Novák Hermína kisasszony. Felugrik, és olyat ránt a kerek toloszéken, hogy hátrazökken a bennülő feje. De befelé gördülőben visszafordul még arccal, amíg teheti, a szegény tekintetes úr. – Igaz, Károlynak már feküdni kell! – motyogja zavarodottan az özvegy, és felemeli a kiejtett

csibukszárat. Jó, hogy el nem tört! Békák és tücskök zenélnek, kutyák ugatnak messze az éjszakában, a gyepes udvar felett pislogó csillagok. És halk, üde, vad vihogások visszhangjával, leánycsók, álomcsók forró illatával tele a kert, az ég, a levegő... minden.

1913

Mirjam

Egyedül ült annak a felháznak tornácában, mely Péternek és Zelótes fiának szállása volt a gyász óta; ide gyűlt össze közös ebédre nap nap után a folyton sokasodó község népe. Az öreg nő a tornácon ült és font.

Szikár, kérges ujjai közt egyenletes gépütemben sodródott a fonál, hízott, telt az orsó, egyenként, egymás után, a tizedik, a tizenkettedik ma már. Tudta, hogy Kleopé odafenn a lejtős kis kertben ágyaz a főzelékvetemény alá; Johanna vesszőkosáryi gyolcsruhával a vállán a patakhoz indult ma, korán, a hatodik órában, s vele ment az ifjú Zsuzsánna, hogy kimossák estélig a tanítványok szennyesét. A magdalai leányzót valami izenettel Emmausba küldette Filep és Bertalan egy odavaló gazdag emberhez, ki titokban köztük tartozónak vallotta magát, és pénzbeli segítséget ígért. Csak el tudna járni éberséggel és okos vigyázattal ebben, csak ne volna azóta, mint az alvajáró vagy zavarodott elméjű, szegény. Ó, bizony, nem szabad, önékiek nem szabad! Csak szemre húzott gyászkendő alatt sírni, hangtalanul; könnyeket, mik szinte úgy hullnak már az elgyengült szemekből, hogy a fáradó érzés, a megzavart gondolat nem is követheti nyomon pergésüket. És közbe tenni-venni, ezerféle kicsiny dolgot, ami észre sem vevődik, szóvá sem tevődik! Hisz olyan másféle, példázatos, csodás, lelkendező beszédek folynak mostanában az atyafiak közt, úgy el van telve lélekkel a férfiak mindje! Hacsak köztük lehetne ülni többször önékik is, meghallgatni, eszükbe venni mindeneket; sanyargatott, nehéz, tétova szívüket megírni az istenes, szabadulósos ígék kenetjével! Csakhogy mit eszen akkor a gyülekezet népe, ki vásárol fűszerszámot a konyhára, árusokkal alkudván, ki tisztálja felváltva gúnyajokat, hogy emberséggel állhassanak künn a népek között, a templomtornácban, hol sokan hallgatják és kérdezik őket az új tanítás felől? Főzni kell, mosni, varrni, fonni serényen, hiszen ezért vettek fel maguk közé asszonynépeket, nem egyébert! Ó, a fiatalja is csak ezzel adózik; keveset és szelíden szólnak nekik, tisztos, csendes szóval feddik avagy dorgálják őket, sohasem illetik paráznás tekintettel, akárha csak húgok volna mindnyája – és evés idejére az asztalukhoz hívják őket! Lehet-e asszonyi állaton nagyobb tisztesség ezeknél?

Főzni, varrni, fonni – szolgálni nékik, ahogy a szegény Jesunak szolgáltanak, mind az idegen asszonyok, noha egyetlen ujjal sem illetett soha egyet is közülök! Mégis mentek utána, elhagyták házukat, eladták marhájukat; Mária meg Zsuzsánna; Salomé, öreg létére, Verona s a magdalai két egytestvér, meg a többiek; követték és szolgáltak neki mindenütt tartományokon keresztül barangoltában! Igen, igen, mivelhogy egyikkel sem volt tisztátalanságban, nem kellett őket elirigyelniök egymástól; ő pedig egyaránt vetett vala jó szót nekik néhanap, és mindegyikre pillantott egyszer-másszor az ő két kedves szemének tekintetével, amelytől felgerjedzett a szív, megmelegült a lélek. A világ végére is, tűzbe-vízbe készen voltak utána menni... jaj, a halálúton is – jaj, a sírba is ők tevék illatos gyolcsban... és egynémelye erősködik – a Lázár zavarodott lánytestvére leginkább, szegény –, hogy látták volna azután még jelenését itt, amott –, jaj, szegény, szegény Jesunak!

Szerették – hogy szerették mindenek az ő elsőszülöttjét! Igen, igen – mert jó volt, jámbor és könyörületos szívé, prófétáló gerjedelmű, és pártolta vala a szegényeket, az ügyefogyottakat, csonkabonkákat, világ árváit. Azokhoz húzott, véréből, sorsából valókhöz; azok igazát prédikálta – azért esküdtek fejére a hatalmasok! Félték tőle, feddő szavai keménységétől; a nyomorultak oktan hozsannáitól, a szeméből eredő bűbájhatalomtól, mely írált, doktorozott, maga után húzott, vigasztalt, hitetett – ó, akármit, amit csak akart, el tudott hitetni velek!

Hisz ha csak egy kicsinyt vigyázott volna, ha csínján míveli, ha útfokból kiáll idejében! Nem lehet az, hogy azokat is meg ne tudta volna juhádzatni utóbb... az ő kedves szavával, az ő

drágalátos szomorgó-szelíd mosolyú nézésével... ahogy őt, az anyját réges-régen, suhanc gyermek korában, amikor feddeni akarta néha a túlonként álmodozásért, vándorló mesterek szaván csüggésért és hogy vélek vitába elegyedve magára hagyta őt, előzvegyültet – bitangul, őrizetlen a műhely rest legényeit. De ahogy mondotta volna már: „Fiam, én fiam, mért cselekeded ezt vélem?”... csak nézett ellenébe bús fényességű szemével; kezét kezébe téve, úgy haladt vele végig az úton, mint valami jegyes – s míg a házhoz értenek, csendesdeden, okosan szólalt: „Asszony, mi dolog ez? Nem tudod-e te, hogy ezt kell cselekednem?”

Ilyen volt, ilyen drága, gyengéd, eszes – be szánja is, hogy megdorgálta, dologra biztatta néha. Nem ment az mulatozni az ifjakkal, sem leányzókkal évődni a táncban; magáratartó, szüzes, kemény erkölcsű maradt vala mindéig. Csak éppen elszótalanodott nagyon idővel, ahogy testében emberedett, annál inkább; – magába vonuló lett, hasznót nem hajtó otthon; és egyszer csak szó nélkül eltűnt, a pusztaság magányába veszett, el sem is búcsúzáván. Neheztelt ő akkor – hiszen elsőszülöttje volt, és férfimagzat, bizodalma a szegény özvegynek; – pusztult a műhely, a kis gazdaság idegenek kezén, s ő ott volt nehéz gondjával a többieknek. Rosszallta a szomszédság is, az atyafiak – későbbben is, amikor már híres-nevesül jöve hazájába prófétálni – ezért fogadták neheztelően.

Nagy időig nem hallatott magáról akkor; hol járt, miben munkált, mint leve, hogy azután egyszer csak „mester”-nek szólították őt sok más, korosabb férfiak! Az anyja otthon fáradt, küszködve azalatt fogyatkozó erővel, búval, gondnal, szegényedőn – mosott, főzött, varrt, font a többire. Hány jaj, hány orsó telt, kövéredett így meg a fonál sűrűjével eldolgozott, kerges ujjai közt, egy életen át; hogy hervadt meg, hogy öregült el időtlenül testében, lelkében a napok és bajok sokasága alatt! Bizony, keveset volt érkezése éltében még ilyenre is – hogy csendesdeden üljön a tornácban, biztonsággal a holnapra való felől! Be kevésszer is tűnődhetett így el, gondolkodván – voltakat, letteket eszébe forgatván! Pedig valaha... valaha ő is másféle volt! Régen, messze kis szülőfalujában, anyja házában kényén tartott, ékes virág volt ő – dolog nehezétől kímélt, zsoltáros, templomos hajadon –, látásos, merengő, az ég angyalival társalkodó álomban és imetten. És később, egyszer, méhében viselte már akkor *azt* – mostan emlékezik rá –, hogy ihletés fogta el, és prófeciát mondott gerjedett szókkal. „Magasztalja az én lelkem az Urat! Az ő irgalmassága nemzetségről nemzetségre vagyon az őtet félőkön! A hatalmasokat levonja az ő székekből, és az alázatosakat felmagasztalja! Az éhezőket minden jókkal bétölti, és a gazdagokat üresen bocsátja! És magához fogadja Izráelt, az ő szolgáját”... Ilyen szókat zenge akkor elragadtatván, és akik hallják vala, álmélkodják és feljegyzik magoknak. – De talán... aztán nem sok időre mellyéből táplálta kisedet, és semmire nem gondolhata azonközben!... És jött a nehéz idő, esztendő mindenféle szorgossága, kicsiny, bajos dolgok – asszonyi nehézség, özvegyi bú, gond –, jaj, soha többet nem leve olyan órája!

De amikor hírét vette nagy idő múlva, hogy Jesu rabbóni lett, és prédikál túl a Jordánon, megdobbant szíve, és sokszor kérdezett felőle könnyhullatással vagy fellelkendezéssel mindeneket. És hogy mondták egyszer: – bejövend Kapernaumba; útnak eredt maga is némely atyjafiakkal, hogy látná és hallaná szülöttét. És odaért, és nem juthatott közelébe a sokaság miatt. Várt – de hiába. Beizent és azok mondták neki: „Mester, a te anyád és atyádfiai várakoznak!” „Kicsodák azok?” – felelte indulatos fennszóval, hogy megszakaszták beszédjét. Azután megenyhült nézéssel eltekintett felettük, és azt mondá kis idő múlva mélyebb hanggal: „Aki az én szómat hallgatja, az nekem atyámfia, néném és anyám!”

Beléfájdula akkor az asszony szívébe a keserű neheztelés, megemlékezett a vén prófétaasszony beszédére, Fánuel leányáéra, aki az Úr templomában lakott, és látta az, ő kisedetét felajánlása napján. „A te lelkedet is általhatja az éles tör!” – rikácsolta szemébe az ifjú anyának. – „Sokaknak feltámasztására lett ez Izráelben!” – zengte a vén Simeon is a szokott jósigék felől kérdeztetvén a templomban. Jaj – hát ímé, minden hogy betölt rajta!

De hogy meg tudta engesztelni akkor egy néma kéznyújtással, egy szelíd tekintetével! – És mint kicsiny korában, kézen fogva mentek egy darabon a nép előtt, és ő el is kísért Galileába akkor a többiekkel. De azután mégis elmaradt, megtért csendes lakába, szokott szomszédsága közé; elnehezült volt már az utak járásához – túlon túl zaklatta már elszokott elméjét a sok szárnyas ige, kiáltó, nagy erejű szózat. Néha ilyent kellett hogy gondoljon: „Mindenem, az én magzatom ő, ki tejem szíta, és ölemben játszódtott! Honnét vett ez szívébe és szájába ilyeneket?” – Akkor megfélemedett, maga sem tudván, mitől; a nagy felmagasztaltatást félte; – nem rendes dolog az! Megtért hazájába, varrt és font övéire, amíg tehetett; és riadozva – felérezve hallá a híreket, mikor húsvétolni feljött ide a templomhoz minden esztendőnként egyszer. Míg most, utolszor... jaj, rettenetekre jöve, kínok kínjára;... és hogy meg tudta élni, át is ment felette! Hogy fel tudott kelni másnapon – hogy eve is valamicskét Jánosnál estefelé –, ő, test nyomorú kénytelensége! – És napok jöttek, hetek és havak – ő most itt van velük, hallja néha egy-egy szavát lelkendező híreknek az „úr” felkeltéről, megmutatkozásáról itt-ott azután... hallja egy-egy igéjét a csodás, ihletett, gerjedő beszédeknek, amik terjedeznek az ő nevével, az ő dicséretével – látja, mint gyarapodik a közösség, hogy jönnek mindegyre többen, tervelnek, készülnek valamihez, egymást biztatják. És egyre több ember, akire főzni kell, mosni, varrni, fonni!

Jó is, hogy szorgos a munka, hogy nincs érkezése örök siratásra! Hisz így is, ha megül egy helyben kicsinyig – az ő dermedett testét látja vérbe fagyottan, viaszmereven, csapzott haját a tüskével s a kín rándította arcot... Az ő szép, szép fia! Hogy ezt megengedte a Magasságban Lakozó!... Jaj, jaj, vétek az ő gondolata, vétek – hisz így kellett annak lenni, azt mondják mind itten – a jó, bölcs, tisztos emberek –, örömmel hirdetik az ő holtát, a nép váltságának az Úr előtt; – így mondják, és bizonyosan jobban is tudják ők – a férfiak –, mint egy szegény, elnehezült elméjű öreg asszony, akinek gondja ne is legyen e nagyságos dolgokra; – köze se legyen Izráellel, a világ minden nemzetségeivel, hittel, halállal, váltsággal új szövetséggel – mivelhogy asszony, asszony!

– Szülni, ha ők akarják és szűz lenni, mikor nekik úgy tetszik; – avagy parázna, ha őtőlük arra ítéltetett! Meg tudakolni, megigenleni és megcsodálni az ő beszédüket és művelkedeteiket! Megáldani őket, ha drága, kékséges áhított messziségek ellen indulnak, és epesztő várással lesni jöttöket az ajtóküszöb előtt! Betegen is felkelni, elébük sietni, szolgálni – mosni, főzni, fonni a világ apostolaira, és mint jó eb a morzsát – úgy lesni el nagy néha egy-egy szilánk igéjét minden tanításnak, minden jó hírnek, mi felülről jövend! De szeretni – mindenkor és mindennel csak őket szeretni, a világ végezetéig, ámen!

Mirjam kezéből kiesett az orsó, barázdált, fonnyadt arcát, szép, bús, sötétlő szemeit felemelte az Úr egének kéksége felé, és érezte, hogy a szíve felrepes, mint réges-rég – mint amikor áldott magzatját hordozta alatta. Próféciaát mondott, íme, megint!

Telíteni az apró, cserregő orsókat rendre! De ha egyszer örökre elnehezül a kéz – elhívottak-é ők is az Úr asztalához, meglátandják-e a fiakat az ő jobbán, ahogy az okos Salomé kérlette egyszer? Ó... milyen szívesen szolgálná megint Jesut, a Világ Világossága közepett! – Ha megláthatná egyszer, mint a magdalai leány – de nem itten már, hanem túl, az Atya házában –, ha majd elébejönne kedves-szomorgós mosolyával, kezét megfogná, és úgy mennének, mint két jegyes az Ég ösvényein, boldog mezők, fűszerszámos kertek között!...

A zsöllyeszék támasztójának hanyatlott a gyászkendős fej... a kérges, fáradt kezek lehulltak... elszunnyadt Mirjam, az ember fiának anyja. Méhecske döng körül a csendben, Isten bogárkája – kismadár röppenik az olajbogyó bokrán... az ég napja rávillant egy kései, vörhenyes sugárt; – az őszes gyér hajzat, a sötét fátyolkeszkenő fölött megragyog a gloriola...

Májusi zápor

Napokon át gyűjtötte magába a bús okosságot, a rezignációt; – ahogy most nyugodtan tudott szemben ülni az asszonnyal a szalon kicsit jelentéktelen és enyhén otthonos interieurjében. „Lám, hát ez a *«másik»*, a feleség!” Egy kedves, komolyka nő; árnyalt és finom lényében minden oly befejezett; a báj, okosság, kevéske melankólia... A férfira gondolt, ki kettejüké. „Hát szereti ezt is! Mit ne szeressen rajta? De oly *másképp* kellhet, mint ő, oly más igények kielégítésére – hogy nem is konfliktus ez. Kívül állanak egymás körén!”

Így nézte hátravetett fejjel félig-mosolygón; – óvakodó, eleven érzésekkel, nem is rokonszenv nélkül. Jobb is lesz így, megismerkedni – összebarátkozni majd, szembenézni a dologgal, megszokni; a féltékenység beteges elképzeléseiben, messziről annyival szaggatóbb, élesebb kínú volt az egész! Mégis az a fő, hogy az ember meg ne fulladjon a szenvedésben. Így majd sok minden feloldódik!

Itt enyhe és langyos volt minden – a perc, a szoba illata, a teagóz, – de az imént fájdalmasan mély lélegzetekkel sietett végig egy nyárfasoron, idejövet – füves, nedves tavaszszagokban, amik körülfelhőzték magányos fejét. És verssorokat idézgetett lihegőn és félhangon egy idegen könyvből – távoli, szegény mozlím nőcskék szerelmes szolgasorsából valókat – flagelláns kedvvel. Kívülről, a tavasz súlyos és teli pátosából, a rügyek, a rétek, a felhős ég tragikus felajzottságából hozott be magával valamit; a szemöldökén ült, a hangjában rezgett s az ujjai hegyén, ahogy végigsimította az asszony kezét.

– Úgy élvezem ezt a nagy békét körülted – mondta –, mindened csupa rend, intimitás, biztosság. Itt nincsenek esélyek!...

– Szívesen gondolod ezt így? – kérdezte váratlan kis felnevetéssel az asszony. – Igen – tette hozzá hamar enyhítőn –, neked valami *más*-nak látszik ez, Major Éva! Ti erősek, függetlenek így benéztek néha alacsony ablakokon...

Elhallgattak egy percre; mint akik sokat mondtak. És megint arról a torzóról kezdtek beszélni, amit az állammal vásároltatott Major Évától a művészetügyek tanácsosa; – a férfi, ki együtt akarta látni ma őket. És más szobrokról, idegen városok műtárgyairól, az új tavaszi ruhadivatról, hogy milyen plasztikus. Lopva az órát nézték.

– Ma hamarabb jön Ákos – mondta a tanácsosné egyszerűen. – Tudja, hogy mára hívtalak, és nagyon örül. Rajong a művészetedért, és a szobrok általában gyöngéje.

Éva felneszelt: csak nem gúny van ebben? De a másik oly elfogulatlanul mosolygott.

– Azt hiszem, fiatalkorában hitte egy ideig, hogy része lehet a művészetben... félénken és hamar elaludt ez benne, hivatalnok lett; de mindenestül csügg ezen az ügyön. És úgy hevültebb időkben egész különösen feltör benne; ha szerelem van, vagy ilyes. A nászutunkon – be rég is volt – könyv nélkül meg kellett tanulnom minden észak-itáliai gyűjteményt s az antik Rómát.

Major Éva visszahúzta a kezét kicsit megzavartan, csudálkozóan. Eddig valami bús fölényt érzett abban, hogy csak ő lát tisztán kettejük közül, rajta mindennek súlya és fájdalma, mert ő az erős – míg ez védetten göngyölödhet a helyzete biztosságába... De miért beszél így? Sejt?... „Nem, kicsikém, te nem tudhatod, hogy az este fenn volt nálam a műteremben, és szeretett engem, amíg te bankettől vártad haza éjfélig, és gyöngyöt hímeztél! Téged mindennel ellát, és gyengéd hozzád? Jó, de te nem tudhatod, hogy a nyáron, míg fürdőzni mégy, két hétig együtt lesz velem Firenzében!...” A gondolatai ily ellenőrizetlen formában, kegyelet nélkül szegültek ellene a fájdalomnak; és közelebb ült a másikhoz.

Így találta őket a férfi. A klubból jött – friss ügyek, megbeszélések hangulatával; avval az erős életízzel, hogy sokféle dologhoz van eleven köze. – Az ajtóból megnézte őket így együtt – csöppet kicsinylő szuverenitással –, részvevő és gúnyos szeretettel. Aztán kezét csókolt az asszonynak, és helyet foglalt a leánnyal szemben.

Túlságosan fesztelen és élénk társalgásba kezdtek. Tárlatok, színház, utak és tájak... mindenki erősen odafigyelt – már feszült idegekkel ellenőrizte egymást a két asszony –, szót, pillantást, hangsúlyt; – és volt is már mindennek valami szimbolikus éle, rejtett értelme a férfi számára. Csupa titkos, szemrehányó vagy kacér utalás régebbi intimitásokra, mély nyomú percekre vagy beszélgetésekre. Nem volt már kényelmes ez – bár hízelgő és elevenítő; – hisz erősebben érezte vele önmagát. – Felállt, néhány lépést tett.

– Meleg van itt. Miért fűtet még mindig, kedves?

– A napokban fagyott.

– Járnál csak odakinn – mondta csaknem szilajon a leány –, tébolyodottan tavasz már minden – zeng és rohan a világ! Menj végig a fasoron, mikor odafenn így repesnek egymásba a felhők, és előre érezni az eső szagát!...

– Esik – mondta a házigazda, mert kinyitotta közben az erkélyajtót és kilépett. – Megborzongtak. Merész, üde áramlás hajszoalta szét a szoba langyos illatait. A férfi mélyet lélegzett kinn, és különös, élénkült arccal fordult vissza – a küszöbről fürkésző, ellágyult tekintetet lopott a leány felé.

– Nem hozna egy sálát, Ákos? – szólt ki az asszony kicsit túlozva a meghitt rövidességet.

Ahogy átment a szomszéd szobába – a megnyíló ajtón rézágy cifrája rémlett a vendég szemébe; minden idegével átfigyelt egy pillanatra, de nem tudta eldönteni: egyes ágy – vagy kettő?... A férfi visszajött két rojtos selyemkendővel a kezében.

– Ó, bocsáss meg, Éva – pirult el az asszony –, azt hittem, csak én vagyok szobavirág, fagyoskodó! Hiszen te kívülről jössz!...

– Már mennem is kell! – nyugtatanult el a leány. – Jaj, kilenc elmúlt!

– Nagyon esik, most várni fog, míg eláll! – mondta a férfi komolyan.

Mind felálltak, indulni, menni kész mozdulattal; a fedett erkélyre léptek. Porzott és zuhogott kinn, a villa kertjében felszikrázott a kavicsút, a kapurács; fehér kőcölöpöket paskolt, és vert a víz szünetlen, megújuló, izgalmas ritmusú zajjal – lázongó, fulladt sziszegéssel.

– Semmi, velünk vacsorálsz! – döntötte el a háziasszony obligát nyájassággal.

– Istenem, fél tíz. Csak tízig megy a villamos a mi telepünkig.

– Kocsiért telefonálunk! – ajánlta a tanácsos. Az asszony Évára nézett.

– Az egész környéken csak egy villából lehet; azok nincsenek itthon! És a fűszeresnél, de az rég becsukott! És meg is hülne odáig. Ákos! Marinak a lába fáj, az öreg szakácsné meg, tudja, milyen kényes, köhögős!

– Nos?...

– Istenem, itt alszik nálunk Major Éva!

– Igazán!...

– Nem, az lehetetlen. Megvárom, míg eláll.

Az asszonyka a szavába vágott – érthetetlenül megfrissülve, nevetősen, szaporán.

– Soká fog esni és azután is – csupa nagy víztócsa az úton, kocsis se vállalja ilyenkor! És ugyan, ki vár téged otthon? Aki bohém, ne legyen ilyen nehézkes! Az Ákos szobájában, jó – a nagy díványon? Az uramat beljebb telepítjük mára – ez kényszerhelyzet! Ó, művészettörténeti jelentőségre emeled a házunkat, igaz-e? Csak kiszólok egy percre!

Puhán belegubódozott a selyemkendőbe – szép barna haja megfénylett a lámpa alatt –, az ajtóból visszamosolygott. – Volt egy kis enyhe malícia a szemében... vagy csak pongyola-biztosság?

Major Éva kinn maradt az erkélyen, felkönyökölt, nézte a vihart, az esőt, e hűsítőn idegen történéseit fellegnek, földnek; szeretett volna kinn lenni a sötétben, a fasorban futni már, vagy bezárkózni egyedül; és keserves haraggal lázadt fel benne, hogy kelepcebe jutott. Nem szabadulhat – most már végig kell állni ezt!

Hallotta maga mögött a férfi ideges lépteit, ahogy végigment a szobán egyszer.

...Az ő szobájában, igen – ahol egyébkor neki ágyaznak, ahol – (hányszor mondta a vágy és szerelem perceiben) – álmodni szokott felőle néha! Felőle és az öleléséről... De most „beljebb” fog kerülni mára, igen – az emeleten nincs több négy szobánál!... Köztük lesz az ebédlő és a szalon; ő ott fog dideregni egyedül, megalázottan, kisémmizve – míg a férfit, az *ővét* általa keríti magához e másik, kérkedő, ravasz kis partnere a játékban, kinek úgy kedvez ma a véletlen – hogy lassúdad gúnnnyal, nyugodtan játszhatja ki a helyzete minden előnyét.

Istenem, hisz tudta – természetesen! Ezzel számolnia kellett – számolt is –, vergődött, sírt és megalkudott; igen, fiatal, csinos, jó feleséget nem hagy senki csókolatlan – kötelesség is ez, illem, megszokás. – De *látni* így, közelből, e nyugodt magától értetődést e kapcsolatban, mely annyival régiebb, mint az övele való; s annyival túl is fogja élni! Mert ez tompult és nyugtató alapszíne az életnek, állandóan elviselhető – míg ő csak vasárnapi alkalom, kikészítettség órája, rohamos, gyors szenvedély, májusi zápor...

Nem menekülhet, ezt el kell viselni ma! Velük vacsorálni *harmadikul*, és tanúja lenni, hogy negédeskedik, nevet, csicsereg majd a másik – hogy kínálja bizalmaskodón –, vagy megérinti, végigsimítja lanya gyöngédséggel, és ő néha fogvacogató izgalommal gondol egy kézszorításra, egy érintésre... Kegyetlen lesz és bosszúálló ma, sejtő, asszonyi ösztönből – a tekintete majd egyre simulóbb lesz –, egész kis lénye elcsöndesült, megható, kislányos. S ő ott fog ülni megbénultan, alázva, önbizalmat és mindent veszítve – csak épp felzokogni nem szabad, sem kiáltani vagy elrohanni. Szépen társalogni fog velük, amíg az asszony aludni nem hívja az urát, és neki kezet nyújtanak mosolyogva... És nem kiálthat rá a másikra, hogy ez az ember nála vacsorázott tegnap a műteremben, és mikor a párnás kerevetre ültek azután – előbb lecsavarta a villanyt... Nem, a sorsnak ezeket a gonosz, gúnyos, gyilkos kontrasztjait nem lehet elviselni!

Még mindig zúg, zuhog kérlelhetetlenül, véget nem érőn – május teliségét, tombolását veri a, fájó idegekbe! Odabenn terítenek – tán ágyaznak is már! A férfi heves, szinte szaladó léptekkel járkal mögötte – végig a szobán. Most hirtelen megáll a küszöbön érezni, hogy nézi őt a homályban; hallani gyors lélegzetét.

És egy pillanat alatt felhullámszik és átkavarog a leányon valami forró, kegyetlen, fizikai utálat – szerelmes gyűlölség. Megszédült!... Ha most ezer mérföldnyire lehetne innét!

Mit érez most ez az ember? Ő akarta ezt a látogatást – meg akarta tisztelni vele a kedvesét, becsülést mutatni –, kegyesen megengedte, hogy a hites asszonnyal barátkozzék. Legyen érte hálás!... Pfuj!

Vajon, ha ma este megsértené valamivel azt az asszonyt, rossz szóval, ha nem uralkodna a keserűségén... mit szólna hozzá ez a jó nevelésű úr, aki most tán egy kicsit élvezi is léhán a helyzet különös ízét? Ha összevesznének itt előtte – melyikükkel lenne szolidáris? Bizony, ő maradna védetlenül, magára... de legalább kínos volna neki is egy kicsit! „Te olyan okos vagy; mint, egy férfi; te tudod, megérted ezt!” – mondta, ha lázadni próbált. Könnyű így – nyugodtan megbízni egy nyomorult asszony erejében. A másik védett; – minden teher az ő agyonsebzett szerelmén! Mindig csak adni; veszíteni, osztózni, megalkudni és folyvást lesni; nincs-é még itt az ideje az elmenésnek! – Ez jutott neki!

Ó, csak most túl volna! Csak rávirradna a reggel! Nagyillatú, büszke, gyönyörű reggel jön az esős éjszakára, és ő karikás szemekkel, holtfáradtan, kisémmizve át fog menni ott a kerten, a nyárfasoron – mint egy magányos, merész, pórul járt rablómadár – tépett, keserű és fészektelep...

– Éva, nem fázol meg? – kérdezte egész közelből a férfi fojtott, bizonytalan suttogással, és a válla fölé hajolt.

– Ne! Menjen! Gyűlölöm! Nem akarom látni többet! – lihegte felé reszketve, fulladozva.

Az gyors, riadt mozdulattal húzódott hátrább... a felesége lépteit hallotta.

1913

A Toronyalja utcában

Csendesen tipegtek fölfelé egymás mellett. A gyalogjáró itt enyhe lejtővel kanyarodott, néptelen volt; besüppedt, fatáblás-ablakú házacska előtt vitt el – a petróleumlámpák is egyre ritkábban következtek, és csak egy kis körben öntöttek maguk körül sárgás, komolyka fényt a hóra; hogy felszikkasztott, gyémántporosan a szekérút, az árokszél, az iskolások apró jégtócsái a zúzmarás akácok boglyas, kerek ág-koronája. Mentek, mentek, és Gencs Tibornak egyszerre csak sikerült a csudálkozás.

Az, amit mindig, öntudatlanul is, szinte a hivatásánál fogva keresett; hogy egy-egy percre fantasztikusnak, idegennek, hallatlanul különösnek érezhessen maga körül mindent; s önmagát messze-messziről, ezeregyéjszakás rögtönösséggel idecsöppentnek, vadontúj vagy réges-régmúltbeli vagy hihetetlenül távoli dolgok közé. „Ni, most én itt megyek, mendegélek egy irinkó-pirinkó kis város irinkó-pirinkó utcáján egy irinkó-pirinkó kis öreg nővel, egy zúzmarás, kedves vénkisasszonykával, akit ma este láttam először, a nevét se tudom; azt mondta, mutatni akar nekem valamit otthon, és ni, milyen örömet követem!”

Derűsen és hirtelen elgondolta a ma délutánt s a hatórai teát a patikáriusék vizitszobájában, ahol pedig félszeg és kelletlen percei voltak az imént. Bolondság! Ma délből érkezett, s az éjjel visszautazik innét; az ő szármára igazán csak színházian szórakozás itt, e lehetetlen nevű kis messzi hegyi városban minden: hogy az Ányos-olvasókör közönsége ma értetlenül és hidegen fogadta a verseit, míg a főbíró kisasszony melodramás szavalatát zongorakísérettel – *Szép Ilonkát* –, utána hevesen és tüntetően tapsolták. A literátus gyógyszerész, az Ányos-kör titkára, mégis el nem engedte a teáról, s ő ott, szokása szerint, újra nem tudta humorosan élvezni, kívülről, felülről, ahogy hozzá illenék, apró dolgok és emberek ízetlenségeit; fanyar volt, ideges, ellenségesen udvarias. Ámbár ez talán többet használt a presztízisének... ejh, nevetséges! Itt?... Valami távoli és elfeledett unokanővére, akit ide hoztak férjhez, írt neki egy tájékoztató és félszeg levélkét, hogy ő már „olyan híres pesti író”, hát eljönne-e a szent célra való tekintettel, mert hogy az egyetjük itt közmívelődési, de nagyon szegények, azonban elsőosztályú jegyre való előre elküldenének oda-vissza – hálókocsira is számítva, ha úgy kívánja... És Gencs Tibor eltitkolta maga előtt hirtelen; büszke örömet; mert most először hívták vidékre így, noha már két verseskönyvet adott ki, és bizonyos, még nem túl népszerű, irodalmi társaságban tartják valamire. Sőt azt is eltitkolta maga előtt, hogy maga emberségéből soha még elsőosztályú szakaszban nem utazott, és hálókocsinak színét se látta idáig. „A kirándulás kedvéért – vidéki impresszióért” – mondta szombaton délből a hivataltársainak a tizedik ügyosztályban, de a honorárium-dolgot nem érintette. Az öngúnyra való hajlam; s a humor általában kissé hiányzott belőle. „Hja, a pesti bohémek!” – mondta ma a kövér járásorvos; vállára veregetett, és öblösen kacagott. „Ugye, maguk odafenn örökösen csak lumpolnak – színésznőkkel – pezsgőben fürdenek?” – kérdezte a fitos elnökné; hadarva, bizalmasan az arcába beszélt, és apró, ragyogó babaszemével mindenáron „hatni” akart rá. A kisasszonyok is eleinte mindenfelét kérdezték; valami hirtelenkedő és konfidens modorban, ami – úgy látszik – divatos itten és az előkelőség jegye. Többnyire frissek és csinosak voltak; némi egészséges és gúnyoska derűvel, kedélyeskedőn kellett volna bánnia velük, fesztelenül, joviálisan – s elragadta volna őket. De ma valahogy nem volt ehhez igazítva a hangulata; tudja Isten, tán titokban valami enyhe és gyengéd biedermeier-romantikát vagy ilyesmit várt itten; nem foglalkozott-e a képzelete egy gondolkodó szemű, forró és hallgatag szájú, nyúlánk testű kis úrileánnyal, aki sokat van egyedül, sokat olvas, ismerős az új iránnyal is, az övékkel?... Ezeket túl hangosaknak és túlságosan ludacsáknak találta itt a vadrózsákkal hímzett bútortakarók és lombfűrészelt képrámák közt; untatták és megzavarták csacska és tapintatlan kérdezősködésükkel, s mikor a kabátzsebeit az

előszobában kikutatták a verskéziratért, és kacagós, csúfolós kíváncsisággal, hangosan betűzni kezdtek belőle, kicsit tán udvariatlan is volt, majdnem rendreutasító és élesen szatirikus. Végre észrevették; a háziasszony ösztönös vendégjog-kultuszból segítségére sietett, de azért mindenki feszélyezve volt egy percig, s ő idegen, idegen itt. A lányok tüntetőn kezdték a cimbalmot verni, a két gavallérral tovább hangoskodtak a maguk összeszokott, intimus módján, fesztelenkedve kacagtak, és magyar nótát énekeltek. Gencs Tibor arra gondolt, hogy most egy negyedóraig mindenképp itt kell maradnia, bár igazán nem tudni, miért is fontos ez, és olyan buta dolog!... Akkor tűnt fel neki a sarokban ez a furesán kedves, enyhítő jelenség; egy elefántcsontszínű kis francia nipp, egy fekete csipkés, szomorkás bájú kis öreg jószág, e stílusos, halk és gyengéd nénike. Hófehér, fémfényű, nagyon gondozott haját hogy is nem vette észre már előbb? Sokráncú, könnyű selymeiben különös, archaikus gráciával süppedt egy mély, barna fotelbe; aranygyűrűs, finom, keskeny keze (átlátszó bőré, sok kis kék erekkel), picit reszketegen emelte a teáscsészét, lassan szűrőszőlgetett, és hervatag, sápadt arcocskájából előugró mély, árnyékos, gyönyörű szemeivel figyelmesen, komolyan nézegette az író. Valószínűleg jó ideje már; mióta csak a háziasszony felkelt mellőle, hogy újra töltsön a csészékbe. Gencs Tibor csendes léptekkel átment a szobán, és mellé telepedett. „Ma jöttem, és ma még elutazom, valóban konvenciótlan lehetek a patikáriusné zsúrján!” – gondolta hirtelen magára találva, és a következő negyedórában – jól érezte magát.

Most pedig együtt mennek itt, és ez csakugyan... furcsa! A kanyargós kis hegyi utca, zúzmarás ágbogú fák, enyhe és szomorgós fényű kis petróleumlámpások, besüppedt, havas házikók és csend. Milyen távoli vagy réges-régi, különös dolog ez, és hogy ők most mennek itten! Hogy is csöppent ide?...

– Ne menjen ott a szél! Árok van és nagyon síkos! – szólt rá halkan a társnője, és könnyedén megérintette a karját. Mintha ő is álmodozásból ébredt volna; hiszen már jó ideje ballag ott a szél. Most közelebb egymáshoz mendegéltek.

– Tehát Szunyogh Katinka a neve nagyságodnak? – kérdezte Gencs komolyan.

– Így hívnak, képzelje, még most sem Katalinnak; és nem mondják: néni, hanem: nénike! Azelőtt úgy emlegettek: az elnök Kató – a boldogult apámról –, vagy táncos Katónak csúfoltak... jaj, de mit beszélek, az úgy harminc esztendővel ezelőtt lehetett! Akkor híres szép bálók voltak még itten, azóta de sok kedves família kiholt, elszármazott. Nagy idő is... csak én úgy el-elfelejttem! Maga még összesen sincsen harminc, ugye, író úr? Ó, dehogyis... huszonötnek nézem.

– Nem téved nagyságod. De nem ezen múlik!

– Ez valószínű, kérem! Én valahogy mindig külön kell hogy eszembe juttassam: az istenért, túl vagy az ötvenen, egy kicsit unni illenék már az ügyet, mint a többiek. Hisz a mostaniak, a „fiatalok” dolga nem is nagyon érdek, ez igaz; néha idegesít, hogy ők is itt vannak, és ez a világ nekik is világuk. De a régi dolgok, Istenem, mintha tegnap lettek volna; és aki ugyanabban a városban éli le az életét; azt megcsalja az idő. Fiatalkori, csendes imádóim, táncosaim ma öregurak, házas családapák, agglegények; néha látjuk egymást társaságban, beszélgetünk; ebben azért még ma is van valami érdekes! Máig is tisztelőim ők – szép, csendes időben néha erre veszik a sétájukat a Toronyalja utcába, és felköszönnek az ablakomra, mint régen. Azt hiszi, ilyenkor már az ilyesmi nagyon mindegy? Ne higgye!

– Nem hiszem én, kérem!

– Tán éppen az ilyesmi nem, az ilyen lánydolgok! Mert hisz harminc évvel ezelőtt sem volt egyéb, nem is kellett több sohase! mint ilyen kis nézések, köszöntések, beszélgetés valami ösmerősnél, vagy hogy estennet valaki hazakísért. Ez meg holtig megmarad. Nem untatom?

– Kitűnően érzem magam.

– Persze, hiszen mondta, hogy szívesen felkísér. Furcsa ez is, látja, ahogy ma magát néztem!... Majd meglássa!...

– Nagyon furcsa! – hagyta rá Gencs Tibor; magának is váratlanul korrekt jóhiszeműséggel, és komolyan lépkedett a Szunyogh Katinka oldalán.

– Milyen lehetett harminc évvel ezelőtt? – kérdezte egyszerre; őszintén eltűnődött; és valahogy nem érezte ezt udvariatlannak.

– Majd a magam fényképét is megmutatom – nemsokára otthon vagyunk.

...Gazdag vajon? – jutott Gencs eszébe hirtelen, ki nem kutatható kapcsolattal vagy célzattal. És újra hallgatott.

– Ez az a ház, itt vagyunk. Nagyon régi épület, a Rákóczi fejedelemé volt még, gondolja csak! Nézze ezeket a mély bolthajtásokat a folyosón; csak rosszul világítanak este. Itt, az emeleten megyünk végig!... Most várjon itt a két ajtó közt, amíg lámpát gyújtok.

Gencs ottmaradt. Az öles, régi falban a dupla ajtók köze igazi kamarácska. A falára fogast akasztottak, az egyik fele, a bal ajtószárnyak közt batisztfüggönnyel elrekesztve; kellemes pézsmák és finom mosdószappanok illata érzett onnét. Gencs egy ujjával eltolta a függönyt, oly önkéntelen volt ez a mozdulat, s a folyosó lámpása épp ideszolgált... alacsony hársfaszéken óriás, fehér mázas mosdólavórt látott benn, s az ajtófélhez erősített fapalcokon toalett-szereket, a felsőn egy spiritusz-gyorsfőzőt, kávésbriket, teáskannát, néhány vakítóan tiszta apró tejeslábast.

„Nem vagyonos!” – gondolta, és szelíden elmosolyodott.

– A lámpa ég, parancsoljon! – szólt rá a már oly ismerős, barátságos női hang. Annyi nyugalom volt ebben az egyszerű hívásban.

– Igen, a kabátját itt méltóztasson hagyni; itt az ajtók közt, ez az előszobám, lássa! A függöny megett a kávéfőző konyha. Így aztán az igazi előszobácskát is szalonnak rendezhettem, mert csak egy szobában lakom, lássa! De ez is elég gond, hogy mindig kedvem szerint tiszta, rendes legyen. Parancsoljon!

– Milyen jóleső ide belépni!

Az „igazi” szoba tágas volt; barátságos, disztíngvált, asszonyos, és fényűzően, vakítóan tiszta minden: az ablakok keményre vasalt hócsipkefüggönyei, a hímzett terítőcskék, a selyem díványpárnák, a fényezett bútorok tükörsima lapja. És kedves, jószagú meleg volt e vastag falak között.

– Milyen szép itt.

– Igen, az apám házából, amikor meghalt szegényke, és mindent eladtunk, ide mentettem meg a legjobb holmikat mégis. Gondolja, egy olyan nagy házból, ami ért valamit, egy-egy formásabb régi darab, amit szerettem, és harminc esztendeje lakom bérben ezt szobát, azóta vannak körülöttem így, és nincs egyéb dolgom, mint hogy csiszoljam, rendezgessem a régi dolgaimat. Foglaljon helyet, azonnal, csak hadd pihenek egy percig!

Gyönyörű kis empire secrétaire előtt, nagy öblű karszékbe süllyedten, és mély, sötét, megindítóan kedves szemeivel komolyan, tartósan és fesztelenül nézte az író. Kicsit mintha ingatta volna is kis sovány fejét, a fémfényű ezüst hajkorona meg-megcsillant a függőlámpa enyhe fényében. Gyönyörű, halvány kezéről visszahullt a sok fekete selyemcsipke, ahogy hervadt és hegyeske állához emelte, és ujjai közt apró kulcsosomót szorongatott „Olyan – gondolta Gencs –, mint egy nagyon bájos, nagyon légies, gyengéd és előkelő, kicsit dege-

neráltan finom szépségű ifjú nőnek nagyon gondosan kikészített csontvázacsakája. De Isten úgyse, még így is kedves!”

Csend volt egy kicsit; egy kis malachitból való lábas óra ketyegett halkan az íróasztalka polcán, ércesen és kicsit rekedten, óvatosan, mint egy gyengécske szív verése. Szunyogh Katinka megnézte az órát.

– Nem akarom sokáig tartóztatni; a fél tízeshez még kényelmesen kiér. Csak megnézi...

Az egyik parányi kulccsal kinyitotta a secrétaire apró oldalajtáját. Apró rekeszfalat tolt földre, aztán felfelé nyíló ajtócska zárjába forgatott meg egy másik kis ezüstkulcsot. Piciny, titkos fiókocskák tűntek akkor elő; Katinka előhúzgálta őket.

– Nézze meg – mondta gyengéd élénkséggel, magához intette a vendéget, és egy kicsiny, régi arckép volt a tenyerében. – Nézze meg jól, kérem, a homlokát, a szemét különösen! Szokott maga néha tükör előtt állni?...

Gencs kezébe vette. Különös, egészen különös volt... A homlok domborodása (a hajviselet teszi? De nem!), a szemek kicsit révülő, fáradt tekintete (ez különösen idegen), de valami itt a száj körül is!... Igazán kell, hogy feltűnő legyen ez a véletlen, nagy hasonlatosság!

– Katona volt később, Bécsben halt meg, tifuszban, 81-ben. Évekig írtunk egymásnak.

Gencs a szék hátához támaszkodott, és megilletődve nézte a régi katona képét, arca rokonát s a Szunyogh Katinka galambfehér, csillogó, dús haját. Barna lehetett... mély dióbarna!

A nő kivette a többi fiókot is; mindben levelek voltak, gondosan átkötve, bizonyosan dátumozva. Az egyik csomót megoldozta, és fölemelt egy borítékot. Az ő nevére volt címezve, apja, a törvényszéki elnök leveleivel stb.

– Ma este a kisleányok babráltak a maga kézírásai közt, és az egyik papiros a kezében volt. Hát nézze, nézze meg ezt a *k* betűt jól, aztán a *g*-nek meg a *j*-nek a furcsa visszahajlódását... És úgy ezt az egész aprósdit, magos betűvetést...

Gencs arcához emelte az avult, sárgás papirost, és elnézte a hajdani, ifjú Szunyogh Katinka teljes címét.

– Furcsa – mondta egészen halkan –, csakugyan van benne valami!

És igazán, volt is valami benne!

– Igen – súgta Szunyogh Katinka –, ő volt; azt hiszem, őmiatta nem volt kedvem férjhez menni... azután sem! Huszonöt éves volt, és okos, kedves, és mindent olyan szörnyen komolyan vevő...

Szépséges kezei a sárgás levéllel s a finom fekete csipkéekkel ölében pihentek már, fehér glóriás, kicsiny fejét a fotój hátához hajtotta vissza, és árnyékolt, sötét szeme pillája megreszketett.

Gencs tétovázott egy pillanatig, aztán föléhajolt nagyon lassan, vigyázva... hogy ha netalán nem akarná, ideje legyen még fölemelkedni, elhúzódni... de aztán mégiscsak lehajolt egészen a szeméig, és enyhén, hosszan, szomorúan megcsókolta az egyiket. És még a másikat is, alig érintve, jelképesen inkább. Szegényke nem nyitotta fel a szemét. A kis fehér kéz a csipkéekkel megreszketett.

Lábujjhegyen, lopva ment az ajtó felé, mintha egy kedves alvóra vigyázunk. A dupla ajtó közt leakasztotta a köpenyét, de csak kinn a folyosón kapta magára. Előbb óvatosan, zajtalanul, szépen betette maga után mind a két ajtót.

1914

A révnél

Az utolsó hajót lekéstük; a vasútállomás odaát van a túlsó parton. Át kell menni, az esti gyorsal haza kell jutni még ma! – Ó, most kioltják a révlámpát; mit csináljunk, lesz-e még csónak?... Vakon bukdácsolunk az ökörnymos, szikkadt árteren; csúnya gödrökbe csusszanó, ijedten tapogató lábbal sietünk nagyon a folyó iránt; szél lendül, felleges az ég. A töltés alatt két emberárnyék mozog: szemközt jönnek, lassan lépkedve egymás mögött; amelyik hátul megy, keszkenős fejű, bugyolált. Most a vízfény megrévlík, kivenni, hogy legényforma az első; mikor mellettünk elmegy, a foga közt kurtán köszön. Mindjárt utána az asszony tisztességgel, szelíden, akarva-öregesen: „Adjonisten jó estvét!”

– Ejnye, nem maga a csónakos?

– Igenis, kérem! – felel helyette az asszony; már megfordul, de a fiú megy tovább, vissza se néz.

– Hallja – kiáltunk utána –, mennyiér’ vinne át minket?

Nem felel, csak a lépése lassúbb, habozóbb. „Na, állj meg hát, fiam, ne légy olyan!” – szól utána az anyja; kérlelő, váratlanul gyengéd ez a hang.

– Na, mennyit kér?

– Nem én vagyok a gazda! – mondja dacosan, ránt egyet a vállán, de megáll.

– Nézze, hisz tudjuk, hogy nem köteles ilyen későn; de ráfizetünk inkább, muszáj a vasúthoz elérni!...

Nem felel; úgy tesz, mintha tovább akarna menni, ránk se hederítve. „Na, ne izélj, te, gyere, na! Ne legyél mán te is bolond!” – feddi megint az anyja csendes, lágy szava. Mégis hajlik, megindul visszafelé előttünk. Az asszony kézen fog engem, ösvényre igazít a lejtős, bizonytalan part útján; kicsit elmaradunk.

– Haragos a gyerek! – mondom.

Ó, istenem, hát hogynem! Hogy bánt vele az apja, földig legyalázta, még le is köpte, uramistenem, ilyen csúnyaságot! Sz’ nem kölyök mán, huszonhárom éves legény; ha apja is – nem szabadna! Mikor egy kicsit iszik (pedig sokat ő se iszik), mindig így tesz a fiával. Ő kezdte most is, az öreg; szegént úgy-úgy megvágja szóval; akkor oszt e’ se hagyja annyiba, hasztalan csitítom. Mer’ neki van igazsága! Te jó Isten, hogy meg kéne most becsülni a férfigyereket itthol! Nem elég, hogy a másik ott szenved!...

– Másik is van?

– Ó, a nagyobbik, az katona szegény. Oda van Oroszlengyelországba!

Tisztelettel, idegenkedve és sóhajtva ejti ki ezt a kettős helynevet. Orosz is, lengyel is; megöregedett, még hírét se hallotta; most meg naponta hányszor nem emlegeti! Megszokott szomorúsággal, bátortalan dicsekvéssel; mások után igazodó, ijedt, bizonytalan, asszonyi érzéssel, büszkén és ellenségesen, mint a többi anyák a faluban.

A legény elől lépked, már közel a vízhez. Beszélt, dohogott, hangosan, félig magában, néha a víznek fordulva. A ladik ott feketéllett kikötve tán abban ülő valakinek szólt, hogy meghallja. Felemelte az öklét, néha visszafordult az anyja felé.

– A fene egye meg azt a doktort is, azt a vén marhát! Mit lel én rajtam, mi bajom nekem?... De semmi a', maj' jelentkeznek önkint, szívesen elfogadnak! Inkább, mint itt az ű kutyája lenni, dógozni ingyen neki, oszt még ezt hallgatni a tetejibe!... Kutya legyek, ha nem jelentkeznek!

– Jaj, ne beszélj te! Csak mán ne beszélnél ilyeneket!... Istenem! Nem elég, hogy a másik ott szenved?...

Lenn vagyunk a ladiknál. A fekete ruhás tömzsi árnyék megmozdul benne, morog valamit; köszöntjük, kiveszi a pipát a szájából. „Ide tesszen lépni!” – igazítja felém az asszony a csónak orrát. Ő maga a kormányhoz áll; a két férfi az evezőket fogja.

Milyen a víz! Sűrű, fekete, nagyszerű; éjszakai félelem villózik sötét tükrén, a távolságoké, amiket bejárt, a töméntelen időé, ahonnet jön, jön az alattomos, nagy, öreg, az ősi táltos folyó. Hogy sziszeg alattunk! Mit szólna hozzá, ha most valahonnet gránátok zuhognának le rá, torzzá cserepeznék tükrét a csónak körül, és egy közülünk véresen fordulna belé?... Vajon látott már ilyet?

Ó, idéetlen, erőszakos fantáziák; már mindenbe belényúlók!... Az asszonyt keresem önkéntelen; hátam mögött áll, lágyrácú, sötét szoknyaiban, búsan, szelíden, komolyan – mint egy szobor. Mint alázatos, parasztos Szűz Mária szobra festett fából, eres és görcsös, fakó és suta. – De oly jámbor, tűrő és megható, oly mennybélien jó, „áldott az asszonyok között”. – Ez jut eszembe róla.

Elöttem kemény karokkal dolgozik a két dacos, konok férfi. Egy ritmusban eveznek; de az öreg könnyed, apró vágásokkal, szinte foghegyről, azon ültében, ahogy volt, pipa az agyarán; – a fia elfordulva tőle, arccal felénk áll, és karcsú dereka utána lendül minden csapásnak, erősen liheg, a homlokáról sokszor törüli a verítéket. Még mindig háborog benne a harag, felfeldohog, bár csak félig érteni, hogy mit mond. A háború... Ennek is azzal van tele a süheder fantáziája. A vén ember ráreccsen érdesen.

– Sose tüzelj, hé – könnyű itthol! Láttam én mán így legénkedni mást is, sokat; azért mikor vitték, mégis szepegett.

– Magának kék odamenni, hallja! Igen hát! Próbálná, ha olyan jól tudja!

– Én vótam, hé, én vótam! – ereszti lejjebb az öreg a hangot. – Mit tudod te, hun vótam?... Ha ott vesztet vón, most te se hencegnél itt az apád előtt.

El kell mosolyodnom e nem vitatható igazságon. De az öreg révész hangjában lám, enyhülés van már, a békülni vágyó gyerekes panaszolása. Ha ott vesztet vón... érzékenykedik, szeretné sajnálni önmagát is, mert tán sajnálja már, akit megbántott. A legény konokul hallgat. De az asszony kiérzi. Tudja, hogy most kell beleavatkoznia, segíteni a kiegyenlítést, bár csak a jelenlétével, az enyhe hangjával, egy-két lágy indulatszóval. „Na, na, te – ugyan mán, na!” – rezeg el mögöttünk a vízcsobogásba halón.

– Még én hencegek? Na, a kutyaistenit! De maj' csak elfogadnak engem is! Mivel vagyok én rosszabb a másiknál?

– Hát eriggy! Eriggy, na! Akár még hónap eriggy! – fortyan fel az öreg megint. De több már a szégyellős szomorúság e hangban. Kiadta a mérgét, kijózanult tán a hús levegőn; nehezen esett neki, hogy itt hagyták magára az imént; ketten egy követ fújva ellene. – Az asszonynak is, mióta a két legényfia felnőtt, kinyílt a szeme nagyon, összefog velük. Azelőtt jámboran állta a verést, szidást; rítt, dolgozott pizs nélkül; – most szembeszáll vele értük, beszél, papol, hogy az ember szíve is elgyengül belé! Héj – mer' ilyen is ez a kutya öregség!

- Eriggy, na! Meg se köszönd, hogy felneveltelek! Hagyj itt! A szememet se fogjad be! Vissza se gyere!
- Ne mongy más ilyeneket, ember! Elég vót más! Sz’ úgyse úgy gondolod, csak mikor egy kis ital van benned.
- Énbennem? Ital? Te!... Hát részeg vagyok én? Héj, az anyád...
- Na jó’ van, hát nem mondom én! Hát mondtam én, hogy részeg vagy? Egy-két decitül is más felgyön tebenned az indulat!... Na!...
- Mit? Indulat?... Tán még maraszam is, tán még én kérjek engedelmet, tán még kezet csókoljak? A kölyöknek? Vén ember létemre! Akit felneveltem?
- Ugyan más! Kimondja, hogy kezet csókolj?
- Nahát! Én bizon nem istenkedek! Csináljon, amit akar!
- Hagyják el, jó emberek! – szólok bele végre én is, az önkéntelen publikum. – Jobb a békesség! Minek az a harag, nem Istennek tetsző a’!
- Addig béküljön az ember, míg van kivel, míg nem késő! – tódítja mellettem a társam is, és megfogjuk egymás kezét.
- Mit? Vénebb vagyok én az uraknál is, többet próbáltam én, azért hogy papolni szebben tudnak!... Ha menni akar, ha más sehogy se állhat! Ha más nem férhet a vén apjátúl! Éntüllem elmehet, ne mongya, hogy kértem!
- Nem bizon! – ujjong fel a fiú kamaszosan, csúfondárosan. – Hát aznap, mikor vizitáltak, ki rítt? – Sz’ egy csákányt meg a kötelet is elhagyta valahol akkor, a feje se állt oda, mikor úgy vót, hogy visznek!
- Lám – biztatom –, abból is látszik, hogy szereti magát, ha úgy oda volt érte!
- Hász abbul szó sincsen, hogy ne szeretné ütet az apja! – hangol bele az asszony sietve. „Mindjárt helyben vagyunk!” – gondolom és tovább segíték.
- Na, hát a pohár is zördül néha!
- Persze, hogy az is zördül! – kap a szón, ismétli az asszony egyre enyhébben, de óvatosan. (Csak már újra bele ne kapnának valami szón!)
- Egyik se felel neki, csend van, csak a vízcsobbanás meg a fiú lélegzete hallatszik. Túl vagyunk a folyó közepén.
- Messziről vonatfütty. „E’ még nem a gyors; nem fognak lekésni!” – szól oda nekünk az öreg indulattalan, csaknem szíves szóval.
- Csend van megint; közeledünk a parthoz, de még jó darabon fel kell vinni a csónakot az állomás alá. A legény már csáklyával dolgozik, ár ellen, keményen; a gyors szívverését szinte hallani. Egyszer előrecsuklik... utánakap a szerszámnak. Szinte vízbe esett maga is.
- Gödrös itt a fenék! – mentegetődzik halkan, röstelkedve; szájához kapja hirtelen a felkarcolt keze fejét. Ni, az apja nem korholja az ügyetlenségért; hallgat, mintha nem látta volna!
- „Megütötted magad?”... – ez az anyja hangja mögöttünk, s most úgy tetszik, egy régi, idegen legendából.
- Semmi a’!
- Gyere most te ide – kérleli bátortalanul; ő állna helyébe a csáklyához.
- Á! Minek?
- Na... fiam!

Mennyi engesztelő jóság, kímélet, elismerés, kárpótolni vágyó szolidaritás zeng ebben! Visszanézek rá, a tekintetemmel végigszeretem a ledolgozott, fonnyadt, lágy asszonyalakját, amint előrehajolva áll, a szívét kínálja oda. – A fia nem rossz, dehogy; csaknem gyengéd szóval hárítja el:

– Minek? Elvinném én még ötször is!

Homlokát törli a keze szárával – mégiscsak fáradtan zihál. Vajon mit lelt rajta az a sorozó doktor?

Az öreg ember oldalvást nézi; szemmel tartja egy idő óta. Ő maga már csak finnyásan, könnyedén piszkálja a lapát hegyével a vizet, mégis ez a gyakorlott mozdulat lendít legtöbbet rajtuk. – De ahogy most a nyurga legényt, a kölykét nézi, abban komolyság van, apagond, aggodalom; morcos, szégyellős szeretet. Rámordul:

– Azt a hacukát meg magára nem venné a mafla! Így áll itt, kiizzadva a szélbe’, hogy a kólika rágyöjjön megint!... Felvedd hát, hé; siket vagy? Kinek vettem?

– Fogadj szót, fiam, *apádnak*, na, fiam! – nógatja az anyja is, és a szeméhez nyúl a setét kötő szélivel. (Sírás érzik a hangja törésén is.) – Vedd fel, fiam, ügyelj te magadra legalább!... Nem elég, hogy a másik ott szenved?...

A legény lehajlik a meleg bekecsért, magára kanyarítja futtában, mintha sajnálná az időt a dologtul. Pár perc még és parton vagyunk.

A vénember is kifordul a lapáttal, hogy jobban segítsen neki.

Néhány pillanatra némaság.

– Hát az a Mónár Franci nem jár máma a kis ladikkal? – kérdi az öreg egyenest a fiától, csendesen. Csak hogy kérdezzen valamit, hogy kezdjen, közeledjék. Aggódtam, hogy hátha nem válaszol; de igen, csak megvárhatja egy kicsinyt, mintegy jelezve az indulat leküzdését. Megembereli magát:

– Pakkot hord máma odafel a szanatórijomba! – feleli még neheztelő hangon, s konokul a vizet nézve. De mégis felelt.

Az asszony most hallgat; csodálatos tapintattal rájuk bízva a többi. Már megindult, feloldódott a szívük. Milyen jó véletlen, hogy mi éppen idejöttünk közéjük, akaratlanul segítők, indulat levezetők, idegen emberek! Nélkülünk haraggal válnak, egyedül marad az öreg, visszamegy a kocsmába, hová is menne? – hajnalig ott ivott volna, akkor aztán szított dühével, pálinkásan haza. Ó, pedig nem elég baj van úgylis? A másik ott szenved... Orosz-lengyelországban. Ki tudja, merre van az? Szegény, együgyű észnek úgy tetszik, nincsen is sehol?... De hát a levél meg hogy gyön akkor?... Szerelmes, drága Jézusom!...

A partról visszanézek az asszonyra, intek felé, pedig nem láthatja, tudom. Kevés pillanatig rémlik fel még sötét, hajlott alakja... tán a lapátért nyúl... vagy sír. „Isten vele!” „Isten velők! Köszönöm, köszönöm!” Most eltűnt; emlékezetemben, bár tíz szavát se vettem, szépnek, nemesnek maradt, a jóság egyszerű szobra, hervatag, szelíd és bánatos; verejtékszagú falusi templom oltárára illő. A Türelmes Anya; a Szív, amelyen átvágtat minden; minden nyomorúsága, dühe, rosszasa, véletlene, vak örülete, nehéz betegsége, háborús jaja ennek a zavaros álmú világnak. De neki ott kell állni, ahová állították; tehetetlen, résztvevő, velefájó Szívnek, magányosan.

Ezeket csak én gondoltam. Fölfelé iparkodtunk a köves parton; fejünk felett őzészakában sisteregve szaladt el egy vöröskeresztes kórházvonal.

1915

Marisnak mindegy

Csípős ősz járt; a vadrózsa szúrós bogyója pirosodott már, s az első dér édesre csípte a kökényt, mikor híre jött onnan hazulról, a szomszéd faluból – a szülőanyja írta meg a törvénybíróénak levélbe, hogy: „Viszik mán, ides lyányom, Mariskám, viszik *azt* is, a kutyát, aki téged csúffá tett, szégyenbe hagyott, de Isten megsegéllett és felmagasztalt tégedet, csak meg is becsüljed jó hütös gazdádát, öreg szüledről is, árva kicsin magzatodról is jó módodba meg ne felejtkezzél, de aztot a latrot, azt siratja mán nyivásztá felesige, van is kit siratni, hogy nem hetvenkedik mán az kocsmába, nem teszi magát falu elejének, szűk zsinóros posztóba, ki nem is illeti ütöt születisrül, mer’ üsmertem vén zshivány apját zsellérkorába, csak ámerikába szitta meg magát, de most hasztalan fizetne a nagy dübetyár fiáér, mint akkoriba, hogy betegesnek tanálják, mer’ most visznek akárkit! Háború vagyon. Löttyös komiszruhája csakolyan, mint, Zsiguca cigányé, mer’ avval ment egy bandába, vásárosok látták kassai piacon. Ki láttad rogyós csizmába, kajla kalapba, mellyel szívedet vette, most kacaghatnál, még gondolattyát is szívedből kivetnéd, mer’ csakolyan kutya, mint a többi, sarzsik csakúgy pofozhatják, míg kitanítják. Bárcsak pofoznák is mindennap, többször, mint etessék, kívánom neki tiszta szíveimből. Maj’ ha háborúba elviszik, árokba, bűdösbe hentereg, nyakig pocsolába sillyed, ott dögölvén maj’ eszibe jutol még, ides lyányom, hogy tevéled, árvával mit cselekedett, de akkor odamegy valami nagy behemót muszka, vastag kardját szúrja rossz hasába neki, mikor kezét-lábát nem mozdíthatja, úgy dögöljön gyovónatlan, siratatlan, temetetlen, azt adja az én Jézus-Krisztuskám, én kívánom.”

Maris, a menyecske, szédült belé, mikor a sok kegyetlen-nagy kigondolást végigbetűzte. Hogy ki is tudja hámozni a szót az anyja, nemhiába társulatos asszony, olvasós előimádkozó, a hideg is beléáll az ember hátába, mikor elsorjázza, aj, de nehéz szívvel van még ma is ahhó a Bognár Ferihő!... Pedig régen vót, elmúlt tán öt esztendeje is, hogy bajuk volt egymással... azóta akar el is felejthette volna!...

A bíró felesége elgondolkozva nyálazgatta a szöszet. – Édes egy Jézuskám, az ember mán megengedhet egymásnak, ha eltelik az idő!... Olyan régen volt már az – elgondolta –, hogy ő lány volt, mellyes, friss, csintalan – kényesen szedte a bokáját, rezgette a derekát, ha ment, s amikor legény szólott neki, minden szóra kettővel vágott vissza, hogy csak úgy toszigálták oldalba könyökkel a többi lányok, kacagták a kész, ötet mind szerették, mert ő feleselt helyettük is, ő volt a szószólójok. Nyilvános volt már, hogy ő a „híres” lyány a vele egykorúak közt, az, akit vénkorukba is emlegetnek; – dógosnak is mondta még az irigye is; miből lett volna másképp a sok új szoknya, kivarrott mellénke – özvegy asszony lányának?... Mindenképpen csak ő pászolt Ferushoz, mert a’ meg a fiatalság közt volt a betyáros legény akkor! Hát összekötödztek szemmel, szóval, kacki táncolással; láthatta azt az egész világ. De hogy nyárra fordult, a többi lyány már tudta jövendő párját, sorját – ők még sehogy se voltak; a vén Ámerikás Bognár ellenezte, szegényellette a menynek valót. De ők csak együtt jártak; hétköznapi is, mezőn, dologba egymásho’ találtak... tíz-húsz közül, messziről meglelték, kiösmerték egymást, azt csak a nagy szerelem tehette! Milyen tisztán, csinosan járt akkor ő, még dologba is; de szép is az a szerelem, attul az ember olyan tisztán jár!... Aztán – hát nyár volt, az embert elfedi, elrejt minden bokor, minden sövényaljába lehet suttolódnai –, bátyja nem volt, aki végigverje jóra intésül, az anyja is csak a templomot járta, megesett a baj... búcsúkor esett, pedig éjfél utánig megőrizte istennek szentanyja, ott állottak a cinteremben, a templom lépcsőjén, ott esedezett, istenkedett neki a fiú, de ő fogta szorosán, nem is tudta, miért, el nem eresztette a templomkilincset, éjfél utánig... akkor már mind aludtak a búcsús népek, körül a sátorokban, a holdvilág is elbújt... Jaj, Istenem!... Krisztus a keresztfán annyit nem szenvedett, mint ő azután, mikor már nem tagadhatta! Mit kellett hallgatni az anyjátul,

hogy néztek rá a népek!... Csak azért, mert olyan jó, szelíd szívű volt, nem állhatta a nagy könyörgést, hajlott!... Még a húga is, a taknyos, nekiágaskodott, hogy ő megy a faluból, ő nem állja a szégyent, nem dajkálja azt a zabporontyot, aki lesz! El is ment szolgálni, megtette. – De mikor első vasárnap, ahogy felkelt a betegágyából, elment nagy szemlesütve a tánchoz, hogy az asszonyok megkontyolhassák a benyílóban, már csak úgy, mint rejtve lett menyecskét – mind sírtak az asszonyok, mikor a haját fűzték, mert jó, szelíd volt ő mindig a vénebbekhez, csak a legényekkel volt merimondó!... Hjjaj, de régen volt ez mind!... Mégis a jó asszonyok kommandáltak el ide, ebbe a faluba, özvegyemberhez, igaz – csak nem is számított legényre? – de gazdához, törvénybíróhoz, tiszteletes, jámbor emberhez! Bognár Ferit már előbb megházasította az apja, gazdag lyányt vett, nem is csúnyát, igazán, csak kicsit soványast – de nem volt egy napig se jó élet köztük. A Maris anyja rájuk imádkozott, nemhijába! – azt mondta mindenki. De Marisnak egyszer hírül hozták – kapások, akik Feruséknál dolgoztak –, azt vetette egyszer a fiú az apjának, mikor a kocsmáér szidta, meg, hogy nem fér össze az asszonnyal: „Vót énnékem jó felesigem, minek zavarták el aztat tüllem?...”

– Ez a szóbeszéd enyhülést lopott a Maris penitenciás szívébe, búbánatos nótákat danolva lágy szemrehányással, édes fájással gondolt szerelmesére, és mikor férjhez vitték, mikor kiment a faluból, megüzente neki, nem kíván rá semmi istenverést, csak azt fizesse, amit a törvény rendelt, adja ki termésbe a kis árva gyereke nagyanyjának – az neveli, hogy láb alatt ne legyen övele az idegen házba... Azután még gondolt rá egy ideig, de mind kevesebbet, annyi törődése, baja került magának is új életében! Az anyja azt hiszi, tán most is a szívében hordja – azért gyalázza annyira levélben! Ajaj... A bíróné fűrgő, kemény ujjakkal sodorja a zsákvaszonra való kenderszőst... még nevet is magában. Hogy el is lehet valakit felejteni!... Katonának vitték, lottynos bakának, egzecérozák, szidják, Zsiguca cigány lett a komája! És ő még azt se érzi igazán, hogy: úgy kell neki! Aztán elviszik háborúba, aj, már több hónapja áll a háború, gyöttek sebesültek, beszélnek mindenfélét – de biz öneki semmi baja nincs avval, az ő ura már ötvenes; csendes, bibliás ember! Öneki bizony nagyobb gondja a kenderjére; de milyen is a', hogy az ember nem töri magát a más bajáér, csak a magájéér! Hogy sírnak pedig a faluba némely asszonyok, van is már egy-két hamar-özvegy mátká! Az igaz, hogy a nagyobb rész meg örvend, hogy nem üti-veri, nem zavarja az embere, kényelmesen él, kapja a jó „segél”-eket – a boltosnál sose fogyott úgy a virágos selyem meg bársony! No pedig azoknak hűtös urok' vitték el! Hát akkor ő meg mit búsuljon Bognár Ferusért, aki hajdanába' szerette? A gyerekének kirendeli a részt a törvény, ha ott vész is. Öneki már senkije, nem is átkozza, nem is siratja; sirassa a felesége – van neki magának elég baja!...

Elég baja, töredelme bizony, pedig az ura nem rossz ember! Néha ugyan elveszik még annak is a békétűrésit, ütni ugyan meg nem ütötte négy esztendő óta, de rá-ráivall, vagy a kölykekre, de az nem is csuda. Mert nagy huzakodás van közte meg a mostohagyerekei közt – hej, de az a kutya, komisz nagyfiú csinálja az egész bajt! A két kislyány nemigen mer még szájalni, meg is szokták volna az ő kezét az elholt anyjoké után, mert az bizony jótehetetlen volt esztendőig is a halála előtt a nehéz nyavalyájában. De a nagyfiú – még alig legény, de már nagyon megnőtt a szarva; az a testvérjeit is feliszti. Emlegeti nekik az édesanyjokat, hogy az milyen volt; még a kicsinek is a gonosz mostoháru mond mesét minden este. Első perctől nem állhatták egymást azzal a kölyökkel; csak töltené is már az idejét, házasodna, menne a háztól! Most lesz tizenkilenc éves; jaj, de hátha még majd hazaházasítja az apja, idehoz valami nyelven menyét, ömellé, aki maga is ifiasszony még, lyánynak beillenék, ha nem öltözne feketésen az öreges ura kedvéért – hogy ne járjon a világ szája! Akkor lesz csak itt gyeheha – most legalább csak ketten marakodnak, nap mint nap keserűbben; egyszer mán nem jó vége lesz! Az embere sokszor csitítja, szépen, szelíden beszél hozzájuk, mintha prédikálna: „Nézzétek, édes gyerekeim! A ti anyátok mán a földbe van! Azt mán úgyse

áshatjátok fel a tíz körmötökkel – mit akartok?” – A feleségét is esténként, ha maguk maradnak a kis házban, elsimogatja, megszeretgeti, biztatja: „Hadd el mán, asszony, na! Legyen mán egy kis türelmed!” De néha, dologközbe ő is felmordul, az Isten se állná ezt a zajdát! A minap is az egész falu asszonyának elhírelte a fiú, hogy a két lány feje teli van... hogy: „Bezzeg, mikor ides élt, nem vót a lányok fejibe semmi!” Sűrű dologidő volt, a kukoricába voltak jóestig mindennap – hát, uramfia, az iskolába elkapják egymástól a gyerekek! Egy-kettő megakadt, éjfélig fésülte akkor őket petróllal – de a szégyen, a pletyka már megvolt. Mi is lesz már itt, meddig tűrheti, kibírja-e itt végig? Hisz igaz, megvan a tisztesség, bíróné nevezet, de amennyit ő itt dolgozik, mint a marha, idegen azért drága pénzt fizetne neki! És még azt is, ha a szegény kis árvának, maga szülöttének küld valamit duggatva az anyjához, kikémléli, lesi az a nagy kamasz. Jaj, hogy veszne... Jaj, hogy tavaly még be nem vált! Akkor most ezt is vinnék... uram, irgalmazz!

...A napok gyűltek-múltak, a kender felfonódott: kamra, padlás megtölt, mint máskor. A bírók nem ettek kukoricás kenyeret, liszt lángot rejtegettek, mint a többi jó gazda. A tél napjai jöttek, összébbhúzódtak, de tudj' az Isten, mindig volt valami mesélni való, valami hír a faluból; sebesültek jöttek, beszéltek a történeteiket, a nagy fiú hallgatta, ámulta őket, hazahordta a szót, egy-két pajtása elesett megint, egyikről hír jött, a szomszéd fiáról, orosz fogoly, de nincs lánc kezén-lábán, vasutat épít, éppen csak hogy ingyen, de az élete biztos legalább. A jegyző sürgönyözött az öccsének Szibériába, negyven koronába került; csak öt szó meg a válasz, hogy megvan egészségben. Mindezt a legény hordta haza; körülülték, hallgatták... „Ó, el is felejt mán velem komiszkodni, úgy fel van avval a háborúval! Bárcsak tíz esztendeig tartana, egész békesség van itt azóta!” – kacagta Maris. Újsztendőől pedig újságot járatott a fiú, maga keresetiből egy koronáért egy hónapra. Minden este felolvasta nekik, elmagyarázta, kimutatta az asztalon, hogy merre, hol állnak a seregek. A bíró elpipált, hallgatta, az asszony mellette, a két kislány szeme majd kiugrott, úgy figyeltek, aztán Maris felkelt, tált nekik békével... sose volt ez így annak előtte! „Egy háború kellett, hogy meg hozza ennek is az eszt!” – gondolta a mostoha, és már belekérdezt maga is néha, tudakolta ezt-amazt, a fiú megmagyarázta, bár csak foghegyről, mint asszonynak szokás. Isten csudája... kezdtek egészen jól meglenni együtt!... Telt az idő!

Egy híves márciusi reggelen aztán kikísérték a gyereket a vasúthoz. (Halvány volt kicsit, ittas is, és igen nagyon kurjongatott.) A bíró görcsös megindulásában ütögette tenyerével a fiú vállát, és azt mondta egyre: „Na, na hékás, na!” – és a kislányok bőgtek, mint temetésen. – Hát a mostohaanyja is a szeméhez szorongatta a fekete kötőjét. Igazi könnyeket sírt, és utolsó percben, két oldalt a két orcáján búcsúzó, megcsókolta a regrutát. Aznap nem lelte helyét otthon, nem ment a dolog, mintha hibázott volna valamije. „Tán a sok hozzám való jószágáért siratom?” – gondolta végre, és a régebbi rossz időkre emlékezett. Végre minden kerékvágásba tért. „Én nem vagyok a szülőanyja, mit sirassam szegényt!” – jutott el Maris a jóindulatú és szelíd közönyig. A házban nagy csend volt, minden az ő akarata szerint kezdett igazodni már, az öreg is, az ura – el-elhümmögött egy tábori levelezőlapon, aztán engedte magát és a házat rendben tartani. Az asszonynak szinte kedve jött az élethez.

Dúsan mutatkozott a termés – beleálltak, nekitenyereltek egészséges erővel; szívósan bekapaszkodtak a föld teli mellébe, megszedték, be kaparták a gyümölcsét szorgosan, mint kis vermébe a hörcsög. Maris tán az idén érezte először, hogy *magáéban* dolgozik; hogy nem idegen itten. Szüretnek készülődtek, a kádat mosták a kútnál; Maris a két lányával. – Már a kisfiút is, a maga gyerekét, izente az anyjának, hogy elhozzák a szőlőre. – Akkor jött haza az ember éppen. Feléjük tartott, kicsit feszes és bizonytalan járással; mondta rebegeve és mosolygól a fura újságot.

– Tudod-i, anyjok, hogy mán minket is soroznak, elviszik az uradat!

- Ugyan mán, mit izél kend! Hogy vinnék mán, csak olyan beszéd a’!
- De bizon, az imént olvastam a községházán, ott van kiragasztva, meg is nézheted!
- Mi a fene?
- Mánpedig az úgy van, hé! Na, isz én nem is izélnék... csak a’, hogy most még tanítani fognak, szekérozni, aszongyák. Inkább vinnének mingyán oda! Ha muszáj, hát muszáj! Én csak tégedet sajnállak, te árva asszony, mit csinálsz te itt elhagyatva?
- Na, azon csak ne búsuljon kend, mink megleszünk itt jól, csak tán rám lehet bízni a házat! Úgy elcsinállok én mindent, mint a parancsolat. – Vigan, könnyelműen mondta, maga se vette észre. Drága arany nap világlott szelíden, kertben piroslottak a levelek; pajta, csűr teli az új étellel, a padláson téli alma, dió; dús szüretre mossák, lucskolják a döngő, öblös kádakat. Az embere, a bíró előtte állt némán, furcsán, zavartan. Kicsit jött-ment még körülte, aztán megfordult, bement. Marcsa figyelmesen nézett utána.
- Katona – gondolta és valami elszorította a szívét – ez is katona? Az ilyen is kell – elmegy, öl, meghal? Borzasztó valószínűtlennek látta! Az ő nehézkes, totyogós embere – szegény! Hát hiába – gondolt aztán hirtelen, gonosz, nagy egészségében – ha muszáj – muszáj! Azér’ férfi! A férfi egészen más! Annak rááll a keze a rontásra, ütésre – még az ilyen is, mint e’, beletanul, ha sose vélte is! – Még jó, hogy nem hagyja a háznépit nyomorúságba’, meg lesz itt, hál’ istennek, mindenünk, nem halunk éhhel! – Mozogjon a kezéd, hé, ne bámulj!
- A kerítésen túl meglibbent egy kék keszkenő, a szomszédok Erzsusa felkapaszkodott, áthajolt. Ki volt sírva a szeme. Éppen csak, hogy megesküdtött volt a Benkő fiúval, elvitték az urát, levelet is alig kaphat tőle. Maris rámosolygott jókórón:
- Ugyan, te, ne ríjj mán annyit. Vakra sírod a szemed, annyi a hasznod! – szidta nyájas fölénnyel.
- Hagyja el, Maris néném – kesergett a lányasszony, és fújta az orrát sirtában, haragjában –, higgye el, csak mi vagyunk az oka, nyavalyás asszonyok! Mer’ nézze, ha minket küldenének háborúba, hát a férfiak, higgye el nekem, nem engednék! Erővel se engednék, hogy ilyen történjen a párjokkal. Vagy nézze, ugyi, rendes üdőkbe is ki tetcik a lányoknak, milyen legény? Ugyi az, aki a korcsmába betyárkodik, kakaskodik, verekszik, ordít – az olyantul odáig vagyunk; de nem attul, aki csendes meg józan, teszem azt –, aki olyan bírónak való, könyves, papos beszédű, mint a maga ura. Azt csak úgy megbácsizzuk. Most is, ugyi, ha egy sebesült elhenceg, hogy annyi meg annyi muszkát meggyilkolt – csak úgy melegszenek körülte a fehérnépek, a szemükből látszik. Hát akkor osztán ne csudálja! Mer’ ha minden asszonyféle holtáig azt hajtogatná, hogy ű nem tudja, mér’, de ű irtózik a vértől meg az olyantúl, aki embert ölt, még szeretni se tudja az ollyat... Na, én aszondom, Maris néni, akkor nem vóna olyan nagy virtusok a hencegésre! Nem igaz?...
- Ugyan mán, te bolond! – nyílik szóra végre Maris nagy ámulatából – miket papolsz te itt? Nem vagy tán eszeden bánatodba! Még becsuknak – ni te! Ilyen izé beszédeket!... Hát azt hiszed te, minden asszony úgy odavan, mint te, a férjijáér’? Te még rebelliót tennél érte, nyavalyás – még nem is éltél vele! Várjál csak, maj’ kiadnád még árendába is, ha lehetne! – A legtöbb asszony úgy van, héj – hogy nem olyan nagy izé neki! Még akinek jó ura van – de legtöbb még örülhet, ha nem látja! Csak enni legyen mit!

Becskerekely Tihamér

Rendes, budai kávéházban találkoztunk vele éjfél előtt. Kerek, barna képén festéknyomok; barna, bús diószemén csíptető; fűtős, barna feje pohár barna Brandy fölé hajolt. – Gratuláltunk neki, átalintva a szemközti kis dalosszínházra, a nyári műzsák lombkörítte, szellős papírboltívei felé. Furcsán, fásultan legyintett kövéres gyerekekezővel.

– Na, hiszen sikere volt, Becskerekely Tihamér, mit akar? Hatszor kihívták a „kis herceg”-et, egyszer nyíltszínen taps; – reprízben az nagy dolog!

– Csak nem képzelik?... – ámult ránk az énekes, a kerek üveg leesett a bal szeméről, és most olyan fázósan, meztelenül, kiszolgáltatva révedt ki mély odvából e lágy és borús tekintet. („Milyen jóhiszemű szemek – ösmerős, balek, magyar szemek!” – gondoltam rögtön.) – Csak nem gondolják, hogy ez nekem számít? Hogy csak egy percig is...

– A taps csak jóleshet, akárhol! – mentegetődztem. – Szomjat oltó lehet, mint a víz, ha nincsen is külön íze!

– A középhangjaid most is teltek és kellemesek – mondotta a társam. – És néha meglepően finomak a pianók.

– Néha!... Ebben osztán benne is van az egész életem, ebben a szóban!

– Frazírozni mindig tudtál, öreg, már akkor is, mikor hírét se hallottad iskolának, mesternek!

– Otthol, ugye? Odale a Tiszánál, Tutajvárosban, ahonnan felszakadtunk?... Hej, pajtás, azt a Lórenczfürdőt tudod-e még?

– Hogyne emlékezném?

– Hát látod! Ahogy ott feküdtünk hason, főleg az iszapban, pucér hátunkon a lángalló-forró napsütés, mellettünk csúszott, csuszamlott a nehézkes, nagy folyó, belenyújtottuk a kezünk, az öt ujjunk közt éreztük a sűrű, iszapos, meleg vizét, jaj, fiam, be jó meleg volt ott! Azóta se volt melegem!... Emlékszel a kamaszfiú korunkra, a lányokra? Nyughatatlan zsidó lányokat szerettünk mi, néhányan, könyvolvasó, Párizs járt, problémás meg micsodás hölgyeket! Engem is belevittetek, tik bolondítottatok el! A hangom, a tehetségem, mifene;... azt mondtátok: el kell vágyakozni Tutajvárosból, messzire kell sóhajtozni, hát szót fogadtam, sóhajtoztam. Hogy a fenébe ne, mikor a húgod is kiment esztendőre; a párizsi akadémián tanulta a szépen szólást; mintha nem tudta volna jobban magátul, magyarul!... Hej-haj!... Férjhez ment ő is tavalyelőtt, ugye? Olvastam az újságban... te, elhidd nekem, akkor egész nap sírhatnék vótam! Marhaság ugye, annyi idő után!... Hogy van most?

– Jól, hál’ Istennek!

– Veszi-é hasznát a francia akadémiának?

– Minden évben utazgat az urával.

– Na, ugye?... Hát mégis jól járt! Jól tette, hogy engem leszakított a kis kezérül! Most nyomoroghatna egy kóbor, vidéki színésszel. „Kis herceg”-gel – operettpojácával, aki házasságnak ered, és csak minden szentidőben egyszer nincs berekedve!... Persze, akkor másképpen gondoltuk... vagy tán csak ti gondoltátok helyettem! Ti, önképzőköri modernnek, jelesen érett fiúk, akiket éjcekai bumlizásokért üldözött a „tanári kar”. Az egyik már tudta, hogy költő lesz; lett is, ha nem is éppen Shakespeare-rel vetekedő! A másik már akkor a boncolásokat leste, laborált. Most kinn tanul ugye, Németországban?... A kis Schwartz Gusztó, emlékszel, Európa összes filozófiai folyóiratát meghozatta, korrepetálni járt, hogy

kiteremtse a pénzt... Mi lett vele? Egyszer olvastam egy könyvről az újságban... Be csúnyán lerántották! Hanem Faragó Szepi most is kamarazenét csinál, vonósnégyesben brácsáz itt Pesten... Na, hát ilyen pajtásaim voltak nekem! Racine-t szavalt az ideálom, tárcákat írt a barátom ideálja, a másiké Beethovent zongorázott! Ez kellett énnekem! A te kemény koponyádnak, Becskerek Tyhamér! Ez, meg egy leánynak a két szép szeme... amiért az a lány másféle volt, mint a rokonaim, a torontáli úrikisasszonyok... mert ez furcsa volt, írástudó, világlátott, szabad, szabad... és Valakit akart csinálni belőlem... híres embert, nagy tenoristát!... Szegény apám, Becskerek Kázmér úr, be jó, hogy elébb meghaltál, mint a fiad a jogot abbahagyta! Kitagadott volna, ha még él szegény, a tartói családi kriptában való majoritási fekvőhelyemből; – mert egyébből már ki nem tagadhatott, a megyei levéltárnok úr; nyugodjon!... Sebaj, üssön belé az istennyila az egész világba! Úgy szép, ha tarka!... Már mindegy! Letört ember vagyok én!... Adjon még egy Brandyt, pincér!... Mi az, te még most is az antialkoholisták szövetségébe tartozol?...

– Már nem – de azért jobb, ha nem iszol többet, Tyhamér; csakugyan nem használ a torkodnak!

– Ugyan, hagyd el azt, édes fiam, afelől már ihatunk! Tudod, mikor énekeltem én utoljára szépen? Akkor, otthol... a tutajokon... nektek! Meg a húgod ablaka alatt éjcai barangolások után, holdvilágban, mikor a Kis utca minden háza – (mindegyikben egy-egy alvó, szép kisasszony) – leeresztett zsalukkal, hunyt szemmel hallgatta,... mintha álmukban... és elhallatszott a szerb templomig a rezgő holdvilág alatt: „A kerted alja vérrel van bekenve... Lola!” Látod, fiam, példának okáért – nem fontos, de azért ebből is látni: egyetlenegy idegen nyelven egyetlenegy szöveget nem tudtam megtanulni helyesen azóta se! Csak magyarul! Nem fogja a fejem, nem győzi a nyelvem az idegen szót!... Hogy utaztam volna én a húgoddal? Mi?... Ládd-é, most már egyre megy – de tán hiba volt, hogy magatok közé vettetek a fiatal szövetségbe, amelyik ott nyughatatlankodott érettségi után is, egyetemi évek vakációján az Újvilág-kávéház körül. Akkor már mindegyitek kezdett, akart, tudott valamit,... akkor erőszakoltatok, hogy minden pesti muzsikusz koncertjét, aki vendégszerepelni jött – végigüljem. Az elsőn szinte kacagtam, azután bosszankodtam, azután megijedtem, azután hetekig úgy jártam; mint a bolond! Belém került a mérge, akkor már vágyódtam én is, és kínlódtam, kínlódtam... Mert ti azt mondtátok mind: csak rajta, csak energikusan, csak kivergődni a Tutyavárosból, a nehéz, meleg iszapból, a magyar nótából, cigánymuzsikából! Hej, elvettétek tőlem Vinkó Lacit, a cigányomat! – Azóta se tudott vele senki olyan szépen mulatni, ma is azt vallja!... Miért tették azt velem? Kellett énnekem ez a nagyfene kultúra? Ha mán a jogot elhagytam – lettem volna jó kántor, híres orgonyista odahaza! De akkor egyszer megfogadtam: »Na, a kutyaistenit annak a sok könyvnek, ha mán a másmit nem érthetem – legalább magyarul írt ne legyen olyan, amit az a kislyány elolvasott, hogy én is át ne rágjam magamat rajta!« Hát szavamnak is állottam, máig is nyögöm. Vagy a többi mérge? Nem lehet abbahagyni! Most már meg se tudok lenni könyvolvasás nélkül; nézd, nektek most már kivallom, más előtt restelném: egész kis könyvtáram van, azt mondják, a legjava... cipelem magam után mindég, télen is, ha vidékre megyek,... pedig mit ér az mind? És mit ér Beethoven és Wagner és a többi, és hogy most már *tudom*, mikor csináltam szépen valamit *véletlenül*, és *tudom*, hogy legtöbbször két garast se érek! Vándorszínész vagyok, operetthős; – letörtem.

– Ezt ne mondd, Tyhamér, mert nem szép! Letörni – az nem virtusz, az semmi, azt minden züllött pesti újságíró elmondhatja! Beszéljünk komolyan: évekkal ezelőtt hallottam otthon, hogy kitűnően végezték a zeneakadémiát, meg hogy ösztöndíjat is kaptál. Mi igaz ebből?

– Hát csakugyan elmentem arra az akadémiára; mikor a kisleány elbocsátott, hogy: na, úgyis hiába, ebből nem lesz ember, kár vele az időt pocsékolni... akkor feljöttem daczból. „Megállj, kisleány, most már azért is megmutatom!”... A pap nagybácsim hagyott rám, tudod, annyi

kicsit, amennyiből a jogot elvégezhettem volna; úgy rendelte, hogy havonként adja ki nekem öt esztendőn át a főörökös. Még ez volt jó; nem verhettem el egyben! – Hát akkor, hogy a házatoktól elszakadtam, volt még hátra két esztendő meg öt hónap; na, gondoltam, ezzel most megmutatom! Hármat is vizsgáztam, míg más egyet; a tanáraink szerettek, bíztak bennem, hát önekik majd mindig tudtam is énekelni. Ha mikor rossz napom volt, azt is tudták; békét hagytak a hangomnak olyankor. Nem voltam éppen az első; de a jobbak közt; néhányad magammal engem is ajánlottak ösztöndíjra.

– Na, és megkaptad?

– Fészkes fenét!... Na, csak még egy pohárkával adjon, pincér úr, de többet osztán ne!

– Mi történt?

– Tudod, pajtás, az úgy van: az opera vizsgálóbizottsága ítélt abban; úgyhogy mindjárt szerződtetik is, aki arravaló, és szabadsággal egy évre Milánóba küldik vagy máshová. Hát én próbát énekeltem ott, az igaz! Gyalázatos rosszul, az is igaz! Három napig vizsgáztak; én egy szerdai napra voltam kiírva; de kedden hamarabb készen voltak, hát néhányunkat odaintettek még, akik másnapra készültünk. Mondtam, hogy szeretnék holnap. „Ej, mindegy az kérem!” A „*Cavalleria Rusticana*”-t akartam (nem jól ejtem ki ugye: cavalleri-a,... persze, persze!)... de nem is volt ott a kotta – a *Carmen*-t kellett a szomszédom markából kivenni. Alkonyat volt, izzadságszag a vizsgateremben, a bizottság fáradt és türelmetlen. „Nem alkalmas!” Így esett!...

– És te annyiba hagyod a dolgot?

– A tanárom mondta: nem lehet, csináljunk valamit! Két jóval gyengébbet felvettek. Hogy ő majd beszél az igazgatóval, pótvizsga lesz, újra énekelhetek. Egy hét múlva írt nekem, megírta, hogy kitől függ: egy képviselő, pártelnök a direktor veje, az szólhat, az nyert ügy – csak fogjam meg valahogy! Na – gondoltam –, bolond véletlen! A sógorom városából való; főkortese neki, régi hű kolomposa az öreg! Hát próbáljuk meg egyszer protekcióval, Becskerek Tyhamér! Írtam neki mindjárt.

– Na – és?

– Nem iszom többet, ne hidd! Alkoholista még nem vagyok azért!... Hát elmentem ahhoz az úrhoz; nem leltem otthon. Jól van; írtam neki, kértem: mikor és hol találhatom; – nagyon nyájasan válaszolt, „művész úr”-nak szólított, és megírta pontosan az órát, az irodája címét. Negyedórával elébb mentem, bevártam az időt... aztán eltelt még egy félóra. „Ilyenkor el szokott jönni mindig!” – magyarázta a szolga. A váró- vagy elő- vagy miféle szobában ültem; az ipse jött-ment a paszomántos libériában, aktákat cepelt ki, tintatartókat pucolt, füttyörészett – otthon volt. Én összefogott térdekkel ültem a kanapé szélén – kalapom a kezemben –, pislogtam, vártam, verejtékeztem, számoltam a percek: nagy lassan elmászott a másik félóra. Akkor hirtelen a fejembe szállt a vér. Tyűh, a hétszentséges atyáúristenit! Én lessem, instáljam ezt a kikeresztelkedett zsidót? Én, Becskerek Tyhamér?... Kiér’ – miér’? A karrier, a híresség, a talentum kedvéért – a bűdös pénz, a külföld, a cifra asszonyok kedvéért?... Ki vagyok én? Bolondítsa az édes nagyapját, ne engem! Nagyot káromkodtam ott a szolga előtt, ennél cifrábbat is mondhattam... azután eljöttem. Két hét múlva alá volt írva a szerződéselem télre Debrecenbe – a nyári szezonban Budára. Azóta operettfiú vagyok. Annak öt esztendeje... Mindegy már, fiam! Azért egy négyezerkoronás postatisztet be nagyon irigylek – a jó kis biztos állásával, penziójával, egyforma, rendes családosi életével!...

– Miért nem házasodtál? Egyszer olyasmit hallottam!

– Igen, egyszer majdnem megesett; mindjárt eleinte. Kedves kis szőke volt – színész-növendék, de tisztességes; szüleinél lakott. Eljegyeztem. Akkor volt egy kis reménységem,

hogy kimegyek egy évre abba a Milánóba; nyolcszáz koronát félreraktam, gondold el csak! Úgy volt, hogy a sógorom adhat hozzá még annyit kölcsön. Hát mondtam a lánynak meg a szülőknek: várjanak addig az esküvővel. De ők azt akarták, legyen meg mindjárt – asszonyfővel is elvárhat egy évig, vagy velem jöhet. Na, ezen összevesztünk egyszer, odavágtuk a jegygyűrűt egymásnak... Pedig Milánó mégiscsak elmaradt megint... nem volt érdemes!...

– Most nem gondolod rá magad? Egy kolléganőddel?...

– Jaj, fiam, az nehéz sor. Hol van az megírva, hogy egy helyre szerződhet el az ember? Nem is igen szeretik a direktorok az ilyen tisztas házaspárokat – a publikumra se mindenütt lehet avval hatni, hogy „A bájos díva minden reggel, próba előtt maga fürösztö végig az öt egészséges gyereket”... Már most melyik mondjon le a hivatásáról, a kenyeréről? A férfi vagy a nő? Nagy áldozat az ilyen, sokat kell adni érte – életet, hűséget, gyengédséget –, de hát ember az ember, és a kódisság nem nemesít. Szeretöm volt közülük kettő is. Az egyik nagyszerű, lobogós, tüzes hisztérika; és olyan leveleket tudott írni, mikor osztán Pápára került, én meg Temesváron játsztam... akár nyomtatni lehetett volna a szerelmes leveleit... tudod, az ilyen mindig tudott imponálni nekem. Magam is egész literátor lettem a levelezéstől. De hiába... az ember mégiscsak egymás közé kap húsz-harminc mérföldet. Vágyik, készül a másikhoz, kis bajok állják az útját, végre találkoznak egyszer a szezon után... Ceglédre például egy nagyon poloskás hotelszobában... vagy másutt... és sétálnak és esznek és szerelmeskednek együtt, és valahogy minden olyan, mint a kenetlen kerék, olyan nehézkes, olyan más, idegen!... Na, a másik, az itt volt Pesten, most nemrég, a szezonban. Kis kezdő színésznő, házmesterlány, én „csábítottam el”, ahogy mondani szokás. Egyszer el is jött hozzám az apja, szinte megijedtem... de aztán megmagyaráztam neki szépen. A kisleány belém szeretett, hát vállaltam, megmondtam, hogy nem hagyom el, amíg ő akarja. Tetszett nekem, hogy egyszer én voltam egy asszonynak az ideálja, tanítómestere, lelki nevelője. Te, milyen zsenialitás van az asszonyokban! Hihetetlen, hogy fejlődött, érdeklődött, könyveket hordtam neki, magyaráztam, meséltem, formáltam a kezdődő kis lelkét. Eleinte borzasztón kellemetlen, érdes, nyertő nevetése volt, a percek minden illúzióját elvette. És napról napra halkabb lett, csendesebb, kedvesebb, egyszerűbb – egészen különös lett... a végén már úgy mosolygott, olyan szépen és furcsán, hogy magam is bámultam... én már arra gondoltam, hogy elveszem feleségül... és akkor jött a bécsi milliomos, elvitte. Most néha szerelmes, töredelmes leveleket ír nekem, a minap meg itt volt, itt a kávéházban, pompás zöld selyemben, nyakig ékszer, briliáns. Ráborult a kezemre, sírt, komédiázott... mondtam neki: „Nem, édes fiam, az nem megy! Jöttél volna abba a kis otthoni, fekete ruhádba, amit utoljára vettem neked... ládd, ez ügyes lett volna tőled. Hatott volna! Ilyen gálában én nem ösmerlek, nekem más kellett terajtnak!” Hát elment barátsággal a végén. Tán csak meg akarta mutatni a ruháját!

– Most egyedül vagy, Tihamér?

– Hát, fiam... ahogy vesszük! „Van valakim, aki nincsen!” – ugye, így szól az a vers. Most ábrándozom, fiam – ábrándozom megint, mint egy diák! Egy messzi élő asszonyról, úriasszonyról, aki más ember felesége, gazdag emberé, és kacagjatok ki – még a nyelvén se tudnék vele beszélni. Német asszony.

– Ne beszélj!

– Pedig úgy van! Nagyvállalkozó az ura, fűrészgyáros vagy efféle Kikindán, de csak pár esztendőre jöttek ide Pomerániából, úgy hallottam. Csak míg az üzlet tart. Az asszony nagyon visszavonultan él ott, nőtársaságot nem fogad, néhány katonatiszt jár hozzájuk, azokkal teniszez a saját bérelt grundjukon. Így, rakettel a kezében láttam először egy nyári este, játékból hazajövet, kipirultan, egyszerű kis batisztblúzban, finom szoknyában, nagyszerű

cipőben. Csak ránéztünk egymásra, csak elcsudálkoztunk... nekem mintha a lábam gyökeret vert volna ott az aszfaltba. Poros, vidéki, nyári este volt – egy szombat este. Másnap a déli korzón elibém áll az egyik a két tiszt közül – ösmertem őket a kávéházból –, hogy: „Önagysága óhajtja, hogy bemutassanak neki!” És mellette mentem, végig a déli korzón, és tán három-négy szót elmakogtam neki németül, ő nevetett, erőlködött a magyar szóval, istenem, alig emlékszem erre... pedig soha el nem felejttem! Három nap múlva eljöttem Kikindáról... Mert azt tán nem is mondtam neked, hogy ez mind tavaly nyáron történt, most egy éve. Akkor nem szerződtem el Budára, truccoltam az öreggel, az igazgatóval, vendégszerepelgettem apró városokban, Kikindáról Lugosra vártak. Szóval, az még előtte volt ennek a kis színészügynek, egy szép álom, egy parfümös felleg, egy semmi!... De most, egy héttel ezelőtt egyszer csak magam előtt látom az asszonyt a Duna-parton. Szembejött, egyedül, isteni elegánsan; láttam, hogy rám ösmer. Szép naplemente volt, bolond kis szelek a Duna felől, flörtölő párok a korzón, csatlakoztam hozzá. Képzeld, már tud egy kicsit magyarul, törve, küszködve, kedvesen! Milyen észvesztően okos, mikor úgy körülír valamit, aminek a nevét nem tudja; és milyen úri, milyen finom minden porcikája! Szóval... másnap is együtt sétáltunk, egy kicsit kijebb már, tegnapelőtt leült velem tíz percre egy elegáns cukrászdába. És megígérte, hogy ma, most este, ha csak valami váratlan okból haza nem kell utaznia, ha a férje el nem jön érte előbb – (és olyan drága kis bánattal mondta ezt!) –, akkor eljön ma a *Kis herceg*-be, megnéz, megtapsol... Telefonon rendeltük meg onnét a páholyát... és most vártam és kerestem, és elevenített a reménység... és üres volt a helye. Eljött érte – az ura. Kérlek, kérlek, fiam, nézd, te jól tudsz németül! Itt van egy levél, most írtam neki itt a kávéházban, mielőtt jöttetek. Fordítsd le szóról szóra! Az írásjeleket is tedd oda ugyanúgy, majd én lemásolom!

– Jól van, öreg! De nézd csak, okos dolog ez? A férj kezébe juthat a levél, botrány lehet, családi baj! És mit akarsz vele? Mi lesz, ha nagyon egymásba szerettek? Az ura gazdag; – gondold meg, Tihamér!

– De bölcs lettél, fiú! Könnyű neked már!... Hát ha megszeret, ha nagyon, ha örülten fog szeretni, hát otthagyni mindent értem. És én dolgozom, postásnak megyek – vagy nem, pénzt fogok keresni, pénzt a föld alól is. Neki! Egy ilyen asszony menthetne meg engem! Magamhoz térítené! Te nem tudod, mire vagyok én képes, ha szeretek! Csak fordítsd le – szóról szóra!

1915

Iskolások

A pitvar kemencéje lassan, alattomosan átfűlt a lelkéig, és ontotta a csutka izzadt melegét, a tapasztott agyag savanyú szagát. Négy-öt iskolásleány ült velem, és segített az „új kisasszony”-nak csupa jószántából, a hivatalon kívüli érintkezés öröméért, vagy amiért kávét adtam nekik uzsonnára. A karácsonyi betlehemes játékra készülődtünk, varrtuk a papírszárnyakat a csizmás kis angyalfiúknak, csillaggal ékes sirdingpalástot a napkeleti bölc király hátára; kenderkóc szakállat Urunk szent nevelőapjának. Kóró Biri, a bakter leánya, maga vállára szabott köntöst fércelt olcsó, sötétkék bélésszövetből; ő lesz karácsony estéjén a Szűz Mária, ő tartja majd ölében a jegyzőék féléves Ilusát, míg valamennyi kisas meg leány felmondja a versét a gyermek Jézus előtt, és az iskolások elfűjják a „glóriá”-t. Csak nem kezd-e majd el bögni a kisgyerek abban a nagy melegben, szagban, a töméntelen sok ember előtt? Az lenne csak a szégyen!...

„Szép leány ez a Biri!” – néztem rá sokszor leányos, őszinte gyönyörködéssel. Ő tizenöt éves volt, én tizenhét, még tanuló; de most ideküldtek két hónapra a beteg iskolamestert helyettesíteni. Komolykodtam, kínlódtam, valójában féltem a sok parasztgyerektől. Hogy is van az, hogy nem vernek meg, nem dobnak ki egymagamat ennyien, mikor parancsolgatok nekik? De most itt a pitvarban jó volt; nem kellett őket „fegyelmezni”, ásitó csendre inteni e kedves, csiripelő szájukat. Milyen okosak voltak így, ha nem a Kisalföld megyéiről faggattam őket. Volt köztük érett, tapasztalt, eleven – volt hívő, álmodozó, mint ez a Biri –, és mind olyan módos, helyes; egy-egy pöttöm öregasszonyka, tudákos, tisztos arccal, másik máris kackiás, mint egy rátarti menyecske. Örültem, hogy hallgathatom őket, újak és tetszősek voltak a szememben a kicsit romlott, titkoskodó vagy bután magoló társnőim után.

Kóró Biri ölében most pihent a vászon, a keskeny, barna kéz két ujja illendően végiggördült a beszédes száj két sarkán, de szép arca előregörnyedt, arany szín szeme elmeredt a petróleum lángjába.

– Tessék elhinni, kisasszonyka, mert igaz! A nagyanyám tudja az ilyeneket – az egész falu tátja a száját, ha ő mesél... Ott, kisasszony, a Laposrét alján, ahogy Nyíres felé mennek, amerre most a fiatal tisztartóné van eltemetve az erdő közepin – arra jobbra esik a tisztás –, én se voltam ott egészen, de megmutatták: merre! Ott azelőtt mindig „ijesztett”. Hajnal előtt, pitymallatkor, ha közeledett az ember, a fehér köd közegibe – mert úgy lihel ott az erdő –, mindig látott olyanokat: szekereket menni ló nélkül, embereket fej nélkül... nagy zavarosságban. Nagyanyám azt mondja: „Ott kezdődött a háború, és ott is fog elmúlni!”

– De milyen háború, Biri? Melyik? Mert sok volt, azt tudod, ugye?

– Nem olyan, amit úgy könyvekből tanul az ember! Nagyanyám nem tud írást... ő csak úgy mondja: a háború.

– De igazán, kisasszony – pörög bele a Kerka Zsuzsi friss szava –, az ő öreganyja javasasszony, írni is tud, meg ráimádkozni. Ha, mongyuk, a kisasszonynak vóna egy ellensége, oszt akarná, hogy a’ ne éljen sokáig...

– Csitt te! Ne járjon mán a szád – rúgja bokán a szomszédnéja nagy tapintatosan. – A kisasszonyka úrinő! De nagy marha vagy!

– Jaj, beszélj még, Biri, mit hallottál – rimánkodik a kis Vég Eszter, és szeplős kis arcából ráemeli világoskék szemét. – Úgy szeretem az ilyet hallani – kivált este! Úgy félek!...

– Hiába félsz mán, mert mán elmúlt; nem ijeszt, mióta a vasutat arra vitték. Éppen annak a rétnak a végibe csinálták a sínt. Hát... karácsony éjszakáján kellett éppen az első vonatnak indulni; pontosan éjfélt tizenkettőkor érkezett arra a helyre. Akkor látják a vezetők, hogy egy másik vonat jön velük szemközt, tulajdon azon a sínen. A vezető int, jelez a lámpással – hát amarrul is éppúgy jeleznek, intenek, de csak jön a vonat tovább felénk. Már látták a gépet... Megállnak nagy ijedten – hát a szemközti is megáll. Végre a kalauz nekibátorodik, közel megy... csupa hunyott szemű, sápadt embert lát rajta, régi holtakat. Meg akarná tapogatni a kezével a kocsikat, kerekeket – hát csak a semmibe süllyed a keze, levegőt markol. „Na – azt mondja –, ülünk csak vissza a vonatunkra, osztán Jézus nevivel előre!” – Megindultak, nagy erővel nekihajtottak; abban a percben semmivé foszlott a kísértetvonat. Azóta mán fel is szántották azt a rétet.

– Azért, Biri, én ezt mégse hiszem el úgy igazába! – ellenkezik Zsuzsi. – A tisztelendő úr mondta, hogy az ilyen csak babonaság!

– Na, a fiatal tisztelendőt én azér' láttam ólmot önteni meg gombóccal babonázni tavaly karácsony éjszakáján! – józankodik egy piroskendős a kemence padkáján. – Odafele volt az a kastélyban, a kulcsárnénál voltak mind hivatalosak, és a kastélykisasszony csinálta a gombócot. A tisztelendő nevet írta mind be – mink a konyhán kibontottuk. Pedig az hiába, mert a papi embernek nem szabad házasodni.

– Azér' is ment a kastélykisasszony apácának! – kuncog bele Eszter, és ránt egyet a kendőjén, hogy kis zavarát elrejtse.

– Azér'-e? – legyint lenezően rá a piroskendős, a beavatottabb. – Ha Kohn Regina nincs – a kocsmáros lyánya –, még ma is együtt főznék azok a gombócot.

– Ki volt az a kastélykisasszony? – kérdelem kissé elterelően, óvatos kíváncsisággal. – A gróf úrnak leánya volt az?

– Igen, de nem olyan igazi.

– Nem hűtös lyánya, na! Nem grófkisasszony!

– Csak a kulcsárné lyánya, mert azt a gróf szerette fiatal korába, úgy szöktette el hazulról. Most meg kulcsárné!

– Tesz az azér' félre magának annyit, amennyit akar, a gróf ugyan soh'se számoltatja! Férjhez tudta volna az adni a lányát nagyurasan, készpénzzel;... de hát ilyet tett; mindenáron apáca akart lenni! Visszament a zárdájába, ahol nevelték.

– Igen – pislant oldalt ravaszul megint a piroskendős –, de csak mikor Regina elment Pestre, osztán elküldte neki bosszúból a tisztelendő úr szerelmes leveleit; amiér' őtet úgy megcsúfolták a majálison, hát azért bosszúból. Én csak tudom az egészet – hisz a testvérem ott szolgált a kastélyba!

– Na, elég ebből – óvatoskodom, bár ingerel a kíváncsiság. De vigyázni kell, nehogy pletykába keveredjen az ember! – Ne, Biri, tudsz-e még félőset?

– Nemigen jut eszembe.

– Na – nógatja a kis Eszter –, hát az a bíróné?

– Az nem szép! – néz felém, Biri, határozatlanul.

– Na, csak mondd!

– Hát úgy volt az, hogy az egyszeri bíró nagyon fősvény, pénzlesi ember volt, a felesége meg szép, fiatal menyecske. Hát jön egyszer a bíróhoz egy idegen úriember, és mutat egy véka aranyat, hogy azt mind neki adja, csak egyszer engedje őtet a feleségivel lenni. Hát ráállt a bíró, eltette a pénzt, beküldte az idegen embert a feleségihez, bezárta rájuk az ajtót. Hát másnap reggel, ahogy bemegyem nincs ám az idegen sehol se, de még az asszony sincs; hanem a szobában minden izzé-porrá van szaggatva, és ott, a földön, egyéb szemét közt meg lehetett lelteni az asszonynak némely darabjait is, meg a ruháját széjjelrepegetve. Megy a bíró nagy ijedten mindjár, csak a pénzesládához; de nincs ám benne egy garas se. A sok arany mind szétmállott, semmivé vált a ládában... Mert az *ördög* volt a vendég, annak adta el a feleségét!...

– Ahá, ezt én tudom – szaporázta Kerka Zsuzsi –, mert ezt a postánál való kisasszony kicsinálta versbe, ki is nyomtatták a murányi újságba. Nekem mutatta, mikor anyám mosott nálok, oszt én is elmentem. Még a tanító úr írásával volt odaírva alája szépen tintával: „Elolvastam, köszönöm, nagyon tetszett!” A mi tanító urunk nagyon szépen tud írni; az, amelyik most beteg, aki helyett a kisasszony van itt mostan!

– Igen, azok is értették egymás szavát! A tanító úr meg a postásné! De most haragba vannak!

– Minden könyvet meg újságot átküldtek egymásnak; mindig énvelem – szól bele most először Bozók Ilon, a vasúti őrék Ilonja, aki már ismétlőiskolás, tavaly bérnalkozott is. Karácsonykor ő lesz a szerezcsen király.

– Nemcsak veled, na – énvelem is! – rivalizál Zsuzsi. – Hát azokat a cucilista könyveket ki cepelte a kisasszonyhoz, amikér egyszer is megszólított a tisztelendő úr. Kivette a kezemből, jól megnézte és azt mondta: majd szólni fog a tanító úrnak, hogy legalább a gyerekek kezibe ne adjon ilyen ártalmas olvasnivalót! Nem tudom, szólt-i neki!

– Bizonyosan! – dönti el Eszti. – Mert a tanító urunk mindig olyan cucilista! Na! Hát nem rosszbul mondom, csak abbul, hogy mindig olvas, de sohase Jézus szíve kertjit, hanem világiast; a tisztelendő úr ki is prédikálta egyszer; de nem csinálhat neki semmit, mer’ állami!... Na, a tanító úr ugyan nem játszana Betlehemet az iskolásokkal, mint a kisasszony mostan! Már csak azért se, nehogy a tisztelendő úrnak kedvibe járjon!

– Na! – böki ki nagy hatásvárón Zsuzska – na, hát én meg azt mondom nektek, hogy azok is ketten, a tanító meg a tisztelendő – csak a Regináér’ haragudtak úgy egymásra!

– Ugyan! – ámul Eszti, és a kék szeme tanácstalanul nyílik kerekébbre. – De hát, ha a tanító úr a postáskisasszonyt szereti!

– Csak szerette, hékám! De egyszer őrá is szemet vetett a zsidólyány, a tanítónkra. Láttátok volna csak tavaly vizsgakor! Amér’ a kisöccse iskolás volt – azt mondta, csakis azért: zöld gallyat küldött a kertjükből (mert a kulcsárné nem engedett a kastélyból vinni a hitetlen tanítónak) meg virágot; és eljött maga is, hogy segít az iskolát kidíszíteni. Ketten díszítették; na, szép kis dógozás volt az! Engem ottmarasztottak segíteni, meg más kettőt; de csak nekem van az ilyenekre szemem! Én láttam mindent! A tanító úrnak egészen megvette az eszt; a végén, mikor elment, kisztihandozott is a rongyosnak, így ni!... Persze, a postáskisasszony tisztességes; az nem mert volna ilyet csinálni, hogy maga menjen helybe a legénnek!

– Ó, ó! – öregeskedik Esztike, és olyan most, mint a nagyanyja. – Hát annak a cédának már mindenki kellett?

– Kellett annak tán még a csaposlegényük is. Olyan vót mán kiskorába is, aszongyák; mikor ekkora vót, mint mink most – mán szeretőt tartott.

Fojtottan vihogtak, könnyökölték egymást, rám oldalogtak. S én csak ültem köztük bizonytalanul, megejtve a tanulmánygyástól e szabadon nőtt, szabadszajú, szemes és okos kis társak között. Homályos lelkifurdalással pedig a tekintélyem is eszembe jutott, s a neveléstannak egy szép passzusa, amelyik ellen vétek, hogy itt bizalmaskodom.

– De szép leány volt az, kisasszonyka – az a Regina! Az tetszett volna csak a kisasszonynak! Magos, szép szál cseléd, nagy, fekete hajú, szemöldökű, a szempillantása csak úgy vágott, ahová nézett! De mikor nevetett – öröm vót nézni a száját!

– Hát miért ment el innen? – kérdeztem végre halkán, a kötelességgel küszködve!

– Jaj, annak nagy oka volt! A kenderesi majális...

– Meg hogy az apja is meghalt, azér' is!

– É-é-éppen! – gúnyoskodik Ilon, a nagyleány, bár átallja a kisebbek vitájába elegyedni. – Mit tudjátok ti azt? Bizony semmi másért, csak mert az erdész elcsalta Pestre, hogy ott majd jó keresetet szerez neki, becsinálja színésznének!

– Azt a!... Majd megmondom, minek! Az a Károly, az maga is csak egy himpellér, egy senki! Csak latorkodik, ha itthon van, szomoríti az öregeket, hogy ilyen fiok van! 'Sz még engem is akart vón csíkolni, csicserézni, mikor ott gyomláltam nálok a nénémme! Nem is oskolázott az, valami hajón volt a nagy tengeren – onnat is elcsapták –, most meg, hogy Pesten vóna ű egy színházba, de hogy micsoda, azt nem mongya! Hazudik ű, mint a kutya... Az anyja se hiszi szegény egy szavát se!

– Mán akármicsoda ő Pesten – igazgatja Ilon –, azért a csak való, hogy ővele ment el a kocsmáros lyánya! Ő fogta pártját a kenderesi tanyán is, a majálison, karon fogta és hazakísérte. Mert ott nagyon megcsúfolták Reginát a többi kisasszonyok. A postásné kezdte, mert akkor mán haragba jött miatta a tanítóval; mert látta valaki együtt sétálni a zsidólyányt a tanítóval; meg Regina is mutatott olvasnivaló könyvet, hogy azt tőle kapta kölcsön, a neve is benne. Hát e' csak nehezen eshetett a postásnének, mert az ő jussa volt az eddig, ő cimborált a tanítóval, meg hát ő inkább való a könyvolvasásra, mert maga is ír olyakat, hogy kinyomtatják az újságba Murányon. Hát felisztikélte a többi kisasszonyokat Regina ellen, hogy ha odajön, fordítsanak mind hátat, ne is feleljenek a köszönésire. Igaz, hogy mán halálán volt akkor a kocsmáros, de azért a lyánya csak elment majálisba. De nem sokat hederített eleinte a kisasszonyokra; a piros ruhájában, én láttam, mikor öltözött, olyan szép volt, mint csak a nap! Oda is ment mindjárt hozzá két írnok a másik uradalomból, azok nem ismerték, hogy kicsoda, azoknak úgy szívit vette, hogy csak öneki beszéltek, kisztihandoztak, legyezték a pofáját a melegtől. A tanító urunk is szeretett vón odamenni, de nem mert, félt az idevaló kisasszonyoktól, a kastélykisasszonyt pártolta bújába. De mikor a tánc megkezdődött, és Regina is felállt az egyik írnokkal, akkor a többi táncosnők hirtelen mind abbahagyták, leültek, olyan egyszerre, mintha összetanulták vón; mer' hogy össze is tanulták. Nagy riadalom vót, hogy hát miér', miér'? Hát csak azért, hogy egy ilyennel ők együtt nem táncolnak!... Hát az úrfiak összeálltak középen, tanakodtak, hogy mi legyen már most? Regina ott állt magában, mert a gavallérai is elszeleltek; csak úgy lángolt a képe, döfött a pillantása. Akkor odaáll mellé ez a Kropacsek Károly, ez a jómadár, az erdész fia, oszt megfogja a karját; aszongya: „Győjjön velem, Reginácska, hagyja itt ezt a bandát!...” – Na, úgy lett osztán, hogy még azon a héten meghótt a vén Kohn. Regina meg összeszedte a temetés után, amit a kasszába lelt – sok nem volt, mert a szövetkezeti pályinka nagyon megrontotta a kocsmát –, azt a Károlyt se igen állta mán itthol szegény apja, hogy csak betyárkodott hiába; szekérozta, hogy dógozzon, hát egy nap elillantak mind a ketten. Az én apám mint vasúti, látta őket az állomáson. Regina odaadta a pénzt Károlynak, hogy fizesse a bilétát. Így volt ez, gyerekek! Nem tudja azt senki nálam jobban, mert az a Regina engem

nagyon szeretett, mindig becsalt magához' beszélgetni, mindent elmondott, kipanaszkodott. „Erénycsőszök!” – úgy csúfolta az ittvalókat. Károlytól tanulta ezt!

– Hát azt a Károlyt szerette mégis?... mentené szíve illúzióit a kis szeplős Eszter.

– Rossz nyavalyát szerette! Avval nem is szerelmeskedett, csak úgy voltak, mint a testvérek. Nagyon egymáshoz illett a természetük. „Mink nem tudnók elbolondítani egymást, mert egyforma eszünk van!” mondta sokszor és nevetett. Ők csak kacagták együtt a többit... Csak hát hogy így árván is maradt Regina, felgondolta, hogy már most mit csináljon itten? Az egyik szeretője pap, az el nem veheti – a másik, a tanító, hektikásforma, beteges! Meg hát mindegyik csak titokba akarta szeretni őtet, szegényt – nyilvánosan meg elárulta, mint Júdás a Krisztust –, együtt szidta a kisasszonyokkal. Csak az a Károly merte pártját fogni... Tudja a fene, gyerekek... nem volt az azért' olyan nagyon büdös, rosszféle, az a Regina! A nagy szépségiér' bántotta mindenki, azért' lett olyan vad! De engem nagyon szeretett.

...Elcsendesedve, áhítattal hallgatták Ilont az iskolások. Idestova nagylyány, meg rangbéli is, vasúti – és most leereszkedik hozzájuk, hiteles adatokkal a közérdekű, izgalmas történetről. E perctől kezdve mérget vettek volna, hogy minden szóról szóra úgy esett, ahogy ő elmesélte. – Csak én ültem köztük idegenül, riadtan és bensőmig érintve; – az életszövevénybe néztem, mely ily tarka és kuszált tud lenni egy csepp faluban is, parányi zugban – és részesévé sodródik mindenki, aki él és lélegzik itten. Talán velem is megeshetne, Istenem – hogy szerepem volna valami ilyen falusi történetben, társas pletykában, mit rideg kíváncsisággal, gúnyos kritikával tárgyalnak apró, eszes parasztlányok, kik nem tudják a Kisalföld megyéit elsorolni!... Ijedten és idegenül ültem köztük... hiszen „kisasszony voltam” én is! Vajon nem lesz-e pletyka a betlehemes játékból?... Milyen jó, hogy még szóba se álltam itt férfi-emberrel... milyen jó, hogy csak két hónapig tart a szereplésem! Akkor mehetek vissza lélektant, neveléstant tanulni!...

A Kóro Biri arany színű pillantásával találkozott a szemem. Ő is idegenül, hallgatagon ült már régen szerepét veszejtve, eltávolodva; szép, barna képén csudalátások, messzire álmodozások köde. Ezek itt közeli pletykák, mostani esetek a valóság minden köznapi színében; ezekben gyámoltalan, értetlen volt ő! A nagyanyjától hajnali ködkisasszonyokról hallott, kik járják a párolgó erdei réteket – a kastélytorony barna lidérceiről – nyírfából tejet csapoló boszorkányokról –, földbe ástott, régi kincsekről, melyeket lóval kell kihúzatni, mert hátha kígyó ült rajta, vagy boszorkányos ember tehetette oda, és akkor el van átkozva, hogy elkárhozzon az, aki a földből kiemeli...

1916

Az elvetemült

A BÓBITÁS SZOBALÁNY *még fogva az előszoba kilincsét, nyersen.* Mit akar, lelkem? Ja, a patronázsból? Jól van, jól! Már tudom! *Enyhe és kíváncsi malíciával méri végig.* Maga még nem volt itt, ugye?

A PÁRTFOGOLT LEÁNY *lök egyet a fején, piros száját elgörbíti.* Nem a fenét! Ma egy hete is itt jártam hiába!

A SZOBALÁNY *még egyszer jobban megnézi.* Ahá, persze! Piros blúzban volt! *Nevet.* Ja, olyankor nem lehet, kedden hat óra tájban! *Összekapja az arcát, komolyra.* Olyankor nem fogad a nagyságos asszony!

A PÁRTFOGOLT *érdesen, konokul.* Hát akkor mit másztatja be az embert olyan messziről?

A SZOBALÁNY *gőgösen.* Nana! Csak lassabban – lelkem! Tán bizony sok a dolga?

A PÁRTFOGOLT *tizenöt éves, korán fejlett leány; nagy; melles; arca feltűnően, köznapian szép; poros haja kigöndörítve; fehér blúza átlátszó, a hónalja táján kiizzadt. Szeme tüzes, fekete; szája még csak gyermeki.* Ugyan mán! *Ő is elmosolyodik.* Jobb lesz, ha megmondja, mit csináljak! Be lehet-e most menni „Gondozásra”? Mégis unalmas annyiszor jönni; elég abból két héten egyszer!

A SZOBALÁNY *jobb indulattal.* Azt elhiszem! – Na, üljön le addig... nem, nem! Csak ide az előszobába, itt egy szék!... *Gyanakodva, határolatlanul.* Mert közben nekem néha be kell menni, ha csenget!... Míg fürdik!...

A PÁRTFOGOLT *gúnyosan.* Bátran itt hagyhat! Nem lopom el a széket!

A SZOBALÁNY. Ja persze, hisz maga nem is o l y a s m i é r t van...

A PÁRTFOGOLT *félrenéz.* És mondja, meddig tart az a fürdés?

A SZOBALÁNY *fontosan.* Ja, manikűrrel, frizörrel egy jó óráig is. Magának persze írást kell vinni, hogy itt járt... *Kegyesen.* Na, csak várja meg! Majd szólok is neki! Ahá, már csenget!

A PÁRTFOGOLT *vállat von.* Könnyű neki! *Ezen pillanatra összemosolyognak.*

A PÁRTFOGOLT *egyedül maradvá, fúrge pillantással lesked szét, bizonyos szakértelemmel mustrálja a futószőnyeget, a tükrös fogast, a parasztos, cifra kancsókat, a villanylámpa színes gömbjét. Majd feszülten figyel a vízcsobogás neszére odabentről, most zuhanyoznak, beszédünnyögés, türelmetlen hang!...Lopva feláll, a tükör elé lép, megnézi magát. Kívülről csengetnek; már-már odasiet kinyitni, de hallik, hogy a szobalány jön. Gyorsan visszaül, arcán megint az előbbi dacos, közönyös kifejezés.*

A SZOBALÁNY. Na, itt a frizér! *Beengedi.* Most már megvárhatja, félóra legfeljebb!... *Megáll előtte, egy ajtónak támaszkodva, nézi, szeretne belekötni.* Pedig maga csakugyan egész fiatal még, ugye?

A PÁRTFOGOLT *vállat von.* Ha egy évvel idősebb volnék, nem is ülnék itt!

A SZOBALÁNY. Miért? Ja! Mert hogy akkor már szabad volna!... Kiváltani azt, a... amit maga kiváltott!... *Kárörvendő mosollyal, de csak hogy szóra hozza.* Addig csak úgy ám, ha beleegyeznek a szülei! *Kíváncsian mustrálja.* Magát meg az apja jelentette föl érte! Többször is.

A PÁRTFOGOLT. Elég disznó! Tán nem nézek én ki tizenhat évesnek, nem vagyok elég erős? Enni nem tud adni az a pályinkás hordó!

A SZOBALÁNY *egyre kíváncsibban, jámborkodva.* Na hallja, hisz mégiscsak a szüleje!

A PÁRTFOGOLT *kitörve.* Nem, ha becsületesen ellátni se tudnak!... *Látszik, hogy sokszor végiggondolta ezt magában.* Mi jussuk hozzám? Nem akarok nyomorogni, piszokba lenni, bűdösségben fetrengeni! Mint ők! *Sötétén néz maga elé, sűrű szemöldökét összehúzza.* Nem akarok! Szép ruhát akarok; jó finom ételt akarok enni; szagosítót, fürdőt, szerelmeskedést akarok! *Szinte kiált.* Értsék meg már egyszer! Ne féljen, megmondom én odabenn a nagyságos asszonyának is szemébe, csak velem kezdjen ki! *Egyre vadabbul.* Igen hát! Próbálták énvelem már egynéhányan, ilyen nagyságos, méltóságos mifélék; de mindnek elvettem a kedvét! Még nyolc hónap van hátra, akkor ki kell, hogy erisszenek abból a disznó patronázsból, nincs joguk tovább ott tartani, nem loptam! Akkor lássam azt a két részegest is, azontúl a drága apámat, anyámat, örök ellenségemet, mikor a látom közepit!

A SZOBALÁNY *álmélkodva.* Jaj, hallja! Hogy mondhat ilyeneket? *Mégis szeretné tovább hallgatni.* Bár néha a szülők is rosszak! *Engesztelően.* Ugye, magával rosszul bántak? Verték?

A PÁRTFOGOLT *észreveszi magát.* Nincs kedve panaszkodni. Ej, fene egye meg! Mindent!... Az egész világot!... Nem is érdemes beszélni!

A SZOBALÁNY *sóhajt.* Hát persze! Ki-ki tudja a maga baját!... Csak látja!... mégis azt én nem tenném soha, nem én! Hogy úgy eladjam magam! Osztán a k á r k i n e k!

A PÁRTFOGOLT *gúnyosan nézi.* Nem bizony! Hát így meg ugyan mit csinál? Ha csengetik, hát szalad, mint a bolond; ha szidják, befogja a száját; – egy idegennek az idegen testit lepedőzgeti, kenegeti, szolgálja; – méghozzá, olyannak, aki c s a k n ő, olyan, mint maga; nem különb!... Hát maga nem urat szolgál? Nem a t e s t é v e l; mondja?... És nem p é n z é r t meg azért a kis finom ételekért, akár csak én? Csakhogy maga mégis a konyhán eszi meg a maradékot; s az asszonya ócska blúzait hordja. – Nahát, tudja, ha már úgyis az uraké a lelkünk, én már csak szívesebben szolgállok férfit, mint nőt! Az legalább valami más, nem az én fajtám! Jaj, de utálok is a nőket, hallja! Kivált az úrinőket, az ilyen gazdag dögöket, az ilyen patronesszeket, fene a fajtáját! Halálra tudják bosszantani az embert!

A SZOBALÁNY. Na, ilyeneket még nem hallottam! *Egyre növekvő ámulattal.* De furcsa egy nő maga, hallja! Úgy beszél, mint egy szocialista!... Maga könyvből olvassa ezeket, mondja?

A PÁRTFOGOLT *büszkén.* Szoktam olvasni is, de ezt nem kellett nekem könyvből szedni, csak felgondolni okos ésszel. Mert nekem van eszem, hát jártatom, tudja! Szóljon csak egy szót; magyarázza ki, hogy nincs igazam!

A SZOBALÁNY. Dehogyan tudok én úgy papolni, mint maga!... Azért lehetne sokat szólni!...

A PÁRTFOGOLT. Ne féljen, nem mondhat énnekem újat; – olyat, amit ezek már ne mondtak volna! Először egy méltóságához osztottak, az is fürdött mindennap, kente magát mindennel, nyolc szobája volt és két szeretője, a szobalánya mondta nekem; de lehet, hogy az egyiket csak bolondította. Annak a kedvéért divatozott evvel a pártfogósággal is, mert az olyan állásban volt. Hát tudja, az nagy buzgóságában még taníttatni is akart: gépírásra. Hogy maradjak addig patronázásban. Majd kapok állást is, azt mondja, megkereshetek havi nyolcvan koronát. – Hahá, hallott már ilyet?... N y o l c v a n k o r o n á b ó l, azt mondja, egész

rendesen kiélhetek! E g é s z r e n d e s e n! Csak halljon ide! Koszt, kvártély, toalett, villamospénz... m á m a! Még – azt mondja – idővel a szüleimen is segíthetek! Hahá! Ha majd s z á z koronám lesz!... Neki nyolc szobája volt, két szobalánya, négy kosztümje egyszerre, autón járt, ötfélét evett ebédre.

A SZOBALÁNY. Tán ügyvéd volt az ura annak is?

A PÁRTFOGOLT. Nem – gyáros! A kedvese volt ügyvéd, az egyik. – Na, hogy az aztán nem boldogult velem, odaadtak egy másikhoz, akinek nem volt ura, semmiféle férfia, egyedül élt, vén volt már, és nagy büszkén emlegette nekem, hogy ő egész életében mind csak dolgozott. – Az rossz lehet! – mondtam rá. De ő váltig erősítette, hogy nagyon boldog, az is volt mindig. – Szinte megkívántam. Hát, hogy biztasson, elősorolta nekem az életét, mert – azt mondja – ő is úgy állt, mint az ujja, árván, egyedül a világon, mikor olyan fiatal volt, mint én; – de ő mind küzdött, tanítónőnek tanult, állást foglalt, idővel igazgatóné vagy mi lett. – Kértem tőle: mégis, hogy s mint tanult? Ja, azt mondja, ingyenesnek vették be, mert volt egy nagybátyja a minisztériumban. – Még külföldön is tanult, tudja, állami segéllyel, mert volt egy sógora vagy komája is megint – tudom is én, hol. Így lett állása is. „No, drága egy nagyságám – mondtam neki a szeme közé kacagva –, így már csak én is meg merném próbálni! Adja kölcsön a bácsikáját, ha még megvan!”

A SZOBALÁNY *kedvteléssel*. Jaj, de nagy huncut!

A PÁRTFOGOLT *mindinkább belejön*. Na, a harmadik egy grófnő volt, még fiatal, alig ment férjhez, odáig zárdában nőtt fel, és igen unta magát. Észrevettem, hogy borzasztóan kíváncsi mindenre, hogy mit csináltam, hogy éltem, miket láttam, próbáltam; – hogy milyen az élet, meg hogy milyenek ú g y a férfiak? Még semmit se tudott, szegényke! Én tudtam egyet-mást mesélni; mikor meg láttam, hogy menyinyire áhítozza, hazudtam is én neki olyanokat, hogy holtáig arról mesélhet a barátnőinek, a többi konteszkáknak! – A vége, tudja, mi lett? Hogy az urát – pedig nem volt csúnya férfi – úgy felcsíphettem volna, ahogy akarom! Nem is tudom, mi jött rám – megsajnáltam valahogy a kis nőt... Nem vagyok jószívű pedig! Egy cédulát írt csak a gróf hova menjek s mikor, annyit. Nem mutattam a grófnőnek; – annak a ronda főnökasszonynak löktem elejibe, mikor nagy szent pofával tudakolta, hogy micsoda eredménye van az új gondozásnak – hogy ez az „angyali” patronesz megoldasztotta-e már az én megátalkodott jégszívemet? – azt mondja. No, de meresztett is nagy szemeket a levélre! „Mily elvetemültség” – mondta; é n r á m értette. Szegény kis grófném se tudja, miért vették el tőle a pártfogoltját, jó mulattatóját!

Most történt az egész; három héttel ezelőtt. Úgy osztottak ide ehhez, még nem látott, mert rosszkor jöttem, igaz-e, a múltkor? Pedig, ha délután jön az ember, egye fene – legalább egy kis uzsonnára számíthat, úgy könnyebben csúszik a prédikáció! Eleget koplalok odabenn! – Na, de várjon csak, majd kibánok én ezzel is, emlékezzen rám! A hangját hallgattam az imént, ahogy magát szidta – micsoda nyafka hangja van! Pfuj! meg nem füröszténém száz forintért! Gusztus kell hozzá. Na de, hallja, ha maga merne olyanokat mondani, amilyeket én fogok mindjár – tudom Istenem, felpofozná, kilökné ízibe! – De t ő l e m türelemmel kell neki venni, szelíden válaszolni, mert én egy „romlott gyermek” vagyok, az ő r o m l o t t j a – és az nagy divat az úrinők közt; – úgy tartja ki-ki a magáét, mint a kanárimadarát; – arról mesélnek szegények egymásnak, azon szórakoznak, amit mi felelgetünk nekik. Mind észrevettük ezt odabenn; most aztán én tanítom ki a többieket, hogy minél vadabbakat felelgessenek! Ezzel mulatunk.

A SZOBALÁNY *leste minden szavát*. Maga csakugyan nagyon érdekes nő! Ilyet még nem láttam! – Járt itt néhány kis tolvajlány, de azok olyan buták, félősek, mint a nyulak; – mindjárt elpityerednek. Mondta is a nagysága, hogy egyszer már ő is szerelemben vétkeket kér, már beleunt azokkal!

A PÁRTFOGOLT *nevet*. Na – mondom! A maga asszonya zsidónő, ugye? Ez talán majd arra fog rábeszélni, hogy menjek apácának, mi? *Együtt kacagnak*. Mert az a szent kis grófkisasszony mindig a szerelmet prézsmítálta. Hogy mégiscsak – azt mondja – térjek a jóra, mert hátha belém szeret egyszer „igaz szerelemmel” valaki; egy derék, tisztességes iparos – azt mondja – (nem tudom, hol olvasott, ilyet); – lesz szép kis házunk, egészséges gyerekeink; este az uram fáradtan hazajön, adok neki jó kis vacsorát; beszélgetü-ü-ünk, olvasga-tu-u-unk – műveljük magunkat!... Ő, az ártatlan, így képzelte magának az „igazi szerelmet” – mert bizony az ő ura a klubban ült éjfélig, meg ki tudja, hol; bár fiatal házas. – Hát úgy gondolta, szegényke: az iparos tán jobb, a „derék, tisztességes iparos”! – Fessen az ember magának egyet! Mi?

A SZOBALÁNY *egyvetértőn*. Már az egyszer igaz!... *Bólingat*. Mind gazember máma.

A PÁRTFOGOLT. Na, ugye? – Ojjé, az én apám! Amicsoda életbe én felnőttem, hallja! A kutyának is sok volna!... De csak elteltjen még ez a nyolc hónap! Magam ura leszek, senkinek hozzám semmi köze; majd tudom én, mit kell csinálni!

A SZOBALÁNY *eltűnődve – f ellázadva*. Maga egész büszke rá, hogy olyan! Megjárhatja pedig maga is az életével! Az se fenékig tejfel! Én se vagyok olyan buta, ne gondolja, meg öregebb is vagyok magánál; eleget láttam, hallottam én is a világból! Mit? Egyik férfi a másik után, akár kell az embernek, akár se! Ha egy kicsit öregszik, csak lökdösik erre-arra. Tegezik, mint a kutyát! Mindent muszáj a képire szedni azért a pár koronáért! Azt se higgye, hogy csupa gyöngyélet.

A PÁRTFOGOLT *komolyan, oktató hangon*. Nem hiszek én, jó lélek, semmit, hanem tudok! Nekem akar maga újságolni? „Ilyen” fiatal! Hogyne, jobban tudom én azt magánál, hogy nem mindenki boldogul azon a pályán, legtöbb elnyomorodik! De ember kell mindenhez és erős akarat! Én nem hagytam magam tegezni tavaly se, azon a pár héten, míg lapom volt; meg azelőtt se! Velem mindegyik szépen beszélt, szerelmesen, hízelkedően! De azért most már nem avval fogom kezdeni, hogy lapot váltsak, ojjé, azóta is gondolkodtam, okoskodtam! Azt hiszi, nem tudok én finomabban is beszélni, mint ilyen cselédesen, ahogy most, a maga kedvéért? A patroneszekből is csak tanul az ember valamit – úrias modort – k i f e j e z é s t! Én olyan vagyok, tudja, nekem csak e g y s z e r kell látni, hallani valamit, csak egy szempillantásig, én már utánozni tudom! Azt hiszi, u t o l j á r a írt nekem mágnás úr kiscédulát most három hete? Azt hiszi, nem tudok én máról holnapra úgy öltözni, mozogni, beszélni, mint egy hercegnő? Ojjé, amit e g y n ő n e k tudni kell, az vele születik! „Anyja jussa”, igaz-e? *Nevetnek*. Kocsin, tudja, barátom – á fenét, a u t ó n, a s a j á t a u t ó m o n fog maga engem még meglátni, úgy vigyázzon! *A szeme tüzel, most ijesztően szép*. Talpig csipkében, selyemben!...

A SZOBALÁNY *rövid sóhajjal, melyben vágy, áhítat, kétely, zavar, minden benne van*. Hát meglehet! Ha már olyan nagyon bízik magához a k i s a s s z o n y! *Belülről csengetés*.

1916

Az első stációnál

Rendetlen tömegben rohantak egy kövé fagyott szekérúton; kopasz nyírfák gallyai közt gyenge holdsarló bujkált és szikrázó téli csillagok. Botladoztak a trénvágta mély keréknyomokban, megtorlódtak káromkodva; néhányan lecsaptak az ugarföldre, úgy közelebb érni az erdőt. Buckás lapály volt az, kiálló, hegyes kórótövekkel, felvált, letaposott szerb-országi föld, hadjárta szomorú parlag. Gázoltak rajta vak futással; egy vágy, egy akarat a tömérdék egyforma ember. Bebújni, meghúzódni, összeszorulni a jó biztos helyen, avas szalma közt, az otthonos árok meleg piszkában! Pállott verem, férgek, emberszag, testvérszag... ó, csak ott volnánk már; idegen föld; mindegy: anyaöl! Az ember ledöglük, és folytatja nyomban, egyvégbe a lelketlen, mély aluvást, melyből felrázták, előpofozták, kihajszolták az imént: egy félórával ezelőtt.

Alig üldözik őket, nagy néha sziszeg a levegő a fülüknél, s csak annál jobban vakít, vadít a bolond szaladásra – ha már benne van az ember. A réten futók közt verseny támad, mintha játszódna. A Bagi fiú jár elől, kiáltana, de megszakadt a lélegzete, csak visszavigyorog a többire. Furcsa: a keze-lába helyén mintha valami idegen, fagyos kődarabot hajigálna az ember; nem lehet átmelegedni. Valami befagyott pocsolján ügyesen ugrik keresztül; Kujtor Feri, a pajtása belelubickol szegény; így elmarad. Most már győzedelmeskedve erőlködik; a keze fejét jól megüti valami visszafelé csapódó gally... lám, itt a bokrok, már itt az erdő, hála az égnek! S mintha biztonságban volna a ritkás fák közt, lassít, nagyokat fúj, bevárja a kenyereket. Most egymás mellett igyekeznek előre, kimerülten, szuszogva vagy suta kézlóbálással; a többiek, a csapat csak most töri még nagy zajjal a mogyorócserjét. Az erdőn túl már a régi fedezék. „Még jó, hogy visszakerültünk. Elmaradt tőlem a pipa!” „A, baj!” – akarja mondani Kujtor Feri, de akkor a holdvilág úgy esik éppen, hogy meglátja a pajtása kezét, amint dermedt ügyetlenül babrál a dohányzseb táján. A mundéron folt festődik, ahol éri.

– Hát téged mi lelt? Nézd meg csak a kezed!

Bagi felemeli, elkáromkodja magát a meglepetéstől. „Véres – mi az Isten?” Semmit se érzett, zsibbadt volt rég az ökle, minden ujja a hidegtől. Hát nem gallyba csapódott az imént? „No né mán!”

– Hű a kutya istenit, de jól jártál!

– Miért?

– Mer jobb kéz, mer hifszdisztógli! Megládd, hogy hifszdisztógli! Maj főzgész a káderba a tisztikonyhán, vagy természetd az uborkát, paradicsomot, mert van gazdasági iskolád. Most az Isten markába estél. De ne álljunk meg!

– Igen, de csorog a vérem!

– Vagy igen? – Ne a keszkenőm. A hiszplac erre jobbra le van, egy domb megett. Tudod, merre? Ne tudjad, majd én leszek az elkísérőd, legalább kapok egy kis meleg ételt früstökre. Jó lesz, pajtás?

– Jó hát, pajtás!

– Fene egye meg, tán még próbálok is szólni a doktornak megint. Most, hogy megerőlködtem, mintha jobban érezném azt a nyavalyát. Tán megszakadt bennem valami! De azért csak nem erisztenek haza.

– Hátha erisztenek – hümmögi a másik, és ügyetlenkedve babrál a kendővel, törölgeti, csudálja a vérit. Annyira szívárog, hogy meg se nézheti tőle, hol is a baj.

– Add ide hát, bepólyálom, testvér! Hej, te Jóska, ha mégis elerisztenének, mi vóna! Együtt mennénk spitájba, onnét urlaubra, egyszerre látnók meg a makói tornyokat!

– Bizon! Csak a pipámat jó lett vóna megtanálni.

Csendesen mondja ezt, mintegy elodázón. Nagyokat gondolva ballagnak a dűlőúton lefelé. Bagi mintha átmelegedne a vére szivárgásától. Mintha lépésről lépésre térülne meg az öntudata. Hogy is csak – hazakerül? Milyen hirtelen esik az emberrel változás! Megválnak innét, már távolodik a rettentő zajoktól. A zűrzavaros, veszett végsőleges világból, vak állati szófogadásból; hajszás, cikázó, mégis olyan seszínű, tompa, élettelen életből. Már biztos! Minden lépése közelebb viszi a városa fehér tornyaihoz, oda, ahol ő: ő – *valaki*, ember. Malmosgazda fia, sertésenyésztő, pénzes, híres familia örököse, magát tudó, szerepet vivő a fiatalságban; kívánt párti a gazdag leányok közt, noha nemigen iskolázott... És ahol ez a Kujtor Feri is, igen! – Hiszen földije, nem is veti meg, inkább ugyancsak összeszoktak volt itt a nyomorúságban. Beleakasztotta magát szegény, ő meg nem volt gögös hozzá, minek is; nem vóna emberség ilyen világítéletidőn a rangra nézni, meg a földi állapotra! Otthon ugyan össze nem állt volna vele az utcán, mert koldushad ijafija, mindenöket elherdált, kivetett rossz pereputtyé, de hát szegény Ferus, nagyon hűségesnek mutatkozott hozzá; két hónapja múlt, hogy elválhatatlanok, szalmán, szálláson, sátorban, pusztá földön. Egy falatot meg nem ettek volna egymás nélkül... Ilyen is ez a háború!

– Hej, te Bagi Jóska, ha mégis elerisztenének! Én már öt hónapja nem láttam a hazámat... Üssön bele az istennyila az én nyavalyámba is; egész kölyökkoromat elkínlódttam ezzel a sérvemmel, halálotat lesték; oszt mire sor alá kerültem, megemberelte magát. De az ilyen mindig kirepedhet, megtágulhat, igaz-e? Hidd el, nem szófiázok, de most nagyon érzem. Nem is hiszem: ki nem repedt.

– Meglehet – hagyja helyben kicsit kurtán a fájós kezű ember. A keszkenővel babrál, sehogy se boldogulhat.

– Add ide, pajtás, megkötozlek én!... Biz igaz, együtt szállnánk ki a makói állomáson. Együtt mutogatnánk a rossz plundrákat azoknak a drága lányoknak, fene beléjük!

– Ugyan mit fantáziálsz; de rád jött! Azt gondolod, mindjárt tucatiával szaladnak utánunk!

Azt akarta mondani: „utánad”; csak elharapta a szót. Tűnődve, kedvetlenül mustrálgatta a félhomályban a másik bakát.

– Az is igaz, hé – nevetett az ártatlanul –, hogy ebbe a tetves, rohadt katonabőrbe még rosszul lenne tölünk, ha látna Isten képire teremtetett lányféle. De maj kitisztálkodunk, leszedjük a pofánkról a szórt, kinyaljuk magunkat. Hej, ha igaz lehetne! Micsoda badár legények leszünk mi otthon! Hiába legyen hős az ember?

– Hagyd el mán, hé! Azt gondolod tán, hogy Makón is más lett a világ, amér itt háború van? – A másik elhallgatott; furcsán, sandán nézte meg egyszerre oldalvást Bagi Jóskát. Mintha megérzett volna valamit; kijózanító, hideg, nehézkes dolgot, ami lassan közéjük csúszik, ahogy a kövér tanyák, gazdag lapályok, zsírtól csöpögő kémények errébb kerülnek – a két elválhatatlan katonabajtárs közé. Már-már elfelejtett, régi keménységek; ledobott terhek: élet, ranglétra, pénz, dölyf, hunyászkodás; tehetetlen törvénye a rendes, folytonos világnak, melyről azt mondják: béke.

Hallgattak. Bagi Jóska lelke rohamosan tárgult a pitymallat felé. Ő már biztos volt; sebesült, hazatart. Már látta széles tornácos házukat, fehérre súrolt padlós szobáival; a nagy szérüs

udvart, a jászlakat, a pajtákat. Az új vetőgépet hogy tették el vajon; nem eszi-e a rozsda? Van-e kukorica elég az állatnak, hogy most az ember is azzal él? Minap egy kártyán panaszolta a húga, hogy szűkiben vannak, nem kapni, korpa is fogytán; aj, micsoda kár lesz, ha nem lehet végig felhizlalni azt a sok gyönyörű disznót! Az a tavalyi bécsi kupec biztos, hogy mánsis les rájuk, elámítja a szegény nőket, anyját meg a két leányt; felhízottan, olcsón elpocsékolják neki. Csak addig ne, amíg ő hazaér, vagy valami spítályba, onnét majd sürgönyöz haza. Át is kéreti magát a makói kórházba; biztosan sikerül, hiszen a városi főjegyző rokon hozzá, másodunoka. Egy nagybátyja meg orvos, az otthon dolgozik a vöröskereszt kórháznál. Ha egy kicsit hidegen vannak is vele, mert gögös a nyavalyás arra a rongyos diplomára, a felesége meg úgy adja az úriasszonyt, mintha kalapba született vóna, nem paraszt anyától; de azért azt megteszik, hogy ötet kikérje a kórház; egy szót kell szólni az anyjának. Ha hilfsztauglich lesz csakugyan, tán még fel is mentik protekcióval: jön a tavasz, nyár, ha ugyan még eltart a háború; kell a kenyér az országnak, de a kenyeret ők termesztik, a zsírt is, a húst, a tojást, a tejet; náluk van a kincsesbánya. A gazdaság pedig férfi nélkül van, idestova, bátyja orosz fogoly, a sógort is viszik, a másikat most sorozták; hát miért ne hagynának otthon egy hilfsztauglichot! Azt mondják, akinek cséplőgépe van, jobban felmentik. No hát vesznek egy cséplőgépet; majd megtárgyalják most az anyjával! Hej, csak minél hamarabb kecmeregni kifelé most már innen: ebből a setét homályból, zajdából, bolond, véres vakparádéból; háta megett hagyni az egész háborút minden emlékével, megaláztatásával. A bakaköpönyege zsebében mégis ott érezte a naplót: keményfedelű kis füzet, benne ceruzás írás, formás, iparkodó betűkkel: „Emlék szerbiai kálváriámból” – ez a címe. Ezt nem hiába írta a gémberedett kezével, ezt felolvassa otthon, hadd ríjanak; még az unokái is őrizni fogják. Nagy különbség mégis, például az ilyen, mint ez a Kujtor Feri; tisztességesen írni se tud szegény. A hazulról kapott lapjait is vele olvastatta. Bár hisz, igaz, mire az ilyennek a műveltség? Ennek nincs miről könyvet vezetni, összeszámlálni sincs mit, ha csak a tetűjét nem; vagy teszem idővel városi esküdt, tanácsstag, efféle – az ilyen koldusmaradékból úgyse lehet soha!...

– Ott világít mán, Jóska; a lesz valamelyik a két házikó közül a domboldalba! – igazítja Kujtor Feri halkan, szinte félénken. De milyen nagyot is hallgattak így egymás mellett az úton! Ezelőtt több beszélni valójuk akadt; keltükben-fektükben, rasztolva, menetelve; bizony el nem hagyták egymást két hónap óta. Bagi valami kényelmetlent érez, a torkát köszörüli.

– Van itt a bródszakomban kétszersült, meg egy kis vége hazai kolbász is, hé, nem ennéd meg?

– Köszönöm, Jóska, nincs mán gusztusom!

A kötözönél sokan sűrögtek a fakó téli derengésben. Három doktor a pitvar előtt, teljes rüsztungban veszi sorra a könnyű sebesülteket; néhány súlyossal most csikordul ki egy nehézkes trénszekér. A hilfszplac is elkészül innét sietve; tán hátrébb, fedettebb helyre; a bandázs felpakolva, a lovak szerszámban. Meleg ételnek híre sincs, csak valamelyik szolga főz két árva tojást egy padkán spiritusz-masinán; ég a tudója, honnan kerítette. A doktorok egy korty pálinkát isznak, sebtivel járnak körül, gyorsan akarnak végezni; menni. Bagi Jóska kezére csak legyint az öregebbik; int egy szanitécnek, kösse be az. Pedig most látni csak: a gyűrűs ujj töve ellőve, úgy fityeg egy darab bőrön az egész; majd lemetszik a kórházba... Ezen egy kicsit megdöbben, szokatlan neki a gondolat; hogy is lesz; nyomoréknak híják-e már ezután? Míg bugyolálják, észreveszi, hogy egy fiatalabb doktor ugyancsak gyomrozza egy zsúp szalmán Kujtor Ferit; nyöszörgését is hallani, egy fojtott, rövid kiáltását; odaintik az ezredorvost, tárgyalnak rajta; majd úgy rémlik: Ferit valahová előbbre viszik. Az ám, a szekérre segítik fel; még majd azon viszik! Na né mán, hát csakugyan nyavalyás a boldogtalan! Baj történt volna a sérvvel? Hát persze, oly nagy bolond szaladásban, mint a mai! De mit is legénykedik az ilyen?! Olyan zöld is volt ennek mindig a képe, nem is csoda, gyerekkorból jön az ilyen; tán ciberén éltek otthon meg almás ételen örökké! No, de hogy

most el se köszönhetett tőle; pedig hát összeszoktak, annyi igaz, nem volt itt más makói gyerek. Hát persze a háború: az háború; nem számít... Most már biztosan más kórházba kerülnek, mert Ferit leadják a szanitécanstaltnál, tán még kórházhajóra is rakják a súlyosokkal; ők meg gyalogosan masírozhatnak még egy darabig ezeken a pocsék rác utakon, étlen-szomjan. Azt beszélnek itt: jó, ha estig valami állomásra találunk, hogy felvegye őket a vasút! Hej, még nincs vége a kálváriának!

Mégis, hogy szegény Feri így elillant mellőle – egy adjonisten nélkül. De tán még jobb is így! Hm, ilyen is ez a háború!

1916

A gép mellett

Szikrázó déli verőfényben állt, a nap égetően sütötte a tarkóját, minden vére a cséplőgép ütemére lüktetett és zakatolt a fejében, s torka fájt a sok szűrős pelyvától, amit a levegővel kellett beszívnia. „Most látnák csak az urak, mennyit kell a parasztnak küszködni az ő puha kenyéréért!” – gondolta el ezt a megszokott gondolatát, míg az izzadságot törülte a képéről hasztalan. De azért olyan erőben érezte magát, mint már régóta nem; – otthon, elemében, önérettől dagadó szívvel. Itt ő az úr most, neki terem a negyvenöt hold prima búzaföld, neki fogad szót ember, állat, az egész messzi belátható, nagy darab lapon. Három hétig, mert ennyi a szabadság! Ő a kisebbik fiú ugyan, de a bátyja orosz fogoly szegény, egy sógor meg a harctéren. Hej, megkóstolta ő is, senki nem hányhatja a szemére, hogy egy bolond szerb golyó istenes-véletlenül ellőtte egy ujját, éppen a fegyverrovász elsütéséhez „nélkülözhetetlen”-t. De tán még azt hiszik, hogy az a „könnyű szolgálat” valami nagy élvezet neki ott a városban: sülljedjen el! hogy ő tán moziba jár, páholyba a mindenféle cafat cselédekkel, avval szórakozik, míg szegény öreg anyja meg a lányhúga tehetetlenkednek itt a gazdasággal!? Deiszen, órá ugyan nem ragasztja a rossz nyavalyáját egy városi jómadár se, megmutatja, ha belégebéd is!... Jó, hisz nincs éppen rossz dolga, nem bántják, megbecsülik; rezervatiszt a gazdája, békeidőn derék bankhivatalnok, családos; ő látja el a háztartásukat hazai liszttel, zsírral ha pénzér is, de tisztát, finomat kapnak így; még az anyjukba’ se ettek olyat, szegények, hónapról hónapra élő, fizetésen nyomorgó pesti nagyságos úrék, akiket a félzsebéből kifizethetne, ő, a szolga, a paraszt! És most mégis ott kell ágyaznia nekik, cipőt takarítani, gyereket dajkálni, törölgetni az asszonyoknak, míg itthon ellátatlan a *munka*, az igazi, amit úgy hívnak; amiből a kenyér van, az élet, minden: házak, hidak, bankok, fegyverek és gépek, mindenféle kitalálások!... Nem tudná pontosan elszámolni, hogy miképpen, de érzi, hogy így van; ebből lesz minden; a nagy, szagos, trágyás televényből, a föld búzájából, a kenyérből. Homályos, de biztos sejtese van az emberi világ sok rétegű, aprózott épületéről, mely fölött van minden fortélyával, érthetetlen szerkezetével; olyan, mint ez a nagy, mahomet gép, melyet neki fundáltak ki, mely engedelmesen szítál, ver, választ, gyűjt, apróz neki szolgálai okossággal. A nagyvilág emberi épülete fölött van a parasztnak, ám az ő vállain nyugszik, önélküle semmi sem lehetne; ezt az egyet biztosan érzi, és jól fejébe vette. Nincs miért megalázkodni, ámulni, tisztelkedni neki az úri ész előtt, melynek ő ad módot és ráérő időt a fényűző kis villongásra, finom cifrázkodásra írott szóban, ravasz kigondolásban. A pap is csak azért gondolkozhatik most nekik a kertje jó hűvös lugasában a vasárnapi prédikációján, mert ők aratnak, csépelnek helyette is, csurrantanak neki is a jóból, és behordják a csűrjébe készen... Elég komisz az is, lám, a vén szoknyás róka, hogy nem tudta kicsinálni neki a felmentést, noha rokon a városi főjegyzővel, és meg is ígérte, hogy szól neki. Az ajándékot előre elvette érte! Kit mentenek fel akkor – azt a kutya mindenit –, ha nem őt, az első gazdagyeret; ha még hozzá harcképtelen is, egyetlen férfi is otthon? Héj, azt a!...

Lenyeli a mérgét, megzabolázza – bizony, még sokkal rosszabbul is lehetne, mint ahogy remélte –, szalmájára tizennyolc mázsát is vélt egy katasztrális után. Ez most a fő, mert nagyon kétséges, hogy kifizetődik-e az idén a gazdálkodás, a munkát, verejtéket nem is számítva. Nyolc korona volt csak a manilakötél kilója, amivel az aratógép a kévéket köti... Az állam meg csak rekvirál, maximál; emeli az adót, ahol tudja; kinek is küszködik az ember? És azért mégse tudna máshogy, nem volna lelke ugaron hagyni a földet, készből élni csupa truccra; pedig azt is tehetné!...

– Mozogj csak hé, Kati, ne ódalogj itt hiába! Szaladj, mondd a rusziknak, siessenek avval a vízzel! Mit töltik ott az időt a kútnál?

Soká dohog még utána, gazduramosan, morózusan, mikor a leány már odébbinalt, ellibbent mellőle tarka viganóival, riszáló, hajlós derekával – a nyavalyás. Mert jól tudja, mit akarna ez is, meg a többi napszámos lány, asszony, rossz ringy-rongy kódusnép; a sok hadiözvegy, hadiasszony is miben sántikál! Hogy fiatal a gazda – el lehet vakítani egy kis oldalt-bazsálással, mellésöndörödéssel – csúnya, olcsó ígérkezéssel, hogy feljöjjön a vére, elvakuljon a rest naplopásukra, ne lásson, ha a kötő alatt egy-egy kévével meglopják háta megett az asztagot. De nem! Ővele ugyan felsülnek, az ő gyengeségén ugyan nem vihognak a háta megett! De aljas is a *szegény*, valahol csak egy van; be rosszabb a baromnál! Hiába, csak a vagyon ad az embernek becsületet, asszonynak magatartást, szép viseletet... mindent az ad!

– Gazduram – áll elébe fontoskodva a kölyökbéres –, le kén tán húzni mégis annak a Sarudinénak azt a kis tábláját a géppel!

– Mi az Istennek?

– Mer’ nagyba’ fenyegetőzik! Azt ugatja, hogy feljelenti gazduramat, mer’ látta a minap a jegyzőhő’ menni ünneplőbe, mikor itt a dolog állt; hogy egyszóval nem mindig van kinn az asztagnál. Pedig arra kapta, aszondja, a szabadságot, mezei munkára, aszongya, nem parádézásra, meg hogy törvén van rá, hogy a szabadságos katona tartozik *másnak* is dolgozni, ha a magáé nem tart az egész időbe: mer’ az *államnak* kell a kenyér: – mer’ az ü ura, aszondja, a fronton küzd mán esztendeje, ü nem vehet napszámost – a szomszédjának meg, gazduramnak aratógépje van, hát tartozik vele a szegénynek – aszondja!

– Mondd meg neki, azt üzenem, hogy...

Valami rettentően csúnyát, cifrát, kacskaringósat izen, hogy a kölyök szája a füléig húzódik tőle. Maga is elmosolyodott dühében, de azért tovább eszi a méreg. Nem a fenyegetésen ijedt meg, tudta, hogy marhaság; a jegyzőnél is akkor hivatalos ügyben járt, egy darab földet vettek a háborús szaporulatból, annak az átíratása dolgában. De hogy ma egy ilyen rongyos is ki meri nyitni a száját, izengetni mer’ őrá, fenyegetőzni. Hogy megtanulta az „állam” szót, papolni mer’ a „kötelesség”-ről; ahelyett, hogy sírva kunyorálna Isten nevébe, mint azelőtt. Amiért az ő ura oda van! Valami a’, hogy kinyitotta ezeknek a szemét ez a háború! Hát ő nem volt oda? Hát a sógora? A bátyja nem ott szenved a fogságban?... Mit tehet ő a más szegénységéről? Ő küszködik, verejtékezik világeletébe; az ő feje ezer gondba fő, őket húzza az állam, a község, egyház, minden; – ha valami kódus felfordul az útszélin, közpénzen kell eltemettetni vagy egy falubolondját csukva tartani – az mind az ő bőréből megy, a gazdagok adójából –, akik dolgoznak, gondolkoznak. Ki szegény máma? Az, aki élhetetlen, bamba, lusta vagy iszákos; egyéb nem! Hát *azoknak* küzdjön ő, a bolondjuk legyen, markokba röhögjenek rajta?... Kutyaistenit!... Minek nem jönnek mán avval a vízzel is a kútról? Mindig egy óráig járnak oda.

– Ahun ni, gazduram! Mán ezek a Vargáék is minálunk tallóznak, most mán öt fehérchseléd!

Ernyőzött a szemének, megszámlálta őket; na, még csak ez hibázott! A düh csak úgy szaladgált a testében, elfutotta a szemevilágát, reszketett tőle. Huj! A sok visszafojtott, elnyelt mindenféle háborgás, méltatlankodás; ezer komisz kényszerűsége, ráncigáltsága ennek a két háborús esztendőnek; most mind az öklében feszül, majd szétveti a testét. És mind ezek felé ömlik; – a szegénységre, akiken ezelőtt hatalma volt legalább, akik hunyászkodva lopták, cigány alázattal – de most megnőtt a szarvuk még ezeknek is –, jönnek rá, mint a sáskaraj, szájalva szemtelenül, szinte jogosan, csak mert háború van, mert az ő fajtájuk is odavitte azt a hitvány életét! Alighogy álltak a keresztek a minap, már ellepte a tarlót a sok semmittevő, hadisegélyen hizó, cédáskodó asszony, tartotta a kötőt, hozta az üres zsákot, vihogva köszöntötte a gazdát. Forrt benne a méreg akkor is, de azt kellett mondani nekik jó szóval: „Csak szedjenek, nénémasszony, Isten nevibe; csak a készet ne bántsák!”... – így. Tudta, hogy

nekiesnek a keresztnek is, mihelyt elfordul, a szemét is kilopnák; de ha elkergeti őket, ahogy szeretné, elhírlelik, hogy fősvény, kiugatják, bosszút forralnak ellene, felgyújtják éjszaka az asztagját, ki bizonyítja rájuk? Vagy mit vehet rajtuk, a koldusokon, ha becsukatja is őket; a kára azért meg nem térül. Gyötrően érezte a kiszolgáltatottságát, tele volt gyűlölettel, méltatlankodással. „Nem lehet élni máma a szegénységtől!”

Kati jön vissza nagy begyesen; jókódva somfordál mellé.

– Ó, csak játszódnak azok a ruszik is a kútnál! – hozza meg a hírt nagy fennszóval. – Locsolódnak, mint a gyerekek, ha szól nekik az ember, mintha nem értenék a magyar beszédet, csak röhögnek, mint a bolondok!

– Jól van már! Pusztulj a zsákokér!

Kegyetlenül mérges már meg a ruszokra is. Pedig azokhoz ugyan emberséges mindig; felgondolja, hogy a bátyja, szegény, tán éppen ezeknek az atyafiainál küszködik. (Egész ki is cserélődik már az emberiség, ha ez még soká így tart! Csak a királyok meg a miniszterek maradnak, ahol voltak; még azok se mind!)... Meg öreges ember is az ő ruszija mind a három; fia lehetne akármelyiknek. Dehogynem tudnak azok már magyarul, szegények! Minap is a szekeren de elpolitizált velök: magyarázták neki, hogy „forma, forma!” – hogy *egyforma* az ember mindenütt a földön; Isten teremtese. – Aztán beszéltek Nyikolájevicsről, hogy *az* csinálja az egészet, meg a hozzá hasonló, meg hogy *az* megmondta, bizony, *húsz* évig fog ez tartani!... Derék, jámbor emberek ezek; otthon nekik is van földjük, gyerekük! De annyi való igaz, hogy a dologban nem serénykednek, nagy maznák, kedvük nincsen tán a máséba, idegenbe! Pedig az ennivalót győzik, fene a gyomrukat, a jó magyar paprikás pörkölteket, még a tálat is kinyalják! Ahun ni, még csak a dülönél vannak a kádvízzel; ott már rasztolnak, tőtik az időt, hogy az anyjukat!... Itt meg mindjárt itatni kéne a kazánt, még hátramaradása lesz miattok! Ha meg szidja őket magyarul, ezek csak néznek, mosolyognak rá nagy jámboran; meg kell ettől bolondulni, ettől a nagy istenességtől!... Ahol a’!... Ahol a’!...

Egy pontra szegződik a szeme a tarlón, mutatoujja kinyújtva marad mereven, és megáll minden gondolata egy pillanatig... Elfelejt még kiáltani is; valami hebegése hallik, amit torkán szakaszt a rémület. A következő percben hang nélkül, veszett szaladásban indul arrafelé a kisbéres; utána a másik, aki észrevette... rohan ő is, a gazda, elfulladva, kétségbeesett igyekvéssel... már visít az asszony nép is. „Tűz, tűz! Jaj, meggyúlt a tarló! Erre fúj a szél!”... Minden szívet összefog a rémület egy pillanatra; a tallózók is megállnak, hadonásznak ordítva messziről. Egy szikra pattanhatott odáig, a láng is látszik már; füstölve nyalja az aszú sarját. Jaj, ha az asztagig ér! Jaj, vége mindennek akkor!

Mind ott vannak; az egész csak egy pillanat. Egyik ponyvát is kapott fel, ez a szerencse; a gazda valamelyiknek a subáját kapta kézbe. Mit tesz az? Újat ad neki helyette! Minden átvillan a fején, a termést nem biztosította most az anyjuk, mi lesz? *Nem lesz kenyér!*... Csak mikor engedni kezd a torokra fagyott rémület: mikor már-már fojtott lánggal füstölög csak a felégetett, kopasz föld, akkor törnek ki mind közös dühös, felháborodott kiáltásban, akkor ordítják el, amit jól láttak eddig is: „Hol a víz? Mért nem volt víz? Hol járnak a vízzel?”...

Azok most jönnek; hozzák nagy locsoltatva a rúdra húzott kádat, ámuló, szelíd, bizodalmas szemekkel nézik a csoportosulást. Nem értik. Mosolyognak.

A gazda bevárja őket; lesült arcán kemény, kegyetlen düh feszül, és a torkát fullasztja. Az ökle egy vasék... Mikor odaérnek, elébük lép szó nélkül; meglendíti erős karját a fejük felett, és az egyiknek az arcán – kérges, száraz ráncú, borostás, öreg arc – elcsattan a pofon. Leteszik a dézsát, most állnak. Nem szól, nem mozdul egyik se; miért? Az egyik már megkapta, most várja a másik is némán, magától értetődően, nem tudja, miért, de várja... Mindenki elnémultan áll körül; a béres, napszámosok, oroszok, gyerekek, tallózók a nagy, déli fényben, a pusztá

föld szétnyílt, eltikkadt, együgyűn közönyös ölen. Itt állnak összeverődve, elkeseredve, bután, tikkadtan a porban, átható *élet*-szagban; a nap égetőn süt a tarkókra, s ellomhasztja a vért, érzést, indulatokat. A gazda karja – szegény háborús rokkant baka; cipőt tisztító katonaszolga karja is lehanyatlik fáradtan, kelletlenül, egy csattanás jóllakatta a haragját. Mintha bánná, szégyellné már. Az ő bátyja is... vagy ez tán nem is jut így eszébe! Csak az, hogy ugyan minek? Avval már úgyse lesz jobb! Mit is iparkodnának szegények itt a máséba; hogy is lenne kedvök? Otthon van földjük, öreges emberek. Hogy magyarázták tegnap neki a szekérben, hogy egyforma, „forma” mindenütt az ember! Úgy meg lehet őket érteni... Elfordul tőlük haragja-elülten, kicsit elszégyenkedve, de azt se valami nagyon. Csakhogy nem lett nagy baj, mennek vissza csendesen, együtt az asztaghoz.

1916

Hölgyvilág

A kis zugiskolában, rejtve a pad alatt leveleztünk Hellával, az unokatestvéremmel. Szép, rendes betűivel írott, apró cédulákon juttatott hozzám ilyen értesítéseket: „Kérlek, Apponyi ma interpellál, tegnap bejelentette a nemzeti pártban!” – vagy: „Pompás kép van Tisza Kálmánról az *Üstökös*-ben – nem tudom, mit jelent, de valami *frivol*; tízpercben majd elmesélem. A viccet Móric Palya írta alá...” Mohón olvastam ezeket az országos fontosságú közléseket és szörnyen büszke voltam, hogy én most „politizálok”, mint a felnőtt férfiak, fiskális meg szolgabíró bácsik otthon, asztal után, kis bortól hangoskodó szóval és mély pipafüstben. „Politika”, igen, ez valami szörnyű nagy, komoly és eszes dolog – a család felnőtt női, anyáink előtt is tabu, szent és felfoghatatlan; – nekik nem szabad, nem illik beleszólni, ők még azt sem tudják tán, hogy mit jelent „interpellálni”, vagy mi fán terem a Nemzeti Párt? Hát vajon arra mit szólnának, hogy mi, kis kamaszok, kik „zsindely van a házon” ösmert jelszóra sértett méltósággól és fanyar mosollyal szoktunk kivonulni a vicogó asszonytársaságból – magunk közt élni tudunk ezzel a csiklandós; izgalmas, nagyos szóval: *frivol*? De legbüszkébb mégis arra voltam, hogy komoly és hű, emberes cinkos barátságban összetart velem és titkolózik velem Hella, az unokanővérem, aki már tizenkét éves, és kettővel feljebb jár, mint én – a komoly, barna szemű kisleány, akinek már „elvei” is vannak és karaktere; aki tisztában van a „korrektség követelményeivel”; – akinek a nyolcadikos bátyja önképzőköri titkár és „liberális gondolkozású”, az édesapja jeles szónok a megyebizottságban s egy távoli nagynénje *Hortense grófnő* címen egy „művet” írt, igen, valóságos nyomtatott regényt, sőt ki is adta a nagy tűz után a károsultak javára... igaz, hogy csúfolták is érte megyeszerzte eleget.

Ettől eltekintve egészen gyerek voltam még, játszó és nőiségemben felébresztetlen. Még sokszor kellett figyelmeztetni otthon, hogy a köröm úgy szép, ha tiszta, és hogy az ember nem dug a szájába fél kiflit egyszerre. A felnőtt férfiakat még bácsiztam, és előre köszöntem nekik az utcán; a hajamat szorosan a homlokomra tapasztották vizes kefével, és befonták kemény kis konta copfba; így is mindig baj volt, játék közben meglazult, apró hajak előreestek, ziláltan lógtak be pattanással sűrűn pettyezett homlokomba. Délutánonkint, ha elkészültem a horgolásleckével (anyám adta fel, húsz sort egy szörnyűséges, örökös párnaciha betétből) – rohantam le a kertbe. Parlag és dudvás hely volt az akkor, nem vetették be semmivel, mert a házigazda építkezni készült, odarakatta a sok téglát, nagy szál gerendákat magasan egy tűzfal aljába. Hát az volt a vár. Egy régi, középkori várkastély, szédületes sziklafal ormán, bástyák, hidak, lőrések, toronyszobák... sok száz szolgál, csatlós, fullajtár, fráj... mérhetetlen hatalom és kincseskamrák színig tele... s az egésznek úrnője: én. A sápadt lovagkisasszony, ki nehéz selymektől és ékszerektől roskadozva lépdelek a magas termeken és fegyveres csarnokokon át. Éreztem a dús, tömött aranyhaj súlyát, szinte hátrahúzta a fejem; szolganők és hölgyek seregét tudtam a hátam mögött, ahogy tisztelettel és némán követnek... Vagy *színház* volt a gerendahalom; a falalánk tájékán fényes páholyok, bólintó és mosolygó, tarka selymű nőkkel; – a nézőteret kiraktam téglákból; – a színpadon én voltam, megint én – jártam és deklamáltam a láthatatlan partnerekkel, énekeltem *hallhatatlanul*, hajlongtam, és köszöntem a felzúgó tapsvihar közepett, és fáradtan hulltam össze végre a kis öltözőben – mely a palánk és egy vadbodzabokor közt volt, spárgára kötött ócska nagykendővel elfüggönyözve. Ez a kétféle játékom volt. De micsoda tapsok, milyen álmok és élmények, amikor még *játszanom* szabadott az életet, és a magam kedvére játszottam meg – hogy igazán én lehettem én; és minden a kedvemért volt, körülem csoportosult, sőt szót fogadott, és utamba nem állt – mert csak üres levegőből volt minden egyéb...

Kiáltva hívtak, fel kellett szaladnom valamit segíteni; vagy megkérdezték, hogy a holnapi leckét vajon ugyan ki tanulta meg? Hát a nagy kisasszony kinn csámpáskodik, játszik, mint valami kisgyerek? – És milyen boglyas! Hát a blúzáat hova kente, hol piszkolta be? Elő csak egy-kettő azzal a földrajzzal meg a számtanfeladvánnyal!

Hellának, akit nagyra becsültem és szerettem, aki egyetlen barátnőm volt – sohase mertem volna említeni, hogy én még *játszom*. Feljebb járt, már tizenkét éves volt, komoly, határozott kisleány; összeszorított szájjal messzire nézett a levegőbe, s azt mondta keményen: „Én íróné leszek!” – Hortense grófnő koszorúja lebegett előtte vagy a gimnáziumi önképzőkör; bátyja, az eminens diák, szép, fiús diadalai? (Múlt évben esett el Galíciában az is, szegény!) Ha Hella hozzám jött vasárnap délutánonként, kart karba öltve nagy komolyan sétáltunk a szobákon végig vagy a virágágyas udvaron, és eszméket cseréltünk. Egyszer a szomszédné, aki meg-
leste a beszédünket, említette is nagyanyánknak: vigyázzon, az ilyen nagy-okos gyerekekből sohase lesz élő, elhal az ilyen, mielőtt leánnyá fejlődne – mert nem rendes dolog ez! De hát mit hallott? „A mai korban, a civilizációnak ezen a fokán...” – magyarázta Hella, mikor a szomszédné léckerítése előtt elhaladtunk; majd visszatéret az én hangom vitázott: „Kérlek, az népművelési szempontból is kívánatos...” Aztán a parlamentarizmus szakkifejezéseit leste el a szomszédasszony és tűnődve, rosszállón – határozatlanul bólingattak a kistornácon nagyanyámmal. A barátnőm érvei kissé elfárasztottak, este némán ültem a vacsoránál, nevemen híttak, és nem hallottam – földhöz vágtam a dohányszelencét, ha bácsi kérte, hogy vigyem oda neki; ilyenkor megszidtak, kicsúfoltak... Másnap újra leveleztünk (ez szebb volt és izgatóbb) – míg Hellának osztálya fizikát felelt, és nekünk mértani rajzot kellett volna csinálni. Egy tanárunk volt mindenre, jó öreg, pipás, protestáns lelkész; szerette, ha hangosan és folyékonyan mondjuk fel a leckén – ő a könyvbe nézett, hogy ott úgy van-e; egyébbel nemigen törődött.

Volt azelőtt egy másik is; piarista tanár, azt mondták, híres tudós, s hogy a rendje valamiért büntetésből küldte pár évre a mi kis városunkba; csakugyan hallom is most gyakran a nevét külföldi, tudományos gyűlésekkel és nagy, vitatott, emlegetett munkákkal kapcsolatban. Akkor mi csak a furcsaságát és különös rútságát láttuk és vihogtuk; ő viszont rajtunk, csitriken tombolta ki gúnyos és kérlelhetetlen nőmegvetését. Nemigen mondott nekünk a nagy tudományából semmit, tán csakugyan nem voltunk rá érdemesek – csak epés vicceket mondott a rovásunkra... ő, de milyeneket! Élményünk és izgalmas örömünk volt az ő megvető és genialis szabadszájúsága, lihegve vittük haza a hírt – csemegéül az ebédhez, a botrányozó családi asztalhoz. Végre már csak erről beszélt a város; micsoda frivolitások! – sóhajtoztak a nők élvezettel. És akkor a nőegylet elnöknője (az iskolánk fenntartó és gondozó hatósága volt az) – egy szép levélben megköszönte a tudós tanár „eddigyi fáradozásait”; mert hiába, „városunk ifjú leánycsemetéinek erkölcsi finomságát és lelki ártatlanságát” nem tehette kockára! A kitűnő szerzetes visszaküldte önagysága szigorú levelét, de a helyesírás elleni hibákat szívességből előbb piros tintával mind kijavíttatta benne. Mink aztán maradtunk az öreg tiszteletessel, és a vizsgákon mindenki sírt a meghatottságtól, mert úgy daráltunk, mint a vízfolyás, a könyv elejét csakúgy, mint a hátulját – s játszva folytattuk, ahol a másik elhagyta. És egészben véve lettünk olyan okosak tőle, mint a mai rendszeres, tanterves, szaktanítós iskolák növendékei.

Egyszer egy ilyen tartalmú cédulát kaptam Hellától: „Kérlek, valami rendkívül fontos ügyben tanácskoznom kell veled; jöjj tízpercen a hátsó folyosóra! Irodalmi ügy. Mély titoktartás!” – Erre végképp és reménytelenül összezavartam a törtek osztását, egy nagy poca is esett a számtanirka közepére, és jó tiszteletesünk udvariatlanul „kis malac”-nak nevezett. De végre is csengettek; összedugtuk a fejünket Hellával a kis folyosón. „Nézd, kérlek – mondta komolyan –, elhatároztam, hogy egy lapot fogunk szerkeszteni. A bátyámék is csinálnak, a hetedikese-
sekkel együtt; az övéknek *Haladás* lesz a címe, és litografáltatni fogják a megyeházi hajdúval;

már előfizetőjük is van. Tegnap benn volt a megyegyűlésre Adorján bácsi meg Gábor, a fia, aki vőlegény, meg a leendő apósa, mind hozzánk szálltak; és a fiúk felcsípték őket; tréfásan vették, de előfizettek. A mi lapunkat egyelőre csak *írni* fogom, nekem jó az írásom; én leszek tehát a felelős szerkesztő, te pedig a főmunkatárs. Helyesled?” – „Nagyon helyeslem!” – feleltem komolyan és nem árulva el nagy álmélkodásom. „Jó. Akkor kezdj minél előbb munkához; írhatnád mindig a tárcát, vezethetnéd a színházi rovatot! Hogy miről írsz? Hát például... a magyarországi fürdőkről lehetne! Akarod? Én az első vezércikket el is kezdtem az este.”

Boldogan és izgultan helyeseltem, akartam mindent, amit az okos Hella kigondolt; bár sehogy se tudtam elképzelni; sebjaj, majd megcsinálódik valahogy, gondoltam bizalommal. És hetekig mind csak terveztünk, beszéltünk, leveleztünk az „ügy”-ről. Milyen jó volt. Hella sürgetett is már; akkor azt füllentettem, hogy már én is dolgozom. Egy hét múlva azután új tervvel jött Hella. Otthon valahogy szót ejtett a mi lapunkról a bátyja előtt; az leintette ugyan, és apásan utasította a főzőkanálhoz, de diákbarátja és szerkesztőtársa a *Haladás*-nál másképp gondolkozott. Az épp akkor készült cikkét írni a „nőemancipáció”-ról; igen, miért ne dolgozhassanak a kiválóbb szellemű nők is az emberi haladás érdekében? Vége az lett, hogy meghívtak bennünket, „kiválóbb szellemű nők”-et a lapjukhoz munkatárssá, és elhatározták, hogy egy *Hölgyvilág* című mellékletet is adnak, és azt mi, nők, fogjuk írni, vezetni, szerkeszteni. Most már csak az a fő, hogy „lapzártá” előtt benyújthassuk a cikkeinket – mondta Hella kissé aggodalmasan. Mennyire vagy?... Nem, kérlek, így nem lehet dolgozni; ezek a bohémek milyen lusták! Nézd! Írj te szépirodalmat! „Egy tallér pályafutása”, volna ehhez kedved? Oly jó téma! De kezd el, holnapra lássak belőle valamit!

Ijedten és buzgón ígértem meg, és másnap délelőttre (mit tesz a szerkesztői szigor!) csakugyan hoztam két pocás, írott oldalt, életem első, legelső zsengéit. Hella szerkesztő nagy odaadással olvasta végig a hittanórában, és lopva, a pad alatt vissza is nyújtotta a kéziratot; ez volt aláírva: „Nagyon szép mű. Csakhogy ám ez egy tavaszi reggel leírása! Nem szabad így eltérni a tárgytól” Összegyűrtem a papírt, le voltam sújtva, művészi önérzetemben megbántva; tízpercben apprehenziósan ki akartam kerülni Hellát. De ő felém jött, szeretettel simította arcomhoz barna képét, gyengéd volt, jó és okos. „Add ide, majd én otthon megcsinálom, összekapcsolom a tallérral. Hisz a tallér születhetett azon a szép, tavaszi reggelen; akkor került ki, mondjuk, a pénzverőből; új volt neki az egész világ, nagy reményektől dagadt a keble... Add csak, holnap majd visszahozom; általában írhatjuk együtt, jó?” Hálásan és megkönnyebbülten engedtem; és azontúl felváltva dolgoztunk e művön. A Tallér, mely ama ragyogó üde, tavaszi hajnalon kerül ki a pénzverő hivatalból, megkezdte pályafutását. Először (csak tudnám, mi módon) egy nyomorgó családhoz kerül, és szívfacsaró körülmények közt menti meg őket az éhhaláltól. (Ezt én írtam.) Aztán titokzatos módon mindjárt egy kormánypárti képviselő tárcájába jut; ez azonban aljas célra adja, a korrupciót növeli vele hazánkban, mert a választása előtt korteseit vesztegeti meg vele, hogy a tallér maga is elpirul szegényében. (Ez az epizód, emlékszem, Hella genie-jének köszöni létét.) És így ment tovább napról napra, részletről részletre. Ó, ha vissza tudnék rá jobban emlékezni, ha kezembe akadna valahogy, de félek, nagyon félek, hogy ez első irodalmi próbálkozásom silány szellemi elődiség terméke, hogy a kedves Hellának annyival, de annyival több része volt benne; noha nagylelkűen az én művemnek vallotta, és én még ezt is elhittem neki, mert mit nem hittem volna el egy tizenkétévesnek; aki kettővel feljebb jár, annyival okosabb, és minden biztonnyal írónőnek készül? Egy napon kijelentette, hogy a beszélyem készen van, ő már be is nyújtotta, csak még az álnév felől kell végleg döntenem. Rajzóra után erről is döntött; „Pintyőke”, mondta, ez jó lesz! Hát hogyan lett volna jó! Pintyőke!

És ezután bekövetkezett a nagy baj – a leleplezés, az avatatlanok gúnyja és még ennél is rosszabb. Másnap a jó tiszteletes elfogta egy cédulánkat; egy levelet, melyben Hella arról

tanakodik, hogy kellene már a következő számba is idején dolgozni, mégpedig nem ártana most valami kis érdekest, szerelmezt, ami leköti az olvasók nagyobb tömegét – esetleg finoman „frivolat” is... Ó, ez az alig értett, csiklandós, nagyosdi szó – ez lett a veszedelmünk. A tiszteletes fejcsóválva hajtogatta a papírt, nemigen értette, de ünnepélyes arccal adta át óra után az igazgató néninek. Az is rokonunk volt mind a kettőnknek, földje vesztett megyei földesúrnak férjetlen maradt leánya; természetes, hogy ilyennek kell adni a „Nőegyleti Leányiskolá”-ban egy jó kis állást; csak nem hoznak rá valami jöttmentet, ha mindjárt kanállal ette volna is a tudományt? Agatha néni már józan volt, magát megadott, asszonyosan szapora szavú; egyszeriben hívatott minket a jó szagú kis szobájába s a régi ripszkanapéről ügyes és pattogós kis szónoklatot pörgetett ijedt és dacos fejünkre. „Mi a fityfenét akartok? Kikacagtatni magatokat, világbolondja lenni, hogy mindenki rólatok beszéljen? Mint arról a másik fruszitósról, aki a nagy tűz napján (mindenki tudja róla) ájuldozva szaladgált az égő házak közt, hogy Hortense grófnőt, csak a Hortense grófnőjét mentsék meg neki! – Ti is ilyen bolondok akartok lenni; nem elég egy a családban? Író-ó-ói vé-é-éna; hát még mi a fergeteges istennyila? Hogy ti is úgy tegyetek, mint az, hogy mikor főz – ollóval vágja szét a tojás héját; írt egy szakácskönyvet, abban is benne van; még Ugocsában is, hogy ott jártam a nyáron atyafit látogatni – beszéltek nagy kacagva, ott is híre van! Tán bizony példáját akarjátok követni? Deiszen, adok én nektek, tacsók – az én iskolámból ne kerüljön ki semmiféle futóbolondja a világnak...” Soká tartott a fejmosás, és konyult kedvvel mentünk ki az ódon szagú, kis szűz szobából; ám Hella, szép setét szeme az eltökélés dacos, nemes fényében ragyogott fel, mihelyt künn voltunk az ajtón: „Azért is!” – mondta.

Hiszen ha ezzel el lett volna intézve! Csakhogy e kitűnő és tisztos hajadon, Agatha nénénk erényes szemei nem akadtak fenn a kritikus és erkölcstelen tendencián, az áruló és szörnyű „*frivol*” szón; ehhez, igen – a *nőegylet elnöknője* kellett, a pirossal javított levél érdemes írója. Agatha véletlenül, félig mókásan mutatta meg neki a bűnjelet – s maga is megrökönyödött a nemes hölgy felháborodásán. „Lelkem, én *leány* vagyok, nekem ilyen csúnyaságokra nem is áll az eszem!” – mentegetőzött, mikor megmagyarázták neki, *miféle* irodalomnak akarunk mi művelői lenni. „Ez felháborító! Ez példátlan! A szülők tapintatosan, de sürgősen értesítendők!” Szegény Hellácska volt, persze, a fővádlott. Otthon, huszonnégyórás böjt és kamarában térdeplés után derült ki, mikor édesapja pipaszárral a kezében pontos definíciót követelt – hogy mennyire téves fogalmak kapcsolódtak szegénykém kis okos fejében e kipécézett és bajhozó kifejezéshez; ő ugyanis valami „túlságosan és furcsán szerelmeset” értett alatta. Mindazonáltal a mi házunkat sem kerülte el egy nagy szertartásos, kissé részvételtjes és mindenekfelett jóakaró látogatás; az elnöknő, Fiáthné Beliczey Amália „súlyos kötelességének érezte”, hogy anyámat azokra a veszélyekre figyelmeztesse, melyek gondosan nevelt leánycsemetéje erkölcsét és lelki ártatlanságát fenyegetik. Magával hozta a sovány német főmérnöknet is, ki szintén jeles személyiség és főmatador volt a mi városunkban (jöttment létere is), mindaddig, míg ki nem derült, hogy valaha „közönséges, fizetett guvernánt” volt mostani férje házában, annak első felesége idején. Ettől kezdve vége volt a presztízsenek, a keserű mellőzés nemsokára elüldözte; rávette az urát, hogy elhelyeztessék magukat.

Nem tudom, csak elképzelem, hogy miképp és miket beszéltek az anyámnak, de hogy néhány kiadós szülői nyaklevest töméntelen fejmosásoktól kísérve, úgyszólván elháríthatatlannak éreztem árva fejemről a közel jövőben – annyi bizonyos. Csak deus ex machina mentett meg még azon melegében; vendég érkezett; falusi nagynéni, kocsin, váratlanul; el kellett látni, vacsorát szaporítani. Anyám figyelme elterelődött, bár néha villogó szemekkel nézete felém. „Teríteni menj, te *i-i-író-ó-óné-é-é!*” – kiáltotta vacsora előtt és ebben kissé kiadódott a haragja. Aztán panaszkodott a néninek felőlem. „Arról nem tehet – pártolt kissé a tánti –, hogy olyan a feje, amilyen! Nem is lesz ez gazdasszonyságra való soha – jól is teszed, hogy taníttatod!” „De ilyen szégyent hozni rám – ilyen két vén klepsidrá a nyakamra, hogy engem,

éngem – oktassanak; *énnékem* prelegáljanak! Soha ki nem heverem!” – Éreztem, hogy ez itt a baj csupán, hogy ezt nehéz is megemészteni, és magamban igazat adtam anyámnak.

Reggel sietni kellett az iskolába,... Ne hidd, hogy megmenekültél a büntetéstől, te híres! – hangzott a fenyegetés. – Gyer’ csak haza, majd eligazítjuk egy kicsit az írói vénádat!” – Fejleszegetten, szórakozottan ültem az iskolában, szégyelltem és féltem Hellára nézni; ő konokul, összehúzott szemmel meredt maga elé. Éreztem, hogy otthon már nem is haragusznak; anyám haragja, amilyen fürgeteges volt – ritkán húzott ki egy huszonnégy órát. Tán csupa kötelességből fognak megszidni; s majd jó sokáig, ha egy-egy poharat összetörök, rám olvassák a csúfnevet: „*Íróné!* Tán regényeken jár az eszed?”... Még se ez bántott. – Álmaink komolysága és szépsége oda volt valahogy önmagam szemében is. Hát így bánnak az olyannal, aki írott szóban akar szólni az emberekhez? Hát messze földön is csúfolják, bolondnak tartják Hortense grófnő szerzőjét? Hát ez a sors vár szegény Hellácskára, ha nyomába akar lépni? Hát tapsok, barátok, megértők csak *ott* vannak – kinn a kerti farakáson; a semmiben, a kék levegőben? Már szerettem volna magam is nevetni, csúfolódni: józan és rendes lenni – ha csak Hellácska nem nézne olyan szomorún!... Gyenge szédülést éreztem akkor, egyszerre kínosan melegem lett, és a halántékomon lassan gördült le egy csepp veríték. A kezemre néztem; teli volt sűrű, apró, piros pöttyegetéssel a karom is, a nyakam, minden.

Ez lett akkor menekvésem és enyhütem. Nyomban hazaküldtek, otthon ijedt arccal vizsgált az anyám, szó sem volt büntetésről, doktort hívtak, ágyba dugtak. „Egy kis ijedelem és háromheti szobafogság!” – hangzott.

Jó, hűvös, lezsaluzott szobában feküdtem és álmodoztam; az ablaktáblán egy légy dongott; júniusi délelőtt meleg fényei kápráztak be zöld reflexekkel. Kinn az ablak alatt hetivásáros emberek jártak, gyerekek játszottak a porban; a konyhából cukortörő zaja hallatszott. Olyan furcsákat éreztem, gondoltam e nagy pihenésben; a nyarat, a messze távolokat, az életem ébredését, a jövőt. „Ha le lehetne írni!” – ötlött eszembe váratlanul. Akkor a zsalulécek közt neszelt valami, kívülről feszegették; papiros zörgött, becsúszott és koppant a padon. „Mari” – hívtam a cselédet ijedten, de anyám jött be, felemelte, megnézte. „Na! Itt a *Haladás!*” – szólt, de minden gúny és minden ellenszenv nélkül, inkább némi tünődő tisztelettel. Szépen odatette a takarómra, és a dolga után ment. Mire gondolt vajon, mikor a litográf-tintától ragadós írást, a cifrabetűs rovatcímeket nézte; *Hölgyvilág*: az ő idejében mással játszottak a kislányok, Még nem is mosolygott.

Igen, a kis másodgimnazista, akinek havi ötven krajcárt fizettek a lapkihordásért, szégyellt bejönni hozzánk, hát bedugta a zsaluk közt. S az író, aki kanyaróban feküdt, félszegen, röstelkedve és kissé remegve betűzte: „Egy tallér pályafutása. Beszély. Írta Pintyőke.”

Hella most rendes, okos, takarékos vidéki asszony; azt hiszem, nem vágja ollóval a tojást.

1917

A kisleány

Már betöltötte volt a tizedik évét Mariann, de az arca még mindig egy ifjú maori-főnök kicsinyített képmása volt; igaz, hogy különösen előkelő, szépszemű és okos vademberé. Bőre olajosbarna, szeme sötét, minden vonása duzzadt; az orrnyitásai feltűnően széttágultak testi vagy lelki izgalomban, gyors futás után, vagy ha messze, messzire bámult, a mérhetetlen nagy és új világon elcsudálkozva. Telt ajkai közül úgy villantak elő a hófehér fogak, ha lámpavilágnál kacagott, a fény átvilágolt rajtuk, mint nemes zománcú, finom porcelánon; az ember azt hihette, hogy ott belül, a fiatal száj barlangja mélyén van valami enyhe és különös fényforrás. (Csakhogy a szülei ezt nemigen vették észre, mert a jelenlétükben ritkán nevetett akkortájt Mariann.) Nagy, fekete, kissé gyapjas hajlamú volt a haja, a nevelőnő alig tudta összefogni, lesimítani, rendbe kényszeríteni reggelenként; nemsokára bomlottan repült utána; ha egy ajtót becsapott, közéakadt, a kilincsbe tépődött; mert a kisleány nem bánta, szaladt tovább. „Borzasztó szeles, nincs benne semmi charme!” – mondta kedvetlenül az édesanyja, és szinte sértődötten nézett az urára; mert két nagyobb leányuk inkább őrá ütött, valódi szépség volt mindegyik a maga nemében: máris komolyan hódítottak, már bókokat hallott érettük, s Hermine, az idősebb kériói sűrűn jelentkeztek. Nagy és biztos vagyonú polgárcsalád voltak, azokból, kiknek már a szülei, nagyszülei is ugyanabban a szolid és tisztos tradíciójú üzletben ültek, mely aztán nyugodtan fokozódó jólétük alapja volt. Azok közül, akik elsőnek éltek jó stílusú fényűző életet a budapesti Cityben, régi képekkel és idegen nyelvű könyvekkel, elfranciázott konyhával. Konstantinápolyból személyesen hozott szőnyegekkel, utazásokkal, kifürdetett szobalánnyal és jólesőn disztíngvált modorral a tizórai teákon. Egy kissé Wien tette ezt, a szomszédos császári főváros, melynek régi bankárcsaládaiból házasodtak, szívesen adtak lányt oda férjhez – mindenképp fenntartották a kapcsolatot e régibb hagyományú polgárváros megfelelő, jobb társaságaival. Német szavukon az ottani dialektus kacér és kedves pongyolasága érzett; magyarul a sok nyelvet tanult emberek kissé túlbuzgó irodalmiságával, de néha hibázva beszéltek. Vajon kihez hasonlíthatott közülük, melyik távoli, régi rokonra ütött ez a kislány?... Mert nyilván nem voltak mindig ily szépek és finom külsejűek, hisz valamikor erősen dolgozniuk kellett... de erről ma már szó sem volt természetesen; csak esztétikát, nyelvet és irodalmat tanulgatni, otthon, kitűnő mesterektől, kényelmes, könnyű, élvezetes módon.

Nyáridőn akkortájt egy nagybérli rokon pusztájára mentek pár hétre; bár a nevelőnő kijelentette, hogy ott Mariann végképp elvadul mindig. Versenyt hancúrozott a bácsi két fiával; fára mászott, és végighasadt a harisnyája, ürgét öntöttek, és csuromvizesen került elő; a csűrben egy óriás szénakazalba mesteri alagutakat vájtak, de Mariann hajából napokig nem lehetett a pelyvát kifésülni. Ám egyszer, mikor a kútgémre akaszzkodva hintáltak, a nagybácsi szigorú büntetést szabott a veszélyes kalandért; drákói módon megvesszőzte a két imposztor fiát, és Mariannra nézve is utasította a nagynénit. A kislány nem sírt, és nem kiáltott, de megrémítette eltorzult, szörnyű, ijesztőn rút arcával, állati dühös gyűlöletről szikrázó szemeivel, s ahogy konokul vigyorgott. Abbahagyták, beküldték egy lezsaluzott szobába; ott egyedül a falusi dívány hűséhez szorított arccal meredt maga elé komoran, és érezte, hogy a szeme ég, vére hangosan lüktet, minden tagjában valami nagy, félelmes, idegenszerű erő és vágy van, amit alig fékezhet, ami ütni, vágni, zúzni, harapni akarta... nem bírja tovább, igen... *ölni* tudna. Így, *most*, csupa felindulásból – ez borzasztó! A gyerek szívébe rémület nyilallt, iszonyúan megijedt önmagától. Megmozdult, görcsös ujjakkal beletépett a saját húsába; a nyárias, fiús, kurta harisnya fölött véresre felmarta tíz körmével tömzsi, barna lábszárán a bőrt. Kurtát kiáltott fájdalomában, látta kiserkedni a vérét. Szédelegve állt fel, mert a kertre nyíló ablakon valaki lehúzta kívül a redőny léccét; egyik pajtása fütttyentett indián módra, és ő görcsös szájjal, de kötelességszerűen adta vissza a jelt. Odalépett; Oszkár, a két évvel idősebb fiú sovány kamaszarca nézett be figyelmes, apró, meleg szemeivel, szimatoló,

hajlott orrával. „Sebaj, ugye, Mariann? Gyer csak ki a napra!... Csikászni megyünk délután az ostorossal, mezítláb gázolunk a Sárvízbe! Te... te, igazán olyan vagy, hogy... bátran lehetnél fiú, Mariann!” A legnagyobb megbecsülés, a legőszintébb behódolás volt ebben a hangban, és a kisleány kiérezte. Tűnődött egy pillanatig, aztán felderült a kis elsötétedett képe, az izgalom feszülése megszűnt, szép fogai kivillantak. „Rögtön kiszököm hozzátok, csak le kell törülni a lábam a vértől!” – mondta egyszerűen, röstelkedés és háttérgondolat nélkül – míg bajtársi bizalommal és feloldottan, hálásan ránevetett.

A következő ősszel a fővárosba hozták a két fiút is tanulni; közel laktak egy másik gazdag agglégény bácsinál, akinek a villája az Andrássy út külső részére nyílt, nagy lombkerttel, széles utakkal, furcsa, egzotikus pagodákkal, melyeket messzi, tengerentúli országokból hozott. Mariann sokszor átszaladt, mert a széles kertutakon lehetett „Rabló-pandúr”-t játszani – futni, lihegve, eszeveszetten, repülő szoknyákkal és lobogó sörénnyel hasítani az akaratos levegőt, szemközt birkózni vele, nekimenni, legyűrni... ó, ezt hogy szerette! És háta mögött a fiúk. Oszkár és a kis Vili, ahogy üldözik fulladozva, már-már beérik, hallja elfúló lélegzetük, kurta, eleven kiáltásaikat; – s akkor egérutat venni egy út kanyarodásán, előnyt kapni, hátra vihogni feléjük diadalmasan; – Mariann volt a legjobb futó, elismert bajnok! De egyszer mégis veszélyben volt a hírneve, valahogy megszorították a park szélén, már-már befogták szégyenszemre – akkor – egy gondolat, egy furcsa grimász a kihevült arcocskán... s Mariann villámgyorsan átvette magát a park kerítésén. Kék matróruhája felszakadt a vaslécek cifráin, nem ért rá megnézni – rohant tovább; hallotta, hogy a fiúk kiáltva követik ugyanazon az úton, kacagó és ingerült sikolyokkal (nem, a *kapu felé* szörnyű kerülő volna, lehetetlen!) – a kisleány ráncos szoknya felcsapódott a vaskos lábszárakon; az Andrássy úti sétálók megütközve bámulták erősödő formáit, a bő, nagyzsébes piros batiszt zsákkötő alatt. S nyomában csaholva a két eleven, izgult fiúkopó; – már kinn voltak a ligetnél, a Zala-émlék oszlopai közt surrantak át; már mindent csak tétován, révülten, alig-alig láttak, és akkor történt a baj. Vili, a kis elemi osztályos nekiszaladt egy fűnyíró leány talicskájának, felborította, és hogy, hogy nem, kereke tört. A pruszlikos „Pancamári” lármát csinált, a bámészkodók már gyülekeztek, a rendőr is megjelent. „Az édesapám ez s ez; lakunk Munkácsy utca...” – hadarta be gyorsan Mariann, míg Oszkár az öccse bevert orrát kezelgette mint főbűnjelet. Mikor odalépett ő is, és helyt akart állni a becsület nevében, a törvény embere azt felelte, hogy neki ennyi már elég. Akkor kézenfogva mentek el onnét, és Oszkár olyan furcsán, nagyosan nézett, okos karvalyorra szinte lecsüngött, és komolyan szólt az unokahúgának, hogy tüzze össze a letépett szoknyaráncot. De a kapuban, búcsúzáskor megrázta a kezét, ahogy felnőtt úriemberek szokták egymásnak. „Ha baj lesz belőle, én is ott leszek, nem hagylak magadra a pácban!... Te szépen viselkedtél; nem ösmerek *lányt*, aki úgy csinálta volna! Általában – te igazi gentleman vagy, Mariann – azt hiszem!”... És a kisleányban valami forró és hálás büszkeség dagadozott fel ettől; nem adta volna semmiért.

A legidősebb nővére csak egy év múlva váltott jegyet egy hajógyárossal Pólából. Az esküvő után új nevelőnő került a házhoz – ezúttal angol; egy rendes, lapátfogú, negyvenéves és kifogástalan miss. Helén, a szép tizenhat éves, ellenségesen fogadta. „Minek ez most ide? Én most már nagylány leszek, bállokba megyek jövőre; – neked is elég már a nyelvekből, öreg anglikán pásztornókból, ugye, Mariann?” A kislánynak mindig gyengéje volt ez a szép testvér, e törékeny, édes szeszélyes szőkeség és kristálycsengésű kacaja. A kedvéért ő is belement; csúfondárosan és gyűlölködve túrték az idegen nőt, gyerekkegyetlenséggel bosszantották és vakmerőn; mert az konokul megmaradt az okszerű pedagógiai türelméről, és felháborodástól reszkető idegekkel is szelíd volt, bibliás, kenetes. De egyszer Mariann belépett az alkonyuló szobába, és egy mély hang száraz felcsuklását hallotta... a misst hallotta sírni magányosan. Itt elhagyatva az idegenben, a szürkületben úgy zokogott szegény, fuldokolva, rettentőn – és a kisleány szeme óriásira tágult a homályban. Első pillanatban csaknem nevetett pedig; oly furcsa volt ez a hang, e hajbókoló nagy árnyék, e sovány

tenyerekbe temetett, zilált fő... de Mariann akaratlan rángásokat érzett meg a szája körül... állt és várt, és érezte kitágulni kis lelkét is az első nagy, emberi megrendülésnek. A miss sír – valami nagy-nagy baja van, vagy volt –, és tán mindegyik missnek és mademoiselle-nek és hány ilyen bús, idegen, öreg guvernánt kószálhat a világon!... Egy pillanat alatt és először átérezte az idegen sorsokat és ezernyi-ezer szomorúságot; úgy érezte, meg tudna halni, csakhogy segítsen a boldogtalanokon. Mint egy nagy, forró áradás, úgy jött ez rá; buzgott, viharzott benne a részvét: mit lehet tenni? Jó lenni – jó lenni! Odaszaladt, elébe borult és sírva, ölelve fogadta, hogy mindig jó lesz, engedelmes, sohase fogja bosszantani... és a könnyeik egybefolytak a miss sovány, nagy, tiszta kezére. Azontúl jó volt Mariann, szelíd, készséges és gyengéd, igazi kis barátnő; és Helént is meghódította; hisz oly hajlós volt e kis szőke érzése, oly puhán hullámozó, színes és játszó a kis fantáziája – ő már egész rémdrámát, majd heves szerelmi regényt gondolt az angolszász nő sorsa hátterébe. Ez időtől semmi baj nem volt velük, megkomolyodtak és sokat tanultak; s Mariann dicsőült szívvel járt-kelt, noha a megenyhült miss nemsokára jobban szerette nála a szép, drága Helént, ki már nagyleány is volt – és néha esténként ábrándosan és szűzien, mint egy angol nőírta regény – suttogott vele a nemes szerelemről, az érzés jogáról, a boldogságról...

De Oszkárral változatlanul jó barátságban volt Mariann – most már nem hancúroztak annyit a világjáró nagybácsi szép kertjében, hanem elbeszélgettek néha egy padon, valami furcsa bambuszlugasban, vagy grimaszoló néger istenkék bemázolt faszobrocskái alatt. Komoly dolgokról beszélgettek, az emberiségről, a politikáról, meg a régi költőkről is – majd Stanley-t olvasták, Vernét és a Nagy Lexikont; Oszkár megmutatta az iskoláskönyveit, parádézott az algebrával, amit oly borzalmasan nehéznek képzelt el barátnője – és elmesélt neki minden gimnáziumi viccet, elcsúfolta a tanárait. „Súlyos szociális bajok vannak ebben az országban” – mondta a kisfiú néha a bácsi liberális napilapja szellemében; de csakhamar a magyar szabadságharcról beszélt szép történelemórai szólamokat s oly szívvel, oly igazán; – okos, horgas madárorra mögött sötét szemei kigyúltak tőle. És Mariann megtisztelve buzdult, beszélt és olvasott; – mindig a bátyja nyomában s az ő kamaszos, lelkes meggyőződéses fölénye alatt. Szép idők voltak ezek!

Igen, ezekben az enyhe, tavaszi esztendőkből történt az az eset is a majommal... A majom egy igen képzett kis csimpánz volt, fiatal, fanyar és kápráztató. A pesti állatkertben lakott. Hihetetlen világmegvetéssel zsonglőrösködött az asztalterítés, tányérváltás körül – mert ő volt az ifjú elefánt inasa, ő szolgált fel neki ebédnél és vacsoránál a gyerekek és kimenős cselédek ordas tréfái és bamba röhögése közepett. Szegény kis Emberszabású; aszú és koraérett, kiábrándult és manieros, szomorú fürgé állat; Minimax volt a neve! Úgy szerette Mariann; az ő kedvéért nyaggatta a misst, hogy mindennap erre vegyék a sétát; – bár az bölcsen és szelíden feddette mindig, hogy „korcs érzelmi kinövések” csak az ilyesmik; nem okos dolog, ha az ember ápolja magában a hasonló, „ferde szeszélyeket”. Minimax ilyenkor ránézett a brit nőre, oldalvást, hunyorgó, ráncos bölcs szemeivel és mintha... ó, mintha valami szörnyen furcsát és nem reprodukálhatót mondott volna oda neki egy drága, leírhatatlan gamin-fintorral. A szép Helén kacaja felcsengett, mint kristálypoharak édes játéka, és a miss keskeny száraz ajkai is elhúzódtak. Oszki – ha velük volt véletlenül – magasra dobta a kalapját, és hempergett szinte kacagtában; – nem, ez a majomfigura megérte az állatkerti bérletet.

Hanem egyszer nagy baj történt. Egy nap, mikor a szokott ebéd utáni órán, a szokott teritéknél Minimax felszolgáltatta az elefánt úr feketéjét – a dzsungel óriása (nyűgös volt aznap, türelmetlen, ásított, unatkozott) – eh, mit, hívságok, etikett! – gondolhatta hirtelen, és ahelyett, hogy finomművű ezüst cukortartójából szépen, szemenként a kockacukrot... nem, az egész pikszist fogta meg orrával szórakozottan, és behomlította mindenestül; csak azután eszmélt rá, mint egy német élclapbeli professzor. A közönség frenetikus tapsviharban tört ki, s az óriás bólogatva köszönte meg még ez egyszer, utolszor – mert élete utolsó sikere volt ez.

A doboz megfeküdte a gyomrára, nem lehetett segíteni; harmadnapra kiteríthették. Minimax gyanakvó arccal nézte, hogy vonszolja el, hogy vetik szekérre a töméntelen nagy tetemet; és ráncos, józan kis állatszeme egyszerre oly furcsán elhomályosult. Ki hitte volna! – Minimax lelógatta kopasz fejét, Minimax búsult a gazdája után; nem evett, nem aludt; – ágynak esett egy hét múlva. Istenem, valami ócska gyermekbölcsőbe fektették, kopott kék paplan alá; úgy hevert ott halványan, ráncosan, már alig pihegve; sunyi, mozgékony kis pofáját groteszkül ünnepiessé tette a szenvedés. Alig mozdult, oly tehetetlen volt; közömbös, magányos, iszonyúan szomorú; – akár egy ember! Akár egy beteg kisgyerek! Mariann, a kövérke, barna bakfis most még furcsábban szerette; látni vágyott naponta, szeretett volna a kis bölcsője mellett maradni, beszélni a doktorával. És egyszer lehajolt a szenvedőhöz, mélyen... kerek arcán anyás ragyogás volt; – egyre közelebb; (ó szegényke, szegénykém, te kis árva) és piros szájával érintette a majom szőrehagyott, sárga, aszú ábrázatát. E majdnem-emberi homlokon a halál ült már akkor. „Mariann! Örület! Megcsókoltad! Ezzel még papát is megkacagtatjuk ma este” – fuldokolt a nevetéstől a szép, nagylány testvér, a karcsú Helén; bár Mariann kérte, hogy ne említsék. „Már hogyné! Elmondjuk a kis udvarlónak is, az Oszti fiúnak!” – pajkoskodott a másik. És évek, hosszú évek múlva is mint „szörnyen jellemző” anekdota maradt fenn a családban Mariann ez „anyai” csókja; de akkor már nem volt többé kislány.

Egy másik ilyen adomát is feljegyeztek róla; a Nemzet Nagy Fiának temetéséről szólót. A Nemzet Nagy Fia akkortájt halálozott el messze idegenben, száműzve, de imádva mindvégig; s nagy koporsója körül utolsókat vonaglott egy szépfájdalmú korszak maradék fájdalma és szépsége. Sok volt még; – kivált az egész ifjú szívekben, melyek már semmit sem láttak a Nagy Idők nyomaiból. Szavaltak az önképzőkörök, énekeltek a diákok, frazíroztak az újságírók; és – mindenki sírt. Mariann tudta, hogy Oszkár verset költött a gimnázium gyászünnepére; és tőle kapta a fekete kokárdát is. Kokárdát, ó igen, azt viselni kell! Ünnepi jelül a bátor honleányi bűnnek e gyáva pecsovics-korban; és a fiúk is mind viselik. Oszti társai, e nagy hetedgimnazisták, akiket már a tanárjuk is „ur”-az. De Mariann édesapja nem volt az ilyen demonstrációk barátja, s egyébként is szigorú ember: „Ostobaság! Le vele!” – szólt haragosan az ebédnél; és mikor Mariann azontúl nem nyúlt az ételhez, bár kedvenc tésztája volt – kurtán felszólították, hogy távozzék. Visszavonult hát a kis tanulószobába és... igen, hát ez az, amit sírásnak hívnak! Uzsonnáig, lámpagyújtásig és tovább, szakadatlan; hogy végül nem látszottak a szemei, egy *daganat* volt az orra; és berekedt, hogy szólni alig tudott már; de sírt tovább; – egy dacos, akarni vágyó kis ember lázadt haragja vagy egy megcsúfolt nagy érzés sírt benne tehetetlenül. Helén nevetve csitította; Hermine, a fiatal asszony (otthon volt akkor) – okosan, szelíden beszélt hozzá – és a miss, a mama; – már-már mind lemondtak a reményről: magára hagyni – mondták –, ez a legjobb; és nem ingerelni fel apát...

De ím – a vacsoránál megjelenik a kisleány hívatlan. Arcán még a szenvedély dúlta nyomok, de a vonások elsimulva; mennyei nyugalom – a kiengesztelődés nagy enyhülete a mosolyán, minden mozdulatán. Mi történhetett? – csak titkon találgatták; de asztal után Hermine hozzásimult, súgva faggatta ki a szalonban. „Semmi, csak... minden rendben van már! A jelvényt azért mégis viselem, *magamon* viselem még holnap is, estig; igen, ilyesmit nem szabad, nincs joga senkinek eltiltani! Ez magánügy; az ember maga felel a meggyőződéséért! – A gyászszalag... hogy hol? Az mindegy, igen – a *harisnyakötőmön* –...az *mindegy* egészen!”

És mikor Oszkárnak elmesélték a tréfát (Helén oly pompás csevegő!) – a diák oly hálás közönsége volt, úgy nevetett a fuldoklásig, hogy végre is a gyönyörű, szőke rokonnak kellett segítségére sietni, gyengéd, játszos, borzongató kis hátbaverésekkel (no igen, a köhögés ellen), és saját bolondul-édes szagú zsebkendőjével, mely aztán valahogy véletlenül nála is maradt a fiúnál sok-sok időre, tán mindig.

...És eközben lett a kisleány tizenhat esztendő.

Akkor este egy kis háziünnepséget csináltak náluk, a szokásos nagylányavatást; noha a szőke Helén is otthon volt még, kissé válogatott a kérőkben, de azért nem okozott gondokat a mamának – hisz úgy körülrajongták most is, mint drága ízű gyümölcsöt a darazsak. Mariann különben ajándékot kapott, ünnepies anyai csókot, könyveket a jó misstől, sok ismerőstől és a rokonfiúktól virágot – és néhány néni azt mondta, hogy kezdi lassan kinőni magát ez a csúf kisleány. Sötét szemében meleg ragyogások voltak, és ahogy nevetett, a lámpafény átviláglott fehér fogain, mint finom, nemes-zománcú porcelánon. De azután, ahogy az este haladt, lassankint feledésbe ment, hogy ki ma az ünnepelt. Helén szokatlanul elragadó volt ma, és a fiúk zsongtak és dongtak körötte, éhesen a mosolya fényére, és a kisleány egy sarokból nézte. Könny és ironia nélkül, értő szemekkel tudta nézni; ez a fiatal moráltehetség, már rég kiharcolt egyet-mást önmagán. Igen, a saját kis pogány indulataival hősi küzdelemben tölt a gyerekkora és mély lelki magányban; most *ember* volt már, és büszke akart lenni erre. „Igen, hát *ezt* adják – *ezt lehet kapni* a szépségért! Hát *tudom!* – És nekem *nem kell...* nem *ez kell!*” Egy nagy lelki összetartozásra gondolt, ideális, emberi páros közösségre, erkölcsi elragadtatásra, Magdolnák szent szerelmére a Mester iránt; – majd szép, meghitt barátkozásokra, melyekből észrevétlenül, nemesen, szégyenlősen bimbózhatna ki a szerelem sok hallatlan szép finomsága... És a világutazó bácsi kertjére gondolt, a kanyargós utakra, a bambusz-lugasokra és vigyorgó kis szerecsen bálványokra. És a „szociális problémák”-ra, a magyar szabadságharcra, a lexikonra és régi költőkre; – s két okos, meleg fiúszemre a horgas madárorr fölött. A szoba másik sarkába nézett; ott ült a fiú éppily magányosan, az orra valami régi útikönyvbe csüngött bele, és nagy kamaszkeze tehetetlenül, búsan lógott le a szék karján. (Pedig érettségis ifjúember volt már.) – Mariann felállt; miért is nem ment hozzá már előbb, micsoda buta szégyellősség az ilyen? – gondolta. Hisz nem afféle rejtőző, frivol, szaloni kapcsolat az övék; hisz oly rég ösmerik egymást, oly rég összetartanak!... „Ah, kis Ma’n-om te, most már nagy lány vagy te is! – nézett fel rá az ifjú szokatlan gyengédséggel, hogy a kislány belepirult. – Most már téged is el foglak veszíteni; bálba visznek, kiöltöztetnek, csábítani, tettetni, másokat meggyötörni tanítanak – mert az hozzátartozik a dologhoz. Szalonélet, cifra és ravasz nősténység... és nincs fegyver ellene!” – „De Osz, kérlek – miket beszélsz te!” – „Ó, ne haragudj, ne is hallgass rám, kis pajtás! Buta vagyok már egészen, ugye? Legalább te ne neved ki érte – hiszen te jó vagy! Te még *ember* vagy!... Ma’n, mondd hát, *érted ezt?* Mi ez? Az embernek megáll az esze! Nézd, nézd, hogy kacérkodik azzal a hülye majommal meg azzal a vén negyvenéves piperkőccel is, akit fel fogok pofozni ma még, meglátod. – Mit akar vele? Hozzá akar menni? Hisz megmondta nekem tegnap, megesküdt, hogy nem szereti – hogy megcsálná egy hét múlva, ha hozzámenne. És megígérte nekem... nem, nem kis Ma’n, nem akarlak szomorítani; hagyj csak, hagyj engem!”

A kisleánnyal akkor lassan megfordult minden ott a szalon sarkában; – s belül is a lelkében valami nagy felfordulás esett, éremlyégésforma, mely régi, elült indulatokat kavart fel. Úgy érezte, hogy a szeme ég, hangosan lüktet a vére, és minden tagjában valami vad, féktelen, idegen erő lázong, *igazságért* kiált, vagy ütni, zúzni, harapni – *ölni* akarna. – Itt, most, csupa felindulásból! De hát kit, miért, ki a hibás? Ostobaság! Hisz ő már nem kisgyerek... És egy perc alatt tudta is már, hogy miről van itt szó, és hogy ez az ő külön sorsa, tán mindég is így lesz valahogy, és hogy neki tán másvalami adatott, mert hogy semmi sincs hiába és semmi sincs véletlenül. És *tudta*, hogy most szépen itt fog maradni gyerekkori barátja mellett és megvigasztalja csendes, jó szavával, okos mosolyával – és holnap majd, ha lehet, beszélni fog a testvére szép fejével is okosan. – És általában – vállalni fogja szépen a rendeltetését, igen; és titkon, magában oly jó nagyokat sírni, olyan lelkevesztett nagy bögéseket – Istenem, csak lehetne, szabadna már mindjárt!... Már *asszony* volt a kisleány.

Falun

1

Jól megzötyögtetve kászolódtak le a szalmaülésekes parasztszekérről, nyújtóztak, a zsibbadt lábukat próbálgatták. Az öregebbik doktor mindjárt tojás után tudakozódott, hogy lehet-e majd szerezni a faluban, mert nagyon ráparancsolt a felesége. A másik orvos, a katonaruhás, cigarettákat kínált; de a vizsgálóbíró sietni akart, szalajtotta a frájtert, akit boncolószolgának hoztak magukkal. Menjen, keresse meg a csendőrlaktanyát, küldje az őrmestert – két sírásó embert is kerítsen, hisz tud románul, alkudjon velük, mert az is az ő útszámlájára megyen... A kisbíró jött is már a falu alól – torzonborz, pizsokszínű vén román –, nagy süveglevéve instálta az urakat némi tört magyarsággal, de mindjárt átfordította, tarkázta a maga nyelvén – hogy erre, emerre van a temető, az új temetőcske, ha meg nem sértené, ide földelték el szegény domnu notart... engedelmmel, négy hete is elmúlt már annak; ujj, akkor még vastagan feküdt a sírok felett a hó. Milyen hamar is kitavasztotta az időt a domnu Zeu! Előttük ment, mutatta az utat; virággal varrott, szennyesfehér daróc zekéje még savanyú, télies szagokat eresztett; penészes és agyagos házföldje, avas zsír, trágya meg kapadohány vegyes illatai szállták körül. A városi urak elfordították az orrukat, a levegőt szaglászták, mely tele volt az áprilisi rügyek drága, nyers zamatával s a napszívta televényföld gyenge páráival.

– Maga az, öreg, az a Pavlisan Mitru, aki a jegyzővel jött akkor este a városból?

– Igenis, alássan kérem, én magam, a kisbíró!

– Jó, magát majd ki fogom hallgatni. Az özvegyet is ide kell hívni, meg valami cselédjök...

– Igenis, kérem! Majd én előhozom! Igenis, tudom magyarul, kérem, katonaságtúl. A temetőőrnél. Lehet, igenis kérem!

Odébb a gyöpes sírhantok közt feltarkállott a falu kíváncsi népe, bámész aprósága. „Nem takarodtok haza? – rivallt középük az öreg. – Dutya kász-á! Száját tátni, azt tudnak a nyüvesek!” Feléjük suhintott a görcsös somfabottal, szárszínű katrincák, fehér, hímes szoknyák iszkoltak előle, iskoláskölykek ugráltak a temető ösvényén, de ott megmaradtak – végigülték, mint valami tarka madárhad, ott sese-susáztak –, nagy, sötét, izgalmas szemüket le nem vették a három idegenről. Már ahogy jöttek is, a szekérből látták, hogy vonul ki a nép sorral, mint búcsúkor a nagy látványosságra. „Itt új időszámítás kezdődik magával – magyarázta az öreg civilorvos –, itt úgy fogják mondani: felesztendővel azelőtt, vagy azután, hogy a mi jegyzőnket felbontották.” Az öregúr soha, egy hivatalos útján sem engedte el ezt a megjegyzést. De a bíró most kicsit türelmetlenül fordult félre, a sírhelyet keresve, hogy minél előbb hozzáfogjanak. Szép, új vadászforma-ruhában volt, finom zergebőr kamásnikkal, puha pörgekalappal – a szomszéd falubeli urasághoz volt ebédre hivatalos. – „A temetőőrnél lesz ásó, esetleg embert is adhat. Akkor tán hozzáláthatnak mindjárt az urak, én megkezdem odabenn a kihallgatást. Az özvegyet először, a följelentőt... A napidíj miatt nem kell izélni, mert ha csak félórával is tovább tart délnél, akkor egész napot számíthatnak fel...”

Az ásók éle sziszegve vágta a domnu notar sírjának zsíros, fekete földjét, melybe egy hónappal ezelőtt „örök nyugovóra” tették le. Nehéz temetői föld volt, sűrű nedvű, benne sok nyüzsgő, apró, fehéres kukac; – a két sírásó temetőőr fiával már a boncolópadot rakatta össze, a frájter nyögött belé, és nehéz szagokat izzadott. Az öreg orvos két töciket hozott, egy sulkolószék alját is lábnak, arra keresztbe az istállóajtót, ahogy hirtelen kiemelik ilyenkor. Mégis jó időbe telt; mire készen voltak, már-már keménybe ütközött az ásó lapátja odalenn.

„Kötelet – jó erőset!” – hangzott a gödör mélyéről az egyik ember ziháló szava – a másik rágyújtott a kurta pipára.

– Nem szakadt be a fedél? – kérdezte a kis katonadoktor kissé fontoskodva.

– Ércbül van! – hangzott alulról. – Meg hát egy hónap az egész, azalatt nem szokott.

– Persze! – hagyta rá a fiatalember, és elébe sietett a vizsgálóbírónak, aki egy kis csapat emberrel most jött ki a házból. A katonablúza gombolásán bedugta a kezét, mintha a szíve tája volna ott, másik két ujját lomposan esküre tartva, utána dűnnyögte a bírónak a hivatalos szöveget, a törvényszéki szakértőorvos fogadkozását. – Hát ez mit keres itt? – kérdezte aztán átmenet nélkül egy szikkadt kis halovány nőre mutatva, ki már a gödör közelében álldogált, elszabott, fekete ternóruhában, és fázott a langyosuló napon. A segédorvos nagyon fiatal volt még, útjában voltak a nők „hivatalos” helyen. – Még majd elájul itt nekünk.

– Beküldöm mindjárt! – nyugtatta a bíró. – Szükséges, hogy felismerje a hullát.

Felismerte, és nem ájult el. Szederjes száját még keskenyebbre szorította, s a válla felrándult kissé alig észrevehetően, mintha testi rosszullétet nyomna el; – aztán mozdulatlan maradt. Egyenesen, komolyan nézett, és oly tisztes szigorral, mintha templomban állana – mikor felfeszegették előtte az ura koporsóját. A jegyző teste úgy feküdt – szinte ahogy letették még –, csak mintha tiszta dér lepte volna be; fehérhamvas penész ült mindenén, a fekete ruha posztóján, a nyakravalón, kezében a fekete feszületen. A haja, sűrű szép bajusza is, mintha megöszült volna a másvilágon; a szempilláin, az orr sarkában is ott ült a finom hamu; arca kissé duzzadt is volt, furesán felfuvalkodott, mintha borzongós grimászt csinálna a nedvességtől, a föld hideg lucskától. De azért ő volt, igen... a fehér, uras homloka, kétfelé fésült haja, kerekded álla; orra nyergén is ott a kékeslila ütésfolt. – Igen, fölismerem! – mondta kissé vontatottan, és lesütve tartotta a szemét, kiálló csontú kis arca már halványabbra alig válhatott. – Köszönöm! A temetőőrnél tesszen még várni ránk! – Sarkon fordult, gyorsan elhaladt a két férfi közt, a száraz kis nők apró, szapora lépteivel. Konok keménység, elszánt, akaratos közöny volt az arcára írva; szeme könnytelen és hideg. – Hat gyerekkel maradt, minden vagyon nélkül! – súgta az öreg civilorvos, aki mindent tudott. – Úgy látom, ez a nő csinálja itt az egész komplikációt! – legyintett utána a vizsgálóbíró. A csendőrmester odafigyelt, és kissé elmosolyodott.

A boncolószolga már szaporán, ügyesen vetköztette is a halottat. Felvágta végig a ruhát; – a test átívódott bizony a talajvíz gőzeitől, mint a nedves tapló – félő volt, hogy megszakadoz a felfújt, kocsonyás bőr. – Külerőszaknak semmi látható nyoma! – állapította meg a civilorvos, és újra végigböngészte kézi nagyítóval is. – Nem, semmi! Csak az orr felett az a feltörés! – Igen, ahogy leesett a szekérből! – morogta közbe a kisbíró, és még jobban elhúzódott a halott félős közeléből. Ő volt egyébként a koronatanú, ő hozta szekéren a jegyzőt az utolsó dárídós éjszakán.

– Na halljuk! Hát ittas volt-e a jegyző akkor, Mitru Pavlisán? – fordult hozzá mindjárt a vizsgálóbíró, hogy mielőbb a dolog lényegére térjen.

Egy hant szélire ült le, a frajter köpenyegére, kistrófolta a töltőtollát, szétteregette ölében a jegyzőkönyvet.

– Hát, kérem alássan... – húzta föl szemöldökét az öreg. Szabódott, drukkolt valamitől.

– Na, ki vele egy-kettő! A jegyző életében sem haragudott az igaz szóért!

– Hát egy kicsit ittaska volt, bizony! – sunyított az öreg.

– Mennyit ihatott a vásár után?

– Csak úgy három-négy liter jó borocskát, kérem, a topolyai kocsmában. De hamar megártott már öneki...

– Helyes! – szakította félbe a bíró, és tolla végigszántott a papír fehéren. – Szóval maga, Pavlisán Mitru, megmarad az előbbi állítása mellett, hogy a maga tudtával senki se bántotta, még csak meg se rakták a jegyző urat.

– Én, kérem, itt vakuljak meg, ha láttam valamit! Nem is hallottam. Abból láрма lett vóna, kérem... de nem volt nagyobb láрма az ivóban, mint másszor, akármikor. Az úton?... Én semmit se láttam, kérem, én elül ültem a bakon, eleven élő ember nemigen férhetett hozzá a szekérben, ha csak valami lélek... Az erdő alatt egy buckának mentünk neki, megijedt a lovam, de csak oldalára dült a szekérke, kiabáltam is, hogy fogózzon, de akkor már felborult a jegyző úr... Nem is esett ki egészbe, csak ledült, a feje oldalt lógott, az arcát a kerék súrolhatta... de felébredt rá, káromkodott is nagyon, még az én keszkenőm is elkérte a vérit törölni. Összemázolta magát a piros vérrel meg sárral nagyon, mert ittason volt, kérem – az asszony meg sikoltott, megijedett, ahogy bevitem... a karomon támaszkodott, félig aludt azért, hányt is... már kezdett virradni is akkor... Az asszony visított: – Jaj, megölték az uram!...

– Na elég! Jól van! Most még arra feleljen – járt-e másszor is a jegyző abba a kocsmába?

– Hát ahogy a többiek mondták, minap Topolyán, kérem...

– Én most csak magát kérdem! Igazat szóljon, mert megesküszik a feszületre! Igaz-e, hogy a kocsmárosnéval volt valami dolga? Hogy szerette, no? Mit tud erről?

– Hát mindenfélét beszélgetnek a népek. Én nem tudom... én csak úgy némelyikszor vittem, úgy vásárkor, meg néha szombatnapon. – Nagyon jámbor, tudatlan képet vágott, de a homlokát verte már a veríték; mégis félt a halottól, ha árulkodni találna rá.

– Odébb mehet! Lépjen elő Ptyánk Máriskó! Maga szolgált a jegyzőéknél utoljára? Hogy éltek?

Ptyánk Máriskó nem tud magyarul, a fráter kérdezetgi egyenként, ügyesen, a csendőr tolmácsolja; de beszél ő is készséggel, heves, asszonyos meggyőződéssel, alig várja, nem fél ő senkitől. – Hogy bizony, volt a szegény jegyzőné asszonynak sírnivalója elég. Rosszul bánt vele az ura, goromba volt, néha bántotta is, ha szemire hányta a topolyai zsidónét. Ő, az egy céda asszony, az egész világ tudja... ő nem fél az Istentől, ő kimondja. Látni... na né, mit láthatott vóna, nem tartatták vele a gyertyát; de nem forog a malom, ha a víz nem hajtja. Sose volt jó az a zsidóné, városrul került, dologtalan, fehér képű, vörös hajú, mint valami bábá, szívrontó boszorkány. A tavalyi pópa is kellett annak, a topolyai tanító is – mindenki kellett...

– No elég. Most csak arra feleltesse még, volt-e valami seb, ütésnyom a jegyzőn, mikor hajnalban hazajött? Panaszkodott-e csakugyan, hogy bántották? Meg hogy mennyi időre halt meg a vásár után, és hogy történt a halála?

A katrincás, öregedő parasztasszony összerántotta keskeny homlokát; megértette a kérdéseket egyenként, a földre nézett: hogy is mondja?... A lába ujját szemlélte, kérges, meztelen talpával egy húzásra előlt ok nélkül valami kis tavaszi bogarat.

– A halál oka a boncolásból meg nem állapítható! – kiáltott oda egyik orvos a pad mellől, a másik már feltúrt ujjú, lucskos kezét magasra tartva, mosdóvíz után kiáltott: készen voltak.

Odébb a temetőkapunál még mindig két csendőr szorongatta hátrább a kíváncsi asszonysereget, de vízért nem ugrott egy se, míg nem mondták, hogy megfizetik a cseréptálat. Mert azt már el kell dobni, mélyen elásni, ki enne olyanból? Hogy még visszajárjon a holt!

– Én instálom... – neszel a nógatásra, de már bizonytalanabb, halkabb szóval Ptyánk Máriskó cseléd. – Én csak az orra tetejét láttam akkor reggel, hogy véres volt, vizet is vittem, de az asszony mosta. Odakinn a pitvarba monda nekem a kisbíró: – Leesett a gazdád, Máriskó, a szekérből fordult ki az erdő alatt, pedig csak kicsit zöttyent, de részeg disznó ez, ha iszik, nem tud magárul! – Na, nem igaz? Nem így mondta, Mitru bácsi? Még mondtam, hogy talán a rosszbábák játsztak vele az erdő alatt; arra nevetett: – Az a! Eleven bábák! – azt mondja. Kérdeztem, hogy a zsidónénál háltak-e megint? – Ó – azt mondja az öreg –, nem szeretésre való már ez a részeges kutya, mindjárt elszédül, elgyöngül az italtól – rosszmadár az a zsidóné, csak bolondítja mán ezt is, csak hogy mulasson, igyon, fizessen nála –, a mi községünk pénzibül! – Na, tagadja, ha nem így mondta, öreg! A megverést is mondta –... igen, hogy a zsidóné bosszúból verette meg... de nem a kisbíró mondta (hát mondtam én, hogy ő mondta, na?...), az asszony mondta nekem, a jegyzőné: – Megverték az uram, Máriskó. – Mindjárt, ahogy kijött hozzám a pitvarba, sírt is, de nagyon haragosan beszélt. – Agyba-főbe verette az a gonosz asszony, az az ördögszekere, mert az uram nem akarta tovább szeretni. Jaj, tán bele is hal, jaj, megölette az én kisárváim gondviselő apját. De haljon csak meg – akkor meg nem menekszik a börtöntől az a világrossza, él még az Isten, ad még nekem annyi erőt, hogy bosszút álljak! Most én következem, te vörös boszorka, te cafat, törvényre adlak, tömlőcbe rothadjon az a kackiás húso, padlót sikálj a kisütögetett hajaddal, amér az én életem így megrontottad! Több könnyem hullt érted, mint ahány hajadszála, többet átkoztalak, mint amennyit lehelsz!... – Mit tetszik, kérem szépen? Hogy kitől?... Hát csakis az urától, a jegyző úrtól hallhatta, hogy bántották szegényt! Hogy tetszik mondani?... Hogy akkor mindjárt nem is beszélhetett, mer hóttrészeg volt, aludt. Na jó, hát talán másnap! Másnap reggel is mondhatta a feleséginek, hiszen csak egy hétre rá halálozott meg, ráért még elbeszélni... Nekem a jegyzőné asszony maga mondta... igenis... mindjárt...

– A következő héten jobban érezte magát a beteg? Hogy halt meg? Azt kérdezze csak!

– Hát másnap még aludott az italtól, azt tudom, egy hétfői nap volt, de azután felkelt, jöttment. Kedden volt a községházán is, még meg is rakta a nagyobbik fiát. Csütörtöktől maradt fekve, akkor nyögött, pénteken már a görcs hányta minden részit, rémséges volt ránézni, olyan kínjai lehettek... Már nem értette a szót...

– Tetanusz! – szólt oda a kis doktor, törülközővel a lizoltól szagos kezében. – Tetanuszfertőzésre vallanak a görcsök, a lappangási idő is; az arc sérülésén át kaphatta, a talaj mikrobái útján, mikor a szekérből kiesett. A sártól. Ha ugyan a vallomások megbízhatók...

– Már egyez körülbelül valamennyi, az özvegyét kivéve – jelentette a vizsgálóbíró. – Igaz-e, őrmester úr?

A csendőr könnyedén kardjához érintett kézzel mondott „igenis”-t, de csinos képén most megint mosoly szaladt át.

– A féltékenység dül abban, az veszi el az esztét! – legyintett a kis doktor felé bizalmasabban.

– Hát csakugyan olyan veszedelmes az a zsidóné? – mosolyog a másik fiatal férfi is, és közelebb húzódik. Ez az őrmester egyébként tanító békeidőben, csak mert a csendőröknél szolgált, szerencséjére ide kellett most bevonulnia

– A topolyai asszony? – élénkült fel, örülve, hogy maga-formájával beszél. – Egy Circé, igazi csábító szirén! Ápolt, finom... direkt rutinírozott, jó modora van. Gyönyörű bőre, dús haja, szép telt alakja; mi kell az ilyen falusi családapáknak, kérem? Már a hangja is direkt az idegekre hat...

A hullával készen voltak, a fráter varrta is már a szegény, megbolygatott testet, véges-végig középen, de csak túl-túl öltésekkel már, mert bizony szakadott a bőr a görbe tú után. Csak éppen rádobják ilyenkor a halottra a ruhát, egyéb koporsóra való holmiját. – De hát a feltámadáskor?... – sápadoz a kérdés a tolongó asszonynép ámult arcán, kerekre nyitott szemek, reszkető szájak körül; a hittől szabadulás hirtelen, ijedelmes gyönyörével. Mi lesz most már a túlvilággal, mit szól a pápa ehhez? A két csendőr letett róla, hogy elúzhesse, visszariassza őket életük legnagyobb szenzációjától. Az urak friss kedvvel indulnak a temetőr viskója felé. Könnyű, egyszerű munka volt, tiszta eset, de az idő eltelt vele, mindjárt dél, egész napidíj... tojást is kerít a legény... csak még a jegyzőné van hátra. Azt még egyszer elő kell venni, ördög vigye, hátha lehet vele boldogulni? Hisz minden oly világos!

A tűzhely mellett ül a kislóca közepén, tán azonmód, ahogy egy jó órával előbb, mikor beküldték, hogy itt várjon; csak a nagy fakupát húzta közelebb, sűrűn issza a vizet azóta. Ahogy a három idegen belép a csendőrrel, hideglelős kékes-pirosság foltosodik ki az arcán egy pillanatra; kissé reszkető térdekkel áll fel, és nem tudja, elébük kell-e lépni? Igen, nagyon is soká hagyta itt egymagára a gondolataival és bizonytalanságban, ilyenkor az ember elveszejteti magát, a szándéka keménységét... – Tessen csak! – inti leülésre a bíró, kimértséget mutatva, de nem szigorúan. Gyorsan letelepszik az urakkal a szemközti asztal elé, szétnyitja az írását, belenézeget, mintha onnét olvasná néha, amit mond.

– Hát kérem, nagysád, minden jel arra mutat, hogy tévedni tetszett a vádat illetőleg. Az összes többi tanúk egyező vallomása arra enged következtetni, hogy boldogult férje természetes halállal múlt ki. Ezek alapján a vád, úgy hiszem, elejthető volna. Hacsak nem tartja fenn azt az állítását...

A jegyző özvegye arcáról eltűnnek az izgalomfoltok. Egyszerre megint biztosabb, hisz nem őt akarják bántani, a törvény még szolgálatkész iránta, kérleli szinte... Homlokát összebb rántja, szája apró remegése befagy megint, pillantása hegyes, kemény.

– Én fenntartom, kérem! Nem beszéltem én hiába, ami igaz, igaz! Nekem beszélhetnek! Aki bűnös, kapja meg a büntetését!

Az urak mintha megrökönyödnének kicsit e váratlanul mogorva, bátor kitörésen. Na lám! A két orvos érdeklődve moccan fel, a bíró előrehajlik, hangja idegesebb.

– Amint már figyelmeztettem ma reggel, vallomására meg kell esküdnie.

– Ha meg kell is, én nem félek! Az én lelkemen szárad! Aki bűnös, szenvedjen meg érte!

Együgyűbb, közönségesebb és makacsabb volt, mint gondolták. A bíró nem nagysádozta ezentúl.

– Várjunk csak, édes asszonyom! Ön tehát arra alapítja följelentését, hogy önnek a férje panaszkodott halála előtt a topolyai kocsmárosnéra. Hogy az bujtatott fel embereket, akik megtámadták, megverték az úton; hogy e testi sértések okozták a halálát. Nem lehet-e az, mondja, kérem, hogy maga képzelődött kicsit a nagy ijedtségtől. Van az úgy néha! Vagy tán szegény ura félrebeszél! A vásári kirándulás után még egy hétig élt, ugye?

– Soha nem állt lábra többet. Nem *tért vissza* az egészsége.

Kijavította magát így, finomabb, urasabb kifejezésre; sértette, hogy szinte népieskedik már vele a bíró.

- A tanúk azt vallják, hogy harmadnap még átment a hivatalába.
 - Nem tudok róla! Ha ment is, csak lézengett, mint a félholt. Alig is volt már eszénél...
 - S önnek mégis pontosan számot tudott adni?
 - Akkor egyszer, ha mondom – akkor rákövetkező nap reggel beszélt tisztán. Mikor felocsúdott, elmondott mindent nekem töredelmesen. Megátkozta azt a nőt. Bocsánatot kért tőlem meg a gyerekeitől; azt mondta: erővel csábították rá a bűnre. De akkor este megmondta annak a nőnek, hogy végez vele, elég volt, a családjának fog élni ezentúl. Összevesztek, rosszban váltak meg. Akkor az asszony bizalmas emberei, valami új latorjai leitaták – úgy engedték el. Az úton rátámadtak az erdő alatt, kegyetlenül összekínózták bosszúból. Minden részit fájlalta előttem. Csak arra kért, hogy ha meg talál halni, tegyek igazságot az ellenségein, addig nem lesz a sirban nyugovása. Ezt mondom, nem mondhatok egyebet.
 - Helyes, kérem. Ön tehát másnap reggel hallotta az urától. De a cselédjének már akkor, sötét hajnalkor emlegette az egész dolgot, pedig akkor még nem beszélt a férje.
 - Én mondtam? Ki mondja azt, kinek mondtam? Máriskó? Mit tud az? Italos vénasszony, összekever mindent!... Még ha mondtam is, legfeljebb *talánra* mondhattam, megsejdi az ember az ilyet...
- Kapkodásában is merészebb, leleményesebb volt, mint gyanították; a vizsgálóbíró már-már letett a reményről.
- Helyes! – mondta kissé fojtott bosszúsággal. – Ha tehát ön fenntartja állításait, úgy a törvénynek mégis foglalkoznia kell az esettel. Csak nehogy visszafelé süljön el, kérem! – A kisbíró, aki szekéren hozta, semmit sem tud a támadásról.
 - Tökrészeg volt az is... Vagy megfizették.
 - Pszt! Az ilyen beszéddel óvatosabban, kérem! Odaát Topolyán is kihallgattunk mindenkit. Be nem igazolódás esetén a sértettek vizsonvádat emelhetnek, és az akkor...
 - Én nem tudom... hát mit akarnak?... Mit akarnak velem az urak?... (Éles, riadt hangja rezzelve csap közé, ez a támadás váratlanul érte. Kapkod, mintha veszendő méltóságát, biztonságát keresné.) Hát mit véleményeznek az urak?
 - Az orvosok – magyarázta újra jóindulattal a bíró (mert nem állták, hogy ne mosolyogjanak a furcsa szón) –, ez a két doktor úr itt felboncolta, jól megvizsgálta, kérem, a halottat. Nincs azon semmi erőszak jele, sehol a testén. Az orra sérülése a leesésnél támadhatott, akkor valahogyan föld jutott hozzá, besározódott, attól támadt a halálos merevgörcs, mely megölte egy hétre rá. E tekintetben megnyugtathatjuk önt, asszonyom. Ismétlem, meg vagyunk győződve, hogy férje természetes halállal múlt ki.
- Az asszony mereven néz rá, aztán mélyet, nagyot lélegzik a csendben. A megsemmisülés sóhaja ez; összehull tőle, még kicsinyebbre süllyed; egész vézna, leszikkadt kis valója reménytelen, bús magányos jelentéktelenségében marad itt; felsülve, lecsökkenve, már-már mosolyogtatón.
- Természetes halál? – lihegi.
 - Abbizon, lelkem.
- Már majdnem jóindulattal, humorizálva néznek rá. De a mosolyra összeressen, nem, *ezt* nem hagyja! – Ő tragikus, nagy sors, emlegetni való csapások tisztelt, szerencsétlen viselője; az ő árva fejére nagy, hatalmas, rendkívüli dolgok zúdultak; őt kiválasztotta az ég, hogy áhítattal emlegesse mindenki: *szegény, szegény, szerencsétlen asszony!*... S ezek a nyegle, városi pimaszok, itt hányják-vessék a dolgát, nevetségre a szavait?... Sárga kis arcán újra

megjelennek a liláspiros foltok, de most eggyéfolynak, elöntik a homlokáig váratlanul sötét bíborral. Aprós, sötét szeme szikrát szór, minden ujjperece mozog, ahogy görcsösen akasztja bele a gyászruha nyers szövetébe. Szája, mindene reszket; mint egy fúria, olyan most.

– Igen? Hát természetes?... Nagy is a maguk tudománya!... Hát mikor egy ember otthagyja a családját, megutálja a gyerekeit, egy olyan cafat miatt, az *természetes* maguk előtt? Mikor úgy tesznek valakivel, élő-elevennel, mint ahogy azok tettek énvelem? Hogy már nincs rajtam emberi kép!... Mít gondolnak az urak, ki voltam én? Így néztem én ki mindég? Hogy engem tán utálságbul vett el az az ember, hogy nem voltam kedvére való, nem járt utánam, míg megvolt a boldog lyánságom? Mi voltam én, mi vagyok máma? Volt tanító kérőm kettő is, meg egy erdész. Miért vagyok örök életemre megnyomorítva?

– De kérem, mindez...

– Ne beszéljenek nekem! Dehogynem tartozik ide! Hát özvegy volnék én ma, bánatba-borult, ha az uramat nem kapatják a topolyai kocsmába? Ha el nem fordítják tőlem testét-lelkét a pizsok szerelmeskedéssel? Hát kell ennél jobban gyilkolni, kirabolni a más ember életét? Ki a zsvány akkor, ki érdemli a tömlöcöt, ha nem az ilyen? Mít ér akkor a maguk törvénye, irkafirkája, tanúsága? Bújjanak el a doktorok mind, a híresek, ha ennek a nyomát meg nem lelik a halotton, még a porladó csontján is egy olyan piszkosnak a szája csókját, a paráznaság bűzét... ha maguk is egyetértenek azzal... a törvényük... mert férfi mind... az Isten is... az az Isten az égben...

Megszédült a rettentő káromkodástól, a szája szinte habos volt már, hangja fulladtan felcsukladozó, majdnem ugató és egyre magasabb regiszterekben. Végigesett, elnyúlt a lócán, erőtlen kis valóját rázta, rengette a vonagló, görcsös zokogás.

– *Psychosis hysterica*... – motyogta az öregebb orvos maga elé. A másik előrehajolva, buzgó érdeklődéssel figyelte a rohamot; a csendőr (békeidőben tanító) lesütött szemmel, ijedten babrált a kardbojtján. A vizsgálóbíró ideges mozdulattal nyúlt a szép, új vadászkabátja zsebébe, és megnézte az óráját.

1917

Bölcs Fekete Péter levele

Drága jó főhadnagy úr és kedves tisztelt nagysága. – Mióta a kedves főhadnagy úr Hilfszdisztógli lett a testi gyengesége mián, és egymástól el kellett válni; én nagyon sokféle vidéket bejártam a csapattal, és jaj, sokat próbáltam a hadi életet (amékre ugyan már régen nem vagyok kíváncsi) – de azért kedves főhadnagy úrnak irántam való jóságát nem felejttem el soha. Bizony most már nem vagyok egy szanitéc-officir úr lovásza, aki olyan szelíd volt hozzám, hogy az apám se jobb – nem ülök már hátul a segélyhelyeken, a jó kis meleg piszokban, ahol mégiscsak biztosabb volt ez a kis badár életünk. Akinél is jobb élete nincsen az embernek, azt be nem cserélik, se másikat nem adnak, ha elvesz, hát ezt muszáj szeretni; csakhogy most nem szabad. Itt bizony prédálódik még mindég, főhadnagy úrnak jelentem, harmadik esztendő is végire jár benne. Ugye, nem hittük akkor Muszkaországban, mikor még együtt voltunk? Az volt a beszéd: – „Ezen vegyünk csak erőt egyszer, ezen a Varsón, polyákok nagyvárosán, akkor hazamehet ki-ki maga világát élni!” – Megvolt az is; jaj, hányszor megfogyatkozott azóta a holdvilág! Én úgy vétekszem, nincsen is már hadicélja ennek a veszekedett világnak, csak forog ez, kattog előre, mint a gépszíj, aki nem bír megállni sokáig forgásában, ha életelven akad is a kereke közé. Már hiába! A nap az égen nem áll, mert annak mindegy, messzi van; a föld se indul meg alattunk, mert az keményen áll azon, ami tartja – hát mi, szegény emberek, mit tehetnénk? Az Isten messzi van, de a gépfegyver néha nagyon is közel; kivált errefelé, ahol most vagyok!

Azt mondják, nem szabad megírni, hogy hol, hát nem is írom. Gondolják el, ha tudják, abból kedves főhadnagy úrék, hogy nagy mereszkedett kösziklák közelibe vagyunk itt örökké, bukfencet hánynak a hegyek egymás hátán, ki messzebb van, ki közelebb látszik; nagysétét fenyves erdők borulnak rájuk oldalvást. De olyan *erdő* ez csak, kérem, mint amilyen *ember* a katona! Meredten áll a sok egyforma fa, mintha díszszemlén sorakozna, és a nevét is elfelejtette volna szörnyű egyforma ijedelmibe. Bezzeg otthon az uraság erdejében az a sok jóféle fa, terepély bükk, szagos ihar, jó tűzrevaló öreg szilek; virág az aljába, madárka a bokrába; annyiféle formájú ott a fa, bokor, mint az *ember*; itt olyan egyforma mind, mint a *katona*; még az apróssa is mintha mundurban volna, keményen szalutálna, bár csak játékból, mint a kiskorú gyermekek. Az ember el is felejtí bizony, hogy otthon karácsonyra az ilyen, nekünk is volt a kastélyban, külön a cselédgyerekek részire egy, szépen kicsinálva, almával, dióval, cifra papirossal díszítve; de itt már örökké megutálom, puskaporszagot fogok érezni minden karácsonykor. S jaj, ezeket a nagy-egyenes szálfákat de csak egykettőre kiborongatja a szélvész! Ha megdül, minden gyökerivel egyszerre kifordul a földből, akkor látszik, milyen kicsi tartotta; fabőre lehámlik, olyan, mintha a fehér csont látszanék ki az eleven alól, olyan, mint egy-egy temetetlen vitéz, aki elesett a csatában. – Jaj, szinte borzadályos nézni – pedig a fák közt nincs is tán háború, mert azok ártatlanok; nem élnek hússal. Ezeket pedig csak hasonlatképpen írtam ide, hogy az emberiséget kimagyarázzam, aki úgy elváltozik itt a maga született formájától, mintha lehúzták volna róla azt a megszokott kis meleg bőrt, úgy adták volna rá a mundért. Én már azt sem tudom néha igazán – az vagyok-é még, aki voltam: Fekete Péter –, gróf Szelepcsényi Amália öméltósága belső, asztali inasa?

Három hónap óta vagyunk itt most szemközt az ellenséggel, akit nem magyarázhatok meg jobban, mint a nagy, széles sipkaellenzőrül, kit azért visel, mert az ő hazájában nagyobb tüze van a napnak; de itt azért megkóstolta ökelme is a hús levegőt. De mindegy az, kérem, egyik ellenség olyan, mint a másik, mert egyiknek sem tudjuk megmondani szépen a maga nyelvén, hogy „Hagyd el mán, testvir, ne izéljünk, té'sis szegén vagy, minek bántsa egyik szeginy a másikat?” Nem lehet vele ilyen egyszerű parasztiasan szólni, se sehogy; mindig is mondtam én, hogy a legnagyobb baj a bábeli torony építése volt a világon; enélkül milyen jól

kibeszélhetnék magunkat! Így csak az ágyú szaval, és porzik tőle a köszikla, szaladoz a meleg emberhús, hallik a jajszó; ámbár engemet eddig még az Isten megőrzött, csak ezután is megőrizzen!

Pórnap nyugalmából most írhatok innét kedves főhadnagy uramnak; de hírlík: odébb visznek holnap, kezdődik a tánc előről. Ugyan rebesgetik mostan is, hogy talán vége lesz, hogy már ez idén otthol aratnánk! Ezek a buta parasztok meg annyira hiszik, hogy már nem is akarnak mosni, hogy majd mos otthol az asszony. Na, mondok, csontig eheti a testöket a piszok addig; nem lesz ennek már vége, valamig két ember marad a világon; mert ha mind kipusztul is, az utolsó kettő még folytathatja. Én már úgy is vagyok néha, kérem, hogy nem is sajnálok senkit. Ha ilyen bolond, rossz, egészségtelen fajta, hát hagy vesszen ki; háziállatba se hagyják magvát az olyannak, amelyik maga gyereket vagy egyhasi atyafiát fölfalja. Mert akad olyan néha házidisznó közt is, néha meg nyúl közt, de igen nagy ritkaság – az emberi faj meg már mindenestül ebbe esett bele. Hát vesszünk, pusztuljunk, ebfaj, fene belé! Én már magamat se sajnálom: talán a testünk elvetett rossz diribdarabjából valami kedvesebb növénye nő ki az Úristennek. Vagy nem? Ugyan néha olyanokat is gondolok már, hogy a papunk otthol de megdorgálna érte! Hogy hátha minket is úgy használ, fogyaszt a maga egészségére valami nagynál nagyobb láthatatlan szerzet, mint mondjuk mink a méhecske bogár mézét ahogy kivesszük, kaptárt rakunk neki, rajját igazítjuk – s tán éppenséggel úgy nem tud felölünk semmit, mint mink *őfelőle*; nem is láthat tán igazi formánkban, mert nem ahhozvaló a szeme alkotása. Lám, így vétkezik az ember, így rontja meg a szép eszt a sok világi olvasás! Én is veszemre lopogattam ki Szelepcsényi Mária grófné könyveit (mert a könyvtárszobát mindig én vikszoltam; nagy volt, hát nem győzte az a ványadt szobacica), onnét olvastam ki minden istentelenséget a régi pogányság hitiről.

Abban volt az is, hogy az egész falunyi sok isten közt a Sors volt a legfőbb úr; s azért mondjuk ma is, ha valamelyes boldogtalanságnak oka nem ösmerszik: „Ilyen a sors!” Csakhogy amondó vagyok én, kérem, hogy egy kő se esik le csak úgy magától! Hanem hogy ezt a követ egyszer valami pallér rosszabbul illesztette oda, mint a többit; részeg volt vagy álmos, a babája keserítette, vagy a felesége megbosszantotta; vagy az építész úr rossz maltert adatott, mert több pénzt akart nyerni, mert valami kis szotykonak eggyel több fülibe való kellett. Ha aztán tíz esztendő múlva a ház alatt megyen egy szegény ember, s az a téglá úgy kontyon találja, hogy meg se gondolta, már mausztót – akkor azt mondják, hogy: Sors. Így lehet valahogy ezzel a világháborúval is, mert ez is csak emberi találmány, hiába! Pénz, asszonyi szeretet meg tisztesség; ez kell az embernek. Ebben gubancolódik a világ, lótfut, tüsténkedik minden, amíg meleg (vagyis eleven) – de leginkább csak azért, mert ha nem mozgolódna, akkor állna vagy feküdne, ami pedig igen hasonlít a megholt állapothoz. Az unalomtól fél az ember, kérem, azért kell háborúnak is lenni néha; hogy a közvélemény buzduljon. Gyengeség az egész, kérem: emberi gyengeség!

De hogy már az asszonyokat emlegettem az imént (mert hogy minden bajban benne is van a kiskanaluk) – úgy vagyok én, kérem, hogy már az asszonyokat se sajnálom! Még az enyémet sem, Bogár Kis Rozált, akivel annak az esztendőnek farsangján történt házasságom, amelyiknek nyárutolján ez a kis badár háborús világ elkezdődött. Jaj de keservesen rítt, mikor eljöttem; félesztendő menyecskét kellett otthagynom. De mondta, fogadta, hogy eljön ő oda, ahová én, ápolónénak vagy annak, aminek. (Na, még csak a hibáznék; de mind ezt fecsegte akkor a sok asszony első bolondjában!) Hát eleinte írta is a levelet, sűrűn, hogy: „Édös párom, kedves-egy hites uram, tégedet az Isten akárhogy, de visszasegítsen; ha diribdarabban is, úgy is jó lesz, majd dógozok én helyetted is!” Mind csupa ilyeneket! Csakhogy annak, kérem, majd három esztendeje már, nagy idő az; egyszer voltam otthon alatta, kedves főhadnagy uram betegségekör két hétre. Na, hiszen azért ír, irogat ő most is, szegény, csak hát nem olyan sűrűn, vagy nem olyan szívesen; csak a drágaságot panaszolja folyvást meg a kastélybeli

híreket, meg az egészségi állapotját írja, hogy hál' Istennek, megvan egészségben, amit nekem is kíván. Hát iszen az is igaz, hogy mit mézeskedjen annyit, ha nem természete? Egy bajtársamnak is (Kujtor Feri nevű), örökké „cukrom, galambom”-ot firkált a felesége, mégis gyereke lett azalatt egy másiktul. Az enyém mindig is hetyke volt, nyelves, büszke viseletű, hamarabb adott pofont, mint csókot; bár hisz én jóformán csak a lánykorából tudom, hogy minő volt; ki tudja, hogy forgatta azóta a nők természetit ez a hosszú advent-böjtje? Megint hallom hírit, hogy ötven muszkát vitet ki az uradalom a tavaszi munkálatokra; szép, nagy, szőke orosz, kipihent férfiakat. Énmagam fekete, cigányképű vagyok, és nemigen magas növés; hátha még megáhlítja egynémely asszony a változást?

Az ispán – hát az meg mindég is nagy kutya volt, ettől nemigen maradhatott cselédasszony vagy lejány az udvarban még békeidőn sem, pedig akkor otthol voltak a férfiak, és ráfogták már néhányszor a vasvillát (de nem is múlik az ki rendes halállal). Hát még most, kérem, mikor a markába vannak az árvák. Ő osztott köztök segélyt, kommenciót, munkát, mindent; nem is lehet nagyon felhánytorgatni *azt* egy szegény nőnek, kérem! Az enyém meg kiváltképp is gusztussára volt mindég – hisz igaz, szép barna cseléd is, egészséges, mint a dió bele; nem mondhatok a formájára semmi hibát. – Mikor tavaly otthon voltam is, egyszer kis cédulát lelek az ágyon, csak úgy oda volt lökve. Igaz, nem volt rajta egyéb, mint hogy ekkor és ekkor legyen ott a magtár előtt, mert van még benn félvéka dercéje, ahogy utánaszámoltak. Na jó, de hát minek az ilyet is levélbe írni. Rossz világ nyelvire adni egy fiatal nőt az ilyennel? Az asszony csak elkacagta magát, nagy hirtelen összegyűrte, azután még neki állt feljebb, mert igen győzi szóval. Hát ráhagytam, mit izéljek azon a rongyos két héten? Örültem, hogy pihenhetek. Én nem vagyok, kérem, féltékeny, mert nem tartom érdemesnek; de olyan butának ne higgyen senki, nem estem én a fejem lágyára; még azt is jól láttam, hogy elveresedett Rozi, akkor nagyon. – „Na Rozál – csak ennyit szóltam –, úgy látszik, terajta beteljesedik, amit szegény Mixi bárónk mondott nekem a Klarisz konteszka lakodalmakor.”

Az pedig a templomajtóban volt. Hátrébb maradt a boldogult Mixi báró, a násznép megett – úgy maga előtt engedte sorjában a sok sleppes dámát, csak úgy borsózott rajtuk a nehéz, száraz selyem. „Tudod-i, Péter fiam – aszondja nekem, s a vállamra üt –, én öreg legény vagyok, de a *hátamon*, hallod-i, a hátamon elviszem hazáig, ahány tisztas mágnásasszony meg lány van ebben a templomban!” Ilyen parasztosan beszélt mindég; tréfás ember volt. „Ne tesszen már olyat mondani – feleltem neki nagy jámboran –, nem úgy lehet az ilyen fényes urasági családokban. Mert ezek példányképei a szegénységnek!” Csak rám mosolygott úgy a szeme sarkából, azt mondja: „Nagy huncut vagy te, Peti, többet tudsz te énnálam! De ami a példát teszi, hát az is igaz, jól leveszik róluk a mustrát; vigyázz a szavamra, ha megházasodol! Mert ahány parasztlány meg menyecske *igazságban találtnék* itten. (pedig ott volt három falu népe!), azt meg ezen a *tenyeremen*, ni (mutatta), haza tudom vinni neked!” Egy kis jó snapszféle volt már a fejében, villásreggeli után voltak; de azért okos ember volt szegény bárónk, értette a csíziót. De sokszor eszembe jutott ez a szava! Mindég is nehezen haboztam a házasság dolgában; gondoltam: engem könnyű volna megcsalni, mert nem vagyok féltékeny természetű! Utoljára is elvettem egy szegény özvegyasszony lányát (mert az volt Rozál), gondoltam, az ilyen még inkább háládatos lesz, ha kiváltja az ember a nyomorúságból, jó helybe teszi, uradalmi sorba. Ami meg a nyoszolyóládából hiányzik, majd kipótolja ez a dolgosságával, okos eszével – mert mindenhez hozzáfogott ez már lánykorában is az anyja házikójában; libát tömött tucattal, gyümölccsel kofálgodott a városban, meg a vasúti állomásnál árult, minden utas vett tőle tréfás szaváért, de még fogdozni sem hagyta magát, akárki mit beszél. Jár a világ szája, kérem; szépnek, ügyesnek mindég sok az irigye, de én csak jobban tudom, milyen volt. Már kétszer kihirdettek, de még nem férhettem a derekához. Csak nem vettem volna el, ha valami nagy szerelmetességet

veszek észre rajta; van nekem elég rafinírozott eszem, nem estem én a fejem lágyára, ne higgye azt senki!

De most azért mégis itt vagyok, plüre esve, mit tetszik szólni hozzá a kedves főhadnagy úrnak? Kapok én tegnap az én Rozimtul egy levelet, hosszabbat, mint máskor, keservesebbet is. „No, te ember – azt írja –, engem ugyan kódussá tett az igaz női becsületed; megvonák szájamtól a betevő falatot ebbe a keserű időbe; elvevék teutánad való pénzbeli fizetésemet annak a lator ispánnak zshivány praktikája miatt!” És végigbeszéli nagy panaszszóval, hogy az ispán bevádolta a grófné öméltóságánál, mert már régebben haragban volt vele, amiért nem akarta sehogy se a kedvét tölteni, és egyszer meg is csikarta a pofáját, igaz, hogy nem látta más senki. „Meglássuk – azt mondja –, hogy kit bocsát el hamarébb az uraság, engemet-e, vagy a maga híres vitéz urát?” Mindenben megrövidítette azután, mindennek az alját, ocsúját osztotta neki – s mikor szegény a jussát követelte, elment vádolni a méltóságának, hogy az inamé ócsárolja a kegyajándékot, lázítja a többi asszonyokat. Pedig a mi grófnénkat könnyű felisztikélni valaki ellen, azt magamról tudom, sokszor próbáltam; aki a személye körül van, minden ellenségit kiütheti a kegybül ügyesen. Persze, az ispánra szüksége is van az uradalomnak, a huncut fejire; mikor jönnek az urak adó alá becsülni az uradalom földjeit, egyiknek udvarára egy malacocska szalad, másik pincéjébe egy hordó jó borocska hengeredik, tudja már ő azt, olyan-olyan elsőrendű földek vannak ott, kérem, „vízmosás”-nak beírva, a szegény ember meg nyögheti a magát. Hát az ispánt fel is mentette a méltósága, de egy belső inas, régi hű ember, aki tíz esztendőn át a teste körül volt, még az ágya párnáit is ciházta – az mehet, meghalhat! No semmi, majd megemleget még! Mikor már késő lesz!

Hát így elvonták az asszonyomtól az én fizetésemet, ámbár a többi cselédasszony, még csak a részeges igáskocsis felesége is kapja. Mikor pedig elment szegény bocsánatért esedezni, ahogy szokás ott az udvarban, még a színe elé sem akarta engedni a méltósága, kibeszélni se hagyta, csak rászólt: „Mit akar maga? A maga ura egy szanitész-tiszt lovásza; nem is a hazát szolgálja, hanem a főhadnagyát! Én csak olyannak fizetek, aki a hazát szolgálja vagy engem!” – Hát ide tessék hallani, kedves főhadnagy uram, ezt érdemeltem tíz évi hű szolgálatért; egy poharát soha el nem törtem! Hogy nem a hazát! Múlt héten, mikor a nagy rohamunk volt, jutott is eszembe egy szempillantásig; de meg is szégyellhetné magát, ha én itt elesnék! Majd nyomkodná, tudom, a szemét a szagos zsebkendővel, emlegetné szegény boldogult Pétert, akinek nem volt párja! De azért nem írom meg neki, hogy *mi s hol* vagyok, nem én; majd megtudja, ha akarja; nem tartom érdemesnek, hogy írjak! A kocsisné azt mondta azután a feleségemnek, hogy miért nem kérte térgyen állva, azért nem engedett meg; mert azt ő már megkívánja! Deiszen, azt a kutya mániáját a rossz... na, de olyat nem illő leírni! Meg is írtam Rozálnak, csak azt tudjam én meg, kettőbe töröm a derekát! Megtanultam én már annyit a kedves főhadnagy uram mellett, hogy élő ember előtt nem méltó; hogy meg kell tartani mindenkinek az emberi méltóságát; mert egy inasnak is van méltósága!

Ámde mit ér, ha most mégis így vagyok, fizetés nélkül, komenció nélkül; s a grófném nem is tudja, hogy mindennap eleshetek a hazáért. Így elkeverte az én életemet egy asszony, így köszönte meg, hogy elvettem a szegény sorsból, kihúztam a nyomorúságból, uradalmi helybe tettem csak pusztá szeretetből! Gondoltam, most legalább kipótolja nekem a takarékoságával, dolgoságával, mert se kicsi, se nagy otthol; házbért nem fizet. Meg is tette idáig, majd szinte kétezer koronát összespórolt, összekofázkodott; de hát minek olyan vad, morcos, hetyke? – Nem tud bánni az emberekkel; bolondítani kell a férfit, kérem, egy kicsit. Akkor lett volna mindenünk; oszt hagy járjon a világ szája! Mert így is csak jár; minap is a testvérnéném csavargatta a szót egy levelibe: „Na a te feleséged is kiszottyant a kegybül, meg minden jóbul, mióta az új gépészné idekerült; szép szóke nő, Pestre való. Ha Rozi eddig csak kacagta a más szegény ember sorját, most ő is megpróbálja!” Hát ez meg már mire céloz? Elértem én, nem vagyok én olyan buta; tudom, hogy ez is a lelkemet akarja emészteni;

mindég is ellenségem volt az osztozás mián, a feleségemet is gyűlöli. Ilyen az ember, kérem! Az uraságnak is az nem tetszett, hogy az én asszonyom iparkodott, vállalkozott, meggyarapodtunk egy kicsit; amellet ruhás volt mindég a dolga után; a gyerek se lepte el mindjárt. Az ilyen főúri nép csak azt szereti, kérem, ha csupa koldus nyomorult veszi körül, hogy a falat kenyérért is térgyen esedezzen előtte. Ki is kell innét Amerikába menni, ha az ember egy kis tőkét akar szerezni, valamit próbálni vele, forgatni magát a világban. De erős gondolatom volt ez nékem kiskölyök korom óta; de nagy zsidó ész szorulhatott énbélém!

Az igaz, hogy kedves főhadnagy uram megharagszik, ha ezt említem; mint most egy éve, a hilfszplaccon, mikor az emberi társadalom mibenlétét magyarázta nekem. (Na, igaz, hogy jó helyen!) – Hiszen mind szép ez, kedves, szeretett volt gazdám, amire oktatott; de lám, azért mégiscsak háború van, immár három éve. S én itt állok a közepibe, s azt se tudom már, ki vagyok, ki voltam; vagyok-e még Szelepcsényi Amália grófné belső, asztali inasa, vagy sem? Megtart-e a háború utánra? Tíz év alatt egy poharát sem törtem! Isz ha csak azon fordulna, hát (az okosabb enged), írnék neki éppenséggel egy szép levelet, nem esedezve, csak tisztességesen; mert illenék mégis kimagyarázni az asszony tévedését; minek üldözzék ott azt a gyenge nőt. Ha nem kap fizetést, a készpénzt eszi fel nekem otthol. És mégiscsak az én hitvesem, kérem; ha valami *igazat* megtudnék róla, és meggyőződnék a pletykáról... én olyan szocialista leszek, kérem, hogy az elcsapott régi gépészünk se különb.

Ki tetszik nevetni, kedves főhadnagy uram? Hát furcsa ember is vagyok én, annyi szent, magam is belátom; olyan felemásnak születtem, mint a tarka bornyú. Szegény magyar ember volt az apám, zselléres parasztember, de magam grófi inas vagyok, és kiművelődtem még könyvileg is, magam passziójára; kedves főhadnagy uram mindég Bölcs Péternek csúfolt. Bevettem én a fejembe a főhadnagy uram igazmondó újságjait is, meg amit saját maga írt; de azért az az Amerika mégis furcsa ország lehet, ahol nem becsülik a rangot, születést; mindenki egyenlő, csak „elvtárs” vagy „Fekete úr”.

Én kiskorom óta közöttük ülök a legfényesebb mágnási családoknak, ösmerem mindnek az állapotjait, atyafiasodását, szeretősködését, jobban, mint önmaguk; valami az, kérem! Nehéz volna arról leszokni! nehéz az embernek e kis bőrből kibújni, míg meleg; harminchárom éves vagyok én már. Tán nem is jól van ez a világ, de már az próbálja helyreigazítani az életivel, aki most kezdi előlről. S az asszonyt is, ha már az ember elvette, túrni kell, nem cserélheti, mint a lovát. Most úgy megjött az ándungom: írok egy szép levelet a grófnémnak (úgyis csak azt várja, tudom!), egyet meg Rozinak, megfeddem a viseletjét benne, egyet a testvér-nénémnek, hogy éljenek békességben, mert én itt ma élek, holnap halok. Jajhaj, talán igaza is volt kedves főhadnagy uramnak, hogy megrontja az ember szellemét a tízéves cselédsors; de hát már mit teheszünk? Gyengeség az egész, kérem, emberi gyengeség.

1917

Egy ideg orvos naplójából

Nyolc nappal ezelőtt jelent meg nálam először. Főhadnagy, tábori uniformisban, de már leborotválkozva; csinos, harminckét éves férfi; lágy, szőke bajusszal, apró, de nyílt kék szemekkel. Most csupa félszeg izgalom volt, csupa ijedt zavar; harctérről hozott idegesség vagy egy helyzet okozta, melybe nem tudta magát beletalálni? Új, érthetetlen, zavaros és gonosz helyzet! A parolis katonablúz alá elfelejtett aznap fehér gallért venni; keshedt kardbojttján babrált ideges ujjakkal, amíg beszélt; konyult bajusza reszketett, homlokán fénylett a verejték. Leültettem. A sapkáján dobolt, szakadozva beszélt, közben kétszer is felugrott.

– Nem is tudom, úgy szóljak-e, mint ideggyógyászhoz... vagy mint törvényszéki orvoshoz, kérem... mert mindkét minőségben... Igen! Elmondom, kérem! A feleségemről van szó...

Megnyugtattam. Szivarral kínáltam, de nem akart; én gyújtottam rá helyette! – Beszéljen el mindent, elejétől kezdve és nyugodtan – biztattam „ideg orvos” hangon és minőségben:

– Két héttel ezelőtt érkeztem a Kárpátokból; tíz hónap után három heti szabadságot kaptam. A feleségem...

– Kérem! Nagyon figyelek – de nyugodjék meg kissé!

– Igen. A feleségem a vonathoz várt, hazahozott. Oly boldog voltam. Örültem a kis lakásunknak, az üveges verandát mindig úgy szerettem; és hogy itthon *rend* volt az alatt, míg odafenn a véres szörnyűségek... És fiatal, kedves feleség, aki várt... Szerelméből házasodtunk össze nyolc évvel ezelőtt; civilben jó hivatalom van, kárbecslő vagyok a biztosítónál; gyerek nem volt, de adósság sem; jól éltünk, kétszer fürdőzni is küldtem. És akkor kiütött a háború.

– Harctérre vitték?

– Nem mindjárt, csak a múlt őszen. Most vagyok először szabadságon, s az első nyolc-tíz nap olyan szépen telt. Azaz, hogy... tán csak én voltam boldog! Ha most jól visszaemlékezem, a feleségemen látszott valami... valami levertség, szomorúság, aggodás... És egy este... bevallja nekem, hogy *megcsalt*!... Hogy nem tehet róla, nem akarta, *rákényszerítette* az akaratát a másik, az a gazember... míg odavoltam!... Hogy engem szeret változatlanul; gyűlöli a másikat, de nem tehetett mást. Valami egész különös módon, ahogy csak regényben olvasni, szuggerálta egy idegen... Hát lehetséges ilyesmi, orvos úr?

– Erről kívánja a véleményemet? Hát ezek a dolgok bizony komplikáltak, tisztelt uram, és nem állnak ma még teljes világosságban a tudomány előtt.

– Szóval... hát nem lehet...

– Mindenesetre ismernem kell az összes körülményeket. De azt előre megjegyzem – az önvallomás nem föltétlen bizonyíték. Kivált ilyen esetben egy gyöngye idegzetű női egyénél.

– Igen, igen... lássa, orvos úr, ez igaz! – kapott a szón lelkesedve. – Ilyesmit gondoltam én is először. Az asszony előadása oly zavaros volt, oly homályos, és ha a részletekről kérdeztem, csak sírva fakadt. Azt mondta, csak engem szeret, jobban, mint valaha... és oly szörnyű lelkiállapotban volt, látszott rajta... nem mertem bántani. Még öngyilkos lehet! És ha a *másikról* beszélt, a szeme szikrát szórt a gyűlöletről, egész kikelt magából. *Az*... egy ötvennyolc éves öregúr, kérem, egy agglegény; ismertem is futólag – egy házban lakott velünk ezelőtt, csak nemrég költözött el. A feleségem huszonnyolc, kérem, harminc évvel fiatalabb nála... és mindig kifogástalan asszony volt, soha rossz hírnek még árnyéka sem fért hozzá... Hát nem hittem neki. Vagy nem egészen... és olyan fáradt voltam, nem is akartam gondolkodni rajta. „Ez tán annyira ártatlan vagy lelkiösmeretes – mondtam magamnak –, hogy nem

is tudja, hol kezdődik igazában a bűn. Csak feketíti magát, idegességből... De engem szeret, az látszik és háború van, két hét még a szabadság, és egyszer úgymint meghalunk!” Talán nem is gondolkoztam ilyen világosan. Hisz *valaminek* kellett történni köztük, azt jól láttam, de nem tudtam rá haragudni. Akkor éjjel hajnalig sírt, és úgy szunnyadt el a karomban... és én másnap nem említettem neki a dolgot. Úgy látszik: egészen megnyugodott. És erre tegnap, tegnap délből, orvos úr... ezt a levelet kapom. Az a vén gazember!... Azzal kezdi... ő „emberi kötelességének” érzi bevallani szerelmi viszonyát a feleségemmel... itt van, tessék elolvasni! Hogy ő már írt nekem a harctérre is, de úgy látszik, nem kaptam meg a levelét; másképp nem tudná mire vélni, hogy még mindig együtt vagyok az asszonnyal... Így, kérem... ilyen egészen nyíltan! Hát mi ez? Hát én ezt nem értem. Lehetséges ilyesmi?

Elgondolkozó, komoly képpel forgattam a kezemben a finom papirosú szürke levelet, kétszer is végigolvastam pár aprótétűs sorát, közben lassan emeltem számhoz a szivarom. Ez mind jó; ezekkel elmerülést, foglalkozást, komolyba vevést jelez az ember; lám, az én kis ideggyógyi trükkjeim!

Végre azt mondtam készséges, biztos hangon: „Rendben van!” A főhadnagy arca szinte felderült.

– Igen! – ismételtem. – A dologgal foglalkozni fogok! Mint *eset* igen érdekes és nem mindennapi. Hanem ami a házassága szentségét illeti, uram, a „becsületét”, ahogy mondják – hát ott *nincs baj*, efelől már most majdnem biztosra megnyugtathatom. Nem szoktam tévedni; végre is, húszéves szakmám! Legyen csak egész nyugodt! A dolog már csaknem világos előttem, minden összefüggésével, csak néhány apróság híja. Egy-két napig várhat, ugye? Holnap vagy holnapután, mikor éppen úgy ráérnek, jöjjön el megint ide *önagyságával együtt*. Majd elbeszélgetünk. Őt mindenesetre látnom kell, ez természetes, ugye? No, és akkor majd elmondom, mi a véleményem az egész dologról, erről a *csacsiságról* – pardon! Ezt a levelet szíveskedjék nálam hagyni! És addig is, az Istenért, ne tragédiázzon, semmi ok rá; és önagysága életét ne keserítse. A viszontlátásra, főhadnagy úr!

Megragadta a kezem, ó „csöpp híján kezet csókolt” – alig találta meg az ajtót.

Pedig csupa orvosi „fogás” volt még akkor, amit mondtam. Még semmit sem láttam, még ötletem se volt úgyszólván, de éreztem, hogy lesz. Az ilyesmiben valahogy... biztos lehet az ember, ha húszesztendő rutinja és (istenem), egy kis tehetsége van hozzá.

Másnap, természetesen, ők voltak az elsők a várószobámban, úgy ültek ott egymás mellett a nagy bőrdívány mélyébe süllyedten, lehajtott fővel, mint két ítéletre váró – az én szegény kis megrémült házaspárom! Ezek a rendes, derék kispolgári népek, így kizavartan, meggyötörve, mint két árva káposztapalánta, ha a jó melegágyból kihúzzák, hova legyen. A kis jó meleg életükből, hol még adósság se volt nyolc éven át, és most egyszerre minden örület – világ-háború, idegzavar, öregember szerelme: beteg, gyűlölködő, rossz szerelem... Szegénykéim, ti!...

Bekérettem az asszonykát külön. Kissé molett, szőke, kedves arcú; most láthatólag rossz színben; álmatlanságtól karikás szemekkel. Kértem, ne féljen tőlem, mondjon el ő is mindent, bizalmasan, mint orvosnak, mint emberbarátnak, aki megérti az efféle stb. Fulladt hangon kezdte, de aztán egyre gyorsabban beszélt, szinte hisztériásan.

– Úgy gyűlölöm. Senkit a világon úgy nem gyűlölök, utálok! A vén bűnös, haramia!... *Rám lökte* az akarát... messziről... beteggé tett! Mint a holdkóros, olyan voltam... Mások figyelmeztettek, óvtak; a fivérem szidott: mi dolog az, egy idegen úrral sétára, kávéházba menni? Hadiasszonynak... a jó ura harctéren; mit szól a világ? És én nem akartam, nem akartam, a fogamat vicsorítottam össze dühömben... de mikor eljött az az óra, fel kellett öltöznöm; menni! – És meglett minden... amit csak akart, ó, istenem. És az uramat, ezt a derék, jó szép embert most tönkretettem. De legalább a magam életét is! Bevallottam mindent, nem bánom most már... ha kidob is az utcára... Kellott, hogy elmondjak őszintén mindent.

– *Kellett?* – Hm! Mondja, kedves nagyságos asszonyom; feleljen most őszintén egy kérdésemre! *Tényleg* az történt maguk közt, amit a törvény házasságtörésnek bélyegez? Hiszen ért...

Kissé megrezzent. Rám nézett tágra nyílt, ámuló szemekkel, mint az álomból ébredő.

– Én azt mondom, ami igaz... ahogy tudom... én nem mondhatok mást!

– Emlékszik pontosan a részletekre?

– Nem vagyok kisgyerek, orvos úr... (Már valami kislányos, ijedt dac is rezgett a hangjában.) Én bevallottam őszintén szegény, drága uramnak! Ha kidob is az utcára...

– Helyes; ezt tudom! De mondja el szépen a dolog részleteit! Én orvos vagyok, öreg ember.

– Én... ne-em tudom!... Nem értem, mit akarnak!... – hebegte. Riadt aggodalom ült az arcán, gyötrelmes zavar; meg kellett szólni.

– Azt akarom, hogy emlékezzen! – kiáltottam rá keményen és homlokára szegzett tekintettel. Megtámolygott ültében – és már ott rázta a heves, csukló zokogás a pamlag sarkába temetett arccal. Szegény kis jószág! – Csendesen vártam, míg véget ér a roham; közben élveztem azt a jóízű kis örömet, azt a fellelkendezést, amely ilyenkor szokott rám jönni; mikor így kezd kivilágosodni bennem valami. Lelki csomók ágabogai, bonyolultnak látszó dolgok, ahogy sorjában kisimulnak, a szálak szétválnak és új szép kis összefüggésekbe szedődnek. És ez az új *csinált, mesterkedett* – mint minden orvosság; de az én művem. Mintha író volnék vagy muzsikaszerező; nem, inkább számokkal játszó vagy csak kártyakeverő! Mindegy; az orvosságot be tudom adni; fölka-vart beteg sorsot, beteg életet és ideget mennyiszer meggyógyítottam már így! És az igazság? – Az Isten dolga; elvont és idegen, mint Ő; mit kezdjen vele az ember? Kinek használ? – Jót tenni, jót tenni, segíteni, igazítani, megnyugtatni, ha már *ezt vállalta* az ember kicsike princípiumul, kicsike életében, mert *mi* egyebet vállalhatna?!... Mát tudtam, hogy mit fogok itt mondani; egy kis áldott valószínűség, enyhe szuggesztió; ez a dolgom! Egy kis séta kell ilyenkor a szabadban, hogy egyszer átgondoljam; de itt még négyen-öten vártak, új betegek szállingóztak; más-más írért, olcsó órákulumért, áldott bolondításért.

– Most szépen megtörölni a szemét, és kimenni a kis urához! Nem zaklatom tovább; a doktor bácsi nem rossz ember! Most elmennek szépen egyet fagylaltozni, együtt, karonfogva; sétálnak egy nagyot a Városparkban. Hét óra után, mikor a betegeim elmentek; úgy fél nyolc felé nézzenek fel még egyszer, ha úgy tetszik. Ma tisztába jövünk! Nem kell mindjárt minden csacsiságnak felülni és idegeskedni! No, lelkem...

– De orvos úr, én...

– Pszt! Hall-gatni! Tenni, ahogy mondtam!

Hét előtt értem haza este; az én katonám már ott várt természetesen; ezúttal megint az asszony nélkül. Hazaszállította – magányos akart lenni, erős és igazat látó: férfiú!

– Végiggondoltam a dolgát – kezdtem bizonyosan igen jókedvű arccal –, feldolgoztam az *esetét* magamban; most már tisztán látok. Hát nincs semmi, de semmi baj! Az egész dolog a házasságtöréssel: mese; egy szenilis, tehetetlen vén bolond ügyefogyott ravaszkodása. – „Ó... de! – hebegte a férfi, és levegő után kapkodott. – Hiszen akkor a feleségem...”

– Nem *hazudott* önnek, legyen nyugodt! És mégis úgy van, ahogy mondom!

Kissé elhülyült képpel meredt rám.

– Hallgasson meg, uram! Bármilyen alkalmas körülmények közt is csak *olyan* dologra lehet valakit sikerrel szuggerálni, amelyre kissé (hogy mondjam népszerűen?...), kissé maga is hajlik, legalább titokban, noha tán nem is tud róla. Próbál megérteni? No mármost: egy ilyen asszonyt, mint önagysága, ilyen hűséges hajlamú, ártatlan szívű nőt, az urába ennyire

szerelmest – ekkora vad gyűlölettel a *másik* iránt –, nem; határozottan pszichikai képtelenség volna testi szerelemre kényszeríteni, a bűnre, szóval (ahogy ezt nevezni szokták). Önnek pedig *ez a fontos*, ugye? Kávészások, séták; külsőségek, ez mind meglehet, ilyesmi nyilván történt is, de semmi több! Hiszen olyan fokú szuggesztió különben is – csak teljesen öntudatlan állapotban képzelhető el, az emlékezet kikapcsolásával. De mit beszélünk? Hisz *nem is emlékszik* önagsága, dehogyis emlékezik, csak állítja erősen, de a részleteknél megijed, zavarba jön. *Miért* állítja hát mégis ezzel az ideges, kétségbeesett csökönyösséggel önmaga ellen? Mert *erre a vallomásra* csakugyan kényszerítve van, ez idegen akarat, idegen rábeszélés műve, annak az idegennek rossz szenvedélyű vágya és világos szándéka.

– Hát ezért?... Hát ez a nyitja?... Hihetek önnek, orvos úr?

– Ha hozzám fordult, végre is; köteles hinni, ugye?...

– Igen, kérem! – bólintott engedelmesen.

– Nem tűnt fel önnek, mennyit emlegeti szegény asszonyka azt az „utára kidobás”-t? Ez, ez kellene annak a vén bűnösnek (a szerencsétlennek), hogy ott legyen az utcán, kidobva, védtelenül, kiszolgáltatva az ő kedvének. Úgy tán (azt reméli), elérheti azt, amihez eddig kevés volt minden akarata, ideges befolyása. Ugyan kérem! Ha egy ilyen ember eléri a *célját* egy csinos, férjes asszonynál – azt hiszi, siet azt bejelenteni a férjnek, leveleket firkálni a harctérre? Ördögöt! Hallgat magának szépen! Nincs igazam? De így – hisz látnivaló, hogy a dühös kielégítetlenség ragadja örültségekre szegény, vén bolondját! Az „utára dobni”, hogy aztán nagy kegyesen magához kaparinthassa a védtelent. Ohó!

– Ohó, hogyisne!... De hogy mennyire világos mindez, igazán! Nem, lehetetlen máshogyan elképzelni! Ó, köszönöm, köszönöm!... Már magam is teljesen így látom.

– Hát persze hogy így látja! A szegény menyecske pedig nagyon megszenvedett az öreg mefisztó furcsa praktikái közepett, az idegei szörnyen megsínylették.

– Mit csináljak, orvos úr? Adjon tanácsot!

– Küldje valami jó szanatóriumba, ha a szabadsága lejárt. Vagy falura, rokonokhoz, mindenestre jó messzire innét.

– Igen, kérem! De mégis – mit lehetne csinálni?

– A másikkal? Vagy úgy?... Ön tehát *bosszúra* gondol és hát – igen – hisz ez is az én szakmám! Aki bűnös, lakoljon, mi? Hm! (Szegény megkergült öreg, ez bizony belemászott!) Hát például – ezzel a levéllel el lehet menni akármelyik ösmertebb ügyvédhez, rágalmazási pör, a bizonyítást nem fogják megengedni, az asszonynak el se kell menni a törvényre (majd írok bizonyítványt, hogy rosszul hatna az idegeire) – különben is, én leszek a szakértő orvos. Négy hónapot csücsülni fog a kis öreg, mint a parancsolat. Azalatt kigyógyul a hóbertjából. Így rendben van?

– Teljesen! Nagyon, nagyon köszönöm! Visszaadta a boldogságom, a házi nyugalmam, orvos úr. Nem mondhatom el, micsoda hálával...

– Három látogatás díja, szakértői tanács satöbbi, összesen harminc korona. – És fogadja szerencsekívánataimat! Az öregúr ülni fog bizony, szegényke! Az se lehet jó – ilyen vén fővel így meghabarodni; ő is vergődhetett, hm! Ha hozzám jönne, tudnék neki is néhány jó tanácsot, okos mentséget a szájába, egy egész ilyen kis „csalhatatlan” logikai építményt. No, semmi! Ajánlom magam, főhadnagy úr!

1917

Reggeli kávé

- Tanár úr! A vekker-óra szólt már, tanár úr! Nem tetszik kelni? Itt a kávé!
- Tudom, Danicsekné, mindjárt! Ébren vagyok régen, csak úgy ábrándozok; még van idő fél nyolcig. Tegye csak le a kis árpalét! Zsupsz...
- Na, csak egy kicsit ömlött ki!
- De *könyvre*, Danicsekné... jaj! Erre a szép könyvemre, nézze! Milyen régi, milyen becses kis holmi ez, hogy szeretem! Ezt az avított pézsmaszagát, ezt a finom elefántcsont színét a lapoknak. Nézze Ninon L'Enclos portréját, az édeset; a virágos, habos krinolinja fodrát érte... És ezt a másikat is... Istenem, a Szajna-híd alatt vettem néhány frankért, senki más fel nem fedezte volna... a mocskos papírrongyok közt ezt a kicsiny rézkarcot, Rembrandt isteni, bozontos fejét ezzel a füttyös és csodálkozó, vastag szájával, ezekkel a mókásra kerekített, szép állatszemeivel, melyekben oly mély, oly nagy és megrendítő aggodalom ül... Mondja, Danicsekné szívem: látja maga, *látja maga*, hogy micsoda isteni és szívettépő és leborulni való szépség és művészet van ebben?... És milyen hiába?
- Hm, furcsa képe van neki! Hasonlít rá egy kicsit a tanár úr, na, nem azért mondom, csak néz így némelyszer, mikor úgy messzire gondol, ahol azelőtt járogatott. Míg szabadott vándorolni a nagyvilágba; míg nem volt – ellenség... De most igazán jó lesz felkelni; ez a kis hadilötty nagyon rossz, ha elhűl! Jajaj, mennyi por van itt; csak egyszer engedné rendesen letörölgetni!
- Ott a jegyzeteim közt... igen; nagytakarítást fogunk csinálni egyszer, Danicsekné. Teljes rendet, nagy selejtezést; akkor mindjárt jobban lehet dolgozni is, ugye? Igen, talán még ma. Csak egyszer úgy igazában megjöjjön a kedvem, Danicsekné... Na lássa, még teljes húsz percem van a felkelésig. Megiszom így az ágyban, amit maga csökönyös illúzióval kávénak nevez, drágaságom. No, üljön le hát addig!
- Ugyan minek ülnék? S ha még vóna hová, a sok könnyű lomtul! Jól van már, jól; hisz ez a maga szerencséje, hogy az ilyen vénasszonyokat is el tudja bolondítani. Másképp már régen nem volna itt maradása, megkövezték volna a nagypiacon.
- Annyi sok az ellenségem még mindig?
- Az!... De mit nevet, mi van azon kacagnivaló? Nem jó az, kérem, mindig isztikélni maga ellen a világot, a népek botránkozását! Két kofa összeáll, ugye, a tejfel mellett, fenik a nyelvüket, mit árthatnak?... Igen, de *három-négy*, de *tíz-húsz*, *száz* kofa? Sok lúd disznót győz, így a szokásmondás. És a pap, kérem, az Isten szolgája mégis; ha másképp maga bűnös ember is, telhetetlen fukar...
- De jobb keze három ujjá külön meg van szentelve, ugye, mert azzal fogja és emeli Urunk Testét? Igen, Danicsekné, ezt érzem, ez szép, gyönyörű! A nagy, ősi Bűvészet, a Szimbólum győzhetetlen ereje, színek, zsolozsmák, nagyszerű tömegerők... Hisz ez az, ami még mindig szíven tud fogni, ha nem is akarom. Ez, ami a gyerekkorból jön, amivel szemben még gyermek tud lenni az emberiség. Az egyház... Ahogy ott tud lenni mindig, zenével és arancsillozással, sárgában és bíborlilában, tömjénködével, virágaival, nagyszerű, gregoriánus ritmusaival mindenütt, ahol szükség van rá, ahol megállnánk, felijednénk tán nélküle: ha az új ház megépül végre, ha ünnep van, és szünetel a munka, ha születünk, párosodunk, ha bűn súlyosul rajtunk, ha itt a halál. Minden meztelenséget felöltöztet szép sávolyos selymeibe, minden ijesztőt, érthetlent, s a nagy dolgok szörnyű némaságát hangba oszlatja, enyhítő, ősi recitativókba, melyek bár együgyűek – mégis *minden* értelmük megvagyon. Ó, hisz ezt éreztem át oly újan és boldogan akkor...

– A pünkösdnapi búcsúkor, igen. Milyen régen volt az is, még béke volt; a béke utolsó nyara. Emlékszik még a ropogós kiflikre; hogy szerette a kávéhoz? Tíz fillér volt három. Hát persze, a búcsún... ott szépen szónokolt. Ilyenformán, mint most... de mi is jutott az eszébe? Csakúgy... felállt egy kőoszlopra a templomudvaron, és elkezdett szavalni a néphez... Mint a megszállott...

– Hogy tudja, hogy nem voltam az, mi?... Hogy izzott akkor a nyári ég, hogy zöldellt a fű, a júniusi por aranylott, és ezer nyitott, kerek torokból szállt fel az ének. „Ora pro nobis”... Mennyi hang, micsoda égnek emelt arcok! Hajnal óta jöttek gyalog, énekelve az égő porban; a szemek fehére kifordult, mint valami füledt szerelmi eksztázistól; férfiak, nők, gyerekek. A *tömeg*, a *nyáj*... ez a készséges, nyitott, áhítózó nőiség, mely eped a szuggesztíóért... az Egynek, a Pásztornak, a Kívülállónak magányos és erős hangjáért, hogy befogadhassa, megteljék vele. Az Igével, amely „testté lőn és mibennünk lakozék”... Nem fértek a templomba, hét falu népe rekedt kinn, a prédikációból csak egy-egy csaholó, tört kiáltás hallatszott ki hozzájuk... Sokan már támolyogtak, bütykös kezük a zászló pántlikás rúdjaiba mart. És ott voltam én... Istenem...

– Jaj, Istenem! Olyan volt, mint a szent hitvalló, aki gipszből van, és vérzik a kisoltáron – úgy nézett. Milyen csend támadt, ahogy beszélt, még a szellő is elállt! A nép közelebb tódult, a szemük fennakadt, sok fel-felsóhajtott. És maga *volt az ott*, aki a karját szétterjesztette köztük, és csak jött, ömlött a szájáról a szó, min az olvadt arany... Honnan vette, ki súgta, hogy mit mondjon? Ott álltam én is, és alig hiszem... úgy jön, mint az álom. Eszembe se jutott: „Ez az én szobauram, az új tanár, most helyezték ide, harminc koronát fizet az utcai szobámért”, az én szívem is dobogott, és integettem a vén rózsafüzéres asszonyoknak, akik azt suttogták körültem: „Szent! Szent ész Az Isten lelke szól belőle!” És mikor bevégezte; odatolakodtak, hogy a ruháját érintsék, a köpenyegét megcsókolják; és felemelték hozzá a kisgyerekeket...

– És nem volt igazuk, lássa.

– A papunk nem vállalta. Nagyon ellene volt az öreg, de meg is volt szeppenve kicsit, azt mondják; én nem tudom... Azt mondta: hamisságot szólt, eretnekséget, babonát. Egyre-másra írta a feljelentést, instanciákat; az élete sorját hánytorgatta, kikérdezte a tanár úr felől még csak a kávéházbeli kasszírosnét is. Vagy tán ez is csak pletyka volt... De két hét múlva itt volt az írás a püspöktől, azután még a minisztertől is az iskolához. Tudom én jól (a kisöcsém diák volt akkor), hogy csepp híján nagy bajba keverték a tanár urat.

– Hehe! Fegyelmi? Ők maguk ijedtek meg tőle. Hátha felfújnak az újságok odafenn... pikáns kis eset, hm... és végén mit tehettek volna? Elhelyezni? Innét? A modern filológia doktorát, kitüntetéses, ösztöndíjas, a párizsi akadémián megdicsért „ifjú tudós”-t, hehe! Innét már nem lett volna hová helyeztetni „a szolgálat érdekében”, hivatalból... három év alatt akkor már negyedik helyem volt ez. Erdélyben (azt mondják) az *oláhokat* izgattam; Vágújhelyen himnuszt írtam az éhes gyomorrról a helyi „Demokrata Ébresztő”-be a *Marseillaise* ritmusára (rossz vers volt), de a fűrészgyári sztrájkolók megtanulták, és bögték a felvonuláskor utcahosszat. Piros zászlókkal zengve hogy jöttek, sötéten, tömören!... Baranyában párbajoztam az igazgatómmal, mert megsértett egy zsidógyereket, egy hetedosztályost (a kis nénjébe szerelmes voltam). Ide tettek, ebbe a derék falucskába, ahol csak véletlen kegyúri szeszély, hogy négyosztályos középiskolát csináltak egyszer. Innét nincs hova büntetésből elhelyezni, hehe!

– Hát lehet, hogy azért hagyták itt. Azután jött a háború, elfelejtődtek az ilyen dolgok, igaz-e? És maga mindjárt jelentkezett is önként, azzal békítette ki tán a nagyurakat, a világot!

– Ó, dehogy! Drága Danicsekné, csak nem hiszi, hogy azért? Úgy ismer?... Istenem, akkor olyan gyönyörű megbolondulások voltak a világon, olyan hirtelen és egyszerre, *mindenütt*...

Ha elgondoltam: Párizsban éppígy járnak az utcán, énekelve és ujjongva, tarka gyarmati katonák, bohó és mámoros piou-piou-k ölelik egymást a Vendôme téren, és kis polgárnők merész csókokat szórnak az ablakokból... A hízásnak induló széplelkű Európa megrázkódott mintegy májusi zivatarban a változás, újlás ingereitől, tán a vérmámor sejtett és titkos örömeitől... de *mindenki, mindenütt*, ez volt a gyönyörű! Micsoda tömegek vágytak, készülődtek, lihegtek, indultak; hogy elpihent minden különködés, egyéni fájás... a sok bizonytalan, magunkban lógás és hogy már magunkkal mit kezdeni nem tudtunk! És az én életem, szegény... gondoltam: most elúszhat ez is a nagy árral, századok szivárványos bűnét hömpölyögtetve. Ne haragudjék, anyókám, Danicsekné, csak úgy magamnak beszélek... Én másképp indultam, igen; a kollégium zsenije voltam hat esztendővel ezelőtt. Tojásbul alig kibújt, de már apró sikerekben csillogó, felfűjt kis magyar Ígéret. Mint a többi húszévesek. Mi volt, amin letörtem? Romantikás szép percekben szeretem magam hitegetni; Ő volt a nagy Szerelem: A kisleány, a görög profilú, édes, okos;... a Tanítvány, ki privátórakon, drága kettesben nagyszerű provençal románcokat tanult nekem, és *hog*y mondta, *hog*y *tükrözött* mindent a drága kis lelke!... De ez is butaság! Küzdhettem volna érte, várhattunk volna, akarhattam volna egészen... De az én apám alkoholista volt, delíriumban halt meg, két anyai nagynéném örült. Én... mint leánykérő! Harmadéves diák!... Hát nem volt az apjának színigaza? Hazamentem tőle, és a vízvezeték csapja alá tartottam a fejem egy félóráig, a jeges víz alá. Akkor éreztem a fájdalom minden rettenetét, és hogy ízencént múlik ki belőlem valami nagyon becses, jó és szép. Ejh, tán megcsaltam volna félesztendő alatt az első fitossal? De néha mégis kell hog

higgyem: ő volt Minden, sorsom rendelése és feloldozása. Tán ezért kerültem azóta kétségbeesetten, hog

megmaradhasson ez *a hit*; *igaz szerelemnek*, a harsogó romantikának Hugo Victor-i álma... Azután jött a külföld, bolond bolyongás. A nagy kultúrák zuhogó forrásai előtt végigvágódtam; hasmánt csúsza, égő tikkadt nyelvvel habzsoltam, mint Mózes népe a pusztában. De belül, a lelkem az alatt mély csöndben mosta, vájta nagy, üres barlangjait, az apám itta méreg és néném hisztériás, nagy szeme világlott... Egyetlen nagy, stílusos álmom maradt; egy zengő befejezés. Ott végezni egy szirtes bretagne-i öbölnél egy kék szikláról meztelenül és szilajon, lobogó hajakkal zuhanni bele a kék örvényű semmibe... Mit néz? Szegénykém!... Akkor már több mint a fele fizetésem lefoglalták adósságba, a könyvtáram... igen, nyolc-tízezer koronát egy pesti nyilvános könyvtár ígért érte, de *ezt* nem, *ezt* az egyet nem! Egyetlen kötetét se! *Ennyi* a morál és az erő maradék morzsája bennem!... Akkor nyáron már nem bírtam annyi pénzt összeszedni, hog

kimehessek, itt ostobaságokat csináltam... és jött a háború... De lássa, azt se lehetett! Visszadobtak a szegény, meghibált szívemért, hiába...

– De most már elhallgasson, mert befogom a fülem! Hallani se akarok ilyen istentelenségeket, ilyen bolondokat! Elemésztetni magát? Hallottak olyat! Csak nem a tengervízbe akart ugrani? A lelkét is elveszíteni, az örök életet! Ha így beszél, még elhiszem én is, ami gonoszságokat mondanak róla.

– Csak tréfáltam, Danicsekné – hisz tudja, szívem! Ha megindul bennem a *szó*, ha van, aki hallgasson ilyen tágra nyílt szemekkel, mint maga most... már csak a beszéd tarkaságáért is mondom, mondom... De hadd halljuk, no, mi a hír felőlem újra? Kiszíjom titkon a szüzlányok vérit, megrontom a tehenet, ráolvasok?

– Á, miket beszél! Nem olyan buta falusi itt a nép, azért, hog

ez csak picike város! De látja, minek is tesz olyat? A tiszteletlen hely ajtójára függesztette ki (jaj, mondani se szeretem) az Üdvözítő képít.

– Hová? Én? Hol?... Ja, vagy úgy, az anzikszkártyák?... Hahaha, hahaha! Egyszer unalmamban, haha, ócska képeslapokkal tapétáztam be azt a rossz deszkaajtót, de *kívülről*, Danicsekné szívem, csak *kívülről*, a lépcsőház felől. Hát tehetek róla, ha ide építették, ide nyílik az ajtóm elé, a küszöbömmel szemközt... És ott van, ó, emlékszem már, egy színes kis

kártya, egy Velázquez-reprodukció, tarka vásári színnyomat... Hát ez? Ó, milyen szórakozott is vagyok!

– Igen, igen, tudtam én, hogy nem rossz szándékból tette! De ez a buta mosóné (az olyan eklézsiás asszony, egyházi volt az ura is) meglátja a minap; összecsapta a kezét, a kosár ruhát majd földhöz vágta, úgy óbégatott. Mindjárt tudtam: nagy pletyka lesz ebből! A rektorék szolgálója most kedden már azt beszélte a pék előtt, hadilisztre váróban, hogy *szabadkőműves* volna maga, ördögök cimborája és egy kis Máriaképet hord mindig a cipője talpába, hogy egész nap azon tapodhasson. Na, de annak meg is mondtam a magamét, a marha ragyás fejinek!

– Köszönöm, hogy pártomat fogja, de ez mégis nagyon kedves, hihi, nagyon aranyos! Milyen értékei a balladás leleménynek, Istenem, mennyire literáris fajta is az én szegény kis fajtám, ez a magyar! De a tarka kép-Krisztus lekerül onnat, le még ma! Ha tudná, édes szívem, milyen egyetlen kincse az én elhagyatott és beteg életemnek, milyen utolsó menedéke, a krisztusi gondolat!...

– Na, lássa, lássa! Mondtam én, ugyi, mondom is minden embernek: nem olyan rossz ember az én tanár uram! Magának csak rendbe kéne szedni egyszer az életét, elvenni egy jóra való okos asszonyt. Látja, a mi háziurunk bérmalánya, az Esztike nagysága... az már özvegyecske, igaz, de nincs több huszonnyolcnál; éppen olyan kéne ide. Akinek már kinyílt az esze, próbálta egy kicsit az élet sorát (rossz, kikapós ura volt; nyugodjon!), és milyen szép, derék nő még és milyen párti! Én tudom, hogy állnak! Két üzlete van az apjának, egy vasas meg egy rőfös; a háború előtt is szépen ment, de most... lehet gondolni! És csak úriembert akarna férjnek; nem kereskedőt (elég bolond!), mindig könyveket olvas az is; épp összeillenének! Az apja már adná, akihez akar, csak boldognak lássa egyszer, és most kevés a cibilember, nincs mibe válogatni.

– Szóval, most én is jó volnék. Kifizetnék minden adósságomat, jól tartanának holtig... köszönöm, drága Danicsekné! Nem is kell hogy tovább mondja, önagysága már sokkal érthetőbben és ismételve fölkinálkozott nekem. Ujjé! Még csak ez hiányozna, ilyen vég! Egy kövérke és méla boltosasszony, egy Falusi szmokknő kitarzott férje... Nem, ennél még mindig tudok jobbat is a magam számára. Igaz a! Hogy van a kis unokahúga, Danicsekné, az a parányit szeplős, aranybarna, mókusszemű. Két napja nem volt a próbán, csak nem beteg? Vigyázzanak arra a fruskára, a teremtesit, az egy kész talentum. Egy tizenöt éves falusi Duse!

– Hát még mi nem? Csak azzal haragítson a tanár úr! „Vigyázzon rá!” Tán mandulával etessük? Jó lesz neki a nadrágszíj is, helyrehozza az eszit! Anyátlan árva, nincs három párnája, alig van mivel a kis nyüves testit betakarni, s már olyanokat ejt ki a száján, hogy özvegyember neki sose kell! A tanár úr kaptja el ezeket! Megbabonázza, úgy hallgatnak rá, mint az istenükre. Tálentom, színészkedés!... Még mi a frász nem? Miért nem csinálja grófnékkal, akik ráérnek a rosszalkodásra, nem szegény kis mesterlánykákkal, tisztességes házból való hajadonokkal? Műkedvelés!... Oda ugyan nem ereszti többet a mi Ilonunkat az apja, felcsukta a padlásra minap is, mikor a „próba” volt, ha tudni akarja? olyanra rítta a szemit, mint két vereshagyma. Mert nem jó hírek járnak ám azokról a színjátszás-délutánokról a Csizmadia-színben! És megmondom az igazat! Csók ide, csók oda... szerepben is, szerepen kívül is, a cséphadaró mellett, a boglya alatt, túlon túl sokat tanul ott a leányzó! Persze, az urak azután tapsolnak szakadásig, ha a kaszinó szálájában, nagy lámpafényben illegnek, danolnak, szaladoznak, rínak, szerelmeteskednek a mi lányaink és olyan bátrak, hogy az emberben meghül a vér. De azért jó lesz ügyelni, én jóakarattal mondom, csúnyán végződhet még ez az új bolondéria, ha százszor „hadiárvákra” adja is a pénzbeli hasznát!... Na, most megmondtam egyszer! Mit isztikéli az embert?... Én csak javát akarom, de bolond is vagyok, hogy törődök vele! Minek élhet nem úgy, mint más, rendes ember? Minek kell magának mindig valami új

figuraságot kitalálni? Az én tanácsomat már különb emberek is megfogadták. De nem baj, úgy is veszi hasznát ki-ki! Bárcsak ne is volna olyan bolond jó szívem, csak tudnék magával nem törődni, vesztire hagyni, mint a többiek! De ha bajba van, ha bántják, ha kólika töri, mint tavaly télen, akkor ugye nem jön ide ápolni a sok színházjátszó fricska, nem hordja ki a csúnyaságot, csak ez a vén boszorka, ez a jó bolond, zehernyész Danicsekné? Ahol ni, most is, ahol ni... ahol ni! Veri a nyolcat!

– Veri a nyolcat... Tyű, a kotyogóját, eldiskuráltunk... Héj, a diri pedig tegnap is a konferencián... Ha tíz perc alatt kész lehetnék, Danicsekné?... Reménytelen!

– Csak ne sokat mamlaszkodjék! Ni, még ülve marad az ágya szélén!... Egy-kettő, itt a zokni! Beszélni, azt tud, azt igen! Várjon, tisztát kap. Na, itt a nadrág. Hamar, hamar! Kell is ilyenkor az a nagy mosdás derékig, minek az mindennap? A kezít-képit mártsa meg itt, aztán jól van. Indulhat! Itt a noteszkönyv! Zsebbevaló nincs tiszta! Csak siessen már!... Ez az én bolond jó szívem...

1917

Az Arimathiai

Följegyzések egy kétezer éves húsvétról

Nisan – virágok hava, tavasz!

A hold arca kerekre nőtt az égen, az ünnep közbeeső napjai kezdődnek már, kovásztalant eszünk, a Heródesi kapunál ma éjszaka vágják le az első árpa zsengéjét, vértelen áldozatul. A húsvéti juhok és tulkok bőgése elhallgatott a templom csarnokában, a pénzváltók sima érmei nem csengenek, nem búgnak a tisztuló asszonyok gerlicéi, s nem alkusznak fennhangon kismadarakra a kiütésből gyógyult áldozók. Az utóeső is elment, könnyű, nyugoti szél jár esténként a köváros felett, és a jerikói kertek balzsambokrainak éledő, friss szagát hozza el... Mint más tavaszkor, mint egyéb ünnepek idején, miket megéltem itt gyermekségem óta.

Hányszor feküdtem íny a házunk tetőjén, honnét apám és nagyapám is nézték tűnődve a csillagos eget, hol a szent mosakodást végezték, és a Pusztaság felé fordított arccal éneket zengedeztek, felemelvén az Úrhoz két karjukat és szívük. Itt tanultam én is az Írás betűjét s a Törvényt ösmerni, mint övezett köntösű fiúgyerek; s idejött görög mesterem is, alexandriabeli szolgálk, az átfűrott fülű, hogy az ékes beszédű nyugotiak e régi nyelvére tanítson – noha csak szürke hajnalkor vagy alkonyat után szabadott, mert apám szigorúan megtartotta az Írás szavát: „*Nappal és éjjel* a Törvényt tanulja gyermeked!” De később is mint ifjú suhanc, kerek fővegben járó, felszöktem sokszor ide apám műhelyéből, elheveredtem e gyékényeken, tekerccsel a kezemben és írónáddal; mert mindig szerettem így leföstögetni az eleven mondásokat – s a mai, közbeszéd szerinti szókra, karcsúbb arám betűinkre vagy akár a cifrább görögre fordíthatni a szent héber jegyek szögletes és szigorú formáit, vagy csak úgy hevertem itt és néztem és vártam! Zsuzsannát még nem ösmertem akkor. Zsoltárokat énekeltem, és a szívem dagadozott; kezemet néha a torkomra kellett szorítani, hogy ne kiáltsak. Itt, a háztetők, kertek és olajfák felett, arra gondoltam, hogy így vár, ilyen fulladozva sok ezer év óta minden, ami körülöttem van, a föld, melyet a templomi tized szentel meg, a vizek, melyek némelyikéről azt mondják: megállnak szombatnapon; és a nép, ez a szétdarabolt, ezerszer alázott, boldogtalan. Egy nagy *Igéretet* hordoz itt magában minden és mindenek; s hol van az a judeai ifjú, kiben valaha valami élt és feszült, és sohasem kérdezte volna önmagától e kérdést: – „Nem én vagyok-e az, aki küldetett?” – Egy eszes pogánynak próbáltam ezt megmagyarázni egykor: a fejét csóválta, nem értett. Hisz vétek, vétek is ez és a szív titka csak, mely mindjárt elhallgat; – alázottan hajtottam meg a fejem az Úr előtt.

A mély Khidron völgyére látni le innét; fehéres kötörmelékkal teli, szédítő szakadékra, melynek fenekén a kicsiny vízer a házunk csarnokáig nő, a három oszlopig, mikor a nagy esők jönnek. Bal kézre Móriah látszik; fenn a hármass templomkapu; s a szent Királyi Csarnok faragványos márványoszlopai a sötét cédrusgerendákkal, ahogy felséges koronaképp ülnek a krétás hegyfal lecsiszolt, kopár, fehér falán. Jobb kezem felé ha nézek, ott az ősi Sion, Dávid városa; s Akrá, az alsóváros apró házai lábam alatt. És keletre, túl a völgyön és túl a patakon – a mi telkünk az is még. Ott, a hegyfal barlangjai közt frissen meszelt sírok fehérlenek a holdfényben; kettő a miénk, apám és anyám nyugosznak benn; s én is a közelükbe vágattam nyugvóhelyet magamnak és Zsuzsannának, ha majd elszólíttatunk... És ma elébe hengerült a kerek kő; cseréppel kirakott, szép, új sírkamránkba egy idegen költözött alkonyat után... Az új próféta, akit ösmertem; szóltam vele titkon – és bizonynal szerettem őt. Bár erről senkinek sem szabad tudnia a tanácsban.

És meghalt – mégis! Lopva vittük át három galilei emberrel, két síró asszonyszemély finom gyolcsokat hozott – az én Zsuzsannám is küldött le öreg szolgálójával szép darab szagos gyantát, stóraxot illendően, mirrhát és fahéjas szagú kenőcsöket a holtnak sok sebére... Hideg volt már a teste, amikor levettük; éreztem az elnyúlt tagok merevét, aludt vér volt az ajka szélén, és sápadt feje visszahullt a karomról.

Most némaság van. Elbúcsúztak tőlem a csendes zokogó idegenek – Zsuzsannám két asszonynak, úgy tudom, menedéket adott éjszakára az alsó házban. Tán lepihentek ők is már, s a szolgálk s a műhelylegények; ifjú asszonyom most mellet ad a kicsinynek, fáradt; minek zavarnám?... De nem tudna most szememre jönni az álom! Kicsiny, fedett fáklyát gyújtottam itt, és nézem az imbolygó világot; tán elrezgeti fényén lelkem nyugtalanságait. Milyen jó, hogy megtanultam a náddal bánni, s a mai közbeszéd ígét is – cifrább, karcsú jegyekkel formálni tudom. Nehéz a szívem; úgy hiszem, nem lehetnék most meg e nélkül.

Leírom ide. Én, József, tanácsbeli férfiú, a szent színhedrin tagja és farizeusi iskolát járt ember vagyok; házam műhelye szerint ötvös és éremműves; és nagyapám származása helyéről neveznek Arimathaiinak. A szelíd és nagy türelmű rabbi, Hillel atyánk hagyománya szerinti iskolát hallgattam; de világot járt embernek is mondanak, mert némely mesterségem dolgában megtett, karavánutakon kívül egyszer, ifjú koromban Rómát is látnom engedte az Úr. Egy Jonathán nevű főpapi ember vitt el magával kísérő gyanánt, azzal a küldöttséggel, mely panaszkodni volt Archelaus etnarkára a nagy császár, Augustus trónja előtt. Akkor még így volt: még bízni tudtunk Rómában! Mindenki csak az etnarkát gyűlölte itt s az egész heródejánusi fajt, rokonvérben fürdő hercegeit és parázna hercegnőit – ezt a felkapaszkodott családot, mely kiirtotta a hasmón királyok, a nép véréből való szent dinasztia utolsó sarjait, és örökébe ült utálatos edomita fufanggal, mely mégis a kapzsi, és durva Ézsau – ősapjuk fájára vall. Szabadulni akartunk tőlük mindenáron! Miért ne imádkozhatnók mi Istenünket – gondolták sokan – a bölcs és igazságos Róma hatalma alatt, a nagy császárok palástja árnyékában? Hisz törvényt ülni, rendet tartani és fegyvert viselni csakugyan ők tudnak legjobban, és ebben Rómát egy nép se múlja felül; sőt mindenek meghajolnak előttük. Mi kell nekünk egyéb, mint hogy tiszteletben tartsák szokásainkat, és nyugodtan élhessünk az Egyetlen Isten választott népeként és az ő törvényei módján. Legalább leveszik rólunk a világi hatalom gondját! Augustus, a nagy császár igazsággal és mérséklettel kormányzott, barátja volt a zsidó népnek, és udvariasságból minden évben elküldte a mi templomunk számára is az idegenek tisztelő áldozatát; éppúgy, mint a többi védelmezett népek ismeretlen bálványisteneinek. Mi pedig nem kerestünk már régen harci hatalmat és gazdaságot; az Úrra bíztuk dolgunkat és vártunk. Még kikötővárosaink sincsenek, nem akarunk csereberélni és pénzt forgatni, mint az ügyeskedő szírek; csak élni a földből, melynek hűbéres ura Adonáj; olajt ütni és gyümölcs-mézet sajtolni, kézművességet folytatni és szelíd barmokat legeltetni a Hermon havasi lejtőin vagy Jezráél lankás halmain. Évente áldozatot mutatunk be a császár egészségéért; katonái elfoglalhatják felőlünk az egész földet. Úgyis csak ideig-óráig való mindez: mert közeleg az idő, s a Napok Öregje meg fog jelenni égi trónusán, hogy régi fényébe visszahelyezze Izraelt, és megdicsőítse hű fiait minden nemzetek fölött. Hogy azontúl gazdagságban és dicsőségben éljenek a földön, míg ezer gyermeket nemzenek!

Így gondolta ezt Hillel atyánk is, a türelem és szelídség prófétája, kit én még életben ismertem. A rómaiak barátjának nevezte magát, és megengedte, hogy „Boldog új élet” kívánjunk a pogánynak is, ha az ő ünnepeik közeledtek. Nem ellenezte, hogy üzletet, szerződést kössünk velük, hogy pénzünket adásvételre használjuk; meghívhattuk házukba is anélkül, hogy utána tisztultatni kelljen a szobát és bútorait; s elfogyaszthattuk a pogány szürte bort és olajat, ha tizedelvén, az Úrnak szenteltünk belőle, mert ettől megtisztult. A jó Hillel! Én még láttam őt, az angyali rabbit – öregén és reszketőn, de a halál utáni feltámadás

reményében boldogan mosolygott ránk, ha néha iskolánkba bejött. Görcsös botra támaszkodott s az arkhisinagogos kezére, felénk fordította ősz hajaktól körülfolyt arcát, s azt rebegte: „Fiacskáim ti! Ne tegyétek soha másnak azt, amit magatoknak nem kívántok! Ez a legfőbb törvény – minden egyéb csak haggada – magyarázat!” Valójában ugyanazt mondta, mint a názáreti szent, ki oly rettentő halált halt ma fiatalon. Mégis, ő nyugodtan és szerényen élt, és békén halálozott el tisztos ősz korában. Nem nevezte magát Illésnél és Jónásnál nagyobbaknak – bizonynal ezért! De aztán – hogy Ábrahámhoz költözött, mi maradt meg utána vajon? Egy rabbinusi iskola, amilyen sok van az övének kívül, egy szelíd emlékezés s a tanítás, mely azóta is megmásolt már követői száján.

Mégis oly kedvesen pihen ma nála emlékezetem. A szelídség atyja volt ő, szíve teli békével és szeretettel. Négy száz dénárba fogadott egyszer valami csélcsap idegen, hogy ostoba kérdéseivel türelméből kihozza – és elveszítette a fogadást. Ő enyhítette a szombat és a jóbelév szigorát, és több túl kemény cikkelyhez talált új, könnyítőbb magyarázatot. Minden kicsiségre kiterjedt figyelme, minden apró fájdalmat, szégyent és bosszúságot is el akart törölni az emberek útjából. Azt mondotta, a rút ábrázatú menyasszony nászkíséretének is énekelnie kell a lánydicsérő zsoltárt: „Ó, te ragyogó szépségű, kellemetes ifjú ara!” – mivelhogy a kíséret a vőlegény szemével köteles nézni őt. Ilyen volt! Az utolsó igaz farizeus, kinek szíve a népért dobogott.

Mit szólna, ha most feltámadna, s megjelenne köztünk. – Róma nem barátunk már, de zsarnokunk. – Elértük, amit akartunk; a császár elűzte az etnarkát, kinek rossz, herodiánus vérében úgysem volt már igazi zsidó csepp, hisz Malthaké volt anyja, a szamaritán nő; – ravasz ágyasa a trónzsaroló királynak, a gyilkos idumeainak, ki ádáz szerelemből megölte a mi utolsó, hasmóni hercegnőnk, a nemes Mariamnét. – Száműzetésbe ment hát Archelaus, de azóta... még rosszabb a dolgunk. Római himpellérek ülnek a nyakunkon, eladósodott lovagok fiai, kik bérbe adják az adót s a vámokat; s gonoszabbak a vérszívó piócánál. A derült augusztusi napok letűntek ott kinn is a birodalomban; a fővároson vérszag ül, egy keserű kedvű agg ember gyanakvó gyűlölete. Az uzsora ellen adott vaskezű törvényt... nyomában felmondások, bukás, szegénység! Az adósok toronybörtönei telve vannak; a pénzes ember siet birtokot venni, mert biztosabbnak véli; az ingó vagyon elértéktelenül. Minap hallottam, hogy egy királyi sarj, a boldogtalan Mariamnétől született hercegfi is adósságok elől szalad Rómából; hitelt keresve jár szír bankárok és pénzváltók boltjaiban. Milyen nehéz volt nekem is megtartani magzataimnak e házat és birtokom!... Soha még nem volt az élet ily bizonytalan; Jerikótól Jeruzsálemig sem tiszta az út a rablóktól. A nép gyűlöli a rómaiakat, lelke lázongással teli, és vámos – vagy pogány; vámos – vagy szajha egyenlően utálatos szemében. Mi lesz velünk?... Én uram, Istenem! Elborítottál minket a halálnak árnyékával, és sárkányok közé vetettél. – Naponta öletünk, és úgy tartatunk, mint a megmetszendő juhok!

Miképp állhatnék meg ma Isten bírói széke előtt, nem tudom! De mindig élt bennem nyugtalanság – lelkeért, a népért – és az igazságért.

Mi mindent megértem én már, noha még férfikorom java esztendeit élem! Még láttam mint kisgyermek, Róma aranyból öntött sasmadarát kiterjesztett szárnnal ülni a templom Ékeskapuja fölött; lerontásáért két prófétának és sok ezer jó zsidónak kellett vérével lakolni. – S láttam ugyanúgy Tiberius ezüst mellképét is a szentély belső, oszlopos udvarán; ezt is csak kitartó és folytonos, mindenre elszánt kiáltozásainkra vitette el onnét a gyáva prokurátor. – De micsoda mindez a gyalázathoz – hogy elvették tőlünk, és maguknál őrzik a templom arany edényeit, a főpap ruháját, az áldozati asztalt s a karos gyertyatartót; mind a kincseket, mik az Úréi s drágábbak nekünk, mint maga a templom. Ők – a tisztátalanok! Kik gyalázatos fiúszerelemben élnek, és egy házasságtörő főistenre esküsznek! Nem tanultam a hilleli zsinagógában gyűlöletet, de ha erre gondolok, nekem is forr a vérem!...

Azt mondják, a szent eszközök lázadásra izgatnák a népet, ezzel tartanak hát pórázon! Mikor az ünnep közeleg, feljön Szíriából a prokonzul egy cohors vértessel és íjászokkal, megszáll a képekkel írt heródesi palotában; s akkor levita küldöttség megy fel az Antónia-várba, e pogány erődbe, mely szemtelenül, mint egy vén rima, pöffeszkedik a templom sarkában. Itt adják át szent dolgainkat, markos centuriók vezényszavára – kéztől, számozva, jegyzék szerint: és az ünnepet tisztulással kell kezdenünk és külön szertartásokkal, míg lehánthatjuk róluk a pogányok keze nyomát, s bevihetjük Urunk színe elé. Miért is engedi ezt az Isten? – Akármennyi vétke is van ennek a boldogtalan népnek, ha parázna is, szombattörő és tisztátalan, de mégis az övé. Hogy engedheti, miért nem sújtja le villámát?... Ó, szabadíts meg a káromlástól!

Az első prokonzul avval kezdte mindjárt: népszámlálást hirdetett. Azt mondják, ezt cselekszik valamennyi provincián s a legtávolibb, félvad népek sem ellenkeznek, sőt áldva áldják utóbb kezüket, és amit adtak nékik: a rendet. De hát nem értik, hogy a mi dolgunk egészen más? A mi törvényünkben *írva van*: „Számílatlan legyen Izrael, mint a tenger fövénye!” – s mikor megharagudott ránk az Úr, így szólt Dávidnak: „Fel, számláld meg Izraelt!” – és miután megtette, meghaltak hetvenezren. Mi nem engedhettük ezt; az életünk árán sem! A nép otthagyta a mezei munkát, tömegesen vonultak Cesareába, körülvették a konzuli palotát, arcra borultak és sírtak. „Menjetek dolgoatokra békével!” – Port szórtak fejükre, jajgattak és sírtak. „Mit akartok? Háborút a császárral?” – „Nem! De ölj meg inkább mindnyájunkat!” Ott tanyáztak hetvenezren, tizenhat napja már – ifjak, férfiak, asszonyok és szüzek. El hagyták műlni az aratást, s a rákövetkező szombatév volt, mikor szántani-vetni nem szabad. „Éhen haltok!” – Nem bánták. Ott maradtak és sírtak. Ám Róma, a kitartott, a városok cifra rimája bánja meg, ha elmaradoznak a nápolyi kikötőben a tavaszi gabonahajók: az elkapatott, lusta nép morog ilyenkor, s éjszakánként ösmeretlen kezek verseket írnak a fórum oszlopaire, melyek csúfolják és latornak szidják a császárt. Megijedtek ezért és engedtek; azt mondták: számlálkodjunk hát meg találomra a húsvéti bárányok veséje szerint: ahány pászskabarány, annyszor tizenkét ember, s adjunk még hozzá négyet a házörzők, poklosok, bűnösök és egyéb tisztátalanok számaként. De azóta gyűlölnék és megvetnek minket. Nem értenek; rosszabbnak tartanak a legvadabb barbárnál; azt hiszik: törvényünk csak az ő bosszantásukra való. Azt mondják, felfuvalkodott és dacos fajta vagyunk, mert nem ehetünk velük egy tálból, hanem széttörjük és elhajítjuk az edényt, ha belőle ettek; mert nem hálunk asszonyaikkal, és félnénk tűzrevaló gallyat törni valamely istenüknek szentelt ligetből. Pedig mi mindezt nem irántuk való gyűlöletből tesszük, vagy mintha a testük szagától undorodnánk – hanem csupán, hogy Urunk törvényét megtartsuk úgy, amint tudósaink magyarázzák. De ők most már bosszúból és haragból csúfolnak minket, és a légionárius katonák azon mulatnak, hogy befogják orrukat, ha egyet is meglátnak közülünk. Ezeket kell túrnunk a magunk földjén!

S ez a mostani helytartó, Pilátus! – Gyáva és vérengző, mint a sakál; kapzsi, ragadozó, de a császár nevével mindig rá lehet ijeszteni, s egy Rómába menendő küldöttségtől jobban fél, mint a tűztől, mert akkor egyéb latorságai is kifőnek. Tiberius is tudván tudja, mégse üzi el: „Friss bögöly még éhesebb; ez már megszitta magát!” – úgymond. – A képmutató! Tegnap egyetlen ember ártatlan véréből is ijedezni látszott. Nem ő volt-e talán, ki ezeket öletett le zsidó ruhába bújtatott katonáival a kiáltozó, panaszos tömegből, mikor fellázadtak, mert a templom szent kincsét, a korbánt el akarta rabolni. Hogy majd aqueductot épít belőle, négyszáz stádium hosszúat; mintha az ősi Siloah-forrás, mely atyáinkat ellátta vízzel, nem volna minékünk is elég?... De az Úr megmutatta kezét; Siloahnál megindult a föld, bedült egy torony, s meghaltak tizenhatan.

Ha szívem nem lett volna oly szorongó, aggodalmas és szomorú, tán mosolyogni tudtam volna tegnapi törvénykezésén. Hogy félt a „próféta vértől”, a nép indulatától, valami új lázongástól az ünnepen; mintha nem ő ölette volna meg ama galileiakat is tavaly a templom és az oltár között, hogy vérük áldozati barmaik vérével egybefolyt... Megmosta kezét. Antipáshoz küldött, kivel titkos viszályban van évek óta; feleljen az a kiontott véért. Vallásügy – mondta. – Rá nem tartozik! De a tiberiási rókának is elég volt már az átokból – tán kísérti még Johanán véres feje vagy a galileai izgága nép szidalmait. *Még egy proféta vére?*... Nem volt kedve így kisegíteni ellenfelét; de megmenteni e hazájabeli népprofétát – ezt se akarta, ó, dehogy! Új vádat eszelt ki hát, római ízű vádat; csúfosan zsidó királyruhában küldte vissza a megkínzott embert, hogy Pilátusnak más választása ne legyen. Soha még a tetrárka s a szír prokonzul így nem udvariaskodtak egymással!

Énnekem mindezeket úgy hozták hírül. Nem mentem aznap a tanácsba, ámbár csúfolnak így is, hogy főbenjáró dologban ítélni nincs szívem. De én ösmertem ezt a rabbit, és tudom: tiszta volt és igaz; én Kapernaumban szóltam vele, és fogtam a kezét. Akkor meg tudta nyugtatni a lelkemet... De miért is mondotta oly keményen tegnap, oly kurtán és dacosan azt a szót, amelyért elítélhette Annás kígyóhada. Ha *megmagyarázta* volna, mint énnekem akkor, Genezareth gyönyörű taván; hisz nem volt abban semmi káromlás! De nem beszélt; csak ennyit. Verték és gyalázták, ő – fejébe szögeket ütöttek, sarkáig folyt a vére; s ő ismételte – így mondták nekem – ugyanazt mindig: hogy az álnokok megbotránkozzanak. A kedves proféta, kit szeretnie kellett annak, akin egyszer rajta feledte szép tekintetét! A szívek megindultak, és könnyűvé váltak a tiszta örömtől... nem így ösmertem-é én is? Most úgy fáj... Ez az ember *meg akart* halni tegnap! – Mennyi dac lehetett szívében, vagy mennyi fájdalom! És nem voltam ott...

Hiába, nem segíthettem volna! Most legalább pihen már; sok szörnyű sebére írt, szívére békét hozott a halál. Ezt hallván, én is megnyugodtam estére; kimentem a házból, el Pilátushoz és a színhedrinhez, jelenteni, hogy én takarítatom el a holtat, adják ki nekem. Hogy néztek rám; ipamék és a többi álnok sadduceus!... Mindegy, én mégis ösmertem őt! Halottnak tisztelességgel tartozunk, bárki volt is. – A vállamon emeltem, hideg tetemét, mintha fiam lett volna; egykor oly kedves feje sápadtan csüngött le a karomról... A saját, cseréppel rakott sírkamráam adtam neki, és asszonyom, Zsuzsanna stóraxot küldött és egyéb balzsamokat. Miért nem nyughat meg mégse a lelkem? Mit tehettem volna érte? Miért ülök itt, és évődöm nehéz gondolatokon, mikor a távoli hegyek felett már halványodni kezd az ég, és ágyasházam vánkosai várnak?

Jó, hogy van hol keresnem enyhülést, Zsuzsanna kedves, okos szavát fogom hallani holnap és kisgyermekeim édes csacsogását.

És legalább tudni fogom ezentúl, a világ gonoszságai közepett, hogy ki előtt hajoljak meg bensőmben. Ösmerek egy igaz embert; noha már halott.

Ma van elseje a Massóthnak, ama félünnepek napjainak, melyeket önkéntes békeáldozatokkal kezd meg Izrael minden igaz fia.

A korai órákban fennjártam a Templomhegyen én is. A város már reggel népes és eleven; délfelé zajlik, mint a méhkas. Töménten vidéki ember nyüzsög itt ilyenkor a környékről, Galileából s a diaszpóra távoli városaiból; lelkes proselyták, még kíváncsi pogányok is eljönnek. Minden utcasarkon egy csapat meredt állású római katona vigyázza a rendet; lázadástól félnek az Antónia-várban és nem ok nélkül. Ez a sokfelől összeverődött tömeg olyan itt, ős Templomhegye körül, e megsértett, százszorszént falak árnyékában, mint a kénköves por, melyhez égő kanóccal jönnek. Egy szó, egy kiáltás; és lobbanik! De figyeltem minden hangos beszédű csoportot a szögleteken, kútfüknél és kapuk előtt – nem, egyik sem őt emlegette, a tegnap megölt Galileait. Így elfeledték már?...

Nyolc nappal ezelőtt hozsannázva kísérték ide honjabeli barátai, s a kis csapat megnőtt, sereggé dagadt végig a jerikói úton. Mirtuszgallyakat törtek és daloltak. Sokan felmásztak a szikomorfák csúcsára, hogy jobban láthassák. Bizonytalán azt hitték megint, hogy a népszabadító jó, akire mindig várnak, aki elűzze a templomrabló idegent, és felmagasztalja Jehova népét... Igen, mindig így! Esztendőnk óta megvan minden húsvétünnepnek a maga Galilea-beli prófétája, akit ujjongva felhoznak, és megfürösztik forró, reménykedő szeretetükben; aki csodálatos dolgokat ígér tudatlan hittel, némelyik le akarja dönteni kürtszóval a templomfalat, másik megindul a nép előtt, hogy száraz lábbal a Jordánon átvigye – s néhány nap alatt elbuknak itt. Csalódnak magukban, és csalódnak bennük, a nép elfordul és felejt... s a próféta ritkán kerül haza, elvész valami kis csatározásban a katonákkal vagy a centuriók kezére kerül. Így volt-e most is és csak ennyi volt?... De ez az ember *másképp* akarta!

„Serkenj fel, Sionnak fogoly leánya!”... így zendült ma is több helyen – hallottam – a vérpezsdítő, szabadító zsoltár; pedig eltöltötték ennek éneklését, mert végig Rómára lehetett értelmezni. – Hát annál inkább kiáltják; tudom, vér fog még folyni az utcán e napok alatt, nincs húsvét anélkül; hiába vélték másfelé fordítani a nép indulatát azok, kik ráuszították a názáreti férfiúra, mondván, hogy templomot, Istent káromolt. – Nem, ez a nép már nagyon is régóta vár és nagyon boldogtalan. Ama Gaulaniti Júdás lelke jár velük, ki szintúgy Galileából jött fel évekkel ezelőtt (mert onnan jö minden mégis) – lázadó hadak előtt járt fegyveresen, és azt tanította, hogy karddal és törrel kell az Úr ígért országát megszerezni, mert nem más az, mint: – a szabadság. Hogy Jehova népe megint úr legyen a maga földjén, mint a Hasmónok boldog aranykorában, mikor még *egy* volt népének királya, papja és prófétája – igazságban és bölcsességben kormányzott; dúsán virultak a szőlők, olajban füröszthette lábát szüretkor a nép, és ki-ki békén pihent fügefája alatt... De hová tűnt az aranykor? – Jehova elfordult népétől, és Gaulanitasnak meg kellett halnia sok száz jó vitézzel együtt. Őt fia a hegyekben bujdokol a zelóták kis, züllött maradék hadával; elkeseredett, kivert banditák, kóbor rablók, boldogtalan szegénylegények; fejükön kereszthalál. Hogy éhen ne haljanak, fosztogatják a szír bankárt, utazó római hercegasszonyt, megtámadják a damaszkuszi karavánt is vagy ékköves egyiptomi papok menetét; de a falvak népe pártot fog mellettök, és nem ad ki rajtok; inkább engedik, hogy kunyhóit felgyújtják a katonák.

„Hazafiak” – így nevezik őket, kiknek drágább még otthonuk szentelt földje, mint a templom maga. Leginkább Galilea tüzel értük. Ez a nép távol szakadva tőlük s a templomtól, melyet csak nagy ünnepen lát – mindig bőségben élt gazdag földjein, melyek dúsak –, mint Édennek csodálatos kertje vagy ama szőlők, melyekről az Énekes dalolt. Büszke és erős ifjú pásztorok népe lakik itt és gazdag, szabad parasztké. Tán nem is a szent falak sértett méltósága fáj nekik, hanem a súlyos földadók, a vámosok zsarolása, a toronybörtönök; s a termőföldek, miket a kincstár lefoglalt; – (Uram, bocsásd meg!)... de hisz oly idegen volt nekik mindig a mi kőből épült városunk! Felejt néha ez a nép az írás betűjét s a Magyarázatok értelmezésében hanyag; sokszor tizedel találomra, és néha elhanyagolja évekig; de oly könnyen lehet lázadásra bírni szilaj hősi beszéddel; s a Messiást is fegyveres ifjú vitéznek gondolja, Gaulanitas üldözött fiait várja vissza tán.

Ilyennek akarták-e a Názáretit is? De hiszen ösmerték... Én láttam őt közöttük szülőföldje nyárias kertjében, pálmák és mirtuszok között és a gyönyörű tavon. Egy csónak orrán állt. Jóna fiának ladikjában; a víz csendesen hullámolt körülte, és ráhullt a nap aranya; nem volt ennél békességesebb kép. Úgy láttam akkor; ez az ember nyugodt, tiszta és mindentől szabad – még hitfelei álmától is, ezt nem füstöli atyafiai lelkének földi tüze. Más lobog benne, fehérebb – a magányos égi tüzekhez hasonló. A nép pedig ott ült szemben a parton, boldog ernyedéssel, derülten a kéklő ég alatt. A gyermekek anyjuk ölében pihentek, ifjú mátkák egymás vállára hajtották fejüket, és mosolyogtak... úgy hallgatták őt. Akkor az ég madarairól

beszél s a liliomokról; a szívek egyszerűségéről, az örömről; s önmagáról, ki nyájának jó pásztora. Nem volt mindig ilyen; tudott mennydörögni és villámokat szórni; de mindig mintegy honja embereinek szíven tartotta kezét. Élték és beitták eleven ígeit, mint az édes mustot vagy csurrantott mézet, és ha szólt, *egyek* voltak vele; – igazi galileai ember volt ez mégis! Hiszen nemcsak a hősi verekedők – de a szárnyas szavúak s a zsoldárosok hazája is ez, honnét az Énekek Éneke szállt. Forrószívűek és boldog csudákat álmodók népe. S ha kérjük is néha irigyen kicsinyellve: „Mi jó jöhet Galileából?” – de a rabbi, ki szava élével mintegy csapdába fog, ellenünk idézvén (ahol nem is véljük), az Írást – vagy ha valaki édesen csalja szívünk a kettős fuvolán és tamburát ütven – vagy a táncos leányzó, ki ezüstcsengős bokáját lejtve lengeti és röppen, mint a madár – mindig kitudódik, hogy mindezek Galileából jöttek hozzánk.

A názáreti rabbi idejött; elhagyva a „kedves” tartományt; cédrusai és virágzó mandulafái közül ide, a vad szikomorfák árnyékába jött, e víztelen helyre. – De ha mégis – itt van szentelt oltára az Úrnak! – Csak itt válthatta volna magához az egész nép, a választott Izrael lelkét.

Nem sikerült; ez történt helyette! E szörnyűség és szégyen, hogy a felbujtott nép saját vérét, egy *fajtájabelit* bevádolt és kiadott a római hatalomnak.

Másfajta emberek azok, akikkel itt találkozott. Judea népe – szegényes és szűkszavú pásztoroké a közeli kopár sziklák völgyeiből; együgyűbb és komor, egy birkabőr ing minden köntöse – de sötét bíborszínnel és szívében a templomhoz való, keserű hűség. S a város lakója – a kőfalak közé szorított nép, minden reggel a templomi kürtök szavára ébred, látja gyolcsruhás papjait minden napján az évnek, s hallja a lévíták citeráit s az ezüst kürtöket. – A papi város népe elfordult Hillel szavától, napról napra látom én – s készebb a kemény s szigorú Schammai tanához szegődni. Mert ez a híres rabbi megtiltotta a pogány pénzt, képirott kapu alatt átmenést; három nappal a pogány ünnepek előtt városaikba mennünk sem szabad már, sem őket köszönteni; és Schammai hívei azt vallják, hogy tisztátalanság nélkül senki nem adhat és nem vehet tőlük. Mi – más ítéletűek is kénytelen meghajoltunk már ezekben. Tiltják levelet írni a hét harmadik napjától fogva, mert hátha épp szombatra érkezne meg; s egy fazekat sem tolnának félrebb az napon; sőt hirdetik, hogy Schammai gyerekszüelő asszonyának is szabad ég alatt ágyazott a sátrak ünnepén, s hogy szopós csecsemőjét is böjtöltette ez engesztelés napján. – *Itt*, ez a lélek szállja meg hát a galileabelit is, ha két hétre feljő; ők könnyen indítják meg *másfajta* szellemtől szívők... Most másképp lehetett volna a Názáretivel, ha úgy jön, mint Gaulanitas... talán! De nem úgy jött! Talán kevesellte a zelóták álmát; *mást* akart, nagyobb, *csudát* mívelni az emberekkel; azt, hogy mindenki jó legyen! Tán azt akarta, hogy megösmerjék ezt a föld minden nemzetei? De köszikla volt hite abban, amire küldetett; s azért kísérte végig, a vesztőhelyig, át minden csúfságon és gyalázaton s tán szíve keservein is büszke erő: a méltósága.

Elejtették! Már a templomcsarnokban látszott, hogy hülnek iránta, és nem bánják nagyon – hisz csak így foghatták meg ravasz csapdákkal ellenségei; a Róma-barát főpapsaládok s a schammaita rabbik haragvó hada. Mert ma már sokban egyez ez a hajdanat oly ellenséges tábor – az előkelő papi nemesség s a népből származott tanítók, a farizeusok. Valóban megromoltak emezekből is sokan. A nép „vigasztalói” elfordultak tőle utálkozó tisztaságukban, s pásztor nélkül hagyják a nyáját; csak dorgálni tudnak és fenyegetni. Vagy a hatalomra hiúk, szeretnek az utcán, a tereken fényeskedni, hosszan lelógó cicithet a ruhákon, imaszíjjal és széles táblácskákkal; fogadni a köszöntéseket, hallani, hogy: „Rabbi, rabbi!” – s megharagszanak, ha véletlenül nem kapják az első helyet a zsinagógákban. Ha böjtölnek, meggörcbült vállal és hamus fejjel járnak, hogy mindenki lássa, és aggódva tizedelik a pár szem ánizst és kertük köménymagját; minden szavuk aprós tilalom és parancs, és elbírhatatlan terhet raknak

a nép lelkére ezzel. – A názáreti szent sokszor támadt ki ellenök és túlontúl... mert mégis vannak igazak is miközöttünk.

Meg akart halni! – Milyen egyedül volt; kicsiny köre is megriadt, és magára hagyta! Azt mondják, mindent megmondott nekik előre, még azt is, melyikük fogja a katonákat rejtekéhez vinni, hogy csendben, csödület nélkül megfoghassák. Egyetlen zsidó volt övéi közt, ki nem Galileában született; Júdás nevű; egy Kariotból való ember, kivel találkoztam ma itt a sír körül...

Én nem tehettem volna úgysem érte – semmit...

Déltájban voltam a sírnál; katonák őrzik. Hát mégis tartanak valamitől? – Mikor elhagytam a kertet, a hegy tövében, az ér keskeny, sziklás útján jött le épp az az ember, a Kariotból való, kit már Kapernaumban láttam bizalmasai közt. Ez volt, ki megmutatta őt a katonáknak, pénzért – gyalázatosan. Megbánta másnap, és visszavitte, amit adtak, de már késő volt – így beszélte Zsuzsannának egy Mária nevű asszony, kit (úgy mondják) paráznaságból váltott meg a halott próféta egy nyájas tekintete.

Maga elé nézett ama Júdás, görcsös bot volt nála és szakálla zilált, képe halovány; mormolt valamit halkán, és nem vett észre engem; meg se látott. Keménység lepte meg szívemet – nem tudtam szólni. Vártam, míg a fordulóig leér, elébe álltam hirtelen és kiáltva: „Miért tetted, boldogtalan?”... Feleszmélt, remegni kezdett; megragadtam a vállát. „Könyörülj, uram – így zihált –, hiszen én... *én is hittem neki!*”

Elbocsátottam, és felsírt bennem a szomorúság. Ez Judea-beli volt; magános és idegen a többi közt, kötött szívé és komor tekintetű; de hitt neki és hatalmának. Reménykedve túrt, mert biztosra vette, hogy *most* már vége a nehéz vándorlásnak, hogy *ez* ünnepen, itt, Jeruzsálemben megüli végre mesterük Juda királyi székét, felöltözik dicsősége ruhába, és bírókká teendi őket Izrael tizenkét nemzetségén. Csalódott! S most itt bódorog a sírja körül, és nem mer közelebb jönni. Szegény, megháborodott ember! Mire vár még?

De társai, a többiek is vajon nem akartak-e már előre osztozkodni a székeken, s nem vitáztak-e a jobb oldali helyért?... Most még inkább úgy tűnik nekem, hogy minden tanítványa közt csak én értettem őt igazán. És mégis házamba zárkoztam aznap... Én uram, én Istenem!

Nem is ő volt az első prófétáló ember, kinek beszéde megindított. Hallottam ama másikat is, ki az aszfalt-tónál prédikált.

Mert nyugtalanság gyötört és emésztett sokszor ifjúságom óta, és nem szűnt el akkor sem, mikor műhelyem ura lettem, és házamba vezettem Zsuzsannát. Ő tiszta és szép, mint az angyalok, hű, okos és kedves; én szóltam vele már mint leányzóval, és megösmertem szívét. De ellenségeim ebben is megvádoltak a nép előtt, mondván, hogy csak nagyravágyásból tettem asszonyommá ezt a főpapi sarjat, ős sadduceus házból való hajadont. „Lám – mondották –, ihol a Hillel tanítványai is!... Úri rokonságot keresnek, hogy széket ülhessenek a sinhedrinben, és ítéljenek a nép fölött!” – Én magam sem tagadhatom, hogy az én ipam fekete lelkű ember, a kígyó Hannások barátja; kezes és udvarias a prokurátor előtt, de a tizedet ő is fegyveres templomszolgákkal, magának hajtja be kétszeresen, az alsóbb leviták eléhezhetnek miatta; és parázna szeretkezéseivel sírba vitte asszonyát, a jó és törvényben jártas Johannát. – De az én feleségem anyjához hasonló, és én sohasem bocsátanám el őt; más asszonyt se tartok kívüle, ifjú szolgálot sem fogadok a kedvéért; az én bal kezem az ő feje alatt legyen, és jobb karommal öleljem őt! – Mit tehet, szegény, rokonai közsívűségéről; bátyjai hitetlenségéről, kik tagadják az angyalokat, keveset törődnek a prófétákkal, és nem hisznek a feltámadásban, sem az ígéletben. Nem rabszolgák ők vagy kisgyermekek – úgymondanak –, hogy csak ígéletért vagy jutalom fejében tartsák meg az Úr Törvényét! – Milyen vad felfuvalkodottság szól belőlük!... Csak az Ötkönyvet vallják és semmi mást,

akárcsak Samária vegyes vérű és tévelygő, félzsidó népe. S oly irgalom nélkül ítélnék az írott szó szerint, hogy jaj volna e boldogtalan népnek, ha néhányan magamformák is nem ülnénk már benne a tanácsban, hogy irgalmat gyakoroljunk a büntetésnél, szelídséget a vallatásnál. Hisz Jeruzsálem minden köve nem volna elég a kivégzésekre naponta.

Érett férfikorban hallgattam Johanán szavát is már néhány esztendővel ezelőtt. A kátrány-termő Sóstenger partjain élt ez a szent remete börtben és naponta való tisztálkodásban; teveször előkötött viselt, gyökerekkel élt, és asszonytól tartózkodott. Hirtelen és nagy fennszóval kezdett prófétálni az ígéretről, a Messiásról és az Istenországról. Azt mondta ő is, amit Gaulanitas fegyverkező zelótái, hogy nem elég csak tétlenül várni, elébe kell menni az Istenországnak, siettetni lehet azt. De ő nem a sikát, a kurta tört ajánlta s egyéb gyilkot; ő a szívekért nyúlt; kemény szorítással egybe akarta markolni egész Izrael szívét. Azt mondta: meg kell tisztulni a gonoszságtól! Bűnbánatot kell tartani, megtérni, magunkba szállni! A prófétákat olvasta ez, nem a törvényt. Lelkembe villant ez az új beszéd, mihelyt hírül hozták; s az elsők közt járultam oda, hogy megmártson a szent folyó és a bűnbánat vizében. De nemcsak én; – töméntelen sokan gyűltek össze, hogy hallgassák. „Kígyófajzat – így káromolta pedig a sokaságot –, mi haszna, hogy fületekbe veszitek a Pusztában Kiáltónak szavát?...” Mint a mennydörgés járta be a vidéket az új ige. Az emberek siettek alamizsnát osztani, özvegyek jussát kiadták, az igazságtalanul szerzett vagyont visszatérítették, régi haragosok kibékültek. Egy tolongás, elevenség volt akkor egész Judea; félelem és mégis boldog izgatottság. Most... most már nem kell sokáig és hiába várni! Sokan már nem is akartak visszatérni Jeruzsálembe, ott sátoroztak Engadi völgyeiben s Masada sziklás kővárak körül, hogy közelebb maradjanak az Ígérethez... De ha megkérdezték a Messiás felől – a próféta kitért szavával, azt mondta, hogy saruját megoldani sem méltó annak. De hát mikor jó mégis és hogyan, ha Johanán csak előtte járó követ? Nem volt *bátorsága* egyébnek vallani magát! Vártunk; a nagy sokaság felajzott szívvel; az idő múlt. – Hatezer év óta vár Izrael, de ez a nemzedék mégis azt hitte már, hogy meglátja a Napok Öregjét csillagtrónosán; a Dániel-könyv ennek az időnek édes olvasmánya, hitvallása; hisz tán soha nem volt ily nagy szorongatás. Johanán később elhagyta a vidéket, felment a Jordánon, s a Genezáretnél is prédikált; mondják, hogy a Názáreti is hallgatta őt. Egyre tovább kellett vándorolnia... Mert nem mondhatott egyebet: „Várjatok, legyetek készen!” Végre megölette az etnarka bátyja, az aljas Heródiánus, ki vérfertőző szerelemben dőzsöl atyafiának feleségével mai napig, s tegnap kacagva nézett a megkötözött Názáreti véres arcába. „Igazán te volnál a zsidók új királya? Nekem azt mondták, hogy Johanán vagy, aki feltámadt és visszajött! Noha új fejje...”

Johanánt megölték – gondoltam akkortájt bensőmben nagy szomorúsággal, mert lelkem mindig hajolt az ő gondolatához, hogy *lélekben és igazságban* kellene várni és imádni az Urat. Nem volt-e hát mégsem igaz próféta – hogy így bukni engedte az Isten? Talán tán Illés vala ő – mert *írva van*, hogy Illésnek kell jönni először. De semmi ilyennek nem mondta magát!

Lelkem csak nem tudott megnyugodni megint. Láttam magam körül a szigorú schammaita rabbikat, kik titkon örvendtek is tán, hogy a nagy zarándoklás megszűnt, s a pusztai ájtatosságok. Rend volt megint Jeruzsálemben, s az ő zsinagógáik hatalma nőtt. Hallottam újra, mint tanakodnak és vitatkoznak nagy fennszóval, hogy micsoda csomó az, melyet meg szabadjon kötni szombatnapon is, hogy megbogozhatja-e valamely asszony fejkötője zsinagógáját is, avagy csak szoknyája korcát? Hogy hány lépésnyire mehet el háza falától ünnepen a jó izraelita – mert bizony Schammai egy lépetet sem távolodott! Sok tüzes és haragos beszédjüket hallám afelől is, mikor kelljen a fertőzött edényt folyóvízben tisztaltatni s mikor kúti vízben; s hogy a törött lábú asztal még asztalnak számítódjon-e vagy pedig pusztaság földnek, mely semmitől sem tisztátlanul? Hallottam azt is, hogy bizonyos igen tiszteletre méltó rabbik szörnyűségesen hangzó eskümintákat tanítanak, melyek mégis kötetlen hagyják a

szívet, és alkalmasok a pogányok megtévesztésére, mivelhogy semmi az, ha az ember a templomra esküszik, ha csak nem a templom aranyára; és semmi az is, ha az oltárra esküszik, ha csak nem az oltáron levő áldozatra... Én pedig bensőmben éreztem mindezeket a hibát, ám bár sohasem volt szavamnak olyan szárnya és ereje, hogy ezt nyilván és valamely gyülekezetben mondani mertem vagy próbáltam is volna. De szégyenkeztem, amikor sadduceus ipam sima kigyónyelvével gúnyolódni kezdett rajtunk: „A te felekezeted, fiamuram, idestova még tisztultatásnak fogja alávetni a napot is az Úr fényes egén!” – És amikor egy ő közölök való, egy papi ember akarta nagy buzgón becsukatni és tisztultatni az egész templomot, mert egy csontot találtak a Csarnokban, és némelyek úgy vélték: emberi csont (lehet, hogy samaritán csínytevők lopták be magukat az ünnepi sokasággal, hogy minket így gazul megcsúfoljanak); – akkor én magam voltam az (noha nem is főbb tekintélyű a tanácsban), aki fel mertem szólalni Hillel mesterem hajdani lelke szerint. – „Hát ugyan vajon a vízőzönbeli halottak csontjai hol porladoznak; tudhatjuk-e azt?”... Majdnem bírói székembe került ez a beszéd; ha akkor asszonyom rokonaira nem néznek...

Hallgattam hát, és gyakorta háborogva tűnődtem magamban. Vajon trónuson ülő hasmóni hercegeként gondoljam-e Azt, aki eljövend, koronásan, aranyban és bíborban; vagy kurta törrel fegyverzett ifjú sikáriusnak, szép és merész hegyi rablónak, ki „úgy láttatik, mint hajnal” – vagy a fogadalmasok áhítatában, a názírság hosszan göndörödő hajfürtjeivel, bőjti ruhában, nem érintve bort (még szőlős lepényhez sem nyúlván), és atyja holttestét is messze elkerülvén, nehogy tisztátalan legyen? – De sohase tudtam elgondolni oly fehér ruhás, bőjttől savanyú arcú rabbinak, mentől hosszabb cicith-tel és fityegő táblácskával a schammaita hadból; s azt még úgy sem véltem, hogy a házasságtörő sadduceus főpapok, a Rómának hajbókolók, a népostorozók közül jövend.

A Törvényben s a Magyarázatban kerestem békességet, és sokat, nagy buzgón tanultam a tető gyékényein ülve. „Élősnak kell jönni előbb!” – erre támaszkodtam. Oktattam házam népét is, Zsuzsannám és két szép nagyobb gyermekem; az utolsó kis szolgálóleány is jártas a törvényben házamnál, s kapunyitó idegen rabszolgánk önakaratból metélkedvén, a közösségbe felvételre, ünnepi asztalunknál velünk együtt ült már a pászkabarány körül. Eszes asszonyom a legfogósabb kérdésekre is megfelel, s fiam maga kérdez néha olyat, hogy verejtékezem, míg felelhetek. – És mégis... mindezekért megállhatnék-e ma nyugodtan Isten bírói széke előtt?

A tavalyi esztendő nyarán, a templomi szolgálatra való tiszta olajak dolgában kellett elutaznom Kapernaumba. Ott láttam először ezt a prófétát.

Hanyatlóra hajlik újra a nap, és én alig műveltem ma mást; bár nem tudom, kinek írom mindezeket és ki kedvéért! A nádvevő mindig kedves szerszámom volt, és a műhely odalent ma úgyis csendes; ügyes legényeim nem verik zengve a nemesércet keskeny bokaszorítókká, csengős lábperecekké, sem finom aranyfonállá, nem nyújtják a Királyi Szövőszék számára, mely túlélte a királyságot. – De talán belsőm kívánsága ez! Látni akarom írott képekben mindazokat, mik át- meg átjárnak bennem e napokban; hisz elmondhatnám magamra én is a zsoltáros szavát: „Lelkem meggörnyed bennem, Uram! Tajték tajtékat hány a Te vízeséseid zengésében, és minden hab, minden hullám énrajtam megy át.”

...Bár fehér színű gyolcsruhát szeretett viselni, mégsem tartozott az esszéni fogadalmas rendhez, mint Jakabról, a bátyjáról mondják. Ó, akkor... ott a gyönyörű tó, a gazdag szépségű vidék pompája közepett nem láttam én benne semmi sötétet vagy titokteljest; semmi aggodalmast vagy testefenyítőt. Inkább szabadnak és derültnek és mintegy születésétől fogva tisztának láttam. Pedig amit aznap mondott, értelme szerint a parancsok szigorúbbra fogása volt. Hogy nemcsak a „hamis” eskü vétek, hanem mindenféle csélcsap esküdözés a földre, az égre vagy a saját fejünkre. „Mert az ég az Ő királyi széke, a föld lábainak zsámolya. S fejedén

nem tudhatsz egy fűrtöt fejérré tenni.” – Elbámultam. Hogy szereti ez a népbeli ember az eget, a földet, s mily tiszta szívvel gondol egy gyermek hajfűrtjeire! A kisfiam szőke haja jutott eszembe. Soha, soha nem mernék az Ő kerek, meleg fejére esküdni, ha százszor igazságban tudnám is magam. Aztán azt mondta, hogy az ember szemével is paráználkodhat, és hogy vétek, ha valaki minden igaz ok nélkül elbocsátólevelet ad feleségének. Zsuzsannára gondoltam, és igaznak találtam minden szavát. De később csúfolni kezdte az én felekezetemből valókat, kik tizedet adnak a kevés mustármagból és pár szemnyi ánizsból, mit kis kertjük megterem, és tizenháromszor szűrik a bort, nehogy eleven muslicát nyeljenek. Mosolygott néha egy pillanatra, és ez kimondhatatlanul kedves volt az ő komoly, szép férfiarcán; Zsuzsanna nézésében van néha valami hozzá hasonló. Nem azért gondolom... de igazán csodálatos ember volt ez.

Látszott, hogy mindenki szereti és becézi ott, szentnek látja, és bíznak benne; hisz ő volt ott az egyetlen, ki törődött a néppel, az elhanyagolt, pásztortalan nyájjal; ki máshoz szegődtek volna? Ételt és italt csak ad e dús vidék földje még a legszegényebbnek is szinte ingyért; s a bélpoklosra is vetnek egy gypjúinget; egy barlang is menedék az enyhe télben; de a lelkek szomjúhoznak. Mint a tavaszi kertek jó illatát, úgy szívták be az igét.

Az asszonyok elébe tartották kisdedeiket, és ahogy ölbe fogta, meleg örömmel a melléhez szorította a kicsiny, aranyfűrtös fejüket, abban nem az élet s a szerelem gyűlölete volt, hanem minden megértés és bocsánat... Hiszen Ő, a nőtlen és tiszta rabbi jól tudhatta mégis, hogy ágyékból valók, és asszonyi méhen át teremődnek. – S az asszonyokkal is mily nyíltan beszélt; kedvesen, szégyen és komorság nélkül, nyugodtan, mint egy jó testvér. Imádták, mert azt tanította, hogy a férj paráználkodása éppúgy házasságtörés, mint az asszonyé – még ha férjetlen nővel cselekedné is. – Mérföldekre utánamentek, vele vándoroltak, hogy mossák lenruháit és a tanítványokét; s szállást és eledelt vetélkedve készítettek neki. S ő evett és ivott, amit elébe adtak, s úgy látszott, mintha nem is ügyelne a mérsékletre; – mintha neki nem is *kellene* arra ügyelni. Mert mégis, beszéd közben és oda se gondolva, megállt és elhagyta az evést és ivást ott, ahol éppen elég. És még tegnap is, mikor minden gonoszságot rákiáltottak, és sokan tanúskodtak ellene, senki nem is próbálta megvádolni azzal, hogy paráználkodott volna. Ez az ember *jónak született*; belső természetéből tökéletességre; az ő erejének nem kellett már félni a kísértéstől, sem aggóskodni, nehogy a sátán bírjon vele. Olyan volt, mint aki úr a jó és rossz felett. Ezért nem szerette a sok tilalmat és aprólékos parancsokat; a mi tisztasági szabályainkat, melyek mind gonosz természetünk zabolázására valók. De hát azt gondolta-é, hogy minden ember olyan lehet, mint ő? Nem látta-é maga körül a sok gonoszságot, Antipás parázna udvarát, Filippus elpogányult városát a fürdőkkel, arénákkal s bálványszobrokkal; és nem jár-é Tibériás Pánnak szentelt ligeteiben? De ő mosolygott a faragott képeken. Hiábavaló játékok! Eltéríthetik-é az erős lelket Egyetlen, érzett és értett Istenétől?... De vajon mindnyájan lehetünk-é oly erősek, mint ez a gyolcsruhás, mezei szent? Mindenki oly biztosan érezheti-é élete minden percében az Urat, hogy nemző atyjaként merje szólítani és említeni? – Én is eddigi életemben folyvást tanultam Jehova tudományát, és megforgattam elmémben a legapróbb ágazatig... Vagy hogy éppen a törvény szövevénye homályosítaná el szívünk?...

Viszont másfelől – nem kisebbednék-e az érdem, ha nem kellene küzdeni az erényért?... Ezt a kérdést egyébiránt egy pogány embertől hallottam hajdan; egy igen éles elméjű római századoskatonától, kivel sokat beszéltünk a jó és rossz tudományáról a Málta felé vivő hajó fedélzetén, mert annak parancsnoka volt. Ez tisztességes és mindenben mértékletes férfiú vala, noha pogány, kiadta mindenkinek, kit mi illetett, és óvakodott a hazug szótól. Elbeszélte, hogy egykor egy kisázsiai helyőrségben felesküdt Mithrasz kultuszára, a „vidám”, szüzi és erényes perzsiai istenségre, ki a fény, ragyogás és a *szándékolt jóság*, az erős akarat ura. Más néven – álomtalan isten. Bőjt, vízpróbák és ostorozások után lett titkos katonája, jelképül

kardot, koszorút, kenyeret és szentelt pohárt kapott. Képét is mutatta az érmen; a többi bálvánnyal alighogy törődött s csak színből... Azt mondta, azóta erősen vigyáz minden tetteire és szavára, mert tudja, hogy különösen gonosz hajlandóságokkal született; apja részeges és kapzsi volt, anyja egy thrák rabszolgával élt, de mindig véresre verette olyankor. – Ám ez a százados úgy hitte, hogy az ő érdeme emiatt csak annál nagyobb és dicsérendőbb...

Mindegy, ma őrá akarok emlékezni, a prófétára, aki itt porlad el immár az én kertem mélyén.

Egy követőjének atyjával evett aznap, ama Kleofásnál, kinek vámbérlete van a Via Maria nevű országúton. De én mégis utánamentem. – Meg akartam tudni, vajon az evés előtti kézmosást mint végzi: kezét vízszintesen merítve-e vagy a két tenyerét kifelé fordítva; s hogy csuklóiig mártja-e vízbe kezét, mint mi; avagy könyökig, mint a Schammai szerintiek? És akkor elbámulva láttam: ő és az ifjak, kik vele voltak – mosatlan kézzel ültek asztalhoz. „Nem az fertőz meg, ami a szájon bemegy, hanem a gonosz beszéd, mely kijön rajta!” – szólt csendesen, és rám nézett, mintha eltalálta volna gondolatomat. Én pedig lesütöttem a szemem, és szívem fájt, mert már szerettem őt.

Később betegeket hoztak oda, és láttam, mint gyógyított. Minden külön ruházat nélkül, szemforgatás és ráolvasás, avagy Salamon-füve nélkül – nem mint más ilyen falusi rabbik. Csak nyugodtan a reszketők és tébolyodottak vállára tette kezét, rájuk nézett nyílt szemekkel, és megmondta érthetőn, hogy mit tegyenek; ha pedig nem sikerült, csodálkozott, hogy milyen kevés a betegben a hit. Mintha csak a saját hitüktől gyógyultak volna! De önmagában sohasem kételkedett, erejében, hatalmában, s tán ez volt a titka. Ez az ember hitt magának tegnapig, az utolsó útig, az epébe mártott spongyáig. – És ma, a déli óra tájékán itt volt két híve: ama Jónásnak egyik fia feleségével s a Zebedeusfi, kit „Mennydörgés Fiának” hívott szeretetből; – s azt mondták, hogy *még most is* hisznek minden szavában, és készek volnának meghalni érte. „Aki már maga is halott...?” – kérdeztem. Ama János akkor a temetőhely felé intett kezével és azt felelte: – Mindhiába őriztetik azt, mert az Igét nem lehet föld alá rejteni... és hogy az Ige testté lőn... Kissé különösen beszélt, nem-e Dánielt forgatja ez is sokat; és nem gondolva rá már maga is, olyformán szól.

De bizonynal – ez emberekben nem hamar fog elmúlni az ő emlékezete! Itt vannak még mind, nem is gondolnak menekülésre; az anyját is felhozták, ápolják, vigasztalják, mint tulajdon gyermekei. Siratják őt, de mintha várnának még tőle valamit. Az ember nem egykönnyen hiszi el, hogy az, kit lelkéből szeretett, kivel még szólt tegnap – halott volna! Nem hiszi, még ha látta is elhidegülten, még ha sebeibe mélyesztette is kezét. Nem úgy vagyok-e néha magam is e férfiú emlékezetével? – Nem tudok egyébre gondolni!

Hogy engem mely szavával fogott meg, nem is tudom, meg sem próbálnám leírni amaz éjszakát... Alkonyat után titkon szállóhelyére lopóztam, hogy szóljak vele, mert óvni akartam Antipás haragjától. – Neki az udvarnál is voltak barátai; Menachem, a tetrarka tejtestvére és a helytartó felesége is, Johanna nevű – hivének neki. Ezekről hallottam: a herodiánus lator észrevette már a nép új kedvencét; hogy kérdezősködik felőle, és féltében a visszatért Johanánnak hiszi. – Említettem neki mindezeket. – „Az égi madárnak fészke vagyon, de az ember fiának nincs hová lehajtsa fejét...” – csak ennyit szólt halkán, mert szokott mondása volt ez, és ujjával írt a porba. – Nekem már akkor fülembe ütött, hogy „Ember Fiának” nevezte magát. Hiszen ez a Dániel könyvében – ó... a Messiást jelentő név! Már akkor úgy érezte volna?...

Leültem ellenébe – minden húzódozás nélkül, mert jó volt nekem ott lenni. És akkor, a késő esteli órán Jóna viskója előtt, ahol a hálók száradtak – míg messze a holdfényes úton a hazatérők danája hallatszott –, a nagy csendben és békességben: levette szívemről a sok

esztendő terhet, aggodalmat. Hogy volt – nem is tudom! A szavaira próbálok emlékezni. Azt mondta, hogy az ő igája édes, az ő terhe könnyű! – Semmit sem tiltott, és semmivel sem fenyegetett. „A világosságot nem szabad véka alá rejteni!” – mire is mondotta ezt? Arról beszélt, hogy szerte minden téreken és országokon el kell szélednie a „Jó Hír”-nek; s hogy minden ember felebarát – a pogány is. De semmi *külső* dologra nem adott utasítást; oly közönyösnek látszott előtte mindaz, amin a mi fejünk fő, amin vitázunk és tüzeskedünk. A szív egyszerűségét és tisztaságát dicsérte minden sorsban, és úgy nézett rám, mintha ebben nem látna nálam kivetőt; noha a felekezetemről mindig szigorral szokott beszélni. – És éreztem, hogy ő nem veti meg azt sem, amiért sokan csúfolnak és megítélnék, hogy Zsuzsannámhoz módfelett ragaszkodom, és kedves, okos szavára sokban hallgatok. Tán tudta is ezt rólam – tán *tudott mindent* ez az ember... Holott egy ácsműhelyből indult vala ki (mesterség mellől, mint a régi híres rabbik valahányan, mert vétek a törvényből fejőstehenet csinálni) – de ez kis falucskában dolgozott, majd halász lett, ilyenek közé keveredve; – a földhözragadt szegények életét ösmerte csak. Beszédben is sokszor példázott adósságról és hitelezőkről; s tán anyja volt ama szegény asszony, kinek kunyhójában nappal is világot kelle gyújtani, hogy elgurult garaskáját megkeresse. Bizony, nem palotaházban nőtt ez, elefántcsont asztalok és byssustakarók közt; s Rómáról, a világ országairól és természetvényeiről s a népek neveiről is keveset tudott; csak az Írást ösmerte csodálatosan s tán még álmodva is tudta. – És én, a görögül tudó, ki földeket és tengereket bejártam, ki pretoriánus tisztekkel társalkodtam Rómában – egy karavánnal eljutottam Damaszkuszig és Tyrusból magammal hoztam ama hajdani, hóbortos Ulyssesnek kalandos utazásairól szóló könyvet; – én (idősebb is lévén nála) – úgy hallgattam őt, mint egy bölcsőbb és drága testvért. Egyszer – nem is tudom, miért – szerettem volna valamit tenni... megcsókolni a port lába saruja előtt. Ő a lélekbe látott, és a szívek nyelvén tudott; amit mi egész életen át hasztalan tanulunk, arra elég volt neki egy-két szó. Megmutatta nekem a békét és a tökéletes életet s hogy ez – milyen könnyű! Hiszen én *magamtól sem* kívánok senki másnak rosszat, még a pogánynak sem, vagy a vámosnak... igazat szólva. Miért is kívánnék? Hát csakugyan jó *jóember* természetétől fogva? – kérdezem magamban. – S Jehova úgy nézhet le rá örömmel, mint gyermekeire a nyájas, szerető atya...

Ó, ha az akkori bizonyosság, hit, amaz öröm és erő megmaradhatott volna mindvégig bennem!... Nem jobb lett volna a közelében maradnom? Elhívni Zsuzsannát is és követni őt mindenütt és tanúságot tenni mellette? – Odaadnám érette tanácsbéli székemet, ha azzal feltámaszthatnám holtából... és atyám, régi jó hírű műhelyét; ...de kis gyermekeimet ki nevelné fel akkor?

Ma azt szerettem volna tudni mégis – és apróra kikérdeztem övéit az imént –, hogy mikor nevezte magát legelőbb nyíltan és szóval így: Messiás? Mert régebben inkább csak úgy mondta: az Ember Fia; s ezt még lehetett máshogy is magyarázni; egy más helyével a prófétának, mely inkább a föld fiát jelenti Istennel szemközt. De a nők rebesgették, mint rendesen, a gyógyult betegek, koldusok és csonkabonkák; és senki sem dorgálta meg őket érte. – Zebedeus fia azt mondja, sejtették ők is már rég; a tanítványok. – Úgy volt ez közöttük, mint egy szent, drága titok.

Csak most szólt nyíltan mégis! Most amikor lassanként mind megharagította beszédeivel a föld hatalmasait, az erősöket és döllyösöket; s tudta, a szegény népet könnyű eltéríteni; szétzüllik pásztorától a megkábulult nyáj. Megérezte, hogy nincs sokáig maradása e világon; legkedvesebbjei előtt meg kellett még nyílnia, szóval és el nem feledhetőn.

Az elhalt Philippos tartományába ment velük, a most oly csendes menedékváros volt utolsó pihenője: Cesarea Philippi, a fürdőkkel és szobrokkal, oltárokkal és amfiteátrumokkal ékes, római város. – Megtettem én is egykor ez utat Betsaidából, Libanon és a Hermon havas

csúcsai, szakadozott kopár oldalai között; amerre a szent folyó titokzatos forrásait lehet sejteni és barlangi vizek morajlását a hegyüregekben. Azt mondják, egy föld alatti hegyútt tiszta és mély tóhoz vezet ottan, mely valamennyi forrást táplálja titkon; de szombatnapon árja megáll, s elnyugszik csillagkeltéig. Még ifjan, egy karavánnal menet láttam e helyeket, Panaost is a sziklacsúcson, mély szakadékok felett; „a tornyot, mely Damaszkuszra néz”, ahol feldalolt először az ősi ének, félezer éves zsoltára a fogoly prófétának: „Lelkem meggörnyed bennem, uram... minden hab, minden hullám énrajtam megy át.” – Ott, a Pánnak szentelt mezők és ligetek között szólt utolszor bizalmasan híveivel. – „Mondjátok, mit beszél felőlem a nép; kinek tart engem?” És amikor feleltek, hogy némelyek (mint Agrippa is) Johanánnak, mások Illésnek, Jónásnak vagy más egyébnek; hozzájuk fordult: „És ti, akik ősmertek, kinek mondotok engem?” – „Te vagy a Messiás!” – kiáltott fel akkor Simon, Jóna fia, bensejéből – úgymond –, kényszerítette e szóra. – „Áldott légy te – így felelt –, mert nem a test mondta ezt neked, hanem atyámtól tudnod adatott. Bizony, királyok és próféták kívánták volna látni azt, mit ti szemetekkel láttok; mert akit láttok, több, mint Éliás és Jónás: az Isten fia!” – A szó elhangzott; amaz egyszerű emberek egy percig döbbenve ülték körül. – De hát nem volt-e rég valamennyiöknek királyuk, Istenük és mindenük? Nem hagyták-e el érette házukat és atyjokat és minden vagyonuk? Nem Istennek fia-é, ki úgy ismeri Őt, hogy fiúként, bizalmasan szólhat hozzá? De hisz akkor... akkor már *itt is kellene lenni* az Istenországnak, és megszűnt a hosszú várakozás... Hogyan – éppen most? A hegyek pedig helyükön maradtak és a folyóvizek medreikben, a gazdagok sáfárjai tovább ostorozzák a szolgálókat, a vámosok rosszabbak a pogány-nál – az asszonyok gyümölcsmézet főznek, a rimák lábperceikkel csilingelnek, a szolgálók dalolnak az úton, fejükön olajbogyós kosárral, s a gyermekek a Példák Könyvét tanulják. Hiszen a helytartó az idén is behajtotta hiány nélkül, képes, pogány pénzben az adót... De Ő megmondta nekem akkor éjjel, ne véljem, hogy az Istenország úgy fog jönni, mint egy szemmel látható, mint az állam; és mondani lehet: ímé, itt vagy ott!... Az Istenország a szívekben vagyon, csak jó emberek legyünk! – De hiszen ezt egy gyermek is megérthetné! Ha mindenki jó és tiszta lelkű volna *önmagáért*: mi hibája lehetne bárminémű államnak és kormányzatnak?... De lehetséges az úgy?

Az ő ifjai, e tanulatlan emberek nem kérdeztek sokat; kinyílt szívvel imádták őt avított köntösében, utak porával lepett saruiban; és szeretetük kidalolt ajkukon. De tán mégse jól értették! Mert ujjongó hitükben már osztozkodni kezdtek a Birodalom és Juda bírói székein. – „Megihatjátok-e az én poharamat?” – kérdezte akkor szomorúan, és a halálra gondolt.

Mert most már nem várhatott és nem késhetett, ki kellett állnia a nép elé ezzel; mert aki egy lépést teszen, nem vonhatja vissza lábát a másodiktól, nem állhat meg a – kereszting. Ő tudta ezt, és emlegette is néha; bár nem a gyalázatos római keresztre – inkább a felbujtott nép köveire gondolt, melyek megölték Zakariást és annyi prófétát. Ímé, a nép tanítóitól gyűlölt, Antipástól félt, magárahagyott ember, kit saját családja is örültnek mondott – a Nyilatkoztatással ajkán jó fel Jeruzsálembe! Tudnia kellett sorsát – és mégis jött; már nem volt visszatérés! Előrement az országúton, komoran és magánosan – míg a többiek messzebb mögötte örvendő beszéltek a Boldog Birodalmat és minden gyönyörűségét; galileai volt mind, egy híján; színes képeket álmódók; az elragadtatások, próféciák és babonák népe, mely a galibákat csinálja az ünnepeken. Estére kelve, megkérdezte tőlük, miről beszéltek? Mikor hallgatva lehajtották a fejük, fáradtan és szelíden kezdte dorgálni őket, és emlegette a halált, míg sírva fakadtak; így beszélt ma Zebedeus fia nekem.

Betsaida, Chorasin, Kapernaum megtagadták; mit várhatott a fővárostól, melyet a „próféták sírjának” nevezett? Úgy jött már, mint Isten szelíd báránya, kit virágosan visznek, hogy feláldoztassék a sokaság bűneiért. Igen, ez kellett neki, e dánieli kép; ebből vette az erőt. Miért is kelljen meghalnia? Mert a nép elámítható, mert a helytartó gyáva és Antipás kegyetlen? Ezek nem méltó okok! De meghalni így, ily nagy és isteni okból; méltónak érezte

és akarta; s annak, kit atyjaként tisztelt, bensejében úgy ajánlta fel véré, mint amely „sokakért kiontatik”. Ezért tudott emelt homlokkal megállni egyedül.

Még egyszer, a város falai alatt úgy látszott: nyert ügye lehetne itt. Ha meg tudta volna fogni egyetlen mozdulattal *az egész nép* szívét. De ő azelőtt *külön* nyújtatta ki kezét minden egyes szívért, tenyerére véve melengette; ám itt túl sokan voltak – az egész nép és tömérdek idegen. Nem beszéddel, tanítással, erre most már nem volt idő; *mutatnia* kellett valamit. Dicsőségben jönni és hozsannában s hogy beteljék a próféta szava; egy szárnak fiatal vemhén. – Meglepni a hatalmasakat a nép határtalan ragaszkodásával; nem lett volna első eset a mi földünkön. E nép maga választotta ki és kente föl magának hajdan – alacsony sorsból –, kiket Isten küldött neki nehéz időkben; s az első Makkabeus is úgy jött, ösmeretlen falusi papként a városba. – De most már – nagyon régen szolgál ez a nép!

Mi lett volna, ha mégis úgy történik; ha diadallal ültetik Judea trónjára, és elűzik vele a zsarnok idegent? – Megváltozott volna-e teljesen a világ képe? Nem ölték-e egymást utóbb a Hasmónok hercegei is a hatalomért? – A hegyek mégis helyükön maradtak volna s a folyóvizek medreikben, a gazdagok sáfárjai ostorozzák vala a szolgálkat, az asszonyok gyümölcsmézet sajtolnak, a rimák bokacsengőkkel csábítgatnak, a gyermekek a Könyvet tanulják... Meg kellett hálnia! Hogy vére tapaszték legyen, mely megfogja a házat, a Jóság építményét mindenkorig; hogy kötőanyag legyen, mely összefogja és együtt tartsa híveit; mert a halottnak való adósság örökre megmarad. És nem mondhatott magáról kisebbet vagy kevesebbet, mert úgy lenne akkor, mint Hillel atyánk s az ő nyája lettünk! – De vajon így is még sikerül-e; meg lehet-e váltani az embert?

Atyjafiai is itt vannak most; ama Jakab is, ki mindig elítélte kóborló öccsét, mert szombatnap is vásárolt az országutakon. A Sóstenger partján nevelkedett ez, az esszéni fogadalmas rendben, megtanulta az angyalok titkos neveit, és naponta háromszor tisztálkodott. Most pedig együtt van, és elvegyülve a hívekkel, áhítatuk megszállta őt is. Bátran és hittel vallja Messiásnak öccsét, s arra vár, hogy feltámad és visszajön. Mert – azt mondják most – ezt jövendőlte nekik. Némelyek úgy emlékeznek, három nap múlva lesz az, mások: hogy sokkal később. Akkor megjelenik királyi fényben, és bételik minden. – Egy új ígélet tehát?... Egy régi, immár súlyosodó *ígéletet* frissebbel cserélt... hát ennyi az egész?... Mert a reménység kell és örök várakozás e népnek, mint a gyermeknek? De tán minden népek szíve egyféle... *az ember szíve!*

Feljönnek a csillagok! Miért üljek itt még tovább... mit gondolhatok? A sírkő némán fehérlik ott a patakon túl, a hegy falában; körulte néhány katona álmosan ácsorog.

Miért vélem mindig, hogy az én gondom az egész világ, Izrael dolga, a jó és gonosz tudása és az emberek nemzetségei? Egyszerű férfiú vagyok, és rég nem is akarok már egyéb lenni. Elfáradtam!... Odalenn asszonyom vár estebéddel, gyermekeim kacagása és műhelyem dolga. Kicsiny körömben, valamit tán így is használhatok.

Ma fel kell írnom egy különös dolgot! – A prófétának testét, ki emitt volt eltakarítva a kertem végében, elvitték a sírboltból. Simon, Jóna fia jelenté meg ma nekem, igen korai, reggeli órán. – Három asszonyszemély napkolte előtt járt volna ma itt, és már ők sem találták... A katonák nagy félelemmel siettek Hannáshoz; azt mondják, valaki álmot bocsátott rájuk, egynémely füstölőket szemökbe fújván. – Simon bizonynyal semmit nem tud róla; magából kikelve jár; egy másikuk engem zaklatott, hogy ha netalán elrejtettem volna tiszteletből amazok elől – szóljak titkon nekik, és együtt nyugovóra tegyük illendő helyen. – De én semmit nem tudok... felfoghatatlan dolog! Simeonnak és Jakabnak tudni kellene...

Úgy tetszik nekem, ma megint csak vele kell foglalkoznom, és mindig rá gondolni; nem szabadulhatok már ettől. Mit cselekedtem én, hogy így elővesznek? Nyugvóhelyet adtam neki tisztesen, mert ismerősöm vala, és mert minden halottnak tisztességgel tartozunk. De azt mégsem szeretném, ha azt gondolnák a tanácsban, hogy elvitettem lopva, az ő ellenükre. Ipamban már úgyis forr a méreg, és majd rám jönnek sógoraim; mégiscsak vérei szegény Zsuzsannának!

Ő azt mondja, ma éjszaka a halott prófétáról álmodott; mennyei fényességben látta. – Különös!...

Mi is a lélek voltaképpen? Bizonytalán simább és könnyebb a testnél; láthatatlan, mint a levegő és elillanik a kéz alól, ha meg akarnám fogni. Sőt még a levegőnél is könnyebb és simább, mert a levegőt némelykor érezni lehet, szél idején; de a lelket semmikor sem lehet kézzel érezni; hacsak nem az Isten különös akaratából. Így nyithatta meg az Úr Jákobnak, Ábrahámnak és feleségének vagy Dánielnek szemét, hogy angyalat lássanak; némelyek csupán álomban, mikor a testi szemek le vannak hunyva. – El lehet gondolni, hogy a lelket nem járja nyílve sző, se tűr vagy más gyilkos, a lélekbe nem lehet szögeket ütni – elsiklik minden alól, mint a víz vagy a levegő, noha egyhelyt van a test részeivel, mintegy átjárva azokat, mint a nedvesség a spongyát. – De a nedvességet ki lehet facsarni; valamely hólyagból a levegőt kiereszteni; és akkor akár tűzben elpusztulhat az; – de ami betöltötte, megmarad, és emberi erő nem teheti semmivé.

Egyébiránt – nem írtak-e a próféták is valamennyien a lélekről, s nem ígérték-e a jóknak feltámadását?...

Jakab ben Zebedeus azt mondta ma, fennszóval és bátran, hogy a Messiás testét nem lophatta el senki. Hanem hogy *feltámadott*, amint ígérte, a harmadik napon, és bement atyjának országába. Onnét fog visszatérni hozzájuk királyi fényességben.

Tán Zsuzsannám is ilyesmit hallott felőle már tegnap... azért álmodott...

Való igaz. Ma van éppen harmadik napja...

Egy szír kereskedő, ki Rómából jött, beszélt nekem az elmúlt esztendőben, Ádár hónapban, még Eszter-ünnepe előtt – hogy Egyiptomban megint látták volna a Phönix-madarat. Noha még kétszázötven év sem múlt el Ptolemais óta, mikor utoljára mutatkozott; azelőtt Amasis, még azelőtt Sesostris idején látták. – Ezernégyszázhatvanegy, majd meg ötszáz év volt akkor a megjelenései között. Miért jöhetett most ily hamar? – Tudnivaló, hogy pogány babonáság ez ama madárral, de csak az Egyetlen Isten mívelheti ezt is, mert akarat nélkül semmi sem történhet. Vajon nem így adja-é tudtul a világnak valaminő szándékát vagy a jövőt; s a tudatlan pogányok mit sem értenek alatta? – Ez a tyrusi ember úgy hallotta, hogy a papok ezen mostani időszak végét jósolják ebből; hogy a hamvaiból megújuló időt, az új Aeont jött jelenteni ez a jelkép-madár, kit úgy értelmeznek, mint a visszajáró napot, vagyis a dolgok körforgását.

Azt már előbb is hallottam, hogy Rómában a papkollégiumok szerint ez a Világév a vége felé közeledik. Az augurok azt mondják, hogy Cézár halálával letelt a kilencedik világhónap, s vele Diána ideje. Most utolsó hónap van, az Apollóé; de mivel a hónapok egyenlőtlen hosszúak, sokan minden dolgok végét várják vagy pedig a saturnusi idők visszatérését. – Egy görögbetűs tekercsen meg is van írva ez; félsekel aranyfonálért zálogban hagyta nálam egy rhodosi görög, mikor odajártam a tengerparton... Mi minden eszembe nem jut ma; bizony kevésszer forgattam pedig e hitvány babonákról szóló tanítást; de József vajon nem a pogányok álmát fejtette-é meg az Úr segédelmével?

Visszaemlékezem egy más regére. Tiberius éveiben történt már, mondják, hogy Korfu partjai közelében egy hajó csudálatos és szokatlan szélcsendtől kényszerítve megállt. Az egyiptomi kapitány hangot hallott az Echinadi-szigetek tájékáról, mely nevén szólítá: Thammuz. És mikor a fedélzetre ment, a hang megparancsolta neki, hogy ha odább Polodesnél elmegyén, hirdesse meg fennhangon az öböl felé: *a nagy Pán meghalt!* – A hajós szót fogadott. És mikor a mondott partok felé kiáltott volna, erős, csudálkozással vegyes szomorúságú hangokat hallott, mintegy sóhajtást, mintha a fák, a bokrok s a part szemközti kösziklái egymásnak panaszkodtak volna, s a szél is felfelelt fájdalmas zúgással.

Gyerekes, balgatag mesék, tudom! De ki tudhatja; mily eszközt használ a Teremtő akarata megjelentésére? Talán valóban nagy változások, az Idők vége s a világ megújulása jó csakhamar. Sokan mondogatnak olyat, hogy csudálatos dolognak lehet még tanúja ez a nemzedék, és hogy így, ahogy most megyen, soká nem folyhat már a világ.

„*Két Idő és egy; – és egy fél idő*” – a dánieli *három és fél*, mely éppen a szent hétnek fele; a *tört hét*; – ideje minden gonosznak, elnyomásnak és szorongatásnak. Igazán most volna épp letelendő?...

De az világosan meg van írva, hogy a Messiásnak Bethlehemben kell születni... Ámbár az sem bizonyos, hogy mindig Názáretben laktak volna ama prófétának szülei... De egy fényes csillagnak kell jelenteni jöttét. – És Illésnek mindenképpen előbb kell jönnie.

Látták őt! – Többen és bizonynyal mondják, hogy látták!

Azt is beszélük, hogy itt, a sírnál megjelent még napkölte előtt ama három asszonynak. Egy fehér ruhás ifjú képében szólt velük, nagy fényesség ragyogta be arcát; angyalnak gondolták előbb.

A magdalai lányzó pedig kertésznek vélt valakit itten, mert megkérdezte tőle, hogy hol a test; illatos balzsamokkal akarták megkenni. De azután ráösmert egy pillanatra és szólt is neki: rabbi, rabboni! – Egyre terjed az ilyen beszéd, most már senki, senki se állhatja útját; sem ígérettel, sem fenyegetéssel... Ó – ha igaz lenne! – Ketten a tanítványok közül, férfiember, Emmaus felé menének reggel, és az úton hozzájuk szegődött egy idegen, a prófétákat magyarázta nekik, és megmutatta az Írásból, hogy a Messiással mindezeknek történnie kellett. Ám csak jóval később ösmertek rá; szinte már mikor eltűnt mellőlük. „A mester volt!” Azt állítják, hogy megéreztek mégis mindjárt szívük repesésén; de szemük látását meghályogította valami. – Később már úgy is hallottam, hogy látták volna mind a tizenketten, mikor együtt voltak a szállásukon egy felházban. – Itt és amott, most már mindenütt hírlik, hogy megjelent. – Én Istenem, én uram. – Itt pihent a teste – itt az én kertemben harmadnapig...

Ezek az emberek nem is akarnak már visszamenni Galileába. Csak míg eladják ott kis földjeiket és minden birtokuk... Nem is akarnak gyűjteni, gazdálkodni már; a parthus háború ugyanis fenyegeti Rómát ... minek is – mondják, hisz mihamar eltelik az a rövid idő, mi hátra van még; és akkor újra látják urukat, megdicsőülten, csillagos palástban, a magas mennyek fellegén trónolva.

Tehát *várunk* megint!... De a várakozásunk megújult, szép és friss lett, mint az újonnan aranyozott ékességek. Hiszen mi láttuk és ösmertük őt, hallottuk szavát.

A letelepült község összeadta minden vagyonát, testvéri közösségben, egy-egy kenyéren élnek itt tanítványok és atyafiak. Tudtommal és akaratommal vagyon, hogy Zsuzsannám naponta küldöz élelmet és ruhát. – Egy túl népes, kicsiny, szegényes utcában van lakóhelyük; a legöregebbek szavára hallgatnak; Simont és az idősebb Jakabot előljáró gyanánt tisztelik. – Az asszonyaik, kik velük jöttek, főznek és tisztálnak rájuk; mindannyian közösen dolgoznak, de csak annyit, hogy éhen ne vesszenek. – Zsuzsannám sokat van közöttük, és mindenkor megnyitja e „testvérek” előtt házukat; részelteti őket mindenükből. – A szabad időben mindig a Mesterről beszélnek maguk közt, és ma inkább emlékeznek minden legkisebb szavára, mint amikor még köztük lakozott. Bizonyos Lebbeus – ki vámos vala a Via Marison – ösmeri, és írni tudja a görög betűket, mert hivatalában írnia is kelle; ez fel akarja jegyezni emlékezetből valamennyi beszédeit és tanításait, valamint életét és vándorlásait. – Némely mások is gondoltak ilyenre. „Mi okért?” – kérdik a többiek viszont. – „Arra a kevés időre, ami még hátra vagyon?” – Ím hát biztosra veszik, hogy még e testi szemünkkel megláthatjuk őt.

De János, kit leginkább szeretett, azt tanítja, hogy addig még nagy megpróbáltatásokat kell kiáltani az ő nevéért; ebben is őt követvén. Mindenre késznek látszik ez; a Mennydörgés Fia! Ő vagy mások néha elragadtatásba esnek imádság közben és látásokat látnak, prófétálnak; vagy véle – urukkal társalkodnak.

Bizonyos, hogy a szinhedrinben máris nessel vannak a dolgok felől, s tán figyeltetnek valamennyiönket. Ipam mostanság alig vált szót velem; ha szól, akkor is csúfolkodva.

Ámbár közülünk egyik sem mível semmi tilos dolgot. – Mert a zsinagógában szólni bárkinek meg van engedve; s nincs véték abban sem, hogy közülük némelyek összegyűjtik az Alsóváros vagy a távol Bezetha földhözragadt, szegény népét és tanítják a Törvényre és prófétákra. – Ők maguk minden törvényt megtartanak, tán még inkább, mint amikor Ővele vándoroltak. Jakab, az esszéni, különösképp vigyáz erre. Azt mondja: amaz Isten fia volt, de ők csak bűnös emberek; és hogy amíg vissza nem jő, és világosan más parancsot nem ad, jobb mindent megtartani. – És ebben bizonynyal igaza is van!

János itt járt ma. Hírül hozta, amit vártunk szinte, én magam legalább bizonyosra vettem már régebb idő óta, Őt és Simont tegnap megfogatta Hannás néhány templomszolgával az alsóvárosi zsinagóga előtt, s tömlöcben tartották ma reggelig. Ma kihallgatták egy bizonyos sántának meggyógyítása felől; nagy szigorúsággal tudakolván, hogy kinek nevében művelik az ilyet? Bátorsággal feleltek. – Végre is elengedték mind a kettőt; a kígyófej habozik még; nincs eléggé összetanakodva, hogy mi módon ártsanak ez igaz emberek kis gyülekezetének, hogy tegyék el útjukból a megfeszített híveit. – Bizonyos, hogy még folytatódni fog ez!

Mi lesz velünk – mi lesz velem?

Csak ne jönné rám még most is gyakorta a kételkedés, hogy miért nem jött Éliás előbb, mert írva van, hogy neki előbb kellett volna eljönni! Néha-néha elborulok, és mintha újra kezdődnék a régi töprengés. Hogy engedhette az Úr, a Mennyei Atya, hogy ő ily halállal múljon ki? Hisz írva van világosan: Átkozott, aki keresztre feszítetik! – Ilyenkor elsötétül belsőm; de a testvérek vigasztalnak és bátorítanak. Arra az éjszakára gondoljak, amikor titkon szólt velem, és kezemet fogta! – mondja Jóna fia és Zsuzsannám is; erre gondolok és: *hiszek*. – De mit kell tennem akkor?

Kimenni az utakra és nyíltan kiállni; odaállni a sokaság elé és tanúskodni érette? Ostor elé állni – melyet másra, büntetésül nem volt szívem soha kiróni?... Alkalmatos vagyok-e arra? Érett korú férfiember én; s ha az életemre visszanézek... Farizeus létemre papi fejedelmek rokonságába keveredtem; hillelita létemre sokszor gyűlöltem mégis a római igát s a pogány tisztátalanságot; noha szívem mélyén nincs harag semmi jóakarátú ember iránt, és néhány

eszes rómaival szívesen társalkodtam. Johanán megkeresztelt, a názáreti tanított. Aranymíves vagyok, de ösmerem a görög betűt, és utazásaimból idegen nyelvű könyveket is hoztam. – Ez mind bennem van; lehetek-e én *így* erős ember, kinek hite kőszikla, reménye örökzöld sudár cédrus? Az erősnek csak *egyfelét* szabad gondolni, tudni és vélni; olyanná lenni, mint e csudálatos galileai halászok, mint Jóna fia s Zebedeusé. De hogy lehetnék én olyan? Mindig küszködtem, tusakodtam – „minden hab, minden hullám énrajtam megy át”...

Ó, tavasznak minden gyönyörűsége, virágok hava – ős Khidron völgye, s te nagynevű Szentély csudálatos oszlopaiddal s a híres faragott cédrusokkal! – Ó, házam veretes kapuja, műhelyem tekintélye s a köszöntők éke, melyek új mustráját értelmes kezem gondolta nemes aranyba!... És gyönyörű Zsuzsannám és fiaim, kik majd felnőnek!... Mennyire szeretem én az *életet* a földön, melyet a mi Urunk Istenünk ad nekünk!

Vajon hosszú öregséget várhatok-e? Apám karjaimban halt meg, s anyámat híven ápolta Zsuzsannám; hátha még hetven évet is élni enged az Úr. – Ennyi idő alatt tán még többet lehet az igazságért cselekedni, mintha valaki balgán megöletti magát másnap virradóra, mint az áldozati kos – s harmadjára elfelejtik...

De azért mégis a gyöngeség beszél belőlem, tudom! Hiszek a feltámadásban, hinni akarok a feltámadásban – de nincs erőm mindent végigcselekedni. Mit tegyek? Én *nem ihatom ki az ő poharát*.

De mégiscsak én voltam az, József, az Arimathiai, ki első nyugvóhelyet adtam elkínzott tetemének; s míg áll a világ, míg jár a nap, s fordul a hold, mindig lesznek majd ilyen Józsefek. Segíteni fogom ezentúl is a testvéreket és titkon támogatni; jó ember akarok lenni, és megfogadom, hogy ezentúl a pogánytól sem veszek kölcsönért kamatot. Kivánt-e egyebet Ő is tőlem? Nekem nem mondotta, mint ezeknek, hogy meg kell halnom érette! – Ő ismerte az embert, és szerette gyöngeségében is, és kinek-kinek szívéhez szabta terhét. Mostantól fogva tudom legalább, ki előtt kell titkon leborulni!

Ámde Zsuzsanna azt mondja: ki tudhatja? Hátha?... Hogy csak egy pillanaton múlhatik, és az emberbe úgy száll az erő, mint az égből hulló láng. – Egy perc, egy elragadtatás hőssé tehet, és akkor mindegy minden, az ember megy, és nem kérdi... fájdalom, öröm, sebek és halál mintegy észrevétlen múlik le róla... Meglehet! Zsuzsanna jobban érti ezt, s tán lehetne úgy is, s nem oly hosszú az út odáig... de kis gyermekeinket szeretném fölnevelni előbb!

1918

Terézke

Sürgönyözött, hogy a vonathál várjam. Valamikor a zárdaiskolában együtt voltunk, egy apácaért rajongtunk, az ösmeretes és kedves kamaszlány vonzalommal, s a fehér vaságyunk a hálóteremben egymás mellett volt. Az „élet”-ről akkoriban egyformán boldog és izgatott rettegéssel beszéltünk; bár az élet már ott várt ránk a cirádás főkapu küszöbén, az utolsó vizsgán túl. Észre se vettük már, és itt volt, benne voltunk, de nem történt semmi különös. Én tovább tanultam Budapesten világi iskolában, világias kis tudományokat; Terézzről hallottam, hogy elment egy faluba, Hont megyébe tanítónőnek. Terézke, szegényke – a vértelen, kicsit gnómosan puffadt, kicsit öreges, fiatal arcával, melyet száz fura redőbe húzott valami iskolás móka, bolond grimász, mert ilyenekkel mindig ő pukkasztotta az osztályt a „köteles csend” fullatag óráiban! Nagy, pókhálós szemével, mozgékony, hasított szájával, mint egy nyuszi, olyan volt, fürgé és örökké tréfára kész; de én ösmerem magányos és méla óráit. Arva volt, magányos, kicsiny, nem szép arcú, félénk és szomorú szüecske; mint annyi más, kik kissé fölöslegeseek e csupa-fölösleg világon. Most – úgy tudtam – falusi tanítónő. A fogait tömetni jön Budapestre, és megnézni ezt a „fenenagy” várost (így írta), és látni engem, kibeszélni magát a régi dolgokról, a régi folyosók édes kis titkairól, az orgonás, gyönyörű zárdakertről, a szörnyű répafozelékről s a legszebb apácáról. Úristen; még mindig ezek az élményei! Hiszen már egy év óta „kinn” él a világban! Rendbe kell hoznom a fejét; gondoltam – én már szörnyű nagy bölcs lévén akkor és csalódott szív. Féleraktam a könyveimet, hogy idejében mehessek elébe; el ne tévedjen szegény kis falusi.

De el se indulhattam, mikor betoppant; ő volt, egész mivoltában, rekedtes kacajával, mozgékony, nyusziképével; alig hervadtabb, ő, egészen a régi még (mi azt hittük, gyorsabban megy az öregedés), csak a kis kék intézeti ruha állt volt neki sokkal jobban. Emlékszem, a kalapja tűnt fel legegélbb; vastag fonású piros szalma, nagy, kerek; középen elől egy pirosra főstött hegyes kakastollal.

– Az istenért, hisz rosszul írtad a sürgönyt! Jaj, még jó, hogy itthon lelsz! Mi minden történhetne veled, tapasztalatlanul egy ilyen nagy rossz városban! (Így anyáskodtam!)

– Ajaj! Azt hiszed, hogy én olyan buta vagyok? Nem kell engem féltetni, te, sokat tudok én már, többen tán tenálad is arrul, hogy mi az élet! Tudod, nagyon sokat „tapasznyal” az ember egy olyan kis rongyos faluba, mint az enyém! Van ott is minden rosszaságból, amennyi csak kell! Na, majd mesélek.

– Jójó – mondtam kissé lehűtve –, de hát hol vagy szállva?

– Már találtam vendégfogadót is, hallod! Egy úriember ajánlta, akivel egy kupéban gyöttem a vasúton; na hallod, micsoda bolond egy szerzet volt az is! Majd mesélem; csak most éhen vagyok, gyere le valahová, de mindjárt! – Nem bántam, mert félttem a szállásadónémtól; Teréz oly hangosan beszélt. És milyen népies, falusias hangsúllyal, Istenem; ilyen hamar elszokta ez a kis zárdában nőtt lány! És hogy már oly sokat próbált „tapasznyalt”, ahogy a régi figuraszóval dicsekedte...

– Tudod, fiam – mesélte csakhamar lenn a kávéházban –, nem olyan falu ám az, mint a többi rendes falu. Valóságos gyehenna, hallod! A másét szereti ott mindenki, olyan történetek vannak; egész regény, fiam, egész regény! Postamesterné, óvodásné, mind odaadta már, tudod... a becsületit; csak én tartom még magam a kis doktorral. „Terézke” – úgy szokja mondani; csak itt az arcom közepit csókolja meg még egyszer. Mert az nem olyan vadbarom, tudod, mint a többi férfi, nem mindjárt csak azt akarja. De velem bajos is lenne, mert

énnekem van eszem; hova gondolsz? Hogy osztán komiskodjon velem, mint a dedósnéval a segédjegyző, még el is veri, ha részeg! Én nem leszek lábkapcsája egy rossz férfinak se!

Így beszélt; elevenen, ízesen, a régi fura humorral ez új, paraszti hangban. De csakhamar láttam a régi kis Terézt, az elhagyatott, árva, csúnyácska kisleányt is mögötte; aki már vénesen kacag; erőlködik, hogy reménytelen maradjon, és hogy ez nem is baj, ez a világ sora! A kis doktor... Láttam félős ifjúságát, álszentes, palástoló mosolyát, ha egy alkonyi csók tán azt mondja: „Terézke.” A lósóska gyepet láttam, trágadombokat, szénakazlakat, disznóölést a bíróéknál; a segédjegyzőt, ki részegen tántorog haza, és veri a dedós kisasszonyt, elszedi a harminchárom forintját.

De lósóska, trágya, disznózsír, pálinka és minden bűzeik fölött ott felhőzik a szerelem illata, földszagú és friss romantika, egyetlen érdekesség, igazi emberi élmény: itt mindenki a másét szereti...

– Te csakugyan többet láttál, próbáltál még nálam is! – ösmertem el éjfél tájban legyőzve. – De most már haza kell menni, hol van a szállód? Elkísérlek.

– A fogadóm? Jaj, az ott van a Dob utcában! Még jó, te, hogy a kapu számját el nem felejtettem, mert csak ma reggel láttam, hogy beszállottam. Az az úri ember ajánlta, akivel az úton... nahát, kérlek, micsoda bolond! – Mindenáron találkozni akart velem; hogy majd ő kalauzol Pesten, mindent megmutogat. De nem lehet engem olyan könnyen lóvá tenni. Hogyisne! Nem menne az ingyenbe, az a kalauzolás; nagy ára volna annak!

Fennhangon kacagott nagyokat.

– Igen, de hát miért mentél akkor abba a vendéglőbe? És a Dob utca, az úgy tudom...

– Hát nem mondtam én neki, hogy odaszállok! Ojjé, csak bolondítottam egy kicsit! Legalább kitudtam tőle egy jó, olcsó fogadót. Sokat, tudod, nem fizethetek; meg egykutyá is, hiszen csak este megyek belé. Rendes ház másképp, olyan, mint a többi, lámpa is ég éppen előtte. Piszkosnak tán piszkos... abba igazat mondhatsz, a fal is valahogy úgy össze van kenve az ágy körül... de hát mi nem piszkos ezen a Pesten? Itt nem meszelnek minden hat hétben. De vigye az ördög; már csak megleszek. Hát holnap reggel, ugyé, felkeresel; de jókor ám, mert a tyúkokkal ébredek. Megszámlálom a szobasarkokat, hátha a kis doktorral álmodnék. Valami szépet... Jaj, de jól alszok, ha igaz, de összetört az út; meg fenn se voltam ilyen sokáig tán karácsony óta. Akkor ő is ott volt a misén, éjfélkor mégis elaludtam...

Másnap, korai órán ott jártam már az ösmeretlen csúnya utcában, hol soha másszor – magam is újonc „fővárosi” még. Ez az, igen!... Csakugyan lámpa ég előtte, színes üvegű, oldalán fekete nyomtatással a poétikus név: Két lilium! Hm!... Sötét és szűk volt a bejárat; a portásfülkében valami kék sapkás ember egy cselédféle leányt szorított a falnak, az sikoltozva vihogott, de elhallgattak és utánam bámultak, mikor nagy büszkén ellépkedtem előttük. Miért is mentem olyan büszkén, egyenes tartással, se látva, se hallva? Olyan érzésem volt, hogy itt engem kikacagnak, itt ellenségeim valamiért; hogy itt minden olyan szörnyen csúnya és idegen. Pedig jártam már szegényesebb házakban is. A lépcsőre végig kopottas, keskeny piros szőnyeg volt terítve.

– Merre van, kérem, a tizenhetes szoba?

Nagyon szigorú hangon kérdezhettem, mert a vörös hajú, vén arcú szobaasszony felijedve, furcsán rám bámult.

– Majd megnézem, nincsen-e bezeccolva! – mondta aztán kissé zavartan, és balfelé sandított.

– A barátnőm lakik benne tegnap óta – daráltam érthetetlen büntudattal.

– Ja úgy?... Arra tessék! És... kérem...

Valamit mintha mondott, integetett volna még, de én menekülve siettem végig a csúf, piros szőnyegen. A falakat cifra táncosnők színes képei díszítették itt, berámáztatlanul, tarka trikókban, bolerószoknyában, övig meztelenül és magasra rúgott lábbal.

Teréz halványan, boglyasan ült az ágyán, karikás szemekkel, dúlt képpel; már az intézetben is úgy szeretett aludni, és főfájást kapott, ha éjszaka háborgatták.

– Kérlek, a szememet se hunyhattam le, nem én! Az Isten megverje ezt a ti Pesteteket! Mi bajom volt? Jaj, mindenféle! Csípett is valami – de az még hagyján, hanem az a láрма, ami itt volt! Egyszer sikoltozás, mintha embert ölnének, utána nagy kacagás, viháncolás; ha jobbra elcsendesedett, bal felől kezdték rá... és így tartott virradatig... Nem lehetett – itt egy félórácskát se pihenni, nemhogy még álmodni. Borzasztó! Hogy mi a poklot tudnak csinálni egy ilyen ronda pesti fogadóban? Háromszor is kiszaladtam egy ingbe, leszidtam még a nagyapjukat is, olyan dühös voltam, de csak kacagtak a disznók. Alig vártam a reggelt. Igazad van, nem kellett volna arra a félbolondra hallgatni; talán sose járt itt, csak úgy találomra mondta. Vigyél máshová, nem bánom már, ha drágább is vagy harminc krajcárral egy nap; csak legalább jól kialhassa magát az ember.

– Igen. Most rögtön megyünk, szedj össze mindent. Jaj, Terézke... azt hiszem, nem szabad lett volna kimenni éjszaka úgy öltözetlen!... Mit gondolhattak rólad?... Ez, a vörös hajú asszony, jaj, milyen utálatos! Legjobb volna úgy, hogy ne is lásson senki! Majd én fizetek, adok borravalót, te csak siess előre, hogy meg se szólítsanak... Bízd csak rám...

Elmenőben szinte hátrafelé nyúlva, löktem a vörös hajú felé a forintját, de utánam szólt megint; nevetett, a lépcsőig nyomomban szaladt. Ott megfordultam elszántan.

– Mit akar még?

– Csak azt akarom mondani, kérem – nézett az arcomba most váratlanul nyílt, emberi, jóindulatú mosollyal –, figyelmeztetni akarom, kérem, hogy ne itt tesszen kimenni a főkapun. Hanem ez a hátulsó lépcső itt az épülő házra nyílik a szomszédban, azon a telken át a lámpagyárba lehet jutni, és ott tesszen kimenni... Hogyha valami ösmerőse épp erre járna, hát nehogy azt higgye... no, tetszik már érteni! – Nincs mit köszönni, látom én mindjárt, nem vagyok én vak. Én se születtem hotel garniba, nagysádkám. A Nagykörúton jó, rendes szállodákat tetszik lelteni.

Alig tudtam, mit szóljak. Rohantam Teréz után, aki előresietett nagy dérrrel-dúrral. Röstellte, hogy nekem volt igazam; pedig ő még nálam is jobban ösmerte már az „élet”-et.

1918

Beleznay

– Veszi mán?

– Fenét veszi!

Két varjú összehatalálkozott a torony gombja alatt, a piaristák temploma cifráján, és ezt kérdezte egyik a másiktól.

– Elveszi Beleznay Pista Zebegény Lórikát?

– Á! Ilyen hosszú udvarlásból, ingyen nyalakodásból sohase lett még házasság! Kár, hogy a lány anyja elnézi az ilyet! Kár azért a csinos lányért!

– Kár-kár, de hát mit csináljon, lelkem? Nagy dolog a szerelem mégis... Az a bűnös, aki a szerető szívek közé akar állni. Kár az ilyen nagy szenvedély ellen egy harmadiknak tusakodni! Kár!

A piarista torony elmés madarai nyilván korosabb színyéri dámák beszélgetéseit hallgatták ki a lombos udvarok eperfái alatt, habos kávénál, vagy a keresztanyám szőlős lugasában, kötöttük szemjei fölött. Ott beszéltek ilyenformán; de nem mintha igazi botránkozás vagy polgáris, gonosz szűkszívűség élt volna lelkük mélyén. A színyéri asszonyok ötven és hatvan között még jól tudtak emlékezni, s igen értették és kedvelték a „romantikát”. De hallga: nem az érzelgős, kispolgári regényezés olcsó, biedermeier divatja volt ez minálunk, hanem valami vadabb, szellősebb, ízelesebb – a lápi betyárok tempója az úrinépben. Asszony, férfi egyformán szerette itt a színes, akadályos, történetes szerelmek szenzációit, élvezte és részt vett benne öntudatlan költő gyanánt; így formálódott balladás menetűvé s gazdaggá a szívek dolga, s a szereplők is tudták, hogy érdeklődés, részvét, tisztelet szól feljűk minden ítékezésből. Szívük mélyén csak azokat a kis „hopszenteket” nézték le itt még az öregasszonyok is – azokat az idegenből ideszármazott hivatalnoklánykákat, akiknek a „könyökén nyúl ki az illemtudomány”, helyesek, csinoskák is, mindig gardírozottak, mégse néz rájuk „a kutya se”, legfeljebb, ha a szabályszerű hat héttel egy-egy rendes, okos, „kicsinált”, unalmas tisztes házasság előtt. A vérbeli színyéri lány, asszony sohase félt kelleténél jobban a varjúkárogástól; tudta, hogy egy kis „érdekesség”, egy kis nimbusz, egy kis mérsékelt szóbeszéd még a szerencséjének se árthat meg nagyon. Furcsa világ volt ez! Mintha csak itten született volna a literatúra...

Most Zebegény Lórika volt soron. Ő állt a nap alatt; róla beszéltek a varjúk a toronygombon – meg az én keresztanyám.

Idevalósi lány volt; még az öregapja is ugyanannak a Megye utcának kopogó fapallóján lépkedett, amelynek egyenetlen járdaköveit most Lórika taposta vasárnaponként, tizenegy órás, parfümös misére menet. Bátor daccal húzta ki ilyenkor szép derekát, és villogón, keményen tekingetett szét; összerántott, komoly szájjal fogadta a legényfiúk köszönését, akik sort álltak lányoknézni a piarista klostrom vasverecéje mentén. Ott volt közöttük Beleznay Pista is, a megyei főjegyző. Már nem is rögtön vált ki a sorból, hogy csatlakozzék hozzá, hazakísérje; csak egy kicsit kényelmesen, mintha tanakodna, menjen-e, kissé túl biztosan a dolgában, mint afféle régi, nyilvános udvarló. Hisz bizonyosan tudta, hogy ott fog ülni ma is délután négytől holdvilágos éjszakáig Lóriéknál, akár benn a ripszdiványon, szorosan meg-simulva a lány mellett; akár (nyár-időn) a lugas lócán, míg Zebegényné sóhajos, tétova anyai diszkrécióval a köteles délutáni álmra vonul. Már akkor három teljes farsangon „rőfölték” végig együtt a megyeház nagytermét, egymás mellett ültek vacsoránál a kaszinói majálisok után a „kerthelyiség” poros ákácai alatt, pezsgővel, cigánymuzsikával, minden

elmaradhatatlan kellékével a vidéki szerelemnek. S ha valami ezekből egyszer-máskor mégis elmaradt, az emberek már jelentősen néztek össze, és átinteztek egymásnak. „*Fâcherie* van köztük!” – mondták a varjúk is a toronygombon, mert pont így hallották a keresztanyámtól.

A megyei főjegyző csinos, vállas, barna fiú volt a harmincas évek elején. Szépen tudott szeretni! Nem ugrált, nem fecsegett sokat, de mély jelentőségű ígéket mondott halk nyomatékkal, vagy fojtott szenvedélytől rekkenő hangon. „A Sors, Lórika, érti?... a Sors!” Vagy ezt kérdezte: „Mivel bizonyítsam be magának, hogy az életemnél is jobban szeretem?” Lórika nem tudott felelni erre, de elbódította a szavak hihetetlen újsága és meglepő fordulata; biztos volt benne, hogy soha, senki szerelmes még nem szólt ilyen a választottjához, hogy e szívrezgető szavak egyenest neki találódtak ki, az ő számára születtek; s forró és hálás, egész életére való hűségre kötötték le szívét. Tudta, hogy mi a kötelessége egy *vállalt* szerelemben; lassankint megszűnt „számítani” a többi házasulandók előtt; lefoglalt lány lett. A gavallérja most már elhagyhatta, ha akarta, de ő nemigen mozdulhatott másfelé – ha csak rokoni ajánlások útján, messze vidékre, valami kényszerházasságba nem menekül özvegy emberhez, vagy akinek a lehelete rossz szagú, vagy egyéb kiderült fogyatékosága miatt nem kap a maga pátriájában feleséget... De Lórika semmi ilyenre nem gondolt! Állta a sarat elszántan; dacolt az egész „világ”-gal (ezt szívesen mondogatta is!) – vállalt emberének kényre-kedvre hősiesen kiszolgáltatta sorsát és minden kisasszonyi lehetőségét. Nem mondhatni, hogy nem tisztelték is bizonyos értelemben ezért. Korabeli lányok, volt iskolatársai és báli riválisai, ha sorra férjhez menegettek, enyhülten és kegyelettel barátkoztak vele tovább is, és névnapra, uzsonnára mindig együtt hívták meg, mindig egymás mellé ültették Beleznayval. E fiatal asszonyok előtt néha megnyitotta szívét, feltárta aggodalmas szerelmét, panaszkodott (mint egy feleség), ha „már megint lumpolt Pista” – sírt egy-két könnyet, forrót, sietve felszáradót, hamar letörülte, egy kis púdert dörzsölt a szeme alá (túljárt néhány évvel a húszon), és összeszorított kis öklével heveset, nagyot ütött a kanapé rugalmas karjára. „Kutya világ!” – így fakadt ki; vagy azt mondta mélyültebb hangon, hogy a sors pont ő ellenük esküdött. Némán, bizonyos tisztelettel hallgatták e fiatal anyák, kik bizonynal színtelenebb *regény* útján jutottak el a tűzhelyig. De a varjúk a toronygombon konokul még mindig azt kérdezték: „Veszi mán?”... Miért is nem veszi?

Végre is a keresztanyámhoz kellett fordulniuk. „Hát megtiltotta a vénember, lelkeim – az öreg Beleznay; mivelhogy szegény a lány! Nincs egyebe az özvegy anyja panziójánál; hiába jó család, ha holt koldus! Igaz, hogy Zebegény Feri, a közjegyző nagybátyja Lórinak, segíti is őket, de ki tudja, ráhal-é a végén, nem kártyázza-é el még életibe mindenit, mert az is jófajta, lelkeim! Hisz kedves cimborák, puszipajtások Beleznay Pistával, kivált mióta még jobban ivásra adta magát szegény bánatába. A vénember az oka, lelkeim... *megeskette*, hogy amíg ő él, nem veszi el Lórikát!”

Megeskette!... Egy hét múlva már így mondták a varjak is a toronygombon. Költői valószínűséggel ki volt így kerekedve a történet, indokolva a motívumok; mindenki belenyugodhatott. Lórika csak kurtát sóhajtott, elterelő, energikus kis kézmozdulattal, s gyorsan, tüntetően másról beszélt; ha szóba hozták neki az öregét. Ebből is világos volt; igen, itt rejlik a titok... A vén gögös, rosszlelkű! Azért, hogy nekik még van Beleznán néhány maradék holdjuk; azért, mert a második felesége ráhagyta a Hajdúvároson a csinos téglaházat?... „Szegény kisasszony – sopánkodtak a húsért járó cselédlányok a »szék«-ben –, olyan szépecske *volt* pedig, mint a kinyílt rózsa!” – „De most már aszalódik – fejtegette Zebegényné okos Katija –, megsenyveszti a hiábavaló hévség. Tegnap este is, láttam, tizenegy óráig csókolóztak a gangon, mikor az öregasszony már lenyugodott.” – Keresztanyámnak is (már hogyné!) tudomása volt e sűrű és hosszú, kései csókolódzásokról.

Ő kezdett legelőbb megint türelmetlenkedni; mikor egy év újra letelt. „Mi lesz már most? Mégis mit akarnak?” Valaminek *történni* kellett volna tudniillik. Szinyér tempóérzéke és drámai ösztöne ezt így várta – valami új fordulat, esemény... de hát semmi?... Szapulni kezdték Zebegénynét: miért nem áll a sarkára, miért nem kötelezi legalább biztos szóval le a fiút? „Hát tulajdonképpen *nyilatkozott-é* egyáltalában valamikor? – Világosan, magyarul? – Macskanyöszörgés esztendőszámra – ebből most már elég! A lány elvirul; ki tudja, meddig élélhet még az a vén szikkadt Beleznay! – Most még le lehetne segíteni valahogy!” Keresztanyám (amilyen áldott jószívű volt mindig), kitűnő pártit szerzett volna Lórikának, derék, vagyonos falusi patikust (meg se érdemelte a haszontalan) – hogy a leány gögös köszönettel utasított el minden jó tanácsot, kijelentette, hogy ám lássa –, ő mostantól fogva leveszi róla a kezét. Hálátlan! Mire várhatna, különbre, egy ilyen *kihíresztelt* leány?... Szép fordulat lett volna, tagadhatatlan, nótába venni való; a hűtlen menyasszony, ki mással megy esküvőre; a legény, ki duhaj bánatában betyárosan nagyokat, keserves szépeket mulat s később mégis... félig, daczból, félig vigasztalódva... megházasodna tán, elvenne valakit a fiatal, most cseperedett lányok közül. De mindebből nem kaptak a szinyérik!

Most már sokan találták „botrányosnak”, ha vacsorák közben, vendéges asztaloknál Beleznay Pista mélyen odahajolt (nagyon fontos és titkos, benső beszélgetésben) a Lórika kivágott blúza fölé; s ha a fehér abrosz szegélye alatt a két kéz görcsösen, folytonosan, mindent fitymálva összekapcsolódott. Egészen fiatal babalányok mamái rosszállón sziszegtek, s ha éjféltájban az asszony nép visszavonult, becsípett férficimborák néha már túl bizalmas célzással ütöttek a Pista vállára. Ám ilyenkor hirtelen felkapta a fejét, szeme közé nézett a boros barátnak, de olyan villanással, hogy kijózanodott tőle, és hebegve hallgatott el. „No, ne izélj, öregem!...” Nem lehetett a főjegyző olyan mámoros, hogy csak legtávolabbról is sérteni engedte volna Zebegény Lórit. Az, szegényke, asszonybarátnéi közt ült odaát a szalonban; körülötte új sütésű fiatal lányok, akik után átjöttek a kis udvarlók a vacsorázó asztaltól, borosüveg mellől is, évdni velük, vagy epedő arccal a szoknyájuk mellett gubbasztani, mint az övé is valamikor, hajdanában... Most már ottmaradt nyugodtan a férjekkel. A menyecskék bizalmasan beszéltek a régi lány előtt, gyerekszülést, asszonyos titkokat, édes „pikantériákat” is; „Hisz Lóri előtt már lehet!” – Igen, elhagyták lassan a neve mellől a kicsinyítő szótagot; az elmúlt farsangon nem is táncolt már, a terem karzatán ült sötétes ruhában, s elboruló szemmel nézte a fiatalokat.

Az alakja sem volt már olyan karcsú és rugalmas, mint néhány esztendővel ezelőtt; de Pista is, mintha köpcösödött volna, és a sötét haja oldalvást megvilágítva olyan volt, mint a mákos patkóban a szürkés töltelék. A Lóri anyja egyre többet sóhajtozott, s egyre több cigarettát szívott, melyekkel Beleznay látta el évek óta. Sokan tudtak a kegyetlenül sértő, gúnyos, haragos izengetésekről, melyekkel a vén Beleznay bántalmazta sokszor az özvegyet. Lassankint egyre kevesebb névnapra, vacsorára hívták meg őket, a régi barátnők is visszahúzódtak, megrostálódtak – a közvélemény csendes indokolatlansággal lassan ellene fordult ennek a viszonynak. Csak iskolába járó bakfislányok rajongtak fiatal hévvel a Zebegény Lóri szép, árkokolt szemeiért, és egymást könyökön taszítva mondták: „Nézd, mily érdekes!” – És úgy suttozták a vén Beleznay nevét, mint a nyári színek darabjainak zord intrikuszát. Abban az évben már olyan lányok is mentek férjhez, akik ezelőtt „néni”-nek szólították Lórikát.

Egy szép reggelre aztán a sokat emlegetett Sors lépett közbe; úgy látszik, az is megunta már a „cselekmény” e furcsa megmerevülését, a százszor kiélt gesztusokat, a holtponthoz. Egy kis szél, amelyet butának hívnak mifelénk – Beleznay Pista másnap délután gyászszalagosan, levett kalappal, összeráncolt szemöldökkel és földreszegült nézéssel ballagott az apja koporsója után. – „No most!” – „Végre!” – mondogatták a gyásznépben s fel a toronygombig az egész városban mindenütt. Most már csak lesz valami ezzel a szerencsétlen Lórivall!... Vártak egy hónapot, kettőt – vártak egy félesztendő: végre összenéztek. „De ilyet!...” Csak

keresztanyám tudta a helyes magyarázatot. „Megígértette vele a halálos ágyon – megátkozta a fiát, hogy (elvehet akárkit) – ezt az *egyvet*, Zebegény Lórit, nem szabad elvennie soha!” Sokan meg se lepődtek már, csak legyintettek a kezükkel; mindig sejtették, hogy semmi jó nem lesz ebből. Beleznay Pistát a mákos tészta fejével megint megpróbálták lányos házakhoz hívogatni – kedvéntölt fiatal asszonyok is biztatón nézegettek rá.

De Pista is hű volt a maga módján. Úri leánnyal, asszonnyal sohasem kezdett számba vehetően: de ha kánikulában vándorszínészhad érkezett a kaszinókerti arénába – minden esztendőben élvezhették a szinyérik, hogy kucsíroztatja végig a Megye utcán a mindenkori szubrettet, a szőke vagy barna, karcsú vagy molett, szépre pingált kis színésznőt. A Zebegényék szorosra zárt zsalus ablakai alatt is, igen, mert „fâcherie volt köztük” ilyenkor. Odabenn mélyebbek lettek a karikák valakinek a szép szemei alatt, éjszakánként sírt is valaki – de azért oly biztosan tudta (hisz annyi szezonzban végigpróbálta már), hogy csak végit kell várni az ilyen bolondságnak. Még mielőtt a trupp odébbállna, föl fog hangzani az ő zsalus ablaka alatt egy holdas éjszakán a cigánynóta, epedőn, bocsánatkérőn, vagy szilaj, követelő szerelemmel, s jön Beleznay másnap délután, jön a szép, férfias megtérés, szerelmes alázkodás; jöhet az asszonyos duzzogás, délután hosszát a vizitszoba díványán, magakéretés, lassú engedés, okos lelkire beszélés és aztán megint szent a béke. S megint a holdfényes séták a veteményeskert útjain, fullatag csókolódzások a lugasban; s ő, néha már csakugyan túl forrók voltak ezek a bennük égett, a mindent-eldobásnak, a teljes magafelejtésnek édes-keserű íze – dacos, generózus, önrontó –, egyszeri és nagyszerű úri könnyelműsége. De lényegében semmi sem változott. Ha új ember vagy idegen került a városba, suttogva mutogatták neki a nevezetességet. „Ez az a lány, akinek tíz esztendeje udvarol egy fiatalember. Nem veheti el, azt mondják, mert sújtja az apai átok!” – Zebegény közjegyző meg Beleznay közt is feszült lett a viszony az utolsó időkben; a Lóri nagybátyját addig zavarták ezzel a „buta históriával”, míg végre formálisan kitiltotta a cimboráját a hűgáék házukból. („No, hiszen jókor!”) – Ettől kezdve csak utcán s ablakon keresztül, rejtve és titkon szólhattak egymással a szerelmesek. Iskolából jövet sokszor látták Lórit kihajolva az ablakán; az arca elébe fehér pálmalegyezőt tartott szegényke, mintha az megóvná titkát a kíváncsi szemek elől. Beleznay ott állt előtte az újonnan öntött aszfalton, mely a déli nap hévségében meglágyult a talpa alatt. Bizony, ilyenekkel cserélték meg a régi jó járdaköveket – miután tíz esztendeig koptatta e zsalus kisablak előtt. A tarkója fölött egyre világosabb szürkében játszott a mákos töltelék színe – mi, iskolások figyelgettük visolyogva; de egyéb nem változott. Miért!... Miért is?... – Már a varjuk sem tudakolták a toronygombon: a keresztanyám is egyebekre volt kíváncsi. Hát miért kérdezte volna éppen Beleznay Pista önmagától?

„Ivászat” volt egy szép, kora őszi éjszakán megint. Nemcsak Beleznay cselekedte. A mi lapos, filoxéra dúlta vidékünkön a férfielek egyetlen, időszakos élménye volt ez, egy-egy kártyán kezdődő, cigánnyal folytatódó, éjjeli muzsikán, kisablak alatt végződő mámoros éjszaka. Ezek tartották fenn a hímnemű emberben a távoli lehetőségek ízét, az egyéni szabadság tudatát; a vidéki hivatalnokélet csúnya unalmú posványja ellen egyetlen orvosság és menedék volt ez. Beleznay Pista már az éjjelizenénél tartott. Nekidült a falnak a zsalus ablak alatt, és azt mondta: „A keserves úristenit... hát így vagyunk mán?”... A cigányprímás felesége (aki vályogtűzhelyet tud rakni) később úgy mesélte a keresztanyámnak, hogy sírt is Pista úr, zokogott; mert a Lóri függönyei mögött csak nagyon későre és neheztelően kurta pillanatra gyulladt fel a szokott és kötelező gyufaszál. – Pista úr azután szemébe vágta a kalapját, átölelte a nagybőgőt – cifrát, keserűt, mély jelentőségűt káromkodott, aztán az árnyékához fordult. Ott dőcögött mellette a ház holdsütötte falán; tömzsibben, zömökebben, mint tavaly, tavalyelőtt. „Hát gazember vagyok én?... Ugye, az vagyok?” – Az árnyék nem felelt, de ő elérgette az ezer keserű szemrehányást; a hivatalát is végleg elhanyagolta már,

tisztújítás közeledik; a hajdúvárosi házra tavasszal vette fel Lipi szenzáltól az első ezrest. És tudta, hogy egy kedves lélek sokat sír miatta a homályban.

Kurtán fizette, hazaküldte a bandát; tétován bódorgott a hűvösödő hajnalban; az Úri kaszinó előtt eszébe jutott, hogy itt jó korhelylevest kapni. A szellős üvegteremben Zebegény Feri, a közjegyző ült magában, a másik özvegylegény. Két könyökére támasztott állal, kesernyés nézéssel bámult el az üres üvegek, a borfoltos, szivarhamutól mocskos tegnapi abrosz fölött. Beleznay egy pillanatra megállt, valami döbbenésféle fogta el. „Ez édesnagybátyja ennek a szegény apátlan árvának!” A szíve, boros szíve furcsán összeszorult; hogy segítsen rajta, nyeglén, hangosan rikkantott oda. „Szervusz – sógor!”

A közjegyző rámeredt egy percig zavaros szemével, mintha nem értené, aztán nagyot csapott az asztalra, hogy megtáncoltak rajta az üres poharak. „Úgy?... Mókázni mersz velem?... Hát úgy tudd meg, ebadta kölyke, hogy ha mához három napra igazándi sógorom nem leszel, ott lölek föbe, ahol talállak, mint a kutyát!” – A szemük nézése összeakaszkodva maradt egy percig... akkor váratlanul, sután, a részeg ember téveteg lágyságával illant át Beleznay képén egy fáradt mosoly. Közelebb lépett.

„Ugyan, pajtás, ne izélj... mit izélsz, Feri? Nem köszönsz énnekem az utcán... hát ezt érdemlem én tőled, pajtás? Hát mi bajunk minekünk egymással, hát... igazába... nem lehetnék is én tenéked sógorod? Hát miért is ne lehetnék; ki tiltotta ezt meg énnekem? Debizonyisten, *senki nem tiltotta* azt meg! De megállj, megmutatom a kutyaistenit; még máma estig a sógorod leszek, ha addig élek! Akkor beszélj osztán!”

Kifordult; odakinn fiákerbe ült; már tudatosan, elszántan cselekedett; a piarista pátert akarta felverni – ízibe, rögtön, hajnalok hajnalán. Háromszín szalagos házassági hivatalnokra nem volt szükség még akkor.

– Szentatyám, mennyi idő alatt érkezhetsz meg a püspöktől egy diszpenzáció?

– Neked, fiam? Ahá!... Hát sürgönyileg egy-két óra alatt. Közel van! – buzgólkodott aligébredten az öreg; Lórika régi gyóntatója; minden városi lében kanál, értő, résztvevő, kedves vén pap volt. – Csak maradj a lakásodon, fiam! De okvetlen ott maradj! Ha megjön, mindjárt értesítelek!

Mikor a sekrestyés délelőtt fél tizenegykor bekopogtatott Beleznay ajtaján, mély, egyenletes horkolást hallott belülről.

– Tessék ébredni! Tessen jönni!

– Hová az Istenbe?

– Házasodni, kérem alássan! Isten rendelése szerint házastársul venni Zebegény Lórika tisztességes hajadon kisasszonyt.

Pista nem mindjárt emlékezett. Felült a díványon, két keze közé fogta nehéz, buksi fejét, úgy tűnődött; kérette magát egy darabig. „Vagy úgy?” – mondta végre felocsúdva.

– Hát akkor nincs mit csinálni! Menjünk!

Nem esküszöm az életemre, hogy mindez szórul szóra így volt; s a továbbiakra sem. De keresztanyám így mesélte, és ő csak tudja; a varjúk is tőle tanulják a toronygombon.

Még a kezét se mosta meg esküvőre Beleznay; azon gyűrötten, vörös, kilumpolt szemekkel, jól ki se aludva hajtatott a menyasszonyos ház elé. Lórika éppen a portörlőt verte ki az ablakon.

– Jézusmária, Pista!

– Jöjjön, üljön ide mellém! Viszem!

– Hagyjon nekem békét, ne bántson engem, Pista!...

– De istenúgysegé’, nem tréfálok! Viszem esküdni, itt a diszpenzáció! Itt a két tanú is, az egyházfi meg a szógám!

Lórika szabódni akart, asszonyi kis gögje, sok lányos ábrándja lázadozott; nem így képzelte ő az esküvőjét. Fátyolosan, mirtuszosan... Legalább venne magára valamit; egy poros kartonblúzban állt ott. De egy hang a szomszéd szobából – az anyja hangja – kurtán és sürgetve utasította. Levette hát a kontyáról a baboskendőt, feltette piacra járó kis kalapját; úgy ült be a párja mellé, úgy ment a templomba. A jó páter várta már a sekrestyeajtóban, maga is izgatottan, nehogy megmásuljon a vőlegény szent szándéka. Egykettőre készen voltak a gyónással, esketéssel.

Két varjú ült a toronygombon, mikor a házások kiléptek a reggelbe; ezek már a nagyanyjuktól ösmerték ezt a hosszú történetet. „Korán keltél, Pista!” – csúfolódott a fiatalabb, de a másik, egy öregasszony-varjú huncutkán sandított a szemével, s azt kérdezte finoman: „Úgy... itt már nem is kell átélni azokat az izgalmakat, mint más fiatal asszonynál... úgy értem?...” Mondjam-e, kinek az eperfáján lebzselte ez a varjú befőttkötözéskor?...

A házasságról azt mondják, példás lett. Mikor Pista három hét múlva először kirúgott a hámból, reggelig lumpolt – a felesége szemrehányás nélkül, gyengéden fogadta, lefektette, ápolta, becézte, mint egy torkos, elrontott gyomrú kisgyereket. De később azt mondta: „Miért nem hívjuk ide inkább a maga cimboráit, szívem? Van itt bor, lesz vacsora, feketét, korhelylevest is különbet főzök, mint a kaszinó-fogadósné!” – Így lett minden két hétben. Jó vacsora, bor, csinos szobalány; Lórika diszkrétén elvonult éjfél előtt; a fiúk istenítették, az ura büszke volt rá; most derült ki, hogy milyen okos kis perszóna, micsoda kincs. Sose látták Beleznayt kocsmázní, házonkívül mulatni többet. Lórika jó darabig szépült is még; három pompás nebuló anyja lett; most is élnek, ha meg nem haltak. Csak éppen a keresztanyám nem tudta soha hová tenni azt az elmulasztott egy tucat esztendő; ő meg a varjúk a toronygombon.

1918

Lujzika

Némi kis enyhe regényezéssel a barátnői előtt, néhány törött sóhajkát áldozva apró múltjának, de alapjában szívesen és derék elszánásokkal, egyáltalában nem *tört szívvel* ment feleségül a jóra való patikáriushoz. Húszéves koráig volt otthon, bálba is vitték, sokat táncolt, tetszett; de tudta, hogy ebből ennyi elég. Megérezte, hogy mostantól kezdve „lefelé menne” a sorsa, begyes kislánysikerei halaványodnának a negyedik farsangon; a húga, a nagyobbik, nyakára nőne, anyja türelmetlen volna, elégedetlen és csalódott, néha bántaná is: mindenképp sorsa fordulójához ért. Egyik udvarlója, a fiatal orvos, gazdag lányt készül hozni, birtokos lányt messze Biharból (ő, a jellemtelen!) – a másik, a szolgabíró, kibe friss lelkendezéssel és kedves bánatokkal szerelmes volt – az egy bolond; érdekes, zajlós, veszedelmes, drága nagy bolond a lópvidéki fajtából, akinek egy szaván se lehetett soha elmenni – bár minden szava szép volt – lélek, tartalom, élmény, ifjúság –, egy ilyen Lujzika, egy ilyen kis hozományú, kisvárosi úrilányka kis álmaiban. Szép játszódás volt – de erre számítani nem lehetett, ez egy lump fráter, a maga életét is gyönyörűséggel tönkretenni induló: s e Lujzika alapjában éber és okos volt, egészséges és ellensúlyozott. Tudta, az álmok hová teendők: s a maguk helyére szépen elrakta őket, mint a vasalt ruhát minden szombaton. De az ispánhoz mégsem tudott volna menni; ő, azt nem! Falura kerülni, de nem *a magáéból*: szolgálatba; holmi uraságnak, hajbókolni?... És az ispán vörös keze, sáros gamásnija!... Nem! A patikárius – az más. Harminckét éves, már lehiggadt; rendes, sőt csinos fiatal férfi, józan, megbízható és derék; igazi támasz egy életen át; mindenki így beszélt róla. Az otthonában egy piciny falu-városban holmi lezajlott nagy viszonyáról is regéltek a járásorvos elhalt szép feleségével... no lám! *Ez* a dolog mindenestre igen emelte a gyógyszerész emberi és férfiúi értékét Lujzika szemében. A mátkasági rendes csókolódzások már nem voltak nagyon terhére.

Hat hét múlva a rokonok könnyeitől, a barátnők irigy tekintetétől s az egyház áldásától kísérvé költözött ki új lakóhelyére: a féligfaluba; követve „Istentől rendelt holtigvaló élettársát” s két társzekérnyi bútortól, Pestről hozatott, olcsó, divatos bazárholmit, melyet mégis annyival szebbnek látott az anyja kopott, jó, masszív diófa bútoránál a régi jobb időkből.

Hamar megszokta az ura házát, a sok, kényelmes falusias szobát, hol a csendes jómód derűje érzett mindenben. A csürnyi éléskamrát nagy gonddal maga szokta volt felszerelni a patikárius; hetenkint, vasárnapkor a kis gyógyszerkocsi mindenféle pompás konyhai fűszerszámmal, városi áruval rakottan fordult be a megyeszékhelyről jövet; Lujzika összes finom tészta-receptjeit dűlásig kipróbálhatta a téres konyhaasztalon: s az ura szép tarka hímezőpamutokról, olvasni való Marlitt-regényekről sem feledkezett meg soha. A gyengédsége, szerelme ilyen derék szíves gondosságokban nyilatkozott meg, *tettekben* inkább, mint szerelmes, léha szavakban, s ez bizonyos jobb is volt így! A kényelmes vendégszobába nyári üdülésre mindig meg lehetett hívni a rokon lányokat, barátnékat; a férje nem szólt érte, ha ki se fogtak őszig a szállóvendégből. A széles teraszon bő habos kávékat lehetett adni fonott kuglóffal; uzsonna után, alkonyattájt együtt olvasni *Aranyos Erzsiké*-t, vagy a *Bagolyvár*-t és elábrándozni a „múlt”-on, a szerelmen, egy régi (tavalyelőtti) majálison; egy szupécárdáson a doktorral (a gazemberrel), egy szüreten a szolgabíróval (a nagy bolonddal) s az édes, furcsa, szörnyű távoli – alig ismerős életen... Közben bögött a csorda kinn, aranyos port vertek a tehének hazatérte a széles úton: egy nehéz tögyű riska csendesen befordult a patikáriusház kapuján is... ne Kajla, nete;... Lujzika asszonynak nem volt véle baja, az olcsó falusi cselédektől minden munkára telt bőven. Ő olvashatott regényt a vendégeivel. A ház körül mindenütt enyhe és nem kellemetlen gyógyszerész-szag terjengett, a kis kertben kőrisbogárt szárított a praktikáns; annak a szúrós bűze így este nagyon is érzett néha, elvegyülve violák és

verbénák illatával. A vizitszobába menekültek, a falusi „szalon”-ba, hol nyomott zöld plüssből volt a garnitúra, és szép képek is voltak; a rámaik pontosan egyeztek a bútorok fájával... Legtöbb egy szalonia, híres spanyol festő reprodukciója (bár ezt nem tudhatta Lujzika) színes olajban, „Möbelbild”-ek, úgy jöttek a gyárból – komplett a többi holmival. Nehéz selymekbe öltözött szép donnákat ábrázoltak szárnyas fehér bodorgallérral valami szép balkonon; alattuk csillogó vízben kényes hattyúk s karcsú ladikok; térdnadrágos délceg hidalgók álltak azokban, sötét baréttal gögös, fürtös fejükön, pompázó gesztusokkal tárva szét a kerek köpenyeget; úgy beszéltek, beszéltek a néma mosolyú nőknek. Vajon miket? Lujzika és női vendégei sokat tűnődtek rajta a nyári alkonyatokon, görögdinnyezés után. „Mit mondhat most az a fiatal, nézd... aki a szökének hajlik a kezére?... Hogy hajlik oda, nézd, micsoda hévvel... Szeretem, imádom!... ezt mondja biztosan. Az életemnél is több nekem!... Ó.” Halk izgalomban hosszan találgatták és szöttek így, míg odakinn a tehenek verték fel bőgve a falu porát. Idegen tájékok, messzi sorsok, furcsa öltözetű szép dámák és urak, ó Istenem!... A patikárius csak vacsorátájt jött haza a Községi Kaszinóból, ahol a plébánossal s a doktorral alsózott ilyenkor, emberemlékezet óta mindig. Vacsoránál sohasem faggatódzott, hogy miről beszéltek maguk közt az asszonyok; tudta ő jól, hogy amikor más társaság nem akadt, egy tízesztendő kis unokahúggal titkon még babaruhát varrni is leült Lujzika, hm! Jó, helyes, okos gyerekasszony; így ismerte ő. Szerette a maga módján, kevés hűhóval, de gondoskodva és okosan a sok lompos falusi asszony közt élvezte mindig az ő tiszta, jószagúra mosdott, kisimítkezett, városian fehér bőrű asszonyát. És jólesett tudnia, hogy a Lujzika rokonai ünneplik és hálásan csodálják őt, a barátnék szétviszik hírét. „Na hát az jóljárt, jól imádkozott az a leány! Micsoda derék ura van, milyen módba tette, milyen kényelembe tartja!...”

De a nyarakra ősz is jött és hosszú, nehéz telek. A széles utat a patika előtt sártenger lepte, a csorda térdig gázolt benne, a fülledt patikaszag néha már émelyítő volt a nagy vizitszoba nyirkos homályán. Egy idegen lélek se vetődött hetekig a faluba – orvosságért, szomszédok se szívesen cammogtak át a csúszós, csatakos pallón, a kiskocsit se lehetett városba küldeni új regényért, himzőpamutért. Magány, magány... csend! S a karcsú, barétos don a képen, a sátánian szép olajgrand, hogy szorította a brokátruhás hölgy kezét egy távoli balkonon!... Lujzika ilyenkor fojtottan, keresve járt-kelt a szobákban, és néha furcsán, keserűn, gonoszul szorongatta a torkát valami, düh vagy emlék, vágyódás... tán egyik sem. Leült és szemrehányó, keserű levelet írt az édesanyjának, hogyha már olyan kevés hozományt tudtak csak neki adni, legalább zongorálni egy keveset mért nem taníttatták? Mert abba legalább beleverhette volna minden bűjút, keserűségét! – Az anyja neheztelően felelt és okosan: „A gyerek, az a hiba... hogy még mindig késik – annak kellene már babaruhát varrni!”

A gyerek késett: ellenben tavaszkor híre járt, hogy az a szolgabíró, az a híres, kedves falurossza *idekerül* éppen, ide fogják megválasztani! A barátnék összesúgtak a városban. „Na most – a Lujzi, szegény Lujzika! Jó lesz vigyázni! – Kész a regény; ó, milyen érdekes dolog!” De Lujzika háztartási könyvében a vajastészta receptek előtt ott volt betisztázva rendes betűkkel egy könyvből, egy szép verses történetből bizonyos Tatjana levele: „Anyégin Eugén, írok önnek!” – kezdetű; valamint amaz Anyégin szóbeli válasza is. „Ön írt nekem, ne mentekezzék...” Nem tudni, hogyan s honnét került a mi vármegyénk ámbitusaira s a kisvárosi vizitszobák kerek asztalkáira ez a könyv, ez a távoli világ, ez a messzi szépség csak így magában, ily idegenül és szeszélyesen messze korok és kultúrák közül – de itt volt, beírva minden tézstakönyvbe; megtanulva gömbölyded, magyar fordításban; könyv nélkül idézve, adott, jelentős pillanatokon; itt volt, és a többek közt megőrizte Lujzikát. „Ne féltsetek! – írta és mondta, és a kis élete felélénkült egy hősi elszánnásban. – Tisztességes asszony maradok! Dehogyan bántanám meg valamivel az én derék, jó uramat!”

Igazán nemcsak regényes, hanem egészen okos és józan elhatározás is volt ez... azonkívül nem is volt valami nagyon szörnyen nehéz a beváltása. Az új szolgabíró az első hetekben adott ugyan néha éjjelizenét a patikáriusék ablaka alatt, aztán levizitelt, aztán alkonyattájban eljött, és mikor egy percre egyedül maradt Lujzikával a teraszon, kettőt sóhajtott, egy mélyet, hosszút és egy rövidebbet. Egészen kicsit fanyalogva ment ez is, nem túlságos eltökélten. „Iszen nem muszáj, lelkem, ha nem akarja, tán még jobb is így; csak azt gondoltam, hogy hátha...” – valami ilyest mondott tán magában hazamenet; vénült az utolsó időkben, többet ivott, adósodott, elhagyta már magát nagyon. – Félesztendőre a kis patikáriusnénál pedig félbetörött egy életigéret: apró reménység, ami mostanig késett, és már-már valóra vált, hogy legyen kinek igazi babaruhát varrni. – Pedig nem volt semmi nagy baj: egy kis alkati hiba... ettől kezdve halkan, megadóan kezdett hízásnak indulni Lujzika.

És jött minden előlről. Forró, nyári délutánok, jégbe hűtött görögdinnyével, habos kávé, kuglóf, körisbogár szagú esték, húselések Marlitt-tal, a zöld plüss vizitszobában, őszi nehéz ködök, sűrű sarak; ostoba falusi hírek néha arról, hogy a kurtakocsmában már törkölyt iszik reggelig a szolgabíró, dülöngve megy haza, ó!... A térdnadrágos a donnaképen oly lanyhán tartotta már a szőke donna habkezét, jaj, mindjárt kicsúsztatja, elejti... El fogom érni a harminc évet így, és nem láttam, nem éltem, nem próbáltam semmit... – döbrent fel egyszer a patikáros feleségében.

Honnan, hogyan? Valami regényből vagy csak úgy magától gondolta?... Távoli országok, messzi városok jutottak eszébe; havas puszták, hol nemes urak hermelinre vadásznak, és Tatjánának hívják a szerelmes leányt; cifra balkonok, hattyúk és karcsú, elegáns csónakok; selymes dámák és barétos daliák. Hiszen őt még Pestre se vitték el soha: Pest, Budapest...!

– Nekünk már itt kell megvénülni, végigunni az életünket? – kérdezte az urát egy este türelmetlen, ideges sírással: ez szokása volt újabban. – Nem lehet elszabadulni innét? Gyerek már úgyse lesz! Hát ez az élet? – A patikárius elcsudálkozott néha, csendesítette; idő kellett, míg megszokta ezt a panaszt, és barátkozni kezdett a problémával. Nem lehet innét elmenni? Hm, kényelmes ház, biztos, rendes üzem, szőlők a határban – az apja, nagyapja is már gyógyszerész volt itten! De valaha *őneki* is voltak ilyen gondolatai! Elmenni, megpróbálni az ügyességét, életrevalóságát másutt is, más tereken, mint egy csendes, biztos falusi patika! Lujza asszony most házsártos volt már néha, apró elégedetlenségeivel a segédszobán át a patikába is üldözte az urát, hol egy-egy vén paraszt sülyes lábát kötözte vagy hasfájós csecsemőt ringattak. Ha egyedül maradt, a „titkos” szekrény üvegajtáját bámulta, és szórakozottan kérdezgette a segédttől a súlyos mérgek neveit. – Akkoriban tévedt be hozzájuk egy idegen – mintha Isten küldené, oly váratlanul –, patikát akart venni az öccsének, és jó árat kínált. Egy hét alatt megvolt az alku. Micsoda változás, Istenem!...

Micsoda változás! Pest, nagyváros, színház, kávéházak, utolsó divat a boltkirakatokban, nagyvilág a korzón. A kényelmes falusi házból háromszobás pesti lakásba hurcolkodtak; vitték a zöld garnitúrát és a szerelmes spanyolt, brokáthölgyével olajban. Ámde itt a bútoros kirakatokban olyan másféle divatú holmik voltak kitéve; s a műkereskedőknél olyan másfajta képek.

Sebaj! Öltözni lehetett; ez a legkönnyebb mégis! Új szabónéja és a lengébb nagyvárosi koszt megint karcsú Lujzikát csinált Lujza asszonyból. Végigélvezte a kávéház új örömeit, a kontrolltalan szabad jövésmenést a pesti utcákon, megnézett minden új színdarabot. Az ura, ez a jó, derék ember, nem bánta, hadd költsön, hadd költsön egy kicsit szegényke, szórakozzon, ha már itt van, gyerek úgy sincs – ő maga meg sokszor nem volt itthon mostanában. Vidéken járt, új és új gyógyszertárakkal próbálkozott, megvette kéz alatt, túlادott jobb áron rajta; a másikat rendbe hozta pár hónap alatt, felvirágoztatta, úgy kapta meg érte néha a vételár dupláját; – ilyen dolgokban járt folyton. Mindig sejtett talentumai most felfényltek, a

falusi patikus szerencsés kezű, nagystílű üzletemberré volt átalakulóban: új érába, a gazdagodás útjára lépett.

Lujzika egyre jobban öltözött, és sokat sétált. Mindenféle új könyveket kapott, de egyszer elröstellte magát, mert egy társaságban csúfolták előtte Marlittot, és nem mert megszólalni írója védelmében. Volt egy kis „kalandja” is akkoriban, furcsa, majdnem utcai kezdetű ismeretség. Néha merészen találkozott és sétált egy sűrű szakállú és túlzottan elegáns ruházatú úriemberrel, aki folyton, fáradatlanul és szünetlenül s alig leplezve a testi szerelem édes részleteiről beszélt neki. Lujzika nagyságos asszony kissé elkábult, kicsit unatkozott, és igen elcsodálkozott: de mikor a kíváncsisága jóllakott, végleg, megszegyellte a dolgot, és nem ment többet találkozóra. „Mit gondol ez az ostoba? Hogy végre is megpuhít, és beleránt valamibe, ocsmányságba a jó, becsületes uram ellen?... Ó, nem így kellene azt kezdeni!...” És egy napon leszedte a „szalon” faláról a sima hidalgót s a büszke donnát; feldobatta a padlásra.

A rákövetkező évben már nyári üdülést is megengedhetett Lujzikának az a derék, becsületes ura. Igazi, jó kis költséges nyaralást, közeli, kies helyen, ismerős családokkal és toalettekkel. Ez a nyár, úgy érezte, boldog és édes emlékü marad egész életében. Aki finom, kedves, szép hódolatával körülvette itt az elegáns, molett asszonykát, ismertebb nevű ember volt, félíg-meddig tudós, legalább budapesti értelemben; – régi nevű, az életben sikeresen elhelyezett; némely gesztusa arra a bolond szolgabíróra emlékeztette – újszerű rutinja elkábította ezt a jól öltözködő, de még mindig oly romlatlan, kerek, gyerek – egyszerű kis vidéki asszonyt. Vele kellett beszélni, igen; így alig érintve némely dolgokat, kicsit, mint a finom regényekben, melyeket úri lányok is olvashatnak; a szomjas kis fantáziáját halkán birizgálni, de nem nagyon ráijeszteni, mert könnyen undorodott. Egy csók a pelyhes fehér nyakára valami kiránduláson – ez volt a legtöbb; minden! Még ősszel, benn Pesten is találkoztak mintegy véletlenül, kószáltak, és édesen elsopánkodtak egymásnak, de aztán a férfi sem erőlködött; házasság is volt már, felnőtt lányok apja. „Milyen nemes, nagylelkű! Hogy lemond, nem kívánja... a nyugalmas, az önbecsülésem; hogy hűtlen legyek ahhoz a derék, dolgos, iparkodó, jó uramhoz” – így biztatta magát néha Lujzika önagysága. Tulajdonképp nem is lett volna úgy... alkalom: és mi jövője az ilyesminek? És olyan kielégítő elhelyezkedés ez így, olyan megnyugtató életformula: egy nem valami forró szerelemmel szeretett, hanem megbecsült, derék ember hálás és hű feleségeként élni szép kényelemben. Az ura nemrég jött haza újra valami igen jó üzletből, s csodaszép briliánsgyűrűvel lepte meg.

Egy év múlva aztán szép nagy lakásba költöztek; a kopott zöld garnitúra helyébe mély, finom szagú bőrzsöllyék kerültek; a hajdani olajlovagok helyére színes pipacstáblák, hihetetlenül napsütéses, tulitarka virágok és rákvörös képű emberek: divatos, drága modern festőktől. Egy tavasszal Velencében is jártak; de mindezek közt a vidéki rokonok és hajdani barátnék elképedt irigysége volt a legkellemesebb. Mert azért a Marlitt-regényeken mégis úgy el lehetett rágódni, s amaz olajba nyomott régi spanyolnak alkonyi szélben lendülő sötét köpenye redőiből mennyi álom szállt hajdanában, mennyi névtelen epedés, milyen áhított és gyönyörű képzeletek!... Most, hogy olyan hirtelen, nagyot változott körülte minden, apró dolgokhoz kapcsolódta kis asszonylelke árván lógott és idegenül. Mióta új, pompás zongorája is ott állt az új, szép szalonban, rá kellett jönnie, hogy a tanulás fárasztó és nehéz, s az ő korában tán reménytelen. Miért is kellett megtanulnia, hogy tíz magyar dalt elkalimpáljon – az semmi, az nevetség! Hisz régen csak *erre* vágyott! Az asszonyi hűség hősi elszánása volt életének egyetlen utolsó *saját* gesztusa; minden tartalma. Azóta évek teltek, már túllépte a harmincat, a jó móddal már alig tudott mit kezdeni, eltelt vele s már gyerekekre sem vágyott. Semmire!... Néha egy-egy percre még szeretett volna, de csak úgy a szaglásával – megint egy kis jó pállott patikaszagot, vagy a szárított kőrishogarak szúró, vad illatát...

Akkor történt egy reggel... Csak annyi, hogy valami buta hordár jött, és valami gyerekes, gyakorlatlan írással címzett levélkét hozott az *ura* számára. Az nem volt otthon, de a kis fáradt, kövér asszonyban megdobbant valami. „Rögtön átadom, várjon!” – szólt, és az első szobában már felbontotta. – „Murcus, a villanyszámlával gyöttek már 2-dszor és majd lekapcsolják, ha nem fizetsz, és ne felejtse el megint, mert akkor megint sötétbe kell tapogatni este, mint múlt kedden, pedig most meg akarom mutatni nagy fény mellett, hogy milyen feszesen áll az új sárga slampir-ponzsola, amit vettél a te icurka-picurka – Mucusodnak.”

Lujzika asszony akkor szép csendesen került-fordult még egy kicsit, keresgélte holmi fiókokban, eztán betért a fürdőszobába, és magára csukta az ajtót. Ott lelték meg egy óra múlva: már kihülten, mereven; a szája körül néhány szem kristályos, fehér por. Hol szerezte, mikor – miért rejtegette és mióta? Tán még hajdan, a zöld plüss vizitszobában tervelt ilyesmit, amikor még tunyán, tespedten áporodtak benne a vágyak; – talán úgy csent el a „titkos” patikaszekrényből valamit, mikor a praktikáns egy percre félrenézett. De akkor még csak játék volt ez, regényes bolondság... ó, hisz oly gazdag volt még abban az időben a kis élete.

1918

Szép Olga

Csakugyan tökéletesen szép volt; ha az ember ránézett, szeretett volna mélyen meghajolni, és tisztelettel, örömmel, szépen, komolyan kitérni neki. Mindenki érezte ezt a hatást, ha Olgát először látta, de csudálatosképpen a nők jobban és hangosabban méltányolták, mint a férfiak. Nemcsak, mert nem volt kacér, hanem a szépsége mivoltánál fogva is. Magas, karcsú, barna leány volt gyönyörű szemekkel, tiszta és finom vonásokkal; természetén, vállán, arcán és nyakán egy parányival sem volt több hús, több női lágyság és kerekdedség, mint amennyi elkerülhetetlenül szükséges volt e húszesztendő, pompázó virágzáshoz. Az ember szinte félt: jaj, így... így most gyönyörű, tökéletes, de egy hajszálnyit az istenért el ne múljon, el ne fogyjon, mert oly könnyen válna csontos-szikárrá, mereven, szögletesen aggszüzessé. De így elragadó volt ez az ökonómia; mintha a természet finnyás és tudatos, eszes művészettel alkotta volna remekbe. Húszéves volt; szeme sötéten tudott ragyogni komoly és szigorú tekintetében is, s ha mosolygott gyönyörű fogsorával, szeme alá halvány pirosság szaladt s valami furcsa, rejtőzködő, kamaszos és mégis szelíd báj, mint repkényen egy pillangó cikázása.

Az intézetben el voltunk tőle ragadtatva, nagy jövőt jósoltunk neki (szerelmi jövőt persze), s megesküdtünk, hogy ha fiúk volnánk, nem volna sürgősebb dolgunk, mint veszekedetten belészeretni Olgába s akár meghalni érte. Ettől eltekintve mindnyájan szerettük őt, mert e csudálatos formák alatt egyszerű, szerény, okos és kedves lélek lakott. Józan és becsületes lélek, cicomátlan és ökonómiás szintén, kevés és tiszta vonalú; néha parányit nyers, de fölmelegülni tudó kedély; sohasem kicsinyes, pletykás vagy bosszúálló, mindig megbízható és barátul őszinte. Néha kissé sokalltuk már túlzott lelki szemérmét, vagy halk józankodásait: de nem volt agresszív mindezekben. Mindnyájunkat „megértett”, tisztelt és méltányolt „zszenialitásaink”-ért vagy egyéb száz furcsa bogarunkért; bizalmunkat melegen fogadta, szívdolgainkért lelkesülni tudott; s végre is tisztelni kellett, hogy ily konokul megőrizte magát mégis olyannak, amilyen, „más”-nak, közöttünk – e sok lila szín hóbertú, lelkiekben és idegiekben oly túltengő, Európa minden irodalmát és művészetét (s csupán ezt) tanuló s több évre összezárt nagyleányok nyugtalan, füledt, egyénieskedő (kicsit már-már drágán, izzóan félbolond) – társaságában. Mint egy okos, derék és tiszta életű ifjú, úgy járt, élt, figyelt s dolgozott köztünk. „Kicsit fiús csakugyan” – vallottuk be néha, s ezzel magyaráztuk a „kicsik”, a tíz-tizennégy éves felsőbb-leányok már-már szerelmes rajongását a szép Olga iránt. De ő ezt sem szította az őrjöngésig, mint mások, sokan, kik ezen gyakorolták a sok kis gaz „asszonyi” művészetet, a férfibolondítás apró gyalázatosságait; mindazt, mit oly soká visszafogott és késleltetett s oly betegesen hevültté tett itt e könyvek közt töltött ifjúság; mikor e könyvekből a világ valamennyi versbe, képbe, kőbe írt nagy szerelme zuhogott, izzott felénk s tétlen emóciókra hevített. De szép Olga külön és független tudott maradni ezektől.

Őszintén dühös volt, amiért a kisleányok „imádták”; bíborszínűre pirult, ha ilyet emlegettünk neki, s ahogy finom vállát megrántotta – mintha valami kényelmetlen, viszketeges érzést rázott volna le magáról. „Pfuj, a buták... a majmok!” – sziszegte elkeseredve, s látszott, hogy legszívesebben végigverne rajtuk. Ösztönösen azokhoz húzódott közülünk is, akik már valamely férfiúba voltunk szerelmesek vagy azt képzeltük legalábbis. Olga szenvedéllyel *kérdezett* ilyenkor, velünk örült, lelkesült, sírt, vigasztalt, békített minden szerelmet; s mi úgy belementünk ebbe, hogy szinte erre használtuk, ezért szerettük utóbb, s már észre se vettük, hogy önmaga mindezekből önként kimarad, hogy természetszerűen és jó előre kihúzza személyét, s ifjúságát csak így általunk, velünk éli. Néha megszólalt mégis a lelkiösmeretünk, megpróbáltuk belevinni – s rendesen az ideálunk jó barátját szántuk neki. Azt a bizonyos derék és kicsit csámpás jó barátot, ki saját kis regényünk staffázs-figurája volt – egyszerűen

belevezényeltük a szerelembe. S erről az oldalról ment volna is a dolog, mint a parancsolat, valamennyi bús ördög átizzott egykettőre – de Olga mikor észrevette, valósággal megvadult a felháborodástól. „Ó, az az utálatos!... A féreg!... De hiszen – rossz szagú!” – Ilyeneket mondott, s így, csaknem parasztian, egészen kikelt magából, minden hajszála külön undorodott. De tőlünk mégse kérdezte meg soha szegény kedves, hogy hát nekünk ugyan miért nem a jó barát tetszett meg, ha annyira kitűnő, ahogy neki ajánlgattuk. – Így hát végre is együtt csúfolódtunk Olgával rajtuk kegyetlen fiatalágunkban – lemondunk mindenről Olgát illetően, s jelöltjeinket, a kitűnő ifjakat átadtuk a csalódás kínjainak. Néhány közölök pár csinos verset izzadt ki gyötrelmében; s ezzel vége volt.

Mi éltük tovább kis életünket a leckeórákon, a látogató-délutánokon s a kimenős napokon; néhányunk harmadéves korára csöndben el is jegyezte magát; szép Olga számára pedig nyugodtan vártuk a majdani Nagy Völegényt, valami époszi Férfiak Férfiát, aki okvetlen eljön leborulni elébe, mihelyt kiszabadul innét, s az „élet” pampázó szőnyegén végig, virágos girlandok és ragyogó ívek alatt megkezdí diadalútját. Valami híres művész lesz tán; vagy szörnyen előkelő ember, egy idegen, egy amerikai; nagyszerű oroszánvadász – vagy hajós, ki már az Északsarkon állt – pénzkirály, nábob, mágnás... mert lehetetlen, hogy meg ne lássa, fel ne fedezze ezt a pompát, és magához ne váltsa minden áldozat árán. – Mert a „férfiúrol” ez volt ifjúságunk balga képzelete akkor; azt hittük, az egész világból csak a nő bírása s a nőből csupán a szép ábrázat fontos neki; – így ösmertük a teremtes urát, mert betűbe, képbe, kőbe írt remekművekből (furcsa dolog) csak ilyennek lehet megösmerni. Olga egyelőre nem látszott nyugtalannak mindezekért. A tantárgyakból rendes, ép és okos dolgozatokat írt, csak kissé rövideket; azokban sem volt egy szóval sem több az okvetlen szükségesnél; kerek, rövid, pontos szólamok; utólag mindég ideadta nekem, hogy rakjam bele a kellő számú jelzőket, s lássam el annyi határozóval és mellékmondattal, amennyit a tanárunk szíve kíván; – ilyesmikhez kiválóan értettem akkoriban. – Ha karácsonytájt holmi iskolás színelőadásban játszódunk kellett, Olgának adták a fiúszerepeket, bárhogy szabódott; ő volt Hamupipőkében a királyfi – a kis felsőbbbányokat hetekig rázta akkoriban a hideg.

Ezek közben pedig letelt időnk – búcsúztunk, s kivonultunk az „élet”-be, mely tátott szájjal lesett ránk és hamm, bekapott az iskola kapuja előtt. – S ezt a híres nagyfene életet megösmernéhetük végre úgy is, ahogy nagy művészek és író-mesterek nem rágták előbb írott vagy rajzolt, vagy muzsikált költeménybe; – így bizony nem volt annyira érdekes, de sokszor kissé megnyugtatóbb. Valami kevés lila szín, mákony és szenthóbort mindigre maradt azért bennünk, s erről megösmertük egymást, ha bárhol fürdőhelyen, vasúton, idegenben véletlenül találkoztunk. – Közben néhányszor eljegyeztük magunkat, néhányszor kicsit meghaltunk, s aztán szépecskén megint feltámadtunk; dolgoztunk is a kenyérünkért, s néhány becsületes prózai nyakonlegyintés ebből az irányból végre is egészen rendes emberré bérált valamennyiönket. – Szép Olgával csak tíz-tizenkét esztendő múlva találkoztam: a véletlen akkor egymás mellé vetett bennünket hivatalból.

A leánynevet viselte még, holott néhányan közülünk kétszer is megcserélték azóta idegen férfi nevével. – A külseje voltaképpen keveset változott, úgy hiszem... de ez a kevés, ez hiányzott éppen abból a nagyszerű és merész tökélyű takarékoságból, mellyel a természet egy ihletett percben formálta. – Kissé szögletes lett, kicsit megkopott valóban – a komolysága néha úgy hatott, mint egy karcsú és sötét, de már kissé szürkülő és vedleni kezdő hollóé. Csak *kissé* és *néha* volt így még, csak mikor a munkában agyonfáradt, mert szédült bele néha, úgy dolgozott, oly görcsösen korrekt megbízhatósággal; a hatásáinak végtelen nagyra becsülték ezért. – De ha pihent egy napot, ha frissebben nézett ki – a mosolyában még mindig ott csillámlott az ifjú leány minden kedvessége; gyönyörű, komoly szeme alá még felszaladt az a halványrózsaszín árnyalás, és friss fogsora épen ragyogott; sötét hajából is – bár sok kihullt – maradt még elég. – „Gyönyörű lehetett!” – mondták, akik nem ösmerték régebbről, s én

hévvel bizonygattam előttük: ó, igen, el sem képzelhetik, mennyire gyönyörű volt! – Az öltözködése is a régi; következetesen és nyugodtan elegáns: minden kedves furfang, bájos egyéni találmány, olcsó és zseniális pótlások nélkül való, de sohasem hanyag. Minden szezonban elkészíttette rendes és finom egy-öltözékét jó anyagból, szolid férfiszabóval; egyszerű fehér blúzokat készen vásárolt néha jó helyről; és vigyázva, rendesen hordta minden holmiját.

Története az elmúlt egy-tucatnyi év alatt? – Nem is volt történet! „Évekig otthon voltam, falun, rokonoknál – a szüleim, tudod, nem élnek, de nem hagytak egészen szegényen. Nem kellett volna okvetlen használnom a diplomát, jó dolgom volt igazán, nem érezteték velem az árvaságom, kedvesek voltak. Pihentem. – Sokat olvastam. De aztán mégiscsak meguntam idővel, dolgozni mégis jobb, az idő jobban elmegy, itt Pesten, van egy-egy színház, könyvek; az öregség is biztosíthatóbb így; az a kis biztos nyugdíj nem fog ártani azért!” – Így beszélt, okosan, józanul és szerényen; a régi Olga. De én tudni akartam egyébről is – hiszen férfiakkal csak találkozott! Megtanultam ugyan én is azóta, hogy egy kicsit másképp megy minden, mint ahogy odabenn gondoltuk, hogy a legtöbb dolog nem oly egyszerű, mivelhogy egyszerűbb. Mégis izgatott az Olga ügye. Hát soha – semmi?

„Ó, de igen, hogyne; udvaroltak, próbáltak utánam járni néha! De ha nem tetszettek meg mindjárt, ezt megmondtam azonnal, kereken, még idejében hisz ez kötelesség, ugye? Akkor hamarosan más lányhoz álltak, legtöbbször igen boldogok lettek, megházasodtak; én szívből örültem, s ők nagyon tiszteltek továbbra is, barátilag szerettek, s örvendtek, ha a feleségükkel barátkozom. Ez volt a rendes, ismétlődő eset. Néha gondoltam utólag: kár volt elsietni, lehetett volna várni még, hátha később megjön?... De ha vártam, még rosszabbul ütött ki. Tudod, mikor úgy egy férfi nagyon belejön, és elkezd nyávgolni, fő és fű és érzeleg – mikor úgy odavan, és beszél, hazudik összevissza, kicsavarja a rendes dolgokat... nem, azt nem bírom ki. A szemébe kacagok, de ütni szeretnék! Olyan undorítóak!... Nem tudom, lásd, nekem bizonyosan nem jött el az igazi, és mindez azért van, és most már jól is van így; a mostani életem megfelel nekem, és a nővéremnek olyan drága, szép, okos kisgyerekei vannak. Azokat imádom; nekik akarok élni.”

S mégis oly sajátságos volt, hogy minden idegen szerelmi történetet mily lelkes odaadással hallgatott Olga. Részt vett benne, izgult, sápadt és pirult; élmény volt számára minden szó, levél, találkozás, egy-egy forró dialógus, ahogy az érdekeltek, kivált a fiatalabbak, híven elmesélték neki. „Mondd, mondd, kérlek, tovább! Gyere, mesélj nekem! Hogy volt? – És mit felelt? Nem lett volna szabad, hogy oly ridegen beszélj; te vagy az oka! Írj neki, kérlek, mindjárt, itt félreértés van; írd gyöngéden egy kicsit, egy férfi néha bátortalan szegény!” Így biztatta azokat a lányokat is, kik csaknem cédulát hordtak a blúzaikra tűzve, hogy: „Férjhez akarok menni sürgősen, mindegy, akárkihez!” S az elmúlt, lezárt régi szerelmek történetei is színezní tudták Olga egy-egy napját. Néha halkan, puhán fölnevetett egy részletnél, másutt őszinte könnyekkel telt meg a szeme. Egyszer megint elővettem, hogy mégis kifaggyatom önmagáról.

„Tudom, én az ilyesmikre nemigen vagyok alkalmas, azt hiszem! Én nem tudnék annyit... úgy... *kiadni magamból*. Nem tudnám, hol kezdjem, belesülnék, *furcsa* volnék, komikus; mit gondolsz? Annyit gondolkoztam már ezeken... Én folyton szégyellném magam. És tán ezért nem is tudok úgy igazán tetszeni, valamirevaló embernek is, mint ti, többiek. Tudod, mindig azok a bamba kis kamaszlányok jutnak eszembe, akik utánamszaladtak az intézet folyosóján, és imádtak, mert »fiús«-nak láttak, vagy mi az ördög... és nyögtek és kiforgatták a szemüket, pfuj...! Rúgni, ütni!... És mindig az a rémképem, hogy én is olyan lennék, olyan tapadós, utálatos, ha... nem-nem, az nem lehet! Ti mindezt bizonyosan másképp tudjátok, valami titkotok van, amit nem árultok el nekem, mert mindenkinek magának kell rájönni, csak nekem nem súgja meg semmi belülről... De mintsem hogy egyszer undorító legyek egy férfi

szemében... inkább semmit, soha... És már az idő is elmúlik lassanként felettem, és ne hidd, hogy rossz az életem azért! Most angolul tanulok, annyira szeretem Dickenst. És nézd, tulajdonképp (ne haragudj, most őszinte leszek), én úgy magamban azért kicsit büszke vagyok rá, hogy leány vagyok. Nem tehetek róla, és nem tudnám megmagyarázni: én értéknek érzem; valami tisztaság mégis, valami megmaradás, erő. Igazad lehet: tán szüzességre születtem...”

Belenyugodtam. Már tudtam, hogy nincs két egyforma, még csak hasonló lény se a földön, s hogy minden generalizálás: ostobaság. Az idő pedig múltott, hol tarkán, hol szürkén tovább.

Egy kis kültelki vendéglőbe jártunk ebédelni akkoriban. Rendes hely volt, tiszta kiszolgálás, mindössze négy-öt fehér terítékes asztalka a belső helyiségben. A másodiknál rendesen katonatisztek ültek. De nem voltak kardcsörtetős, vidám és hangos úrfiak ezek, komoly, rendes emberek; a közeli helyőrségi kórház katonaorvosai és élelmezési hivatalnokai. Rendes, józan, egyenruhás tisztviselők, a szakmájukról beszéltek legtöbbször, egy-egy szép „eset”-ről tárgyaltak; aki nem orvos volt közöttük csendesen, közönyösen, komolyan eddegélt. Egyikük – nagy darab, sápadt fiú – szép, sötét, szomorú szemével néha-néha átbámult az asztalunkhoz. Csak jó idő múlva vettem észre, hogy ott is felejtgeti a tekintetét, s hogy ez a nézés mély, komoly, hű, áhítatos és meleg, ha Olgára száll. Pedig istenügyse... a leány furcsa, oktan pirulásaiból már előbb is észrevehettem volna valamit. Eh... olyan butaság!... – rázta meg Olga vállait, s az arca bíborszínre vált, mikor szóvá tettem. A szívem megdobbant; nem azt mondta, hogy: – Undok, féreg, kiállhatatlan! – mint egyébkor szokta: nem úgy mondta...

Faggatózással úgyse sokra mentem volna. Indifferens képpel figyeltem tovább. Igen, itt már valami légies összeköttetés állt fenn láthatatlan, ezüstös pókhálósálakból; halk és harmóniás, diszkrét szemjatek. Láttam, hogy Olga egy hajszállal sem megy túl a legrigorózusabb határokon; de az arca ez időben mintha megtelt, alakja kivirult, visszafiatalodott volna; egész mivolta frissebb lett, kedélye lágyabb és közlékenyebb. Rajtakaptam egyszer, hogy valami lélektelen, bús aktamunka fölött csendes, kedves alt hangján halkan dúdol egy régi operából.

Gondoltam nagy bölcsen: jobb lenne tán, ha egy időre elmaradnék a kis vendéglőből; de Olga nekem esett, szenvedélyesen kérelt; nem is láttam még ilyen izgatottnak. – „Nem-nem, csak jöjj, ha jó akarsz lenni hozzám! Oly fontos nekem! Akkor én se megyek oda többet, ha nem jössz, úgy szégyellem magam... jöjj, az Istenért! Úgy félek! – De hát mitől, az égre? – Félek, hogy ez a... *dolog* tovább talál menni egy lépéssel, pedig az borzasztó lenne, tudod!... Félek, hogy megutálnám akkor... Lásd, így szép, így jó, ennyi éppen elég nekem! Így még sosem volt! Félek, ha egyedül leszek ott, egyszer merészebben talál nézni vagy éppen int, vagy szól valamit... átizen, borzasztó volna! Elveszíteném ezt... ezt a kis szépet is az életemből. Nem tudom megmagyarázni, lehet, hogy nem érthetsz...”

Reményt veszítve, de azért odaadással gardíroztam hát tovább az ebédeken; noha igazán nem látszott szükségesnek. A halovány, szépszemű főhadnagy semmi hajlamot nem mutatott rá, hogy „tovább” menjen. Tán beérte ő is ennyivel, tán maga is ilyenféle bogarú volt, töprengő, szemérmes, furcsa, halk ember. – Hát nincs is a világon két egyforma lény; annyira más mindenki! – mondogattam fejcsóválva, s közben arra gondoltam, hogy ezt a kettőt tán mégis legjobb volna vagy két hétre egy szép szobába összezárn.

De csak így, egyformán teltek el a fülteleg tél napjai; a kültelki kisvendéglő hagymás generálszaft-illatában, a vaskályhától pörkölt savanyú levegőben így feslett ki és teljesedett két furcsa, magányos szív kései, harmatos, gyenge virága.

Felzúgott a tavasz, és a kertekben, a busa bokrokon tarkább, bujább, életesebb virágok keltek, bimbultak és pattantak; a réteken is szanaszét pompáztak, hencegtek, komiszkodtak mindenütt. A helyőrségi kórház kertje is megbolondult, a kerítések lécén kibókolt az orgona száz selyemfürtje, azután jácint bódított, nemsokára gyönyörű kerti rózsák színei ragyogtak, s

az illatuk szívigszűrő édessége megfogta, aki arra járt. És Olgát egyszer, egyetlenegyszer sóhajtani hallottam akkoriban.

Egy szép napon akkor a kiskocsmá „kerthelyiségében” (ott étkeztünk már), jelentős képpel somfordált Olga mellé a felszolgáló kisasszony. (Mekéztünk aznap; a tisztí asztaltól már mindenki elment.) Néhány gyönyörű, fiatal tearózsát tett elébe az abroszra.

– Ezt a főhadnagy úr küldi a kisasszonykának. Nem szólt egyebet, csak hogy adjam oda, és – azt mondta: ne mondjam meg a világért se, hogy kitől. De én már csak megmondom; miért ne mondanám? Ő úgysem fog már az életben többször idejönni, szegény! Elhelyezték nagyon messzire, Galíciába, valami furcsa nevű kis városba; én bizony el is felejtettem. – Pedig milyen áldott jó, szolid ember volt, kisasszony! Ma este már indulni is kell neki a vonattal; ide nem jön többet.

Szép Olga végighallgatta oly vérvörösen, oly halálos, fájdalmas zavarral, hogy megsajnáltam. Már kissé túl csontos, karcsú ujjaival reszketve, félszegen nyúlt a virágok után, s aznap alig evett valamit. Sietett, köszönés nélkül imbolygott ki a vendéglőből.

– Látod, így jó, így jó! – mondogatta az utcán gyorsan, egymás után s a hangja el-elfulladt. – Így most vége, most legalább nem romolhat el, nem fog undokká válni! Most szép maradhat, most vége örökre; igen! – Ránéztem, mert azt hittem, hogy sír. De nem; görcsösen, idegesen mosolygott, de az ajkával csak, a szemével nem.

Ezután nem beszéltünk többet az egész dologról; Olga ijedten kerülte, én csakugyan elszoktam abból a kis kocsmából, s ő most már nem marasztalt könyörögve. Egyedül üldögélt, s némán, rendesen evett a régi helyén; még véletlenül sem nézett a tisztí asztal irányába. Mint egy karcsú, sötét szép holló, mely lassacskán vedleni kezdi tollát, szürkül... ó, csakugyan; ami új frissesség, ruganyos, visszatért fiatalság volt rajta az utolsó időkben, mintha lement volna róla egyszerre.

Nemsokára egészen elkerültem onnét, s Olgával sem találkoztam; a barátságunk ilyen alkalmi volt, csak kartársi; ha nem adódott, nem kerestük egymást. Másfél év múlva hallottam hírét megint – ó, teméntelenül nagy idő múlva –, hisz a háború első, szörnyű félesztendeje végigdúlt már akkorra a világon. Egy közös, régi társnőnk újságolt róla nagy újságot, hallatlant; férjhez ment Olga, a napokban volt az esküvője. A háború, a vérszörnyeteg, s mindeneket elválasztó és megrontó, ez egyszer itt kegyes volt; atyai kerítő, szelíd gyám: egy szegény, vad szerelem jó térítője. E kettőt ő hozta össze!... Hogy történt?

Onnét Galíciából, ama furcsa nevű városkából mindjárt eleintén a frontra jelentkezett a szomorú szemű főhadnagy; pedig gyenge alkatával maradhatott volna végig kórházi szolgálatban. Előléptetés kedvéért tette-e, vagy csak mert unta magát; naivul kötelességet vélt teljesíteni az első idők buzdulásában, vagy csak mindegy volt minden, annyira egyedül állt? Bocsánat neki! – Félév múlva kapitányi ranggal és elég komoly tüdősebbel került haza; és ide épp, a régi, pesti kórházába, hol oly békésen illatoztak hajdan rózsák és jázminok. Olga e régi barátnője itt fedezte fel (kéneső-eleven, eszes, szemes asszony), mikor rokont látogatni járt a szomszédos betegágnál. Ő is ismerte a régi, légies regénykét, akárcsak én, de nem hitt oly naivul benne: az összezárás híve volt rendületlenül. A szomszéd ágy sebesültjébe is anyásan, ápoló testvérül belekötni – játék volt neki; s a huszadik mondatba (ó, asszonyi, fondorlatos jóság!) belefűzni szép Olga drága nevét. A többi magától ment. A beteg kapitánnyal egy hét múlva bizalmas barátnő; – de Olgának is s e csaknem halálba gubózott szűzi szerelemnek – tudta ő, mit kell mondanía. Így támadt rá:

– És ez pedig nem emberség, amit te művelsz, érted. Az a szegény ember látni szeretne; most beteg és elhagyatott (véleg harcképtelen marad, ha meg is gyógyul), láttam a száján felbuggyanni a vért... De te most persze finnyáskodol! Talán bizony utálod, mert szenved?

Azt hiszed, a bolondérián jár az esze egy ilyen komoly, derék fiúnak, ha még nagybeteg is? Ha nem érezne irántad tiszteletet, rokonszenvet és barátságot, a szépségeddel ugyan elmehetnél, fiam; nem olyan világ járja most! Ma emberséget, jó szót várnak a nőktől ezek a szerencsétlen, agyonkínzott férfiak. De te *szép Olga* vagy, kényeskedsz, mint hajdan; azt akarod, hogy a lábad elé boruljon, a termeted, arcod dicsérje, lihegjen, fújjon, nyögjön és sóhajtson, mint a régi, léha világban! Egy nemeslelkű embert meg se tudsz érteni!

Így végiggyőzte szemöldökráncolással a kedves imposztor; és Olga (csudák csudája), nem gurult dühbe, sőt! Lesütötte a szemét, csak halkán, tessék-lássék mondott ellent; az egész hosszú zsémbelést úgy hallgatta (– mesélte később a barátnő –, mint mennyei hárfazenét.

Mikor pár hét múlva elment vele a kórházba, a sötétszemű, halvány kapitány még feltornyozott párnák közt pihent... Nem volt olyan, mint egy finom márkí, egy nyegle oroszánvadász, angol sarkutazó, amerikai nábob vagy arrogáns művész; még olyan se volt, mint egy galíciai hős, szegény; csak egy derék, jó ember; egy szenvedéstől megszívott s a legszebb mélységes mély szerelemben magasztosult lélek. Bizony, nem lihegett, nem nyögött, és nem szavalt, mikor gyöngé kezével megfogta a szép Olga már kissé csontos keskeny ujjait. A jó barátnő pedig, úgy látszik, jobban tudta, mint én, hogy mikor kell kámforrá válni.

– Legkedvesebb, legjobb, legnemesebb szívű teremts! – mondogatta szelíd rajongással a beteg ember; és szót se egyéb gyönyörökről. – Jaj, Istenem, talán már nem is vagyok neki elég szép? – súgta Olga a barátnő fülébe, egy fellihegő, boldog, szabadult sóhajjal, és zizegve, frissen nevetett. – Nevetett és pirult és mégis elmagyarázta, hogy igen, lám, a szerelem... mégis egészen más, mint ahogy ő gondolta. – Nem is olyan nagy izé... hogy is mondjam? Egy cseppet sem félelmes és hajszálnyit sem utálatos, mert nem olyan... *olyan!* Sokkal inkább hasonlít ahhoz, amit egy jó férfirokonhoz érez az ember, vagy szegény apácskám – vagy a húgom kisgyerekei iránt... de hát ne nevéss ki! Mert azért nagy, igazán nagy dolog, mindezeknél nagyobb; hisz mindez benne van... Olyan szépen fogta meg a kezem!...

S mikor egy hét múlva ott a kórházi szoba fülledt, karbolos levegőjében szép csendesén meg is kérték ezt a kezet – már bízón és szépen, egyszerűen és megoldódva tudta egy lábadozó ember halvány kezébe tenni. Igaz leányul és igaz asszonyul; mert jól tudta már, hogy e kettő közt nincs is olyan nagy különbség. – Kivált mikor így az embereknek egyéb és szomorúbb dolgaik is vannak, mint hogy örökké a pszichikai különbségeket firtassák.

1918

Két ember

Frissebben ügetett a gyengén lejtős, puha erdei úton; jóízüket szagolt a tavaszos levegőből és szépen kihúzta csontos derekát; kedvtelve, hogy milyen jó erőben van még – mert már meg tudta becsülni ezt. Piros, egyenes, szikár, szőke ember; az egyensúlyozott kedélyek gyermeteg öröme minden mozdulatán; a lova meleg nyakát patyogatta, kemény szeretettel, mint az „öregasszonyét” néha – a feleségéét, mely még mindig bársony és fehér, noha tavaly volt ezüstlakodalmuk. Hm, csakugyan tévednek a fiatalok, mikor azt hiszik, hogy az életkor olyan nagyon érezhető, hogy az ember mindig hátán hordja az éveit! A szem, az bolondozik néha, lámpánál messzire kell tartani a *Fligendé*-t – de így kinn a szabadban, mikor ez a jó, nyers, fiatal tölgylevélszag az ember orrába megy, meg a zamatos, kedves fenyőké onnan feljebből... az erdőmester füttyörészni kezd, és olyanok jutnak eszébe, mint mikor egyszer verset csinált, kettőt egy hét alatt, még akadémikus korában a német főiskolán; az öregasszonyról szólt mind a kettő, mert akkor kísérte először majálisra, fehér ruhásan, kék öv volt a kis derekán... Hát rendes ember csakis olyankor irkál verseket életében; de azért Goethe meg a többi ott porosodik most is az uradalmi iroda polcán, a verseiben mennyi szó van az „erdők” szépségéről, pedig mit tudhatják azok, városi firkászok, akik csak szippantani jönnek néha a szabadba? De aki benne élt, mint ő, itt vadászott egy fél életen, aki maga ültette, mint azt a szép, sűrű oldalt ott az utolsó, sudár fenyőszálig; ott volt, felügyelt személyesen – meg is látszik; pedig az a meredek lejtő kopárodni kezdett már akkor. Haj, bizony el volt itt hanyagolva minden, mikor a mostani gróf fiatalon az örökébe ült, mikor őt idekérték az Érchegeység kis cseh-német falujából... a jó magyar rendetlenség, magyar indolencia, az volt itt! De sokat bosszantja, csúfolja érte még ma is az itteni urakat, nem is haragszanak, elismerik, mert kedves egy nép ez, tudja az Isten, meg lehet szeretni a hibáiban is. Az itteni tisztartó például – maga is birtokos úr volt, elűsztatta, elkényelmeskedte mindenét; de azért nem húzza meg magát, sohasem alázatós a gróffal, és mulatni csak övele tud, az is őt hívja, ha nagy ritkán olyan kedve támad; persze azért aztán el kell néznie minden lomposágot a gazdálkodásban; a számadás hiányait lekivitteli, visszanyeri a gróftól kártyán... Furcsa nép, dínomdánomos, csibukos, szerelmes! Az ispán egyidős vele, ötvenforma s már podagra járja mindenit, de azért nem nyughat a fehérneptől, fejőstehenet kap tőle még most is egy-egy szép parasztleány, hehe! Némelyik ember meg elhízik, akkora hájt nevel, mint egy ártányé, alig szuszog, mozogni se tud a hasától. Sapperlott!... Csendeskén nevetett magában, mulatta a bolondok baját; ő bezzeg rendesen élt az asszony mellett, okos mértékkel, az evés-ivásban is; náluk nem főznek magyarosan, jó sűrű rántásokkal, hogy megálljon a kanál, hogy minden csöpögjön a zsírtól, inkább könnyű, tejes módra, híg lére a főzelékeket, az sokkal jobb az egészségnek.

De ami ide csábította hajdan, hogy elfogadja a meghívást – a magyar felföldi vadállomány csudahíre –, azt igen, azt beváltotta az új haza; érdemes volt! Micsoda emlékek, milyen nagyszerű napok elmúlt izgalma jár ilyenkor az erdők nyers illatában! Farkas is akadt, huszonöt évvel ezelőtt és medve... ott is az Iharos mélyén, a patak mentin végig s fel a keskeny csapáson követte egy hatalmas mackó tányértalpa nyomát... mikor is?... (A nagy fia iskolás volt még.) Sűrű bundája ott terped a gróf ágya előtt, neki adta – hisz nem volt első, se utolsó. Szarvasbögés fenséges trombitája zengi be itt mostanában is az erdők őszi éjszakáit, a szelíd őzek nappal is kijönnek a tisztásokra legelni (azokat nem engedi bántani a gróf, mert valaki egyszer megörvendett itt nekik egy sétán, ej-ej!) – és vadkant még most tavaly is lőtt az erdőmester egy felséges példányt... Ott jött le a bestia a Matejka alatt, szinte a kerteknél már, tört-suhogott a száraz kukoricalevél... uh, az a hang, a hideg áll az ember hátába, kellemes, becses, nagyszerű láz, nincs fogható ahhoz!...

Megérte hogy idejött, „magyar lett” érte, és vállalja becsületes készséggel, hogy már rég törvényesen is polgára e magaválasztotta honnak. „Eleink vitéz csatái, véren szerzett földünk” – így beszélt a falusi gyerekek vizsgáján, ahol mint iskolaszéki ember elnökölt. Hiszen itt eszi a kenyeret, itt szerzett vagyunkát; *ez a becsület* – gondolta –, mert így tanulta volt, és tetszett neki minden ilyen szép rendes, egyenes szabály. Megtanult bizony beszélni meg helyesen írni is magyarul; egy öreg vadőr volt első nyelvmestere; – ahogy kószáltak együtt, megmutatta ujjal és megnevezte a fát, vizet, követ, fűvet; az ifjú német húsz szót írt így be mindennap a noteszébe, este bemagolta, később hozatott egy olcsó Petőfit, és mikor az asszonyért visszament egy év múlva, és elhozta, már ő taníthatta magyar ortográfiára a mézeshetekben. Büszke volt mindezekre; élete jó és sikeres, terve szerinti megoldásához tartoztak, mint a kicsiny tőkéje, háza, telke a közel városcsában, egészséges gyerekei, jól elhelyezve mind. S a gazdájával, a gróffal? Hm, kijött avval is, mikor már kitanulta lassacskán a bogarait; hisz ahány ember, annyiféle, persze, persze!...

Hisz csak megházasodott volna az is szép rendesen, most karcsú ifjú urak, rózsás konteszkák volnának, azoknak kellene gyűjteni, azokért dolgozna, fejlődne ez a szép uradalom! De ez a bolondság, az a bánatos szerelmeskedés egy férjes asszonyba, Leona grófnéba, ki távol rokon is (nyílt titok az uradalomban; az asszonyok a komornáktól vagy honnan – kitudják, súgják-búgják az ilyeneket) –, hát lehet az ilyet érteni? Egy életen át? Hisz öneki is szíve szerint tetszett az öregasszony, csinos volt, jóviseletű, munkás, szerény, és hozott is valamit a házhoz; de azért, ha éppen úgy esett volna, ha máshoz adják, vagy elszereti valaki – ő bizonyosan elvett volna idővel mást; ahogy eggyel megélt baj nélkül, mással is megélt volna; csak bánni kell tudni az asszonnyal; azt szeretné ő látni, amelyik szót ne fogadna, ha ésszel és erős akaratral vezeti a férj. De persze, ezek a magyarok a nőket is rosszul kapták, a fejükre hagyják nőni, megimádják, mint a szentképet, királynét, de ha elveszik, megcsalják fél esztendőre, részeg fővel gorombák hozzá, s végén özvegységben hagyják garas nélkül, biztosítatlan sorsra. – De a gróf!... Amiért éppen az az *egy* másé lett!... Csak hallgatott, csak ette a lelkét itt magában, és furcsa mániákba ölte a pénzét, életét; és ebbe nem lehet beleszólni, hiába – pedig néha vadászgatás közben úgy vannak együtt, mint két régi barát. Mert többre becsüli az is az ilyen szép bujkálást kettesben a vad nyomán, mint a csapatos hajszákat, nagyúri mészárlást, dőghalmokat, amiket évenként mégis megtartat egyszer-kétszer (mert néha eljön *valaki* is, noha ritkán); és neki kell, az erdőmesternek rendezni a hajtást, vezetni hivatásból, brrr! Milyen szívesen elengedné pedig a vendégurak megtisztelő ajándékaival együtt, amikkel elhalmozzák utána; az aranyos szipkákat, drága angol-bőr vadásztáskákat, gyöngyházas díszkést, meg a finom fegyvereket is, amikből egész gyűjteménye van. Az a jó, mikor megint maguk maradnak, és örülnek mind a ketten, és együtt nevetik csendeszen az elegáns fiatal urakat, akik annyi műszavat tudnak a vadászatról, és oly kevésszer talál a golyójuk; meg a lakkcsizmás dámákat, kik franciául kiáltoznak az erdőn, és úgy evickélnek a nyeregben, mert még mindig számítanak és reménykednek (kivált az öregebbje), hogy aggregény a házigazda... A gróf, az érti, igen! Érteni, kímélni kell a vadat, szeretni még harcban állva is vele, megbecsülni ezt a nemes szenvedélyt! És milyen egyszerű, szerény, liberális tud lenni így ez a nagyúr, kószál vele nyakig sárosan estig, ha megéheznek, leül egy körre, veszi a bicskát, beszalonnáz, csendesken szólnak egyet-egyet, vagy jóízűeket hallgatnak... De néha órákig úgy megy csüggesztett fővel előre, ki tudja, mi minden morfondíroz? Mert furcsa nép ez azért, az ilyen mánás; ő már kiösmerte a fajtáját! Tavaly, mikor valami vándor piktor került errefelé, az volt a gróf első dolga, hogy telepíngáltatta vele az omladozó, vén donzsont mindenféle címerekkel, rég kihalt családokéval, akikkel valaha házasságba keveredett az övé. Azért akárki-fiával el tud beszélgetni, barátságosan, eszmét cserélni, együtt tanulni, vadászni; a községi tanítót is meghívja, vagy a fiatal mérnököt, akinek egy nyomdász volt az apja... de mikor egyszer ábrándosan kezdett ránézegetni egy cousine-je, egy öregedő, csúf, sovány kontesz – hú, hogy felháborodott akkor! „Hogy merészel” –

kiáltotta haragtól sápadtan, és úgyszólván kiutasította a szegény mérnököt. Ilyenek ezek!... De hát miért ne legyen meg mindenkinek a maga bogara, ha másnak nem árt vele (az ördög akarna közibük házasodni!) – és ez a hóbert legalább nem kerül pénzbe. Hanem a többi...

Az erdőmester homloka összerándul, vizsgálva néz a szép, délceg fák közibe. Ó, milyen pontos párhuzamosak még a rézsútos árnyékaik is a sápadó délutáni napfényben! A *rendet*, azt... milyen nehéz volt kiküzdeni, fenntartani itt! Hogy becsületes, tervszerű erdőgazdálkodás folyjon, ahogy tanulta a szász egyetemen, ahogy jó szaklapok, könyvek előírják, aszerint! Valódi kis „mintagazdaság”, lám! Meg se tudta itt becsülni senki, nem dicsérték, nem támogatták, csak hümmögtek az urak... csak mikor a főiskola ifjai jártak erre egyszer tanulmányi kirándulására, akkor ámultak a tanáraikkal. Csuda ez valósággal! – így óbégattak. Ha benéz az ember az útról, nyílegyenes, pontos vonalakban belátni mélyen a fák közé, végig, szinte végtelenség és beljebb mindenütt – nemcsak úgy kívül, mutatóba pár méternyire a széleken, mint a magyar kincstári erdőkben. S a szálalások, vágatások szabályszerű, precíz rendje évről évre és mindenütt terv, előrelátás, gond és munka évtizedeken, szép nyomai. – Ajaj, hányszor le kellett tagadnia valami gyors kihasználási lehetőséget, hogy megmentse a többet, a jövőt, a gazdálkodás elvét; hányszor volt csalafinta a becsület kedvéért, kötelességből. Hiszen ha ráhagyta volna, a gróf kipusztíttatja, akár a vaderdőt is a meredek oldalakon, kopárt, vízmosást beültetlen hagy, fiatalost kivágot, ha úgy hirtelen pénz kell, pénz, pénz hamar valamire. Pár évvel ezelőtt egy karácsonyfakereskedőt küldött hozzá a szép gyerekfenyőért ott a Kopaszhegyen, mint a szeme fényére, úgy vigyázott rájuk pedig; – és alig tudta lerázni, legorombáskodni nyakáról a szenzált. Majd meg holmi teknőfaragó cigánykaravánt kerített valahonnan, hogy alkudjon velük, mert a Matejka oldalában szép öreg topolyafák vannak. Sapperlott! Hát odvas, öreg fát nem kell meghagyni néha? Hát olyan legyen az erdő, mint egy rubrikázott főkönyvi lap? Hát az énekesmadár hová fészkeljen; az is fontos és nemcsak azért, amiért Goethe meg Petőfi gondolják; ártó bogarat eszik az. De persze, mit törődnek itt mindezekkel; csak pénz legyen, pénz! Vajon mi új hóbert miatt hívátja most? A szokottnál is udvariasabban szólt a telefonba, hm!

Az a gyönyörű kis vadászkastély ott a fenyvek sűrűjében, ahová el-elbújik néha hetekre, remeteségre az úr – (már ki-kivillan a fák közt ormos teteje, lőréses kőfala, mint egy piciny lovagvár, olyan) –, haj, mennyi pénzbe került annak az építése is; ide fel ily messzire be a vadonba hordatni minden darab téglát, homokot; vízvezetékét csinálni a forrástól; – mintha nem volna elég kényelmes, elég magányos és csendes a nagy falubeli kastély. De, persze, ide nem enged se vendéget, se rokont, itt minden szoba falán három példányban is ott rejtegetheti annak a képét... Pedig ma már negyvenen túl járhat az is, bizony, bár dereka karcsú még, pompás a lovon; de ápolt, finom arca petyhüdt haloványsága (hiába no), nem ér fel az „öreg-asszony” friss, piros színével, ha palacsintát süt a konyhán, se százáncú szeméalja kedves, kék mosolyával... Két nagy legényfia van már annak a szép grófnénak is, de hogy ez itt még leánykorában szerette volna... furcsa, furcsa! Ilyen bánatos fényűzésekre is csak a nagyurak érhetnek rá, ilyen grimaszokra. Vagy tán hogy... van ezekben valami mégis, amit *nem érthet meg* egyszerű, középsorsú ember?...

Eleinte utazott folyton, járta az idegen vidékeket, városokat, mint a nyugtalan lélek – (azt mondják, közben alig nézett meg valamit jó szemmel), míg aztán lábbajt kapott a Sándor komornyik, és mással nem volt kedve menni; jószerencse, mert még ez emésztette a legtöbb pénzt. De aztán jöttek a gombnyomásra járó, maguktól szóló orgonák; a nagynak százhusz sipja volt, ha megszólalt, hangja messzi elzengett a falu felett, végig a völgyeken. „Hiába, azért mégiscsak gép! Akármilyen szépen szól, érezni, hogy gép veri, nem érző emberi kéz!” – magyarázta a gróf fél esztendő múlva –, s akkor az a bécsi cég, ahonnét hozatta, gyorsan gramfonokra adta magát. Mert ez volt a legközelebbi passzió: a gróf maga állította össze, mindenhez a legjobbat hozatta, s úgy értette már a szerkezetet, hogy egy srófnyt (vagy mit)

maga is javított rajta; azt megtelefonálta Bécsbe a gyárosnak, és szabadalmat kéretett rá – (akkoriban jött az a masina először át a tengeren). Volt egy nagy gépje, óriás tölcserrel a hálósobájában; az elé tán imádkozni járt, mert Valakinek a szép, csendes mély hangja azt mondta bele egyszer: „C’est intéressant!” – és akármikor újra hallotta. De azután éppen az az egy romlott el (a sok forgatástól tán), s a többi padlásra hányatta a gróf: „Hisz most már van az ipolysági fűszerüzletben is!” – mondta, s az igaz volt. Egy darabig akkor fényképezett, s ehhez különös ügyessége volt, aztán repülőgépen törte a fejét. Pár évig az istálló volt nagy divatban, angol trénerekkel, de a lovaktól az autók vették el a kedvét. A drága nagy vadaskert drótkerítését felgombolyították tavaly, golfpályákat csináltak a helyére; azt még el se kezdte, már beleunt. Egy pompás nagy teleszkóp ott rozsdásodik a toronytetőn, mert most már mérnöki tudományhoz támadt kedve a méltóságosnak, két fiatal inzsellér itt is lakott nála egész nyáron, és már a hideg állt az erdőmester hátába, ha rágondolt, hogy tán a kék tengerszemet akarja csakugyan kiszárittatni vagy lecsapoltatni... mert említette egyszer... Képes rá!

És mindent, mindent ebből a húszezer hold szép erdőből, a hegyek drága, sűrű tollazatából; kész volna mind lekopasztatni csontig, meztelen, nyers köig, embertelenül kirabolni ezt a kincses vidéket, hogy száz év múlva ne legyen itt semmi, csak pusztaság, éhező faluk... de hisz végre is: *a haza földje ez.*

Szorosra markolta a kantárt, ahogy lejtősödött felfelé az út vége. Igen, kell ő ide (érezte) – egy tiszta kéz és önkéntes gyám, aki vigyázzon, a kötelesség öreg katonája még mindig. Sokat tehet, mert a bizalom, az nem hiányzik. A grófja akár sose számoltatná, erővel kell bemutatni az írásokat, számadást, könyvet. „Bánom is én, kedves Neuwirth, beszélheti nekem, bevétel, kiadás ügye értem – a maga dolga, drága Neuwirth!” S az uradalom egész kasszája lenn áll nála az irodában, egy vasas szekrényben; a gróf azt mondja, ott van a legjobb helyen. Így ösmeri őt annyi év óta, az ilyesmi megtisztelő, hiába; de azért volt törődése is itt elég, küszködött magában, többet szeretett volna tenni. Mennyi kitűnő, nagy hozamú gazdálkodási tervét fel kellett adnia, tán az egész vidék messzi jövőjére fontosat; kivihetetlen, nem lehet, befektetés kellene – de a kész jövedelmet így kellett elpazarolni, ilyenekre mindig. Eh, nem is jó ezekre gondolni; érje be a szegény ember annyival, amennyit küzdve, nehezen mégis elérhetett!

A gróf, ő itt az úr, a gazda, övé a hatalom, fű, fa, állat; és tudja az ég, sajnálni kell azt is néha. Mindenhez olyan szenvedéllyel kezd, van ideje, van módja a legtökéletesebb eszközökben, mindene; amire hajszálig, kitanul valamit, megutálja, csüggedten ejti el. „Mit csináljak vele tovább? Előbbre vinni ügye tudom!” – (és idegbeteg, amíg valami új meg nem fogja). Istenem, hát más ember tudja talán? Nem lehet mindenki lángelme, nagy feltaláló, Edison, Newton! Az ember megtanulja a szakmáját fiatal korában, azt végzi becsülettel, él belőle, tartja családját. De hát egy gróf persze nem tehet így, egy harmincezer holdas nagyúr – szegény! Igen, az ilyenek *szegények*; – aki komoly, derék, eszes embernek születik közülük, és véletlenül nem Edison, Goethe vagy Newton. Tán az olyan zseniknek kedvezne ez a nagy korlátatlanság, a vagyon, a mindent szabad – ha ugyan kedvezne azoknak is?... Mert furcsa, hogy olyan a legritkábban akad köztük... Eh, minek morfondírozni? Neuwirth megtette, amit megtehetett. Neuwirth derék ember! Ezt a gondjaira bízott majorátust eladni, felprédálni ügysem lehet, a vasszekrényből pedig még mindig elő tudott adni annyit, hogy erdőre, elevenre fejszét emelni ne kelljen mégsem. Most is elő tud; mert bizonyos benne, hogy valami ilyet kell hallania megint.

A lovászygyerek kezében már csikordult is a kis felvonó-kapu furcsa, régies zára. Odadobta a kantárt; a remetés, kopár, piciny kőudvaron át a lépcső felé sietett. A közbülső csarnok ablakából szürkülő, halovány férfifej biccentett felé, és gyöngén elmosolyodott: várta már.

– Az újságot nézegettem itt éppen! – kezdte gyorsan és közvetlen hangon. – Nézze csak! Hát most már egészen bizonyos, hogy megüresedik a kerületünk. A kékfalusi esperes fiát... valami újságbotrány miatt... lemondatták. Májusban választunk... És ugyanakkor odalenn a Krasznánál is egy kerület...

Idegesség lappangott a fáradt hangban; hamar túl akar esni valamin, aki így beszél – érezte meg a másik, és készséggel, többször bólintott. Csak az utolsó mondat kapta meg a figyelmét – a Krasznánál. Leona grófné férjének van a birtoka ott. Teljes tájékoztatlanságban várt, figyelt tovább; egy percnyi csend támadt.

– A politika érdekli méltóságodat? – kérdezte Neuwirth óvatosan.

– Tulajdonképpen nem, hisz tudja. Szomorú és céltalan fecsegés itt nálunk és csúnya... de nem erről van szó. A választásba most mégis bele kell avatkoznunk valaki érdekében.

– Itt ebben a kerületben?

– Itt és odalenn is. Ezúttal... igen. István rokonomról és az öccséről van szó.

– László grófról, aki eddig a követségnél...?

(Már gondolattá fűzte sejtéseit. Igen, a szép grófné két fia! Tehát *erre* kell pénz!... A hű arc elborult kissé.)

– Igen, igen, kedves Neuwirth! László, a fiatalabbik pályája is most így alakul; sajnos, mindkettejük szereplésére szükség van... Komoly családi érdek, igen – és engem *erre megkértek*. Az a szép nagy uradalom ott borzasztó állapotban van, tudja... a fiatalemberek édesatyja most... végre, *végre* gyámság alatt. Már évek óta agyalágyult is, beszámíthatatlan, ó, szörnyű dolgok voltak ott. A végső züllés mindenén! Csak külső támogatás segíthet. Állami.

– Úgy?

– Okvetlenül vasút kell oda! A falvaikon át: összekötni a debreceni vonallal. És Krasznaszabályozás, láplecsapolás és hidak, daruk és kompok; – eh, mit tudom én, mi minden és hogy mit lehet ezzel megvalósítani. De az, aki így véli és akarja... bizonyára okos és meggondolt, és a viszonyokkal számol. És mindegy... meg *kell* lenni!

– Úgy tehát... kormánypárti programmal?

– Így kívánják, igen! Itt nálunk tán nem is lesz nehéz. Odalenn nagyobb küzdelem vár, de a siker is – természetesen – nagyobb érdemül tudódik be. Úgy gondolom legalább...

Úgy hallatszott, elhagyja a türelme nemsokára. Neuwirth kissé lejjebb hajtotta a fejét.

– Körülbelül mennyi pénzről van szó?

– Igen sokról, kedves jó Neuwirth, azt hiszem, de erre most nem szabad nézni. És nekem már úgyis mindegy... lássa, Neuwirth! Ha meghalok, itt úgyszólván idegenek örökölnék, egy unokahúgom gyereke, tudja, az osztrák hercegfiú, alig ösmerem. Mindegy! Magának fia, lánya van, Neuwirth. De engem *erre megkértek*... És ha sok százezer kell is, ha akármennyi...

– Ó!

– Nemcsak a választásokra, ámbár az is nehéz, tudom, oly fiatalok, alig törvényes korúak még a leendő honatyák, László rosszul beszél magyarul,... eh, hát nem mindegy? – Oda épp elég okosak, nem? De ez még a kisebb rész. Gondoljon el egy egészen elvadult nagybirtokot odalenn, egy földgazdaságot, hisz térképről ismeri – és a legszükségesebb nélkül, magtárak és gépek, épületek és szakképzett cselé... tiszték nélkül; ott minden elzüllött, tönkre van. Teljes restaurációra lesz szükség, de a legnagyobb tapintattal persze, kölcsön formájában, vagy így.

Talán... hogy ne is tudják! Hisz amit *kértek* tőlem, ó, ez sokkal kevesebb, oly szerény és diszkrét... csak erkölcsi pártfogás a fiúknak. Neuwirth... soha az életben nem kértek semmit tőlem. Ez az első!... Hát mindent! Mindent rendbe kell hozni, talpraállítani ott! A részletekben... segítenie kell! Nos, Neuwirth?

– Méltóságos uram! Nem vagyunk gyerekemberek.

– Ejh, de hát értsen meg kérem!

Felállt. Hátratett kezekkel, gyorsan járkálni kezdett a szobában.

– Értsen meg! Nem vagyok álmodozó, de az életem... az élet értéke általában s kivált a dolgoké ma már... hát mi lehet nekem? Eh, különben mindegy is, hogy mit gondol! Én csak szakszerű tanácsért fordultam...

– Irtatni akar, méltóságos úr!

– Ha kell! Miért ne, ugyan?... Hiszen nem volt életemben semmi, Neuwirth!... Mit ér nekem az egész? Oly idegen tőlem lényegében. Erdők, legelők; – a csúz kezd bántani, idestova már vadászni se lehet! Mi nekem az a kis osztrák majom? Még meg se látogattak; a föld biztos örökük, persze nincs közelebbi rokon. – Hisz ha *ők* lehetnének! Mennyit szenvedett... *ő*... egy életem át; egy könnyelmű, pocsékoló, beteg férfival, akin lassan, szemlátomást fejlődött egy csúnya, bűnös fiatalság nyoma! *S az egy szent* volt, egy mindenre képes, elszánt akarat, egy büszke mártír, és ma nincs más előtte sem, csak a gyerekei... Neuwirth, lekopasztani, kivágni, amit lehet, mindent, de előteremteni, igen, akármennyit! Megígérem, hogy egyébre soha, magam bolondságaira nem kérek; mi kell már nekünk, Neuwirth? Sokszor elgondoltam: mennyi föld, hegyek, fák, állatok, házak... s mind csak *egy emberért, értem*, ki elbújok legszívesebben; hisz a belső kastély kertje bőségesen elég volna a táplálásomra. Az idő elment, kis szeszélyekkel az életem... de őérette sohase tehettem még, semmit.

– Matejkán vagy a Hócsán gondolja méltóságod?...

– Ahol akarja. Mindenütt! Nézze, kérem: semmi tekintet! A fiatal fenyvest...

– Szentmáriánál? De az lehe...

– Semmi sem lehetetlen, kedves Neuwirth! Gondolja át, csináljon minél hosszabb számadásokat, ha úgy esik jól; hisz tudja, egyébként a dolgokba sose szóltam! Legközelebb jöhet részletes „tervezettel”, nem bánom! Most pedig... egy kortyot velem!

Kis diófa szekrénykét nyit ki; finom, sűrű aszúbor van ott és apró poharak; csak nagy ünnepeken kínálkozik abból.

Kissé ideges kézzel tölt, kínál. Az erdőmester némán int.

– Mi az, nem iszik, velem?

– Nem tudnék most.

– Ó, Neuwirth... De hát nézze csak!

Hát néztek csak – megdöbbenően és idegenül egymásra néhány pillanatig. Mintha ma találkoznának először, mintha nem vadásztak volna együtt huszonöt évig.

– De hiszen önnek – mormolja az úr elhalkult hangon –, önnek mindegy lehet...

– Én *dolgoztam* itt gróf úr!

– Ez igaz, Neuwirth... Istenem és milyen kitűnően. Soha el nem fogom felejteni, legyen meggyőződve. De most... ej!

– Nekem nem mindegy! Én itt minden fát ősmerek, az én munkám az egész vidék, a mostani képe. Én *szerettem* itt mindent huszonöt évig. Azt a gondolatot, hogy...

– Hagyja el! Mind a ketten egy *gondolatot* szerettünk az életünkben... s talán mások éppígy. Az idő eltelt azért!

Legyint és elfordul gyorsan, szinte félszegen; mintha most venné csak ijedve észre: itt *emberi* hangok hangzottak most; kettejük közt tán az életben először. – Mindegy! A dologra kell térni! – Hallgatnak.

Pár pillanat múlik el. Felriasztott, futkosó gondolatok ostromolják a szemben ülő, az idegen, a *másik ember* talányát – mérik az ásító örvényt köztük; hol a híd, melyet átkapcsolni lehetne?... „Hát csakugyan volna ezekben az emberekben, az ilyen Neuwirtheekben *valami*, amit magunkforma meg *nem érthet*...?”

– Hát én most elmegyek, gróf úr.

– Hogyhogy?

– Én már eleget szolgáltam, Méltóságod tudja, mim van, és hogy becsülettel szereztem, két jó házacska Ipolyságon, szőlők. A leányom férjhez megy ősszel, a fiam kész, megpihenhetek. A kis nyugdíj, amire számíthatok, remélem...

– Ó, hogyan, természetesen! De így, ilyen hirtelen?... Gondolja meg!

– Meggondoltam most. Nem tudnám nézni ezt, hallani se akarok róla többet!

– Mégis! Még jó erőben van, vadászhatna... bolondság!

– Kített az időm, méltóságos úr.

– Hát akkor... Én sajnálom, igazán!

Megállt és feléfordult, most már nyugodt arccal. Két halvány tenyere szétnyílik, majd össze-csapódik üresen, tehetetlen mimikával – finoman, hűvösen, belefáradt közönnyel már. Most látni, hogy *milyen* mélységes ez a közöny! De egy percre még összerándul a szemöldöke.

– Amit ma beszéltem, illetve... az indokokat, ha kiérezte, vagy mit tudom én... Szóval: ha netán szokatlan hangon beszéltem volna, ugye... itt voltunk, *két ember* az erdőben... Szóval: *köztünk marad*! Ért engem, ugye? Az ember néha ideges... vagy az öregség, teszi.

A másik csak meghajol némán. Feláll. A gróf kezét nyújt.

– Hát nem ebédel velem, Neuwirth úr?

– Köszönöm, vacsorával várnak. A többit majd írásban.

– Remélem, nem végső döntése. Meggondolja még.

A másik nem is felel az udvariasságokra. Megindul kicsit nehézkes, fáradt léptekkel; – csakugyan, milyen öreges, törődött ember ez már!... A gróf az ajtóig kíséri, formászerűen, mint valami vendéget. Az öreg cseléd el van bocsátva.

Ellógatta a kantárszárat, lépést zötyögött a homályló fák alatt, a puha, nyirkos erdei úton. A messzi hegyek körvonala oly gyengén révlett most, oly idegenül... a Matejka fenyvei felől apró szelek súlyos, tavasz esti párákat hoztak. Ilyenkor még meg is hűlhet az ember!

Vállá leesett, feje is mélyebbre konyult. Öreg, törődött csontú, szürke fejű ember haladt magánosan.

1918

Álom

Álmodtam igazán ezt; ezerkilencszáztizennyolc nyarán egy fülledt és poros vidéki városban, hová időről időre kivet és betemet néha hetekre is a négyesztendő háború. A társamnak ugyanis fontos és magas színvonalú teendői vagynak itten, konzerveket szagol például, néha több ezen végig, hogy nincs-e romlott között; vagy aláírja nevét húszezerszer egymás után (ugyanannyi nyomtatott papiros alá, hogy bizonyos Traján Margu vagy Kilián Barbu egészségben térhet vissza a „megbékélt” román hazába) – de legfőképpen: szalutál, mindig szalutál, és ha még sokáig nézem, én is szalutálni kezdek –, tán helyette, ha szabadna, mert jelenleg jobban bírom a karom is; és felváltva tán szórakoztatóbb. – Hát itten bódorgom én is nagy részében a drága időnek; itt támolgunk a nyári hévség s a téli várakozás súlya alatt, tavaszi hetek idegességében, őszi napok csalóka frissüléseiben; s az életünk elmegy mellettünk, amíg elepedve várjuk, hogy kezdődhessék már megint, hogy folytatódhassék igazándiban... Egyenruhás napjaink felvonulnak csukaszürkén, porosan, fáradtan; „Jobbra nézz!” recsegi egy hang a dobhártyánkban, s ők szalutálnak fásult, merev, egyforma... egyforma arccal. De azért semmi panasz, jaj – csak őrizni a kis maradék egészséget, jaj –, csak vigyázni, jajjaj, hogy még rosszabb ne jöjjön – mint őszre tél és télre nyár és az elpocsékolat hetek ez alföldi sivatagban, mélyen-mélyen a „tenger színe alatt”, mint a földrajzkönyvek írják –, noha semmi sincs innét távolabb, mint ez a tágas és friss szó, széles ritmusával, ez a fogalom, „tenger” – hús locsogás érzéki emléke, sós, fanyar frissesség, habos mozgalmas tisztaság, határtalan szabadság – a Tenger –, ó, édes Istenem...

Egy nagyon furcsa kis kerek, piros kupolás házban jártunk aznap is; holmi népligeti templomkában, mely egyetlen mulatóhelyünk – ez egyetlen, hol nem kell sortállva tülekedni jegyért, Világdióra – ez díszlik ormocskáján –, cifra, elszaladás, elutazós betűkkel s aztán színes üveg mögött, némi villanyfényvel átvilágított írással ilyenek: „Granada” – „A Salzkammergut” – „Bretagnes” – „A Temple völgye” – s egyéb drágalátos szók: mert ily kincses látványok ígérkeznek fejenként hatvan fillérért. „Tessék csak, tessék – biztat egy alacsony, fürgé, nyájas emberke a kasszáján –, egy kis kéjutazás! Egy kis ízelítő, egy kis illúzió!” Békén ülünk a kopott plüss-székekben, és forognak elénk a tájak: *igazándi* hegyek és vizek, alagutak, hidak és gleccserek – elszikrázó változásokban egymást érve, továbbsszaladva. Elhagyott ócska falkerítések és világhírű dómok, házak, rétek, egek és erdők. Lomb és fű kissé mereven áll, papírszerűn a vad verőfénytől, mely ráhullt, mikor felvették e ferde síkú, csalóka képeket; napfényben áznak a házak, a sziklák; a toranyóra fél tizenkettőt mutat vagy negyed hármát, s bár igaziban mindjárt tovább ment, itt negyed hátam van már tizenöt esztendeje, s ki tudja, meddig? Egy cégtábla... borbélyüzlet... vajon ott van-e még Kölnben a dómtól jobbra, harmadik ház; s mellette a kis cukrászbolt, hogy tudhassuk majd, ha odamegyünk, hol várjak a társamra, míg kiszépitik. Apró talján fiú... négyéves; egy hídnak dől, felénk csak kerek, formás kis hátulsó felét mutatja... ez így dőlt, ácsorgott egy bizonyos pillanatban, így lóbált valami vacakot egy spárgán, és bámulta a vén tinhalászt a csónakkal. Aztán megnőtt, *élt* azóta, katona lett, tán elesett; igen... bizonyosan elesett; de itt *így* fog állni még, sok esztendeig, s az édesanyja... ráösmerné-e vajon? S a háromesztendő orosz foglyok a városvégi barakkból mit szólnának, mit kiáltanának, ha benézetném őket e két fénylyukon, melyek mélyén Moszkva kupolái aranylanak. Hát a vizek... A mozgás örökkévalósága, megállítva és leszögezve egy húsz év előtti csobbanásban, egy hullámgyűrűben, mely rögtön elsimult. Az Idő kísértetiségét, a percek mágiáját, az élet legigazibb ijedelmét élvezni járunk ide kilencszáztizennyolcban, a Mozdulatlan háború alatt; fejenként hatvan filléréért.

„Nápoly”-ban voltunk aznap, a ragyogó öböl partján; gyönyörűség! Kékesebb és selymesebb lehetett volna-e, ha elvisz a vonatunk odáig; ha nem tutul értünk tizennégyben a háború

ocsmány töf-töfszava! „Hazamenni, halni, ölni, koplalni-ölni-halni, haza-haza!” Most eljött utánunk gyönyörű Amalfi; itt van. Sziklából kelt falak, sziklába nőtt romok meleg, lágy szürkéségei s ahogy az ég, a kő, a zöld levél és pizsok oly istenien egymásba hangolódik... Mily ősrégi lehet itt a szerelem; dallal telt, páros ülésű csónakok ringása, antik, horatiusi alkonyatokon!... Csendít a gép, és fordul egy fokot: itt a tenger! Boldog hideglelés áll a hátunkba, „v-v-v-v” – így teszünk tőle. A Tenger... kéken, fehérén, méreg-zölden; simán fénylő nehéz olajfolyással, vagy tajtékszikrát szórva, permetezve, mint sűrű porcelánpor. A szemünk kitágult, hogy eleget befogadjon tíz másodperc alatt; a szemünk elmeredt, és *hallottuk* a tarka ruhás fürdőzők viháncolását, *szagoltuk* a sós víz izgalmas zamatát, bőrünk *érezte* a határtalanság enyhítő, nedves hűvösét, aztán... csingling, fordul a gép. Némán és haloványan álltunk fel a végén, mert torkig voltunk valamivel, ami zokogásképp szokott a torokból felbuggyanni – a messzire vágyódás tombolt és tajtékszott fel a szívünkben. Kinn alig alkonyult, a Fő utca aszfaltja izzadta felfelé a napközi hőséget, az Elite-kávéház előtt estélyi ruhákban fáradt, kövér boltosnők ültek, és nagyot, sokat, drágát vacsoráztak be a pompás páncélfűző alá; pukkanó arcokon a profit szenvedelme gyöngyözött... Hazamentünk! A hónapos szállásunkat egy pincér özvegye adja bérbe akkora pénzekért, hogy az ember szeme magától lehunyódik már a gondolatára, s a keze ellegyint: mindegy már! A hajlék e nő lelke képét viseli (kissé zilált képet), múltját és kapcsolatait; a falakon nagy combú balerinák magasra feszített lábbal, viszont baromfietető szende leányzók olajba nyomva; egykor bordó színű, mocskos függönyök és tintás takarók; fémkutya a panoptikumból s váza a bazárból; s az „íróasztalom” valami falusi borbélyrokon műhelyasztala légypizkos tükörrel, keskeny márványlappal, sok pomádészagú, apró fiókkal... mondjam-e még? Hát *itt*, a katonai magazinból kikölcsönzött, keskeny vaságyban álmodtam azt...

Embereket álmodtam együvé... ja, meg merném-e mondani nekik? Holott életükbe egymást sose látták, hírét is egymásnak csak véletlenül ha hallották; mernék-e szólni, felbuztatni őket, három asszonyt s három férfiat (mily tisztán emlékszem), hogy induljanak el, keressék, üldözzék egymást országokon át, az életen túl is, várják meg egymást egy idegen csillagon, mert páronként egymás számára ők a megváltás, feloldás, beteljesülés... mert én egymásnak álmodtam őket egy júliusi éjszakán. Azóta nem tudom elfelejteni.

„Ha tudnák, ha tudnák!” – gondolom sokszor ravaszul, bánattal és szeretettel.

Nyolcan mentünk, bandukoltunk ott, tisztán láttam, négy párok a Gyönyörű Völgyben, melyet más, ritka, boldog álmokból már ösmerek, de a négy asszony közül igazánda társsal csak én magam. Mink legelől jártunk s a Gyönyörűséges Álomvölgy csalogatva tágult előttünk, ölelésre nyílt minden fordulónál, mintha kulisszák nyiladoznának csudálatos színpadon, hol minden oly véghetetlennek tetszik s oly édesen nyilalló meglepetésnek. Egy-egy új völgytorok, busa liget, tündérvízesés, a patak elbújt medre a fák közt, rózsaszínes sziklák és virág, virág, mindenfelé. Óriás kék fürtöktől duzzadó bokrok, érikás lila rétek meg fehérek; barlangok boltja előtt sűrű, sötétzöld repkény; vadrózsa burjánzik boldogan és buján, átnő a köveken, indásan kúszik a keskeny útra elénk, girlanddá foly össze felettünk, valami sohase látott futónövénnyel, mely dús és tömött virágú, mint a labdarózsa, orgonalila, de illata szúrósan édes, fájdalmas, mint a gyöngyvirágé.

Mindezt tudtam én, háromszor-négyszer jártam ott életemben, mindig álmomban, és ilyenkor boldogan ráösmerek... előre sejtem, mi jön, és mégis meglepődöm... ó, ez csak álmomban lehet így; és jól tudtam most is: *ez az!*

Mindjárt mögöttünk haladt a fiatal pár. Egy véznácska, finom kicsi asszony; doktor matematika; segédtanár egy városi fiúiskolában; felesége egy másik ifjú matematikusnak, ki viszont leánypolgáriban oktat hármasszabályt; futó ismerőseim; de a nőcske minap kissé sírt előttem és panaszkodott: gyereket vár, most először, háború van; hogy lehet azt majd

felnevelni, hol kap tejet, hogy tart szoptatósdajkát, ha maga (gyengécske) nem táplálhatja; együttvéve havi ötszáz korona a kettejük jövedelme... De ott a Gyönyörűségecses Völgyben *más* volt egészen; szabad, tehertelen, gondtalan és könnyű – tán leány is; s egy régi pajtásom ment vele. Ezzel Párizsban voltam sokat együtt, egy Rue St. Jacques-beli penzió ötödik emeletén panaszkolta a fülembe most tíz esztendeje – sok eleven párizsi éjszakán duruzsolta sírós humorral, hogy milyen baj is az: ő nem tud, nem tud szerelmes lenni, holott voltaképpen szeretne és boldog irigylésben élvezi másokon. – Ugye, ebből is látni, hogy *író* ez egy kicsit, de igazán nem nagyon; és most nem tudok felőle mást, mint hogy ott rekedt kinn a háború kitörésekor. Már négy esztendeje internált fogoly szíve hazájában, hová minden évben kivitte összespórolt harminc krajcárját, hol egyformán rajongva imádott házat és temetőt, kertet és múltat, könyvet és grizetteket. Most egy kazamatában föld alatt lakik négyszáz társával, de (különös kedvezésből) mindennap ő járhat ki számárfogattal a kútra vízért... Ám mindezekről semmit se tudunk a Gyönyörű Völgyben. Itthon volt, el se ment, el se készült többé; szabad volt és szerelmes... de *milyen* szerelmes! Karonfogóztak a kis matematikával – két könnyű, karcsú, táncos ember; füttyültek és ugrálva libegtek, mint két becsípett diák a júliusi ünnepen a Montmartre dombján; és kacagtak, úgy kacagtak!... Boldog, huncut tekintetük együtt csúfolta az egész külső világot, mely valahol messzi maradt, nehézkesen és idegenül... s mi mind egyre kijebb mentünk már belőle. Egy gonoszka chansont dúdoltak hümmögve, pajzán kihagyásokkal – bizonyos Madeleine-ről, ki mákvirágot szedett a réten, és épp arra lovagolt három ifjú lyoni katona...

A második pár jóval mögöttünk ment, andalogva, kissé lehajtott fővel. Barátnőm; érett, komoly, barna asszony, nagyszerű teremtés; másfél évtizede áll derékul a derék ura mellett, jóban-rosszban, szolidárisan, kifogástalanul; közben sokat olvas, művelődik, mindenféle kérdéssről őszintén és emberül gondolkozik, jóságos és közvetlen, hű és igaz; erkölce van és világnézete, de gyermekei nincsenek; mit mondjak még? Most nem a férje haladt az oldalánál, ne vegye rossz néven, de *nem is volt*, sohase is létezett, a Gyönyörű Völgyben senki se emlékezett rá; az asszony szegény Bányai Elemérrel ment... Ő volt egész bizonyos – szegény Bányai, szegény Zuboly, ki újságíró volt, s elesett a háború elején. Furcsa, bogaras, kedves, jó pesti ember lehetett; a barátai „nagy ember”-nek mondták, kivált holta után, s ők bizonyára tudták, hogy miért. Sok-sok különös, szép és szomorú pesti dolgot meséltek akkor az életéről, de én csak egyszer láttam, félóraig szemközt ült velem egy kávéházban, hajnalban, ezerkilencszáztizenkettő május huszonharmadikán, mikor a katonák már fel voltak állítva az utcasarkokon, hogy a sztrájkolókra lőjenek. Nem is beszélünk két szót se egymással, akkor, a kábult várakozás reggelén, nemigen volt mondanivalónk – de most mégis rögtön felismertem messziről; *ő volt*, a hontalan bohém, ki mindent (önmagát is), félretéve, egykettőre szépen meghalt a honért. De a Gyönyörű Völgyben ennek hírét se hallották – ott ment bizony, lehajtott fejjel, a megindulástól kissé haloványan; némán haladt. És szépsége komolyságával a kedves, bölcs asszony, *az ő asszonya* volt, s másra nem emlékezett. Szép, csendes derű járt velük, mert a fiú nagy, zilált szívében épp az imént rendezett nagytakarítást ez a nő, és olyan volt most minden ott, mint egy kápolnában pünkösdi vigíliáján; tiszta, ragyogó és felvirágzott. Szegény Zuboly már nem is volt *szegény* Zuboly; tudta, hogy mit kell tennie; tudta, hogy kiért-miért született, s miért vigyázott egyetlenegy életére. S az asszony is tudta, mire várt eddig, s miért volt mindig jó, hű, komoly és kötelességtudó. Hát ezek így mendegéltek, és már alig szóltak egymáshoz, tán csak egyet-egyet nagyon halkan; ide már szó sem kellett, se nézés, se kéznyomogatás vagy egyéb görcsök.

A harmadik pár leghátul haladt, egy-egy völgykanyarodás sokszor elfedte őket, vagy egy bokor árnyékozta. Tán bujkáltak, vagy csak elmaradoztak, mert mindig meg kellett állniuk, ha a férfi magyarázott valamit... mindenfélét a vidékről, a kőzetekről, a Föld korszakairól. Bár ellenezte a társam, visszafordultam feléjük, és a szemem erőltettem; ráösmertem végül is;

hogyne! Egy nagyon-nagyon kedves jó barátom volt, kinek generózus nagy férfijóságát, tisztességét még soha asszony meg nem érdemelte, jósággal nem hálálta... ennyi volt az egész baja! Egyszerű eset, de ő mindig igen elkomplikálta gondolatban, igen bonyolult és különös magyarázatokat gondolt ki mindegyik esetére, egész pszichoanalitikai példatárt, s a megfejtésekhez ijedten ragaszkodott. No, most itt van végre... a megfejtés! De mért rejtőzködik előlem, mért van zavarban? Ahá, igen-igen – röstelli szegény drága, hogy ily *egyszerű mégis*... hiszen ösmerem a kisleányt! Azaz... ösmertem, régen – az internátusban volt velem ezelőtt tizenöt esztendővel. Nem éppen szép, de formás, gömbölyűcske lány; mindig rendes, tiszta fehér kötényben járt, s pontosan tanult; de este a hálóban sokszor ült a takarómra, s a jövőről beszélt. Kis álmait sorolta, kis tiszta rendeseket, mint egy horgolt csipkés, vasalt kötő. Hogy milyen jó lesz ő ahhoz, ki majd megszereti és elveszi; miképp fogja lesni a gondolatát; hogy neveli a gyerekeit; mert *három* kell legalább, s közből jöjjön a leány, hogy legyen neki öcsikéje is meg bácsikája is... Később olyasmit hallottam, hogy máig se ment férjhez, valahol Erdélyben kínlódik, igen megsoványodott, gégebajos... de mindebből semmi sem látszott a Gyönyörű Völgyben; csak drága barátom bujkált kicsit szép szerelmével; szokatlan volt még! De folyvást beszélt neki, messzire mutogatott, mint egy térképen, magyarázott; az etnográfából vagy a többtermelésről; nevelte, nevelte okos boldogságra ez álomhajnalon – s Terézke felnézett rá, és köszönte, köszönte a szemével és szívével; kedves jó kis szíve minden iparkodásával figyelt a komolyos szókra, mert ifjú volt tizenöt évvel ezelőtt volt és gömbölyűcske: „Rajtam kívül az egyetlen hálás asszony a világon” – súgtam a társamnak, és ez olyan örömet okozott. „Ne nézzük, ne zavarjuk őket mindig!” – súgta vissza. „Majd beleszoknak!” – feleltem pajzán hangon.

Mi volt még, Istenem; mit is beszélünk? Vagy csak mentünk, mentünk így, és ennyi volt az egész: a Boldogság? Tán csak percekig tartott – vagy nagyon soká; hogy egyébre nem is igen emlékszem? Az én szívemben – tudom – az volt, ami ébrenlétkor is mindig, évek óta már, s mint próbált régi házások, csalódástalan fölénnnyel, mi „Boldog Öregek” elöljártunk, vezettünk itten; de *az* volt, hogy semmi egyébről *nem kellett* tudni. Még arra se gondolt az ember: „Jaj, de jó is a civilruha, nem kell szalutálni!” – mert nem is tudtuk, mi az, ki volt kapcsolva, jó előre elfelejtve, *nem volt* – nevetség! Csak mentünk előre és, oly könnyen, mintha hígabb levegőben járnánk; „az édes levegőben” – rózsailás hajnalban, hajnalos alpesi tájon. Az út két felén haragoszöld hegyoldal, feljebb rózsaszínű sziklák – a kelő naptól narancssárga hó messzi ormokon; szép habos, zuhogó víz mellettünk a völgy fenekén... ezt mind jól ismertem, nevét is tudni szoktam úgy álmomban. Nem volt ott se hideg, se meleg; izgalmas, apró fuvalmak édesen kötődtek. Úgy volt, mintha épp valami vasútról szálltunk volna le, s még aznap egy másik vasút visz tovább. *Csak úgy* utaztunk; nem muszájból, csak gyönyörűségből, világszeretésből; boldog kirándulók a Gyönyörű Völgyben; a vonat nem rázott össze, és volt a zsebünkben arany, ezüstpénz... minden! Mondtuk, hogy *Nápolyt* is felkeressük, *Amalfit* el nem engedjük, mert a minap más dolgunk akadt... valami apró kellemetlenség... most kipótoljuk; de ezt a Gyönyörű Völgyet úgy volt, hogy csak mi ketten ösmertük azelőtt, mi vettük rá a többi, hogy itt kiszálljunk egy kissé, és úgy örültek és úgy köszönték! A szellő elkapta, előrehúzza kedves jó barátom egy-egy szavát, éppen magyarázta a kis Teréznek, hogy Nápolyban a legkékebb a víz és a levegő is kék, mert az már a császári Róma korában is híres, nagyvilági mulatóhely volt; itt verték el hitelezőik pénzét antik arszlánok hiacintusszínű byssustógában, fahéjtól illatos hajakkal, drága kurtizánok ölében, dallal teli alkonyi csónakokon... Terézke fehér csipkés kötőjét babrálta, mire drága barátom boldog megszegyenüléssel tisztesebb tárgyra tért, elmondta, hogy Amalfiban a régi házak össze vannak növe a sziklával, egybefolyva elevenen, mert – a tudományos kutatás újabb adatai szerint – eredetileg azokból támadtak. Hátralestem: hát a párizsi fiú csak majd eldől a kacagástól; meg kellett állniok szeretőjével, a karcsú matematikával, lihegték és kacagtak, folyvást rosszkodtak ezek, de oly malíciátlanul, oly ragyogva és szellemmel, ahogy csak ritka órákban lehet.

Később mégis elcsendesültek, megkomolyodtak; mert olyan gyönyörű szép volt nekik is az a havas orom, ahogy a lassan kelő naptól gyenge testszínűre sápadt... A léptünk zaja is elveszett a harmatos füveken – s egyszer csak hallottam drága, barna barátnőm hangját; csendülve, tisztán énekelt:

*A fiú itt feküdt szívemre zártan
Egy életen át – most már elfáradt.*

Megösmertük és sírtunk: a Solveig dala volt.

Akkor már látszott is repkénnyel befuttatott, kis faverandás ház, körulte piros lancrózsák csüngtek és kúsztak; szebb volt a Zerge-szállónál, tisztább, mint a Hotel du Lac Interlakenben és barátságosabb, mint a pistójai Rossinié; de mindháromnak mintegy vetített képe, ahogy tán kitervelte és megálmodta ifjú korában az első tulajdonos. S az ifjú, a gazda szép fia most is kinn állt a verandán, mosolygott elénk, kezét dörzsölte; várt reánk. A távoli hegycsúcs most csillant vissza először fehéren; felszikrázott a hó. „A nap okozza, a nap *a másik oldalról* – noha mi még nem láthatjuk!” – mondta drága barátom, s nagy csomó rózsaszínű virágot, bolond-szép óriás fűtöket halomba rakott, vigyázva, az intézeti lány kis fehér kötőjébe; az köszönte, köszönte, a könnyek előtörték ifjú szemeit. A karcsú tanárnő meg a kedvese csupa lelki szeméremből a kávénak kezdtek örülni, de görcsösen fogták egymás kezét a terítő alatt. Jaj, frissen pörkölt, *igazi* kávé illata terjengett a kis faházban, s az erkély terített asztalán, fonott kosarakban friss, vajjas császársömlyék voltak; meg fényes héjú brioche-ok halomban. „Sok-sok habbal!” – kiáltottunk torkoskodva, vígan, s a kemény hab, sűrű havasi tejszínből, csakugyan tenyérynire állt, felduzzadt a nagy poharak szélén.

Akkor jött ki a tulajdonos; alacsony, fűrge, nyájas emberke. „Tessék-tessék – mondta, vígan hadarva –, most valami nagyon jóval akarom meglepni uraságtokot! *Földieper* – számóca –, jól tudom, hogy mindnyájuk kedvenc gyümölcs; finom tokaji eszenciával leöntve... egy kis íz, illat, *egy kis illúzió!*” Ijedten és zavartan emlékezni kezdtem valamire, de akkor egyenesen rám nézett, csudálatosan elfinomult arccal, és összehúzta árnyékos, okos szemét. „Hiszen *magunk* műveljük életünket, mi hímezzük belé a völgyeket; és önnön szerelmünk – a Szerelem!”... Mosolyogtam és megnyugodtam; mert hisz *nekünk kettőnknek* csakugyan kedvelt gyümölcsünk a számóca, finom borral.

Mikor a csészét fölemeltem, láttam még, hogy a többiek is, mind a hatan ajkukhoz emelik. Ó, mi volt az! Illat az ínynek s a szívnek; isteni bódulat – nektár! Hunyt szemmel szívtá mindenki, s az arcok elmerevültek, és halványulni kezdtek a gyönyörtől... A fejembe szállt, már oly homályosan láttam, hol is vagyok? S ők hol vannak – *a többiek?* Ködképek, átlátszó hajnali párák... elmosódók; mi is a nevük? *ketten vagyunk*; most kelt fel a nap; ketten vagyunk itt egyedül... a *mi* szemünk volt könnyes, mi *fogtuk* erősen a *terítő* alatt egymás kezét. Az én hálám sugárzott a reggeli fényben; „Köszönöm – súgtam –, köszönöm!” Messze valami csendült, mélyen és tisztán; ki dalolta – én-e vagy a visszhang – Solveig dalát?

*Kész van már minden pünkösdi estére...
Kedves fiam – régóta távol –
Megjöttél végre.*

...Elszállt messze-messzire a Gyönyörű Völgyben.

1918